

CONFERENCE BOOK

TBİLİSİ-GÜRCİSTAN
13 - 15 MART 2026

AVRASYA 15. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AVRASYA
15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
MARCH 13 – 15, 2026
TBİLİSİ

ISBN : 978-625-5694-87-4

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

**AVRASYA 15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
MARCH 13 – 15, 2026
TBILISI**

Edited By
PROF. DR. DWI SULISWORO

Issued: 25.03.2026
ISBN: 978-625-5694-87-4

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

In the conference 89 papers have been presented by Turkish participants and 99 papers by international participants.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.avrasyakongresi.org

Contact: avrasyakongreleri@gmail.com

CONFERENCE ID**AVRASYA 15TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES****DATE – PLACE****MARCH 13 – 15, 2026****TBILISI****ORGANIZATION****ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS****EVALUATION PROCESS****All applications have undergone a double-blind peer review process.****PARTICIPATING COUNTRIES**

Turkey –Albania- - Azerbaijan – Egypt – Iran - Qatar – Romania- Lebanon - North Macedonia – Kenya – Tanzania - Singapore – Pakistan- Algeria – Yemen - Russia – Kyrgyzstan – Uzbekistan – Japan - Bangladesh – Azerbaijan- Albania – Iraq- Greece- Nigeria- Georgia – Philippines-

PRESENTATION**Oral presentation**

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.

Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference : Prof. Dr. Hülya Çiçek

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul - Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy -Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Prof. Dr. Sevinj Seyidova - Azerbaijan State Pedagogical University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak- Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova -Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın -Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto -Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ -Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti -Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həməzə Əliyev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncıoğulları –

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia -

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Məhrukh Dövlətzadə -Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül ATAĞ - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük -Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Aمانeh Manafidizaji

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye

Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Sevinj Seyidova – Azerbaijan

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Həməzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

- Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. İrade Kerimova - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
- Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
- Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti – Kirgizistan
- Assoc. Prof. Dr. Serdar Neslihanoglu - Türkiye
- Assist. Prof. K. R. Padma – India
- Assist. Prof. Dr. Omid Afghani - Afghanistan
- Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
- Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
- Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
- Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – İran
- Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
- Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
- Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
- Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye

Dr. Ayşe Baran - Türkiye

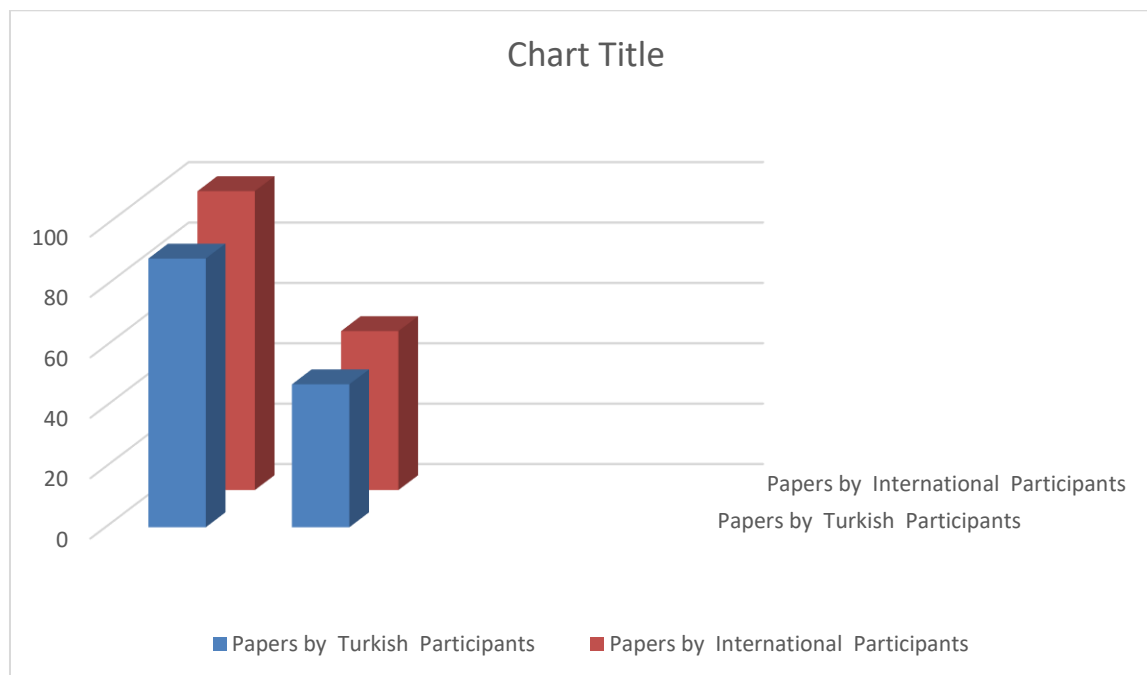
Dr. Dadash Mehravari – Iran

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

	<i>Number of paper</i>	<i>%</i>
<i>Papers by Turkish Participants</i>	89	47,34
<i>Papers by International Participants (27 Countries)</i>	99	52,65

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454

Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -
GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 5TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
March 13 – 15, 2026
TBILISI

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=f0YazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Seda Gözde Tokatlı	1	ÇİN'İN KÜRESEL YÖNETİŞİMDE ARTAN ETKİNLİĞİNE YÖNELİK ANALİZ: YAPISAL DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ	Dr. Seda Gözde Tokatlı
		2	BALKANLAR'DA DIŞ AKTÖRLERİN STRATEJİK REKABETİ: KUZEY MAKEDONYA ÖZELİNDE SOSYOPOLİTİK YANSIMALAR	Dr., İsa Deari
		3	FİNANSAL YAPTIRIMLAR VE İNSANİ YARDIMIN SINIRLARI: AFGANİSTAN VE KÜBA VAKALARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	Dr. Arş. Gör. Yusuf Fidan
		4	SILK ROAD: HISTORICAL ORIGINS OF TRADE BETWEEN CENTRAL ASIAN COUNTRIES	Yahya AYYILDIZ Murat ARISAL

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN	1	AGRICULTURAL INTRA-INDUSTRY TRADE OF TURKIYE: AN ANALYSIS WITH THE GRUBEL-LLOYD INDEX	Kübra AKGÜNEŞ KOÇ Dr. Öğr. Üyesi Hanife BİDİRDİ Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN
		2	PAYMENT METHODS FOR FOREIGN TRADE: THE TURKISH EXPERIENCE (2013-2023)	Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN Kübra AKGÜNEŞ KOÇ
		3	TÜRKİYE VE 12 IBBS BÖLGESİNDE GİRİŞİMCİLİK VE YARATICI YIKIM	Nuriye Uygun
		4	TÜRKİYE'NİN İHRACAT VE ÜRETİMİN TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNUN YILLARA GÖRE ANALİZİ	Öğr. Gör. Kartal TÜRK Öğretim Görevlisi Dilek TÜRK Öğr. Gör. Cemal EROĞLU
		5	YEŞİL KORUMA POLİTİKALARI VE EKONOMİK MİLLİYETÇİLİK: KÜRESEL TİCARET DÜZENİNDE BİR DÖNÜŞÜM	Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi Halit Levent ORMAN
		6	KÜRESELLEŞME, TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM VE EMEK GELİR PAYI: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi Halit Levent ORMAN
		7	TÜRKİYE'DE TARIM VE GIDA GÜVENCESİNE YÖNELİK MALİYE POLİTİKALARININ ON İKİNCİ KALKINMA PLANI PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ	Dr. İsmail KOÇ
		8	THE IMPACT OF REGIONAL ECONOMIC INTEGRATIONS ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE GLOBALIZATION PROCESS	Yüksek Lisans Öğrencisi, Duda ASLAN Prof. Dr. Cemal Erdem HEPAKTAN
		9	THE IMPACT OF THE RULE OF LAW ON TAX REVENUES IN OECD COUNTRIES	Dr. Öğr. Üyesi, Sedat POLAT Doç. Dr. Mehmet AVCI
		10	ANALYSIS OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKIYE AND KAZAKHSTAN FROM THE PERSPECTIVE OF KAZAKHSTAN'S ECONOMIC GROWTH	Graduate Student, Alparslan Kürşad AYDOĞDU Asst. Prof. Dr. , Aynura TURDALIYEVA

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ	1	THE JADIDIYYA MOVEMENT IN KASHGAR	Prof. Dr. Ramazan BİÇER
		2	INTELLECTUAL AND CULTURAL LIFE IN SARAJEVO	Prof. Dr. Ramazan BİÇER
		3	THE PROBLEM OF CATEGORIES AS THE MOST GENERAL MODES OF BEING OR AS THE ACTIVE INSTRUMENTS OF OUR FACULTY OF UNDERSTANDING: THE CASE OF ARISTOTLE AND KANT	Arş. Gör. Dr. Ömer Faruk Karaköse
		4	BEYLİKLER DÖNEMİNDE (XIII-XIV. YÜZYILLAR) MOĞOLLARIN ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ (SİYASİ, ASKERİ VE SOSYO-KÜLTÜREL BİR DEĞERLENDİRME)	Dr. Öğr. Üyesi, Tunay KARAKÖK
		5	ORTA ANADOLU HAVZASINDA BİR TÜRK BEYLİĞİNİN SİYASİ VE SOSYO- EKONOMİK VARLIĞI (TURGUTOĞULLARI BEYLİĞİ)	Dr. Öğr. Üyesi, Tunay KARAKÖK
		6	KULA HALKEVİ İÇİN BİNA YAPMA, TADİLAT VE TAMİRAT, BİR BÜROKRASI MACERASI	Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ
		7	MANİSA HALKEVİNİN KİTAP VE OKUYUCU SAYISINI ARTIRMA ÇABALARI	Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ
		8	KAÇAR REFORMLARININ BAŞLANGICINDA AVRUPA'YA ÖĞRENCİ GÖNDERME POLİTİKASI (1811)	Doç. Dr. Abdolvahid Soofizadeh
		9	İSTİKLAL HARBİ'NİN TÜRK MÜCAHİDELERİ: TBMM TARAFINDAN İSTİKLAL MADALYASI TALTİF EDİLMİŞ KADINLAR	Murat BIYIK
		10	I BAKU TURCOLOGY CONGRESS: BAKU ENVIRONMENT AND AZERBAIJAN REPRESENTATIVE DELEGATION	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof.Dr. F.Gül KOÇSOY	1	AN ANTIMILITARIST AMIDST THE NAZI GENOCIDE: ERICH MARIA REMARQUE	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		2	PERCEPTION OF NATURE IN “NEIGHBOUR ROSICKY” AND THE OLD MAN AND THE SEA	Prof.Dr. F.Gül KOÇSOY
		3	A TRADITION LINKING THE PAST TO THE FUTURE: LOG THROWING	Doç. Dr., Mustafa SOLMAZ
		4	THE INTEGRATION OF TURKIC PEOPLES CULTURES AND THE NEED FOR IT	Najmidinova Guzal Akhlitdinovna
		5	PARSING TURKISH COMPLEX SENTENCES WITH FILLERS: SUGGESTIONS FOR A STUDY DESIGN	Dr. Öğr. Üyesi Taylan Akal

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Room 5 Oda 10	Gültekin Gürçay	1	EXAMPLES FROM THE LOUVRE MUSEUM TILE ART AND LUSTER TECHNIQUE	Doç.Dr., Mine Erdem Koroğlu
		2	THE USE OF RESOURCE BOOKS IN TEACHING GLASS ART PRODUCTION TECHNIQUES: A COMPREHENSIVE CONTENT ANALYSIS OF THE STAINED GLASS RESOURCE BOOK	Öğretim Görevlisi, Beril REİS
		3	VİNCENT VAN GOGH: KÜLTÜREL HAFIZANIN GÜNÜMÜZ MODASINDAKİ ESTETİK DÖNÜŞÜMÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Madinabonu BURIEVA Dr. Öğr. Üyesi, Nursen GEYİK DEĞERLİ
		4	THE SEMANTIC CONSTRUCTION OF COLOR IN CONTEMPORARY PHOTOGRAPHY: A REVIEW OF WILLIAM EGGLESTON AND GREGORY CREWDSON	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mukaddes NEŞET Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Uluç CEYLANI
		5	URBAN LAYERS AND VISUAL ARCHAEOLOGY: SURFACE AND MEMORY STRATEGIES IN MARK BRADFORD'S COLLAGE PAINTINGS	Asst. Prof. Dr. Burak Yavuzylmaz
		6	KARANLIĞIN ONTOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: ARAVAGGIO'DAN AD REINHARDT'A TEMSİL VE MEKÂNSAL BİR KARŞILAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Berkan DERYAL Dr. Öğr. Üyesi Burak YAVUZYILMAZ
		7	CLINICAL MUSIC THERAPY: A MUSICOLOGICAL AND MEDICAL ETHNOMUSICOLOGICAL OBSERVATION FROM NEW YORK	Aden Deniz Krynski Doç. Dr. Şeyma Ersoy Çak

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Munise Aksöz	1	ARTISTS-TEACHERS IN CONTEMPORARY TURKISH ART AND EDUCATION: THE EXAMPLE OF THE “GAZİ 80” GENERATION	Master’s Student Sema OCAKCI Assoc. Prof. Dr. Orhun TÜRKER
		2	A STUDY ON SIGNIFICANCE OF TEACHING ENGLISH AT AN EARLY AGE	Prof. Dr. İbrahim Yaşar KAZU Çiğdem AKAYCAN
		3	STYLES IN ORHAN VELİ KANIK’S POEMS	Prof. Dr. Munise Aksöz
		4	BEING A CHILD LABORER: BITTER CHOCOLATE - SUNDUS SAHİN	Prof. Dr. Munise AKSÖZ
		5	THE ROLE OF THE 44-DAY PATRIOTIC WAR IN EDUCATING YOUNG PEOPLE IN THE SPIRIT OF PATRIOTISM	Prof.Hajar Hüseynova
		6	ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK MÜKEMMELİYETÇİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Dr.Öğrt.Üyesi Ramazan SANLAV Prof Dr.Ünsal TAZEGÜL
		7	ÖĞRENCİLERİN BESLENME BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Prof Dr.Ünsal TAZEGÜL Dr.Öğrt.Üyesi Ramazan SANLAV

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES TBİLİSİ				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Öğr. Üyesi Merve ONUR	1	THE REFLECTION OF A MASTERPIECE OF ART ON TOURISM: VAN GOGH'S STARRY NIGHT AND THE RISE OF ART-INSPIRED TOURISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	Res. Asst. Yağmur CAN GABERLİ
		2	A NEW ATTRACTION IN TURKISH TOURISM: EXAMINING UNESCO WORLD HERITAGE SITES FROM A SUSTAINABLE TOURISM PERSPECTIVE	Res. Asst. Yağmur CAN GABERLİ
		3	IDENTITY POLITICS IN GASTRONOMY: A CONCEPTUAL ASSESSMENT OF GASTRONOMICALISM, GASTRONATIVISM, AND GASTROREGIONALISM	Dr. Öğr. Üyesi Merve ONUR
		4	THE MODERATING ROLE OF FINANCIAL LITERACY IN THE EFFECT OF HEALTH LITERACY ON RATIONAL DRUG USE	Öğr. Gör. Dr. Sabit UYGUN
		5	EVALUATION OF LIFE INSURANCE COMPANIES' PERFORMANCE USING THE TOPSIS METHOD	Öğr. Gör. Dr. Sabit UYGUN
		6	İŞ YORGUNLUĞU VE KARIYER BAŞARISI İLİŞKİSİNDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK: SAĞLIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ	Yüksek Lisans, Ayşenur HASOĞLU ENSERT

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ	1	INSTITUTIONAL SOCIAL RESPONSIBILITY THROUGH SESRE/REDC CELLS: ENHANCING COMMUNITY ENGAGEMENT, OUTCOMES, AND STRATEGIC DIRECTIONS	Prof Mamta Sharma Prof Sandeep K Sharma
		2	LEGAL NIHILISM: CAUSES, FORMS, AND PREVENTIVE MECHANISMS	Prof. Turdiyev Bexruz Sobirovich
		3	SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLERİN SIRALANMASI: UI GREENCITYMETRIC İNDEKSİ	Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ Doç. Dr. ÖZKAN YALÇIN
		4	ÇEVRE İZLEME VE VERİ ANALİZİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI	Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ Doç. Dr. ÖZKAN YALÇIN
		5	TÜRKİYE’DE SOSYAL MEDYADA T.C. KİMLİK NUMARASI İLE DOĞRULAMA DÜZENLEMESİNE YÖNELİK KAMUOYU TEPKİLERİ: X (TWİTTER) ÜZERİNDEN BİR İÇERİK ANALİZİ	Ön Lisans Öğrencisi, Selen Akkoç Ön Lisans Öğrencisi, Aybüke Erişken Öğr. Gör. Dr. Bahar BALCI AYDOĞAN
		6	ULUSLARARASI HUKUKTA BAĞLAYICI OLMAYAN HUKUK METİNLERİNİN YARGITAY CEZA DAİRELERİNİN KARARLARINDAKİ YERİ	Sudem SARI
		7	EFFECTIVE REPENTANCE IN THE CRIME OF MANUFACTURING AND TRAFFICKING NARCOTIC OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES	Master’s Student, Ceren Okul
		8	MEDENİ USUL HUKUKUNDA KABUL KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	Melike DEMİRER

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN	1	A CONTEMPORARY APPROACH TO CAPITAL STRUCTURE: A GENERAL OVERVIEW OF FINANCIAL HIERARCHY THEORY	Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN
		2	DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA ÜRETİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ	Dr. Özlem Doğan Doç. Dr. Sinan Çavuşoğlu
		3	HAVAYOLU HİZMET KALİTESİNİ ÖLÇMEK İÇİN “AIRQUAL” ÖLÇEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE MÜŞTERİ TATMİNİ VE DAHA FAZLA ÖDEME NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr. Özlem Doğan Doç. Dr. Sinan Çavuşoğlu
		4	BAŞARIDA SÜREKLİLİK: BEŞ YILLIK MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ YÜKSEK OLAN OTELLERİN ÖZELLİKLERİ	Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT
		5	İŞLETMELERİN ÇÖZÜM SÜRECİNE İLİŞKİN MÜŞTERİ YORUMLARININ İNCELENMESİ: ŞİKAYETVAR.COM VERİLERİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA	Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT
		6	A COMPARATIVE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE MARKETING LITERATURE: AN EXAMINATION BASED ON THE SCOPUS AND WEB OF SCIENCE DATABASES	Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan AYDIN
		7	NEW HORIZONS IN GREEN MARKETING RESEARCH: A BIBLIOMETRIC EVALUATION	Öğr.Gör.Dr. Ayşe Nur SOYSAL BİLMİŞ Dr. Öğr. Üyesi. Hasan Emin GÜRLER Prof.Dr.Mehmet ÖZÇALICI
		8	TÜRKİYE’DEKİ ÜNİVERSİTELERDE İDARİ PERSONEL PERFORMANS DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİNİN MEVCUT DURUMU: DOKÜMAN ANALİZİ	Elif TÜRK

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Imran Malik	1	INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT	Dr. Aigerim Nurgaliyeva Dr. Yerzhan Kairatov Dana Sarsenova
		2	STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva Nursultan Tolegenov Aidana Bekbolatova
		3	TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS	Dr. Reza Ahmadi Soraya Mahmoudi
		4	CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Hassan Rezaei Fatemeh Karimi
		5	BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES	Assoc. Prof. Dr. Imran Malik Dr. Sana Rehman
		6	VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN	Ayesha Zubair Muhammad Faisal
		7	BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Nino Tsiklauri Dr. Levan Beridze
		8	DIGITAL LITERACY PROGRAMS FOR GEORGIAN TEACHERS IN REMOTE MOUNTAIN REGIONS	Assoc. Prof. Dr. Mariam Gelashvili
		9	INNOVATIVE ASSESSMENT METHODS IN GEORGIAN HIGHER EDUCATION CURRICULUMS	Irakli Kapanadze Dr. Tamar Lomidze Giorgi Chikhradze

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze	1	POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA	Prof. Dr. Maria Theresa Santos Dr. Jose Rizalino Cruz Luzviminda Reyes
		2	FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES	Assoc. Prof. Dr. Elena Vasquez Ramon Dela Cruz Sofia Magdalena
		3	ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP	Dr. Ahmed El-Sayed Fatma Nour Karim Abdel Rahman
		4	NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION	Prof. Dr. Layla Hassan Mohamed Salem
		5	BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA	Assoc. Prof. Dr. Luan Rama Ermal Hoxha Anila Kuci
		6	OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES	Dr. Blerta Shala Flamur Leka
		7	POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL	Prof. Dr. Nino Tsiklauri Levan Beridze Mariam Kapanadze
		8	SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze Giorgi Gelashvili Dr. Irakli Chikhradze Nato Javakhishvili
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj	1	DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY	Prof. Dr. Chinedu Okeke Emeka Nwankwo
		2	SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY	Assoc. Prof. Dr. Fatima Yusuf Adebayo Ogunleye Chioma Adewale
		3	TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET	Dr. Eleni Papadakis Nikos Stavrou Maria Kostopoulos
		4	FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES	Prof. Dr. Dimitri Karamanos Sophia Antoniou
		5	AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM	Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj Anita Hoxha Lorin Kuka
		6	CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR	Dr. Blerta Lame Flamur Basha
		7	OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elnur Mammadov Dr. Aysel Karimova Farid Huseynov

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Dorina Thanasi	1	THE IMPACT OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE ON BANGLADESH'S FOREIGN POLICY AUTONOMY	Assis. Prof. Dr. Rahman Karim Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum Dr. Arif Hossain
		2	INDO-BANGLADESH WATER SHARING DISPUTES AND THEIR IMPLICATIONS FOR REGIONAL STABILITY	Sadia Islam Dr. Md. Faisal Ahmed Nusrat Jahan
		3	IRAQI-KURDISH FEDERALISM TENSIONS AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL SECURITY DYNAMICS	Dr. Ali Hassan Al-Rawi Dr. Sara Mahmoud
		4	IRAN-IRAQ RELATIONS POST-ISIS: ENERGY DIPLOMACY AND SECTARIAN RECONCILIATION	Assoc. Prof. Dr. Khalid Omar Zainab Al-Sayed
		5	ALBANIA'S EU ACCESSION NEGOTIATIONS AND NATO INTEGRATION CHALLENGES	Prof. Dr. Liridon Sinani Dr. Anila Suljoti Ermal Deda
		6	TURKISH INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS: ALBANIA'S STRATEGIC POSITIONING	Assoc. Prof. Dr. Dorina Thanasi Blerta Hoxha
		7	AZERBAIJAN-GEORGIA-TÜRKİYE ENERGY CORRIDOR AND CASPIAN REGIONAL STABILITY	Prof. Dr. Elnur Paşa Dr. Leyla Aliyeva Assoc. Prof. Dr. Vugar Salamov
		8	RUSSIAN MILITARY PRESENCE IN THE SOUTH CAUCASUS: AZERBAIJAN'S COUNTERSTRATEGY	Dr. Araz Alizada Nigar Hasanova
		9	NATO EXPANSION DYNAMICS AND AZERBAIJAN'S MULTIVECTOR FOREIGN POLICY APPROACH	Ilham Abbasov Prof. Dr. Sevinc Nuriyeva

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Aiko Yamamoto	1	MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH	Prof. Dr. Rahman Karim Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum Dr. Md. Alamgir Hossain
		2	CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY	Dr. Shafiqul Islam Sultana Akter Md. Rafiqul Hasan
		3	AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka Assoc. Prof. Dr. Yumi Sato Kenji Nakamura
		4	ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY	Dr. Aiko Yamamoto Takeshi Kobayashi
		5	REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva Dr. Bakyt Torogeldiev Aida Tursunalieva
		6	ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Erlan Abdyl daev Nurlanbek Omuraliev
		7	SUEZ CANAL EXPANSION EFFECTS ON EGYPTIAN TRADE BALANCE AND GDP GROWTH	Dr. Omar Farouk Sara Mahmoud Karim El-Badry Prof. Dr. Hala Rizk
		8	EGYPTIAN TOURISM SECTOR RECOVERY POST-COVID AND EXCHANGE RATE IMPACTS	Dr. Fatima Hassan Mohamed Khalil Assoc. Prof. Dr. Nadia Abdelrahman
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Nadia Gamal	1	RURAL CRAFT REVIVAL THROUGH CONTEMPORARY BENGALI TERRACOTTA SCULPTURE TECHNIQUES	Prof. Dr. Rahim Chowdhury Anika Rahman Shafiqul Islam Mitu Begum
		2	MANGAL SHOBA JOURNEY ART INSTALLATIONS IN BANGLADESH URBAN PUBLIC SPACES	Assoc. Prof. Dr. Farzana Yasmin Kamal Hossain Rina Akter
		3	JAPANESE UKIYO-E PRINTMAKING INFLUENCES ON MODERN ANIME CHARACTER DESIGN	Yumi Sato Kenji Nakamura
		4	ZEN GARDEN AESTHETICS AND MINIMALIST SCULPTURE IN CONTEMPORARY JAPANESE INSTALLATIONS	Prof. Dr. Aiko Fujimoto Takeshi Yamamoto
		5	FELT CARPET MAKING TRADITIONS REVIVED IN KYRGYZSTAN CONTEMPORARY TEXTILE ART	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva Ermek Nurlan Aida Tursunova
		6	EPIC MANAS NARRATIVE ILLUSTRATIONS IN MODERN KYRGYZ PAINTING TECHNIQUES	Dr. Bakyt Omuraliev Jamilya Kadyrova
		7	PHARAONIC WALL PAINTING TECHNIQUES IN EGYPTIAN CONTEMPORARY MURAL ART	Assis. Prof. Dr. Ahmed El-Sayed Fatma Hassan Omar Khalil
		8	COPTIC TEXTILE PATTERNS REINTERPRETED IN MODERN EGYPTIAN FASHION COLLECTIONS	Assoc. Prof. Dr. Nadia Gamal Tariq Mahmoud
		9	ISLAMIC GEOMETRIC PATTERNS IN CAIRO CONTEMPORARY MOSAIC INSTALLATIONS	Dr. Layla Salem Karim Abdelrahim

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Marija Petrovska	1	THE EVOLUTION OF ORTHODOX THEOLOGICAL THOUGHT IN CONTEMPORARY RUSSIAN CHURCH-STATE RELATIONS	Dr. Sergei Ivanov
		2	ESCHATOLOGICAL INTERPRETATIONS IN RUSSIAN ORTHODOX LITURGICAL TRADITIONS	Assoc. Prof. Dr. Elena Smirnova Mikhail Volkov Dr. Natalia Petrova Father Alexei Kuznetsov
		3	ISLAMIC JURISPRUDENCE ADAPTATIONS TO MODERN ALGERIAN FAMILY LAW REFORMS	Prof. Dr. Karim Belkacem Dr. Amina Zahir Fatima Lounis
		4	SUFI MYSTICISM AND CONTEMPORARY SPIRITUALITY IN ALGERIAN MALIKI TRADITION	Assoc. Prof. Dr. Nadia Cherif Yacine Hadrami
		5	QURANIC HERMENEUTICS AND ENVIRONMENTAL ETHICS IN YEMENI ISLAMIC SCHOLARSHIP	Dr. Abdullah Al-Mansoori Faisal Ahmed Noor Ibrahim
		6	SHIITE THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON INTERFAITH DIALOGUE IN CONTEMPORARY YEMEN	Prof. Dr. Huda Al-Qadhi Rami Nasser
		7	ORTHODOX CHRISTIAN BIOETHICS CONCERNING END-OF-LIFE CARE IN MACEDONIAN CONTEXT	Assoc. Prof. Dr. Nikola Popovski Elena Ivanovska Father Georgi Trajkovski
		8	BYZANTINE LITURGICAL INFLUENCES ON CONTEMPORARY MACEDONIAN CHURCH MUSIC	Dr. Marija Petrovska Goran Kostovski
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assis. Prof. Dr. Nikola Popovski	1	URBAN MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION CHALLENGES AMONG RURAL MIGRANTS IN MOSCOW	Prof. Dr. Anna Kuznetsova Dr. Sergei Ivanov Olga Petrova
		2	ROMANI COMMUNITY SOCIAL EXCLUSION AND EDUCATIONAL DISPARITIES IN ÜSKÜP	Assoc. Prof. Dr. Marija Petrovska Saso Kostovski
		3	MULTICULTURAL INTEGRATION CHALLENGES FOR ALBANIAN IMMIGRANTS IN ÜSKÜP NEIGHBORHOODS	Assis. Prof. Dr. Nikola Popovski Elena Ivanovska Goran Trajkovski
		4	YOUTH RADICALIZATION PROCESSES THROUGH SOCIAL MEDIA IN URBAN YEMEN	Dr. Sana Al-Hadhrami Khalid Saeed
		5	TRIBAL CONFLICT DYNAMICS AND SOCIAL COHESION IN YEMENI MOUNTAIN COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Abdullah Al-Mansoori Faisal Ahmed Noor Ibrahim
		6	BERBER CULTURAL REVIVAL MOVEMENTS AND NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION IN CONTEMPORARY ALGERIA	Dr. Karim Belkacem Fatima Zahir Amina Lounis
		7	GENDER ROLES TRANSFORMATION IN ALGERIAN URBAN FAMILIES POST-ARAB SPRING	Prof. Dr. Nadia Cherif Yacine Hadrami

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assis. Prof. Dr. Ahmed Raza Dr. Samina Qureshi	1	CONTEMPORARY ISLAMIC ETHICS AND TECHNOLOGICAL PROGRESS IN SOUTH ASIAN SOCIETIES	Assis. Prof. Dr. Ahmed Raza Dr. Samina Qureshi
		2	POSTCOLONIAL CRITIQUES OF ANALYTIC PHILOSOPHY IN PAKISTANI ACADEMIC DISCOURSE	Assoc. Prof. Farhan Siddiqi Zoya Rahman Imran Khalid
		3	NEUROPHILOSOPHY, ARTIFICIAL INTELLIGENCE, AND THE CONCEPT OF CONSCIOUSNESS IN SINGAPOREAN RESEARCH	Dr. Leonard Tan Assoc. Prof. Mei Lin Ong
		4	UTILITARIANISM, PUBLIC POLICY, AND MULTICULTURALISM IN CONTEMPORARY SINGAPORE	Prof. Dr. Adrian Teo Rachel Chia Daniel Lim
		5	AFRICAN COMMUNITARIANISM AND THE REINTERPRETATION OF HUMAN RIGHTS IN TANZANIAN PHILOSOPHY	Dr. Joseph Mwakalinga Agnes Nyerere
		6	ENVIRONMENTAL ETHICS, INDIGENOUS KNOWLEDGE, AND CLIMATE JUSTICE IN EAST AFRICA	Prof. Dr. Rehema Mushi Juma Khalfani Neema Mkapa
		7	ORTHODOX CHRISTIAN MYSTICISM AND EXISTENTIALISM IN MODERN SKOPJE THOUGHT	Assoc. Prof. Aleksandar Petrov Dragan Ilievski
		8	NATIONAL IDENTITY, MEMORY POLITICS, AND PHILOSOPHIES OF HISTORY IN NORTH MACEDONIA	Prof. Dr. Marija Stojanovska Elena Kostov Milan Jovanović
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assist. Prof. Dr. Kısmet Cingöz	1	COULD COUNTRY BRANDING MITIGATE THE NEGATIVE EFFECTS OF CONSUMER ANIMOSITY? A CONCEPTUAL DISCUSSION IN THE CONTEXT OF PRODUCTS AND TOURISM SERVICES	Yüksek Lisans Öğrencisi Emine TURGUT Dr. Öğr. Üyesi Fuat EROL
		2	THE ROLE AND ETHICAL ASPECTS OF SYNTHETIC DATA IN AI-POWERED MARKET RESEARCH	Doç. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Tülin DURUKAN Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN
		3	THE CONFLICT BETWEEN A CULTURE OF FRUGALITY AND CONSUMPTION-ORIENTED MARKETING STRATEGIES	Prof. Dr. Tülin DURUKAN Doç. Dr. Cihat KARTAL Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN
		4	EVALUATION OF CRITERIA AFFECTING SUPPLY CHAIN RESILIENCE USING DEMATEL METHOD	Assist. Prof. Dr. Kısmet Cingöz
		5	Sürdürülebilirlik Raporlarında CEO Mesajları: Gerçek ve Yapay Zekâ Üretimi Söylemlerin Karşılaştırmalı Analizi	Dr. Sema Nur Ünlübulduk
		6	INVESTIGATION OF THE IMPACT OF OMNICHANNEL CUSTOMER EXPERIENCE AND RETAILER TRUST ON CUSTOMER SATISFACTION AND CUSTOMER LOYALTY	Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER Uzm. Öğrt. Mustafa KAVALCIOĞLU
		7	A FIELD STUDY TO INVESTIGATE THE IMPACT OF SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR ON CONSUMER MINIMALISM	Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER Arzu ELEM
		8	INTRA-INDUSTRY TRADE AND REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE IN THE TEXTILE SECTOR: EXAMINATION OF TÜRKİYE AND SELECTED TURKIC REPUBLICS	Assoc. Prof. Dr. Mustafa Tahir Demirsel Doctoral Student Halime Kara

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM	1	HAVALİMANI İŞLETMELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ: İSTANBUL HAVALİMANI ÖRNEĞİ	Dr.Öğr.Üyesi, İbrahim RENÇBER
		2	THE EFFECT OF ORGANİZATİONAL FAVORİTİSM ON ORGANİZATİONAL CYNİCİSM: THE MEDIATING ROLE OF WORKPLACE OSTRACİSM AND THE MODERATING ROLE OF PSYCHOLOGICAL SAFETY – A STUDY ON TEACHERS	Assoc. Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM
		3	INTERFACE FRICTION AND E-CART ABANDONMENT IN ONLINE SHOPPING: A MIXED-METHODS STUDY	Res.Asst. Dr. Munise Hayrun SAĞLAM
		4	AI DISCLOSURE AND ANTHROPOMORPHIC CHATBOT DESIGN IN E-COMMERCE: EFFECTS ON PERCEIVED LEGITIMACY, BRAND TRUST, AND LEAD ACCEPTANCE	Res.Asst. Dr. Munise Hayrun SAĞLAM
		5	BİST TURİZM ENDEKSİ'NDE YER ALAN KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ NAKİT AKIŞ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ	Dr. Cemile Öcek Benli
		6	THE PSYCHOLOGICAL DYNAMICS OF CONSPICUOUS CONSUMPTION WITHIN THE CONTEXT OF CULTURAL CAPITAL: IS THE INTERNALIZATION PARADOX A REFLECTION OF POWERLESSNESS COMPENSATION?	Öğr. Gör. Dr. Esat SAYGIN
		7	IDEOLOGICAL IDENTITY INTENSITY IN THE CONTEXT OF POLITICAL MARKETING: THE IMPACT OF CULTURAL CAPITAL ON VOTER BEHAVIOR	Öğr. Gör. Dr. Esat SAYGIN Prof. Dr. Metehan TOLON

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YEL	1	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM REFLEKSİVİTE PLANLARIYLA UMUTSUZLUK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	BÜŞRA NUR DEMİR
		2	EMOTION REGULATION DIFFICULTIES AS A PREDICTOR OF LIFE SATISFACTION IN SOCIAL MEDIA USERS.	Psychological Counselor Samed Otsup
		3	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE REFLEXIVITY PLANS AND LIFE SATISFACTION IN UNIVERSITY STUDENTS	Elif TEMEL
		4	AN EXAMINATION OF SOCIAL MEDIA ADDICTION IN TERMS OF SELF-ESTEEM AND SELF-EFFICACY	Zeynep GÜL Dr. Öğr. Üyesi Şule AYDIN YERAL
		5	EVDE BAKIM HASTALARINA BAKIM VEREN BAKICILARIN BAKIM YÜKÜ VE HEMŞİRELİK	Yüksek Lisans Öğrencisi Niğmet AKGÜL Dr.Öğr.Üyesi, Özge ÖZ YILDIRIM
		6	YAŞAM BOYU ÖĞRENME ÖRNEĞİ OLARAK TAZELENME ÜNİVERSİTELERİ	Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YEL Yüksek Lisans Öğrencisi Duygu ÖNCÜ
		7	YAŞLILIK OLGUSUNUN YERLİ FİLMLERE YANSIMASI	Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YEL Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe Nur AYDOĞAN
		8	THE EFFECT OF SOCIOCULTURAL ADAPTATION ON ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG INTERNATIONAL STUDENTS	Lisans Öğrencisi Rojbin Yıldız Lisans Öğrencisi Songül Acet DOÇ. DR. Diğdem Lafçı Bakar
		9	AİLEDE UYUMU YAKALAMADA İLETİŞİMİN ROLÜ	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Emine BEDİR ŞERBETÇİOĞLU

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Seher Dirican	1	WATER LITERACY WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY	Assoc. Prof. Dr. Seher Dirican
		2	ALGAE AND AQUACULTURE: A COMPREHENSIVE STUDY OF ECO-FRIENDLY	Assoc. Prof. Dr. Seher Dirican
		3	ALGAE-BASED NANOTECHNOLOGY	Doç. Dr., Latife Ceyda İRKİN
		4	ALGAE and BIOTECHNOLOGY	Doç. Dr., Latife Ceyda İRKİN
		5	EFFECT OF GEOGRAPHICAL DIFFERENCES ON PHENOLIC PROFILE AND ANTIOXIDANT ACTIVITY IN BETULA PENDULA SAMPLES	Öğr. Gör. Dr. Gizem Yıldırım Baştemur Zeynep Ünsal
		6	GATE-TO-GATE WATER FOOTPRINT ASSESSMENT OF AN INTEGRATED EDIBLE OIL PRODUCTION FACILITY	Merve Ömürlü Assoc. Prof. Dr. Ezgi Oktav Akdemir
		7	MEVSİMSELLİK-BİTKİ-RENK İLİŞKİSİ: TEKİRDAĞ'IN MEVSİMSEL RENK KARAKTERİ	Yaren ŞAHİN Prof. Dr. Tuğba KİPER
		8	PEYZAJDA RENK ARAŞTIRMALARINA YÖNELİK BİLİMSEL EĞİLİMLER: SCOPUS TABANLI BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Tuğba KİPER Yaren ŞAHİN
		9	BIOPHILIC DESIGN IN CHILDREN'S PLAYGROUNDS: A COMPARATIVE EVALUATION	Associate Prof. Makbulenur ONUR Asist.Prof. Dr., Demet Ulku GULPINAR SEKBAN
		10	COMPARATIVE ANALYSIS OF THE BIOPHILIC URBAN APPROACH THROUGH THE CITIES OF SINGAPORE AND BERLIN	Associate Prof. Makbulenur ONUR Asist.Prof. Dr., Demet Ulku GULPINAR SEKBAN

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üy. Zehra Aydın	1	2020-2023 DÖNEMİNDE ACİL SERVİSE EPİSTAKSİS NEDENİYLE BAŞVURAN HASTALARIN RETROSPEKTİF ANALİZİ	Doç.Dr.Ramazan KIYAK Doç.Dr.Bahadır ÇAĞLAR Doç.Dr.Süha SERİN
		2	ALOE VERA’NIN FARMAKOLOJİK ETKİLERİ VE HASTA BAKIMINDA KULLANIMINA GENEL BİR BAKIŞ	Mehtap KAVURMACI Yakup DİLBİLİR
		3	KRONİK BÖBREK YETMEZLİĞİ KAYNAKLI ÖDEM VE HEMŞİRELİK BAKIMI	Mehtap KAVURMACI Yakup DİLBİLİR
		4	THE ROLE OF NURSING CARE AFTER ACUTE KIDNEY INJURY: DIAGNOSIS, MONITORING, AND RENAL RECOVERY	Dr. Öğr. Üy. Zehra Aydın
		5	INTEGRATED NURSING CARE IN COPD AND HEART FAILURE: A CARDIOPULMONARY APPROACH	Dr. Öğr. Üy. Zehra Aydın
		6	WOMEN’S REPRODUCTIVE HEALTH IN WAR	Asst. Prof. Nurdilan ŞENER ÇETİN
		7	THE EFFICACY OF NbB 2 -REINFORCED SHIELDING IN CLINICAL SETTINGS	Lecturer Dr. Zübeyde ÖZKAN
		8	ADİPONEKTİN HORMONUNUN SKMEL-30 HÜCRELERİNDE METASTAZ İLE İLİŞKİLİ GEN EKSPRESYONLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Nebiye Pelin TURKER
		9	MINIMAL INVASIVE REHABILITATION OF MAXILLARY AND MANDIBULAR ANTERIOR DIASTEMAS WITH DIRECT RESIN COMPOSITE: A CASE REPORT	Yasamin Alekadi Fatih Bedir

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof.Dr. Ali Can YILMAZ	1	EMNİYET KEMERİ DOKUMASINDA SÜRTÜNME KAYNAKLI ISINMA ve LİF HASARI: KAPLAMA ile İYİLEŞTİRME	Doç.Dr. Özlem ERDEM YILMAZ Prof.Dr. Ali Can YILMAZ
		2	OTOMOTİV KOLTUK DÖŞEMELERİ İÇİN ZnO/Ag ANTİBAKTERİYEL ve KOKU GİDERİCİ BİTİMLERİN ETKİNLİĞİ VE DAYANIMI	Doç.Dr. Özlem ERDEM YILMAZ Prof.Dr. Ali Can YILMAZ
		3	PROCESS ENGINEERING AND SUSTAINABILITY ASPECTS OF 3D PRINTING FOR FRUIT AND VEGETABLE-BASED FOODS	Assoc. Prof. Dr. Tuğçe TEZEL Prof. Dr. Volkan KOVAN
		4	INDOOR AIR QUALITY ASSESSMENT AND VENTILATION PERFORMANCE: A REVIEW OF CFD-BASED AIRFLOW ANALYSIS AND AIRBORNE INFECTION RISK MODELING	Assoc. Prof. Dr. Tuğçe TEZEL Prof. Dr. Volkan KOVAN
		5	DETERMINATION OF LUMINESCENCE PROPERTIES OF RARE EARTH DOPED $KCa_4(BO_3)_3$ NANOPHOSPHORS	Yüksek Lisans Öğrencisi Alara ÇAN Prof.Dr. Ümit Hüseyin Kaynar Prof.Dr. Elçin Ekda Karalı
		6	AFYON İLİ DİNAR İLÇESİ İÇME VE KULLANIM SULARINDA RADON ÖLÇÜMLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Sevil Nur Şahin Prof. Dr. Murat Saç
		7	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF LIMONENE CONTAINING NANOCOMPOSITES	Eslem UYSAL Dr. Sedef KAPTAN USUL Assoc. Prof. Dr. Ayşe ASLAN Canpolat
		8	ROUGH FIELDS BASED ON UPPER APPROXIMATION AND MAXIMAL ROUGH IDEALS	Mehmet Mustafa BEYDAĞI Prof. Dr. İlhan İÇEN Prof. Dr. A. Fatih ÖZCAN
		9	ROUGH SET APPROACH AND APPLICATIONS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Mehmet Mustafa BEYDAĞI Prof. Dr. A. Fatih ÖZCAN Prof. Dr. İlhan İÇEN

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Öğr. Üyesi Merve ONUR	1	TÜRKİYE'DE KOYUN, KEÇİ VE MANDA SÜTÜ VE ÜRÜNLERİNE YÖNELİK TÜKETİCİ TERCİHLERİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	Zir. Müh. İsmihan İmiş Prof. Dr. Nevin Demirbaş
		2	TÜRKİYE'DE İYİ TARIM UYGULAMALARI İLE BİTKİSEL ÜRETİM YAPAN TARIM İŞLETMELERİNİN EKONOMİK SONUÇLARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	Zir. Müh. İsmihan İmiş Prof. Dr. Nevin Demirbaş
		3	THE IMPORTANCE OF CORN (Zea mays) AND ALFALFA (Medicago sativa) SILAGES IN RUMINANT NUTRITION	Osman OSMANLI Prof. Dr. Gülcan DEMİROĞLU TOPÇU
		4	POTENTIAL USE OF MULBERRY LEAVES AS AN ALTERNATIVE PROTEIN SOURCE IN CORN SILAGE	Fariz ABİSHOV Prof. Dr. Gülcan DEMİROĞLU TOPÇU

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr., Elif Çağda Kandemir	1	COMPARATIVE STUDY OF ENERGY DISTRIBUTION OVER FREQUENCY BANDS IN NEAR- AND FAR-FAULT EARTHQUAKES	Prof. Dr., Elif Çağda Kandemir
		2	COMPARISON OF WAVELET FUNCTIONS FOR NEAR- AND FAR-FAULT EARTHQUAKE RECORDS	Prof. Dr., Elif Çağda Kandemir
		3	2000 ÖNCESİ İNŞA EDİLEN BETONARME BİR YAPININ LİFLİ POLİMER İLE GÜÇLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. Ercan IŞIK Doç. Dr. Fatih AVCİL Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ
		4	DEPREME DAYANIKLI KENTSEL PLANLAMA	Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ Prof. Dr. Ercan IŞIK Doç. Dr. Fatih AVCİL
		5	GÜÇ SİSTEMLERİNDE STATİK GERİLİM KARARLILIĞI İÇİN YÜKSEK GERİLİM DOĞRU AKIM (HVDC) SİSTEMİNİN ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYMAZ Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU
		6	ÇBAG TABANLI RÜZGAR ÇİFTLİĞİNDE GATE KONTROLLÜ SERİ KAPASİTÖR (GCSC) KULLANILARAK ALT-SENKRON REZONANS DURUMLARININ İNCELENMESİ	Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Doç. Dr. Mustafa DURSUN
		7	TEDARİK ZİNCİRİ RİSK ANALİTİĞİ: ENERJİ SEKTÖRÜNDE ÇOK BOYUTLU BİR UYGULAMA	Ahmet GÜRGAŞIN
		8	VERİ YÖNETİŞİMİ VE UYGULAMALARI: KAVRAMSAL ÇERÇEVEDEN ENERJİ SEKTÖRÜNDE DEĞER ÜRETİMİNE	Ahmet GÜRGAŞIN

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assoc.Prof.Dr.Vedat Adıgüzel	1	SEGMENTATION OF SKIN CANCER DISEASE USING DEEP LEARNING METHODS	Aybüke BOZKURT YENİYER Prof. Dr. Necaattin BARIŞCI
		2	MRI GÖRÜNTÜLERİNDE VİT-S/16 VE RESNET50 İLE BEYİN TUMÖRÜ TESPİTİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammed Yusuf İTMİŞ Doç. Dr. Feyza ALTUNBEY ÖZBAY Doç. Dr. Erdal ÖZBAY
		3	KUERSETİNİN EPİDERMAL BÜYÜME FAKTÖRÜ RESEPTÖRÜNE BAĞLANMA POTANSİYELİNİN MOLEKÜLER YERLEŞTİRME YÖNTEMİYLE ARAŞTIRILMASI	Lisans Öğrencisi, Zerde Yıldırım Dr. Öğretim Üyesi, Şerife Gökçe Çalışkan
		4	THE TRANSPLANTATION OF BROWN AND WHITE ADIPOSE ORGANOIDS TO CD1 NUDE MICE	Ezgi Bulut-Okumuş Prof. Dr. Ayşegül Doğan
		5	INVESTIGATION OF THE CHANGES IN CONDUCTIVITY AND SALINITY OF THE $\text{NaH}_2\text{PO}_2\text{--Zn}(\text{H}_2\text{PO}_2)_2\text{--H}_2\text{O}$ TERNARY SYSTEM WITH TEMPERATURE AND SOLUBILITY	Asoc.Prof.Dr.Vedat Adıgüzel Asist.Prof.Dr. Sevilay Demirci Prof.Dr.Ömer Şahin
		6	INVESTIGATION OF CONDUCTIVITY AND SALINITY BEHAVIOR IN AQUEOUS SYSTEMS CONTAINING Na^+ , Zn^{2+} AND Cl^- IONS	Asoc.Prof.Dr.Vedat Adıgüzel Asist.Prof.Dr. Sevilay Demirci Prof.Dr.Ömer Şahin

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBİLİSİ Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assis. Prof. Dr. Elias Njoroge	1	THE SYMBOLISM OF GEOMETRIC PATTERNS IN PERSIAN CARPET DESIGN TRADITIONS	Prof. Dr. Reza Hosseini Dr. Soraya Mahmoudi Assis. Prof. Dr. Ali Karimi
		2	MINIATURE PAINTING TECHNIQUES AND NARRATIVE COMPOSITION IN SAFAVID ILLUMINATED MANUSCRIPTS	Assoc. Prof. Dr. Fatima Ahmadi Mohammad Jafari Leila Bahrami
		3	CONTEMPORARY SINGAPOREAN URBAN INSTALLATIONS EXPLORING MULTICULTURAL IDENTITY	Dr. Wei Ling Tan Prof. Dr. Rajesh Kumar
		4	EVOLUTION OF CALLIGRAPHIC ABSTRACTION IN SINGAPORE ART SCHOOL CURRICULA	Mei Ling Wong Ahmad Bin Salleh
		5	TRADITIONAL TANZANIAN WOOD CARVING MOTIFS IN MODERN SCULPTURAL PRACTICE	Dr. Amina Hassan Juma Kweka Fatuma Said
		6	MAASAI BEADWORK SYMBOLISM AND CONTEMPORARY TANZANIAN JEWELRY DESIGN	Assis. Prof. Dr. Elias Njoroge
		7	OTTOMAN INFLUENCES ON ÜSKÜP MOSQUE TILEWORK AND DECORATIVE ARCHITECTURE	Elena Petrovska Nikola Popovski
		8	BYZANTINE FRESKO TECHNIQUES PRESERVED IN ÜSKÜP MEDIEVAL CHURCH INTERIORS	Dr. Marija Angelova Goran Trajkovski Biljana Kostovska
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Catalin Radu	1	THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON ADOLESCENT SELF-ESTEEM AND BODY IMAGE PERCEPTION IN IRANIAN URBAN YOUTH	Prof. Dr. Reza Ahmadi Soraya Mahmoudi Ali Karimi
		2	CULTURAL FACTORS INFLUENCING DEPRESSION SYMPTOMS AMONG IRANIAN UNIVERSITY STUDENTS DURING ECONOMIC STRESS	Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Hosseini Mohammad Jafari
		3	TRAUMA RECOVERY PROCESSES AMONG LEBANESE REFUGEES LIVING IN BEIRUT URBAN CAMPS	Dr. Layla Haddad Khalil Nassar Nadia Cherif
		4	PARENTING STYLES AND ACADEMIC ANXIETY LEVELS IN LEBANESE HIGH SCHOOL STUDENTS	Prof. Dr. Elias Sarkis Mariam Bou Eid
		5	WORKPLACE STRESS MANAGEMENT STRATEGIES FOR EXPATRIATE PROFESSIONALS IN QATAR	Assoc. Prof. Dr. Aisha Al-Thani Dr. Omar Khalid
		6	IDENTITY FORMATION CHALLENGES AMONG QATARI YOUTH IN MULTICULTURAL EDUCATIONAL SETTINGS	Fatima Rahman Sultan Al-Mansoori
		7	POST-PANDEMIC MENTAL HEALTH RESILIENCE AMONG ROMANIAN FRONTLINE HEALTHCARE WORKERS	Prof. Dr. Andrei Popescu Dr. Maria Ionescu Ioana Vasile
		8	INTERGENERATIONAL TRAUMA EFFECTS ON ROMANIAN FAMILIES AFFECTED BY COMMUNIST REGIME EXPERIENCES	Assoc. Prof. Dr. Catalin Radu Elena Dragomir
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Ionela Vasilescu	1	INNOVATIVE STEM EDUCATION MODELS INCORPORATING ISLAMIC SCIENTIFIC HERITAGE IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Reza Ahmadi Assoc. Prof. Dr. Soraya Mahmoudi Fatemeh Karimi
		2	INTEGRATING EUROPEAN UNION STANDARDS IN ROMANIAN TEACHER TRAINING PROGRAMS	Assoc. Prof. Dr. Ionela Vasilescu Radu Popa Cristina Marinescu
		3	DIGITAL DIVIDE SOLUTIONS IN ROMANIAN VOCATIONAL EDUCATION FOR DISADVANTAGED YOUTH	Dr. Bogdan Stoica Lavinia Georgescu
		4	ROMANIAN RURAL SCHOOL DROPOUT PREVENTION THROUGH COMMUNITY-BASED LEARNING CENTERS	Assis. Prof. Dr. Mihai Popescu Elena Ionescu Andrei Stanescu Dr. Maria Dumitrescu
		5	INQUIRY-BASED SCIENCE EDUCATION FOR QATARI PRIMARY STUDENTS FOSTERING CRITICAL THINKING	Assoc. Prof. Dr. Aisha Al-Ketbi Sara Hassan
		6	VOCATIONAL TRAINING CURRICULA DEVELOPMENT FOR EGYPTIAN YOUTH UNEMPLOYMENT REDUCTION	Dr. Nadia Mahmoud Karim Abdelaziz
		7	QATARI EDUCATION REFORMS INTEGRATING ARABIC LANGUAGE PRESERVATION WITH GLOBAL COMPETENCIES	Dr. Khalid Al-Mansoori Fatima Rahman Noor Salem
		8	DIGITAL LITERACY PROGRAMS FOR RURAL IRANIAN GIRLS PROMOTING GENDER EQUALITY IN EDUCATION	Dr. Ali Jafari Leila Bahrami Mohammad Rezaei
		9	BLENDED LEARNING EFFECTIVENESS IN EGYPTIAN UNIVERSITY EFL CLASSROOMS POST-COVID	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Hassan Dr. Fatima El-Sayed Omar Khalil

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assis. Prof. Dr. Mohamed Salem	1	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF NOVEL METAL-ORGANIC FRAMEWORKS FOR CARBON DIOXIDE CAPTURE APPLICATIONS	Prof. Dr. Reza Jalali Dr. Soraya Mahmoudi Ali Karimi
		2	DEVELOPMENT OF EFFICIENT HETEROGENEOUS CATALYSTS FOR BIODIESEL PRODUCTION FROM WASTE COOKING OILS	Assis. Prof. Dr. Hassan Ahmadi Fatemeh Rezaei
		3	QUANTUM DOTS DOPED POLYMER NANOCOMPOSITES FOR ADVANCED SOLAR CELL DEVICES	Dr. Ahmed El-Sayed Nadia Hassan Karim Abdel
		4	GREEN SYNTHESIS OF SILVER NANOPARTICLES USING EGYPTIAN MEDICINAL PLANT EXTRACTS	Assis. Prof. Dr. Mohamed Salem Fatma Ibrahim
		5	ADVANCED MEMBRANE TECHNOLOGIES FOR DESALINATION IN ARID GULF COUNTRIES	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori Noor Hassan Dr. Fatima Rahman
		6	NANOSTRUCTURED CATALYSTS FOR HYDROGEN PRODUCTION VIA WATER SPLITTING	Omar Saeed
		7	THERMALLY STABLE POLYMERIC COMPOSITES FOR HIGH-PERFORMANCE ELECTRONIC APPLICATIONS	Prof. Dr. Andrei Popescu Dr. Maria Ionescu Ionela Dragomir
		8	BIODEGRADABLE POLYMERS FROM RENEWABLE ROMANIAN AGRICULTURAL WASTES	Assoc. Prof. Dr. Stefan Radu Elena Vasilescu Mihai Georgescu
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Sari Wijaya Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso	1	ADVANCES IN PRECISION MEDICINE FOR BREAST CANCER TREATMENT USING AI-DRIVEN GENOMIC PROFILING	Dr. Aiko Nakamura Kenji Sato
		2	NON-INVASIVE NEURAL INTERFACE TECHNOLOGIES FOR PARKINSON'S DISEASE MANAGEMENT	Assoc. Prof. Dr. Yumi Kobayashi Takeshi Yamamoto Mika Fujimoto
		3	TELEMEDICINE IMPLEMENTATION CHALLENGES IN RURAL MOLDOVAN HEALTHCARE SYSTEMS	Dr. Ionela Popa Victor Rusu
		4	NUTRITIONAL INTERVENTIONS FOR DIABETES PREVENTION IN MOLDOVAN URBAN POPULATIONS	Prof. Dr. Maria Ceban Andrei Lupascu Elena Bodarev
		5	TRADITIONAL HERBAL MEDICINE EFFICACY AGAINST DENGUE FEVER IN INDONESIAN COMMUNITIES	Dr. Sari Wijaya Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso
		6	MATERNAL HEALTH IMPROVEMENT THROUGH COMMUNITY MIDWIFERY PROGRAMS IN RURAL INDONESIA	Nyoman Pratiwi Dr. Agus Setiawan Lina Kusuma
		7	ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS IN ROMANIAN HOSPITAL-ACQUIRED INFECTIONS	Dr. Andrei Popescu Dr. Maria Ionescu

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Sophia Kiriakou	1	IMPROVED GRAPE VARIETAL SELECTION FOR CLIMATE-RESILIENT VITICULTURE IN AZERBAIJAN'S SEMI-ARID REGIONS	Prof. Dr. Elnur Hasanov Assoc. Dr. Aysel Mammadova Nigar Aliyev Kamran Ibrahimov
		2	AQUAPONIC INTEGRATION FOR SUSTAINABLE RICE-FISH FARMING IN TROPICAL SINGAPORE CONDITIONS	Prof. Dr. Chen Li Wei Assoc. Prof. Dr. Nurul Aini Marcus Tan
		3	VERTICAL FARMING SYSTEMS OPTIMIZATION FOR URBAN VEGETABLE PRODUCTION IN SINGAPORE	Assoc. Prof. Dr. Lim Wei Ming Dr. Tan Hui Ling Rajesh Kumar
		4	SALINE TOLERANT FORAGE CROPS DEVELOPMENT FOR LIVESTOCK FEED IN QATARI FARMS	Assis. Prof. Dr. Ahmed Bin Saeed Sara Al-Mansoori
		5	WATER-EFFICIENT DATE PALM CULTIVATION TECHNIQUES IN QATAR'S ARID AGRICULTURAL ZONES	Dr. Fatima Al-Thani Assoc. Prof. Dr. Khalid Nasser Mariam Rahman
		6	ORGANIC HERB PRODUCTION MODELS FOR MEDITERRANEAN GREENHOUSE SYSTEMS IN CRETE	Dr. Sophia Kiriakou Andreas Manolis
		7	OLIVE OIL QUALITY ENHANCEMENT THROUGH PRECISION IRRIGATION IN KALAMATA GREEK PLANTATIONS	Assoc. Prof. Dr. Dimitri Pappas Elena Stavrou Nikos Theodorou
		8	BIOLOGICAL PEST CONTROL STRATEGIES FOR POMEGRANATE ORCHARDS IN AZERBAIJAN'S GANJA VALLEY	Dr. Farid Gurbanov Leyla Karimova Rashad Nuriyev
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Lim Hui Min Dr. Amir Singh	1	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF AVIAN INFLUENZA IN AZERBAIJAN POULTRY FARMS	Prof. Dr. Elnur Hasanov Dr. Aysel Mammadova Nigar Aliyeva
		2	PARASITIC INFESTATIONS AND ANTHELMINTIC RESISTANCE IN SHEEP HERDS OF GARABAGH REGION	Assoc. Prof. Dr. Kamal Gurbanov Dr. Leyla Ibrahimova Dr. Farid Rahimov
		3	MEDICINAL PLANT EXTRACTS FOR TREATING MASTITIS IN DAIRY SHEEP OF CRETE	Dr. Dimitri Papadakis Eleni Stavrou Prof. Dr. Nikos Karamanos
		4	THERMAL IMAGING TECHNIQUES FOR EARLY LAME DETECTION IN GREEK DAIRY CATTLE	Maria Kostopoulou Assoc. Prof. Dr. Theo Lazos
		5	NANOTECHNOLOGY-BASED VACCINE DELIVERY SYSTEMS FOR CAMELID RESPIRATORY DISEASES	Dr. Fatima Al-Mansoori Khalid Rahman Assoc. Prof. Dr. Ahmed Khalil
		6	PROBIOTIC SUPPLEMENTATION EFFECTS ON BROILER CHICKEN GUT MICROBIOME IN	ARID CLIMATES Prof. Dr. Noor Al-Harethi Sara Hassan
		7	ONE-HEALTH APPROACHES TO ZOOONOTIC LEPTOSPIROSIS CONTROL IN URBAN SINGAPORE	Dr. Wei Ling Tan Assoc. Prof. Dr. Rajesh Kumar Mei Ling Wong
		8	GENOMIC SEQUENCING OF ANTIBIOTIC-RESISTANT BACTERIA FROM SINGAPORE AQUACULTURE	Dr. Lim Hui Min Dr. Amir Singh
		9	ADVANCED WOUND HEALING THERAPIES FOR EXOTIC PETS IN TROPICAL ENVIRONMENTS	Assoc. Prof. Dr. Chloe Ng Benjamin Low

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Lucas Kileo	1	NANOSCALE SURFACE MODIFICATION TECHNIQUES FOR SUPERCAPACITOR ELECTRODE ENHANCEMENT	Assoc. Prof. Dr. Yumi Kato Takeshi Yamamoto
		2	RECYCLED PLASTIC WASTE COMPOSITES FOR COST-EFFECTIVE NIGERIAN HOUSING CONSTRUCTION	Dr. Chinedu Okonkwo Ngozi Eze Emeka Nwankwo
		3	BIODEGRADABLE POLYMER BLENDS FROM AGRICULTURAL WASTE FOR NIGERIAN PACKAGING INDUSTRY	Prof. Dr. Aisha Bello Tunde Adeyemi
		4	TITANIUM ALLOYS FOR TANZANIAN MINING EQUIPMENT UNDER CORROSIVE CONDITIONS	Dr. Juma Mtui Fatuma Ally Assoc. Prof. Dr. Elias Nnko
		5	NATURAL FIBER-REINFORCED CONCRETES FOR SUSTAINABLE TANZANIAN INFRASTRUCTURE	Zainab Mwamba Dr. Lucas Kileo
		6	GEOPOLYMER CONCRETES FROM GEORGIAN VOLCANIC ASH FOR EARTHQUAKE-RESISTANT STRUCTURES	Prof. Dr. Giorgi Tsiklauri Nino Beridze Lasha Kapanadze
		7	SHAPE MEMORY POLYMERS FOR SMART TEXTILES IN GEORGIAN WINTER APPAREL	Assoc. Prof. Dr. Mariam Gelashvili Irakli Lomidze Dr. Tamar Chikhradze
		8	NANOCELLULOSE COMPOSITES FROM GEORGIAN FOREST WASTE FOR PACKAGING APPLICATIONS	Ketevan Jikia Prof. Dr. Davit Gvaramia
		9		

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Lasha Kapanadze	1	AI-ENABLED PREDICTIVE MAINTENANCE SYSTEMS FOR SEMICONDUCTOR FABRICATION EQUIPMENT	Prof. Dr. Wei-Lun Chen Dr. Ming-Hsuan Li Yi-Jen Wang
		2	FLEXIBLE WEARABLE ANTENNAS FOR 5G HEALTH MONITORING DEVICES USING GRAPHENE NANOMATERIALS	Assoc. Prof. Dr. Shu-Yi Lin Hao-Ting Wu Chia-Wei Chang
		3	LOW-POWER IOT SENSOR NETWORKS FOR PRECISION AGRICULTURE IN ETHIOPIAN HIGHLANDS	Dr. Abel Tadesse Meron Getachew
		4	MACHINE LEARNING ALGORITHMS FOR SOLAR PANEL FAULT DETECTION IN REMOTE ETHIOPIAN VILLAGES	Dr. Selamawit Bekele Dawit Asfaw Tigist Yohannes
		5	WIDEBAND MILLIMETER-WAVE ANTENNA ARRAYS FOR 5G BASE STATIONS IN SAUDI DESERT ENVIRONMENTS	Assis. Prof. Dr. Khalid Alghamdi Faisal Alotaibi
		6	GaN-BASED HIGH-EFFICIENCY POWER AMPLIFIERS FOR SATELLITE COMMUNICATION SYSTEMS	Dr. Noor Al-Mansour Abdullah Alharbi Sara Alghamdi
		7	RF ENERGY HARVESTING CIRCUITS FOR SMART CITY APPLICATIONS IN TBILISI URBAN INFRASTRUCTURE	Dr. Giorgi Tsiklauri Nino Chikhradze Mariam Gelashvili Irakli Beridze
		8	MACHINE VISION SYSTEMS FOR INDUSTRIAL QUALITY CONTROL IN GEORGIAN MANUFACTURING	Dr. Lasha Kapanadze
		9	LOW-COST FPGA-BASED SIGNAL PROCESSING FOR GEORGIAN SEISMIC MONITORING NETWORKS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze Zura Metreveli

AVRASYA 15th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 13 – 15, 2026 TBILISI Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Mart / March 13, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Türkiye (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva,	1	MATERNAL NUTRITIONAL COUNSELING INTERVENTIONS BY NURSES FOR GESTATIONAL DIABETES PREVENTION IN RURAL KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Aigerim Zhumadilova, Dr. Nursultan Bektasov, Dana Tolegenova, Aidana Kassenova
		2	NURSE-LED PRENATAL EDUCATION PROGRAMS IMPROVING BIRTH OUTCOMES AMONG ADOLESCENT MOTHERS IN URBAN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva, Yerzhan Nurtayev, Aizhan Sadykova
		3	EFFECTIVENESS OF NURSE-IMPLEMENTED NON-PHARMACOLOGICAL PAIN RELIEF DURING LABOR IN IRANIAN MATERNITY WARDS	Dr. Sara Langaroudi, Assoc. Prof. Dr. Mehran Tavakoli, Yasaman Sharifi
		4	IRANIAN NURSES' ROLES IN EARLY DETECTION AND MANAGEMENT OF HYPERTENSIVE DISORDERS IN PREGNANCY	Prof. Dr. Mina Hosseini, Leila Bahrami
		5	NURSE-DRIVEN COMMUNITY HEALTH WORKER MODELS FOR MATERNAL ANEMIA SCREENING IN RURAL INDIAN VILLAGES	Dr. Anjali Mehta, Assoc. Prof. Dr. Prakash Nair, Sameer Kulkarni
		6	INDIAN NURSES' TRAINING PROTOCOLS FOR BREASTFEEDING SUPPORT AND LACTATION CONSULTATION IN POSTPARTUM CARE	Dr. Priya Neha
		7	GEORGIAN NURSES' IMPLEMENTATION OF MIDWIFERY-LED CARE MODELS FOR LOW-RISK PREGNANCIES	Assoc. Prof. Dr. Nino Chikhradze, Dr. Tamar Kapanadze, Giorgi Gelashvili
		8	CONTINUOUS MIDWIFE SUPPORT DURING LABOR AND ITS IMPACT ON CESAREAN SECTION RATES IN TBILISI HOSPITALS	Prof. Dr. Mariam Tsiklauri, Lasha Beridze
		9	NURSE EDUCATION PROGRAMS ON FETAL MONITORING TECHNIQUES FOR HIGH-RISK PREGNANCIES IN GEORGIA	Dr. Levan Lomidze, Assis. Prof. Dr. Maka Javakhishvili, Irakli Kvernadze

Contents

ÇİN’İN KÜRESEL YÖNETİŞİMDE ARTAN ETKİNLİĞİNE YÖNELİK ANALİZ: YAPISAL DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ.....	1
BALKANLAR'DA DIŞ AKTÖRLERİN STRATEJİK REKABETİ: KUZAY MAKEDONYA ÖZELİNDE SOSYOPOLİTİK YANSIMALAR	8
FİNANSAL YAPTIRIMLAR VE İNSANİ YARDIMIN SINIRLARI: AFGANİSTAN VE KÜBA VAKALARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	9
TÜRKİYE’NİN TARIM SEKTÖRÜ ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ: GRUBEL-LLOYD ENDEKSİ İLE BİR ANALİZ	16
DIŞ TİCARETTE ÖDEME YÖNTEMLERİ: TÜRKİYE DENEYİMİ (2013-2023).....	30
Türkiye ve 12 IBBS Bölgesinde Girişimcilik ve Yaratıcı Yıkım.....	42
TÜRKİYENİN İHRACAT VE ÜRETİMİN TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNUN YILLARA GÖRE ANALİZİ	43
YEŞİL KORUMA POLİTİKALARI VE EKONOMİK MİLLİYETÇİLİK: KÜRESEL TİCARET DÜZENİNDE BİR DÖNÜŞÜM	45
KÜRESELLEŞME, TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM VE EMEK GELİR PAYI: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME	57
TÜRKİYE’DE TARIM VE GIDA GÜVENCESİNE YÖNELİK MALİYE POLİTİKALARININ ON İKİNCİ KALKINMA PLANI PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ.....	68
OECD ÜLKELERİ BAĞLAMINDA HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜN VERGİ GELİRLERİNE ETKİSİ	84
TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLERİN KAZAKİSTAN EKONOMİK BÜYÜMESİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ	86
KÂŞGAR'DA CEDİDCİLİK HAREKETİ	101
SARAYBOSNA'DA İLMİ VE KÜLTÜREL HAYAT	110
VARLIĞIN EN GENEL TARZLARI YAHUT KAVRAMA YETİMİZİN ETKİN ARAÇLARI OLARAK KATEGORİLER SORUNU: ARİSTOTELES VE KANT ÖRNEĞİ.....	121
THE PROBLEM OF CATEGORIES AS THE MOST GENERAL MODES OF BEING OR AS THE ACTIVE INSTRUMENTS OF OUR FACULTY OF UNDERSTANDING: THE CASE OF ARISTOTLE AND KANT.....	122
BEYLİKLER DÖNEMİNDE (XIII-XIV. YÜZYILLAR) MOĞOLLARIN ANADOLU’DAKİ FAALİYETLERİ (SİYASİ, ASKERİ VE SOSYO-KÜLTÜREL BİR DEĞERLENDİRME).....	123
ORTA ANADOLU HAVZASINDA BİR TÜRK BEYLİĞİNİN SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK VARLIĞI (TURGUTOĞULLARI BEYLİĞİ).....	132
KULA HALKEVİ İÇİN BİNA YAPMA, TADİLAT VE TAMİRAT, BİR BÜROKRASİ MACERASI.....	151
MANİSA HALKEVİNİN KİTAP VE OKUYUCU SAYISINI ARTIRMA ÇABALARI	164
KAÇAR REFORMLARININ BAŞLANGICINDA AVRUPA’YA ÖĞRENCİ GÖNDERME POLİTİKASI (1811).....	175
İSTİKLAL HARBI’NİN TÜRK MÜCAHİDELERİ: TBMM TARAFINDAN İSTİKLAL MADALYASI TALTİF EDİLMİŞ KADINLAR.....	181
I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYI: BAKI MÜHİTİ VƏ AZƏRBAYCAN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ	196
NAZİ SOYKIRIMI ORTASINDA BİR ANTİMİLİTARİST: ERICH MARIA REMARQUE	198
SHIITE THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON INTERFAITH DIALOGUE IN CONTEMPORARY YEMEN.....	203
THE INTEGRATION OF TURKIC PEOPLES CULTURES AND THE NEED FOR IT	204

PARSING TURKISH COMPLEX SENTENCES WITH FILLERS: SUGGESTIONS FOR A STUDY DESIGN.....	211
YER TUTUCU İÇEREN TÜRKÇE KARMAŞIK TÜMCELERİN ÇÖZÜMLENMESİ:	212
ÇALIŞMA DİZAYNI İÇİN ÖNERİLER.....	212
CAM SANATINDA ÜRETİM TEKNİKLERİNİN ÖĞRETİMİNDE KAYNAK KİTAP KULLANIMI: STAINED GLASS SOURCE BOOK ÜZERİNE KAPSAMLI BİR İÇERİK ANALİZİ	213
VINCENT VAN GOGH: KÜLTÜREL HAFIZANIN GÜNÜMÜZ MODASINDAKİ ESTETİK DÖNÜŞÜMÜ	215
ÇAĞDAŞ FOTOĞRAFTA RENGİN ANLAMSAL İNŞASI: WILLIAM EGGLESTON VE GREGORY CREWDSON ÜZERİNE İNCELEME.....	232
KENTSEL KATMANLAR VE GÖRSEL ARKEOLOJİ: MARK BRADFORD’UN KOLAJ RESİMLERİNDE YÜZEY VE BELLEK STRATEJİLERİ	246
BLENDED LEARNING EFFECTIVENESS IN EGYPTIAN UNIVERSITY EFL CLASSROOMS POST-COVID.....	256
CLINICAL MUSIC THERAPY: A MUSICOLOGICAL AND MEDICAL ETHNOMUSICOLOGICAL OBSERVATION FROM NEW YORK.....	257
ÇAĞDAŞ TÜRK SANATI VE EĞİTİMİNDE SANATÇI-ÖĞRETMENLER: “GAZİ 80” KUŞAĞI ÖRNEĞİ.....	264
THE STUDY ON THE SIGNIFICANCE OF TEACHING ENGLISH AT AN EARLY AGE	290
ORHAN VELİ KANIK ŞİİRLERİNDE BİÇEMLER.....	297
ÇOCUK İŞÇİ OLMAK: ACI ÇİKOLATA- SÜNDÜS ŞAHİN.....	316
44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİNİN GƏNCLƏRİN VƏTƏNPƏRVƏRLİK RUHUNDA TƏRBİYƏ EDİLMƏSİNDƏ ROLU	327
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK MÜKEMMELİYETÇİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	333
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİN BESLENME BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	343
A NEW ATTRACTION IN TURKISH TOURISM: EXAMINING UNESCO WORLD HERITAGE SITES FROM A SUSTAINABLE TOURISM PERSPECTIVE	354
THE REFLECTION OF A MASTERPIECE OF ART ON TOURISM: VAN GOGH’S STARRY NIGHT AND THE RISE OF ART-INSPIRED TOURISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA.....	355
GASTRONOMİDE KİMLİK POLİTİKALARI: GASTRONATİONALİZM, GASTRONATİVİZM VE GASTROREGIONALİZM ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME.....	356
EVALUATION OF LIFE INSURANCE COMPANIES' PERFORMANCE USING THE TOPSIS METHOD	366
İŞ YORGUNLUĞU VE KARIYER BAŞARISI İLİŞKİSİNDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK: SAĞLIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	367
LEGAL NIHILISM: CAUSES, FORMS, AND PREVENTIVE MECHANISMS.....	368
DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST- PANDEMIC ECONOMY.....	375
SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY	376
TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET	377
TÜRKİYE’DE SOSYAL MEDYADA T.C. KİMLİK NUMARASI İLE DOĞRULAMA DÜZENLEMESİNE YÖNELİK KAMUOYU TEPKİLERİ: X (TWITTER) ÜZERİNDEN BİR İÇERİK ANALİZİ	378

ULUSLARARASI HUKUKTA BAĞLAYICI OLMAYAN HUKUK METİNLERİNİN YARGITAY CEZA DAİRELERİNİN KARARLARINDAKİ YERİ	380
UYUŞTURUCU VEYA UYARICI MADDE İMAL VE TİCARETİ SUÇUNDA ETKİN PİŞMANLIK	381
MEDENİ USUL HUKUKUNDA KABUL KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	392
ÇAĞDAŞ BİR SERMAYE YAPISI YAKLAŞIMI: FİNANSAL HİYERARŞİ TEORİSİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	394
HAVAYOLU HİZMET KALİTESİNİ ÖLÇMEK İÇİN “AIRQUAL” ÖLÇEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE MÜŞTERİ TATMİNİ VE DAHA FAZLA ÖDEME NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	406
BAŞARIDA SÜREKLİLİK: BEŞ YILLIK MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ YÜKSEK OLAN OTELLERİN ÖZELLİKLERİ ..	416
İŞLETMELERİN ÇÖZÜM SÜRECİNE İLİŞKİN MÜŞTERİ YORUMLARININ İNCELENMESİ: ŞİKAYETVAR.COM VERİLERİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA	428
A COMPARATIVE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE MARKETING LITERATURE: AN EXAMINATION BASED ON THE SCOPUS AND WEB OF SCIENCE DATABASES	444
NEW HORIZONS IN GREEN MARKETING RESEARCH: A BIBLIOMETRIC EVALUATION	456
TÜRKİYE’DEKİ ÜNİVERSİTELERDE İDARİ PERSONEL PERFORMANS DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİNİN MEVCUT DURUMU: DOKÜMAN ANALİZİ	473
ÜLKE MARKALAMASI TÜKETİCİ DÜŞMANLIĞININ OLUMSUZ ETKİLERİNİ AZALTABİLİR Mİ? ÜRÜN VE TURİZM HİZMETLERİ BAĞLAMINDA KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA	483
YAPAY ZEKÂDESTEKLİ PAZAR ARAŞTIRMALARINDA SENTETİK VERİLERİN ROLÜ VE ETİK BOYUTLARI	495
TASARRUF KÜLTÜRÜ VE TÜKETİM ODAKLI PAZARLAMA STRATEJİLERİ ARASINDAKİ ÇATIŞMA	505
TEDARİK ZİNCİRİ DAYANIKLILIĞINI ETKİLEYEN KRİTERLERİN DEMATEL YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	516
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINDA CEO MESAJLARI: GERÇEK VE YAPAY ZEKÂ ÜRETİMİ SÖYLEMLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	528
OMNICHANNEL MÜŞTERİ DENEYİMİ VE PERAKENDECI GÜVENİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE MÜŞTERİ SADAKATİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ İNCELENMESİ.....	547
SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞININ TÜKETİCİ MİNİMALİZMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI.....	549
INTRA-INDUSTRY TRADE AND REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE IN THE TEXTILE SECTOR: EXAMINATION OF TÜRKİYE AND SELECTED TURKIC REPUBLICS.....	551
ÖRGÜTSEL KAYIRMACILIĞIN ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İŞ YERİNDE DIŞLANMANIN ARACILIK VE PSİKOLOJİK GÜVENLİĞİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ – ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	566
AI DISCLOSURE AND ANTHROPOMORPHIC CHATBOT DESIGN IN E-COMMERCE: EFFECTS ON PERCEIVED LEGITIMACY, BRAND TRUST, AND LEAD ACCEPTANCE.....	575
INTERFACE FRICTION AND E-CART ABANDONMENT IN ONLINE SHOPPING: A MIXED-METHODS STUDY	591
BİST TURİZM ENDEKSİ’NDE YER ALAN KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ NAKİT AKIŞ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ.....	592
SİYASAL PAZARLAMA BAĞLAMINDA İDEOLOJİK KİMLİK YOĞUNLUĞU: KÜLTÜREL SERMAYENİN SEÇMEN DAVRANIŞINA ETKİSİ	610

IDEOLOGICAL IDENTITY INTENSITY IN THE CONTEXT OF POLITICAL MARKETING: THE IMPACT OF CULTURAL CAPITAL ON VOTER BEHAVIOR	611
THE PSYCHOLOGICAL DYNAMICS OF CONSPICUOUS CONSUMPTION WITHIN THE CONTEXT OF CULTURAL CAPITAL: IS THE INTERNALIZATION PARADOX A REFLECTION OF POWERLESSNESS COMPENSATION?.....	613
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM REFLEKSİVİTE PLANLARIYLA UMUTSUZLUK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	614
SOSYAL MEDYA KULLANICILARINDA YAŞAM DOYUMUNUN YORDAYICISI OLARAK DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜ.....	627
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM REFLEKSİVİTE PLANLARIYLA YAŞAM DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ.....	639
SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ BENLİK SAYGISI VE ÖZYETERLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	654
QATARI EDUCATION REFORMS INTEGRATING ARABIC LANGUAGE PRESERVATION WITH GLOBAL COMPETENCIES.....	656
YAŞAM BOYU ÖĞRENME ÖRNEĞİ OLARAK TAZELENME ÜNİVERSİTELERİ.....	657
YAŞLILIK OLGUSUNUN YERLİ FİLMLERE YANSIMASI	665
YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERDE SOSYOKÜLTÜREL UYUMUN AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ	671
AİLEDE UYUMU YAKALAMADA İLETİŞİMİN ROLÜ	675
INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT	686
STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS.....	687
TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS.	688
CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	689
BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES	690
VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN.....	691
BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS.....	692
DIGITAL LITERACY PROGRAMS FOR GEORGIAN TEACHERS IN REMOTE MOUNTAIN REGIONS	693
INNOVATIVE ASSESSMENT METHODS IN GEORGIAN HIGHER EDUCATION CURRICULUMS	694
POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA	695
FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES	696
ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP.....	697
NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION	698
BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA.....	699

OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES.....	700
POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL	701
SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS	702
FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES	704
AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM	705
CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR	706
OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN .	707
THE IMPACT OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE ON BANGLADESH'S FOREIGN POLICY AUTONOMY	708
INDO-BANGLADESH WATER SHARING DISPUTES AND THEIR IMPLICATIONS FOR REGIONAL STABILITY	709
IRAQI-KURDISH FEDERALISM TENSIONS AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL SECURITY DYNAMICS ...	710
IRAN-IRAQ RELATIONS POST-ISIS: ENERGY DIPLOMACY AND SECTARIAN RECONCILIATION	711
ALBANIA'S EU ACCESSION NEGOTIATIONS AND NATO INTEGRATION CHALLENGES	712
TURKISH INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS: ALBANIA'S STRATEGIC POSITIONING	713
AZERBAIJAN-GEORGIA-TURKEY ENERGY CORRIDOR AND CASPIAN REGIONAL STABILITY.....	714
RUSSIAN MILITARY PRESENCE IN THE SOUTH CAUCASUS: AZERBAIJAN'S COUNTERSTRATEGY	715
NATO EXPANSION DYNAMICS AND AZERBAIJAN'S MULTIVECTOR FOREIGN POLICY APPROACH	716
MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH	717
CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY	718
AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN.....	719
ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY	720
REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN.....	721
ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN.....	722
SUEZ CANAL EXPANSION EFFECTS ON EGYPTIAN TRADE BALANCE AND GDP GROWTH	723
EGYPTIAN TOURISM SECTOR RECOVERY POST-COVID AND EXCHANGE RATE IMPACTS.....	724
RURAL CRAFT REVIVAL THROUGH CONTEMPORARY BENGALI TERRACOTTA SCULPTURE TECHNIQUES	725
MANGAL SHOBA JOURNEY ART INSTALLATIONS IN BANGLADESH URBAN PUBLIC SPACES.....	726
JAPANESE UKIYO-E PRINTMAKING INFLUENCES ON MODERN ANIME CHARACTER DESIGN	727
ZEN GARDEN AESTHETICS AND MINIMALIST SCULPTURE IN CONTEMPORARY JAPANESE INSTALLATIONS	728
FELT CARPET MAKING TRADITIONS REVIVED IN KYRGYZSTAN CONTEMPORARY TEXTILE ART	729
EPIC MANAS NARRATIVE ILLUSTRATIONS IN MODERN KYRGYZ PAINTING TECHNIQUES	730
PHARAONIC WALL PAINTING TECHNIQUES IN EGYPTIAN CONTEMPORARY MURAL ART	731
COPTIC TEXTILE PATTERNS REINTERPRETED IN MODERN EGYPTIAN FASHION COLLECTIONS.....	732

ISLAMIC GEOMETRIC PATTERNS IN CAIRO CONTEMPORARY MOSAIC INSTALLATIONS.....	733
THE EVOLUTION OF ORTHODOX THEOLOGICAL THOUGHT IN CONTEMPORARY RUSSIAN CHURCH- STATE RELATIONS	734
ESCHATOLOGICAL INTERPRETATIONS IN RUSSIAN ORTHODOX LITURGICAL TRADITIONS.....	735
ISLAMIC JURISPRUDENCE ADAPTATIONS TO MODERN ALGERIAN FAMILY LAW REFORMS.....	736
SUFI MYSTICISM AND CONTEMPORARY SPIRITUALITY IN ALGERIAN MALIKI TRADITION	737
QURANIC HERMENEUTICS AND ENVIRONMENTAL ETHICS IN YEMENI ISLAMIC SCHOLARSHIP	738
ORTHODOX CHRISTIAN BIOETHICS CONCERNING END-OF-LIFE CARE IN MACEDONIAN CONTEXT.....	739
BYZANTINE LITURGICAL INFLUENCES ON CONTEMPORARY MACEDONIAN CHURCH MUSIC.....	740
URBAN MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION CHALLENGES AMONG RURAL MIGRANTS IN MOSCOW	741
ROMANI COMMUNITY SOCIAL EXCLUSION AND EDUCATIONAL DISPARITIES IN ÜSKÜP.....	742
MULTICULTURAL INTEGRATION CHALLENGES FOR ALBANIAN IMMIGRANTS IN ÜSKÜP NEIGHBORHOODS.....	743
YOUTH RADICALIZATION PROCESSES THROUGH SOCIAL MEDIA IN URBAN YEMEN	744
TRIBAL CONFLICT DYNAMICS AND SOCIAL COHESION IN YEMENI MOUNTAIN COMMUNITIES	745
BERBER CULTURAL REVIVAL MOVEMENTS AND NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION IN CONTEMPORARY ALGERIA.....	746
GENDER ROLES TRANSFORMATION IN ALGERIAN URBAN FAMILIES POST-ARAB SPRING.....	747
CONTEMPORARY ISLAMIC ETHICS AND TECHNOLOGICAL PROGRESS IN SOUTH ASIAN SOCIETIES.....	748
POSTCOLONIAL CRITIQUES OF ANALYTIC PHILOSOPHY IN PAKISTANI ACADEMIC DISCOURSE.....	749
NEUROPHILOSOPHY, ARTIFICIAL INTeLLigence, AND THE CONCEPT OF CONSCIOUSNESS IN SINGAPOREAN RESEARCH.....	750
UTILITARIANISM, PUBLIC POLICY, AND MULTICULTURALISM IN CONTEMPORARY SINGAPORE.....	751
AFRICAN COMMUNITARIANISM AND THE REINTERPRETATION OF HUMAN RIGHTS IN TANZANIAN PHILOSOPHY	752
ENVIRONMENTAL ETHICS, INDIGENOUS KNOWLEDGE, AND CLIMATE JUSTICE IN EAST AFRICA.....	753
ORTHODOX CHRISTIAN MYSTICISM AND EXISTENTIALISM IN MODERN SKOPJE THOUGHT	754
NATIONAL IDENTITY, MEMORY POLITICS, AND PHILOSOPHIES OF HISTORY IN NORTH MACEDONIA..	755
THE SYMBOLISM OF GEOMETRIC PATTERNS IN PERSIAN CARPET DESIGN TRADITIONS.....	756
MINIATURE PAINTING TECHNIQUES AND NARRATIVE COMPOSITION IN SAFAVID ILLUMINATED MANUSCRIPTS	757
CONTEMPORARY SINGAPOREAN URBAN INSTALLATIONS EXPLORING MULTICULTURAL IDENTITY	758
EVOLUTION OF CALLIGRAPHIC ABSTRACTION IN SINGAPORE ART SCHOOL CURRICULA	759
TRADITIONAL TANZANIAN WOOD CARVING MOTIFS IN MODERN SCULPTURAL PRACTICE	760
MAASAI BEADWORK SYMBOLISM AND CONTEMPORARY TANZANIAN JEWELRY DESIGN	761
OTTOMAN INFLUENCES ON ÜSKÜP MOSQUE TILEWORK AND DECORATIVE ARCHITECTURE	762

BYZANTINE FRESCO TECHNIQUES PRESERVED IN ÜSKÜP MEDIEVAL CHURCH INTERIORS	763
THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON ADOLESCENT SELF-ESTEEM AND BODY IMAGE PERCEPTION IN IRANIAN URBAN YOUTH.....	764
CULTURAL FACTORS INFLUENCING DEPRESSION SYMPTOMS AMONG IRANIAN UNIVERSITY STUDENTS DURING ECONOMIC STRESS	765
TRAUMA RECOVERY PROCESSES AMONG LEBANESE REFUGEES LIVING IN BEIRUT URBAN CAMPS ...	766
PARENTING STYLES AND ACADEMIC ANXIETY LEVELS IN LEBANESE HIGH SCHOOL STUDENTS.....	767
WORKPLACE STRESS MANAGEMENT STRATEGIES FOR EXPATRIATE PROFESSIONALS IN QATAR.....	768
IDENTITY FORMATION CHALLENGES AMONG QATARI YOUTH IN MULTICULTURAL EDUCATIONAL SETTINGS	769
POST-PANDEMIC MENTAL HEALTH RESILIENCE AMONG ROMANIAN FRONTLINE HEALTHCARE WORKERS.....	770
INTERGENERATIONAL TRAUMA EFFECTS ON ROMANIAN FAMILIES AFFECTED BY COMMUNIST REGIME EXPERIENCES.....	771
INNOVATIVE STEM EDUCATION MODELS INCORPORATING ISLAMIC SCIENTIFIC HERITAGE IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	772
INTEGRATING EUROPEAN UNION STANDARDS IN ROMANIAN TEACHER TRAINING PROGRAMS	773
DIGITAL DIVIDE SOLUTIONS IN ROMANIAN VOCATIONAL EDUCATION FOR DISADVANTAGED YOUTH	774
ROMANIAN RURAL SCHOOL DROPOUT PREVENTION THROUGH COMMUNITY-BASED LEARNING CENTERS.....	775
INQUIRY-BASED SCIENCE EDUCATION FOR QATARI PRIMARY STUDENTS FOSTERING CRITICAL THINKING	776
VOCATIONAL TRAINING CURRICULA DEVELOPMENT FOR EGYPTIAN YOUTH UNEMPLOYMENT REDUCATION.....	777
DIGITAL LITERACY PROGRAMS FOR RURAL IRANIAN GIRLS PROMOTING GENDER EQUALITY IN EDUCATION	778
KARANLIĞIN ONTOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: CARAVAGGIO'DAN AD REINHARDT'A TEMSİL VE MEKÂNSAL BİR KARŞILAŞTIRMA	779
EVDE BAKIM HASTALARINA BAKIM VEREN BAKICILARIN BAKIM YÜKÜ VE HEMŞİRELİK	788
ÇEVRE İZLEME VE VERİ ANALİZİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI	795
SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLERİN SIRALANMASI: UI GREENCITYMETRIC İNDEKSİ	807
PERCEPTION OF NATURE IN “NEIGHBOUR ROSICKY” AND THE OLD MAN AND THE SEA	816

ÇİN'İN KÜRESEL YÖNETİŞİMDE ARTAN ETKİNLİĞİNE YÖNELİK ANALİZ: YAPISAL DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ

Seda Gözde Tokatlı

Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, E mail: sedagozde.tokatli@idu.edu.tr,

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1880-1338>

21. yüzyılın başından itibaren küresel yönetim sisteminde önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Değişen güç dengeleri, yükselmekte olan aktörlerin küresel yönetimdeki rolünün artmasına yol açmıştır. Çin'in ekonomik yükselişiyle birlikte sadece ekonomik değil, siyasi ve kurumsal etkisi de önemli ölçüde artmıştır. Özellikle, yükselen güçler arasında yer alan Çin'in uluslararası sistem içerisinde güçlü bir aktör olarak ortaya çıkması, süreklilik gösteren ekonomik ilerleyişi, askeri ve siyasi reformları güç dengelerinin yeniden inşa edilmesine yol açmış, güç geçişinin daha belirgin olmasını sağlamıştır. Çin'in sistem içerisindeki etki edebilme kapasitesini ve/veya ikna kabiliyetlerini geliştirmesi artan bölgesel gücünün diğer devletler üzerinde nüfuz edebilmesine bağlıdır. Çin, Batı merkezli küresel yönetim yapısına alternatif yaklaşımlar geliştiren bir ülkedir. Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak veto hakkına sahip ve barış gücü operasyonlarına en çok katkı yapan ülkelerden biridir. Çin, artan yapısal gücünü küresel yönetimdeki rolünü genişletmek için tasarlayan tek amaca yönelik iki katmanlı bir strateji geliştirmek için kullanmaktadır. G20'nin etkinliğinin artması, IMF içerisinde Çin'in oy temsil oranının yükselmesi, Batılı “liberal demokratik” normlara karşı “kalkınma öncelikli otoriter model” sunması ve devletlere egemenlik, içişlerine karışmama ve istikrarlı yönetim vurgusu yapması yapısal dönüşümün bir göstergesidir. Çin'in küresel piyasalarda artan rolü ekonomik politikaların politik güç mekanizmaları üzerinde yarattığı dönüştürücü etkinin ve sistem üzerindeki değişimin de habercisidir. Çin'in küresel yönetimde sadece katılımcı değil, kurucu ve dönüştürücü bir aktör olarak rol oynaması, mevcut sistemde reform ve alternatif yapıların kurulması yoluyla daha fazla söz sahibi olması bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Küresel Yönetişim, Çok Kutuplu Yapısal Düzen

Giriş

Çin, uluslararası sistem içerisinde yürüttüğü rasyonel dış politika modelini maddi yetenekler, kurumlar ve fikirler çerçevesinde ele almaktadır. Bölgesel düzeyde normlar ve pratiklerle beslenen Çin devleti, statükocu mu yoksa revizyonist mi olduğu konusunda da tartışmalar devam etmektedir. Çin uluslararası sistem içerisinde güç geçişinde rol oynayan kilit ülkelerden biridir. Çin sert ve yumuşak güç kaynaklarını dengeli bir şekilde yöneterek ulusal gücünü artırmaktadır. Çin'in uluslararası sistem içerisinde artan uyum çabası, diyalog artırmaya yönelik faaliyetleri ve sorunlar karşısındaki tarafsız duruşu normatif kimliğinin gelişimine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Çin'in sistem içerisindeki barışçıl yükselişi, saldırmazlık paktı, diğer devletlerin içişlerine karışmama ilkesi farklı bakış açıları ile analiz edilmektedir. Çin'in uluslararası sistem içerisindeki barışçıl yükselişi, bölgesel hakimiyetini artırırken, güvenliğin güç dengesi ile sağlanabileceğini göstermektedir.

Çin Dış Politikasında Ön plana Çıkan İlkeler

İnsan Odaklılık” kavramında Çin; “halk devletin temelidir”, “dünya herkese aittir” gibi kadim Doğu felsefesi ilkelerini uluslararası ilişkiler teorisine dahil ettiğini ileri sürmüştür. “Çok Taraflılığın Uygulanması”, tek taraflılık ve kutuplaşmaya karşı çağrı yapmaktadır. Çin'in “birlikte istişare etme, birlikte inşa etme ve ortak paylaşım” görüşünü küresel bir rehber fikir olarak ortaya çıkardığı, bu yolla ortak kazanç mantığını, sıfır toplamli oyunların ve “kazanan her şeyi alır” şeklindeki eski fikirlerin yerine koyacağı ilan edilmiştir. Egemenlik Eşitliği, dünya düzeninin temeli olarak sunulmuş olup; ülkelerin büyüklüğüne, güçlülüğüne veya zayıflığına bakılmaksızın iç işlerine müdahale edilmesine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır. “Uluslararası Hukukîleşmeye Riayet Etmek” üzerine odaklanmıştır. Raporda, çifte standartın uygulanmasına ve uluslararası hukukun Batı merkezli yorumlanmasına kesinlikle karşı çıktığı ifade edilmiştir.

Çin'in Yükselişinin Teorik Analizi

Çin'in küresel yönetimdeki yükselişi farklı perspektiflerle açıklanmaktadır. Realist yaklaşım, bu süreci güç dağılımındaki değişim ve hegemonya mücadelesi çerçevesinde değerlendirerek Çin'in mevcut düzeni dönüştürme çabası içinde olduğunu savunmaktadır. Buna karşılık liberal kurumsalcı yaklaşım, Çin'in mevcut sistem içinde daha fazla entegrasyon sağlayarak çok taraflı iş birliğini güçlendirdiğini ileri sürmektedir. Öte yandan eleştirel yaklaşımlar, Çin'in alternatif kurumlar aracılığıyla yeni bir küresel düzen inşa etmeye çalıştığını ve bunun mevcut liberal uluslararası düzeni dönüştürebileceğini iddia etmektedir (Keohane & Nye,2012).

Çin'in küresel yönetimdeki artan rolü, normatif düzeyde de önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Özellikle egemenlik, müdahale etmeme ve kalkınma hakkı gibi ilkeler Çin dış politikasının merkezinde yer almakta ve bu durum Batı'nın insan hakları ve demokrasi temelli yaklaşımından farklılaşmaktadır. Çin'in Sincan Bölgesi'nde Uygur Türklerine yönelik artan insan hakları ihlalleri sistem içerisindeki normatif gücünü ve uluslararası prestijini olumsuz yönde etkilemektedir. Çin'in diğer ülkelerin peşinden sürükleyecek bir ideoloji veya küresel bir norm üretememesi sistem içerisindeki güç geçişini yavaşlatmaktadır. Çin'in küresel yönetimdeki artan etkinliği, uluslararası sistemde yapısal bir dönüşümün habercisi olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm, yalnızca güç dengelerindeki değişimi değil; aynı zamanda normlar, kurumlar ve yönetim pratikleri üzerindeki yeniden yapılanmayı da içermektedir. Çin'in bu süreçteki rolü, gelecekte küresel düzenin nasıl şekilleneceğini belirleyen temel faktörlerden biri olmaya devam edecektir.

Çin'in Küresel Yönetişim , Çok taraflılık ve Sorumlu Güç Kavramı

Çin'in uluslararası küresel yönetime katkıları, hükümetlerarası çok taraflılıktaki rolü ve sorumlu güç olmanın etkisiyle ilişkilendirilmektedir. Çin'in yeni dünya düzeninde hükümetler arasında ve bölgesel kurumlar içerisindeki rolü nedir? Çin küresel yönetim hakkında ne düşünülmelidir ve Çin'in katkıları nelerdir? Birçok bilim adamı Batı'nın Çin'i küresel sistemle bütünleştirme çabasını, Çin'i aşağıya çekmeye yönelik bir tuzak olarak görmektedir. Çin, Birleşmiş Milletler'in en güçlü savunucuları haline gelmiştir. Daha fazla gelişmiş bir Çin daha fazla sorumluluk alacaktır ve çıkarlarını diğerlerinin pahasına sürdürmeyecektir. Çin kendi gelişimine odaklanırken, gücü ve konumuna göre daha fazla sorumluluk üstlenmektedir. Bu kapsamda Çin diplomasisi de küreselleşmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi bir üyesi olmak, G-20 üyesi olmak, büyük zirvelerin katılımcısı olmak ve küresel ekonominin söz sahibi ülkelerinden biri olmak Çin'in toplumsal bütünleşmesine katkı sağlamaktadır. Çin'in öncülüğünde inşa edilen yeni bölgesel yapılaşmalar çok kutuplu dünya düzenine önemli katkılar sağlamaktadır. ABD merkezli Batı hegemonyası karşısında inşa edilen alternatif oluşumlar (BRICS, ŞİÖ, ASEAN ve APEC) küresel sistem içerisinde sermayenin Batı'dan Doğu'ya doğru kaymasına yol açmaktadır.

Deng Xiaoping'in başa geçmesiyle beraber başlayan "reform ve dışa açılma" süreciyle dünyaya açılan ve eşi benzeri görülmemiş bir şekilde kalkınan Çin, özellikle 21.yy. Başından itibaren uluslararası siyasetin en çok tartışılan ülkelerinden biri haline gelmiştir. Özellikle realist teori, yükselen gücün mevcut uluslararası düzeni bozacak veya hegemonu tehdit edecek revizyonist

bir eğilimi olduğu savunmaktadır (Lee, 2016: 2; Ding, 2010). Pek çok realist yazar, Çin'in yükselişiyle beraber uluslararası düzenin mevcut statüko gücü olan ABD veya bölgesel bir güç olan Japonya ile Çin arasında bir çatışmanın ve hatta savaşın gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğunu düşünmüştür (Ding, 2010: 257). Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemindeki “barışçıl yükseliş”, “barışçıl kalkınma” ve ardından gelen “uyumlu dünya” gibi dış politika söylemleri ön plana çıkmıştır. Çin'in son yıllardaki küresel rolü, özellikle ekonomik, jeopolitik, askeri ve teknolojik alanlarda belirgin şekilde artmıştır.

Çin'in Küresel Güney İçerisindeki Rolü

Çin'in ekonomik büyümesinin en önemli yansımalarından biri, Çin'in dışa açılımı olmuştur. Çin, küresel ekonomi pastasından daha fazla pay aldıkça bu bölgelerle ilişkilerini daha kurumsal ve sistematik bir düzeye taşıdı. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Çin, küresel ekonomi içerisindeki payını artırdıkça Küresel Güney ülkeleriyle olan ilişkilerini daha kurumsal, sistematik ve çok boyutlu bir yapıya dönüştürmüştür. Bu süreçte yalnızca ticari ilişkiler değil, aynı zamanda diplomatik ve kurumsal bağlar da güçlendirilmiştir. Çin, uzak coğrafyalarda etkisini artırmak amacıyla hem ikili hem de çok taraflı iş birliği mekanizmaları geliştirmiştir. Bu bağlamda Orta Doğu'da Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu, Afrika'da Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) ve Balkanlar'da 16+1 İnisiyatifi gibi platformlar aracılığıyla bölgesel etkileşim ağlarını genişletmiştir. Söz konusu girişimler, Çin'in Küresel Güney'de ekonomik, siyasi ve stratejik nüfuzunu artırma çabasının önemli araçları olarak öne çıkmaktadır (MIA, 2025).

Çin'in Afrika'daki yatırımları, Küresel Güney politikalarının en somut ve görünür boyutlarından birini oluşturmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren hız kazanan bu süreç, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Çinli şirketler Afrika'da yollar, demiryolları, limanlar ve havaalanları inşa etmektedir. Özellikle Etiyopya-Cibuti demiryolu gibi projeler kıta içi ticareti artırmayı hedeflemektedir. Petrol (özellikle Angola, Nijerya), madenler (Zambiya'da bakır, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde kobalt) Çin'in en çok yatırım yaptığı alanlardandır. Huawei ve ZTE gibi şirketler Afrika'da dijital altyapının kurulmasında önemli rol oynamaktadır. Demiryolu, liman, otoyol ve enerji santrali gibi büyük ölçekli projeler, Çinli şirketler tarafından finanse edilmekte ve inşa edilmektedir. Bu yatırımlar, Afrika ülkelerinin kalkınma süreçlerine katkı sağlamakla birlikte Çin'in küresel tedarik zincirlerini güçlendirme stratejisinin de bir parçasıdır (African Economic Outlook, 2021). Bunun yanı sıra Çin, Angola ve Nijerya gibi ülkelerde petrol; Zambiya ve

Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde ise maden sektörlerine önemli yatırımlar yaparak doğal kaynaklara erişimini güvence altına almaktadır (World Investment Report, 2022).Çin’in Afrika’daki yatırımlarının arkasında çeşitli stratejik motivasyonlar bulunmaktadır. Bunlar arasında enerji ve hammaddeye erişim, yeni pazarlar yaratma ve küresel ölçekte siyasi nüfuz kazanma hedefleri öne çıkmaktadır (Brautigam,2009). Bu bağlamda Çin, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini “Güney-Güney iş birliği” söylemi üzerinden tanımlamakta ve Batılı aktörlere alternatif bir kalkınma modeli sunduğunu iddia etmektedir. Çin’in Afrika’daki yatırımları, hem kalkınma fırsatları sunan hem de yapısal bağımlılık riskleri barındıran çift yönlü bir karaktere sahiptir.

Alternatif Finansal Yapıların Artan Etkisi

Küresel yönetim kavramı, devletler, uluslararası örgütler ve diğer aktörler arasında karar alma süreçlerinin çok katmanlı bir şekilde yürütülmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda Çin’in artan etkinliği, hem mevcut kurumlar içerisindeki rolünün genişlemesi hem de alternatif kurumlar oluşturması üzerinden analiz edilebilir. Çin, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Para Fonu (IMF) VE Dünya Bankası (WB) gibi Batı merkezli kurumlarda daha fazla temsil ve söz hakkı talep ederken, aynı zamanda yeni kurumsal yapılar da inşa etmektedir. Yeni kurumsal girişimlerin başında Asian Infrastructure Investment Bank ve New Development Bank gelmektedir. Söz konusu kurumlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin altyapı finansmanı ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemekte ve Batı’nın finansal hegemonyasına alternatif olarak değerlendirilmektedir (AIIB,2003). Demiryolları, limanlar, enerji santralleri ve iletişim altyapıları inşa eden Çin, bu projelerle gelişmekte olan ülkelerde hem ekonomik hem de siyasi etki alanı oluşturuyor.(Aktugan, 2025). Ayrıca Belt and Road Initiative (Kuşak ve Yol Girişimi), Çin’in küresel yönetimdeki etkisini artıran en önemli stratejik araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu girişim, yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda politik ve normatif bir etki alanı yaratmaktadır(WB,2009)

Amerikan Hegemonyası Karşısında Çin’in Artan Gücü

Çin’in bu yükselişi, 21. Yüzyılın uluslararası sisteminde güç dengesinin yeniden şekillenmesini işaret etmektedir. Çin’in Kuşak ve Yol Projesi kapsamında diğer ülkeler ile artan işbirliği ilişkisi, mevcut finansal yapılar karşısında kurduğu alternatif finansal örgütler, barışçıl yükseliş ilkesi kapsamında ortak çıkar kavramı çerçevesinde yürüttüğü müttefiklik ilişkileri ve küresel yönetimde sorumluluk alan bir güç olması ile dikkat çekmektedir. Özellikle, 2026 yılının başında Amerika Birleşik Devletleri Başkanının realist bir politikaya yönelerek Venezuela’ya

saldırması, petrol tankerlerine el koyması, Grönland adasını silahlı güçle tehdit ederek talep etmesi ve İran'a yönelik artan müdahaleleri gibi bir dizi varsayımsal gelişme yaşanmaktadır. Çin'in Amerika Birleşik Devletleri'ni uluslararası kuralları yıkan ve küresel istikrarsızlığın ana kaynağı olarak tasvir etme stratejisinin bir parçasıdır. Çin küresel yönetim boşluğunu dolduran ve sistemi kendi lehine çevirmeye çalışan bir ülkedir.

Çin'in Değişen Konfigürasyonu

2025 sonlarında, derin bir yapısal ve zihinsel dönüşümün kritik eşiğinde duruyor. Eski “zenginleşme öncelikli” anlayışından uzaklaşıp ortak refah ve ikili dolaşım stratejileriyle şekillenen yüksek kaliteli, dengeli ve sürdürülebilir kalkınma vizyonuna yöneliyor. Bu dönüşümün mimarı ve uygulayıcısı Çin Komünist Partisi (ÇKP).(Şen, 2025) MIC-2025 projesini hayata geçiren akıllı üretim ve yeşil ekonominin merkezi olma yolunda adımlar atan Çin, üretim süreçlerinde yeni bir dönüşüm başlatmaktadır. Özellikle, yönetim ve bilişim alanında bu yeni zihniyet, dijital egemenlik ve veri odaklı yönetimi merkeze taşımaktadır. Siber güvenlik, 5G, bulut teknolojisi, AI teknolojisi ve dijital alanlarda öncü olan ülke sistem içerisinde öncü olma yolunda ilerlemektedir. Made in China 2025'in mirası üzerine kurulan politikalar kuantum, biyoteknoloji ve 6G gibi geleceğin alanlarını hedefliyor. Çin, ÇKP liderliğinde bilişimi ekonomik yeniden dengeleme, yönetim modernizasyonu ve dijital egemenliğin ana kaldıracı yaparak 21. Yüzyılın ikinci yarısına güçlü bir rekabet üstünlüğüyle hazırlanıyor. Çin, dijital ekonomi kavramı ile ön plana çıkarılmaktadır; geleneksel sektörler dönüştürülerek uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflenmektedir.

Sonuç

21.yüzyılın ilk çeyreği, Çin'in küresel bir güç olarak sahneye çıkışına tanıklık ediyor. Ekonomik büyüklüğü, teknolojik atılımları ve dış politika stratejileriyle Çin, yalnızca bölgesel değil küresel düzeyde bir liderlik iddiasında devam etmektedir. Bu süreçte hem gelişmekte olan ülkeler hem de gelişmiş ekonomiler Çin'in etkisini daha fazla hissetmektedir.

Çin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olarak küresel ticarete entegre olmuştur. Küresel dengelerin hızla değiştiği bir çağda, Çin'in yolculuğunda hem fırsatlar hem de meydan okumalar yer almaktadır. Çin'in küresel liderlik hedefinin en somut adımlarından biri 2013 yılında duyurulan “Kuşak ve Yol Girişimi” (Belt and Road Initiative) oldu. Asya, Avrupa ve Afrika'yı kapsayan bu dev altyapı ve yatırım projesi, Çin'in ekonomik nüfuzunu dünya geneline yayma stratejisinin bir parçasıdır. Dijital ekonominin artan etkisiyle çevrimiçi platformlar önem kazanmış, internet erişimi kırsal bölgelere dahi taşınmış ve uzaktan çalışma

imkânları artırılmıştır. E-ticarete önemli yatırımlar yapan Çin, Amazon karşısında Alibaba-Temu gibi çevrimiçi alışveriş ağları oluşturmuştur. Nakit kullanımının hızla azaldığı Çin’de, mobil ödeme sistemleri günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline geldi. Alipay ve WeChat Pay gibi platformlar, finansal teknolojilerde inovasyonun öncüsü olmuştur. Elektrikli araç üretiminin merkezi olan Çin’de 2024 itibarıyla dünya genelinde satılan her üç elektrikli araçtan biri üretilmektedir. Özellikle son yirmi yılda gösterdiği performans, Çin’i küresel liderlik yarışında ön sıralara taşıdı. Bu yazıda Çin’in dönüşümü, ekonomik büyümesi, teknolojik gelişmeleri ve dünya üzerindeki etkileri büyük ölçüde devam etmektedir.

Kaynaklar

African Development Bank (2021). *African Economic Outlook*. AIIB.

Asian Infrastructure Investment Bank(2023), AIIB Official Reports, 2016–2023.

Aktugan, Y.(2025).Çin küresel dengeleri değiştiriyor,<https://medyagunlugu.com/cin-kuresel-dengeleri-degistiriyor/>,Medya Günlüğü.

Brautigam,D. (2009). *The Dragon’s Gift*, Oxford University Press, England

Ding, S. (2008). To Build A “Harmonious World”: China’s Soft Power Wielding in the Global South. *Journal of Chinese Political Science*, 193-213

Keohane, R & Nye, J.(2012). *Power and Interdependence*, Boston: Longman

Lee, P. S. N. (2016). The rise of China and its contest for discursive power. *Global Media and China*, 1 (1-2), 1-17.

Şen,B.(2025).*Çin’in Dönüşen Yönetim Konfigurasyonu,SASAM*,
<https://www.sahipkiran.org.tr/cinin-donusen-yonetim-konfigurasyonu/>

United Nations Conference on Trade and Development, *World Investment Report*, 2022.

World Bank.(2019). *Belt and Road Economics*, US.

BALKANLAR'DA DIŞ AKTÖRLERİN STRATEJİK REKABETİ: KUZEY MAKEDONYA ÖZELİNDE SOSYOPOLİTİK YANSIMALAR

Dr., İsa Deari

Bağımsız Araştırmacı,
isadeari75@gmail.com - 0009-0006-2743-680X

ÖZET

20. yüzyılda meydana gelen savaşlar ve siyasi gelişmelerin ardından uluslararası sistemin yeniden şekillenmesiyle birlikte Balkanlar, küresel ve bölgesel güçlerin stratejik rekabetine sahne olan kritik bir jeopolitik odak haline gelmiştir. Balkanların güney batısında konumlanan Kuzey Makedonya ise bu rekabet sahnesinin siyasal ve toplumsal yansımaları bakımından kayda değer örnekleri arasındadır. 1991 yılında Yugoslavya'dan referandum yoluyla ayrılarak bağımsızlığını ilan eden ülkenin, askeri ve ekonomik açıdan sınırlı kapasitesi nedeniyle desteğe ihtiyaç duyması, dış aktörlerin etkisini zorunlu ve kalıcı hale getirmiştir. Komünist-sosyalist rejimin uygulandığı dönemden itibaren ülkede varlık gösteren Rusya, kimlik, kültür gibi ortak unsurlar ve enerji kaynaklarıyla ön plana çıkarken, ABD ile AB ülkeleri gibi batılı aktörler ise NATO, AB entegrasyon süreçleri ile kurumsal ve ekonomik yardımlar üzerinden nüfuz tesis etmektedir. Bu küresel güçlerin yanı sıra bölgeyle derin tarihsel bağlara sahip olan Türkiye de ülkedeki Türk-Müslüman nüfus üzerindeki yumuşak gücü ve son dönemde gelişen savunma sanayii iş birlikleriyle bölge jeopolitiğinde belirleyici bir yer edinmektedir. Bu çalışmada dış aktörlerin Balkanlar'daki varlığı ve etkisinin, Kuzey Makedonya'nın sosyopolitik yapısına yansımaları analiz edilmektedir. Kimlik ve kültürel kartlarını kullanan Rusya ve Türkiye, genel olarak milliyetçi-muhafazakâr nüfusta bir etki kurarlarken, Batılı aktörler ise Avrupa-Atlantik rotasını benimseyen siyasi oluşumlar ve Arnavut nüfusa daha yakın bir çizgide konumlanmaktadır. Mikro milliyetçi dinamiklerin ön planda olduğu ülkede küresel güçlerin bölgede varlıklarını hissettirme arzuları ve stratejileri, tek ulus devlet anlayışını zedelediği gibi etnikler arası eşitlikten ziyade ayrışmalara yol açabilmekte, sosyopolitik dengeleri etkileyebilmektedir. Bu durum, Kuzey Makedonya'yı hem bir mücadele alanı hem de bu mücadelenin sonuçlarına en çok maruz kalan aktörlerden biri haline getirirken, bölgesel istikrar için de önemli çıkarımlar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Jeopolitiği, Kuzey Makedonya, Büyük Güç Rekabeti, Sosyopolitik Dönüşüm, Mikro Milliyetçilik.

FINANSAL YAPTIRIMLAR VE İNSANİ YARDIMIN SINIRLARI: AFGANİSTAN VE KÜBA VAKALARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Dr. Arş. Gör. Yusuf Fidan

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

yusuffidan@nevsehir.edu.tr – 0000-0003-4975-5845

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ekonomik yaptırımlar, devletlerin önemli dış politika araçlarından biri haline gelmiştir. Böyle durumlarda bankalar, yaptırım ihlali riskini azaltmak için yasal güvence altındaki transferleri dahi reddetmektedir. Söz konusu bu durum insani yardımın en önemli anlarda hedefine ulaşmasına mani olabilmektedir. Bu çalışma, bu sorunu afet diplomasisi perspektifinden ele almaktadır. Kelman'ın ortaya koyduğu üzere afet faaliyetleri yeni diplomatik fırsatlar yaratmazlar. Sadece var olan süreçleri kısa vadede ve sınırlı biçimde hızlandırabilir. Yaptırım altındaki devletlerde yaşanan afetlerde ise bu kısıt çok daha sert biçimde kendini hissettirmektedir. Finansal engeller, insani yardımın barışa olası katkısına baştan engel olabilmektedir. Çalışma bu mekanizmayı yapısal düzeyde açıklamak için Farrell ve Newman'ın silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımını tamamlayıcı bir kuramsal çerçeve olarak kullanmaktadır. Ampirik bakımdan nitel karşılaştırmalı vaka analizinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede Afganistan'daki 2022 ve 2023 depremleri ile Küba'yı 2022'de vuran Ian Kasırgası incelenmiştir. Her iki vakada da yasal muafiyetler yürürlükte olmasına karşın insani transferlerin fiilen gerçekleştirilemediği durumlar ortaya çıkmıştır. Buna göre finansal engeller afet diplomasisinin barış inşasına yönelik potansiyelini daha en başından işlevsiz hale gelmesine yol açtığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet Diplomasisi, Ekonomik Yaptırımlar, Silahlaştırılmış Karşılıklı Bağımlılık, İnsani Yardım.

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın ardından devletlerin dış politika araçlarını çeşitlendiren gelişmelerden biri, ekonomik yaptırımların giderek kalıcı hale gelmesidir (Peksen, 2011). Bu araçların sivil halkı nasıl etkilediği ise uzun süredir devam eden tartışma konusudur. (Peksen, 2011, s.237). Yaptırımların temel hedefi, başka bir devleti siyasi değişime zorlamak olsa da bunun bedeline genellikle sivil halk ödemektedir (Weiss, 1999, s.499). Bu bedel, doğal afet süreçlerinde ise adeta bir çarpan etkisi yaratarak, çok daha belirgin ve katlanılmaz bir hal almaktadır. Yaptırım altında bulunan devletlerde meydana gelen bir doğal afet sonrasında insani yardımlar hız kazanmasına karşı bu yardımların ilgili devletlere ulaşmasında ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Nitekim, özellikle bankacılık sektöründe bu tarz devletlere yönelik aşırı

uyum¹ aksiyonlarının olmasından dolayı özellikle maddi yardımların ilgili bölgeye erişimde kısıtlanmalar meydana gelmektedir (Verdier, 2025, s.471-472; Douhan, 2022).

Bazı devletlere yönelik uygulanan finansal yaptırımlar sonucunda bankacılık sektöründeki aşırı uyum pratikleri, söz konusu ülkelerde finansal altyapının çöküşü anlamına gelmektedir. Bu da siyasi niyetten bağımsız olarak insani yardım akışını ve afet diplomasisinin gerçekleşebileceği zemini baştan imkansız hale getirmektedir. Bu çalışma söz konusu yapısal sorunu iki karşılaştırmalı vaka üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Afganistan’da 2022 ve 2023 yıllarında meydana gelmiş olan Paktika depremi ile Herat depremleri ve Küba’da 2022 yılında meydana gelmiş olan Ian Kasırgası, çalışmanın temel vaka analizi kısmını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel araştırma sorusu ise şudur: Finansal yaptırımlar ve banka aşırı uyumu, yasal insani muafiyetlerin mevcut olduğu afet koşullarında dahi afet diplomasisinin potansiyelini nasıl işlevsiz kılmaktadır?

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Afet Diplomasisi

Kelman ve Koukis’in (2000) öncülük ettiği afet diplomasisi literatürü, temelde afet sonrasında geleneksel düşman ülkeler arasında işbirliğinin ve iyi yönde ilişkinin gelişip gelişmediği üzerinde durmaktadır (Kelman, 2006). Özellikle Kelman, afet diplomasisi literatürün çok sayıda katkıda sağlamıştır. Onlarca vaka çalışmasından elde edilen bulgular sonucunda, afet faaliyetlerinin yeni bir diplomasi süreci yaratmadığını, ancak önceden var olan bir müzakere zeminini kısa vadede hızlandırabildiğini ortaya koymaktadır (Kelman, 2014; Ide ve diğerleri, 2025, s.277). Buna göre, Yunanistan-Türkiye 1999 depremlerinden Hindistan-Pakistan 2005 Keşmir depremine, Kuzey Kore kıtlığından COVID-19 pandemisine uzanan pek çok bağlamda, bu argüman doğrulanmıştır (Mavrogenis ve Kelman, 2013, s.98-99; Yeger ve Podoler, 2022, s.10-11; Uzuner, 2025).

Yaptırım altında bulunan devletlerde yaşanan afetler ise bu süreci çok daha çetrefilli hale getirmektedir. Sorun diplomatik karşılıklılık değil, insani yardımın fiziksel ulaşımını önleyen finansal tıkanıklıktır. Kelman’ın (2014) deyimiyle insani zorunluluk nadiren diplomatik kararları şekillendirmektedir. Yaptırım süreçlerinde bu tespit yapısal bir keskinlik ve kesinlik kazanmaktadır. Drury ve diğerleri (2005, s.470), ABD dış yardımının temelden siyasi olduğunu ve afet yardımının da bu kalıptan muaf olmadığını ortaya koymuştur.

2.2 Silahlaştırılmış Karşılıklı Bağımlılık ve Finansal De-risking

Bu çalışmanın diğer kavramsal yaklaşımı silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık ve finansal de-risking oluşturmaktadır Farrell ve Newman (2019, s.45-46), küresel ağların merkezi yapıları üzerinden yargısal otoriteye sahip devletlerin bu konumlarını ekonomik baskı aracına nasıl dönüştürebildiklerini bu kavramla açıklamaktadır. SWIFT ve dolar takas sistemi gibi alanlarda ABD, hem bilgi toplama hem de ağ erişimini kesme kapasitesine sahiptir (Farrell ve

¹ Bankacılık sektörüyle doğrudan ilgili olan “aşırı uyum” (overcompliance) kavramına göre yaptırım altındaki devletlerde bankacılık sektörü olası cezalardan ve yaptırımlardan kaçınmak amacıyla yaptırım kurallarına olması gerektiğinden fazla uyarak ceza almaktan kaçınırlar. Bu da yaptırım programlarına dahil edilen insani istisnaların kullanılmasını imkansız hale getirerek, yaptırımların insani etkisini şiddetlendirebilmektedir (Verdier, 2025, ss. 471-472).

Newman, 2019, s.46). Newman ve Zhang'ın (2024, s.997) İran yaptırımlarını kapsayan ampirik analizi, bu mekanizmanın yaptırım hedefinin ötesinde ikincil etkiler doğurduğunu ortaya koymuştur. Mallard vd. (2020, s.122), akıllı yaptırımların dahi gerçekte nasıl ciddi boyutlara ulaşan yaptırımlara dönüştüğünü göstermiştir. Douhan (2022) BM için hazırladığı çalışmada, aşırı uyumun gıda ve ilaç gibi hayati önem sahip transferleri dahi engellediğini göstermiştir.

3. YÖNTEM

Çalışma nitel karşılaştırmalı vaka analizi yöntemini göre şekillenmiştir. İncelenen vakalar, yaptırım rejimleri altında yaşanan büyük ölçekli afetler olmak üzere amaçlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. İlk vaka; Taliban'ın iktidara gelmesinin ardından yaklaşık 9,5 milyar dolarlık merkez bankası rezervlerinin dondurulduğu Afganistan'daki 2022 ve 2023 depremlerini kapsamaktadır (Al Jazeera, 2021). İkinci vaka ise altı on yılı aşkın süredir ABD ambargosu altında bulunan Küba'da 2022'de gerçekleşen Ian Kasırgası'nı ele almaktadır (Vidal, 2025, s.541). Coğrafi olarak birbirinden oldukça bağımsız olan iki ülke olmalarına karşın iki vakanın tercih edilmesinin ardında yatan gerekçe bu iki ülkenin sahip olduğu bazı benzerlikleridir. Zira bu iki ülkede de küresel finansal yaptırım altında kalmış ve aynı zamanda son on yıl üç-dört yıl içerisinde önemli doğal afetlerle yüzleşmişlerdir. Bu kapsamda, BM belgeleri, STK raporları, internet haber arşivlerine başvurulmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1 *Afganistan: 2022 Paktika ve 2023 Herat Depremleri*

Taliban'ın Ağustos 2021'de yönetimi yeniden ele geçirmesinin hemen ardından ABD, Afganistan Merkez Bankası'nın (DAB) 9,5 milyar dolarlık yurt dışı rezervlerini dondurma kararı almıştır (Al Jazeera, 2021). Bu kararın sonuçları ülkede hemen hissedilmiştir. Zira, Afganistan açısından gelen dış yardımlar GSYİH'sinin yüzde 43'ünü ve kamu harcamalarının yüzde 75-80'ini karşılamaktaydı. Bu herhangi bir ülke için oldukça ciddi oran anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yardımın birden kesilmesi ile beraber ülkede ekonomik tıkanmalar üst seviyelere ulaşmıştır (Runde ve diğerleri, 2024, s.1-2). Moret (2022, s.12), NRC adına yürüttüğü araştırmada ticari bankaların muhabir bankacılık ilişkilerinden kaynaklı olarak bankacılık işlemlerinin derhal askıya alındığını ve bunun da ülkedeki nakit krizine yol açtığını ifade etmiştir.

Bu yapısal kırılganlık, Haziran 2022'deki Paktika depreminde dramatik biçimde görünür hâle gelmiştir. Yaklaşık 1.000 kişinin hayatını kaybettiği, 10.000'den fazla evin hasar gördüğü bu felakette (Al Jazeera, 23 Haziran 2022) yardım kuruluşları finansal kanalların işlevsizliği nedeniyle insani yardımlar sekteye uğramıştır. NRC Genel Sekreteri Jan Egeland, sorunun özünü ise şu şekilde dile getirmiştir: “Batılı finansal otoriteler bankaları etkinleştirmedikçe, acil yardım parasını afet bölgelerine ulaştırmakta ellerimiz bağlı olmaya devam edecektir” (NRC, 2022). Esasen BM'nin UNSCR 2615 kapsamında getirdiği insani muafiyet ile ABD'nin GL 20 çerçevesinde tanıdığı izinler hukuki güvence sağlamaktadır; lakin bankaların finansal “aşırı uyum” pratikleri (de-risking) bu güvenceyi işlevsiz kılmıştır (Moret, 2023, s.11-13). ABD ile siyasi kriz yaşayan Taliban yönetimi ise donmuş rezervlerin serbest bırakılmasını kamuoyu önünde talep etmiştir (Greenfield, 2022). Ekim 2023'teki Herat depremleri de Afganistan için benzer nakit ve finansal sorunları ortaya koymuştur (UNOCHA,

2023). ACAPS (2023), uluslararası mali transferlerin kısıtlanmasını yardım erişimini geciktiren başlıca unsurlardan biri olarak belirlemiştir. Bu süreçte Human Rights Watch (HRW, 2022), Afganistan'ın durumunu çok kritik olduğunu duyurmuştur. Tzannatos ve Dalla (2023, s.15), 2022 yılında nüfusun yüzde 92'sinin en az bir ekonomik problemi yaşadığını UNDP verilerine dayanarak raporlamıştır.

4.2 Küba: 2022 Ian Kasırgası

Ian Kasırgası, 27 Eylül 2022'de Kategori 4 olarak Küba'ya etkilemiştir (Bucci vd., 2023). 3,2 milyon Küba'lı bu kasırgadan doğrudan etkilenmiş ve ülkedeki ulusal elektrik şebekesi büyük ölçüde zarar görmüştür (OCHA, 2022)). ECLAC'a (2022, s.1-2) göre ABD ambargosu tek başına Ağustos 2021-Şubat 2022 döneminde Küba'ya GSYİH'nin önemli bir kısmını yani yaklaşık 3,8 milyar dolar etkilemiştir (Ministerio de Relaciones Exteriores de Cuba [MINREX], 2022). Ülkeye yönelik ekonomik ambargolar, kasırganın yarattığı koşulları daha da ağırlaştırmıştır (OCHA, 2022). LeoGrande (2022), kasırganın afet diplomasisi için bir pencere açtığını öne sürmüştür. Küba'nın bu kez uluslararası yardım talebinde bulunması ve Biden yönetiminin USAID aracılığıyla 2 milyon dolarlık acil yardım taahhüt etmesi kısa vadeli bir yakınlaşmanın göstergesi şeklinde ortaya çıkmıştır (Reuters, 2022; WOLA, 2022). Ancak ülkeler arasındaki uzun süreli yapısal problemler devam etmiştir.

Wolfe (2022), ABD yaptırımlarının yarattığı bankacılık baskısı nedeniyle devlet yardımının ötesinde bireysel ve sivil toplum bağışlarının da insani yardımı sekteye uğrattığını ortaya koymuştur. BM Küba Koordinatörü Pichon, Küba'nın uluslararası finans kurumlarına erişilememesinden dolayı uzak ülkelere malzeme temin etmek zorunda kaldığını ve ödeme düzenlemelerinin son derece karmaşık ve düzensiz şekilde ilerlediğini ifade etmiştir (Cuban News Agency, 2023). BM Genel Kurulu'nun Kasım 2022'de ambargoyu 185-2 oranıyla kararı kınamıştır (BM, 2022).

Küba'nın ABD tarafından terör listesinde bulunması, muhabir bankacılık ilişkilerini köklü biçimde kısıtlamıştır. Daha önce benzer durumlarda büyük para cezaları ödemiş olan Avrupa bankaları başta olmak üzere pek çok finansal kuruluş Küba bağlantılı işlemlerden uzak durmayı tercih etmişlerdir. Bu yapısal kısıtlama, kasırğa sonrası insani transferlerin önünde önemli bir engel olmuştur. Kelman'a göre (2006) Castro iktidarı döneminde ABD- Küba yönetimi afet diplomasisine karşı çıkmış ve uzlaşma hiçbir tarafın önceliği olmamıştır.

Afganistan ve Küba vakalarının karşılaştırmalı incelemesi, yapısal birtakım sorunları ortaya koymuştur. İlk olarak, her iki vakada da yasal muafiyetler² (UNSCR 2664 ile GL 20-21 ve ambargo insani istisnaları) fiilen uygulanamamıştır. Zira bankaların aşırı uyumu bu güvenceleri ve istisnai durumların önüne geçmiştir. Benzer şekilde Moret (2023, s.14-16), bazı Avrupalı bankaların Afganistanlı firmalarla tüm ilişkilerini kestiğini tespit etmiştir. Ayrıca her iki vakada da Kelman'ın (2011; 2014) afet diplomasisi tezi önemli ölçüde kanıtlanmıştır. Ancak klasik afet diplomasisi literatüründen farklı olarak, bu kez siyasi iradenin olmaması değil finansal altyapının çöküşünden kaynaklı yapısal durumların getirmiş olduğu bir başarısızlık söz

² Olağandışı durumlarda (yani burada afetler) yaptırımların esnetilebileceğiyle ilgili yaklaşım. Ancak aşırı uyum (bankaların riskten kaçınması) nedeniyle bu insani esneklikler ve insani yardımın önceliklendirilmesi mümkün olmamıştır. Bu da yapısal soruna işaret etmektedir.

konusudur. Öte yandan afet zamanlarında finansal yaptırımlar uygulanan ülkelerin vatandaşlarına yönelik insani yardım amacıyla yapılan gerekli transferler için güvenilir bir ödeme altyapısının oluşturulması önemli bir konudur. (Mallard vd., 2020, s.145-146).

5. SONUÇ

Bu çalışma afet diplomasisi konusuna finansal yaptırımlar değişkenini de dahil ederek bu alana yeni bir katkı sunmayı amaçlamıştır. Buna göre, finansal yaptırımların mevcut olması ve yaptırımların yol açtığı banka ve finans merkezlerinin aşırı uyum halleri, insani yardımların afet bölgelerine erişmesinin önüne geçmektedir. Bu da daha diplomasisi süreci başlamadan erkenden kesilmesine yol açmaktadır. Afganistan'daki depremler ile Küba'daki Ian Kasırgası, bu önermeyi ortaya koyan örneklerden kabul edilebilir. Her iki vakada da afet faaliyetleri yalnızca Kelman'ın (2014) tutarlı biçimde saptadığı diplomatik sınırlılığı değil, daha önce sistematik olarak ele alınmamış daha derin bir finansal engellilerin de önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca yasal olarak muafiyet mekanizmalarının bulunması insani yardımların afet bölgelerine ulaşmasında finansal kurumların (başta bankaların) daha özerk bir yapıyla desteklenmeleri önemlidir. Zira söz konusu bu ülkelere yönelik yardımın önlenmesi daha çok yapısal sebeplere dayanmaktadır. Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin 2664 sayılı Kararı bu yöndeki farkındalığı diplomatik düzeyde göstermektedir. Ancak uygulamanın etkinliği hala sorunludur. Bu bulgular bir paradoksa işaret etmektedir: Uluslararası toplum bir yanda insani yardım kanallarını açmaya çalışırken, öte yanda bankacılık sisteminin kendi iç mantığı bu kanalları kapamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, özellikle 2022 sonrası yaptırım rejimleriyle kesişen afet vakalarını nicel ve/veya karışık (mix method) yöntemlerle ele alınırsa bu tartışma daha sağlam bir zemine oturacaktır

KAYNAKÇA

- ACAPS. (2023). Earthquakes in Herat province [Briefing note]. https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20231012_ACAPS_Briefing_note_Afghanistan_Earthquakes_in_Herat_province.pdf
- Al Jazeera. (2021). US freezes Afghan central bank's assets of \$9.5bn. <https://www.aljazeera.com/economy/2021/8/18/us-freezes-afghan-central-banks-assets-of-9-5bn>
- Al Jazeera. (2022). Afghanistan earthquake survivors dig by hand as aid is delayed. <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/23/afghanistan-earthquake-survivors-dig-by-hand-as-aid-is-delayed>
- BM (United Nations). (2022). General Assembly urges immediate repeal of embargo on Cuba (GA/12465). <https://press.un.org/en/2022/ga12465.doc.htm>
- Bucci, L., Alaka, L., Hagen, A., Delgado, S., & Beven, J. (2023). Tropical cyclone report: Hurricane Ian (AL092022), 23–30 September 2022. National Hurricane Center, National Oceanic and Atmospheric Administration. https://www.nhc.noaa.gov/data/tcr/AL092022_Ian.pdf

- Cuban News Agency. (2023). UN Cuba assistance faces hurdles of US blockade. <http://www.cubanews.acn.cu/world/21759-un-cuba-assistance-faces-hurdles-of-us-blockade>
- Douhan, A. (2022). Guidance note on overcompliance with unilateral sanctions and its harmful effects on human rights. OHCHR. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-unilateral-coercive-measures>
- Drury, A. C., Olson, R. S., & Van Belle, D. A. (2005). The politics of humanitarian aid: US foreign disaster assistance, 1964-1995. *The Journal of Politics*, 67(2), 454-473.
- ECLAC. (2022, December). Preliminary overview of the economies of Latin America and the Caribbean, 2022: Cuba (LC/PUB.2022/19). United Nations.
- Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42-79.
- Greenfield, C. (2022, June 25). Taliban call for release of frozen funds after deadly earthquake. Reuters.
- Human Rights Watch. (2022, August 4). Economic causes of Afghanistan's humanitarian crisis. <https://www.hrw.org/news/2022/08/04/economic-causes-afghanistans-humanitarian-crisis>
- Ide, T., Hayes, A., Larasati, I., & Canavan, C. (2025). De-escalation and diplomacy: Disasters as drivers of reduced conflict risks in the Indo-Pacific. *Australian Journal of International Affairs*, 79(2), 276-294.
- Kelman, I. (2006). Acting on disaster diplomacy. *Journal of International Affairs*, 59(2), 215-240.
- Kelman, I. (2011). *Disaster diplomacy: How disasters affect peace and conflict*. Routledge.
- Kelman, I. (2014). Does disaster diplomacy improve inter-state relations? *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2014/11/04/does-disaster-diplomacy-improve-inter-state-relations/>
- LeoGrande, W. M. (2022). *Disaster diplomacy: Why Biden should rush to help Cuba after Hurricane Ian*. Responsible Statecraft.
- Mallard, G., Sabet, F., & Sun, J. (2020). The humanitarian gap in the global sanctions regime. *Global Governance*, 26(1), 121-153.
- Mavrogenis, S., & Kelman, I. (2013). Perceptions of Greece-Turkey disaster diplomacy. In *Disaster diplomacy: How disasters affect peace and conflict*. Routledge.
- Ministerio de Relaciones Exteriores de Cuba. (2022). Update to the report of Cuba on Resolution 75/289 of the United Nations General Assembly entitled "Necessity of ending the economic, commercial and financial embargo imposed by the United States of America against Cuba" (August 2021–February 2022). MINREX. <https://cubaminrex.cu/en/update-report-cuba-resolution-75289-united-nations-general-assembly-entitled-necessity-ending>

- Moret, E. (2022). Life and death: NGO access to financial services in Afghanistan. Norwegian Refugee Council.
- Moret, E. (2023). Barriers to Afghanistan's critical private sector recovery. Norwegian Refugee Council.
- Newman, A. L., & Zhang, Q. (2024). Secondary effects of financial sanctions. *Review of International Political Economy*, 31(3), 995-1021.
- Norwegian Refugee Council. (2022). Afghanistan: Inability to transfer aid funding puts millions at risk. <https://www.nrc.no>
- Peksen, D. (2011). Economic sanctions and human security. *Foreign Policy Analysis*, 7(3), 237-251.
- Reuters. (2022). US offers Cuba emergency relief funding for hurricane Ian victims. *The Guardian*.
- Runde, D., Pforzheimer, A., Bryja, T., & Smutny, C. (2024, June). The future of assistance for Afghanistan: A dilemma. CSIS.
- Tzannatos, Z., & Dalla, V. (2023). Afghanistan socio-economic outlook 2023. UNDP.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2023). Afghanistan: Herat Earthquake Response Plan (October 2023-March 2024). UNOCHA.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2022, October). Plan of action: United Nations system Cuba – Hurricane Ian response. OCHA. <https://www.unocha.org/publications/report/cuba/plan-action-united-nations-system-cuba-hurricane-ian-response-october-2022>
- Uzuner, Z. M. (2025). Eastern Mediterranean and Limits of Disaster Diplomacy in Greek Turkish Relations. *Journal of Turkology*, 35(1), 240-258.
- Verdier, P.-H. (2025). Sanctions overcompliance: What, why, and does it matter? *North Carolina Journal of International Law*, 48, 471–498.
- Vidal, P. (2025). Impact of sanctions policy shifts: A case study of the United States and Cuba, 1994-2020. *Journal of International Development*, 37(2), 540-553.
- Washington Office on Latin America (WOLA). (2022). The U.S. will provide \$2 million emergency relief after Hurricane Ian. <https://www.wola.org/2022/10/us-aid-to-cuba-hurricane-ian/>
- Weiss, T. G. (1999). Sanctions as a foreign policy tool. *Journal of Peace Research*, 36(5), 499-509.
- Wolfe, M. (2022). Hurricane Ian highlights the devastating effects of the U.S. blockade on Cuba. NACLA.
- Yeger, S., & Podoler, G. (2022). The North Korean famine and inter-Korean relations-Disaster diplomacy perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 79, 103189.

TÜRKİYE’NİN TARIM SEKTÖRÜ ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ: GRUBEL-LLOYD ENDEKSİ İLE BİR ANALİZ

Kübra AKGÜNEŞ KOÇ

Kocaeli Üniversitesi SBE İktisat ABD İzmit -Kocaeli/Türkiye

e-posta: kubra.akgunes.93@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Hanife BİDİRDİ

Kocaeli Üniversitesi SBF İktisat Bölümü İzmit-Kocaeli/Türkiye

e-posta: hbidirdi@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0002-2462-2926

Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Kocaeli Üniversitesi SBF İktisat Bölümü İzmit -Kocaeli/Türkiye

e-posta: ybayraktutan@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0002-4453-3701

ÖZET

1950’lerden itibaren, sanayileşmiş ülkelerin birbirleriyle olan ticaretini açıklamada geleneksel dış ticaret teorileri (klasik teoriler ve Heckscher-Ohlin modelinden türetilmiş teoriler) yetersiz kalmıştır. Zira aynı sektöre ait malların karşılıklı olarak hem ihraç hem de ithal edilmesi, uygulamada gözlenen ama teorik olarak öngörülmeleyen bir durumdur. Yeni dış ticaret teorileri arasında bu boşluğu karşılayan monopolcü rekabet teorisi çerçevesinde izahı mümkün olan endüstri-İç ticaretin ölçülebilmesi amacıyla çeşitli analiz yöntemleri geliştirilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye için tarım sektöründe endüstri-İç ticaretin boyutlarını görmek amacıyla 2015-2025 dönemini kapsayan veriler analiz edilerek, tarımsal endüstri-İç ticaretin görünümü ve gelişimi değerlendirilmiştir. Alternatifler arasından tercih edilen Glubel-Lloyd endeksi hesaplamaları, Türkiye’de tarım sektörü açısından endüstri-İç ticaretin dikkat çekici boyutta olduğunu yansıtmaktadır. Bununla birlikte, tarımsal dış ticaretin alt kalemleri incelendiğinde farklılıklar gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri-İç Ticaret, Grubel-Llyog Endeksi, Türkiye Tarım Sektörü Dış Ticareti

ABSTRACT

Agricultural Intra-Industry Trade of Türkiye: An Analysis with the Grubel-Llyod Index

As of 1950’s, classical theories of foreign trade and the ones derived from Heckser-Ohlin model proved insufficient to explain trade between industrialized countries. Developments have shown that countries specializing in similar goods can mutually export and import those goods. To address the shortcomings of existing traditional theories and models, new theories have been developed, along with various analytical methods, to measure the state of international trade. Among the so-called new foreign trade theories, various analytical methods have been developed to measure intra-industry trade, which can be explained within the framework of monopolistic competition theory.

This study analyzes the dimensions of intra-industry trade in Türkiye's agricultural sector using import and export figures from 2015 to 2025. The analysis, based on the Glubel-Lloyd index, which is widely preferred among alternatives, concludes that there is an intra-industry trade in

the agricultural sector of Türkiye at a considerable extend. However, this general statement does not hold in some cases, when the sub-categories of agricultural foreign trade are individually examined.

Key words: Intra-Industry Trade, Grubel-Llyod Index, Agricultural Foreign Trade of Türkiye

GİRİŞ

Temel iktisadi önceliklerin başında yer alan büyüme stratejileri dış ticaret bileşeni bağlamında ithal ikamesi ya da ihracata dayalı olarak şekillenebilmektedir. 1980’lerden itibaren yaygın biçimde gözlendiği gibi Türkiye’de de dışa açık büyüme tercih edilmiş ve daha önce ihracatın dayandığı tarım sektörünün payı yeni dönemde azalmaya başlamıştır. Endüstriler arası ticaret yerine zamanla hem sanayi hem de tarım sektörü bakımından endüstri-içi ticaret gözlenir olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş ülkelerin birbirleriyle olan ticaretini açıklamada klasik teoriler ve Heckser Ohlin Modeli’ne dayalı teoriler yetersiz kalmıştır. Nitekim faktör donanımı teorisine göre emek faktörü açısından zengin ülkeler emek yoğun malları ihraç etmesi, sermaye faktörü açısından zengin ülkelerin ise sermaye yoğun malları ihraç etmesi öngörülmekteydi. Bu yaklaşımın açıklayamadığı, benzer mallarda uzmanlaşan ülkelerin bu malları karşılıklı olarak hem ihraç hem de ithal etmesi, yeni dış ticaret teorilerini ve dış ticaretin sektörel niteliğinin ölçülebilmesi için çeşitli analiz yöntemlerini beraberinde getirmiştir.

Genelde sanayi sektörü için kullanılan endüstri-içi ticaret olgusunu tarım bakımından ele alan bu çalışmanın amacı, Türkiye tarım sektörünün ithalat ve ihracat tutarları kullanılarak endüstri-içi ticaretin boyutlarını analiz etmektir. 2015 ve 2025 yılları arası verileri ve Glubel Lloyd endeksi kullanılmıştır. Teorik-kavramsal ve analitik çerçeveyi oluşturan Monopolcü Rekabet Teorisi, endüstri-içi ticaret ve Grubel-Lloyd Endeksi tanıtıldıktan sonra ikinci kısımda Türkiye tarım sektörü açısından endüstri-içi ticaretin boyutu Glubel-Lloyd Endeksi yardımıyla hesaplanmakta ve bulgular değerlendirilmektedir.

1. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET KAVRAMI VE GRUBEL-LLOYD ENDEKSİ

Uluslararası ticaret, mal ve hizmet ticareti ile faktör ve teknoloji transferini kapsamaktadır. Uluslararası ticaret teorileri bazı varsayımlar altında ülkelerin birbirleriyle olan ticaretinin nedenini, bileşimini, nispi fiyatların oluşumunu ve refah sonuçlarını açıklamaya yönelik bilimsel uğraş olarak tanımlanmaktadır. Bu teorilerle ülkelerin neden dış ticaret yaptığı, dış ticaretin bileşim, dış ticarete nispi fiyatların nasıl oluştuğu, neden ve ne yönde değiştiği açıklanmaya çalışılmaktadır (Bayraktutan, 2025: 12).

Yurtiçi talebi karşılama noktasında yurtiçi kaynakların yetersiz kalması bazı mal ve hizmetlerin farklı ülkelere teminini zorunlu hale getirmektedir (Bayraktutan ve Gürsel, 2023: 22). Uluslararası rekabet, ülkeleri ve firmaları verimliliklerini artırmaya ve yeni ürünler geliştirmeye zorlamaktadır. Uluslararası etkileşim ortam ve koşulları, üretim yapısında değişimi, yeni endüstrilerin gelişimi ve kurumsal çerçevelerin uyarlanmasını teşvik etmektedir (OECD-Oslo, 2005).

1.1. Monopolcü Rekabet Teorisi ve Endüstri-içi Ticaret

Geleneksel dış ticaret teorileri “malların homojenliği” varsayımına dayanır. Tam rekabet piyasası koşullarından birisi olarak homojenlik, bir malın, bir ülke tarafından iki yönlü ticaretine yer vermez. Oysa gerçek yaşamda aynı malın bir ülke tarafından hem ihraç hem ithal edildiği görülmektedir. Bu realiteyi dikkate alan ve farklılaştırılmış ürünlerin uluslararası ticaretini açıklayan monopolcü rekabet teorisi, endüstriler arası ve endüstri-içi ticaret ayrımını gündeme taşımıştır. Endüstriler arası ticaret, farklı gelişme düzeylerine sahip ülkelerin birbirleriyle yaptıkları benzer olmayan ürünlerin ticareti şeklinde tanımlanmakta iken Endüstri-içi ticaret ise genellikle gelişmiş ve benzer faktör donanımına sahip ülkelerin aynı endüstriye ait farklılaştırılmış mallarının iki-yönlü ticareti olarak tanımlanmaktadır (Bayraktutan, 2025: 78). Monopolcü rekabet teorisi, endüstri-içi ticareti şu şekilde açıklamaktadır (Dura, 2000: 13):

- i. Mal farklılaştırması: Tüketicilerin bilincinde her ne sebepten olursa olsun bir malın farklı olduğuna dair bir inancın oluşması o malı farklı kılmaya yeterlidir. Malın bileşimi, kullanılışı, görünümü ya da en azından markası bakımından farklı olmasıdır. Örnek olarak otomobil verilebilir.
- ii. Ölçek Ekonomileri: Sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticaretin açıklanması için kullanılır. Firmalar “ölçeğe göre artan getiri” koşullarında çalışır. Monopolcü rekabet piyasası ortaya çıkar bu durumda çok sayıda farklı türde mal üretmek yerine bir ya da birkaç tür mal üretmeye yönelir. Uzmanlaşma başlar, daha etkin teknoloji kullanılır yani ölçek ekonomilerinden yararlanır. Ülke bu malda ihracatçı diğerlerinde ithalatçı olur.

Geleneksel dış ticaret teorilerinden farklı olarak yeni teoriler, ticareti yalnız faktör donanımına veya emek maliyetiyle belirlenen karşılıklı üstünlüklere dayandırmamakta; farklılaştırılmış ürünler ve piyasa yapısının da dış ticarete yansımalarını incelemektedir (Bayraktutan, 2003: 182). Bu durumda farklı sektör ürünleri yanında aynı sektörün farklılaşmış ürünlerinin de karşılıklı ticarete konu olması açıklanabilmektedir. Teknoloji, ara ve yatırım mallarını temin etme ihtiyacı uluslararası iktisadi ilişkilerde ihracatın ithalata bağımlı olmasını kaçınılmaz kılmakta (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011/2: 25) ve endüstri-içi ticarete zemin hazırlamaktadır.

Endüstri-içi ticaretin ölçülmesi amacıyla birçok endeks geliştirilmiştir. Ölçüm yöntemlerinden bazıları Kojima Endeksi (1964), Grubel-Lloyd Endeksi (1971-1975), Aquino Endeksi (1978) ve Loertscher-Wolter Endeksi (1980)’dir. Görece yaygın kullanımı sebebiyle bu çalışmada Grubel-Lloyd Endeksi, analiz çerçevesini oluşturmak üzere tercih edilmiştir.

1.2. Grubel-Lloyd Endeksi

Grubel ve Lloyd (1971), Avustralya ve OECD üyesi dokuz sanayileşmiş ülke arasında 1968-1969 yıllarını kapsayan STIC verileri yardımıyla endüstri-içi ticareti ölçmeyi amaçlamışlardır. Endüstri *i* (mal grubu) için herhangi bir toplulaştırma derecesinde endüstri-içi ticaret, aynı endüstrinin ithalatı ile tam olarak eşleşen bir endüstrinin ihracat değerleri farkıdır (R_i). Bu durumda X_i ve M_i aynı endüstrideki ihracat ve ithalatın değerini ifade etmektedir (Grubel ve Lloyd, 1971: 496-498):

$$R_i = (X_i + M_i) - |X_i - M_i|$$

X_i , i mal grubunun ihracatını göstermekte iken M_i , i mal grubunun ithalatını göstermektedir. R_i değeri, toplam dış ticaretin $(X_i + M_i)$ net ihracat veya net ithalattan $|X_i - M_i|$ farkıdır.

Endeksi hesaplamak için geliştirilen ve “Grubel Lloyd Endeksi” olarak anılan matematiksel ifade şu şekildedir:

$$B_i = \frac{[(X_i + M_i) - |X_i - M_i|]}{(X_i + M_i)}$$

Veya

$$B_i = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i}$$

Endeks değeri 0 ile 1 arasında yer almaktadır. 0’a yaklaştıkça endüstri-içi ticaret azalmaktadır. Diğer bir deyişle endüstriler arasındaki ticaret artmaktadır. Endeks değeri 0 olduğunda ise ülkede ürünün ihracatı olup ithalatı bulunmamaktadır veya tam tersi durum söz konusu olmaktadır. Endeks değeri 1’e yaklaştıkça endüstri-içi ticaret artmaktadır. Endeks değeri 1 olduğunda endüstri içindeki ithalat ve ihracat tutarları birbirine eşit yani endüstri içi ticaret en yüksek seviyesindedir. Endeks değeri 0,50’den büyük ise endüstri-içi ticaret seviyesinin yüksek olduğu; 0,50’den küçük ise endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu, yani endüstriler arası ticaretin öne çıktığı sonucuna varılmaktadır.

Endeksin hesaplamasında yalnızca ithalat ve ihracat verilerine ihtiyaç duyulması endeksi kolay hesaplanabilir kılmaktadır. Bunun yanında endeks, dış ticaret dengesizlikler durumunda aşağı sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Yine her bir toplulaştırma derecesinde farklı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Eleştiri alan bu yönlerinin yanında endüstri-içi ticareti ülkeler arasında karşılaştırmaya veya belli bir ülke için farklı zamanlardaki değerleri karşılaştırmaya ilişkin sonuçlar verebilmesi endeksin tercih edilme sebeplerinden bir diğeridir (Gürsel, 2023: 45).

2. TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜ İHRACAT- İTHALATI

Bu çalışmanın amacı, Grubel-Lloyd Endeksi ile Türkiye’de tarım ürünlerinde endüstri-içi ticaretin ölçülmesidir. 2015-2025 dönemi ithalat ve ihracat verileri kullanılmıştır. STIC Revize 4 bazında ve 2 haneli düzeyde tarım sektörü için yıllık ithalat ve ihracat tutarlarından oluşan bu veriler, TÜİK veri tabanından elde edilmiştir.

Ürün sınıflandırmasında 1 basamaktan 5 basamağa kadar toplulaştırma seviyelerine rastlanılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus en doğru endüstri-içi ticaret hesaplaması sonucunu elde etmek için hangi basamak düzeyinin seçileceğine karar verilmesidir.

Basamak sayısının azaltılması toplulaştırma düzeyinin artmasına sebebiyet verirken basamak sayısının artırılması ise ayrıştırma seviyesinin artmasına sebep olabilmektedir (Başkol, 2010: 387).

Türkiye’nin tarım sektöründe incelenen dönemler içerisindeki endüstri-içi ticareti analiz edildiğinde Toplam Tarımsal Ürün dış ticareti; Gıda Maddeleri dış ticareti ve Tarımsal Hammaddeler dış ticareti olmak üzere 2 başlığa ayrılmaktadır. Tablo-2’de yer alan Türkiye’nin tarım ürünlerine konu toplam tarımın 2015-2025 yılları arası ihracat ve ithalat tutarları incelendiğinde 11 yıllık dönem içerisinde 3 yıl (2017, 2018, 2022) toplam tarımsal dış ticarete

ithalat ihracattan yüksek gerçekleşirken geri kalan sekiz yılda ise ihracat ithalattan daha yüksek gerçekleşmiştir.

Tablo-1: STIC Revize 4 Bazında Analize Konu Olan Tarım Sektörü Kalemleri

Toplam Tarım		
Gıda Maddeleri (G.M.)		
	0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri
0	00	Canlı hayvanlar
	01	Et ve et ürünler
	02	Süt, süt ürünleri ve yumurtalar
	03	Balıklar ve diğer deniz ürünleri
	04	Hububat, hububat ürünleri
	05	Meyve ve sebzeler
	06	Şeker, şeker ürünleri ve bal
	07	Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri
	08	Hayvanlar için gıda maddeleri
	09	Çeşitli yenilebilir ürünler(yağ,homojenize ürünler, sos, maya vb.)
1	1	İçkiler ve Tütün
	11	İçkiler
	12	Tütün ve tütün mamülleri
4	4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar
	41	Hayvansal sıvı ve katı yağlar
	42	Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları(rafine edilmiş olsun olmasın, kimyasal işlem görmemiş)
	43	İşlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar mumlar
22		Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler
Tarımsal Hammaddeler (T.H.)		
21		İşlenmemiş kösele, deri ve kürk
23		Ham kauçuk
24		Mantar, odun ve kereste
25		Kâğıt hamuru ve kullanılmış kâğıt
26		Dokuma elyafı ve bunların artıkları
29		Başka yerde belirtilmeyen işlenmemiş hayvani, bitkisel ürünler

Kaynak: TÜİK, 2026.

Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinde ihracat ve ithalatı için yıllar itibariyle eksik ve fazla verilmesinde alt kalemlerin etkisi önem arz etmektedir. Gıda Maddeleri kalemi sürekli ihracat fazlası verirken diğer kalem Tarımsal Hammaddeler ise sürekli olarak ithalat fazlası vermektedir.

Türkiye en yüksek tarımsal dış ticaret açığını 945.056.851,00 \$ ile 2017 yılında vermiştir. Bu yıl için alt kalemler incelendiğinde gıda maddeleri dış ticaretinde 4.420.838.571,00 \$ ihracat fazlası verilmiştir. Tarımsal hammaddelerde ise, 5.365.895.422,00 \$ ithalat fazlası verilmiştir. Bu veriler ışığında Türkiye için gıda maddelerinde son 10 yılda net ihracatçıdır denilebilir. Ancak tarımsal hammaddelerden kaynaklı dış ticaret açığı sebebiyle toplam tarımsal dış ticarete açık vermektedir.

Tablo-2: 2015-2025 Türkiye Tarımsal Dış Ticareti (ABD \$)

Yıl	Toplam Tarım		Gıda Maddeleri		Tarımsal Hammaddeler	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
2015	17.162.949.356	15.977.250.199	16.543.867.052	10.807.493.456	619.082.304	5.169.756.743
2016	16.628.385.364	15.550.730.206	15.991.826.370	10.612.490.261	636.558.994	4.938.239.945
2017	17.279.089.776	18.224.146.627	16.641.913.282	12.221.074.711	637.176.494	6.003.071.916
2018	18.131.226.401	18.171.040.097	17.372.234.857	12.415.350.984	758.991.544	5.755.689.113
2019	18.379.966.500	17.651.459.127	17.602.120.671	12.259.896.827	777.845.829	5.391.562.300
2020	19.381.814.947	17.684.089.787	18.543.995.980	12.713.585.379	837.818.967	4.970.504.408
2021	23.694.187.311	22.133.574.411	22.354.695.848	15.107.734.709	1.339.491.463	7.025.839.702
2022	26.965.097.077	27.845.193.303	25.405.747.951	18.745.011.206	1.559.349.126	9.100.182.097
2023	28.701.394.938	26.376.800.546	26.777.519.260	19.895.237.691	1.923.875.678	6.481.562.855
2024	29.849.598.647	23.636.221.804	28.015.863.324	17.040.410.409	1.833.735.323	6.595.811.395
2025	30.075.021.950	28.566.871.171	28.167.095.297	21.684.662.314	1.907.926.653	6.882.208.857

Kaynak: TÜİK, 2026.

Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretinin alt kalemlerinin de detaylı bir şekilde incelenerek yorumlanabilmesi amaçlı tarım sektörünün endüstri-içi ticareti Grubel-Lloyd Endeksi ile ölçülünerek ayrıntılı bir şekilde analize konu edilmiştir. Tablo-3'te yer alan rakamların açıklamaları aşağıda verilmiştir:

- Toplam tarımsal ürünlerin dış ticaretine bakıldığında endüstri-içi ticaretin oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Yıllar itibariyle 0, 8838 en düşük değeri 2024 yılındadır. Bu yılı takiben 0, 9542 ile 2020 yılı ve 0, 9578 ile 2023 yılı gelmektedir.
- Toplam tarımsal ürün dış ticareti iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunların ilki olan gıda maddeleri ana kaleminin endüstri-içi ticaret endeksi tüm yıllar için 0,5 değerinin üzerindedir. En düşük endüstri-içi ticaret değeri 0,7564 ile 2024 yılıdır. En yüksek ise 0,8700 değeri ile 2025 yılıdır.

Tablo-3: Tarımsal Ürünlerde Endüstri-içi Ticaret

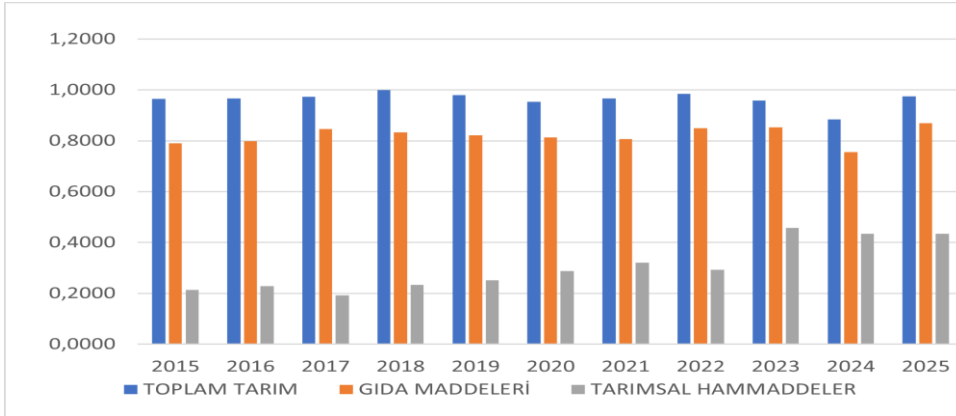
Yıl	Toplam Tarım	Gıda Maddeleri	Tarımsal Hammaddeler
2015	0,9642	0,7903	0,2139
2016	0,9665	0,7978	0,2284
2017	0,9734	0,8468	0,1919
2018	0,9989	0,8336	0,2330
2019	0,9798	0,8211	0,2522
2020	0,9542	0,8135	0,2885
2021	0,9659	0,8066	0,3202
2022	0,9839	0,8491	0,2926
2023	0,9578	0,8525	0,4578
2024	0,8838	0,7564	0,4351
2025	0,9743	0,8700	0,4341

Kaynak: TÜİK (2026) verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

- iii. Toplam tarımsal ürün dış ticaretinin ikinci ana başlığı olan tarımsal hammaddeler kaleminin endüstri-içi ticaret endekslerine göre değeri tüm yıllar için 0,5 değerinin altındadır. Tarımsal hammaddeler ana kaleminin En düşük endüstri-içi ticaret değeri 0,1919 ile 2017 yılıdır. En yüksek değeri ise 0,4578 değeri ile 2023 yılıdır.

Tablo-3'teki verilerin, toplam tarım, gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeler ayrımının daha net görülebilmesi için Grafik-1 oluşturulmuştur.

Grafik-1: Tarımsal Ürünlerde Endüstri-içi Ticaret

Toplam tarımsal ürün dış ticaretinin ilk ana başlığı olan Gıda Maddeleri kalemi 4 alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki 0 grubu Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, 1 grubu İçkiler ve tütün, 4 grubu Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar; son olarak ise 22 grubu Yağlı tohumlar, yağ veren meyvelerden oluşmaktadır.

Tablo-4: Gıda Maddelerinde Endüstri-içi Ticaret

Gıda Maddeleri \ Yıllar		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
0	00 Canlı hayvanlar	0,1930	0,5466	0,0556	0,0635	0,2155	0,3146	0,5098	0,8325	0,1027	0,1882	0,0916
	01 Et ve et ürünleri	0,3828	0,5190	0,2563	0,5808	0,0853	0,0937	0,0227	0,0089	0,3962	0,8024	0,7957
	02 Süt, süt ürünleri ve yumu	0,4566	0,4365	0,3017	0,2993	0,3117	0,3147	0,2202	0,2046	0,3172	0,2531	0,2918
	03 Balıklar ve diğer deniz ür	0,5332	0,4831	0,4256	0,3336	0,3160	0,2585	0,2734	0,3197	0,2822	0,2517	0,2877
	04 Hububat, hububat ürünle	0,8086	0,7025	0,7922	0,8496	0,9619	0,9805	0,9311	0,9061	0,9704	0,6803	0,8312
	05 Meyve ve sebzeler	0,2413	0,3133	0,2972	0,2574	0,2158	0,2197	0,2104	0,2625	0,2629	0,2360	0,3443
	06 Şeker, şeker ürünleri ve b	0,4432	0,6573	0,5087	0,4299	0,4207	0,4783	0,2034	0,7194	0,4773	0,3217	0,3606
	07 Kahve, çay, kakao, bahar	0,9245	0,8952	0,8030	0,9463	0,9241	0,9083	0,9270	0,9830	0,9193	0,8310	0,7378
	08 Hayvanlar için gıda madd	0,1881	0,3441	0,2130	0,2866	0,2635	0,2792	0,3798	0,4693	0,4006	0,4371	0,4542
	09 Çeşitli yenilebilir ürünler (	0,8788	0,8503	0,9280	0,8936	0,8918	0,9107	0,9176	0,7859	0,8066	0,7671	0,8280
1	11 İçkiler	0,8325	0,8302	0,8213	0,6594	0,7407	0,8218	0,8603	0,9674	0,8595	0,8402	0,7850
	12 Tütün ve tütün mamülleri	0,7385	0,7300	0,7175	0,7520	0,7593	0,7633	0,7930	0,7756	0,8156	0,8643	0,8820
4	41 Hayvansal sıvı ve katı ya	0,2683	0,4355	0,1970	0,3883	0,2571	0,4869	0,2785	0,4439	0,3661	0,4570	0,3435
	42 Bitkisel sıvı yağlar ve frar	0,6511	0,6322	0,8097	0,9283	0,8834	0,9070	0,8388	0,8715	0,9613	0,9971	0,9349
	43 İşlem görmüş bitkisel ve f	0,4082	0,6008	0,2924	0,2318	0,3320	0,3621	0,4758	0,5710	0,4800	0,4771	0,4521
22	Yağlı tohumlar, yağ veren	0,1480	0,3163	0,2272	0,2489	0,2629	0,2031	0,2598	0,2611	0,2514	0,3148	0,2885

Kaynak: TÜİK (2026) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

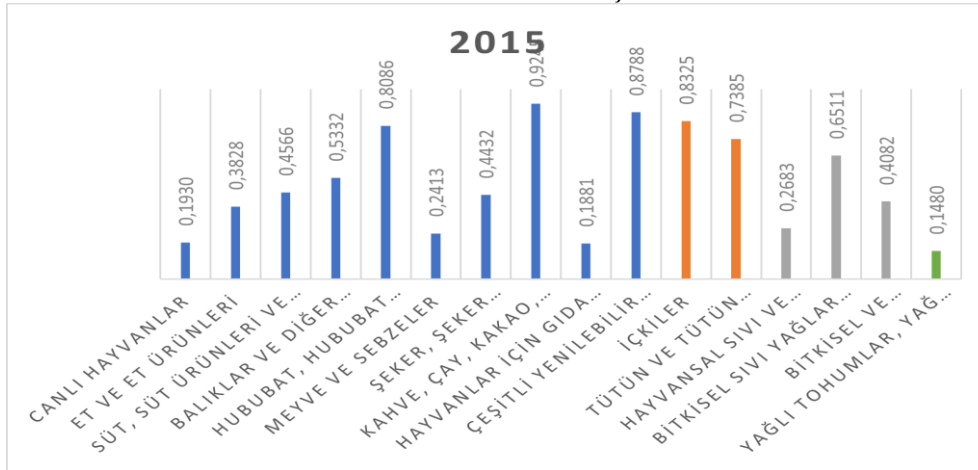
Tablo-4'te yer alan verilerden hareketle şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

- i. Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri dış ticaret verilerine göre, endüstri-içi ticaret, bazı dönemlerde düşük bazı dönemlerde yüksek olarak gözlenmektedir. En düşük endeks değeri 0,0089 ile 2022 yılı Et ve Et Ürünlerinde, en yüksek değer, 0,9830 ile 2022 yılı Kahve, Çay, Kakao, Baharat ve ürünlerinde tespit edilmiştir.
- ii. İçkiler ve Tütün dış ticaret verilerine göre, en düşük değer 0,6594 ile 2018 yılı İçkiler alt kaleminde, en yüksek değeri ise 0,9674 ile 2022 yılı İçkiler alt kaleminde gerçekleşmiştir.
- iii. Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar Tütün dış ticaret verilerine göre en düşük değer 0,1970 ile 2017 yılı Hayvansal sıvı ve katı yağlar alt kaleminde iken en yüksek değer ise 0,9971 ile 2025 yılı bitkisel sıvı ve katı yağ alt kaleminde gerçekleşmiştir.

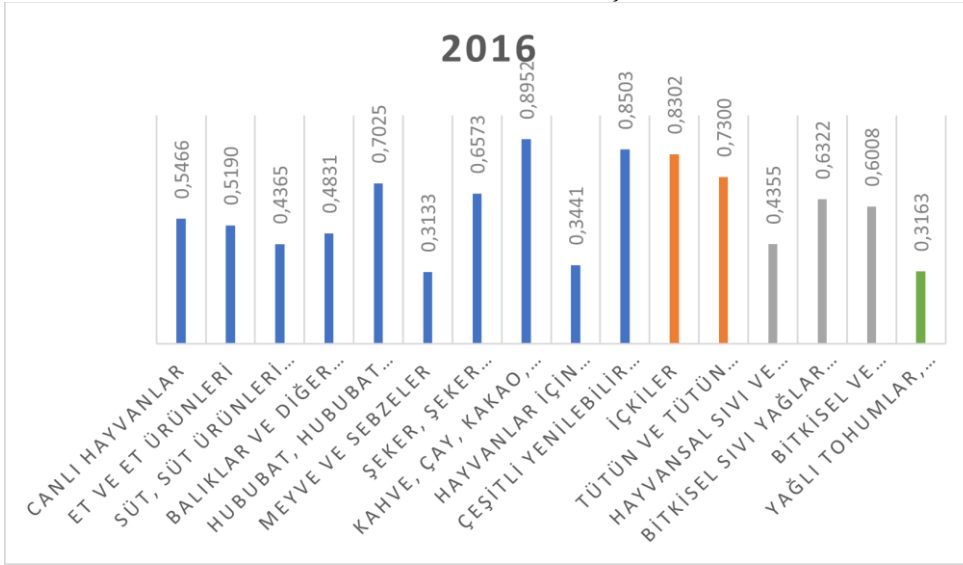
22 alt kaleminde yer alan Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler dış ticaret verilerine göre en düşük endeks değeri 0,1480 ile 2015 yılında, en yüksek değer 0,3148 ile 2024 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo-4'te yer alan Gıda Maddeleri endüstri-içi ticaret rakamları kullanılarak ele alınan dönemin her bir yılı için grafiksel gösterimler oluşturulmuştur.

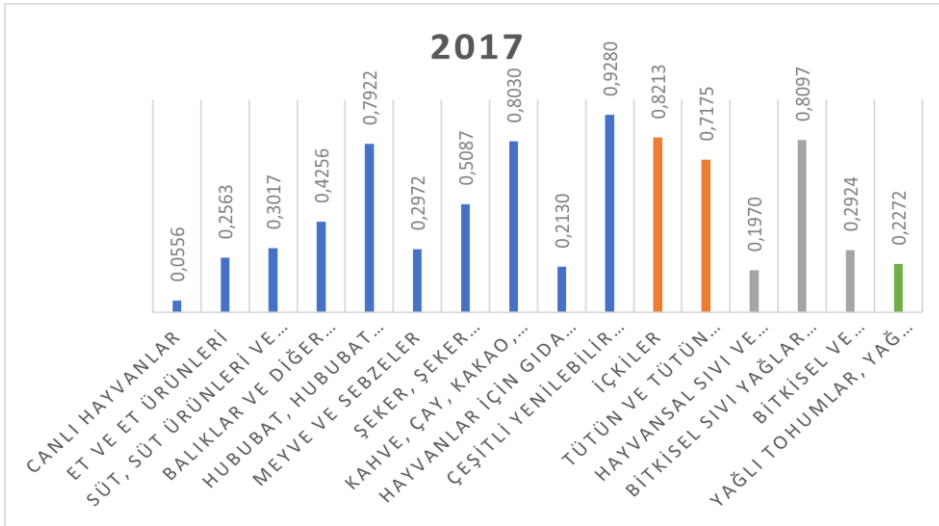
Grafik-2: 2015 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

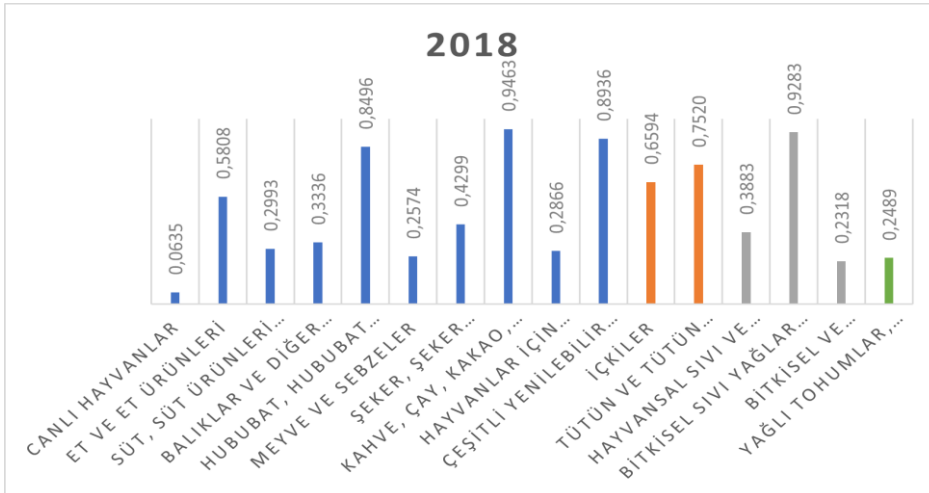
Grafik-3: 2016 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

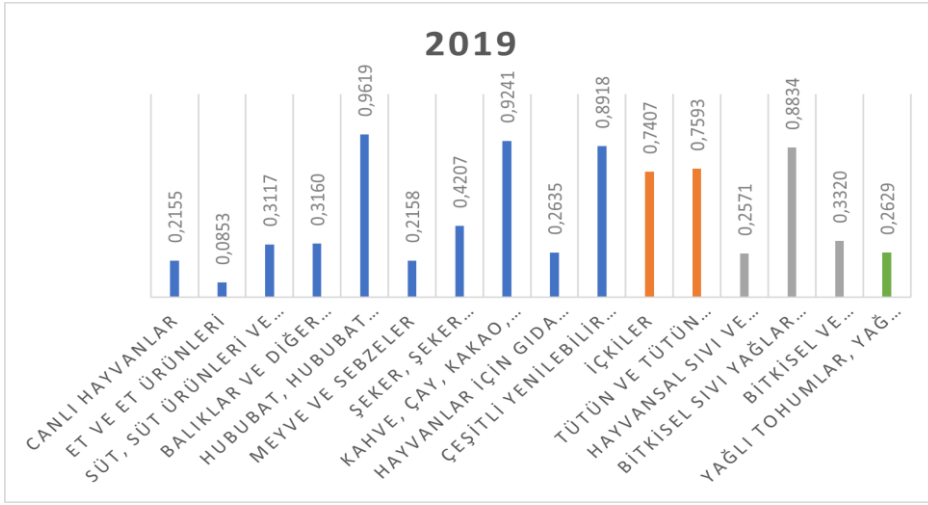
Grafik-4: 2017 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

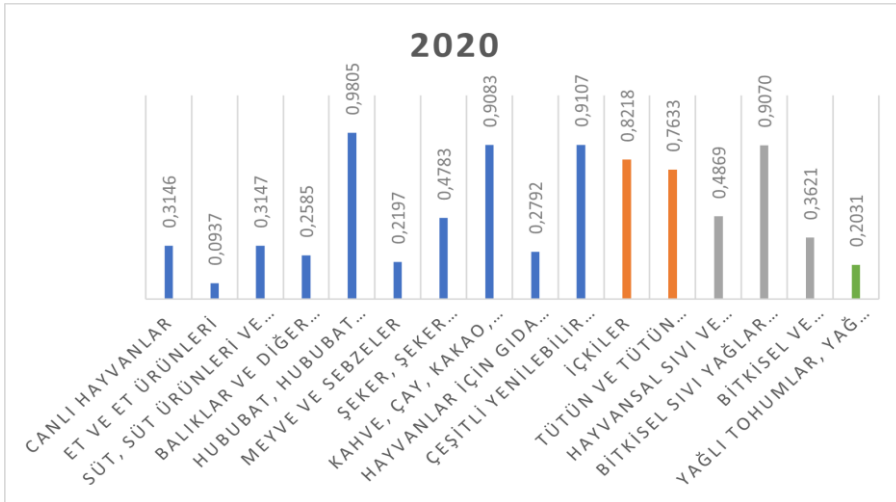
Grafik-5: 2018 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

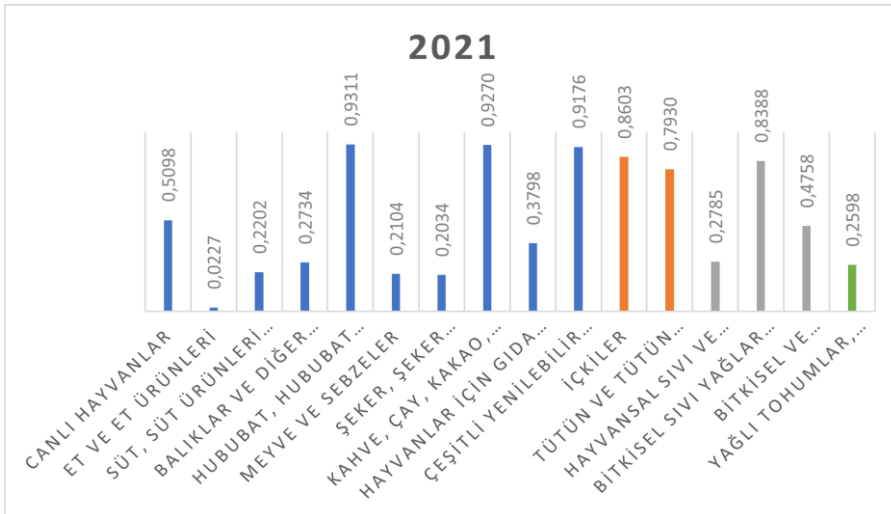
Grafik-6: 2019 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

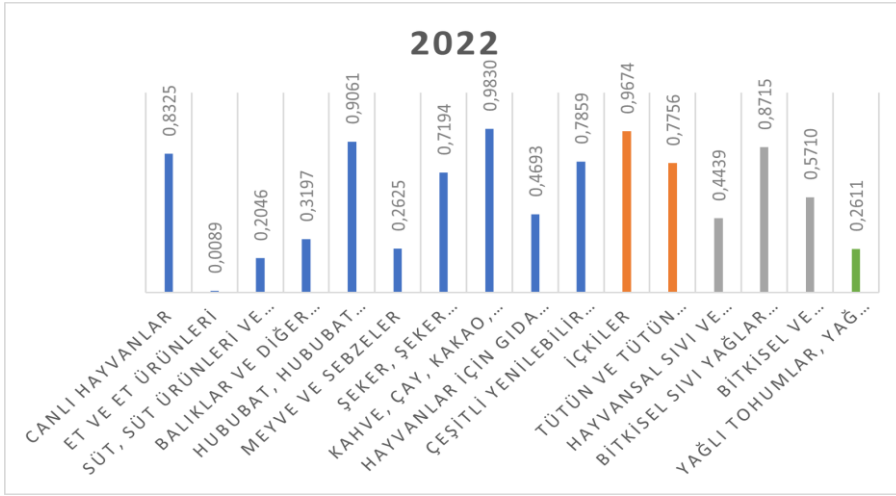
Grafik-7: 2020 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

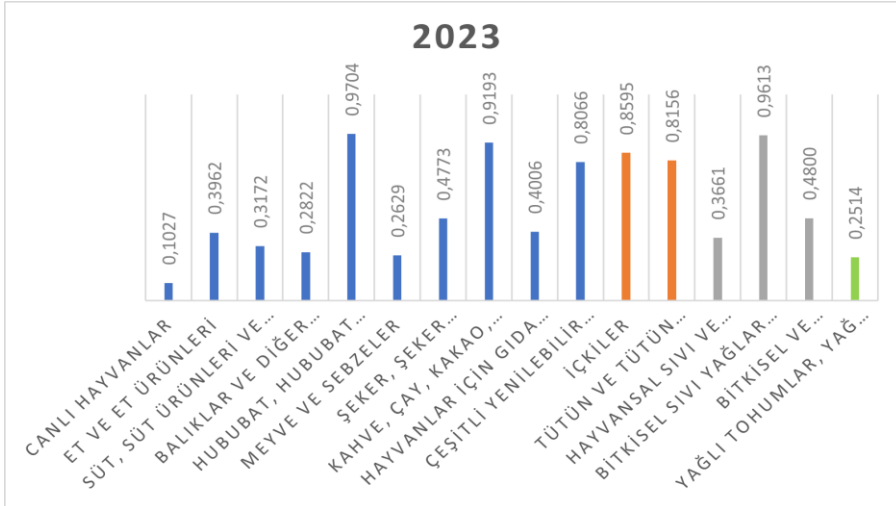
Grafik-8: 2021 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

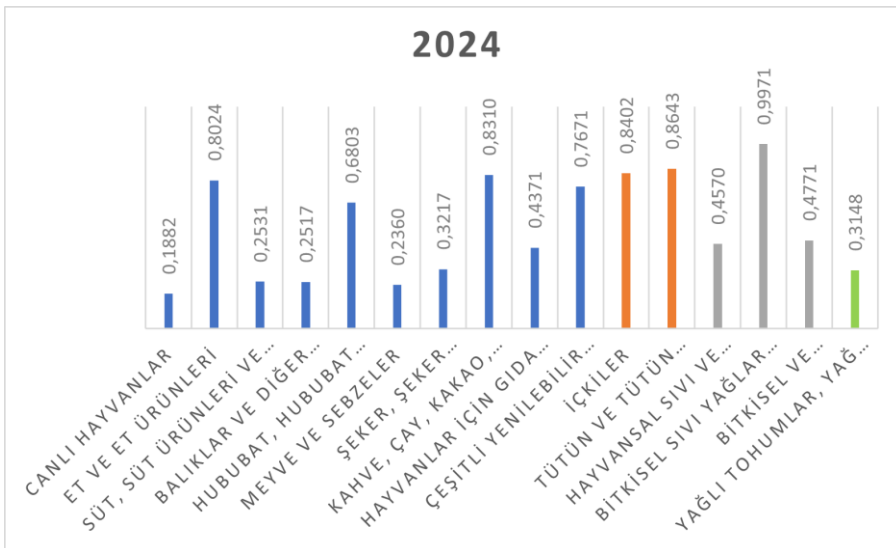
Grafik-9: 2022 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

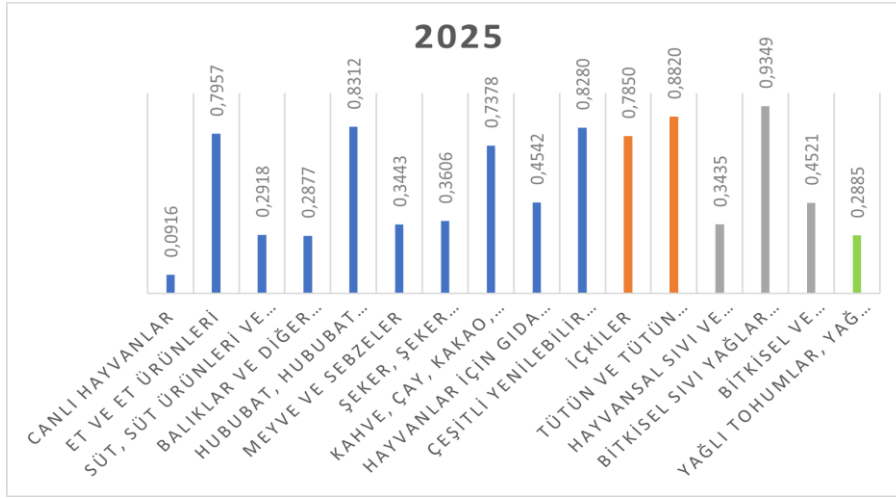
Grafik-10: 2023 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

Grafik-11: 2024 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

Grafik-12: 2025 Yılı Gıda Maddeleri Endüstri-içi Ticareti

Toplam tarımsal ürün dış ticaretinin ikinci ana başlığı olan Tarımsal Hammaddeler kalemi 21 İşlenmemiş kösele, deri ve kürk, 23 Ham kauçuk (tabii ve sentetik), 23 kâğıt hamuru ve kullanılmış kâğıt, 25 Mantar, odun ve kereste, 26 Dokuma elyafı ve bunların artıkları ve 29 başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler olmak üzere 6 alt kalemden oluşmaktadır.

Tablo-3'te yer alan Tarımsal Hammaddeler ana kaleminin sonuçları incelendiğinde tüm yıllarda endüstri-içi ticaret değerlerinin düşük olduğu gözlemlenmektedir. Tablo-5'te yer alan Tarımsal Hammaddeler ana kaleminin alt kalem verileri için endüstri-içi ticaret değerleri incelendiğinde ise en düşük endüstri-içi ticaret değeri 0,0005 ile 2016 yılı 24 Mantar, odun ve kereste kaleminde iken en yüksek endüstri-içi ticaret değeri 0,9891 ile 2021 yılı 29 başka yerde belirtilmeyen hayvansal ver bitkisel menşeli hammaddeler alt kaleminde gerçekleşmiştir.

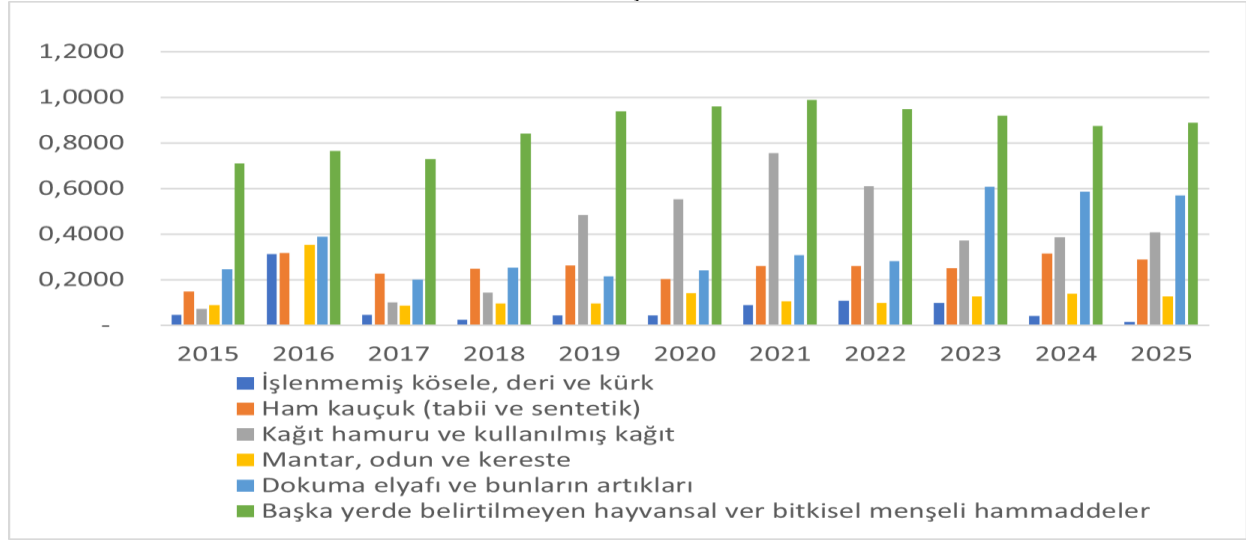
Tablo 5: Tarımsal Hammaddelerde Endüstri-içi Ticaret

STIC Kodu	Tarımsal Hammaddeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
21	İşlenmemiş kösele, deri ve kürk	0,0453	0,3123	0,0464	0,0238	0,0444	0,0445	0,0877	0,1080	0,0985	0,0411	0,0159
23	Ham kauçuk (tabii ve sentetik)	0,1480	0,3163	0,2272	0,2489	0,2629	0,2031	0,2598	0,2611	0,2514	0,3148	0,2885
25	Kâğıt hamuru ve kullanılmış kâğıt	0,0723	0,0005	0,1003	0,1441	0,4841	0,5537	0,7566	0,6106	0,3729	0,3868	0,4088
24	Mantar, odun ve kereste	0,0890	0,3524	0,0874	0,0966	0,0960	0,1418	0,1053	0,0987	0,1272	0,1383	0,1264
26	Dokuma elyafı ve bunların artıkları	0,2453	0,3883	0,1995	0,2539	0,2141	0,2423	0,3086	0,2821	0,6082	0,5861	0,5699
29	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ver bitkisel menşeli hammaddeler	0,7097	0,7642	0,7301	0,8420	0,9398	0,9593	0,9891	0,9472	0,9191	0,8742	0,8893

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo-5'te yer alan Tarımsal Hammadde alt kalemlerinin ilgili yıllar bazında endüstri-içi ticaret bulgularının daha net görülebilmesi amacıyla Grafik-13 oluşturulmuştur.

Grafik-13: Tarımsal Hammaddelerde Endüstri-içi Ticaret

Sonuçlar bakımından altsektörler ayrıışmaktadır: 21, 23, 24, 25 ve 26'dan oluşan ilk 5 kalem için endüstri-içi ticaret değeri tüm yıllar için düşük gerçekleşmişken sonuncu kalem olan 29-Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler kaleminde endüstri-içi ticaret değeri analiz edilen tüm yıllarda yüksek çıkmıştır.

SONUÇ

Aynı sektör ürünlerinin karşılıklı ticaretini ifade eden endüstri-içi ticaret düzeyinin belirlenmesinde kullanılan en yaygın yöntem ise Grubel-Lloyd endeksidir. Bu çalışmada da Grubel-Lloyd endeksine dayalı hesaplamalarla ulaşılan bulgulara göre Türkiye'nin tarım sektöründe yüksek düzeyde endüstri-içi ticareti olduğu sonucuna varılmaktadır. Fakat tarımsal dış ticaretin alt kalemleri incelendiğinde farklılıklar görülmektedir.

Türkiye'nin tarımsal ithalat ve ihracat tutarları birbirine oldukça yakındır. 2017, 2018, 2022 yıllarında toplam tarımsal dış ticarete ithalat ihracattan yüksek gerçekleşirken geri kalan sekiz yılda ise ihracat ithalattan daha yüksek olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin gıda maddeleri dış ticaretinde endüstri-içi ticaret yüksek çıkmış olup değerler analiz edilen tüm yıllar için 0,50'nin üzerindedir. İlgili dönemler itibariyle ihracat tutarları ithalat tutarlarından fazla gerçekleşmiştir. Toplam tarımsal dış ticareti oluşturan bir diğer ana kalem olan tarımsal hammaddeler kalemi 2015-2025 dönemi boyunca sürekli dış ticaret açığı vermiş olup bu açık oldukça yüksektir. Bu kalemde Türkiye'nin endüstri-içi ticaretinin oldukça düşük çıkmasının sebebi ithalatın ağırlığıdır.

Bu çalışma, genel olarak Türkiye'nin toplam tarımsal dış ticaretinde endüstri-içi ticaretinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, gıda maddeleri ile tarımsal hammaddeler arasındaki fark dikkat çekmektedir. Tarımsal hammaddelerde düşük endeks değeri, büyük ölçüde, işlenmiş ürün ihracatına yönelik üretim için tarım hammaddesi ithal edilmesinden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aquino, A. (1978). "Intra-industry Trade and Inter-industry Specialization as Concurrent Sources of International Trade in Manufactures". *Review of World Economics*, 114(2): 275-296.

- Bashimov, G. (2017). “Tarım ve Gıda Ürünlerinde Endüstri-içi Ticaretin Analizi: Türkiye Ve Rusya Örneği”. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(4): 155-167.
- Başkol, M. O. (2010). “Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Endüstri-içi Ticaretin Analizi”, International Conference on Eurasian Economies, pp. 386-391.
- Bayraktutan, Yusuf (2003). “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(2): 175-187.
- Bayraktutan, Yusuf ve Işıl Demirtaş (2011), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(Aralık): 1-28.
- Bayraktutan, Yusuf ve Yağmur Gürsel (2023). “Endüstri-içi Ticaret ve Türkiye-Almanya Ticareti”, VII. International European Conference on Interdisciplinary Scientific Research, March 28-30, 2023 Frankfurt, Germany. M. Emin Kalgı (ed.), Full Text Book. IKSAD Publishing House, pp. 20-36.
- Bayraktutan, Yusuf (2025). Uluslararası İktisat. İstanbul: Umuttepe Y.
- Dura, C. (2000). “Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış”, Erciyes Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (16): 1-16.
- Grubel, H. G., Lloyd, P. J. (1971). “The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade”, Economic Record, 47(120): 494-517.
- Gürsel, Yağmur (2023). Endüstri-içi Ticaret: Türkiye-Almanya Örneği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE, Kocaeli.
- Kojima, K. (1964). “The Pattern Of International Trade Among Advanced Countries”, Hitotsubashi Journal of Economics, 5(1): 16-36.
- Loertscher, Rudolf, and Frank Wolter (1980). “Determinants of Intra-Industry Trade: Among Countries and Across Industries”, Review of World Economics, 116(2): 280-293.
- OECD/Eurostat (2005), Oslo Manual 2005: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3th Edition, Organisation For Economic Co-Operation And Development, OECD Publishing, Paris/Eurostat, Luxembourg
- TÜİK (2026a). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil= 1V> / 01.02.2026
- TÜİK (2026b). biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul /01.02.2026.

DIŞ TİCARETTE ÖDEME YÖNTEMLERİ: TÜRKİYE DENEYİMİ (2013-2023)

Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Kocaeli Üniversitesi SBF İktisat Bölümü İzmit-Kocaeli/Türkiye
e-posta: ybayraktutan@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0002-4453-3701

Kübra AKGÜNEŞ KOÇ

Kocaeli Üniversitesi SBE İktisat ABD İzmit-Kocaeli/Türkiye
e-posta: kubra.akgunes.93@gmail.com

ÖZET

Dış ticaret, ülkelerin finansal istikrarı ve iktisadi büyüme performansı üzerinde belirleyici faktörler arasındadır. Dış ticaret işlemlerinin etkin ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ise ödeme yöntemlerinin doğru seçimi ve yerinde kullanımına bağlıdır. Taraflar arasındaki güven ortamını oluşturarak risk dağılımının optimum seviyede gerçekleştirilmesi, nakit akışındaki aksaklıkların giderilerek sürekliliğin sağlanması, doğabilecek finansal risklerin sağlıklı yönetimi açısından ödeme yöntemleri, dış ticaretin kritik bir bileşeni haline gelmektedir.

Bu çalışma, dış ticarete kullanılan başlıca ödeme yöntemlerini teorik çerçevede açıklamayı ve bu yöntemlerin Türkiye uygulamalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’de 2013 ve 2023 yılları arasında ihracat ve ithalat işlemlerinde tercih edilen ödeme yöntemleri, veriler, tablo ve grafikler yardımıyla incelenmiştir. İhracat tarafında 2013-2023 dönemi için Mal Mukabili Ödeme Yöntemi açık ara en çok tercih edilen yöntem olmuştur. İthalat tarafında ise, 2013 yılından itibaren peşin ödeme birinci sırayı tutmuş; ancak 2023 yılına gelindiğinde mal mukabili ödeme birinci sıraya yükselmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ödeme Yöntemleri, Türkiye

ABSTRACT

Payment Methods for Foreign Trade: The Turkish Experience (2013-2023)

Foreign trade is among determining factors in financial stability, and economic growth performance of national economies. The efficient and sound conduct of foreign trade transactions depends on the correct selection and application of payment methods. Payment methods have become an important and critical element of foreign trade in terms of establishing trust between the parties, optimizing risk distribution, eliminating disruptions in cash flow and ensuring continuity and effectively managing potential financial risks.

This study aims to explain the main payment methods used in foreign trade within a theoretical framework and to evaluate their application in Turkey. In this context, the preferred payment methods in export and import transactions in Turkey between 2013 and 2023 have been examined using data, tables, and graphs. On the export side, payment against goods was by far the most preferred method for the 2013-2023 period. On the import side, cash payment held the top spot from 2013 onwards; however, by 2023, payment against goods had risen to the top position.

Key words: Payment Methods, Foreign Trade, Türkiye

GİRİŞ

Ticaret insanlık tarihi kadar eski olsa da günümüzde sınırların ötesine uzanan dış ticaret çok daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Malların ve hizmetlerin serbestçe hareket edebilmesi çeşitli riskleri ve ihtiyaçları beraberinde getirmiştir. Uluslararası ticaret işlemlerinde alıcı ve satıcı risklerinin minimize edilmesi ve gerçekleştirilen ticaretin her aşamasının taraflar açısından optimum şekilde yürütülmesi ise ödeme yöntemlerinin doğru tercihi ve yerinde uygulamalarına bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Dış ticarete kullanılan başlıca ödeme yöntemlerine ilişkin Türkiye uygulamalarını değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma 2 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda uluslararası ticarete kullanılan ödeme yöntemleri açıklanmakta; ikinci kısımda ise Türkiye'nin 2013 ve 2023 yılları arasında ihracat ve ithalat işlemlerinde tercih edilen ödeme yöntemleri istatistiksel veriler, tablo ve grafikler yardımıyla yorumlanmaktadır. Ele alınan dönemde dış ticarete ödeme tercihlerinde meydana gelen değişim belirlenmektedir.

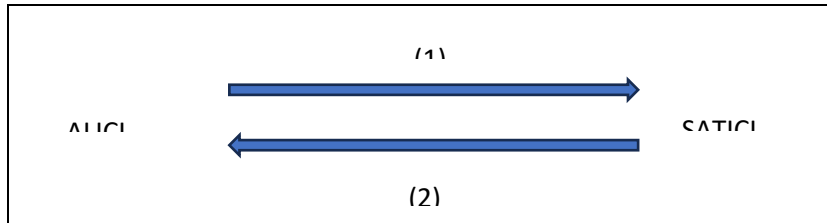
1. DIŞ TİCARET VE ÖDEME YÖNTEMLERİ

Gelişme düzeyi ne olursa olsun ülkelerin iktisadi kabiliyetleri ve sahip oldukları kaynakların, vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılama bakımından yetersiz kalması başka ülkelerle etkileşimi kaçınılmaz kılmaktadır (Bayraktutan, 2025: 3). Ülkeler arasındaki iktisadi etkileşim ise teknoloji, emek, sermaye dolaşımı şeklinde olabileceği gibi temelde mal ve hizmet ticareti şeklinde ortaya çıkmaktadır. İktisadi gelişme sürecinde verimlilik ve üretim artmakta ve uluslararası ticari ilişkiler gelişmektedir (Tomanbay, 2014: 1). Dış ticaretle birlikte ticari ilişkilerde alıcı ve satıcının karşılıklı güven sorununun çözülmeye çalışılması ve ödeme kolaylığı sağlaması açısından ödeme araçlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır (Yurtsever, 2010: 856).

1.1. Peşin Ödeme

Alıcı tarafından malın teslim alınmasından önce gerek bankalar aracılığıyla gerek satıcının kendisi ya da vekili vasıtasıyla satıcıya ihraç edilen mal bedellerinin peşinen ödenmesidir (Arı ve Vurucu, 2022: 83). Bu ödeme yönteminde satıcı ve alıcı arasında güvene dayalı bir ticaret ilişkisi vardır ve mal bedelinin bir kısmı veya tamamının gönderilmesiyle alıcı tarafından satıcıya bir tür kredi sağlanmış olmaktadır. Peşin ödemenin çalışma şekli Şekil-1'de verilmiştir (Yarbaş ve Gürtan: 2012: 130).

Şekil-1: Peşin Ödeme Yöntemi

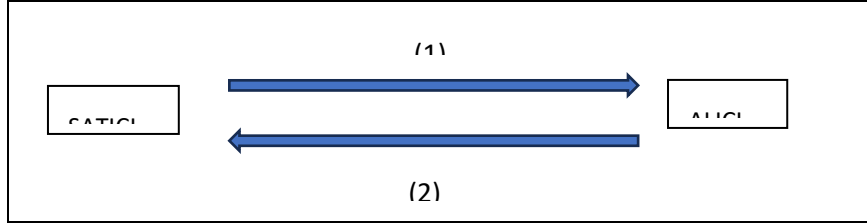

Şekil-1'deki rakamlar şunu ifade eder: 1) İthalatçı, yapılan dış ticaret anlaşması çerçevesinde mal bedelini gönderir. 2) Mal bedelinin tahsil edilmesiyle ihracatçı tarafından mal sevk edilmektedir.

1.2. Mal Mukabili Ödeme (Open Account)

İthalatçının İhracata konu malın bedelini malın teslim alınmasından sonra ödenmesi mal mukabili olarak tanımlanmaktadır. Malın ithalatçı tarafından teslim alınmasıyla zilyetliği kazanılmış olur. Ancak malın mülkiyetinin kazanımı ise ihracata konu malların devri ve teslimine ilişkin belgelerin devredilmesi ile mümkün olmaktadır (Kaya, 2013: 89). Mal mukabili ödeme yöntemi Şekil-2’de gösterilmiştir.

Şekil-2: Mal Mukabili Ödeme Yöntemi

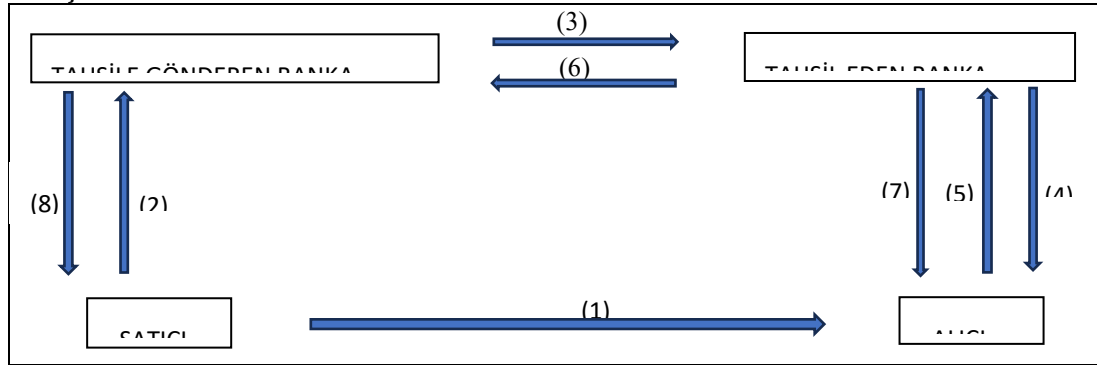

Şekil-2’deki rakamlar şunu ifade eder: 1) İthalatçı ve ihracatçı arasında yapılan anlaşma çerçevesinde ihracatçı tarafından malın sevkiyatı yapılır. 2) Malın teslim alınması akabinde ithalatçı tarafından ödeme gerçekleştirilmektedir.

1.3. Vesaik Mukabili Ödeme

İhracatçı tarafından malların sevk edilmesi sonrası vesaiki bir talimat ile birlikte bedelinin tahsili amaçlı bankasına verdiği ve bankanın ödeme veya kabul karşılığı ilgili vesaiki ithalatçıya teslim ettiği yöntemdir. Bu ödeme şeklinde Banka itibar müessesesi olarak aracılık etmektedir. Mal mukabili ödeme yöntemine göre ihracatçı açısından daha güvenli ancak akreditif ile karşılaştırıldığında ithalatçının malı kabul etmemesi ve bankadan almaması durumunda ihracatçı için maliyetli bir durum meydana geleceğinden daha riskli olarak sayılmaktadır (Toroslu, 2013: 102-104). Vesaik mukabili ödeme yönteminin aşamaları Şekil-3 yardımıyla açıklanmıştır (Arzova, 2022: 174-145).

Şekil-3: Vesaik Mukabili Ödeme Yöntemi

Şekil-3’teki rakamlar şunu ifade eder: 1) Satıcı tarafından mal alıcıya gönderilir. 2) Satıcı bankasına vesaiki teslim eder. 3) Gönderi bankası tarafından vesaikler tahsil bankasına gönderilir. 4) Vesaikin geldiği tahsil bankası tarafından ithalatçıya bildirilir. 5) Mal bedeli ithalatçı tarafından tahsil bankasına ödenir. 6) Banka tahsil ettiği bedeli gönderi bankasına transfer eder. 7) Tahsil bankası tarafından vesaikler ithalatçıya teslim edilir. 8) Mal bedeli gönderi bankası tarafından satıcıya ödenir.

1.4. Emanet İhracat /Konsinyasyon Yolu ile Ödeme (Consignations)

Konsinye anlaşması ile ihracatçı ülke dışındaki satıcıya malı gönderir ve mallar ithalatçı tarafından satılincaya kadar ihracatçıya ödeme yapılmayacağı şeklinde anlaşılabilir (Parasız ve Ekren, 2016: 190-193). Çoğunlukla pazara yeni tanıtılan ve ilk defa sunulan ürünler için tercih edilir. Bu yöntemde ihracatçı birliklerinden 90 günlük bir izin alınır ve gümrük beyannamesi “konsinye satış” olarak düzenlenir (Yarbaşı ve Gürtan: 2012-154).

1.5.Kabul Kredili Ödeme

İthalatçı almış olduğu malın bedelini ihracatçıya malın alımı esnasında değil belirli bir vadede daha sonrasında ödeyeceğini Garanti eden bir ödeme yöntemidir. Bu kredide satılan malın bedeli bedeli bir poliçeye bağlanır ve vadesi geldiğinde satıcı tarafından ödenir. Bu yöntemde ana unsur poliçe olup poliçeyi düzenleyen (keşideci), bedeli ödeyecek olan taraf (muhatap) ve ilgili bedelin ödeneceği kişi (lehdar) bulunmaktadır. (Arzova, 2022: 174):

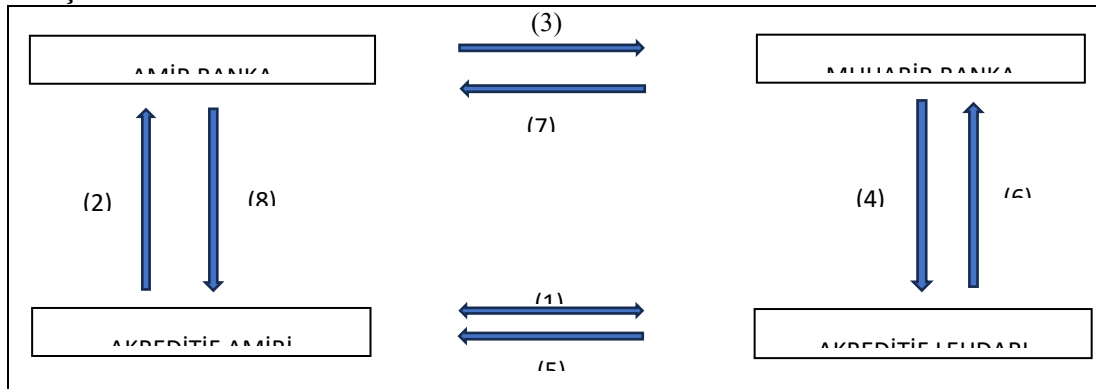
1.6. Karşı Ticaret

Dış Ticaret işlemlerinde genellikle Döviz sıkıntısı çeken, mal ihraç ve ithal edecek yeterli döviz bulunmayan ülkelerin başvurduğu bir yöntem olan karşı Ticaret bir takas yöntemidir. Bu yöntem sözleşmelerle yürütülür ve süresi birkaç günden birkaç yıla varabilmektedir. Bu yöntemle kullanılan ticaretin çeşitleri arasında Takas, Özel Takas, Karşılıklı Satınalma ve Bağlı Muamele, Üçlü Ticaret, Off-Set Ticaret, Kliring ve Geri Alım (Buy-Back) bulunmaktadır (Yarbaşı ve Gürtan, 2012: 152).

1.7.Akreditifli Ödeme (Letter of Credit - L/C)

Akreditif, ithalatçının talebi üzerine bankası tarafından belli bir tutara kadar, akreditifte istenen belgeler karşılığında ve öngörülen şartların yerine getirilmesi kaydıyla, akreditifte belirtilen sürede ihracatçıya ödeme yapılacağını taahhüt eden ödeme şeklidir. Akreditif ödeme yönteminde ihracatçı, akreditif şartlarına uygun vesaiki bankaya ibraz ettiğinde bankanın kendisine akreditif şartlarına göre ödeme yapacağından emin olur. Bu ödeme yönteminin ithalatçı açısından avantajı ise akreditif tahtında talep ettiği vesaikin banka tarafından incelenmesi ve yalnızca vesaikin uygun olduğu durumda ödemenin gerçekleştirilmesidir (Ziraat Katılım Bankası, 2025).

Şekil-4: Akreditifli Ödeme Yöntemi

Şekil-4'teki rakamlar şunu ifade eder: 1) İthalatçı ve ihracatçı firmalar arasında proforma fatura ile satış sözleşmesi yapılır. 2) İthalatçı (akreditif amiri) firma yapılan satış sözleşmesi sonucu bankasına akreditif açılması için talimat verir. 3) Amir banka akreditif şartlarını inceleyerek muhabir bankaya karşı gireceği geri dönülemez ödeme taahhüdünü yerine getirebilmesi için gerekli önlemleri alarak akreditifin açılışını (küşadını) yapar. 4) Muhabir banka küşat mektubunu inceler ve şartlar mevcutsa lehtara ihbar (advice) ve teyit (confirm) eder. 5) Akreditif işlemine konu mallar ihracatçı (akreditif lehtarı) tarafından ithalatçıya sevk edilir. 6) Akreditif lehtarı mallara ilişkin vesaiki akreditif küşat mektubuna tam ve uygun olarak hazırlar ve amir bankasına sevk edilmek üzere muhabir bankaya (kendi) teslimini yapar. 7) Vesaiki teslim alan muhabir banka akreditif küşat mektubuna göre inceleme yapar ve herhangi bir olumsuzluk (rezerv) tespit etmez ise küşat mektubu şartlarına uyararak akreditif amirine teslim etmek üzere amir bankaya vesaikin sevkini yapar ve malın bedelini akreditif lehtarına öder. 8) Amir banka da vesaikte herhangi bir rezerv bulmaz ise akreditif amirinden vesaik bedelinin tahsilatını yaparak vesaiki amire teslim eder. Amir vesaikle birlikte malı gümrükten çeker.

Akreditif işlemlerinde akreditif lehtarı, akreditif amiri, aracı banka ve muhabir banka olmak üzere 4 taraf bulunmaktadır. Akreditifin işleyiş süreci Şekil-4'te gösterilmiştir (Yarbaşı ve Görtan: 2012-130).

2. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE ÖDEME YÖNTEMLERİ

Dış ticarete kullanılan ödeme yöntemleri tanıtıldıktan sonra çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin dış ticaretinde kullanılan; yani ithalatçı ile ihracatçılar tarafından tercih edilen ödeme yöntemleri, 2013-2023 dönemi verileri kullanılarak değerlendirilecektir.

2.1. Türkiye İhracatında Tercih Edilen Ödeme Yöntemleri

Türkiye'nin ihracatında kullanılan ödeme yöntemlerinin çeşitlilik göstermesi sebebiyle 2013-2018 yılları ve 2019-2023 yılları şeklinde iki ayrı tablo olarak tablo 2.1 ve tablo 2.2'de paylaşılmıştır. Ülke ihracatının yıllar itibarıyla 2015, 2016 ve 2020 yılları haricinde bir önceki yıla göre sürekli artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. İhracat tutarı 161,48 milyar ABD doları seviyesinden 2023 yılında 255,63 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir.

Tablo-1: Ödeme Şekillerine Göre Türkiye İhracatı (2013-2018)

Sıra	Ödeme Şekilleri	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Mal mukabili ödeme	96.161.412,00	107.209.611,95	98.520.896,76	98.131.425,39	103.789.813,54	118.160.728,21
2	Vesaik mukabili ödeme	26.202.488,18	24.625.603,04	21.768.264,16	20.983.973,58	21.853.672,94	22.869.220,57
3	Peşin ödeme	15.943.282,53	15.732.717,24	14.722.752,76	16.265.905,19	21.909.154,99	18.480.104,97
4	Akreditif	12.381.939,67	11.290.413,08	9.765.871,05	8.217.837,46	9.651.806,24	10.510.656,50
5	Ödeme şekli belirsiz	5.834.543,63	2.770.046,00	2.263.757,56	2.141.227,11	2.633.168,72	2.472.885,32
6	Vadeli akreditif	2.503.381,33	2.549.926,44	2.185.930,07	1.699.589,53	1.866.277,36	2.565.099,51
7	Bedelsiz	1.449.965,39	1.895.367,70	1.414.626,23	1.478.707,07	2.462.006,19	1.788.267,79
8	Özel Takas	602.033,62	15.709,94	6.228,51	3.586,94	932,72	4.059,41
9	Kabul kredili vesaik mukabili	146.862,06	153.859,87	146.870,67	162.039,04	147.514,84	138.700,92
10	Kabul kredili mal mukabili	118.465,07	111.927,14	80.056,76	100.376,63	114.605,47	129.212,58
11	Peşin akreditif	79.003,90	89.844,93	35.563,69	22.692,24	26.912,31	25.226,85
12	Kabul kredili akreditif	38.551,97	43.696,95	37.702,30	21.674,40	13.841,07	8.746,14

13	Özel hesap	13.486,69	1.865,77	17.270,01	2.038,65	6.989,98	2.392,58
14	Kabul kredili ödeme	3.469,55	2.013,58	3.888,67	4.043,11	4.394,20	10.611,02
15	Bağlı muamele	1.986,80	12.158,05	12.434,59	11.862,55	13.310,69	2.843,93
16	Mahsuben takas	42,32	100,12		20,36	218,07	
TOPLAM		161.480.914,70	166.504.861,80	150.982.113,77	149.246.999,26	164.494.619,32	177.168.756,29

Kaynak: TÜİK (2025) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Ödeme şekillerine göre ihracat oranları Grafik-1’de verilmiştir. İncelenen tüm yıllar itibariyle Mal mukabili ödeme 2013 yılında %59,61’lik paya sahipken 2023 yılında %68,91’lik paya sahip olmuştur. Tüm yıllar itibariyle ise ortalama bakıldığında Mal Mukabili Ödeme ortalama %65,42, Peşin Ödeme ortalama %12,70, Vesaik Mukabili ödeme ortalama %12,34 ve Akreditif ortalama %5,69 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-1’de yer alan ödeme şekillerine göre ihracat verileri incelendiğinde, incelenen dönemde ihracatçıların en çok tercih ettiği ödeme yönteminin mal mukabili ödeme yöntemi olduğu görülmektedir. Bu yöntemle gerçekleştirilen ihracatın değeri 2013 yılında 96,16 milyar ABD doları seviyesinde iken 2018 yılında 118,16 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Mal mukabili ödeme yöntemini Türkiye ihracatında en önemli sayılan ikinci ödeme yöntemi vesaik mukabili ödeme izlemektedir. Ancak yıllar itibariyle bu yöntemle yapılan ihracatın değeri tercih edilme sırasını korumakla beraber azalış göstermiş olup 2013 yılında 26,20 milyar ABD doları seviyesinden 2018 yılında 22,87 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir.

İhracatın finansmanında 3. sırada tercih edilen peşin ödeme yöntemi, 2013 yılında 15,94 milyar ABD doları seviyesinden 2017 yılında 18,48 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir.

Türkiye’de ihracatçıların önemli çoğunluğunun seçtiği Mal Mukabili ödeme yöntemi, ihracatçıları açısından en riskli, ithalatçıları açısından ise en risksiz yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Tablo-2’de sunulan 2019-2023 dönemi verileri incelendiğinde, ihracatçıların en çok tercih ettiği ödeme yönteminin, önceki yıllarla aynı şekilde mal mukabili ödeme yöntemi olduğu görülmekte ve sırasıyla peşin ödeme, vesaik mukabili ödeme ve akreditif takip etmektedir. 2019 yılı itibariyle peşin ödemenin toplam içindeki payı artarak en çok tercih edilen 2. ödeme yöntemi olması ve 2019 yılından itibaren istikrarlı olarak artış eğilimi göstermesi dikkat çekmektedir.

Tablo-2: Ödeme Şekillerine Göre Türkiye İhracatı (2019-2023)

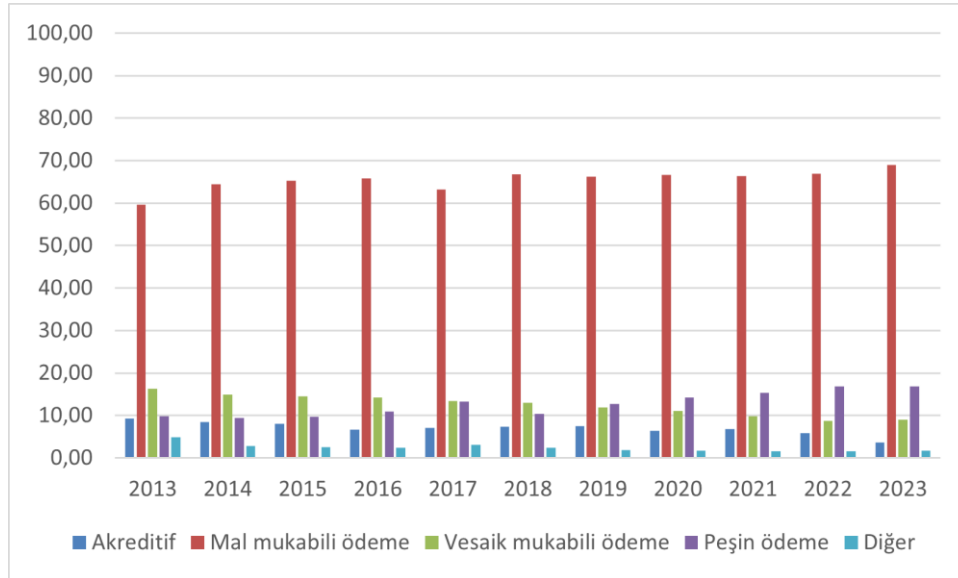
Sıra	ÖDEME ŞEKİLLERİ	2019	2020	2021	2022	2023
1	Mal mukabili ödeme	119.597.999,36	112.826.350,04	149.548.902,63	170.185.769,75	176.113.084,76
2	Vesaik mukabili ödeme	21.279.105,52	18.601.759,37	22.010.981,74	22.122.115,37	22.742.665,67
3	Peşin ödeme	22.975.149,13	24.228.819,32	34.583.895,46	42.828.673,11	43.032.831,04
4	Akreditif	11.063.957,68	8.513.966,51	12.665.332,16	12.270.727,24	7.213.910,73
5	Ödeme şekli belirsiz	1.320.714,99	1.278.490,73	1.782.372,13	1.907.919,65	1.900.514,22
6	Vadeli akreditif	2.421.083,19	2.372.737,85	2.705.190,79	2.512.208,94	2.113.340,97
7	Bedelsiz	1.899.037,21	1.556.197,61	1.705.775,13	2.120.684,11	2.237.312,63
8	Özel takas	6.660,69	4.368,40	3.590,40	4.631,62	15.781,23
9	Kabul kredili vesaik mukabili	124.601,94	116.288,45	131.460,29	122.095,81	130.926,32

10	Kabul kredili mal mukabili	100.755,37	99.100,13	30.303,92	28.549,86	33.842,15
11	Peşin akreditif	17.605,48	8.136,50	8.769,75	4.313,87	19.711,79
12	Kabul kredili akreditif	5.438,48	5.987,00	3.355,55	9.742,71	13.252,45
13	Özel hesap	4.137,79	7.822,41	4.143,10	10.581,44	11.729,29
14	Kabul kredili ödeme	15.659,51	10.156,84	28.998,55	39.240,91	47.514,43
15	Bağlı muamele	815,36	7.574,15	1.364,96	2.493,29	1.011,32
16	Mahsuben takas			21,48		
TOPLAM		180.832.721,70	169.637.755,31	225.214.458,04	254.169.747,66	255.627.429,01

Kaynak: TÜİK (2025) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo-1 ve Grafik-1 beraber değerlendirildiğinde, ortalama %5,69 ile Akreditiflerin Türkiye ihracatı finansmanında sıklıkla tercih edilen bir ödeme yöntemi olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Toplam içerisindeki oranı %5'inin altında kalarak en az tercih edilen ödeme yöntemleri ise Grafik-1'de Diğer Kalemler başlığı altında toplanmıştır.

Grafik-1: Ödeme Şekillerine Göre İhracat Oranları (2013-2023)

Kaynak: TÜİK (2025)'ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

2.2. Türkiye İthalatında Tercih Edilen Ödeme Yöntemleri

Türkiye'de ithalatçıların tercih ettikleri ödeme yöntemlerine ilişkin veriler, 2013- 2017 dönemi için Tablo-3'te, 2018-2023 yılları için Tablo-4'te verilmiştir. Grafik-2'de ise, ödeme yöntemleri oransal olarak gösterilmiştir.

Tablo-3 incelendiğinde, dış ticaretin finansmanında ithalatçılar tarafından en çok tercih edilen ödeme yönteminin 2013, 2014 ve 2015 yılları için peşin ödeme yöntemi olduğu görülmektedir. Peşin ödeme 2013 yılında 101,18 milyar ABD doları seviyesinden 2015 yılında 77,51 milyar ABD doları seviyesine ve 2017 yılında 63,38 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir. Toplam içerisindeki payı 2013 yılında %38,79 iken 2017 yılında %26,55 olarak gerçekleşmiştir. Peşin ödemeyi, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında mal mukabili ödeme yöntemi takip etmektedir. Bu yöntem, 2016 yılından itibaren ise ithalatta en çok kullanılan ödeme yöntemi olarak birinci sıraya yerleşmiştir. 2013 yılında 94,27 milyar ABD doları seviyesinden 107,60 milyar ABD

doları seviyesine yükselmiştir. Mal mukabili ödeme yönteminin toplam içindeki payı, 2013 yılında %36,14 iken 2017 yılında %45,07 olarak gerçekleşmiştir. Akreditif, 2013 yılında 18,78 milyar ABD doları ile 3.sırada tercih edilen ödeme yöntemi iken 2017 yılında 10,66 milyar ABD doları ile 6. sıraya gerilemiştir.

Dış ticarete kullanılan ödeme yöntemlerinden Mal mukabili ödeme ve Peşin ödeme İncelenen 2013 ve 2023 döneminde tüm yıllar için ilk iki sırada tercih edildiği görülmektedir. 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında 3. Sırayı Ödeme Şekli Belirsiz yöntem almıştır. Bunun nedeni Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve Batı merkezli olarak Rusya'ya uygulanan ambargonun etkisi olduğu söylenebilir. Rusya, Avrupa'nın en önemli doğalgaz ihracatçısı konumundadır. Türkiye'de doğalgaz ithali kaynaklı önemli seviyede Rusya'ya bağımlıdır. Ambargo ile birlikte yaptırım uygulanabilecek ödeme yöntemlerinden kaçınılması ilgili yıllarda dış ticaret finansmanında Ödeme Yöntemi Belirsiz kalemini 3. Sıraya yükselmesinin önemli nedeni olarak verilebilmektedir.

Tablo-3: Ödeme Şekillerine Göre Türkiye İthalatı (2013-2017)

Sıra	ÖDEME ŞEKİLLERİ	2013	2014	2015	2016	2017
1	Peşin ödeme	101.183.261,20	97.750.784,48	77.506.163,40	63.051.772,85	63.378.862,29
2	Mal mukabili ödeme	94.267.694,94	84.659.512,75	73.218.118,58	80.167.383,37	107.600.229,33
3	Akreditif	18.782.808,05	15.695.963,26	12.499.953,86	10.015.014,91	10.665.977,33
4	Vesaik mukabili ödeme	18.056.980,33	15.794.152,80	11.376.715,67	9.809.658,36	10.217.832,84
5	Bedelsiz	12.039.507,23	9.898.287,48	9.152.083,07	10.703.349,73	15.016.902,83
6	Vadeli akreditif	11.647.601,61	9.512.530,63	9.130.920,87	8.714.228,21	11.672.102,70
7	Ödeme şekli belirsiz	2.695.442,64	16.820.412,95	19.902.931,94	18.877.948,78	19.253.389,85
8	Özel takas	893.934,02	24.077,33	15.746,21	16.304,60	744,69
9	Kabul kredili vesaik mukabili	548.028,19	445.952,42	460.698,83	613.156,81	610.979,50
10	Kabul kredili mal mukabili	302.561,34	282.805,82	189.914,01	29.743,71	43.795,61
11	Bağlı muamele	169.814,68	57.863,63	31.527,83	29.531,51	30.992,59
12	Kabul kredili akreditif	125.364,36	88.121,88	59.555,35	98.067,40	83.617,08
13	Peşin akreditif	52.701,84	73.600,54	52.520,05	34.157,05	105.822,34
14	Özel hesap	50.231,21	31.224,76	16.526,14	15.787,65	23.124,69
15	Kabul kredili ödeme	6.871,38	7.138,46	5.835,65	13.115,92	10.754,24
16	Mahsuben takas				19,57	
17	Yurtdışı kredili				1,44	
TOPLAM		260.822.803,00	251.142.429,21	213.619.211,46	202.189.241,86	238.715.127,91

Kaynak: TÜİK (2025) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Dış ticarete ithalatçılar için en çok tercih edilen ödeme yöntemlerinde Tablo-2.4 verileri incelendiğinde ise 1. sırada Mal Mukabili ödeme yer almaktadır. Bu yöntemle yapılan finansman 2018 yılında 126,04 milyar ABD doları seviyesinde iken 2023 yılında 220,97 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Grafik 2.2'de görüleceği üzere mal mukabili ödemenin toplam tercih edilen ödeme yöntemleri içerisindeki payı 2018 yılında %54,53 iken 2023 yılında %61,63 oranında gerçekleşerek payını da artırmıştır. İlgili ödeme yöntemini 2018

yılında %25,46 oranı ile peşin ödeme takip etmektedir. Peşin ödeme 2023 yılında %24,84 oranında gerçekleşerek tercih edilen yöntemler arasında sıralamasını korumuştur.

Tablo-4'e sunulan verilere göre, 3. Sırada tercih edilen Ödeme Şekli Belirsiz, 2018 itibarıyla toplam içindeki payını önemli oranda düşürmüş ve 2023 yılında 8. Sıraya gerilemiştir. 2018 yılında 5,99 milyar ABD doları iken 2023 yılında 1,79 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İncelenen yıllar itibarıyla Akreditif ve Bedelsiz ödeme yöntemleri 3. ve 4. sırada tercih edilen ödeme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

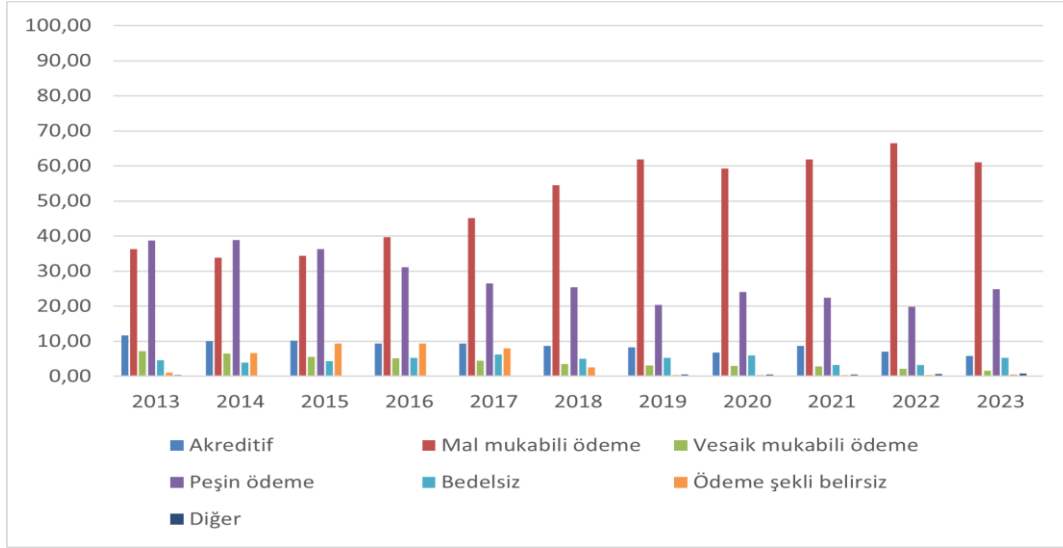
Grafik-2'ye göre, Türkiye'de ithalat işlemleri için tercih edilen ödeme yöntemlerinde 2013 yılında %38,79 ile peşin ödeme en çok tercih edilen yöntem iken sırasıyla %36,26 ile mal mukabili ödeme, %11,74 ile akreditif yöntemleri ile ödeme, %7,13 ile vesaik mukabili ödeme, %4,62 ile bedelsiz ödeme gelmektedir. 2023 yılında ise %61,05 ile mal mukabili ödeme ilk sırayı alırken %24,84 ile peşin ödeme en çok tercih edilen ödeme şekli olarak ikinci sırayı almıştır. Bu yöntemleri sırasıyla %5,86 ile akreditif yöntemleri ile ödeme, %5,32 ile bedelsiz ödeme, %1,57 ile vesaik mukabili ödeme takip etmiştir.

Tablo-4: Ödeme Şekillerine Göre Türkiye İthalatı (2018-2023)

Sıra	ÖDEME ŞEKİLLERİ	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	Mal mukabili ödeme	126.040.492,04	130.132.358,90	130.148.795,24	167.807.002,23	241.953.941,04	220.969.245,16
2	Peşin ödeme	58.843.086,30	42.989.331,47	52.792.265,99	60.979.723,40	72.171.820,35	89.894.555,92
3	Bedelsiz	11.575.712,87	11.027.427,48	13.192.176,16	8.908.620,26	11.951.568,45	19.273.934,28
4	Vadeli akreditif	10.664.501,04	12.847.413,74	9.986.628,29	16.606.717,54	18.661.779,21	15.477.585,91
5	Akreditif	9.286.579,76	4.564.599,83	4.797.267,34	6.887.705,64	7.036.206,43	5.634.634,22
6	Vesaik mukabili ödeme	7.600.627,27	6.119.753,19	5.935.141,01	6.970.810,17	7.207.503,98	5.125.149,68
7	Ödeme şekli belirsiz	5.991.080,08	917.605,50	908.134,82	1.070.531,20	1.321.876,75	1.790.869,48
8	Kabul kredili vesaik mukabili	630.811,15	518.804,39	522.628,93	604.803,42	631.245,41	543.927,15
9	Kabul kredili ödeme	189.154,58	1.119.726,81	1.109.941,53	1.443.697,79	2.597.684,05	3.056.749,01
10	Peşin akreditif	178.171,27	24.853,51	37.524,05	63.555,76	54.881,65	67.681,47
11	Kabul kredili akreditif	78.597,47	34.429,55	31.931,27	14.897,15	29.401,35	39.729,31
12	Kabul kredili mal mukabili	42.374,83	32.241,59	36.966,07	40.230,09	25.740,32	25.672,25
13	Özel hesap	18.445,85	14.049,09	17.169,59	26.380,45	55.053,63	49.981,90
14	Bağlı muamele	9.286,27	1.535,10	106,10	604,80	392,75	624,12
15	Özel takas	3.509,81	1.072,27	130,45	273,15	11.479,39	16.065,33
16	Yurtdışı kredili	52,05	0,13				476,88
17	Mahsuben takas						30,69
TOPLAM		231.152.482,65	210.345.202,55	219.516.806,84	271.425.553,03	363.710.574,76	361.966.912,77

Kaynak: TÜİK (2025) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik-2: Ödeme Şekillerine Göre İthalat Oranları (2013-2023)

Kaynak: TÜİK (2025)'ten yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2013 ve 2023 yılları arasında Türkiye ithalatına ilişkin Tablo-2, Tablo-3 ve Grafik-2'ye göre, en çok tercih edilen yöntemler 2013 ve 2015 yılları arasında ithalatçı açısından en riskli kabul edilen yöntem olan peşin ödeme yöntemi iken takip eden yıllarda en risksiz yöntem olan mal mukabili ödeme ilk sırayı almış ve Türkiye ithalatı için risk açısından nispeten pozitif bir seyir izlemiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'nin 2013-2023 yılları arasındaki dış ticaret işlemlerinde kullanılan ödeme yöntemleri, elde edilen veriler ışığında tablolar ve grafikler yardımıyla kapsamlı biçimde incelenmiştir. Veriler, hem ihracat hem de ithalat işlemlerinde, ödeme yöntemlerinin seçiminin tarafların risk algılarına ve uluslararası ticaretin dinamiklerine göre şekillendiğini göstermektedir. Dış ticaretin doğasında, taraflar arasındaki risk paylaşımı temel bir belirleyici unsurdur. İthalatçılar açısından en düşük riskli yöntem mal mukabili ödeme iken, ihracatçılar için en düşük riskli yöntem peşin ödeme olarak kabul edilmektedir. Bu temel ayrışma, ödeme yöntemlerinin kullanım tercihlerini doğrudan etkilemiştir.

İhracat tarafında, 2013-2023 dönemi için Mal Mukabili Ödeme yöntemi %65,42 oranla açık ara en çok tercih edilen yöntem olmuştur. Bunu %12,70 ile peşin ödeme, %12,34 ile vesaik mukabili ödeme takip etmiştir. İhracatçının riskini minimize eden akreditifli ödeme ise yalnızca %5,69 oranında tercih edilmiştir. Bu sonuçlar, Türk ihracatçıların daha düşük teminatlı ve ticaretlerinde riski daha fazla üstlendiklerini gösterse de müşteri açısından daha cazip ödeme yöntemlerini tercih ederek, küresel pazarlarda rekabetçiliği ve müşteri güvenini önceliklendirdiği şeklinde değerlendirilmektedir. Böyle bir tercihin, Türkiye'nin dış ticarete esnek, müşteri odaklı ve güvene dayalı bir aktör olma stratejisi ile uyumlu olduğu görülmektedir.

İthalat tarafında ise, farklı bir dinamik gözlemlenmiştir. 2013 yılında ithalat işlemlerinde %38,79 oranla peşin ödeme birinci sırada iken, onu %36,26 ile mal mukabili ödeme izlemiştir. 2023 yılına gelindiğinde ise tablo değişmiş; %61,05 oranında mal mukabili ödeme birinci sıraya yükselmiş, peşin ödeme ise %24,84 seviyesine gerilemiştir. Bu değişim, Türkiye'nin ithalat

politikalarında da daha az riskli ve daha maliyet etkin yöntemlere yönelme eğilimini göstermektedir. Özellikle 2015 sonrası ithalatta peşin ödemenin yerini mal mukabili ödeme yönteminin alması, Türkiye'nin uluslararası finansal koşullardaki değişimlere uyum sağlama kabiliyetini ve dış ticarete risk yönetimi anlayışını güçlendirdiğini işaret etmektedir.

Genel olarak ihracatta müşteri güveni ve pazar payı genişletme amacıyla riskin ihracatçı tarafından üstlenildiği, İthalatta ise riskin minimize edilmeye çalışıldığı bir dış ticaret stratejisi ortaya çıkmaktadır. Bu stratejik yaklaşımın Türkiye'nin bölgesel ticaret liderliği vizyonu ile uyumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Ödeme yöntemlerinde gösterilen esneklik ve adaptasyon becerisi, Türkiye'yi son yıllarda sadece mevcut pazarlarda değil aynı zamanda yeni pazarlara açılmada ve uluslararası tedarik zincirlerinde güvenilir bir ortak olma yolunda da önemli bir aktör haline getirerek Türkiye'ye rekabet avantajı sağlamaktadır.

İleriye dönük olarak, Türkiye'nin dış ticaretinde ödeme yöntemlerini daha da çeşitlendirerek, dijital ödeme sistemleri ve finansal teknolojileri entegre etmesi, bu avantajını daha da perçinleyecektir. Risk yönetimi araçlarının etkin kullanımı, stratejik konumunun ve bölgesel gücünün avantajları kullanılarak yeni ileri teknolojilerin ve katma değeri yüksek ürünlerin dış ticaretteki payının artırılması, Türkiye'yi geleceğin bölgesel finans ve ticaret merkezlerinden biri yapma hedefine güçlü bir zemin oluşturacağı öngörüsüyle önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arı, M. Ufuk ve Mehmet Vurucu, (2022). Güncel Gelişmeler Işığında Uluslararası Bankacılık ve Finans, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Y.
- Arzova, S. Burak, (2022). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, 2. B., İstanbul: Beta Y.
- Bayraktutan, Yusuf (2025). Uluslararası İktisat, 3. Baskı, İstanbul: Umuttepe Y.
- Kaya, Ferudun (2013). Dış Ticaret ve Finansmanı, 3. Baskı, İstanbul: Beta Y.
- Parasız, İlker ve Nazım Ekren (2016). Uluslararası Finans ve Küresel Finans Krizi, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Y.
- Tomanbay, M. (2014). Uluslararası Ticaret ve Finansmanı, Ankara: Gazi Kitabevi Y.
- Toroslu, Mahmut Vefa (2013). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Y.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu, 2025): Ödeme şekillerine göre ihracat, 2013-2018 (genel ticaret sistemi) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1/> 26.04.2025
- TÜİK (2025): Ödeme şekillerine göre ihracat, 2019-2023 (genel ticaret sistemi) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1/> 26.04.2025
- TÜİK (2025): Ödeme şekillerine göre İthalat, 2013-2017 (genel ticaret sistemi) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1/> 26.04.2025
- TÜİK (2025): Ödeme şekillerine göre ithalat, 2018-2023 (genel ticaret sistemi) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1/> 26.04.2025
- Yarbaşı, Engin ve İbrahim N. Gürtan (2012). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, İstanbul: Literatür Y.
- Yurtsever, Hatice (2010). “Uluslararası Ödeme Şekillerinde Bankalarca Alınan Komisyon ve Vergi Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, Ege Akademik Bakış, 10(3): 855-869.

Ziraat Katılım Bankası A.Ş. (2025). Dış Ticaret Hizmetleri, <https://www.ziraatkatilim.com.tr/ticari/dis-ticaret/dis-ticaret-hizmetleri> / 27.04.2025

Türkiye ve 12 IBBS Bölgesinde Girişimcilik ve Yaratıcı Yıkım

Nuriye Uygun

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

nuriye.uygun@ogr.deu.edu.tr - 0000-0002-3227-4407

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin 12 IBBS bölgesinde bölgesinde yeni firma kuruluşlarının (entry) ve firma kapanışlarının (exit) istihdam üzerindeki etkisini inceleyerek girişimcilik-işsizlik ilişkisini değerlendirmektedir. Analiz, emek piyasası (labour market) ve ekolojik (ecological) olmak üzere iki farklı giriş oranı ölçüm yöntemine dayanmakta; her iki yöntemle göre piyasa göstergeleri ile bölgesel işgücü dinamiklerinin ne yönde ve ölçüde etkileşim kurduğu karşılaştırılmaktadır. Bu etkinin bölgesel ve ülke düzeyinde Schumpeterci - çekme - etkisi mi yoksa zorunluluktan kaynaklanan itme etkisi mi olduğu belirtilmektedir.

Girişimcilik literatüründe temel iki etki öne çıkmaktadır: Schumpeterci (pull) etki ve push (itme) etkisi. Pull etkisi, ekonomik fırsatların bireyleri girişimciliğe çektiğini; girişlerin yenilik, rekabet ve uzun vadede istihdam artışı yarattığını savunur. Buna karşılık itme (push) etkisi, işsizlik veya ücretli bir iş bulamama gibi nedenlerden ötürü kişilerin girişimci olmak zorunda kaldığını, bu alana itildiklerini söyler

2009-2024 yılları arasındaki açılış ve kapanış sayıları veri alınarak, emek piyasası ve ekolojik yöntem olmak üzere iki ayrı yöntem ile Türkiye genel düzeyi ve 12 İstatistikî bölge için piyasa göstergeleri hesaplanmıştır.

Bölgesel ölçümler, Türkiye genelinde net bir Schumpeterci etki yerine push ağırlıklı bir dinamik olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin büyük kısmında girişimcilik, fırsat odaklı değil, işsizlik kaynaklıdır. Türkiye genelinde girişimcilik faaliyetlerinin istihdam üzerinde kısa vadede olumlu, uzun vadede ise bölgelere göre sınırlı veya negatif etkilere sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de sektörel ve geriye dönük daha uzun dönemleri kapsayan veri eksikliğinin analizin derinliğini sınırladığı da belirtilmiştir. Bölgesel özellikler (Örneğin: eğitim, nüfus artışı, endüstri yoğunluğu) eklenerek yapılacak bir ölçüm daha güçlü sonuçlar verebilecektir.

Anahtar Kelimeler : Schumpeter etkisi, itme etkisi, girişimcilik, emek piyasası yöntemi, ekolojik yöntem

TÜRKİYENİN İHRACAT VE ÜRETİMİN TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNUN YILLARA GÖRE ANALİZİ

Öğr.Gör. Kartal TÜRK

**Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Ferizli Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve
Organizasyon Programı, Sakarya, Türkiye**

E-posta: kturk@subu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9577-8231

Öğretim Görevlisi Dilek TÜRK

**Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Hendek Meslek Yüksekokulu, Muhasebe
Programı, Sakarya, Türkiye**

E-posta: dilekt@subu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9318-3912

Öğr.gör Cemal EROGLU

**Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Geyve Meslek Yüksekokulu, Emlak
Programı, Sakarya, Türkiye**

ceroglu@subu.edu.tr

ORCID:0000-0001-6462-7708

ÖZET

Türkiye'nin yer altı yer üstü kaynakları genç nüfusu ve üretim kapasitesi uluslararası rekabet açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında küresel rekabette lojistik avantajı ve jeopolitik avantajları mevcuttur. Ancak yüksek maliyetler dış ticaretimizi olumsuz etkilemektedir. Küresel rekabette ülkeler birbirleri ile oluşturduğu serbest ticaret anlaşmaları yada gümrük birliği anlaşmaları ile bu negatife süreci avantaja çevirmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye bir çok ekonomik birlik içerisinde bulunmaktadır. Komşuları ile de ticaret hacmini artırmaya yönelik bireysel anlaşmalar yapmaktadır. Türkiye, 1980'lerden itibaren ihracata dayalı büyüme stratejisi benimseyerek dış ticaret hacmini artırmayı hedeflemiştir. Bunun yanında ihracatın Yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji sınıflandırması yapılmalı ve düşük teknoloji üretimi ve ihracatının payı düşürülmelidir.

Bu çalışmada, sanayi üretiminin teknoloji yoğunluğuna göre yakın dönem gelişimi incelenmektedir. Yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji gruplarındaki üretim eğilimleri, TÜİK'in üretim endeksleri, yıllık bilançolar, ciro, katma değer, istihdam verileri ve firma düzeyindeki mikro veriler kullanılarak ele alınmaktadır.

Böylece, Türkiye'nin üretim yapısında teknoloji yoğunluğunun gelişimi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Türkiye'nin teknoloji yoğunluğuna göre sanayi üretimi, Avrupa ülkelerine kıyasla olumlu ayrılmakta ve bu eğilim, toplam istihdam içinde yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörlerinin artan payında da görülmektedir. Ancak, güçlü performansa

rağmen, yüksek ve orta-yüksek teknoloji ürünlerinin toplam imalat sanayindeki payı halen OECD ortalamasının altındadır. Bu doğrultuda, yüksek teknoloji yoğunluklu ve yüksek katma değerli üretimin güçlenmesi, Türkiye'nin teknoloji yoğunluğunu OECD ortalamasının üzerine çıkarması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : İhracat, Yüksek Teknoloji, Rekabet

YEŞİL KORUMA POLİTİKALARI VE EKONOMİK MİLLİYETÇİLİK: KÜRESEL TİCARET DÜZENİNDE BİR DÖNÜŞÜM

Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN
Giresun Üniversitesi / İİBF
E-posta: burcu.sahin@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2520-7804
Dr. Öğr. Üyesi Halit İlevent ORMAN
Giresun Üniversitesi / İİBF
E-posta: halit.orman@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9225-1223

Özet

Küresel ticaret sistemi son yıllarda iklim değişikliğiyle mücadele politikalarının etkisiyle önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Özellikle karbon fiyatlandırma mekanizmaları, sınırda karbon düzenleme uygulamaları ve yeşil sanayi politikaları uluslararası ticaret politikalarıyla giderek daha fazla iç içe geçmektedir. Bu süreçte çevre politikalarının yalnızca çevresel sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik araçlar olmadığı, aynı zamanda ulusal sanayileri korumaya yönelik stratejik politika araçları haline geldiği yönünde önemli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, yeşil koruma politikaları ile ekonomik milliyetçilik arasındaki ilişkiyi incelemek ve küresel ticaret sisteminde ortaya çıkan yeni dönüşümü literatür çerçevesinde değerlendirmektir.

Çalışmada uluslararası ticaret, çevre ekonomisi ve politik ekonomi literatürü incelenerek yeşil korumacılık kavramının teorik temelleri ele alınmaktadır. Kirlilik sığınağı hipotezi, Porter hipotezi, çevresel Kuznets eğrisi yaklaşımı ve sınırda karbon düzenleme mekanizmalarına ilişkin güncel çalışmalar teorik çerçevenin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca karbon sınır düzenleme mekanizmaları ve yeşil sanayi politikalarının uluslararası ticaret üzerindeki etkileri değerlendirilmekte ve bu politikaların ekonomik milliyetçilik eğilimleri ile ilişkisi tartışılmaktadır.

Çalışmanın bulguları, çevre politikalarının küresel ticaret sisteminde giderek daha fazla stratejik ticaret politikaları ile bütünleştiğini ve özellikle gelişmiş ülkelerin uyguladığı yeşil politikaların uluslararası rekabet dinamiklerini yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Bu kapsamda yeşil korumacılık, yalnızca çevresel bir düzenleme alanı değil, aynı zamanda küresel ticaret sisteminde devletin rolünün yeniden tanımlandığı ve ekonomik milliyetçilik eğilimlerinin güç kazandığı yeni bir dönüşümün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil korumacılık, Ekonomik milliyetçilik, Karbon sınır düzenleme mekanizması, Yeşil sanayi politikası, Küresel ticaret

Abstract

In recent years, the global trading system has entered a significant transformation process driven by policies aimed at combating climate change. In particular, carbon pricing mechanisms, carbon border adjustment measures, and green industrial policies have become increasingly intertwined with international trade policies. In this context, important debates have emerged suggesting that environmental policies are not only instruments designed to ensure environmental sustainability but have also evolved into strategic policy tools used to protect national industries. The aim of this study is to examine the relationship between green protection policies and economic nationalism and to evaluate the new transformation emerging in the global trade system within the framework of the existing literature.

The study examines the international trade, environmental economics, and political economy literature in order to analyze the theoretical foundations of green protectionism. The pollution haven hypothesis, the Porter hypothesis, the Environmental Kuznets Curve approach, and recent studies on carbon border adjustment mechanisms constitute the theoretical framework of the study. In addition, the effects of carbon border adjustment mechanisms and green industrial policies on international trade are evaluated, and their relationship with the growing tendencies of economic nationalism is discussed.

The findings of the study indicate that environmental policies are increasingly integrated with strategic trade policies within the global trading system and that green policies implemented particularly by developed countries are reshaping international competitive dynamics. In this context, green protectionism can be considered not only as an environmental regulatory field but also as an important indicator of a new transformation in which the role of the state in the global trade system is being redefined and tendencies toward economic nationalism are becoming more prominent.

Keywords: Green protectionism, Economic nationalism, Carbon border adjustment mechanism, Green industrial policy, Global trade

1. Giriş

Küresel ticaret sistemi, 21. yüzyılın üçüncü on yılında eşi benzeri görülmemiş bir yapısal dönüşümden geçmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa edilen ve serbest ticaretin yaygınlaşmasını temel alan "laissez-faire" paradigması, yerini devletin ekonomiye doğrudan müdahale ettiği, "stratejik özerklik" ve "yeşil kalkınma" odaklı yeni bir düzene bırakmaktadır. Bu dönüşümün merkezinde ise Yeşil Koruma Politikaları ile Ekonomik Milliyetçilik kavramlarının ilişkisi yer almaktadır.

Geleneksel literatürde çevresel düzenlemeler, başlangıçta ticaretin önünde birer "tarife dışı engel" veya "gizli korumacılık" aracı olarak tanımlanmıştır (Runge, 1990; Laplante & Garbutt, 1992). Ancak günümüzde çevresel sürdürülebilirlik, sadece ekolojik bir zorunluluk değil, aynı zamanda küresel pazarda rekabet avantajı elde etmenin ve ulusal sanayiye korumanın stratejik bir aracı haline gelmiştir. Bu durum, literatürde "Porter Hipotezi" (1995) ile başlayan rekabetçi çevrecilik anlayışının, günümüzde "Yeşil Devlet" (Bown, 2023) ve "Yeşil Sanayi Politikası" (Cosbey et al., 2014) gibi daha müdahaleci formlara bürünmesiyle sonuçlanmıştır.

Özellikle Avrupa Birliği'nin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM/CBAM) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Enflasyonu Düşürme Yasası (IRA) gibi uygulamalar, ekonomik milliyetçiliğin yeşil politikalar aracılığıyla yeniden yükselişini simgelemektedir. Bu politikalar, karbon sızıntısını önleme ve iklim hedeflerine ulaşma gayesi taşısa da ampirik çalışmalar bu tür mekanizmaların ticaret saptırıcı etkilerine ve gelişmekte olan ülkeler aleyhine yarattığı yeni eşitsizliklere dikkat çekmektedir (Bellora & Fontagné, 2021). Gelişmekte olan ekonomiler tarafından "ekolojik emperyalizm" (Zhang & Shi, 2012) olarak nitelendirilen bu süreç, uluslararası ticaret hukukunun ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) içtihatlarının da sınırlarını zorlamaktadır (WTO Shrimp-Turtle, 1998; Brazil Tyres, 2007).

Bu çalışma, yeşil koruma politikalarının ekonomik milliyetçilik bağlamında nasıl bir dönüşüm geçirdiğini literatürdeki temel taşlar üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, çevre standartlarının küresel refahı artıran bir kamu malı mı, yoksa gelişmiş ülkelerin teknolojik üstünlüklerini pekiştirmek için kullandıkları yeni bir korumacılık kalkanı mı olduğudur. Bu kapsamda, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde teorik kökenlerden başlayarak, güncel sektörel ve bölgesel etkiler tartışılacak ve Türkiye gibi kritik ticaret ortaklarının bu yeni düzendeki konumu değerlendirilecektir.

Bu çalışma, yeşil korumacılık tartışmalarını ekonomik milliyetçilik perspektifiyle ele alarak, çevre politikalarının uluslararası ticaret düzeninde ortaya çıkardığı yeni politik ekonomi dinamiklerini literatürdeki teorik yaklaşımlar çerçevesinde sistematik biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Teorik Altyapı

Uluslararası ticaret ve çevre politikaları arasındaki ilişki, küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte iktisat literatürünün önemli tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Geleneksel ticaret teorisi, ülkeler arasındaki ticaretin karşılaştırmalı üstünlükler temelinde şekillendiğini ve ticaretin küresel refahı artırdığını ileri sürmektedir. Ancak çevre politikalarının üretim maliyetleri üzerindeki etkisi, bu teorik çerçevede yeni tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle çevre standartlarının üretim maliyetlerini artırması durumunda, firmaların çevre düzenlemelerinin daha gevşek olduğu ülkelere yönelmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum literatürde “kirlilik sığınağı hipotezi” olarak ifade edilmektedir (Baumol, 1971; Baumol & Oates, 1988).

Çevre politikalarının uluslararası ticaret üzerindeki etkileri yalnızca üretim maliyetleri üzerinden değil, aynı zamanda ticaret politikaları aracılığıyla da ortaya çıkabilmektedir. Runge (1990), çevre standartlarının bazı durumlarda tarife dışı ticaret engelleri olarak kullanılabileceğini ve çevre politikalarının dolaylı korumacılık aracı haline gelebileceğini ileri sürmüştür. Benzer şekilde Ederington ve Minier (2003), çevre düzenlemelerinin yerli üreticileri koruma amacıyla kullanılabileceğini ve çevre politikalarının ticaret politikalarıyla iç içe geçebileceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, çevre düzenlemelerinin ekonomik milliyetçilik politikalarıyla kesişebileceğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte literatürde çevre politikalarının yalnızca maliyet artırıcı düzenlemeler olmadığına yönelik alternatif bir yaklaşım da bulunmaktadır. Porter ve van der Linde (1995),

çevre politikalarının firmaları daha verimli üretim teknikleri geliştirmeye teşvik edebileceğini ve bu durumun uzun vadede rekabet avantajı yaratabileceğini ileri sürmüştür. Porter hipotezi olarak bilinen bu yaklaşım, çevre düzenlemelerinin inovasyonu teşvik ederek ekonomik performansı artırabileceğini savunmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen Grossman ve Krueger (1995), ekonomik kalkınmanın belirli bir seviyeden sonra çevresel kaliteyi artırabileceğini ortaya koyarak çevre politikalarının uzun dönemli ekonomik dönüşümle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Son yıllarda iklim değişikliği ile mücadele kapsamında geliştirilen karbon fiyatlandırma mekanizmaları ve sınırda karbon düzenlemeleri, çevre politikalarının ticaret politikalarıyla daha doğrudan bir şekilde ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Bu noktada karbon sınır düzenleme mekanizmaları, karbon kaçağı riskini azaltmayı ve uluslararası rekabet koşullarını dengelemeyi amaçlayan politika araçları olarak ortaya çıkmıştır (Mehling et al., 2019). Bununla birlikte bu tür politikaların küresel ticaret akımları üzerinde ticaret saptırıcı etkiler yaratabileceği de literatürde tartışılmaktadır (Bellora & Fontagné, 2021).

Yeşil dönüşüm sürecinde devletin ekonomik rolü de yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Rodrik (2023), yeşil dönüşümün devletin sanayi politikalarındaki rolünü yeniden güçlendirdiğini ve yeşil sanayi politikalarının küresel rekabet yapısını yeniden şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Benzer şekilde Bown (2023), son dönemde uygulanan yeşil teşvik ve sübvansiyon politikalarının devlet müdahalesinin yeniden güç kazandığı bir ekonomik döneme işaret ettiğini belirtmektedir. Bu gelişmeler, çevre politikalarının yalnızca çevresel sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik araçlar olmadığını, aynı zamanda ekonomik milliyetçilik ve stratejik ticaret politikalarının yeni araçları haline geldiğini göstermektedir.

Bu çerçevede yeşil koruma politikaları, çevresel sürdürülebilirliği sağlamayı amaçlayan düzenlemeler ile ulusal sanayileri korumaya yönelik ekonomik stratejilerin kesişiminde yer alan bir politika alanı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla yeşil korumacılık, küresel ticaret sisteminde devletin rolünün yeniden tanımlandığı ve ekonomik milliyetçilik eğilimlerinin güç kazandığı yeni bir dönüşüm sürecinin önemli göstergelerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Literatür

Yeşil korumacılık literatürü zaman içerisinde farklı teorik ve politik ekonomi yaklaşımları çerçevesinde gelişmiştir. Bu literatür genel olarak dört temel dönemde incelenebilir: çevre politikalarının ticaret üzerindeki etkilerini ele alan erken dönem teorik çalışmalar, çevre düzenlemelerinin rekabet avantajı yaratabileceğini savunan yaklaşımlar, sektörel ve bölgesel etkileri inceleyen çalışmalar ve son dönemde yeşil dönüşüm ile ekonomik milliyetçilik arasındaki ilişkiyi analiz eden politik ekonomi literatürü.

1. Teorik Kökenler ve Korumacılığın Tanımlanması (1971–1994)

Yeşil korumacılık literatürü, çevre standartlarının uluslararası ticaret ve üretim yapıları üzerindeki ekonomik etkilerini inceleyen erken dönem teorik çalışmalarla şekillenmiştir. Baumol (1971), çevre politikalarının üretim maliyetleri ve dış ticaret dengeleri üzerindeki etkilerini teorik bir çerçevede ele alarak bu alandaki ilk sistematik katkılardan birini sunmuştur. Bu yaklaşımı geliştiren Baumol ve Oates (1988), kirletici sektörlerin daha düşük çevre

standartlarına sahip ülkelere yönelme eğilimini açıklayan teorik mekanizmaları ortaya koyarak literatürde daha sonra “kirlilik sığınağı” tartışmalarının temelini oluşturmuştur.

Runge (1990) ise çevre düzenlemelerinin uluslararası ticarette tarife dışı engel (Non-Tariff Barrier – NTB) olarak kullanılabileceğine dikkat çekmiş ve çevre politikalarının ticaret politikalarıyla kesişen yönlerini vurgulamıştır. Ampirik çalışmaların ilk örneklerinden biri olarak Low (1992), Dünya Bankası için hazırladığı raporda ticaret ve çevre göstergeleri arasındaki ilişkiyi geniş veri setleri üzerinden incelemiştir. Aynı yıl Laplante ve Garbutt (1992), “çevresel korumacılık” (environmental protectionism) kavramını literatürde sistematik biçimde tartışarak kavramsal çerçevenin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu dönemin sonunda Esty (1994), *Greening the GATT* adlı çalışmada küresel ticaret kurallarının çevre politikalarıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiğini kurumsal bir perspektifle ele almıştır.

2. Rekabet Avantajı ve Hukuki Sınırlar (1995–2009)

1990’lı yılların ortalarından itibaren literatürde çevre politikalarının yalnızca ticaret üzerinde maliyet artırıcı bir unsur olmadığı, aynı zamanda rekabet avantajı yaratabilecek stratejik bir politika aracı olabileceği tartışılmaya başlanmıştır. Porter ve van der Linde (1995), Porter hipotezi çerçevesinde sıkı çevre düzenlemelerinin firmaları inovasyona yönlendirerek uzun vadede rekabet avantajı sağlayabileceğini ileri sürmüştür. Ancak çevre politikalarının bu stratejik kullanımı uluslararası ticaret hukukunda da önemli tartışmalara yol açmıştır. Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO) Shrimp–Turtle davası (1998), çevre temelli ticaret kısıtlamalarının belirli koşullar altında meşru kabul edilebileceğini ortaya koyarken, bu tür uygulamaların ayrımcı biçimde uygulanmaması gerektiğine dair önemli bir hukuki içtihat oluşturmuştur.

Bu gelişmelere karşı Bhagwati (2001), çevre politikalarının ticaret politikası aracı olarak kullanılmasının serbest ticaret sistemini zayıflatabileceğini savunarak liberal bir eleştiri getirmiştir. Ederington ve Minier (2003) ise ekonometrik analizler aracılığıyla çevre politikalarının bazı durumlarda gizli ticaret politikası aracı olarak kullanılabileceğini ampirik olarak göstermiştir. Drezner (2005), devletlerin uluslararası standart yarışında benimsedikleri milliyetçi stratejileri karşılaştırmalı bir perspektifle incelemiştir. Benzer şekilde WTO’nun Brazil–Retreaded Tyres davası (2007), kamu sağlığı ve çevresel koruma gerekçelerinin belirli koşullarda ticari çıkarlara üstün gelebileceğini ortaya koyan önemli bir karar olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemin sonunda Bechtel ve Tosun (2009), çevre standartlarının uluslararası ilişkilerde bir dış politika aracı olarak nasıl kullanılabildiğini siyaset bilimi perspektifinden analiz etmiştir.

3. Sektörel Etkiler ve Bölgesel İtirazlar (2010–2019)

2010’lu yıllarda literatürde odak noktası, karbon sızıntısı, sınırda karbon düzenlemeleri ve bu politikaların sektörel etkileri ile bölgesel adalet boyutuna kaymıştır. Kuik ve Hofkes (2010), CGE modelleri aracılığıyla sınırda karbon düzenlemelerinin etkinliğini teknik olarak incelemiş; Zhang (2010) ise karbon vergilerinin uluslararası ticarette gerilimleri artırarak potansiyel bir “ticaret savaşı” riskini tetikleyebileceğini ileri sürmüştür. Zhang ve Shi (2012), Batı ülkelerinin çevre temelli ticaret politikalarını “ekolojik emperyalizm” kavramı çerçevesinde ele alarak literatüre eleştirel bir perspektif kazandırmıştır. Politika sentezi düzeyinde Cosbey ve

arkadaşları (2014), yeşil sanayi politikalarının kapsamı ve sınırlarını değerlendiren kapsamlı bir çerçeve sunmuştur.

Sektörel düzeyde yapılan çalışmalar ise sınırda karbon düzenlemelerinin belirli sektörlerdeki rekabet dinamiklerini nasıl etkilediğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda Böringer ve arkadaşları (2015), çelik sektöründe karbon düzenlemelerinin rekabet üzerindeki etkilerini modellemiş; He ve arkadaşları (2019) ise elektrikli araç teşviklerinin yerli üretimi destekleyen korumacı yönlerini incelemiştir. Öte yandan Colantone ve Stanig (2018), ticari şokların siyasi sonuçlarını analiz ederek ticaret kaynaklı ekonomik baskıların milliyetçi ve popülist siyasetle olan ampirik bağıntıyı ortaya koymuştur.

Bu dönemde ayrıca sınırda karbon düzenleme mekanizmalarının teknik tasarımı ve uluslararası ticaret hukuku ile uyumluluğu önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Mehling ve arkadaşları (2019), karbon sınır düzenlemelerinin iklim politikalarının etkinliğini artıracak şekilde nasıl tasarlanabileceğini inceleyerek bu mekanizmaların uluslararası ticaret kuralları ile uyumlu biçimde uygulanabileceğini göstermiştir. Bu çalışma, karbon sınır düzenlemelerinin hem çevresel hem de ticari sonuçlarını birlikte ele alması bakımından literatürde önemli bir referans noktası olarak kabul edilmektedir.

4. Modern Paradigma: Yeşil Devlet ve Küresel Güney (2021–2026)

Son yıllarda literatür, iklim politikaları ile ekonomik milliyetçilik arasındaki ilişkiyi daha geniş bir politik ekonomi çerçevesinde ele almaya başlamıştır. Bu literatürün teorik temellerinden biri olarak Nordhaus (2015), iklim politikalarında uluslararası işbirliği sorununu ele alarak “iklim kulüpleri” yaklaşımını geliştirmiştir. Nordhaus’a göre ülkeler arasında karbon fiyatlandırmasına dayalı işbirliği mekanizmalarının oluşturulması, hem karbon azaltım hedeflerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştıracak hem de karbon kaçağı riskini azaltacaktır.

Daha güncel çalışmalar ise yeşil dönüşümün devletin ekonomik rolünü yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Rodrik (2023), yeşil dönüşüm sürecinde devletin sanayi politikalarındaki rolünün yeniden güçlendiğini ve yeşil sanayi politikalarının küresel rekabet dinamiklerini yeniden şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Bellora ve Fontagné (2021), Avrupa Birliği’nin Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması’nın (CBAM) uluslararası ticaret üzerinde ticaret saptırıcı etkiler yaratabileceğini simülasyon analizleri aracılığıyla ortaya koymuştur. Overland ve Indra (2022) ise karbonsuzlaşma sürecinin enerji ve teknoloji alanlarında yeni bir jeopolitik kaynak milliyetçiliği yarattığını ileri sürmektedir. Bu çerçevede Bown (2023), Amerika Birleşik Devletleri’nin Enflasyonu Düşürme Yasası (IRA) ve Avrupa Birliği’nin Yeşil Mutabakat politikalarının devlet müdahalesinin yeniden güç kazandığı bir ekonomik dönüşüm sürecine işaret ettiğini vurgulamaktadır.

Yukarıda özetlenen çalışmalar, yeşil korumacılık ve ekonomik milliyetçilik arasındaki ilişkinin zaman içinde farklı teorik ve ampirik yaklaşımlar çerçevesinde ele alındığını göstermektedir. Literatürde yer alan bu çalışmalar, çevre politikalarının uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin yalnızca çevresel düzenlemelerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda rekabet, sanayi politikaları ve küresel ticaret dengeleri üzerinde de önemli sonuçlar doğurduğunu ortaya

koymaktadır. İncelenen çalışmaların metodolojik yaklaşımları ve temel bulguları sistematik bir biçimde değerlendirilmek amacıyla Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Literatür Özeti

No	Kaynak	Metodoloji	Temel Bulgusu / Sonucu
1	Baumol (1971)	Teorik Modelleme	Çevre standartlarının dış ticaret dengelerini bozabileceği.
2	Baumol & Oates (1988)	Matematiksel İktisat	Kirletici sanayilerin düşük standartlı ülkelere kayma eğilimi.
3	Runge (1990)	Politika Analizi	Yeşil standartların "Tarife Dışı Engel" (NTB) potansiyeli.
4	Low (1992)	Ampirik Veri Analizi	Çevre-ticaret ilişkisinin ilk ampirik kanıtları.
5	Laplante & Garbutt (1992)	Kavramsal Tanımlama	"Çevresel korumacılık" kavramının literatüre girişi.
6	Esty (1994)	Kurumsal Analiz	GATT kurallarının çevre politikalarıyla uyumlulaştırılması gereği.
7	Porter & van der Linde (1995)	Vaka İncelemesi	Porter Hipotezi: Çevre kurallarının inovasyonu tetiklemesi.
8	Levi-Faur (1997)	Teorik Analiz	Ekonomik milliyetçiliğin modern politika araçlarıyla ilişkisi.
9	WTO (Shrimp–Turtle) (1998)	Hukuki İçtihat	Çevre temelli ticaret kısıtlarının belirli koşullarda meşruiyeti.
10	Bhagwati (2001)	Eleştirel Perspektif	Yeşil korumacılığın serbest ticaret düzenini zayıflatabileceği.
11	Ederington & Minier (2003)	Ekonometrik Analiz	Çevre politikalarının gizli ticaret politikası olarak kullanılabileceği.
12	Drezner (2005)	Karşılaştırmalı Analiz	Devletlerin standart yarışındaki milliyetçi stratejileri.
13	WTO (Brazil Tyres) (2007)	Hukuki İçtihat	Kamu sağlığının ticari çıkarlardan üstün tutulabileceği.
14	Bechtel & Tosun (2009)	Siyaset Bilimi Analizi	Standartların dış politika aracı olarak kullanılabilmesi.

15	Kuik & Hofkes (2010)	CGE (Simülasyon)	Karbon sınır düzenlemelerinin karbon sızıntısını azaltma potansiyeli.
16	Zhang (2010)	Ekonomik Analiz	Karbon vergilerinin ticaret gerilimlerini tetikleyebileceği.
17	Zhang & Shi (2012)	Eleştirel Teori	"Ekolojik emperyalizm" eleştirisi.
18	Cosbey et al. (2014)	Politika Sentezi	Yeşil sanayi politikalarının kapsamı ve sınırları.
19	Nordhaus (2015)	Teorik Model	"İklim kulüpleri" yaklaşımı ile uluslararası iklim işbirliği önerisi.
20	Böringer et al. (2015)	Sektörel Modelleme	Çelik sektöründe karbon düzenlemelerinin rekabet etkileri.
21	Colantone & Stanig (2018)	Ampirik Analiz	Ticaret şoklarının milliyetçi siyaseti güçlendirmesi.
22	He et al. (2019)	Sektörel Analiz	Elektrikli araç teşviklerinin korumacı etkileri.
23	Mehling et al. (2019)	Hukuki ve Politik Analiz	CBAM tasarımının iklim politikalarının etkinliğini artırabileceği.
24	Bellora & Fontagné (2021)	Simülasyon Analizi	AB-CBAM'ın ticaret saptırıcı etkileri.
25	Overland & Indra (2022)	Jeopolitik Analiz	Karbonsuzlaşmanın yeni kaynak milliyetçiliği doğurması.
26	Bown (2023)	Kurumsal Analiz	Yeşil dönüşümle birlikte devlet müdahaleciliğinin artması.
27	Rodrik (2023)	Politik Ekonomi Analizi	Yeşil sanayi politikalarının küresel rekabeti yeniden şekillendirmesi.

Literatürde yer alan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, çevre politikalarının uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin çok boyutlu olduğu görülmektedir. Erken dönem çalışmalar çevre düzenlemelerini daha çok ticaret üzerinde maliyet artırıcı bir unsur ve potansiyel bir korumacılık aracı olarak ele alırken, daha sonraki çalışmalar çevre politikalarının rekabet avantajı ve teknolojik dönüşüm yaratabileceğini göstermektedir. Son yıllarda ise özellikle karbon sınır düzenleme mekanizmaları ve yeşil sanayi politikaları, çevre politikalarının küresel ticaret düzeni üzerindeki etkilerini yeniden gündeme taşımıştır. Bu gelişmeler, çevre politikalarının yalnızca çevresel sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik düzenlemeler olmadığını, aynı zamanda ekonomik milliyetçilik ve stratejik ticaret politikaları ile iç içe geçmiş yeni bir politika alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç

Küresel ticaret sistemi son yıllarda iklim değişikliği ile mücadele politikalarının etkisiyle önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Özellikle karbon fiyatlandırma mekanizmaları, sınırda karbon düzenleme uygulamaları ve yeşil sanayi politikaları, çevre politikaları ile uluslararası ticaret politikaları arasındaki ilişkiyi daha belirgin hale getirmiştir. Bu süreç, çevre politikalarının yalnızca çevresel sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik düzenlemeler olmadığı, aynı zamanda küresel rekabet koşullarını ve ticaret ilişkilerini yeniden şekillendiren stratejik politika araçları haline geldiğini göstermektedir.

Çalışmada yeşil koruma politikalarının teorik temelleri uluslararası ticaret ve çevre ekonomisi literatürü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Literatürde yer alan kirlilik sığınağı hipotezi, çevre düzenlemelerinin üretim maliyetlerini artırarak kirlitici sektörlerin daha düşük çevre standartlarına sahip ülkelere kaymasına neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık Porter hipotezi, çevre düzenlemelerinin inovasyonu teşvik ederek uzun vadede rekabet avantajı yaratabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca çevresel Kuznets eğrisi yaklaşımı, ekonomik büyüme ile çevresel kalite arasındaki ilişkinin belirli bir gelişmişlik düzeyinden sonra olumlu yönde değişebileceğini göstermektedir. Bu yaklaşımlar, çevre politikalarının ekonomik ve ticari etkilerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Son yıllarda özellikle karbon sınır düzenleme mekanizmaları ve yeşil sanayi politikaları, çevre politikalarının uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini daha görünür hale getirmiştir. Avrupa Birliği'nin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yeşil teşvik politikaları gibi uygulamalar, çevre politikalarının ulusal sanayileri koruma ve küresel rekabet avantajı sağlama amacıyla da kullanılabileceğini göstermektedir. Bu durum, literatürde yeşil korumacılık olarak tanımlanan yeni bir politika alanının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın genel değerlendirmesi, yeşil koruma politikalarının küresel ticaret sisteminde devletin rolünü yeniden tanımlayan önemli bir dönüşüm sürecinin parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Çevre politikaları giderek daha fazla stratejik ticaret politikaları ile bütünleşmekte ve özellikle gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan yeşil düzenlemeler küresel rekabet dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir. Bu süreç, bir yandan iklim değişikliği ile mücadele açısından önemli fırsatlar sunarken, diğer yandan gelişmekte olan ülkeler açısından yeni ticaret engelleri ve rekabet baskıları yaratabilmektedir.

Sonuç olarak yeşil korumacılık, günümüz küresel ticaret sisteminde çevresel sürdürülebilirlik, sanayi politikaları ve ekonomik milliyetçilik eğilimlerinin kesişiminde yer alan çok boyutlu bir politika alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmaların, yeşil koruma politikalarının küresel ticaret dengeleri, gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücü ve uluslararası ticaret düzeni üzerindeki uzun dönemli etkilerini daha ayrıntılı biçimde incelemesi önem taşımaktadır. Bu nedenle uluslararası ticaret sisteminin geleceğinde çevre politikaları ile ticaret kuralları arasındaki uyumun güçlendirilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü koruyacak daha kapsayıcı politika mekanizmalarının geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

Baumol, W. J. (1971). *Environmental protection, international spillovers, and trade*. Almqvist & Wiksell.

Baumol, W. J., & Oates, W. E. (1988). *The theory of environmental policy*. Cambridge University Press.

Bechtel, M. M., & Tosun, J. (2009). Changing environmental standards: The role of international trade and domestic politics. *European Journal of Political Research*, 48(5), 583–605.

Bellora, C., & Fontagné, L. (2021). EU in search of a carbon border adjustment mechanism. *CEPII Working Paper*.

Bhagwati, J. (2001). After Seattle: Free trade and the environment. *Scientific American*, 284(6), 18–19.

Bown, C. P. (2023). The end of laissez-faire? The return of industrial policy in the age of green transition. Peterson Institute for International Economics.

Böringer, C., et al. (2015). Climate policy and the steel industry: An analysis of carbon leakage and competitiveness. *Energy Policy*, 82, 112–124.

Colantone, I., & Stanig, P. (2018). The trade origins of economic nationalism: Import competition and voting behavior in Western Europe. *American Journal of Political Science*, 62(4), 936–953.

Cosbey, A., et al. (2014). *A guide to green industrial policy: Concepts, policies and country experiences*. UNEP.

Drezner, D. W. (2005). Globalization and policy convergence. *International Organization*, 59(1), 221–255.

Ederington, J., & Minier, J. (2003). Is environmental policy a secondary trade barrier? *Canadian Journal of Economics*, 36(1), 137–154.

Esty, D. C. (1994). *Greening the GATT: Trade, environment, and the future*. Institute for International Economics.

Evenett, S. J., & Hope, N. (2024). The return of industrial policy: A global survey of green subsidies. *Global Trade Alert*.

Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353–377.

He, J., et al. (2019). Green subsidies and economic nationalism: The case of electric vehicle incentives. *World Economy*, 42(10), 2845–2868.

Horn, H., & Mavroidis, P. C. (2021). The greening of the WTO: Legitimizing environmental protectionism? *World Trade Review*.

Kuik, O., & Hofkes, M. (2010). Border adjustment for European emissions trading: Competitiveness and carbon leakage. *Energy Policy*, 38(4), 1741–1748.

Laplante, B., & Garbutt, J. (1992). Environmental protectionism: A concept in search of empirical evidence. *Land Economics*, 68(2), 137–154.

Levi-Faur, D. (1997). Economic nationalism: From Friedrich List to Robert Reich. *Review of International Political Economy*, 4(2), 359–370.

Low, P. (1992). International trade and the environment. World Bank Discussion Papers No. 159. World Bank.

Mehling, M. A., van Asselt, H., Das, K., Droege, S., & Verkuil, C. (2019). Designing border carbon adjustments for enhanced climate action. *American Journal of International Law*, 113(3), 433–481.

Nordhaus, W. (2015). Climate clubs: Overcoming free-riding in international climate policy. *American Economic Review*, 105(4), 1339–1370.

Overland, I., & Indra, O. (2022). The geopolitics of decarbonization: New economic nationalism in the renewable energy era. *Geopolitics*, 27(1), 120–145.

Porter, M. E., & van der Linde, C. (1995). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 97–118.

Rodrik, D. (2023). Green industrial policy. *Oxford Review of Economic Policy*, 39(3), 634–655.

Runge, C. F. (1990). Trade protectionism and environmental regulations: The new nontariff barriers. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 11, 47–72.

World Trade Organization (WTO). (1998). *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products (Shrimp–Turtle Case)*. Appellate Body Report.

World Trade Organization (WTO). (2007). *Brazil – Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres*. Appellate Body Report.

Zhang, J., & Shi, X. (2012). Ecological imperialism: A critique of Western green trade standards. *Third World Quarterly*, 33(5), 841–862.

Zhang, Z. X. (2010). Carbon tax and border carbon adjustments: The WTO compatibility and its impacts on China. *Energy Policy*, 38(4), 1711–1720.

KÜRESELLEŞME, TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM VE EMEK GELİR PAYI: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN
Giresun Üniversitesi / İİBF
E-posta: burcu.sahin@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2520-7804
Dr. Öğr. Üyesi Halit Levent ORMAN
Giresun Üniversitesi / İİBF
E-posta: halit.orman@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9225-1223

Özet

Son yıllarda birçok ülkede emek gelir payının gerilediğine ilişkin bulgular iktisat literatüründe giderek daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Emek gelir payı, üretim sürecinde yaratılan toplam gelirin emek ve sermaye faktörleri arasında nasıl dağıldığını gösteren temel göstergelerden biridir. Bu göstergedeki değişimler yalnızca faktör gelir dağılımını değil aynı zamanda gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme ve toplumsal refah gibi makroekonomik dinamikleri de etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, emek gelir payındaki düşüşü açıklayan temel yaklaşımları teorik bir çerçevede değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışmada özellikle küreselleşme süreci, teknolojik dönüşüm ve otomasyon, finansallaşma ve işgücü piyasalarındaki kurumsal değişimlerin emek gelir payı üzerindeki etkileri literatür ışığında ele alınmaktadır. Çalışmada konuya ilişkin literatür kronolojik ve tematik bir çerçevede incelenmekte ve emek gelir payındaki değişimleri açıklayan temel mekanizmalar sistematik biçimde değerlendirilmektedir. Elde edilen bulgular, emek gelir payındaki düşüşün tek bir faktörle açıklanamayacağını ve söz konusu sürecin çok boyutlu yapısal dinamiklerden etkilendiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, emek gelir payına ilişkin farklı teorik yaklaşımları bütüncül bir perspektif içerisinde ele alarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emek gelir payı, küreselleşme, teknolojik dönüşüm, finansallaşma, gelir dağılımı

Abstract

In recent years, the decline in the labor income share across many countries has increasingly attracted attention in the economics literature. The labor income share is one of the key indicators showing how total income generated in the production process is distributed between labor and capital. Changes in this indicator affect not only the distribution of factor incomes but also macroeconomic dynamics such as income inequality, economic growth, and social welfare. The aim of this study is to evaluate the main approaches explaining the decline in the labor income share within a theoretical framework. In this context, the study examines the effects of globalization, technological transformation and automation, financialization, and institutional

changes in labor markets on the labor income share in light of the existing literature. The relevant literature is analyzed within both chronological and thematic perspectives, and the main mechanisms explaining changes in the labor income share are systematically discussed. The findings suggest that the decline in the labor income share cannot be explained by a single factor and that this process is influenced by multiple structural dynamics. In this respect, the study aims to contribute to the literature by providing a comprehensive evaluation of different theoretical approaches related to the labor income share.

Keywords: Labor income share, globalization, technological transformation, financialization, income distribution

Giriş

Son yıllarda emek gelir payının birçok ülkede gerilediğine ilişkin bulgular iktisat literatüründe giderek daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Emek gelir payı, üretim sürecinde yaratılan toplam gelirin emek ve sermaye faktörleri arasında nasıl dağıldığını gösteren temel göstergelerden biridir. Bu göstergedeki değişimler yalnızca faktör gelir dağılımını değil aynı zamanda gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme ve toplumsal refah gibi makroekonomik dinamikleri de yakından etkilemektedir. Bu nedenle emek gelir payının zaman içerisindeki seyri hem teorik hem de ampirik literatürde önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir.

Klasik ve neoklasik büyüme teorilerinde üretim faktörleri arasındaki gelir paylaşımının uzun dönemde görece istikrarlı olduğu varsayılmaktadır. Kaldor (1957) tarafından ortaya konulan ve “Kaldor gerçekleri” olarak bilinen yaklaşım da gelişmiş ekonomilerde emek gelir payının uzun dönem boyunca büyük ölçüde sabit kaldığını ileri sürmektedir. Ancak özellikle 1980’li yıllardan itibaren birçok ülkede emek gelir payının düşüş eğilimi gösterdiğine ilişkin bulgular bu varsayımın yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Son otuz yılda farklı ülke grupları için yapılan çalışmalar, emek gelir payındaki gerilemenin oldukça yaygın bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatürde emek gelir payındaki düşüşü açıklamak için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan biri teknolojik dönüşüm ve otomasyon süreçlerinin üretim yapısını değiştirerek emek talebini etkilemesi üzerinde durmaktadır. Bir diğer yaklaşım küreselleşme sürecinin üretimin uluslararası ölçekte yeniden örgütlenmesine yol açması ve küresel değer zincirlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte emek piyasalarının dönüşüm geçirdiğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra finansallaşma süreci, firmaların piyasa gücündeki artış ve işgücü piyasalarındaki kurumsal değişimler de emek gelir payındaki gerilemenin açıklanmasında önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, emek gelir payındaki düşüşü açıklayan temel yaklaşımları teorik bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada özellikle küreselleşme, teknolojik dönüşüm, finansallaşma ve işgücü piyasasındaki kurumsal değişimlerin emek gelir payı üzerindeki etkileri literatür ışığında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda öncelikle konuya ilişkin literatür incelenmekte, ardından emek gelir payını etkileyen temel mekanizmalar teorik bir çerçeve içerisinde tartışılmaktadır. Çalışmanın katkısı, emek gelir payındaki düşüşü açıklayan farklı yaklaşımları bütüncül bir çerçevede ele almasıdır. Literatürde emek gelir payına ilişkin çalışmalar

çoğunlukla teknolojik dönüşüm, küreselleşme, finansallaşma veya kurumsal faktörleri ayrı ayrı incelemektedir. Bu çalışma ise söz konusu yaklaşımları birlikte değerlendirerek emek gelir payındaki değişimleri açıklayan temel mekanizmaları sistematik bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, emek gelir payına ilişkin literatürde öne çıkan farklı teorik açıklamaları karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirerek konuya bütüncül bir bakış sunmaktadır.

Literatür

Emek gelir payının uzun dönemli dinamikleri iktisat literatüründe uzun süredir tartışılan temel araştırma konularından biridir. Neoklasik büyüme teorisinin temel varsayımlarından biri üretim faktörleri arasında gelirin görece istikrarlı bir biçimde paylaşıldığıdır. Bu görüşün en önemli dayanaklarından biri Nicholas Kaldor'un ortaya koyduğu "Kaldor gerçekleri"dir. Kaldor (1957), gelişmiş ekonomilerde emek gelir payının uzun dönem boyunca büyük ölçüde sabit kaldığını ileri sürmüştür. Ancak özellikle 1980'lerden sonra birçok ülkede emek gelir payının belirgin biçimde gerilediğine ilişkin bulgular, bu varsayımın yeniden tartışılmasına yol açmıştır.

1990'lı yıllardan itibaren literatürde emek payındaki değişimleri açıklamaya yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Küreselleşme sürecinin üretim yapısını dönüştürmesi bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Feenstra ve Hanson (1999), uluslararası üretim ağlarının ve dış kaynak kullanımının (outsourcing) ücret yapısı üzerindeki etkilerini inceleyerek küresel değer zincirlerinin emek piyasaları üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Elsby, Hobijn ve Şahin (2013), ABD ekonomisi için yaptıkları analizde emek payındaki düşüşün önemli bir kısmının ithalat rekabeti ve küresel ticaret dinamikleri ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Literatürde emek gelir payındaki düşüşü açıklayan bir diğer önemli yaklaşım teknolojik dönüşüm ve sermaye-emek ikamesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bentolila ve Saint-Paul (2003), sermaye ve emek arasındaki ikame ilişkisini ampirik bir çerçevede ele alarak teknolojik değişimin faktör gelir dağılımı üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Daha sonraki çalışmalar ise dijitalleşme ve otomasyon süreçlerinin emek talebi üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Karabarbounis ve Neiman (2014), bilgi teknolojilerinin maliyetindeki düşüşün sermaye kullanımını teşvik ederek emek payını azalttığını ileri sürmektedir. Benzer şekilde Acemoglu ve Restrepo (2018), robot teknolojileri ve otomasyonun bazı iş türlerini ikame ederek emek talebini azaltabileceğini göstermektedir.

Emek payındaki gerilemeyi açıklayan bir diğer yaklaşım finansallaşma ve piyasa gücü dinamikleri ile ilişkilidir. Stockhammer (2013), finansallaşma sürecinin ve sendikasılaşmanın emek payındaki düşüşte küreselleşmeden daha önemli bir rol oynayabileceğini ileri sürmektedir. De Loecker, Eeckhout ve Unger (2020) ise firmaların piyasa gücündeki artışın ve yükselen mark-up oranlarının emek gelir payını düşürdüğünü göstermektedir. Benzer şekilde Barkai (2020), ABD ekonomisi için yaptığı analizde emek ve sermaye paylarının azalırken kâr paylarının arttığını ortaya koymuştur.

Kurumsal ve politik faktörler de emek payındaki değişimleri açıklayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Kristal (2010), sendikalaşma oranlarının düşmesi ve işçi sınıfının pazarlık

gücünün zayıflamasının emek payı üzerinde belirleyici etkiler yarattığını göstermiştir. Bu yaklaşım daha sonra Stansbury ve Summers (2020) tarafından geliştirilen “işçi gücü hipotezi” ile desteklenmiştir. Bu hipoteze göre işgücü piyasasında çalışanların pazarlık gücünün azalması, emek gelir payındaki düşüşün temel nedenlerinden biridir.

Uluslararası kuruluşların yayımladığı raporlar da emek gelir payındaki küresel eğilimlerin izlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. IMF (2017), emek payındaki düşüşün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı faktörlerden kaynaklanabileceğini göstermektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayımlanan raporlar da son yirmi yılda küresel emek gelir payının önemli ölçüde gerilediğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde OECD ve Dünya Bankası raporları teknolojik dönüşüm, demografik değişimler ve küresel üretim ağlarının emek piyasaları üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir.

Son yıllarda literatürde emek gelir payındaki değişimlerin farklı boyutları üzerine yeni çalışmalar yapılmaktadır. Avrupa ekonomilerinde emek payının yapısal belirleyicileri Arpaia vd. (2009) tarafından incelenirken, verimlilik ile reel ücretler arasındaki ayrışma Bivens ve Mishel (2015) tarafından analiz edilmiştir. Kamu yatırımlarının emek payı üzerindeki etkileri Bom ve Erasuskin (2021) tarafından ele alınmış, ölçüm ve veri sorunları ise Grossman ve Oberfield (2022) tarafından tartışılmıştır. Uluslararası kuruluşların raporları da teknolojik dönüşüm ve küresel üretim ağlarının emek piyasaları üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır (World Bank, 2025).

Emek gelir payına ilişkin literatürde öne çıkan çalışmalar kronolojik olarak Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yıl	Yazar(lar)	Çalışma Türü	Temel Katkı
1957	Nicholas Kaldor	Teorik yaklaşım	“Kaldor gerçekleri” kapsamında emek gelir payının uzun dönemde istikrarlı olduğu görüşü ortaya konmuştur.
1999	Feenstra & Hanson	Ampirik çalışma	Outsourcing ve küresel üretim ağlarının ücret yapısı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.
2003	Bentolila & Saint-Paul	Ampirik / teorik	Sermaye-emek ikamesi ve teknolojik değişimin emek payı üzerindeki etkileri modellenmiştir.
2009	Arpaia, Pérez & Pichelmann	Ampirik analiz	Avrupa ekonomilerinde emek payındaki düşüşün yapısal dönüşüm ve yatırım dinamikleriyle ilişkisi incelenmiştir.

2010	Kristal	Ampirik çalışma	Sendikalaşma oranlarının ve işçi sınıfının pazarlık gücünün zayıflamasının emek payına etkisi analiz edilmiştir.
2013	Elsby, Hobijn & Şahin	Ampirik çalışma	ABD’de emek payındaki düşüşün önemli kısmının ithalat rekabeti ve küreselleşme ile ilişkili olduğu gösterilmiştir.
2013	Stockhammer	Literatür analizi	Finansallaşma ve sendikasızlaşmanın emek payındaki düşüşte belirleyici olduğu savunulmuştur.
2014	Karabarbounis & Neiman	Ampirik çalışma	Bilgi teknolojilerinin ucuzlamasının sermaye kullanımını artırarak emek payını azalttığı ileri sürülmüştür.
2014	Piketty	Teorik analiz	Sermaye getirilerinin ekonomik büyümeden daha hızlı artmasının uzun dönemli gelir eşitsizliklerini artırdığı ileri sürülmüştür.
2015	Bivens & Mishel	Ampirik analiz	Verimlilik ile reel ücretler arasındaki bağıın zayıflaması emek payındaki düşüşle ilişkilendirilmiştir.
2017	IMF	Uluslararası rapor	Emek payındaki düşüşün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı belirleyicilere sahip olduğu gösterilmiştir.
2018	Acemoglu & Restrepo	Teorik / ampirik	Otomasyon ve robot teknolojilerinin emek talebini azaltarak emek payını düşürdüğü ileri sürülmüştür.
2019	Guerriero	Meta analiz	Küresel panel veri kullanılarak emek payını etkileyen faktörlerin kapsamlı bir sentezi yapılmıştır.
2020	Autor, Dorn et al.	Ampirik çalışma	“Süperstar firmalar” hipotezi ile piyasa yoğunlaşmasının emek payını düşürdüğü gösterilmiştir.
2020	De Loecker, Eeckhout & Unger	Ampirik çalışma	Artan piyasa gücü ve yükselen mark-up oranlarının emek gelir payını azalttığı bulunmuştur.
2020	Barkai	Ampirik çalışma	ABD’de hem emek hem de sermaye payının azalırken kar payının arttığı gösterilmiştir.

2020	Stansbury & Summers	Teorik analiz	İşçilerin azalan pazarlık gücünün emek payındaki düşüşte temel rol oynadığı ileri sürülmüştür.
2021	Bom & Erauskin	Ampirik çalışma	Kamu yatırımlarının emek payı üzerindeki etkileri yeni veri setleri kullanılarak analiz edilmiştir.
2022	Grossman & Oberfield	Metodolojik analiz	Emek payı ölçümlerinde veri ve metodoloji kaynaklı hatalar tartışılmıştır.
2023	Gradzewicz & Mućk	Ampirik çalışma	Küresel piyasa yoğunlaşmasının hem emek hem de sermaye paylarını baskıladığı gösterilmiştir.
2024	ILO	Uluslararası rapor	Küresel emek gelir payının son yirmi yılda önemli ölçüde gerilediği rapor edilmiştir.
2025	World Bank	Uluslararası rapor	Teknolojik ilerlemenin kısa vadede birçok ekonomide emek talebi üzerinde ikame etkisi yarattığı belirtilmiştir.
2025	OECD	Uluslararası rapor	Reel ücret dinamikleri ve demografik değişimlerin emek payı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Literatür incelendiğinde emek gelir payındaki düşüşün farklı faktörler üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu çalışmaların büyük bir bölümü bu faktörleri ayrı ayrı ele almaktadır. Bu çalışma, küreselleşme, teknolojik dönüşüm, finansallaşma ve kurumsal faktörleri birlikte değerlendiren bütüncül bir teorik çerçeveyi sunmayı amaçlamaktadır.

Teorik Altyapı

Emek gelir payı, toplam üretimden elde edilen gelirin emek ve sermaye faktörleri arasında nasıl dağıldığını gösteren temel makroekonomik göstergelerden biridir. Neoklasik büyüme teorisinde üretim faktörlerinin marjinal verimliliklerine göre ödüllendirildiği varsayılmakta ve bu nedenle uzun dönemde faktör gelir paylarının görece istikrarlı olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın en önemli dayanaklarından biri Kaldor (1957) tarafından ortaya konulan ve “Kaldor gerçekleri” olarak bilinen gözlemlerdir. Kaldor’a göre gelişmiş ekonomilerde emek gelir payı uzun dönemde büyük ölçüde sabit kalma eğilimi göstermektedir.

Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar birçok ülkede emek gelir payının önemli ölçüde gerilediğini ortaya koymuştur. Bu durum faktör gelir dağılımına ilişkin klasik varsayımların yeniden tartışılmasına yol açmış ve emek payındaki değişimleri açıklamaya yönelik çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Literatürde emek gelir payındaki düşüşü açıklayan temel

yaklaşımlar genel olarak teknolojik dönüşüm, küreselleşme, finansallaşma ve işgücü piyasasındaki kurumsal değişimler etrafında şekillenmektedir.

Teknolojik değişim yaklaşımı, özellikle sermaye ve emek arasındaki ikame ilişkisine odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre teknolojik gelişmeler üretim süreçlerinde sermaye kullanımını artırarak emek talebini azaltabilmektedir. Bentolila ve Saint-Paul (2003), sermaye-emek ikamesinin emek gelir payı üzerindeki etkilerini teorik ve ampirik bir çerçevede ele almıştır. Daha yakın tarihli çalışmalar ise dijitalleşme ve otomasyon süreçlerinin emek piyasaları üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Acemoglu ve Restrepo (2018), robot teknolojilerinin bazı iş türlerini ikame ederek emek talebini azaltabileceğini ve bunun emek gelir payının gerilemesine katkıda bulunabileceğini ileri sürmektedir.

Emek gelir payındaki değişimleri açıklayan bir diğer önemli yaklaşım küreselleşme süreci ile ilişkilidir. Küreselleşme ile birlikte üretim süreçlerinin uluslararası ölçekte yeniden örgütlenmesi ve küresel değer zincirlerinin yaygınlaşması, işgücü piyasalarının yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Feenstra ve Hanson (1999), üretimin bazı aşamalarının düşük maliyetli ülkelere kaydırılmasının gelişmiş ülkelerde düşük vasıflı işgücüne olan talebi azaltabileceğini göstermiştir. Benzer şekilde uluslararası ticaretin artması ve ithalat rekabetinin yoğunlaşması da emek gelir payı üzerinde baskı oluşturabilmektedir.

Finansallaşma yaklaşımı ise finansal piyasaların ekonomik faaliyetler üzerindeki artan etkisine odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre şirket yönetiminde hissedar değerinin ön plana çıkması ve finansal getirilerin üretim faaliyetlerine kıyasla daha önemli hale gelmesi emek gelir payını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Stockhammer (2013), finansallaşma sürecinin ücret payı üzerindeki etkilerini inceleyerek finansal sektörün genişlemesinin ve sendikasızlaşmanın emek payındaki düşüşte önemli rol oynadığını ileri sürmektedir. Ayrıca firmaların piyasa gücündeki artışın da emek gelir payı üzerinde etkili olabileceği belirtilmektedir. De Loecker, Eeckhout ve Unger (2020), yükselen mark-up oranlarının emek gelir payının azalmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Kurumsal yaklaşımlar ise işgücü piyasalarındaki düzenlemeler ve çalışanların pazarlık gücüne odaklanmaktadır. Bu çerçevede sendikalaşma oranlarının düşmesi, toplu pazarlık mekanizmalarının zayıflaması ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması emek gelir payını etkileyebilen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Kristal (2010), sendikaların zayıflamasının emek payındaki düşüşle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Stansbury ve Summers (2020) tarafından geliştirilen işçi gücü hipotezi, işgücü piyasasında çalışanların pazarlık gücündeki azalışın emek gelir payının gerilemesine yol açabileceğini ileri sürmektedir.

Sonuç olarak teorik literatür, emek gelir payındaki düşüşün tek bir faktörle açıklanamayacağını göstermektedir. Teknolojik dönüşüm, küreselleşme, finansallaşma ve kurumsal değişimler bu süreci birlikte şekillendiren temel mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma söz konusu yaklaşımları bütüncül bir teorik çerçevede ele alarak emek gelir payındaki değişimleri açıklayan temel mekanizmaları tartışmayı amaçlamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada emek gelir payındaki düşüşü açıklayan temel yaklaşımlar teorik bir çerçevede ele alınmış ve konuya ilişkin literatür sistematik bir biçimde incelenmiştir. Emek gelir payı, üretim sürecinde yaratılan toplam gelirin emek ve sermaye faktörleri arasında nasıl paylaşıldığını gösteren önemli bir makroekonomik göstergedir. Son yıllarda birçok ülkede emek gelir payının gerilediğine ilişkin bulgular, faktör gelir dağılımına ilişkin geleneksel varsayımların yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır.

Literatür incelendiğinde emek gelir payındaki düşüşü açıklamak için farklı teorik yaklaşımların geliştirildiği görülmektedir. Bu yaklaşımlar genel olarak teknolojik dönüşüm, küreselleşme, finansallaşma ve işgücü piyasalarındaki kurumsal değişimler etrafında yoğunlaşmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve otomasyon süreçleri üretim yapısını değiştirerek emek talebi üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir. Yapay zekâ destekli otomasyon sistemleri verimliliği artırırken aynı zamanda sermaye yoğun üretim yapısını güçlendirmekte ve üretimden elde edilen katma değer dağılımını değiştirebilmektedir. Küreselleşme süreci ise üretimin uluslararası ölçekte yeniden örgütlenmesine ve küresel değer zincirlerinin yaygınlaşmasına yol açarak işgücü piyasalarının yapısını dönüştürmektedir. Bunun yanı sıra finansallaşma süreci ve firmaların piyasa gücündeki artış da emek gelir payının azalmasına katkıda bulunabilmektedir. Ayrıca sendikalaşma oranlarının düşmesi ve çalışanların pazarlık gücündeki zayıflama gibi kurumsal değişimler de emek gelir payı üzerinde etkili olan önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Çalışmanın bulguları, emek gelir payındaki düşüşün tek bir faktörle açıklanamayacağını ve söz konusu sürecin çok boyutlu ekonomik ve kurumsal dinamiklerden etkilendiğini göstermektedir. Bu nedenle emek gelir payındaki değişimleri anlamak için teknolojik gelişmeler, küresel ekonomik entegrasyon, finansal piyasaların yapısı ve işgücü piyasalarındaki kurumsal düzenlemelerin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Bu çerçevede gelecekte yapılacak çalışmalar için bazı öneriler sunulabilir. Öncelikle emek gelir payındaki değişimlerin farklı ülke grupları açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca teknolojik dönüşüm, küresel değer zincirleri ve piyasa yoğunlaşması gibi faktörlerin emek gelir payı üzerindeki etkilerini ampirik yöntemlerle analiz eden çalışmaların artırılması önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra işgücü piyasalarındaki kurumsal düzenlemelerin ve çalışanların pazarlık gücünün emek gelir payı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da literatür açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Emek gelir payındaki değişimler yalnızca faktör gelir dağılımı açısından değil, aynı zamanda gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme ve toplumsal refah açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle emek gelir payına ilişkin teorik ve ampirik çalışmaların artırılması, söz konusu dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına ve ekonomik politika tartışmalarına katkı sağlamasına yardımcı olacaktır.

Emek gelir payındaki düşüşün çok boyutlu bir süreç olması, politika yapımcıların da bu soruna bütüncül bir yaklaşım geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Öncelikle teknolojik dönüşüm ve otomasyon süreçlerinin emek piyasaları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmek için eğitim

politikalarının ve beceri geliştirme programlarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle dijital beceriler ve ileri teknoloji alanlarında işgücünün yetkinliğinin artırılması, teknolojik değişim karşısında emek talebinin sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

Bunun yanı sıra işgücü piyasalarında çalışanların pazarlık gücünü destekleyen kurumsal düzenlemelerin güçlendirilmesi de emek gelir payının korunması açısından önemli bir rol oynayabilir. Sendikalaşma mekanizmalarının güçlendirilmesi, toplu pazarlık süreçlerinin etkinliğinin artırılması ve çalışan haklarını koruyan düzenlemelerin geliştirilmesi bu çerçevede değerlendirilebilecek politika araçları arasında yer almaktadır.

Küreselleşme sürecinin üretim yapısı üzerindeki etkileri dikkate alındığında, ülkelerin küresel değer zincirlerine katılımını artırırken aynı zamanda yerel istihdamı ve katma değeri destekleyen sanayi politikaları geliştirmeleri de önem taşımaktadır. Ayrıca artan piyasa yoğunlaşmasının emek gelir payı üzerindeki etkilerini sınırlamak amacıyla rekabet politikalarının etkin biçimde uygulanması ve piyasa gücünü dengeleyici düzenlemelerin güçlendirilmesi de emek gelir payının korunmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak emek gelir payındaki gerilemenin önlenmesi için teknoloji politikaları, eğitim sistemleri, işgücü piyasası kurumları ve rekabet politikalarının bir arada değerlendirildiği kapsamlı bir politika çerçevesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle emek gelir payına ilişkin teorik ve ampirik çalışmaların artırılması, söz konusu dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına ve daha kapsayıcı ekonomik politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). *Artificial intelligence, automation and work* (NBER Working Paper No. 24196). National Bureau of Economic Research.

Arpaia, A., Pérez, E., & Pichelmann, K. (2009). *Understanding labour income share dynamics in Europe* (European Economy Economic Papers No. 379). European Commission.

Autor, D., Dorn, D., Katz, L. F., Patterson, C., & Van Reenen, J. (2020). The fall of the labor share and the rise of superstar firms. *Quarterly Journal of Economics*, 135(2), 645–709.

Barkai, S. (2020). Declining labor and capital shares. *Journal of Finance*, 75(5), 2421–2463.

Bentolila, S., & Saint-Paul, G. (2003). Explaining movements in the labor share. *The BE Journal of Macroeconomics*, 3(1).

Bivens, J., & Mishel, L. (2015). *Understanding the historic divergence between productivity and a typical worker's pay* (Economic Policy Institute Issue Brief No. 406). Economic Policy Institute.

- Bom, P., & Erauskin, I. (2021). Public investment and labor share. *Empirical Economics*, 61(5), 2547–2573.
- De Loecker, J., Eeckhout, J., & Unger, G. (2020). The rise of market power and the macroeconomic implications. *Quarterly Journal of Economics*, 135(2), 561–644.
- Elsby, M. W. L., Hobijn, B., & Şahin, A. (2013). The decline of the U.S. labor share. *Brookings Papers on Economic Activity*, 44(2), 1–63.
- Feenstra, R. C., & Hanson, G. H. (1999). The impact of outsourcing and high-technology capital on wages: Estimates for the United States, 1979–1990. *Quarterly Journal of Economics*, 114(3), 907–940.
- Gradzewicz, M., & Mućk, J. (2023). Global concentration and factor shares. *Economic Modelling*, 124, 106336.
- Grossman, G. M., & Oberfield, E. (2022). The elusive explanation for the declining labor share. *Annual Review of Economics*, 14, 93–124.
- Guerriero, M. (2019). The labor share of income around the world: Evidence from a panel dataset. *World Development*, 124, 104640.
- International Labour Organization. (2024). *Global wage report 2024*. ILO.
- International Monetary Fund. (2017). *World economic outlook: Gaining momentum?* IMF.
- Kaldor, N. (1957). A model of economic growth. *Economic Journal*, 67(268), 591–624.
- Karabarbounis, L., & Neiman, B. (2014). The global decline of the labor share. *Quarterly Journal of Economics*, 129(1), 61–103.
- Kristal, T. (2010). Good times, bad times: Postwar labor's share of national income in capitalist democracies. *American Sociological Review*, 75(5), 729–763.
- OECD. (2025). *Employment outlook 2025*. OECD Publishing.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.
- Stansbury, A., & Summers, L. H. (2020). The declining worker power hypothesis. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2020(1), 1–77.

Stockhammer, E. (2013). *Why have wage shares fallen? A panel analysis of the determinants of functional income distribution* (ILO Conditions of Work and Employment Series No. 35). International Labour Organization.

World Bank. (2025). *World development report 2025*. World Bank.

TÜRKİYE’DE TARIM VE GIDA GÜVENCESİNE YÖNELİK MALİYE POLİTİKALARININ ON İKİNCİ KALKINMA PLANI PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi İsmail KOÇ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

E-posta: ismailkoc@subu.edu.tr- ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1944-2274>

ÖZET

Son yıllarda küresel ölçekte yaşanan jeopolitik gerilimler, Covid 19 Salgını, bölgesel savaşlar, iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkileri ve uluslararası tedarik zincirlerinde ortaya çıkan kırılganlıklar gıda güvencesi meselesini devletlerin ekonomi politikalarında öncelikli bir alan hâline getirmiştir. Bu gelişmeler tarım sektörünü yalnızca ekonomik üretim ve istihdam açısından değil, aynı zamanda ulusal gıda arz güvenliği, toplumsal refah ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri bakımından stratejik bir sektör konumuna taşımaktadır. Türkiye açısından iç talep dinamikleri ile çevre ülkelerde yaşanan savaşlar ve göç hareketlerinin sebep olduğu ekonomik ve sosyal baskılar ile enerji ve gıda tedarikinde ortaya çıkan dengesizlikler, tarım ve gıda güvencesine yönelik politikaların öncelik kazanmasına ve politika hedeflerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Tarım sektörünün ülke tüketimini karşılayabilecek yeterli üretim kapasitesine ulaşması ve verimlilik düzeyinin artırılması gıda güvencesinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda gıda arzı, gıdaya erişim, gıdanın etkin kullanımı ve gıda istikrarı gibi temel unsurların güvence altına alınmasına yönelik politikalar; olağan ve kriz dönemlerinde ülkelerin kendi kendine yetebilen, güçlü ve sürdürülebilir bir tarım ve gıda sistemi oluşturabilmeleri açısından stratejik bir rol oynamaktadır. Tarımsal üretim kapasitesinin geliştirilmesi ve gıda güvencesinin sağlanması kuşkusuz kamu politikaları, maliye politikası araçları ve sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda kalkınma planları, ülkelerin ekonomik ve sosyal politika önceliklerini belirleyen temel stratejik politika belgeleri olup kamu politikaları büyük ölçüde bu planlarda yer alan hedefler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu çerçevede çalışmada Türkiye’de tarım ve gıda güvencesine yönelik politikalar On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) temel alınarak incelenmekte ve plan kapsamında öngörülen politika araçları kamu maliyesi yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmektedir. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup doküman incelemesi ve tematik içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bilgisayar yardımlı tematik içerik analizi, On İkinci Kalkınma Planı'nın (2024-2028) tarım ve gıda güvencesine yönelik maliye politikası boyutlarını 4 ana tema ve 13 alt tema çerçevesinde yapılandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliye Politikası, Tarım Politikaları, Gıda Güvencesi

1.GİRİŞ

Türkiye’de tarım sektörü ekonomik yapı içinde önemli bir üretim ve istihdam alanıdır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2024 yılı itibarıyla tarım sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı yaklaşık %6–7 seviyesinde gerçekleşirken, toplam istihdamın yaklaşık %17’si tarım sektöründe yer almaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Tarım sektörü kırsal istihdam ve gelir dağılımı bakımından da stratejik bir sektördür. Vatandaşların temel yaşam kaynaklarının üretilmesin açısından hayati bir öneme sahiptir. Dolayısı ile tüm ekonomik ve sosyal yönleri ile birlikte tarım sektörü gıda güvencesinin sağlanmasında stratejik bir sektördür.

Gıda güvencesinin sağlanmasına yönelik politikalar tarımsal üretimin kapasitesinin artırılması, tarımsal altyapının geliştirilmesi ve gıda arz zincirinin güçlendirilmesi çerçevesinde şekillenmektedir. Bu kapsamda ülkelerin sulama yatırımlarının genişletilmesi, üretim planlamasının yapılması, tarım arazilerinin korunması, hayvancılık üretiminin artırılması ve tarımda dijitalleşme uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi politika araçları ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede tarım arazilerinin korunması, stratejik ürünlerde üretim planlaması yapılması, gıda arz güvenliği ve fiyat istikrarının sağlanması, tarımda dijital teknolojilerin yaygınlaştırılması ve iklim değişikliğine bağlı kuraklık risklerine karşı erken uyarı ve Ar-Ge sistemlerinin geliştirilmesi ekseninde şekillendiği görülmektedir. Ayrıca sera organize tarım bölgeleri, kent tarımı uygulamaları ve üretim-ihracat-ithalat dengesi gözetilerek hazırlanan arz yönetimi politikaları ile tarımsal üretim kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir. Dolayısıyla tarımsal teşvik politikalarının yalnızca üretimi artırmaya yönelik değil, aynı zamanda gıda arz güvenliğini güçlendirmeye ve gıda fiyat istikrarını sağlamaya yönelik mali politika araçları olarak işlev gördüğü ifade edilebilir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024).

On İkinci Kalkınma Planı Türkiye’nin en güncel strateji belgesi olması özelliği ile tarım ve gıda politika hedeflerine dair bilgiler verebilmektedir. Bu kapsamda On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) esas alınarak Türkiye’nin tarım ve gıda güvencesine yönelik maliye politikaları doküman incelemesi yolu ile ele alınmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE ve LİTERATÜR

Tarım ve gıda politikalarında devlet müdahalesi, kamu ekonomisi literatüründe piyasa mekanizmasının tek başına toplumsal açıdan optimal sonuçlar üretmediği durumlara dayandırılmaktadır. Bu çerçevede tarım ve gıda güvencesi politikalarının kuramsal temelleri başlıca piyasa başarısızlıkları, bilgi asimetrisi, erdemli mallar ve sosyal refah hedefleri ile açıklanmaktadır. Öncelikle tarım sektörü doğası gereği yüksek risk ve belirsizlik içeren bir üretim alanıdır. İklim koşulları, doğal afetler, hastalıklar ve uluslararası fiyat dalgalanmaları tarımsal üretimi doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle piyasa mekanizması tek başına tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayamamakta ve devlet müdahalesi gerekli hâle gelebilmektedir. Kamu ekonomisi literatüründe bu durum piyasa başarısızlığı (market failure) kapsamında değerlendirilmektedir.

Tarım ve gıda piyasalarında devlet müdahalesinin bir diğer kuramsal gerekçesi bilgi asimetrisi (information asymmetry) problemidir. Gıda piyasalarında tüketicilerin ürün kalitesi hakkında üreticilere kıyasla daha az bilgiye sahip olması, asimetrik bilgi problemini ortaya çıkarmakta ve bu durum piyasa başarısızlığına yol açabilmektedir (Akerlof, 1970). Tüketiciler çoğu zaman

gıda ürünlerinin üretim koşulları, sağlık riskleri veya kalite özellikleri hakkında tam bilgiye sahip değildir (Çoban 2005:145). Bu nedenle gıda güvenliği standartları, denetim mekanizmaları ve etiketleme uygulamaları gibi düzenleyici politikalar devlet tarafından yürütülmektedir. Dolayısı ile devlet düzenleyici mekanizmalar yolu ile gıdanın üretim sürecinin başlangıcından nihai tüketiciye ulaşmasına kadar geçen tüm aşamalarda kalite ve güvenlik denetimini sağlayarak, gıda sektörünün güvenli ve tüketime uygun ürünler üretmesini teşvik etmektedir (Eştürk ve Kaya, 2023: 477).

Gıda tüketiminin kamu ekonomisi açısından önemli bir diğer boyutu ise gıdanın erdemli mal (merit good) niteliği ve kamusal bir mal olma niteliğidir. Gıda, üretim ve tüketim özellikleri itibarıyla dışlanabilir ve rekabetçi bir yapıya sahip olduğundan özel mal niteliği taşımaktadır. Özel firmalar temel gıdaları ve yiyecek rezervlerini yalnızca özel faydaları bağlamında değerlendirirken, kamusal fayda ile ilgilenmemektedirler (Akdoğan Gedik, 2020:191). Ancak gıda güvencesi, bireylerin gıdaya erişiminin dışlanamaması ve toplumun tamamını ilgilendirmesi nedeniyle kamusal mal özellikleri de göstermektedir. Bu nedenle gıda güvencesi, sağlıklı ve sürdürülebilir bir toplum yapısının oluşturulması açısından kamusal bir nitelik taşımakta ve devlet müdahalesini gerekli kılmaktadır (Rocha, 2006, s. 13), aktaran Akdoğan Gedik, 2021: 66). Toplum sağlığı, dengeli beslenme ve insan sermayesinin gelişimi açısından yeterli ve sağlıklı gıdaya erişim büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle devletler toplumun asgari beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasını yalnızca piyasa mekanizmasına bırakmayarak devlet, paternalist bir yaklaşımla vergilendirme, etiketleme ve sübvansiyon gibi araçlarla bireyleri daha sağlıklı tercihlere yönlendirmektedir (Koç, 2026:76).

Tarım ve gıda politikalarında devlet müdahalesinin bir diğer kuramsal dayanağı ise pozitif dışsallıklar (positive externalities) ile ilgilidir. Tarımsal üretim yalnızca gıda üretimi sağlamakla kalmamakta; kırsal istihdamın korunması, çevresel sürdürülebilirlik, biyolojik çeşitliliğin korunması ve bölgesel kalkınma gibi toplumsal faydalar da üretmektedir. Bu nedenle devletler tarımsal üretimi destekleyerek bu olumlu dışsallıkların devamlılığını sağlamayı amaçlamaktadır. Güvenli gıdalara ve tarım ürünlerine olan artan talep, küresel olarak gıda arz güvenliğini, beslenmeyi ve ekonomik refahı iyileştirme potansiyeline sahiptir (Akyüz ve Gönülalan, 2025: 82). Ayrıca tarım sektörü birçok ülkede stratejik sektör olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası ticarete yaşanabilecek krizler, savaşlar veya küresel tedarik zinciri kırılmaları gıda arzında ciddi riskler oluşturabilmektedir. Bu nedenle devletler gıda arz güvenliğini sağlamak amacıyla üretim planlaması, stok yönetimi, destekleme politikaları ve kamu yatırımları gibi politika araçlarını kullanmaktadır. Bu çerçevede kamu ekonomisi literatürü açısından değerlendirildiğinde, tarım ve gıda güvencesi politikalarının devlet tarafından desteklenmesi yalnızca ekonomik bir tercih değil; toplumsal refahın korunması, gıda arz güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi açısından önemli bir kamu politikası alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Tarım ve gıda güvenliğine yönelik maliye politikaları ve kalkınma planı çerçevesinde ele alan çalışmaların literatür taraması üç ana başlık altında gruplandırılmıştır: Tarım ve gıda güvenliğine yönelik maliye politikalarının etkisini inceleyen çalışmalar (bkz. Gopalakrishnan ve Saha (2019), Kamenya vd. (2022), Çak ve Yavuz (2023), İnneci (2025), OECD (2025), Eştürk ve Ören (2014), Karaman (2018)), kalkınma planı kapsamında değerlendiren çalışma

(bkz. T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014)) ve maliye ve para politikası kapsamında ele alan çalışmalar (bkz. Mamidanna, Ignaciuk ve Carrasco Azzini (2025), Knani ve Al Nefae (2026), Aye, Kotur ve Ater (2025), Kumareswaran ve Jayasinghe (2022)). Bu çalışmada farklı olarak, Türkiye’de tarım ve gıda güvenliğine yönelik maliye politikalarının etkilerini tarihsel ve güncel kalkınma planı perspektifiyle bir araya getirmesi açısından özgün bir katkı sunmakta ve literatürdeki çalışmalardan ayrılmaktadır. Özellikle On İkinci Kalkınma Planı çerçevesinde maliye politikalarının ve bölgesel üretim stratejilerinin incelenmesi, literatüre özgün bir bakış açısı kazandırmaktadır. Tarım ve gıda güvenliğine yönelik maliye politikaları, kalkınma planı ve para politikalarını değerlendiren çalışmaların literatür özetleri aşağıda verilmiştir.

Maliye politikası ve tarım-gıda ilişkisini ele alan çalışmalardan şunlar öne çıkmaktadır: Eştürk ve Ören (2014) çalışmasında, Türkiye’de Cumhuriyet döneminden günümüze kadar uygulanan tarım politikalarını, planlı dönem öncesi ve sonrası olarak gıda güvencesi açısından incelemiştir. Çalışmada tarımın stratejik önemi, gıda güvenliğinin sağlanmasında tarım politikalarının rolü ve sektöre verilen devlet destekleri vurgulanmıştır. Türkiye’de 1980’lere kadar devlet eliyle korunup desteklenen tarım sektörü, piyasa ekonomisine geçişle birlikte serbestleşmiş ve devlet destekleri kesintili olarak uygulanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’de sürdürülebilir gıda güvenliğinin sağlanması için, tarım ve gıda politikalarının öncelikli amaç olması; özellikle küçük ölçekli üreticiler ve kırsal nüfus desteklenerek tarımsal üretim ve verimliliğin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Karaman (2018) çalışmasında, açlık ve gıda güvenliği konusunu tarım-gıda politikaları çerçevesinde ele almıştır. Gıda üretiminin küresel ölçekte ihtiyaçtan fazla olmasına rağmen gıda güvenliğinin yalnızca üretimle sağlanamayacağı, tarladan sofraya tüm üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinin önem taşıdığı vurgulanmıştır. Gıda rejimi yaklaşımı, kapitalist dünya ekonomisi ile tarım-gıda ilişkilerini ve ekonomik modernleşme sürecindeki dönüşümleri analiz etmek için kullanılmıştır. Türkiye özelinde, 1980 sonrası tarım-gıda politikalarındaki değişimlerin temel gıda maddelerinin ithalatını zaman zaman gerekli kıldığı ve üretim ile dağıtım süreçlerinin birbirini etkilediği belirtilmiştir. Gopalakrishnan ve Saha (2019) çalışmasında, ekonomide gıda tüketimini artırmak amacıyla imalat malları üreticilerine vergi uygulayarak gıda sübvansiyonu sağlayan bir programın etkileri incelenmiştir. İki aktörlü (çiftçi ve sanayici hane) bir model kullanılarak yapılan simülasyonlar, sübvansiyonun kısa ve uzun vadede gıda üretimi ve aktörlerin sağlığını artırdığını göstermiştir. Ancak imalat üretimi ve toplam reel GSYİH’nin kısa vadede düştüğü, yalnızca uzun vadede yükseldiği görülmüştür. Program, her iki aktörün durumunu iyileştirmemekte, sınırlı sübvansiyon aralığında ise sosyal refah artışına yol açmaktadır.

Kamenya vd. (2022) çalışmasında, dokuz ECOWAS ülkesinde (Benin, Burkina Faso, Gambiya, Gana, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Togo) kamu tarım harcamalarının gıda güvenliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sabit etkili Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) modeliyle yapılan analizde, kamu tarım harcamalarının arttığı ancak bunun gıda güvenliğinde otomatik bir iyileşmeye yol açmadığı belirlenmiştir. Harcamalardaki artışın yetersiz beslenme oranında yaklaşık %0,2’lik azalma ve diyet enerji arz yeterliliğinde iyileşme ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. ECOWAS ülkelerinde gıda bulunabilirliği açısından ilerleme kaydedildiği ve kamu tarım harcamalarının gıdaya erişim ile bulunabilirlik üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çak ve Yavuz (2023), Türkiye’de tarıma yönelik vergisel kolaylıklar,

sübvansiyonlar ve parasal teşviklerin tarımsal üretime etkilerini incelemiştir. Çalışmada mevcut teşviklerin üretime katkısının sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle kırmızı et üretiminde büyükbaş hayvancılığın kapalı alanlarda yoğunlaşması, ithal yeme bağımlılığı ve yüksek maliyetler nedeniyle et ve süt fiyatlarının arttığı ifade edilmiştir. Araştırmada Anadolu'ya uygun küçükbaş hayvancılığın teşvik edilmesi ve tarımsal üretimde bölgesel iklim koşullarına uygun, su tüketimi düşük ürünlerin desteklenmesi önerilmiştir.

İnneci (2025) çalışmasında, 5 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'de tarıma yönelik vergi teşvikleri ve ülkeler arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Vergi muafiyetleri, indirimler ve geri ödeme sistemlerinin çiftçilerin vergi yükünü azaltarak üretimi teşvik ettiği ve dolayısıyla gıda güvenliğine katkı sağladığı vurgulanmıştır. Tarımsal girdilere yönelik teşviklerin maliyetleri düşürerek ürün fiyatlarının kontrolüne yardımcı olduğu belirtilmiş, Türkiye özelinde taban fiyat uygulamalarının gıda güvenliği açısından kritik olduğu ifade edilmiştir. OECD (2025) raporuna göre, Türkiye'nin tarım üretici desteği (PSE) 2022–24'te %9 ile OECD ortalamasının altında olup, 2000–02'deki %25 seviyesinden düşüş göstermiştir. PSE'nin çoğu (%68) piyasa fiyat desteğinden oluşmakta ve makroekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Yerel üretici fiyatları sınır referans fiyatlarının %8 üzerinde olup, genel sektör desteği (GSSE) toplam desteğin %42'sini oluşturarak OECD ortalamasının üzerinde olduğu ifade edilmiştir. Toplam sektör desteği GSYİH'nın %1'i seviyesinde olup, uzun vadede azalma göstermesine rağmen OECD ortalamasının üzerinde bir oranda olduğu bildirilmiştir.

Kalkınma planı özel ihtisas komisyon raporunda yapılan incelemede, Onuncu Kalkınma Planı kapsamında T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014), Türkiye'de tarımsal yapının etkinliğini ve gıda güvenliğini artırmaya yönelik politika ve stratejileri değerlendirmiştir. Çalışmada, geniş tarım arazileri, uygun iklim koşulları, biyoçeşitlilik ve güçlü üretim potansiyeli ile Türkiye tarım sektörünün kapasitesi vurgulanmıştır. Tarımsal altyapı yetersizlikleri, doğal kaynakların etkin kullanılamaması, pazarlama ve örgütlenme sorunları ile bazı girdilerde dışa bağımlılık sektörün temel zayıflıkları olarak belirtilmiştir. Raporda, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, arazi toplulaştırması, eğitim faaliyetlerinin artırılması ve pazarlama kanallarının iyileştirilmesi gibi politika önerileri sunulmuştur. Bu dönüşümlerin gerçekleştirilmesiyle Türkiye'de sürdürülebilir, rekabet gücü yüksek ve gıda güvenliğini sağlayan bir tarım sektörü oluşturulabileceği ifade edilmiştir.

Konuyu maliye politikası yanında para politikası perspektifinden de ele alan çalışmaları şu şekilde özetlemek mümkündür; Kumareswaran ve Jayasinghe (2022) çalışması, Covid-19 pandemisinin tarımsal gıda sistemleri ve küresel gıda güvenliği üzerindeki etkilerini sistematik olarak incelemiştir. 2006–2021 döneminde 132 bilimsel makale ve 24 politika raporu analiz edilmiştir. Pandeminin ekonomik gerileme ve artan gıda güvensizliği ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada engeller oluşturduğu belirtilmiştir. Aye, Kotur ve Ater (2025) çalışmasında, 1970–2021 döneminde Nijerya'da ekonomik politika belirsizliğinin gıda güvenliği üzerindeki eşik etkilerini incelemiştir. Eşik regresyon modeliyle yapılan analiz, küresel ekonomik belirsizlik için 0,077'lik bir eşik değeri belirlemiş ve bu değerin üzerinde döviz kuru belirsizliğinin gıda güvenliği üzerinde anlamlı etkisi olduğu bulunmuştur. Eşik altında ise yetişkin nüfus ve çevresel bozulmanın gıda güvenliği üzerinde güçlü etkileri vardır. Çalışmada, ekonomik politika belirsizliğinin gıda güvenliğini farklı eşik seviyelerde etkilediği

ifade edilmiştir. Politika yapıcılarının riskleri azaltmak için eşik değerleri dikkate alarak döviz kuru istikrarı ve gıda arzı stratejileri geliştirmesi önerilmiştir. Mamidanna, Ignaciuk ve Carrasco Azzini (2025) çalışmasında, 2015–2023 döneminde 153 ülkede gıda fiyatı enflasyonu ile gıda güvenliğinin eşzamanlı gelişimi incelenmiştir. Ülkeler, gıda güvensizliği düzeylerine göre dört gruba ayrılmış ve grup tabanlı yörünge analizi ile farklı politika ve güvenlik sonuçları ortaya konmuştur. Sonuç olarak, politika ve gıda güvenliği ilişkilerinin bağlama göre değişebileceği belirlenmiştir. Knani ve Al-Nefae (2026) çalışmasında, Suudi Arabistan’da makroekonomik değişkenler ile gıda güvenliği arasındaki ilişki yarı parametrik Markov geçişli kantil (MS-SQPF) modeli ile incelenmiştir. Sonuç olarak para politikasının gıda güvenliğini desteklediği, kamu harcamalarının resesyonlarda üretimi yavaşlatabileceği, döviz kuru ve ticaretin etkilerinin rejime bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Kişi başına gelir durgunlukta olumlu etkiler sağlarken, nüfus artışı talep baskısını artırmaktadır. Yatırımların etkisi gecikmeli olup hemen görülmemektedir. Çalışmada, tarım sektörünün dayanıklılığı ve gıda egemenliği için koordineli ve ekonomik olarak duyarlı bir makroekonomik çerçevenin önemi vurgulanmıştır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada, On İkinci Kalkınma Planı'nın (2024-2028) tarım ve gıda güvencesine yönelik maliye politikası boyutlarının sistematik biçimde ortaya konulması amacıyla nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Nitel araştırma, sosyal olguları katılımcıların ya da belgelerin kendi bağlamı içinde anlamlandırmayı ve yorumlamayı ön plana alan bir epistemolojik tutumu yansıtmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Creswell ve Poth, 2018). Bu çalışmada söz konusu tutum, politika belgelerinin söylemsel ve tematik yapısını çözümleme amacıyla uygulanmıştır. Araştırma yöntemi olarak doküman incelemesi ve bilgisayar yardımlı tematik içerik analizi kullanılmıştır.

3.1. Araştırma Deseni

Araştırma, birincil veri kaynağı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 31 Ekim 2023 tarihinde onaylanan ve 253 sayfadan oluşan On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) belgesini esas almaktadır. Doküman incelemesi, araştırmacının incelemek istediği olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik olarak analiz edilmesini içermekte; bu yöntem özellikle birincil kaynakların doğrudan analizini gerektiren politika araştırmalarında yaygın biçimde kullanılmaktadır (Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Nitel araştırma geleneğine uygun olarak derinlemesine doküman analizi gerçekleştirilmiş; plan metni, tarım sektörüne ve maliye politikasına ilişkin bölümler odağında incelenmiştir.

Araştırmada hermenötik döngüsü ilkesi çerçevesinde önce plan belgesinin bütünü okunmuş, ardından tarım-maliye politikası kesişim noktaları derinlemesine analiz edilmiştir (Gadamer, 2004; Patton, 2002). Hermenötik döngü, metnin parçalarının bütünlü, bütünlüğün de parçalarıyla sürekli ilişki içinde yorumlanmasını öngören bu yaklaşım; politika metnindeki söylemsel yapıların ve tematik yönelimlerin bütüncül bir perspektifle kavranmasına imkân tanımaktadır.

3.2. Veri Analizi: Bilgisayar Yardımlı Tematik İçerik Analizi

Tematik içerik analizinde tümevarımsal ve bulgusal (inductive-heuristic) bir yaklaşım benimsenmiştir (Braun ve Clarke, 2006). Plan metni önce dijital ortama aktarılmış; tarım ve gıda güvencesiyle maliye politikası anahtar kavramlarını eş zamanlı içeren cümle ve paragraflar sistematik biçimde ayıklanmıştır. Bu işlem sonucunda doğrudan analiz birimleri oluşturan 56 kesişim cümlesi elde edilmiştir.

Anahtar kelime ve çok kelimeli kavramsal ifadelerin çıkarımında YAKE (Yet Another Keyword Extractor) algoritması kullanılmıştır. YAKE, denetlenmemiş (unsupervised) bir anahtar kelime çıkarım yöntemi olup cümle konumu, sözcük sıklığı ve birlikte kullanım (co-occurrence) örüntülerini istatistiksel olarak birleştirerek anahtar ifadeleri belirlemektedir (Campos vd., 2020). Yöntem, Türkçe gibi biçimbilimsel açıdan zengin dillerde de güvenilir performans göstermesi nedeniyle tercih edilmiştir.

YAKE analizi $n=4$ (dört kelimeye kadar çok kelimeli ifade), $\text{dedupLim}=0,6$ (yineleme eşiği) ve $\text{top}=60$ parametreleriyle çalıştırılmış; anlamsız bağlaç ve eylem kalıpları (amacıyla, şekilde, edilecektir vb.) filtrelenmiştir. Elde edilen kavramsal kümeler araştırmacı tarafından yorumlanarak tematik kategorilere dönüştürülmüştür. Bu süreç, bilgisayar yardımlı veri azaltımını araştırmacı yorumuyla bütünleştiren karma bir analitik prosedürü temsil etmektedir (Mayring, 2015).

Temalar, tümevarımsal bir mantıkla ve yalnızca plan metninden hareketle oluşturulmuştur; önceden belirlenmiş bir kodlama çerçevesi uygulanmamıştır (Braun ve Clarke, 2006; Thomas, 2006). Tematik doyum, yeni veri birimlerinin mevcut temalara büyük ölçüde karşılık gelmesiyle sağlanmıştır. Analiz sonucunda 4 ana tema ve 13 alt tema belirlenmiştir.

3.3. Analitik Güvenilirlik

Nitel araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği, nicel araştırmadan farklı ölçütlerle değerlendirilmektedir (Lincoln ve Guba, 1985; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu çalışmada inanılabilirlik (credibility), aktarılabilirlik (transferability) ve tutarlılık (dependability) ölçütleri çerçevesinde şu önlemler alınmıştır:

- (i) Şeffaflık ve yeniden üretilebilirlik: Kavramsal çıkarım süreci adım adım belgelenmiş; YAKE parametreleri açık biçimde raporlanmıştır.
- (ii) Doğrudan alıntıyla tematik geçerlilik: Her tema ve alt tema, plan metninden doğrudan blok alıntılarla desteklenmiş; tematik yorumun dayanağı birincil belgede somut biçimde gösterilmiştir (Bowen, 2009).
- (iii) Yapısal tutarlılık: Temalar, birbirini dışlayan ve kapsayıcı (MECE – Mutually Exclusive, Collectively Exhaustive) ilkesine göre yapılandırılmıştır (Minto, 2002).
- (iv) Bağlamsal geçerlilik: Analiz, plan metninin bütüncül okumasına dayandırılmış; hiçbir politika ifadesi bağlamından kopararak yorumlanmamıştır (Patton, 2002).

4. BULGULAR

Bilgisayar yardımlı tematik içerik analizi, On İkinci Kalkınma Planı'nın (2024-2028) tarım ve gıda güvencesine yönelik maliye politikası boyutlarını 4 ana tema ve 13 alt tema çerçevesinde yapılandırmıştır. Analiz kapsamında tarım-maliye politikası kesişimini temsil eden 56 cümle

belirlenmiş; bu cümleler YAKE algoritması aracılığıyla işlenerek kavramsal kümeler oluşturulmuştur. Tematik yapının genel dağılımı Tablo 1 ve Şekil 1'de sunulmaktadır.

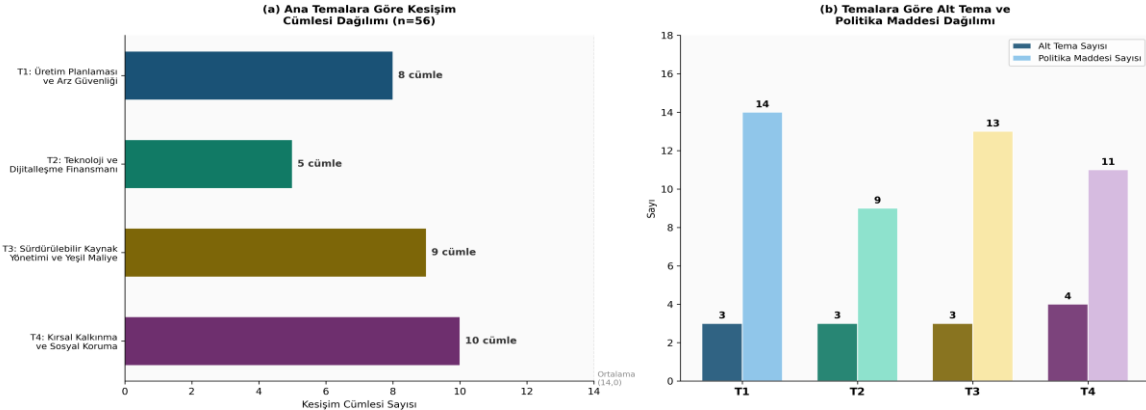
Tablo 1. On İkinci Kalkınma Planı Tarım-Maliye Politikası Kesişiminde Belirlenen Tematik Yapı

Tablo 1. On İkinci Kalkınma Planı Tarım-Maliye Politikası Kesişiminde Belirlenen Tematik Yapı

Ana Tema	Alt Tema Sayısı	Kesişim Cümlesi	Temsil Edilen Politika Maddeleri	Plan Bölümü
T1: Üretim Planlaması ve Arz Güvenliği	3	8	14	3.2.2.1, 3.1.6
T2: Teknoloji ve Dijitalleşme Finansmanı	3	5	9	3.2.2.1, 3.2.3.3
T3: Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi ve Yeşil Maliye	3	9	13	3.2.2.1, 3.4.5, 3.1.6
T4: Kırsal Kalkınma ve Sosyal Koruma	4	10	11	3.4.8, 3.3.7, 3.2.2.1
TOPLAM	13	56	47	—

Kaynak: On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028); YAKE destekli bilgisayar yardımı tematik içerik analizi

Şekil 1. On İkinci Kalkınma Planı Tarım-Maliye Politikası Kesişiminde Tematik Yapının Sayısal Dağılımı

Kaynak: On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028); YAKE destekli tematik içerik analizi

Şekil 1. Tematik Yapının Sayısal Dağılımı: (a) Kesişim Cümlesi Dağılımı, (b) Alt Tema ve Politika Maddesi Dağılımı

Tablo 1 ve Şekil 1(a) incelendiğinde, T4 (Kırsal Kalkınma ve Sosyal Koruma) temasının 10 kesişim cümlesi ve 4 alt temayla en geniş kapsamlı tema konumunda olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla T3 (9 cümle), T1 (8 cümle) ve T2 (5 cümle) izlemektedir. Şekil 1(b) ise T1'in politika maddesi sayısı açısından (14 madde) öne çıktığını; diğer bir ifadeyle, üretim planlaması ve arz güvenliği söyleminin plan metninde en geniş politika araç çeşitliliğiyle desteklendiğini ortaya koymaktadır. YAKE algoritmasının belirlediği en önemli 15 anahtar kavram ve ifade ise Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. YAKE Algoritması ile Belirlenen En Önemli 15 Anahtar Kavram ve İfade

Tablo 2. YAKE Algoritması ile Belirlenen En Önemli 15 Anahtar Kavram ve İfade

Sıra	Anahtar Kavram / İfade	YAKE Skoru (düşük = önemli)	İlgili Tema
1	gıda arz güvenliğinin temini	0.0036	T1
2	girdi maliyetlerinin azaltılması	0.0082	T1
3	tarımsal destekler	0.0201	T1
4	akıllı tarım uygulamaları	0.0095	T2
5	üretici örgütlerinin dijital altyapısı	0.0050	T2
6	Ar-Ge ve yayım bağı	0.0185	T2
7	sulama yatırımları	0.0245	T3
8	döngüsel ekonomi	0.0189	T3
9	sürdürülebilir tarım	0.0807	T3
10	organik tarım desteklenmesi	0.0656	T3
11	sosyal sigorta programları	0.0032	T4
12	Not: YAKE skoru düşük ve tarımın temelini oluşturduğu ve önemli artar. Parametreler: n=4, dedupLim=0.6, top=60, dil=Türkçe. kapsam ve üretici birimleri	0.0207	T4
13	kırsal kalkınma destekleri	0.0230	T4
14	IPARD finansmanı	0.0492	T4
15	kırsal girişimcilik teşviki	0.0492	T4

Tablo 2'ye göre en düşük YAKE skoruna (0,0036) sahip, dolayısıyla plan metninde en özgün ve belirleyici ifade olarak öne çıkan kavram 'gıda arz güvenliğinin temini'dir. Bunu 'girdi maliyetlerinin azaltılması' (0,0082) ve 'akıllı tarım uygulamaları' (0,0095) izlemektedir. Bu bulgular, planın tarım politikası söyleminde arz güvenliği ve maliyet yönetiminin merkezî kavramsal eksenler olarak konumlandırıldığına işaret etmektedir.

4.1. Tema 1: Üretim Planlaması ve Arz Güvenliği Odaklı Kamu Müdahalesi

On İkinci Kalkınma Planı'nın tarım ve maliye politikası kesişiminde belirlenen birinci ana tema, planlı üretim anlayışı ile kamu müdahalesinin meşruiyet zeminini ortaya koymaktadır. Bu tema, 14 politika maddesi ve 8 kesişim cümlesiyle analiz kapsamındaki en yüksek politika araç yoğunluğuna sahip tema olma özelliğini taşımaktadır. Plan metni, tarımsal kamu desteklerinin işlevini son derece açık bir biçimde tanımlamaktadır. Madde 397.10'da yer alan ifadeye göre tarımsal destekler;

"girdi maliyetlerinin azaltılması, finansman yükünün hafifletilmesi, teknoloji odaklı dönüşümün hızlandırılması, stratejik üretimin artırılması ve bu yolla gıda arz güvenliğinin temini doğrultusunda uygulanmaya devam edilecek, etkin olmayan uygulamalar sonlandırılacaktır"

Bu ifade, tarımsal desteğin salt bir gelir transferi mekanizması olmaktan çıkarılarak verimlilik artışı ve stratejik arz güvencesi hedeflerine bağlandığını açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu yaklaşım, uluslararası yazında 'akıllı sübvansiyon' (smart subsidy) olarak tanımlanan, piyasa başarısızlıklarını gidermeye yönelik hedeflenmiş destek anlayışıyla örtüşmektedir. Öte yandan 'etkin olmayan uygulamalar sonlandırılacaktır' ibaresi, harcama rasyonalizasyonu ilkesinin tarım sektörüne uygulanmasını temsil etmesi bakımından maliye politikası açısından kritik bir söylemsel işaret niteliği taşımaktadır.

Bitkisel üretimde planlı üretime geçiş bu temanın en somut politika yönelimini oluşturmaktadır. Plan, arz-talep dengesi ve tarım arazilerinin kabiliyet sınıflarına uygun kullanımı gözetilerek üretim planlaması yapılacağını; stratejik ürünlerde kendine yeterliliğin sağlanmasının temel amaç olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, merkezi planlama anlayışını doğrudan çağrıştırmasa da üretim kararlarına kamu müdahalesinin yoğunlaşacağına dair güçlü bir sinyal vermektedir.

Sayısal hedefler bu söylemi somutlaştırmaktadır. Tablo 3 ve Şekil 2'de görüldüğü üzere merkezi yönetim bütçesinden yapılan tarımsal desteklerin tarımsal katma değere oranının 2022'deki %4,1 düzeyinden 2028 sonunda %5,0'e yükseltilmesi hedeflenmektedir. Arazi toplulaştırma faaliyet alanının 8,78 milyon hektardan 11,70 milyon hektara çıkarılması ise üretim planlamasının mekânsal altyapısına yönelik somut bir mali taahhüdü yansıtmaktadır.

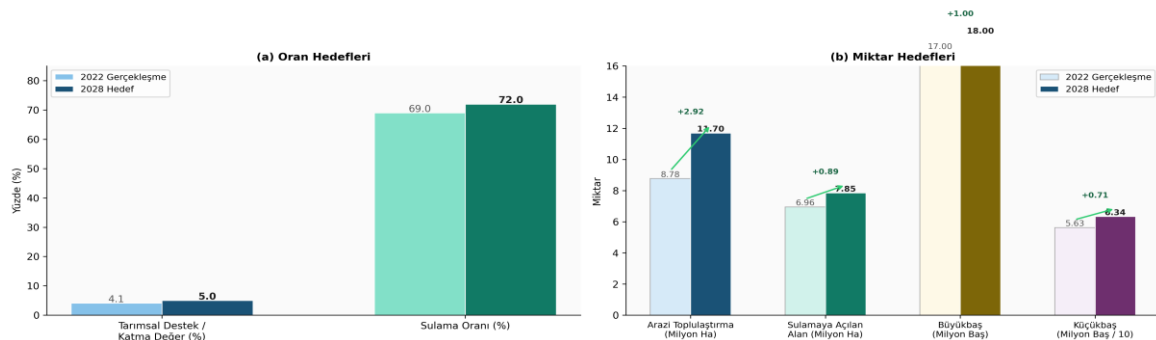
Tablo 3. On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) Tarım Sektörü Sayısal Hedefleri

Tablo 3. On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) Tarım Sektörü Sayısal Hedefleri

Gösterge	Birim	2022 Gerçekleşme	2023 Tahmini	2028 Hedef	Değişim (2022–2028)	İşlet Teme
Tarımsal Desteklerin Tarımsal Katma Değere Oranı	%	4,1	4,3	5,0	↑ +0,9 puan	T1
Arazi Toplulaştırma Faaliyet Alanı (Kümülatif)	Milyon Ha	8,78	9,20	11,70	↑ +2,92 milyon ha	T1
Tescilli Tamamlanan Arazi Toplulaştırma (Kümülatif)	Milyon Ha	6,78	7,30	10,0	↑ +3,22 milyon ha	T1
Sulamaya Açılan Brüt Tarımsal Alan (Kümülatif)	Milyon Ha	6,96	7,10	7,85	↑ +0,89 milyon ha	T3
Sulama Oranı	%	69	68	72	↑ +3 puan	T3
Yenilenen Brüt Sulama Alanı (Kümülatif)	Bin Ha	39	66	303	↑ +264 bin ha	T3
Büyükbaş Hayvan Sayısı	Milyon Baş	17,0	16,8	18,0	↑ +1,0 milyon	T1
Küçükbaş Hayvan Sayısı	Milyon Baş	56,3	56,4	63,4	↑ +7,1 milyon	T1
Mera Islah ve Amenajman Alanı (Kümülatif)	Bin Ha	1.553	2.000	3.000	↑ +1.447 bin ha	T3
Orman Alanlarının Üstü Yüzölçümüne Oranı	%	29,8	30,0	30,3	↑ +0,5 puan	T3

Kaynak: On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028), Tablo 20. 2023 yılı verileri gerçekleşme tahminidir.

Şekil 2. On İkinci Kalkınma Planı Tarım Sektörü Sayısal Hedeflerinin 2022 Gerçekleşmeleriyle Karşılaştırılması

Kaynak: On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028), Tablo 20. Küçükbaş hayvan sayısı 10'a bölünerek gösterilmiştir.

Şekil 2. Tarım Sektörü Sayısal Hedeflerinin 2022 Gerçekleşmeleriyle Karşılaştırılması

Eleştirel bir değerlendirme açısından bakıldığında, tarımsal destek oranının katma değere oranla %5,0 hedefinde sabitlenmesinin, hem tarımsal katma değerdeki büyümeyi hem de destek harcamalarının reel artışını aynı anda gerektirdiği görülmektedir. Bu iki değişkenin eş zamanlı

yönetimi, maliye politikasında hassas bir denge kurulmasını zorunlu kılmakta; aksi durumda oran hedefi nominal düzeyde karşılanırken reel destek miktarı erozyona uğrayabilmektedir.

4.2. Tema 2: Teknoloji ve Dijitalleşme Destekli Tarımsal Dönüşümün Finansmanı

İkinci ana tema, tarım sektörünün dijital ve teknolojik dönüşümünün kamu finansmanı ile teşvik mekanizmaları aracılığıyla desteklenmesine ilişkin politika söylemini kapsamaktadır. Bu tema, 3 alt tema ve 9 politika maddesiyle görece dar kapsamlı olmakla birlikte, planın tarım politikası mimarisinde stratejik bir geçiş dönemi niteliği taşımaktadır.

Plan, tarım işletmeleri ve üretici örgütlerinin akıllı tarım uygulamalarına geçişini hem beşeri hem de teknik altyapı boyutunda desteklemeyi öngörmektedir. Madde 489.1'de belirtildiği üzere:

"Tarım işletmeleri ve üretici örgütlerinin akıllı tarım uygulamaları konusundaki beşeri ve teknik altyapılarının geliştirilmesi desteklenecektir."

Bu ifadenin hemen ardından gelen Madde 489.2 ise akıllı tarım yazılım ve ekipmanlarının yerli üretimine yönelik desteği düzenlemektedir. İki maddenin ardışık konumlandırılması, teknoloji transferinin ithalat bağımlılığını azaltacak biçimde yerli üretimle desteklenmesi gerektiğine dair bir politika hiyerarşisine işaret etmektedir. Bu yaklaşım, salt teknoloji kullanımının değil, teknoloji üretim kapasitesinin geliştirilmesinin hedeflendiğini ortaya koymaktadır.

Tarımsal Ar-Ge finansmanı bu temanın en kritik alt boyutunu oluşturmaktadır. Plan, kamu-üniversite-özel sektör işbirliği çerçevesinde hayvan ve bitki ıslahı, hassas tarım, biyoteknoloji ve iklim dostu ürün geliştirme alanlarında Ar-Ge çalışmalarının destekleneceğini öngörmektedir. Araştırmacıların performans kriterlerine göre desteklenmesine yönelik düzenleme yapılacağına ilişkin hüküm ise tarımsal Ar-Ge finansmanında çıktı odaklı bir yönetim anlayışına geçildiğini simgelemektedir.

Bu temanın diğer temalarla kesişim noktası özellikle T1 ile belirgindir: üretim planlaması ve arz güvenliği hedefleri, ancak teknoloji temelli verimlilik artışıyla sürdürülebilir kılınabilmektedir. Akıllı tarım yatırımlarını kısa vadede bir harcama kalemi olarak değil, uzun vadeli bir verimlilik yatırımı olarak ele alan bu söylem, kamu maliyesi perspektifinden yatırım-harcama ayrımının tarım politikasına uygulanması bakımından kayda değer bir çerçeve sunmaktadır.

4.3. Tema 3: Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi ve Yeşil Maliye Araçları

Üçüncü ana tema, tarım sektöründe doğal kaynak yönetimi ile iklim politikalarının maliye araçlarıyla bütünleştirilmesini kapsamakta; bu bütünleşmenin hem harcama hem de gelir politikası boyutlarını içerdiği görülmektedir.

Sulama yatırımları bu temanın en somut politika bileşenini oluşturmaktadır. Tablo 3 ve Şekil 2'de görüldüğü üzere plan, brüt sulama alanının 6,96 milyon hektardan 7,85 milyon hektara yükseltilmesini ve yenilenen sulama alanının 39 bin hektardan 303 bin hektara çıkarılmasını hedeflemektedir. Sulama yatırımlarının önceliklendirilmesinde rantabilite katsayısı ve projeli durumdaki zirai gelir artışının esas alınması dikkat çekmektedir. Bu kriter seti, kamu yatırım

kararlarının maliyet-fayda analizine dayandırılması ilkesiyle uyumlu olup tarımsal altyapı harcamalarında verimlilik odaklı bir seçim mekanizması öngörmektedir.

Sulama finansmanında özel sektör katılımını teşvik eden yeni iç ve dış finansman modellerinin geliştirilmesi öngörüsü, bu alanda kamu-özel ortaklığı (KÖİ) modellerinin gündeme gireceğine dair önemli bir sinyal niteliği taşımaktadır. Plan metninde Madde 503.2'de yer alan bu hüküm şu şekildedir:

"Sulama yatırımlarının finansmanında özel sektör katılımını teşvik eden yeni iç ve dış finansman modelleri geliştirilecektir."

Bu ifade, tarımsal su altyapısının finansmanını salt kamu bütçesiyle sınırlı tutmayan, daha geniş bir finansman mimarisine kapı aralayan bir politika yönelimini yansıtmaktadır.

İklim uyumlu tarımsal uygulamaların kamu desteğiyle yaygınlaştırılması bu temanın ikinci kritik boyutunu oluşturmaktadır. Organik tarım, iyi tarım uygulamaları ve biyolojik mücadele yöntemleri kamu desteğiyle teşvik edilirken kimyasal gübre kullanımı toprak analiz sonuçlarına bağlanmaktadır. Bu politika yaklaşımı, tarımsal çevre dışsallıklarını fiyatlandırma yerine teşvik mekanizmalarıyla içselleştirmeyi tercih etmesi bakımından değerlendirmeye açık bir politika tercihi olarak öne çıkmaktadır.

Planın yeşil dönüşüme atfettiği ekonomik fayda potansiyeli ise bu temayı maliye politikasıyla en doğrudan biçimde ilişkilendiren unsurdur. Planda yer alan ifadeye göre tarımda hasat kaybı azalışı dahil yeşil dönüşümün milli gelire yıllık ortalama %7,8'e kadar ulaşabilecek ekonomik ve çevresel fayda potansiyeli bulunmaktadır. Bu çerçevede, yeşil tarım politikası harcamalarını salt çevresel bir maliyet kalemi olarak değil, uzun vadeli bir kamu yatırımı olarak meşrulaştıran güçlü bir söylemsel araç işlevi görmektedir.

4.4. Tema 4: Kırsal Kalkınma ve Sosyal Koruma Mekanizmaları

Dördüncü ana tema, tarımsal nüfusun sosyal korunmasını ve kırsal ekonominin canlandırılmasını kamu maliyesi perspektifinden ele almaktadır. 4 alt tema ve 10 kesişim cümlesiyle analiz kapsamında en geniş tematik yapıya sahip bu tema, sosyal harcama politikasının tarım ve kırsal kalkınma politikasıyla kesiştiği alanı temsil etmektedir.

Dezavantajlı gruplar için özel sosyal sigorta bu temanın ilk ve en kritik alt boyutunu oluşturmaktadır. Plan, düşük gelirli çiftçiler ve mevsimlik çalışanlar için özel sosyal sigorta programları oluşturulacağını öngörmektedir. Bu hüküm, tarımsal nüfusun sosyal güvenlik sistemine erişimindeki tarihsel boşlukların kapatılmasını kamu maliyesi perspektifinden zorunlu bir yükümlülük olarak konumlandırmaktadır.

Üretici örgütleri ve kooperatif destekleri bu temanın ikinci önemli boyutunu oluşturmaktadır. Plan, tarım satış kooperatifleri ve kadın kooperatifleri başta olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflere destek sağlanacağını; kooperatif ve üretici birliklerinin fiziki altyapılarının iyileştirileceğini belirtmektedir. Üretici örgütleri için profesyonel yönetici ve tarımsal yayım uzmanı istihdamının desteklenmesi ise bu alandaki kamu harcamalarının salt altyapı değil, kurumsal kapasite geliştirme boyutunu da kapsadığını ortaya koymaktadır.

IPARD III kapsamındaki AB destekli finansman bu temanın üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Plan döneminde tarımsal işletmelerin fiziki varlıkları, ürün işleme ve pazarlama altyapısı ile kırsal kamu altyapı yatırımlarının IPARD III aracılığıyla finanse edilmesi öngörülmektedir. AB fonlarının kırsal kalkınma politikasının ayrılmaz bir finansman kaynağı olarak konumlandırılması, ulusal bütçe kısıtları altında dış finansman kaynaklarından azami ölçüde yararlanma stratejisinin bir yansımasıdır.

Kırsala tersine göç ve girişimcilik teşviki bu temanın dördüncü ve tartışmaya en açık alt boyutunu oluşturmaktadır. Plan, kırsal ekonominin tarım dışı sektörlerle çeşitlendirilmesini ve kırsal girişimciliğin teşvik edilmesini öngörmektedir. Özellikle başta kırsal bölgelerde yaşayan genç kadınlar olmak üzere gençlerin çalışma hayatına katılımının destekleneceği ve kırsala tersine göçü sağlayıcı projelerin hayata geçirileceği ifade edilmektedir. Bu politika yönelimi, kırsal nüfus erimesinin yalnızca demografik değil ekonomik bir sorun olduğunu kabul eden ve buna karşı aktif maliye politikası araçlarıyla yanıt verilmesi gerektiğini benimseyen bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

4.5. Temaların Birbiriyle İlişkisi ve Genel Değerlendirme

Belirlenen 4 ana tema, plan metninde birbirinden bağımsız politika blokları olarak değil, birbirine eklemlenmiş bir politika mimarisi olarak konumlanmaktadır. T1 (üretim planlaması) ile T2 (teknoloji finansmanı) arasındaki ilişki özellikle belirgindir: arz güvenliği hedefleri ancak akıllı tarım teknolojilerine yapılan yatırımlarla sürdürülebilir kılınabilmektedir. T3 (yeşil maliye) ise hem T1 hem de T4 ile kesişmekte; sürdürülebilir kaynak yönetimi bir yandan arz güvencesinin uzun vadeli zeminini oluştururken öte yandan kırsal toplulukların geçim kaynaklarını doğrudan etkilemektedir.

Maliye politikası perspektifinden bakıldığında, planın tarım ve gıda güvencesi alanında üç temel harcama mantığını bir arada benimsediği görülmektedir: (i) Kısa vadeli arz yönetimi için destekleyici harcamalar (T1), (ii) orta vadeli verimlilik artışı için yatırım harcamaları (T2 ve T3), (iii) uzun vadeli sosyal bütünleşme için koruyucu harcamalar (T4). Bu üç katmanlı yapı, tarımsal kamu harcamalarının tek bir işleve indirgenemeyeceğini ve maliye politikası analizinin sektörel derinlik gerektirdiğini teyit etmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de tarım ve gıda güvencesine yönelik maliye politikaları, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) çerçevesinde analiz edilmiştir. Kalkınma planında yer alan politika hedefleri incelendiğinde, tarım sektörünün üretim kapasitesini artırmaya, gıda arz güvenliğini sağlamaya ve sürdürülebilir doğal kaynak yönetimini güçlendirmeye yönelik bütüncül bir politika yaklaşımının benimsendiği görülmektedir.

Resmî istatistikler Türkiye’nin tarımsal üretim kapasitesinin birçok ürün grubunda iç talebi karşılayabilecek düzeyde olduğunu göstermektedir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan bitkisel ürün denge tablolarına göre bazı ürün gruplarında yurt içi üretimin yurt içi talebi karşılama oranı %100’ün üzerinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte yeterlilik düzeyi ürün bazında farklılaşmakta olup, özellikle yem bitkileri, bazı yağlı tohumlar ve belirli tarımsal girdiler açısından dışa bağımlılık riski devam etmektedir. Bu durum tarım ve

gıda güvencesinin yalnızca üretim kapasitesiyle değil, aynı zamanda üretim planlaması, arz yönetimi ve mali destek mekanizmaları ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’de tarım ve gıda güvencesine yönelik mali araçların önemli bir bölümünü tarımsal destekleme politikaları oluşturmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre son yıllarda tarımsal destekleme bütçesinde önemli artışlar gerçekleşmiş ve bitkisel üretim, hayvancılık, sulama yatırımları ve kırsal kalkınma programlarına yönelik destekler genişletilmiştir. Kalkınma planı hedefleri doğrultusunda merkezi yönetim bütçesinden yapılan tarımsal desteklerin tarımsal katma değere oranının artırılması ve üretim planlamasına dayalı destekleme sisteminin güçlendirilmesi öngörülmektedir.

Bununla birlikte küresel ölçekte yaşanan jeopolitik gerilimler, iklim değişikliğine bağlı kuraklık riskleri ve uluslararası tarım piyasalarında yaşanan arz dalgalanmaları gıda güvencesi politikalarının stratejik önemini artırmaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan uluslararası krizler, tahıl ve yem piyasalarında ortaya çıkan fiyat dalgalanmalarının tarım ve gıda fiyatları üzerinde önemli etkiler oluşturabileceğini göstermiştir. Bu durum tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayacak kamu yatırımlarının, sulama altyapısının, tarımsal Ar-Ge faaliyetlerinin ve risk yönetimi mekanizmalarının güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan tarım ve gıda güvencesi politikalarının yalnızca üretim artışı perspektifiyle değil, aynı zamanda sosyal refah ve gelir dağılımı boyutuyla da değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Gıda fiyatlarında meydana gelebilecek artışların özellikle düşük gelir gruplarının gıdaya erişimini sınırlayabileceği dikkate alındığında, sosyal destek mekanizmalarının ve gıda arz istikrarını sağlayan kamu politikalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak kalkınma planında yer alan politika hedefleri ve resmî istatistikler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de tarım ve gıda güvencesine yönelik maliye politikalarının üretim kapasitesini artırmayı, gıda arz güvenliğini sağlamayı ve kırsal kalkınmayı desteklemeyi amaçlayan bütüncül bir kamu politikası yaklaşımı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Bu politikaların etkin şekilde uygulanması, Türkiye’nin tarımsal üretim kapasitesinin sürdürülebilir biçimde korunması ve toplumun yeterli ve dengeli beslenme hakkının güvence altına alınması açısından kritik önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan Gedik, M. (2021). Küresel kamusal mallar: COVID-19 ve gıda güvencesi sorunu. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 662-678.
- Akdoğan-gedik, M. (2020). Küresel Kamusal Mal Olarak Gıda Güvencesi: OECD Ülkeleri İçin Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 28(46), 187-210. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.04.10>
- Akerlof, G. A. (1970). The market for lemons: Quality uncertainty and the market mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488–500.

- Akyüz, M. F., & Gönülalan, Z. (2025). Dünyada gıda arz güvencesinin güncel durumu. In Ö. Çetin (Ed.), *Türkiye’de ve dünyada gıda güvencesi ve gıda güvenliği* (Araştırma-İnceleme Dizisi No. 24, s. 82). Ankara: TASAV.
- Aye, G. C., Kotur, L. N., & Ater, P. I. (2025). Threshold effects of economic-policy uncertainty on food security in Nigeria. *Journal of Risk and Financial Management*, 18(2), 68.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Campos, R., Mangaravite, V., Pasquali, A., Jorge, A., Nunes, C. ve Jatowt, A. (2020). YAKE! Keyword extraction from single documents using multiple local features. *Information Sciences*, 509, 257-289. <https://doi.org/10.1016/j.ins.2019.09.013>
- Campos, R., Mangaravite, V., Pasquali, A., Jorge, A., Nunes, C., ve Jatowt, A. (2020). YAKE! Keyword extraction from single documents using multiple local features. *Information Sciences*, 509, 257-289. <https://doi.org/10.1016/j.ins.2019.09.013>
- Creswell, J. W. ve Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4. baskı). SAGE Publications.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Çak, M., & Yavuz, E. (2023). Türkiye’de Tarım Sektörüne Yönelik Vergisel Kolaylıkların Sosyo-Ekonomik Açından İncelenmesi ve Gıda Güvencesi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 69, 49-69.
- Çoban, O. (2005). Bilgi asimetrisi kaynaklı piyasa başarısızlığının giderilmesinde kamunun rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 135–151.
- Eştürk, Ö., & Ören, M. N. (2014). Türkiye’de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi. *Yüzüncü Yıl University Journal of Agricultural Sciences*, 24(2), 193-200.
- Eştürk, Ö., Kaya S. (2023). Gıda ve Tarım Piyasalarında Regülasyonun Önemi, *Politik Ekonomik Kuram*, 7(2), 472-486. <https://doi.org/10.30586/pek.133.2575>
- Gadamer, H. G. (2004). Truth and method (J. Weinsheimer ve D. G. Marshall, Çev.; 2. baskı). Continuum. (Özgün eser 1960 tarihlidir)
- Gopalakrishnan, P., & Saha, A. (2021). Tax policy and food security: A dynamic analysis. *Macroeconomic Dynamics*, 25(3), 795-823.
- İnneci, A. (2025). Gıda Güvencesinin Sağlanmasında Tarıma Yönelik Vergi Politikaları: Seçilmiş Ülke Uygulamalarının Karşılaştırılması, *Politik Ekonomik Kuram*, 9(1), 161-177
- Kamenya, M. A., Hendriks, S. L., Gandidzanwa, C., Ulimwengu, J., & Odjo, S. (2022). Public agriculture investment and food security in ECOWAS. *Food Policy*, 113, 102349.
- Karaman, K. (2018). Tarım-Gıda Politikaları Bağlamında Türkiye’de Gıda Güvencesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 115-133.

- Knani, R., & Al-Nefaie, A. H. (2026). Macroeconomic stability, fiscal management and food security in Saudi Arabia: A regime-switching analysis. *Social Sciences & Humanities Open*, 13.
- Koç, İ. (2026). Almanya’da Gıda Tüketimini Şekillendirmeye Yönelik Maliye Politikalarının Sistematik Değerlendirmesi. *Maliye Ve Finans Yazıları*, 125, 72-93. <https://doi.org/10.33203/mfy.1771249>
- Kumareswaran, K., & Jayasinghe, G. Y. (2022). Systematic review on ensuring the global food security and covid-19 pandemic resilient food systems: towards accomplishing sustainable development goals targets. *Discover sustainability*, 3(1), 29.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE Publications.
- Mamidanna, S., Ignaciuk, A., & Carrasco Azzini, G. (2025). A global analysis of policy patterns across divergent food security trajectories under food-price inflation (FAO Agricultural Development Economics Working Paper No. 25-08). FAO. Background paper for The State of Food Security and Nutrition in the World 2025. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/79710f56-f91a-4012-a1ef-785bbf5bcd0/content>, (Erişim Tarihi: 10.03.2026).
- Mayring, P. (2015). Qualitative content analysis: Theoretical background and procedures. İçinde A. Bikner-Ahsbals, C. Knipping ve N. Presmeg (Ed.), *Approaches to qualitative research in mathematics education* (ss. 365-380). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9181-6_13
- Minto, B. (2002). *The pyramid principle: Logic in writing and thinking* (3. baskı). Prentice Hall.
- OECD. (2025). *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025: Making the most of the trade and environment nexus in agriculture — Türkiye* (OECD Publishing). https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2025_a80ac398-en/full-report/turkiye_02b78c83, (Erişim Tarihi: 10.03.2026).
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3. baskı). SAGE Publications.
- Rocha, C. (2006), Food Insecurity as Market Failure: A Contribution from Economics, *Journal of Hunger and Environmental Nutrition*, 1(4), 5-22.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). Tarımsal yapıda etkinlik ve gıda güvenliği özel ihtisas komisyonu raporu (Onuncu Kalkınma Planı 2014–2018, Yayın No: KB: 2874 – ÖİK: 724). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu-Kalkinma-Plani-Tarimsal-Yapida-Etkinlik-ve-Gida-Guvenligi-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2026).
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2024). *Tarım sektörü Faaliyet Raporu*, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Ulusal hesaplar ve işgücü istatistikleri*. Ankara.

OECD ÜLKELERİ BAĞLAMINDA HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜN VERGİ GELİRLERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi, Sedat POLAT

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi/İİBF/Maliye,
sedat.polat@beun.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-2288-9448

Doç. Dr. Mehmet AVCI

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi/İİBF/Maliye,
mehmetavci@beun.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4362-4628

ÖZET

Hukukun üstünlüğü, toplumdaki bireylerin, kurumların ve devletin; şeffaf ve tarafsız bir şekilde önceden belirlenmiş olan yasalara eşit derecede tabi olmalarını gerekli kılmaktadır. Vergilerin toplanmasında mükelleflerin devlete duyduğu güvenin tesis edilmesi, hukuk ve düzenin bu süreçteki belirleyici rolüyle doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmada 31 OECD üyesi ülkede 1996-2019 yılları arasında dinamik panel veri analizi yardımıyla hukuk ve düzenin vergi gelirleri üzerindeki etkisi incelemektedir. Çalışmanın hipotezi, hukukun üstünlüğünün vergi gelirlerini artıracak yönündedir. Elde edilen bulgular söz konusu hipotezi desteklemekte olup hukuk ve düzenin vergi gelirleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca kontrol değişkenler arasında yer alan enflasyon ve dışa açıklık, vergi gelirlerini pozitif yönde etkilemektedir. Buna karşılık kişi başı gelirde ise istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Mali Hukuk, Hukukun Üstünlüğü, Vergi Uyumu, Vergi Gelirleri.

THE IMPACT OF THE RULE OF LAW ON TAX REVENUES IN OECD COUNTRIES

ABSTRACT

The rule of law requires that individuals, institutions, and the state in society be equally subject to predetermined laws in a transparent and impartial manner. Establishing taxpayers' trust in the state in the collection of taxes is directly related to the decisive role of law and order in this process. This study examines the impact of law and order on tax revenues in 31 OECD member countries between 1996 and 2019 using dynamic panel data analysis. The study's hypothesis is that the rule of law will increase tax revenues. The findings support this hypothesis, revealing that law and order have a statistically significant and positive effect on tax revenues. Furthermore, inflation and openness to trade, which are among the control variables, have a positive effect on tax revenues. In contrast, no statistically significant result was obtained for per capita income.

Keywords: Law, Tax Law, Rule of Law, Tax Compliance, Tax Revenues.

ANALYSIS OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TÜRKİYE AND KAZAKHSTAN FROM THE PERSPECTIVE OF KAZAKHSTAN'S ECONOMIC GROWTH

Graduate Student, Alparslan Kürşad AYDOĞDU

Kyrgyzstan-Türkiye Manas University

alparslankursadaydogdu@gmail.com – 0009-0007-4199-3490

Asst. Prof. Dr. , Aynura TURDALIYEVA

Kyrgyzstan-Türkiye Manas University

aynura.turdaliyeva@manas.edu.kg – 0000-0001-5545-5561

Abstract

Kazakhstan having gained its independence in December 16, 1991, after the downfall of the Soviet Union in 1991 has realized political, cultural and economic relations with Türkiye. These relationships being formed in the scope of historical and cultural connections gained a deep economical dimension through Türkiye's investments in Kazakhstan, the cooperation between the two countries and their volume of trade. This historical, cultural and political affinity has laid the foundation for a structure directly contributing to Kazakhstan's economic growth. This study examines the import and export that has been realized between Türkiye and Kazakhstan, Kazakhstan's effect on GDP through the ARDL and Granger causality test method.

The findings of the executed econometric analyses resulted in the conclusion that the export realized between Kazakhstan and Türkiye has positively contributed to the economic growth of Kazakhstan in the long term. It is observed that this condition is caused by Kazakhstan's economic dependency on the export of raw materials and natural resources to a large extent. It is (also) observed that the import Kazakhstan realized from Türkiye did not provide any impact on the economic growth of Kazakhstan whether in the long nor in the short term. A cause that can be showcased for this is Kazakhstan's export of consumer and intermediate goods from Türkiye. In the short term export does not impact economic growth momentarily but rather in a delayed and positive manner. In the Granger causality test results a unilateral causality from economic growth to export and import has been identified.

Keywords: Economic growth, ARDL, import, export, Türkiye-Kazakhstan relations

TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLERİN KAZAKİSTAN EKONOMİK BÜYÜMESİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

Yüksek lisans öğrencisi, Alparslan Kürşad AYDOĞDU,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

alparslankursadaydogdu@gmail.com - 0009-0007-4199-3490

Yrd.Doç.Dr.Aynura TURDALİYEVA

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

aynura.turdaliyeva@manas.edu.kg - 0000-0001-5545-5561

Özet

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında yıkılmasının ardından 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazanan Kazakistan ve Türkiye arasında siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler gerçekleşmiştir. Tarihi ve kültürel bağlar kapsamında şekillenen bu ilişkiler, Türkiye'nin Kazakistan'daki yatırımları, iki ülke arasındaki iş birlikleri ve ticaret hacmi aracılığıyla derin bir ekonomik boyut kazanmıştır. Bu tarihsel, kültürel ve siyasi yakınlık Kazakistan'ın ekonomik büyümesine doğrudan katkı sağlayan bir yapıya dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu çalışma Kazakistan ve Türkiye arasında gerçekleşmiş olan ithalat ve ihracatın, Kazakistan GSYİH'sı üzerine etkisini ARDL ve Granger nedensellik testi yöntemleri aracılığıyla incelemektedir.

Yapılan ekonometrik analizler sonucunda; uzun dönemde, Kazakistan'ın Türkiye ile gerçekleştirdiği ihracatın Kazakistan ekonomik büyümesini olumlu olarak katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun Kazakistan ekonomisinin büyük ölçüde hammadde ve doğal kaynak ihracatına bağlı olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Kazakistan'ın Türkiye'den gerçekleştirdiği ithalatın ise uzun ve kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunmadığı görülmektedir. Buna sebep olarak Kazakistan'ın Türkiye'den tüketim ve ara malları ihraç etmesi gösterilebilir. Kısa dönemde ise ihracat ekonomik büyümeyi anlık olarak değil gecikmeli ve pozitif olarak etkilemektedir. Granger Nedensellik testi sonuçlarında ise ekonomik büyümeden ihracat ve ithalata tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik büyüme, ARDL, ithalat, ihracat, Türkiye-Kazakistan ilişkileri

1. Giriş

Ekonomik büyüme günümüzde gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerin temel makroekonomik hedefleri arasındadır. Buna ek olarak ekonomik büyüme toplumsal refah ve gelişmişliğin en önemli göstergesi olarak ifade edilmektedir.(Alper, 2019) Ekonomik büyüme bir ülkedeki üretim kapasitesinin dönemler itibarıyla artması olarak ifade edilmiştir. Üretim hacmindeki önemli göstergelerden birisi GSYİH’da(gayri safi yurtiçi hasıla) meydana gelen değişimlerdir (Özel, 2012).

Kazakistan 16 Aralık 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Türkiye aynı gün Kazakistan’ın bağımsızlığını kabul eden ilk ülke olmuştur. 2 Mart 1992 yılında diplomatik ilişkilerimiz başlamıştır (Batmaz, 2004). Kazakistan ile ekonomik ilişkilerimiz temel olarak Ekonomik ve Teknik İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşvik ve Korunması Gelir Üzerinden Alınan Çifte Vergilendirmeyi Önleme anlaşmalarına dayanmaktadır (Beisbekova, 2018). Ayrıca 1992 yılında kurulmuş olan Türk-Kazak Ekonomik konseyi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri ve özel sektörler arasındaki ilişkileri düzenlemektedir (Keleş, 2022). 1991 yılında Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte, Kazakistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler birçok alanda gelişmiştir. Son 23 yıla bakıldığında Kazakistan’ın Türkiye’ye ihracatı 110 kat, Türkiye’den ithalatı ise 39 kat artmıştır (Şimşek vd., 2017). Bu durumun iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştiğini göstermektedir. Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler gelişim göstermesine rağmen ulaşım altyapısındaki yetersizlik, ülke geçişlerindeki gümrük harçları ve gümrükte bekleme süresinin çok fazla olması, sigorta bedellerinin yüksek olması gibi sebepler iki ülke arasındaki ticaretin potansiyel seviyeye çıkmasını engellemektedir. Bu durum Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin gelişme göstermesine rağmen iki ülke arasındaki ticaretin bazı engellere sahip olduğunu göstermektedir (Kaygın vd., 2019). Bu sebepler Kazakistan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin Kazakistan milli gelirine etkisinin incelenmesini önemli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Kazakistan ve Türkiye arasında gerçekleşen ekonomik ilişkileri ihracat ve ithalat çerçevesinde ele alarak Kazakistan ekonomisi üzerine etkisini otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeli ve Granger Nedensellik testi aracılığıyla analiz etmektir.

Yapılan literatür araştırması sonucunda Kazakistan ve Türkiye’nin ekonomik ilişkilerinin, Kazakistan ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini ele alan çalışmaların az olduğu görülmektedir. Bu çalışma Kazakistan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri diğer çalışmalardan farklı olarak ekonomik ilişki ve büyüme arasındaki ilişkiyi iki ülke özelinde ele almaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular iki ülke arasında gelecekte yapılması mümkün olan ekonomik iş birliği politikalarını değerlendirmek açısından önem taşımaktadır. Yapılmış olan çalışma, Türkiye–Kazakistan ekonomik ilişkilerini dış ticaret çerçevesinde analiz ederek dış ticaretin büyüme üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymakta ve kısa-uzun dönem dinamikleri birlikte ele almasıyla literatüre özgün katkı sunmaktadır.

H0: Kazakistan’dan Türkiye’ye yapılan ihracat, Kazakistan’ın milli gelirini pozitif ve etkilemektedir.

H1: Kazakistan’dan Türkiye’ye yapılan ihracat, Kazakistan’ın milli gelirini negatif olarak etkilemektedir.

H2: Türkiye’den Kazakistan’a yapılan ithalat, Kazakistan’ın milli gelirini pozitif olarak etkilemektedir.

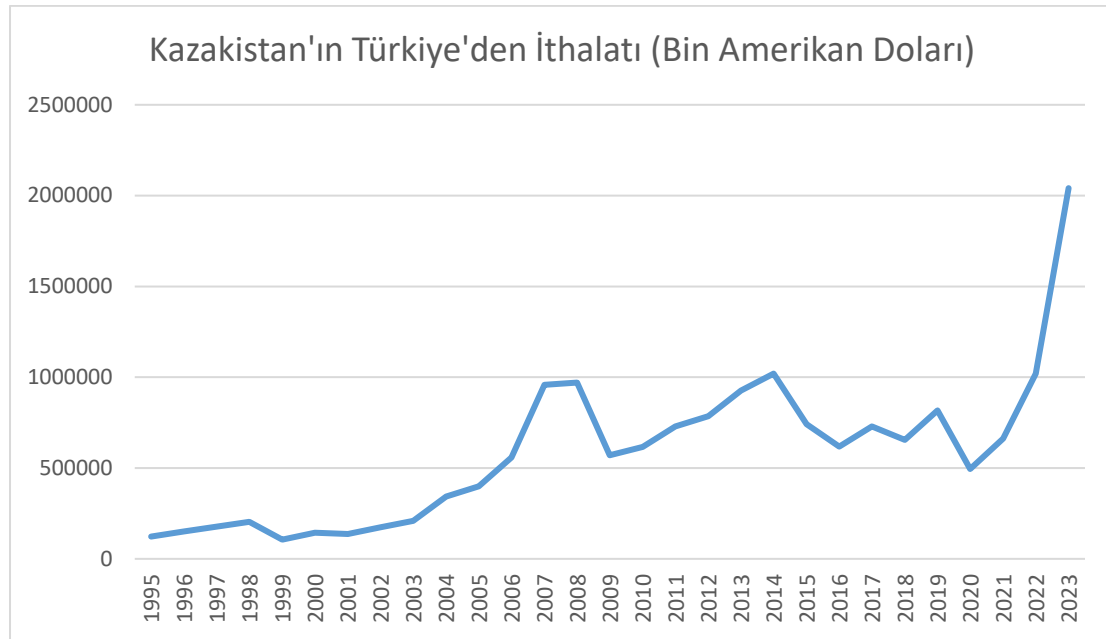
H3: Türkiye’den Kazakistan’a yapılan ithalat, Kazakistan, milli gelirini negatif olarak etkilemektedir.

Çalışmanın giriş bölümünü takiben, çalışma konusuna ilişkin literatürde daha önce yapılmış olan ampirik çalışmalar ele alınmıştır. Ardından Yöntem ve Bulgular bölümünde kullanılacak olan veri seti ekonometrik yöntemler aracılığıyla analiz edilmiştir. Son olarak sonuç bölümünde elde edilen bulgular genel olarak değerlendirilmiştir.

2. Kazakistan ve Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Gelişimi

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin hukuki temelini 1997 yılında imzalanan 2000 yılında ise yürürlüğe giren “Ticaret ve Ekonomik İşbirliği” anlaşması ve 1995 yılında imzalanıp 1996 yılında yürürlüğe girmiş olan “Çifte Vergilendirmeyi Önleme” anlaşması ile başlamıştır (Eleuken, 2020).

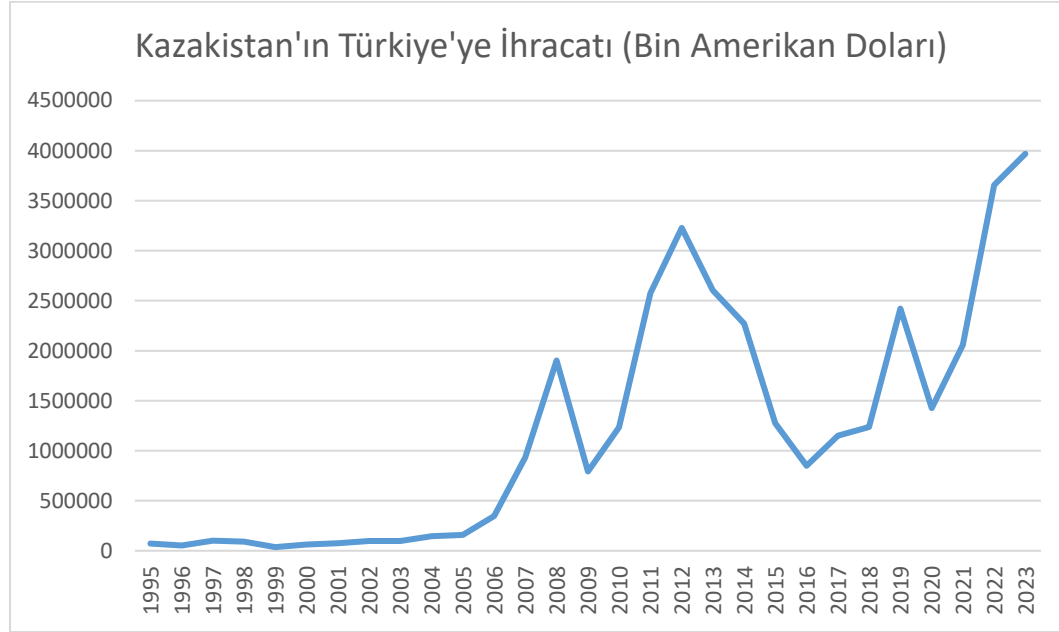
Şekil 2. Kazakistan’ın Türkiye’den ithalatı (1995-2023)

Kaynak: (Kazakhstan Product Imports from Turkey US\$000 1995 - 2023 | WITS Data, t.y.)

Şekil 2’de 1995-2023 döneminde Kazakistan’ın Türkiye’den gerçekleştirdiği ithalatın yıllara göre dağılımı görülmektedir. Grafik incelendiğinde 1995-2005 yılları arasında ticaret hacmi düşük oranda seyrederken 2005-2007 döneminde yükseliş gerçekleşmiştir. 2008 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 979 milyon ABD Doları olan ithalat seviyesine 2009 yılına gelindiğinde 570 milyon ABD Doları seviyesine gerilediği görülmektedir. 2010-2021 yılları arasında ithalat değerinde dalgalanmalar görülmektedir. 2022-2023 dönemine gelindiğinde ise ithalat değerinde güçlü bir artış görülmektedir.

Şekil 3. Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatı (1995-2023)

Kaynak: (Kazakhstan Product Exports to Turkey US\$000 1995 - 2023 | WITS Data, t.y.)

Şekil 3'te ise 1995-2023 dönemi Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracat değerlerinin yıllara göre dağılımı görülmektedir. 1995-2005 döneminde ihracat değerleri düşük olarak seyretmektedir. 2006 yılı sonrasında ihracat oranında hızlı bir artış görülmektedir. 2008 yılında ise önemli bir yükselme gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise ihracatta keskin bir düşüş gerçekleşmiştir. 2011-2012 yılları incelendiğinde ihracatın tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. 2012-2021 yılları arasında ihracat değerlerinde dalgalanmalar görülmektedir. 2023 yılında ise 3,97 milyar ABD Doları ile ihracat en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı 1995-1998 yıllarında sürekli olarak artış göstermiştir fakat 1998 Rusya Federasyonunda yaşanan krizde etkisiyle 1999 yılında Türkiye ve Kazakistan arasında gerçekleşen ihracat oranında düşüş yaşanmıştır. 2000 yılında ihracat oranında tekrar artış gözlemlenirken 2001 yılında ise ithalat oranında düşüş, ihracat oranında ise artış kaydedilmiştir (Duran, 2002). 2005-2010 yıllarında ise Türkiye, Kazakistan ile ekonomik ilişkilerini geliştiren öncelikli ülkelerde yer almaktadır. 2008 yılında başlayan ve 2009 yılında da etkisini devam ettiren ekonomik krizden dolayı iki ülke arasındaki ticaret ilişkisini olumsuz etkilemiştir (Gençler & Akbaş, 2011).

2016 yılında Türkiye-Kazakistan'ın ihracatı 625 milyon Dolar ve ithalatı ise 1,33 milyar dolardır. Türk girişimciler Kazakistan'da ağırlıklı olarak; gıda sektörü, ilaç-kimya sanayisi, inşaat, otelcilik ve imalat sektöründe yatırımlar yapmışlardır. 2017 yılında Türk müteahhitlik firmalarının Kazakistan'da üstlendiği projeler 21 milyon Dolardan fazladır. Buna karşın 2017 yılında Kazak yatırımcıların Türkiye'de yaptığı yatırım tutarı 700 milyon Doların üzerindedir (Bostancı & Lüleci, 2024). Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaret, Kazakistan'ın bağımsız olmasından sonra sürekli artış eğiliminde olmuştur. 2020 yılı ticaret verilerine göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 3 milyar Dolar olarak belirtilmiştir. 2024 yılında elde edilen verilere göre, Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticaret sanayi ürünleri, enerji ve hammadde

temelli kaynakların değişimi üzerine kurulmuştur. Türkiye 2024 yılında Kazakistan’a olan ihracatındaki başlıca ürün grupları; makineler, mekanik cihazlar ve aletlerdir. Söz konusu ihracatın hacmi 1.034 milyon Dolar olarak belirtilmiştir. Kazakistan’dan Türkiye’ye ithal edilen başlıca mal grupları ise hammadde ve enerji kaynaklarıdır (Sezer, 2025).

Türkiye ve Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerde Eximbank kredileri önemli bir noktadır. İki ülke arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerin ilk yıllarında Eximbank, Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkileri gelişmesi için Kazakistan’a 240 milyon Dolarlık ihracat kredisi vermiştir (Eleuken, 2020).

Kazakistan ve Türkiye’nin ekonomik işbirliği alanları; enerji, ulaşım, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik, müteahhitlik ve danışmanlık hizmeti, turizm, spor, tarım, bankacılık, sigortalama, ticaret ve diğer alanlardır. Kazakistan’ın Türkiye’den başlıca ihraç ettiği ürünler; makine ve cihazlar, plastik ve plastik eşyaları, prefabrik yapıları, mobilya ve aydınlatma cihazlarıdır. İthal ettiği başlıca ürünler ise metalürji alanı maddeleri, buğday ve petrol ürünleridir (RAIKHAN, 2015). Kazakistan ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin zaman içinde genişlediği görülmektedir. Son yıllarda ticaret hacmindeki bu artışın iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendiğini göstermekte ve dış ticaretin Kazakistan milli geliri üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceğine işaret etmektedir.

Literatür Araştırması

Uluslararası ekonomik ilişkilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, iktisat literatüründe uzun yıllardır incelenen bir konudur. Küreselleşme ile birlikte ikili ekonomik ilişkiler önem kazanmıştır. Bu doğrultuda dış ticaret, karşılıklı yatırımlar ve sermaye hareketleri ekonomik büyümenin önemli unsurları haline gelmiştir. Bu ifadeler göz önüne alınarak Türkiye ile Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerin Kazakistan’ın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi, hem dış ticaret kanalı hem de ekonomik entegrasyon perspektifi açısından incelenmesi gereken önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Kazakistan’ında dahil olduğu 13 geçiş ekonomisi ülkenin dış ticaret ve ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi analiz eden (Çetintaş & Barişik, 2009), ilişkileri analiz etmek amacıyla panel birim kök, panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testleri kullanmıştır. Birim kök testleri sonucunda serilerin aynı düzeyde durağan olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik bulunduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak geçiş ekonomisi ülkelerin büyümeye dayalı ihracat hipotezinin geçerli olduğu ve ithalatın büyük ölçüde ekonomik büyümeyi etkilediği vurgulanmıştır.

(Aytaç & Akduğan, 2012) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’nin 2001Q1-2011Q3 dönemi için dış ticaret ve GSYİH analizini yapmıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak Granger nedensellik testi, Johansen eşbütünleşme testi ve VAR analizi kullanılmış olup uzun dönemli ilişkinin tespit edildiği belirtilmiştir. Buna ek olarak ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu belirtilmiştir. İthalat ve ihracatta gerçekleşen değişimlerin ekonomik büyümedeki değişimleri açıkladığı ifade edilmiştir.

1995-2011 dönemi için Kazakistan’ında içinde bulunduğu 6 Türk Cumhuriyeti için dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden (Yardımcıoğlu & Gülmez, 2013),

ilişkilerin analiz edilmesi amacıyla Pedroni, Kaove Johansen Fisher eşbütünleşme testleri, Pedroni FMOLS, Pedroni DOLS, Panel VECM ve Canning, Pedroni Panel Nedensellik testlerini kullanmıştır. Eşbütünleşme testleri sonucunda uzun dönem için ihracat ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme olduğu ifade edilmiştir. Yapılmış olan Panel FMOLS testinin sonucundan elde edilen bulgulara göre, panel genelinde ihracatın katsayısının 0.40 olarak hesaplandığı belirtilmiştir. Yani ihracattaki 100 dolarlık bir artış uzun dönemde ekonomik büyümeyi 40 dolar arttırmakta olduğu ifade edilmiştir. Panel DOLS testinde ise panel genelinde ihracat katsayısı 0.363 olarak hesaplanmıştır. Yani ihracattaki 100 dolarlık bir artış ekonomik büyümeyi uzun dönemde 36 dolar arttırdığı belirtilmiştir. VECM yöntemi ile yapılmış olan kısa dönem nedensellik analizi sonucuna göre ihracat ve ekonomik büyüme arasında hem kısa dönemde, hem de uzun dönemde çift yönlü nedensellik tespit edildiği vurgulanmıştır. Son olarak Canning ve Pedroni nedensellik testinden elde edilen bulgulara ise uzun dönemde ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

(Ganiyev, 2016) yapmış olduğu çalışmada Kırgızistan ve Kazakistan'da döviz kuru, dış ticaret ve GSYİH ilişkilerini ARDL koentegrasyon testi kullanarak karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Analizden elde edilen bulgulara göre Kırgızistan'da dış ticaretin hem kısa, hem de uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, Kazakistan'da ise ithalatın büyümeyi daha çok etkilediği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Kırgızistan ihracatının kısa dönemde, GSYİH ve ithalattan etkilendiğini uzun dönemde ise reeksportun öneminin arttığı belirtilmiştir. Çalışmada son olarak döviz kurundaki değişmelerin Kırgızistan'da belirsizlikleri artırmasından dolayı kısa dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği; Kazakistan'da ise hem uzun, hem de kısa dönemde devalüasyonların ithalatı azalttığı vurgulanmıştır.

Türkiye ekonomisini ele alan bir çalışma ise (Pata, 2017) tarafından yapılmıştır. Yazar 1971-2014 dönemi Türkiye'nin ithalat ve ihracatın, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelemiştir. Analiz yöntemi olarak Toda-Yamamoto Nedensellik testi, genelleştirilmiş etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizlerini uygulamıştır. Yapılan analizler sonucunda kısa dönemde dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru pozitif ve tek yönlü, istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik tespit etmiştir.

(Anessov, 2018) tarafından yapılan tez çalışmasında 1998Q1-2014-Q4 dönemi Kazakistan ve Türkiye'nin dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi incelenmiştir. Verilerin analizi için ARDL modeli ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre iki ülkede büyümeden ithalat ve ihracata doğru bir nedensellik tespit edilemediği vurgulanmıştır. Öte yandan ithalat ve ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik tespit edildiği belirtilmiştir.

1970-2016 dönemi Türkiye'nin ekonomisi için dış ticaret, ekonomik büyüme ilişkisi VAR(Vektör otoregresif) modeli ile analiz eden (Karabulut, 2018), çalışmada yapmış olduğu nedensellik testi sonucunda milli gelirden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit etmiş, dış ticaretten milli gelire doğru bir nedenselliğin tespit edilemediğini belirtmiştir. Yapılan VAR analizinden elde edilen bulgulara göre dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin bulunmadığını, kısa vadede ise milli gelirin ihracat ve ithalat üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir.

(Syzydykova, 2019) tarafından yapılmış olan çalışmada 2000Q1-2017Q4 dönemi Kazakistan'ın ihracat, ithalat ve GSYİH verileri kullanılmıştır. Çalışmada Kazakistan dış ticaretinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bu amaçla otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeli kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre Kazakistan'da dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin uzun dönemde, kısa döneme göre daha güçlü olduğu vurgulanmıştır. İthalat ise kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahipken uzun dönemde pozitif etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

(Polat, 2020) çalışmasında 2000-2019 dönemi Türkiye'nin dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi incelemiştir. Çalışmada analiz için ihracat, ithalat ve GSYİH verileri kullanmıştır. Yazar çalışmada verilerin analizi için Granger Nedensellik testi kullanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarında ekonomik büyümenin ihracata etkisi olduğu belirtmiş, ithalatında büyümeye etki ettiği sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan ihracat ve ithalatın aralarında bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı vurgulanmıştır.

(Kızıldere, 2020) yapmış olduğu çalışmanın amacını Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz edilmesi olarak belirtmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1970-2018 dönemine ait yıllık ihracat, ithalat ve GSYİH verileri kullanmıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliği analiz etmek amacıyla Granger Nedensellik testi kullanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre ekonomik büyümeden ithalata, ihracattan ithalata ve ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak diğer değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı vurgulanmıştır.

(Erkekoğlu & Gül, 2020) tarafından yapılan çalışmada, 2003-2017 dönemi Türkiye'nin ekonomik büyüme, dış ticaret ve reel döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektir. Çalışmada üçer aylık reel GSYİH, ithalat, ihracat ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılmış olup bu ilişkilerin arasındaki nedensellik ilişkisi VAR modeline dayalı Granger Nedensellik Testi yöntemi, Johansen Eşbütünleşme analizi ve JJ-Koentegrasyon testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda reel GSYİH, toplam ihracat, toplam ithalat ve reel döviz kuru arasında uzun dönemli ilişki bulunmadığı, Türkiye ekonomisinde kısa dönemde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri büyük oranda etkilemediği ifade edilmiştir. Öte yandan sadece ihracatın bağımsız ithalatın ise bağımlı değişken olduğu durumda, ihracattan ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir.

Literatürdeki bir başka çalışma ise (Sultankhanova & Abdulla, 2022) tarafından yapılmıştır. Yazar yapmış olduğu çalışmada Kazakistan'ın dış ticaret doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelemiştir. Bu doğrultuda 2015-2020 dönemi ihracat, ithalat, doğrudan yabancı yatırımlar ve GSYİH verileri kullanmıştır. Değişkenlerin arasındaki ilişkiyi korelasyon ve regresyon analizleri ile incelemiştir. Analizlerden elde edilen bulgular doğrultusunda, ihracatın GSYİH'yi en fazla etkileyen değişken olduğu, doğrudan yabancı yatırımların ise GSYİH üzerinde negatif bir etkisinin olduğu ifade etmiştir. Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların GSYİH ile ilişkisini açıklayan regresyon analizi sonucunun %0,96 olarak bulunduğu vurgulanmıştır.

1992-2020 dönemi için Kazakistan'ın dış ticaret ve ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi analiz eden (Akhter vd., 2022), yapmış oldukları çalışmada ilgili döneme ait ihracat, ithalat ve GSYİH verileri kullanmışlardır. Değişkenlerin analizi için Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda dış ticaretin uzun ve kısa dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilediği, buna karşılık olarak sermaye birikimi, işgücü miktarı ve işgücü niteliği ile doğal kaynakların ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilediği ifade edilmiştir.

Literatür incelendiğinde yapılan araştırmalarda kullanılan yöntem ve ele alınan dönem açısından sonuçlar farklılık gösterebilmektedir. Kazakistan'ın ele alındığı çalışmalarda genel olarak dış ticaretin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Ganiyev, 2016; Syzdykova, 2019; Yardımcıoğlu & Gülmez, 2013). Bazı çalışmalar (Syzdykova, 2019). Bazı çalışmalar ihracatın ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde ithalata göre daha etkili ve pozitif olduğunu ortaya koyarken, bazı çalışmalar ise (Sultankhanova & Abdulla, 2022) ihracatın ekonomik büyüme üzerinde daha etkili olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak dış ticaret değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında hem tek yönlü hem de çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu vurgulanmıştır (Anessov, 2018; Çetintaş & Barişik, 2009; Yardımcıoğlu & Gülmez, 2013). Ayrıca bazı çalışmalarda (Akhter vd., 2022) dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki olduğu belirtilmiştir. Literatürde Kazakistan'ın dış ticaret ve ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma vardır. Bu çalışmaların birçoğunda dış ticaret ve ekonomik büyüme Kazakistan'ın toplam ihracat ve ithalat verileri ile ele alınmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda Kazakistan'ın belirli ülkelerle ticari ilişkisinin ele alındığı çalışmanın az olduğu görülmektedir. Özellikle Kazakistan ve Türkiye'nin ele alındığı ampirik çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Türkiye'nin ele alındığı çalışmalarda ise dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisine dair farklı sonuçlar vardır (Aytaç & Akduğan, 2012; Erkekoğlu & Gül, 2020; Karabulut, 2018; Kızıldere, 2020; Pata, 2017; Polat, 2020). Bu sonuçlara göre bazı çalışmalarda (Kızıldere, 2020) ekonomik büyümeden dış ticarete doğru, bazı çalışmalarda ise (Aytaç & Akduğan, 2012; Pata, 2017; Polat, 2020) dış ticaretten ekonomik büyümeye doğru nedensellik vardır. Bunun yanı sıra yapılmış olan çalışmaların bir kısmında ise ekonomik büyümenin dış ticareti etkilediği görülmektedir. Ayrıca literatürde belirli çalışmalarda (Karabulut, 2018) dış ticaretin ekonomik büyümeyi etkilemediği ifade edilmektedir.

Bu çalışmalar genel olarak ele alındığında dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki bulunduğu fakat ilişkinin yönü ve etkisinin araştırmaya konu olan ülkeye, zamana ve ekonometrik yönteme göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Ancak yapılan literatür araştırması sonucunda Kazakistan ve Türkiye'yi birlikte ele alan ampirik çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı 1996-2024 dönemi verilerini dikkate alarak ampirik literatüre katkıda bulunmaktır. Ayrıca bu çalışma literatürdeki çalışmalardan farklı olarak Kazakistan ve Türkiye'nin ikili ticaret ilişkisini ele alıp, Kazakistan milli geliri ile ilişkisini incelemektedir.

3. Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada Kazakistan ve Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin dış ticaret çerçevesinden ele alınarak Kazakistan'ın ekonomik büyümesi üzerine etkisi incelemek amacıyla yapılmıştır. İki ülke arasında gerçekleşmiş olan 1996Q1-2024Q1 dönemine ait ihracat, ithalat ve Kazakistan'ın Gayrisafi Yurtiçi Hasıla verileri kullanılmıştır. Verilerin durağanlığını test etmek amacıyla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Uzun ve kısa dönem analizler, eşbütünleşme testi ARDL yöntemi ile incelenmiştir. Son aşamada ise değişkenlerin nedensellik ilişkisinin incelenmesine yönelik olarak Granger nedensellik testi yapılmıştır. Analizde kullanılan tüm değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Değişkenlerde 1998Q3-2013Q2 döneminde yapısal kırılma olması sebebiyle kukla değişken kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Eviews 13 paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) National Economic Accounts (NEA) ve Direction of Trade Statistics (DOTS) veri tabanları aracılığıyla elde edilmiştir. Bağımlı değişken olarak Kazakistan'ın Gayrisafi Yurt içi hasılası, bağımsız değişken olarak ise Türkiye'ye yapılan ihracat ve Türkiye'den yapılan ithalat verileri modele dahil edilmiştir.

Persen (2001) tarafından geliştirilen ARDL modeli değişkenlerin I(0) ve I(1) olmasına izin veren ve bu değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test edebilen esnek bir yöntemdir. ARDL modeli, hata düzeltme formundaki değişkenlerin düzey gecikmelerin anlamlılığını Wal ya da F testleriyle sınamaktadır. Yöntemde I(0) ve I(1) olmak üzere iki asimptotik kritik değer üretilmektedir. Hesaplanmış olan F istatistiğinin bu sınır değerlere göre konumu eşbütünleşme ilişkisinin varlığını belirlemektedir. Bu model küçük örneklemelerde diğer eşbütünleşme testlerine göre daha iyi sonuçlar vermektedir (Ceyhan vd., 2016). Bu çalışma için yapılmış olan ARDL modeli aşağıda verilmiştir:

$$\ln GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln EXPORT_t + \beta_2 \ln IMPORT_t + \beta_3 DUM_t + \varepsilon_t$$

modelde kullanılan değişkenler şunlardır:

lnGDP: Kazakistan'ın GSYİH'sı

lnEXPORT: Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatı

lnIMPORT: Kazakistan'ın Türkiye'den ithalatı

DUM: Kukla(dummy) değişken

Modelde kullanılan değişkenler yukarıdaki tanımlanmıştır. Bu değişkenlerin durağanlığını incelemek amacıyla birim kök testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar bir sonraki bölümde verilmiştir.

3.1. Birim kök Testi Sonuçları

Çalışmada Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. ADF birim kök testi (1981) Dickey Fuller testine ek olarak hata terimlerinde oluşabilecek otokorelasyon problemini ortadan kaldırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri bağımsız değişken olarak eklenmektedir. Bunun sonucunda hata terimlerinin otokorelasyonsuz ve sabit varyanslı olması amaçlanmaktadır. ADF testinde modele eklenen gecikme uzunluğu, otokorelasyon

problemini ortadan kaldıran optimal gecikme uzunluğudur. Testin temel varsayımları sabit varyans ve ilişkisiz hata terimleri olmasıdır. Philips-Perron (1998) birim kök testi ise, ADF birim kök testinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Ancak PP testinin ADF testinden farkı, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerini parametrik olmayan yöntemlerle düzeltmesidir. Bu sebeple PP testi ADF testine kıyasla daha az kısıtlayıcı varsayımlar altında uygulanabilmektedir. Çalışmada yapılmış olan birim kök testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Birim Kök Testleri

Test Değişken	Düzey Seviyesi		Birinci Fark	
	ADF	PP	ADF	PP
LGDP	0.6847	0.0000	0.0000	0.0000
LEXPORT	0.6835	0.6804	0.0000	0.0000
LIMPORT	0.7008	0.5668	0.0137	0.0000

ADF birimkök testi sonuçlarına göre ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme değişkenleri düzey seviyesinde durağan çıkmamıştır. Ancak birinci farkları alındığında değişkenlerin durağan olduğu görülmektedir. PP birimkök testinde ise sadece büyüme değişkeninin düzey seviyesinde durağan olduğu, diğer değişkenlerin ise birinci farkları alındığında durağan olduğu görülmektedir. Değişkenlerin hem ADF hem de PP testi sonuçlarında $I(1)$ ya da $I(0)$ bulunması bu değişkenler ile ARDL yönteminin kullanılmasını uygun hale getirmektedir.

3.2. ARDL Modeli ve Bounds Test Sonuçları

Çalışmada Kazakistan ve Türkiye’nin dış ticaret ilişkisinin Kazakistan ekonomik büyümesine etkisi ARDL modeli ile incelenmiştir. Çalışmada Akaike Bilgi Kriteri (AIC) bilgi kriterinin belirlediği ARDL (3,3,0,2) yapısı kullanılmıştır. Modelin gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir. Akaike Bilgi Kriteri (AIC), modelin uyumu ile parametre sayısı arasında denge kurarak bilgi kaybını minimize etmeyi amaçlamaktadır (Akaike, 1974).

Bounds testi sonuçlarında elde edilen F-istatistiği değeri “15.799” olarak hesaplanmış olup bu değerin %5 anlamlılık düzeyinin üst değerinin (3.67) üstünde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu söylenilebilir.

Tablo 2. Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Olasılık
LEXPORT	0.441	0.0004
LIMPORT	-0.149	0.432

Uzun dönem sonuçlarına göre ihracat değişkeni olan LEXPORT'un pozitif katsayıya, ithalat değişkeni olan LIMPORT'un ise negatif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Uzun dönemde ihracatın Kazakistan ekonomisinde büyümeye yol açtığı görülmektedir. Buna karşın ithalat ise istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli

ARDL modelinde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelendikten sonra, değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisinin tespiti için ECM modeli kullanılmıştır. ECM modeli Engle ve Granger tarafından (1978) geliştirilmiş bir modeldir. Bu modelde uzun dönem modeli hata teriminin bir dönem gecikmeli değeri [ECM_{t-1}] modele değişken olarak eklenmiştir ve eklenen bu değişkene ait katsayı [θ] kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin ne kadarının uzun dönemde giderileceğini göstermektedir. Ayrıca modelin düzgün çalışması için katsayının [θ] - 1 ve 0 arasında olması ve t istatistiğinin 2'den büyük olması gerekmektedir (Çelik, 2018). Bu çalışmada yapılmış olan hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-İstatistiği	Olasılık
ECM	0.370	9.067	0.0000
D(LEXPORT)	0.0081	1.200	0.2329
D(LEXPORT (-1))	0.0236	3.457	0.0008
D(LEXPORT (-2))	0.0191	3.097	0.0025

Kısa dönem bulgularına göre ihracatın ekonomik büyümeyi anlık olarak değil gecikmeli olarak etkilediği görülmektedir. Hata düzeltme modelinin (ECM) istatistiksel olarak anlamlı olması kısa dönem sapmaların uzun dönem ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Granger nedensellik testi iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini ve nedensellik olması durumunda bu nedenselliğin yönünü belirleyen bir analiz yöntemidir. Granger nedensellik testi, söz konusu değişkenlerin tahmini ile alakalı bilgilerin sadece ilgili değişkenlerin zaman serisi verilerinde bulunduğunu varsaymaktadır (Aytaç & Akduğan, 2012).

Tablo 4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Gözlem	F-istatistiği	p-değeri
lnGDP → lnEXPORT	111	10.4157	0.00007416
lnEXPORT → lnGDP	111	1.65944	0.1951
lnIMPORT → lnEXPORT	111	0.73709	0.4809
lnEXPORT → lnIMPORT	111	7.44701	0.0009

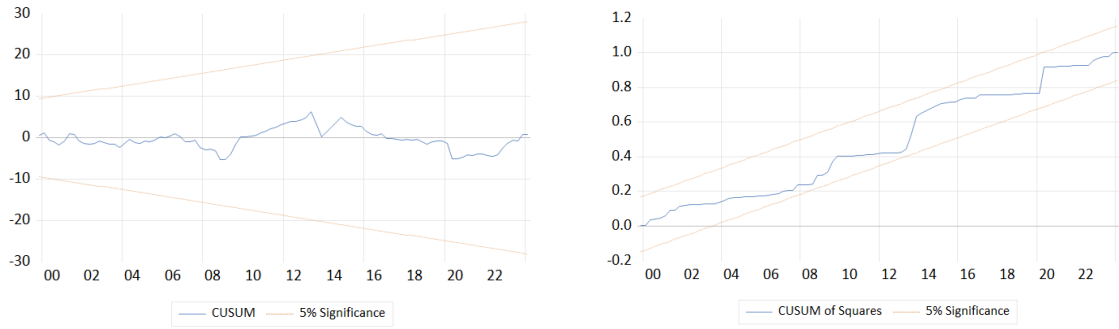
lnIMPORT → lnGDP	111	1.18177	0.3107
lnGDP → lnIMPORT	111	3.86036	0.0241

Yapılmış olan Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre; ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü, ihracattan ithalata doğru tek yönlü ve ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3.3. Cusum ve Cusumsuq Grafikleri

Kurulmuş olan ARDL modelinin istikrarlılığını gözlemlemek için CUSUM ve CUSUMSUQ grafikleri kullanılmıştır. Model de 1998Q3-2013Q2 arasında yapısal kırılma gözlemlendiği için kukla değişken kullanılmıştır. Modelde gerçekleşen yapısal kırılma 1998 yılında gerçekleşen Rusya krizi ve 2013 yılında küresel petrol fiyatlarındaki düşüşle ilişkilendirilmektedir (Berengaut vd., 2000; Madani & Sarsenov, 2015).

Şekil 3. Cusum ve Cusumsuq Grafikleri

Cusum ve Cusumsuq grafiklerinin %5 anlamlılık düzeyini gösteren çizgilerin arasında kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda elde edilen grafikler modelin istikrarlı olarak çalıştığını göstermektedir.

4. Sonuç

Bu çalışma 1996Q1-2024Q1 dönemi için Kazakistan ve Türkiye arasındaki dış ticaretin Kazakistan'ın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi ampirik olarak incelenmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin 1998Q3-2013Q2 döneminde yapısal kırılmaya sahip olması sebebiyle kukla değişken kullanılmıştır.

Çalışmada ADF ve PP birim kök testleri kullanılmış olup; ADF birim kök testinde bütün değişkenlerin I(1) düzeyinde, PP birim kök testinde ise sadece Kazakistan'ın ekonomik büyümesini temsil eden “LGDP” değişkeninin I(0) düzeyinde durağan olduğu diğer değişkenlerin ise I(1) düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Yapılmış olan ARDL sonuçlarında ise kısa dönemde ihracatın ekonomik büyümeyi anlık olarak etkilemediği, ihracatın ekonomik büyümeyi gecikmeli olarak etkilediği tespit edilmiştir. ARDL Bounds test sonuçlarından elde edilen bulgulara ise değişkenler arasında uzun dönem ilişki

olduğu görülmüştür. Uzun dönem katsayıları incelendiğinde ihracatın ekonomik büyümeyi etkilediği tespit edilmiştir. Yapılmış olan Cusum ve Cusumsuq istikrarlılık testi sonuçlarında ise modelin istikrarlı olduğu görülmüştür.

Bunun yanı sıra çalışmada yapılmış olan Granger Nedensellik testinden elde edilen bulgular doğrultusunda ekonomik büyümeden hem ithalata hem de ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkileyecek olan politikaların hem ithalatı hem de ihracatı olumlu etkileyeceği söylenilebilir.

Genel olarak elde edilen bulgular Kazakistan'ın Türkiye ile gerçekleştirdiği ihracatın uzun dönemde Kazakistan'ın ekonomik büyümesi üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra ihracatın ise hem kısa dönemde hem de uzun dönemde ekonomik büyümeyi etkilemediği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda Kazakistan'ın ekonomik olarak büyümesi için Türkiye ile ihracat kanalını güçlendirmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akaike, H. (1974). A new look at the statistical model identification. *IEEE Transactions on Automatic Control*, 19(6), 716-723. <https://doi.org/10.1109/TAC.1974.1100705>

Akhter, S., Mir, M. A., & Megits, N. (2022). The linkage between international trade and economic growth in Kazakhstan. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 9(6), 1021-1033. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i6.1019>

Alper, F. O. (2019). Ekonomik büyümenin belirleyicileri: Yapısal kırılmalar altında Türkiye örneği. *Fiscaoeconomia*, 3(1), 202-227.

Anessov, O. (2018). *Kazakistan ve Türkiye ticari ve ekonomik ilişkilerinin büyümeye katkıları* [masterThesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/310476>

Aytaç, A., & Akduğan, U. (2012). DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE BİR NEDENSELLİK ANALİZİ: 2001-2011 TÜRKİYE ÖRNEĞİ. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 55-70.

Batmaz, N. (2004). Türkiye-Kazakistan arasındaki ticari-ekonomik ilişkiler, Türk müteşebbislerinin bu ülkede yaptıkları yatırımların boyutu ve karşılaştıkları sorunlar. *Bilgi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını, Bahar*, (29). <http://bilgi.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3299-published.pdf>

Beisbekova, A. (2018). *Kazakistan'ın ekonomik yapısı ve Türkiye ile dış ticari ilişkileri* [masterThesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/181415>

Berengaut, J., Desruelle, D., Khazai, S., Szekely, I., Andrews, M., & Njoroge, P. (2000). *Republic of Kazakhstan: Selected Issues and Statistical Appendix*. International Monetary Fund.

Bostanci, M., & Lüleci, T. (2024). 21. YÜZYIL BAŞINDA TÜRKİYE KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ. *Journal of History School*, (XLI), Article XLI.
<https://doi.org/10.29228/joh.24651>

Ceyhan, M. S., Akpolat, A., & Peçe, M. A. (2016). Kazakistan Ekonomisinin Dışa Açıklık ve Enflasyon Oranlarının Ekonomik Büyümesine Etkisi (1994-2013). *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), Article 1.

Çelik, R. (2018). Döviz Kuru Volatilitésinin İhracat Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2017). *İstanbul İktisat Dergisi*, 68(1), 181-220.

Çetintaş, H., & Barişik, S. (2009). Export, Import and Economic Growth: The Case of Transition Economies. *Transition Studies Review*, 15(4), 636-649.
<https://doi.org/10.1007/s11300-008-0043-0>

Duran, M. (2002). *Kazakistan ülke etüdü*. İstanbul Ticaret Odası,.

Eleuken, F. (2020). TÜRKİYE-KAZAKİSTAN ARASINDAKİ EKONOMİK VE EĞİTİM İLİŞKİLERİ. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), Article 2.

Erkekoğlu, H., & Gül, G. (2020). 2003-2017 DÖNEMİ İÇİN TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, REEL DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 25-39.

Ganiyev, J. (2016). Kırgızistan ve Kazakistan'da Dış Ticaret, Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 89-101.

Gençler, A., & Akbaş, A. (2011). BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE ARASINDAKİ SOSYO-EKONOMİK İLİŞKİLER (1990-2011). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(02), Article 02.

Karabulut, Ş. (2018). TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE MİLLİ GELİR İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ (1970-2016). *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 425-442. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.424494>

Kaygın, E., Topçuoğlu, E., & Özkes, S. (2019). Türkiye İle Kazakistan Arasındaki İlişkilerin Ticarete Yansımaması Sorunsalı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(4), 3379-3398.
<https://doi.org/10.33206/mjss.479586>

Kazakhstan Product Exports to Turkey US\$000 1995—2023 | WITS Data. (t.y.). Geliş tarihi 26 Şubat 2026, gönderen
<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/KAZ/StartYear/1995/EndYear/2023/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-TRD-VL/Partner/TUR/Product/all-groups>

Kazakhstan Product Imports from Turkey US\$000 1995—2023 | WITS Data. (t.y.). Geliş tarihi 26 Şubat 2026, gönderen
<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/KAZ/StartYear/1995/EndYear/2023/TradeFlow/Import/Indicator/MPRT-TRD-VL/Partner/TUR/Product/all-groups#>

- Keleş, D. (2022). Kazakistan Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle Ekonomik İlişkileri. *Türk Dünyası Akademik Bakış*, 3. <https://doi.org/10.52703/ay.25>
- Kızıldere, C. (2020). DIŞ TİCARET-EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE BİR NEDENSELLİK ANALİZİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(45), 318-331. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.679869>
- Madani, D., & Sarsenov, I. (2015). *Kazakhstan: Low Oil Prices; an Opportunity to Reform*. World Bank Group.
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), Article 1.
- Pata, U. K. (2017). TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİLERİ: TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK ANALİZİ (1971-2014). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 0-0.
- Polat, Z. (2020). *Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi (Türkiye örneği)* [Master's Thesis, Sakarya Üniversitesi]. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/96879/T09157.pdf?s>
- RAIKHAN, K. (2015). *DIŞ TİCARET AÇISINDAN KAZAKİSTAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİ*. SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ.
- Sezer, S. (2025). TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ÜLKELERİ ARASINDAKİ ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİLERİ. *Karadeniz Araştırmaları*, 22(87), 1292-1310. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1698013>
- Sultankhanova, G. T., & Abdulla, Z. B. (2022). *Analysis of The Impact of Foreign Trade and Foreign Direct Investment on Kazakhstan's Economic Growth*. <https://doi.org/1997-9967-2022-4-185-200>
- Syzdykova, A. (2019). *The Effect of Export and Imports on National Income in Kazakhstan: Econometric Analysis*. 79-88.
- Şimşek, N., Canaltay, C., & Şimşek, H. A. (2017). Trade Relations Between Turkey and Kazakhstan on the 25th Anniversary of Kazakhstan's Independence. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 22(1), 7-28.
- Yardımcıoğlu, F., & Gülmez, A. (2013). TÜRK CUMHURİYETLERİNDE İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME VE PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ. *Knowledge Management*.

KÂŞGAR'DA CEDİDCİLİK HAREKETİ^(*)

The Jadidiyya Movement in Kashgar

Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Çin'deki siyasi ve toplumsal gelişmeler, Doğu Türkistan'da eğitim, din ve kültür hayatını doğrudan etkilemiştir. Kâşgar'da bazı aydınlar ve âlimler, klasik medrese eğitimini çağın ihtiyaçlarına cevap veremez bulmuş ve modern eğitim yöntemlerini esas alan yeni okullar açmaya yönelmiştir. Bu hareket, Almanya, Osmanlı ve Rusya'yı ziyaret eden Uygurlu düşünürlerin Tatar ve Türk aydınlarından etkilenmesiyle güç kazanmış; Hüseyin ve Bahaddin Musabayef kardeşlerin 1885'te Artuş'ta açtığı okul bu sürecin ilk örneklerinden olmuştur. Cedidcilik, Kazan merkezli olarak gelişmiş; eğitim ve din anlayışında ıslahı hedefleyen bir yenilik hareketidir. Batı'nın bilim ve eğitim metotlarını, İslam'ın temel kaynakları ve Türk töresiyle uyumlu şekilde benimsemeyi amaçlamış; ne Batı kültürünü bütünüyle taklit etmeyi ne de katı bir Selefî anlayışı savunmuştur. Hareketin öncüleri arasında Abdünnâsır Kursavî, İsmail Gaspıralı ve Musa Carullah Bigiyef gibi isimler yer almıştır. “Dilde, işte, fikirde birlik” ilkesiyle yürütülen bu anlayış, kısa sürede Rusya, Orta Asya ve Doğu Türkistan'da yayılmış, binlerce cedid mektebi açılmıştır. Kâşgar'da Cedidcilik, eğitim, özgürlük, adalet, eşitlik ve milliyetçilik gibi kavramları öne çıkararak Uygur toplumunun düşünsel ve kültürel hayatında önemli değişimlere yol açmıştır. Hareketin öncüleri arasında Adukadair (Abdukadir) Damolla, Sabit Damolla, Kutluk Hacı Şevki ve Memtili Tefvik Efendi bulunmaktadır. Cedidciler ders kitapları yazmış, yeni eğitim kurumları kurmuş ve yayıncılığa büyük önem vermiştir. “Şerqî Türkistan Hayatı”, “Erkin Türkistan” ve “Yeñi Hayat” gibi gazeteler, bu düşüncenin halka yayılmasında etkili olmuştur. Kâşgar'daki geleneksel mektep ve medrese eğitimini, eğitimin gönüllülük esasına dayanmasını, kız çocuklarının sınırlı eğitim almasını ve toplumsal dinî hayatın cami ve türbeler etrafında şekillenmesini de ele almaktadır. Türbe ziyaretleri ve halk dindarlığına dair örnekler, Kâşgar halkının dinî tecrübesinin geleneksel ve halk inançlarıyla iç

içe bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Cedidcilik, Kâşgar ve Doğu Türkistan’da modern eğitim ve düşüncenin gelişmesine öncülük etmiş; Uyghur toplumunun sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümünde belirleyici bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Kâşgar, Cedidcilik, Ulema.

Abstract

Political and social developments in China have directly affected the educational, religious and cultural life in East Turkestan. Some intellectuals and scholars in Kashgar found classical madrasa education unable to meet the needs of the age and tended to open new schools based on modern education methods. This movement gained strength when Uyghur thinkers visiting Germany, the Ottoman Empire and Russia were influenced by Tatar and Turkish intellectuals; The school opened by brothers Hüseyin and Bahaddin Musabayef in Artuş in 1885 was one of the first examples of this process. Jadidism developed centered in Kazan; It is an innovation movement that aims to improve the understanding of education and religion. It aimed to adopt Western scientific and educational methods in harmony with the basic sources of Islam and Turkish customs; He advocated neither a complete imitation of Western culture nor a strict Salafi understanding. Among the pioneers of the movement were names such as Abdünnâsır Kursavi, İsmail Gaspıralı and Musa Carullah Bigiyef. This understanding, carried out with the principle of "unity in language, work and thought", spread in Russia, Central Asia and East Turkestan in a short time, and thousands of cedid schools were opened. In Kashgar, Jadidism led to significant changes in the intellectual and cultural life of the Uyghur society by highlighting concepts such as education, freedom, justice, equality and nationalism. Among the pioneers of the movement are Abdulkadir (Abdukadir) Damolla, Sabit Damolla, Kutluk Hacı Şevki and Memtili Tefik Efendi. Jadidists wrote textbooks, founded new educational institutions and gave great importance to publishing. Newspapers such as “Şerqî Türkistan Hayatı”, “Erkin Türkistan” and “Yeñi Hayat” were effective in spreading this idea to the public. It also discusses the traditional school and madrasa education in Kashgar, the fact that education is based on volunteering, the limited education of girls and the shaping of social religious life around mosques and shrines. Tomb visits and examples of folk religiosity show that the religious experience of the people of Kashgar has a structure intertwined with traditional and folk beliefs. Jadidism pioneered the development of modern education and thought in Kashgar and East Turkestan; It played a decisive role in the social, cultural and political transformation of the Uyghur society.

Key Words: East Turkestan, Kashgar, Jadidism, Ulama.

1. GİRİŞ

Kâşgar’da Modern Eğitim Arayışları ve Cedidciliğin Ortaya Çıkışı

Çin’deki siyasi gelişmeler, kültür, dinî ve eğitim hayatına da yansdı. Başını Kâşgarlıların çektiği, klasik medrese eğitim metoduna karşı çıkan bazı âlimler, yeni bir metotla eğitim sağlayacak okullar açtı. Onların temel kaygıları, klasik medrese eğitiminin, çağın gereklerine yanıt vermediği ve eğitimden verim alınamadığı şeklindeydi. Bu yönlü kaygılar daha çok 20. yüzyılın başlarında Kâşgar ve Kulca’da belirginleşmiştir. Almanya, Osmanlı ve Rusya’yı ziyaret eden Kâşgar merkezli Uygurlu düşünürler, gezdikleri yerlerde karşılaştıkları Tatar ve Türk aydınlarından etkilenecek Doğu Türkistan’daki Türkler arasında modern eğitimi gerçekleştirmeye girişmişlerdi. Bunlardan iki kardeş Hüseyin Musabayef ve Bahaddin Musabayef 1885 yılında Kâşgar dışına Avrupa tarzı bir okulu Artuş’da açtı. Kâşgar’da değil de Artuş’ta açılmasının nedeni olarak, siyasi gelişmeler yanında ulemanın bu yeni eğitim modeline karşı tavır almaları gösterildi.

Geleneksel ulemanın karşı çıktığı ve bazılarının benimsediği bu eğitim sistemi, Tatar Türkleri, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye’deki düşünürler arasında harekete geçen “Cedidcilik/Yenilikçilik” hareketi idi.

2. CEDİDCİLİK HAREKETİNİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ VE YAYILMA SÜRECİ

19. yüzyılda başlayan yenilikçilik hareketinin temel ivmesi, eğitim ve dinî anlayış olmuştur. Mevcut durumun faydadan çok zarar getirmeye başladığını gören bazı Müslüman düşünürler, bir ıslah yapılması gerektiği ile ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir. Kazan merkezli bu hareketin öncüleri Abdünnâsır Kursavî (ö. 1812), Hüseyin Feyizhânî (ö. 1866), Zeynullah Rasûlî (ö. 1917), Alimcan Barûdî (ö. 1921), Abdullah Bubî (ö. 1922), Muhammed Necib Tünterî (ö. 1930), Rızaeddin b. Fahreddin (ö. 1936), Ziyaeddin Kemalî (ö. 1942), Abdürreşid İbrahim (ö. 1944), Musa Carullah Bigiyef (ö. 1949) gibi bilginlerdir.¹

Cedidcilik, daha çok İslam dininin temel verileri ve Türk töresinin ana değerleri ekseninde

Bu bildirinin hazırlanmasında, tarafımızca kaleme alınan *Kâşgar* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2020) adlı eserden yararlanılmıştır.

¹ İbrahim Maraş, İdil Ural bölgesi Müslümanları ve Cedidcilik düşüncesi, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, Isparta, 2007, 569-580.

Batı'nın metotlarının benimsenmesidir. Burada temel ivme, öz benlikten uzaklaşmadan Batının yükselen anlayışının benimsenmesi ve birlikte at başı yürütülmesidir. Bu doğrultuda yenileşme (Cedidcilik) hareketinin temel anlayışı, teknoloji yanında Batının kültür ve geleneklerini benimsemek olmadığı gibi, ara dönemlerin eklentilerinden sıyrılıp Hz. Peygamber ve sahabe devrine dönmek de değildir.

Batıdaki aydınlanma felsefesinin İslam dünyasındaki yansıması olarak değerlendirilen ceditcilik, öncelikle okullarda uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre eski (kadim) yönetimin yerine, Batı usulü yeni bir eğitim ve öğretim sisteminin tercih edilmesi gerekiyordu. Abdünnasır Kursavi'nin (ö. 1812) dillendirdiği ve Kırımlı Gaspıralı'nın uygulama sahasına koyduğu eğitimdeki ceditcilik, Rusya kontrolündeki tüm Türk halkları arasında yaygınlaşmaya başladı. Gaspıralı tarafından uygulamaya konularak usul-i ceditin gerçekleştirildiği mektepler, kısa zamanda başarı sağladı ve yaygınlaşmaya başladı ve “din, dil, kültür ve ülküde birlik” sloganıyla hareket etmesi nedeniyle halk nezdinde itibar gördü. Bu anlayış doğrultusunda Türkçe eğitim üzerinde önemle duruldu.

Durumu gözlemleyen Türk düşünürleri, yanlış giden bir şeylerin olduğunu dillendirmeye başladılar. Bu, Kuzey Avrupa ve Asya'daki tüm Müslümanlar için söz konusuydu. Nitekim Ceditcilik, Gaspıralı tarafından atağa geçmiş olsa da Azerbaycan'da Hasanbey Melikzâde Zerdâbî (ö. 1907), Türkistan'da Münevver Kârî Abdürreşid, Ahmed Dâniş, Hoca Mahmud Behbudî ve İshan Hoca Hanî gibi kimseler bu kaygı içerisinde oldular. Tüm bu girişimler sonucu, Rusya, Batı Türkistan ve Doğu Türkistan'da ve Kâşgar yöresinde Ceditcilik ürünü okulların sayısı beş bini aştı. Bu doğrultuda onlar, Türk toplumlarının mevcut hallerinin ıslahı için çözüm önerileri üretmeye başladılar. Ancak bu açılıma ilk karşı çıkanlar, mollalar oldu. Bu durum ise Rusların ve Çinlilerin işlerini daha da kolaylaştırdı.

Ceditcilik, baskın karakter olarak Kur'an ve Sünnet merkezli olmakla birlikte, Selefi bir anlam taşımamaktadır. O nedenle yenilikçi akımı mensupları, ısrarla Kur'an'a dönüş tezini işlemekle birlikte, çağın gelişmeleri doğrultusunda yeni bir anlayışla Kur'an'ı yorumlamak düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda da önceliği, eğitim ve dinî kavrayışa vermişlerdir. Onların temel kaygıları ise Batının teknolojik olarak yükselmesine karşılık, Müslümanların da Kur'an ve Hz. Peygamber merkezli, yeni bir yaklaşımla, Batıdan geri kalmamasıdır. Bu amaçla da dinin, çağın verileri doğrultusunda anlaşılabilir ve yaşanabilir bir konuma getirilmesidir. Halkın dinî değerleri daha iyi anlamaları amacıyla cuma namazı hutbesindeki nasihat bölümünün Türkçe

olmasını istemelerinin arka planında da bu sebep bulunmaktadır.²

Kazan merkezli olup Kâşgar âlimleri tarafından bölgeye yansıtılan yenilikçi hareket öncülerinin temel görüşlerinin; felsefe, kelim, fıkıh ve sosyal hayat ekseninde oluştuğu görülmektedir. Bu anlayışı savunanların tezleri, bulundukları ortamın şartları doğrultusunda farklı ifade ve üsluplarla ama ortak prensipler içerisinde ele alınmıştır.³

3. Kâşgar’da Cedidci Aydınlar, Eğitim Kurumları ve Yayın Faaliyetleri

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Kazan Kırım merkezli Tatar Türkleri arasında başlayıp kısa zaman zarfında tüm Orta Asya’ya yayılan Cedidcilik Hareketi gayet doğal olarak Doğu Türkistan’ı da etkilemiş, Uygur Türklerinin politik, sosyal ve kültürel hayatında büyük değişikliklere neden olmuştur. Özellikle bu hareketin ilim, eğitim, özgürlük, eşitlik, adalet, milliyetçilik gibi temel değer ve söylemleri entelektüel çevrelerce hemen benimsenmiş, bunların geniş halk kitlelerine yayılması için büyük çaba gösterilmiştir.

Cedidcilik hareketinin Kâşgardaki öncüleri arasında öne çıkan şahıs, Abdulkair Damolla idi. Tam adı Abdulkadir b. Abdulvaris olan bu zat, Kâşgar’ın Meşhed köyünde doğdu. Küçük yaşta Kur’an’ı ezberleyen Damolla, Kâşgar’daki Hanlık Medresesi’nde öğretimine devam etti. Başta Tataristan olmak üzere değişik yerlere ziyarette bulunan Damolla, Kazan ve Taşkent’deki Cedidcilik hareketinden etkilenerek Kâşgar’a dönmüş ve burada Cedidcilik hareketinin öncüsü olmuştur. Yeni eğitim usulü doğrultusunda ders kitapları yazan Damolla, etrafındaki birçok kimseyi etkilemiştir. Sabit Damolla da Cedidcilikten etkilenen bilginler arasındadır. Bu zat aynı zamanda Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti’nin kurucusu olarak bilinmektedir. Kâşgar’da Cedidcilik hareketini üstlenen diğer âlimler arasında Kutluk Hacı Şevki, Memtili Tefvîk Efendi (Mehmet Ali Tefvîk Efendi) gibi zatlar bulunmaktadır.

Yayıncılık, Cedidciliğin temel çalışmaları arasında gelmektedir. 1910’lu yıllardan itibaren Kâşgar merkezli Doğu Türkistan aydınları değişik beldelerde gazete ve dergi çıkarmaya başlamışlardır. “Şerqî Türkistan Hayatı”, “Erkin Türkistan”, “Yeñi Hayat” gazeteleri bunların bazılarıdır. “Şerqî Türkistan Hayatı” 21 Temmuz 1933 tarihinden itibaren Kâşgar Maarif Nezareti tarafından haftada bir çıkarılan “Dinî, milli, ilmî, edebî, ahlâki ve siyasi gazetedir”. Kâşgar Maarif-i Diniye Nezareti tarafından çıkarılan “Erkin Türkistan” gazetesi de kendisini

² Musa Cârullah Bigiyef, *Kitâbü’s-sünne: Kur’an ve Sünnet İlişkilerine Farklı Bir Yaklaşım*, çev. Mehmet Görmez, Ankara: Ankara Okulu, 1998, 61-62.

³ Ramazan Biçer, Şihâbeddîn Mercânî (1818-1889). *XIX. Yüzyıldan günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri*, İstanbul: Divan Kitap, 2017, 213-244.

“haftalık milli, siyasi, ilmi, ehkaki ve edebi gazetedir” “şeklinde tanımlamıştır. Türkistan Hayatı” gazetesinin künyesinde bulunan “dilde, işde, fikirde birlik” ifadesi “Erkin Türkistan” da “Yürekde dağ millet başıda istiqbal sevdası” kaydı yer almaktadır. Gazetelerin künyesindeki “dilde, işde, fikirde birlik” ifadesi, Cedidcilik Hareketi’nin Kâşgar düşünürlerinin 1930’lu yıllardaki kültürel hayatı üzerindeki etkisini yansıtmıştır.⁴

4. Geleneksel Eğitim, Dinî Hayat ve Halk Dindarlığı Bağlamında Kâşgar Toplumu

Kâşgar’da geleneksel eğitim kurumları olan medreseler yanında XIX. yüzyılda yeni mektepler açılmıştır. Bunlara öncülük eden Pekin’deki “Darû’l Ulûm-el Hamidiyye” oluşmuş olup, Sultan Abdülhamid adına açılmış bir üniversitedir.⁵

Tüm Çin’deki Müslüman çocukların eğitimi ile ilgili bir yazı kaleme alan Hasan Tahsin, Çin’deki Müslüman çocukların eğitimi ve öğretiminin din ve ahlâk eğitimi ile başladığını ve eğitim sürecinde Çince, Arapça, Farsça okutulduğunu kaydetmiştir. Çocuklara ilk önce Arap alfabesi, ardından Kur’an-ı Kerim, daha sonra da Farsça öğretildiği, Çince ve Farsça dersleri verildiğini belirten yazar, kızların genellikle okula gidemediğini belirtir.

Devletin kendi yönettiği bir mektebin olmadığını, mekteplerin genellikle mahalle ve bölgedeki ileri gelenler tarafından yürütüldüğünü yazan müellif, öğrencilerin rahleleri olduğu, muallimin de kürsüsü bulunduğunu kaydeder. Ders saatlerinin ise güneşin doğuşuyla başladığını, öğle namazından önce ara verildiğini ve daha sonra tekrar derse devam edildiğini belirtmektedir. Yaz aylarında ise öğle yemeğinden sonra ders yapılmamaktadır. Okullardaki tedrisatın ise belirlenen konuların hoca tarafından okunmasından sonra öğrencilerin yüksek sesle, hep bir ağızdan hocanın dediğini tekrar ettiği, daha sonra da öğrencilerin her birine ayrı ayrı okutulması şeklindeydi. Eğitim süresi ebeveynin maddi gücüyle bağlantılı olup, zorunlu değildi.⁶ Buna göre ekonomik durumu iyi olan aileler, çocuklarını okutmaya devam ederdi. İktisadi durumu zayıf olanlar ise, imkânı ölçüsünde okutabildiği kadar okutur, yetersiz kaldığı zamanda ise çocuğunu bağ, tarla ve diğer işlere yönlendirirdi. Bu durum daha çok erkek öğrenciler için söz konusuydu. Kızlar ise, mahalle mektebinin belirli seviyelerinden sonra, yani eğitimini

⁴ Alimcan İnayet, 1930’lu yıllarda Kâşgar’da çıkan “Berqî Türkistan Hayatı”, “Erkin Türkistan” ve “Yeñgi Hayat” gazetelerindeki bazı şiirler. *Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2013), 2.

⁵ Cengiz Aykurt, Bir Büyük Düşünce: Pekin Hamidiyye Üniversitesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 28/1 (2013), 45.

⁶ Hasan Tahsin, *Çin’de İslamiyet*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1322, 68-72.

tamamlamadan okuldan alınırdı⁷.

Dini eğitim söz konusu medrese ve mekteplerden alınırdı. Bunun yanında halkın kendi kazandığı bilgiler, imkân ve şartları doğrultusunda bir dinî hayatı vardı.

Kâşgar'da toplumsal dinî hayat daha çok cami ve türbeler etrafından şekillenmiştir. Kâşgar'da kadınlar camiye gitmezlerdi. Onlar, dua ve diğer ibadetler için daha çok türbeleri tercih ederlerdi. Türbe ziyaret şeklini anlama bakımından Sykes'in aktardığı şu veri açıklayıcı bir mahiyettedir: 'Bir gün bir kadın türbede ağlıyordu. Ey kutsal kişi, ben ne yapmalıyım? Nasıl yaşayacağım? Ben yetimim, bir yabancıyım. Ne yapmalıyım? Bir yetimin sıkıntılarını gidermek için ne yapılabilir? Ben yalnız mı kalacağım? Babam, annem yok herkes bana baskı yapıyor. Allah'ım, dostlarım ve düşmanlarım arasında kayboldum. Ne yazık ki benim kaderim bu! Kocamın kalbine âşık oldum ve sadece Allah bana, kalbimin arzusunu bağışlasa! Allah bana bir oğul verse, uzun bir yaşamı olan bir oğul. Allah'ım, bana yardım et! Bu ateşli duadan sonra gözlerini kapattı; elini mezaradaki deliğe koydu. Daha sonra türbe için ayarladığı büyücü devreye girdi. Büyücü bir davul çalarak sözleri anlamsız bir şarkı söyledi. Bu sırada çatıdan asılan bir ipi tutan kadın türbenin etrafında daire çizerek dans etti. Bu gösteriden sonra dua eden kadın büyücüye ücretini ödedi; fakirlere sadaka verdi ve evine rahatça döndü. Daha sonra atalarının mezarlarını ziyaret etti. Onlar adına bir yemek düzenleyeceği sözünü vererek dualarının kabul olması için onlara yalvardı'.⁸ Bu veri Kâşgar halkının dinî tecrübesi açısından veri sunmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Kâşgar'da ortaya çıkan Cedidecilik/Yenilikçilik Hareketi, Doğu Türkistan'ın eğitim, dinî anlayış, toplumsal yapı ve kültürel hayatında belirleyici bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu hareket, yalnızca yeni bir eğitim metodunun benimsenmesini değil; aynı zamanda Müslüman Türk toplumlarının çağın meydan okumalarına karşı kendi kimlik ve değerleriyle ayakta kalabilme çabasını temsil etmiştir. Klasik medrese eğitiminin çağın ihtiyaçlarına cevap veremediği yönündeki eleştiriler, özellikle Kâşgar ve çevresinde modern eğitim arayışlarını hızlandırmış, bu durum Cedideci düşüncenin bölgeye taşınmasını mümkün kılmıştır.

⁷ Özkan, Murat. Din, Gelenek ve Değişim: XIX. Yüzyılda Kâşgar Kadını. *Turkish Studies*, 13/24, (Aralık, 2018) 161-184.

⁸ Özkan, Din, gelenek ve değişim, 161-184. Sykes, 1920; 314'den naklen.

Cedidcilik, Batı'nın bilimsel ve pedagojik yöntemlerini sorgusuzca taklit etmeyi değil, İslam'ın temel kaynakları ve Türk töresinin ana değerleri çerçevesinde yeni bir eğitim ve düşünce ufku geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu yönüyle hareket, hem geleneksel ulemanın tepkisiyle hem de siyasi baskılarla karşılaşmış, ancak buna rağmen kısa sürede geniş bir etki alanı oluşturmuştur. Kâşgar merkezli aydınların Artuş, Kulca ve diğer bölgelerde açtıkları yeni usul mektepler, modern eğitimin toplumsal tabana yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Cedidcilik hareketinin Kâşgar'daki temsilcileri, yalnızca eğitim alanında değil; yayıncılık, dinî söylem ve toplumsal bilinçlenme süreçlerinde de etkili olmuştur. Gazete ve dergiler aracılığıyla “dilde, işte, fikirde birlik” gibi sloganlar etrafında şekillenen bu düşünce dünyası, Uygur Türkleri arasında millî kimlik, özgürlük, adalet ve eşitlik kavramlarının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu yayın faaliyetleri, Cedidci düşüncenin entelektüel çevrelerle sınırlı kalmayıp halk kitlelerine ulaşmasını mümkün kılmıştır.

Bununla birlikte, geleneksel dinî pratikler, türbe merkezli halk dindarlığı ve eğitimdeki yapısal sorunlar, Cedidcilerin ıslah arayışlarının nedenlerini de açıkça ortaya koymaktadır. Eğitimde kız çocuklarının geri planda kalması, öğretimin zorunlu olmaması ve ekonomik imkânlarla bağlı yürütülmesi gibi unsurlar, toplumsal dönüşümün önündeki temel engellerden biri olmuştur. Cedidcilik, bu sorunlara çözüm üretme iddiasıyla ortaya çıkmış; dini, çağın verileri doğrultusunda anlaşılabilir ve yaşanabilir kılmayı amaçlamıştır.

Cedidcilik, Kâşgar'da yalnızca bir eğitim reformu değil, çok boyutlu bir zihniyet dönüşümünü ifade etmektedir. Bu hareket, Doğu Türkistan'daki Türk-İslam toplumunun modern dünyayla ilişkisini yeniden tanımlama çabasının somut bir tezahürü olmuş; siyasi baskılara ve iç muhalefete rağmen, bölgenin entelektüel ve kültürel tarihinde kalıcı izler bırakmıştır. Kâşgar örneği, Cedidciliğin yerel şartlara uyarlanarak nasıl güçlü bir toplumsal dönüşüm dinamiği hâline gelebildiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir tarihsel tecrübe sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Alimcan, İnayet. 1930'lu yıllarda Kâşgar'da çıkan “Berqî Türkistan Hayatı”, “Erkin Türkistan” ve “Yeñgi Hayat” gazetelerindeki bazı şiirler. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2013), 2

Aykurt, Cengiz. Bir Büyük Düşünce: Pekin Hamidiyye Üniversitesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 28/1 (2013), 37–50.

Biçer, Ramazan. Şihâbeddîn Mercânî (1818-1889). *XIX. Yüzyıldan günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri*, İstanbul: Divan Kitap, 2017.

Bigiyef, Musa Cârullah. *Kitâbü's-sünne: Kur'an ve Sünnet İlişkilerine Farklı Bir Yaklaşım*, çev. Mehmet Görmez, Ankara: Ankara Okulu, 1998.

Maraş, İbrahim. İdil Ural bölgesi Müslümanları ve Ceditçilik düşüncesi, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, Isparta, 2007, 569-580.

Özkan, Murat. Din, Gelenek ve Değişim: XIX. Yüzyılda Kâşgar Kadını. *Turkish Studies*, 13/24, (Aralık, 2018) 161-184.

Özkan, Murat. Mücadeleden Teslimiyete: Türkistan Müdafaasında Sadık Töre (1860-1877). *Belleten* 83/298 (2019), 1003-1032.

Tahsin, Hasan. *Çin'de İslamiyet*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1322,

SARAYBOSNA'DA İLMÎ VE KÜLTÜREL HAYAT^(*)

Intellectual and Cultural Life in Sarajevo

Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Saraybosna, adını Osmanlı döneminde inşa edilen saraydan almış; XV. yüzyıl ortalarından itibaren bir Osmanlı şehri olarak şekillenmiştir. Coğrafi konumu itibarıyla Balkanların merkezinde yer alan şehir, kısa sürede idarî, ticari ve kültürel bir merkez hâline gelmiştir. Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgiler, XVII. yüzyılda Saraybosna'nın gelişmiş şehir altyapısı, çok kültürlü yapısı, camileri, medreseleri, hanları, hamamları ve canlı ticari hayatıyla tipik bir Osmanlı şehir modeli sunduğunu göstermektedir. Osmanlı döneminde Saraybosna, özellikle medreseleriyle öne çıkan önemli bir ilim ve kültür merkezi olmuştur. Başta Gazi Hüsrev Bey Medresesi olmak üzere çok sayıda medrese, cami, tekke ve kütüphane şehirde faaliyet göstermiştir. Bu kurumlar sayesinde Saraybosna'da fıkıh, kelam, tefsir, mantık, felsefe ve dil bilimleri alanlarında yoğun bir ilmî üretim gerçekleşmiştir. İstanbul'da eğitim görüp memleketlerine dönen müderrisler, Osmanlı ilim geleneğini Saraybosna'ya taşımışlardır. Aristotelesçi mantık geleneği hem İslam medreselerinde Arapça, hem de Katolik çevrelerde Latince olarak tartışılmıştır. Saraybosna ve Bosna genelinde çok sayıda önemli âlim yetişmiştir. Hasan Kâfi Akhisarî, Muhammed b. Musa el-Bosnevî, Abdullah Bosnevî, Hüseyin Efendi, Muhammed Hevâî el-Üskûfî ve Muhammed Tayyip Okiç gibi isimler, mantık, fıkıh, tefsir, tasavvuf, tarih ve siyaset alanlarında eserler vermiş; bazıları Osmanlı merkez teşkilatında yüksek görevlere yükselmiştir. Bosnalı âlimlerin eserleri yalnızca Osmanlı coğrafyasında değil, Avrupa'da da ilgi görmüştür.

Tasavvuf ve tarikatlar Saraybosna'nın dinî hayatında önemli bir yer tutmuştur. Nakşibendîlik başta olmak üzere çeşitli tarikatlar, tekkeler aracılığıyla şehirde etkili olmuş; sufiler hem dinî

hem de sosyal hayatta yönlendirici rol üstlenmiştir. Tasavvuf geleneği, Osmanlı öncesinden başlayarak şehir kültürünün ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Avusturya-Macaristan işgali sonrasında Bosna’da dinî yapının yeniden örgütlenmesi ihtiyacı doğmuş ve Reisü’l-ulema kurumu tesis edilmiştir. Bu kurum, Bosna Müslümanlarının dinî işlerini düzenleyen merkezi bir yapı olarak faaliyet göstermiştir. Aynı dönemde matbaanın kurulması ve gazetelerin yayımlanmaya başlamasıyla Saraybosna, modern basın ve fikir hayatının da merkezi hâline gelmiştir. Saraybosna’nın Osmanlı döneminde çok yönlü bir ilmî, dinî ve kültürel merkez olduğunu; yetiştirdiği âlimler, kurumlar ve eserlerle hem Osmanlı ilim dünyasına hem de Avrupa düşünce hayatına önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Saray-Bosna, İslam, İlmi ve Kültürel Hayat.

Abstract

Sarajevo took its name from the palace built during the Ottoman period; XV. It has been shaped as an Ottoman city since the mid-century. Located in the center of the Balkans due to its geographical location, the city has become an administrative, commercial and cultural center in a short time. The information conveyed by Evliya Çelebi dates back to the 17th century. It shows that in the 19th century, Sarajevo presented a typical Ottoman city model with its developed city infrastructure, multicultural structure, mosques, madrassas, inns, baths and lively commercial life. During the Ottoman period, Sarajevo became an important scientific and cultural center, especially distinguished by its madrasahs. Many madrasahs, mosques, lodges and libraries, especially Gazi Hüsrev Bey Madrasa, operated in the city. Thanks to these institutions, an intense scientific production in the fields of fiqh, theology, tafsir, logic, philosophy and linguistics has taken place in Sarajevo. Teachers who studied in Istanbul and returned to their hometowns carried the Ottoman scientific tradition to Sarajevo. The Aristotelian tradition of logic was discussed both in Arabic in Islamic madrasahs and in Latin in Catholic circles. Many important scholars were educated in Sarajevo and throughout Bosnia. Hasan Kâfi Akhisarî, Muhammed b. Names such as Musa el-Bosnevi, Abdullah Bosnevî, Hüseyin Efendi, Muhammed Hevâî el-Üskûfî and Muhammed Tayyip Okiç produced works in the fields of logic, fiqh, tafsir, mysticism, history and politics; Some of them rose to high positions in the Ottoman central organization. The works of Bosnian scholars attracted attention not only in the Ottoman geography but also in Europe.

Sufism and sects have an important place in the religious life of Sarajevo. Various sects, especially Naqshbandi, were influential in the city through lodges; Sufis have played a guiding role in both religious and social life. The Sufi tradition has become an integral part of the city culture, starting from the pre-Ottoman period. After the Austro-Hungarian occupation, the need to reorganize the religious structure in Bosnia arose and the institution of Reisü'l-ulema was established. This institution operated as a central structure regulating the religious affairs of Bosnian Muslims. With the establishment of the printing house and the publication of newspapers in the same period, Sarajevo became the center of modern press and intellectual life. Sarajevo was a versatile scientific, religious and cultural center during the Ottoman period; It reveals that he made significant contributions to both the Ottoman scientific world and the European intellectual life with the scholars, institutions and works he educated.

Key Words: Balkans, Sarajevo, Islam, Scientific and Cultural Life.

1. GİRİŞ

Tarihsel Arka plan

Slav dillerinde, Boşnakça'da ve Batı literatüründe Sarajevo, Osmanlı Türkçesi'nde Saray, Saray ovası, Saray kasabası, Saray-Bosna veya Bosna Sarayı (Bosnasaray) adlarıyla geçer. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra kurulan Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin ve Bosna-Hersek Federasyonu'nun, ayrıca Saraybosna Kantonu'nun merkezi olan Saraybosna, Bosna-Hersek bölgesinin tam ortasında bulunan Bjelašnica, Igman ve Trebević dağları arasındaki Saraybosna ovasında Bosna nehrinin Miljacka ırmağı ile birleştiği kesimde yer alır.¹

Saraybosna'nın bir şehir halinde temellerini oluşturacak eserlerin inşasına başlandığında Brodec köyünde yaptırılan ilk Osmanlı sarayından dolayı 859'dan (1455) itibaren buraya Saray, Saray ovası veya Saray kasabası adı verildi. Özellikle sarayın muhteşem olduğu ve bundan dolayı şehre Saraybosna adının verildiği rivayet edilmiştir. Evliya Çelebi de aşağı şehirde Hünkâr Camii'nin olduğu yerde bir saray inşa edilmek suretiyle kentin adına Saray dendiğini, nehrin adının ise Bosna olduğunu, nehir isminin kent adına bağlanmasıyla "Bosna-Saray" tabirinin ortaya çıktığını belirtir.

(*) Bu bildirinin hazırlanmasında, tarafımızca kaleme alınan *Saraybosna* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019) adlı eserden yararlanılmıştır.

¹ Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 36 (2009), 128.

2. OSMANLI DÖNEMİNDE SARAYBOSNA’NIN ŞEHİR YAPISI VE ÇOK KÜLTÜRLÜ TOPLUMSAL HAYATI

17. yüzyılın ikinci yarısında Saraybosna’yı ziyaret eden Evliya Çelebi, tepedeki küçük kalesi dışında ve akarsuyun iki tarafında birçok Türk mahallesi ile Sırp, Bulgar ve Eflak reayanın ikamet ettiği on mahalle ve iki Yahudi mahallesi olduğunu belirtmiştir. Burada çok katlı, üstü kiremit ve bir kısmı tahta örtülü 17.000 kâgir evle 1080 dükkân bulunduğunu yazar. Evliya Çelebi’ye göre Saraybosna sokakları temiz ve kaldırım döşelidir. Kâgir binalı bedesten Venedik ve Dubrovnik’ten gelen her türlü ticarî eşyanın satıldığı, çarşının üstünün kalın direklerle örtüldüğü, şehirde yetmiş yedisinde Cuma namazı kılınan 177 cami, 180 sıbyan mektebi, sekiz dârülkurrâ, on dârülhadis, kırk yedi tekke, 110’un üstünde çeşme, 700 adet su kuyusu, üç kervansaray, yirmi üç han, beş hamam, yedi imaret, 176 su değirmeni ve Miljacka ırmağı üzerinde yedi köprüünün bulunmaktadır. Etrafı yaylalarla sarılmış olan bu bölgenin ahalisinin Boşnakça, Türkçe, Sırpça, Latince, Hırvatça ve Bulgarca konuştuğunu belirtir.²

2.1. Saraybosna’da Medreseler, İlmî Kurumlar ve Entelektüel Üretim

Saraybosna’da İslâm kültürü özellikle şehirli karakteri ağır basan bir niteliğe sahiptir. Saraybosna’nın kültürel hazinelerinin başında tarihi eserler gelmektedir. Bunlar arasında da en dikkat çeken, medreselerdir. Söz konusu medreselerden en çok ilgi göreni, ise Gazi Hüsrev Bey medresesidir.

1. Gazi Hüsrev Bey medresesi, Gâzi Hüsrev Paşa Külliyesi içinde ve Türk çarşının merkezindedir. Medrese, Sultan II. Bayezid’in kızı Selçuk Sultanın oğlu ve Bosna Beyi Hüsrev Paşa tarafından 1537 yılında yaptırılmıştır. Medrese önceleri Hüsrev Paşa’nın annesine nispetle Selçûkiye adıyla anılmış daha sonraları da Kurşunlu Medrese denilmiştir. Günümüzde ise medrese, Gazi Hüsrev Bey adıyla bilinmektedir. Hüsrev Paşa 1537 yılında bir vakfiye tanzim ettirmiş, Saraybosna’daki imaret ve medresesi için, medreseye gelir sağlayan çeşitli vakıflar oluşturulmuştur.
2. Firuz Ağa Medresesi. Medrese, Hübyar Ağa Mescidi yanında olup, kendisine ait gelir kaynaklarını oluşturan vakıfları bulunmaktadır. Medrese Avusturyalıların işgali sırasında tahribe uğramışsa da, günümüzde varlığını korumaktadır.
3. Hoca Kemal Bey Medresesi. Kemal Bey Mescidi yanında bulunan medrese, İbrahim Beyin oğlu Kemal Bey tarafından 940/1533 yılında câmi ile birlikte yapılmıştır. Medrese 1697 yılındaki işgal sırasında yakılmıştır.

² Evliya Çelebi, Seyahatnâme, V, 427-435.

Bunların yanında Saraybosna’da Rüstem Paşa Medresesi, Gazi Mehmed Bey Medresesi, Hacı İsmail Mısri Medresesi, Gümüşlüoğlu Medresesi, Fazıl Paşa Medresesi, İnâdiye Medresesi, Merhemoğlu Mustafa Ağa Medresesi, At Meydanı Medresesi, Bakır Baba Medresesi, Şehzade Abdülkerim Efendi Medresesi, Hacı Mehmed Paşa Medresesi, Malkoç Efendi Medresesi, Amasyalı Abdullah Efendi Medresesi, Medrese-i Cedid, Sultan Murda Rabi Medresesi.³

Günümüzdeki Saraybosna’da mevcut olup tüm zorluklara ve savaşlara rağmen bize ulaşan tarihi eserler şunlardır: Hünkâr Camii (862/1458), Gazi Hüsrev Bey Camii (937/1530), Ferhad Bey Camii (969/1562), Ali Paşa Camii (968/1561), Çekrekçi Muslihuddin Camii (932/1525), Hacı Osman Mescidi (1000/1591), Hoca Durak (Başçarşı) Camii (1283/1866), Çoban Hasan Camii (1291/1874), Hünkâr Köprüsü (862/1458), Šeher-Ćehajina Ćuprija (1585), Kozja Ćuprija (XVI. yüzyıl), Principov Most (1541); Hacı Sinan Tekkesi (1188/1775) ve Gazi Hüsrev Bey Hamamı, Gazi Hüsrev Bey Medresesi (Kurşumliye) (944/1537), Gazi Hüsrev Bey Bedesteni (1537), Brusa Bedesteni (958/1551), Gazi Hüsrev Bey Camii yanındaki Saat Kulesi, Morića Han.

Osmanlı döneminde Saraybosna’da bulunan bu medreseler Saraybosna’nın kültürel zenginliğe sahip bir Osmanlı şehri olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Bu denli medreselerin bulunduğu bir şehirde bilim insanı ve öğrencinin azımsanmayacak derecede olması da beklenen bir sonuçtur.

Felsefe ve Mantık çalışmalarının Bosna topraklarındaki yansımaları, Osmanlı’nın açtığı medreselerde Arapça eğitim üzerinden; Katolik mezhebinin bir kolu olan Bosnalı Fransiskenler tarafından da, Latince olarak yürütüldüğü görülmektedir. Yani temeli antik çağ düşünürü Aristoteles ve onun ardılı Porphyrios’un mantık çalışmaları üzerine atılan tartışmalar, hem İslam hem de Hristiyan kültüründe, ilki Arapça diğeri Latince olmak üzere aynı zaman periyodunda yapılmıştır. Saraybosna’daki müderrislerin çoğu, önce İstanbul’da eğitim almış sonra da memleketlerini dönerek, öğretim hayatına burada devam etmiş kişilerdi. Söz gelimi bu müderrislerden birisi olan Mustafa Ejubović (1651 Mostar-1707 Mostar), İstanbul’daki eğitimini tamamladıktan sonra tekrar Mostar’a geri dönerek burada Mostar müftülüğünde bulunmuş, yukarıda sözünü ettiğimiz Esirüddin Ebheri’nin İsagoci’si üzerine 1682 yılında bir mantık yorumu yazarak, bu eserin Bosna medreselerinde okutulmasını sağlamıştır. Böylece bu hocalar, İstanbul’un bilim ve eğitim kültürünü Saraybosna’ya taşımış olmaktadır.

³ Kamil Şahin, “Saraybosna Şehri Merkezindeki Medreseler”, *X. Vakıf Haftası Kitabı*. Ed. İbrahim Ateş, Sadi Bayram, Mahmut Narince (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993), 265-268.

Saraybosna’lı âlimlerden biri olan Hasan Kâfi Akhisari’nin (Prusçak), Arapça olarak kaleme aldığı eserleri Kâfi, mantık, filoloji, İslam Hukuku, ilahiyat, tarih ve siyaset alanına yöneliktir. Kâfi’nin, “Âlemin Nizamı İçin Hikmetli Yöntemler” adıyla da çevirebileceğimiz *Usul el-Hikem fi Nizam el-âlem* adlı eseri, Batıda ününü korumuştur.⁴

Saraybosna Osmanlı bilim merkezlerinden birisi olmanın yanında Antikçağın bilgisi Aristoteles’in kategorileri hem Hristiyan teologların hem de medreselerde Müslüman müderrislerin ortak bir kesişme alanı olabilmıştır.

Saraybosna’nın kültür merkezlerinden birisi olan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Gazi Hüsrev Bey Camii’ne çok yakın bir yerde olup burada 17.000’i aşkın yazma; 20.000’i aşkın matbu eser yanında 20.000 civarında Boşnakça ve Avrupa dillerinde yazılmış matbu eserler mevcuttur.

2.2. Osmanlı Sonrası Dönemde Kurumsal Süreklilik, Tasavvuf ve Modern Kültürel Hayat

Öte yandan Bosna, Osmanlı yönetimine birden fazla devlet adamı göndermiştir. Bu alanda öncülüğü çeken Travnik kenti kale, medrese ve camileriyle ünlüdür. Travnik, Osmanlıya birçok devlet adamı vermiştir. Hersekzâde Ahmed Paşa, Sokullu Mehmet Paşa başta olmak üzere bazı devlet bürokrasisinde görev yapan devlet büyükleri bulunmaktadır.

Önceleri Bab-ı Ali’ye tabi olan Bosna, Avusturya tarafından işgal edilince, kendi içerisinde ve statüsünde dini yükümlülüklerini yerine getirmek isteminin bir tezahürü olarak halka dini vecibelerini yerine getirmesinde öncülük edecek din görevlilerine ihtiyaç duymuşlardır. Bu doğrultuda da İstanbul’daki Şeyhü’l-İslam’lık müessesesine karşıt veya denk olarak değil, sadece dini temsil biriminin şekillenmesi amacıyla bir statüye ihtiyaçları olmuş ve bunu da Reisü’l-ulema tanımıyla temsil etmek istemişlerdir. Bu doğrultuda Bosna’nın en üst kademedeki dini lideri, “Reisü’l-ulema” olarak adlandırılmıştır. Bu tanımlama ilk olarak, Bosna’yı işgal eden 1881’de Avusturya-Macaristan yönetiminden Boşnak ileri gelenlerinin dini işlerini idare edecek kendilerinden bir üst makama (reisü’l-‘ulemâ) izin vermelerini talep etmeleriyle başlamış ve Avusturya yönetimi buna izin vermiştir. Başlarında reisü’l-‘ulemâ’nın bulunduğu dört yetkiliden oluşan bir âlimler meclisi (meclisü’l-‘ulemâ) oluşturuldu.⁵ Böylece halkın cami ve mescitlerdeki ibadet ve diğer sosyal dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla var

⁴ Deniz Kundakçı, “Mantık ve Felsefe Eğitiminin Bosna-Hersek’teki Tarihsel Gelişimi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20/2 (2012), 602-693.

⁵ J. Krcsmarik, “Bosnia and Herzegovina”, *Encyclopaedia of Islam* 2 (E.J. Brill, 1913-1936), 760.

olan güncel tabir ile diyanet görevlilerinin tayin ve atamalarında yönlendirici ve etkin bir kurum olarak Reisü'l-ulema kurumu oluşmuş oldu.

Osmanlı döneminden başlamak üzere Bosna'da yöre halkının dini ve kültürel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla birçok âlim, eserler kaleme almışlardır. Bunlardan birisi olup 1601'de Tuzla'da doğan, edebiyat ve dil sahasında Arapça eserler veren Muhammed Hevâî el-Üskûfî, 1631 yılında “Makbûlü'l-ârif” adında, Boşnakça-Türkçe bir lügat yazmıştır. Sözlük yazarı diğer bilgin de, Türk asıllı Mustafa b. el-Hâc İbrahim Efendi'dir. Bosna'ya ziyaretçi olarak gelip Boşnakça dilini öğrenmiş, 1865 yılında yaklaşık bin kelimelik Boşnakça-Türkçe bir lügat kaleme almıştır.

Bosna'nın Akhisar kasabasında doğan ve almış olduğu eğitimlerden sonra aynı yerde kadılık yapan Hasan Kâfî Efendi (1544-1615), Arapça mantık, kelam, fıkıh ve biyografi alanına yönelik on sekiz eser kaleme almıştır.⁶ Çalışmaları arasından en çok üne sahip olan “Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-âlem” adlı kitabında, Osmanlı Devleti'nin gerileme sebeplerini ve alınması gereken tedbirleri geniş bir şekilde incelemiştir. Bu eser, Koçi Bey (ö. 1651) ve Kâtip Çelebi (1609-1657)'nin siyasetname tarzındaki eserlerinin bir öncüsü olarak kabul edilmiş olup, Fransızca, Almanca ve Macarca'ya da çevrilmiştir.⁷ Bir başka âlim olan ve “Koca Müverrih” lakabıyla tanınan Hüseyin Efendi (ö. 1644), Bosna'da reisülküttaplık makamına yükselmiştir. Onun “Bedâiü'l-vekâi” adında dünya tarihiyle ilgili çalışması yoğun ilgi görmüştür.

Tefsir sahasında yazdığı eserlerle tanınan Muhammed b. Musa el-Bosnevi (1595-1633-34), Bosna-Hersek'in yetiştirdiği Osmanlı ulemasından biri olup, ilmiye mesleğinde ilerleyerek Sahn-ı Seman Müderrisliği ve Halep Kadılığı yapmıştır. Onun, “Tefsirü Sureti'l-Fatiha”, “Tefsirü Sureti'l-Feth” ve Beyzavi'nin meşhur tefsirine yazdığı “Haşiye ala Envari't-Tenzil ve Esrari't-Te'vil” adlı çalışmaları mevcuttur. Abdullah Bosnevi (ö. 1644) de, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin meşhur eseri “Füsusu'l-Hikem” üzerine şerh yapmıştır. Bu zatın çoğu tefsir ve tasavvuf alanına ait olmak üzere yaklaşık 61 eseri bulunmaktadır.

Öte yandan Sultan Abdülaziz devrinde Şeyhülislamlığa tayin edilen Hacı Mehmed Refik Efendi (1813-1872) de Bosnalıdır ve 19. yüzyılın en önemli İslam hukukçularından biridir.

⁶ Aruçi, Muhammed. “Hasan Kâfî Akhisari”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 16 (1997):326-329.

⁷ Murat Akgündüz, “Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek”, *DEÜİFD* 18 (2003), 128; Akgündüz, Murat, “Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek”. *DEÜİFD* 18 (2003): 111-130.

Dini ve kültürel alanda çalışma yapan öteki bilginler ve eserleri arasında, Mevla Abdülkerim (ö.1493) “Hâşiye alâ hâşiyeti’s-seyyid ale’l-Keşşâf”; Osman el-Bosnavî es-Serâî (ö.1663), Îsâ b. Mûsa el-Mustârî (ö.1681), Şaban b. Mustafa el-Bosnavî (ö.1685), Şehriyâr el-Belgrâdî (ö.1748), Yusuf Efendi b. Muhammed el-Bosnavî, Muhammed Emin b. Mustafa el-Bazarî, “es-Sebu’l-Meânî ani’l-Fâtîha”; Hilmi b. Hüseyin el-Bosnavî “Fethu’l-esrâr ve’l-müşkilât alâ Rûhi’l-Beyân li İsmâil Hakkı” gibi kimseler bulunmaktadır.⁸

Bosna’da, Osmanlı döneminde tasavvuf ve tarikatlar önemli bir yere sahipti. Dönemin ünlü sufileri arasında Ahmed Hüsnü Nûmânâgiç (Numanagić) bulunmaktadır. Visoko’da yirmi iki yıl müderrislik yapan Hüsnü Efendi, Avusturya işgali sırasında Travnik şehrinde on üç sene müftü olarak görev yapmıştır. Bu süreçte Şeyh Hüsnü Efendî Travnik’te Nakşî tarikatını güçlendirmeye çalışmış ve bu uğraşında çok başarılı olmuştur.⁹ Şeyh Hüsnü Efendi, 1931 yılında vefat etmiştir. Yerine Şeyh Hacı Hâfız Muhârem Lemeş (Lemeš) Efendî geçmiştir. Şeyh Lemeş 1955 senesinde vefat etmiştir.

Saraybosna’yu tasavvufun Fatih Sultan Mehmed öncesi geldiği kabul edilmektedir. 1459 yılında Saraybosna’da Nakşîlere ait Gaziler Tekkesi’nin olduğu rivayet edilmektedir. Tekke’yi muhtemelen Aynî Dede ve Şemsî Dede’nin inşa ettiği kabul edilmiştir. Onların kabirleri Ali Paşa Camisi’nin avlusunda bulunmaktadır.¹⁰

Bosna’da sufi hareketlerin öncülerinden birisi olan Âdem Karacozoviç Efendî 1891 yılında Karadağ’ın Bar şehrinde doğmuştur. Âdem Efendî’nin en büyük eseri “Zbirka Savjeta i Uputa Ahmed Zarifi – Babe” adlı bir kitaptır. Âdem Efendî, Şeyh Ahmed Zarifi Baba’nın “Pend-nâme” ve “Tasavvufnâme” kitaplarını çevirip 1970 yılında yukarıdaki ismi altında bir kitap yayımlamıştır. Âdem Efendî Osmanlı Türkçe’sinden Âşık Yunus Emre’nin yazdığı bazı ilahiler ve matem ilahileri Boşnakça’ya çevirmiştir.

Bosna’nın yetiştirdiği ünlü âlimler arasında üzerinde durulması gereken bir başka kişi, Muhammed Tayyip Okiç’tir. 1902’de Bosna’nın Tuzla sancağı Gračanitsa kasabasında doğan Okiç’in Babası, İstanbul medreselerinde tahsil görmüş Bosna-Hersek reîsülulemâ muavini Yayçalı (Yaytse) Mehmed Tevfik Efendi, annesi Hasibe Hanım’dır. Okiç sekiz yaşına kadar Gračanitsa’da kaldı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i işgaliyle

⁸ Ekrem Gülşen, İzzet Terziç, “Osmanlı Sonrası Bosna’da Yapılan Bazı Kur’an Tercümelere Üzerine”, *Usul İslami Araştırmalar* 18/18 (2012).

⁹ Doziç, İbrahim. XX. Yüzyılda Bosna Hersek’te Tasavvufi Şahsiyetler ve Etkinlikleri. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2018), 20.

¹⁰ Metin İzeti, *Balkanlar’da Tasavvuf* (İstanbul: İnsan yayınları, 2014), 165.

başlayan on yıllık direnişin sonunda müslümanlar din ve vakıf işlerinde muhtariyet elde edince, Kaptan Medresesi müderrisi ve müdürü olan babası Meşihat-i İslâmiyye üyeliği ve reîsülulemâ muavinliği göreviyle Saraybosna'ya tayin edildi. Muhammed Tayyib Saraybosna'da başladığı ilk eğitiminden sonra modern bir ilâhiyat fakültesi olan Okruzna Medresa'dan (1920) ve İslâm Hukuku ve İlâhiyat Mektebi'nden (1925) mezun oldu. Ardından Belgrad Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, doktora yapmak için gittiği Fransa'da, Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde "Hasan Kâfi de Bosnie, sa vie et ses oeuvres, avec la traduction de son ouvrage Nizâmu'l-Ulemâ" adlı doktora tezini tamamladı (1931). Dünyanın farklı ülkelerinde görev yapan Okiç, 1950 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ders vermeye başladı. Tito döneminde ülkeye girmesi yasaklanan Okiç, İlahiyat Fakültesi'ndeki görevinden de uzaklaştırıldı. Türkiye'de 30 yıl vatandaş olmaksızın kaldı. Zorlu bir yaşam süren Tayyip Okiç, 9 Mart 1977'de Erzurum'da vefat etti. Okiç'in üyesi olduğu bazı kuruluşlar şunlardır: Okiç pek çok uluslararası bilimsel kuruluşun üyesiydi. Saraybosna'daki Sırp-Hırvat Dili ve Edebiyatı Cemiyeti, Viyana'daki Islamischer Kulturbund, Paris'te bulunan müsteşrikler cemiyeti Société Asiatique, Londra'daki Royal Asiatic Society. Okiç, vasiyeti üzerine Saraybosna'ya gömülmüştür. Çok sayıda çalışmaları bulunan Tayyip Okiç, kitapları bir kütüphaneye satılmak suretiyle borçları ödenebildi.¹¹

Belgrad muhafızlığı ile görevli olan Şerif Osman Paşa (1800-1874) daha sonra 1860 yılında Saraybosna'da göreve başlamıştır. Burada Topal Osman Paşa lakabıyla ünlenen Şerif Osman Paşa 1860-1869 yılları arasında Bosna'da halkın eğitimi ile ilgilenmiş ve matbuatın başladığı dönemlerde Zemun'da ikamet eden Alman tipografici İgnyat Sopron'u (1825-1894) Saraybosna'da bir basım evi kurmak amacıyla davet etmiştir. Sopron Şerif Osman Paşa'nın çağrısını kabul etmiş ve 1866 yılında Saraybosna'da Sopronova pečatnja (Sopron'un Basım Evi) adlı matbaa kurmuştur. Böylece Saraybosna'da "Bosanski vjestnik" adıyla 7 Nisan 1876 tarihinde ilk gazete basılmaya başlanmıştır. Daha sonraları Bosna Gazetesi (1866), dönemin Türkçesi ve Kril alfabesiyle Boşnakça yayımlanmıştır. Ardından Gülşen-i Saray (1868), Neretva (1876), Vatan Gazetesi (1884), Rehber Gazetesi (1897), Müsavat Gazetesi (1907-1909) adlı gazeteler yayın yapmıştır.¹²

¹¹ İbrahim Hatipoğlu, Okiç, Muhammed Tayyib", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 33 (2007):336-338.

¹² Neira Začinović, *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, 15-23.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Saraybosna'nın tarihsel gelişimi yalnızca bir şehirleşme süreci olarak değil, çok katmanlı bir ilmî, kültürel ve kurumsal süreklilik şeklinde olmuştur. Osmanlı fethinden itibaren Saraybosna, saray, cami, medrese, tekke, bedesten ve kütüphaneler etrafında şekillenen planlı bir şehir olarak inşa edilmiş; kısa sürede Balkanlar'daki en yoğun eğitim ve kültür merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Şehirdeki medrese sayısının fazlalığı, yalnızca dinî eğitimle sınırlı olmayan, mantık, felsefe, hukuk, dil ve tarih alanlarını kapsayan geniş bir entelektüel üretim ortamının varlığına işaret etmektedir.

Saraybosna'nın ayırt edici yönlerinden biri, İslam düşünce geleneği ile Hristiyan teolojik-felsefi geleneğin aynı coğrafyada, aynı tarihsel dönemlerde ve büyük ölçüde aynı entelektüel referanslar (özellikle Aristotelesçi mantık) etrafında varlık göstermesidir. Medreselerde Arapça üzerinden yürütülen ilmi faaliyetlerle, Fransiskanlar tarafından Latince sürdürülen çalışmalar, Bosna'yı Doğu ve Batı düşünce dünyalarının kesiştiği özgün bir entelektüel alan hâline getirmiştir. Bu durum, Saraybosna'nın yalnızca yerel değil, aynı zamanda uluslararası düşünce tarihine eklemlenen bir merkez olduğunu göstermektedir.

İstanbul'da eğitim alıp Bosna'ya dönen müderrisler ve âlimler aracılığıyla Osmanlı ilim geleneği Saraybosna'ya taşınmış; Hasan Kâfi Akhisari, Mustafa Ejuboviç, Abdullah Bosnevi ve benzeri isimler, yazdıkları eserlerle bu geleneğin Bosna'da kökleşmesini sağlamıştır. Bu âlimlerin çalışmaları, yalnızca yerel medrese çevrelerinde değil, Avrupa'da da yankı bulmuş; bazı eserlerin Batı dillerine çevrilmesi Saraybosna merkezli ilmî üretimin evrensel niteliğini pekiştirmiştir.

Avusturya-Macaristan işgali sonrasında kurulan Reisü'l-ulema kurumu, Bosna Müslümanlarının dinî ve kültürel sürekliliğini koruma iradesinin kurumsal bir ifadesi olmuştur. Aynı dönemde matbaanın kurulması ve gazeteciliğin başlaması, Saraybosna'nın modernleşme sürecinde de kültürel öncülüğünü sürdürdüğünü göstermektedir. Tasavvufi yapılar ve tarikatlar ise, şehirdeki dinî hayatın yalnızca kurumsal değil, toplumsal ve manevi boyutunu da güçlendirmiştir.

Saraybosna, Osmanlı döneminde ve sonrasında ilim, kültür, din ve düşüncenin süreklilik içinde yeniden üretildiği, Doğu ile Batı arasında aracılık eden özgün bir merkez olarak ortaya çıkmaktadır. Medreseleri, âlimleri, kütüphaneleri, tasavvufî yapıları ve modern döneme uzanan

kurumsal mirasıyla Saraybosna, Bosna-Hersek tarihinin olduğu kadar Osmanlı ve Balkan entelektüel tarihinin de temel odak noktalarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Murat, “Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek”. *DEÜİFD* 18 (2003): 111-130.

Aruçi, Muhammed. “Hasan Kâfi Akhisari”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 16 (1997):326-329.

Aruçi, Muhammed. “Saraybosna”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 36 (2009):128-132.

Doziç, İbrahim. XX. Yüzyılda Bosna Hersek’te Tasavvufi Şahsiyetler ve Etkinlikleri. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Gülşen, Ekrem ve Terziç, İzzet. “Osmanlı Sonrası Bosna’da Yapılan Bazı Kur’an Tercümelere Üzerine”, *Usul İslami Araştırmalar* 18/18 (2012), 73-108.

Hatipoğlu, İbrahim. “Okıç, Muhammed Tayyib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 33 (2007):336-338.

İzeti, Metin. *Balkanlar’da Tasavvuf*. İstanbul: İnsan yayınları, 2014.

Krcsmarik J. “Bosnia and Herzegovina”, *Encyclopaedia of Islam* 2 (E. J. Brill, 1913-1936),

Kundakçı, Deniz. “Mantık ve Felsefe Eğitiminin Bosna-Hersek’teki Tarihsel Gelişimi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 20/2 (2012), 602-693.

Şahin, Kamil. “Saraybosna Şehri Merkezindeki Medreseler”, *X. Vakıf Haftası Kitabı*. Ed. İbrahim Ateş, Sadi Bayram, Mahmut Narince (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993), 265-268.

Začinović, Neira. *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, 15-23.

VARLIĞIN EN GENEL TARZLARI YAHUT KAVRAMA YETİMİZİN ETKİN ARAÇLARI OLARAK KATEGORİLER SORUNU: ARİSTOTELES VE KANT ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Ömer Faruk Karaköse
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
omerfaruk.karakose@erdogan.edu.tr - 0000-0002-6414-5781

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, şeylerin gerçek varoluşu ile kavrama yetimizin doğası arasındaki ilişkiyi mantıksal bir yapılandırma olarak ortaya koyan kategoriler sorunudur. Felsefe tarihi boyunca düşüncenin en temel meselelerinden biri olan bu sorun, bir konunun betimlenebileceği ve tasavvur edilebileceği en genel tarzlar olarak kategorilerin mahiyetini konu edinmektedir. Kategoriler, bir yandan şeylerin varoluş tarzlarına tekabül eden en genel belirlenimler olarak insanın bilgilenme süreçlerine ilişkin mantıksal bir düzeni ifade eder; diğer yandan bilimizi dile getiriş biçimlerini mümkün kılan kavramsal çerçeveyi oluşturur. Bu anlamda kategoriler, dış gerçekliğin zihindeki anlamlandırılma kiplerini ve bağınıtlarını kuran temel ilkelerdir. Dolayısıyla bilginin oluşumunda kurucu bir rol üstlenirler. Bununla birlikte kategorilerin doğası, kapsamı ve bilgilenme süreçlerindeki konumu, nesnenin mi yoksa öznenin mi öncelikli olduğu sorusuna bağlı olarak felsefe tarihinde farklı biçimlerde temellendirilmiştir. Nesne merkezli geleneksel felsefede kategoriler hem varlığın hem de düşüncenin yapısal özellikleri olarak anlaşılırken; özne merkezli modern felsefede daha çok düşüncenin işleyişine ait kavramsal araçlar olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda geleneksel yaklaşım kategorileri ontolojik bir çerçevede ele alırken, modern yaklaşım onları epistemolojik ve kısmen pratik bir sorun olarak değerlendirmiştir. Bu çalışma, kendi dönemlerinin kavrayış ufkunu belirleyen iki özgün filozof olan Aristoteles ile Kant'ın görüşleri ekseninde, kategoriler sorununun geleneksel ve modern felsefede nasıl temellendirildiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Böylece iki dönem arasındaki kavrayış farkı ve bu farkın düşünsel dünyamızda yol açtığı ontolojik ve epistemolojik dönüşümler ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Tarihi, Kategoriler, Özne-Nesne Dikotonomisi, Aristoteles, Kant.

**THE PROBLEM OF CATEGORIES AS THE MOST GENERAL MODES OF BEING
OR AS THE ACTIVE INSTRUMENTS OF OUR FACULTY OF UNDERSTANDING:
THE CASE OF ARISTOTLE AND KANT**

R.A. Dr. Ömer Faruk Karaköse

Recep Tayyip Erdoğan University, The Faculty of Theology
omerfaruk.karakose@erdogan.edu.tr - 0000-0002-6414-5781

ABSTRACT

This study examines the problem of categories as a logical structuring that articulates the relationship between the real existence of things and the nature of our faculty of understanding. As one of the central issues in the history of philosophy, the problem concerns the status of categories as the most general modes through which a subject can be described and conceived. On the one hand, categories express the most general determinations corresponding to the modes of being of things and thus establish the logical framework of human cognition. On the other hand, they constitute the conceptual structure that makes possible the articulation of knowledge. In this sense, categories function as fundamental principles that organize the modes of meaning-construction and relations within the mind. They therefore play a constitutive role in the formation of knowledge. However, the nature, scope, and epistemic status of categories have been interpreted differently throughout the history of philosophy, depending on whether priority is granted to the object or to the subject. In object-centered traditional philosophy, categories are understood as structural features of both being and thought; in subject-centered modern philosophy, they are interpreted primarily as conceptual instruments belonging to the operations of thought. Accordingly, the traditional approach treats categories within an ontological framework, whereas the modern approach considers them mainly as an epistemological—and partly practical—problem. By examining the views of Aristotle and Kant, two philosophers who shaped the intellectual horizons of their respective periods, this study aims to demonstrate how the problem of categories was grounded in traditional and modern philosophy. In doing so, it seeks to reveal the difference in conceptual orientation between these two periods and the ontological and epistemological transformations that this shift has produced.

Keywords: History of Philosophy, Categories, Subject-Object Dichotomy, Aristotle, Kant.

BEYLİKLER DÖNEMİNDE (XIII-XIV. YÜZYILLAR) MOĞOLLARIN ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ (SİYASÎ, ASKERÎ VE SOSYO-KÜLTÜREL BİR DEĞERLENDİRME)

Dr. Öğr. Üyesi, Tunay KARAKÖK

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
tkarakok@bartin.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-4028-2148>

ÖZET

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu, Moğol istilasının yol açtığı köklü siyasal ve toplumsal dönüşümlere sahne olmuştur. 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin İlhanlılara tâbi hâle gelmesi, merkezî otoritenin zayıflamasına ve uç bölgelerde Türk beyliklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Moğol hâkimiyeti yalnızca askerî tahakkümle sınırlı kalmamış; vergi politikaları, valilik uygulamaları ve yerel güçlerle kurulan ilişkiler aracılığıyla Anadolu'nun siyasî yapısını derinden etkilemiştir. Bu çalışma, Beylikler Dönemi boyunca Moğollar ile Türk beylikleri arasındaki ilişkileri; direniş, pragmatik itaat ve denge siyaseti bağlamında incelemektedir. Karamanoğulları, Germiyanogulları, Candaroğulları ve uç beylikleri örnekleri üzerinden Moğol idaresine karşı geliştirilen farklı stratejiler analiz edilmektedir. Değerlendirme, İbn Bîbî, Aksarayî, Reşîdüddin ve İbn Battûta gibi dönemin birincil kaynakları ile modern tarih yazımının verileri ışığında yapılmıştır. Çalışma, Moğol hâkimiyetinin Anadolu'da yalnızca yıkıcı değil, aynı zamanda yeni Türk siyasî oluşumlarını besleyen bir süreç olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, İlhanlılar, Anadolu Beylikleri, Köseadağ, Türkmenler

1. GİRİŞ

XIII. yüzyıl, Avrasya tarihinin siyasal, askerî ve toplumsal yapısını köklü biçimde dönüştüren gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönüşümün merkezinde, Cengiz Han ile başlayan ve kısa sürede Çin'den Doğu Avrupa'ya kadar uzanan Moğol fetihleri yer almaktadır. Moğol yayılması, yalnızca askerî başarılarla sınırlı kalmamış; idarî yapılar, vergi sistemleri ve yerel iktidar ilişkileri üzerinde kalıcı etkiler yaratmıştır.

Cüveynî, Moğol ilerleyişini “dünyanın alışılmış düzenini altüst eden ilahî bir fırtına” olarak tasvir ederken (Cüveynî, 2016, s. 41), Reşîdüddin bu sürecin aynı zamanda yeni bir siyasal düzen yarattığını vurgular (Reşîdüddin, 2013, s. 12). Bu iki yaklaşım, Moğol fetihlerinin hem yıkıcı hem de kurucu yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir.

Anadolu, bu dönüşümün doğrudan etkilediği bölgelerden biridir. Coğrafi konumu itibarıyla İslâm dünyası, Bizans ve Türk bozkır kültürü arasında bir geçiş sahası olan Anadolu, Moğol yayılması karşısında hem askerî hem de siyasî bakımdan kırılgan bir yapı sergilemiştir.

XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Selçuklu Devleti, görünürde güçlü bir siyasî yapı arz etmekle birlikte içten içe ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı. Taht kavgaları, merkezî idarenin

zayıflaması ve uç bölgelerdeki Türkmen unsurların merkeze olan mesafesi, devletin Moğol baskısı karşısındaki direncini zayıflatmıştır.

İbn Bîbî, Köseadağ öncesi Selçuklu yönetimini “ihtişamlı fakat içten çürümüş” bir yapı olarak tasvir eder (İbn Bîbî, 1996, s. 503). Bu tespit, Moğol istilasının neden bu denli yıkıcı sonuçlar doğurduğunu anlamak açısından kritik önemdedir.

1243 Köseadağ Savaşı, Anadolu tarihinin dönüm noktalarından biridir. Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu karşısında Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ordusu ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgi, Anadolu Selçuklu Devleti’nin İlhanlılara tâbi hâle gelmesine yol açmıştır (İbn Bîbî, 1996, s. 527–530).

Köseadağ, yalnızca bir askerî yenilgi değil; aynı zamanda **siyasal egemenliğin el değiştirmesi** anlamına gelmektedir. Selçuklu sultanları bu tarihten sonra İlhanlı hanlarının onayı olmaksızın tahta çıkamaz hâle gelmiş, devlet fiilen bir tâbi yönetim konumuna indirgenmiştir (Reşîdüddin, 2013, s. 289).

Moğolların Anadolu’daki hâkimiyeti, klasik anlamda bir işgal olarak değerlendirilemez. İlhanlılar, Anadolu’yu doğrudan ilhak etmek yerine, mevcut siyasî yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlemeyi tercih etmişlerdir. Bu durum, Moğol hâkimiyetini **dolaylı fakat etkili** kılmıştır.

Bu sistemde Selçuklu sultanları:

- Vergi toplamakla yükümlü,
- İlhanlı orduları için asker ve lojistik sağlamak zorunda olan,
- Siyasi meşruiyetlerini İlhanlı onayına bağlayan figürler hâline gelmiştir.

Aksarayî, bu durumu “sultanlığın adının kalıp hükmünün gitmesi” şeklinde özetler (Aksarayî, 2000, s. 75).

Moğol hâkimiyeti, Anadolu’da merkezî otoritenin zayıflamasını hızlandırmış ve uç bölgelerde yeni siyasî aktörlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Türkmen gruplar, hem Moğol baskısından kaçmak hem de siyasî varlıklarını korumak amacıyla kendi beyleri etrafında toplanmıştır.

İbn Bîbî, bu süreci “Türkmenlerin siyasete dönüşü” olarak tanımlar (İbn Bîbî, 1996, s. 601). Beylikler, bu bağlamda Moğol düzenine karşı yalnızca askerî değil, **alternatif bir siyasal model** sunmuştur.

2. MOĞOL HÂKİMİYETİNİN ANADOLU’DA TESİSİ

Moğol fetih hareketi, Cengiz Han döneminden itibaren yalnızca askerî bir yayılma değil, aynı zamanda Avrasya ölçeğinde yeni bir siyasal düzen kurma süreci olarak şekillenmiştir. Bu düzenin temelinde, fethedilen bölgelerin doğrudan ilhak edilmesinden ziyade, yerel idarelerin Moğol üst otoritesine bağlanması anlayışı yer almaktadır. Anadolu, bu bakımdan Moğol siyaseti açısından hem stratejik hem de ikincil bir hedef olarak değerlendirilmiştir.

Reşîdüddin, Anadolu'nun Moğollar açısından “doğrudan merkez değil, merkezlere açılan bir geçit” olduğunu belirtir (Reşîdüddin, 2013, s. 271). Bu tespit, İlhanlıların Anadolu'da neden kalıcı ve merkezî bir devlet örgütlenmesi kurmadıklarını açıklamaktadır. Anadolu, İran merkezli İlhanlı Devleti için askerî, iktisadî ve lojistik bir arka alan işlevi görmüştür.

Bu durum, Moğol hâkimiyetinin niteliğini belirleyen temel unsurlardan biridir.

1243 Köseadağ Savaşı'nın hemen ardından Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılara tâbi bir siyasi yapıya dönüştürülmüştür. Bu tâbiyet ilişkisi, klasik anlamda bir işgal rejimi şeklinde değil; siyasî meşruiyetin İlhanlı merkezine bağlanması yoluyla tesis edilmiştir.

İbn Bîbî, Selçuklu sultanlarının bu tarihten sonra “han buyruğuna bağlı memurlar” hâline geldiğini açıkça ifade eder (İbn Bîbî, 1996, s. 533). Sultanlar, tahta çıkabilmek için İlhanlı hanından *yarlık* almak zorunda kalmış, bu da Selçuklu sultanlığının sembolik bir makama dönüşmesine yol açmıştır.

Bu yapı içerisinde Selçuklu Devleti:

- İlhanlılara yıllık vergi ödeyen,
- İlhanlı seferleri için asker ve lojistik sağlayan,
- İç siyasette İlhanlı onayı olmaksızın hareket edemeyen bir tâbi devlet konumuna indirgenmiştir.

İlhanlı Devleti'nin yönetim anlayışı, Cengiz Han yasaları (*Yasa-yı Cengiz Hanî*) ile İran-İslâm idarî geleneğinin sentezine dayanmaktadır. Bu sentez, Anadolu'da da uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak Selçuklu idarî yapısının zayıflığı, bu uygulamaların büyük ölçüde keyfî bir hâl almasına neden olmuştur.

Aksarayî, Moğol idaresini Anadolu'da “kanunla değil, kuvvetle işleyen bir düzen” olarak tanımlar (Aksarayî, 2000, s. 82). Bu durum, yerel halk üzerindeki baskının artmasına ve Moğol karşıtı tepkinin güçlenmesine yol açmıştır.

İlhanlılar, Anadolu'daki askerî denetimi doğrudan kendi komutanları olan noyanlar aracılığıyla sağlamıştır. Baycu Noyan, Alıncak Noyan, İrencin Noyan ve Demirtaş Noyan gibi isimler, Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin sembol figürleri hâline gelmiştir.

Baycu Noyan, Köseadağ sonrası dönemde Anadolu'da İlhanlı otoritesinin kurucusu olarak kabul edilir. Reşîdüddin, Baycu'nun Anadolu'daki görevinin “itaati sağlamak ve vergiyi güvence altına almak” olduğunu vurgular (Reşîdüddin, 2013, s. 294).

Bu noyanların uygulamaları:

- Yerel idarecilerle çatışmalara,
- Türkmen grupların göçlerine,
- Ekonomik düzenin bozulmasına neden olmuştur.

Moğol hâkimiyetinin Anadolu'daki en hissedilir yönü, ağır vergi yükü olmuştur. İlhanlılar, Anadolu'dan düzenli vergi toplamak amacıyla Selçuklu maliyesini doğrudan denetim altına almıştır.

İbn Bîbî, Moğol vergilerini “halkın belini büken ve şehirleri fakirleştiren bir yük” olarak tanımlar (İbn Bîbî, 1996, s. 588). Bu vergiler, özellikle şehirli zümreler ve ahî teşkilatları üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır.

Vergi baskısının sonuçları:

- Türkmenlerin kırsal alanlara çekilmesi,
- Uç bölgelerde nüfus yoğunlaşması,
- Beyliklerin insan kaynağının artması şeklinde kendini göstermiştir.

Selçuklu sultanlarının İlhanlılara tâbi konumu, Anadolu'da sürekli bir siyasî kriz ortamı yaratmıştır. Taht mücadeleleri, İlhanlı müdahaleleriyle daha da karmaşık hâle gelmiştir.

Reşîdüddin, İlhanlı hanlarının Selçuklu tahtını “bir ödül ve ceza aracı” olarak kullandığını belirtir (Reşîdüddin, 2013, s. 301). Bu durum, Selçuklu hanedanının meşruiyetini zayıflatmış ve beyliklerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Moğol idaresi, Anadolu toplumunun sosyal yapısını da derinden etkilemiştir. Göç hareketleri hızlanmış, şehir-kır dengesi bozulmuş ve Türkmen unsurlar merkezî otoriteden kopmuştur.

İbn Battûta, Anadolu şehirlerinde Moğol korkusunun halk üzerinde sürekli bir baskı unsuru oluşturduğunu ifade eder (İbn Battûta, 2004, s. 312). Buna karşılık uç bölgelerde Türkmen töresinin daha güçlü biçimde yaşatıldığı görülmektedir.

Moğol hâkimiyeti, kısa vadede Anadolu'da yıkıcı sonuçlar doğurmuş olsa da uzun vadede beyliklerin ortaya çıkışını hızlandıran temel etkenlerden biri olmuştur. Merkezî otoritenin zayıflaması, Türkmen beylerinin siyasî meşruiyet kazanmasını mümkün kılmıştır.

Bu bağlamda Moğol hâkimiyeti, Anadolu'da yeni bir siyasal düzenin doğmasına istemeden de olsa katkı sağlamıştır.

3. TÜRK BEYLİKLERİ VE MOĞOLLAR: SİYASAL TUTUMLAR

Beylikler Dönemi'nde Moğollar ile Türk beylikleri arasındaki ilişkiler, tek tip ve homojen bir yapı arz etmemektedir. Aksine bu ilişkiler; coğrafya, askerî kapasite, ekonomik imkânlar ve yerel toplumsal yapı gibi birçok değişkenin etkisiyle farklı biçimlerde şekillenmiştir. Bu nedenle beyliklerin Moğollara karşı tutumlarını yalnızca “itaat” veya “isyan” ikiliği üzerinden değerlendirmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır.

Bu çalışmada beyliklerin Moğol hâkimiyetine karşı geliştirdikleri siyasal tutumlar üç temel kategori altında ele alınmaktadır:

1. **Açık ve ideolojik direniş,**
2. **Pragmatik itaat ve uyum,**

3. Denge ve bekleme siyaseti.

Bu sınıflandırma, beyliklerin Moğol sistemine verdikleri tepkileri karşılaştırmalı biçimde analiz etmeye imkân tanımaktadır.

3.1. Karamanoğulları: Açık Direniş ve Siyasal Meydan Okuma

Karamanoğulları Beyliği, Moğol hâkimiyetine karşı en açık ve sistemli direnişi sergileyen Türk beyliği olarak öne çıkmaktadır. Beyliğin ortaya çıkışı, doğrudan Moğol baskısının Türkmen gruplar üzerindeki etkisiyle ilişkilidir. Karaman Bey ve çevresindeki Türkmenler, Moğol denetiminin güçlü olduğu merkezî bölgelerden uzaklaşarak Taşeli ve Konya çevresinde siyasî bir güç odağı hâline gelmiştir.

İbn Bîbî, Karaman Bey'i "Türkmenlerin umudu ve Moğol buyruğuna karşı çıkanların sığınağı" olarak nitelendirir (İbn Bîbî, 1996, s. 603). Bu ifade, Karamanoğulları'nın yalnızca askerî değil, aynı zamanda sembolik bir direniş merkezi hâline geldiğini göstermektedir.

Karamanoğulları'nın direnişi, yalnızca Moğollara karşı değil, Moğol yanlısı Selçuklu yönetimine karşı da yönelmiştir. Bu durum, beyliğin mücadelesini klasik bir isyan hareketinin ötesine taşımaktadır. Karamanoğulları, İlhanlılar tarafından meşrulaştırılmış Selçuklu sultanlarını da tanımamış; Anadolu'da alternatif bir siyasî düzen inşa etmeye çalışmıştır.

1277 yılında gerçekleşen **Cimri Olayı**, bu direnişin doruk noktasıdır. Karamanoğlu Mehmed Bey'in desteğiyle Selçuklu hanedanına mensup olduğu iddia edilen Cimri'nin Konya'da tahta çıkarılması, Moğol-Selçuklu düzenine açık bir meydan okuma niteliği taşımaktadır (İbn Bîbî, 1996, s. 638-641).

Aksarayî, bu olayı "Moğol hâkimiyetine karşı Türk siyasi hafızasının son büyük hamlesi" olarak değerlendirir (Aksarayî, 2000, s. 120).

Karamanoğulları'nın Moğollara karşı tutumu yalnızca askerî ve siyasî değil, aynı zamanda kültürel bir boyut da taşımaktadır. Türkçenin resmî dil olarak ilan edilmesi, İlhanlı-Fars bürokratik düzenine karşı bilinçli bir siyasal tercihtir. Bu politika, Moğol hâkimiyetine karşı geliştirilen direnişin ideolojik yönünü güçlendirmiştir.

Bu yönüyle Karamanoğulları, Moğol hâkimiyetine karşı **çok katmanlı bir direniş modeli** sunmaktadır.

3.2. Germiyanogulları: Pragmatik İtaat ve Güç Biriktirme

Germiyanogulları Beyliği, Batı Anadolu'da ortaya çıkan ve Moğol hâkimiyetiyle doğrudan çatışmaktan kaçınan bir siyasal çizgi izlemiştir. Bu tutum, beyliğin Moğol sistemi içerisinde belirli bir hareket alanı kazanmasına imkân tanımıştır.

Reşîdüddin, Germiyan beylerinin İlhanlılara vergi ödemekle birlikte iç işlerinde büyük ölçüde serbest bırakıldığını belirtir (Reşîdüddin, 2013, s. 335). Bu durum, İlhanlıların Anadolu'daki denetim anlayışının esnekliğini göstermektedir.

Germiyanogulları, Moğol himayesini Batı Anadolu'da siyasî ve askerî yayılma aracı olarak kullanmıştır. İlhanlılar için Germiyan Beyliği, hem Batı Anadolu'daki Türkmen unsurların

denetlenmesi hem de Bizans sınırında istikrarın sağlanması açısından işlevsel bir aktör olmuştur.

Bu pragmatik tutum, Germiyan Beyliği'nin kısa sürede güçlü bir siyasî yapı hâline gelmesini sağlamıştır. Ancak bu durum, beyliğin Türkmen tabanı ile ilişkilerinde zaman zaman gerilimlere yol açmıştır.

Aksarayî, Germiyan beylerinin Moğol dostluğu sebebiyle bazı Türkmen grupların tepkisini çektiğini aktarır (Aksarayî, 2000, s. 132). Bu durum, pragmatik itaat politikasının her zaman sorunsuz işlemediğini göstermektedir.

Germiyanogulları örneği, Moğol hâkimiyetinin yerel aktörler tarafından nasıl **fırsata dönüştürülebildiğini**, ancak bunun aynı zamanda iç meşruiyet sorunları yaratabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.3. Candaroğulları: Denge ve Bekleme Siyaseti

Candaroğulları Beyliği, Karadeniz sahasında, Moğol hâkimiyetinin merkezî etkisinden görece uzak bir coğrafyada ortaya çıkmıştır. Bu coğrafi konum, beyliğin Moğollarla ilişkilerinde denge siyaseti izlemesini mümkün kılmıştır.

İbn Battûta, Candar ülkesini “Moğol korkusunun hissedildiği fakat Türkmen töresinin hâkim olduğu” bir bölge olarak tanımlar (İbn Battûta, 2004, s. 318). Bu ifade, beyliğin ikili bir siyasal denge kurduğunu göstermektedir.

Candaroğulları, Karamanoğulları'nın aksine Moğollara karşı açık bir askerî isyana girişmemiştir. Ancak Germiyanogulları gibi tam bir itaat politikası da izlememiştir. Bu bekleme ve denge siyaseti, beyliğin uzun süre varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

Reşîdüddin, Candar beylerinin İlhanlılara karşı “ihtiyatlı bir sadakat” sergilediğini belirtir (Reşîdüddin, 2013, s. 341).

3.4. Beylikler Arası Karşılaştırmalı Değerlendirme

Karamanoğulları, Germiyanogulları ve Candaroğulları örnekleri, Moğol hâkimiyeti karşısında Türk beyliklerinin farklı stratejiler geliştirdiğini açık biçimde ortaya koymaktadır:

- **Karamanoğulları**, ideolojik ve askerî direnişi tercih etmiştir.
- **Germiyanogulları**, pragmatik itaat yoluyla güç biriktirmiştir.
- **Candaroğulları**, denge ve bekleme siyasetiyle varlığını korumuştur.

Bu çeşitlilik, Moğol hâkimiyetinin Anadolu'da tek tip bir siyasal düzen yaratmadığını; aksine çok katmanlı ve esnek bir yapı ortaya çıkardığını göstermektedir.

Beyliklerin Moğollara karşı geliştirdiği bu farklı tutumlar, Anadolu'nun siyasal geleceğini belirlemiştir. Moğol hâkimiyeti, kısa vadede baskı ve yıkım üretmiş olsa da uzun vadede Türk beyliklerinin siyasal deneyim kazanmasına katkı sağlamıştır.

Bu süreç, nihayetinde Osmanlı Beyliği'nin yükselişine zemin hazırlayan tarihsel arka planın oluşmasına da katkıda bulunmuştur.

SONUÇ

XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu, Moğol istilasıyla birlikte derin bir siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşüm sürecine girmiştir. Köseadağ Savaşı (1243), yalnızca Anadolu Selçuklu Devleti'nin askerî yenilgisi değil; aynı zamanda Anadolu'da merkezî siyasî düzenin çözülüşünü simgeleyen tarihsel bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten itibaren Anadolu, İlhanlı Devleti'nin nüfuzu altına girmiş; ancak bu nüfuz hiçbir zaman mutlak ve homojen bir hâkimiyet niteliği taşımamıştır.

Bu çalışmada ortaya konulduğu üzere Moğol hâkimiyeti, Anadolu'da **merkezî bir yönetim inşa etmekten ziyade**, mevcut siyasal yapıları denetim altına alma ve ekonomik kaynakları sömürme amacı gütmüştür. Bu yaklaşım, uzun vadede Moğol otoritesinin Anadolu'da kök salmasını engellemiş; aksine yerel siyasal aktörlerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Beylikler Dönemi, klasik tarih yazımında çoğu zaman Selçuklu sonrası “ara dönem” ya da Osmanlı öncesi “geçiş süreci” olarak ele alınmıştır. Ancak Moğol hâkimiyeti bağlamında değerlendirildiğinde bu dönem, Anadolu'nun siyasal çeşitliliğinin ve yerel dinamizminin en belirgin biçimde ortaya çıktığı bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Beylikler Dönemi'nin Moğol baskısına verilen **farklı ve bilinçli tepkiler** sonucunda şekillendiğini ortaya koymaktadır. Karamanoğulları'nın açık direnişi, Germiyanogulları'nın pragmatik uyumu ve uç beyliklerinin fiilî bağımsızlığı, Moğol hâkimiyetinin Anadolu'da tek tip bir sonuç üretmediğini açıkça göstermektedir.

Moğol hâkimiyetinin Anadolu üzerindeki en dikkat çekici etkilerinden biri, paradoksal biçimde **yerel güç odaklarını güçlendirmesidir**. İlhanlı valilerinin baskıcı ve sömürücü uygulamaları, Selçuklu merkezî otoritesini zayıflatmış; bu durum, beyliklerin meşruiyet kazanmasına katkı sağlamıştır.

Aksarayî'nin ifadesiyle Moğol yönetimi, Anadolu'da “itaati sağlarken düzeni yok etmiştir” (Aksarayî, 2000, s. 151). Bu tespit, Moğol hâkimiyetinin neden kalıcı bir siyasal yapı üretmediğini açıklamaktadır. Moğol idaresi, kısa vadede askerî üstünlüğe dayanmış; ancak uzun vadede yerel toplumsal ve siyasal gerçekliklerle uyum sağlayamamıştır.

Bu çalışmanın temel bulgularından biri, Türk beyliklerinin Moğol sisteminin pasif mağdurları olmadığıdır. Aksine beylikler, Moğol hâkimiyetini **okuyan, değerlendiren ve buna göre strateji geliştiren** aktif siyasal aktörlerdir.

- Karamanoğulları, Moğol-Selçuklu düzenine karşı ideolojik ve askerî bir alternatif üretmiştir.
- Germiyanogulları, Moğol himayesini kendi lehine kullanarak bölgesel bir güç hâline gelmiştir.
- Uç beylikleri, Moğol otoritesinin fiilî sınırlarını belirlemiş ve merkezî denetimi anlamsızlaştırmıştır.

Bu çeşitlilik, Anadolu'daki siyasal kültürün esnekliğini ve adaptasyon yeteneğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Moğolların Anadolu'daki faaliyetlerini yalnızca istilâ ve yıkım çerçevesinde ele almak yerine, **yerel siyasal aktörlerle kurulan ilişkiler** üzerinden değerlendirmesi

bakımından literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Beylik–Moğol ilişkilerinin karşılaştırmalı ve çok boyutlu analizi, Anadolu tarihinin bu kritik döneminin daha dengeli bir şekilde anlaşılmasına imkân tanımaktadır.

Ayrıca dönem kaynaklarının (İbn Bîbî, Aksarayî, Reşîdüddin, İbn Battûta) sistematik biçimde karşılaştırılması, çalışmanın metodolojik derinliğini artırmaktadır.

Sonuç olarak Moğol hâkimiyeti, Anadolu tarihinde yıkıcı olduğu kadar kurucu etkiler de üretmiştir. Bu süreç, Selçuklu merkezî düzeninin sona ermesine yol açarken; aynı zamanda Türk beyliklerinin siyasal sahneye çıkmasını sağlamıştır. Beylikler Dönemi, Moğol baskısının bir ürünü olmakla birlikte, bu baskının aşılmasıyla şekillenen dinamik bir tarihsel evre olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, Moğol–Beylik ilişkilerinin Anadolu tarihinin anlaşılmasında vazgeçilmez bir analitik anahtar sunduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr* (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Amitai, R. (2005). *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu* (E. Üyepazarcı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İbn Battûta. (2004). *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (A. Sait Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İbn Bîbî. (1996). *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)* (Çev. M. Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2014). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Köprülü, M. F. (2005). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Lindner, R. P. (1983). *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*. Bloomington: Indiana University Press.

Melville, C. (1999). “The Fall of Amir Chupan and the Decline of the Ilkhanate.” *Journal of the Royal Asiatic Society*, 9 (1), 1–29. <https://doi.org/10.1017/S135618630000106X>

Ocak, A. Y. (2011). *Ortaçağ Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özaydın, A. (2002). “Anadolu’da Moğol Hâkimiyeti.” *Türkler*, VI. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 481–492.

Reşîdüddin Fazlullah. (2013). *Câmi'ü't-Tevârîh* (Çev. İ. Aka, M. Ersan & A. Hesamipour Kermani). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Spuler, B. (2011). *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220–1350*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*. Berkeley: University of California Press.

ORTA ANADOLU HAVZASINDA BİR TÜRK BEYLİĞİNİN SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK VARLIĞI (TURGUTOĞULLARI BEYLİĞİ)

Dr. Öğr. Üyesi, Tunay KARAKÖK

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
tkarakok@bartin.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-4028-2148>

ÖZET

XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'nun siyasî, sosyal ve iktisadî yapısı, Selçuklu Devleti'nin çözülüşü sonrasında ortaya çıkan beylikler aracılığıyla yeniden şekillenmiştir. Bu süreçte tarih yazımında çoğunlukla merkezî siyasî aktörler ön plana çıkarılırken, bölgesel güçler ve uç beyliği niteliği taşıyan yapılar sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlayarak Turgutoğulları Beyliği'ni merkeze almakta ve beyliğin özellikle Orta Anadolu havzasındaki varlığı, faaliyetleri ve bölgesel etkilerini tarihsel bir perspektifle incelemektedir.

Araştırmada, başta İbn Bîbî, Niğdeli Kadı Ahmed, Âşıkpaşazâde, Neşrî ve Şikârî gibi dönem müelliflerinin eserleri olmak üzere, Osmanlı ve Selçuklu kronikleri temel kaynaklar olarak kullanılmıştır. Bu birincil kaynaklar, modern tarihçiliğin sunduğu yöntemsel yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirilmiş; vakıf kayıtları, tahrir defterleri ve mimari kalıntılara dair ikincil literatürle desteklenmiştir. Böylece Turgutoğulları'nın yalnızca askerî ve siyasî faaliyetleri değil, aynı zamanda sosyal, dinî ve iktisadî yapıları da analiz edilmiştir.

Çalışmada, Turgutoğulları Beyliği'nin Orta Anadolu'nun güney sahillerine uzanan ticaret yolları, yaylak-kışlak düzeni ve zaviye merkezli iskân politikaları aracılığıyla bölgesel bir güç unsuru hâline geldiği ortaya konulmaktadır. Beyliğin, büyük siyasî yapılara tâbi olmakla birlikte yerel dinamikler üzerinden özerk bir hareket alanı oluşturduğu; bu durumun Karadeniz hinterlandında kalıcı bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu makale, Turgutoğulları Beyliği'ni Anadolu beylikleri tarihi ve Orta Anadolu tarih yazımı bağlamında yeniden değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Turgutoğulları Beyliği, Anadolu Beylikleri, Orta Anadolu Tarihi, Türkmenler

1. GİRİŞ: TARİHSEL ÇERÇEVE, KAYNAKLAR VE METODOLOJİ

Anadolu'nun Türkleşme süreci, Malazgirt Zaferi'ni izleyen yüzyıllarda hız kazanmış ve bu süreçte çeşitli Türkmen boyları, konar-göçer yaşam tarzlarını sürdürerek Anadolu'nun dört bir yanına yayılmışlardır. Özellikle XIII. yüzyılın ortalarından itibaren, Moğol istilasının baskısıyla batıya yönelen Türkmen kitleleri, Anadolu'nun uç bölgelerinde yoğunlaşmış ve bu hareketlilik, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte yeni siyasî teşekküllerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İşte bu dönemde, Orta Anadolu havzasında, özellikle Konya ve çevresinde varlık gösteren Turgutoğulları Beyliği, gerek siyasi mücadeleleri gerekse bölgenin sosyo-ekonomik yapısına katkılarıyla Anadolu Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Bu bildiri, Turgutoğulları Beyliği'nin siyasi tarihini, sosyal yapısını, ekonomik faaliyetlerini ve bölgedeki imar faaliyetlerini, dönemin ana kaynakları ve modern araştırmalar ışığında incelemeyi amaçlamaktadır.

Turgutoğulları'nın tarih sahnesine çıkışı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecine denk gelmektedir. Moğol tahakkümü altındaki Selçuklu idaresi, Türkmen beylerini kontrol etmekte zorlanırken, uç bölgelerde bağımsız hareket eden bu beyler, zamanla kendi nüfuz alanlarını oluşturmuşlardır. Turgutoğulları da, adını aldıkları Turgut Bey liderliğinde, Konya civarında, özellikle bugünkü Kadınhanı, Ilgın, Altınekin ve çevresinde etkili olmuşlardır. Beyliğin kuruluşu ve erken dönemi hakkında ana kaynaklarda sınırlı bilgi bulunmakla birlikte, özellikle XV. ve XVI. yüzyıllara ait vakıf kayıtları, tahrir defterleri ve şer'iyye sicilleri, beyliğin sosyo-ekonomik yapısına dair önemli veriler sunmaktadır. Bu belgeler ışığında, Turgutoğulları'nın sadece bir siyasi teşekkül olmadığı, aynı zamanda bölgenin iskânı, tarımsal üretimi ve ticari hayatında belirleyici bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır (Aköz, 2018, s. 447-450).

Beyliğin tarihi incelenirken karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, kaynakların dağınıklığı ve bazı dönemlere ait bilgilerin yetersizliğidir. Ana kaynaklar arasında, Karamanoğulları tarihi için vazgeçilmez bir eser olan Şikârî'nin *Karamannâme*'si, Turgutoğulları hakkında da önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak Şikârî'nin anlatımının zaman zaman menkıbevi unsurlar taşıdığı ve kronolojik açıdan dikkatle değerlendirilmesi gerektiği bilinmektedir (Yıldız, 2010, s. 162-163). Osmanlı kroniklerinden Âşıkpaşazâde *Tarihi*, Neşrî'nin *Cihannümâ*'sı ve Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârîh*'i gibi eserler ise, özellikle Osmanlı-Karaman ilişkileri bağlamında Turgutoğulları'na dair dolaylı bilgiler sunmaktadır (Özcan, 1991, s. 6-7; Özcan, 2007, s. 20-22). Bunun yanı sıra, Memlûk ve Timur dönemi kaynaklarında da Turgutoğulları'na dair bazı kayıtlara rastlamak mümkündür. Örneğin, Şerafeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme*'si, Timur'un Anadolu seferi sırasında Turgutoğulları ile ilişkilerine ışık tutmaktadır (Şerafeddin Ali Yezdî, 1937, s. 13).

Modern araştırmalar açısından bakıldığında, Turgutoğulları üzerine yapılan çalışmaların özellikle son yıllarda arttığı görülmektedir. Faruk Sümer'in *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Turgutlular" maddesi, beyliğin siyasi tarihi hakkında kısa ancak özlü bilgiler vermektedir (Sümer, 2012, s. 420-421). Bununla birlikte, Alaattin Aköz'ün Turgutoğulları'nın etnik kökeni, siyasi mücadeleleri ve vakıfları üzerine yaptığı çalışmalar, beyliğin tarihinin aydınlatılmasında önemli bir yere sahiptir (Aköz, 2018, s. 447-490). Mustafa Akkuş ve Şükrü Taşdelen'in kadı sicillerine dayanarak Turgutoğlu vakıfları üzerine yaptıkları araştırmalar ise, beyliğin sosyo-ekonomik yapısına dair somut veriler sunmaktadır (Akkuş & Taşdelen, 2018, s. 565-570). Doğan Yörük'ün tahrir defterlerine dayalı çalışmaları da, Osmanlı döneminde Turgutoğulları'na ait vakıfların ve timar düzeninin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Yörük, 2018, s. 491-508).

Turgutoğulları Beyliği'nin coğrafi sınırlarına bakıldığında, beyliğin merkezinin bugünkü Konya ili sınırları içerisinde, özellikle Kadınhanı (Saiteli), Ilgın, Altınekin (Zıvarık) ve çevresini kapsadığı görülmektedir. Bu bölge, stratejik konumu itibarıyla hem iç Anadolu'yu batıya bağlayan yollar üzerinde bulunması hem de verimli tarım arazilerine sahip olması nedeniyle önem taşımaktadır. Bölgenin antik dönemdeki adı olan Thybrion, Hadrianapolis gibi yerleşimlerin bu civarda lokalize edilmesi, bölgenin tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi

olduğunu göstermektedir (Tırpan & Sütçüoğlu, 2013, s. 1-15). Turgutoğulları'nın bu coğrafyada hâkimiyet kurması, onların hem Karamanoğulları hem de Osmanlılar gibi büyük güçler arasında denge siyaseti yürütmelerini gerektirmiştir.

Beyliğin siyasi varlığını sürdürdüğü dönem, Anadolu'da siyasi birliğin olmadığı, beylikler arasında sürekli mücadelelerin yaşandığı bir dönemdir. Karamanoğulları, Anadolu'nun en güçlü beyliklerinden biri olarak, Turgutoğulları üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken, Osmanlı Devleti de XV. yüzyıldan itibaren Anadolu'da siyasi birliği sağlama politikası çerçevesinde Karaman topraklarına yönelmiştir. Bu iki güç arasında kalan Turgutoğulları, zaman zaman Karamanoğulları'na tâbi olmuş, zaman zaman da Osmanlılar'a yakınlaşarak varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Özellikle II. Murad döneminde Karamanoğlu II. İbrahim Bey ile yapılan anlaşmalarda Turgutoğulları'nın durumu da gündeme gelmiştir (Aköz, 2005, s. 159-178).

Bu bildiride, Turgutoğulları Beyliği, siyasi tarih, sosyal yapı ve teşkilat, ekonomik durum ve imar faaliyetleri başlıkları altında ele alınacaktır. Çalışmanın temel kaynaklarını, dönemin ana kaynakları, arşiv belgeleri ve modern araştırmalar oluşturacaktır. Özellikle Başkanlık Osmanlı Arşivi'ndeki tahrir defterleri, vakıf kayıtları ve Konya Şer'iyye Sicilleri, beyliğin sosyo-ekonomik yapısına dair zengin veriler sunmaktadır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki defterler de Turgutoğulları tarafından kurulan vakıfların mahiyetini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır (VGMA, d. 582/1, 591, 601, 605). Tüm bu kaynakların ışığında, Turgutoğulları Beyliği'nin Orta Anadolu havzasındaki siyasi ve sosyo-ekonomik varlığı, bölge tarihine katkıları ve Anadolu Türk tarihi içindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. SİYASİ TARİH: KURULUŞTAN OSMANLI HÂKİMİYETİNE UZANAN SÜREÇ

Turgutoğulları Beyliği'nin siyasi tarihi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çözülme sürecine paralel olarak şekillenmiş ve XIV. yüzyılın başlarından XV. yüzyılın sonlarına kadar devam eden bir dönemi kapsamıştır. Beyliğin kuruluşu, adını aldığı Turgut Bey'in liderliğinde, Konya çevresinde yaşayan Türkmen topluluklarının bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Turgutoğulları'nın menşei hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte, Oğuzların üç koluna mensup oldukları ve özellikle Salur, Avşar gibi boylarla bağlantılı olabilecekleri ileri sürülmüştür (Aköz, 2018b, s. 472-490). Faruk Sümer ise Turgutoğulları'nın, Karamanoğulları gibi Oğuzların Salur boyundan geldiklerini belirtmekle birlikte, bu hususun kesinlik kazanmadığını ifade etmiştir (Sümer, 2012, s. 420).

Beyliğin kuruluş sürecine dair en eski kayıtlar, İlhanlı hâkimiyetinin Anadolu'da zayıflamaya başladığı döneme işaret etmektedir. XIV. yüzyılın başlarında, Konya ve çevresinde Moğol tahakkümüne karşı Türkmen beylerinin bağımsızlık mücadeleleri yoğunlaşmıştır. Turgut Bey de bu dönemde, Konya'nın kuzeybatısında, Saiteli (Kadınhanı), Ilgın ve Altınekin civarında nüfuzunu artırmış ve kendi hâkimiyet bölgesini oluşturmuştur (Aköz, 2018a, s. 450-452). İbn Bîbî'nin eserinde, Selçuklu sultanlarının Türkmen beyleriyle olan ilişkileri anlatılırken Turgutlu oymaklarına dair bazı ipuçları bulunmakla birlikte, doğrudan Turgutoğulları Beyliği'nin kuruluşuna dair ayrıntılı bilgi verilmemektedir (İbn Bîbî, 1996, C. I, s. 245-248). Ancak Yazıcızâde Ali'nin *Selçuk-nâme*'sinde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son döneminde Konya

çevresindeki Türkmen gruplarının faaliyetlerine dair kayıtlar mevcuttur (Yazıcızâde Ali, 2014, s. 312-315).

Turgutoğulları'nın siyasi varlığını güçlendirmesi, Karamanoğulları ile olan ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. Karamanoğulları, XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Konya merkezli olarak Anadolu'nun en güçlü beyliklerinden biri haline gelmiş ve çevre beylikler üzerinde hâkimiyet kurma politikası izlemiştir. Turgutoğulları da bu politika çerçevesinde Karamanoğulları'na tâbi olmakla birlikte, iç işlerinde büyük ölçüde bağımsız hareket etmişlerdir. Özellikle Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey döneminde (1357-1398), Turgutoğulları'nın Karamanoğulları ile olan ilişkileri daha belirgin hale gelmiştir (Başkan, 1999, s. 78-82). Şikârî'nin *Karamannâme*'sinde, Alâeddin Ali Bey'in Konya çevresindeki Türkmen beyleriyle olan mücadeleleri anlatılırken Turgutoğulları'ndan da bahsedilmektedir. Şikârî'ye göre, Alâeddin Ali Bey, Konya'yı ele geçirdikten sonra Turgutoğulları'nın hâkim olduğu bölgelere seferler düzenlemiş ve onları kendine bağlamıştır (Şikârî, 2005, s. 145-147).

Turgutoğulları'nın Karamanoğulları'na tâbiyeti, Timur'un Anadolu'yu istilas sırasında yeni bir boyut kazanmıştır. Timur, 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i mağlup ettikten sonra Anadolu'daki beyliklerin durumunu yeniden düzenlemiştir. Bu süreçte Karamanoğulları, Timur'un desteğiyle kaybettikleri toprakları geri almış ve Turgutoğulları da yeniden Karamanoğulları'nın hâkimiyet alanına girmiştir. Şerafeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme*'sinde, Timur'un Konya ve çevresine gönderdiği birliklerin Turgutoğulları topraklarında da faaliyet gösterdiği kaydedilmektedir (Şerafeddin Ali Yezdî, 1937, s. 13-15). Timur'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra, beylikler arasındaki mücadeleler yeniden başlamış ve Turgutoğulları, bu mücadelelerde Karamanoğulları'nın yanında yer almıştır.

XV. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti'nin Fetret Devri'nden çıkarak yeniden toparlanma sürecine girdiği ve Anadolu'da siyasi birliği sağlamaya yöneldiği bir dönemdir. Çelebi Mehmed, ardından II. Murad, Anadolu'daki beylikler üzerinde Osmanlı hâkimiyetini tesis etmek için yoğun çaba harcamışlardır. Bu dönemde Karamanoğulları, Osmanlı ilerleyişine karşı en güçlü direnişi gösteren beylik olmuştur. Turgutoğulları ise, coğrafi konumları gereği, Osmanlı-Karaman mücadelesinde stratejik bir öneme sahip olmuştur. II. Murad döneminde, Karamanoğlu II. İbrahim Bey ile Osmanlılar arasında yapılan anlaşmalarda Turgutoğulları'nın durumu da ele alınmıştır. Alaattin Aköz'ün yayımladığı ahidnâmede, II. İbrahim Bey'in Osmanlı Sultanı'na bağlılığını bildirirken Turgutoğulları topraklarının durumu hakkında da hükümler bulunduğu görülmektedir (Aköz, 2005, s. 167-170).

Osmanlı-Karaman mücadelesi, Fatih Sultan Mehmed döneminde daha da yoğunlaşmıştır. Fatih, 1451 yılında tahta çıktıktan sonra Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetini kesinleştirmek için Karaman seferlerine başlamıştır. 1464-1466 yılları arasında gerçekleşen seferler sonucunda Karamanoğulları toprakları büyük ölçüde Osmanlı denetimine girmiştir. Bu süreçte Turgutoğulları'nın da durumu değişmiş ve beyliğin bir kısmı Osmanlı hâkimiyetini kabul ederken, bir kısmı Karamanoğulları ile birlikte direnişe devam etmiştir. Doğan Yörük'ün tahrir defterlerine dayalı çalışmasında, 1466 tarihli mufassal deftere göre Turgutoğulları'na ait bazı toprakların Osmanlı timar sistemine dâhil edildiği görülmektedir (Yörük, 2006a, s. 167-169). Bu durum, Turgutoğulları'nın siyasi varlığının Osmanlı idaresi altında dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

Fatih Sultan Mehmed'in 1473 yılında Otlukbeli Savaşı'nda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı mağlup etmesi, Anadolu'daki Osmanlı hâkimiyetini daha da güçlendirmiştir. Bu savaşta Karamanoğulları, Uzun Hasan'ın yanında yer almış, ancak yenilgiden sonra Karaman toprakları tamamen Osmanlı kontrolüne geçmiştir. Turgutoğulları'nın bu süreçteki tutumu hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, savaştan sonra düzenlenen tahrirlerde Turgutoğulları'na ait vakıfların ve toprakların kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır (Yörük, 2018, s. 495-498). 1483 yılında Karaman vilâyetinde yapılan vakıf tahriri, bu konuda önemli veriler sunmaktadır. M. Akif Erdoğan'ın yayımladığı Murad Çelebi Defteri'nde, Turgutoğulları tarafından kurulan vakıfların gelirleri ve işleyişi hakkında ayrıntılı kayıtlar bulunmaktadır (Erdoğan, 2003a, s. 135-140; Erdoğan, 2003b, s. 110-115; Erdoğan, 2004, s. 125-130).

Osmanlı hâkimiyetinin kesinleşmesinden sonra, Turgutoğulları'nın bir kısmı Osmanlı idari sistemine entegre olmuş, bir kısmı ise Safevi Devleti'nin kuruluş sürecinde İran'a göç etmiştir. Özellikle Şah İsmail'in Safevi Devleti'ni kurarken Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinden destek alması, Turgutoğulları'nın da bu harekete katılmasına yol açmıştır. Zivar Hüseyinli Baylan'ın çalışmasında, Turgutoğulları'nın Safevilerle olan ilişkileri ele alınmakta ve bazı Turgutlu oymaklarının Safevi saflarında yer aldığı belirtilmektedir (Baylan, 2018, s. 475-480). Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Çaldıran Savaşı'na giderken Anadolu'daki Safevi taraftarı aşiretlere karşı sert tedbirler alması, Turgutoğulları'nın bir kısmının doğuya göç etmesine neden olmuştur. Şehabeddin Tekindağ'ın Yavuz'un İran seferi üzerine yaptığı çalışmada, bu göç hareketleri hakkında bilgiler bulunmaktadır (Tekindağ, 1967a, s. 60-65).

Turgutoğulları'nın Anadolu'da kalan kısmı ise Osmanlı idaresi altında varlıklarını sürdürmüştür. XVI. yüzyıl başlarına ait tahrir defterlerinde, Turgutoğulları'na ait vakıfların ve köylerin kayıtları yer almaktadır. 1530 tarihli muhasebe defterinde, Konya, Beyşehir, Akşehir, Larende, Aksaray, Niğde, Kayseri ve İç-il livâlarında Turgutoğulları'na ait vakıfların gelirleri ayrıntılı olarak kaydedilmiştir (387 Numaralı Muhâsebe Defteri, 1996, s. 125-130). Bu defterler, Turgutoğulları'nın Osmanlı döneminde de sosyal ve ekonomik varlıklarını koruduklarını göstermektedir.

Turgutoğulları Beyliği'nin siyasi tarihi, sadece Karamanoğulları ve Osmanlılarla olan ilişkilerden ibaret değildir. Beylik, aynı zamanda Memlûk Devleti ve Dulkadiroğulları gibi diğer siyasi güçlerle de zaman zaman temas halinde olmuştur. Özellikle Memlûklerin Anadolu'ya yönelik politikaları çerçevesinde, Turgutoğulları'nın da bu ilişkiler ağı içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Şehabeddin Tekindağ'ın Çukurova'daki nüfuz mücadelesi üzerine yaptığı çalışmada, Turgutoğulları'nın Memlûklerle olan ilişkilerine dair bazı kayıtlar bulunmaktadır (Tekindağ, 1967b, s. 360-365).

Beyliğin siyasi varlığının sona ermesi, Osmanlı merkezîyetçi politikasının güçlenmesiyle paralel bir süreçte gerçekleşmiştir. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Turgutoğulları artık bağımsız bir siyasi güç olmaktan çıkmış, ancak bölgedeki nüfuzlarını vakıflar ve yerel idaredaki konumları aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Konya Şer'iyye Sicilleri'nde Turgutoğulları'na dair kayıtlar, bu ailenin fertlerinin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da bölgede etkili olduğunu göstermektedir (KŞS, d. 11, s. 128; KŞS, d. 38, s. 72). Özellikle vakıf yöneticiliği ve mütevellî gibi görevlerle, Turgutoğlu ailesi bölgedeki sosyal ve ekonomik hayatta varlığını sürdürmüştür.

Turgutoğulları'nın siyasi tarihi incelenirken, dönemin ana kaynakları kadar arşiv belgeleri de büyük önem taşımaktadır. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan tahrir defterleri, vakıf kayıtları ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki belgeler, beyliğin siyasi ve sosyo-ekonomik yapısına dair zengin veriler sunmaktadır. TSMA'daki E 566, 709, 752, 754, 756 numaralı belgeler, Turgutoğulları'nın Osmanlı merkezi idaresiyle olan ilişkilerini gösteren önemli kaynaklardır (BOA, TSMA, E 566, 709, 752, 754, 756). Ayrıca Cevdet Evkafı tasnifinde bulunan 534/26951 numaralı belge de Turgutoğulları vakıflarına dair bilgiler ihtiva etmektedir (BOA, [C.EV](#), 534/26951).

Sonuç olarak, Turgutoğulları Beyliği'nin siyasi tarihi, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinden birinde, bölgesel güç mücadeleleri arasında şekillenmiştir. Karamanoğulları'na tâbi olarak başlayan siyasi varlık, Osmanlı merkezîyetçi politikasının güçlenmesiyle birlikte dönüşüme uğramış ve beylik, XV. yüzyılın sonlarında bağımsız siyasi varlığını kaybetmiştir. Ancak Turgutoğlu ailesi, vakıflar ve yerel idaredeki konumları sayesinde bölgedeki etkinliğini uzun süre sürdürmüştür. Bu durum, Anadolu beyliklerinin Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecinde, eski hanedan mensuplarının toplumsal hayattaki rollerini koruyabildiklerini göstermesi açısından önemlidir.

3. SOSYAL YAPI VE TEŞKİLAT: BOYDAN BEYLİĞE UZANAN SÜREÇTE TOPLUMSAL DİNAMİKLER

Turgutoğulları Beyliği'nin sosyal yapısı, Anadolu'ya göç eden Türkmen boylarının geleneksel örgütlenme biçimleri ile Anadolu'nun yerleşik kültürünün etkileşimi sonucunda şekillenmiştir. Beyliğin temelini oluşturan Turgutlu oymağı, Oğuz boy sisteminin izlerini taşımakla birlikte, Anadolu coğrafyasında yeni bir siyasi ve sosyal teşekkül olarak ortaya çıkmıştır. Turgutoğulları'nın sosyal yapısını anlayabilmek için öncelikle etnik köken ve boy teşkilatı meselesine eğilmek gerekmektedir.

Turgutoğulları'nın etnik kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Alaattin Aköz, Turgutoğulları'nın etnik kökeni üzerine yaptığı kapsamlı çalışmada, beyliğin Oğuzların üçok koluna mensup olduğunu ve özellikle Salur, Avşar gibi boylarla bağlantılı olabileceğini ileri sürmüştür (Aköz, 2018b, s. 475-480). Faruk Sümer ise, Turgutoğulları'nın Karamanoğulları gibi Oğuzların Salur boyundan geldiklerini belirtmekle birlikte, bu hususun kesinlik kazanmadığını ifade etmiş ve Turgutlu oymağının Anadolu'ya hangi tarihte ve hangi göç dalgasıyla geldiğinin tam olarak tespit edilemediğini vurgulamıştır (Sümer, 2012, s. 420). Turgut adının etimolojisi üzerine yapılan çalışmalar da bu bağlamda önem taşımaktadır. Sami Akalın, Türk kişi adlarının kaynaklarını incelerken Turgut adının "dur-, yaşa-" anlamındaki fiil kökünden türediğini ve "yaşayan, kalıcı" anlamına geldiğini belirtmiştir (Akalın, 1998, s. 13). Orhan Gündül Kutalmış da benzer şekilde Turgut adının Eski Türkçe "tur-" fiiline dayandığını ve "sağlam, dayanıklı" anlamını taşıdığını ifade etmektedir (Kutalmış, 2003, s. 245).

Turgutoğulları'nın boy teşkilatı açısından değerlendirildiğinde, Oğuz boy sisteminin temel özelliklerini taşıdıkları görülmektedir. Oğuzların geleneksel yapısında boy, oymak, cemaat ve aşiret gibi çeşitli sosyal birimler bulunmaktaydı. İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen" adının manası ve mahiyeti üzerine yaptığı çalışmada, Oğuz boylarının Anadolu'ya geldikten sonra da bu geleneksel yapılarını büyük ölçüde koruduklarını belirtmiştir (Kafesoğlu, 2002, s. 582).

Turgutoğulları da bu yapı içerisinde, Turgut Bey'in liderliğinde bir araya gelen oymakların oluşturduğu siyasi bir teşekkül olarak değerlendirilebilir. Hasan Basri Karadeniz'in Atçıken oymakları üzerine yaptığı çalışmada, Turgutoğulları'nın da içinde bulunduğu bölgedeki Türkmen oymaklarının idari ve sosyal yapıları ayrıntılı olarak incelenmiştir (Karadeniz, 1995, s. 112-120).

Beyliğin sosyal yapısını oluşturan temel unsurlardan biri, konar-göçer yaşam tarzıdır. Turgutoğulları, tıpkı diğer Türkmen beylikleri gibi, tamamen yerleşik hayata geçmemiş, yarı göçebe bir yaşam tarzını sürdürmüştür. İlhan Şahin, Osmanlı döneminde konar-göçer aşiretlerin isim almaları üzerine yaptığı çalışmada, bu tür aşiretlerin yaz aylarında yaylalara çıktıklarını, kış aylarında ise kışlaklara çekildiklerini belirtmektedir (Şahin, 1987, s. 200-202). Turgutoğulları'nın da benzer bir yaşam düzenine sahip olduğu, yaz aylarında Sivrihisar, Emirdağ civarındaki yaylalara çıktıkları, kış aylarında ise Konya ovasındaki kışlaklarda konakladıkları anlaşılmaktadır. Bu konar-göçer yaşam tarzı, beyliğin ekonomik faaliyetlerini de doğrudan etkilemiş, hayvancılık temel geçim kaynağı olmuştur.

Turgutoğulları'nın sosyal yapısında aşiret örgütlenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Aşiret, kan bağına dayalı bir sosyal birlik olarak, beylik içindeki en temel örgütlenme biçimini oluşturmuştur. Aşiretin başında bulunan bey, hem idari hem de askeri yetkilere sahip olmuş, aşiret mensuplarının günlük yaşamlarını düzenlemiştir. İlhan Şahin, Anadolu'da Oğuzlar üzerine yaptığı çalışmada, aşiret yapısının Osmanlı döneminde de varlığını sürdürdüğünü ve devlet tarafından da tanındığını belirtmektedir (Şahin, 2006, s. 45-50). Turgutoğulları'nda da bu aşiret yapısının güçlü bir şekilde varlığını koruduğu, özellikle vakıf kayıtları ve şer'iyye sicillerinde aşiret mensuplarının birlikte hareket ettiklerine dair kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Turgutoğulları'nın idari teşkilatı, beyliğin siyasi yapısına paralel olarak şekillenmiştir. Beyliğin başında bulunan Turgut Bey ve onun soyundan gelen beyler, hem siyasi hem de askeri liderlik görevini üstlenmişlerdir. Beylik yönetiminde, geleneksel Türk devlet anlayışının izleri görülmekle birlikte, Anadolu Selçuklu Devleti'nin idari yapısından da etkilenilmiştir. Beyliğin merkezi, bugünkü Kadınhanı (Saiteli) civarında bulunmaktaydı. Ahmet Şeref Ceran'ın Osmanlı dönemi nüfus defterlerine dayalı çalışmasında, Saiteli nahiyesinin Turgutoğulları'nın merkezi konumunda olduğu belirtilmektedir (Ceran, 2000a, s. 728-730). Ayrıca Ilgın, Altınekin (Zıvarık) ve çevresi de beyliğin önemli yerleşim alanları arasında yer almıştır (Ceran, 2000b, s. 170-175).

Beyliğin idari teşkilatında divan, subaşı, kadı gibi görevlilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Divan, beyliğin önemli kararlarının alındığı danışma kurulu niteliğindedir. Subaşılar, askeri ve idari görevleri yerine getirirken, kadılar ise hukuki işlerden sorumluydu. Turgutoğulları'nın hukuki yapısı hakkında en önemli bilgiler, şer'iyye sicillerinde yer almaktadır. 3 Numaralı Konya Kadı Sicili'nde, Turgutoğulları'nın vakıflarına dair davalar ve hukuki işlemler kaydedilmiştir (3 Numaralı Konya Kadı Sicili, 2013, s. 45-50). Bu kayıtlar, beyliğin hukuki yapısı ve kadıların yetki alanları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Turgutoğulları'nın askeri teşkilatı, konar-göçer yaşam tarzının bir gereği olarak, aşiret mensuplarının savaş zamanında bir araya gelmesiyle oluşuyordu. Her aşiret mensubu, gerektiğinde silah altına alınabilecek potansiyel bir asker durumundaydı. Beyliğin askeri gücü,

atlı birliklerden oluşmakta ve bu birlikler, akıncı tarzı savaş taktikleri uygulamaktaydı. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu beyliklerinin askeri teşkilatını incelerken, Türkmen beyliklerinin genellikle hafif süvari birliklerine dayandığını belirtmiştir (Uzunçarşılıoğlu, 1937, s. 145-150). Turgutoğulları da bu yapıya uygun bir askeri teşkilata sahip olmuş, gerektiğinde Karamanoğulları'nın seferlerine katılmış, gerektiğinde ise bağımsız harekâtlar düzenlemiştir.

Turgutoğulları'nın sosyal yapısında dini hayat ve tarikatlar da önemli bir yer tutmuştur. Bölgede Ahmed Yesevi geleneğine bağlı dervişlerin faaliyet gösterdiği ve bu dervişlerin halk üzerinde büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Dediği Sultan, bölgede saygı duyulan bir dini şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. Ahmet Taşğın, Dediği Sultan ve menakıbı üzerine yaptığı çalışmada, bu zatın Ahmed Yesevi halifelerinden olduğunu ve Turgutoğulları bölgesinde faaliyet gösterdiğini belirtmektedir (Taşğın, 2013, s. 45-55). Dediği Sultan'a ait zaviye, Turgutoğulları tarafından desteklenmiş ve vakıflar tahsis edilmiştir. Ömür Bakırer ve S. Faroqhi'nin Dediği Dede ve tekkeleri üzerine yaptıkları çalışmada, bu zaviyenin mimari özellikleri ve vakıf kayıtları ayrıntılı olarak incelenmiştir (Bakırer & Faroqhi, 1975, s. 455-465).

Turgutoğulları döneminde dini hayatın bir diğer önemli unsuru da abdal ve kalenderî dervişlerdir. Süleyman Uludağ, "Abdal" maddesinde, bu zümrelerin İslam'ın zahiri kurallarına çok fazla bağlı olmayan, daha çok bâtinî bir anlayışa sahip dervişler olduğunu belirtmektedir (Uludağ, 1988, s. 60). A. Yaşar Ocak ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda marjinal sûfilik üzerine yaptığı çalışmada, kalenderî dervişlerin Anadolu'da geniş bir taraftar kitlesine sahip olduğunu ve özellikle Türkmen beylikleri döneminde etkili olduklarını ifade etmektedir (Ocak, 1992, s. 115-125). Turgutoğulları bölgesinde de bu tür dervişlerin faaliyet gösterdiği, zaviyeler kurduğu ve halk üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Turgutoğulları'nın sosyal yapısında vakıfların önemli bir yeri vardır. Vakıflar, hem dini hem de sosyal hizmetlerin yerine getirilmesini sağlayan kurumlar olarak işlev görmüştür. Turgutoğulları tarafından kurulan vakıflar, cami, mescit, zaviye, medrese gibi dini ve sosyal tesislerin ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, halkın eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi ihtiyaçlarına da cevap vermiştir. Halim Baki Kunter, Türk vakıfları ve vakfiyeleri üzerine yaptığı etüdde, vakıfların Türk toplumundaki önemini vurgulamış ve vakfiyelerin bu kurumların işleyişini düzenleyen hukuki belgeler olduğunu belirtmiştir (Kunter, 1938, s. 110-115). Turgutoğulları'na ait vakfiyeler de bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey'in Dediği Sultan Zaviyesi için düzenlediği vakfiye, bu konuda en önemli belgelerden biridir. Mustafa Akkuş ve Şükrü Taşdelen tarafından yayımlanan bu vakfiye, zaviyenin kuruluş amacını, gelir kaynaklarını ve işleyişini ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır (Akkuş & Taşdelen, 2018b, s. 245-255). Vakfiyede, zaviyeye tahsis edilen köyler, tarlalar, değirmenler ve diğer gelir kaynakları sıralanmış, ayrıca zaviyede görev yapacak personelin nitelikleri ve görevleri belirtilmiştir. Bu vakfiye, Turgutoğulları'nın sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışını göstermesi açısından önemlidir.

Turgutoğulları'nın sosyal yapısında kadınların da önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Özellikle vakıf kurucuları arasında kadınların da bulunması, Turgutoğlu ailesinde kadınların sosyal ve ekonomik hayatta etkin rol oynadıklarını göstermektedir. Hamit Şafak,

Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'un vakfı üzerine yaptığı çalışmada, Sultan Hatun tarafından kurulan vakfın gelirleri ve işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir (Şafak, 2005, s. 55-65). Bu vakıf, Sultan Hatun'un döneminin önemli hayırsever kadınlarından biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın II. Murad'ın kızı ve Karamanoğlu Alâeddin Bey'in eşi üzerine yaptığı çalışmada da, Turgutoğulları ile Karamanoğulları arasındaki evlilik bağlarına dair bilgiler bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1957, s. 178-180). Bu tür evlilikler, beylikler arası ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Turgutoğulları'nın sosyal yapısında kölelik ve hizmetlilik kurumunun da varlığı bilinmektedir. Vakıf kayıtlarında ve şer'iyye sicillerinde, kölelerin azat edilmesi, köle ticareti ve kölelerin statüsüne dair çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Konya Şer'iyye Sicilleri'nde, Turgutoğulları'na ait vakıflarda çalışan kölelerin durumuna dair bilgiler yer almaktadır (KŞS, d. 108, s. 8074). Bu kayıtlar, dönemin sosyal yapısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Turgutoğulları'nın sosyal hayatında düğün, bayram, cenaze gibi törenler de önemli bir yer tutmuştur. Bu tür törenler, toplumsal dayanışmanın pekiştiği, aşiret mensuplarının bir araya geldiği önemli etkinlikler olarak işlev görmüştür. Dönemin kaynaklarında bu törenlere dair ayrıntılı bilgiler bulunmamakla birlikte, Türkmen geleneklerinin büyük ölçüde devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Mahmut el-Kaşgarî'nin *Divan-ı Lügât-it-Türk*'ünde, eski Türk geleneklerine dair verilen bilgiler, Turgutoğulları döneminde de bu geleneklerin izlerinin sürülebileceğini göstermektedir (Mahmut el-Kaşgarî, 1985, C. I, s. 245-250).

Turgutoğulları'nın sosyal yapısında dil ve kültür de önemli bir yer tutmuştur. Beylik, Türkçenin Oğuz lehçesiyle konuşulan bir bölgede kurulmuş ve Türkçe hem günlük hayatta hem de resmi işlerde kullanılmıştır. Vakfiyelerin Türkçe olarak düzenlenmesi, Türkçenin resmi dil olarak kullanıldığını göstermektedir. Osman Turan, Şemseddin Altun-Aba vakfiyesi üzerine yaptığı çalışmada, Anadolu'da Türkçe vakfiyelerin erken dönemlerden itibaren düzenlendiğini belirtmektedir (Turan, 1947, s. 210-215). Turgutoğulları'na ait vakfiyeler de bu geleneğin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Turgutoğulları'nın sosyal yapısında eğitim faaliyetleri de ihmal edilmemiştir. Beylik bünyesinde kurulan medreseler ve mektepler, bölgedeki eğitim ihtiyacını karşılamıştır. Bu eğitim kurumlarının giderleri, vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki defterlerde, Turgutoğulları'na ait medreselerin kayıtları bulunmaktadır (VGMA, d. 582/1, s. 45-50). Bu kayıtlar, medreselerde görev yapan müderrisler, okutulan dersler ve öğrencilere verilen burslar hakkında bilgiler içermektedir.

Sonuç olarak, Turgutoğulları Beyliği'nin sosyal yapısı, geleneksel Türkmen boy teşkilatının izlerini taşımakla birlikte, Anadolu'nun yerleşik kültürüyle etkileşim sonucunda zenginleşmiş bir yapı arz etmektedir. Aşiret örgütlenmesi, konar-göçer yaşam tarzı, dini hayat, vakıf kurumu ve eğitim faaliyetleri, beyliğin sosyal dokusunu oluşturan temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu yapı, Turgutoğulları'nın sadece siyasi bir teşekkül olmadığını, aynı zamanda bölgenin sosyal ve kültürel hayatında da önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Osmanlı hâkimiyetinden sonra da Turgutoğlu ailesinin vakıflar aracılığıyla sosyal hayattaki etkinliğini sürdürmesi, bu yapının ne kadar köklü olduğunu ortaya koymaktadır.

4. EKONOMİK DURUM VE İMAR FAALİYETLERİ: VAKIFLAR, TİCARET VE MİMARİ MİRAS

Turgutoğulları Beyliği'nin ekonomik yapısı, konar-göçer yaşam tarzının getirdiği hayvancılık faaliyetleri ile yerleşik hayata geçiş sürecinde gelişen tarım ve ticaretin iç içe geçtiği bir karakter arz etmektedir. Beyliğin hâkim olduğu coğrafya, Orta Anadolu'nun verimli ovaları ile yaylaları arasında geçiş bölgesinde yer alması nedeniyle, hem hayvancılık hem de tarım açısından önemli potansiyele sahipti. Bu potansiyelin değerlendirilmesi, Turgutoğulları'nın ekonomik olarak güçlenmesini sağlamış ve bölgede uzun süreli bir hâkimiyet kurmalarına zemin hazırlamıştır.

4.1. Hayvancılık ve Konar-Göçer Ekonomi

Turgutoğulları'nın temel ekonomik faaliyeti, geleneksel Türkmen yaşam tarzının bir gereği olarak hayvancılığa dayanmaktaydı. Beylik, yaz aylarında Sivrihisar, Emirdağ civarındaki yaylalara çıkmakta, kış aylarında ise Konya ovasındaki kışlaklara inmekteydi. Bu döngüsel hareketlilik, hayvancılık ekonomisinin temelini oluşturmuyordu. Hasan Basri Karadeniz'in Atçeken oymakları üzerine yaptığı çalışmada, Turgutoğulları'nın da içinde bulunduğu konar-göçer toplulukların ekonomik yapıları ayrıntılı olarak incelenmiştir (Karadeniz, 1995, s. 145-150). Bu çalışmada, özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliğinin ön planda olduğu, at yetiştiriciliğinin ise hem binek hayvanı ihtiyacını karşılamak hem de savaş gücünü oluşturmak açısından ayrı bir önem taşıdığı belirtilmektedir.

Hayvancılık faaliyetleri, sadece et ve süt ürünleri üretimini değil, aynı zamanda deri, yapağı ve keçe gibi ürünlerin elde edilmesini de sağlamaktaydı. Bu ürünler, hem beylik içinde tüketilmekte hem de çevre bölgelerle yapılan ticarete takas malzemesi olarak kullanılmaktaydı. Özellikle yapağı ve keçe, Anadolu'nun dokuma sanayisinde önemli bir hammadde kaynağı oluşturmaktaydı. İlhan Şahin, konar-göçer aşiretlerin ekonomik faaliyetleri üzerine yaptığı çalışmada, hayvancılık ürünlerinin yerleşik halkla yapılan ticarete önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır (Şahin, 2006, s. 78-82).

Hayvancılık ekonomisinin bir diğer boyutu da yaylak ve kışlak alanlarının kullanımı ve bu alanlar üzerindeki mülkiyet ilişkileridir. Turgutoğulları, geleneksel olarak kullandıkları yaylak ve kışlakları, zamanla vakıflar aracılığıyla güvence altına almışlardır. Vakıf kayıtlarında, bazı yaylak ve kışlak alanlarının vakfedildiğine dair bilgiler bulunmaktadır (VGMA, d. 591, s. 112-115). Bu durum, konar-göçer yaşam tarzının vakıf sistemiyle nasıl bütünleştiğini göstermesi açısından önemlidir.

4.2. Tarım ve Toprak Mülkiyeti

Turgutoğulları, tamamen konar-göçer bir yaşam sürmekle birlikte, zamanla yerleşik tarım faaliyetlerine de yönelmişlerdir. Özellikle Konya ovasındaki verimli arazilerde buğday, arpa, bakliyat gibi ürünlerin yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Tahrir defterlerinde, Turgutoğulları'na ait köylerde üretilen tarım ürünleri ve bu ürünlerden alınan vergiler hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. 1530 tarihli muhasebe defterinde, Turgutoğulları bölgesindeki tarımsal üretim ve vergi gelirleri kaydedilmiştir (387 Numaralı Muhâsebe Defteri, 1996, s. 132-138).

Toprak mülkiyeti açısından bakıldığında, Turgutoğulları Beyliği'nde toprakların büyük bir kısmının beyliğin kontrolünde olduğu, ancak özel mülkiyetin de bulunduğu görülmektedir.

Özellikle vakıf arazileri, hem mülkiyet hem de kullanım hakları açısından özel bir statüye sahipti. Turgutoğulları tarafından kurulan vakıflar, geniş arazilere sahip olmuş ve bu arazilerin gelirleri vakfın amacına uygun olarak harcanmıştır. Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi'nde, Turgutoğulları'na ait vakıf arazileri ve bu arazilerin gelirleri hakkında önemli bilgiler yer almaktadır (Uzluk, 1958, s. 45-50).

Tarımsal üretimde sulama büyük önem taşımaktaydı. Konya ovasında, sulama ihtiyacı genellikle yağmur suları ve küçük derelerle karşılanmaktaydı. Ancak vakıflar tarafından inşa edilen su kanalları ve bentler, tarımsal üretimin artırılmasına katkı sağlamıştır. Remzi Duran, Ali Baş ve Ruhi Özcan'ın Konya su değirmenleri üzerine yaptıkları çalışmada, Turgutoğulları bölgesinde bulunan su değirmenleri ve bunların vakıf gelirleri içindeki payı ele alınmıştır (Duran, Baş & Özcan, 2016, s. 85-92). Bu değirmenler, hem tarım ürünlerinin işlenmesinde kullanılmakta hem de vakıflara önemli gelir sağlamaktaydı.

4.3. Ticaret ve Ticaret Yolları

Turgutoğulları Beyliği'nin hâkim olduğu coğrafya, stratejik konumu itibarıyla önemli ticaret yollarının kavşak noktasında bulunmaktaydı. Konya'yı batıya, Akdeniz'e ve kuzeye bağlayan yollar, Turgutoğulları topraklarından geçmekteydi. Bu durum, beyliğin ticaretten önemli gelirler elde etmesini sağlamıştır. Özellikle hayvancılık ürünleri, tarım ürünleri ve el sanatları ürünlerinin ticareti yapılmaktaydı.

Beylik döneminde ticaretin canlı olduğu merkezlerden biri, günümüzdeki Kadınhanı (Saiteli) idi. Ahmet Şeref Ceran'ın çalışmasında, Saiteli'nin bir ticaret merkezi olarak önemi vurgulanmakta ve buranın kervan yolları üzerinde bulunduğu belirtilmektedir (Ceran, 2000a, s. 728-730). Ayrıca Ilgın ve Altınekin de ticaretin canlı olduğu diğer merkezler arasında yer almaktaydı.

Ticarete kullanılan başlıca ürünler arasında, hayvancılık ürünleri (deri, yapağı, keçe), tarım ürünleri (buğday, arpa, bakliyat) ve el sanatları ürünleri (halı, kilim, keçe) sayılabilir. Ayrıca bölgede üretilen bazı maden ürünlerinin de ticareti yapılmaktaydı. Osman Turan, Selçuklular döneminde Anadolu'da ticaretin gelişimi üzerine yaptığı çalışmada, bu ürünlerin hem iç pazarda hem de dış pazarda alıcı bulunduğunu belirtmektedir (Turan, 2013, s. 245-250).

Ticaretin gelişmesinde vakıfların da önemli rolü olmuştur. Vakıflar tarafından inşa edilen hanlar, kervansaraylar ve çarşılar, ticaretin canlanmasına katkı sağlamıştır. Turgutoğulları'na ait vakıflar arasında ticari amaçlı yapıların bulunduğu, bu yapıların gelirlerinin vakfa aktarıldığı anlaşılmaktadır. XVI. Yüzyıl Başları Karaman Vilâyeti Vakıfları adlı eserde, Turgutoğulları'na ait ticari yapılar ve bunların gelirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır (Kahraman, 2009, s. 178-185).

4.4. Vakıf Sistemi ve Ekonomik Hayata Etkileri

Turgutoğulları Beyliği'nin ekonomik hayatında vakıfların çok önemli bir yeri vardır. Vakıflar, hem dini ve sosyal hizmetlerin finansmanını sağlamış hem de ekonominin canlanmasına katkıda bulunmuştur. Turgutoğulları tarafından kurulan vakıfların sayısı ve kapsamı, beyliğin ekonomik gücünü göstermesi açısından önemlidir.

Doğan Yörük'ün XV-XVI. yüzyıl Turgutoğulları vakıfları üzerine yaptığı kapsamlı çalışmada, vakıfların mahiyeti, kurucuları ve gelirleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Yörük, 2018, s. 495-505). Bu çalışmada, Turgutoğulları'na ait vakıfların genellikle zaviye, cami, mescit, medrese gibi dini ve sosyal tesislerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulduğu belirtilmektedir. Vakıfların gelir kaynakları arasında köyler, tarlalar, bağlar, bahçeler, değirmenler, dükkânlar, hanlar ve kervansaraylar yer almaktaydı.

Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey'in Dediği Sultan Zaviyesi için düzenlediği vakfiye, vakıf sisteminin işleyişi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Mustafa Akkuş ve Şükrü Taşdelen tarafından yayımlanan bu vakfiyede, zaviyeye tahsis edilen gelir kaynakları ve bu gelirlerin nasıl kullanılacağı ayrıntılı olarak belirtilmiştir (Akkuş & Taşdelen, 2018b, s. 250-258). Vakfiyeye göre, zaviyenin giderleri arasında, zaviyede kalan misafirlerin iâşesi, görevlilerin ücretleri, aydınlatma ve ısınma giderleri bulunmaktaydı. Bu giderlerin karşılanması için çeşitli köylerin gelirleri vakfedilmişti.

Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'un vakfı da dikkat çekicidir. Hamit Şafak'ın incelediği bu vakıf, Sultan Hatun'un hayırseverliğini göstermenin yanı sıra, dönemin kadınlarının ekonomik hayattaki rollerine de ışık tutmaktadır (Şafak, 2005, s. 55-65). Vakfın gelirleri arasında köyler, tarlalar ve değirmenler bulunmaktaydı. Bu gelirler, vakfın amacına uygun olarak, cami ve mescitlerin ihtiyaçları ile fakirlerin yardımı için harcanmaktaydı.

Vakıfların ekonomik hayata etkileri sadece gelir sağlama ile sınırlı değildi. Vakıflar, aynı zamanda istihdam yaratmakta, üretimi teşvik etmekte ve ticareti canlandırmaktaydı. Vakıflara ait tarım arazileri, ortakçılık veya kiracılık yoluyla işletilmekte, bu da topraksız köylülere geçim imkânı sağlamaktaydı. Vakıflara ait değirmenler, dükkânlar ve hanlar ise hem istihdam yaratmakta hem de ticari faaliyetleri kolaylaştırmaktaydı.

Vakıfların yönetimi, genellikle vakfı kuran ailenin fertleri tarafından yürütülmekteydi. Turgutoğlu ailesi, vakıfların mütevelliliği görevini uzun süre ellerinde tutmuş, bu sayede hem ekonomik hem de sosyal nüfuzlarını korumuşlardır. Konya Şer'iyye Sicilleri'nde, Turgutoğlu ailesi fertlerinin vakıf yöneticiliğiyle ilgili çeşitli kayıtlar bulunmaktadır (KŞS, d. 11, s. 128; d. 38, s. 72). Bu kayıtlar, vakıfların aile tarafından nasıl yönetildiği ve vakıflarla ilgili hukuki ihtilafların nasıl çözüldüğü hakkında bilgiler içermektedir.

4.5. İmar Faaliyetleri ve Mimari Miras

Turgutoğulları Beyliği, siyasi varlıklarını sürdürdükleri dönemde bölgede önemli imar faaliyetlerinde bulunmuş, cami, mescit, medrese, zaviye, han, hamam gibi çok sayıda eser inşa ettirmiştir. Bu eserlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı ise çeşitli nedenlerle yok olmuştur. Turgutoğulları'nın imar faaliyetleri, beyliğin ekonomik gücünü ve kültürel düzeyini göstermesi açısından önemlidir.

Turgutoğulları'nın en önemli mimari eserlerinden biri, Dediği Sultan Zaviyesi'dir. Konya'nın Kadınhanı ilçesinde bulunan bu zaviye, Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Ömür Bakırer ve S. Faroqi'nin incelediği bu yapı, Anadolu Türk mimarisinin önemli örneklerinden biridir (Bakırer & Faroqi, 1975, s. 455-465). Zaviye, mescit, misafirhane, mutfak ve derviş hücrelerinden oluşan bir külliye şeklinde inşa edilmiştir. Yapının mimari özellikleri, dönemin Selçuklu ve Beylikler dönemi mimari üslubunu yansıtmaktadır.

Turgutoğlu Ömer Bey Zaviyesi de bölgedeki önemli yapılardan biridir. Alaattin Aköz'ün Konya Ansiklopedisi'ndeki maddesinde, bu zaviyenin mimari özellikleri ve tarihçesi hakkında bilgiler verilmektedir (Aköz, 2015, s. 347-349). Zaviye, Turgutoğlu Ömer Bey tarafından inşa ettirilmiş ve vakıflarla desteklenmiştir. Günümüze büyük ölçüde harap durumda ulaşan yapı, son yıllarda restore edilmiştir.

Turgutoğulları tarafından inşa ettirilen cami ve mescitler de mimari açıdan önem taşımaktadır. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Kitabeler adlı eserinde, Turgutoğulları'na ait bazı cami kitabeleri yayımlanmıştır (Uzunçarşılı, 1929, C. II, s. 78-82). Bu kitabeler, yapıların inşa tarihleri ve banileri hakkında bilgiler içermektedir. Turgutoğulları dönemine ait camilerin genellikle basit planlı, ahşap direkli veya taş malzemeli yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

Medreseler de Turgutoğulları'nın imar faaliyetleri arasında yer almaktaydı. Beylik, bölgedeki eğitim ihtiyacını karşılamak için çeşitli medreseler inşa ettirmiştir. Vakıf kayıtlarında, bu medreselerde görev yapan müderrisler ve okutulan dersler hakkında bilgiler bulunmaktadır (VGMA, d. 601, s. 45-50). Medreselerin giderleri, vakıflar aracılığıyla karşılanmaktaydı.

Ticari yapılar da Turgutoğulları'nın imar faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Hanlar, kervansaraylar, çarşılar ve bedestenler, hem ticaretin canlanmasına katkı sağlamakta hem de vakıflara gelir getirmekteydi. XVI. Yüzyıl Başları Karaman Vilâyeti Vakıfları adlı eserde, Turgutoğulları'na ait ticari yapılar ve bunların gelirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır (Kahraman, 2009, s. 190-195). Bu yapıların bir kısmı günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, vakıf kayıtları sayesinde varlıkları bilinmektedir.

Su yapıları da Turgutoğulları'nın imar faaliyetleri arasında yer almaktaydı. Çeşmeler, su kemerleri, bentler ve değirmenler, hem halkın su ihtiyacını karşılamakta hem de tarımsal üretime katkı sağlamaktaydı. Remzi Duran ve arkadaşlarının Konya su değirmenleri üzerine yaptıkları çalışmada, Turgutoğulları bölgesinde bulunan su değirmenlerinin mimari özellikleri ve işlevleri ele alınmıştır (Duran, Baş & Özcan, 2016, s. 95-105).

Turgutoğulları'nın imar faaliyetleri, sadece dini ve sosyal tesislerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda askeri mimariyi de kapsamıştır. Beylik, sınırlarını korumak ve güvenliği sağlamak amacıyla çeşitli kale ve hisarlar inşa ettirmiştir. Bu yapıların bir kısmı, daha sonraki dönemlerde Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. Tahrir defterlerinde, bu kalelerin durumu ve buralarda görev yapan askerler hakkında bilgiler bulunmaktadır (BOA, TD 32, s. 322).

Turgutoğulları'nın imar faaliyetlerinin devamlılığı, Osmanlı döneminde de sürmüştür. Beyliğin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra da Turgutoğlu ailesi fertleri, vakıflar aracılığıyla bölgedeki imar faaliyetlerine katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki defterlerde, Osmanlı döneminde Turgutoğlu ailesi tarafından yaptırılan veya onarılan yapılar hakkında bilgiler bulunmaktadır (VGMA, d. 605, s. 78-85). Bu durum, ailenin bölgedeki nüfuzunu uzun süre koruduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Turgutoğulları Beyliği'nin ekonomik yapısı, hayvancılık, tarım, ticaret ve vakıf sistemi etrafında şekillenmiştir. Beylik, bu ekonomik faaliyetler sayesinde güçlenmiş ve bölgede uzun süreli bir hâkimiyet kurmuştur. İmar faaliyetleri ise, beyliğin ekonomik gücünün somut göstergeleri olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yapılar, Turgutoğulları'nın sadece siyasi bir teşekkül olmadığını, aynı zamanda bölgenin kültürel ve mimari mirasına da önemli

katkılar sağladığını göstermektedir. Osmanlı döneminde de devam eden vakıf faaliyetleri, Turgutoğlu ailesinin bölgedeki etkinliğini uzun süre sürdürmesini sağlamıştır.

5. SONUÇ

Orta Anadolu havzasında XIV-XV. yüzyıllarda hüküm süren Turgutoğulları Beyliği, gerek siyasi mücadeleleri gerekse sosyo-ekonomik yapıları ve imar faaliyetleriyle Anadolu Türk tarihinin önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu çalışmada ele alınan veriler ışığında, Turgutoğulları'nın sadece Karamanoğulları'na tâbi küçük bir beylik olmadığı, aksine bölgenin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında belirleyici rol oynayan köklü bir Türkmen teşekkülü olduğu anlaşılmaktadır.

Turgutoğulları'nın siyasi tarihi, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinden birinde, bölgesel güç mücadeleleri arasında şekillenmiştir. Karamanoğulları'na tâbi olarak başlayan siyasi varlık, Osmanlı merkezîyetçi politikasının güçlenmesiyle birlikte dönüşüme uğramış ve beylik, XV. yüzyılın sonlarında bağımsız siyasi varlığını kaybetmiştir. Ancak Turgutoğlu ailesi, vakıflar ve yerel idaredeki konumları sayesinde bölgedeki etkinliğini uzun süre sürdürmüştür. Bu durum, Anadolu beyliklerinin Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecinde, eski hanedan mensuplarının toplumsal hayattaki rollerini koruyabildiklerini göstermesi açısından önemlidir (Aköz, 2018a, s. 465-470; Sümer, 2012, s. 421).

Turgutoğulları'nın sosyal yapısı, geleneksel Türkmen boy teşkilatının izlerini taşımakla birlikte, Anadolu'nun yerleşik kültürüyle etkileşim sonucunda zenginleşmiş bir yapı arz etmektedir. Aşîret örgütlenmesi, konar-göçer yaşam tarzı, dini hayat ve vakıf kurumu, beyliğin sosyal dokusunu oluşturan temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle vakıflar, Turgutoğulları'nın sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışının kurumsal ifadesi olmuş, aynı zamanda ailenin bölgedeki nüfuzunu sürdürmesini sağlayan önemli bir araç işlevi görmüştür (Yörük, 2018, s. 505-508; Akkuş & Taşdelen, 2018a, s. 568-570).

Ekonomik açıdan bakıldığında, Turgutoğulları'nın hayvancılık, tarım ve ticaret faaliyetleriyle bölge ekonomisine önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Beyliğin hâkim olduğu coğrafya, stratejik konumu ve verimli arazileri sayesinde ekonomik potansiyeli yüksek bir bölgeydi. Turgutoğulları, bu potansiyeli değerlendirerek hem kendi ekonomik güçlerini artırmış hem de bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Vakıflar aracılığıyla yapılan yatırımlar, tarımsal üretimi ve ticareti canlandırmış, istihdam yaratmış ve sosyal hizmetlerin finansmanını sağlamıştır (Erdoğan, 2003a, s. 145-150; 2004, s. 135-140).

İmar faaliyetleri açısından değerlendirildiğinde, Turgutoğulları'nın bölgede çok sayıda cami, mescit, medrese, zaviye, han, hamam ve benzeri yapı inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu yapıların bir kısmı günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı ise çeşitli nedenlerle yok olmuştur. Özellikle Dediği Sultan Zaviyesi ve Turgutoğlu Ömer Bey Zaviyesi, dönemin mimari üslubunu yansıtan önemli eserler arasında yer almaktadır (Bakırer & Faroqi, 1975, s. 465-470; Aköz, 2015, s. 348-349). Bu yapılar, Turgutoğulları'nın sadece siyasi bir teşekkül olmadığını, aynı zamanda bölgenin kültürel ve mimari mirasına da önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

Turgutoğulları'nın tarihi açısından en önemli kaynak gruplarından biri, kuşkusuz vakıf kayıtları ve şer'iyye sicilleridir. Bu belgeler, beyliğin sosyo-ekonomik yapısına dair zengin veriler sunmakta, aynı zamanda Turgutoğlu ailesinin fertleri ve onların faaliyetleri hakkında ayrıntılı

bilgiler içermektedir. Mustafa Akkuş ve Şükrü Taşdelen'in kadı sicilleri ışığında yaptıkları çalışmalar, bu belgelerin Turgutoğulları tarihi açısından taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır (Akkuş & Taşdelen, 2018a, s. 565-570; 2018b, s. 255-260). Ayrıca Başkanlık Osmanlı Arşivi'ndeki tahrir defterleri ve vakıf kayıtları da beyliğin ekonomik yapısı ve Osmanlı dönemindeki durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (BOA, TD 32; BOA, [C.EV](#), 534/26951; BOA, TSMA, E 566, 709, 752, 754, 756).

Turgutoğulları'nın Anadolu Türk tarihi içindeki yeri değerlendirilirken, beyliğin sadece yerel bir güç olmadığı, aynı zamanda bölgesel ve hatta uluslararası ilişkiler ağı içinde yer aldığı görülmektedir. Karamanoğulları, Osmanlılar, Memlükler, Safeviler ve Timur İmparatorluğu gibi dönemin büyük güçleriyle ilişkiler geliştiren Turgutoğulları, bu ilişkiler sayesinde varlıklarını uzun süre sürdürebilmişlerdir. Özellikle Safevi Devleti'nin kuruluş sürecinde bazı Turgutlu oymaklarının İran'a göç etmesi, beyliğin Anadolu-İran ilişkilerindeki rolünü göstermesi açısından önemlidir (Baylan, 2018, s. 485-490; Tekindağ, 1967a, s. 65-70).

Turgutoğulları'nın Osmanlı hâkimiyetine geçiş süreci, Anadolu beyliklerinin genel tarihi açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir. Beyliğin bağımsız siyasi varlığını kaybetmesinden sonra, Turgutoğlu ailesi fertlerinin Osmanlı idari sistemine entegre olması, vakıflar aracılığıyla sosyal hayattaki etkinliklerini sürdürmesi ve hatta bazılarının Osmanlı bürokrasisinde görev alması, Anadolu beyliklerinin Osmanlılaşma sürecine uyum sağlama kapasitelerini göstermektedir. Doğan Yörük'ün Karaman Beyliği'ni oluşturan aşiret ve aile reislerinin Osmanlı tımar kadrolarında istihdamı üzerine yaptığı çalışma, bu sürecin Turgutoğulları açısından da geçerli olduğunu ortaya koymaktadır (Yörük, 2016, s. 145-155).

Turgutoğulları'nın tarihi mirası günümüze kadar ulaşmıştır. Konya'nın Kadınhanı, Ilgın, Altınekin ilçeleri başta olmak üzere bölgede Turgutoğulları'na ait mimari eserler, yer adları ve vakıflar varlığını sürdürmektedir. Ayrıca Turgutlu, Turgutoğlu gibi soyadları taşıyan aileler, bu köklü geçmişin günümüzdeki temsilcileri konumundadır. Konya Şer'iyye Sicilleri'nde ve diğer arşiv belgelerinde Turgutoğlu ailesine dair kayıtlar, ailenin XIX. yüzyıla kadar bölgedeki varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (KŞS, d. 108, s. 8074; 3 Numaralı Konya Kadı Sicili, 2013, s. 112-115).

Bu çalışmada ele alınan konular, Turgutoğulları Beyliği'nin çok yönlü bir incelemeye tabi tutulması gerektiğini göstermektedir. Siyasi tarih, sosyal yapı, ekonomik durum ve imar faaliyetleri birbirini tamamlayan unsurlar olarak beyliğin bütüncül bir resmini ortaya koymaktadır. Ancak Turgutoğulları tarihi ile ilgili olarak hâlâ cevaplanmayı bekleyen pek çok soru bulunmaktadır. Özellikle beyliğin erken dönemi, etnik kökeni, komşu beyliklerle ilişkilerinin ayrıntıları, Osmanlı dönemindeki durumu gibi konularda yeni araştırmalara ihtiyaç vardır. Arşiv belgelerinin ve ana kaynakların daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi, bu soruların cevaplanmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Turgutoğulları Beyliği, Orta Anadolu havzasında Türk varlığının kökleşmesine, bölgenin İslamlaşmasına ve Türk kültürünün yayılmasına önemli katkılarda bulunmuş bir Türkmen teşekkülüdür. Siyasi mücadeleleri, sosyal yapıları, ekonomik faaliyetleri ve imar faaliyetleriyle Anadolu Türk tarihinin zengin mozağinde kendine özgü bir yere sahiptir. Bu

mirasın korunması, incelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması, Türk tarihçiliğinin önemli görevleri arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, S. (1998). “Türk kişi adlarının kaynakları”. *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, (141), s. 12-14.
- Akkuş, M. (2011). “İlhanlıların Anadolu'daki dini siyaseti” (*Basılmamış doktora tezi*). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Konya.
- Akkuş, M., & Taşdelen, Ş. (2018a). “Kadı sicilleri ışığında Turgutoğlu vakıfları ve davaları”. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-IV (1-3 Aralık 2017) Bildiri Kitabı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, s. 565-570.
- Akkuş, M., & Taşdelen, Ş. (2018b). “Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey'in Dediği Sultan Zaviye Vakfiyesi”. *Usad*, (Güz 2018), s. 244-262.
- Aküz, A. (2005). “Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in Osmanlı Sultanı II. Murad'a vermiş olduğu ahidnâme”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), s. 159-178.
- Aküz, A. (2015). “Turgutoğlu Ömer Bey Zaviyesi”. *Konya Ansiklopedisi*. 8, Konya. s. 347-349.
- Aküz, A. (2018a). “Orta Anadolu'da nüfuz mücadelesi ve Turgudoğulları”. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-IV (1-3 Aralık 2017) Bildiri Kitabı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları. s. 447-471.
- Aküz, A. (2018b). “Turgutoğulları'nın etnik kökeni”. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-IV (1-3 Aralık 2017) Bildiri Kitabı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları. s. 472-490.
- Bakırer, Ö., & Faroqhi, S. (1975). “Dediği Dede ve tekkeleri”. *Belleten*, s. 447-471.
- Başkan, Y. (1999). “Karamanoğulları Beyliği (Alâed-din Ali Bey Dönemi 1357-1398)”. (*Basılmamış yüksek lisans tezi*). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Malatya.
- Baylan, Z. H. (2018). “Turgutoğulları Safevi ilişkilerine dair inceleme”. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-IV (1-3 Aralık 2017) Bildiri Kitabı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları. s. 491-503.
- Ceran, A. Ş. (2000a). “Osmanlı dönemi 1317/1899 yılı nüfus esas defterine göre Saiteli (Kadınhanı) nahiyesi merkezinin sosyo-kültürel yapısı”. *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 7-9 Nisan 1999 Bildiri Kitabı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları. s. 725-730.
- Ceran, A. Ş. (2000b). “Osmanlı döneminde XVI. asırda Karaman Eyaleti, Zengicek nahiyesi ve Zıvarık (Altınkekin)”. *Yeni İpek Yolu Dergisi*, (Özel Sayı 3), s. 162-184.
- Duran, R., Baş, A., & Özcan, R. (2016). *Konya su değirmenleri*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi KUDEP Yay..

- Erdoğan, M. A. (2003a). Murad Çelebi Defteri:1483 yılında Karaman Vilâyetinde vakıflar I. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII(1), s. 119-160.
- Erdoğan, M. A. (2003b). Murad Çelebi Defteri:1483 yılında Karaman Vilâyetinde vakıflar II. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII(2), s. 99-140.
- Erdoğan, M. A. (2004). Murad Çelebi Defteri:1483 yılında Karaman Vilâyetinde vakıflar III. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX(1), s. 119-154.
- Kafesoğlu, İ. (2002). “Türkmen adı, manası ve mahiyeti”. *Türkler Ansiklopedisi*. 4, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları. s. 580-584.
- Karadeniz, H. B. (1995). “Atçeken Oymakları (1500-1642)”. (*Basılmamış doktora tezi*). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Köprülüzade, F. (1928). “Anadolu Beylikleri tarihine âid notlar”. *İÜ Türkiyat Mecmuası*, II, s. 1-32.
- Kunter, H. B. (1938). “Türk vakıfları ve vakfiyeleri üzerine mücmel bir etüd”. *Vakıflar Dergisi*, (1), s. 103-129.
- Kutalmış, O. G. (2003). *Türkçe insan adları ve anlam-kökenleri*. İstanbul.
- Mahmut el-Kaşgarî. (1985). *Divan-ı Lügât-it-Türk tercümesi*. I-II-III. (Çev. B. Atalay). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda marjinal sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Özcan, A. (1991). “Âşıkpaşazade”. *DİA*. IV. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 6-7.
- Özcan, A. (2007). “Neşri”. *DİA*. XXXIII. *DİA*. IV. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 20-22.
- Sümer, F. (1976). *Safevi Devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü (Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu Türkleri)*. Güven Matbaası.
- Sümer, F. (2001). “Karamanoğulları”. *DİA*. XXIV. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay s. 454-460.
- Sümer, F. (2012). “Turgutlular”. *DİA*. XXXXI. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 420-421).
- Şafak, H. (2005). “Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'un vakfı”. *Vakıflar Dergisi*, (44), s. 49-72.
- Şahin, İ. (1987). “Osmanlı devrinde konar-göçer aşiretlerin isim almalarına dâir bazı mülâhazalar”. *İÜ Tarih Enstitüsü Dergisi*, (3), s. 197-208.
- Şahin, İ. (2006). *Anadolu'da Oğuzlar: Osmanlı Döneminde Konar Göçerler*. İstanbul.
- Şerafeddin Ali Yezdî. (1937). “Zafername”. (Çev. H. F. Turgal). *Konya Halkevi Dergisi*, 2, s. 13.
- Şikârî. (2005). *Karamannâme (Zamanın kahramanı Karamanîler'in tarihi)* (N. Sakaoğlu, Haz.). Karaman Valiliği.

- Taşğın, A. (2013). *Dediği Sultan ve menakıbı (Konya ve çevresinde Ahmed Yesevi halifelerinin izleri)*. Çizgi Kitapevi.
- Tekindağ, Ş. (1947). “XIII-XV. asır Cenûbi Anadolu tarihine ait bir tedkik”. (Basılmamış doktora tezi). İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Tekindağ, Ş. (1963). “Son Osmanlı Karaman münasebetleri hakkında araştırmalar”. *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XII (7-18), s. 43-76.
- Tekindağ, Ş. (1965). “Karamanlılar”. *İA*. VI. İstanbul: MEB Yayınları. s. 316-330.
- Tekindağ, Ş. (1967a). “Yeni kaynak ve vesikaların ışığı altında Yavuz Sultan Selim'in İran seferi”. *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVII (22), s. 49-78.
- Tekindağ, Ş. (1967b). “II. Bayezid devrinde Çukurova'da nüfuz mücadelesi”. *Belleten*, XXXI, s. 345-379.
- Tırpan, A. A., & Sütçüoğlu, O. (2013). “Doğanhisar'ın tarihi coğrafyası, Tyraion, Thiymbriion, Hadrianapolis adlarının yanlış lokalizasyonuna dair kanıtlar ve Doğanhisar antik kent dokusunun tanımlanması”. *I. Ulusal Doğanhisar ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler)*. 5-7 Ekim 2012. Konya. s. 1- 22.
- Turan, O. (1947). “Şemseddin Altun-Aba, vakfiyesi ve hayatı”. *Belleten*, XI (42), s. 197-235.
- Turan, O. (2013). *Selçuklular tarihi ve Türk İslam medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uludağ, S. (1988). “Abdal”. *DİA*. I. İstanbul: TDV Yayınları. s. 59-61.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1929). *Kitabeler*. II. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1957). “Murad-ı Hüdâvendigâr kızı ve Karamanoğlu Alâeddin Bey'in zevcesinin adı nedir?”. *Belleten*, (XXI), s. 178-180.
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1937). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: TTK Yay.
- Uzluk, F. N. (Haz.). (1958). *Fatih devrinde Karaman Eyaleti vakıfları fihristi*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Yazıcızâde Ali. (2014). *Selçuk-nâme* (Haz. A. Bakır). Ankara: TTK Yay.
- Yıldız, S. N. (2010). “Şikârî”. *DİA*. XXXIX. Ankara: TDV Yayınları. s. 162-163.
- Yörük, D. (2006a). “1466 tarihli mufassal deftere göre Beyşehir ve çevresindeki tımar düzeni hakkında bazı görüşler”. *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu (11-13 Mayıs 2006) Bildiri Kitabı*. Konya. s. 167-169.
- Yörük, D. (2006b). “Karaman Eyaletinde Osmanlı tımar düzeninin tesisi (1483)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(40), s. 177-202.
- Yörük, D. (2016). “Karaman Beyliğini oluşturan bazı aşiret ve aile reislerinin Osmanlı tımar kadrolarında istihdamı (1466-1533)”. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 2015. Konya. s. 138-159.

Yörük, D. (2018). “XV-XVI. yüzyıl Turgutoğulları vakıfları: Mahiyetleri, kurucuları ve gelirleri”. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-IV (1-3 Aralık 2017) Bildiri Kitabı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları. s. 491-508.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Konya, Bey-şehri, Ak-şehir, Larende, Aksaray, Niğde, Kayseriyye ve İç-il Livâları, Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I. (1996). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

3 Numaralı Konya Kadı Sicili (987-1330/1579-1912). (2013). (Haz. D. Yörük). Konya.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Evkafı (C.EV), 534/26951.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), Evrak (E) 566, 709, 752, 754, 756.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tahrir Defterleri (TD) 32.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGMA): 582/1, 591, 601, 605, 2176, 2178.

Konya Şer'iyye Sicilleri (KŞS): d. 11, 128; d. 38, 72; d. 108, 8074.

KULA HALKEVİ İÇİN BİNA YAPMA, TADİLAT VE TAMİRAT, BİR BÜROKRASI MACERASI

Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
gulmeznurettin@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4530-0491.

Özet

Bu bildiri, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi kayıtları esas alınarak hazırlanmıştır. Özgün ve araştırmaya dayalı bir bildiridir.

Halkevleri, Türk İnkılabının misyoner örgütüdür. CHP'ye bağlı olarak çalışan bir kültür kurumudur. Cumhuriyet rejimini ve inkılapları halka benimsetme amacıyla kurulmuştur. Türk Ocaklarının yerine konulmuş bir kurumdur. Bir halk üniversitesi gibi çalışmıştır. Okuma yazma bilmeyenlere, okuma yazma öğretmiştir. Mesleği olmayanlara bir meslek edindirdi. Kadınları sosyal hayatın içine çekti. Onlara biçki- dikiş kursları verdi. Kadın terziler yetiştirdi. Erkeklerin ve gençlerin toplandığı yer oldu. Onları kahve köşelerinden kurtardı. Kitap okumaya yönlendirdi. Tiyatrolar ve piyesler oynanmasını sağladı. Bando takımları kurdu. Masal, hikâye, ninni, ağıt ve türkülerin derlenmesini sağladı.

İlk halkevleri 19 Şubat 1932'de açıldı. Bu tarihte 14 il merkezinde halkevi hizmete girdi. Manisa Halkevi 24 Şubat 1933'te ve 22 Şubat 1934'te de Kula Halkevi çalışmalarına başladı. 1934'de kapatılan Kula Türk Ocağı binasında açıldı. 1944'te bu bina yetersiz geldiği için yeni bir bina yapmak için harekete geçildi. Önce arsa arandı. Arsa bulundu fakat beğenilmedi. Çünkü binalar arasına sıkışmış bir yerdeydi. Daha sonra Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ambar yapmak üzere Belediye Başkanlığından aldığı arsa akla geldi. Toprak Mahsulleri Ofisi, halkevi yapımı için bu arsadan vaz geçti. Arsa alındı. Mimari plan hazırlandı. Keşif bedeli belirlendi. Fakat tahmini bedel yüksekti. Ödenek bulunamadı. Çünkü 80-120 bin lira arası bir ödenek gerekiyordu.

Bu defa Kula Mensucat Fabrikasının kullanmadığı bir sinema ve bir toplantı binasının devredilmesi gündeme geldi. Şirket, bu binaları Halkevi'ne bağışladı. Binalar, kısmen tadilata alınmalıydı. Halkevinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmeliydi. Bunun için de ödenek gerekiyordu. Bu para 30 bin lira civarındaydı. Ödenek bulmakta zorlanıldı. Yazışmalar sürüp gitti. Sonunda 5.796 lira ödenek geldi.

Süreç böyle devam ederken araya Hasan Yorulmaz girdi. Hasan Yorulmaz, otelini halkevine kiraya veren kişiydi. Halkevi binasının yapılması, tadilatı ve tamirati konusuna Hasan Yorulmaz'ın şikâyet dilekçeleri de karıştı. Yaşananalar, tam bir bürokrasi çıkmazıydı. Tam bir macera gibiydi. Konu, bu yüzden yıllarca sürüncemede kaldı. Bir de çok partili hayat başladı. Devlet kaynaklarından beslenen CHP'ye bağlı halkevlerinin durumu tartışmaya açıldı. Sonunda Kula Halkevi Başkanlığı, 1951'de halkevini feshetti. Bina yapımı işi de böylece kapandı.

Anahtar Kelimeler: Kula Halkevi, Kula Mensucat, Hasan Yorulmaz, bürokrasi macerası, halkevi binası.

Giriş

Kula Halkevi, 22 Şubat 1934 tarihinde açıldı. Bir süre Kula Türk Ocağı'ndan kalan eski bir kilise binasında hizmet verdi. Bu bina halkevinin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildi. Daha sonra bir otel binasını kiraladı ve orada hizmet vermeye devam etti. Bu süre içinde yeni bir bina yapma arayışına girdi. Fakat maliyeti karşılayacak kaynak bulunamadı. Sonra Kula Mensucat'ın bağışladığı iki binanın tamiriyle uğraştı. Tam tamirat bitip taşınmak üzereyken iktidar değişti. Sonra da Kula Halkevi İdaresi, fesih kararı aldı. Bina olarak rahat bir ortamda çalışma fırsatı bulamadan ömrü son buldu. İşte bu bildiride yaklaşık dokuz on yıl süren bu macera ele alındı.

Aslında 1932 sonrası Kula Halkevi, gelişmeye başladı ve olumlu çalışmalarıyla büyüklerin takdirini kazandı. Yüzlerce genç, halkevinin eğitiminden geçti ve feyz aldı. Fakat bina, sosyal ve bilimsel toplantıların yapılması açısından yetersizdi. Halkevi açılışından sonra Kula'nın en iyi binalarında kiracı olarak bulundu. 1946 yılında içinde bulunduğu binaya senelik 350 lira kira bedeli ödeniyordu. Halkevinin dokuz kolundan yedi tanesi faal olarak çalışıyordu.¹ Onun için de ihtiyaca cevap vermiyordu. Bu durum, ilgili makamlara yüzlerce defa iletilti. Kula'ya gelen milletvekilleri ve parti müfettişi, derhal yeni bir halkevi binası yapılmasını Genel Sekreterliğe ulaştırdı.

Halkevi Binası Yapım Çalışmaları

Manisa milletvekilleri tarafından CHP Genel Sekreterliğine iletilen Kula Halkevi'nin 12 Mayıs 1944 tarih ve 14/66485 sayılı yazısına göre Kulalılar, tamamen yerel kaynaklar ve yardımlarla yeniden bir halkevi yapmak için harekete geçti ve Genel Sekreterlik'ten proje talep etti. Genel Sekreterlik bu girişimi değerli buldu ve memnuniyetle karşıladı. Genel Sekreterlik'ten istedikleri projeler gönderildi. Bunlardan birisi daha büyük ebatlı idi ve tahmini bedeli 120 bin lira, diğeri daha küçük ebatlıydı ve tahmini bedeli 80 bin lira idi. Binanın büyüklüğünün seçimi Kulalılara bırakıldı. Çünkü hangi maliyet karşılanabilecekse o seçilmeliydi. Seçim işleminden sonra yapılacak binaya uygun arsanın satın alınarak CHP adına tescil ettirilmesi, sonra tapusunun ve vaziyet planının merkeze gönderilmesi, inşa edilecek binanın arsa durumunu, meylini ve katlarını gösteren krokinin de eklenmesi istendi.²

Kula Halkevi Vaziyet Planını hazırlamak üzere Genel Sekreterlik tarafından görevlendirilen Yüksek Mimar Cavit Tamkan Kula'ya gitti. Yerinde yaptığı incelemelere dayanarak bir rapor hazırladı. Bu rapora göre halkevi yapılmaya en uygun yerin krokisini çizdi. Şehrin aşağı kısımlarında yer alan daha geniş arsaların bulunduğu yerlerin bataklık olması nedeniyle oraları kabul etmedi. Sel ve dere yataklarının ıslah edilmesi gerektiğine vurgu yaptı. Kula Halkevi Vaziyet Planını hazırlayarak gönderdi. Krokide gösterdiği arsanın Toprak Mahsulleri Ofisi'ne aitti. Toprak Mahsulleri Ofisi, bu arsaya ambar yapmayı planlıyordu. Fakat parti müfettişi, ambar yapılmasını engelledi ve halkevi yapılmasının uygun olacağını ifade etti³. CHP Genel Sekreterliğinin girişimleri sonucu Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Kula Belediye Başkanlığına bir yazı gönderdi. Ambar yapmak üzere daha önce belediyeden 3.000

¹ Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), 490-1-0-0-1761-1146-1, s.52.

² CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.62-63.

³ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.60-61.

liraya satın aldıkları Kula merkezdeki arsanın, “*şehir planında sosyal işlere tahsis edilen çok özel bir yerde bulunması nedeniyle üzerine ambar yapılmasına izin verilmediği için arsanın geri alınarak ödenen paranın iadesini*” istedi.⁴ Böylece Kula Belediyesi’ne, daha önce Toprak Mahsulleri Ofisi’ne sattığı arsayı geri alıp halkevi yapımı için bina yapmak üzere tahsis etme imkânı doğdu. İyi bir arsa bulunmuş oldu.

İşte bu arsanın tapusu alınarak Genel Sekreterliğe gönderildi. O dönemin Kula’sını Salihli ayarında gören Mimar Cavit Tamkan, Kula’ya yapılacak halkevi binasının Salihli Halkevi büyüklüğünde olması gerektiğini belirtti.⁵

Fakat 9 Mayıs 1945’te CHP Başmimarı Seyfi Sonad; halkevi için Kula’da alınması istenen yerin mahalledeki binalar arasında sıkışmış olduğunu, etrafında harap binalar bulunduğunu, halkevi binalarında aranan şartları taşımadığını ve mimari bakımdan çevredeki binalara uymadığını belirtilerek olumsuz görüş verdi. Buna dayalı olarak var olan uygun bir binanın kiralanarak tamiratının yapılmasının daha yerinde olduğunu ifade etti.⁶

CHP Başmimarı Seyfi Sonad’ın bu raporu hakkında bilgi alan Kula’dan Kara İbrahim oğlu Hasan Yorulmaz, 15,5 metre boyunda, 12,5 metre eninde ve 9 metre yüksekliğinde bulunan otelini CHP’ye satmak veya kiraya vermek istediğini belirten bir dilekçeyi 17 Ağustos 1945’te Genel Sekreterliğe gönderdi. Otelin ön kısmında ve yan kısmında park olmaya müsait alanlar da vardı. Ayrıca otel sahibi, tahmini bedelinin altında bir fiyata satmayı da, kiraya vermeyi de kabul ediyordu.⁷

Bunun üzerine Kula’daki bu otel binası, CHP Kula İlçe İdare Kurulu ile halkevi olarak kullanılmak üzere kiralandı.⁸ Tadilat ve tamirat planları yapıldı. Buna göre işlemler gerçekleştirildi.⁹

Yaşanan sıkıntılara rağmen Partisine ve büyüklerine güvenen ve inanan Kula halkı, 1946 seçimlerinde de CHP’ye bağlılığını gösterdi. Çünkü CHP, Manisa vilayeti bünyesinde oransal olarak en çok oyu Kula’dan almıştı. Bunun sonucu olarak da başka il ve ilçelerde olduğu gibi Kula’da da yeni bir halkevi binası istendi. Genel Sekreterlik hesabında 6.000 lirası bekleyen Kula Halkevi mensupları, CHP Genel Sekreterliğinden buna uygun bir miktar para eklemesini, sinema salonunu da içine alan on-on iki odalı bir halkevi binası yapılmasını istedi. Çünkü bu dönemde Kula Halkevi, çalışmalarıyla birçok halkevine örnek gösterilebilecek kadar faaldi. 24 Ağustos 1946’da CHP İlçe Başkanı Ali Türk ve Kula Halkevi Başkanı Enver Ulusoy, bu çalışmaların aksamaması, memleket gençliğini sinesinde toplayabilmesi ve gençliğin başka partilere geçişini engelleyebilmesi için halkevi binasının yapılmasını bir zorunluluk olarak gördü. Onun için CHP Genel Sekreterliğinden destek bekledi. “*Milli Şef İnönü ve CHP’nin Kula’da ölmemesini ve gelişmeye devam etmesini*”, halkevi binasının yapılmasına bağladı.¹⁰

⁴ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.50.

⁵ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.60-61.

⁶ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.58, 59, 79.

⁷ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.57.

⁸ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.78.

⁹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.80-86.

¹⁰ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.55.

CHP Manisa Milletvekili Faik Kurdoğlu da CHP Genel Sekreterliğine verdiği 17 Ekim 1946 tarihli dilekçesinde; seçim bölgesinde “*en fazla üzerinde durulması gereken yerler arasında Kula ve Eşme’yi*” gösterdi. Her iki yazıda da iyi bir halkevi kurulmasının işlerini kolaylaştıracağı inancı vardı.¹¹

18 Ekim 1946’da Kula Halkevi Başkanı Enver Ulusoy ve CHP İlçe İdare Heyeti Başkanı Ali Türk imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine, 24 Ağustos 1946 tarihli yazıya ek olarak bir yazı daha gönderildi. Manisa milletvekili Mehmet Yaşar Özey ve CHP Merkez İdare Heyetinden Münir Hüsrev Göle, Kula’da bir halkevi yapımı için uygun bir arsa bulunması ve planının acilen Genel Sekreterliğe gönderilmesini istedi. Hazır olarak elde tutulan Toprak Mahsulleri Ofisi’ne ait olan arsa ile ilgili olarak halkevi yapımı için plan hazırlandı ve Genel Sekreterliğe ulaştırıldı. Planı da Toprak Mahsulleri Yüksek Mühendisi yaptı. Arsanın boş ve inşaata hazır olduğu bilgisini verdi. Arsanın Kula Belediyesi’ne devri ile ilgili olarak daha önce Toprak Mahsulleri Genel İnşaat Müdürlüğü ile yazışma yapıldı ve bedeli mukabilinde devredilebileceği bilgisi alındı. Bu gelişme üzerine daha önce halkevi binası için toplanan ve Genel Sekreterliğe gönderilen 6.000 liranın 3.500 lirasının arsa alımı için Toprak Mahsulleri Ofisi’ne ödenmesi teklif edildi.¹²

Zaten çok aktif olarak çalışan Kula Halkevi’nin yeni bina yapımıyla daha aktif hale gelmesi, gençlerin ve işçilerin toplanma yerine dönüşmesi ve kahve köşelerinden kurtarılması beklendiği belirtilerek inşaata bir an önce başlanması istendi.¹³

Kula Halkevi Başkanı Enver Ulusoy ve CHP İlçe İdare Heyeti Başkanı Ali Türk imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine 2 Aralık 1946 tarihinde, 18 Ekim 1946 tarihli yazıya ek bir yazı daha gönderdi. 2 Aralık 1946 tarihine kadar, Kula Halkevi’nin yapımıyla ilgili olumlu veya olumsuz bir cevap verilmediği için önerilen arsanın kabul edilip edilmediğinin bilinemediği belirtildi ve bilgi talep edildi.¹⁴

Bu yazıya olum bir cevap gelmeden Kula CHP İlçe İdare Heyeti Başkanı Ali Türk imzasıyla 8 Şubat 1947’de CHP Genel Sekreterliğine yeni bir yazı daha gönderildi. Yazıda; yüzlerce genç ve amelenin çeşitli akımların etkisi altında bulunması dolayısıyla Kula’da Halkevi yapımının zorunlu hale geldiği, Kula halkının ekonomik durumunun kötü olmasına rağmen 35.000 lira değerindeki inşaat malzemesinin Halkevi arsasına getirildiği, yığıldığı ve emre hazır olarak bekletildiği bildirildi. Ayrıca 5.000 liranın da halktan toplandığı ve Genel Sekreterlikten gelecek yardımlarla birlikte işe başlanacağı ifade edildi. Buna ilave olarak Kulalıların CHP’ye bağlılıklarını sözlü olarak ifade etmek üzere, CHP’ye tam bağlı ve güvenilir bir kişi olduğu belirtilen öğretmen ve Halkevi Başkanı Enver Ulusoy, Ankara’ya gönderildi.¹⁵

35.000 liralık malzeme arasında kâgir duvarlar için kullanılacak 7.200 lira değerinde 1200 m³ taş, 7.500 lira değerinde 150.000 kilo kireç, 2.500 lira değerinde kum, 9.600 lira değerinde çatı yapımında kullanılacak malzeme, 8.200 lira değerinde tuğla, iskelelik ağaç ve

¹¹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.51.

¹² CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.49.

¹³ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.49.

¹⁴ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.48.

¹⁵ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.46.

diğer malzemeler vardı. Bu bilgiler Kula Belediye Kalfası İsmail Tokul tarafından tutulan bir rapor ile belgelendi.¹⁶

Fakat CHP Genel Sekreteri Adına Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu imzasıyla Manisa CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına gönderilen 17 Şubat 1947 tarihli yazı bütün ümitleri boşa çıkardı. Yazıda programa dâhil olan halkevleri için ödenek bulunduğu, yeni inşaatlar için ödenek olmadığı belirtildi ve yerel kaynaklarla yapılması önerildi.¹⁷

Bu bilgi Kula'ya ulaşınca Kula İlçe İdare Heyeti Başkanı Ali Türk, 22 Şubat 1947'de CHP Genel Sekreterliğine bir yazı daha yazarak, 1941-1944 yılları arasında halkevi inşaatına hazırlık amacıyla toplayıp İş Bankası'nın Ankara Şubesi'nin 2390 numaralı hesabında bulunan 5.000 liranın kendilerine gönderilmesini talep etti. Çünkü halkevi için yeni bina yapmaya karar vermişlerdi ve arsa alımı için bu parayı kullanmak istiyorlardı.¹⁸

Kula İlçe İdare Heyeti Başkanı Ali Türk, uzun zamandan beri halkevi binası yapımı işinden olumlu bir sonuç alınmadığı için yeni bir çıkış yolu aramaya başladı. Bu yol, Kula Mensucat Fabrikası'nın sinema binası ve bitişiğindeki büfeyi Kula CHP'ye bağışlaması idi. Bu binalar Parti Müfettişi Hulki Cura ve Manisa milletvekilleri tarafından da uygun bulundu. Genel Sekreterlik de uygun görürse tescil işlemlerinin başlatılması için gereken yerlere emirlerin verilmesi talep edildi.¹⁹

CHP Genel Sekreterliği, 10 Mart 1947 tarihli bir yazıyla Manisa İl İdare Kurulu Başkanlığından durumu araştırması ve alınacak kararın bildirilmesini istedi.²⁰ Manisa İl İdare Kurulu Başkanı Kenan Çapan'ın 5 Haziran 1947 tarihli yazısıyla Kula Mensucat Fabrikası'nın kendisine ait olan eski sinema binası ve bitişiğindeki büfeyi bedelsiz olarak Kula İlçe İdare Kuruluna devretmeye hazır olduğunu ve bu binaların tapularını almak için Kula İlçe İdare Kurul Başkanlığına vekâlet verilmesini talep etti.²¹ 17 Haziran 1947'de yazı, Birinci Büro Şefliğinden Genel Sekreterliğe havale edildi.²² CHP Genel Sekreteri Adına Erzurum Milletvekili Münir Hüsrev Göle, Kula Mensucat'a ait binaların parti adına satın alınması ve tapuya tescil ettirilmesi konusunda CHP Kula İlçe İdare Kurulu Başkanı Ali Türk'e izin verdi.²³ Alınacak tapu senedinin Genel Sekreterliğe gönderilmesini bildirdi.²⁴ Kula Mensucat Fabrikasına ait iki binanın devir işlemleri, 1 Ağustos 1947'de gerçekleşti. Fakat CHP Kula İlçe Başkanlığının ve Halkevi'nin binaya taşınması için tadilat, tamirat ve ilaveler yapılması gerekiyordu. Bunun için Genel Sekreterlikten bir mimar görevlendirilmesi istendi.²⁵

Manisa İl İdare Kurulu, bir taraftan da Kula Mensucat Müessese Müdürlüğüne teşekkür mektubu gönderdi.²⁶

¹⁶ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.47.

¹⁷ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.45.

¹⁸ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.44.

¹⁹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.43.

²⁰ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.41-42.

²¹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.40.

²² CCA), 490-1-0-0-1761-1146-1, s.38.

²³ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.37.

²⁴ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.36.

²⁵ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.34.

²⁶ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.39, 35.

İstenen mimar olarak, o dönemde İzmir’de bulunan Yüksek Mimar Seyfi Sonat, tadilat yapılması gereken binayı yerinde görmek üzere, 12 Eylül 1947’de görevlendirildi.²⁷

16 Şubat 1948’de Kula’da halkevi yapım çalışmaları devam ederken CHP Kula İlçe İdare Kurulu ve Halkevi’nin kiracısı olduğu, otelin sahibi Hasan Karaibrahimoğlu (Hasan Yorulmaz), CHP Genel Sekreterliğine ve CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına başvuru yaparak 350 liraya kiraya verdiği otelin kirasının yükselmesi gerekirken zam yapılmadığını ve mağdur olduğunu belirtti.²⁸

Hasan Karaibrahimoğlu (Hasan Yorulmaz), 9 Ekim 1947 tarihli dilekçesinde; 25.000 lira değerindeki bir oteli Kula Halk Partisi ve Halkevine 350 liraya kiraya verdiğini, 5 Mart 1948 tarihinde kira süresi dolacak olan otelin tahliyesini istediğini veya yüzde elli zam yapılmasını talep ettiğini, ilgili makamların Genel Sekreterlikten görüş istediğini öğrendiğini ve böyle bir dilekçe yazdığını belirtti. 1 Mart 1947’den sonraki kira ücretlerinin zamlı olması gerekirken yasal haklarından mahrum bırakıldığını ve mağdur edildiğini ifade etti. Kula Halkevi yönetimini, Genel Sekreterliğe şikâyet etti.

Otel Sahibi Hasan Karaibrahimoğlu’nun (Hasan Yorulmaz’ın) asıl sorunu, Kula’da halkevi ve parti binası olarak yapılmak üzere bağışlanan Kula Mensucat Fabrikasına ait bazı binaların devredildiğini öğrenmesiydi. Bunu anlatırken Kula Mensucat Fabrikası’nın Kula CHP ve Halkevine bağışladığı binaların değerinin 30.000 lira olduğunu, sinema ve büfenin boş durduğunu, bu binalarla ilgili kira için ilanın sürdüğünü, böyle bir durumda parti ve halkevinin kendi otelini “fuzuli işgalde” tuttuğunu iddia etti. Yani o binaları alıp sonra da kiraya vermeyi planladıklarını ve kendi otelini ucuz fiyata kiralamaya devam edecekleriyle ilgili kuşkularını ifade etti. İnhisarlar İdaresi’ne²⁹ göre, kendi otelinin güncel kira bedelinin 1.000 lira olduğunu belirterek, Kula CHP ve Halkevi’nin kendi otelini, 350 lira bedelle işgal altında tuttuğunu dile getirdi ve otelinin boşaltılmasını talep etti.³⁰ Ayrıca Kula Mensucat’ın binalarının tadilatı için Genel Sekreterlikten ödenek istendiğini öğrendiğini belirten Hasan Karaibrahimoğlu (Hasan Yorulmaz), kendisinin parasının da gönderilmesini istedi.³¹ CHP Genel Sekreterliği, konunun araştırılması ve varsa mağduriyetin giderilmesi talimatını verdi.³²

Kula CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Ali Türk, 2 Ocak 1949 tarihli bir yazı ile Halkevi Başkanı Enver Ulusoy’u Ankara’ya gönderdiğini, Kula halkının 30.000 lira değerinde bir bina bağışladığını, bu binanın tadilatı için Genel Sekreterliğin 1948 yılında 20.000 lira ödenek göndermeyi vaat ettiğini belirterek bu ödeneğin gönderilmesini talep etti.³³

Kula Kaymakamı İlhan Engin de 3 Ocak 1949 tarihli bir yazıyı CHP Genel Sekreterliğine gönderdi. Kula Halkevi’nin binasızlık yüzünden düştüğü duruma dikkat çekti. Kula halkının ve Kula Mensucat’ta çalışan 1.200 işçinin Kula Halkevi binasının olmamasından dolayı üzgün olduğuna ve Kula’nın 10.000 nüfuslu bir ilçe olarak bunu hak etmediğine işaret

²⁷ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.33.

²⁸ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.30.

²⁹ Tekel

³⁰ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.31.

³¹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.32.

³² CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.30.

³³ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.29.

etti. 1946 seçimlerinde Manisa ilinde CHP'nin en çok oyu Kula'dan aldığını belirtti ve Halkevi Başkanı Enver Ulusoy'un Ankara'ya geleceğini bildirdi, gereken ilginin ve desteğin gösterilmesini arz etti.³⁴

4 Ocak 1949 tarihinde Kula Halkevi Başkanı Enver Ulusoy, Ankara'ya gitmeden önce Manisa'ya uğradı. Kula Halkevi'nin bina ihtiyacı ve mali durumu hakkında bilgi verdi. İl İdare Kurulu bütçesinde Kula Halkevi için 350 lira gibi çok az bir ödeneğin konulmasını yetersiz buldu. Fakat İl İdare Kurulu, daha fazla ödenek için başka bir çarelerinin olmadığını ifade etti. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Kenan Çapan; Kula Halkevi yapımı için Genel Sekreterlikçe vaat edilen 20.000 liranın gönderilmesini ve Kula Halkevi'nin ekonomik durumunun iyileştirilmesi için para yardımı yapılmasını CHP Genel Sekreterliğine arz etti.³⁵

Yani Kula Halkevi Başkanı Enver Ulusoy, Ankara'ya giderken elinde Kula CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ali Türk'ün, Kula Kaymakamı İlhan Engin'in ve Manisa İl İdare Kurulu Başkanı Kenan Çapan'ın mektuplarını da götürdü. Genel Sekreterliğe teslim etti.

21 Ocak 1949'da Manisa Bayındırlık Yüksek Mühendisi Cemal Erimele Kula'ya geldi ve Halkevi yapımı konusunda bir gerekçe hazırladı. Bu rapora göre; Kula Mensucat Fabrikası, 4-5 yıl önce 300 kişilik bir sinema ve bitişğine de bir toplantı binası yaptırmıştı. Bu binalarda Kula Mensucat Fabrikası'nın tazyikli suyu kullanılmaktaydı. Binalar kireç harçlı ve kâgir olarak inşa edilmişti. Yerli kiremitle örtülü olan binalar, dayanıklı ve görünüş itibarıyla oldukça iyi idi. Eksik sayılabilecek kısmı, kapı ve pencere üzerindeki atkı malzemelerinin ahşap olmasıydı. Binaların sıvaları itinalı yapılmıştı. Kapı ve pencereleri muntazamdı. Zeminler beton ve ahşaptı. İyi durumdaydı. Her iki bina da aynı yapı karakteriyle yapılmıştı. Selendi Caddesiyle Hamdullah Caddelerinin kavşağındaydı. Konumu da güzeldi.³⁶

Kula Mensucat Fabrikası tarafından Kula CHP'ye devredilen binaların durumu böyleydi. O dönemde Kula'da ev ihtiyacı fazlaydı. Toplantı binasının üstüne odalar yapılabilirdi. Ödenek verilmesi durumunda bu işlere hemen başlanabilecekti. Sinema binasında tuvalet bulunmuyordu. Onun için tadilat planında sinema binası içinde bir tuvalete yer verilmeliydi.³⁷

Kula CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Ali Türk, 25 Ocak 1949 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine tekrar başvuruda bulundu. Kula'da CHP'ye ait bir bina olmadığını, yapılan girişimler sonucu Kula Mensucat Fabrikası kendisine ait iki binayı partiye bağışladığını, tapusunun alındığını, 40-50 bin lira değerindeki bu modern binaların tadilata tabi tutulması gerektiği için henüz halktan rağbet görmediğini belirtti. Bu durumdan muhalif partilerin faydalandığına dikkat çekti. Ayrıca 1946 seçimlerinde oran olarak CHP'nin en yüksek oy aldığı ilçe olduğunu tekrar vurguladı. Bina olmaması yüzünden arzu edilen faaliyetlerin yapılamadığı için gençlerin diğer partilere yöneldiğine değindi. Sonra da bağışlanan binalarda tadilat yapılarak ihtiyaçların giderilmesi için 30.226 liraya ihtiyaç olduğunu ifade etti. Bu para miktarını, Yüksek Mühendis Cemal Erimele'in raporuna dayandırdı. Ali Türk, merkezde inşaat

³⁴ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.27.

³⁵ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.28.

³⁶ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.25.

³⁷ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.25.

için 6.000 liralарının bulunduğuna dikkat çekti ve ilave olarak 24.000 lira talebinde bulundu. Bu ödenek sağlanırsa Kula'nın güzel, kullanışlı bir parti ve halkevi binasına kavuşacağını söyledi. Böylece çok partili ortamda daha rahat faaliyet yapabileceklerdi.³⁸

Kula CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Ali Türk, 25 Ocak 1949 tarihli bir yazıyı da Manisa milletvekillerine gönderdi. Genel Sekreterliğe gönderdiği içeriği onlara da paylaştı ve yalvararak destek istedi.³⁹ 2 Ocak 1949'da Ali Türk, Manisa Milletvekili Faik Kurtoglu'na da aynı konuda mektup gönderdi. Halkevi Başkanı Enver Ulusoy'un Ankara'dan eli boş olarak döndürülmemesini ve desteklerini rica etti.⁴⁰

Diğer taraftan Kula CHP ve Halkevi'nin kiraladığı otelin sahibi Hasan Karaibrahimoğlu (Hasan Yorulmaz) da boş durmamakta ve CHP Genel Sekreterlik Makamına sürekli yazı göndermekteydi. 03 Şubat 1949 tarihli dilekçesinde; senelik 350 liraya kiraya verdiği otelinin tahliyesi için ihtarlarına rağmen boşaltılmadığını, yüzde elli zam kanununa uyulmadığını, aile oturuyormuş gibi yüzde yirmi zam yapıldığını ve 4 Mart 1949'da kira süresinin sona ereceğini hatırlattı. Otelinin boşaltılmaması nedeniyle kendisinin mağdur edildiğini ve mağduriyetinin giderilmesini istedi. Otelin kendisine gerekli olduğunu, aldığı kiranın otelin vergisini bile ödemeye yetmediğini ve otelinin kendisine teslim edilmesini belirtti. Kula Mensucat Fabrikası'nın Kula CHP ve Halkevine bağışladığı binaların tadilatı için gerekli ödeneğin gönderilmesini, CHP ve Halkevi'nin bu binalara taşınmasını ve otelinin kendisine verilerek mağduriyetinin giderilmesini istedi.⁴¹

Bunun üzerine CHP Genel Sekreterliği, 21 Şubat 1949'da gönderdiği bir yazı ile Manisa CHP İl İdare Kurulu Başkanlığından Hasan Karaibrahimoğlu'nun (Hasan Yorulmaz'ın) durumunu sordu. 19 Şubat 1948 tarih ve 1/7723 sayılı yazılarına cevap verilmediğini, adı geçen kişinin 3 Şubat 1949'da tekrar dilekçe gönderdiğini, 4 Mart 1949'da kira süresinin sona ereceği gerekçesiyle binanın boşaltılmasını talep ettiğini bildirdi. Acilen konunun incelttirilmesi, otel sahibine gerekli duyurunun yapılması ve sonuçtan Genel Sekreterliğe bilgi verilmesi uyarısında bulundu.⁴²

Genel Sekreterlikten CHP Manisa İl İdare Kuruluna gelen 21 Şubat 1949 tarihli bir başka yazıda, Kula Mensucat tarafından Kula CHP'ye devredilen sinema ve mahfel/toplantı salonu binasıyla ilgili projenin ve keşfin incelendiği, küçük birkaç düzeltme yapılarak uygun bulunduğu bilgisi verildi. Kesin projenin bu düzeltmelere göre yapılması tavsiye edildi. İnşaata başlamak için ödeneğin olmadığı ve tadilat programına alınacağı belirtildi. Kesin proje ve keşiflerin yapılmasını istedi.⁴³

27 Nisan 1949 tarihli yazısında CHP Manisa İl İdare Kurulu Başkanı Kenan Çapan, Kula İlçe İdare Kurulu tarafından Yüksek Mimar ve Mühendis Cemal Erimel'e tadilat projesi, keşif ve planını hazırlamakla görevlendirdi. Cemal Erimel de “*eski keşifle ihale edilmesinde sakınca olmadığı ve inşaat sırasında gerekli düzeltmelerin yaptırılacağı*” cevabını verdi. Bu

³⁸ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.24.

³⁹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.23.

⁴⁰ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.22.

⁴¹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.21.

⁴² CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.20.

⁴³ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.19.

durum üzerine daha önce çizilmiş olan tadilat ve hazırlık projesi Genel Sekreterliğe gönderildi.⁴⁴

CHP Manisa İl İdare Kurulu Başkanı Kenan Çapan, 22 Nisan 1949 tarihli yazı ile Kula İlçe İdare Kurulu Başkanlığının teklifini Genel Sekreterliğe iletti. Buna göre Kula'daki eski sinema binasının kullanılmadığı, bakımsızlık yüzünden harap duruma düştüğü, yıkılmasının an meselesi olduğu, tamir masrafının yüksek olduğu, yeni sinema ve toplantı salonu binalarının tapusunun alınmasından sonra eski sinema binasına gerek de kalmadığı gerekçe gösterilerek satılmasına izin verilmesi talep edildi.⁴⁵ 5 Mayıs 1949'da Genel Sekreterlikten cevap geldi. Kula Mensucat'ın bağışladığı sinema binasının dışında başka bir sinema binasının olup olmadığı, eğer başka bir bina varsa bunun tapu kaydının bulunup bulunmadığı soruldu. Yoksa Parti adına tapu kaydının alınıp Genel Sekreterliğe gönderilmesi talep edildi.⁴⁶

Kula İlçe İdare Kurulu Başkanı Ali Türk'ün 10 Haziran 1949 tarihli yazısında, Bölge Müfettişi Süreyya Örguevren'in telefonla yaptığı konuşma hakkındaki ve İl İdare Kurulu'nun 6 Haziran 1949 tarihli yazılarıyla istenen bilgilerin gönderildiği bildirildi. Kula Mensucat tarafından bağışlanan toplantı salonu binasında tadilat yapılarak İlçe İdare Kurulu'nun bu binaya taşınması için istenen fotoğraf ve ölçüler, Genel Sekreterliğe ulaştırıldı.⁴⁷ Kış mevsiminden önce gerekli tadilatın yapılarak taşınma işleminin yapılabilmesi için ödeneğin bir an önce gönderilmesi istendi (2 Temmuz 1949).⁴⁸

18 Haziran 1949 tarihli dilekçesiyle CHP Genel Sekreterliğine başvuran Hasan Yorulmaz (Karaibrahimoğlu), Kula İlçe İdare Kurulu ve Halkevi'ne kiraya verdiği otelin kira bedelinin gerçek değerinde ödenmemesinden kaynaklanan mağduriyetini dile getirdi. CHP ve Halkevi'nin hiçbir vatandaşı mağdur etmeme ve zarar vermeme anlayışına sahip olduğuna vurgu yaparak mağduriyetinin giderilmesini tekrar talep etti.⁴⁹ Bunun üzerine CHP Genel Sekreterliği, 30 Haziran 1949 tarihli bir yazı ile CHP Manisa İl İdare Kurulu aracılığıyla Kula İl İdare Kurulunu azarladı. Hasan Yorulmaz'ın daha fazla sızlanmasına meydan verilmeden mağduriyetinin giderilmesini, sonuçla ilgili olarak Genel Sekreterliğin bilgilendirilmesi emrini verdi. İşin sürüncemede bırakılmamasını istedi.⁵⁰

Benzer bir istek de 27 Ağustos 1949 tarihli bir yazı ile CHP İzmir- Manisa Bölge Müfettişi ve Balıkesir Milletvekili Süreyya Örguevren'den geldi. Örguevren, konunun aciliyeti açısından toplantı salonunun üzerine bir kat çıkılmasını değil, mevcut konumuyla düzenleme yapılmasını, bunun için 8-10 bin liranın yeterli olduğunu belirtti. Yapılan düzenleme sonrası Kula CHP İlçe İdare Kurulu ve Halkevi'nin bu binaya taşınmasını, böylece Hasan Yorulmaz'a ait otel binasının tahliye edilmesini ve böylece kira bedelinden kurtulunmasını önerdi. Ayrıca Manisa'da yapılacak ara seçimlerden önce bu işlemlerin tamamlanmasının olumlu sonuçlar getireceğine işaret etti.⁵¹

⁴⁴ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.16.

⁴⁵ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.18.

⁴⁶ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.17.

⁴⁷ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.15.

⁴⁸ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.11, 12.

⁴⁹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.14.

⁵⁰ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.13.

⁵¹ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.10.

31 Ağustos 1949'da Manisa Milletvekili Kamil Coşkunoglu da CHP Genel Sekreteri Tefik Fikret Silay'a bir telgraf gönderdi. Kula CHP İlçe ve Halkevi binasının tadilatı için vaat edilen sekiz bin liranın o zamana kadar gönderilmemiş olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirdi ve kıştan evvel inşaatın tamamlanmasını diledi.⁵² 2 Eylül 1949'da Genel Sekreterlikten, toplantı salonunda yapılacak tadilatın uygun bulunduğu, para göndermek için teklifi ve keşfi bekledikleri cevabı geldi.⁵³ 6 Eylül 1949 tarihinde CHP Manisa İl İdare Kurulu Başkanı Kenan Çapan da kıştan önce tadilat ödeneği olan sekiz bin liranın Genel Sekreterlikten gönderilmesi gerektiğini belirtti.⁵⁴

Sonuç

Kula Halkevi ile ilgili 12 Mayıs 1944'te başlayan tamirat, tadilat ve yeni bir bina yapımı konusundaki yazışmalar, 24 Kasım 1949'da sonuçlandı. 1946'da başlayan çok partili hayat ve seçimlerin süreci hızlandırıcı rolüne rağmen iş akışı uzun sürdü. Yeni bir bina yapmak için 80 bin liralık ve 120 bin liralık iki proje ile yola çıkıldı. Arsa aranmaya başlandı. Bulunan ilk arsayı, mimarlar beğenmedi. Sonra Toprak Mahsulleri Ofisi Kula Şubesi'nin ambar yapmak için Kula Belediyesinden aldığı arsa gündeme geldi. Toprak Mahsulleri Ofisi, bu arsayı Kula CHP İlçe Başkanlığına ve Kula Halkevi'ne devretmeye razı edildi. Yeni bir bina yapmak için gerekli para bulunamadı.

Önce Türk Ocaklarından devren gelen eski bir kilise binasında hizmet veren halkevi, sonra Hasan Yorulmaz'ın otelinde kiracı olarak hizmet vermeye devam etti. Yeni bina yapmak için ödenek bulunamayınca hazır bir bina arayışı başladı. O sıralarda ekonomik sıkıntı yaşadığı için küçülmeye giden Kula Mensucat Fabrikası, kullanmadığı bir sinema binasıyla bir toplantı salonunu devretmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu binalar gayet iyi yapılmış, sağlam ve düzenli binalardı. Sadece amaca uygun hale getirilmesi için tadilat ve tamirat yapılması gerekiyordu.

Ayrıca sinema binasının üstüne bir kat daha yapılabilirdi. Fakat böyle bir durum maliyeti artırırdı. Bir kat eklenecek olursa 30 bin lira gerekiyordu. Kula Halkevi'nin Merkez Şube hesabında 6 bin lirası vardı. Bu para, yeni bina yapımı için toplanmış ve orada beklemeye alınmıştı. Şimdi kullanılabilirdi.

Yani son aşamada 30 bin lira olarak başlayan ödenek talebi, sonra yirmi dört bine, sonra sekiz- on bine ve en sonunda 5.796 liraya düşürüldü. Bu para Manisa CHP İl Yönetimi aracılığıyla Kula'ya gönderildi.⁵⁵ İnşaatın bu para ile tamamlanması emredildi (21 Ekim 1949).⁵⁶ 24 Kasım 1949'da ödeneğin Manisa'ya ulaştığını gösteren makbuz, proje ve keşiflerden birer nüsha Kula İlçe Başkanlığına gönderildi.⁵⁷ Para geldikten sonra her halde binada tadilat yapılmış ve arkasından Kula CHP teşkilatı, bu binaya taşınmış olmalı. Çünkü tamiratın ne zaman tamamlandığı ve taşınmanın ne zaman gerçekleştiği bilgisine ulaşılamadı.

Hasan Yorulmaz'ın kira bedeline yapılmasını istediği zam ve otelin tahliyesi konusu tam olarak açıklanamadı. Kula Halkevi için yeni bina yapımı, arsa bulunması, hazır bina

⁵² CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.9.

⁵³ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.7-8.

⁵⁴ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.6.

⁵⁵ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.4-5.

⁵⁶ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.2-3.

⁵⁷ CCA, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.1.

araştırılması, bu binanın tadilat ve tamirat işlemlerinin arasına her zaman Hasan Yorulmaz adlı otel sahibinin araya girdiği görüldü. Önce otelimi, Halkevi'ne ucuz fiyata satayım, dedi. Olmazsa ucuz fiyata kiraya vereyim, dedi. Kiraya verdi. Kiramı artırın demeye başladı. İlgili yerlere, mağdur edildiğini belirten dilekçeler gönderdi. Genel Sekreterlik, konuyu Manisa İl Yönetim Kuruluna ve Kula İlçe Yönetim Kuruluna havale etti. Dilekçeler devam edince, Manisa ve Kula'daki idarecilerini uyardı. Vatandaşın mağduriyetinin giderilmesini istedi.

Kula Halkevi için bina yapımı işiyle Hasan Yorulmaz'ın sorunları iç içe gitti. Her konunun arasında ona ait dilekçeler çıktı.

Bu konular sonuçlanmadan Kula Halkevi Başkanlığı, 1951 yılında kendini feshetti. Konu, tam bir bürokrasi macerası olarak kayıtlarda kaldı. Bir dizi çalışma ve emeğin boşa gitmesiyle sonuçlandı. Hem de Tek Parti döneminde olunmasına rağmen böyle bir durum yaşanması dikkat çekiciydi.

Kaynakça

- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.60-61.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.1.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.10.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.11, 12.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.13.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.14.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.15.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.16.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.17.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.18.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.19.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.20.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.21.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.22.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.23.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.2-3.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.24.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.25.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.25.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.27.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.28.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.29.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.30.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.30.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.31.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.32.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.33.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.34.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.36.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.37.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.38.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.39, 35.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.40.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.41-42.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.43.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.44.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.45.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.4-5.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.46.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.47.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.48.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.49.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.49.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.50.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.51.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.52.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.55.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.57.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.58, 59, 79.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.6.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.60-61.
Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.62-63.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.78.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.7-8.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.80-86.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0-1761-1146-1, s.9.

MANİSA HALKEVİNİN KİTAP VE OKUYUCU SAYISINI ARTIRMA ÇABALARI

Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
gulmeznurettin@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4530-0491.

Özet

Bu bildiride; Manisa Halkevi'nin kitap okuyucu sayısını artırma çabaları ortaya konulmaya çalışıldı. 1932'de ilk açılan halkevleri arasında yer aldı. Yeni Doğu, Bozkurt ve Gediz adlı dergiler çıkardı. Yerel tarihe, araştırma ve incelemelere büyük önem verdi. Derleme çalışmaları yürüttü. Yarışmalar düzenledi, CHP Genel Sekreterliği tarafından halkevleri arasında düzenlene yarışmalara katıldı. Tarih ve bilim insanların yetiştirilmesine katkı sağladı. Manisa Halkevi, Yeni Doğu dergisini 29 Ekim 1933'te çıkarmaya başladı ve Haziran 1935'te son sayısını yayımladı.¹ Mayıs 1936'da Bozkurt adlı bir dergi çıkarmaya başladı ve Aralık 1936'da son buldu². 23 Nisan 1937'de Gediz adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Nisan 1950 tarihine kadar bu dergiyi çıkardı³. Manisa Halkevi, bu dergiler aracılığıyla halkı bilgilendirmeyi, gençliği bilinçlendirmeyi, Türk İnkılabı'nı benimsetmeyi amaçladı.

Okuma yazma oranını artırmayı, kültürel, tarihi, coğrafik, folklorik araştırmalar yapmayı başardı. 1945 yılında CHP Genel Sekreterliği, halkevlerinden kitap okuyucu sayısını artırmanın derdine düştüğü zaman Manisa Halkevi, bu çalışmayı en fazla değerli bulan halkevleri arasında yer aldı. O dönemin Manisa Halkevi Başkanı, ciddi öneriler içeren bir cevap yazdı. Düşüncelerini ve önerilerini iki bölüm halinde ifade etti. Birinci bölümde okuma yazmanın artmasında kütüphane ortamının etkisine ve kütüphanelerde bulunması gereken şartlara dikkat çekti. İkinci bölümde de okuyucu sayısını artırmanın yolları üzerine önerilerde bulundu. Bu öneriler, bugün bile dikkate alınması gereken unsurlar içermesi açısından önemliydi.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane, kitap, okuyucu, Manisa Halkevi, M. Azmi Önakın, Türk İnkılabı.

Giriş

Halkevleri, Büyük Türkiye'yi kuracak ülkölü, fedakâr ve imanlı neslin yetişeceği bir okul olarak düşünüldü. Türk milletine özgü özelliklerle donanmış olan Türk çocuklarını

¹ Nejdet Bilgi, "Yeni Doğu: Manisa Halkevi Dergisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt-17, Sayı-49, 2001, s.132.

² Nejdet Bilgi, "Bozkurt: Manisa Halkevi Dergisi", *Manisa Dergisi*, Sayı-19, Manisa 2000, s.16-17.

³ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/dfaf6ce-a175-4a0d-a148-2be5d73de84c/full?obo.page=7#p-obo>, (et: 28.01.2026).

yetiştirip vatanın dört köşesine gönderecek ve oraların maddi ve manevi imarını sağlayacak bir kaynaktı. Yetiştirilecek bu kuşak; kişisel çıkarlarını memleketin yararına feda etmeyi, dinamik bir milli heyecanla gönülleri tutuşturmayı, her işte Türkçülük ve milliyetçilikle hareket etmeyi bilmeliydi.⁴

Bir milletin en büyük gücü, onu daima zinde ve uyanık tutabileceği milliyetçiliği idi. Bu milliyetçilik ruhu ve Milli Mücadele ile düşmanı yurttan attı. Milliyetçiliği besleyen kaynak da tarih idi. Milli geleceğin halkevleri ile sağlanacağı inancı vardı. O nedenle halkevleri başkanlarının kültür seviyeleri, ahlâk özellikleri ve yetenekleri önem taşıyordu. Çünkü toplum, asla ferdin yerini tutamazdı. Yeryüzündeki bütün iyilikler ve kötülükler kişiler tarafından yapılıyordu. Bir halkevi idare heyetinin değil, başkanının gayretiyle yürürdü⁵. Batı toplumlarında sistem işler, Doğu toplumlarında lider çalışırdı. Batı toplumlarında sistem olduğu için lider çok etkili olamazdı. Doğu toplumlarında ise sistem yoktu. Onun için lider çok önemliydi. Gelişmenin yöneticisi doğrudan liderdi.

Halkevleri, Türk toplumunu yeniden inşa etmek için kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin misyonerlerini yetiştirme yeri idi. Sosyal ve kültürel yapıyı yerelden başlayarak dönüştürme çabasıydı. Kadının, erkeğin ve gencin toplandığı, radyo yayınlarını ve müzik dinleyerek, tiyatro ve piyesleri izleyerek, kitap okuyarak, meslek edindirme kurslarına katılarak sosyalleştiği yerlerdi.

Diğer taraftan halkevleri; CHP'ye bağlı olan, parti teşkilatının olduğu ve dokuz şubesinden en azından üçünü açabilecek kadar üyeye sahip olan yerlerde açılabilen, CHP Genel Sekreterliği tarafından doğrudan yönetilen yerlerdi. İl Özel İdare, il belediye, ilçe belediye ve Genel Sekreterlik bütçelerinde adına ödenek konulurdu. Kendisinin de üye yardımlarıyla oluşan bir bütçesi vardı. Gelir getirici iş yapamazdı.

En önemli görevleri arasında; okuma yazma konusunda kurslar açmak, yerel tarih, sözlü tarih ve coğrafya araştırmaları yapmak, kelime derlemek, piyesler oynamak, kütüphaneler kurmak, kitap okuyucu sayısını artırmak, sportif etkinliklerle insan sağlığının korunmasına yardımcı olmak, köy gezileriyle halkı bilinçlendirmek, konferanslar düzenlemek vardı.

Okuyucu sayısını artırmak konusu üzerinde, ciddi ciddi düşünüldü. CHP Genel Sekreterliği, okuyucu sayısını artırmak için bütün halkevlerine bir yazı göndererek görüş sordu.

Kitap Okuyucu Sayısını Artırma Önerileri

CHP Genel Sekreterliği, halkevlerinden kitap okuyucu sayısını artırmanın derdine düştü (1 Eylül 1945). Her yıl halkevlerinden okuyucu sayısı istatistikleri istenirdi. İstatistik sonuçları tatmin edici bulunmamış olmalı ki, okuma faaliyetini ve okuyucu sayısını artırmak için halkevlerinden görüş talep etti. Bunun için de bir ay süre verdi.⁶ Manisa Halkevi Başkanı M. Azmi Önakin, konuyla ilgili görüşlerini 22 Eylül 1945 tarih ve 136 sayılı yazı ile bildirdi.⁷ M.

⁴ CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.43.

⁵ CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.41.

⁶ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.62.

⁷ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.54.

Azmi Önakın görüşlerini, kütüphane ortamı ve okutma faaliyeti olarak iki bölümde açıkladı. Kütüphane ortamı konusundaki görüşlerini üç maddede topladı.

1-Her halkevi ve halkodasında bir kütüphane veya okuma odası olmalı. Kütüphane veya okuma odası yeteri kadar aydınlık, gürültüden uzak, iklimlendirme durumu düşünülmüş, temiz ve tozdan uzak bulunmalı. Kütüphane eşyası kullanışlı, masaların uzunluğu, eni ve yüksekliği ayarlanmış, sandalyelerinin oturması rahat, fiş dolapları kullanışlı ve zemin muşamba ile kaplı olmalı. Zeminden toz kalkmaması, hem insan sağlığı ve hem de kitap sağlığı için önemlidir.

Mevcut kitaplar bakımlı olmalı. Yeni gelen kitaplar günü gününe kayıt, boylarına ve bilimsel özelliklerine göre tasnif edilmeli.⁸

2-Kütüphane işleri, halkevlerindeki tek memurun veya hademenin eline bırakılmamalı ve bir kütüphane memuru alınmalı. Bu memur en az ortaokul mezunu, iyi yetişmiş, iş bilir, işini ve okumayı seven, kütüphanecilik kurslarına katılmış biri olmalı.

3-Birinci ve ikinci maddelerde sözü edilenleri gerçekleştirmek için bütçe fasıllarına ve bilançolara ödenek konulmalı.⁹

M. Azmi Önakın okutma faaliyetiyle ilgili önerilerini beş madde halinde şöyle ifade etti:

1-Halkevi kütüphaneleri sürekli olarak yeni eserlerle desteklenmeli ve zenginleştirilmeli.

2-Kitap mevcudu ve çeşitleri, çevrenin ihtiyaçlarına göre ayarlanmalı.

3-Okuyucu kitap istek fişleri ile okuyucunun istediği kitaplar belirlenmeli.

4-Kütüphanelerdeki okuyucu defterleri incelenerek okuyucu eğilimi tespit edilmeli.

5-Kütüphaneleri, hem Cumartesi ve Pazar günleri ve hem de geceleri açık bulundurmalı.

6-Kütüphaneye yeni gelen kitaplar, şehrin uygun yerlerinde ve halkevinin ilan tahtasında halka duyurulmalı.¹⁰

7-Haftanın belli bir gün ve saati kitap okuma saati olarak belirlenmeli. O saatte halkevinin radyo ve hoparlöründen yararlanarak kitap okunmalı. Yani bütün şehrin o saatte bir kitap okuma sesine kulak vermesi sağlanmalı.

8-Halkevlerinin dergilerinde yeni gelen kitaplar tanıtılarak ilgi uyandırılmalı.

9-Halkevinin genel toplantılarında bir veya iki kitabın özeti ve önemi anlatılarak 10-15 dakikalık sunumlar yapılmalı.

10-Milli bayramlarda kitap sergileri açılmalı.

11-Çocuk bakımı, çocuk kitapları, tarih, coğrafya, Türk İnkılabı, roman ve şiir kitapları sergileri açılmalı.

⁸ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.55.

⁹ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.56.

¹⁰ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.57.

12-Halkevinin toplantı alanında kitap vitrinleri kurulmalı. Pazar yerlerine kitap vitrinleri konulmalı.

13-Eczane, doktor muayenehaneleri, istasyon binaları, lokanta, gazino, sinema ve park gibi herkesin uğradığı yerlere¹¹ kitap okumayı teşvik edecek afişler asılmalı.

14-Yereli ilgilendiren kitaplara yer verilmeli.

15-Kitap alımı için halkevi bütçesine ödenek konulmalı.

16-Kitap özeti çıkarma yarışmaları yapılmalı. Yarışma ve sonuçlar halkevi dergisinde duyurulmalı.

17-Evinden çıkmayanları toplantıya katılmaya razı etmek üzere yılda iki defa kitap gecesi düzenlenmeli.

18-Köy okuma odalarında ve merkez CHP ocaklarında en az 500 ciltlik eser bulundurulmalı. Bu eserler özel seçilmiş ve halkın ilgisini çekecek kitaplar olmalı. Bu kitaplar, ocak başkanları, gezici başöğretmenler, köy öğretmenleri tarafından halka okunmalı. Okuma yazma bilenlere okutturulmalı.

19-Halkevleri kütüphane şubeleri, ocak başkanları, gezici başöğretmenler, köy öğretmenleri ile belli aralıklarla toplantı yapmalı ve halkın okuma alışkanlıkları tespit edilmeli.¹²

20-Okuyucu defterlerinden kütüphaneye en çok devam edenler belirlenmeli ve ödüllendirilmeli. Kendilerine kitap ve dergi koleksiyonları hediye edilmeli.

21-Türkiye’de yayınlanan bütün kitapların ve dergilerin aylık veya altı aylık bibliyografyaları hazırlanmalı, halkevlerine gönderilmeli, halkevleri bunlardan kendilerinde bulunmayanları temin etme ve halka tanıtmaya yoluna gitmeli.

22-Düğünlerde, milli bayramlarda, doğum günlerinde kitap hediye etme geleneğinin kökleşmesine destek verilmeli.¹³

Manisa Halkevi Başkanı M. Azmi Önakın’ın önerilerinin önemli bir kısmının bugün bile işe yarayabileceği söylenebilir. En azından okuma alışkanlığını artırmak için o dönemin insanların kafa yordugunu görülmektedir. Medenileşmenin ve bilimle aydınlanmanın yolu, elbette kitaptan ve okumaktan geçiyordu.

Kitap Envanteri Belirleme ve Kitap Sayısını Artırma Çalışmaları

Bu bağlamda CHP Genel Sekreterliği, 1945 yılında Manisa’da yeniden açılan 43 halkodası için üçer paket kitap ve halkodası levhaları gönderdi. Bu kitap ve levhaların doğru ve emin eller tarafından ilgili halkodalarına ulaştırılması istendi. Kitap paketlerinin açılmadan halkodalarına teslim edilmesi, başka yerlere verilmemesine dikkat edilmesi, sonradan gönderilecek yeni kitaplar için de aynı duyarlılığın gösterilmesi rica edildi.¹⁴

¹¹ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.58.

¹² CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.59.

¹³ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.60.

¹⁴ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.65-67.

Manisa, Balıkesir, Ankara, Adana, Diyarbakır, Bartın, Kastamonu ve Zonguldak halkevlerinin köyler için seyyar kütüphaneler veya kitap dolapları oluşturması CHP Genel Sekreterliğinin dikkatini çekti ve memnuniyetle karşıladı. 7 Mart 1940 tarih ve 21817 sayılı yazıyla seyyar kütüphaneler ve okuma dolaplarına konulan kitapların adlarını, yazarlarını, basım yeri ve adreslerini talep etti. Bu isteğini, kitap muhteviyatını zenginleştirmeye destek olmak amacına dayandırdı.¹⁵ Manisa Halkevi Başkanlığı Tablo-1’de verilen listeyi gönderdi.

Tablo-1: Manisa Halkevi Köy Okuma Odalarına Gönderilen Kitaplar¹⁶

Kitabın Adı	Yazarı	Basıldığı Matbaa	Yeri ve Yılı
Manisa Tarihi	Manisa Halkevi Yayını	Resimliay Matbaası	İstanbul-1939
Manisa Coğrafyası	Manisa Halkevi Yayını	Resimliay Matbaası	İstanbul-1938
Zehirli Gazlardan Nasıl Korunalım?	Manisa Halkevi Yayını	Yeniyol Matbaası	İzmir-1939
Cumhuriyetin 15. Yılında Manisa	Manisa Halkevi Yayını	Kemal Matbaası	İstanbul-1938
Gediz	Aylık Manisa Halkevi Dergisi	Dereli Matbaası	Manisa
Ankaralı Âşık Ömer Destanı	CHP Yayını	--	Ankara
Attila	Behçet Kemal	--	Ankara
Çiçek	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Grip	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Karasinek	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Bit	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Çocuk İshali	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Kuşpalazı	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Kızamık	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Lekelihumma	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Tifo	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Annelere Öğüt	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Sıtma	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	Ankara
Her Gün Bunu Oku	M. Ali Aynı	Halk Matbaası	İstanbul-1936
Oğula Öğüt	Muğlalı Sabri	--	Ankara-1935
Hayvan Yetiştirmek	Dr. Salahattin	Maarif Vekâleti Yayını	--
Mustafa Kemal	Ruşen Eşref	Devlet Matbaası	İstanbul-1930
Demirel Onbaşı	Akagündüz	Devlet Matbaası	İstanbul-1935
AtaTürk	İshak Rafet	Ulus Matbaası	1935
Hitabet Sanatı	Hamdi	--	Ankara-1938

¹⁵ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.97.

¹⁶ CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.95-96.

Venedik Taciri	Nurettin Sevin	--	Ankara-1938
Çoban Şiirleri	Ruşen Eşref	Devlet Matbaası	İstanbul-1929
Kadın Hukuku	Necip Ali	--	Ankara-1931
Atama	Celâl	Bozkurt Basımevi	1937
Arıcılık	İsmail Hakkı	--	Ankara-1933
Köy Veterineri	Şükrü	H.H. Yayını	İzmir-1936
Öz Türk Adları	Çopur Oğlu	Yeni Matbaa	İzmir
Dokumacılık	Hilmi Naili	--	İstanbul-1938
Gözlerimizi Nasıl Koruyalım?	Ahmet Muhtar	Devlet Matbaası	İstanbul-1933
Üç Medeniyet	Ağaoğlu Ahmet	Türk Ocakları Yayını	1928
Türk Tarihinin Ana Hatları	--	Tarih Kurumu Yayını	--
Gazinin Yolu	Memduh Necdet	--	İstanbul-1933
Bay Önder	Münir Hayri	--	Ankara-1934
Son Altes	İbni Refik A. Nuri	H.M.	Ankara-1934
Ağustos Böcekleri	Münir Hayri	--	Ankara-1936
Haftamızı Oynuyoruz	Münir Hayri	--	Ankara-1936
Bir Ülkü Yolu	Münir Hayri	--	Ankara-1934
AtaTürk Köyünde Uçak Günü	Vehbi	Ulus Basımevi	Ankara-1936
Canlı Resimler	Recep İhsan	Ankara Basımevi	Ankara-1937
Tipi	Osman Türkoğlu	Ankara Basımevi	Ankara-1939
Haydi Suna	Yunus Nüzhet	Ankara Basımevi	Ankara-1938
Hissei Şayia	Ahmet Nuri	Ankara Basımevi	Ankara-1935
Uzun Mehmet	Ahmet Naim	Ankara Basımevi	Ankara-1938
Yeni Kitap	Falih Rıfkı	Resimliay Matbaası	İstanbul-1929
Subaşı	Mehmet Remzi	Suhulet Matbaası	İzmir-1934
İnkılâp Dersleri	CHP Yayını	Ankara Basımevi	Ankara-1936
Küçük Paralar	Münir Hayri	Ankara Basımevi	Ankara-1936
Şehir mi Töbeler Töbesi	Rahmi Balaban	İzmir Matbaası	İzmir-1938
Takma Ayak Hasan Çavuş	Ziya Çalık	Ankara Basımevi	Ankara-1934
Japonyada Çay Ziraatı	--	İkdam Matbaası	İstanbul-1341
Diş Sağlığı	Sıhhat Vekâleti Yayını	--	--
Büyük Ölü	Talibi Coşkun	Ankara Basımevi	Ankara-1939
Harf İnkılâbı	Beşiktaş Halkevi Yayını	--	--
Türk Köylüsü	Hamdi Akman	--	--

Özses	Balıkesir Halkevi Yayını	--	--
Ülker	Niksar Halkevi Dergisi	--	--
Ocak	Urla Halkevi Dergisi	--	--
Atayolu	Erzurum Halkevi Dergisi	--	--
Ün	Isparta Halkevi Dergisi	--	--
Erciyes	Kayseri Halkevi Dergisi	--	--
İçel	Mersin Halkevi Dergisi	--	--
Muğla	Muğla Halkevi Dergisi	--	--
Görüşler	Adana Halkevi Dergisi	--	--
Taşpınar	Afyon Halkevi Dergisi	--	--
Türk Akdeniz	Antalya Halkevi Dergisi	--	--
Burdur	Burdur Halkevi Dergisi	--	--
Çorumlu	Çorum Halkevi Dergisi	--	--
İnanç	Denizli Halkevi Dergisi	--	--
Karacadağ	Diyarbakır Halkevi Dergisi	--	--
Altan	Elazığ Halkevi Dergisi	--	--
Halkevi	Eskişehir Halkevi Dergisi	--	--
Başpınar	Gaziantep Halkevi Dergisi	--	--
İnan	Tarazon Halkevi Dergisi	--	--
Akpınar	Niğde Halkevi Dergisi	--	--
19 Mayıs	Samsun Halkevi Dergisi	--	--
Dıranaz	Sinop Halkevi Dergisi	--	--
4 Eylül	Sivas Halkevi Dergisi	--	--
Yeni Asır, Anadolu, Akşam, Son Posta, Yeni Sabah, Manisa’da yayımlanan Manisa, Bergama, Yurt-Ulus ilavesi. Bu günlük gazeteler Manisa Halkevinde okunduktan sonra Okuma Odalarına gönderilmektedir.			
Okuma Odaları için alınması düşünülen kitaplar: Mehmetçik Avrupa’da, Tütüncülük, Bağcılık, Sütçülük, Köylüye Faydalı Bilgiler Serisi, z.v., Ahmet oğlu Ahmet, Trakya Genel Müfettişliğinin yayınları.			

Manisa’daki Halkevleri ve Başkanları

1935 yılında CHP Genel Sekreterliği bir yazı gönderdi ve halkevlerini temsil etmek gibi onurlu ve önemli bir görevi üzerine alan halkevi başkanlarının sicili tutulacağını, böylece halkevi başkanlarını yakından tanımak istediklerini belirtti. Buna ilave olarak halkevi başkanlarının o ana kadar yaptıkları hizmetleri görmek, bilmek ve daha sonraki hedeflerini belirlemek istedi. O nedenle daha önce görev yapmış ve iş başında bulunan bütün halkevi başkanlarından sicil formunu göndermelerini talep etti. Bu formlarda fotoğrafların da

yapıştırılması için yer ayrıldı¹⁷. Sicil Formu'nda; adı ve soyadı, doğum yeri ve yılı, eğitim durumu ve mezun olduğu okullar, mesleği, partiye giriş tarihi, partide aldığı görevler, partiden ayrılmışsa nedenleri, devlet teşkilatında görev alıp almadığı ve aldığı görevler gibi bilgiler soruluyordu. Ayrıca daha önce bir partiye girip girmediği, girmişse ayrılma nedeni, Milli Mücadele döneminde görev alıp almadığı ve hangi hizmetleri yaptığı, yabancı dil bilgisi, askerlik durumu ve askerliğini nerelerde yaptığı öğrenilmek istenen bilgiler arasındaydı¹⁸.

CHP Genel Sekreterliği, Halkevi Başkanları ile ilgili sicil kâğıdı doldurulmasını ve bunların gönderilmesini isterdi. Sicil kayıtlarının gelip gelmediğini takip ederdi. Manisa ilinde bu dönemde 15 halkevi vardı. Sicil kaydına rastlanan halkevleri ve başkanlarının adı tespit edilmeye çalışıldı.

Tablo-2: 1932-1949 Yılları Arasında Manisa'daki Halkevleri ve Başkanları¹⁹

Halkevi Şubesi	Başkanın Adı
Manisa	Ali Osman Ülkü, Kenan Çapan, Vehbi Kutengin (Azmi Önakın'a vekâleten), Azmi Önakın, B. Şevki Birsal, Hulusi Can.
Salihli	Sabit Emek, İ. Cahit Çetin, Naci Türkmenoğlu (Vekâleten) Ömer Gönen, Kemal Ersoy, İrfan Davas, Cemal Arda.
Demirci	Hayri Öge, Halil Tüzüner, Ali Natık Akyol, Rıfat Tolon, Edip Akın.
Alaşehir	Kemal, Şükrü Işık, Safiyettin Erdem, Nurettin Eren, Bekir Eronat, Cafer Erel, Remzi Atalay.
Turgutlu	Seyfi Poyraz, Talat Özkan, Zahit Zühtü Akıncı, Cevat Güven (Vekâleten), Hilmi Ziya Apak, Cevdet Günev, Sabri Us, Ali İkiz, Rıza Çetin ²⁰ .
Kula	Haşim Gür, Kazım Eke, Enver Ulusoy, Etem Polat, Baha Akşit, Ali Özer
Gördes	Nuri Atay, Mehmet İnce, Selahattin Sökmen, Ali Rıza Yücel
Akhisar	Mehmet Şahbaz, Halil Hilmi Erman, Kemal Tümer
Kırkağaç	Ahmet Tevfik Özler, Abdurrahim Oran, Mehmet Erakıncı, İhsan Unaner, Selahattin İlideniz, Kemal Yalçınkaya, Mehmet Temizel,
Soma	A.Bezmi Kulabaş, Nuri Yazar, Fuat Tezanlar, Şerafettin Öz, Tevfik Başer, Ali Ulvi Tezer ²¹ ,
Muradiye	Besim Önder, Şevki Devrim, Bilal Dinç, Necmettin Akın, Mustafa Erdem
Gölmarmara	Kâmil Öz, Hulki Şanlıtop, Ahmet Kılıkçı

¹⁷ CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.137.

¹⁸ CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.80.

¹⁹ CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.1-139.

²⁰ CCA, 490-1-0-0-1124-103-2, s.3-4.

²¹ CCA, 490-1-0-0-1042-1007-1, s.81.

Sarıgöl	Ziya Yegül, Ali Ekrem Serbes (Turan Güntürkün’e vekâleten), Turan Güntürkün, Süleyman Aksoy, Zeki Akıncı, Abdullah Suat Akgül (Vekâleten), Tahsin Ülgen,
Yayaköy	Zeki Çötelli, Reşat Tütüncü, Safiyettin Balçık, Şahap Aydar
Ahmetli	Kemal Kökkaya

Sonuç

Türk İnkılabı’nın önemli özelliklerinden biri de Türkçülük, yani milliyetçilik idi. Türk İnkılabı’nın kaynağı, Türk milletinin tarihi, sosyal yapısı ve medeni hayatıydı. Yani kendine özgü idi. Türk milliyetçiliğinin hedefi, medeni kültürün ve insanlığın ortak duygularını geliştirmek ve yaymak gibi bir fonksiyon üstlendi. Bu hedefe ulaşmak için halka dayanmak gerekiyordu. Türk milletini layık olduğu yüksek ve insanlık dünyasında seçkin bir seviyeye çıkarmak hedefti. Atatürk, halkevlerini kurarak milleti orada toplamak ve birleştirmek, halkın edebi, eğitim ve zevk ihtiyaçlarını geliştirmek istedi. Halkevleri, her vatandaşın bildiğini öğrettiği, bilmediğini öğrendiği yerler olarak tasarlandı. Aslında bu, bir vatanseverlik göreviydi.²²

Bu bağlamda halkevleri, öğrenme ve öğretme yerleriydi. Bu görevini; öğretmenler aracılığıyla yaptığı gibi, kitaplarla, okuma yazma öğretmek, kütüphaneler kurarak ve kütüphanelere can vererek yapabiliyordu. Türk tarihini, dilini, edebiyatını, folklorunu, sanatını, sporunu ve kültürünü öğrenmek gerekiyordu. Çünkü “*büyük adamlar, mensup oldukları milletin ruhunu en iyi bilen insanlardır*”²³. Halkevleri, halkın yetiştirilmesini, birer inkılap bekçisi olarak hedef ve amacını bilmesini sağlama görevini üstlendi. Ağaların, eşrafın, soyluların baskısından kurtulmak için okumak gerekiyordu. Hiçbir millet ferdi okumak, konferans vermek veya dinlemek, müzik yapmak veya dinlemek zevkinden uzak tutulamazdı. Bir milletin güç ve kuvvet kaynağı olan halk, bilgiden, görgüden, medeniyetten, kültürden yoksun bırakılamazdı. Halkevlerine göre bu, bir vatan savunması ve zihinlerde bağımsızlık demekti. Halkevleri; savaşla, silahla, alın teriyle kurtarılanları kültürle beslemek, büyütmek ve yaşatmak azmindeydi²⁴.

Düşman zulmünden kurtarılan vatani, dünyanın en kültürlü ve refaha kavuşmuş insanların yaşadığı yer yapmak, asırlarca ihmal edilmiş torakları imar etmek, sağlıklı, zihni bilimle dolu milli bir topluluk haline getirmek, bu emaneti milli bilinçle dolu bir gençliğe emanet etmek hedeflendi. Kafayı, kalbi ve vücudu birlikte çalıştırmaktı²⁵.

Manisa Halkevi’nin okuma, kütüphane ve kültürlenme üzerine epeyce kafa yorduğu görüldü. Bunu bir vatan sevdası, milli bir görev, geriye dönüşü engelleme çabası olarak algıladı.

²² Şükrü Kaya, “Halkevlerinin Milli Bünyedeki Rolü”, *Gediz*, 23 Nisan 1937, s.3-4.

²³ Halkevi, “Halkevleri”, *Gediz*, 1 Ocak 1939, Sayı-21, s.3-4.

²⁴ M. Azmi Önakin, “Halkevleri Kuruluşunun Kutlulama Töreninde Evimiz Başkanı M. Azmi Önakin’in Verdiği Söylev”, *Gediz*, 1 Mart 1939, Sayı-23, s.2-4.

²⁵ M. Azmi Önakin, “Halkevleri Kuruluşunun Kutlulama Töreninde Evimiz Başkanı M. Azmi Önakin’in Verdiği Söylev”, *Gediz*, 20 Şubat 1938, Sayı-11, s.2-3.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin kendilerine yüklediği bir sorumluluk olarak düşündü. Halkevleri, CHP’nin altı okunu gerçekleştirmenin bir aracıydı.

Kaynakça

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), 490-1-0-0-1042-1007-1, s.81.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.62.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.54.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.55.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.56.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.57.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.58.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.60.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.65-67.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.97.

CCA, 490-1-0-0-1048-1025-1, s.95-96.

CCA, 490-1-0-0-1124-103-2, s.3-4.

CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.43.

CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.41.

CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.137.

CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.80.

CCA, 490-1-0-0-944-662-1, s.1-139.

Sürelî Yayınlar

BİLGİ, Nejdet, “Bozkurt: Manisa Halkevi Dergisi”, *Manisa Dergisi*, Sayı-19, Manisa 2000, ss:16-23.

BİLGİ, Nejdet, “Yeni Doğu: Manisa Halkevi Dergisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt-17, Sayı-49, 2001, ss:131-137.

HALKEVİ, “Halkevleri”, *Gediz*, 1 Ocak 1939, Sayı-21.

KAYA, Şükrü, “Halkevlerinin Milli Bünyedeki Rolü”, *Gediz*, 23 Nisan 1937.

ÖNAKIN, M. Azmi, “Halkevleri Kuruluşunun Kutlulama Töreninde Evimiz Başkanı M. Azmi Önakın’ın Verdiği Söylev”, *Gediz*, 1 Mart 1939, Sayı-23.

ÖNAKIN, M. Azmi, “Halkevleri Kuruluşunun Kutlulama Töreninde Evimiz Başkanı M. Azmi Önakın’ın Verdiği Söylev”, *Gediz*, 20 Şubat 1938, Sayı-11.

İnternet Kaynağı

TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/fdfaf6ce-a175-4a0d-a148-2be5d73de84c/full?obo.page=7#p-obo>, (et: 28.01.2026).

KAÇAR REFORMLARININ BAŞLANGICINDA AVRUPA'YA ÖĞRENCİ GÖNDERME POLİTİKASI (1811)

Doç. Dr. Abdolvahid Soofizadeh
Aksaray Üniversitesi, Tarih Bölüm
<https://orcid.org/0000-0001-8973-3144>
vahid.soofizadeh@gmail.com

Özet:

Abbas Mirza'nın öncülük ettiği reform süreci, Kaçar Devleti'nin XIX. yüzyılın başında Rusya karşısında uğradığı askerî yenilgilerin doğurduğu yapısal krize bir cevap niteliğindedir. 1804-1828 yıllar arasında Kaçar ve Rusya devletleri arasında çıkan savaşlar sonucunda Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları ile sonuçlandı. Bu durum veliaht Abbas Mirza'yı askerî ve idarî alanlarda kapsamlı bir reform programı başlatmaya sevk etmiştir. Bu reformların temel hedefi, Avrupa tarzında eğitilmiş düzenli bir ordu kurmak, teknik bilgi üretimini geliştirmek ve devletin yapısal zafiyetlerini gidermektir. Bu çerçevede yalnızca yabancı uzmanlardan yararlanmak yeterli görülmemiş; modern bilginin doğrudan kaynağından temini amacıyla seçilmiş öğrencilerin Avrupa'ya gönderilmesi stratejik bir devlet politikası olarak benimsenmiştir. 1811 yılında İngiltere'ye gönderilen ilk iki öğrenci, bu politikanın somut başlangıcını oluşturur. Tıp tahsili için gönderilen Hacı Baba Afşar ile resim ve teknik çizim eğitimi alması öngörülen Mirza Muhammed Kazım'ın hangi alanlarda eğitim görecekları bizzat Abbas Mirza tarafından belirlenmiştir. Tıp eğitimi, yeni kurulan düzenli ordunun sağlık hizmetlerini iyileştirmek ve askerî kayıpları azaltmak açısından stratejik görülürken; teknik-resim eğitimi modern haritacılık, istihkâm ve topçuluk bilgisiyle doğrudan bağlantılıydı. Dolayısıyla bu tercih, askerî merkezli modernleşme vizyonunun bilinçli bir yansımasıdır. Öğrenciler, İran'dan ayrılışlarında İngiltere'nin İran elçisi Sir Harford Jones'un refakatinde Londra'ya ulaşmışlardır. Ancak o dönemde Londra'da İran'a ait resmî bir temsilcilik bulunmadığından, eğitim süreçleri Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğuna bırakılmış; dil yetersizliği ve kurumsal tecrübe eksikliği nedeniyle ilk dönem belirsizlik içinde geçmiştir. Mirza Muhammed Kazım, 18 Mart 1813'te hastalık sonucu vefat etmiş; Hacı Baba ise İngiltere'de yaklaşık sekiz yıl kalmıştır. Sonuç olarak 1811'de İngiltere'ye gönderilen bu iki öğrenci, Kaçar Devleti'nin askerî yenilgiler sonrasında geliştirdiği bilinçli modernleşme politikasının ilk uygulamasını temsil eder. Her ne kadar bu girişim kurumsal süreklilik açısından sınırlı kalmış olsa da, Avrupa tıbbi ve teknik bilgisinin İran'da tanınmasına öncülük etmiş; XIX. yüzyıl İran modernleşmesinin erken ve sembolik bir aşamasını teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kacar Devleti, Abbas Mirza, Eğitim, Rusya, İngiltere

Giriş:

XIX. yüzyılın ilk çeyreği, Kaçar Devleti için yalnızca askerî yenilgilerin değil, aynı zamanda devlet yapısının ciddi biçimde sorgulanmaya başladığı bir dönem olmuştur. Kaçar Devleti ile Rusya arasında gerçekleşen 1804–1813 yılları arasındaki ilk savaş ile 1826–1828 yılları arasındaki ikinci savaş, İran açısından ağır mağlubiyetlerle sonuçlanmış ve bu yenilgiler

devletin askerî ve idarî kapasitesinin ciddi biçimde zayıfladığını ortaya koymuştur. Özellikle bu savaşların ardından imzalanan Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları, Kaçar Devleti'nin Kafkasya'daki önemli topraklarını kaybetmesine yol açmış ve Rusya karşısındaki askerî zafiyetini açık biçimde göstermiştir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan bu gelişmeler, yalnızca askerî bir başarısızlık olarak kalmamış; aynı zamanda devlet elitleri arasında mevcut askerî teşkilatın ve idarî düzenin çağın şartları karşısında yetersiz kaldığı yönünde güçlü bir farkındalık doğurmuştur. Bu durum özellikle veliaht Abbas Mirza çevresinde reform arayışlarını hızlandırmış ve modern askerî düzenin kurulması yönünde çeşitli girişimlerin başlatılmasına zemin hazırlamıştır. Kafkasya hattında yaşanan kayıplar, Avrupa ordularının disiplin, teknik donanım ve eğitim bakımından ulaştığı seviyeyi ortaya koymuş; böylece sorun yalnızca cephedeki başarısızlıkla sınırlı görülmemiş, bilgi ve uzmanlık eksikliğiyle de ilişkilendirilmiştir. Bu gelişmeler, Kaçar yönetimini reform arayışına yöneltmiştir. Ancak kısa sürede anlaşılmıştır ki kalıcı bir yenilenme için yalnızca yeni silahlar satın almak ya da talim usullerini değiştirmek yeterli değildir. Asıl ihtiyaç, modern teknik bilgiye sahip, iyi yetişmiş insan gücüdür. Feth Ali Şah döneminde veliaht ve Azerbaycan valisi olarak öne çıkan Abbas Mirza, bu durumu erken fark eden ve çözüm arayışına giren başlıca isim olmuştur. Bu kapsamda ilk olarak Abbas Mirza'nın çabalarıyla 1811'de iki kişi İngiltere'ye gönderilmiştir. Feth Ali Şah'ın tahta geçmesiyle ülke içinde güvensizlikler ayaklanmalar ortaya çıkmıştı. Bu hareketler padişahın ve merkezî hükûmetin zayıflamasına yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Rusları da İran topraklarının bazı kısımlarını ele geçirme düşüncesine teşvik etti. Bunun sonucunda, 1800 yılında Rusya Gürcistan'ı ilhak etti; Aras Nehri kıyılarına kadar ilerleyerek Kafkasya'daki bir kısım şehri de işgal etti. Feth Ali Şah Kaçar, kaybedilen şehir ve vilayetleri geri almak amacıyla veliaht Abbas Mirza'yı Ruslara karşı savaşmakla görevlendirdi. Kaçar-Rus savaşlarının ilk dönemi yaklaşık on yıl sürdü (1804–1813). Bu süreçte veliaht ve dirayetli veziri, yeni silahlar olmadan ve eski, dağınık, yıpranmış bir askerî teşkilatla Rus saldırılarını durdurmanın mümkün olmadığını kısa sürede fark ettiler. Bu sırada, Claude Matthieu de Gardane başkanlığındaki Fransız askerî heyeti, Napolyon Bonapart tarafından İran'a gönderildi. İngilizler de Fransızlarla rekabet edebilmek için, Sir John Malcolm başkanlığında askerî uzmanlar, teknik subaylar ve talim eğitmenlerinden oluşan bir heyeti İran'a yolladılar. Amaçları, Kaçar Devleti ordusuna yeni bir düzen ve görünüm kazandırmaktı.

Rusya Karşısındaki Yenilgilerin Abbas Mirza'nın Reform Siyasetine Etkisi

Kaçar Devleti ile Rusya arasında Kafkasya üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, başlangıçta sınır bölgelerinde nüfuz alanlarının genişletilmesine yönelik askerî ve diplomatik girişimler çerçevesinde tezahür etmiş; ancak kısa süre içerisinde bu rekabet, XIX. yüzyılın başlarında iki devlet arasında doğrudan silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Nitekim 1804–1813 ve 1826–1828 yıllarında cereyan eden iki büyük savaş, Kaçar Devleti ile Rusya arasında kesin bir güç mücadelesine sahne olmuştur.¹ Bu savaşlar sonunda imzalanan Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları, yalnızca geniş toprak kayıplarını tescil etmekle kalmamış; aynı zamanda Kafkasya'daki bölgesel güç dengelerinin kalıcı biçimde Rusya lehine değiştiğini de hukuken

¹ Ali Asğer Şemim, *İran Der Devreye Saltanat-ı Kacar*, Behzad Yayınevi, Tahran 1387, s. 77.

kayıt altına almıştır.² Bu askerî ve siyasî gerileme ortamında veliaht Abbas Mirza'nın rolü belirginleşir. Bu yenilgi sonucunda bir reform programı başlatan Abbas Mirza, devletin askerî ve teknik alandaki zafiyetinin yapısal nedenlerini teşhis etmeye yönelmiştir. Onun reform girişimleri birkaç temel eksen etrafında şekillenmiştir: modern bir askerî eğitim sisteminin kurulması, Avrupa tarzı eğitim ve disipline dayalı düzenli birliklerin teşkili, silah ve mühimmat üretiminin geliştirilmesi, ayrıca mali ve idarî yapının yeniden düzenlenmesi.³ Bu çerçevede oluşturulan ve literatürde “Nizâm-ı Cedîd”⁴ olarak anılan düzenli birlikler, klasik aşiret kuvvetlerinden farklı olarak merkezi otoriteye bağlı, eğitilmiş ve sürekli bir ordu modeli ortaya koymayı amaçlamıştır. Reform programının en dikkat çekici boyutu ise modern bilim ve teknik bilginin doğrudan kaynağından temin edilmesi düşüncesidir. Abbas Mirza'ya göre kalıcı çözüm, yalnızca yabancı uzman istihdamı değil; devlet himayesi altında seçilen öğrencilerin Avrupa'ya gönderilerek çağdaş askerî ve teknik bilgiyle yetiştirilmesiydi.⁵ Bu doğrultuda, tıp, mühendislik, topçuluk, haritacılık, doğa bilimleri ve matbaacılık gibi alanlarda Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine karar verilmiş; ancak uygulama aşamasında öncelik iki öğrenciye verilmiştir. Bu esnada Mirza Bozorg, veliaht'a ve iki yabancı heyete, bir grup Kaçar şehzadelerinden genç ve öğrencinin sanayi, askerî bilimler, dil ve modern ilimleri öğrenmek üzere Avrupa'ya gönderilmesini teklif etti. Daha önce de General Gardane, Abbas Mirza ile Fransa hükûmetinin askerî ve malî yardımına ek olarak her yıl bir grup İranlı gencin eğitim için Paris'e gönderilmesi konusunda anlaşmaya varmıştı. Abbas Mirza bu teklifi kısa sürede benimsedi. Ancak İngilizler, 1805 yılında Sir John Malcolm'u 723 bin sterlin tutarında hediye, armağan ve rüşvetle İran'a gönderdiklerinde, yalnızca Napolyon'un Kaçar Devleti üzerindeki planları kendi ilgisizliği nedeniyle başarısızlığa uğramakla kalmadı; İngilizler pahalı hediyeler dağıtarak Gardane elçiliğinin Kaçar Devleti üstünden etkisini ortadan kaldırmaya da çalıştılar.⁶ 1811 yılında İngiltere'ye gönderilen bu ilk kafilende, tıp tahsili görmek üzere Hacı Baba Afşar, resim ve teknik çizim alanında eğitim alması tavsiye edilen Mirza Muhammed Kazım yer almıştır. Bu tercih, reform programının mahiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim söz konusu talebelerin hangi alanlarda eğitim görecekları, bizzat veliaht ve nâibü's-saltana Abbas Mirza tarafından belirlenmiş; özellikle tıp ve teknik-resim sahalarının seçimi, onun askerî ve idarî ıslahat programı doğrultusunda bilinçli bir tercihi olarak şekillenmiştir.⁷ Modern tıp eğitimi, yalnızca sivil sağlık alanında değil, yeni teşkil edilen düzenli ordunun sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi açısından da stratejik bir öneme sahipti. Nitekim askerî modernleşmenin sürdürülebilirliği, savaş meydanındaki kayıpların azaltılması ve salgın hastalıkların kontrol altına alınmasıyla doğrudan bağlantılıydı. Öte yandan resim ve teknik çizim eğitimi, modern askerî mühendisliğin ve topçuluğun vazgeçilmez unsuru olan harita yapımı, istihkâm planlaması ve teknik tasarım becerilerinin geliştirilmesini hedeflemekteydi. Bu yönüyle ilk gönderilen öğrencilerin alanları tesadüfî değil; aksine Abbas Mirza'nın askerî

² Said Nefisi, *Tarih-i İctimai ve Siyasi İran Der Devreye Muasır*, Ahura Yayınevi, Tahran 1383, s. 299.

³ Ebulkasım Laçini, *Ehvalat ve Desthathaye Abbas Mirza Kacar Nâibü's-saltana ve Tarihçeye Mühteseri ez Cenghaye İran ba Dovel-i Rusiye ve Osmani*, Bongah-i Metbuat-i Afşari Yayınevi, Tehran 1326, s. 11.

⁴ Abbas Emanet, *Tarih-i İran-i Modern*, çev: M. Hafız, Feragerd Yayınevi, Tahran 2021, s. 228.

⁵ Peter Avery, *Tarih-i Muasir-i İran Ez Tesis Ta Inkiraz-ı Saltanat-ı Kacar*, çev: Muhammed Refi'i Mihrabadi, Ataii Yayınevi, Tahran 1373, s. 73.

⁶ Mirza Salih Şirazi, *Sefernameh-ye Mirza Salih Şirazi*, Tashih İsmail Rain-Muhammed Şehristani, Rozen Yayınevi, Tahran 1347, s. 1.

⁷ Şirazi, *Sefernameh-ye Mirza Salih Şirazi*, s. 2.

merkezli modernleşme vizyonunun somut bir yansımasıdır. Dolayısıyla Kaçar Devleti'nde Avrupa'ya öğrenci gönderme politikası, salt bireysel bir girişim değil; askerî yenilgilerin doğurduğu yapısal krizlere karşı geliştirilmiş bilinçli ve stratejik bir devlet politikasıdır. Bu politika, XIX. yüzyıl İran modernleşmesinin erken safhasını temsil etmekte ve askerî reformlardan kültürel dönüşüme uzanan daha geniş bir değişim sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Ancak Abbas Mirza'nın erken ölümü ve veziri Mirza Ebolkasım Kaim-Makam Ferahani'nin öldürülmesi, bu entelektüel ve eğitim politikalarının sürekliliğini engellemiş; Kaçar Devleti'nde modernleşme çabalarının beklenen derin etkiye ulaşmasını zorlaştırmıştır. Bu çerçevede 1811'de ilk 2 öğrenci İngiltere gönderilmiştir. Hacı Baba Afşar, (Mirza Baba Afşar) lakabıyla ve ayrıca Hekimbaşı olarak tanınan, devlet bursuyla yurt dışına gönderilen ilk İranlı öğrencidir. Abbas Mirza'nın emriyle tıp eğitimi almak üzere İngiltere'ye gönderilen kişi, yaklaşık sekiz yıl süren eğitimini tamamladıktan sonra önce Naibü's-Saltana'nın, ardından da Muhammad Şah Kacar'ın özel hekimi olmuştur. Hacı Baba Afşar İngiltere'ye ulaştıktan sonra öncelikle tıp fakültesine girebilmek için İngilizce öğrenmiştir; ancak bu hedefe tam anlamıyla ulaşamamıştır. Sutherland'ın yardımıyla bir İngiliz doktorun muayenehanesinde staj yapma imkânı bulmuş ve deneyim yoluyla hekimlik öğrenmiştir. Bu dönemde, Abbas Mirza ve Mirza Bozorg Kaimmakam'ın (Kaimmakam-ı Ferahani'nin babası) teşvikiyle iki öğrencinin eğitim için İngiltere'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Hacı Baba Afşar, Abbas Mirza'nın daha önce vefat etmiş olan üst seviyede devlet erkânından birinin oğluydu. Muhammed Kazım ise Abbas Mirza'nın sarayında görev yapan ressam başı'nın (nakkaşbaşı) oğluydu; yani Abbas Mirza döneminde sarayda çalışan bir baş ressam vardı ve Muhammed Kazım onun oğluydu. Bu iki öğrenci, 1812 yılında görevini tamamlayarak Londra'ya dönen İngiltere'nin İran'daki elçisi Sir Harford Jones'un refakatinde İngiltere'ye gönderilmiştir. İran'dan ayrılırken Abbas Mirza, Harford Jones'a Muhammed Kazım'ın resim, Hacı Baba'nın ise tıp alanında eğitim görmesi gerektiğini, ancak hiçbirinin yalnızca bu alanlarla sınırlı kalmaması gerektiğini bildirmiştir.⁸ O dönemde Londra'da herhangi bir İran büyükelçiliği ya da resmî kurumu bulunmadığından, bu iki öğrencinin eğitim planlaması İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak bakanlığın bu tür bir görevde tecrübesiz oluşu ve öğrencilerin İngilizce bilmemesi nedeniyle ilk aylar belirsizlik ve plansızlık içinde geçmiştir. Bu süre zarfında Londra merkezindeki kalmışlardır. Onların eğitiminden sorumlu İngiliz yetkili, öğrencilerin İran kimliğini ve kültürel özgünlüğünü koruma konusunda oldukça hassastı; bu nedenle Londra'da Kaçar halkı gibi kıyafetleriyle dolaşmaları ve dinî-millî geleneklerini sürdürmeleri şart koşulmuştur. Londra'ya varışlarından on sekiz ay sonra, 18 Mart 1813'te Muhammed Kazım verem hastalığı nedeniyle vefat etmiştir. Nihayet Nisan 1813'te Hacı Baba'nın ders programı Britanya Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Birçok İranlı ve yabancı kaynaktaki, Hacı Baba'nın eğitimini kısmen Oxford Üniversitesi'nde tamamladığı belirtilmektedir. Bazı araştırmacı ve kaynaklara göre, Hacı Baba İngiltere'deki öğrenimi sırasında son derece çalışkan ve ilme istekliydi; tahsilinin bir bölümünü Oxford'un meşhur Darülfünununda tamamlamış ve İran'da görev yapan İngiliz devlet adamlarıyla, örneğin Sir John Malcolm ve Sir Gore Ouseley ile temas hâlinde olmuştur. Buna karşılık bazı kaynaklarda da tamamen zıt bilgiler yer almaktadır. Bu görüşe göre Hacı Baba tıp öğrencisi

⁸ Şirazi, *Sefernameh-ye Mirza Salih Şirazi*, s. 2.

olarak başarısız olmuş yani akademik değil, deneyimsel biçimde öğrenmiştir. İran'a döndükten sonra "Hekimbaşı" unvanıyla Abbas Mirza'nın hizmetine girmiştir. Abbas Mirza'nın İngiliz doktoru Dr. Cormick ile birlikte çalışmış ve çoğu zaman onun tercümanlığını yapmıştır. Hacı Baba, İngiltere'de sekiz yıl kaldıktan sonra yaklaşık 1819-1820 yıllarında İran'a dönmüş ve Dr. Cormick'in yardımcısı ve tercümanı olmuştur. Her ne kadar akademik bir tıp eğitimi almamış olsa da, Avrupa'daki gelişmiş tedavi yöntemlerine dair edindiği pratik bilgi sayesinde Avrupa tıbbının İran'da tanınmasına ve halk arasında kabul görmesine önemli katkı sağlamıştır. Ancak resim ve sanat alanında eğitim görmesi amacıyla Veliaht Abbas Mirza tarafından Avrupa'ya gönderilen Mirza Muhammed Kâzım aynı derecede talihli olamamıştır. Londra'ya ulaştıktan sonra sanat eğitimi almaya başlayan genç öğrenci, burada bulunduğu sırada dönemin yaygın ve ölümcül hastalıklarından biri olan vereme yakalanmıştır. Sağlık durumunun kısa sürede ağırlaşması üzerine tedavi görmüşse de iyileşememiş ve Londra'ya gelişinden yaklaşık on sekiz ay sonra, 25 Mart 1813 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Cenazesi, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın masrafları karşılamasıyla Londra'daki St Pancras Church mezarlığına defnedilmiştir. Mezar taşında İngilizce olarak, İran veliahdı Abbas Mirza tarafından eğitim görmek üzere bu ülkeye gönderilen Muhammed Kâzım adlı gencin verem hastalığı sebebiyle vefat ettiği ve dostu Hacı Baba'nın hatırasını yaşatmak amacıyla bu kitabeyi mezarına koydurduğu ifade edilmektedir. Muhammed Kazım'ın ölüm haberi Tebriz'e ulaştığında, Abbas Mirza diğer öğrenci Hacı Baba Afşarı'nın da geri gönderilmesini istemiştir. Ancak Hacı Baba, kendi isteğiyle eğitimini tamamlayıp dönmek istediğini belirtir. Bunun üzerine Abbas Mirza, onun eğitimine devam etmesine izin verir. Hacı Baba Afşar ve Mirza Muhammed Kazım, Kaçar dönemi sırasında modern eğitim reformunun ilk neslini temsil eden öğrenciler olarak 1811 yılında eğitim almak üzere İngiltere'ye gönderilmişlerdir. Başlangıçta Abbas Mirza, Fransa ile görüşmeler yapmayı denemiş, ancak anlaşmalar istediği gibi ilerlemeyince iki öğrenci İngiltere'ye yönlendirilmiştir. Öğrencilerin eğitim ve yaşam masraflarının tamamı veliaht Abbas Mirza tarafından İngiltere'de karşılanmıştır⁹.

Sonuç:

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Kaçar Devleti, özellikle Rusya ile yapılan savaşlardaki ağır yenilgiler ve imzalanan antlaşmalar neticesinde askerî ve idarî yapısındaki yetersizlikleri açıkça ortaya koymuş; bu durum, modernleşme ve reform ihtiyacını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Veliaht Abbas Mirza, yalnızca cepheadaki başarısızlıkları değil, aynı zamanda devletin teknik bilgi ve yetişmiş insan gücü eksikliğini de tespit ederek kapsamlı bir reform programı başlatmıştır. Nizâm-ı Cedîd askerî düzenlemeleri, Avrupa tarzı disiplin ve eğitim modeline dayalı birliklerin teşkili, silah ve mühimmat üretiminin geliştirilmesi ile mali ve idarî yapının yeniden yapılandırılması, onun modernleşme vizyonunun somut tezahürleridir. Bu bağlamda, devlet himayesinde seçilen öğrencilerin Avrupa'ya gönderilmesi, çağdaş bilim ve teknik bilginin doğrudan kaynağından temin edilmesini hedefleyen stratejik bir adım olarak öne çıkmıştır. 1811 yılında İngiltere'ye gönderilen ilk iki öğrenci, Hacı Baba Afşar ve Mirza Muhammed Kazım, tıp ile teknik-resim alanlarında eğitim almak üzere seçilmiş; Hacı Baba Afşar, deneyimsel öğrenim ve Avrupa tıbbına dair edindiği pratik bilgiler sayesinde İran'da

⁹ Şirazi, *Sefernameh-ye Mirza Salih Şirazi*, s. 11.

modern tıbbın tanınmasına önemli katkılar sağlamıştır. Mirza Muhammed Kazım ise, trajik biçimde kısa süre içinde yaşamını yitirmiştir. Abbas Mirza, bu ilk kafilenin ardından 1815'te daha kapsamlı ve beş kişiden oluşan bir öğrenci grubunu Avrupa'ya göndermiş; bu girişimler, onun yaşamı boyunca artarak devam etmiştir. Dolayısıyla Kaçar Devleti'nin Avrupa'ya öğrenci gönderme ve yabancı uzman istihdam etme politikası, Abbas Mirza döneminde kesintisiz bir biçimde sürmüştür ve reform programının sürekliliğini güvence altına almıştır. Daha sonraki dönemde, bu modernleşme girişimleri Nasireddin Şah'ın saltanatı ve Emir Kebir'in ıslahatları bağlamında devam etmiş; Avrupa'ya öğrenci gönderme ve hoca davet etme siyaseti, XIX. yüzyıl İran modernleşmesinin temel mekanizmalarından biri olarak kurumsallaşmıştır.

Kaynakça:

- 1- Avery, Peter, *Tarih-i Muasir-i İran Ez Tesis Ta İnkiraz-ı Saltanat-ı Kacar*, çev: Muhammed Refi'i Mihrabadi, Ataii Yayınevi, Tahran 1373.
- 2- Emanet, Abbas, *Tarih-i İran-i Modern*, çev: M. Hafız, Feragerd Yayınevi, Tahran 2021.
- 3- Laçini, Ebulkasım, *Ehvalat ve Desthathaye Abbas Mirza Kacar Nâibü's-saltana ve Tarihçeye Mühteseri ez Cenghaye İran ba Dovel-i Rusiye ve Osmani*, Bongah-i Metbuat-i Afşari Yayınevi, Tehran 1326.
- 4- Nefisi, Said, *Tarih-i İctimayi ve Siyasi İran Der Devreye Muasır*, Ahura Yayınevi, Tahran 1383.
- 5- Şemim, Ali Asğer, *İran Der Devreye Saltanat-ı Kacar*, Behzad Yayınevi, Tahran 1387.
- 6- Şirazi, Mirza Salih, *Sefernameh-ye Mirza Salih Şirazi*, Tashih İsmail Rain-Muhammed Şehristani, Rozen Yayınevi, Tahran 1347.

İSTİKLAL HARBİ’NİN TÜRK MÜCAHİDELERİ: TBMM TARAFINDAN İSTİKLAL MADALYASI TALTİF EDİLMİŞ KADINLAR

Murat BIYIK

ORCID ID: 0000-0002-7190-5865

ÖZET

İngiltere’nin Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Calthorpe. Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Yarbay Sadullah Beyler arasında 27 Ekim 1918 tarihinde başlayan mütareke görüşmeleri nihayetinde bir ateşkes protokolü bağlamında 30 Ekim’de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mütarekenin 31 Ekim’de yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti için askeri, sosyal ve ekonomik yıkıma sebep olan Birinci Dünya Savaşının silahlı mücadele süreci fiilen sona ermiştir. Ancak mütarekenin uygulanma sürecinde İtilaf Devletleri ile iş birlikçilerinin tutumu, mütareke şartlarını gerekçe göstererek yapılan işgaller ve İtilaf Devletleri arasındaki toprak pay etme çekişmelerinden dolayı barış antlaşması sürecinin uzamasının yarattığı huzursuzluk, bölgesel direnişin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bilhassa 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’in işgali ve Yunan mezalimi, başlangıçta bölgesel olan direnişlerin Osmanlı Devleti’nin dört bir köşesine yayılmasını sağlamış ve o tarihe kadar meselenin siyaset ve hukuki yollarla çözülmesini bekleyen Türk milleti istiklali için silaha sarılmıştır.

İstiklal Harbi’nin taraflarından biri de Türk kadını olmuştur. Türk kadını önce işgallere karşı organize edilen mitinglerde yer almıştır. Silahlı mücadelenin başlaması üzerine de direnişe yardım toplanması, silah ve cephane ikmali, askeri hastane ile sıhhiye teşkilatları ve bilfiil cephede vatanın istiklali için mücadele vermişlerdir. Türk kadınının gayret ve mücadelesiyle İstiklal Savaşı zaferle taçlanmış, bazı kadınlar İstiklal Madalyası ile taltif edilmişlerdir.

Bu tebliğimizde TBMM tarafından taltif edilen 6920 kişi arasında yer alan 7 Türk kadınına yer verilmiş, Türk kadınının manevi şahsına İstiklal Madalyası verilmesi hususundaki düşüncelerimiz kamuoyunun takdirine sunulmuştur.

Tebliğimiz, İstiklal Harbi’nin Türk mücahideleri özelinde Türk kadınının manevi şahsına ve Prof. Dr. İlber Ortaylı hocamızın ruhuna ithaf edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Milli Mücadele, İstiklal Harbi, TBMM, İstiklal Madalyası, Türk Kadını

Dünyada hiçbir milletin kadını "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret sarf ettim" diyemez.

Mustafa Kemal ATATÜRK

1. GİRİŞ

Avusturya – Macaristan İmparatorluğu tahtının veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ve eşi Prenses Sophie'nin, 28 Haziran 1914 günü Gavrilo Princip adında bir Sırp milliyetçi tarafından öldürülmesinin ardından Avrupa'da siyasi tansiyon yükselmiştir. İlerleyen günlerde olayın etkisinin yeni bir savaşa gebe olduğunun anlaşılması üzerine 27 Temmuz 1914 tarihinde Harbiye Nazırı Enver Paşa, 4. Ordu Müfettişliğinin Hicaz ve Yemen'de konuşlanan birlikleri hariç tüm askeri unsurların seferberlik durumuna geçmesini emretmiştir. Bu emirden saatler sonra Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun, Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle Birinci Dünya Savaşı fiilen başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde, 2 Ağustos 1914 günü Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle öncelikle genel seferberlik ilan edilerek aksiyon alınmış¹ ve tarafsız kalınmıştır. Ancak her ne kadar başlangıçta tarafsız kalsa da insan gücü, stratejik ve coğrafi konumu nedeniyle Osmanlı Devleti tarafsızlığını koruyamamış ve 11 Kasım 1914 tarihinde İttifak Devletlerinin yanında yer almıştır.² 11 Kasım 1914 – 27 Ekim 1918 tarihleri aralığında geçen süreçte Osmanlı Devleti birçok cephede İtilaf Devletleriyle mücadele vermiştir ancak küresel bağlamda birçok siyasi ve ekonomik dengeyi altüst eden savaş daha fazla sürdürememiştir. İngiltere'nin Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Calthorpe, Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Yarbey Sadullah Beyler arasında 27 Ekim 1918 tarihinde başlayan mütareke görüşmeleri nihayetinde bir ateşkes protokolü bağlamında 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mütarekenin 31 Ekim'de yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti için askeri, sosyal ve ekonomik yıkıma sebep olan Birinci Dünya Savaşının silahlı mücadele evresi fiilen sona ermiştir.³

Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girdiği 31 Ekim tarihi özünde Osmanlı Devleti için 1450 gün süren uzun bir savaşın sonu olmayacaktı. Mütarekenin imza edildiğinin ulusal ve uluslararası kamuoyuna ilan edilmesinin ardından The New York Times'ın "*Türkler Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi için İtilaf donanmasını davet ediyor*" haberinde işaret edilen bir antlaşma uygulama süreci Osmanlı Devleti'ni bekliyordu. Tabiri yerindeyse mütarekedeki imzalar bile kurumadan işgaller başladı. 3 Kasım günü İngilizler, Musul'u işgale başladı ve 8 Kasım'da hükümet konağına İngiliz bayrağı çekildi. 9 Kasım günü Fransızlar da işgallere başladı. Antakya, İskenderun, Samandağ, Yayladağ, Reyhanlı ve Altınözü işgal edildi. 12 Kasım tarihinde Çanakkale işgal edildi.⁴ Hülasa İtilaf devletlerinin mütarekenin imza tarihi itibarıyla galip olmanın verdiği özgüvenle giriştiği hukuksuz işgaller, kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından dolayı barış antlaşması sürecinin uzaması ve bu devletlere sırtını dayayan etnik

¹ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekatı**, II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

² **BOA**, İ. MMS., 191/2.

³ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. 519 – 524.

⁴ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 4 – 13.

kimliklerin tutumunun yarattığı huzursuzluk bölgesel direnişlerin başlamasına zemin hazırladı. Bilhassa 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali ve Yunan mezalimi, başlangıçta bölgesel olan direnişlerin Osmanlı Devleti'nin dört bir köşesine yayılmasını sağlamış ve o tarihe kadar meselenin siyaset ve hukuki yollarla çözülmesini bekleyen Türk milleti istiklali için silaha sarılmıştır. Malumun ilamı İstanbul'un işgaliyle yaşanmış ve Türk milleti istiklali için topyekûn mücadeleye girişmiştir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

İstiklal Harbi'nin taraflarından biri de Türk kadını olmuştur. Türk kadını, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yaşanan işgallere karşı düzenlenen mitinglerde yer almış, ulusal ve uluslararası kamuoyuna milletçe tek isteğimizin barış olduğunu haykırmıştır. Topyekûn mücadelenin başlaması üzerine de direnişe destek toplanmasında, silah ve cephane sevkiyatında, askeri hastaneler ile Kızılay teşkilatlarında bilhassa sıhhiye hizmetlerinde ve bilfiil cephe görev almışlardır. Bu çalışmamızda 29 Kasım 1920'de kabul edilen ve 4 Nisan 1921 tarihinde yayımlanmasıyla kanunlaşan İstiklal Madalyası Kanunun "*bilfiil kıta başında (cephede veya dahili isyanları teskinde) âsarı hamaset ve fedekârî gösteren erkân, ümera ve zâbitan ve efrat ve millî kahramanlara ve cephe gerisinde maksadı ulvinin husulü için âzami ibrazı mesai edenlere, istiklâli millî uğrunda fedayi hayat eden şühedanın da ekber evlâdına veya ailesine verilir.*"⁵ maddesi gereği İstiklal Madalyası ile taltif edilen Türk kadınlarının tespiti amaçlanmıştır. Literatürde Türk kadınının İstiklal Harbi'ndeki rolü genel hatlarıyla bilinse de İstiklal Madalyası ile taltif edilen kadınların kimlikleri ve taltif gerekçeleri üzerine yapılan çalışmaların niceliksel azlığı bu araştırmamızın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede "*İstiklal Harbi'nin Türk Mücahideleri: İstiklal Madalyalı Kadınlar*" konusu üzerine taramamıza başlanmıştır.

İstiklal Madalyası ile taltif edilen Türk kadınlarının kimler olduğunun tespit edilebilmesi amacıyla TBMM Arşivi ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı fonunda erişime açık olan İstiklal Madalyaları kayıtları taranmıştır. Taramalarımız sonucu TBMM tarafından taltif edilen 6920 kişi arasında 7 Türk kadınının olduğu tespit edilmiştir. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı fonunda yer alan erişime açık birçok belgeler taranmış ve bulgular tespit edilmiştir ancak fonda yer alan birçok klasörde eksiklikler fark edilmiştir. Hata ihtimalini önlemek amacıyla İstiklal Madalyası ile taltif edilmiş kadınların isimleri konusunda kesin bilgiye ulaşmak için CİMER aracılığıyla Milli Savunma Bakanlığı'na, 6 Mart 2025'te 2500903018 ve 9 Şubat 2026'da 2600719432 numaralı başvurularda bulunulmuştur. İlgili başvurularımın incelenmesinin ardından 18 Mart 2025 ve 19 Şubat 2026 tarihli verilen cevaplarda ilgili bilgi ve belgelerin tarafımıza verilmesine imkan bulunmadığı tarafımıza tebliğ edilmiştir. Bu sebeple çalışmamızdan kaynaklı yanlış anlaşılma ve bilgi kirliliğine engel olmak niyetiyle konu sınırlandırılmasına gidilmiştir.

⁵ Ceride-i Resmîye, 4 Nisan 1337, s.3.

3. İSTİKLAL HARBİ'NDE TÜRK KADINI KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLER

İstiklal Harbi sürecindeki katkılarından dolayı İstiklal Madalyası verilmiş Türk kadınları konusuna giriş yapmadan önce kadınlarımızın mücadelesini iyi okumak gerekmektedir. Hem tekrara düşmemek hem de çalışmamızın esas konusunun metin içerisinde boğulmasına engel olmak amacıyla bu bölümü olabildiğince kısa tutacağım ama konu hakkında aşağıdaki çalışmaların incelenmesini salık veririm. Konumuzun kahramanlarının mücadeleleri hakkında çok daha ayrıntılı bilgiler için ilgili eserlere Ulusal Tez Merkezi adresinden kolayca ulaşabilirsiniz.

Ferhat Uyanıker, **Milli Mücadele’de Türk Kadını**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Merve Kıran, **Milli Mücadele’de Kadınları ve İlk Kadın Mitingi**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2019.

Burak Can Uğurluay, **Milli Mücadele’de Türk Kadını ve Çukurovalı Kadınlar**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.

Aynur İslam, **Milli Mücadelede Kadın Kahramanlarımız (1919-1922)**, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2021.

Özlem Baykal, **Fotoğraf Üzerinden Milli Mücadele’de Türk Kadını**, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Mine Demir, **Milli Mücadele Yıllarında Kadın ve Aile**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.

Nuran Ülker, **Türk Kadını**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Yasemin Altın Kaynak, **Milli Mücadele Romanında Kadın Tipleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

Emine Önhan, **İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990.

4. İSTİKLAL HARBİ'NDE TÜRK MÜCAHİDELERİN FAALİYETLERİ

Türk kadını, İstiklal Harbi süresince vatanın savunulması ve istiklali için birçok alanda yer almıştır. Bu bölümde belli başlıklar altında faaliyetlerinden kısaca bahsetmek uygun olacaktır.

a) İşgallere Karşı Mitinglerde Türk Kadını

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali ve Yunanların mezalimi üzerine vatanın birçok noktasında protesto mitingleri düzenlenmiştir. İstanbul, Denizli, Muğla, Çal, Karacasu, Isparta, Burdur, İnegöl, Saray, Babaeski, Edirne, Bursa, İzmit, Balıkesir, Ankara, Keskin, Eskişehir, Erzurum, Siirt, Diyarbakır, Hasankale, İspir, Kastamonu, Trabzon, Giresun, Havza, Bafra, Sinop, Amasya ve Mardin'de düzenlenen mitinglerde halk hukuksuz işgallere karşı tavrını ortaya koymuştur.⁶ Bu mitinglerden bazılarında Türk kadını kürsüde yer almıştır. 19 Mayıs günü Fatih Mitingi tertip edilmiş ve açılış konuşması Halide Edip Hanım tarafından icra edilmiştir. Halide Edip Hanım, kalabalığa ve tarihe şöyle haykırmıştır:⁷

“Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp muşâşâ bir sabah yaratacağız. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılayacak, karşılayabilecek insanlar halinde bulunalım. Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin bir kan akmıştır ki bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldü. O kan bizim vazifemizi tâyin etti, bize bir vazife bıraktı. Hanımlar, bugün elimizde top, tüfenk denilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah var (Alkışlar). Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına layık bir millet olduğumuzu, erkek, kadın ve çocuklarımıza kadar ispat ettik. Bugün memleketimiz taksim tehlikesi karşısında adım, adım, adeden kendi durumumuzdaki milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır. Buna karşı ne silahımız var? Kurşun, top, bomba... Bir top bebeklerimizi öldürebilir. Bizim bundan da kavi silahlarımız var. Sesimizi mutlak dünya işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün kuvvetli ve metin bir millet halinde bulunmalıyız. Bugün Türkler arasında milli davalarını halledinceye kadar nasıl kurunu vustada haftada üç gün Allah mütarekesi yapılırsa öyle Allah mütarekesi akdedilmektedir. Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler, bugün buraya toplanan şu halk kütlesinin bir tek isteği var. O da en tabii haklarının kendisinden alınmamasıdır. İsteyeceğimiz basit, yüksek ve ulvi bir haktır. Bizim sözümüzü onlar dinlemeyebilirler, fakat biz padişahımızdan bize babalık etmesini rica ederiz. Biz erkeklerimizle beraber milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en akıllı, en cesur, milleti en çok temsil edecek bir kabine isteriz. Padişahımıza halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki: İşte kara bir gün yaşıyoruz, bugün herkes susmuştur. Bugün Türk ve Müslüman, padişahın etrafında toplanmıştır. Hanımlar, efendiler, bugün bunun beş bini kadar bir miting de yapmış olsak bir

⁶ Fahri Yetim, **Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1920)**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994, s. 37-98.

⁷ Aynur İslam, **Milli Mücadelede Kadın Kahramanlarımız (1919-1922)**, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2021, s. 65-66.

semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Müslüman âleminin kalbidir. Siz düştüğünüz zaman birçok şeyler düşecektir. Kadınlar silahsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlemi İslam hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz.”

Halide Edip Hanım'ın, tarihi nutkundan sonra Dr. Ferruh, Selahattin, Hüseyin Ragıp ve Tahsin Fazıl Beyler konuşmalarını gerçekleştirmiştir. Fatih Mitinginin kapanış konuşmasını da Meliha Hanım yapmıştır.⁸

20 Mayıs günü Üsküdar Mitingi teşkil edilmiştir. Açılış konuşmasını Şair Talat Bey'in yaptığı mitingde Ferruh Niyazi Bey, Sabahat Hanım, Muzaffer Bey, Naciye Hanım, Zeliha Hanım, Necdet Bey ve Hamdi Bey söz almışlardır.⁹ Asri Kadınlar Cemiyeti adına söz alan Sabahat Hanım şu şekilde seslenmiştir:¹⁰

"Ey muhterem talihsiz ahalimiz; dün muazzez Fatihimizin yüksek ve muhteşem minareleri altında ecdadımızın ruhlarında yükselen tekbirleri duyarak ve vaz'ı huşu ve hürmetle toplanan, ağlayan 50.000 feryada bugün de yeni sesler, yeni avazeler karışıyor. Biz tahayyül ettiğimiz asri kadın cemiyeti şahsiyeti mergubesinin de bu seslerini derinliklerinde gür ve kudretli bir hak olduğunu söylemek istiyorum. Çünkü hepimiz aynı alemle, aynı kederle malulüz. Hepimiz gasp olunan bir hak karşısında yaşıyoruz. Fakat bugün en çok biz kadınlar, o anneler, kardeşler bedbaht memleketimizde sükun ve istirahatle yaşamak hakkını kazanmak için ailelerimizin kıymetli vücutlarını birer birer kaybederken bile bu kadar keder duymuyordu. Evet, vatanımızın halasa kavuşması için o muhterem şehitleri veriyordu. Fakat şimdi ne oldu? Bütün bu fedakarlıklarda beklenen istenen hak da görünmüyor. Bunun için dökülen kanlara da hürmet edilmiyor. İşte hayatı ruhu Türk olan İzmir'i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın da sinemizden bir şey, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya'mızı, Bursa'mızı hatta, evet, bütün güzellikleriyle nazarları celp eden çok sevgili İstanbul'umuzu da isteyecekler. O zaman bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahir kuvvetler karşısında yine böyle sükun ve tevekkül ile mi yaşayacağız. Ben buna hayır diyorum. Biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyleyen varlıklara her zaman lanetler ... lanetler ... "

22 Mayıs günü Tıbbiyeli gençler ve Kadıköy Fukara Cemiyeti hanımları öncülüğünde Kadıköy Mitingi teşkil edilmiştir. Fahrettin Hayri Bey'in açılış konuşmasının ardından Hüseyin Yalçın Bey, Münevver Saime Hanım, Halide Edip Hanım, Hayriye Melek Hanım ve Ahmet Kemal Bey şiirlerini okumuşlardır.¹¹

İstanbul'un işgalini protesto amacıyla düzenlenen Fatih, Ümraniye ve Kadıköy mitinglerine katılan Türk kadını, Sultan Ahmet mitinglerinde de yer almıştır. Birinci Sultan Ahmet mitingini

⁸ Yetim, a.g.t., s. 40-42.

⁹ Yetim, a.g.t., s. 43-45.

¹⁰ Afet İnan, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2020, s. 17.

¹¹ Yetim, a.g.t., s. 45-46.

23 Mayıs günü düzenlenmiştir. Mitingin açılış konuşması Mehmet Emin Bey tarafından yapılmıştır. Fahrettin Bey, Halide Edip Hanım, Selim Sırrı Bey sırayla konuşmalarını yapmış, mitingin kapanış konuşmasını ise Dr. Sabit Bey icra etmiştir. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, İstanbul Muhafızı Seyyit Paşa ve Fransız İnzibat Kuvvetleri Kumandanı Mösyö Şekaldi mitingi takip edenler arasında yer almıştır. Peş peşe yapılan mitingler bazı cenahlarda rahatsızlık uyandırmış ve takip eden günlerde Beşiktaş ve Bayezid’de düzenlenmesi planlanan mitingler yasaklanmıştır. Yasaklara rağmen 30 Mayıs günü İkinci Sultan Ahmet Mitingi düzenlenmiştir. Açılış konuşması İsmail Hakkı Bey tarafından yapılan mitingde Şükufe Nihal Başar Hanım, Dr. İsmail Hakkı Bey, Hamdullah Suphi Bey söz almıştır.¹²

10 Aralık günü Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi tarafından sadece kadınların katıldığı bir miting gerçekleşmiştir. İstiklal Harbi tarihinin ilk kadınlar mitingi olarak kabul edilen bu toplantıda Zekiye Hanım, Refika Hanım, Hikmet Hanım ve İclal Hanım konuşma yapmışlardır. 14 Aralık günü *Açıksöz* gazetesinde yayımlanan Zekiye Hanımın konuşması şu şekildedir:

“Kardeşler, hemşireler! Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sancağımız, görüyorsunuz ki siyahlara, matemlere büründü. Muharebe meydanlarında vatan ve din uğrunda binlerce evlâdımızı gömdükten sonra; haktan, adaletten bahseden Avrupalıların, bir seneden beri, yenildik diye başımıza açmadıkları felâket kalmadı. Haktan en çok bahsedenler, haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti; evi, barkı olan İzmir’deki dindaşlarımız, beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız Yunanlıların süngüsünden geçti. Her tarafı yüksek minarelerinden beş vakitte ism-i celâlullah bağırardan Adana’mız, Antalya’mız ve en nihayet güzel Ayıntab, Maraş, Urfa’mız elimizden alınmak istiyor. Hanımlar! Büyük felâketlerimiz önünde evlâtlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felâketine susacak mıyız? Hayır hanımefendiler! Mağlubuz, silâhımız yok, fakat göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halk eden Allah’ımız var. İşte biz de imanımıza ve Allah’ımıza istinaden haksızlara haksızlıklarını yüzlerine vurur ve cihan huzurunda ilân ettikleri adaleti talep ederiz. Hanımlar! Biz dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz. Bizim gibi şefkatle, merhametle düşündüklerine şüphe etmediğimiz İtilâf devletlerinin büyük kadınlarına müracaat edecek ve birer telgrafla, bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse, evlâtlarımızın kanlarına kendi kanlarımızı karıştırarak, erkeklerimizle bir safta, dinimiz ve istiklâlimiz için ölecek; haksızlara, zalimlere tarihin lanetlerini terk ederek şehâmetle öleceğiz”¹³

b) İstiklal Harbi’nde Kadın Cemiyetleri

Türk kadını, İstiklal Harbi yıllarında işgallere karşı organize edilen protesto mitinglerinde yer almışlardır. Bunun yanı sıra örgütlenmeden de geri kalmamışlardır. Emine Önhan, *İkinci*

¹² Yetim, **a.g.t.**, s. 46-55.

¹³ Merve Kıran, **Milli Mücadele’de Kadınları ve İlk Kadın Mitingi**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2019., s. 86-93.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri" konulu lisansüstü çalışmasında Türk Kadınının kurmuş olduğu cemiyetleri şöyle sıralamaktadır: Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Viranşehir, Amasya, Kayseri, Kastamonu, Eskişehir, Erzincan, Niğde, Pınarhisar, Yozgat, Burdur, Konya, Kangal, Bolu Müdafaa-i Vatan Kadınlar Cemiyeti, Akşehir Hilal Kadınları Cemiyet-i Hayriyesi ve Konya Hilal-ı Ahmer Kadınlar Cemiyeti.¹⁴ Bu cemiyetler haricinde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti Hanımlar Merkezinin faaliyetlerinde Türk kadını yer almıştır. Türk kadını bu cemiyetler aracılığıyla silah ve cephane temini başta olmak üzere birçok kalemde Türk ordusuna destek sağlamak amacıyla yardım toplamıştır. Aynı şekilde başta sağlık faaliyetleri olmak üzere giysi ve ekipman üretiminde bilfiil yer almışlardır.

c) Cephe Gerisinde Türk Kadını

İstiklal Harbi sürecinde Türk kadını en önemli mücadelesini cephe gerisinde vermiştir zira nüfusun önemli bir bölümü silah altında mücadele verirken onlar da günlük işlerin aksamadan yürümesini sağlamışlardır. Bilhassa evleri ve topraklarını terk etmeyerek yaşadıkları bölgelerdeki nüfus dengesinin bozulmasına engel olmuşlardır. Bu hususu Giresun şehri bağlamında ele alacak olursak şu tespitlerde bulunabiliriz. Giresun, İstiklal Harbine ciddi katılımların olduğu bir şehirdir. Giresun erkeğin önemli bir kısmı o tarihlerde halihazırda silah altında bulunan Giresunlular haricinde, gönüllülerden teşkil edilen 42, 44 ve 47. Alaylarla cephede yer almıştır.¹⁵ Giresun'da kalan nüfus ise bir taraftan günlük işlerin yürümesini sağlarken diğer taraftan nüfus dengesinin değişmemesinde katkı sağlamıştır. Ağustos ayında bölgenin bugün de önemli gelir kaynağı olan fındık toplanmış, işlenmiş ve satılan mahsulden elde edilen gelirin kayda değer bir kısmı cephede savaşmakta olan alaylarımıza yardım olarak gönderilmiştir. Pontusçuluk hayaline kapılan Rum nüfusun, bölgedeki nüfus dengelerini değiştirmek amacıyla açık ve gizli yollarla şehre dışarıdan göç oyununu topraklarını terk etmeyerek bozmuşlardır. Giresun şehri için yaptığımız bu tespit elbette ki diğer şehirlerimiz için de aynı şekilde geçerlidir. Burada unutulmamalıdır ki tarih yazımı ve yorumlanmasında temel kurallardan biri de olaylara o günün şartlarında bakılması gerektiğidir. Bugün İstiklal Harbi yılları denildiğinde her birimizin zihninde üç aşağı beş yukarı bir tarihlendirme yapmak mümkündür, ancak kahramanlarımızın yaşadığı o günlerde istiklalin tarihi bir meçhuldür. Türk kadını bu meçhule rağmen direnmeye ve mücadele etmeye devam etmiştir.

Türk kadınının, İstiklal Harbi sürecinde üstlendiği diğer bir görev ise silah ve cephane ikmali hususudur. Bilhassa İnebolu-Kastamonu-Ankara hattı olarak tarihe mal olan; İnebolu, Küre, Ecevit, Seydiler, Devrekâni, Halkacılar, Şeker Köprü, Kastamonu, Beşdeğirmenler, Ilgazdibi,

¹⁴ Emine Önhan, **İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990., s. 60-118.

¹⁵ Giresunlular tarafından teşkil edilen alaylar ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkn: Süleyman Beyoğlu, **Giresunlu Osman Ağa**, (Editör: Ayhan Yüksel), Bengi Yayınları, İstanbul 2009.; Rezzan Ünalp, **Tirebolulu Şehit Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan: "Giresun Gönüllü Alayları"**, (Editör: Veysel Usta), Serander Yayınları, Trabzon 2025.; Murat Bıyık, **Topal Osman Ağa'nın Hayatı ve Bibliyografyası**, (Editör: Dindar Negis), Harp Sanat Yayınları, İstanbul 2025.

İlgaz, Çomarın, Yenice köy, Kazancı, İnköy, Gündoğdu, Çankırı, Çandır, Kızılkaya, Kalecik ve Ankara güzergahlarını¹⁶ takip ederek orduya yetiştirilen silah ve mühimmatlar zaferin kazanılmasında etkili olmuştur. Türk kadınının bu gayretine tanık olan Ann Bridge gözlemlerine şu şekilde yer vermektedir:¹⁷

“Sonsuz bir insan selini andıran bir manzaraydı. Birbirlerinden bir buçuk metre mesafelerle ve tek sıra halinde akın akın geliyorlardı. İnsanlar taşıdıkları tüfeklerin, cephane kutularının ve top mermilerinin ağırlığı altında öne doğru eğilmişlerdi. Daha şaşırtıcı olanı, bu insanların dörtte üçünden fazlasının kadın olmasıydı. Pembe eteklikli yöresel kıyafetler ve parlak çiçekli kiraz rengi şalvarlar giyen kadınların bazıları, sırtlarına sarılı yüklerle beraber kucaklarında emzikli bebeklerini taşıyorlar, bazılarının arkasında ise kaygan çamurda kısa adımlarla yürüyen iki ve üç küçük çocuk bulunuyordu. İşte bu şekilde bir gece önce İstanbul’dan kaçak olarak gemi ile gelen askeri malzeme, Küre Dağlarını aşıyordu.”

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı fonunda erişime açık olan İstiklal Madalyaları kayıtları üzerinde yapılan tarama sırasında Kastamonulu İbrahim kızı Halime Kocabıyık’ın, İnebolu Halk Cephesi Cephane Yardım Kolundaki yararlılığından dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirildiği tespit edilmiştir.¹⁸

d) Cephede Türk Kadını

İstiklal Harbi’ne katılmış Türk kadınlarını konu alan araştırma eserlerinde yer alan kahramanlarımızın bazıları şu şekildedir: Adile Onbaşı, Asker Saime, Ayşe Çavuş, Ayşe Hanım, Binbaşı Ayşe, Bitlis Defterdarının Eşi, Elif Bacı, Fatma Karadeniz, Gördesli Makbule, Gül Hanım, Halide Onbaşı (Halide Edip Adıvar), Halime Çavuş, İğneli Penbe Hatun¹⁹, Kamalı Fatma, Kara Fatma, Kılavuz Hatice, Küçük Nezahet, Maraşlı Senem Ayşe, Melek Hatun, Mudurnulu Fatma Kadın, Nazife Kadın, Selanikli Ayşe Hanım, Süreyya Sülün Hanım, Şerife Ali Kübra, Şerife Bacı, Tayyar Rahime ve Yirik Fatma Hanım.²⁰ İstiklal Harbi yıllarında Türk

¹⁶Ferhat Uyaniker, **Milli Mücadele’de Türk Kadını**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007., s. 61.

¹⁷ İslam, **a.g.t.**, s. 94.

¹⁸ **BCA**, 30-11-1-0/275-11-11. Madalya kayıtlarında rütbesi “Er” olarak geçmektedir.

¹⁹ İğneli Penbe Hatun hakkında ilk bilgi 4 Ocak 1923 tarihli *Tevhid-i Efkar* gazetesinde yer almaktadır. İğneli Penbe, Milis Yarbay Topal Osman Ağa komutasında İstiklal Harbi’nde yer almış Giresunlu gönüllülerden oluşan 47. Alay’ın sancak çavuşudur. Giresun’un bu kahraman Türk mücahidesiyle tanışması Ömer Erden Menteşeoğlu’nun İstiklal Harbi’ne katılmış gazilerle yaptığı mülakatlar neticesinde olmuştur. Menteşeoğlu, 1898 doğumlu gazilerimizden Ali Osman Karadeniz ile 3 Eylül 1980 tarihinde yaptığı mülakatı yayımlamasıyla Giresun kamuoyu, aslen Alucralı olan İğneli Pembe hatundan haberdar olmuştur. Ömer Erden Menteşeoğlu, **Giresunlu Fedailerle Konuştum Onlar Da Çılgındı**, Yardımcı Ofset Matbaacılık, Ankara 2008, s. 36-39.; İğneli Pembe Hatun’un adının Alucra’da yaşatılması amacıyla Giresun Esnaf ve Sanatkarları Odaları Birliği Başkanı Ali Kara’nın başvuru ve çalışmaları vardır.

²⁰ Burak Can Ugurluay, **Milli Mücadele’de Türk Kadını ve Çukurovalı Kadınlar**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019, s. 43-62.; Nuran Ülker, **Türk Kadını**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010., s. 38-42.; İslam, **a.g.t.**, s. 33-71.; Uyaniker, **a.g.t.**, s. 74-128.

kadınının cephede verdiği mücadele başlı başına bir araştırma konusudur. Bu hususta hazırlanan çok kıymetli çalışmalar vardır, bu sebeple konuyu dipnotta paylaştığımız eserlerden takip etmenizi salık veririm.

5. İSTİKLAL MADALYALI KADINLARIN TESPİTİ SORUNU

İstiklal Harbi yıllarına dair bazı yayınlarda ve bilhassa sosyal medya paylaşımlarında Türk kadınının mücadelesinden bahsedildikten sonra İstiklal Madalyası ile ödüllendirildiğine dair iddialar ortaya atılmaktadır. Bu iddiaların birçoğunun aslı yoktur. Bu hususta birçok akademik ve araştırma eserlerinde sıkça tekrarlandığını gözlemlediğim bir hata şu şekildedir:

30 Ekim 1921 tarihli *Türkoğlu* gazetesi kaynak gösterilerek İnönü'ye bağlı Kusun köyünden Ali kızı Alime, İnönü'den Besim kızı Şükriye, İnönü'den Hacı Osman kızı Fatma, İnönü'den Musa kızı Ayşe, İnönü'den Mehmet Ali kızı Hafize, İnönü'den Karabektaş kızı Fatma, İnönü'den Mehmet kızı Ümmühan, İnönü'den Hacı Mustafa kızı Fatma, İnönü'den Veli onbaşı kızı Ayşe, İnönü'den Molla İbrahim kızı Fatma, İnönü'den Ali kızı Ayşe, İnönü'den Molla Hasan kızı Fatma adında 12 Türk kadına İstiklal Madalyası verildiği iddia edilir.²¹ Lakin çalışmamız sürecinde TBMM tarafından verilen 6920 İstiklal Madalyası kaydı incelendiğinde bu isimlere madalya taltif edilmediği tespit edilmiştir.

İstiklal Madalyası ile taltif edilen Türk kadınları hususundaki hataların ve kimliklerinin bugüne kadar tespit edilememesinin başlıca sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Madalyaların taltifi sürecinde yaşanan sıkıntılar: İstiklal Harbinin kazanılmasının ardından İstiklal Madalyası Kanunu maddeleri kapsamında birçok kişiye madalya verilmesi için başvuru ve işlem başlatılmıştır. O günün şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda bu yığılma birtakım hata ve eksiklikleri beraberinde getirmiştir. Türk kadını bağlamında bu konuya bir örnek vermek gerekirse arşiv kayıtlarına göre İstiklal Harbi yıllarında Hilal-i Ahmer Dikiş Evi Müdüreligi görevini başarıyla ifa eden Fatma Selma Hanım'a, İstiklal Madalyası verilmesi kararlaştırılmıştır.²² Ancak yaptığımız incelemeler sırasında Fatma Selma Hanım'a madalya verildiğine dair bulguya ulaşamamıştır.
- Türk kadını hakkında ifade geçen dönem yayınlardan kaynaklanan sıkıntılar: İstiklal Madalyası Kanunu, İstiklal Harbi yıllarının en zorlu günlerinde mücadele devam ederken kanunlaşan ve uygulanan bir kanundur. İstiklal Madalyası Kanunu'nda açıkça belirtilmese de kişilere madalya taltifinin bir amacı ise mücadeleye katılımı arttırmaktır. Bu sebeple madalya verilen kişiler hakkında özendirme ve teşvik etmek amacıyla dönem basınında haberler görmek mümkündür. Benzer durum maalesef *Türkoğlu* gazetesi örneğinde olduğu gibi de karşımıza çıkmaktadır. İstiklal Harbi süreci hakkında tespitite bulunabilmek için kullandığımız bu kaynaklar bazen araştırmacıları yanıltabilmektedir.

²¹ İnan, a.g.e., s. 5-6.

²² BCA, 180-9-0-0/235-1174-23.

- İstiklal Madalyaları hususunda bu sorunla karşılaşmamızın diğer bir sebebi ise hatıratlardan kaynaklanmaktadır. İstiklal Harbinden yıllar sonra yazılan birçok hatıratta yanlış veya eksik bilgi nakledilmektedir.
- Bu konuda karşılaştığımız önemli sorunlardan biri de arşiv belgelerine erişim güçlüğünden kaynaklanmaktadır. İstiklal Harbi yıllarına ait savaş haliyle yok olan belgeler haricinde arşivlerimizde tabiri yerindeyse milyarlarca belge vardır, haliyle bu belgelerin tasnifi ve araştırmacılara açılması uzun yıllar almaktadır. Hele ki gizlilik kararı olan belgeleri de hesaba katınca iş içinden çıkılması güç bir hal almaktadır. İstiklal Madalyaları hususunda konuyu değerlendirecek olursak madalya taltif edilmiş kişilerin (şu hususa dikkat çekmeyi diliyorum, madalya verilmesi istenen veya kararlaştırılan kişilerin değil madalya verilmiş kişilerin) bilgileri TBMM Arşivi ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı fonunda yer almaktadır. TBMM Arşivi kayıtlarında geçen 6920 kişinin bilgilerine eksiksiz ulaşılmaktadır ancak aynı durum Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı fonunda yer alan belgeler için geçerli değildir. İlgili fonda yaptığım taramalar sırasında birçok belgenin eksik olduğu gözlemlenmiştir.²³

6. TBMM TARAFINDAN İSTİKLAL MADALYASI VERİLEN KADINLAR

TBMM tarafından İstiklal Madalyası verilmesi teklif edilen ilk Türk kadını Nezahet Hanım'dır. 30 Ocak 1921 tarihinde gerçekleşen görüşmeler sırasında Bursa Mebusu Dr. Emin Bey, babası 70. Alay Kumandanı Yarbay Hafız Halit Bey'in yanında İstiklal Harbi'nde yer alan ve muharebelere katılan 12 yaşındaki Nezahet Hanım'a madalya taltif edilmesini teklif etmiştir. Ancak bu teklif kabul edilmemiştir.²⁴ İstiklal Madalyası taltif edilen ilk Türk kadını Emine Hanım olmuştur. TBMM tarafından İstiklal Madalyası taltif edilen 6920 kişi arasında İstiklal Madalyası kanununun "*bilfiil kıta başında (cephede veya dahili isyanları teskinde) âsarı hamaset ve fedekârî gösteren erkân, ümera ve zâbitan ve efrat ve millî kahramanlara ve cephe gerisinde maksadı ulvinin husulü için âzami ibrazı mesai edenlere, istiklâli millî uğrunda fedayi hayat eden şühedanın da ekber evlâdına veya ailesine verilir.*"²⁵ maddesi gereği 7 Türk kadını yer almaktadır.

TBMM tarafından İstiklal Madalyası taltif edilen Türk kadınlarının isimleri sırasıyla şu şekildedir.²⁶

²³ BCA, 30-11-1-0/56-18-19 numaralı klasörde 3103 deniz piyadesinin İstiklal Madalyası bilgileri yer alması gerekiyorken ilgili klasörün boş olmasını bu tespitimize örnek verebiliriz.

²⁴ Mesut Uyar, **Bir Asrın Ardından İstiklal Madalyası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022, s. 45-46.

²⁵ **Ceride-i Resmiye**, 4 Nisan 1337, s.3.

²⁶ TBMM Arşivi İstiklal Madalyası kataloğunda yer alan bazı hatalar TBMM Zabıt Ceridelerinde yer alan bilgilere göre düzeltilmiş ve eklemeler yapılmıştır. Çalışmamızdan istifade edecek kişilerin bu hususa dikkat etmelerini salık veririm.

Adı	Memleketi	Taltif Tarihi	Madalya Numarası	Şerit Rengi
Emine Hanım ²⁷	Tarsus	16 Mayıs 1926	4485	Beyaz
Emir Ayşe Kadın ²⁸	Aydın	19 Mayıs 1926	4618	Kırmızı
Şehit Rahime Kadın ²⁹	Osmaniye	24 Mayıs 1926	6045	Kırmızı
Ayşe Çavuş ³⁰	Erzurum	24 Mayıs 1926	6128	Kırmızı
Fehime Hanım ³¹	Konya	28 Mart 1927	6358	Beyaz
Zehra Hanım ³²	Bursa	28 Mart 1927	6389	Beyaz
Gül Hanım ³³	İzmir	27 Nisan 1927	6713	Beyaz

İstiklal Madalyası Kanunu’nun, “*Büyük Millet Meclisi âzalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephede bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki mebus olup da aynı zamanda cephede bilfiil hidematı mesbuk ve birinci madde mucibince de madalyaya kesbi istihkak edenlerin şeridi nısfı yeşil ve nısfı diğeri kırmızı olacaktır...*” maddesi³⁴ gereği Emine, Fehime, Zehra ve Gül Hanımlar beyaz şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmişlerdir. Emir Ayşe Kadın, Şehit Rahime Kadın ve Ayşe Çavuş ise kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmişlerdir. İstiklal Madalyalarının şerit renklerine dair bu madde ilerleyen yıllarda uygulanmayacak ve İstiklal Madalyası taltif edilen tüm kişilere kırmızı şeritli madalya verilecektir.

TBMM tarafından verilen İstiklal Madalyaları kayıtlarına dair incelemem sırasında gözlemlediğim bir hususu da tarihe not düşmek amacıyla bu başlıkta değerlendirmem gerekiyor. İstiklal Harbi yıllarında yer alan birçok Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerine madalya verilmiştir. Ancak yaptığım tarama sonucu kadınlar tarafından kurulan ve fayda sağlayan cemiyetlerin üyelerine madalya verilmediği tespit edilmiştir.

7. TÜRK KADINININ MANEVİ ŞAHSINA İSTİKLAL MADALYASI VERİLMESİNE DAİR BİR ÖNERİ

İstiklal Harbi sürecinde Türk kadını vatanın savunulması ve istiklali için emsali görülmemiş bir mücadele ortaya koymuştur. İşgallere karşı protesto mitinglerinde yer almış, milli mücadelenin

²⁷ TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 4485.; “*Ulaş Beyi Mehmet Efendi’nin haremi*” TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, Devre: II, İçtima: 100, 16 Mayıs 1926, s. 156.

²⁸ TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 4618.; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, Devre: II, İçtima: 103, 19 Mayıs 1926, s. 274.

²⁹ TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6045.; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, Devre: II, İçtima: 107, 24 Mayıs 1926, s. 156. Varisine verilmiştir.

³⁰ TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6128.; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, Devre: II, İçtima: 107, 24 Mayıs 1926, s. 473.

³¹ TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6358.; “*Konya Sultaniye Kazası Bidayet Mahkemesi Başkatibi zevcesi*” TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 30, Devre: II, İçtima: 47, 28 Mart 1927, s. 243.

³² TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6389.; “*Bursa Vilayetinden Bizim Mektep Müdürü*” TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 30, Devre: II, İçtima: 47, 28 Mart 1927, s. 244.

³³ TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6713.; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 31, Devre: II, İçtima: 60, 27 Nisan 1927, s. 286.

³⁴ Ceride-i Resmiye, 4 Nisan 1337, s.3.

silahlı direniş evresinde silah ve mühimmat sevkiyatı görevini tüm zorluklara rağmen ifa etmiştir. İstiklal mücadelesi veren asker için yiyecek, giysi ve ekipman desteğinin kayda değer bir bölümü yine Türk kadınının gayret ve destekleri nihayetinde tedarik edilmiştir. Bu hizmetlerin yanı sıra birçok Türk kadını düşmanla göğüs göğse mücadele de vermiştir. Ancak gerçek şudur ki İstiklal Harbine katılan kadınların tamamını tespit etmek ne yazık ki mümkün değildir. Türk kadını, elbette ki bu mücadelesini aziz vatanın istiklalinden başka hiçbir karşılık beklemeden yapmıştır. İstiklal Harbinin kazanılmasından sonra çok az bir kısmının hakkı teslim edilmiş ve İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Burada aklımıza şu soru takılmaktadır, peki ya cephane kollarında mermi taşıyan, düşmanla muharebeye giren ve en önemlisi toprağını tek etmeyerek yaşadığı bölgenin nüfus yapısının değişmesine engel olan adı bilinmeyen nice Türk kadınının mücadelesi ve emeğinin karşılığı ne olacaktır. Bu hususta çözüm önerim şu şekildedir. İstiklal Harbi kazanıldıktan sonra başlangıçta sadece kişilere taltifi yapılan İstiklal Madalyaları yeri geldiğinde başka şekilde de verilmiştir. İstiklal Harbi sürecinde silah ve cephane taşıyarak katkı sunan İnebolu, Samsun ve Trabzon Mavnacılar Loncalarına, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Şanlıurfa illerimizin manevi şahıslarına ve bazı eksikliklere rağmen İstiklal Harbi'ne katılmış alayların sancaklarına İstiklal Madalyası verilmiştir. Bu taltifler emsal alınarak, adını tespit etme imkanı bulunamayan kadınlarımızın emek ve mücadelesinin karşılığı olarak Türk kadınının manevi şahsına İstiklal Madalyası verilmesini öneriyorum.

8. SONUÇ

İstiklal Madalyası ile taltif edilen Türk kadınlarının tespit edilebilmesi amacıyla TBMM Arşivi ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı fonunda erişime açık olan İstiklal Madalyaları kayıtları taranmıştır. Taramalarımız sonucu TBMM tarafından taltif edilen 6920 kişi arasında 7 Türk kadınının olduğu tespit edilmiştir. Bu kadınlardan Emine, Fehime, Zehra ve Gül Hanımlar beyaz şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmişlerdir. Emir Ayşe Kadın, Şehit Rahime Kadın ve Ayşe Çavuş ise kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmişlerdir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı fonunda yapılan taramalarımız sonucu birçok belgenin eksik olduğu tespit edilmiş ve çalışmamızdan kaynaklı bir hatalı bilgiye sebep olmamak amacıyla çalışmamız TBMM Arşivinde tespit ettiğimiz bulgularla sınırlı tutulmuştur.³⁵

TBMM Arşivinde yer alan bilgilerin incelenmesi sürecinde İstiklal Harbi sürecinde katkı sunan birçok Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri üyesine madalya taltif edildiği ancak kadınlar tarafından kurulan cemiyetlerin üyelerine İstiklal Madalyası verilmediği tespit edilmiştir.

³⁵ BCA, 30-11-1-0/275-11-11., BCA, 30-11-1-0/192-20-16.; Mevcut belgelerden tespit edebildiğim kadarıyla Halime Kocabıyık (Kastamonu) ve Ayşe Altıntağ (Adana) adında iki Türk kadını kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir.

İstiklal Harbine katılan ancak kimliklerinin tespiti mümkün olmayan Türk kadınının emek ve mücadelesi münasebetiyle manevi şahsına İstiklal Madalyası verilmesine dair önerimiz kamuoyunun takdirine bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

BCA, 180-9-0-0/235-1174-23.

BCA, 30-11-1-0/56-18-19.

BCA, 30-11-1-0/275-11-11.

BCA, 30-11-1-0/192-20-16.

BOA, İ. MMS., 191/2.

TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 4485.

TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 4618.

TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6045.

TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6128.

TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6358.

TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6389.

TBMM Arşivi, İMT, T 15, Madalya No: 6713.

BAYKAL, Özlem, **Fotoğraf Üzerinden Milli Mücadele’de Türk Kadını**, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

BEYOĞLU, Süleyman, **Giresunlu Osman Ağa**, (Editör: Ayhan Yüksel), Bengi Yayınları, İstanbul 2009.

BIYIK, Murat, **Topal Osman Ağa’nın Hayatı ve Bibliyografyası**, (Editör: Dindar Negis), Harp Sanat Yayınları, İstanbul 2025.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3’üncü Ordu Harekatı, II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

DEMİR, Mine, **Milli Mücadele Yıllarında Kadın ve Aile**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

İNAN, Afet, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2020.

İSLAM, Aynur, **Milli Mücadelede Kadın Kahramanlarımız (1919-1922)**, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2021.

KAYNAK, Yasemin Altın, **Milli Mücadele Romanında Kadın Tipleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

KIRAN, Merve, **Milli Mücadele’de Kadınları ve İlk Kadın Mitingi**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2019.

MENTEŞEOĞLU, Ömer Erden, **Giresunlu Fedailerle Konuştum Onlar Da Çılgındı**,

Yardımcı Ofset Matbaacılık, Ankara 2008.

ÖNHAN, Emine, **İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

UĞURLUAY, Burak Can, **Milli Mücadele'de Türk Kadını ve Çukurovalı Kadınlar**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.

UYANIKER, Ferhat, **Milli Mücadele'de Türk Kadını**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

UYAR, Mesut, **Bir Asrın Ardından İstiklal Madalyası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022

ÜLKER, Nuran, **Türk Kadını**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

ÜNALP, Rezzan, **Tirebolulu Şehit Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan: “Giresun Gönüllü Alayları”**, (Editör: Veysel Usta), Serander Yayınları, Trabzon 2025.

YETİM, Fahri, **Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1920)**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994.

Ceride-i Resmiye, 4 Nisan 1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, Devre: II, İçtima: 100, 16 Mayıs 1926.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, Devre: II, İçtima: 103, 19 Mayıs 1926.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 25, Devre: II, İçtima: 107, 24 Mayıs 1926.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 30, Devre: II, İçtima: 47, 28 Mart 1927.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 31, Devre: II, İçtima: 60, 27 Nisan 1927.

**I BAKI TÜRKOLÖJİ QURULTAYI: BAKI MÜHİTİ VƏ AZƏRBAYCAN
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ**

**I BAKU TURCOLOGY CONGRESS: BAKU ENVIRONMENT AND AZERBAIJAN
REPRESENTATIVE DELEGATION**

Nazile Abdullazade

association professor doctor

Azerbaijan State Pedagogical University

<https://ORCID.org/0000-0002-1829-7178>

nazile.s.m.d.@mail.ru

ÖZET

1926-cı ildə Bakıda keçirilən Türkoloji Qurultay türkologiyasının ortaqlar, dil, terminologiya, türk ədəbiyyatı, mədəniyyəti və etnoqrafiyası sahəsində köklü dəyişikliklərə imza atdı. Qurultay yalnız elmi hadisə kimi deyil, həm də türk dillərinin öyrənilməsi, tədrisi və sistemləşdirilməsi istiqamətində yeni mərhələnin başlanğıcı kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İsmayıl Qaspiralının “Dildə, fikirdə, əməldə birlik” ideyası ətrafında türk dünyasının tanınmış türkoloqları, dilçi-alimləri Qafqaz, Volqaboyu, Mərkəzi Asiya, Çuvaşiya, Kalmıkiya, Çeçenistan, Kabarda-Balkar, Başqırdıstan, Almaniya, Rusiya, Gürcüstan sərhədlərini aşaraq türk dili ideyası ətrafında Bakıda toplaşdılar. 131 nümayəndənin qatıldığı qurultayda akademik Bartold, keçmiş SSRİ EA-nın müxbir üzvü Aleksandr Samoylov, prof. Fuad Köprülüzadə, akademiklər Sergey Oldenburq, Nikolay Marr, Vilhelm Tomsen, Anatoli Lunaçarski milliyyət və ixtisaslarından asılı olmayaraq, türkologiyasının müxtəlif məsələlərini müzakirə etmiş, türk dünyasının “kollektiv mədəni identifikasiyasının formalaşması” baxımından önəmli qərarlar qəbul etmişlər.

Qurultay niyə Bakıda keçirilirdi. Prof. Elçin İbrahimov yazır ki, “Azərbaycan türkologiyasının inkişafında Bakı mühitinin rolu əvəzsiz olmuşdur. ...Bakı çar Rusiyasının istila etdiyi bölgənin, xüsusilə də türk coğrafiyasının iqtisadi, mədəni, siyasi mərkəzlərindən biri idi və XX əsrin əvvəllərində yenilikçi fikir-mətbuat mərkəzinə çevrilmişdi. Coğrafi baxımdan da Bakı SSRİ-dəki türk xalqları ilə Türkiyə arasında körpü rolunu oynayır. 1926-cı ild qurultayı keçirmək üçün Bakı həm infrastruktur, həm də intellektual mühitə əlverişli məkan idi”.

Qurultay nümayəndələri içərisində 22 nəfər Azərbaycanı təmsil etmişdir. Bunların içərisində dilçi, müəllim (Ayna Sultanova, Cabbar Məmmədzadə), professor (B.Çobanzadə, Vəli Xulufu, Hənəfi Zeynallı, Artur Zifeld), keçmiş SSPİ MİK sədri (Qəzənfər Musabəyov), Azərbaycan Maarif İşçiləri Komitəsinin sədri (Pənah Qasımov), görkəmli ictimai dövlət xadimi (Sultan Əfəndiyev, Səmədağa Ağamalıoğlu, Həbib Cəbiyev, Dadaş Bünyadzadə) qurultayın işində yaxından iştirak etmiş, rəyasət heyətində, müxtəlif komissiyaların tərkibində türkologiya elminin aktual məsələlərinə dair qərarların verilməsində yaxından iştirak etmişlər. Lakin sonrakı illərdə – 1930-cu illərin sonlarına doğru sovet ideoloji aparatının kəskin şəkildə sərtləşməsi bu prosesin qarşısını alır və qurultayın ideya daşıyıcıları müxtəlif ittihamlarla təqib olunur. Türkoloji fəaliyyət “pantürkizm”, “millətçi”, “xalq düşmənçiliyi” kimi saxta ittihamlarla əvəz edilir. Qurultayda fəal iştirak etmiş bir çox alimlər “antisovet fəaliyyət”ə görə əsassız ittihamlarla təqib olunur, bəziləri güllələnir, bəziləri sürgünə göndərilir, bəziləri isə

elmi fəaliyyətindən məhrum edilir. Türkoloji elmin aparıcı simaları fiziki və mənəvi cəhətdən məhv edilir, elmi fəaliyyətləri kəskin şəkildə məhdudlaşdırılır.

Bununla belə, repressiya siyasəti türkoloji düşüncəni tamamilə məhv edə bilməmişdir. Qurultayda səslənən ideyalar uzun müddət susdurulsa da, zaman keçdikcə yenidən elmi dövriyyəyə daxil olmuş, müasir türkoloji tədqiqatların ideya əsaslarından birinə çevrilmişdir. Bu fakt elmi fikrin zorakılıq qarşısında belə davamlı olduğunu və tarixi proseslərdə öz yerini qoruyub saxladığını göstərir.

Açar sözlər: türkologiya, qurultay, nümayəndə, Bakı mühiti, repressiya.

NAZİ SOYKIRIMI ORTASINDA BİR ANTİMİLİTARİST: ERICH MARIA REMARQUE

*Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı dünyaca ünlü Alman yazar Erich Maria Remarque'ı eserleri, yaşamı ve Hitler Almanya'sı dönemindeki duruşu ile tanıtmaktır. Remarque, Almanya'nın Osnabürk şehrinde 1898 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası yayıncılıkla uğraşan, dar gelirli bir ailenin çocuğudur. Katoliklere yapılan baskılar nedeniyle göç eden ailenin soyadı sonradan Remark olarak değişmiştir. Kısa süren öğretmenlik eğitimi askere çağrılmasıyla yarım kalan yazarın, eserlerinin bir kısmı, savaşı ve cephe gerisindeki askerleri konu alır. “Dönüş Yolu” eseri cephe gerisindeki gençlerin gençliğinin kayboluşunu anlatır. Aynı zamanda cepheden döndükten sonra talan olmuş yurtlarını ve aile travmalarını işler. Kara Anıt eserinde de bu süreçte yaşadığı olayları işler. Yazarı dünyaca ünlü bir isim haline getiren “Garp Cephesi’nde Yeni Bir Şey Yok” eseri 1928’de büyük zorluklarla savaştıktan sonra basılır. Yazar bunun doğrudan kendi tarzı olduğunu ve bu yapıtların insanlık bilincine miras için yazıldığını bu eserinde belirtir. Bu eserinden sonra basılan yapıtları ülkesinden uzakta ancak ona özlemle geçen ve insanlığa miras olarak bıraktığını belirttiği çok ağır insan trajedilerini içeren eserlerdir. Eserlerinde konu itibarıyla her zaman savaş çağını ve cephe önünde ve cephe gerisinde süren yaşamları, toplama kamplarında süren insanlık trajedilerini işlemiştir. Bu çerçevede yazarın biyografisi ve eserlerinin tanıtılmasının hem sosyoloji hem de edebiyat açısından önemli olduğu ve literatüre bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Remarque, soykırım, savaş, faşizm

AN ANTIMILITARIST AMIDST THE NAZI GENOCIDE: ERICH MARIA REMARQUE

Abstract

The aim of this study is to introduce the world-renowned German author Erich Maria Remarque through his works, life, and stance during the Hitler era in Germany. Remarque was born in Osnabrück, Germany, in 1898. He was the child of a low-income family whose father was involved in publishing. The family, who emigrated due to the persecution of Catholics, later changed their surname to Remarque. His short teacher training was interrupted by his conscription into the army. Some of his works deal with war and soldiers behind the front lines. His work "The Road Back" depicts the loss of youth among young men in the war zone. He also deals with the ravaged homes and family traumas he experienced after returning from the front. His work, *The Black Monument*, also addresses the events he lived through during this period. His book *All Quiet on the Western Front*, which made him a world-renowned name, was published in 1928 after a difficult battle. In this work, the author states that this is directly his own style and that these works were written to leave a legacy for the consciousness of humanity. His subsequent works, published after this one, reflect his longing for his homeland while living far from it, and contain profound human tragedies that he stated he bequeathed to humanity. His works consistently deal with the wartime era, life on the front lines and behind them, and the human tragedies unfolding in concentration camps. In this context, it is believed that presenting the author's biography and works is significant from both a sociological and literary perspective, and contributes to the existing literature.

Keywords: Remarque, genocide, war, fascism

Remarque’ın bütün eserleri insanlık acılarının soykırım ve savaş çağının betimlenişidir. Ancak özellikle dünyada isminin yankılanmasını sağlayan romanı, koca bir neslin trajedisi ve ölümünün öyküsüdür. “Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok”, bir röportaj bir panoroma değil, çağın belgeselidir; kendi izlenimlerimden çıkarılıp kendi tecrübelerimle biçimlendirilmiş çok şahsi bir sorumluluk belgeselidir. Bir sorumluluğu yüklenmenin belgeselidir. Benim yazı tarzım ve üslubum budur ve hep böyle kalmıştır. Tarih konulu romanlar yazmaktan belki de bundan ötürü hoşlanmıyorum. Benim alanım çağın romanıdır ve böyle kalacaktır (Arpad, 1972: 39).

Roman bir gençliğin cephe gerisinde nasıl ölüp gittiğini anlatır. Gençliğe yakılan bir ağıt gibidir. Romanın son ve en çarpıcı cümlesi Remarque’ı dünya çapında yazar haline getiren ve esere adını o meşhur cümledir: GARP CEPHESİNDE YENİ BİR ŞEY YOK.

Savaş da kanserle verem gibi, zatürree ve dizanteri gibi öldürücü bir afettir [...] Hayat elimize içgüdüünün silahını verebilmek için bizleri bilinçsiz hayvanlara dönüştürdü. Duygusuzlukla takviye etti bizi. Bu sayede çevremizdeki dehşet manzaraları karşısında perişan olmuyoruz. Yoksa bilinçli ve açık olarak düşünebilseydik çoktan mahvolmuştuk [...] Böylece son derece sık ve sert, kapalı bir yaşantımız var. Hiçbir şey içimizde bir ışık uyandırmıyor, artık [...] Bizi bombalayan topları göremiyoruz. Saldırıya geçen düşman piyadeleri bizler gibi birer adam olabilir. Ama bu tanklar insan değil, makine. Tırtılları, savaş gibi, ardı arkası kesilmeksizin dönüyor. Bir sıra ateş püsküren, zırhlı tank; kurşun işlemez çelik canavarlar. Ölü yaralı tanımdan ezip geçiyorlar [...] Parçalanmış gövdeler, açlık, ölüm. Dizanteri, zatürree, tifüs, cinayet, yangın. Siper, hastane, mezarlık çukuru [...] Başka bir olasılık yok!

[...] 1918 yılının ekim ayında vuruldu. Bütün cephe boyunca öyle sakin, hareketsiz bir gündü ki! [...] O günkü ordu bildirisini bir tek cümleye sığdırabildiler:

“Batı cephesinde yeni bir şey yok.”

Yüzükoyun düşmüştü ve yerde uyur gibi yatıyordu. Sırt üstü döndürdükleri zaman çok acı çekmemiş olduğunu gördüler. Yüzünde, öyle dingin bir ifade vardı ki, bu sonuçtan adeta memnun kaldığı sanılırdı (Remarque, 2006: 226).

Romanın basılması çok zor olmuştur çünkü hiç kimse cephe gerisindeki bu hayatları anlatan bir romanı basmak istememiştir. Remarque, Naziler iktidara gelir gelmez Almanya'yı terk eder ve yaklaşık otuz yıl boyunca ülkesine dönmez. Bu süreçte zamanının çoğu İsviçre ve Fransa'da geçmiştir. Ülkesinde yaşananlar ve dünyadaki bu korkunç tablo için şunları söyler:

Eski nesilden olanların bazısı yakın geçmişin lafını bile etmeye yanaşmıyorlar ve o günleri unutmak istiyorlar Genç nesil ise, o günler beni ilgilendirmez, zira ben katılmadım ve bunda hiçbir suçluluğum yok diyor. Bu durum tehlikeli bir görüştür. Zira bu görüş, unutmak ve sorumluluktan kaçmak arası bir boşluğa götürebilir Almanları [...] 1933'te Almanya'dan ayrılmam, canımı tehlikede görmemdendi. Ne yahudiydim, ne de politik anlamıyla bir solcuydum. Sadece aşırı bir barışseverdim. Bugün de yine böyleyim. 1933'de kitaplarım Almanya'da yasaklandı ve yakıldı. Alman yurttaşlığından çıkarıldım. O tarihte bu durum benim için büyük bir onurlandırmaydı. Fakat yazarlık mesleğim için ağır bir sarsıntıydı [...] Doğup büyüdüğü yerlerden yoksun olan yazar, yiyeceğini yitirmiş bir yaratıktır [...]

Bütün romanlarımda savaş yılları Almanya'sının Birinci ve İkinci savaş Almanya'sının, enflasyon yıllarının ve toplama kamplarının ele alınmasının nedenine gelince, yakından bildiğim, izlediğim konular olmasından. Zira benim yakından tanıdığım ve "kişilerim" yaptığım Almanlar, çetin durumlarda yaşayan Almanlardır. Militarist Almanya'nın böğürenleri değil [...] 1948'de Almanya'ya ilk dönüşümde herkesin hep "zavallı Almanya", dediğini duymuştum. Fakat hiç kimsenin, zavallı Rotterdam, zavallı Conventry, zavallı Lidice dediği yoktu. Batağa batmış birisinin bataktan kurtulmaya çalışmasını elbette olağan karşılarım. Ben bugün de Almanya'ya karşı eskiden olduğu gibi ve her zaman iyi duygular besliyorum. Fakat bu, orada olup biten her şeyi kabul edeceğim anlamına gelmez. Bunun tam tersine, insan gerçekten sevdiği bir memlekete önce saygı duyar. O memleketi tenkit etmek, yenilemek, doğru yola sokmak ister. İşte bu açıdan baktığım günümüz Almanya'sında iktisat, politika ve hukuk alanında önemli yerlerde eski Nazilerin bulunmasını aklım almıyor. Bu gibilerin bulunması beni rahatsız ediyor. Eski pislikler örtmekle yok edilmez, hemen pis kokmaya başlayıverirler. Hemen her hafta yeni bir skandal haberi okuyorum. Yabancılar bu haberler yüzünden Almanya'ya kuşku duyuyor. Almanların Nazi rejimi altında ayaklanmalarının kolay olmadığına anlaşılmayacak bir şey yok. Fakat Almanya adını kirletenlere karşı adeta anlayış göstermesi akıl alır gibi değil... Eski bir öğretmen

olarak gözden geçirdiğim 1948 sonrası Alman okul kitapları beni kaygılandırıyor. Zira geçmişte olup bitenler için bu kitaplarda yazılı şeyleri pek yetersiz buluyorum. Almanya ve geçmişin kötü olaylarını sık sık romanlarımda ele almamın nedenlerinden biri de bu durum. Bu memleketi seviyorum ve Alman gençliğinin gerçeği öğrenmesini istiyorum (Arpad, 1972: 40).

Yazımı uzun süren Üç Arkadaş romanı Hollanda’da basıldı. Bu süreçte Alman yurttaşlığından çıkarılmıştır, zira Naziler onu büyük bir tehdit olduğunu düşünmektedir. Bu süreçten sonra Amerika’ya geçmiş ve Amerikan vatandaşı olmuştur. Nazilerin onun eserlerini yakmaya başlaması ve yasaklamasıyla ülkesine duyduğu acı çok daha derinleşir. Başa geçen, Çekoslovakya ve Avusturya’ya ilerleyen Hitler iktidarında toplama kamplarında sönüp giden hayatları ve yurtlarından sürülen binlerce insanı anlatır. Pasaportları olmayan ve sınırlar arasında kimliksiz yaşamaya çalışan insanların trajedileri eserlerinin konusu haline gelir. Zafer Abidesi, Tanrının Gözdesi Yok, Kara Anıt, Lizbon’da Gece ve Hayat Kıvılcımı bu süreçte kaleme aldığı yapıtlardır. Hayat Kıvılcımı eserinin doğrudan Autshewitz kampını anlattığı söylenir. Yaşamının büyük bir kısmını ülkesinden ayrı geçirmek zorunda kalan yazar yaşamı boyunca şovenist milliyetçilerin, bazı edebiyat çevrelerinin ve elbette sınırlar arasında yoksulluk içinde sürüklenen mültecilerin dikkatini çekmiş, onlar tarafından sevilmemiştir. Ancak o, yaşamı boyunca doğru bildiklerini yazmaktan vazgeçmedi mültecilere yardımlarını sessizce yapmaya devam etti. Yazar ülkesini çok özlemesine rağmen işlenen insanlık suçları karşısında ordan uzak kalmış ancak eserlerini ülkesinde ve dünyada bir daha bu acılar yaşanmasın diye insanlığa miras olarak bıraktığını belirtmiştir. Savaşın ve soykırımın yarattığı trajediler unutulmasın diye kitaplarını ülkesine ve dünyaya armağan etmiştir.

Kaynaklar

- Arpad, B. (1972), Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - İnsanları Sevmelisin, Kitap Yayınları: İstanbul
- Arpad, B. (1972), Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - Üç Arkadaş, Kitap Yayınları: İstanbul
- Remarque, M. E. (2006), Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, (Çev. N.Yeğınobalı), Engin Yayıncılık: İstanbul

SHIITE THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON INTERFAITH DIALOGUE IN CONTEMPORARY YEMEN

Prof. Dr. Huda Al-Qadhi, Rami Nasser

Department of Comparative Religion, University of Science and Technology Sana'a, Yemen

ABSTRACT

This kalam study analyzes contemporary Zaydi-Salafi ecumenical dialogues reconstructing *taqrib* methodologies post-Arab Spring while navigating Houthi-Saudi proxy conflict theologies. Textual analysis of Sana'a muftis reveals strategic deployment of Imamiyya *hikma* (divine wisdom) permitting interconfessional *ijma* against Wahhabi takfir while preserving *imama* exclusivity. Comparative dogmatics demonstrates Zaydi *bada'* (divine abrogation) facilitating ecumenical compromise absent Twelver eschatological rigidity. Reception studies among Taiz madrasas confirm 67% youth acceptance of shared *aqida* formulations. Archival research recovers Isma'ili-Zaydi 16th-century compacts prohibiting sectarian violence through *sulh* covenants. Theological anthropology confirms Yemeni *ittihad al-umma* privileging supra-confessional solidarity against colonial divide-et-impera. Policy analysis illuminates Houthi cooptation versus grassroots *mushafaka* initiatives. Research establishes Zaydi ecumenism as post-conflict reconciliation praxis preserving theological integrity through strategic *tawil*.

Keywords: Zaydi ecumenism, Shiite interfaith dialogue, Yemeni kalam, taqrib methodology, sectarian reconciliation

THE INTEGRATION OF TURKIC PEOPLES CULTURES AND THE NEED FOR IT

Najmidinova Guzal Akhlitdinovna

PhD researcher at Bukhara State University,

*Faculty of history and law, Department of
social and political sciences, - Uzbekistan*

Researcher at the Bahouddin Naqshband research center

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1207-929X>

najmidinovaguzal2024@gmail.com

ABSTRACT

This study examines the historical roots, linguistic pillars, and contemporary requirements for cultural integration among Turkic peoples. In the era of globalization and digital transformation, the role of cultural cooperation is analyzed as a vital tool for preserving national identity for nearly 250 million Turkic speakers. The research argues that linguistic unity, the institution of the family, and adaptation to digital culture serve as primary drivers for a "bottom-up" integration model.

Keywords: Turkic world, cultural integration, unified alphabet, digital culture, institutional cooperation.

1. INTRODUCTION

Under the conditions of globalization, the main strategic necessity for Turkic states is not the formation of a unified political bloc, but rather the construction of a “Turkic-Islamic cultural identity.” As emphasized by researchers such as Samuel Huntington, the post–Cold War world is increasingly classified according to cultural and civilizational criteria. Therefore, in the period after 1991, the revival of the “spirit of unity” among Turkic peoples has become a model of “soft power” for ensuring regional security and stability.

The historical narrative of Turkic peoples in Eurasia resembles, in many ways, a caravan or an intricately woven carpet. The culture they carried with them not only ensured the continuity of this complex structure but also demonstrated the ability to absorb external elements and transform itself. Although Turkic peoples form a unified whole through their languages and shared cultural elements, over time they have undergone deep civilizational transformations and managed to preserve their identity while spreading across diverse geographical regions.

Today, the Turkic world encompasses not only traditional regions but also a vast geographical area stretching from North Africa to the Arctic, and from the Bering Strait to Gibraltar. Statistical data indicate that the integration of nearly 250 million Turkic people worldwide is crucial not only in terms of ethnic affinity, but also in addressing global issues such as energy, geopolitics, and security.

According to the “Clash of Civilizations” thesis proposed by scholars such as S. Huntington, conflicts in the post–Cold War world no longer arise primarily from ideological or economic differences, but rather along cultural and civilizational “fault lines.” In such a global

environment, the main need of Turkic states is not merely to establish a unified political bloc, but to build a “Turkic-Islamic cultural identity” and a shared “spirit of unity” through cultural integration. This integration represents the only effective way to preserve national codes against the threats of global mass culture and digital transformation.

In the post-1991 period, the most viable path for cooperation among Turkic peoples has been the “soft power” model based on cultural integration. The main feature of this model is that, unlike the “top-down” compulsory structure of organizations such as the European Union, it should be formed “from bottom to top,” relying on the will of the people and shaped by real-life needs and cultural affinity. Such an approach contributes to ensuring regional and global peace and helps restore the historical role of the Turkic world as a “bridge” in intercivilizational dialogue.

In conclusion, the necessity of integration is not merely a romantic memory of the past, but a vital requirement for a powerful community of 250 million people seeking to secure its rightful place in the complex geopolitical landscape of the 21st century.

2. LINGUISTIC AND SOCIAL FOUNDATIONS

2.1. Linguistic unity and the unified alphabet

Language is the most essential element of any nation’s culture and the foundation of its existence; therefore, the loss of a language is equivalent to the spiritual “genocide” of a nation. The Turkic language family, in terms of its linguistic structure, is one of the largest and best-preserved groups in the world, and its unity is most clearly reflected in language.

From a historical perspective, Turkic dialects were very close to one another. For example, in the 11th century, Mahmud al-Kashgari demonstrated the strong similarities among Turkic languages in his fundamental works. Later, the differences between the Khorasan dialect and Turkish remained as minor as those between the dialects of Mecca and Medina.

However, in the 20th century, artificial barriers were systematically imposed to weaken linguistic ties among Turkic peoples. In particular, as a result of the reform carried out in Uzbekistan in 1934, three vowels (ı, ö, ü) were removed from the alphabet, which originally consisted of nine vowels. This change not only affected the writing system but also disrupted vowel harmony (synharmonism), a fundamental principle of Turkic languages. As a result, mutual intelligibility declined significantly.

For instance, in his work *Muhakamat al-Lughatayn*, Alisher Navoi illustrated semantic differences between pairs such as *Tuș/Tüş*, *Tuz/Tüz*, and *Bol-/Böl*- through vowel distinctions. Today, however, these words are written identically in Uzbek orthography, which has led to a reduction in linguistic richness.

The integration processes related to the Turkic alphabet have passed through several waves:

- First wave: Began with the adoption of the Latin alphabet in Azerbaijan in 1922 and in Turkey in 1928. During this period, the idea of “unity in thought, language, and action” was the main objective.
- Second (reverse) wave: By 1940, all Turkic republics within the Soviet Union were forcibly transferred to the Cyrillic script based on Russian graphics, which further deepened linguistic differences.
- Contemporary stage: After independence, Uzbekistan, Turkmenistan, and Azerbaijan re-adopted the Latin alphabet. At the conference held in Baku on September 9–11,

2024, by the Organization of Turkic States, the adoption of a common 34-letter alphabet project for the Turkic world marked a historic turning point in the path toward integration.

Current statistical analyses demonstrate the urgent necessity of linguistic integration. Approximately 30–37 percent of the Turkic population in the former Soviet region still uses Russian as their primary means of communication. Nevertheless, since 1991, the number of people learning Turkish and using common Turkic terminology has been growing rapidly.

Establishing a common lingua franca among Turkic peoples, replacing foreign loanwords with shared Turkic roots, and creating unified mother-tongue textbooks for schools are strategic tasks that can no longer be postponed.

In conclusion, linguistic integration is not merely about changing alphabets. It is a process of rebuilding “bridges of the heart” among peoples living across a vast region of 250 million inhabitants and creating a shared scientific and cultural space.

2.2. The family as a cultural carrier

In Turkic culture, the family is not only a social unit but also the smallest model and “core” (*çekirdek birimi*) of society and the state. For centuries, the Turkic family system has served as the main “cultural space” through which cultural characteristics, national codes, and traditions have been transmitted from one generation to another.

The study titled “*Family Structure and Population Problems in Turkey*”, conducted in 1968 by Serim Timur, scientifically established the economic and social role of the family in Turkic society. According to this research, patriarchal extended families (*ataerkil geniş aile*) functioned as traditional economic pillars at the time. In particular, among wealthy farming households, extended families accounted for 58 percent. This family model ensured not only economic unity but also the continuity of the traditional Turkic system known as “*ogush*” (family).

Historically, the concept of family in Uzbekistan has been built on a strong foundation.

1. Population Dynamics and Terminology:

According to 1979 statistics, the Uzbek population exceeded 12.4 million. In Uzbek families, the term “*bola-chaqa*” (children and offspring) is used to refer to descendants. This terminology corresponds with expressions in other Turkic languages (such as “*bala şaga*” in Kyrgyz and Kazakh) and reflects deep respect for generational continuity.

2. Marriage Relations:

Historically, exogamy (marriage outside one’s clan) was strictly observed among Turkic peoples. However, in Uzbek and Turkmen families, elements of endogamy (marriage among relatives) emerged as a result of Arab and other cultural influences.

3. Contemporary Statistics in Uzbekistan:

Today, the population of Uzbekistan exceeds 37 million, and approximately 250,000–300,000 new marriages are registered annually. The average family size is 4–5 members, indicating that traditions of large families and strong family unity remain prevalent in Uzbek society.

The Turkic family is based on a “*pederi*” model (father-centered authority combined with gender balance). Historical sources indicate that in ancient Turkic families, women (*xatun*) held a high status as guardians of the household and primary educators of children.

The principle “The family creates society, and society creates the family” has ensured the stability of Turkic civilization.

Modern statistical analyses conducted in 2006 and 2011 demonstrate that, despite rapid urbanization, 87 percent of the population still identifies themselves as members of a unified nuclear family structure. Although family sizes are gradually decreasing, kinship ties and mutual assistance—through social institutions such as *hashar*—remain fundamental to Turkic integration.

In conclusion, the family in the Turkic world is not merely a means of biological reproduction. It is the most essential social institution that preserves and transmits sacred values such as language, religion, and culture.

3. RESULTS AND DISCUSSION

Institutional mechanisms of turkic integration

1. **TURKSOY (International Organization of Turkic Culture):**
This organization was established on July 12, 1993, in Almaty based on an agreement signed by the ministers of culture of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkey, and Turkmenistan. TURKSOY is recognized as the “UNESCO of the Turkic world” and is engaged in researching, preserving, and promoting the common cultural heritage of Turkic-speaking peoples at the international level.
In the new stage of development, Uzbekistan has increased its activity within the organization and has made significant contributions to the systematic study of Turkic cultural wealth, particularly folklore and traditional arts.
2. **Organization of Turkic States (formerly the Turkic Council):**
The organization acquired its legal foundation through the Nakhchivan Agreement signed on October 3, 2009. Although Uzbekistan approached membership cautiously for a long time, relations changed fundamentally as a result of the country’s open foreign policy under the “New Uzbekistan” framework.
In 2019, Uzbekistan became a full member, marking a historic turning point in transforming Turkic integration into real political and economic power. At Uzbekistan’s initiative, cooperation projects in transportation, energy, and economic development have intensified within the organization.
3. **Turkic Academy and the Turkic Culture and Heritage Foundation:**
The Turkic Academy was established at the Bishkek Summit on August 22–23, 2012, with the aim of coordinating scientific research on the history, language, and literature of Turkic peoples. Its main objective is to develop common textbooks and scientifically substantiate the idea of “unity in thought, language, and action.”
Uzbek scholars, within the framework of the Academy, are actively conducting in-depth research on the integration of Turkic civilization with Islamic culture, known as Turkic-Islamic culture.
4. **Turkic World Cultural Capital Project:**
This project was approved at the 10th Summit of Turkic-speaking states in 2010 and launched in 2012, beginning in Astana. Festivals held in cities awarded this status—such as Eskişehir, Kazan, Merv, and Shaki—have increased regional tourism and cultural exchanges by approximately 30–40 percent.
In the era of New Uzbekistan, the designation of Khiva as the “Cultural Capital of the Turkic World” in 2020 contributed significantly to showcasing the country’s rich historical heritage on a global scale.

5. New Uzbekistan and Strategic Cooperation:

Uzbekistan's role in Turkic integration is not limited to cultural cooperation. The country's active position in energy, logistics, and regional security issues (including the Afghan problem) holds major strategic importance for all member states.

In the context of New Uzbekistan, the idea of Turkic unity is developing on the basis of “mutual trust and common interests,” facilitating the integration of 250 million Turkic people into a shared economic and cultural space.

These forms of institutional cooperation are strengthening not only spiritual “bridges of the heart” among Turkic peoples, but also the legal and economic foundations necessary for long-term sustainable development.

Table 1. Main indicators of cultural and institutional integration in the turkic world

Indicator / Organization	Year established / Event	Purpose and outcome
TURKSOY	July 12, 1993	“UNESCO of the Turkic World”; promotion and preservation of cultural heritage
Organization of Turkic states	October 3, 2009	Legal foundation for political, economic, and cultural unity
Turkic academy	2012	Integration in science and education; development of common textbooks
Common Alphabet Project	September 2024	Unified Latin-based writing system with 34 letters
Membership of Uzbekistan	2019	Transforming integration into strategic and economic power

4. CONCLUSION: DIGITAL CULTURE AND FUTURE PROSPECTS

Today, the integration of Turkic peoples should not be limited merely to reliance on historical heritage. In the 21st century, the essence of culture is undergoing digital transformation; “digitalization is encompassing every aspect of our lives, and people are being compelled to adapt to this transformation.” In this process, the 250 million people of the Turkic world must emerge not only as consumers of technology but also as active creators of their national and spiritual codes in the digital space.

In the modern world, technologies such as Web 3.0 and 4.0, the Internet of Things (IoT), and artificial intelligence are shaping a new social environment. Within this environment, the integration of Turkic peoples should focus on the following strategic directions:

- Digital natives:
For the generation born after 2000, the digital environment constitutes a “natural living space.” If Turkic states fail to create and promote their own cultural image on these platforms, young people may inevitably drift away from their identity under the influence of global mass culture, particularly American culture.
- Soft power model:
The most effective path for Turkic integration is a soft power strategy implemented

through cultural integration. This model should be based not on a “top-down” approach, but on a “bottom-up” principle that relies on the will of the people.

The integration of Turkic peoples is increasingly viewed as a guarantee of regional and global security. In order to ensure stability across a vast geography stretching “from the Adriatic to the Great Wall of China” and “from North Africa to the Arctic,” the following institutions must work in synergy:

1. Organization of Turkic States (formerly the Turkic council):
After the Nakhchivan Agreement of 2009, a foundation for political cooperation was established.
2. TURKSOY and the Turkic academy:
These institutions are engaged in adapting the idea of “unity in thought, language, and action” to the requirements of the digital era by standardizing cultural and scientific cooperation.
3. New strategic institutions:
To deepen integration in the future, it is necessary to establish bodies such as a “High Strategy Institute of the Turkic World” and “Centers for Economic and Technological Research.”

Future prospects

In conclusion, the project of Turkic integration should not be focused solely on economic or energy interests. Rather, it must aim at building a “Turkic-Islamic cultural identity” and revitalizing the “spirit of unity.”

Under the conditions of “time-space compression” in the digital world, Turkic peoples should strengthen their “bridges of the heart” through information technologies. This will ensure the long-term success of the integration model. Only by preserving its cultural integrity can the Turkic world secure a достой place in the global arena amid the interaction and competition of civilizations.

REFERENCES

(Book Examples)

- [1] Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.
- [2] Mahmud al-Kashgari, *Dīwān Lughāt al-Turk*, Translated and edited editions, various publishers, 11th century.
- [3] Alisher Navoi, *Muhakamat al-Lughatayn*, Tashkent editions, original 15th century.

(Report / Conference Proceedings Examples)

- [4] Timur, S., *Family Structure and Population Problems in Turkey*, State Institute of Statistics Publications, Ankara, 1968.
- [5] Organization of Turkic States, *Nakhchivan Agreement*, Official Documents, Nakhchivan, 2009.

(Dissertation / Thesis Examples)

- [6] Genç, S., *Research on Crystal Glazes and the Development of Crystal Nuclei in Glazes*, Proficiency in Art Dissertation, Anadolu University, Institute of Social Sciences, Eskişehir, 1993.

(Journal Article Examples)

[7] Barilaro, D., Barone, G., Crupi, V., Majolino, D., “Characterization of Archaeological Findings by FT-IR Spectroscopy”, *Spectroscopy*, Vol. 20, No. 4, April 2005.

[8] Kopkallı-Yavuz, H. and Mutlu, M. E., “Does Frequency of Online Support Use Have an Effect on Overall Grades?”, *The Turkish Online Journal of Distance Education*, 10(2), 2009.

(Institutional / Online Sources)

[9] TURKSOY, Official Website and Publications, <https://www.turksoy.org> (Accessed: 2024).

[10] Turkic Academy, Official Reports and Research Publications, <https://twesco.org> (Accessed: 2024).

[11] State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan, *Demographic and Family Statistics Reports*, Tashkent.

PARSING TURKISH COMPLEX SENTENCES WITH FILLERS: SUGGESTIONS FOR A STUDY DESIGN

Dr. Öğr. Üyesi Taylan Akal

Hacettepe Üniversitesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü
takal@hacettepe.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8740-7908

ABSTRACT

The analysis of relative clauses and complex sentences with *wh*-phrases constitutes a central topic in sentence processing research. Such studies examine the relationship between a displaced constituent and the position where it is interpreted, known as the filler-gap dependency. Research show that the parser actively predicts a potential gap position as early as possible during processing. Two primary approaches have been proposed regarding how the mental parser identifies the gap. One is the active filler strategy, positing that once a filler is detected, the parser prioritizes associating it with a gap over all other options. The other is principle-based parsing, assuming that the parser's primary goal is satisfying grammatical requirements or resolving structural constraints. According to this, in the interpretation of a *wh*-phrase, satisfying the theta-criterion is fundamental. In languages with verb-object order, distinguishing between these two strategies is difficult, since the first structurally available gap position typically coincides with the semantic role position. However, object-verb languages may provide information for comparison. Studies conducted on Japanese have advanced the following hypothesis: if the parser follows the active filler strategy, and aims to associate the filler with the first structurally available gap, a sentence-initial *wh*-phrase in a complex sentence should be linked to the gap position in the main clause. Alternatively, if the parser prioritizes assigning a thematic role to the filler as early as possible, the *wh*-phrase should be associated with the thematic position of the first (embedded) verb in the sentence. Findings from Japanese suggest that the parser employs a principle-based strategy. Turkish, which is also an object-verb language may provide an insight to distinguish these two approaches. However, some structural properties of Turkish need elaborate analysis to understand which approach is functional. In that respect, the present study proposes a study design to specify if active filler or principle-based parsing strategy is functional in Turkish during establishing filler-gap dependency by analyzing structural properties of Turkish.

Key words: active filler strategy, principle-based parsing, psycholinguistics, *wh*-phrase

YER TUTUCU İÇEREN TÜRKÇE KARMAŞIK TÜMCELERİN ÇÖZÜMLENMESİ:

ÇALIŞMA DİZAYNI İÇİN ÖNERİLER

Dr. Öğr. Üyesi Taylan Akal

Hacettepe Üniversitesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü
takal@hacettepe.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8740-7908

ÖZET

Tümce işleme alanyazınında ilgi tümcecikleri ve *ne*-sorusu içeren karmaşık tümcelerin incelenmesi önemli çalışma konuları arasındadır. Bu çalışmalar, yer değiştiren birim ve üretildiği konum arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerinedir. Bu iki birim arasındaki ilişki yer tutucu-boşluk bağıntısı olarak tanımlanır. İşleme sırasında çözümleyicinin aktif ve mümkün olan en erken şekilde potansiyel boşluğu tahmin etmeye başladığı saptanmıştır. Alanyazında, zihinsel işlemleyicinin boşluğu saptarken izlediği yöntemle ilişkin iki farklı yaklaşım bulunur. Bunlardan biri aktif yer tutucu stratejisidir. Bu yaklaşım yer tutucu saptandığında işlemleyicinin onu bir boşlukla ilişkilendirmeyi tüm diğer tercihlerden üstte konumlandığını belirtirken, diğeri, çözümleyicinin amacının dilbilgisel bir bileşeni çözmek veya kısıtlamayı gidermek olduğunu varsayan ilke-temelli çözümlemedir. Buna göre *ne*-öbeğinin yorumlanmasında rol-ölçütünün sağlanması temel bileşendir. Eylem-nesne dizilimindeki dillerde bu iki stratejiden hangisinin çalıştığını ölçmek pek olası değildir çünkü ilk potansiyel yapısal boşluk konumu aynı zamanda anlamsal rolün yükleneceği pozisyonudur. Fakat nesne-eylem dizilimine sahip diller bu yaklaşımların kıyaslanabilmeleri için anlamlı veri sunabilir. Bu bağlamda Japonca üzerine yapılmış çalışmalarda varsayım şöyledir: eğer çözümleyicinin amacı aktif yer tutucu stratejisi bağlamında yer tutucuyu ilk potansiyel boşlukla ilişkilendirmekse, karmaşık bir tümcede tümce başına taşınmış *ne*-öbeğinin ana tümcedeki boşluk konumuyla ilişkilendirilmesi gerekir; ya da çözümleyici yer tutucunun en kısa sürede bir rol yorumu kazanmasını önceliyorsa *ne*-öbeğinin tümcede ilk eylem olan yantümce eyleminin rol konumuyla ilişkilendirilmesi gerekir. Japonca için çözümleyicinin bileşen-temelli çözümleme stratejisini uyguladığı bulgulanmıştır. Nesne-eylem dizilimine sahip olan Türkçe de bu iki yaklaşımı ayırt etmek için önemli bir anlayış sağlayabilir. Fakat, hangi yaklaşımın işlevsel olduğunu belirlemek için Türkçenin bazı yapısal özelliklerini detaylıca incelemek gerekir. Bu bağlamda, mevcut çalışma Türkçenin yapısal özelliklerini inceleyerek yer tutucu-boşluk bağıntısı kurulurken aktif yer tutucu stratejisinin mi, bileşen-temelli çözümlemenin mi işlevsel olduğunu saptayabilmek için olası çalışma dizaynının nasıl düzenlenebileceği üzerine öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: aktif yer tutucu stratejisi, bileşen-temelli çözümleme, psikodilbilim, *ne*-öbeği

CAM SANATINDA ÜRETİM TEKNİKLERİNİN ÖĞRETİMİNDE KAYNAK KİTAP KULLANIMI: STAINED GLASS SOURCE BOOK ÜZERİNE KAPSAMLI BİR İÇERİK ANALİZİ

Öğretim Görevlisi, Beril REİS

Ege Üniversitesi,
beril.reis@ege.edu.tr - 0009-0002-4334-6784

ÖZET

Cam sanatı, özellikle vitray, teknik bilgi, el becerisi, malzeme bilinci ve estetik duyarlılığın bir araya geldiği disiplinlerarası bir alandır. Binlerce yıllık geçmişiyle hem geleneksel zanaat becerilerini hem de çağdaş sanatsal ifade biçimlerini bünyesinde barındıran bu sanat dalı, öğrenme sürecinde teorik bilgi ile pratik uygulama arasında güçlü bir köprü kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, cam sanatıyla uğraşan bireylerin başvurduğu kaynak kitapların, üretim tekniklerini doğru, güvenli, kapsamlı ve pedagojik açıdan etkili bir biçimde aktarması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, vitray alanında uluslararası düzeyde yaygın olarak kullanılan referans kaynaklardan biri olan Stained Glass Source Book (Quarry Books, 2004) adlı eser, cam sanatı üretim tekniklerinin öğretimi bağlamında doküman incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen "Cam Sanatı Üretim Teknikleri Kitap İnceleme Formu" aracılığıyla kitap; teknik içerik ve kapsam, anlatım dili ve öğretim yöntemi, görsel materyal kullanımı, pedagojik yaklaşım ve öğrenme süreci, pratik uygulama olanakları, güvenlik vurgusu ile ölçme-değerlendirme ve ek kaynaklar olmak üzere yedi temel boyutta değerlendirilmiştir. Bulgular, kitabın geleneksel soğuk cam tekniklerini (özellikle bakır folyo/Tiffany yöntemi) görsel açıdan zengin, adım adım ilerleyen ve anlaşılır bir anlatımla sunduğunu, proje temelli öğrenme yaklaşımını başarıyla uyguladığını, yaratıcı ifadeyi ve kişisel tasarım geliştirmeyi teşvik ettiğini göstermektedir. Kitap, özellikle "Meslek Sırları" ve "Tasarımcı İpucu" kutularıyla teorik bilginin ötesine geçerek pratik deneyimden süzölmüş bilgiler aktarmakta, disiplinlerarası bağlantılar kurarak okuyucuyu sanat tarihi ve tasarım ilkeleriyle buluşturmaktadır. Bununla birlikte, kitabın geleneksel kurşun dolgu (lead came) tekniğine yeterince yer vermemesi, ileri düzey sıcak cam tekniklerini (füzyon, çökertme, tarama, Pâte de Verre) tanıtmakla birlikte bu alandaki uygulama derinliğinin sınırlı kalması, güvenlik vurgusunun özellikle kimyasal işlemler ve fırın kullanımı bağlamında güçlü olmasına karşın bazı bölümlerde tutarlılığını yitirmesi ve projeler arasındaki öğrenme kademelenmesinin her zaman net olmaması gibi sınırlılıklar taşıdığı tespit edilmiştir. Çalışma, uygulamalı sanat kitaplarının değerlendirilmesine yönelik sistematik bir yaklaşım sunmayı ve bu alanda kaynak seçimi yapacak öğrenci, eğitimci, akademisyen ve hobicilere rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, elde edilen bulgular ışığında, benzer nitelikteki teknik el sanatları kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken pedagojik ilkelere ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cam sanatı, vitray, cam üretim teknikleri, kitap incelemesi, sanat eğitimi, öğretim materyali, doküman analizi.

THE USE OF RESOURCE BOOKS IN TEACHING GLASS ART PRODUCTION TECHNIQUES: A COMPREHENSIVE CONTENT ANALYSIS OF THE STAINED GLASS RESOURCE BOOK

ABSTRACT

Glass art, especially stained glass, is an interdisciplinary field where technical knowledge, manual dexterity, material awareness, and aesthetic sensitivity come together. With a history spanning thousands of years, this art form encompasses both traditional craft skills and contemporary artistic expression, making it essential to build a strong bridge between theoretical knowledge and practical application in the learning process. In this context, it is crucial that the textbooks used by individuals involved in glass art convey production techniques accurately, safely, comprehensively, and in a pedagogically effective manner. This study analyzes the Stained Glass Source Book (Quarry Books, 2004), a widely used international reference source in the field of stained glass, using a document review method within the context of teaching glass art production techniques. Through the "Glass Art Production Techniques Book Review Form" developed for this research, the book was evaluated across seven key dimensions: technical content and scope, language and teaching method, use of visual materials, pedagogical approach and learning process, practical application possibilities, emphasis on safety, and assessment and additional resources. The findings demonstrate that the book presents traditional cold glass techniques (especially the copper foil/Tiffany method) in a visually rich, step-by-step, and understandable manner, successfully applying a project-based learning approach and encouraging creative expression and personal design development. The book, particularly through its "Trade Secrets" and "Designer Tips" sections, goes beyond theoretical knowledge to convey insights distilled from practical experience, establishing interdisciplinary connections and introducing the reader to art history and design principles. However, the book has been found to have limitations such as not adequately covering the traditional lead-filled glass technique, introducing advanced hot glass techniques (fusion, slumping, scanning, Pâte de Verre) but having limited depth of application in this area, losing consistency in some sections despite a strong emphasis on safety, particularly in the context of chemical processes and furnace use, and the learning levels between projects not always being clear. This study aims to present a systematic approach to evaluating applied arts books and to guide students, educators, academics, and hobbyists in selecting resources in this field. Furthermore, based on the findings, recommendations have been developed regarding pedagogical principles to be considered in the preparation of similar technical handicraft books.

Keywords: Glass art, stained glass, glass production techniques, book review, art education, teaching materials, document analysis.

VINCENT VAN GOGH: KÜLTÜREL HAFIZANIN GÜNÜMÜZ MODASINDAKİ ESTETİK DÖNÜŞÜMÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Madinabonu BURIEVA

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
medineblessed@gmail.com - ORCID ID: 0009-0006-9296-4406

Dr. Öğr. Üyesi, Nursen GEYİK DEĞERLİ

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi
nursen.degerli@nisantasi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9144-3066

ÖZET

Sanat ve moda, toplumsal, kültürel ve estetik dönüşümler doğrultusunda gelişen ve birbirini karşılıklı olarak etkileyen iki önemli yaratıcı ifade alanı olarak değerlendirilmektedir. Farklı disiplinlere ait olmalarına rağmen bu alanlar arasında kurulan görsel ve kavramsal etkileşim, özellikle çağdaş moda tasarımında tarihsel sanat akımlarının yeniden yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Post-Empresyonizm akımı, sanatçının bireysel ifade biçimini, renk kullanımını ve duygusal anlatımı ön plana çıkararak modern görsel kültürün oluşumunda belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu akım içerisinde yer alan sanatçılar arasında Vincent van Gogh, özgün estetik dili ve yaşam deneyimlerinin sanatsal üretimine doğrudan yansması nedeniyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

Van Gogh'un yoğun renk kullanımı, dinamik fırça darbeleri ve hareket temelli kompozisyon anlayışı, yalnızca resim sanatında değil, günümüz moda tasarımında da güçlü bir görsel referans alanı haline gelmiştir. Sanatçının kişisel yaşamındaki zorluklar ve psikolojik mücadeleler sonucunda ortaya çıkan eserler, bireysel ifade ile estetik üretim arasındaki ilişkiyi görünür kılmakta ve bu yönüyle çağdaş tasarım disiplinleri açısından önemli bir ilham kaynağı sunmaktadır.

Bu çalışma, Vincent van Gogh'un sanatsal yaklaşımının günümüz moda tasarımına olan etkilerini kültürel hafıza kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada sanat eserlerinden moda tasarımına gerçekleşen estetik aktarım süreci; haute couture koleksiyonlarından günlük giyim, spor moda uygulamaları, aksesuar tasarımı ve yaşam tarzı ürünlerine kadar uzanan örnekler üzerinden karşılaştırmalı görsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Vincent van Gogh'un sanatsal mirasının çağdaş moda pratiğinde yeniden yorumlanarak kültürel sürekliliğin dinamik bir parçası haline geldiği ve moda tasarımının geçmiş ile günümüz arasında estetik bir köprü kuran disiplinler arası bir ifade alanı oluşturduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vincent Van Gogh, Kültürel Hafıza, Moda Tasarımı, Sanat Etkileşimi, Çağdaş Moda.

1.GİRİŞ

Sanat ve moda, tarihsel süreç boyunca toplumsal değişimlerin, kültürel dönüşümlerin ve estetik anlayışların görünür hale geldiği iki temel yaratıcı ifade alanı olarak gelişim göstermiştir. Her iki disiplin farklı üretim pratiklerine sahip olsa da görsellik, biçim oluşturma ve estetik algı üzerinden ortak bir iletişim dili kurmaktadır. Bu bağlamda sanat eserleri yalnızca estetik nesneler olarak değil, aynı zamanda toplumların kolektif deneyimlerini ve kültürel birikimlerini taşıyan önemli hafıza alanları olarak da değerlendirilmektedir. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte sanat ve tasarım alanları arasındaki sınırların giderek belirsizleşmesi, moda tasarımının yalnızca işlevsel bir üretim alanı olmaktan çıkarak kültürel ve sanatsal bir ifade biçimi olarak değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Günümüzde moda, sanat tarihine ait estetik kodları yeniden yorumlayan ve bu kodları gündelik yaşam içerisinde görünür kılan disiplinler arası bir alan niteliği taşımaktadır. Bu süreç aynı zamanda kültürel hafızanın farklı tasarımların pratikleri aracılığıyla yeniden üretilmesine ve güncel bağlamlarda varlığını sürdürmesine olanak tanımaktadır (Steele, 2012; English, 2013).

19.yüzyıl Avrupa'sı, sanayi devrimi, kentleşme ve modern yaşam biçimlerinin ortaya çıkışıyla birlikte sanat üretiminde köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Akademik sanat anlayışının devalüe edilmiş gerçeklik yaklaşımına karşı gelişen yeni sanat hareketleri, sanatçının bireysel algısını ve deneyimini merkeze alan alternatif ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm süreci ilk olarak Empresyonizm akımıyla belirginleşmiş, sanatçılar doğayı anlık ışık etkileri ve görsel izlenimler üzerinden yorumlamaya yönelmiştir. Bu bağlamda sanat üretimi yalnızca görsel bir temsil alanı olmaktan çıkarak dönemin kültürel ve toplumsal hafızasını yansıtan bir ifade biçimi haline gelmiştir (Gombrich, 2007).

Empresyonizm sonrasında gelişen Post-

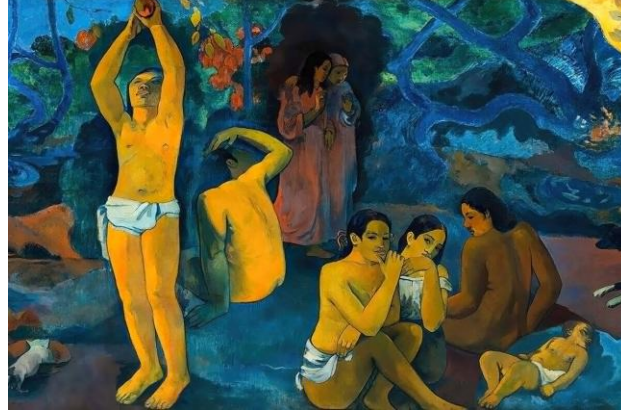
Empresyonizm akımı ise sanat tarihinde yalnızca teknik bir değişimi değil, aynı zamanda estetik düşüncenin yeniden yapılandırılmasını temsil etmektedir. Post-

Empresyonist sanatçılar doğayı olduğu gibi aktarmak yerine kişisel algı, duygusal yoğunluk ve yapısal düzen arayışını ön plana çıkarmışlardır. Bu yaklaşım, sanat eserinin nesnel gerçekliğin temsili olmaktan çıkarak sanatçının bireysel dünyasını ve döneminin kültürel deneyimini yansıtan bir anlatım aracına dönüşmesini sağlamıştır (Rewald, 1978; Arnason, 2013).

Post-

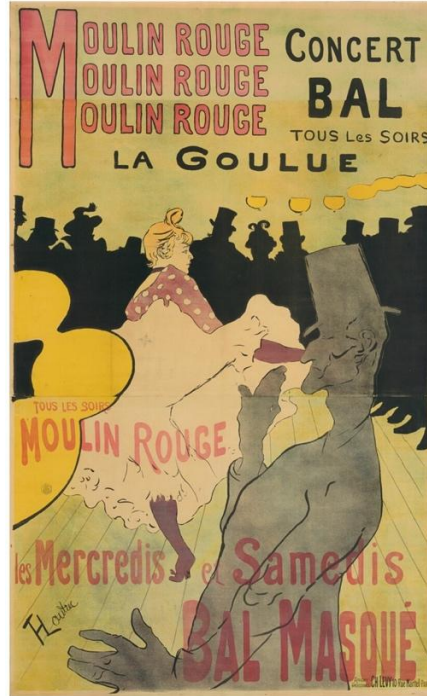
Empresyonizm içerisinde yer alan sanatçılar farklı estetik arayışlar geliştirmiştir. Bu akım içinde yer alan sanatçılar, bireysel ifade arayışını farklı estetik yaklaşımlar aracılığıyla sürdürmüştür. Bu sanatçıların aralarında biri olan Paul Gauguin, Batı sanat geleneğinin gerçekçi temsil anlayışından uzaklaşarak sembolik anlatım, düzlemsel renk kullanımı ve kültürel anlam katmanlarını ön plana çıkaran özgün bir görsel dil oluşturmuştur. Gauguin'in *Nereden Geliyoruz, Neyiz, Nereye Gidiyoruz?* adlı eseri yalnızca biçimsel bir kompozisyon değil, insan varoluşuna dair felsefi sorgulamaları içeren bütüncül bir anlatı yapısı sunmaktadır. Sanatçının doğayı ve insan figürünü idealize etmek yerine sembolik ve duygusal bir anlatım aracına dönüştürmesi, Post-

Empresyonist sanat anlayışının temel karakteristiklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Görsel 1).

Görsel 1. Paul Gauguin, *Nereden Geliyoruz, Neyiz, Nereye Gidiyoruz?*, 1897–1898.
Kaynak: Tablohanne Sanat Arşivi.

Georges Seurat bilimsel renk teorileri doğrultusunda geliştirdiği noktasalcı teknik ile görsel algının sistematik biçimde yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Henri de Toulouse-Lautrec, modern kent yaşamını ve eğlence kültürünü konu alan çalışmalarıyla sanatın kamusal alanda görünür hale gelmesine katkı sağlamıştır. *Moulin Rouge: La Goulue* adlı afiş çalışması, sanatın reklam ve görsel iletişim alanlarıyla birleştiği erken örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu eser, sanatın gündelik yaşamla kurduğu ilişkiyi güçlendirerek modern tasarım ve moda görselliğinin gelişimine zemin hazırlamıştır (Art Institute of Chicago, 1891) (Görsel 2).

Görsel 2. Henri de Toulouse-Lautrec, *Moulin Rouge: La Goulue*, 1891.
Kaynak: Art Institute of Chicago Digital Collection.

Bu sanatçılar tarafından geliştirilen estetik yaklaşımlar yalnızca resim sanatını dönüştürmekle kalmamış; grafik tasarım, sahne sanatları, mimarlık ve moda tasarımı gibi farklı yaratıcı alanların gelişiminde de belirleyici rol oynamıştır. Özellikle renk özgürlüğü, yüzey hareketi, deformasyon ve kompozisyonel dinamizm gibi kavramlar çağdaş moda tasarımının temel estetik prensipleri arasında yer almaya başlamıştır. Moda tasarımcıları, sanat akımlarının sunduğu bu görsel dili kumaş yüzeyleri ve silüet kurgusu aracılığıyla yeniden yorumlayarak sanat ile tasarım arasındaki ilişkiyi güncel üretim pratikleri içerisinde sürdürmektedir (Steele, 2012).

Sanat akımlarının moda üzerindeki etkisi incelendiğinde, modern moda tasarımının tarihsel sanat birikimiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Özellikle Post-Empresyonizm'in bireysel ifade, renk yoğunluğu ve hareket algısına dayanan estetik yaklaşımı, moda tasarımında yüzey kompozisyonu ve deneysel tasarım anlayışlarının gelişmesine katkı sağlamıştır. Böylece sanat tarihi içerisinde ortaya çıkan estetik dönüşümler, moda aracılığıyla yeniden üretilerek farklı kültürel bağlamlarda varlığını sürdürmeye devam etmektedir (English, 2013).

Post-Empresyonizm akımı içerisinde yer alan sanatçılar, modern sanatın gelişiminde farklı estetik yaklaşımlar ortaya koymuş olsa da bazı sanatçılar bireysel ifade gücü ve sanatsal etkileri açısından diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda Vincent van Gogh, yalnızca teknik yenilikleriyle değil, sanat üretimini doğrudan kişisel deneyim ve duygusal yoğunluk üzerinden şekillendirmesi nedeniyle Post-Empresyonist sanatçılar arasında özgün bir konuma sahiptir (Rewald, 1978).

Paul Cézanne yapısal form araştırmalarıyla modern sanatın analitik temelini oluştururken, Georges Seurat bilimsel renk teorilerine dayanan sistematik bir yaklaşım geliştirmiştir. Paul Gauguin ise sembolik anlatımı ve dekoratif yüzey anlayışını ön plana çıkarmıştır. Buna karşılık Vincent van Gogh'un sanatsal yaklaşımı, nesnel gerçekliğin yeniden kurulmasından ziyade sanatçının içsel dünyasının doğrudan dışavurumuna dayanmaktadır (Arnason, 2013).

Van Gogh'un sanatsal üretim süreci incelendiğinde, sanatçının eserlerinin yalnızca estetik arayışların sonucu olmadığı, aynı zamanda yaşadığı toplumsal ve bireysel deneyimlerle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. (Görsel 3)

Görsel 3. *Sargılı Kulak ile Otoportre* (Self-Portrait with Bandaged Ear), 1889.

Kaynak: GDH Digital, *Van Gogh'un intiharından önce resmettiği tablo.*

Sanatçının erken dönem çalışmalarından biri olan *Patates Yiyenler* (1885), Van Gogh'un sanat anlayışında insan emeği, gündelik yaşam ve sosyal gerçeklik kavramlarının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Eserde kırsal kesimde yaşayan köylülerin sade bir akşam yemeği etrafında betimlenmesi, dönemin ekonomik koşullarını ve çalışma hayatının zorluklarını görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Van Gogh bu çalışmada akademik sanat geleneğinde yaygın olan ideal güzellik anlayışından bilinçli biçimde uzaklaşarak, sıradan bireyin yaşam deneyimini sanatın konusu haline getirmiştir. Figürlerin yorgun beden dili ve kapalı mekân atmosferi, sanatçının insan yaşamına yönelik gözlemsel yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle eser, yalnızca bireysel bir anlatım değil, aynı zamanda modern sanatın toplumsal duyarlılık geliştirme sürecinin erken örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Gombrich, 2007).

Sanatçının yaşam koşulları, ekonomik mücadeleleri ve toplumla kurduğu mesafeli ilişki, sanat üretimini bireysel ifade alanına dönüştürmüştür; bu durum Van Gogh'un sonraki dönemlerde geliştireceği özgün sanat anlayışının düşünsel temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Van Gogh'un tercih edilmesi, yalnızca görsel üslubundan değil, sanatın kişisel deneyim aracılığıyla anlam üretme potansiyelini güçlü biçimde temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. (Görsel 4).

Görsel 4. Vincent van Gogh, *Patates Yiyenler* (*The Potato Eaters*), 1885.

Kaynak: Van Gogh Museum Archive, Amsterdam.

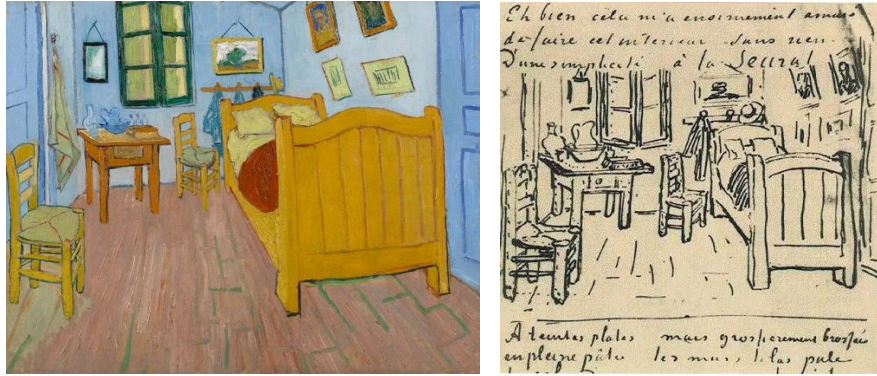
Van Gogh'un erken dönem üretimleri, sanatçının akademik resim anlayışından uzaklaşarak kendine özgü bir ifade dili geliştirme sürecini ortaya koymaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilen çalışmalar, sanatçının ışık, renk ve figür ilişkisini deneysel biçimde araştırdığı bir geçiş evresi olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel kompozisyon kurallarından giderek uzaklaşan Van Gogh, resim yüzeyini yalnızca görsel bir temsil alanı olarak değil, düşünsel ve duygusal aktarımın gerçekleştiği dinamik bir ifade ortamı haline getirmiştir.

Bu dönüşüm süreci, sanatçının ilerleyen yıllarda geliştireceği karakteristik renk anlayışı ve hareket temelli yüzey kurgusunun temelini oluşturmuştur. Özellikle formun bilinçli deformasyonu, ışığın dramatik kullanımı ve boya uygulamasındaki fiziksel yoğunluk, modern sanatın ifade odaklı yönelimlerine öncülük eden önemli estetik kırılmalar arasında yer almaktadır. Van Gogh'un geliştirdiği bu yaklaşım, sonraki dönemlerde yalnızca resim sanatını değil, görsel kültür, tasarım ve moda alanlarında ortaya çıkan deneysel estetik arayışları da doğrudan etkilemiştir (Gombrich, 2007; Van Gogh Museum, 2026).

2.KAVRAMSAL VE ESTETİK ANALİZ: VINCENT VAN GOGH'UN MODAYA YANSIMALARI

Post-Empresyonizm sonrası sanat anlayışında estetik değerler, temsil edilen nesneden ziyade algılama biçimi ve görsel deneyim üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde sanat üretimi, doğanın yeniden betimlenmesinden çok sanatçının gerçekliği nasıl algıladığı sorusu etrafında şekillenmiştir. Vincent van Gogh'un sanatsal yaklaşımı da tam olarak bu dönüşüm noktasında konumlanmakta ve estetik deneyimi öznel algının görselleştirilmesi olarak ele almaktadır (Arnason, 2013).

Van Gogh'un resimlerinde dikkat çeken temel unsur, yüzey organizasyonunun geleneksel perspektif anlayışından bilinçli biçimde uzaklaştırılmasıdır. Sanatçı, mekânsal derinliği klasik kompozisyon kurallarıyla kurmak yerine yönlü fırça hareketleri ve renk akışları aracılığıyla görsel bir enerji alanı oluşturmaktadır. (Görsel 5) Bu yaklaşım, resim yüzeyini durağan bir temsil alanından çıkararak hareket hissi üreten dinamik bir yapıya dönüştürmektedir (Rewald, 1978).

Görsel 5. Vincent van Gogh, *Bedroom in Arles* , 1888–1889.

A) Sanatçının Gauguin ve Theo'ya gönderdiği mektuplarda yer alan eskiz çizimleri.

B) *Bedroom in Arles* tablosunun yağlı boya versiyonları.

Kaynak: SimplyKalaa, *Bedroom in Arles* – Versions and Analysis.

Bu çalışmada mekân kurgusuna değinilmesinin nedeni, Van Gogh'un kompozisyonlarında görülen simetrik düzen ve mekânsal yapı anlayışının moda tasarımında da önemli bir rol oynamasıdır. Nitekim benzer kompozisyon kuralları ve denge anlayışı, kıyafet tasarımında da silüet, desen yerleşimi ve yüzey düzenlemeleri açısından belirleyici olmaktadır.

Sanatçının kullandığı impasto tekniği — yani kalın boya katmanlarının yüzey üzerinde fiziksel bir doku oluşturacak biçimde uygulanması — görsel algının yalnızca optik değil aynı zamanda maddesel bir deneyime dönüşmesini sağlamıştır. Bu teknik yaklaşım, modern tasarım disiplinlerinde yüzey kavramının yeniden ele alınmasına katkıda bulunmuş ve özellikle tekstil tasarımında dokusal anlatımın gelişimini etkileyen önemli referanslardan biri haline gelmiştir (Gombrich, 2007).

Van Gogh'un estetik dili aynı zamanda ritim kavramı üzerinden okunabilmektedir. Tekrarlayan fırça yönleri, spiral hareketler ve akışkan çizgisel yapı, kompozisyon içerisinde süreklilik hissi oluşturarak görsel bir tempo yaratmaktadır. Bu ritmik yapı, çağdaş moda tasarımında kumaş hareketi, drape etkisi ve akışkan siluet kurgularında karşılık bulmaktadır. Böylece resim sanatına ait hareket algısı, giysi formu aracılığıyla fiziksel harekete dönüşmektedir (Steele, 2012) (Görsel 6)

Görsel 6. Vincent van Gogh *Marguerite Gachet piyano başında* (1890).

Kaynak: Arthive, *Poiski Vinsenta: Stil' i tekhnika Van Goga*

Günümüz moda pratiğinde tasarımcılar, Van Gogh'un estetik yaklaşımını doğrudan görsel aktarım yoluyla değil, yüzey organizasyonu, renk gerilimi ve hareket prensipleri üzerinden yeniden yorumlamaktadır. Dijital tekstil baskı teknolojileri ve deneysel malzeme uygulamaları sayesinde sanatçının resimsel dili, çağdaş moda üretiminde kavramsal bir tasarım metoduna dönüşmektedir. Bu

durum, sanat eserinin tarihsel bağlamından kopmadan farklı üretim alanlarında yeniden anlam kazanmasını mümkün kılmaktadır (English, 2013) (Görsel 7).

Görsel 7. Royal Ivy Regatta × Van Gogh Museum koleksiyonu.
Kaynak: Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum Koleksiyonu, Jaspal Group

Bu bağlamda Vincent van Gogh'un sanatsal estetiği, günümüz modasında yalnızca ikonografik bir referans değil; tasarım düşüncesini yönlendiren yapısal ve deneyimsel bir model olarak değerlendirilebilir. Sanat ile moda arasındaki ilişki, estetik bilginin disiplinler arası dolaşımı sayesinde çağdaş görsel kültür içerisinde süreklilik kazanmaktadır.

2.1. Vincent van Gogh'un sanatsal estetik özellikleri

Vincent van Gogh'un sanatsal estetiği, yalnızca renk ve fırça kullanımına indirgenemeyecek biçimde algı, zaman ve mekân kavramlarının yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Sanatçı, klasik resim anlayışında hâkim olan dengeli kompozisyon düzenini bilinçli biçimde bozarak görsel algıda gerilim oluşturan bir yapı geliştirmiştir. Bu yaklaşım, izleyicinin eseri sabit bir görüntü olarak değil, sürekli değişen bir görsel deneyim olarak algılamasına olanak sağlamaktadır (Arnason, 2013).

Sanatçının üretim sürecinde tekrar kavramı da önemli bir estetik strateji olarak görülmektedir. Aynı konunun farklı zamanlarda yeniden ele alınması — örneğin ayçiçekleri veya buğday tarlaları serileri — görsel araştırma sürecinin sürekliliğini göstermektedir. Bu yaklaşım, sanat eserini tekil bir sonuçtan ziyade deneysel bir süreç olarak değerlendiren modern tasarım düşüncesiyle paralellik göstermektedir (Van Gogh Museum, 2026).

Van Gogh'un estetik anlayışında ışık kullanımı da geleneksel natüralist yaklaşımdan ayrılmaktadır. Işık, nesneleri aydınlatan fiziksel bir unsur olmaktan çıkarak kompozisyon

içerisinde yön belirleyen aktif bir yapı haline gelmektedir. Bu durum özellikle yüzeyde titreşim etkisi yaratan renk geçişleri aracılığıyla algısal yoğunluğu artırmaktadır (Gombrich, 2007).

Bu estetik prensipler, çağdaş moda tasarımında yalnızca desen aktarımı şeklinde değil, tasarım metodolojisi düzeyinde etkisini göstermektedir. Asimetrik silüetler, hareket temelli kumaş yerleşimleri ve deneysel yüzey kurguları, Van Gogh'un kompozisyon anlayışının üç boyutlu tasarım alanına uyarlanmış örnekleri olarak değerlendirilebilir. Böylece sanatçının üretim mantığı, moda tasarımında biçim oluşturma sürecine yön veren kavramsal bir referansa dönüşmektedir (Steele, 2012; English, 2013).

2.2. Sanatsal estetiğin moda tasarımına aktarım süreci

Sanat eserlerinin moda tasarımına aktarımı, doğrudan görsel kopyalama ile sınırlı olmayan; “seçme–soyutlama–yeniden kodlama–ürünleştirme” adımlarını içeren çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte sanatın renk, kompozisyon, ritim ve yüzey dili; moda tasarımında malzeme, form, teknik uygulama ve marka anlatısı aracılığıyla yeniden yapılandırılmaktadır (Steele, 2012). Van Gogh örneğinde bu aktarımın couture'dan kitlesel tüketime uzanan farklı ölçeklerde gerçekleştiği görülmektedir.

Aktarımın “yüksek zanaat” düzeyindeki en güçlü örneklerinden biri, Yves Saint Laurent'ın 1988 İlkbahar-Yaz koleksiyonunda Van Gogh'a saygı duruşu niteliğindeki **Sunflowers** ve **Iris** temalı ceketleridir (Görsel 8-9).

Görsel 8. Yves Saint Laurent

1988 İlkbahar/Yaz Haute Couture koleksiyonundan Van Gogh esinli ceket tasarımları (Prestige Online, 2026).

Görsel 9. Vincent van Gogh, *Ayçiçekleri (Sunflowers)* (1888) ve *İrisler (Irises)* (1889),

Kaynak:

**Van Gogh Museum Collection
J. Paul Getty Museum Collection**

Bu parçalar, Maison Lesage tarafından gerçekleştirilen yoğun el işçiliği ve çok katmanlı nakış uygulamalarıyla resimsel yüzey etkisini tekstil üzerine taşımış; her bir ceketin yüzlerce saatlik işçilik gerektirmesi, Van Gogh estetiğinin couture bağlamında “maddi değer” ve “zaman” üzerinden yeniden üretildiğini göstermiştir (Musée Yves Saint Laurent Paris, 2026). Bu örnek, sanat eserinin yalnızca imge olarak değil, üretim tekniği ve yüzey dili olarak moda nesnesine dönüştürülebileceğini ortaya koymaktadır.

Couture düzeyindeki bu yaklaşım, güncel moda endüstrisinde kurumsal lisanslama ve müze iş birlikleri aracılığıyla daha geniş ölçeklere taşınmıştır. Van Gogh Museum’un farklı markalarla yürüttüğü iş birlikleri, sanatın estetik kodlarını koleksiyon ürünlerine, günlük giyime ve aksesuar kategorilerine uyarlayarak yeni hedef kitlelere ulaştırmayı amaçlamaktadır (Van Gogh Museum, 2022). Bu kapsamda Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum koleksiyonu, sanatçının eserlerinden seçilen ikonografik motifleri giysi ve aksesuar ürünlerine aktararak “müze temelli moda anlatısı” geliştirmekte ve sanat–moda ilişkisinin endüstriyel üretim düzleminde yeniden kurulduğunu göstermektedir (Jaspal Group, 2023) (Görsel 10).

Görsel 10. Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum iş birliği kapsamında geliştirilen aksesuar tasarımı.

Kaynak: Jaspal Group, *Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum Collection*.

Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum koleksiyon fonksiyonel hazır giyim anlayışı ile sanatsal estetiği bir araya getirerek Van Gogh'un görsel dünyasını gündelik kullanım bağlamına taşımakta ve sanat temelli moda üretiminin çağdaş moda endüstrisi içerisindeki uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır (Jaspal Group, 2023) (Görsel 11-12).

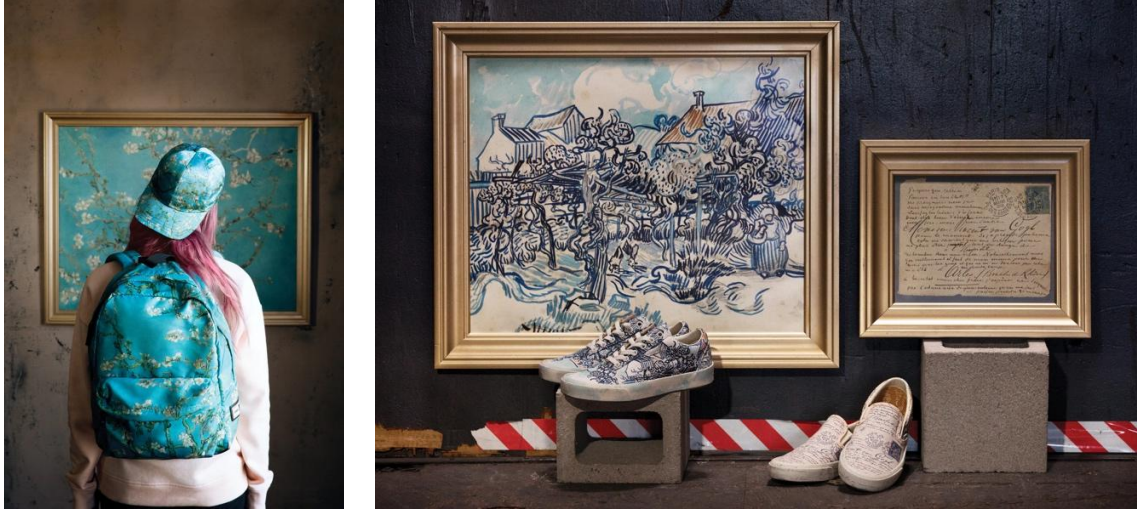
Görsel 11. Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum koleksiyonuna ait sanat eseri temelli tekstil tasarımlarının mağaza sunumu.

Görsel 12. Vincent van Gogh tablolarından esinlenerek geliştirilen çağdaş moda ürünlerinin perakende moda ortamındaki uygulama örneği.

Kaynak: Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum Koleksiyonu, Jaspal Group Arşivi, 2026.

Aktarım sürecinin bir diğer aşaması, sanatın doğrudan “giyilebilir” tüketim kültürüne entegre edilmesidir. Vans x Van Gogh Museum iş birliği, Van Gogh eserlerinin seçilmiş görsel öğelerini ayakkabı ve hazır giyim ürünlerine taşıyarak sanat estetiğini küresel ölçekte erişilebilir hale getiren örneklerden biridir (Van Gogh Museum, 2018) (Görsel 13).

Görsel 13. Vans x Van Gogh Museum iş birliği kapsamında geliştirilen ayakkabı ve aksesuar koleksiyonu.

Kaynak: Van Gogh Museum, *Vans x Van Gogh Museum Collaboration Collection*.

Benzer biçimde FILA x Van Gogh Museum koleksiyonu, müze koleksiyonundaki belirli eserleri spor giyim estetiğiyle buluşturmuş; baskı, nakış ve yüzey detayları üzerinden “resimsel doku” etkisini ürün tasarımına uyarlamıştır (Esquire Hong Kong, 2022) (Görsel 14).

Görsel 14. FILA x Van Gogh Museum iş birliği kapsamında geliştirilen çağdaş spor giyim koleksiyonundan örnek tasarımlar.

Kaynak: FILA x Van Gogh Museum Koleksiyonu Tanıtım Arşivi, 2022.

Sanat ve moda arasındaki ilişki yalnızca giyim tasarımlarıyla sınırlı kalmayıp, lüks moda aksesuarları alanında da belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Louis Vuitton ile çağdaş sanatçı Jeff

Koons arasında gerçekleştirilen iş birliği, sanat ve modanın kesişim noktasını ortaya koyan önemli örneklerden biridir.

2017 yılında tanıtılan bu koleksiyonda klasik sanat eserleri, çanta tasarımlarının yüzeyine aktarılmış ve sanat ile moda arasında güçlü bir görsel diyalog kurulmuştur.

Koleksiyon kapsamında özellikle Vincent van Gogh'un eserleri dikkat çekmektedir. Van Gogh'un resimlerindeki renk yoğunluğu, kompozisyon yapısı ve sanatsal ifade biçimi, Louis Vuitton çantalarının yüzey tasarımına aktarılmıştır. Bu yaklaşım, sanat eserlerinin yalnızca müze ortamında sergilenen nesneler olmaktan çıkarak moda aracılığıyla gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda bu tür iş birlikleri, kültürel hafızanın moda tasarımı aracılığıyla yeniden yorumlandığını ve sanatın çağdaş tasarım pratikleri içinde farklı biçimlerde yeniden üretildiğini göstermektedir. (Kırdemir, 2017) (Görsel 15)

Görsel 15. Louis Vuitton × Jeff Koons “Masters Collection” (2017) kapsamında tasarlanan çanta modeli. Tasarım yüzeyinde Vincent van Gogh’un eserlerinden esinlenen görsel kompozisyon kullanılmıştır.

Kaynak: Louis Vuitton (2017)

Bu örnekler, Van Gogh estetiğinin couture'dan uzaklaşıp günlük kullanım alanına geçerken, görsel dilin marka kimliği, seri üretim ve kullanım pratikleri üzerinden yeniden kodlandığını göstermektedir.

Son olarak, Van Gogh estetiğinin moda sınırlarını aşarak lifestyle ürünleri ve koleksiyon objelerine dönüştüğü görülmektedir. Van Gogh Museum'un lisanslı iş birlikleri; tasarım objeleri ve aksesuarlar (örn. BEARBRICK koleksiyon figürleri) aracılığıyla sanatın popüler kültür ve koleksiyonerlik alanına taşındığını ortaya koymaktadır (Van Gogh Museum, 2026; License Global, 2022) (Görsel 16).

Görsel 16. BEARBRICK x Van Gogh Museum lisanslı koleksiyon figürü. Vincent van Gogh'un otoportrelerine ait görsel öğelerin çağdaş tasarım objesine aktarımını gösteren koleksiyon ürünü.

Kaynak: Van Gogh Museum, *BEARBRICK x Van Gogh Museum Collaboration*.

Bu genişleme, sanat eserinin kültürel hafıza içindeki konumunu güçlendirirken, estetik kodların farklı tasarım disiplinlerinde süreklilik kazanmasını mümkün kılmaktadır (English, 2013).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada Vincent van Gogh'un sanatsal estetik yaklaşımının günümüz moda tasarımındaki yansımaları kültürel hafıza perspektifi çerçevesinde ele alınmıştır. Gerçekleştirilen görsel ve kavramsal analizler, sanat ile moda arasındaki ilişkinin yalnızca tarihsel bir etkilenme süreci olarak değerlendirilemeyeceğini; aksine sürekli yeniden yorumlanan ve dönüşen disiplinler arası bir etkileşim alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Van Gogh'un eserlerinde belirgin biçimde görülen renk yoğunluğu, yönlü fırça darbeleri ve hareket temelli kompozisyon anlayışı, çağdaş moda tasarımında estetik bir referans noktası olarak varlığını sürdürmektedir.

Araştırma bulguları, Van Gogh'un sanatsal dilinin moda tasarımına doğrudan kopyalama yoluyla aktarılmadığını, bunun yerine yorumlama ve yeniden üretim süreçleri aracılığıyla tasarım pratiğine dahil edildiğini göstermektedir. Özellikle tekstil yüzey tasarımlarında kullanılan renk geçişleri, organik des

en yapıları ve katmanlı kumaş uygulamaları, sanatçının resim yüzeyinde oluşturduğu dinamizmin üç boyutlu tasarım anlayışına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, moda tasarımının yalnızca işlevsel bir üretim alanı olmadığını; aynı zamanda sanatsal düşüncenin somutlaştığı yaratıcı bir ifade biçimi olduğunu göstermektedir.

Dijital baskı teknolojilerinin gelişmesi ve küresel moda üretim sistemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte sanat eserlerine ait estetik kodların daha geniş kitlelere ulaştığı gözlemlenmektedir. Bu süreçte sanatın müze mekânlarıyla sınırlı kalan yapısı dönüşmekte ve gündelik yaşam içerisinde giyilebilir bir forma bürünmektedir. Moda aracılığıyla yeniden yorumlanan sanat eserleri, kültürel hafızanın korunmasına ve estetik değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayan önemli bir iletişim aracı haline gelmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, moda tasarımının geçmiş estetik değerleri güncel üretim pratikleriyle bütünleştiren dinamik bir alan olduğunu göstermektedir. Van Gogh'un doğa algısı, renk psikolojisi ve hareket temelli kompozisyon anlayışı, çağdaş moda koleksiyonlarında yalnızca görsel bir unsur olarak değil; tasarımın kavramsal altyapısını şekillendiren bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda moda, sanat tarihine ait estetik mirası yeniden yorumlayan ve farklı kültürel bağlamlarda sürdürülebilir hale getiren disiplinler arası bir platform niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak Vincent van Gogh'un sanatsal estetiği, günümüz moda tasarımında zamansal sınırları aşarak yaşayan bir görsel dile dönüşmektedir. Sanat ile moda arasındaki bu karşılıklı etkileşim, kültürel sürekliliğin devamlılığını sağlayan yaratıcı bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilebilir. Moda tasarımı, geçmişin sanatsal birikimini çağdaş estetik anlayışla bütünleştirerek hem bireysel ifade alanlarını genişletmekte hem de kültürel belleğin günümüz toplumunda yeniden konumlanmasına katkı sağlamaktadır.

Günümüzde sanat ile moda arasındaki etkileşim yalnızca yüksek moda koleksiyonlarıyla sınırlı kalmayıp spor giyim ve küresel moda markalarının tasarım anlayışına da yansımaktadır. Bu bağlamda uluslararası spor giyim markalarından biri olan FILA'nın Van Gogh Müzesi ile gerçekleştirdiği iş birliği, sanat eserlerinden ilham alan koleksiyonların gündelik giyim kültürüyle nasıl buluştuğunu göstermektedir. Bu tür marka iş birlikleri, sanatsal estetiğin daha geniş tüketici kitlelerine ulaşmasını sağlamak ve sanatın çağdaş moda endüstrisi içerisinde farklı kullanım alanlarına uyarlanabildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma kapsamında Vincent van Gogh'un sanatsal estetik yaklaşımının günümüz moda ve tasarım pratiği üzerindeki etkileri disiplinler arası bir perspektif doğrultusunda değerlendirilmiştir. Yapılan analizler, sanat ile moda arasındaki ilişkinin yalnızca görsel benzerliklere dayalı bir esinlenme süreci olmadığını; tasarım düşüncesi, üretim yöntemleri ve estetik algı biçimlerinin dönüşümünü içeren çok katmanlı bir etkileşim alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Araştırma bulguları, Van Gogh'un sanat anlayışının moda tasarımına doğrudan biçimsel aktarım yoluyla değil, yüzey organizasyonu, hareket algısı ve renk temelli kompozisyon prensipleri aracılığıyla entegre edildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle haute couture koleksiyonlarında gözlemlenen zanaat odaklı üretim süreçleri sanat eserinin estetik değerini yeniden üretirken, hazır giyim ve spor giyim alanındaki iş birlikleri aynı estetik dilin daha geniş tüketici kitlelerine ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum, sanat estetiğinin moda endüstrisi içerisinde farklı üretim ölçeklerine uyarlanabilir bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Steele, 2012).

Çalışma sürecinde incelenen örnekler, Van Gogh estetiğinin yalnızca giysi tasarımıyla sınırlı kalmayarak aksesuar, iç mekân ve tasarım objeleri aracılığıyla gündelik yaşam kültürünün bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Böylece sanat eserleri müze bağlamından çıkarak deneyimlenen ve kullanılan tasarım nesnelerine dönüşmekte, estetik değerler bireysel yaşam alanları içerisinde yeniden anlam kazanmaktadır (English, 2013).

Elde edilen bulgular, moda tasarımının kültürel hafızayı koruyan pasif bir alan olmaktan ziyade geçmişin estetik birikimi yeniden yorumlayan aktif bir üretim platformu olduğunu göstermektedir. Van Gogh'un bireysel ifade temelli sanat yaklaşımı, çağdaş tasarımcılar için yalnızca ikonografik bir referans değil; yaratıcı tasarım süreçlerini yönlendiren kavramsal bir model olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Vincent van Gogh'un sanatsal mirası, günümüz tasarım dünyasında zamansal sınırları aşarak yaşayan bir estetik sistem haline dönüşmektedir. Couture tasarımlardan kitlesel moda üretimine, aksesuar tasarımından mekânsal düzenlemelere kadar uzanan bu etki alanı, sanat ile moda arasındaki ilişkinin süreklilik gösteren dinamik bir kültürel dönüşüm süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda moda, sanat tarihine ait estetik bilginin çağdaş toplum içerisinde yeniden dolaşıma girmesi ni sağlayan önemli bir aracı disiplin olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Assmann, J.

(2015). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. Ayrıntı Yayınları.

Art-Fix Magazine.

(2026). *Van Gogh x contemporary fashion*.

<https://art-fix.com/story/van-gogh-x-fashion/> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2026

Barlett, D., Cole, S.,

& Rocamora, A.

(2013). *Fashion media: Past and present*. Bloomsbury Publishing.

Eco, U. (2016). *Açık yapıt*. Can Yayınları.

Elle India.

(2026). *Van Gogh inspired fashion*.

<https://elle.in/van-gogh-inspired-fashion/> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2026

English, B. (2013). *A cultural history of fashion in the twentieth century*. Berg Publishers.

Esquire Hong Kong.

(2022). *FILA x Van Gogh Museum crossover collection*.

<https://www.esquirehk.com/style/fila-van-gogh-museum-crossover-collection> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2026

Gombrich, E. H. (2007). *Sanatın öyküsü*. Remzi Kitabevi.

Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. The University of Chicago Press.

Jaspal Group.

(2023). *Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum brings the perfect harmony between fashion and world-class art masterpieces*.

<https://www.jaspalgroup.com/en/royal-ivy-regatta-x-van-gogh-museum-brings-the-perfect-harmony-between-fashion-and-world-class-art-masterpieces/> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2026

Kırdemir, İ.

(2017). *Louis Vuitton x Jeff Koons iş birliğinde ikinci tur*. Vogue Türkiye.

<https://vogue.com.tr/moda-haber/louis-vuitton-x-jeff-koons-isbirliginde-2-tur?p=8>

MoMA.

(2026). *Vincent van Gogh*

– *The Starry Night*.

<https://www.moma.org> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2026

Sanook Men.

(2026). *Royal Ivy Regatta x Van Gogh Museum koleksiyon tanıtımı fotoğraf galerisi*.

<https://www.sanook.com/men/86645/gallery/1011313/> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2026

Steele, V. (2012). *Fashion and art*. Yale University Press.

Van Gogh Museum.

(2026). *Vincent van Gogh collection archive*.

<https://www.vangoghmuseum.nl> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2026

ÇAĞDAŞ FOTOĞRAFTA RENGİN ANLAMSAL İNŞASI: WILLIAM EGGLESTON VE GREGORY CREWDSON ÜZERİNE İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mukaddes NEŞET

Akdeniz Üniversitesi

mukaddesneset@gmail.com - 0009-0009-0695-4810

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Uluç CEYLANI

Akdeniz Üniversitesi

ulucceylani@akdeniz.edu.tr - 0000-0003-1379-3452

ÖZET

Fotoğraf tarihinde siyah beyaz görüntü uzun süre belgesel gerçeklik ve nesnellik temsili olarak görülmüştür. Renk ise çoğunlukla ticari dünyanın, reklam endüstrisinin veya amatör anı fotoğraflarının bir unsuru olarak görülmüş ve aslına sadık bir kopyalama aracı olarak değerlendirilmiştir.

Günümüz çağdaş fotoğrafında renk, nesnel gerçekliği pasif biçimde kaydeden teknik bir detay olmaktan çıkmış; fotoğrafçının izleyici algısını yönettiği ve kendi gerçekliğini inşa ettiği aktif bir göstergeye dönüşmüştür. Dolayısıyla renk artık fotoğraflanan nesnenin fiziksel bir niteliği değil, o nesnenin veya sahnenin izleyicide nasıl bir his uyandırması gerektiğini belirleyen psikolojik ve kültürel bir katman haline gelmiştir. Bu durum fotoğrafın geleneksel nesnellik algısı inancını kırarak, izleyiciyi fotoğrafçının zihnindeki kurgusal ve yeniden anlam ürettiği gerçeğe davet eder.

Bu bildirinin amacı, fotoğrafta rengin yalnızca nesnenin bir niteliği olmadığını, izleyicide belirli duygu ve çağrışımlar üreten bir anlatım aracı olduğunu ortaya koymaktır. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş olup örnek olay incelemesi kapsamında William Eggleston'ın dye-transfer tekniği ile ürettiği çalışmalar ve Gregory Crewdson'ın sinematografik renk ve ışık kurgusuna dayalı fotoğrafları analiz edilmiştir.

Çalışma sonucunda, çağdaş fotoğrafta rengin nesnel gerçekliği doğrudan aktaran bir unsur olmaktan uzaklaştığı; bunun yerine fotoğrafçının öznel müdahalesini görünür kılan, izleyicinin algısını yöneten ve yeni anlam üretimini tetikleyen temel bir yapı taşı haline geldiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf renk, Kurgu fotoğraf, William Eggleston, Gregory Crewdson

THE SEMANTIC CONSTRUCTION OF COLOR IN CONTEMPORARY PHOTOGRAPHY: A REVIEW OF WILLIAM EGGLESTON AND GREGORY CREWDSON

ABSTRACT

In the history of photography, black and white imagery was long regarded as a representation of documentary reality and objectivity. Color, on the other hand, was mostly associated with the commercial world, the advertising industry, or amateur snapshot photography and was evaluated as a tool for faithful reproduction.

In contemporary photography, color has moved beyond being a technical detail that passively records objective reality; it has transformed into an active sign through which the photographer directs the viewer's perception and constructs their own reality. Thus, color is no longer merely a physical attribute of the photographed object but has become a psychological and cultural layer that determines what kind of feeling the object or scene should evoke in the viewer. This shift challenges the traditional belief in photographic objectivity and invites the viewer into the photographer's mentally constructed and reinterpreted reality.

The aim of this paper is to demonstrate that color in photography is not merely a property of the object but a narrative tool that generates specific emotions and associations in the viewer. The study adopts a qualitative method, and within the scope of a case study, analyzes the dye-transfer works of William Eggleston and the photographs of Gregory Crewdson based on cinematographic color and lighting design.

The findings reveal that in contemporary photography, color has moved away from being an element that directly conveys objective reality; instead, it has become a fundamental building block that makes the photographer's subjective intervention visible, guides viewer perception, and triggers new meaning production.

Keywords: Color in photography, Staged photography, William Eggleston, Gregory Crewdson

1. GİRİŞ

Fotoğraf icadından 20. yüzyıl ortalarına kadar siyah beyaz fotoğraf, gerçeğin nesnel ve sanatsal açıdan en güvenilir taşıyıcısı olarak görülmüştür (Sontag, 2008). Bu süreçte renk, çoğunlukla ticari kullanımın ya da amatör fotoğrafın bir unsuru olarak görülmüş ve nesneleri fiziksel olarak kopyalayan ikincil bir özellik düzeyine indirgemıştır (Eauclaire, 1981; Szarkowski, 1976). Renkli fotoğrafın sanat alanının dışında tutulması, modernist yaklaşımın fotoğrafı tarafsız bir belge olarak konumlandırmasının doğal bir sonucudur. Ancak çağdaş fotoğraf pratiğiyle birlikte renk, bu sınırlı estetik rolünden sıyrılarak yapısal bir dönüşüm geçirmiştir.

Günümüzde renk, nesnel gerçekliği pasif biçimde kaydeden teknik bir unsur olmaktan çıkmış; fotoğrafçının izleyici algısını yönlendiren, anlamı dönüştüren ve kendi gerçekliğini kuran etkin bir göstergeye dönüşmüştür (Shore, 2015). Böylece fotoğrafın nesnel belge olduğu yönündeki geleneksel kabulün zayıfladığı, izleyicinin fotoğrafçının kurgusal ya da yeniden yorumlanmış gerçekliğiyle karşı karşıya geldiği görülmüştür.

Bu çalışma, rengin çağdaş fotoğraftaki bu kurucu işlevini, üretim yöntemleri farklı olsa da benzer anlamsal hedeflere yönelen iki fotoğrafçı üzerinden incelemektedir: William Eggleston ve Gregory Crewdson.

Eggleston, gündelik hayatın rastlantısal anlarını Dye-Transfer tekniğinin yoğun renkleriyle kaydederek sıradan nesnelere psikolojik bir gerilim kazandırır ve mevcut gerçekliği yabancılaştırır (Holborn vd., 2008). Crewdson ise tesadüfün yerine mutlak kontrolü koyar; sinematik ışık, titizlikle kurulmuş setler ve kontrollü renk paleti aracılığıyla Amerikan kent yaşamını melankolik ve gerçeküstü bir atmosfere dönüştürür (Cotton, 2016; Crewdson ve Banks, 2008).

Sokağın buluntu gerçekliğine yaslanan Eggleston ile sinematik kurguya dayanan Crewdson'ın ortak noktası, rengi gerçeği kaydetmenin ötesinde onu yeniden kuran temel bir araç olarak kullanmalarındır. Bu çalışma, söz konusu iki yaklaşım arasındaki benzer ilişkiyi inceleyerek rengin çağdaş fotoğrafta psikolojik ve kültürel anlam üretimindeki kurucu rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, fotoğraf sanatında rengin kullanım biçimlerini ve anlamsal dönüşümünü incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek tasarlanmıştır. Nitel yöntem, rengin fotoğrafta salt fiziksel ve teknik bir bileşen olarak değil; fotoğrafçının izleyici algısını yönettiği, psikolojik ve kültürel kodları tetikleyen inşacı bir gösterge olarak nasıl işlediğini anlamaya odaklanmaktadır. Araştırmanın kuramsal arka planı, siyah-beyaz fotoğrafın belgesel otoritesine karşılık renkli fotoğrafın sanat tarihindeki meşrulaşma süreci ve çağdaş fotoğraftaki kurgusal işlevi üzerine inşa edilmiştir. Çalışmada, literatür taraması ve karşılaştırmalı görsel doküman analizi teknikleri kullanılarak William Eggleston ve Gregory Crewdson'ın estetik yaklaşımları değerlendirilmiş; her iki sanatçının üretim pratiğini yansıtan ikonik eserler üzerinden rengin psikolojik bir manipülasyon aracına dönüştüğü biçimler incelenmiştir. Görsel içerikler; renk paleti, doyumluk (özellikle Eggleston'ın Dye-Transfer tekniği), ışık kullanımı (Crewdson'ın sinematik kurgusu) ve mekan-nesne ilişkisi bağlamında çözümlenmiş ve bu çözümler göstergebilimsel bir zeminde yorumlanmıştır.

3. FOTOĞRAFTA RENK: TARİHSEL VE ONTOLOJİK BAĞLAM

Fotoğrafın 1839'daki icadı, dış dünyanın kusursuz bir optik kaydını sunarak görsel temsilde devrim yaratmış olsa da, monokrom yapısı nedeniyle ontolojik bir eksiklik duygusunu da beraberinde getirmiştir. İnsan algısının doğal bir bileşeni olan rengin, fotoğrafın ilk yıllarında mekanik ve kimyasal olarak saptanamaması, gerçeğin mimetik (öykünmeci) temsiliinde bir boşluk yaratmıştır. Erken dönemde dagerreyotip (daguerreotype) ve ambrotip (ambrotype) portrelerin üzerine minyatür ustaları tarafından elle uygulanan renklendirme işlemleri, bu eksikliği gidermeye yönelik ilk estetik müdahalelerdir. Ancak bu fiziksel müdahale, doğanın özgün renklerinin optik bir kaydı olmaktan ziyade, fotoğraf yüzeyine sonradan eklenen yapay bir gerçeklik illüzyonuydu. National Science and Media Museum (2020) tarafından belirtildiği

üzere, fotoğrafik görüntünün nesnel doğası ile rengin elde edilişindeki bu öznellik arasındaki çelişki, rengin fotoğrafın kimyasal sürecinin ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi yönündeki bilimsel arayışları hızlandırmıştır.

Rengin fotoğrafik olarak yeniden üretimi, ışığın doğasının anlaşılmasıyla mümkün olmuştur. 1861 yılında James Clerk Maxwell'in kırmızı, yeşil ve mavi ışığın birleşimine dayanan eklemeli (additive) renk sentezini kanıtlaması, modern renkli fotoğrafçılığın kuramsal temelini atmıştır. Bu kuramın ticari ve sanatsal alandaki ilk büyük yansıması, 1907 yılında Lumiere kardeşler tarafından piyasaya sürülen Otokrom (Autochrome) plakalarındır. Otokrom, mikroskopik boyutta boyanmış patates nişastası taneciklerinin kullanımıyla, fotoğraf sanatına dönemin Empresyonist ve Noktacı (Pointillist) resimlerini anımsatan özgün, pikторыal bir estetik kazandırmıştır. Ancak bu dönemde renk, uzun pozlama süreleri ve teknik kısıtlamalar nedeniyle hareketli yaşamın değil, daha çok durağan ve tasarlanmış anların bir bileşeni olarak kalmıştır (National Science and Media Museum, 2020).

Renk teknolojisindeki asıl paradigma değişimi, eklemeli sistemlerin hantallığından kurtulup çıkarımsal (subtractive) renk sentezine geçilmesiyle yaşanmıştır. 1930'larda Vivex gibi baskı süreçleri profesyonel alanda standartları belirlerken, çok katmanlı bütünleşik üçlü paket (integral tripack) sisteminin icadı devrim yaratmıştır. 1935'te Kodachrome'un ve ardından Agfacolor-Neu'nun piyasaya sürülmesi, renk bağlayıcılarının (colour couplers) kimyasal banyo sürecine başarıyla entegre edilmesini sağlamıştır. Bu gelişme, renkli fotoğrafçılığın karmaşık laboratuvar süreçlerini aşarak daha geniş kitlelere ve anlık çekim (snapshot) estetiğine ulaşmasını sağlamıştır (National Science and Media Museum, 2020). Ancak Smith'in (2018) de vurguladığı gibi, renkli fotoğraf sanatsal bir değer olarak kabul görene kadar ciddi bir mücadele vermiş; fotoğrafçılığın egemen çevreleri uzun süre renkten uzak durarak onu "turistler tarafından kullanılan basit bir yutturmaca" olarak görmüştür. Benzer şekilde Çizgen'in (2006) de altını çizdiği üzere, renk teknolojisindeki bu ilerlemelere rağmen renkli fotoğraf, 1960'lı yılların sonuna kadar ciddi sanat ekosisteminin dışında tutularak daha çok "amatör bir alan" olarak algılanmaya devam etmiştir.

Renk teknolojisindeki bu erişilebilirlik, rengin ontolojik doğasına dair yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Teknolojik gelişmelerle fotoğrafın ayrılmaz bir parçası haline gelen renk, sanıldığıının aksine doğadaki gerçekliğin kusursuz bir kopyası değildir (Karadağ, 2016, s. 55). Karadağ'ın (2016) belirttiği üzere, fotoğrafta renk özerk ve aynı oranda bağımsız bir unsurdur; çıkış noktası doğa olmasına rağmen fotoğraflardaki renklerin hiçbiri tam anlamıyla doğal kalamaz (s. 49, 55). Optik aygıtlarla ve ışığın teknolojik işbirliğiyle elde edilen renkler, gerçek dünyadaki karşılıklarından önemli oranda ayrılarak simgesel bir konuma taşınır (Karadağ, 2016, s. 51). Bu durum, rengi fotoğrafçının kontrolü ve müdahalesi dışında kalan nesnel bir veri olmaktan çıkarıp, dinamik ve inşacı bir estetik belirleyene dönüştürür (Karadağ, 2016, s. 52).

Rengin bu özerk yapısı, fotoğrafçıya görüntünün anlamını manipüle etme ve izleyicinin algısını yönetme imkanı tanır. Fotoğrafçı, renk yoğunluğunu ve ışığın karakterini optik veya teknik yollarla zorlayarak fotoğrafı abartılı ve gerçeküstü ufuklara taşıyabilir (Karadağ, 2016, s. 52). Bu noktada ışık, rengin anlamsal inşasında en kritik değişken olarak öne çıkar. Günün farklı saatlerindeki doğal ışığın veya yapay aydınlatma elemanlarının (akkor veya floresan ampuller)

sahip olduğu farklı renk sıcaklıkları, nesneler üzerinde mavi-yeşil veya turuncu gibi baskın psikolojik etkiler yaratır (Karadağ, 2016, s. 54). Dolayısıyla renkli fotoğraf, sadece dış dünyanın nesnel bir kaydı değil, aynı zamanda fotoğrafçının psikolojik iç dünyasının, atmosfer yaratma arzusunun ve sanatsal niyetinin yansıdığı kurgusal bir alandır (Karadağ, 2016, s. 51).

Bu kuramsal çerçeveden bakıldığında, 1970’ler sonrasında çağdaş fotoğrafta rengin kullanımı salt bir belgeleme işlevi olmaktan çıkmıştır. Rengin “ciddi” sanat alanına sızması ve eleştirel görüşün değişerek renkli fotoğrafın monokrom ile eşit statüye yükselmesi; ancak William Eggleston gibi isimlerin ortaya çıkışıyla mümkün olmuştur (Smith, 2018). Rengin optik ve kimyasal doğasını manipüle eden bu yeni yaklaşım, Eggleston’ın gündelik nesneleri doygun renklerle anıtsallaştıran pratiğinin ve Gregory Crewdson’ın yapay ışık kaynaklarıyla inşa ettiği tekinsiz sinematik sahnelerin temel çıkış noktasını oluşturur.

4. WILLIAM EGGLESTON VE DYE-TRANSFER TEKNİĞİ: SIRADANLIĞIN HİPER-GERÇEKÇİ RENKLERİ

Çağdaş fotoğraf tarihinde rengin ontolojik dönüşümü, büyük ölçüde William Eggleston’ın üretim pratiğiyle ivme kazanmıştır. Sanat eleştirmeni Michael Glover’ın (2013) belirttiği üzere, Eggleston öncesinde renkli fotoğraf ağırlıklı olarak reklam sektöründe ve ticari mecralarda kullanılmış; bu nedenle uzun süre ciddi bir sanat formu olarak kabul görmemiştir. Eggleston’ın 1976 yılında Museum of Modern Art’ta (MoMA) açtığı kişisel sergi, ciddi fotoğrafçılığın yegane aracının monokrom olduğuna dair katı inancı tamamen yıkan tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. Bu serginin küratörü olan John Szarkowski (1976), Eggleston’ın rengi “varoluşsal ve betimleyici” bir bütünlük içinde kullandığını belirtir. Eggleston, rengi nesneleri tanımlayan dekoratif bir unsur olmaktan çıkarıp kompozisyonun ana öznesi yaparak bu yerleşik algıyı kırmıştır. Sanatçının bu anlamsal inşasındaki en güçlü silahı, boya transferi (dye-transfer) tekniğidir. Bu teknikle elde edilen doygun ve yüksek tonlu renkler, izleyicide psikolojik bir gerilim yaratacak kadar yoğun ve keskindir. Sanatçının sıradan nesneleri merkeze alarak onlara anıtsal bir değer kazandırdığı bu yaklaşımın en ikonik örneği, 1976 tarihli sergi rehberinin de kapağında yer alan Memphis (Tricycle) (1970) adlı eseridir (**Görsel 1**).

Görsel 1. William Eggleston, *Untitled (Memphis)*, Dye-transfer baskı, 30.7 x 43.8 cm, 1970

Alçak bir bakış açısıyla devasa bir anıt gibi kadrajlanan bu paslı çocuk bisikleti, Eggleston'ın demokratik bakış açısının bir manifestosu niteliğindedir. Szarkowski'nin (1976) ifadesiyle, Eggleston'ın dünyasında renk fotoğrafa sonradan eklenen bir katman değildir; aksine nesnenin varoluşsal özüdür. Bisikletin üzerindeki turuncu ve kırmızı pas tonları, dye-transfer tekniğinin sağladığı hiper-gerçekçi doygunlukla birleşerek, nesneyi sıradan bir oyuncak olmaktan çıkarıp tekinsiz bir zaman göstergesine ve görsel bir gerilim odağına dönüştürür.

Szarkowski (1976), Eggleston'ın kadrajlarının nesnel bir toplumsal belgeden ziyade kişisel bir günlüğe (diary) benzediğini ve son derece sıradan, yerel unsurları barındırdığını ifade eder. Ancak sanatçı, sıradan nesneleri (bir tavan lambasını veya basit bir iç mekan objesini) merkeze aldığı bu kadrajlarda, atmosferi çarpıcı renklerle çevreleyerek biçim ve içeriği birbirinden ayıramaz bir forma dönüştürür. Glover (2013), bu durumu izleyicinin gözlerini durulaması (rinsing the eyes) olarak tanımlar; buradaki temel amaç, görsel algıyı gündelik hayatın sıradanlığına dair önyargılardan arındırmak ve nesnelerin özündeki estetik değeri yalın bir biçimde ortaya koymaktır. Dolayısıyla Eggleston için renk; nesneyi göstermekten ziyade, o nesnenin mekandaki varlığını ve yarattığı gerilimi vurgulayan stratejik bir araçtır (Glover, 2013).

Sanatçının rengi nasıl dinamik ve yabancılaştırıcı bir kompozisyon aracına dönüştürdüğü, *Algiers, Louisiana* (1972) adlı ikonik eserinde açıkça görülmektedir (**Görsel 2**).

Görsel 2. William Eggleston, *Algiers, Louisiana*, Dye-transfer baskı, 42.7 x 28 cm, 1972

Fotoğraf; ön planda bir su birikintisinden su içen kırmızı renkli bir köpek, arka planda ise klasik bir otomobil ve sıradan bir evden oluşur. İlk bakışta son derece banal ve rastlantısal görünen bu sahne, Eggleston'ın “demokratik bakış” açısı ve renk kullanımıyla şiddetli bir görsel gerilim alanına dönüşür. Toprak zemin ile çevredeki sarı ve turuncu tonların göze çarpan yoğunluğu, bu sıradan anı çarpıcı bir estetik deneyime çevirir. Bu eserde renk, nesnelerin fiziksel bir kopyası olmaktan çıkarak kompozisyonun tuhaflığını inşa eden ve izleyicinin gözlerini gündelik olanın körlüğünden arındıran temel bir gösterge haline gelmiştir. Tam da bu noktada Holborn'un (2008) belirttiği üzere, Eggleston'ın fotoğraflarındaki bu sıradanlık aslında son derece aldattıcıdır; zira bu çığ renklerle örülü görüntülerin ardında her zaman gizlenen bir tehlike ve tekinsizlik hissi yatar (TIME, 2008).

Eggleston'ın renk ve psikoloji ilişkisini en uç noktaya taşıdığı bir diğer kare ise Greenwood, Mississippi (Kırmızı Tavan) adlı eseridir (**Görsel 3**).

Görsel 3. William Eggleston, *Greenwood, Mississippi (The Red Ceiling)*, Dye-transfer baskı, 29.6 x 45.5 cm, 1973

İzleyicinin doğrudan bir yatak odasının tavanına, köşeden sarkan çıplak bir ampule ve kırmızı boyalı duvarlara baktığı bu fotoğraf, Glover'ın (2013) bahsettiği “sıradan bir tavan lambasının gerilim aracına dönüşmesi” fikrinin tam karşılığıdır. Dye-Transfer tekniğinin sağladığı en üst düzey doygunlukla basılan bu “kan kırmızısı” renk, mekanı sıradan bir yatak odası olmaktan çıkarıp klostrofobik, rahatsız edici ve suç mahallini andıran psikolojik bir alana dönüştürür. Tam da bu noktada Holborn'un (2008) belirttiği üzere, Eggleston'ın fotoğraflarındaki bu sıradanlık aslında son derece aldatıcıdır; zira bu çığ renklerle örülü görüntülerin ardında her zaman gizlenen bir tehlike ve tekinsizlik hissi yatar (TIME, 2008).

5. GREGORY CREWDSON: KURMACA FOTOĞRAF VE SİNEMATİK RENKLER

William Eggleston sokaktaki rastlantısal gerçeği doymuş renklerle dönüştürürken; çağdaş fotoğrafın bir diğer uç noktasını temsil eden Gregory Crewdson, tesadüfe yer bırakmayan milimetrik bir kurguyla (staged photography) kendi gerçeğini sıfırdan inşa eder (Cotton, 2016). Smith'in (2018) de vurguladığı gibi Crewdson, fotoğraflarını adeta bir film prodüksiyonuna benzeyen devasa setlerde, onlarca kişiden oluşan ekipler aracılığıyla üretir. Gagosian (2005) galerisinin Güllerin Altında (Beneath the Roses) sergisi için belirttiği üzere, sanatçının tamamen sinematik olan bu üretim süreci; yıllar süren çekimleri, stüdyo ses sahnelerini, gerçek mekan kurulumlarını ve ileri teknoloji dijital birleştirmeleri (compositing) kapsar. Bülbül'ün (2022) de aktardığı gibi, Crewdson bu devasa sahnelerin her birini tıpkı bir sinema yönetmeni gibi özenle ve sinema ölçeğinde oluşturur. Uysal'ın (2017) belirttiği üzere, sanatçının bu detaylı ve titiz çalışması, fotoğraflara aynı zamanda bir yaşayan tablo (tableau vivant) havası kazandırır. Bu üretim pratiği, rengin ve ışığın fotoğrafçı tarafından tamamen kontrol edildiği, dış dünyanın nesnel kaydından ziyade sanatçının iç dünyasının sahnelendiği mutlak bir kurgu

alanıdır. Crewdson'ın mutlak kurgusallığı ve sinematografik renk paleti, *Güllerin Altında* serisindeki isimsiz fotoğraflarında net biçimde okunur (**Görsel 4**).

Görsel 4. Gregory Crewdson, *Untitled (Summer Rain)*, *Beneath the Roses* serisinden, Dijital kromojenik baskı, 144.8 x 223.5 cm, 2004

Söz konusu eserde, fırtınalı bir gecede sıradan bir Amerikan kasabasının sokağında takım elbiseli bir adam arabasının yanında durmakta ve elini yağan yağmura doğru gizemli bir şekilde uzatmaktadır (Gagosian, 2005). Karadağ'ın (2016) yapay ışık kaynaklarının renk sıcaklıkları üzerinden nesneler üzerinde psikolojik etkiler yarattığına dair kuramsal tespiti, bu sahnede doğrudan karşılık bulur (s. 54). Sanatçı kasıtlı olarak alacakaranlık (twilight) atmosferini tercih ederek renkleri ve ışığı bir gerilim unsuru olarak kullanır (Smith, 2018). Uysal (2017), Crewdson'ın bu alacakaranlık vakitlerini seçmesinin tekinsizlik olgusunun plastik bir biçime kavuşmasına yardım ettiğini belirtir. Gagosian (2005), bu eserlerin belirli bir zaman veya mekana demir atmadığını; aksine endişeli Amerikan hayal gücünün distopik manzaralarında konumlandığını vurgular.

Crewdson'ın mutlak kurgusallığı ve disiplinlerarası referans ağı, *Twilight* (Alacakaranlık) serisinde yer alan *Untitled (Ophelia)* (2001) adlı eserinde çarpıcı bir biçimde okunur (**Görsel 5**).

Görsel 5. Gregory Crewdson, *Untitled (Ophelia)*, *Twilight* serisinden, Dijital kromojenik baskı, 121.9 x 152.4 cm, 1998-2001

Fotoğrafta, sular altında kalmış sıradan bir Amerikan oturma odasında, suyun yüzeyinde hareketsizce süzülen bir kadın figürü görülür. İlk bakışta John Everett Millais'in ünlü Ophelia tablosuna doğrudan bir sanat tarihi göndermesi yapan bu eser, Crewdson'ın kurgusunda ev içi bir distopyaya dönüşür. Karadağ'ın (2016) yapay ışık kaynaklarının psikolojik etkileri üzerine kuramsal tespiti bu sahnede de geçerlidir; pencereden sızan soğuk mavi ve mor tonlarındaki sinematik ışık, evin içindeki sıcak sarı tonlarla çatışarak tekinsiz bir atmosfer yaratır. Uysal'ın (2017) yaşayan tablo (tableau vivant) ve dondurulmuş an kavramlarının tam karşılığı olan bu görsel, izleyiciye gerçeküstü bir felaket anını sunar. Bu eserde renk ve ışık; Amerikan banliyö yaşantısının kusursuz görünen yüzeyinin altında yatan psikolojik boğulmayı, iletişimsizliği ve klostrofobiye görünür kılan inşacı bir metaforudur.

Crewdson'ın eserlerinde renk, anlatının temel psikolojik katmanını oluşturur (Crewdson ve Banks, 2008). Karadağ'ın (2016) yapay ışık kaynaklarının renk sıcaklıkları üzerinden nesneler üzerinde psikolojik etkiler yarattığına dair kuramsal tespiti, Crewdson'ın eserlerinde doğrudan karşılık bulur (s. 54). Sanatçı, sıradan Amerikan kasabalarını ve ev içlerini kurgularken, kasıtlı olarak alacakaranlık (twilight) atmosferini tercih ederek renkleri ve ışığı bir gerilim unsuru olarak kullanır (Smith, 2018). Uysal (2017), Crewdson'ın bu alacakaranlık vakitlerini seçmesinin tekinsizlik olgusunun plastik bir biçime kavuşmasına yardım ettiğini belirtir. Gagosian (2005), bu eserlerin belirli bir zaman veya mekana demir atmadığını; aksine endişeli Amerikan hayal gücünün distopik manzaralarında konumlandığını vurgular. Crewdson'ın fotoğraflarında orta sınıf Amerikan yabancılaşmasının prototipi olan figürler; örneğin şafaktan hemen önce ıslak bir sokak köşesinde duran hamile bir kadının resmedildiği *Untitled (Pregnant Woman)* (Görsel 6)

Görsel 6. Gregory Crewdson, *Untitled (Pregnant woman on street corner)*, *Beneath the Roses* serisinden, 163.2 x 239.4 cm, 2004

veya gösterişli bir yatak odasında yalnızlık çeken bir çiftin yer aldığı *Untitled (Woman at Vanity)* (**Görsel 7**), bu loş ve titizlikle aydınlatılmış renk paleti içinde var olurlar.

Görsel 7. Gregory Crewdson, *Untitled (Woman at the Vanity)*, *Beneath the Roses* serisinden, Dijital kromojenik baskı, 144.8 x 223.5 cm, 2004

Uysal’a (2017) göre Crewdson, bu tekinsiz atmosferdeki figürleri arada kalmış ve dondurulmuş anlar üzerinden fotoğraflar; bu süreci bir tür ruh yakalama eylemi olarak tanımlar.

Öte yandan, Crewdson’ın fotoğraflarındaki rengin anlamsal inşası, disiplinlerarası bir referans ağına dayanır. Sanatçının ışık ve renk kurgusu; Alfred Hitchcock, Douglas Sirk, Terrence Malick, David Lynch, Steven Spielberg ve Todd Haynes gibi yönetmenlerin sinematografik dilinden beslenir (Uysal, 2017). Aynı zamanda Walker Evans ve Diane Arbus’un belgesel estetiği ile Edward Hopper’ın resimlerindeki o meşhur Amerikan melankolisine ve yalnızlığına güçlü göndermeler yapar.

Dramatik gücü çok yüksek olan bu sahneler izleyiciyi gündelik hayattan yakalanmış sıradan fotoğraflar (snap-shot) olduklarına ikna etmeye çalışmazlar; gerçekliğe tanıklık etmek gibi bir dertleri yoktur. Dolayısıyla Crewdson’ın fotoğraflarında renk, sadece mekanı aydınlatan fiziksel bir olgu değildir. Aksine renk; Amerikan yaşantısının yüzeydeki kusursuzluğunun ardında yatan modern endişeleri ve rahatsız edici dramaları görünür kılan, izleyicinin algısını kasıtlı bir huzursuzluğa sürükleyen inşacı bir metafordur (Uysal, 2017).

6. SONUÇ

Fotoğrafın icadından 20. yüzyılın ortalarına kadar uzanan tarihsel süreçte renk, belgesel gerçekliğin ve sanatsal ciddiyetin dışında tutulmuş; çoğunlukla mekanik bir kopyalama işlevi veya amatör bir heves olarak görülmüştür. Ancak bu çalışmada incelendiği üzere renk, çağdaş fotoğrafta pasif bir optik veri olmaktan çıkarak, fotoğrafik anlamı manipüle eden ve izleyicinin algısını yöneten özerk bir göstergeye dönüşmüştür. Renkli fotoğrafın bu ontolojik rüştünü ispatlaması, salt teknolojik bir ilerlemenin değil; fotoğrafın gerçeği pasif bir şekilde “kaydetme” saplantısından kurtulup onu “yeniden inşa etme” eğiliminin bir sonucu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda renk, nesnenin fiziksel bir özelliği olmaktan çıkıp doğrudan fotoğrafçının zihinsel ve kurgusal niyetine uygun hale gelmiştir. Fotoğrafçı, ışığın karakterini, renk sıcaklığını ve doygunluğunu kendi sanatsal vizyonu doğrultusunda manipüle ederek, nesnel gerçekliğin üzerine öznel ve psikolojik bir katman örter. Böylece fotoğrafik kare, dış dünyanın şeffaf bir penceresi olmaktan çıkarak; fotoğrafçının elinde şekillenen, izleyiciyi kasıtlı bir duygu durumuna (tekinsizlik, melankoli, gerilim veya yabancılaşma) iten inşacı bir metne dönüşebilmektedir. Bu noktada fotoğraf makinesi yalnızca ışığı hapseden teknik bir aygıt değil, rengi bir anlatı diline çevirerek gerçekliği yeniden yazan kavramsal bir araca evrilir.

Bu yeniden inşa süreci, çağdaş fotoğrafın iki zıt kutbunu temsil eden William Eggleston ve Gregory Crewdson’ın üretim pratiklerinde en net ifadesini bulur. Eggleston, sokağın buluntu gerçekliğini kullanıyor gibi görünse de; Dye-Transfer tekniğinin çiğ, yüksek tonlu ve doygun renkleriyle gündelik nesneleri kendi bağlamından kopardığı görülmektedir. Onun fotoğraflarında renk, sıradanlığı şiddetli bir görsel gerilime dönüştürerek izleyicinin bakışını etkiler ve tanıdık olanı yabancılaştırır. Öte yandan Crewdson, gerçeği bulmakla yetinmez; onu devasa sinematik setlerde sıfırdan üretir ve tasarlar. Crewdson’ın alacakaranlık atmosferindeki yapay ışık ve renk tercihleri, sıradan Amerikan banliyölerini tekinsizliğin, modern psikolojik endişelerin ve yalnızlığın plastik bir dışavurumuna dönüştürdüğü gözlemlenebilir.

Elde edilen bulgular ışığında, her iki sanatçının da renk unsurunu fotoğrafın nesnel bir kopyası olmaktan ziyade; kültürel, psikolojik ve kurgusal bir atmosfer inşasında araçsal bir metafor olarak değerlendirme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu durum, çağdaş fotoğraf pratiğinde rengin gerçekliği yansıtan bir aynadan ziyade; onu parçalayan, yeniden yorumlayan ve fotoğrafçının dünyaya dair öznel algısını görünür kılan estetik bir ifade biçimi olarak okunabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu bulguların, çağdaş fotoğraf literatüründe rengin salt biçimsel bir öge olarak değil, anlatısal ve estetik bir inşa aracı olarak inceleneceği gelecekteki araştırmalara zemin hazırlayabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Bülbül, M., Çağdaş Fotoğraf: Kitap İncelemeleri, Türkiye Fotoğraf Vakfı, 2022.
2. Cotton, C., Çağdaş Sanat Fotoğrafı, (Çev. T. Ögüt), YEM Yayın, 2016.
3. Crewdson, G. (2001). The making of Ophelia. Gregory Crewdson Substack.
<https://gregorycrewdson.substack.com/p/the-making-of-ophelia>
(Erişim tarihi: 02.03.2026)
4. Crewdson, G. (2004). Untitled (Pregnant woman on street corner) [Fotoğraf]. Gagosian.
<https://gagosian.com/exhibitions/2005/gregory-crewdson-beneath-the-roses/>
(Erişim tarihi: 02.03.2026)
5. Crewdson, G. (2004). Untitled (Summer / Summer Rain) [Fotoğraf]. Artnet.
<https://www.artnet.com/artists/gregory-crewdson/untitled-summer-summer-rain-from-the-series-WFVYfW7-rwCFyd6iRaNAJg2>
(Erişim tarihi: 04.03.2026)
6. Crewdson, G. (2004). Untitled (Woman at Vanity) [Fotoğraf]. Lapis Archive.
<https://www.lapisarchive.org/object/beneath-the-roses-woman-at-the-vanity/gregory-crewdson/>
(Erişim tarihi: 04.03.2026)
7. Crewdson, G. ve Banks, R., Gregory Crewdson: Beneath the Roses, Harry N. Abrams, 2008.
8. Çizgen, G., Renk Dünyamız: 101 Kompozisyon 101 Yorum, Say Yayınları, 2006.
9. Eauclore, S., The New Color Photography, Abbeville Press, 1981.
10. Eggleston, W. (1970). Untitled (Memphis) [Fotoğraf]. TIME.
<https://time.com/archive/7063949/william-eggleston-at-the-whitney-museum/>
(Erişim tarihi: 04.03.2026)
11. Eggleston, W. (1972). Algiers, Louisiana [Fotoğraf]. Edwynn Houk Gallery.
<https://www.houkgallery.com/artworks/17451-william-eggleston-algiers-louisiana-c.-1972/>
(Erişim tarihi: 05.03.2026)
12. Eggleston, W. (1973). Greenwood, Mississippi (The Red Ceiling) [Fotoğraf]. Christie's.
<https://www.christies.com/en/lot/lot-6497953>
(Erişim tarihi: 05.03.2026)
13. Gagosian. (2005). Gregory Crewdson: Beneath the roses. Gagosian.
<https://gagosian.com/exhibitions/2005/gregory-crewdson-beneath-the-roses/>

(Erişim tarihi: 05.03.2026)

14. Glover, M. (2013). Genius in colour: Why William Eggleston is the world's greatest photographer. The Independent.
<https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/art/features/genius-in-colour-why-william-eggleston-is-the-world-s-greatest-photographer-8577202.html>
(Erişim tarihi: 06.03.2026)
15. Holborn, M., Sussman, E. ve Weski, T., William Eggleston: Democratic Camera, Photographs and Video, 1961-2008, Yale University Press, 2008.
16. Karadağ, Ç., Fotoğrafın Temel Yapısı, Öteki Yayınevi, 2016.
17. National Science and Media Museum. (2020). A short history of colour photography.
<https://www.scienceandmediamuseum.org.uk/objects-and-stories/history-colour-photography>
(Erişim tarihi: 06.03.2026)
18. Shore, S., Fotoğrafın Doğası, (Çev. O. Akınay), Agora Kitaplığı, 2015.
19. Smith, I. H., Fotoğrafın Kısa Öyküsü, (Çev. D. Öztok), hep kitap, 2018.
20. Sontag, S., Fotoğraf Üzerine, (Çev. O. Akınay), Agora Kitaplığı, 2008.
21. Szarkowski, J., William Eggleston's Guide, The Museum of Modern Art, 1976.
22. TIME. (2008). William Eggleston at the Whitney Museum.
<https://time.com/archive/7063949/william-eggleston-at-the-whitney-museum/>
(Erişim tarihi: 06.03.2026)
23. Uysal, T. (2017). Çağdaş fotoğraf sanatında gerçekliğin yeniden inşası: Kurgusal fotoğraf. Ulakbilge, 5 (15), 1521-1540. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-05-15-08>
(Erişim tarihi: 06.03.2026)

KENTSEL KATMANLAR VE GÖRSEL ARKEOLOJİ: MARK BRADFORD’UN KOLAJ RESİMLERİNDE YÜZEY VE BELLEK STRATEJİLERİ

Dr. Öğr. Üye. Burak Yavuzylmaz

Ordu Üniversitesi

brkyvzylmz@gmail.com - 0000-0001-8917-9438

ÖZET

Resim sanatında katmanlaşma, yüzeyin yalnızca estetik bir alan olmaktan çıkarak sanatçının düşünsel süreçlerini, malzeme kullanımını ve toplumsal bağlamını görünür kılan önemli bir ifade biçimi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle çağdaş resim pratiklerinde katmanlı yüzeyler, farklı malzemelerin üst üste kullanılmasıyla oluşan çok katmanlı anlatı alanları yaratmaktadır. Bu çalışma, katmanlaşma stratejilerini Amerikalı sanatçı Mark Bradford’un yapıtları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bradford’un kolaj, dekolaj ve aşındırma teknikleriyle oluşturduğu yüzeyler yalnızca biçimsel bir yapı değil, aynı zamanda kentin ve geçmişin izlerini barındıran bir palimpsest olarak nitelendirilmektedir. Bu karmaşık yapılar, kimlik ve kentsel bellek gibi toplumsal kavramların görselleştirildiği dinamik birer kentsel arkeoloji alanı olarak konumlandırılmaktadır. Araştırmada Bradford’un eserlerinde katmanlaşmanın hem görsel hem de kavramsal işlevleri analiz edilmektedir. Çalışmanın sonucunda Bradford’un üretim pratiğinde katmanlaşmanın yalnızca teknik bir uygulama olmadığı; aksine kent dokusu, kültürel travmalar ve tarihsel hafızanın resim yüzeyine aktarılmasını sağlayan çok boyutlu bir anlatım stratejisi olduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel arkeoloji, çağdaş resim, palimpsest, kentsel bellek, Mark Bradford.

URBAN LAYERS AND VISUAL ARCHAEOLOGY: SURFACE AND MEMORY STRATEGIES IN MARK BRADFORD'S COLLAGE PAINTINGS

Asst. Prof. Dr. Burak Yavuzylmaz

Ordu University

brkyvzylmz@gmail.com - 0000-0001-8917-9438

ABSTRACT

Layering in the art of painting is considered a significant form of expression that elevates the surface beyond a mere aesthetic space, making the artist's intellectual processes, use of materials, and social context visible. Particularly in contemporary painting practices, layered surfaces create multi-layered narrative spaces formed by the superimposition of different materials. This study aims to examine layering strategies through the works of American artist Mark Bradford. The surfaces Bradford creates through collage, décollage, and sanding techniques are characterized not merely as formal structures, but also as palimpsests bearing the traces of the city and the past. These complex structures are positioned as dynamic fields of urban archaeology where social concepts such as identity and urban memory are visualized. In this research, both the visual and conceptual functions of layering in Bradford's works are analyzed. The study concludes that layering in Bradford's production practice is not solely a technical application; rather, it is revealed to be a multidimensional narrative strategy that enables the transfer of urban fabric, cultural traumas, and historical memory onto the painting surface.

Keywords: Urban archaeology, contemporary painting, palimpsest, urban memory, Mark Bradford.

1. GİRİŞ

Resim yüzeyi, sanat tarihinin farklı dönemlerinde farklı anlamlar yüklenen yapısal bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel sanat anlayışında yüzey çoğunlukla temsili bir görüntünün aktarıldığı pasif bir alan olarak değerlendirilmektedir. Ancak modern ve çağdaş sanat pratikleri, yüzeyin yalnızca bir temsil aracı olmadığını; aynı zamanda sanatçının üretim sürecinin izlerini barındıran maddesel bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır (Krauss, 1999). Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanatçılar resim yüzeyinin maddeselliğine daha fazla odaklanmakta ve yüzeyi yeniden yapılandıran yöntemler geliştirmektedir. Bu bağlamda katmanlaşma, resim yüzeyinde boya, malzeme ve dokuların üst üste kullanılmasıyla oluşan çok boyutlu bir yapı olarak ifade edilmektedir (Fineberg, 2000). Yüzeyin yaşadığı bu dönüşümün sadece teknik bir evrim değil, aynı zamanda izleyiciyle kurulan iletişimin de baştan aşağı değişmesi anlamına geldiği gözlemlenmektedir. Yüzeyin bu maddesel direnişi, eserin pasif bir seyirlik nesneden çıkıp izleyiciyle aktif bir kavramsal diyalog kurucusuna dönüşmesini sağlamaktadır.

Katmanlı yüzeyler yalnızca estetik bir derinlik oluşturmakla kalmamakta; aynı zamanda sanatçının üretim sürecinin zamansal izlerini de görünür hale getirmektedir. Her yeni katman, sanatçının üretim sürecinde gerçekleştirdiği farklı bir müdahaleyi temsil etmektedir. Bu nedenle

katmanlı resimler, farklı zamanların üst üste gelmesiyle oluşan görsel yapılar olarak değerlendirilmektedir (Foster, 2011). Çağdaş sanat içerisinde katmanlaşma kavramı özellikle kolaj ve karışık teknik (mixed-media) uygulamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Farklı malzemelerin üst üste kullanılması, resim yüzeyinde heterojen bir yapı oluşturmakta ve bu yapı izleyicinin eseri farklı düzlemlerde algılamasına olanak tanımaktadır (O'Doherty, 1999). Literatürdeki bu tespitlere ek olarak, görsel analiz süreçlerinde her bir katmanın adeta hapsedilmiş birer kentsel zaman kapsülü gibi çalıştığı tespit edilmektedir. Uygulama pratikleri incelendiğinde, malzemelerin bu üst üste binışinin yalnızca rastlantısal bir yığın oluşturmadığı; aksine sanatçının bilinçli bir örtme ve yeniden açığa çıkarma eyleminin somut bir kanıtı olarak okunabildiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda Mark Bradford'un çalışmaları çağdaş resimde katmanlaşma stratejilerinin incelenmesi açısından kritik bir örnek oluşturmaktadır. Bradford, kent yaşamına ait buluntu malzemeleri kullanarak oluşturduğu geniş ölçekli kompozisyonlarla dikkat çekmektedir. Sanatçının eserlerinde reklam afişleri, broşürler ve basılı materyaller katmanlı bir yapı içerisinde resim yüzeyine dahil edilmektedir. Bu çalışmada Bradford'un yapıtları kentsel arkeoloji ve palimpsest kavramları bağlamında incelenmekte ve sanatçının üretim pratiğinde katmanlı yüzeylerin nasıl bir anlam üretim süreci oluşturduğu tartışılmaktadır. Bu araştırma kapsamında Bradford'un pratiği salt bir "kolaj" eylemi olarak değil, sokağın organik hafızasının stüdyo ortamına taşındığı radikal bir yüzey stratejisi olarak ele alınmaktadır. Kurgulanan bu teorik çerçeve ile sanatçının kazıma ve aşındırma eylemlerinin, kentsel dönüşümün yarattığı sosyolojik tahribatla nasıl paralel bir okumaya tabi tutulabileceği derinlemesine analiz edilmektedir.

2. ÇAĞDAŞ RESİMDE KATMAN VE KENTSEL ARKEOLOJİ

Katmanlaşma, sanat üretiminde farklı zamanlarda gerçekleştirilen müdahalelerin yüzeyde birikmesiyle oluşan maddesel ve görsel bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu yapı resim yüzeyinde hem fiziksel hem de kavramsal bir derinlik yaratmaktadır. Modern sanatla birlikte sanatçılar yüzeyin maddeselliğini vurgulamaya yönelmektedir (Krauss, 1999). Katmanlı yüzeyler aynı zamanda sanatçının üretim sürecinin haritalandırılmasını sağlamaktadır. Boya izleri, kazıma işlemleri ya da yarı saydam yüzeyler sanatçının üretim sürecindeki müdahalelerini açığa çıkarmaktadır (Fineberg, 2000). Katmanlaşma eylemi, bünyesinde barındırdığı örtme ve yeniden açığa çıkarma dinamikleri ile resim yüzeyini pasif bir zemin olmaktan kurtarmakta ve aktif bir mücadele alanına dönüştürmektedir. Özellikle sokağa veya gündelik yaşama ait buluntu malzemelerin katmanlar arasına dahil edilmesi, bu nesnelerin kendi tarihsel ve sosyolojik bağajlarını doğrudan eserin bünyesine taşımaktadır. Yeni eklenen her katman, bir öncekini kısmen gizlerken aynı zamanda onunla diyalojik bir ilişki kurmaktadır. Böylelikle izleyici, tek boyutlu bir imajı tüketmek yerine, alt alta dizilmiş formlar ve dokular arasında adeta görsel bir kazı yapmaya davet edilmektedir. Bu bağlamda katmanlaşma kavramı çağdaş sanat içerisinde yalnızca estetik bir yöntem olarak değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal anlatıların inşasına katkı sağlayan bir sosyo-politik strateji olarak da işlev görmektedir (Foster, 2011). Geliştirilen bu çok katmanlı kurgu, eserin anlamının tekil ve sabit bir yapıdan uzaklaşarak, her izleyicinin kendi algısal sürecinde yeniden üretebileceği çoğulcu bir yapı kazanmasına olanak tanımaktadır.

Hafıza ve bellek kavramları, katmanlı yüzeylerin yapısal olarak çözümlenmesinde temel bir referans noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel ve toplumsal hafızanın tıpkı üst üste binen resim katmanları gibi zamanla biriktiği, silindiği, parçalandığı veya şekil değiştirdiği bilinmektedir. Bu kavramsal paralellik üzerinden değerlendirildiğinde, resim yüzeyine eklenen her yeni doku veya malzeme, geçmişe ait bir izini örterken aynı zamanda onu koruma altına alan bir bellek arşivi işlevi görmektedir. Dolayısıyla katmanlaşma stratejisi, unutmaya ve hatırlama eylemleri arasındaki o geçirgen sınırı estetik bir düzlemde somutlaştırmaktadır. Kentin sürekli değişen, yıkılıp yeniden yapılan kaotik yapısının toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiği de tam bu noktada, resim yüzeyinin arkeolojik bir kazı alanına dönüştürülmesiyle tartışmaya açılmaktadır. Tüm bu bellek inşası ve kentsel yıkım süreçleri, çağdaş sanat alanında özellikle Mark Bradford'un radikal yüzey müdahalelerinde en somut karşılığını bulmaktadır.

3. KATMANLAŞMA VE KENTSEL BELLEK

Bradford'un eserlerinde katmanlaşma yalnızca estetik bir derinlik yaratmamakta; aynı zamanda kent yaşamına dair görsel ve sosyolojik bir arşiv oluşturmaktadır. Sanatçının kullandığı malzemeler, metropolün çeperlerinde yaşayan alt sınıfların, göçmenlerin ve azınlıkların gündelik mücadelelerini barındıran doğrudan sokağın ve kent kültürünün politik izlerini taşımaktadır. Bradford, sokaktan topladığı atıkların resim pratiğine dönüşümünü, "Bir gün paletim için tüccar afişlerini kesiyordum ve şöyle düşündüm: 'Her gün bu krizin yanından geçiyorum ve onu hiç gerçekten görmemişim. Bu, topluluğun görünmez karnıdır'" (Phillips, 2018, par. 5) şeklinde dile getirmektedir. Tarafımca yapılan kavramsal okumalarda, sanatçının bahsettiği bu "görünmez karın" ifadesinin; kefalet senetleri, hızlı kredi ilanları, ucuz konut reklamları veya göçmenlik bürosu ilanları gibi kent yoksulluğunu ticari bir fırsata çeviren kapitalist sistemin sokaktaki yansımalarına işaret ettiği değerlendirilmektedir.

Bu geçici unsurlar, stüdyo ortamında katmanlı bir yapı içerisinde kurgulandığında kent yaşamının görünmez hiyerarşilerini, mekansal ayrımcılığı ve dışlanmışlıkları son derece çarpıcı bir biçimde görselleştirmektedir. Tüketim kültürünün hızla çürümeye terk ettiği bu materyallerin tuval üzerinde kalıcı ve anıtsal bir forma kavuşmasıyla birlikte resim yüzeyi, kent kültürünün ve azınlık deneyimlerinin maddi bir metaforuna dönüşmektedir. Katmanlı yüzeyler aynı zamanda izleyicinin geleneksel resimle kurduğu pasif ve salt optik ilişkiyi radikal bir biçimde dönüştürmekte; yüzeyin topografik bir kazı alanı gibi aktif bir biçimde okunmasını talep etmektedir. İzleyici, katmanlar arasında gizlenmiş tipografik parçaları, yırtık afiş kenarlarını ve aşınmış dokuları incelerken, kentin bastırılmış travmalarına bizzat tanıklık eden bir kentsel arkeolog konumuna yerleştirilmektedir.

4. MARK BRADFORD'UN SANATSAL YAKLAŞIMI VE "PALİMPSEST" YÜZEYLER

Los Angeles doğumlu Amerikalı sanatçı Mark Bradford, çağdaş sanatın en önemli temsilcilerinden biri olarak konumlandırılmaktadır. Bradford'un eserleri özellikle kent yaşamı, sınıfsal dinamikler ve kültürel kimlik gibi konular etrafında şekillenmektedir (Bedford, 2010). Sanatçı çalışmalarında geleneksel boya tekniklerinin ötesine geçerek kentsel atıkları birer pigment gibi kullanmaktadır. Kuaför kağıtları (end kağıtları), afişler ve sokaklardan toplanan

çeşitli basılı materyaller Bradford'un kompozisyonlarının temel malzemelerini oluşturmaktadır (Hill vd., 2018).

Bu malzemeler katmanlı bir yapı içerisinde resim yüzeyine yerleştirilmekte ve daha sonra su, zımpara veya kesici aletler yardımıyla kazınarak yeniden düzenlenmektedir. Bradford'un üretim yöntemi yüzeyde karmaşık ve arkeolojik bir kazı alanını andıran yoğun bir yapı meydana getirmektedir. Sanatçı bu sistematik kazıma sürecini, kentin görünmez hafızasını ortaya çıkaran bir eylem olarak tanımlamakta ve durumu "Belki de geçmiş şehirlerin hayaletlerinin izini sürmekle ilgilidir. Bu, bir katmanı söküp atıp altında yatan başka bir katmanı bulma eylemidir" (Shanks, 2012, par. 2) sözleriyle açıklamaktadır. Bu yapı çoğu zaman metropol haritalarını andıran mekânsal soyutlamalara dönüşmektedir. Eserlerinde kullandığı unsurların katmanlı biçimde yapılandırılması, Los Angeles gibi metropollerin çok katmanlı, kaotik ve heterojen yapısını yansıtmaktadır. Bu nedenle sanatçının çalışmaları yalnızca biçimsel bir kompozisyon değil aynı zamanda kentsel bir palimpsest olarak nitelendirilmektedir.

Mark Bradford'un üretim pratiğinde sokağa ait atıkların ve buluntu malzemelerin kullanımı, yalnızca biçimsel bir tercih olmanın ötesine geçmekte; kentin dışlanmış ve marjinalize edilmiş topluluklarının sosyolojik bir arşivi olarak işlev görmektedir. Sanatçının stüdyosuna taşıdığı kuaför kağıtları veya parçalanmış sokak afişleri, kapitalist tüketim kültürünün ve metropol yaşamının iskartaya çıkardığı unsurlar olarak yeniden değer kazanmaktadır. Bu malzemelerin devasa tuval yüzeylerinde üst üste bindirilmesiyle oluşturulan yapay kentsel doku, daha sonra şiddetli bir fiziksel müdahaleye maruz bırakılmaktadır. Bradford'un endüstriyel zımpara makineleri ve kesici aletlerle yüzeyi parçalama, yırtma ve aşındırma eylemi, kentsel dönüşüm süreçlerinin mahalleler üzerindeki yıkıcı etkisinin performatif bir yansıması olarak okunmaktadır. Sanatçının adeta bir arkeolog titizliğiyle gerçekleştirdiği bu yıkım ve yeniden inşa süreci, görünmez kılınan alt kültürlerin, ırksal gerilimlerin ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin resim düzleminde somut bir biçimde görünür hale gelmesini sağlamaktadır. Böylelikle palimpsest kavramı, Bradford'un elinde sadece estetik bir yüzey katmanlaşması olmaktan çıkıp, kentin bastırılmış politik hafızasının isyankâr bir biçimde yüzeye fışkırmasını temsil etmektedir.

5. ESER ANALİZİ VE KURAMSAL TEMELLER

5.1. Pickett's Charge

Bradford'un en anıtsal çalışmalarından biri olan Pickett's Charge (Görsel 1), tarihsel bir anlatının çağdaş bir yüzeyde nasıl yeniden yapılandırılabilirliğini açıkça göstermektedir. Eser, Fransız ressam Paul Dominique Philippoteaux tarafından 1883 yılında yaratılan ve Amerikan İç Savaşı'nın dönüm noktalarından Gettysburg Muharebesi'ni betimleyen devasa "Gettysburg Cyclorama"sının (360 derecelik dairesel panorama) kavramsal ve fiziksel altyapısı üzerine inşa edilmektedir (Aquino & Hankins, 2018). Geleneksel olarak izleyiciyi savaşın ortasındaymiş gibi hissettirmeyi ve kesintisiz bir optik illüzyonun içine çekmeyi hedefleyen cyclorama formatı, Bradford'un radikal müdahaleleriyle bu bütüncül ve kahramanlık odaklı anlatısını kaybetmektedir.

Görsel 1. Mark Bradford. Pickett's Charge(The High-Water Mark), Mixed media on canvas,

Hirshhorn Museum and Sculpture Garden, Smithsonian Institution. Photography by Cathy Carver.

Sanatçı, Philippoteaux'nun orijinal imgelerinin devasa röprodüksiyonlarını tuval üzerine yerleştirmekte ve bu tarihi savaş sahnelerinin üzerini renkli kağıtlar, ipler ve kentsel materyallerle çok katmanlı bir şekilde kaplamaktadır. Ardından gerçekleştirilen şiddetli dekolaj (yırtma ve kazıma) eylemi, 19. yüzyıla ait o pürüzsüz cyclorama illüzyonunu parçalayarak tarihsel travmaları ve güncel çatışmaları eşzamanlı olarak görünür kılmaktadır. Sanatçı, bu eser aracılığıyla sanatın toplumsal krizlerle olan kaçınılmaz ilişkisini vurgulamakta ve durumu "Politik ve sosyal olarak başka bir uçurumun eşiğindeyiz. Ulus olarak nerede olduğumuza dair bir sorunun tam ortasında duruyorum" (Kinsella, 2017, par. 4) şeklinde ifade etmektedir. Yüzeydeki bu katmanlı yapıbozum işlemi, geçmişin savaşlarıyla bugünün toplumsal ve ırksal gerilimlerini aynı düzlemde okunabilir hale getirmektedir. Bu bağlamda eser, geleneksel cyclorama geleneğinin çağdaş kentsel arkeolojiyle nasıl söküme uğratıldığına ve tarihsel hafızanın fiziksel bir katman olarak nasıl işlendiğine dair en güçlü örneklerden birini teşkil etmektedir.

5.2. Helter Skelter I

Helter Skelter I (Görsel 2) adlı eser, Bradford'un katmanlı yüzey anlayışını kentsel bir psikocoğrafya ve distopik bir metropol okuması üzerinden çok daha derinlikli bir görsel arkeoloji pratiğine dönüştürmektedir. Yaklaşık on metre uzunluğundaki bu devasa kompozisyonda sanatçı, 1960'ların sonlarında Charles Manson tarikatının yarattığı paranoyak atmosfere referansla Los Angeles'ın toplumsal gerilimlerini doğrudan resim yüzeyine taşımaktadır (Hill ve Diğerleri, 2018). Ancak bu eseri salt biçimsel bir soyutlama olmaktan çıkaran asıl unsur, yüzeyin bizzat Güney Merkez Los Angeles sokaklarından toplanmış ucuz reklam afişleri, yerel dergi sayfaları ve el ilanları ile inşa edilmiş olmasıdır. Tarafımca yürütülen yüzey analizlerinde, kalın gümüş rengi boya, endüstriyel kalafat ve iplerle oluşturulan o kaotik ağın altına gizlenmiş olan "CANDY", "KING" veya "BEST" gibi tipografik reklam metinlerinin, sırttan siyah bir kurukafanın veya kısmen silinmiş bir kadın yüzünün kazınarak yarı görünür hale getirildiği saptanmaktadır.

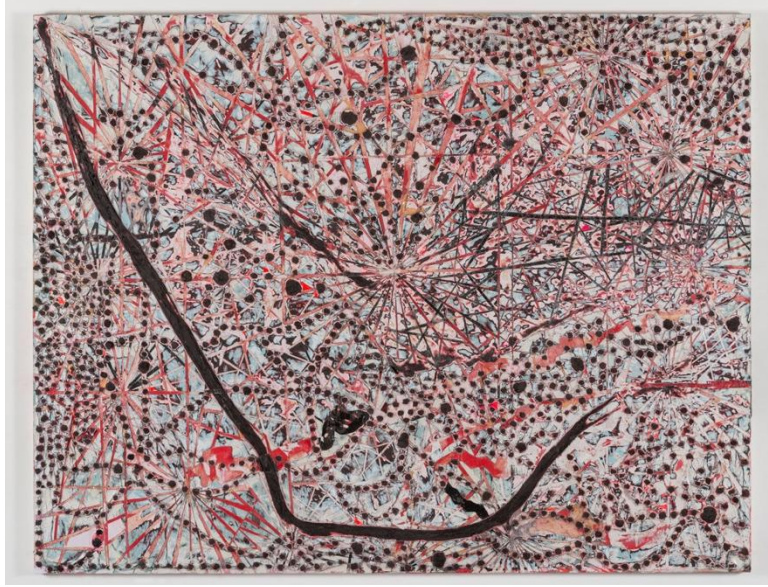

Görsel 2. Mark Bradford, Helter Skelter I, 2007, Mixed media on canvas, 365.8 x 1036.3 cm (144 x 407 7/8 in.), Private Collection, Ohio

Sanatçının endüstriyel zımpara makineleriyle gerçekleştirdiği şiddetli aşındırma işlemi, yüzeye gömülmüş olan bu gündelik tüketim nesnelerini ve sokak kültürüne ait popüler imgeleri adeta bir fay hattı gibi çatlatarak açığa çıkarmaktadır. Bu spesifik okuma biçimi, izleyiciyi makro düzeydeki bir Los Angeles haritasından aniden mikro düzeydeki bir sokak enkazının içine fırlatmaktadır. Gümüş rengi folyolar ve tel örgü motiflerini andıran aşındırılmış dokular, Hollywood'un inşa ettiği parlak rüyanın altında yatan karanlık, tekensiz ve parçalanmış kentsel gerçekliği temsil etmektedir. Yüzeydeki yarı okunur harfler ve tüketim kültürüne ait dergi parçaları, kentin bastırılmış korkularını, ticari sömürü düzenini ve sosyokültürel fay hatlarını fiziksel bir yara izi gibi ifşa etmektedir. Bu karmaşık ağ yapısı, izleyicinin kentsel travmayı salt kurgusal bir imge olarak değil; kentin deliliğini, şiddetini ve ticari kalıntıları barındıran okunaklı bir arkeolojik alan olarak deneyimlemesine olanak sağlamaktadır.

5.3. Scorched Earth

Scorched Earth (Görsel 3) adlı çalışma, Bradford'un kolaj temelli üretim pratiğinin sistematik ırkçılığı ve tarihsel mekân tahribatını belgelediği en çarpıcı örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Sanatçı bu eserde, 1921 yılında "Siyah Wall Street" olarak bilinen ve beyaz çeteler tarafından havadan bombalanarak tamamen yok edilen Tulsa, Oklahoma'daki Greenwood mahallesinin haritalarını kavramsal bir referans noktası olarak kullanmaktadır. Tarafımca yapılan görsel analizlerde, eserin yüzeyine yaklaşıldığında, uzaktan soyut bir leke gibi duran geniş siyah alanların aslında üst üste yapıştırılmış, ardından endüstriyel zımparalarla vahşice kazınarak kömürleştirilmiş sokak afişleri ve siyah karbon kağıtlarından oluştuğu açıkça görülmektedir.

Görsel 3. Mark Bradford, Lights and Tunnels, 2015, Mixed media on canvas. 84 x 108 in. (213.4 x 274.3 cm). Courtesy of the artist and Hauser & Wirth. Photo by Joshua White.

Yüzeydeki bu hücrel ve topografik parçalanma, salt biçimsel bir ızgara (grid) sistemi olmaktan çıkıp, haritadan silinen bir mahallenin adeta kül olmuş mimari planlarını temsil etmektedir. Özellikle mat siyah ve yanık dokuların altından, adeta açık bir yara veya sızan kan gibi yüzeye fırlayan şiddetli kırmızı pigmentler, tarihsel bir örtbas eyleminin başarısızlığını ve toplumsal hafızanın inatla kanamaya devam ettiğini simgelemektedir. Uygulanan bu radikal dekolaj ve aşındırma işlemi, haritalandırma ve şehir planlama pratiklerinin tarih boyunca azınlıkları kontrol etme veya kentsel hafızadan tamamen silme aracı olarak nasıl kullanıldığını izleyiciye sorgulatmaktadır. Dolayısıyla tarafımda ifade edilmelidir ki; sanatçı, siyah toplulukların maruz kaldığı bu tarihsel yangını resim yüzeyine aktarırken, tuvali yalnızca estetik bir düzlem olarak değil, ırksal şiddetin, mekânsal yok edilişin ve direnişin performatif bir yas alanı olarak yeniden inşa etmektedir.

Bu derinleştirilmiş metin ile birlikte eserin tarihsel trajedisi, sanatçının malzemeye uyguladığı fiziksel şiddetle (yanık dokular, kanayan kırmızılar, kömürleşmiş yüzeyler) kusursuz bir kavramsal bütünlüğe ulaştırılmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında Mark Bradford'un yapıtları kentsel arkeoloji, palimpsest ve katmanlaşma kavramları bağlamında kapsamlı bir biçimde analiz edilmektedir. Yürütülen bu araştırmada tarafımda, çağdaş resimde katmanlı yüzeylerin yalnızca biçimci ve estetik bir arayış olmadığı; aksine toplumsal dışlanmışlığın, ırksal gerilimlerin ve kentsel yıkımların inşa edildiği performatif bir ifade alanı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bradford'un, sokağın organik hafızasını taşıyan atık materyalleri (reklam afişleri, kuaför kağıtları, tüketim unsurları) stüdyo ortamına taşıyarak uyguladığı şiddetli dekolaj ve aşındırma eylemleri, resim yüzeyini metropol yaşamının görünmez hiyerarşilerini ifşa eden dinamik bir arşive dönüştürmektedir.

İncelenen Pickett's Charge, Helter Skelter I ve Scorched Earth eserleri üzerinden, sanatçının tarihsel illüzyonları nasıl parçaladığı, kentsel psikocoğrafyayı nasıl haritalandırdığı ve örtbas edilmek istenen toplumsal travmaları nasıl yeniden görünür kıldığı net bir biçimde ortaya

konulmaktadır. Bu bağlamda, Bradford'un üretim pratiğinde malzemenin kendisinin kentsel dönüşümün ve kapitalist çürümenin doğrudan bir kanıtı olarak işlev gördüğü tespit edilmektedir. Sonuç olarak, Bradford'un sanatsal stratejilerinde yüzeyin pasif bir temsil alanı olmaktan bütünüyle çıkarak; izleyiciyi kentsel belleğin, tarihsel krizlerin ve sosyopolitik çatışmaların okunduğu bir görsel kazı alanına davet ettiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aquin, S. & Hankins, E. C. (2018). Mark Bradford: Pickett's Charge. Yale University Press.
- Bedford, C. (2010). Mark Bradford. Yale University Press.
- Bishop, C. (2012). Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship. Verso.
- Bourriaud, N. (2002). Relational Aesthetics. Les Presses du réel.
- Buskirk, M. (2003). The Contingent Object of Contemporary Art. MIT Press.
- Copeland, H. (2013). Bound to Appear: Art, Slavery, and the Site of Blackness in Multicultural America. University of Chicago Press.
- Fineberg, J. (2000). Art Since 1940: Strategies of Being. Prentice Hall.
- Foster, H. (2011). The Art-Architecture Complex. Verso.
- Groys, B. (2008). Art Power. MIT Press.
- Hill, A., Smee, S. & Butler, C. (2018). Mark Bradford. Phaidon Press.
- Kinsella, E. (2017, 9 Kasım). Artist Mark Bradford unveils his largest work yet, a Civil War cyclorama at the Hirshhorn. Artnet News. <https://news.artnet.com/art-world/mark-bradford-hirshhorn-museum-1143248>
- Krauss, R. (1999). A Voyage on the North Sea: Art in the Age of the Post-Medium Condition. Thames & Hudson.
- Kwon, M. (2002). One Place after Another: Site-Specific Art and Locational Identity. MIT Press.
- O'Doherty, B. (1999). Inside the White Cube: The Ideology of the Gallery Space. University of California Press.
- Phillips. (2018). 'Black Venus': The turning point in Mark Bradford's career. Phillips Auction. <https://www.phillips.com/article/31983665/mark-bradfords-turning-point>
- Saltz, J. (2003). Seeing Out Loud: The Voice of Art Criticism. Hard Press Editions.
- Shanks, M. (2012, 29 Mayıs). Mark Bradford. Michael Shanks ~ Archaeologist. <https://mshanks.com/2012/05/>
- Görsel 1. <https://hirshhorn.si.edu/exhibitions/mark-bradford-picketts-charge/> (Erişim tarihi: 10.03.2026)

Görsel 2. <https://www.culturetype.com/2018/03/13/mark-bradford-helter-skelter-i-painting-sells-for-10-4-million-highest-ever-auction-sale-for-a-living-african-american-artist/> (Erişim tarihi: 10.03.2026)

Görsel 3. <https://hammer.ucla.edu/exhibitions/2015/mark-bradford-scorched-earth> (Erişim tarihi: 10.03.2026)

BLENDED LEARNING EFFECTIVENESS IN EGYPTIAN UNIVERSITY EFL CLASSROOMS POST-COVID

Assoc. Prof. Dr. Ahmed Hassan, Dr. Fatima El-Sayed, Omar Khalil

Faculty of Education, Kafrelsheikh University, Egypt

ABSTRACT

This mixed-methods study evaluates blended learning implementation across Egyptian university EFL programs documenting pedagogical shifts toward hybrid instruction models post-COVID. Platform integration facilitates asynchronous content delivery alongside synchronous video conferencing optimized for limited bandwidth scenarios. Faculty development emphasizes multimodal pedagogy balancing digital tools with traditional strengths in conversational fluency development. Student training addresses digital access disparities through device-sharing protocols and offline resource repositories. Curriculum redesign incorporates flipped classroom strategies reserving face-to-face time for advanced communicative tasks. Assessment evolution shifts toward authentic performance evaluations including digital portfolios and peer assessment protocols. Quality assurance framework monitors instructional design consistency alongside student engagement metrics. Theoretical framework synthesizes blended learning scholarship with EFL pedagogy positioning hybrid models as equitable modernization pathway. Regional benchmarking adapts Turkish and UAE models to Egyptian resource realities ensuring scalability. Longitudinal studies confirm comparable learning outcomes with enhanced student autonomy and lifelong learning competencies. Faculty resistance analysis informs change management strategies emphasizing professional growth opportunities. Policy recommendations establish national blended learning guidelines alongside faculty digital competency frameworks. Institutional partnerships facilitate resource sharing across public universities. Research demonstrates blended EFL instruction as sustainable post-pandemic model preserving communicative competence priorities while expanding digital instructional capacities essential for Egypt's English proficiency improvement goals supporting national economic competitiveness.

Keywords: blended learning, EFL instruction, Egyptian universities, post-COVID education, hybrid pedagogy

**CLINICAL MUSIC THERAPY: A MUSICOLOGICAL AND MEDICAL
ETHNOMUSICOLOGICAL OBSERVATION FROM NEW YORK**

Aden Deniz Krynski

İstanbul Teknik Üniversitesi, akcande@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-0271-2197

Doç. Dr. Şeyma Ersoy Çak

İstanbul Teknik Üniversitesi, ersoyseyma@itu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-0936-0574

ABSTRACT

Music therapy, as an interdisciplinary field of practice aimed at supporting individuals' physical, cognitive, and emotional wellbeing, has not yet achieved an institutionalized structure in Turkey despite growing interest in recent years. This situation is particularly associated with the misalignment between theoretical knowledge and clinical practice processes, as well as the limited availability of systematic documentation and record-keeping mechanisms. Within the existing literature, studies that evaluate music therapy practices from analytical and cultural perspectives remain limited, and empirical research conducted from a musicological perspective in Türkiye is notably scarce.

The aim of this study is to examine music therapy practices from the perspective of a musicologist and to reveal the potential contributions of musicology to the analysis, structuring, and documentation of clinical and institutional processes. The research was designed using a qualitative methodological approach and was conducted during a four-month fieldwork period in the Fall of 2022 at the Louis Armstrong Center for Music and Medicine within Mount Sinai Hospital in the United States. Through participant observation, field notes, and semi-structured interviews, music therapy practices carried out in different clinical units were systematically examined. Practice processes, therapeutic methods, musical materials, and documentation systems were analyzed in detail.

The findings indicate that clinical music therapy practices are context-sensitive, patient-centered, and vary according to therapeutic goals. Observations conducted in psychiatry, intensive care, pediatrics, geriatrics, and radiation oncology units demonstrate that music

functions not only as a tool for symptom reduction but also as a multilayered therapeutic process that supports social interaction, provides cognitive stimulation, and enhances emotional safety. In addition, the analytical tools of musicology were found to play a functional role in structuring clinical practices, systematically documenting therapeutic processes, and strengthening interdisciplinary communication.

The study emphasizes the importance of musicology-based recommendations in the design of educational programs and the development of clinical practice models aimed at expanding music therapy practices in Turkey. The results suggest that establishing an interdisciplinary bridge between music therapy and musicology can both enhance the quality of clinical practice and facilitate the integration of theoretical foundations into clinical application. This study provides a foundational reference, particularly for music therapy education, clinical protocols, and future applied research.

Keywords: Music therapy, Musicology, Clinical practice, New York

INTRODUCTION

Music therapy is widely recognized as a clinical discipline that uses music based interventions to support emotional, psychological, and physiological well being. Within contemporary healthcare systems music therapy is often integrated into interdisciplinary treatment models and applied in a wide range of medical contexts including mental health care, rehabilitation, palliative care, and pediatric medicine. The American Music Therapy Association defines music therapy as the clinical and evidence based use of music interventions to accomplish individualized goals within a therapeutic relationship (American Music Therapy Association, 2021).

Although the therapeutic effects of music have been widely studied, many clinical studies evaluate music therapy primarily through measurable outcomes such as stress reduction, behavioral change, or physiological regulation. These approaches are essential for demonstrating the effectiveness of therapeutic interventions within medical systems. However, they may also leave certain aspects of the musical process underexplored. In particular, the internal musical structure of therapeutic interaction is often described only in general terms.

Musicology offers analytical tools that allow researchers to examine how musical processes unfold over time. Concepts such as melodic contour, rhythmic organization, harmonic stability, and timbral variation can illuminate how musical interaction shapes emotional and communicative experiences. In therapeutic contexts these elements function not only as aesthetic features but also as relational and regulatory mechanisms.

At the same time ethnomusicology has long emphasized that music must be understood within its cultural and social environment. Medical ethnomusicology extends this perspective by examining the relationship between music, culture, and health practices (Koen, 2008). Scholars working in this field explore how musical traditions influence healing practices, how sound shapes experiences of illness, and how musical interaction functions within medical institutions.

This study draws on both musicological and medical ethnomusicological approaches in order to examine clinical music therapy as a form of musical practice embedded within a specific institutional setting. Rather than treating music simply as a therapeutic tool, the research investigates how musical interaction itself becomes a central medium through which communication, regulation, and relational connection occur.

The study is based on observational fieldwork conducted during a four month internship at the Louis Armstrong Center for Music and Medicine at Mount Sinai Hospital in New York. The center provides music therapy services across multiple hospital departments and therefore offers a valuable environment in which to observe how musical practices adapt to different clinical contexts. Through systematic observation and documentation, the research explores how music operates as both a therapeutic and cultural process within the hospital environment.

DEVELOPMENT

Musicological Perspectives on Therapeutic Interaction

One of the most significant aspects of clinical music therapy from a musicological perspective is the role of improvisation. In many therapy sessions musical interaction develops through spontaneous responses between therapist and patient. These exchanges can be understood as forms of musical dialogue in which sound functions as a medium of communication.

Improvisation allows therapists to respond sensitively to subtle behavioral cues such as breathing patterns, vocal gestures, or physical movement. Musical elements such as tempo and rhythmic density may shift gradually in response to the patient's emotional state. In this sense musical interaction operates as a flexible communicative system that adapts to the evolving dynamics of the session.

Melodic contour also plays an important role in shaping the emotional atmosphere of therapeutic interaction. In several observed sessions therapists used descending melodic gestures to support relaxation and emotional grounding. Conversely, gentle ascending melodic movement sometimes encouraged engagement or attentional focus. While such musical decisions are often made intuitively in clinical practice, they can also be examined systematically through musicological analysis.

Rhythm and repetition are equally significant. Stable rhythmic patterns can create a sense of temporal continuity that supports emotional regulation. When patients participate actively in rhythmic interaction, shared patterns of timing often emerge between therapist and patient. This synchronization can foster a sense of relational connection and co presence.

The transcription of therapeutic musical interaction provides one method for documenting these processes. In selected sessions segments of musical dialogue were transcribed in order to identify recurring melodic motifs and rhythmic patterns. These transcriptions revealed moments of synchronous musical interaction in which therapist and patient responded to one another through subtle variations in pitch, rhythm, and vocal articulation.

Such observations suggest that therapeutic change may emerge not only through verbal communication but also through the structure of musical interaction itself. From a musicological perspective, clinical music therapy therefore represents a rich site for examining how musical form shapes interpersonal communication.

Medical Ethnomusicology and the Hospital Soundscape

While musicological analysis focuses on internal musical structure, medical ethnomusicology emphasizes the broader cultural and environmental context in which musical practices occur. Hospitals are complex sonic environments characterized by mechanical sounds, alarms,

conversations, and various forms of technological noise. Within this environment music therapy introduces an additional sonic layer that interacts with the existing acoustic landscape.

Observations conducted during this study suggest that music therapy can subtly reshape the auditory atmosphere of hospital spaces. Live music often softened the mechanical character of medical environments and introduced a more fluid and expressive sonic presence. These changes were sometimes noticeable not only to patients but also to family members and medical staff.

Tia DeNora has argued that music functions as a resource for organizing social and emotional experience in everyday life (DeNora, 2000). In hospital settings music therapy similarly contributes to the organization of emotional space. By introducing structured musical sound into clinical environments therapists create moments of altered listening in which attention, emotion, and perception are temporarily reoriented.

Medical ethnomusicology also highlights the cultural dimension of musical experience. Patients frequently responded strongly to familiar songs associated with personal memory or cultural identity. When therapists incorporated such repertoire into sessions, music became a bridge between the hospital environment and the patient's lived experience outside the institution.

Deborah Wong has emphasized that musical practices are deeply embedded in cultural systems of meaning and identity (Wong, 2004). Within clinical contexts familiar music may evoke memories, relationships, and emotional associations that extend far beyond the immediate therapeutic moment. These responses illustrate how music therapy can reconnect individuals with aspects of personal and cultural identity during periods of illness.

Observational Contexts within Clinical Units

Observations conducted across different hospital units demonstrated how musical interaction adapts to varying clinical conditions. In psychiatric settings improvisational interaction often functioned as a nonverbal form of communication. Musical dialogue created a structured temporal space in which patients could explore emotional states without relying solely on verbal expression.

In intensive care environments musical interaction tended to be more restrained. Therapists frequently employed soft dynamics, slower tempos, and simple harmonic frameworks. In these settings music functioned as a supportive presence rather than as an overtly interactive process.

In geriatrics and palliative care units familiar songs associated with personal memory played a particularly important role. These musical moments often encouraged reminiscence and emotional engagement. The therapeutic value of such repertoire reflects the cultural and autobiographical significance of music within human life.

Pediatric sessions often emphasized playfulness and improvisational exploration. Through rhythmic games and vocal imitation therapists and children established patterns of shared musical interaction that supported trust and engagement.

Across these different clinical contexts the underlying musical principles of responsiveness, timing, and attentive listening remained consistent. These principles highlight the importance of understanding music therapy not only as a therapeutic method but also as a dynamic musical practice.

CONCLUSION

This study demonstrates that clinical music therapy can be productively examined through the combined perspectives of musicology and medical ethnomusicology. While clinical research frequently focuses on measurable therapeutic outcomes, musicological analysis reveals the internal musical processes that structure therapeutic interaction. At the same time medical ethnomusicology highlights the cultural and environmental contexts in which these musical practices occur.

Understanding music therapy as both a musical and cultural practice allows researchers to explore how sound, interaction, and institutional environments shape therapeutic experience. Musical elements such as rhythm, contour, repetition, and improvisation function as important communicative tools within therapeutic relationships.

For the development of music therapy in Türkiye these observations suggest several possible directions. Educational programs may benefit from integrating musicological analysis into

music therapy training. Researchers may also adopt ethnographic approaches that examine how musical practices interact with cultural and institutional contexts.

Clinical music therapy therefore represents not only a field of healthcare practice but also an important site for interdisciplinary research at the intersection of music, culture, and medicine. By listening carefully to the musical structure of therapeutic interaction scholars and practitioners may gain deeper insight into how music supports processes of healing and human connection.

REFERENCES

American Music Therapy Association. 2021. What is music therapy.

<https://www.musictherapy.org>

DeNora, T. 2000. Music in everyday life. Cambridge University Press.

Koen, B. 2008. The Oxford handbook of medical ethnomusicology. Oxford University Press.

Ruud, E. 2010. Music therapy. Barcelona Publishers.

Wong, D. 2004. Speak it louder: Asian Americans making music. Routledge.

Bruscia, K. 2014. Defining music therapy. Barcelona Publishers.

ÇAĞDAŞ TÜRK SANATI VE EĞİTİMİNDE SANATÇI-ÖĞRETMENLER: “GAZİ 80” KUŞAĞI ÖRNEĞİ

Sema OCAKCI

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
semaockc14@gmail.com - 0000-0003-2373-8991

Doç. Dr. Orhun TÜRKER

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
orhun.turker@ibu.edu.tr - 0000-0001-5106-570X

ÖZET

Gazi 80 kuşağı, 1978–1982 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü ve devamındaki kurumsal yapıda yetişen; eğitim-öğretim süreçlerini sanatsal, kültürel ve toplumsal etkinliklerle bütünleştirerek çok yönlü bir sanatçı-öğretmen kimliği geliştiren bir nesli ifade etmektedir. Gazi Eğitim Fakültesi çevresinde şekillenen bu kuşak, modernist soyutlama eğilimlerini Türk kültürel referansları, geleneksel sanat birikimi ve doğal formlarla ilişkilendirerek özgün bir plastik dil oluşturmuştur. Bu yaklaşım, Türkiye’de sanatsal modernleşme sürecine katkı sağlamış; sanat eğitiminin estetik ve pedagojik yönelimlerinin dönüşümünde etkili olmuştur.

Buna karşın, Gazi 80 kuşağının sanatsal üretimleri, eğitimci kimlikleri ve güncel erişilebilirliklerine ilişkin akademik literatürün sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmaların çoğu bireysel sanatçı incelemeleriyle sınırlı kalmakta, kuşağın bütüncül yapısını ve sanat eğitimi alanındaki etkisini yeterince görünür kılmamaktadır. Bu durum, çağdaş Türk sanatı ve sanat eğitimi alanında önemli bir bilgi boşluğu oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Gazi 80 kuşağı sanatçı-öğretmenlerin sanatsal üretimlerini, disiplinlerarası etkileşimlerini ve kültürel miras içindeki konumlarını bilimsel bir çerçevede görünür kılmaktır. Bu doğrultuda sanatçıların biyografileri, sanatsal yaklaşımları ve üretim süreçleri sistematik olarak incelenmiş; temsil niteliği taşıyan eserleri üzerinden nitel çözümlemeler yapılmıştır. Çalışmada durum çalışması yöntemi benimsenmiş, çoklu veri kaynaklarından yararlanılmış ve seçilen eserler uluslararası bir çevrim içi sergi platformunda dijital olarak sunulmuştur.

Araştırma, 1978–1979 güz dönemlerinde Gazi Eğitim Enstitüsü’nde eğitim sürecine başlayıp 1982–1983 yıllarında mezun olan ve kendilerini “Gazi 80” kuşağı olarak tanımlayan yedi sanatçı-öğretmeni kapsamaktadır. Bu kapsamda Resim alanından üç, Heykel alanından iki ve Grafik alanından iki sanatçı seçili örneklem olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler : Gazi 80 kuşağı, Sanatçı-öğretmen, Çağdaş Türk sanatı, Sanat eğitimi, Modernleşme.

1. GİRİŞ

Çağdaş Türk sanat eğitimi tarihi incelendiğinde, belirli dönemlerde ortaya çıkan ve sanatsal üretim ile eğitim pratikleri arasında güçlü bağlar kuran kuşakların, alanın yönelimlerini belirlemede önemli roller üstlendiği görülmektedir. Bu kuşaklar, yalnızca estetik tercihleriyle değil; içinde bulundukları toplumsal, siyasal ve kurumsal koşullarla kurdukları ilişkiler üzerinden de tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, 1978–1982 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü’nde öğrenim gören ve kurumun Gazi Yüksek Öğretmen Okulu ile Gazi Eğitim Fakültesi’ne dönüşüm süreçlerini doğrudan deneyimleyen “Gazi 80 Kuşağı”, çağdaş Türk sanat eğitimi literatüründe ayırt edici bir konuma sahiptir (Öztürk, t.y.).

“Gazi 80 Kuşağı”nın özgün kılan temel unsurlardan biri, bu sanatçıların eğitim süreçlerinin, Türkiye’nin yoğun sosyal ve siyasal dönüşümler yaşadığı bir tarihsel kesitte şekillenmiş olmasıdır. Cumhuriyet’in eğitim ve kültür ideallerini temsil eden Gazi Eğitim Enstitüsü, kuruluşundan itibaren sanat eğitimi yalnızca teknik beceri kazandırma süreci olarak değil, kültürel bilinç ve toplumsal sorumlulukla ilişkilendiren bir anlayış benimsemiştir. Atatürk’ün modernleşme vizyonu doğrultusunda yapılandırılan bu kurumsal miras, 1980 darbesi sonrasında ortaya çıkan baskı ortamı ve eğitim politikalarındaki dönüşümlerle birlikte, “Gazi 80” kuşağının değerler sisteminin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır.

Bu kuşağın sanatçıları, öğretmenlik, sanatçılık ve akademisyenlik rollerini birbirinden bağımsız alanlar olarak değil; kültürel aktarım, eleştirel düşünme ve toplumsal duyarlılık çerçevesinde bütüncül bir pratik olarak ele almıştır. Öğrencilik yıllarında gerçekleştirilen tiyatro çalışmaları, sergiler, yarışmalar, gezi-inceleme etkinlikleri ve 11. Millî Eğitim Şûrası’na toplu katılım gibi kolektif deneyimler, kuşağın entelektüel farkındalığını güçlendirmiş; dayanışma ve birlikte üretme kültürünü pekiştirmiştir (Öztürk, t.y.). Bu deneyimler, ilerleyen yıllarda sanat eğitimi alanında üstlenecekleri rollere yönelik bir hazırlık zemini oluşturmuştur.

Bugün ulusal ve uluslararası sanat ortamında etkin biçimde varlık gösteren “Gazi 80” kuşağı üyeleri, kişisel ve karma sergiler, akademik yayınlar ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla çağdaş Türk sanatının gelişimine katkı sunmayı sürdürmektedir. Buna karşın, bu kuşağı toplu ve bütüncül bir yapı olarak ele alan akademik çalışmaların sınırlı olması, sanat eğitimi tarihi açısından önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Kuşağın sanatsal üretim biçimleri, eğitim anlayışları ve kültürel miras içindeki konumlarının tarihsel ve kuramsal bir çerçevede ele alınması hem sanat eğitimi literatürü hem de çağdaş Türk sanatı araştırmaları açısından gereklilik taşımaktadır.

Bu çalışma, “Gazi 80 Kuşağı”nın ortaya çıkış koşullarını, sanatsal üretim pratiklerini, eğitim anlayışını ve Türkiye sanat kültürüne sunduğu katkıları bütüncül bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, söz konusu kuşağın sanat eğitimi tarihindeki yerini görünür kılmayı ve gelecekte yapılacak çalışmalara kuramsal ve belgesel bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir.

2. GAZİ 1980 KUŞAĞI EĞİTİMCİLERİNİN SANAT ANLAYIŞLARI

Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü çevresinde biçimlenen 1980 kuşağı sanatçı-eğitimciler, Türkiye’de sanat eğitiminin estetik, pedagojik ve kurumsal boyutları arasındaki ilişkiyi yeniden yapılandıran önemli bir dönemi temsil etmektedir. Bu kuşak, sanat üretimi ile eğitim pratiğini birbirinden ayıran alanlar olarak değil; düşünsel, kültürel ve estetik süreçler üzerinden bütünleşen bir yapı içinde ele almıştır. Sanatçı ve eğitimci kimliklerinin eş zamanlı olarak inşa edilmesi, Gazi 1980 kuşağının sanat anlayışını yalnızca bireysel üretim pratikleri üzerinden değil, aktarılan bilgi, geliştirilen pedagojik modeller ve kurumsal etki alanları üzerinden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır (Gençaydın, 1997; Öztürk, 2010).

Bu kuşağın sanat anlayışını belirleyen temel dinamiklerden biri, klasik akademik sanat eğitiminin biçimsel disiplinlerini korurken modern ve çağdaş sanatın estetik sorunlarını üretim sürecinin merkezine yerleştirmesidir. Figüratif yapı, kompozisyon disiplini ve desen temelli çalışma anlayışı terk edilmemiş; ancak bu unsurlar katı akademik normlar hâline dönüştürülmemiştir. Sanat üretimi, soyutlama, yüzey organizasyonu, leke ve renk ilişkileri üzerinden yeniden düşünülmüş; biçimsel yapı, estetik bir araştırma alanı olarak ele alınmıştır (Turani, 1999; Günay, 2001). Bu yaklaşım, biçimsel yeterlilik ile deneysel arayışlar arasında dengeli bir ilişki kurulmasına olanak tanımıştır.

Gazi 1980 kuşağının sanat anlayışında kültürel referanslar, doğrudan temsiliyet ilişkileri kuran anlatılar şeklinde değil; görsel belleğin dönüştürülmesi yoluyla ele alınmıştır. Türk kültürüne ait motifler, mitolojik göndermeler ve toplumsal yaşantıdan beslenen imgeler, çağdaş estetik anlayış çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu yönelim, yerel olan ile evrensel sanat dili arasında karşılık kurmayan; bağlamsal ve yorumlayıcı bir estetik stratejiye işaret etmektedir (Akyüz, 2005; İlkyaz, 2014). Böylece sanat üretimi, kültürel aktarımın sabit bir temsili olmaktan çıkarak, dönüştürücü bir görsel düşünme pratiği hâline gelmiştir.

Eğitim pratiği açısından bakıldığında, Gazi 1980 kuşağı eğitimcileri atölye ortamını, bilgi aktarımının gerçekleştiği hiyerarşik bir öğretim alanı olarak değil; üretim, eleştiri ve deneyim süreçlerinin birlikte işlediği bir öğrenme alanı olarak yapılandırmıştır. Desen, kompozisyon, renk ve yüzey bilgisi gibi temel sanat eğitimi bileşenleri, öğrencinin bireysel üslup geliştirme sürecini destekleyen araçlar olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, sanatın ancak üretim süreci içinde kavranabileceği düşüncesine dayanan uygulama temelli bir pedagojik modeli ön plana çıkarmıştır (Çetin, 2008).

Kuşağın eğitim anlayışı, sanat eğitiminin kuramsal ve bilimsel temellerine yönelik bir hassasiyet de içermektedir. Yaratıcılık, görsel algı ve estetik yargı, doğuştan gelen yetiler olarak değil; eğitim yoluyla geliştirilebilen bilişsel ve kültürel süreçler olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda yürütülen akademik çalışmalar, Türkiye’de sanat eğitimi alanının kuramsal çerçevesinin genişlemesine katkı sağlamıştır (Gülçeri, 2011). Sanat yoluyla öğrenme yaklaşımı, pedagojik bir yöntemden çok, eleştirel düşünme ve kültürel farkındalık geliştirme biçimi olarak konumlandırılmıştır.

Bu bağlamda Gazi 1980 kuşağı eğitimcilerinin sanat anlayışı, bireysel estetik arayışlar, kültürel sorumluluk ve pedagojik bilinç arasında kurulan çok katmanlı bir ilişki ağı içinde

değerlendirilmelidir. Söz konusu anlayış, çağdaş Türk sanat eğitimi tarihinde belirli bir dönemi temsil eden tarihsel bir olgu olmanın ötesinde, güncel sanat eğitimi tartışmaları açısından da yeniden ele alınması gereken kuramsal bir birikim sunmaktadır.

2.1. 1980 Kuşağı Gazi Eğitimcilerinin Sanat Anlayışını Ortaklaştıran Temel Noktalar Akademik Temele Dayalı Modernist Yaklaşım

1980 kuşağı Gazi eğitimcilerinin sanat anlayışını ortaklaştıran temel dinamiklerden biri, akademik temele dayalı modernist bir estetik yaklaşımın benimsenmiş olmasıdır. Bu kuşak, klasik akademik sanat eğitiminin temel bileşenleri olan desen, kompozisyon ve biçim bilgisini üretimin vazgeçilmez bir altyapısı olarak görmüş; bu yapıyı çağdaş sanat akımlarının estetik ve düşünsel açımlarıyla birlikte ele almıştır. Akademik desen anlayışı, yalnızca teknik bir yeterlilik göstergesi olarak değil, görsel düşünmenin ve plastik çözümlemenin temel aracı olarak konumlandırılmıştır (Turani, 1999; Antmen, 2010).

Figür, doğa ya da nesne, bu anlayışta doğrudan betimlenen bir gerçeklik olmaktan çok, biçimsel soyutlama ve yeniden kurma süreçlerinin başlangıç noktası olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, figüratif anlatımdan tümüyle kopmadan, modernist estetik değerler çerçevesinde renk alanları, leke düzeni ve yüzey organizasyonları üzerinden gelişen bir üretim pratiğine işaret etmektedir. 1980’li yıllarda Türkiye’de modern sanatın geçirdiği dönüşümle paralellik gösteren bu yönelim, Gazi ekolünün modernizmi tarihsel bir süreklilik içinde içselleştirdiğini göstermektedir (Antmen, 2010).

Gazi’nin 1980 kuşağı eğitimcileri, geleneksel akademik eğitimden geçmiş olmalarına karşın, sanatsal üretimi tek tip bir estetik anlayışa indirgemeyen bir yaklaşım benimsemiştir. Akademik formasyon, bu kuşak için standartlaştırıcı bir yapıdan çok, bireysel üslup arayışını destekleyen bir zemin olarak değerlendirilmiştir. Deneysellik, kişisel anlatım ve özgün bir biçim diline ulaşma çabası, kuşağın sanat anlayışında belirgin bir yer tutmaktadır (Gençaydın, 1997). Bu yaklaşım, eğitim süreçlerine de doğrudan yansımıştır. Atölye ortamı, öğrencilerin belirli bir estetik kalıba yönlendirildiği bir alan olmaktan ziyade, bireysel görsel dilin gelişimini destekleyen bir deneyim alanı olarak kurgulanmıştır. Bu anlayış, çağdaş sanat eğitimi literatüründe vurgulanan bireysel ifade, yaratıcılık ve süreç odaklı öğrenme yaklaşımlarıyla örtüşmektedir (Eisner, 2002; Hetland vd., 2013). 1980 sonrası Gazi ekolünün ayırt edici yönlerinden biri, Türk sanat ve kültürüne ait imgelerin çağdaş bir estetik dil içinde yeniden yorumlanmasıdır. Anadolu mitolojisi, geleneksel motifler, halk kültürü ve gündelik yaşama ilişkin imgeler, bu kuşak sanatçılarının üretimlerinde doğrudan folklorik temsiller olarak değil, dönüştürülmüş ve yeniden kurgulanmış görsel kaynaklar olarak ele alınmıştır (Günay, 2001; İlkyaz, 2014). Bu yaklaşımda kültürel öğeler, tarihsel bir nostalji duygusuyla değil; modern yaşamın toplumsal ve estetik dönüşümleriyle ilişkilendirilerek yapılandırılmıştır. Yerel olan ile evrensel estetik arasında karşıtlık kurmayan bu anlayış, çağdaş Türk resminin modernleşme sürecinde önemli bir açılım alanı oluşturmuştur (Antmen, 2010). Gazi 1980 kuşağı eğitimcilerinin ortaklaştığı temel noktalardan biri de plastik dile ve teknik yeterliliğe verilen önemdir. Renk armonisi, kompozisyon dengesi, ritim, leke ve doku ilişkileri, sanat üretiminin vazgeçilmez bileşenleri olarak ele alınmıştır. Teknik ustalık, bu anlayışta yalnızca biçimsel bir

başarı ölçütü değil, düşünsel içeriğin görsel düzlemde etkili biçimde ifade edilmesini sağlayan bir araçtır (Turani, 1999).

Bu yaklaşım, sanat eğitimi sürecinde öğrencilerin yalnızca üretim yapmalarını değil, ürettikleri görsel yapıyı çözümleyebilmelerini de hedeflemiştir. Plastik dil, öğrenilebilir ve geliştirilebilir bir görsel düşünme sistemi olarak ele alınmış; bu sistemin kavranması, bireysel yaratıcılığın ön koşulu olarak değerlendirilmiştir (Buyurgan & Buyurgan, 2012).

1980 kuşağı Gazi eğitimcileri, sanat eğitiminin atölye ortamında ve doğrudan üretim süreçleri içinde öğrenildiği fikrini temel bir ilke olarak benimsemiştir. Sanatçı-öğretmen kimliği, bu anlayışta merkezi bir konuma sahiptir. Modelden çalışma, atölye disiplinine bağlılık ve uzmanlaşmaya yönelik yönlendirme, eğitim sürecinin temel bileşenleri olarak öne çıkmıştır (Gençaydın, 1997).

Bu yaklaşım, sanatın teorik bilgiden bağımsız bir alan olmadığı, ancak teorinin uygulama içinde anlam kazandığı düşüncesine dayanmaktadır. Gazi'nin Türkiye'de güçlü bir resim-iş öğretmenliği geleneği oluşturmasında, bu uygulamalı eğitim modelinin belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Gazi 1980 kuşağı, sanat anlayışını yalnızca figüratif ya da modernist resimle sınırlamayan bir açıklık sergilemiştir. Malzeme çeşitliliği, yüzey ve doku araştırmaları, deneysel teknikler ve kavramsal yönelimler, bireysel sanatçı pratiklerinde farklı yoğunluklarda yer bulmuştur. Bu eğilim, çağdaş sanatın düşünsel çerçevesini doğrudan benimsemekten çok, mevcut estetik ve pedagojik birikimle ilişkilendirme çabası olarak değerlendirilebilir (Sullivan, 2010).

1980 kuşağı Gazi eğitimcilerinin ortaklaştığı bir diğer temel yaklaşım, sanat eğitiminin bilimsel araştırmalarla desteklenmesi gerekliliğidir. Görsel algı, öğrenme süreçleri, yaratıcılığın geliştirilmesi ve sanat yoluyla eğitim gibi alanlarda yürütülen akademik çalışmalar, bu kuşağın sanat eğitimi anlayışını şekillendirmiştir (Eisner, 2002; Buyurgan & Buyurgan, 2012). Sanat eğitimi, bu bağlamda sezgisel ya da yalnızca yeteneğe dayalı bir alan olarak değil; araştırılabilir ve geliştirilebilir bir disiplin olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, üniversitelerdeki sanat eğitimi programlarının kuramsal altyapısının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu başlıklar birlikte ele alındığında, 1980 kuşağı Gazi sanatçı-öğretmenlerinin akademik kimlik, modernist estetik, bireysel üslup, yerel-kültürel duyarlılık ve pedagojik sorumluluk eksenlerinde ortaklaştıkları görülmektedir. Sanat üretimleri, yalnızca görsel bir ifade alanı olarak değil; düşünsel, kültürel ve toplumsal göndermeler taşıyan yapılar olarak kurgulanmıştır. Bu yönüyle Gazi 1980 kuşağı, çağdaş Türk sanat eğitimi tarihinde hem estetik hem pedagojik açıdan belirleyici bir konumda yer almaktadır.

2.2. “Gazi 80” Kuşağına İlişkin Ayırt Edici Nitelikler ve Temsil Eden Sanatçı-Eğitimciler
“Gazi 80” kuşağı, yalnızca belirli bir tarih aralığında aynı kurumda öğrenim görmüş bir öğrenci grubu olarak değil; Türkiye’de sanat, eğitim ve kültür alanlarında çok yönlü etkiler üretmiş, farklı disiplinlerde kurumsal sorumluluklar üstlenmiş bir sanatçı-eğitimci topluluğu olarak değerlendirilmelidir. Bu kuşağın ayırt edici özelliklerinden biri, mezuniyet sonrasında üniversitelerde akademisyen, sanat kurumlarında üretici, eğitim alanında öğretmen ve kültür ortamında etkin aktör olarak çok katmanlı bir görünürlük kazanmış olmalarıdır.

Bu bağlamda “Gazi 80” kuşağı içinde yer alan akademisyen sanatçılar, Türkiye’nin farklı üniversitelerinde sanat eğitimi alanının gelişimine katkı sunmuş; bölüm kuruculuğu, program geliştirme, atölye yürütücülüğü ve lisansüstü eğitim süreçlerinde belirleyici roller üstlenmiştir. Prof. Dr. Turan Aksoy, Prof. Dr. Şeniz Aksoy, Prof. Dr. Uğurcan Akyüz, Prof. Dr. İsmail Ateş, Prof. Dr. Serap Buyurgan, Prof. Dr. Turhan Çetin, Prof. Dr. Hüsnü Dokak, Prof. Dr. Refa Emrali, Prof. Dr. Atila İlkyaz, Prof. Dr. Suat Karaaslan, Prof. Dr. Mahmut Öztürk, Prof. Dr. Namık Kemal Sarıkavak, Prof. Dr. Tansel Türkdöğen ve Prof. Dr. Mehmet Yılmaz gibi isimler; sanat üretimi ile akademik bilgi üretimini birlikte yürüten temsilî figürler arasında yer almaktadır. Bu sanatçılar, sanat eğitiminin kuramsal temellerinin güçlenmesine ve atölye merkezli pedagojik modellerin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır.

Kuşak içinde yer alan bazı sanatçılar ise akademik kariyer yerine doğrudan sanat üretimine ya da kültür endüstrisi içinde etkin olmaya yönelmiştir. Ali Kotan’ın yalnızca resim üretimine odaklanan yaşam tercihi, Tayyar Özkan’ın ulusal ve uluslararası ölçekte tanınan çizgi roman üretimleri, Levent Özkan, İsmet Yıldız, M. Süalp Güler, Osman Bellek ve Ersan Çetin’in grafik tasarım, reklam ve matbaa alanlarında yürüttükleri çalışmalar; kuşağın sanat alanındaki çeşitliliğini ve disiplinlerarası yayılımını göstermektedir. Yavuz Çetin’in resim-iş öğretmenliği sonrasında tiyatro oyunculuğu ve senaristlik alanında sürdürdüğü üretimler ile Memet Subaşı’nın Galerî Soyut üzerinden sanat ortamına sağladığı süreklilik, kuşağın kültürel alanla kurduğu ilişkilerin tek boyutlu olmadığını ortaya koymaktadır.

Bazı “Gazi 80” kuşağı üyeleri, çeşitli nedenlerle kuşak sergilerinde yer alamamış olmakla birlikte sanatsal üretimlerini sürdürmeye devam etmektedir. Adnan Kandemir, Aytekin Göktürk, Emel Adalet, Rabia Çalışkan ve Orhan Kurmalî gibi isimler, bu bağlamda kuşağın üretim sürekliliğini temsil eden önemli örnekler arasında değerlendirilebilir.

Mahmut Öztürk, Mustafa Salim Aktuğ, Atila İlkyaz, Turhan Çetin, Refa Emrali, Uğurcan Akyüz ve Aytekin Göktürk gibi sanatçılar ise hem akademik kimlikleri hem de sanatsal üretimleriyle, modernist estetik anlayış ile yerel duyarlılıkları sentezleyen bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu durum, “Gazi 80” kuşağının sanat anlayışının bireysel üsluplarla sınırlı olmadığını; ortak bir düşünsel ve pedagojik zeminden beslendiğini göstermektedir.

Bu çalışma, “Gazi 80” kuşağı sanatçı-öğretmenlerinin sanatsal üretimlerini, eğitimci kimliklerini ve kültürel miras içindeki konumlarını bütüncül bir bakışla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, söz konusu kuşağın çağdaş Türk sanatındaki yerini güncel veriler ve analitik çözümlemeler aracılığıyla yeniden değerlendirmeyi; kuşağın sanatsal ve eğitsel katkılarının görünürlüğünü artırarak literatürdeki bilgi eksikliğine nitelikli bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda seçilen eserlerin dijital sergi ortamına taşınması, kuşağın tarihsel belleğinin korunmasına ve gelecek araştırmalar için erişilebilir bir kaynak oluşturulmasına yönelik önemli bir adım olarak ele alınmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada, “Gazi 80” kuşağı sanatçı-öğretmenlerin sanatsal üretimleri ile eğitimsel katkılarını tarihsel, kültürel ve pedagojik bağlamları içinde bütüncül biçimde inceleyebilmek amacıyla nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması deseni benimsenmiştir. Durum çalışması, belirli bir olgunun kendi gerçek yaşam bağlamı içerisinde derinlemesine ele alınmasına olanak tanıyan; farklı veri kaynaklarının birlikte kullanılmasını esas alan bir araştırma desendir. Bu yönüyle, sanatçı-öğretmen kimliği gibi çok katmanlı ve bağlamsal nitelik taşıyan araştırma konularının incelenmesinde uygun bir yöntem sunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2021).

Araştırma sürecinde, “Gazi 80” kuşağına mensup sanatçı-öğretmenlerin biyografik verileri, sanatsal yaklaşımları, üretim pratikleri ve eserlerine ilişkin görsel materyaller çoklu veri kaynakları aracılığıyla sistematik biçimde incelenmiştir. Verilerin analizinde, sanatsal üretim ile eğitimci kimliği arasındaki ilişkiyi görünür kılmaya yönelik betimleyici ve yorumlayıcı bir çözümleme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu kapsamda, eserler yalnızca biçimsel özellikleri açısından değil; üretildikleri dönem, sanatçının pedagojik yaklaşımı ve kuşağın ortak estetik yönelimleriyle kurdukları ilişki çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın uygulama boyutunda ise seçilen eserler uluslararası bir çevrim içi sergi platformunda dijital olarak sergilenmiştir. Bu uygulama, araştırma bulgularının görsel ve deneyimsel bir bağlamda sunulmasını sağlamış; sanatçıların dijital ortamdaki temsilini güçlendirmeyi ve kuşağın sanatsal üretimlerinin erişilebilirliğini artırmayı hedeflemiştir. Böylece yöntem, yalnızca betimleyici bir inceleme aracı olarak değil, araştırma sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmış; akademik üretim ile dijital sergileme pratiği arasında etkileşimli bir yapı kurulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Mahmut Öztürk ve Sanat Anlayışı

1959 yılında Ankara’nın Haymana ilçesinde doğan Mahmut Öztürk, sanat ve eğitim alanındaki formasyonunu, Türkiye’de sanat eğitiminin kurumsal dönüşüm yaşadığı bir tarihsel kesitte edinmiştir. 1982 yılında Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Resim-İş Eğitimi Bölümü’nden mezun olan Öztürk’ün erken dönem eğitimi, pedagojik sorumluluk ile sanatsal üretim arasındaki ilişkinin birlikte ele alındığı bir anlayış içinde şekillenmiştir. Bu bağlam, sanatçı kimliğinin ilerleyen yıllarda eğitimci ve akademisyen rolleriyle bütünleşmesinde belirleyici bir zemin oluşturmuştur.

Sanatsal araştırmalarını lisansüstü düzeyde derinleştiren Öztürk, 1990 yılında Anadolu Üniversitesi’nde tamamladığı yüksek lisans çalışmasında, antik figür kavramını çağdaş temsil biçimleriyle ilişkilendirmiş; figür, model ve manken kavramları üzerinden tarihsel estetik formların güncel resim pratiği içindeki dönüşümünü incelemiştir. Bu çalışma, sanatçının figüratif anlatımı yalnızca betimleyici bir unsur olarak değil, kültürel bellek ve temsil sorunları bağlamında ele aldığını göstermektedir. 1995 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü’nde tamamladığı sanatta yeterlik çalışması ise, figüratif anlatımın

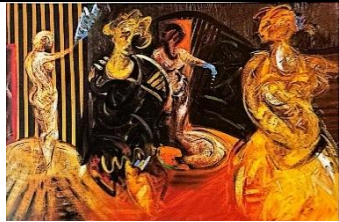
lirizm ve devinim kavramlarıyla ilişkisini merkeze alarak, bedenin plastik yapı içindeki hareket ve ritim potansiyelini araştırmıştır.

Akademik kariyerine 1994 yılında öğretim elemanı olarak başlayan Öztürk, farklı üniversitelerde yürüttüğü eğitim faaliyetleri aracılığıyla sanat üretimi ile atölye temelli pedagojik yaklaşım arasında süreklilik kurmuştur. 1996 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü'ne katılan sanatçı, bu kurumda yürüttüğü akademik çalışmalarla sanat eğitimi alanında kuramsal ve uygulamalı katkılar sunmuş; 2006 yılında doçent, 2014 yılında profesör unvanını almıştır.

Mahmut Öztürk'ün sanat anlayışı, renk ve dokunun ritmik karşılaşmaları, katmanlı boya yüzeyleri ve kazıma temelli yüzey müdahaleleri üzerinden gelişen bir plastik dil etrafında şekillenmektedir. Resimlerinde figür, belirgin bir temsil nesnesi olmaktan çok, yüzey, hareket ve ritim ilişkileri içinde yeniden yapılandırılan bir görsel öge olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, 1980 sonrası kuşağın bireysel ve toplumsal sorgulamalarını, modernist estetik anlayış ile yerel ve kültürel referanslar arasında kurulan dengeli bir ilişki üzerinden görünür kılmaktadır. Öztürk'ün üretimleri, toplumcu eleştirel gerçekçi duyarlılığı doğrudan anlatı kurmak yerine, biçimsel gerilimler ve plastik organizasyon yoluyla dolaylı biçimde ifade eden bir estetik tavra işaret etmektedir.

Bu yönüyle Mahmut Öztürk'ün sanatsal ve akademik pratiği, “Gazi 80” kuşağının sanatçı-öğretmen kimliğini temsil eden; pedagojik bilinç, kültürel sorumluluk ve estetik araştırmayı birlikte düşünen bir yaklaşımın somut örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çizelge 1’de Mahmut Öztürk’e ait eserlere yer verilmiştir.

Çizelge 1. Mahmut Öztürk'ün Seçilen Eserleri

Eser 1	Eser 2	Eser 3
		
Eser 4	Eser 5	Eser 6
		

Eser1: Recm Ortadoğuda Amerikan Futbolu 3’ 2015 Tuval Üz.Yağlıboya, 100x70cm
Eser2: ‘Direnen Asyalılar Serisinden’ 2014 Tuval Üz.Yağlıboya, 130x160cm
Eser3: Podyumda Ankara Karşılması’ 2006 Tuval Üz.Yağlıboya, 200x110cm
Eser4: Podyumda Antik Figürsellik’ 2005 Tuval Üz.Yağlıboya, 150x120cm
Eser5: ‘Podyumda Antik Figürsellik’ 1994 Tuval Üz.Yağlıboya, 100x50cm
Eser6: Podyumda Anadolu Üç Güzel’ 2008 Tuval Üz. Yağlıboya, 110x200cm

4.2. Musatafa Salim Aktuğ ve Sanat Anlayışı

1961 yılında Trabzon’un Akçaabat ilçesinde doğan Mustafa Salim Aktuğ, sanat ve eğitim alanındaki formasyonunu Türkiye’de sanat eğitiminin kurumsal olarak yeniden yapılandığı bir dönemde edinmiştir. 1982 yılında Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Resim Bölümü’nden mezun olan Aktuğ, ardından Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü’nde yüksek lisans ve sanatta yeterlik eğitimini tamamlamıştır. 1987 yılından bu yana aynı bölümde görev yapan sanatçı, akademik üretim ile sanatsal pratiği süreklilik içinde yürüten “Gazi 80” kuşağı sanatçı-öğretmen profilinin belirgin temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Aktuğ’un sanatsal üretimi, yüzey organizasyonu ve ritim kavramları etrafında gelişen bir plastik dil üzerine kuruludur. Eserlerinde sıklıkla karşılaşılan tekrarlayan küçük fırça tuşeleri, leke dizilimleri ve katmanlı boya yüzeyleri, yalnızca biçimsel bir tercih olarak değil; doğa, evren ve insan-toplum ilişkilerine dair çok katmanlı bir görsel düşünme sürecinin araçları olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda resim yüzeyi, temsili bir anlatım alanı olmaktan çıkarak, süreklilik, devinim ve bağlantısallık gibi kavramların görsel olarak araştırıldığı bir düşünme alanına dönüşmektedir.

Sanatçının son dönem çalışmalarında, yaşanan toplumsal kırılmalar, bölgesel çatışmalar, göç olgusu ve gündelik yaşamın ekonomik ve politik baskıları, doğrudan anlatısal temsillerle değil; boşluk-doluluk ilişkileri, ritmik akışlar ve yüzeydeki gerilimler aracılığıyla ele alınmaktadır. Doğal olaylar, fiziksel kuvvetler ve kozmik çağrışımlar —yerçekimi, rüzgâr, yağmur, ışık ve hareket— bu bağlamda yalnızca betimlenen temalar değil, resmin yapısal organizasyonunu belirleyen estetik unsurlar hâline gelmektedir. Bu yönelim, bireysel deneyim ile kolektif bellek arasında dolaylı, açık uçlu ve yorumlayıcı bir ilişki kurulmasına olanak tanımaktadır.

Aktuğ’un sanatsal pratiği, pedagojik yaklaşımıyla da doğrudan ilişkilidir. Atölye temelli eğitim anlayışında, yüzeyle düşünme, süreç odaklı üretim ve bireysel görsel dil geliştirme ön planda tutulmaktadır. Sanat üretimi, öğrenciler için sonuç odaklı bir etkinlikten çok, görsel algı, ritim ve mekânsal düşünmenin birlikte geliştiği bir öğrenme süreci olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda Aktuğ, estetik araştırma ile sanat eğitimi pratiği arasında kurulan sürekliliği temsil eden bir sanatçı-eğitimci kimliği ortaya koymaktadır.

Bu yönleriyle Mustafa Salim Aktuğ’un sanatsal ve akademik üretimi, “Gazi 80” kuşağının modernist estetik duyarlılığı, toplumsal farkındalığı ve pedagojik sorumluluğu birlikte düşünen yaklaşımını somutlaştıran örnekler arasında yer almaktadır.

1961 yılında Trabzon'un Akçaabat ilçesinde doğan Mustafa Salim Aktuğ, sanat ve eğitim alanındaki formasyonunu Türkiye'de sanat eğitiminin kurumsal olarak yeniden yapılandığı bir dönemde edinmiştir. 1982 yılında Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Resim Bölümü'nden mezun olan Aktuğ, ardından Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü'nde yüksek lisans ve sanatta yeterlik eğitimini tamamlamıştır. 1987 yılından bu yana aynı bölümde görev yapan sanatçı, akademik üretim ile sanatsal pratiği süreklilik içinde yürüten “Gazi 80” kuşağı sanatçı-öğretmen profilinin belirgin temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

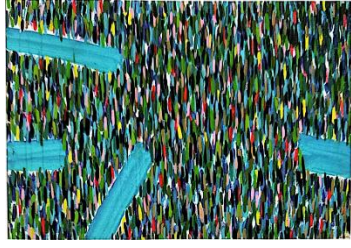
Aktuğ'un sanatsal üretimi, yüzey organizasyonu ve ritim kavramları etrafında gelişen bir plastik dil üzerine kuruludur. Eserlerinde sıklıkla karşılaşılan tekrarlayan küçük fırça tuşeleri, leke dizilimleri ve katmanlı boya yüzeyleri, yalnızca biçimsel bir tercih olarak değil; doğa, evren ve insan-toplum ilişkilerine dair çok katmanlı bir görsel düşünme sürecinin araçları olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda resim yüzeyi, temsili bir anlatım alanı olmaktan çıkarak, süreklilik, devinim ve bağlantısallık gibi kavramların görsel olarak araştırıldığı bir düşünme alanına dönüşmektedir. Sanatçının son dönem çalışmalarında, yaşanan toplumsal kırılmalar, bölgesel çatışmalar, göç olgusu ve gündelik yaşamın ekonomik ve politik baskıları, doğrudan anlatsal temsillerle değil; boşluk-doluluk ilişkileri, ritmik akışlar ve yüzeydeki gerilimler aracılığıyla ele alınmaktadır. Doğal olaylar, fiziksel kuvvetler ve kozmik çağrışımlar — yerçekimi, rüzgâr, yağmur, ışık ve hareket— bu bağlamda yalnızca betimlenen temalar değil, resmin yapısal organizasyonunu belirleyen estetik unsurlar hâline gelmektedir. Bu yönelim, bireysel deneyim ile kolektif bellek arasında dolaylı, açık uçlu ve yorumlayıcı bir ilişki kurulmasına olanak tanımaktadır.

Aktuğ'un sanatsal pratiği, pedagojik yaklaşımıyla da doğrudan ilişkilidir. Atölye temelli eğitim anlayışında, yüzeyle düşünme, süreç odaklı üretim ve bireysel görsel dil geliştirme ön planda tutulmaktadır. Sanat üretimi, öğrenciler için sonuç odaklı bir etkinlikten çok, görsel algı, ritim ve mekânsal düşünmenin birlikte geliştiği bir öğrenme süreci olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda Aktuğ, estetik araştırma ile sanat eğitimi pratiği arasında kurulan sürekliliği temsil eden bir sanatçı-eğitimci kimliği ortaya koymaktadır.

Bu yönleriyle Mustafa Salim Aktuğ'un sanatsal ve akademik üretimi, “Gazi 80” kuşağının modernist estetik duyarlılığı, toplumsal farkındalığı ve pedagojik sorumluluğu birlikte düşünen yaklaşımını somutlaştıran örnekler arasında yer almaktadır.

Çizelge 2. Mustafa Salim Aktuğ'un Seçilen Eserleri

Eser 1	Eser 2	Eser 3

		
Eser 4	Eser 5	Eser 6
		
Eser1: Bahar Türküsü, 2009, tuv. üz. Yb. 70 x 100 cm. (Osman Abbasoğlu Kol.)		
Eser2: Geçişler, 2010, tuv.üz.yb. 65x80cm.(Haydar Durmuş Kol.)		
Eser3: Ovada Gece, 1997-99, tuv.üz.yb. 130x190cm.		
Eser4: Meditasyon Manzara, 2010, tuv. üz. Yb. 40 x 120 cm. (Yükselen - Uğurcan Akyüz kol.)		
Eser5: Kozmik Çözümler, 1990, gravür, çap 35 cm.		
Eser6: Adana'dan Görüntüler, Tuv.Üz.Yb 89x100cm.(A.Ç.S kol.)		

4.3. Atilla İlkyaz ve Sanat Anlayışı

1962 yılında Çorum’da doğan Atilla İlkyaz, sanat ve eğitim alanındaki formasyonunu Türkiye’de sanat eğitiminin kurumsal ve pedagojik dönüşüm yaşadığı bir dönemde edinmiştir. 1983 yılında Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Bölümü’nden mezun olan İlkyaz, kısa süreli öğretmenlik deneyiminin ardından akademik çalışmalarını sürdürmüştür; 1987 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü’nde yüksek lisans, 1991 yılında sanatta yeterlik derecesini tamamlamıştır. Bu süreç, sanat üretimi ile eğitimci kimliğinin eş zamanlı olarak geliştiği bir akademik yönelimi işaret etmektedir.

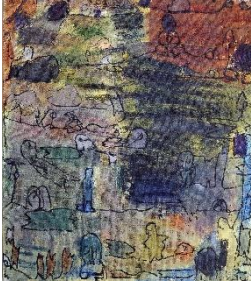
1988–1993 yılları arasında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Bölümü’nde, 1993–2013 yılları arasında ise Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Uygulamalı Sanatlar Eğitimi Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapan İlkyaz, 2004 yılında profesör unvanını almıştır. Akademik kariyeri boyunca sanat eğitimi, uygulamalı sanatlar ve görsel kültür alanlarında atölye merkezli bir pedagojik yaklaşımı benimsemiştir; 2010–2011 yıllarında Uluslararası Balkan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nde yürüttüğü çalışmalarla bu yaklaşımı uluslararası bağlamda da sürdürmüştür. 2013 yılından itibaren Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel Sanatlar Bölümü’nde akademik çalışmalarına devam etmektedir.

İlkyaz'ın sanatsal üretimi, sınırlı sayıda tekrar eden motif etrafında yapılandırılmış ikonografik bir dil üzerine kuruludur. Post, çam ağacı, yatan baş, öpüşme ve sevişme gibi imgeler, sanatçının resimlerinde doğrudan anlatısal temsiller olmaktan çok; insan, doğa, ölüm ve aşk gibi varoluşsal kavramların görsel karşılıkları olarak işlev görmektedir. Bu motiflerin farklı yüzeyler, kompozisyon düzenleri ve bağlamsal ilişkiler içinde sürekli yeniden kurgulanması, sanatçının resim pratiğinde süreklilik ve dönüşüm arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır. Böylece motif, sabit bir anlam taşıyıcısı olmaktan çıkarak, ilişkisel bir düşünme aracına dönüşmektedir.

İlkyaz'ın sanat anlayışında seri üretim mantığı belirleyici bir rol üstlenmektedir. *Beyaz, Şimdi Haberler, Gölgeler* ve *Zaman Örgüsü* gibi farklı serilerde, içerik ve biçim arasındaki ilişki her defasında yeniden ele alınmış; her seri, kendine özgü plastik ve kavramsal stratejilerle yapılandırılmıştır. Bu süreçte sanatçı, birbirleriyle uyumsuz ya da farklı ontolojik düzlemlere ait görsel ve kavramsal unsurları aynı yüzey üzerinde karşı karşıya getirerek, anlamın tekil ve kapalı bir yapıdan ziyade çoğul ve açık uçlu biçimde oluşmasına olanak tanıyan bir estetik yaklaşım geliştirmiştir.

Çizgi, renk ve boya enerjisi ile yaşamın ritmi arasında kurulan bu analogik ilişki, İlkyaz'ın sanat pratiğinin temel eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Resim yüzeyi, bu bağlamda yalnızca biçimsel bir düzenleme alanı değil; zaman, hareket ve varoluşsal deneyimlerin görselleştirildiği dinamik bir düşünme alanı olarak ele alınmaktadır. İlkyaz'ın sanatsal üretimi, modernist estetik duyarlılık ile bireysel ve kültürel belleği ilişkilendiren; ikonografik süreklilik üzerinden anlamı çoğaltan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yönleriyle Atilla İlkyaz'ın sanatsal ve akademik pratiği, “Gazi 80” kuşağı içinde estetik tutarlılığı, pedagojik sürekliliği ve kavramsal derinliği bir arada taşıyan örnekler arasında değerlendirilebilir.

Çizelge 3. Atilla İlkyaz'ın Seçilen Eserleri

Eser 1	Eser 2	Eser 3
		
Eser 4	Eser 5	Eser 6
		
Eser1: beyaz10, tuval üzerine yağlıboya ,10 x 20 cm ,1996		
Eser2: kırmızı boşluk ,tuval üzerine. yağlıboya, 140 x 160 cm ,1998		
Eser3: insan insan derler imiş-213x126 cm.beze aplike. 2017-1		
Eser4: evrensel ağ , tuval üzerine yağlıboya, 71 x 81 cm ,2001		
Eser5: zamansız ölüm , tuval üzerine yağlıboya,30 40 cm 2002		
Eser6: herkes kendi uçurumuna bakar , enstelasyon , ayrıntı ,1996		

4.4. Turhan Çetin ve Sanat Anlayışı

1961 yılında Uşak'ın Eşme ilçesinde doğan Turhan Çetin, sanat ve eğitim alanındaki formasyonunu Türkiye'de plastik sanatların kuramsal ve uygulamalı yönlerinin yeniden tartışıldığı bir tarihsel kesitte edinmiştir. 1982 yılında Gazi Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra kısa süreli öğretmenlik deneyimi yaşayan Çetin, bu dönemin ardından sanatsal araştırmalarını akademik düzeyde derinleştirmiştir. 1986 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini tamamlamış; 1994 yılında sanatta yeterlik derecesini alarak heykel pratiğini kuramsal bir zemin üzerinde geliştirmiştir. 2004 yılında doçent, 2012 yılında profesör unvanını alan sanatçı, akademik üretim ile sanatsal uygulamayı süreklilik içinde yürüten “Gazi 80” kuşağı heykелci profilini temsil etmektedir.

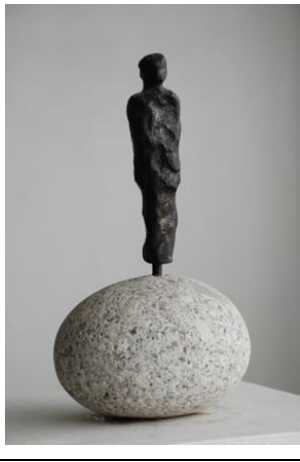
Çetin'in sanatsal formasyonunda, 1986–1987 yılları arasında Budapeşte Güzel Sanatlar Akademisi'nde yürüttüğü bronz döküm tekniklerine yönelik araştırmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu süreç, sanatçının malzeme bilgisi, üretim tekniği ve hacimsel düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlamış; heykel pratiğinin teknik boyutunu estetik ve kavramsal sorgulamalarla ilişkilendirmesine olanak tanımıştır. Sanatçı, 1982 yılından itibaren çok sayıda karma sergi ve sempozyuma katılmış, yedi kişisel sergi açmış ve anıtsal ölçekte on

heykel uygulaması gerçekleştirmiştir. Devlet Resim ve Heykel Sergileri’nde farklı yıllarda aldığı başarı ödülleri ile Sanat Kurumu tarafından verilen ödüller, Çetin’in üretiminin kurumsal düzeyde de görünürlük kazandığını göstermektedir.

Turhan Çetin’in sanatsal üretimi, 1980 kuşağının plastik biçim ve mekân araştırmalarını heykel ve resim ekseninde ele alan bir yaklaşım çerçevesinde değerlendirilebilir. Sanat anlayışı, biçim–hacim ilişkisi ile mekânsal gerilim kavramları etrafında yapılandırılmıştır. Heykel, Çetin’in pratiğinde yalnızca üç boyutlu bir nesne olarak değil; çevresiyle ilişki kuran, mekânı dönüştüren ve izleyiciyle etkileşim içinde varlık kazanan bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, heykelin mimari ve kamusal alanla kurduğu ilişkiye yönelik araştırmalarla da desteklenmektedir.

Sanatçının üretim sürecinde nesne, hazır bir estetik unsur olmaktan çok, dönüşüme açık bir potansiyel olarak konumlandırılmaktadır. Çetin’in pratiğinde, gündelik ya da endüstriyel nesneler, biriktirme, seçme ve yeniden bağlamlandırma süreçleri aracılığıyla sanatsal yapının parçası hâline gelmektedir. Bu süreçte nesne, kendi işlevsel anlamından uzaklaştırılarak yeni bir görsel ve kavramsal düzleme taşınmakta; heykel, bu dönüşümün somutlaştığı bir düşünme alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece her nesne, yeni bir bağlam içinde yeniden anlam kazanmakta ve metaforik bir anlatımın parçası hâline gelmektedir. Çetin’in sanatsal yaklaşımı, öz arayışını biçimsel çeşitlilik ve malzeme denemeleri üzerinden sürdüren bir estetik tutuma işaret etmektedir. Heykel yüzeyi, hacim ve boşluk ilişkileri, bu bağlamda yalnızca teknik sorunlar olarak değil; varlık, mekân ve deneyim üzerine yürütülen düşünsel bir sürecin görsel karşılıkları olarak ele alınmaktadır. Akademik görevleri ve atölye çalışmaları aracılığıyla bu yaklaşımı sanat eğitimi alanına da aktaran Çetin, kuşak perspektifinde sanatçı–eğitimci kimliğinin sürekliliğini temsil eden önemli isimler arasında yer almaktadır. Bu yönleriyle Turhan Çetin’in sanatsal ve akademik üretimi, “Gazi 80” kuşağının heykel alanındaki estetik, pedagojik ve mekânsal duyarlılıklarını bütüncül biçimde yansıtan örnekler arasında değerlendirilebilir.

Çizelge 4. Turhan Çetin'in Seçilen Eserleri

Eser 1	Eser 2	Eser 3
		
Eser 4	Eser 5	Eser 6
		
Eser1: İsimsiz, Mermer, 100x100x300 cm, 2003 (1:Hacettepe Uluslararası Taş Heykel Sempozyumu Çalışması)		
Eser2: İçsel öyküler serisinden, Taş+Demir, 100x100x200cm,2010		
Eser3: Otobiyografik bir öykü, Taş+ Demir, 13x17x30 cm, 2000		
Eser4: İçsel öyküler serisinden , Demir, 12x26x66cm, 2012		
Eser5: İçsel öyküler serisinden, Demir+Lazer kesim,2x44x60 cm, 2020		
Eser6: İsimsiz, Mermer,100x120x330cm , 1998 (2. Antalya Uluslararası Taş Heykel Sempozyumu Çalışması)		

4.5.Refa Emrali ve Sanat Anlayışı

Sungurlu’da doğan Refa Emrali, lisans eğitimini Gazi Üniversitesi’nde, yüksek lisans ve sanatta yeterlik çalışmalarını ise Hacettepe Üniversitesi’nde tamamlamıştır. Sanatçı, akademik kariyerini öğretim üyesi ve profesör olarak sürdürmekte; sanat üretimi ile akademik araştırmayı eş zamanlı yürüten “Gazi 80” kuşağı sanatçı-eğitimci profiline belirgin temsilcileri arasında yer almaktadır. 2005–2014 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi’ndeki akademik görevine paralel olarak Kuzey Kıbrıs’ta Yakın Doğu Üniversitesi’nde dersler vermiş; bu süreçte farklı kültürel ve mekânsal bağlamlarda sanat eğitimi deneyimini genişletmiştir.

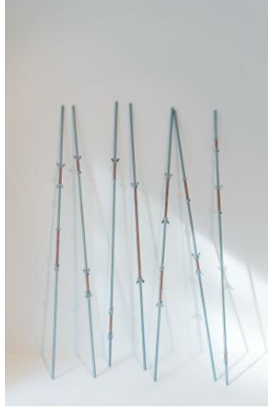
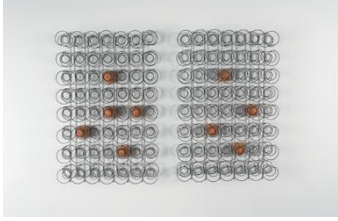
Emrali’nin sanatsal pratiği, heykelin geleneksel biçimsel sınırlarını aşan; kamusal alan, doğa ve beden kavramlarını merkezine alan çok yönlü bir üretim anlayışı etrafında şekillenmektedir. İstanbul, Ankara ve Seul’de açtığı yedi kişisel sergi, sanatçının üretiminin ulusal ve uluslararası bağlamda görünürlük kazandığını göstermektedir. Türkiye’nin farklı bölgelerinde gerçekleştirdiği anıtsal ölçekteki dokuz taş ve ağaç heykel uygulaması, heykelin mekânla,

çevreyle ve izleyiciyle kurduğu ilişkiye yönelik araştırmalarının somut örneklerini oluşturmaktadır.

Sanatçı, bu kamusal alan uygulamalarından türettiği kuramsal araştırmasını 2017 yılında Illinois Üniversitesi’nde “Sanatta Nitel Araştırmalar” kapsamında, *Kamusal Alanlara Yerleştirilen Heykeller ve Toplumsal Cinsiyet* başlığıyla sunmuştur. Bu çalışma, Emrali’nin heykel pratiğini yalnızca estetik bir üretim alanı olarak değil; toplumsal cinsiyet, iktidar ve temsil ilişkilerinin sorgulandığı eleştirel bir araştırma zemini olarak ele aldığını ortaya koymaktadır. Aynı yıl davet aldığı YATOO (Kore Doğa Sanatçıları Birliği) ile doğa temelli sanat çalışmalarına yönelmiş; üretimlerini doğal çevreyle doğrudan ilişki kuran geçici ve süreç odaklı uygulamalar üzerinden sürdürmeye başlamıştır. Bu yaklaşım, sanatçının doğa ile insan arasındaki güç ilişkilerini ele alan estetik tavrını güçlendirmiştir.

2018 yılında Bulgaristan’da düzenlenen doğa sanatı sempozyumuna katılan Emrali, 2019’da TOBB ETÜ Mimarlık Yaz Okulu kapsamında yürütülen *Beton Art* projesinde moderatörlük yaparak sanat, mimarlık ve kamusal mekân ilişkisini disiplinlerarası bir çerçevede tartışmaya açmıştır. Olgü Psikolojik Danışma Merkezi iş birliğiyle psikiyatrist ve psikologlarla gerçekleştirdiği atölye çalışmaları ise sanatın beden, travma ve psikolojik deneyimlerle kurduğu ilişkilere odaklanan özgün bir üretim ve tartışma alanı oluşturmuştur.

Çizelge 5. Refa Emrali’nin Seçilen Eserleri

Eser 1	Eser 2	Eser 3
		
Eser 4	Eser 5	Eser 6
		
Eser1: Bozulan Simetri VII 2022 Seramik, Metal		
Eser2: Gök_Yer_Su Heykeli, Refa Emrali,2025		

Eser3: İletken Bakır Tel / Metastatik I ,2022, Metal
Eser4: Şeniz, Hatice, Ekin, Yasemin, Candan, Özlem III 2022 Seramik
Eser5: Memento Mori I, 2022 Seramik, Metal
Eser6: Patoloji Raporları,2022, Metal, Ahşap

4.6. Uğurcan Akyüz ve Sanat Anlayışı

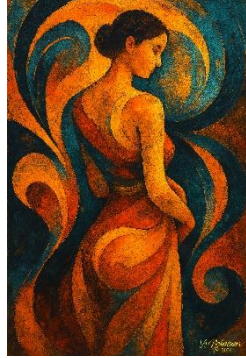
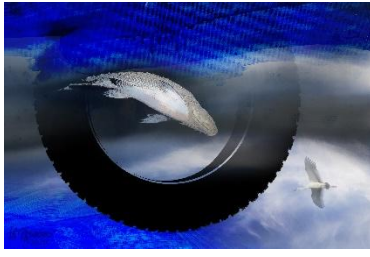
1961 yılında Artvin'in Hopa ilçesinde doğan Uğurcan Akyüz, sanat ve tasarım alanındaki eğitimini Türkiye'de sanat eğitiminin kurumsal olarak çeşitlendiği bir dönemde tamamlamıştır. 1983 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümü'nden mezun olan Akyüz, erken dönem eğitiminde pedagojik formasyon ile görsel üretim pratiklerini birlikte ele alan bir yaklaşım geliştirmiştir. Lisansüstü çalışmalarını Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü'nde sürdüren sanatçı, 1987 yılında tamamladığı *Görüntünün Fotografik Analizi: Portre* başlıklı teziyle, fotoğrafik imge, temsil ve analiz ilişkilerini grafik tasarım bağlamında incelemiştir.

Akyüz, doktora eğitimini 1995 yılında İngiltere'de De Montfort University, School of Design and Manufacture bünyesinde tamamlamış; *To Create a Model for 2-Dimensional Marks* başlıklı çalışmasında iki boyutlu görsel işaretlerin oluşum süreçlerini kuramsal ve deneysel bir çerçevede ele almıştır. Bu çalışma, sanatçının üretiminde ilerleyen yıllarda belirginleşecek olan görsel yapı, iz, işaret ve dijital ortam ilişkilerinin kuramsal temelini oluşturmuştur. Akademik kariyerine 1985 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak başlayan Akyüz, 1997 yılında doçent, 2003 yılında profesör unvanını almıştır. Hacettepe Üniversitesi Grafik Bölüm Başkanlığı ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü gibi yönetsel görevler üstlenmiş; bu görevler aracılığıyla grafik tasarım ve görsel sanatlar alanında akademik yapılanmanın güçlenmesine katkı sağlamıştır. 2006–2010 yılları arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Yakın Doğu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi'nin kuruluş sürecinde yer almış ve dekanlık görevini yürütmüştür. 2023 yılı itibarıyla Toros Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dekanı olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Uğurcan Akyüz'ün sanatsal üretimi; resim, grafik, fotoğraf ve dijital sanat ekseninde çok yönlü bir yapı sergilemektedir. Türkiye'de erken dönem dijital resim sergilerinden birini gerçekleştiren sanatçılar arasında yer alması, üretiminin teknolojik dönüşümlerle kurduğu erken ve bilinçli ilişkiye işaret etmektedir. Ulusal ve uluslararası sergilerde yer alan çalışmaları, teknik yetkinlik ile kavramsal arayışı bir arada ele alan bir görsel dil ortaya koymaktadır. Dijital bir çalışmasına verilen başarı ödülü, bu üretimin kurumsal ve sanatsal çevrelerde karşılık bulduğunu göstermektedir. Akyüz'ün sanatsal ve akademik çalışmaları, grafik tasarım ve görsel sanatlar alanında dijitalleşme süreçlerinin yalnızca teknik bir dönüşüm olarak değil, görsel düşünme, üretim ve algı biçimlerini dönüştüren bir estetik paradigma olarak ele alınmasına odaklanmaktadır. Son dönem üretimlerinde yapay zekâ temelli sistemler ile geleneksel görsel üretim yöntemleri arasındaki ilişkiyi araştırmakta; bu teknolojileri ne salt araçsal ne de özerk yaratıcı yapılar olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, dijital sanat pratiklerini eleştirel ve disiplinler bir çerçeve içinde ele alan dengeli bir estetik tutuma işaret etmektedir. Bu yönleriyle

Prof. Dr. Uğurcan Akyüz’ün sanatsal ve akademik pratiği, “Gazi 80” kuşağının grafik ve dijital sanat alanındaki dönüşümünü temsil eden; pedagojik liderlik, kuramsal üretim ve deneysel sanat pratiğini birlikte düşünen örnekler arasında değerlendirilebilir.

Çizelge 6. Uğurcan Akyüz’ün Seçilen Eserleri

Eser 1	Eser 2	Eser 3
		
Eser 4	Eser 5	Eser 6
		
Eser1: Sonbahar 2024		
Eser2: Derinlik,2023		
Eser3: Gölge,2024		
Eser4: Korono Günlüğü 2020 Dijital Resimleme,Akrilik		
Eser5: Kapı, Dijital Resimleme,2007		
Eser6: Kuşlaşma,Akrilik,Dijital Resimleme,2014		

4.7. Aytekin Göktürk ve Sanat Anlayışı

1979–1983 yılları arasında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümü Grafik Anasanat Dalı’nda eğitim alan sanatçı, mesleki formasyonunu Türkiye’de grafik tasarım eğitiminin kurumsallaşma sürecinin hız kazandığı bir dönemde edinmiştir. Eğitim sürecine paralel olarak 1977–1980 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir matbaada çalışması, tasarımın üretim, baskı ve çoğaltım süreçlerine ilişkin erken dönem teknik deneyim kazanmasını sağlamıştır. Bu deneyim, grafik tasarımın yalnızca estetik bir üretim alanı değil, aynı zamanda teknik, ekonomik ve kurumsal boyutları olan bir uygulama alanı olduğunu kavramasına zemin hazırlamıştır.

1982–1987 yılları arasında özel sektörde reklam ajanslarında çalışan tasarımcı, bu dönemde grafik tasarımın piyasa koşulları, müşteri talepleri ve maliyet odaklı üretim süreçleriyle kurduğu ilişkiyi doğrudan deneyimlemiştir. Ardından 1988–2008 yılları arasında bir kamu

bankasında Halkla İlişkiler birimine bağlı grafik servisinde grafiker olarak görev yapmış; bu süreçte kurumsal kimlik, kamusal iletişim ve görsel temsil sorunları üzerine yoğunlaşmıştır. Kamu kurumunda yürütülen tasarım faaliyetleri, tasarımcının estetik tercihleri ile üst yönetim kararları arasındaki gerilimi görünür kılan bir çalışma alanı sunmuştur.

Tasarımcı, görev yaptığı kurumda sergiler düzenlemiş, kurumsal koleksiyon oluşumuna katkı sağlamış ve çeşitli karma sergilere katılmıştır. Afiş yarışmalarında elde ettiği ödüller ve bir çalışmasının posta pulu olarak basılması, grafik tasarım üretiminin kamusal dolaşıma giren temsiller üzerinden görünürlük kazanabileceğini göstermektedir. 2008 yılından itibaren serbest grafik tasarımcı olarak çalışmalarını sürdürmesi, kurumsal yapıdan bağımsız bir üretim alanı oluşturma arayışıyla ilişkilendirilebilir. Sanatçının mesleki deneyimleri, grafik tasarım pratiğinin farklı üretim bağlamlarında karşılaştığı yapısal sorunları ortaya koymaktadır. Özel sektörde maliyet ve reklamveren taleplerinin, kamusal alanda ise hiyerarşik yönetim anlayışının tasarım sürecini belirleyici hâle gelmesi, tasarımcının yaratıcı özerkliğini sınırlandıran temel etkenler olarak öne çıkmaktadır. Grafik tasarım eğitimi almış bir tasarımcı için, görsel okuryazarlığı gelişmiş ve tasarım sürecine açık yöneticilerle çalışmanın, özgün ve nitelikli üretimin önünü açtığı görülmektedir. Buna karşın, estetik ve sanatsal yaklaşıma yabancı karar vericilerle yürütülen süreçler, tasarımın biçimsel ve kavramsal potansiyelini daraltabilmektedir.

Bu bağlamda tasarımcının üretim pratiği, grafik tasarımın yalnızca bireysel yaratıcılığa dayalı bir alan olmadığını; ekonomik, kurumsal ve kültürel koşullar tarafından sürekli müzakere edilen bir meslek pratiği olduğunu göstermektedir. Söz konusu deneyimler, Türkiye’de grafik tasarımın gelişiminin, tasarımcı kadar tasarımı talep eden ve yönlendiren aktörlerin estetik ve kültürel düzeyiyle de doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koyan önemli bir örnek sunmaktadır.

Çizelge 7. Aytekin Göktürk’ün Seçilen Eserleri

Eser 1	Eser 2	Eser 3
Eser 4	Eser 5	Eser 6
Eser1: Ziraat Bankası kuruluş yılı afiş zemini,Fotoğraf + airbrush,60x40 cm,1993		
Eser2: Çiftçi Kredisi,Airbrush,70x50 cm,1994		
Eser3: Ticari Kredi Görseli,Airbrush,40x40 cm,1994		
Eser4: Dijital Bankacılık,PS. Kolaj,30x40 cm,2006		
Eser5: Anıtkabir Fotoğrafları,PS. 3 boyutlu katalog eskizi,22x23 cm,2022		
Eser6: TRAFOK yılsonu sergi kataloğu,PS. 3 boyutlu katalog eskizi,22x23 cm,2023		

5. SANAL GALERİ

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen sergi, “Gazi 80” kuşağı sanatçı-öğretmenlerinin sanatsal üretimlerini yalnızca temsil eden bir sunum alanı olarak değil, aynı zamanda araştırmanın uygulamaya dayalı bileşenlerinden biri olarak kurgulanmıştır. Sergi, kuşağa ait sanatsal üretimlerin seçili örnekleri üzerinden, bireysel üsluplar ile ortak estetik ve pedagojik eğilimler arasındaki ilişkileri görünür kılmayı amaçlayan analitik bir çerçeveye dayanmaktadır. Bu yönüyle sergi, araştırmanın kuramsal tartışmalarıyla doğrudan ilişki kuran, bulguları mekânsal ve görsel düzlemde yeniden üreten bir araştırma ortamı işlevi üstlenmektedir.

Sergide yer alan eserler, sanatçıların biyografik arka planları, sanatsal yönelimleri ve eğitimi kimlikleri dikkate alınarak seçilmiş; bu seçim sürecinde temsiliyet, kuşak perspektifi ve disiplinlerarası çeşitlilik temel ölçütler olarak belirlenmiştir. Resim, heykel ve grafik

alanlarından seçilen çalışmalar, modernist estetik anlayışın bireysel yorumları ile kültürel ve pedagojik bağlamlar arasındaki etkileşimi ortaya koyacak biçimde bir araya getirilmiştir. Böylece sergi, tekil sanatçı anlatılarının ötesine geçerek, “Gazi 80” kuşağını bütüncül bir yapı olarak ele alan görsel bir okuma alanı oluşturmayı hedeflemiştir.

Serginin çevrim içi bir platformda gerçekleştirilmesi, yalnızca teknik bir tercih değil, araştırmanın kavramsal yaklaşımının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Dijital sergi modeli, kuşağın sanatsal üretimlerinin güncel erişilebilirlik sorunlarını tartışmaya açarken; aynı zamanda sanat eğitimi, bellek ve arşiv kavramlarını çağdaş sergileme pratikleri bağlamında yeniden düşünmeye olanak tanımaktadır. Bu bağlamda sergi, sanatçıların üretimlerini geniş bir izleyici kitlesiyle buluşturmanın ötesinde, araştırmanın metodolojik çerçevesini genişleten ve bulguların farklı bir temsil düzleminde okunmasını sağlayan bir araç olarak ele alınmıştır.

Araştırma sürecine entegre edilen bu sergi, “Gazi 80” kuşağının çağdaş Türk sanatındaki konumunun yalnızca tarihsel bir kesit olarak değil, güncel sanat ve sanat eğitimi tartışmalarıyla ilişkilendirilebilen dinamik bir miras olarak değerlendirilmesine katkı sunmaktadır. Bu yönüyle sergi, araştırmanın analitik ve yorumlayıcı boyutunu güçlendiren, uygulamaya dayalı bir düşünme alanı oluşturmaktadır.

Görsel 1. Sergiye yönlendirilmiş karekod.

<https://visit.virtualartgallery.com/gazi80>

Görsel 2. Sergiden bir görüntü.

Görsel 3. Sergiden bir görüntü.

Görsel 4. Sergiden bir görüntü.

Görsel 5. Sergiden bir görüntü.

Görsel 6. Sergiden bir görüntü.

Şekil 7. Sergiden bir görüntü.

6. TARTIŞMA

Bu araştırmada elde edilen bulgular, “Gazi 80” kuşağının çağdaş Türk sanatı ve sanat eğitimi bağlamında yalnızca bireysel sanatsal üretimler üzerinden değil, bütüncül bir kuşak bilinci ve pedagojik süreklilik çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İncelenen sanatçı-eğitmcilerin üretimleri, modernist estetik anlayış ile kültürel bağlam arasında kurulan dengeli bir ilişkinin sürekliliğine işaret etmekte; bu ilişkinin, kuşağın ortak eğitim deneyimleri ve kurumsal belleğiyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.

Bulgular, Gazi 80 kuşağı sanatçı-öğretmenlerinin sanatsal yaklaşımlarında belirginleşen ortak eğilimlerin, biçimsel benzerlikten çok düşünsel ve pedagojik bir zeminde kesiştiğini göstermektedir. Resim, heykel ve grafik alanlarında farklı üretim biçimleri geliştirilmiş olmasına karşın; yüzeyle düşünme, ritim ve devinim kavramları, mekânsal farkındalık, malzeme duyarlılığı ve soyutlama stratejileri kuşak genelinde tekrar eden kavramsal eksenler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Gazi 80 kuşağının sanat anlayışının tekil üsluplar yerine paylaşılan bir estetik ve düşünsel altyapı üzerinden şekillendiğini düşündürmektedir.

Sanatçıların büyük bölümünün akademik ve eğitsel roller üstlenmiş olması, bulguların yorumlanmasında belirleyici bir diğer unsurdur. İncelenen örnekler, sanat üretimi ile eğitim pratiği arasındaki ilişkinin bu kuşakta karşılıklı ve besleyici bir yapı kazandığını ortaya koymaktadır. Atölye temelli eğitim anlayışı, bireysel üslup geliştirmeye verilen önem ve plastik dilin sistematik biçimde öğretilmesi, yalnızca pedagojik bir tercih olarak değil; sanat üretiminin sürekliliğini sağlayan bir kültürel aktarım modeli olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Gazi 80 kuşağının etkisi, kendi üretimleriyle sınırlı kalmayıp, yetiştirdikleri öğrenciler aracılığıyla genişleyen bir etki alanı oluşturmuştur.

Araştırma bulguları, kuşağın sanatsal üretimlerinde kültürel referansların doğrudan temsiliyet üzerinden değil, dönüştürülmüş ve soyutlanmış görsel yapılar aracılığıyla ele alındığını göstermektedir. Anadolu kültürü, mitoloji, doğa ve gündelik yaşam imgeleri; folklorik bir anlatıdan ziyade çağdaş estetik sorunlarla ilişkilendirilmiş, böylece yerel olan ile evrensel estetik arasında gerilimli fakat üretken bir bağ kurulmuştur. Bu yaklaşım, Gazi 80 kuşağının çağdaş Türk sanatındaki konumunu, modernist estetikten kopmadan yerel bağlamı yeniden yorumlayan bir ara durak olarak tanımlamayı mümkün kılmaktadır.

Grafik tasarım alanında elde edilen bulgular ise, sanatçı-öğretmen kimliğinin kamusal ve kurumsal yapılarla kurduğu ilişkinin daha belirgin gerilimler içerdiğini ortaya koymaktadır. Özel sektörde ekonomik kaygıların, kamusal alanda ise hiyerarşik yönetim anlayışının tasarım sürecini belirleyici hâle gelmesi, tasarımcının estetik ve yaratıcı özerkliğini sınırlayan yapısal sorunlara işaret etmektedir. Bu durum, grafik tasarımın Türkiye’deki gelişiminin yalnızca tasarımcıların niteliğiyle değil, tasarım kültürünü belirleyen karar verici aktörlerin estetik ve görsel okuryazarlık düzeyiyle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bulguların bir diğer önemli sonucu, Gazi 80 kuşağının üretimlerinin belgelenmesi ve erişilebilirliği konusundaki eksikliklere dikkat çekmesidir. İncelenen sanatçıların büyük bölümünün üretimleri bireysel arşivlerde, sınırlı sergi kataloglarında veya dağınık dijital ortamlarda yer almakta; bu durum kuşağın sanat tarihsel bağlamda bütüncül biçimde değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen dijital sergi uygulaması, yalnızca bir sunum aracı olarak değil, kuşağın sanatsal belleğinin korunmasına yönelik yöntemsel bir öneri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak tartışma bulguları, “Gazi 80” kuşağının çağdaş Türk sanatında ve sanat eğitiminde, estetik üretim ile pedagojik sorumluluğu birlikte taşıyan özgün bir kuşak modeli sunduğunu göstermektedir. Bu kuşağın sanatsal ve eğitsel mirası, geçmişe ait kapalı bir dönem olarak değil; güncel sanat eğitimi tartışmaları ve kuşak çalışmaları açısından yeniden okunması gereken yaşayan bir birikim olarak ele alınmalıdır. Bu yönüyle çalışma, Gazi 80 kuşağının yalnızca temsil edilmesini değil, eleştirel ve analitik biçimde tartışılmasını da mümkün kılan bir zemin oluşturmaktadır.

7. SONUC

Bu çalışma, 1980 kuşağı içinde yer alan Gazi kökenli akademisyen sanatçıların biyografilerini, sanatsal üretim pratiklerini ve eğitimci kimliklerini bütüncül bir çerçevede ele alarak, çağdaş Türk sanatı ve sanat eğitimi literatüründe görece sınırlı biçimde temsil edilen bir kuşağı görünür kılmayı amaçlamıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, söz konusu kuşağın yalnızca bireysel sanatsal üretimleriyle değil, aynı zamanda kurumsal, pedagojik ve kültürel düzeyde üstlendikleri rollerle de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İncelemeler, 1980 kuşağı akademisyen sanatçıların üretimlerinin disiplinlerarası bir karakter taşıdığını ve bu üretimlerin akademik bilgi üretimiyle süreklilik içinde geliştiğini göstermektedir. Resim, heykel, grafik tasarım ve yeni medya gibi farklı alanlarda üretilen eserler, modernist estetik anlayış ile yerel ve kültürel referanslar arasında kurulan dengeli bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu durum, kuşağın sanat anlayışının ne salt evrensel modernizme indirgenebileceğini ne de yalnızca yerel bir temsil alanı olarak okunabileceğini göstermektedir. Aksine, bu üretimler, modernist biçim arayışlarının kültürel bağlamla birlikte ele alındığı özgün bir estetik konumlanmaya işaret etmektedir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, bu kuşağa mensup sanatçıların aynı zamanda aktif eğitimciler ve akademisyenler olmaları nedeniyle, sanat üretimi ile sanat eğitimi arasında güçlü

bir etkileşim alanı oluşturmuş olmalarıdır. Atölye temelli eğitim anlayışı, bireysel üslup geliştirmeye verilen önem ve plastik dilin sistematik biçimde öğretilmesi, Gazi merkezli resim-iş eğitimi geleneğinin kurumsal sürekliliğini sağlamıştır. Bu bağlamda 1980 kuşağı sanatçı-öğretmenlerinin pedagojik etkisi, yalnızca kendi üretimleriyle sınırlı kalmamış; yetiştirdikleri öğrenciler aracılığıyla kuşaklar arası bir aktarım sürecine dönüşmüştür.

Çalışma, kültürel mirasın yalnızca tarihsel ve tamamlanmış bir alan olarak değil, yaşayan ve dönüşen bir yapı olarak ele alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır. 1980 kuşağına ait eserlerin sistematik biçimde belgelenmesi, dijital ortamlarda erişilebilir hâle getirilmesi ve akademik bağlamda tartışmaya açılması, hem sanat tarihsel sürekliliğin sağlanması hem de güncel sanat eğitimi yaklaşımlarının anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda dijital sergi ve arşiv uygulamaları, yalnızca bir sunum aracı değil, araştırmanın yöntemsel ve kuramsal bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Mahmut Öztürk, Mustafa Salim Aktuğ, Atilla İlkayaz, Turhan Çetin, Refa Emrali, Uğurcan Akyüz ve Aytekin Göktürk gibi sanatçıların üretimleri üzerinden yapılan çözümlemeler, 1980 kuşağının soyutlama, renk-ritim ilişkisi, mekânsal arayışlar ve kavramsal derinlik ekseninde ortak eğilimler geliştirdiğini göstermektedir. Bu ortaklık, bireysel üslupların varlığını dışlamayan; aksine bu üslupları belirli bir düşünsel ve pedagojik zemin üzerinde buluşturan bir kuşak bilincine işaret etmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Gazi 1980 kuşağı akademisyen sanatçıları, çağdaş Türk sanatında hem üretici hem eğitici rolleriyle ele alarak, sanat eğitimi literatürüne nitelikli bir katkı sunmayı hedeflemiştir. Kuşağın sanatsal ve pedagojik mirasının sistematik biçimde kayıt altına alınması, yalnızca geçmişe yönelik bir belgeleme çabası değil; gelecekte yapılacak sanat eğitimi, kuşak çalışmaları ve estetik araştırmalar için kuramsal bir zemin oluşturma girişimi olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle çalışma, yaşayan değerlerin görünür kılınmasına ve çağdaş Türk sanatının düşünsel sürekliliğinin anlaşılmasına yönelik bir katkı sunmaktadır.

Kaynakça

- Aktuğ, M. S. (2023). *Yer çekimi serisi üzerine düşünceler*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sanat Yayınları.
- Akyüz, U. (2005). *Gazi resim geleneğinde modernist dönüşümler*. Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Antmen, A. (2010). *20. yüzyıl batı sanatında akımlar*. Sel Yayıncılık.
- Ateş, İ. (2015). *Geometri ve renk üzerine kuramsal yaklaşımlar*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Buyurgan, S., & Buyurgan, U. (2012). *Sanat eğitimi ve öğretimi*. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Çetin, T. (2008). *Sanat eğitiminde uygulamalı atölye modeli*. Pegem Akademi.
- Eisner, E. W. (2002). *The arts and the creation of mind*. Yale University Press.
- Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü. (2021). *Mahmut Öztürk sanatçı profili*. Gazi Sanat Arşivi.

- Gençaydın, Z. (1997). *Sanat eğitimi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gençaydın, Z. (1997). *Sanatta biçim ve anlatım*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gülçeri, S. (2011). *Sanat eğitiminin kuramsal temelleri*. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Yayınları.
- Günay, B. (2001). *Sanat ve eğitim*. Bağlam Yayınları.
- Günay, V. (2001). *Figür ve soyutlama ilişkisi üzerine araştırmalar*. Ütopya Yayınları.
- Hetland, L., Winner, E., Veenema, S., & Sheridan, K. (2013). *Studio thinking 2: The real benefits of visual arts education*. Teachers College Press.
- İlkyaz, A. (2014). *Cumhuriyet dönemi Türk resminde kültürel kimlik*. İmge Kitabevi.
- İlkyaz, A. (2014). *Türk kültürü ve çağdaş sanat ilişkisi*. Arion Sanat Yayınları.
- Öztürk, M. (2010). *Çağdaş Türk resminde plastik değerler*. Çizgi Kitabevi.
- Öztürk, M. (2016). Çağdaş Türk sanat eğitiminde ve çağdaş Türk sanatı bağlamında “Gazi 80” kuşağı [Bildiri].
- Öztürk, M. (2018). Renk, biçim ve duygu üzerine. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 14(2), 45–58.
- Sullivan, G. (2010). *Art practice as research: Inquiry in visual arts*. SAGE Publications.
- Tekman, Ş. (2010). Doğal malzeme ve modernist üslup. *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 12–25.
- Turani, A. (1999). *Çağdaş sanat felsefesi*. Bilgi Yayınevi.
- Turani, A. (1999). *Dünya sanat tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Türkiye Ressamlar Derneği. (2019). *Çağdaş Türk resminde soyutlama eğilimleri sergi kataloğu*. Ankara.

THE STUDY ON THE SIGNIFICANCE OF TEACHING ENGLISH AT AN EARLY AGE

Prof. Dr. İbrahim Yaşar KAZU¹

¹Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim, Elazığ, Türkiye

¹iykazu@firat.edu.tr ¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-0482>

Çiğdem AKAYCAN²

²Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim, Elazığ, Türkiye.

²cigdemay_90@hotmail.com ²ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6940-0877>

ABSTRACT

The continuous rise of need to learn English makes it impossible to overlook starting the teaching process at an early age. Teaching a language is beyond just focusing on language itself, it is also going through all stages of educational skills as speaking, listening, reading and writing. As teaching language includes cultural transmission learners will be aware of different lifestyles too. Thus, this article primarily aims to study reasons to begin teaching English process as soon as possible. This study mostly concerns very young learners defined as kids under 7 years old. A qualitative literature review method was used in the study. Concepts such as zone of proximal development developed by Vygotsky which is giving assistance to learners if the new piece of information is above their current level and critical period hypothesis raised by Chomsky emphasising the talent to learn a language more easily before puberty were studied in detail. In the paper, strategies and approaches that empower learning process of very young learners were presented. A sampling of teaching techniques of community language teaching ,audio lingual method and total physical response were provided and explained. In the end importance of teaching English to very young learners by providing suitable learning environment was highlighted and effective teaching tips were offered.

Keywords: *an early start, effective strategies., learning, teaching, very young learners*

ÖZET

İngilizce dil becerisine duyulan artan ihtiyaç, öğretim sürecine erken yaşta başlama gerekliliğini vurgulamaktadır. Dil öğretimi, sadece dil bilgisi öğrenmekle sınırlı değildir; konuşma, dinleme, okuma ve yazma gibi temel becerilerin gelişimini de içerir. Ayrıca, dil öğretimi genellikle kültürel aktarımı da beraberinde getirir ve öğrencileri farklı yaşam tarzları ve bakış açılarıyla tanıştırır. Bu makale, İngilizce öğretimine olabildiğince erken başlanması için gerekçeleri incelemeyi amaçlamaktadır ve özellikle 7 yaş altındaki çok küçük yaştaki öğrencilerle ilgilenmektedir. Çalışmada nitel bir literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Vygotsky'nin *Yakınsal Gelişim Alanı* gibi kavramlar, öğrencilerin mevcut seviyelerinin biraz üzerinde olan yeni bilgileri öğrenirken rehberlik alması gerektiğini vurgulayan bir yaklaşımı incelemek için ele alınmış ve Chomsky'nin *Kritik Dönem Hipotezi*, dil öğreniminin ergenlik dönemi öncesinde daha kolay gerçekleştiğini savunarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Makalede ayrıca, çok küçük yaştaki öğrencilerin öğrenme süreçlerini güçlendiren çeşitli strateji ve yaklaşımlar sunulmuştur. Topluluk Dil Öğretimi, Sesli Dil Yöntemi ve Toplam Fiziksel Yanıt gibi öğretim tekniklerinin örnekleri verilmiş ve açıklanmıştır. Sonuç olarak, çok küçük yaştaki öğrencilere uygun bir öğrenme ortamı sunarak İngilizce öğretiminin önemi vurgulanmış ve etkili öğretim ipuçları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: etkili stratejiler, erken yaşta dil öğrenimi, öğretim.

INTRODUCTION

Teaching English to young learners has become increasingly important worldwide. There are numerous reasons for teaching English at an early age. Starting the learning process early provides children with opportunities for a better future. Language teaching also includes cultural transmission; therefore, learners become aware of different lifestyles and cultures.

During the learning process, young learners develop skills in speaking, listening, reading, and writing, often unconsciously. When it comes to teaching young learners, teaching strategies and methods determine how far students can progress. It is widely accepted that children have a natural predisposition to learn if the learning environment is equipped with appropriate materials and if the content is suitable for their level.

Children are naturally attracted to fun activities. If children believe that they can succeed, regardless of the difficulty of the task, they are more willing to participate in the learning process. For instance, imagine a child climbing up a slide instead of using the stairs. Although this action is difficult for a child at that age, it is also enjoyable. Each step motivates the child to continue, and eventually this challenging activity becomes an entertaining learning experience. Teaching young learners works in a similar way. It is important to find appropriate activities to attract these energetic learners.

THEORETICAL REVIEW

Many studies have been conducted on when to start language learning. Most of them conclude that the period before puberty is the most appropriate time to begin learning a new language

because after puberty it becomes more difficult to acquire native-like pronunciation. This suggests that lower-order skills are more likely to develop successfully with an early start.

It is also widely accepted that the more time people spend learning a language, the more effective and lasting the learning will be. In addition, children who learn another language are better able to understand people around them and become more open to different social lifestyles (Marcos, 1997).

Contrary to traditional beliefs, learning a new language at an early age does not weaken or hinder the development of the mother tongue. On the contrary, it can actually enhance understanding of the native language. Due to certain developmental changes in the brain and body, children may not fully comprehend some aspects of a new language at certain stages. Since children are not mature enough to understand the importance of learning a new language, parents should support and encourage them during this process (Ropelato, 2011).

LANGUAGE DEVELOPMENT

Children acquire language through a complex process that occurs during their early developmental years. Research on child language development shows that even when babies are only seven days old, they can recognize the sound of their mother's voice. By the age of three months, babies begin cooing. This stage provides a good opportunity for parents to encourage speaking activities.

Babies are excellent imitators, so parents should act as language models. At this stage, babies often produce various sounds and sometimes appear to talk to themselves. Between six and eight months, babies begin learning more consonant sounds, although they are still unable to fully understand their meanings. At this stage, they may also respond to simple questions and use body language to communicate. Some babies even begin to utter basic names (First Words, 2011).

Another characteristic of this stage is that babies can distinguish emotional tones in speech. They can recognize their names and look at someone when called (Language Development, 2011). At this stage, parents play a crucial role in language learning. They should talk frequently to their babies, introduce the names of family members and objects around them, play music, and support the baby's speaking ability.

Reading to children is also important at this stage. Singing songs, listening to rhymes, playing games, and talking with the child help improve language development (Oesterreich, 2011).

Between 12 and 18 months, babies learn new words and begin to recognize familiar names. Although they still rely heavily on babbling, they can understand much of what is said to them. At this stage, babies typically know between 6 and 25 words (Child Speech Development, 2011). They may also point to objects to express their needs and imitate sounds they hear around them.

By the age of two, children's vocabulary expands significantly, and they begin forming short, simple sentences. Their speech becomes clearer, and they can provide basic information about themselves (First Words, 2011). At this stage, children can use simple prepositions of place, and their vocabulary typically ranges from 150 to 300 words.

At the age of three, children can use some grammatical structures more easily and understand the meanings of many words they use (Language Development, 2011). They become more aware of themselves and their daily habits. Children at this age can also tell simple stories and enjoy looking at colorful books.

By the age of four, children use a large number of words and talk frequently. They can identify colors and animals, although they may still experience some pronunciation difficulties (Language Development, 2011). As children grow, their language abilities continue to develop. Parents play a vital role in this process by selecting appropriate materials and providing a supportive learning environment (First Words, 2011).

CRITICAL PERIOD HYPOTHESIS

Hoff (1951) argues that there is a biologically predetermined period that plays an important role in language acquisition. This concept is known as the Critical Period Hypothesis (CPH). Several examples illustrate the importance of this hypothesis, including studies related to visual development. Experts explain that in the brain of a well-developed 16-year-old child, there are cells that respond to visual messages received from both eyes.

However, this ability does not always develop properly in adults who did not receive sufficient visual input during early childhood. Similarly, when a child enters a new cultural environment and begins learning a new language, they are often more willing and capable of acquiring it naturally. After some time, it may become difficult to distinguish these learners from native speakers.

Age is therefore an important factor in language learning success. According to Nunan (1999), there is a specific period during which certain aspects of language can be learned more easily. This biological mechanism explains age-related differences in language acquisition. For language learning, the first ten years of life are considered particularly important, after which the brain becomes less flexible. The left hemisphere of the brain is generally responsible for language processing. The Critical Period Hypothesis highlights the relationship between age and language acquisition and suggests that there is an optimal time during which language learning occurs more easily and effectively (Longman, 2000).

ZONE OF PROXIMAL DEVELOPMENT (ZPD)

The **Zone of Proximal Development (ZPD)** is a concept introduced by psychologist Lev Vygotsky that refers to the range of tasks a learner can perform with the help of a more knowledgeable other (e.g., teacher, peer, mentor). It sits between what the learner can do independently and what they cannot do, even with assistance. The ZPD emphasizes the importance of guided learning and scaffolding, where support is gradually reduced as the learner becomes more capable. This approach fosters deeper learning and encourages the development of skills beyond the learner's current abilities, leading to greater autonomy and mastery.

THEORIES AND APPROACHES IN SECOND LANGUAGE TEACHING

Stevick (1980) claims that the Silent Way, created by Gattegno, is an effective method of language teaching. According to this method, both the learning environment and teaching

techniques are crucial in second language acquisition. In the classroom, students begin by reading symbols written on the board. These activities may be performed individually or as a group. The symbols are designed with different shapes and colors to help students associate sounds with visual cues.

Another characteristic of the Silent Way is the use of colored rods that vary in length and color. These rods help students understand language concepts through trial and error. Students can also learn from one another through a process called “overhearing.”

According to Freeman (2000), this method shares similarities with the Cognitive Approach. The teacher's role is to provide guidance rather than dominate the learning process. Language elements are taught from known concepts to unknown ones, and students build new knowledge on their existing knowledge. Automatic repetition is discouraged, and instead students develop their own internal criteria for learning.

Suggestopedia, developed by Georgi Lozanov, is another teaching method (Stevick, 1980). This method emphasizes both intentional and unintentional learning. Students may suddenly recall the meaning of a word through associations with images or other concepts. Learning occurs at different speeds for different learners, and the social environment also influences learning. A stress-free and harmonious learning environment helps accelerate language learning.

Communicative Language Teaching (CLT) emerged in the 1970s and introduced significant changes to language teaching (Nunan, 1999). Previously, language was often viewed as a system of arbitrary rules. However, CLT emphasized that language is a system used for communication and self-expression. As a result, teaching programs began to focus on learners' communicative needs.

Freeman (2000) also discusses the Grammar Translation Method (GTM), which is one of the oldest teaching methods. It focuses on grammar rules, vocabulary memorization, and literary texts. In this method, the native language is often used, and pronunciation is not considered important.

Another method is the Direct Method, which prioritizes speaking and communication. Real-life materials are used, and the use of the native language is discouraged. Vocabulary development and communication are emphasized, and grammar rules are taught indirectly.

The Audio-Lingual Method (ALM) emphasizes repetition and habit formation. Students imitate the teacher's pronunciation and practice dialogues repeatedly to develop automatic language responses. In this method, culture and language are taught together.

Community Language Learning focuses on the learner as a whole person. Teachers consider students' intellectual, emotional, and physical needs. Since learning a new language can sometimes be intimidating, creating a supportive classroom atmosphere is essential. Communication is emphasized, and the teacher acts as a counselor who guides and supports learners (Nunan, 1999).

CONCLUSION

Language learning is a challenging process, but there is a critical period during which children can acquire language more effectively. During this period, children can learn linguistic concepts more easily due to biological factors. Families therefore play an important role in providing an authentic language-learning environment.

Learning a second language has many advantages. One benefit is cognitive development, as bilingual children often demonstrate stronger intellectual abilities. Another benefit is academic success. In today's globalized world, knowledge of a foreign language is required for many professions.

Research also suggests that people who know a second language are better at expressing themselves and often possess stronger communication skills. Furthermore, learning a second language has social benefits because it increases awareness of different cultures and lifestyles.

In conclusion, learning and knowing a second language is highly valuable. Therefore, foreign language education should begin at an early age in order to maximize its benefits.

Language learning is an essential part of human life. It enables individuals to express themselves and communicate with others. Since children naturally internalize the languages they hear, it is important to provide an authentic learning environment. Early exposure to language learning helps children acquire language more fluently and effectively. Because children are natural language learners, parents should use clear and simple language and support their children's early language development.

REFERENCES

Child Speech Development. (2011, August). Child speech development. Available: http://www.essortment.com/childhood-speech-development50890.html?utm_source=rcp&utm_medium=test22 [August 10, 2011].

First Words.(2011, August). First words. Available http://www.essortment.com/first-words56419.html?utm_source=rcp&utm_medium=test22 [August 10, 2011].

Freeman, D.L. (2000). Techniques and principles in language teaching (2nd ed.). NewYork: Oxford University Press.

Hoff, E. (1951). Language development (4th ed.). Boston: Cambridge University Press

Language Development. (2011, August). Language development in children. Available: http://www.childdevelopmentinfo.com/development/language_development.shtml [August 10, 2011].

Longman. (2000). Principles of language learning and teaching. NewYork: Longman Press.

Marcos, K. M. (1997, July). Why, how and when should my child learn a second language? 19 Available: <http://www.kidsource.com/kidsource/content3/second.language.p.k12.2.html> [August 3, 2011].

Nunan, D. (1999). Second language teaching & learning. Boston: Heinle & Heinle Publishers.

Oesterrich, L. (2011, August). Books For children. Available: <http://www.extension.iastate.edu/publications/pm1529f.pdf> [August 10, 2011].

Ropelato, J. (2011, August). When should a child learn another language? Available: <http://learn-spanish-software-review.toptenreviews.com/when-should-achild-learn-another-language.html> [August 3, 2011].

Stevick, W. E. (1980). Teaching languages a way and ways. USA: Newbury House Publishers.

ORHAN VELİ KANIK ŞİİRLERİNDE BİÇEMLER STYLES IN ORHAN VELİ KANIK'S POEMS

Prof. Dr. Munise Aksöz
Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı
muniseaksoz@hotmail.com

ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0003-1032-8723>

ÖZET

Orhan Veli Kanık Türk edebiyatının en tanınmış, halk arasında en bilinen şairlerinden biridir. Garip Akımının kurucularındandır ve Türk şiirini temelinden değiştirmeyi amaçlamıştır. Kanık şiirlerinde eskiye ait her şeyi kaldırmış, ayrıca hece ve aruz ölçülerini, kafiye reddetmiştir. Aynı şekilde eğretilme, benzetme, abartma biçemlerini kullanmayı da istememiştir. Ayrıca şiirlerinin yanı sıra hikâyeleri, denemeleri, makaleleri ve çevirileri bulunmaktadır. Çalışmada Orhan Veli Kanık'ın hangi biçimleri kullandığını ortaya çıkartmak için şiirlerinden seçki yapılmış ve bu şiirler bulundurdıkları biçem açısından incelenmiştir. Seçki yapılırken Kanık'ın özellikle çok bilinen ya da şarkı yapılmış şiirlerinden seçilmiştir. Bunun nedeni bu şiirlerin sıradan okur ya da dinleyen tarafından en çok bilinen, kulak aşinalığı olan şiirleri olmasıdır. Kimisi okul kitaplarında, kimisi şarkılarda, kimisi kartpostallarda, kimisi şiir dinletilerinde yer alan şiirleridir. Seçkide “İstanbul’u Dinliyorum”, “Anlatamıyorum (Moro Romantico)”, “Güzel Havalarda”, “İçkiye Benzer bir Şey Var Bu Havalarda”, “ Bir İş Var”, “Değil”, “Gün Olur”, “Bedava”, “Hürriyete Doğru” ve “Dedikodu” şiirleri yer almaktadır. Çalışmada Kanık'ın bu şiirlerinde kullandığı biçimler saptanmış ve biçemle ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca şiirlerinden alınan örneklemelerle bu biçimler ortaya konmuştur. Kullandıkları ikileme, artıyneleme, önyineleme, bağlaçsız yineleme, zıt koşut yineleme, olumlu örtmece, çok ekli yineleme gibi biçimlerdir. Okurun çalışmayı daha iyi anlayabilmesi için kullanılan biçimlerle ilgili kısa açıklamalarda bulunulmuştur. Bu çalışmayla böylelikle Orhan Veli Kanık'ın hangi biçimleri çok kullandığı, hangilerini az ya da hiç kullanmadığı ortaya çıkmıştır. Kendisinin belirttiği gibi Türk edebiyatında çok kullanılan eğretilme, benzetme ve abartı biçimlerden gerçekten uzak durmuş mudur, yoksa kullanmış mıdır? Bu çalışmayla ortaya çıkacaktır.

Anahtar Sözcükler: Orhan Veli Kanık, şiir, biçem, irdeleme.

ABSTRACT:

STYLES IN ORHAN VELİ KANIK'S POEMS

Orhan Veli Kanık is one of the most well-known poets in Turkish literature, particularly among the public. He is one of the founders of the Garip Movement and aimed to fundamentally change Turkish poetry. Kanık removed everything old from his poems. For this reason, he rejected syllabic and quantitative meters, and rhyme. Similarly, he did not want to use metaphors, similes, and exaggerations. In addition to his poems, he also wrote stories, essays, articles, and translations. In this study, a selection of poems by Orhan Veli Kanık was made to reveal the styles he used, and these poems were examined in terms of their stylistic features. The selection was made from Kanık's well-known poems or those that have been set to music. The reason for

this is that these poems are the ones most familiar to the average reader or listener. Some are found in school textbooks, some in songs, some on postcards, and some in poetry readings. The selection includes the poems “I Am Listening to Istanbul”, “I Cannot Explain (Moro Romantico)”, “Beautiful Weather”, “There Is Something Like Alcohol in This Weather”, “There Is a Job”, “Not”, “One Day”, “Epitaph on a Tombstone”, “To Live”, “Suddenly”, “Towards Freedom” and “Gossip”. In this study, the styles used by Kanık in these poems have been identified and the necessary explanations regarding the style have been made. In addition, these styles have been revealed with examples taken from his poems. The styles he uses include repetition, repetition after repetition, repetition before repetition, cyclops, asyndeton, euphemismes, repetition with multiple suffixes, and cross-repetition. Short explanations about the styles used have been provided so that the reader can better understand the study. This study reveals which styles Orhan Veli Kanık used frequently and which he used infrequently or not at all. Did he truly avoid, or did he use, the metaphors, similes, and hyperbole styles commonly used in Turkish literature, as he himself stated? This study will uncover the answer.

Keywords: Orhan Veli Kanık, poetry, style, analysis.

1. GİRİŞ

Orhan Veli Kanık denilince birçok insanın ilk başta aklına “İstanbul’u dinliyorum gözlerim kapalı” şiirinin dizesi akla gelmektedir. Daha derinden bakıldığında kimimiz farkında olarak kimimiz farkında olmadan aslında birçok şiirini şarkı olarak dinlemekteyiz. Örneğin Haluk Levent’ten “Hürriyete Doğru”, Levent Yüksel’den “Dedikodu”, Müslüm Gürses’ten ya da Banu Kırbağ’dan “Anlatamıyorum” gibi şiirleri şarkı olmuştur. Bu bağlamda edebi metinler yalnızca estetik bir dil kullanımını yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel değerlerin ve toplumsal deneyimlerin aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmektedir (Darancık, 2023).

Orhan Veli Kanık Türk edebiyatının en bilinen şairlerinden biridir. Melih Cevdet Anday, Oktay Rıfat ile birlikte Garip akımının kurucularındandır. Kanık eski şiirin belirli ölçülerinden kaçınıp kafiyesi olmayan, belli bir hece ölçüsü olmayan, sokaktaki insanın konuşma şekline esinlenerek şiirler yazmıştır. Orhan Veli Kanık’ın şiirlerinde kullandığı dil yalındır. Böylelikle de insanlar tarafından zevk ile okunmuş, hatta ezberlenmiştir. Kanık şiir yazarken aynı yerde kalmamış sürekli kendini yenilemeye, geliştirmeye çalışan bir şair olmuştur.

1914 yılında dünyaya gelen Kanık’ın asıl ismi Ahmet Orhan’dır. Ancak babasının adı Veli olduğundan soyadı kanunundan önce Orhan Veli olarak tanınmıştır. Küçüklükten itibaren edebiyata ilgisi olmuş ve lisede Ahmet Hamdi Tanpınar öğretmeni olunca ona yön vermiş ve lise yıllarında arkadaşları olan Oktay Rıfat ve Melih Cevdet Anday ile birlikte dergi çıkartmıştır. Kanık İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde okusa da bitirmeden üniversiteyi terk etmiştir.

Kanık’ın daha sonra Varlık dergisinde şiirleri yayınlanmış ve bu derginin yanı sıra İnsan, Ses, Gençlik, Küllük, İnkılâpçı Gençlik dergilerinde şiirleri ve yazıları basılmıştır. Süreç içerisinde Orhan Veli Kanık’ın şiir kitapları da yayınlandı.

Kanık Türk şiirine yenilikler getiren, önderlik yapan şairlerden biridir. 1950 yılında beyin kanamasından dolayı hayata veda etmiştir (Kabaklı 1991: c. 4., 37-47; Kurdakul 1992: c.3., 188-196.).

İşte Türk şiirine bu kadar yenilikler getiren, şiirlerinin zevkle okunduğu şairin şiirlerinde kullandığı biçemler bu çalışmada ele alınacaktır. Elbette bütün şiirleri ele alınamayacağından özellikle çok bilinen, çok okunan, şarkılaştırılan şiirlerinden seçki yapılmış ve irdelenmiştir.

Çalışmada öncelikle şiirlerde görülen biçemler kısa bir şekilde açıklanmış, daha sonra ise şiirlerin her biri kendi başlığı altında incelenmiş ve kullanılan biçemler örneklendirilerek gösterilmiştir. Kısaca, her şiir kendi içinde biçem açısından incelenmiş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın yapılmasının amaçlarından biri eski şiir yapılarına karşı gelen Orhan Veli Kanık'ın bunu ne kadar gerçekleştirdiğini ortaya koymak ve bunu yapabilmek için hangi biçimleri tercih ettiğini tespit etmektir. İkincil amaç ise bu kadar tanınan ve sevilen şairin şiirlerini tekrar hatırlayıp başka bir açıdan okuyucuya sunmaktır

2. KANIK ŞİİRLERİNDE BİÇEMLER

Bilginin önemini vurguladığı bir çalışmasında Balcı (2024a: 147) “Neyi, kime, ne zaman, nerede, niçin ve nasıl aktaracağımız konusu söylemimizin özünü oluşturur. Hatta “Nasıl?”, dolaylı olarak da olsa diğer unsurların tümünün önüne geçer. Bu nedenle sıkça belirtildiği gibi ne dediğin değil, nasıl söylediğin önem taşımaktadır” diyerek biçemin önemini vurgular. Karaman (2014 ve 2018) aynı minvalde bilgi sahibi olan bireyin bilgiyi karşı tarafa aktarma konusunda başarılı olamayabileceğini belirtir. Keza Balcı (2021, 2023 ve 2024b) söylemlerde (Sprechakte) biçemlerin ne kadar öne çıktığını açıkça göstermektedir. Tek başıma ya da meslektaşlarımla yaptığım ortak çalışmalarda da (bak. Aksöz 2020, 2022a, 2022b, 2023; Aksöz & Akbulut 2004, Aksöz & Balcı 2023a, Aksöz & Balcı 2023b, Aksöz & Bagatır 2019) biçem konusu ve biçemin önemi her yönüyle irdelenmiştir.

Genel olarak bakıldığında Orhan Veli Kanık'ın şiirlerinde çok farklı biçemlere rastlanmıştır. Yapılan incelemede elbette gözden kaçan biçemler olmuştur, bunun yanı sıra az görülen bazı biçemlere de çalışmaya sınır çizmek adına yer verilmemiştir. Kısaca, çalışma yer alan biçemler en çok görülen, en çok göze çarpan biçemler üzerine kurulmuştur.

Biçemler genelde iki üst türe ayrılmaktadır. Bunlar anlamsal biçemler ve söz sanatları biçemleridir. Söz sanatları biçemleri kendi içinde de alt türlere ayrılmaktadır. Çalışmada iki üst türe göre bir sınıflandırma yapılarak biçemler açıklanacaktır.

2.1. Söz Sanatları Biçem türleri

Söz Sanatları biçem türleri altında sözcük biçemleri, ses yineleme biçemleri, cümle biçemleri, sözcük bağlama biçemleri, cümlede sıralanış şekline göre olan biçemler ve sözcük yineleme biçemleri görülmektedir.

Aşağıda ilk önce şiirlerde en çok görülen *sözcük yineleme biçemleri* ile ilgili kısa bilgiler verilecek ve daha sonra öbürlerine geçilecektir.

2.1.1 Önyineleme (Anapher): Dize ya da cümle başında yer alan bir sözcüğün ikinci dizenin ya da cümle başında tekrar yer almasına denilmektedir (Wilpert 1989: 30).

2.1.2. Artyineleme (Epipher): Dize ya da cümle sonunda yer alan bir sözcüğün ikinci dizenin ya da cümle sonunda tekrar kullanılmasına denilmektedir (Best 2000: 152).

2.1.3. Koşut Yineleme (Symploke): Önyineleme ile artyinelemenin aynı anda kullanılmasıdır (Best 2000: 538).

2.1.4. İkileme (Geminatio): Dize ya da cümlede yer alan bir sözcüğün art arda tekrarlanmasına denilmektedir (Schweikle & Schweikle 1990: 172).

2.1.5. Aralıklı Yineleme (Epanalepse): Dize ya da cümle başında yer alan bir sözcüğün araya başka bir sözcük eklenerek tekrarlanmasına denilmektedir (Habsicht & Lange 1995: c.3. 84.)

2.1.6. Zıt Koşut Yineleme (Kyklos): Dize ya da cümle başında yer alan bir sözcüğün dizinin ya da cümlelerin sonunda tekrarlanmasıdır (Schweikle & Schweikle 1990: 258).

2.1.7. Kıvrımlı Yineleme (Anadiplose): Dize ya da cümle sonunda yer alan bir sözcüğün ikinci dizinin ya da cümlelerin başında tekrar yer almasına denilmektedir (Habsicht & Lange 1995: c.1, 112).

2.1.8. Çok Ekli Yineleme (Polypoton): Aynı Sözcüğün farklı eklerle kullanılmasıdır (Bußmann 2008: 538).

Şiirlerde yer alan bir başka söz sanatları biçimlerinden biri de *sözcük bağlama biçimleridir*.

2.1.9. Bağlaçsız Yineleme (Asyndeton): Bağlaçsız yineleme farklı sözcüklerin arka arkaya sıralandığında arasına virgül konmasıdır. Bu biçimin iki türü daha bulunmaktadır. Bunlar tek bağlaçlı (Syndeton) ve Çok bağlaçlı (Polysyndeton) biçimlerdir (Akalın 1984: 35)

2.1.10. İki basamaklı (Dikolon) ve dört basamaklı (Tetrakolon) Biçim: bu biçim türlerinden iki basamaklı biçimde iki, dört basamaklı biçimde ise dört sözcük bağlaçsız ya da bağlaçlı arka arkaya sıralanmaktadır. Bu biçimin üç basamaklı (trikolon) şekli de bulunmaktadır. Ancak bu şiirlerde görülmemiştir (Aksöz 2017: 143).

Ses Yineleme biçimleri ise Orhan Veli Kanık'ın seçilen şiirlerinde görülen başka bir söz sanatları biçim türüdür.

2.1.11. Ses Yansımaları (Lautmalerei): Bu biçimde dilsel olmayan sesler, doğadaki sesler gibi, şiirlerde ya da metinlerde dil yolu ile yansıtılması ya da taklit edilmesidir (Träger 1989: 381)

2.1.12. Ünlü Ses Yineleme Biçemi (Assonanz): şiirlerde ya da metinlerde aynı sesli harfin arka arkaya çok sık kullanılmasıdır (Best 2000: 49).

2.1.13. Ünsüz Ses Yineleme Biçemi (Alliteration): şiirlerde ya da metinlerde aynı sessiz harfin arka arkaya çok sık kullanılmasıdır (Bußmann 2008: 29).

2.1.14. Son Ses Yinelemesi (Homoiooteleuton): Bu biçimde aynı ya da farklı sözcük grupları aynı sonekle, aynı hece ile bitmektedir (Habsicht & Lange 1995: c.4. 174)

2.1.15. Hal Eki Yineleme Biçemi (Homoioptoton): Birbirini takip eden sözcüklerde aynı hal ekinin kullanılmasıdır (Harjung 2000: 224).

Bir diğer görülen söz sanatlarının alt biçimi ise *sözcük sıralama biçimleridir*.

2.1.16. Yükselen Derecelendirme (Klimax): Ard arda sıralanan sözcük ya da sözcük gruplarının önemsizden önemliye, küçükten büyüğe doğru sıralanmasıdır. Sözcükler önem sırasına göre yer alır (Habsicht & Lange 1995: 5. 5).

2.2. Anlamsal Biçim türleri

Anlamsal biçimlerde şiirlerde ya da yazılarda kullanılan sözcüklere farklı anlam yüklenmekte ya da herhangi bir şeyin farklı yollarla, farklı sözcüklerle anlatılmasıdır. Kiminde kötü bir şeyi

güzelleştirerek, kiminde kötüleştirerek, kiminde dolaylı anlatarak, kiminde sözcüğe farklı anlamlar yüklenerek yapılan biçem türleridir.

2.2.1. Duyum İkiliği (Synästhesie): Farklı duyu organlarına ait olan sözcüklerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmaktadır (Habsicht & Lange 1995: c.8.22).

2.2.2. Kapsamlayış (Synekdoche): Bir sözcüğü aynı anlamsal alandan gelen onun alt kavramı ya da üst kavramı olan bir sözcükle ifade etme biçimidir (Habsicht & Lange 1995: c.8.22).

2.2.3. Adsayma (Antonomasie): Bir türü, yeri ya da grubu anlatmak için o türün, grubun ya da yerin bildik temsilcileri ya da yerleri kullanılır (Gencan, Ediskun, Dürder, Gökşen 1974: 13).

2.2.4. Düzdeğişmece (Metonymie): kastedilen sözcük, onun bir gerçekliği ile ilişkisi olan başka bir sözcükle ifade edilir (habischt& Lange 1995: c.5 346).

2.2.5. Eğretileme (Metapher): Sözcük kendi anlamının dışında başka bir anlamda kullanılmaktadır (Träger 1989: 338-339)¹.

2.2.6. Simge (Symbol): Bir olguyu, bir durumu ya da nesneyi göstermek için kullanılan işaretlerdir (Karaalioğlu 1983: 696-697)².

2.2.7. Olumlu Örtmece (Euphemismus): Bir kişiyi, bir grubu, nesne ya da olayı güzelleştirmek ya da yumuşatmak ya da perdelemek için kullanılır (Glück 1993: 176).

2.2.8. Olumsuz Örtmece (Dyphemismus): Bir kişiyi, bir grubu, nesne ya da olayı olumsuzlaştırmak için kullanılır (Aksöz 2017: 174).

2.2.9. Kişileştirme (Personifikation): Hayvanlara, bitkilere, nesnelere, soyut kavramlara insan özelliklerinin verilmesidir (Braak 1980: 35).

2.2.10. Zıtlasma (Oxymoron):Anlamsal olarak birbirine tamamen zıt olan iki sözcük bir arada kullanılmasıdır.(Aksöz 2017: 169)

2.2.11. Arıksayış (Litotes): İki tane olumsuz sözcüğün birlikte kullanarak ifadeyi olumlama ya da önplana çıkarmasıdır (Braak 1980: 42).

2.2.12. Dolylama (Pheriphrase): Bir kişi, bir durum, bir olay doğrudan söylenmez özellikleri kullanılarak dolaylı olarak anlatılır (Çotuksöken 1992: 54).

2.2.13. Çelişme/Aykırıkamı (Paradoxon): Bir düşüncenin abartılarak, saçma ve görünüşte tutarsız, zıt şekilde ifade edilmesidir. İfadede derin bir anlam yatmaktadır (Habischt & Lange 1995: c. 6. 189).

2.2.14. Haykırış Biçemi (Exlamatio): Bir eserde konuşma sırasında şaşırma, hayrete düşme ve benzeri şekildeki ifadelerdir. Birçok dilde bu biçemi ifade etmek için sonunda ünlem işareti kullanılmaktadır (Göğüş 1998: 67).

2.1.15. Kuşkulu Soru (Dubitatio): Konuşmacının dinleyenlere kuşkulu şekilde soru yöneltmesi ve çözümü onlara bırakmasıdır (Habsicht & Lange 1995: c.2. 416).

2.1.16. Yarım Cümle (Anakoluth)/ Yarıda kesme (Aposiopese): Yarım cümle genelde bir cümlelerin yarıda kesilmesi ve okurun beklemediği bir şekilde devam etmesidir. Yarıda kesme

¹ Türk halk türkülerinde simgeler için bkz. Öztürk, 1994: 79-81; 1998: 257-284.

² Türk halk türkülerinde simgeler için bkz. Öztürk 1994:81-111; 1998: 257-284.

biçemi ise yazarın konuşmasını yarıda keserek cümlelerin okur tarafından tamamlanmasını istemesidir (Wilpert 1989. 27, 44).

2.1.17. Hayali kitleyle /Nesneyle Konuşma (Apostrophe): Yazar var olan dinleyiciden ya da okurdan yönünü hayali bir kitleye, kişiye yönlendirmekte ve ona seslenmektedir (Göğüş, Oğuzkan, ÖnerToy, Ünlü, Koçak. 1998: 108).

2.2.18.Sözde Soru (Rhetorische Frage): Soru soruyormuş gibi görünür, aslında soru sormamakta cevap istememektedir (Glück 1993: 512).

2.2.19. Seslenim Biçemi (Interiectio): Seslenim sözcükleridir ve gerçekte bir anlamları yoktur. Bir duyguyu yansıtan ünlem sözcükleridir. Dile özgüdür ve değiştirilemez (Bußmann 2008: 302).

3. SEÇKİ ŞİİRLERİN İRDELENMESİ

3.1. İstanbul'u Dinliyorum

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı
Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
Yavaş yavaş sallanıyor
Yapraklar, ağaçlarda;
Uzaklarda, çok uzaklarda,
Sucuların hiç durmayan çingirakları
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Kuşlar geçiyor, derken;
Yükseklerden, sürü sürü, çığlık çığlık.
Ağlar çekiliyor dalyanlarda;
Bir kadının suya değiyor ayakları;
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Serin serin Kapalıçarşı
Cıvıl cıvıl Mahmutpaşa
Güvercin dolu avlular
Çekiç sesleri geliyor doklardan
Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları;
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Başımda eski alemlerin sarhoşluğu
Loş kayıkhaneleriyle bir yalı;
Dinmiş lodoların uğultusu içinde
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Bir yosma geçiyor kaldırımdan;
Küfürler, şarkılar, türküler, laf atmalar.
Birşey düşüyor elinden yere;
Bir gül olmalı;

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Bir kuş çırpınıyor eteklerinde;
Alnın sıcak mı, değil mi, biliyorum;
Dudakların ıslak mı, değil mi, biliyorum;
Beyaz bir ay doğuyor fıstıkların arkasından
Kalbinin vuruşundan anlıyorum;
İstanbul'u dinliyorum.

İkileme (Geminatio):

“Yavaş yavaş sallanıyor”

“Yükseklerden, sürü sürü, çığlık çığlık.”

“Serin serin Kapalıçarşı”

“Cıvı cıvı Mahmutpaşa”

Yukarda yer alan dizelerin hepsinde aynı sözcük ard arda iki kez tekrarlanarak ikileme biçimi kullanılmıştır.

Aralıklı Yineleme (Epanalepse) Zıt Koşut Yineleme (Kyklos)

“Uzaklarda, çok uzaklarda”

Örnekte görüldüğü gibi aynı sözcük arasına bir başka sözcük yerleştirilerek aralıklı yineleme yapılmıştır. Bu ifade aynı zamanda şiirin bir dizesini oluşturduğundan zıt koşut yineleme de görülmektedir.

İki basamaklı (Dikolon) / Dört Basamaklı Biçem (Tetrakolon) ve Bağlaçsız Yineleme (Asyndeton)

“Yapraklar, ağaçlarda”

“Küfürler, şarkılar, türküler, laf atmalar.”

İlk örnekte iki sözcük sıralanmakta ve virgül ile ayrılmaktadır. İkincisinde ise dört sözcük arka arkaya sıralanmakta ve virgül ile ayrılmaktadır.

Sözde Soru Biçemi (Rhetorische Frage) ve Hayali Kitleye Seslenme (Apostrophe)

“Alnın sıcak mı, değil mi, biliyorum;

Dudakların ıslak mı, değil mi, biliyorum.”

Bu örnekte hem cevabı istenmeyen bir soru vardır hem de okura değil düşüncesindeki kişiye sorulmaktadır.

Artyineleme (Epipher)

“Alnın sıcak mı, değil mi, **biliyorum**;

Dudakların ıslak mı, değil mi, **biliyorum**”

İki dizedeki son sözcüğün tekrarlanması ile yapılmıştır.

Ünlü Yinelemesi (Assonanz)

“Yavaş yavaş sallanıyor

Yapraklar, ağaçlarda.”

Bu dizelerde görüldüğü gibi oldukça fazla “a” harfi kullanılmıştır.

Ses Yansımaları (Lautmalerei)

“Cıvı cıvı Mahmutpaşa

Dinmiş lodosların **uğultusu** içinde”

Bu dizelerde “cıvıl cıvıl” ve “uğultusu” sözcükleri ile ses yansıması yapılmıştır.

Son Ses Yinelemesi (Homoiooteuton) ve Hal Eki Yineleme Biçemi (Homoioptoton)

“Önce hafiften bir rüzgâr esi^yor;

[...]

Yavaş yavaş sallanı^yor

Yapraklar, ağaçlar^da;

Uzaklarda, çok uzaklar^da,

[...]

Alnın sıcak mı, değil mi, bili^yorum;

Dudakların ıslak mı, değil mi, bili^yorum;

Beyaz bir ay doğuyor fıstıkların arkasından

Kalbinin vuruşundan anlı^yorum;

İstanbul\’u dinli^yorum.

[...]

Ağlar çekiliyor dalyanlar^da;

Kalbinin vuruşundan anlı^yorum;

İstanbul\’u dinli^yorum.”

Bu dizelerde kırmızı ile gösterilenler son ses yineleme biçimini mavi renktekiler ise hal eki yineleme biçimini göstermektedir.

3.2.Bir İş Var

Her gün bu kadar güzel mi bu deniz?

Böyle mi görünür gökyüzü her zaman?

Her zaman güzel mi bu kadar,

Bu eşya, bu pencere?

Değil,

Vallahi değil;

Bir iş var bu işin içinde.

Önyineleme (Anapher)

“**Her** gün bu kadar güzel mi bu deniz?

Her zaman güzel mi bu kadar”

Şiirin iki dizeside aynı sözcükle başlamaktadır.

Kıvrımlı Yineleme (Anadiplose)

“Böyle mi görünür gökyüzü **her zaman**?

Her zaman güzel mi bu kadar”

Örnekte de görüldüğü gibi dizenin sonundaki sözcükler yeni dizenin başında tekrarlanmaktadır.

Hayali Kitleye Konuşma (Apostrophe) ve Sözde Soru (Rhetorische Frage)

“Her gün bu kadar güzel mi bu deniz?

Böyle mi görünür gökyüzü her zaman?”

Şair burada soru yöneltmekte kime yönelttiği belli değil, kendi hayalindeki bir kişiye seslenmekte, ancak cevabını da aslında istememektedir.

İki Basamaklı Biçem (Dikolon), Haykırış Biçemi (Exalamtio), Bağlaçsız Biçem (asyndeton), Düzdeğişmece (Metonymie), Aralıklı Yineleme (Epanalepse).

“**Bu** eşya, **bu** pencere?”

Yukardaki tek dizede görüldüğü gibi birçok biçem yer almaktadır. Eşya ve pencere diyerek evin bir gerçekliği ile ilişki kurulmuş ve düzdeğişmece yapılmıştır. Her ne kadar dizenin sonunda soru işareti olsa bile şiirin bütünlüğünden bir haykırış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca aralıklı yineleme ve bağlaçsız yineleme de görülmektedir.

Çok Ekli Yineleme (Polypoton)

“Bir iş var bu işin içinde.”

Görüldüğü gibi “iş” sözcüğü farklı eklerle kullanılmıştır.

3.3. Değil

Bilmem ki nasıl anlatsam;

Nasıl, nasıl, size derdimi!

Bir dert ki yürekler acısı,

Bir dert ki düşman başına.

Gönül yarası desem...

Değil!

Ekmek parası desem...

Değil!

Bir dert ki...

Dayanılır şey değil

İkileme (Geminatio) ve Haykırış Biçemi (Exlamatio)

“**Nasıl, nasıl**, size derdimi!”

Görüldüğü gibi iki sözcük arka arkaya sıralanmış ve kullanılan ünlem işaretinden de şiirin vurgusundan da görüldüğü gibi bir haykırış söz konusudur.

Önyineleme (Anapher) ve Eğretileme (Metahper)

“**Bir dert ki** yürekler acısı,

Bir dert ki düşman başına.”

Her iki dizede baştaki sözcükler tekrarlanarak önyineleme yapılmıştır. “Yürekler acısı” büyük üzüntü anlamında ve “düşman başına” sevdiklerim böyle bir şey yaşamasın anlamında kullanılarak bu ifadelerinde de eğretileme görülmektedir.

Çok Ekli Yineleme (Polypoton)

“Nasıl, nasıl, size **derdimi!**

Bir **dert** ki yürekler acısı”

“Dert” sözcüğü farklı ekler alarak kullanılmıştır.

Kuşkulu Soru (Dubitatio)

“Bilmem ki nasıl anlatsam”

Dizede okurdan cevap için yardım istiyor ve onlara bırakıyor cevabı.

Yarım Cümle Biçemi (Anakoltuh)

“Gönül yarası desem...

Değil!

Ekmek parası desem...

Değil!

Bir dert ki....”

Örnekte görüldüğü gibi şair üç cümleyi yarım bırakmış ve yan yana üç nokta koyarak da bunu belirtmiştir. Okur kendine göre bu cümleleri tamamlamalıdır.

3.4. Anlatamıyorum (Moro Romantico)

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısrararımda;
Dokunabilir misiniz
Gözyaşlarıma, ellerinizle?

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce.

Bir yer var, biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.

Hayali Kitleyle Konuşma (Apostrophe) ve Sözde Soru (Rhetorische Frage)

“Ağlasam sesimi duyar mısınız”

Örnek de görüldüğü gibi kime sorduğu bilinmeyen ve cevabı istenmeyen bir soru yöneltilmektedir.

Yarım Cümle Biçemi (Anakoluth)

“Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.”

Dizelerde ne arandığına dair bir cevap verilmemiş ve okuyucuya bırakılmıştır.

Pheriphrase

“Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce.”

Örnek de görüldüğü gibi kelimelerin yetersiz olduğu ve şarkıların farklı anlamlar taşıdığı doğrudan söylenmemektedir.

3.5. Güzel Havalalar

Beni bu güzel havalar mahvetti,
Böyle havada istifa ettim
Evkaftaki memuriyetimden.
Tütüne böyle havada alıştım,
Böyle havada aşık oldum;
Eve ekmekle tuz götürmeyi
Böyle havalarda unuttum;
Şiir yazma hastalığım
Hep böyle havalarda nüksetti;
Beni bu güzel havalar mahvetti.

Çok Ekli Yineleme (Polypoton)

“Beni bu güzel **havalalar** mahvetti,

Böyle **havada** istifa ettim”

Aynı sözcüğün farklı ekleri alması ile çok ekli yineleme yapıldığı görüldüğü gibi

Düzdeğişmece (Menonymie)

“Tütüne böyle havada alıştım”

Tütün” sözcüğü ile de düzdeğişmece yapılmıştır. Çünkü tütün ile sigaranın gerçeklik ilişkisi vardır.

Kapsamlayış (Synekdoche)

“Eve ekmekle tuz götürmeyi

Böyle havalarda unuttum”

“Kapsamlayış ise “Eve ekmekle tuz götürmeyi” dizesinde görülmektedir. Çünkü ekmek ve tuz bir bütünün parçasıdır

Olumsuz Örtmece, (Dyphemismus) ve Son Ses Yinelemesi (Homoioleuton)

“Beni bu güzel havalar mahvetti,

Böyle havada istifa ettim

Evkaftaki memuriyetimden.

Tütüne böyle havada alıştım,

[...]

Böyle havalarda unuttum;

Şiir yazma hastalığım

Hep böyle havalarda nüksetti;

Beni bu güzel havalar mahvetti.”

Olumsuz örtmece “şiir yazma hastalığı” dizesinde görülmektedir. Şiir ile uğraşmaya olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Son ses yinelemesi de “hastalığım”, “ettim”, “alıştım”, “unuttum” ya da “nüksetti”, “mahvetti” sözcüklerin aynı son ses ile bitmesinde görülmektedir.

3.6. İçkiye Benzer Bir Şey Var Bu Havalarda

İçkiye benzer bir şey var bu havalarda

Kötü ediyor insanı, kötü...

Hele bir hasretlik oldu mu serde;

Sevdiğin başka yerde,

Sen başka yerde.

Dertli ediyor insanı, dertli.

İçkiye benzer bir şey var bu havalarda,

Sarhoş ediyor insanı, sarhoş.

Zıt Koşut Yineleme (Kyklos)

“Kötü ediyor insanı, kötü...

Dertli ediyor insanı, dertli.

Sarhoş ediyor insanı, sarhoş.”

Görüldüğü gibi dizelerin başı ve sonu aynı sözcükle bitmektedir.

Artyineleme (Epipher)

“Sevdiğin başka yerde,

Sen başka yerde.”

Burada da her iki dizenin sonunda aynı sözcük kullanılmıştır.

Simge (Symbol)

“Hele bir hasretlik oldu mu serde”

Buradaki serde sözcüğü başı, gönlü simgelemektedir

3.7. Gün Olur

Gün olur, alır başımı giderim,

Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda.

Şu ada senin, bu ada benim,

Yelkovan kuşlarının peşi sıra.

Dünyalar vardır, düşünemezsiniz;

Çiçekler gürültüyle açar;

Gürültüyle çıkar duman topraktan.

Hele martılar, hele martılar,

Her bir tüylerinde ayrı telaş!...

Gün olur, başıma kadar mavi;

Gün olur başıma kadar güneş;

Gün olur, deli gibi...

Duyum ikiliği (Synästhesie),

“Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda.”

Burada hem görme hem de koku duyuları birlikte kullanılmıştır.

Kişileştirme (Personofikation)

“Çiçekler gürültüyle açar;

Gürültüyle çıkar duman topraktan”

Çiçeklere normalde gürültü çıkarmazlar bu daha çok insanlara ait bir özelliktir.

Aralıklı Yineleme (Epanalepse) ve iki basamaklı Biçem (Dikolon)

“Şu ada senin, bu ada benim.”

“Hele martılar, hele martılar,

Birinci dizede hem ikili bir sıralama hem de aralıklı yineleme sözkonusudur. İkincisinde ise aralıklı yineleme görülmektedir.

Önyineleme (Anapher)

Gün olur, başıma kadar mavi;

Gün olur başıma kadar güneş;

Gün olur, deli gibi...

Şiirin bu dizelerinde üç defa aynı sözcük grubu yinelenmiştir.

İkileme (Geminatio)

“Hele martılar, hele martılar”

Bu dizede de aynı sözcük grubu ard arda yinelenmektedir.

Personifikation, anakoluth, excamatrio

“Her bir tüylerinde ayrı telaş!...”

Telaş insanlara ait bir özelliktir. Burada hem kişileştirme, hem yarım cümle, hem de haykırış biçimleri görülmektedir.

Simge (Symbol)

“Şu ada senin, bu ada benim”
Burada ada özgürlüğü temsil etmektedir.

Çelişme (Paradoxon)

“Dünyalar vardır, düşünemezsiniz”

Bu dizede bir zıtlık varmış gibi görünse de oldukça derin bir anlam yatmakta ve okur bu dünyaları hangi yönde isterse o şekilde doldurabilmektedir.

3.8. Bedava

Bedava yaşıyoruz, bedava;
Hava bedava, bulut bedava;
Dere tepe bedava;
Yağmur çamur bedava;
Otomobillerin dışı,
Sinemaların kapısı,
Camekanlar bedava;
Peynir ekmek değil ama
Acı su bedava;
Kelle fiyatına hürriyet,
Esirlik bedava;
Bedava yaşıyoruz, bedava.

Zıt Koşut Yineleme (Kyklos), Artyineleme (Epipher), Aralıklı Yineleme (Epanalepse)

“**Bedava** yaşıyoruz, **bedava**;
Hava bedava, bulut **bedava**”
Dere tepe **bedava**;
Bu üç dizede üç farklı sözcük yineleme biçimini görmekteyiz.

Kıvrımlı Yineleme (Anadiplose)

“Esirlik bedava;
Bedava yaşıyoruz, bedava.”
Bedava sözcüğü hem dize sonunda hem de yeni dizenin başında kullanılmıştır.

Ünlü Ses Yinelemesi (Assonans) ve Ünsüz Ses Yinelemesi (Alliteration)

“Bedava yaşıyoruz, bedava;
Hava bedava, bulut bedava”
Bu iki dizede “a” harfinin sık kullanılması ile de ünlü ses yinelemesi ve “b” harfinin sık kullanılması ile de ünsüz yinelemesi yapılmıştır.

Arıksayı (Litotes) ve Çelişme (Paradoxon)

“Peynir ekmek değil ama
Acı su bedava”
Bu örnekte iki olumsuz kullanarak bir olumlu ifade yapılmaya çalışılmıştır. “değil” ve “acı”. Burada “su” olumlanmıştır. Ayrıca çelişkili görünen ancak üzerinde düşünüldüğünde derin bir anlam ifade eden sözcükler de çelişme biçimini kapsamaktadır.

Zıtlasma (Oxymoron)

“Kelle fiyatına hürriyet,
Esirlik bedava”

Bu dizelerde “kelle” ve “esirlik olumsuzluğu ifade ederken “hürriyet” ve “bedava” olumlu anlam oluşturmaktadır. Ancak bunların yan yana kullanılması ile hem görsel hem de içeriksel bir zıtlık oluşmaktadır.

3.9. Hürriyete Doğru

Gün doğmadan,
Deniz daha bembeyazken çıkacaksın yola.
Kürekleri tutmanın şehveti avuçlarında,
İçinde bir iş görmenin saadeti,
Gideceksin;
Gideceksin ırıpların çalkantısında.
Balıklar çıkacak yoluna, karşıcı;
Sevineceksin.
Ağları silkeledikçe
Deniz gelecek eline pul pul;
Ruhları sustuğu vakit martıların,
Kayalıklardaki mezarlarında,
Birden,
Bir kıyamettir kopacak ufuklarda.
Deniz kızları mı dersin, kuşlar mı dersin;
Bayramlar seyrânlar mı dersin, şenlikler cümbüşler mi?
Gelin alayları, teller, duvaklar, donanmalar mı?
Heeeeey!
Ne duruyorsun be, at kendini denize;
Geride bekliyenin varmış, aldırma;
Görmüyor musun, her yanda hürriyet;
Yelken ol, kürek ol, dümen ol, balık ol, su ol;
Git gidebildiğin yere.

Olumlu Örtmece (Euphemismus)

“Kürekleri tutmanın şehveti avuçlarında
İçinde bir iş görmenin saadeti,
Ruhları sustuğu vakit martıların,
Bir kıyamettir kopacak ufuklarda.”

Dizelerde bir olumlama söz konusudur. Kürek çekmek zor bir iştir ancak burada güzelleştirilerek söylenmektedir. Aynı şekilde “iş görmenin saadeti” ve “ruhları sustuğu vakit martıların” ifadelerinde de olumlama yapılmıştır. Bir “saadet” ve “ruhların susması” ifadeleri güzelleştirilerek söylenmiştir. Sonuçta boş işle uğraşmak ve ölüm kastedilmiştir.

Önyineleme (Anapher)

Gideceksin;
Gideceksin ırıpların çalkantısında.
Dize başlarında aynı sözcükler kullanılmıştır.

Dört Basamaklı Biçem (Tetrakolon), Bağlaçsız Biçem (Asyndeton), Aralıklı Yineleme (Epanalepse) ve Yükselen Derecelendirme (Klimax)

“Yelken ol, kürek ol, dümen ol, balık ol, su ol”

Bu tek dizede dört farklı biçem görünmektedir. Hem dörtlü ve virgülle belirlenmiş bir sıralama vardır hem aynı sözcük aralıklı olarak yinelenmiştir hem de sıralama yapılırken önemsizden önemliye doğru bir sıralama yapılmıştır.

Sözde Soru (Rhetorische Frage), Hayali kitleyle Konuşma (Apostrophe),

“Deniz kızları mı dersin, kuşlar mı dersin;

Bayramlar seyrânlar mı dersin, şenlikler cümbüşler mi?

Gelin alayları, teller, duvaklar, donanmalar mı?”

Soru cümlesi yapılmış olsa da cevap istenmemekte ve kime yöneltildiği bilinmemektedir.

İki Basamaklı Biçem (Dikolon) Dört Basamaklı Biçem (Tetrakolon) ve Bağlaçsız Biçem (Asyndeton)

“Deniz kızları mı dersin, kuşlar mı dersin;

Bayramlar seyrânlar mı dersin, şenlikler cümbüşler mi?

Gelin alayları, teller, duvaklar, donanmalar mı?

Görmüyor musun, her yanda hürriyet;“

İlk iki dizede iki basamaklı biçem ile bağlaçsız biçem görülürken, üçüncü dizede dört basamaklı biçem ile bağlaçsız biçem birlikte görülmektedir.

İkileme (Geminaito), Duyum İkiliği (Synästhesie)

“Deniz gelecek eline pul pul”

Pul pul sözcüğünün ard arda sıralanması ile ikileme denizi görme ve ellerinde hissetme ile de duyum ikiliği yapılmıştır.

Son Ses Yinelemesi (Homoioteleuton) ve Hal Eki Yineleme Biçemi (Homoioptoton)

“Gideceksin ırıpların çalkantısında.

Bir kıyamettir kopacak ufuklarda

Sevineceksin.

Deniz daha bembeyazken çıkacaksın

Kürekleri tutmanın şehveti avuçlarında,

İçinde bir iş görmenin saadeti,

Gideceksin;

Gideceksin ırıpların çalkantısında.

Geride bekliyenin varmış, aldırma”

Dizelerde de gösterildiği gibi hem son ses yinelemesi hem de hal eki yinelemesi görülmektedir.

Seslenim (Interiectio) ve Haykırış Biçemi (Exlamatio)

“Heeeey!”

Tek bir sözcükle iki farklı biçem kullanılmıştır. “Heey” sözcüğünün bir anlamı olmadığı gibi her dilde de farklılık göstermekte ve bir haykırma söz konusudur.

3.10. Dedikodu

Kim söylemiş beni

Süheyla'ya vurulmuşum diye?

Kim görmüş, ama kim,

Eleni'yi öptüğümü,

Yüksek kaldırımda, güpegündüz?

Melahat'i almışım da sonra

Alemdar'a gitmişim, öyle mi?

Onu sonra anlatırım, fakat

Kimin bacağını sıkışmışım tramvayda?

Güya bir de Galataya dadanmışız;

Kafaları çekip çekip

Orada alıyormuşuz soluğu;
Geç bunları, anam babam, geç;
Geç bunları bir kalem;
Bilirim ben yaptığımı.
Ya o, Mualla'yı sandala atıp,
Ruhumda hicranın'ı söyletme hikayesi?

Sözde Soru (Rhetorische Frage), Hayali Kitleyle Konuşma(Apostrophe) ve Kuşkulu Soru (Dubitatio)

Kim söylemiş beni
Süheyla'ya vurulmuşum diye?
Kim görmüş, ama kim,
Eleni'yi öptüğümü,
Yüksek kaldırımda, güpegündüz?
Melahat'i almışım da sonra
Alemdar'a gitmişim, öyle mi?
Onu sonra anlatırım, fakat
Kimin bacağını sıkışmışım tramvayda?
Güya bir de Galataya dadanmışız;
Kafaları çekip çekip
Orada alıyormuşuz soluğu;
Geç bunları, anam babam, geç;
Geç bunları bir kalem;
Bilirim ben yaptığımı.
Ya o, Mualla'yı sandala atıp,
Ruhumda hicranın'ı söyletme hikayesi?
Bu üç biçem aslında şiirin tamamını kapsamaktadır. Cevabı istenmeyen ya da okura bırakılan, kimi zaman kime sorulduğu bilinmeyen sorular sorulmaktadır.

Önyineleme (Anapher)

“Geç bunları, anam babam, geç;
Geç bunları bir kalem”
Dizenin başı tekrarlanmaktadır.

Zıt Koşut Yineleme (Kyklos) ve Kıvrımlı Yineleme (Anadiplose)

“Geç bunları, anam babam, geç;
Geç bunları bir kalem”
Dizenin hem başında hem sonunda aynı sözcüğün yinelenmesi ve birinci dizenin sonunda ve ikinci dizenin başında aynı sözcüğün yinelenmesi ile bu biçemler uygulanmıştır.

İkileme (Geminatio) ve düzdeğişmece (Metonymie)

“Kafaları çekip çekip”
Sözcük arka arkaya tekrarlanmaktadır. Aynı zamanda burada kafayı çekmek alkol almak anlamında olduğundan düzdeğişmece yapılmıştır.

Yarım Cümle Biçemi (Anakoluth) ve Kuşkulu Soru (Dubitatio)

“Ya o, Mualla'yı sandala atıp,
Ruhumda hicranın'ı söyletme hikâyesi?
Onu sonra anlatırım, fakat”

Cümle hem yarıda kesilmiş hem de sorunun cevabı okuyucuya bırakılmıştır.

Adsayma (Antonomasie)

“Alemdar'a gitmişim, öyle mi?

[...]

Güya bir de Galataya dadanmışız;

Burada İstanbul'a ait olan, İstanbul'da olduğu bilinen orayı temsil eden yerler söylenmiştir.”

4. SONUÇ

Orhan Veli Kanık'ın incelenen on şiirinde oldukça çok ve farklı biçem türleri ortaya çıkartılmıştır. Şiirlerinde eskiye bağlı kalmadığı, Türk şiirine yenilikler getirdiği görülmektedir. Her ne kadar bu çalışmada şiirler konuları itibarı ile incelenmemiş olsa da şiirlerinde genelde insanın ruh halinin farklı olduğunda çevresini nasıl algıladığı ile ilgili konulara değindiği görülmektedir. Örneğin “İstanbul'u dinliyorum” şiirinde İstanbul'u anlatmakta, “bir İş Var İşin” şiirinde insanın ruh halinin çevresini nasıl algılayacağını etkilediğini belirtmektedir. “Hürriyete Doğru” şiirinde özgürlüğün ne olduğunu, ne kadar güzel olduğunu anlatırken, “Bedava” şiirinde hayatın acı gerçeklerini vurgulamaktadır. “Gün Olur” şiirinde ise hayatın ne kadar güzel olabileceğini, “Anlatamıyorum” da, “Güzel Havalarda”, “İçkiye Benzer Bir Şey Var Havalarda” ve “Değil” şiirlerinde insanın ruh halinin yaşamının değerini, iyimser ya da kötümser olmanın neyi nasıl algıladığını belirlediğini ortaya koymaktadır. Dedikodu şiirinde ise insanların nasıl dedikodu yaptıkları farklı bir dile anlatılmaktadır.

Genelde insana dair özgürlük, ruh hali gibi konular bu seçkisi yapılmış şiirlerinde işlenmektedir. Bunu Yaparken de çalışmada açıklaması ve örnekleri verilen birçok farklı biçemler kullanılmıştır. Bakıldığında Orhan Veli Kanık'ın şiirlerinde anlamsal biçemleri ve söz sanatları biçemlerini kullandığı görülmektedir. Hatta söz sanatları biçemlerin alt türleri olan ses yineleme biçemleri, sözcük yineleme biçemleri, sözcük bağlama biçemleri, cümlede sıralanış şekline göre olan biçemleri kullandığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın S. 1984. *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Varlık Yayınları/İstanbul, 1984

Aksöz M. *Biçemler ve Uygulamalı Öğretimi*. Çizgi Yayınevi/Konya, 2017.

Aksöz, M. 2020. Söz Sanatları ve Pazar Dili. XII. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi, vol. 3, Rize, s.1172 - 1178.

Aksöz, M. *Sözcük Yineleme Biçemlerinin Birbirinden Farkları*. Middle East International Conference On Contemporary Scientific Studies-VII, vol. 7, Beyrut, s. 386-393. 2022a.

Aksöz, M. *Literarische Stilmittel in Herta Müllers “Drückender Tango”*. Schriften zur Sprache und Literatur VI / Dil ve Edebiyat Yazıları VI, Konya: Çizgi Yayınevi, s. 215-225. 2022b.

Aksöz, M. *Söz Sanatları ve Yalan*. Schriften zur Sprache und Literatur VII, Konya: Çizgi Yayınevi, s.149-162. 2023.

Aksöz, M. & Akbulut, N. *Ferid Edgü'nün Yazmak Eylemi Adlı Çalışmasında Tarafsızlık ve Biçem İrdelemesi*. 4. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu, s. 531-543. 2004.

Aksöz, M. & Balcı, T. *Gülmeye Dair Sözbilimsel Düşünceler*. 4. Uluslararası Anadolu Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Kars, 1336-1346. 2023a. https://tr.discoveranatolia.org/_files/ugd/614b1f_e26ecce2b8594fac934aa8b7e5b68499.pdf s. (Erişim tarihi: 31.7.2023).

Aksöz, M. & Balcı, U. *Türkçede Karşılığı Olmayan Biçemlerin Bazılarına İsim Önerisi*. 4. Uluslararası Dicle Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi, Diyarbakır, s. 861-871. 2023b

Aksöz, M. & Bahadır, G. *Yabancı Dil Olarak Almanca Derslerinde Biçem Öğretiminin Önemi*. Turkish Studies, 14/6, s. 2857-2868. 2019.

Balcı, T. *Sprechakte unter besonderer Berücksichtigung der Höflichkeit*. Diyalog. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik, 9/1, s.108-121. 2021.

Balcı, T. *Sprechakte und Werte-Erziehung im Fremdsprachenunterricht*. Schriften zur Sprache und Literatur VII / Dil ve Edebiyat Yazıları VII, Konya: Çizgi Yayınları, s. 31-40. 2023.

Balcı, T. *Olumlu ya da Olumsuz Abartma Sanatının Farklı Görünümleri*. CUDES Journal of Current Debates in Social Sciences, vol. 7, no. 1, s. 146-153. 2024a.

Balcı, T. *Atasözlerinde Abartma ve Değer Küçültme*. Schriften zur Sprache und Literatur VIII / Dil ve Edebiyat Yazıları VIII, Konya: Çizgi Yayınları, 2024, pp.49-57. 2024b.

Best O. F. *Handbuch Literarischer Fachbegriffe*. Fischer Taschenbuch/Frankfurt am Main, Verlag GmbH, 20002.

Braak, I. *Poetik In Stichworten*. Ferdinand Hirt/Kiel, 1980.

Bußmann H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Alfred kröner Verlag/Stuttgart, 2008.

Çotuksöken Y. *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Cem Yayınevi/İstanbul, 1992

Darancık, Y. *Kültürel değerlerin maskeli yaklaşım ile kazanımı: Nasreddin Hoca örneği*. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 6(2), 45-60. 2023.

Gencan T.N., Ediskun H., Dürder B., Gökşen E.N. *Yazın Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 1974.

Göğüş B. *Anlatım Terimleri Sözlüğü*. Dil Derneği Yayınları/Ankara, 1998.

Göğüş B., Oğuzkan F., Öneroy O., Ünlü M., Koçak S. *Yazın terimleri Sözlüğü*. Dil Derneği Yayınları/Ankara, 1998.

Habsicht W. & Lange. W.D. *Der Literaturbrockhaus*. C.1. Bibliographisches Institut & F. A Brockhaus AG/Mannheim, 1995.

Habsicht W. & Lange. W.D. *Der Literaturbrockhaus*. C.2. Bibliographisches Institut & F. A Brockhaus AG./Mannheim, 1995.

Habsicht W. & Lange. W.D. *Der Literaturbrockhaus*. C.3. Bibliographisches Institut & F. A Brockhaus AG./Mannheim, 1995.

Habsicht W. & Lange. W.D. *Der Literaturbrockhaus*. C.4. Bibliographisches Institut & F. A Brockhaus AG./Mannheim, 1995.

- Habsicht W. & Lange. W.D. *Der Literaturbrockhaus*. C.5. Bibliographisches Institut & F. A Brockhaus AG./Mannheim, 1995.
- Habsicht W. & Lange. W.D. *Der Literaturbrockhaus*. C.6. Bibliographisches Institut & F. A Brockhaus AG./Mannheim, 1995.
- Habsicht W. & Lange. W.D. *Der Literaturbrockhaus*. C.8. Bibliographisches Institut & F.A Brockhaus AG./Mannheim, 1995.
- Harjung J. Dominik *Lexikon der Sprachkunst*. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung/München, 2000.
- Kabaklı, A. *Türk Edebiyatı* c.4. Türk Edebiyat Yayınları Vakfı/İstanbul, 1991:
- Karaalioğlu S.K. *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İnkılap ve Aka Kitapevleri/İstanbul, 1983.
- Karaman, F. *Almanca Öğretmen Adaylarının Almanca'yı Öğretme Kaygısı*. Social Sciences Studies Journal, 4 (20), s. 2583-2588. 2018.
- Karaman, F. *Sözde Boş Sözlerin Edim Dilbilimsel Yanı*. Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, sayı: 12, s.57-65. 2014.
- Kurdakul, Ş. *Çağdaş Türk Edebiyatı III*, Bilgi Yayınevi/Ankara, 1992.
- Öztürk, A.O. *Das türkische Volkslied als sprachliches Kunstwerk*. Peter Lang/Bern vd., 1994.
- Öztürk, A. O. *Türk Halk Türkülerinde Sözkalıpları, Eğretileme ve Simgeler*. Pertev Naili Boratav'a Armağan. Yay. Haz. Metin Turan. Kültür Bakanlığı/Ankara, 1998.
- Schweikle G. & Schweikle I. *Metzler Literatur Lexikon*. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung/Stuttgart, 1990.
- Träger, Cl.. *Wörterbuch der Literaturwissenschaft*. VEB Bibliographisches Institut/Leipzig, 1989
- Wilpert, G. *Sachwörterbuch der Literatur*. Alfred Kröner Verlag/Stuttgart, 1989.

ÇOCUK İŞÇİ OLMAK: ACI ÇİKOLATA - SÜNDÜS ŞAHİN

Prof. Dr. Munise AKSÖZ

Çukurova Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

muniseaksoz@hotmail.com

ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0003-1032-8723>

ÖZET

“Acı Çikolata” kitabında dünyadaki çocuk işçilerin durumunu ele alan Sündüs Şahin 1983 yılında Kocaeli’nde doğmuş ilköğretim, ortaokul ve lise eğitimini orada tamamlamıştır. Üniversite eğitimini 19 Mayıs Üniversitesi Sinop Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği bölümünde bitirmiş ve 2005–2007 yılları arasında Türkiye’de sınıf öğretmeni olarak görev yapmıştır. Bu süreçte öğrenci merkezli öğretim, bireysel farklılıkların gözetilmesi ve pedagojik materyal geliştirme alanlarında deneyim kazanmıştır. 2008 yılında Almanya’ya yerleşerek orada Almanca-Türkçe ikidilli bir anaokulunda (Kita) öğretmen olarak görev almaktadır. Almanya’da yaşayan yazarın yetişkinlere yönelik kitapları olduğu gibi çocuklar için de yazdığı kitapları bulunmaktadır. Bu çalışmada irdelenen “Acı Çikolata” adlı kitabında altı öykü bulunmakta ve bu öykülerin tamamı çocuk işçiler üzerine kurgulanmıştır. Farklı yerlerde ve alanlarda çok kötü koşullarda çalışan ve hatta ölümlerine neden olabilen bu işçi çocukların içler acısı durumu ele alınmıştır. Öykünün birinde çocuk hazır giyim atölyesinde, pizzacıda, diğerinde pamuk tarlasında; başkasında madende, öbüründe kakao çiftliğinde, bir başkasında halı dokumasında çalışmakta, bir diğerinde ise besleme olarak evin hizmetini görmektedir. Bu öykülerin bir kısmı Türkiye’de bir kısmı ise Pakistan, Kongo, Hindistan, Fildişi Sahilleri’nde geçmektedir. Böylelikle aslında yazar çocuk işçiler nerede bulunursa bulunsun, hangi ülkede yaşarlarsa yaşasınlar aynı acıları, işkenceleri, zor durumları çektiğini göstermektedir. Tek kurtuluş, ekonomisi iyi bir ülkede yaşamak ya da zengin bir ailenin çocuğu olmaktır. Çalışmada Sündüs Şahin’in ele aldığı farklı alanlardaki çocuk işçiler irdelenmiş ve gerçek dünyadaki varoluş şekli ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Çocuk işçiler, öyküler, gerçeklik, ülkeler

BEING A CHILD LABORER: BITTER CHOCOLATE - SUNDUS SAHIN

ABSTRACT

Sündüs Şahin, whose book "Bitter Chocolate" addresses the plight of child laborers worldwide, was born in Kocaeli in 1983 and completed her primary, secondary, and high school education there. She graduated from the 19 May University, Sinop Faculty of Education, Department of Classroom Teaching, and worked as a classroom teacher in Turkey between 2005 and 2007. During this period, she gained experience in student-centered teaching, consideration of individual differences, and pedagogical material development. In 2008, she moved to Germany

and works as an instructor at a German-Turkish bilingual kindergarten (Kita). The author, who lives in Germany, has written books for both adults and children. The book "Bitter Chocolate," examined in this study, contains six stories, all of which are based on the theme of child labor. It addresses the heartbreaking situation of these child laborers who work in very poor conditions in various places and fields, sometimes even leading to their deaths. In one story, the child works in a garment factory or a pizzeria; in another, in a cotton field; in yet another, in a mine; in a cocoa plantation; in another, in carpet weaving; and in yet another, as a servant in the household. Some of these stories take place in Turkey, while others are set in Pakistan, Congo, India, and Ivory Coast. Thus, the author shows that child laborers, wherever they are found or in whatever country they live, suffer the same pain, torture, and hardship. The only salvation is to live in a country with a good economy or to be the child of a wealthy family. This study examines child laborers in different fields as depicted by Sündüs Şahin and reveals their way of existence in the real world.

Keywords: child labor, stories, realities, countries

1. GİRİŞ

Dünyada en çok kanayan yaralardan biri çocuk işçilerdir. Yataklarında uyumaları, okula gitmeleri, karınlarını doyurmaları gerekirken kimi sokaklarda mendil, su satarak, kimi sanayide bir ustanın yanında çırak olarak çalışarak ya da herhangi bir yerde lokantada, giyim mağazasında ayak işlerine koşturarak ailesine destek olmak, geçinebilmek için para kazanmaya çalışmaktadır. Dünya üzerinde gelir dağılım eşitsizliği, emek sömürgeciliği, özellikle de güç sahiplerinin daha ucuz çalıştırma isteği olduğu sürece bu hiç bitmeyecektir.

Çocukların çalıştırılması onların fiziksel ve ruhsal gelişimlerini oldukça etkilemektedir. Bunun yanı sıra çocuğun bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimini de geriletmektedir (Karaman, 2016). Çalıştıkları yerlerde azar işitmekte, kimi zaman dövülmekte ve aşağılanmakta, itilip kakılmaktadırlar. Ancak belirtmek gerekir ki sadece maddi imkânsızlıklardan dolayı çalışan çocuklar değil, ailesi tarafından sömürülen, psikolojik istismara uğrayan, baskı gören, yapmak istemedikleri bir takım davranışlara, olaylara zorlanan çocuklar da sağlıklı gelişim açısından kötü durumdadırlar. Çocuklar eğitim almaları gerekirken ağır şartlarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum yalnızca ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda önemli bir toplumsal problemdir. Edebiyat, bu tür toplumsal sorunların görünür kılınmasında ve okuyucuda farkındalık oluşturulmasında önemli bir role sahiptir. Edebî metinler toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık geliştirilmesinde önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir. Okuma süreci bireyin yalnızca metni anlamlandırmasını değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliklere yönelik bilinç geliştirmesini de desteklemektedir (Darancık, 2025).

Acı Çikolata kitabında çocuklarla ilgili böyle durumları ele alan yazar Sündüs Şahin 1983 yılında Kocaeli’nde doğmuş ilkökul, ortaokul ve lise eğitimini orada tamamlamıştır. Üniversite eğitimini ise 19 Mayıs Üniversitesi Sinop Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği bölümünde bitirmiştir. Şahin 2008 yılında Almanya’ya yerleşerek orada Almanca-Türkçe ikidilli¹ bir anaokulunda (Kita) eğitimci olarak görev almaktadır. Erken çocukluk döneminde ikidillilik, dil edinimi süreçleri, pedagojik gözleme dayalı değerlendirme ve oyun temelli öğrenme yaklaşımları doğrultusunda eğitim faaliyetleri yürütmüştür. Kültürlerarası eğitim projeleri ve

¹ Türk Dil Kurumu’nun sözlüklerinde yer alan “iki dilli” ve iki dillilik” yazım biçimlerinin tersine, Balcı (1991; 2009, 14 - 15) ve Kanatlı & Balcı (2000) tarafından gündemde tutulan birleşik sözcük ve önek / önekimsi (Präfix, Präfixoid) tartışmaları doğrultusunda “ikidilli” ve ikidillilik” yazımı tercih edilmiştir.

dil destek programları geliştirerek çocukların bilişsel, duygusal ve dilsel gelişimlerini desteklemeye çalışmaktadır.

Almanya’da Türkçe olarak yazan Sündüs Şahin’in birçok kitabı bulunmaktadır. Bunlar “Benim Adım hayat”, “Kayıp Nesil”, “Hasret Saklı Yüreklere”, “Menekşe Sokağı Sakinleri”, “Sabahçı Kahvesi”dir. Şahin’in bunun yanı sıra “Kara Kedi’nin Dileği”, “Annemin Doğum Günü”, “İki Cambaz Bir İp”, “Arkadaşım Olur musun?”, “Kaktüs ve Dikenler”, “Eski Dostlar Üçgen ve Hiçgen” adlarında çocuk kitapları da bulunmaktadır. Bu üretkenliğine karşın yazar hakkında Balcı (2026) dışında bilimsel araştırma bulunmamaktadır.

Yazar “Acı Çikolata” adlı öykü kitabında küresel ölçekte devam eden çocuk işçiliği sorununu konu almakta ve Türkiye, Hindistan, Pakistan, Kongo ile Fildişi Sahilleri’nde yaşayan çocuk işçilerin gerçek hikâyeleri üzerinden savaş, yoksulluk, sömürü ve tedarik zincirlerinin çocuk emeğine etkilerini görünür kılmaktadır.

Kısaca, yazar kitapta farklı açılardan eziyet gören, çalıştırılan, çocukluklarını yaşayamayan çocukları altı öyküde ele almaktadır.

Bu öyküler “Ekmek Kaygısı”, “Altın Parmaklar”, “Cebimdeki Gözyaşı”, “Kader”, “Pamuktan Döşek”, ve kitabıyla aynı ismi taşıyan “Acı Çikolata”dır.

2. EKMEK KAYGISI YA DA SURİYE’DEKİ SAVAŞTAN KAÇAN ÇOCUK

Sündüs Şahin bu öyküyü hastanede hemşire olarak çalışan bir kadının ağzından anlatmaktadır. Hemşire kadının kendisi de oğlunu kaybetmiştir ve hastane morgunda yer alan Suriyeli Mahmut’ta onun oğlunun yaşlarındadır. Böyle bir olayla karşı karşıya kalmak istememesine rağmen kendini tam olayın ortasında bulur ve iki çocuğu daha olan, okuma yazma bilmeyen Suriyeli anneye yardım etmeye karar verir (Şahin 2023: 5-17)

“Ayten hemşirenin anladığına göre, Suriye’deki savaştan kaçarak İstanbul’a gelmişler. Kocasını öleli neredeyse iki yıl dolmak üzereymiş. Şimdi morgda olan oğlu Mahmud, gündüzleri konfeksiyonda geceleri de evlere pizza servisi yapan yerde çalışarak evi geçindirmeye çalışıyormuş. İki oğlu daha varmış. Onlar da kâğıt toplayarak, mendil satarak eve katkı sağlıyormuş. Kendisi de oturdukları mahalledeki bir binanın merdivenlerini siliyor ve bu şekilde üç beş kuruş para kazanıyormuş. Muhtemelen Mahmud da dün gece, evlere sıcak pizza yetiştirmek için koşarken bir arabanın altında kalmış ve hayatını kaybetmiş.” (Şahin 2023: 11)

Öykünün bu paragrafı her şeyi gösterir niteliktedir. Yazar savaştan kaçan insanların başına neler gelebileceklerini, özellikle de çocukların durumlarını kısaca özetlemektedir. Elbette bu sadece savaştan kaçan Suriyeli çocuklar için geçerli değildir. Yollarda Türk vatandaşı olan bir sürü çocuk mendil, su satarak ya da kâğıt toplayarak görülmektedir.

Öyküdeki Mahmut gibi pizza yetiştireceğim diye ölen ve gazetelerde, haberlerde yer alan Gökçan Keskin’in durumu buna bir örnektir.

“Gökçan, İzmir Narlıdere’de 17 Ağustos gecesi motorlu kurye olarak çalıştığı pizzacıdan, pizzaları 30 dakika içerisinde sıcak olarak adrese ulaştırmak üzere yola çıktı. İstenen sürede pizzayı yetiştiremeyeceğini anlayınca hız yaptı. Önünde seyir halinde olan otomobile arkadan çarptı. Motosikletten fırladı, arkadaki aracın altında

kaldı. Ağır yaralanmıştı. Hastaneye kaldırıldı ancak kurtarılamadı.” (Uluslararası İşçi Dayanışma Derneği, 24.08.2012)

Yine buna benzer bir haber de 2014 tarihinde pizza yetiştirmek isterken hayatını kaybeden bir gence aittir: *“Manisa’da, motosikletle sipariş edilen pizzayı adresine götüren pizzacı geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybetti.” (Bursa Haber, 05.04.2014)*

Bu tarz haberleri çoğaltmak ne yazık ki olasıdır. Aynı şekilde öyküdeki Mahmut gibi hazır giyim atölyesinde çalışan binlerce çocuk işçiye de rastlanmaktadır:

“Çocuk mülteciler Türkiye’de tekstil atölyelerinde çalıştırılıyor. BBC araştırmacı gazetecilik programı Panorama’nın ekibi, Türkiye’deki Suriyeli mülteci çocukların İngiltere’de satılan tekstil ürünlerinin üretiminde çalıştıklarını ortaya çıkardı. Türkiye’deki tedarikçi fabrikalarda gizli çekimler yapan Panorama ekibi, Marks and Spencer ve internet satış mağazası Asos tarafından satılan kıyafetlerin üretiminde çocukların çalıştırıldığını tespit etti. Ayrıca, mültecilerin Zara ve Mango’nun kot pantolon üretiminde de kayıt dışı olarak çalıştırıldığı belirlendi.” (BBC New Türkçe, 24, 10, 2016)

Haberde büyük kar elde eden şirketlerin aslında üretiminde çocukların çalıştırılıp çalıştırılmadığını önemsemedikleri görülmektedir. Ancak bu şekilde haberler yapıldığında inkâr etme yoluna gitmekte ve bunun kabul edilemez olduğunu söylemektedirler. Kısaca, bilmiyormuş ve üzölmüş gibi davranmaktadırlar.

3. ALTIN PARMAKLAR YA DA HALI DOKUYAN ÇOCUKLAR

Bu öyküde Şahin beş yaşındaki Pakistanlı İmran’ın çaresizlikten babası tarafından bir halı dokuma atölyesine para karşılığı verildiğini ve orada neler yaşadığını anlatmaktadır. Babası İmran’ı küçük kızının ameliyatını yaptıra bilmek için 300 dolara adama vermiş ve borcu bitene kadar çalışmasını, daha sonrada eve geri gönderilmesini istemiştir. Ancak babanın bilmediği bir gerçek oradan o çocukların hiçbir zaman çıkamayacağı, borçlarını hiçbir zaman bitiremeyeceğidir. Çünkü yaptıkları en ufak bir hatada borçları katlanmaktadır. Çocuklara bunun yanı sıra düzgün yemek de verilmemektedir. Bir parça ekmek ve su. Bunun nedeni ise çocukların büyüyüp küçük parmaklarının becerilerini kaybetmemesi içindir. Çünkü ince küçük parmaklar dokuma tezgâhında daha kolay halı dokumaktadırlar (Şahin 2023: 17-46).

Öyküdeki İmran çok yeteneklidir ve halı dokumasını kolayca öğrenmektedir. Ancak buradan kurtulamayacağını kısa sürede kavramış ve kaçmaya çalışmıştır. İlk kaçmasında halı atölyesinden kaçmayı becerse de sığındığı polis onu atölyeye tekrar geri götürmüştür ve çok kötü bir şekilde dayak yemiştir. İkinci kaçışında ise vurularak öldürölmüştür.

“Son kez söylüyorum dur! Sonunda durdu. Kulakları sağır eden bir sesle birlikte durdu ve olduğu yere yığıldı. Sırtından akan kan düştüğü yeri kırmızıya boyarken, aynı ses dört kere daha duyuldu. Ertesi gün tüm Pakistan gazetelerindeki yürek burkan manşet şöyleydi: Daha beş yaşındaydı ve beş kurşunla öldüröldü...” (Şahin 2023: 46)

Şahin bu öyküyü Pakistan’da gerçekleşen, halı atölyesinde çalışan ve buna karşı gelerek mücadele eden bir çocuğun hayatından esinlenerek yazmıştır. İqbal Masih çalıştığı halı

atölyesinden kaçmış, ancak arkadaşlarının da hayatını kurtarmak için girişimlerde bulunduğundan dolayı öldürülmüştür.

“Masih 4 yaşındayken ailesinin 600 rupi borcu karşılığında (günün koşullarında 7 – 8 dolar civarında) halı dokuma atölyesinde çalıştırılmak üzere satıldı. Ülkede çocuk çalıştırılması ve köleleştirilmesinin yasaklanmaya başladığı dönemlerdi. Bu tür çocuk çalıştıran fabrika ve atölyeler gizli çalışıyordu. Günde 14 saat çalışıyordu. Halı dokuma tezgâhının önünde kıpırdamadan sadece yemek molalarında kalkmak koşuluyla 14 saat çalıştırılıyordu. [...] Halının güzel dokunması için ellerin küçük olması gerekiyordu ve bu nedenle de çocukların bedensel gelişmesine yemek azaltılarak engel olunuyordu. Defalarca kaçmayı denedi. 10 yaşına geldiğinde işyerinden kaçmayı başardı. [...] Özgürlüğü kısa sürdü. Polisler tarafından yakalandı ve tekrar çalıştığı yere götürüldü. Çocuk çalıştırmak yasaklanmıştı ancak uygulama henüz oturmamıştı, sistem eskisi gibi çalışmaya devam ediyordu. Karşılıklı menfaat ilişkileriyle işler yürüyordu. [...] Birlikte çalıştığı diğer çocuklar kendisine güveniyordu. Onların da yardımıyla ve onlara “geri döneceğim” sözü de vererek yeniden çalıştığı yerden kaçtı. Amacı BLLF çalışanlarına ulaşmak, onlardan kendisi ve arkadaşları için yardım istemek, bu konuda mücadele etmenin yollarını bulmaktı. BLLF’ye ulaştı. [...] Kısa sürede onu köle taciri patronlarının elinden kurtaracak gerekli evrakları hazırladı. [...] Fabrikaya geri dönüp evrakları patrona verdiğiğinde patron öfkesinden kendini kaybetse de hiçbir şey yapamadı. [...] Ayrıca arkasında BLLF vardı.[...] Bu olayın yankısı kentte, ülkede ve hatta dünyada büyük olmuştu. 10 yaşında ama fiziksel yapısı/görünüşiyle 5 yaşında gibi görünen bir çocuk, kendisini ve birlikte çalıştığı arkadaşlarını özgürlüğe kavuşturmuştu. Küçük bedenine uymayan iş başarmıştı. [...] 16 Nisan 1995 tarihinde Amerika’daki bir okul konuşması ertesi ülkesine döndüğünde suikast ile öldürüldü. Öldüğünde 12 yaşını henüz tamamlamıştı. Kendisini vuran, çocuk köle çalıştırıcısıydı.” (Temeltaş 26. Haziran 2016)

Yukardaki haberden de görüldüğü gibi yazar küçük değişikliklerle haber niteliğindeki yazıyı öyküleştirmiş ve okuruna sunmuştur.

4. CEMİMDEKİ GÖZYAŞI YA DA SINIRSIZ ZENGİNLİK

Sündüs Şahin bu öyküsünde maden ocağında çalışan çocuk işçileri ele alırken bu sefer onların tarafından değil, hiçbir şeyden haberi olmayan, kendi rahatlığının, zenginliğinin kaynağını bilmeyen ve dünyaya tozpembe gözlüklerle bakan patronun kızının bakış açısıyla sunmaktadır.

Babası ölen Roza şirket çalışanı Aras’la birlikte Kongo’daki madenleri görmek için Hindistan’a gidecektir. Aras’la birlikte Kongo’ya vardığında maden ocağına inmeye karar verir ve orada hiç ummadığı bir manzara ile karşılaşır. Madenlerde çocuklar çalışmaktadır. Ayrıca orada bir kız çocuğu ile giriştiği sohbette bu kız çocuğunun, yüzünü görmediği bir adam tarafından tacize uğradığını ve bir bebeği olduğunu öğrenmektedir. Şirket çalışanı Aras ile konuştuğunda ise acı gerçeklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun bütün dünyada böyle olduğunu, bunu babasının da bildiğini, kendisinin saflık ayaklarına yattığını belirtmektedir (Şahin 2023: 47-111).

“Tamam, daha fazla konuşma! Bitti! Ben burası ile ilgili bir çözüm bulacağım. İlgili kuruluşlarla iletişime geçip, bu çocukların geleceğini düzene koyacak bir çalışma

başlatacağım. Sonra da bu sayfayı kapatıp, bu sektörden tamamen ayrılacak, kozmetik sektörüne sıfırdan başlayacağım. Bu sözün üzerine Aras, nerdeyse kahkaha atarcasına güldü. Çok mu safsın, yoksa numara mı yapıyorsun? Ya da gözünle görmediğin şeyleri idrak mı edemiyorsun? [...] Senin o reklamını yaptığın kozmetik ürünlerin için gerekli olan mikayı çıkartmak uğruna, tırnaklarıyla toprağı kazan küçük çocukları gördüğünde bakalım ne yapacaksın?” (Şahin 2023: 110)

Yukardaki alıntıda da görüldüğü gibi babasının ölümünden sonra başa geçen kızı aslında dünyadan bir haberdir. Bu zenginliğin nasıl başkalarının acıları üzerine elde edildiğini bilmemektedir. Öyküde Kongo’da kobalt madenlerinde bir sürü küçük çocuk çalıştırıldığı söylenirken, bunu gerçek dünyadaki gazete haberleri ile de doğrulamak olasıdır.

“Orta Afrika ülkesi Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde (KDC), aşırı yoksulluk nedeniyle aileler, küçük yaştaki çocuklarını insan sağlığını tehdit eden zehirli kobalt madenlerinde "kölelik" şartlarında çalışmaya gönderiyor. Afrika ve Avrupa üzerine araştırmalar yapan Niarchos, değerli yer altı kaynaklarına sahip olmasına karşın dünyanın en yoksul ülkeleri arasında yer alan KDC'de, çocukların, aşırı yoksulluk nedeniyle aileleri ve akrabaları tarafından çalışmaları için kobalt madenlerine gönderildiğini belirterek, şöyle devam etti: ‘Kobalt madenlerinde çocukların bir kısmı kölelik şartlarında çalıştırılıyor. Bazı çocuklar 3 yaşından itibaren maden bölgesine götürülüyor. Bu çocuklar 6 yaşına geldiklerinde maden torbalarının taşınmasına yardımcı oluyor. Biraz daha büyüdüklerinde ise daha tehlikeli işleri yapmak üzere madenlere gönderiliyor. Bazıları 100 metreye hatta daha fazla derinliğe ulaşan tünellere inmek madenciler için tehlikeli bir iş. Bu tüneller de oksijen seviyeleri düşük. [...] Düşük ücret karşılığında madenlerde çalışan çocukları ifade edecek doğru tabir 'ücretli köle' olabilir.[...] Madenlerde çalışmak zorunda kalan çocukların göçük, zehirli gazların solunması ve cinsel istismar gibi pek çok büyük tehlikeye maruz kaldığına dikkati çeken Niarchos, okula gidemeyen çocuk işçiler için yoksulluğun kronik sorun haline geldiğini ifade etti.’” (Medet, 06.09.2023)

Bu tarz haberleri çoğaltmak elbette olasıdır. Öyküde geçen bir başka maden ise güzellik sektöründe kullanılan mika madenidir. Onunla ilgili haberlere bakıldığında aynı öyküde yer aldığı gibi Hindistan’dan çocuklar çalıştırılarak elde edildiği öğrenilmektedir.

“Dünya mika ihtiyacının yüzde altmışı Hindistan’ın Jarkand bölgesindeki madenlerden karşılanıyor. Kapitalist sömürü düzeninin en karanlık, en vahşi yüzlerinden biri de burada ortaya çıkıyor işte: Çocuk işçilik! Yüzde sekseni ruhsatsız, yani kaçak olan bu madenlerde çoğunlukla çocuk işçiler çalıştırılıyor. Dört, beş yaşında çocuklar dahi var aralarında... Küçücük elleriyle toprağı kazıyor, mikaları çıkarıp temizliyorlar. Çalıştıkları yere maden bile denemez! Bunlar ancak çocukların sığabileceği büyüklükteki çukurlar... Güvenlik önlemi namına hiç bir şeyin olmadığı bu karanlık çukurlarda, her ay ondan fazla çocuk yaşamını yitiriyor. Patronların kâr hırsı, her ay en az 10 Hindistanlı çocuğu birkaç kilogram mikaya kurban ediyor. Madenin çökme riskinin yanı sıra, çocuklar birçok sağlık problemiyle de karşılaşılıyorlar. Astım, kalp hastalıkları ve hatta kanser... Çocuklarını tedavi ettirmek isteyen aileler masrafları karşılamak için borç almak zorunda, bu borçları ödemek içinse ailecek daha çok çalışmaları gerekiyor. Tam bir kısırdöngü! [...] Peki, kim satın alıyor, çocukların karın tokluğuna çıkardığı mika madenlerini kim kullanıyor? BMW, Volkswagen, L’Oreal ve

daha birçok dünya devi marka... Her yıl milyarlarca dolar kâr eden bu büyük markaların patronları da mika madenlerinde çocukların çalıştırıldığını biliyor elbette. Neticede çocuk işçi demek onlar için daha az maliyet, daha ucuz mika demek! Patronlara sorulduğunda da yüzüstüce “çocuklar orada çalışarak yaşam şartlarını iyileştiriyor” diyorlar. Kendi çocukları sınırsız imkânla, bolluk bereket içinde büyüyen bu muktedirler, utanmadan karın tokluğuna bir yük hayvanı gibi çalışmayı “yaşam şartlarını iyileştirmek” olarak yutturmaya çalışıyorlar.” (İşçi Dayanışması Bülteni, No: 138, 25.09.2019)

Bu gazete haberinde de görüldüğü gibi dünya çapında bildik markalar kendi çıkarları ve kendi çocuklarının zenginlik içinde yaşamaları için başka ülkenin çocuklarını en kötü şartlarda çalıştırmakta ve bundan herhangi bir utanç duymamaktadırlar.

5. KADER YA DA BESLEME ÇOCUKLAR

Yazar bu öyküsünde çaresizlikten ve yoksulluktan dolayı bir dedenin torununu okusun diye bir aileye vermesini anlatmaktadır. Ancak evin sahipleri ve baş kâhyasının çocuğu okutmakla ya da onu düzgün bir şekilde büyütmekle bir ilgisi yoktur. Onlar daha sekiz yaşındaki Kader'i evlerine kendi yürüme engelli, sağır ve dilsiz olan kızlarına bakması ve ev işlerinde yardımcı olması için getirmişlerdir. Kader ilk geldiği gün dayak yemiş ve hırpalanmıştır. Evin beyinin çalışma odasını temizliğe gittiğinde adam tarafından tacize uğramış ve bunu anlamamıştır. Kader'in sonunu getiren olay, evin sahiplerinin kızlarının odasına gitmesi ve oradaki güzellikleri görünce hayal kurmaya başlamasıdır. Onu kızın odasında gören evin baş kâhyası onu odadan dışarı çıkartıp yere fırlatmış, başını duvara vuran Kader orada ölmüştür. Kısaca, o büyük eve geldiğinin ikinci günü Kader hayatını kaybetmiştir (Şahin 2023: 112- 157).

Öykünün başı ve bazı yerleri aslında ünlü çizgi filmi Heidi'yi hatırlatmaktadır. Heidi de dedesinden ayrılarak zengin bir ailenin yürüyemeyen kızına arkadaşlık etmek için görülmekte ve orada da baş kâhya kadın, ona çok kötü davranmaktadır. Ancak Heidi çizgi filmde cinsel istismara uğrama ya da dayak yiyerek ölme söz konusu değildir.

Öykünün içeriği özellikle eski dönemlerde zengin Türk ailelerinin besleme olarak eve getirdikleri kız çocuklarının hayatını, kaderini anlatmaktadır. Sanırım yazar bu yüzden de öyküdeki küçük kızın adını Kader koymuştur.

Birgün gazetesinin (İlbuğa, 27.06.2021) bir filmde besleme olarak verilen kızlarla ilgili yaptığı habere bakıldığında şu bilgilere rastlanmaktadır.

“Bir dönem Anadolu’da yaygın olan besleme, TDK’nin tanımına göre, “evlatlık olarak alınıp, ev işlerinde çalıştırılan kız, besleme, beslemelik, beslek” anlamlarına geliyor. Tanımdan da anlaşılacağı gibi ‘besleme’ çok sorunlu, karmaşık ve istismara açık bir kavram. Çünkü “istismar birinin iyi niyetini kötüye kullanma, sömürme” anlamına gelmektedir. [...] Besleme denilen yoksul ve öksüz kız çocuklarının gittikleri ailelerde evlerin tüm sorumluluklarını üstlenmelerine karşın, çoğu zaman işleri bittikten ve biraz serpilip büyümeye başladıktan sonra tekrar o yoksul koşullarına geri gönderilmeleri hem geleceklerinin hem emeklerinin sömürüldüğü bu sistemde yaşadıklarının hukuksal hiç bir karşılığının olmaması ciddi bir sorun.” (İlbuğa 27.06.2021)

Türkiye’de kız çocuklarının bir aileye besleme olarak verilmesi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Abdullah Karatay’ın “Türkiye’de Koruyucu Aile: Kökenleri, Gelişimi ve

Bugünü” adlı çalışmasına bakıldığında besleme kavramının nasıl ortaya çıktığı, besleme çocukların tarihteki durumunu anlattığı görülmektedir (Karatay 2017: 389-427).

6. PAMUKTAN DÖŞEK YA DA PAMUK TARLASINDA ÇOCUK OLMAK

Bu öyküde annesi ile birlikte pamuk tarlasında çalışan altı yaşındaki Mehmet’in hayatının zorluğu anlatılmaktadır. Mehmet annesi ve küçük kardeşi ile birlikte büyük bir tarlada pamuk toplamakta ve elleri kanamaktadır. Mehmet’in hayali kazandığı para ile istediği okul çantasını alabilmektedir. Ancak işler onun düşündüğü gibi gitmemiştir. Mehmet hem yaşının küçük olması hem de yaptığı işin zorluğundan dolayı çok yorulmuş ve pamukların toplandığı kamyonetin arkasına pamukların üzerine uzanmıştır. Yorgunluktan orada uya kalan Mehmet’in üzerine toplanılan pamuklar dökülmüştür. Ancak o uykuda olduğundan üzerinin pamukla kapatıldığını, hava alamadığını anlamamış ve pamukların altında havasızlıktan boğularak ölmüştür (Şahin 2023: 157-167).

Yazarın öyküde anlattığı pamuk işçileri Türkiye’nin bir gerçeğidir. Her yıl bu insanlar mevsimi geldiğinde pamuk tarlalarına gitmekte ve orada az bir para karşılığında çalışmaktadırlar. İnsanlar aileleri ile gidip birlikte çalışmakta, orada işleri bitene kadar çadır kurup kalmaktadır. Yetişkinler olduğu kadar bir sürü çocukta bu tarlalarda bulunmaktadır. Hatta zamanında Filiz Kerestecioğlu bu konuya yönelik önergede bulunmuş ve şunları ifade etmiştir.

“Şanlıurfa’nın Harran ilçesinde pamuk yığınının arasında yatan 14 yaşındaki çocuk işçi boğularak hayatını kaybetmiştir. Yaklaşık bir ay önce de gece tarlada pamuk yığınları arasında uyudukları sırada havasız kalan Harun Tekdağ (13) ve Ali Tekdağ (14) ile kuzenleri Hüseyin Tekdağ (14) havasız kalarak olay yerinde hayatını kaybetmişti. Görüldüğü gibi iş yerlerinde hayatlarını yitiren dört çocuğun hepsinin yaşları yasal çalışma sınırının altındadır.” (Kerstecioğlu 10.10.2017)

Elbette bu tarz haberleri çoğaltmak mümkündür, ancak haberlerin çokluğu yaşananları değiştirmemektedir.

7. ACI ÇİKOLATA YA DA YOK OLAN ÇOCUKLUK

Kitabın adını aldığı kitaptaki son öyküde kakao ağaçlarında kakao çekirdeği toplayan ve her türlü işkenceye maruz kalan çocukların durumunu yazar bu konuya yönelik araştırma yapan gazeteci ve fotoğrafçının bakış açısı ile anlatılmaktadır. Fildişi Sahilleri ’ne giden iki kişi orada bulunan bir kakao çiftliğine çikolata üreticisi olarak gitmekte ve orada gördüklerini haber yapmaktadırlar. Ayrıca çiftlikteki çocukları kurtardıktan sonra, çiftliğe gemi yolu ile getirilecek olan yeni çocukları kurtarmak istemektedirler. Ancak bu durum gemideki adamlara ihbar edilince çocuklar denize atılarak öldürülmüşlerdir. Haberi yapmaya çalışan bu iki kişi çocukların öldürülmüş olması ile kahrolmuşlardır. Ancak bu girişimleri sayesinde bütün dünya Fildişi Sahilleri’nde kakao toplayan çocukların durumunu öğrenmiştir (Şahin 2023: 168-217).

Birçoğumuzun severek tükettiği çikolatanın ne yazık ki böyle bir acı gerçeği bulunmaktadır. Fildişi Sahilleri’nde kakao çekirdeği toplayan çocukların çoğu çikolatanın tadını bile bilmemektedir. Çocukların durumu dünyadaki birçok haber ajansı tarafından işlenmiştir.

“Dünya çikolata denince genellikle Avrupa’yı, İsviçre, Belçika veya Hollanda gibi yüksek kaliteli çikolatalarıyla tanınan ülkeleri düşünür. Ancak gerçek şu ki, dünyanın kakao çekirdeklerinin %70’i Fildişi Sahili ve Gana’dan geliyor ve 2 milyondan fazla Batı Afrikalı çocuk, çoğu zaman tehlikeli koşullar altında, bu üretimi yapmak için

çalışıyor. [...] Fildişi Sahili ve Gana'da yaklaşık 2,1 milyon çocuk kakao tarlalarında çalışıyor ve bunların çoğu muhtemelen çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine maruz kalıyor (Food Empowerment Project, 2022). [...] Kakao tarlalarında çalışan çocukların çoğu 12 ile 16 yaşları arasındadır, ancak araştırmacılar 5 yaşında çocuklar da bulmuşlardır. Ayrıca, bu çocukların %40'ı kız çocuğudur ve bazıları yetişkinlik dönemine kadar kakao tarlalarında çalışmaya devam etmektedir (Food Empowerment Project, 2022)'' (Braga 20. 08. 2024)

Bu öyküde de görüldüğü gibi batı dünyasındaki çocukların severek tükettiği çikolata Fildişi Sahilli'ndeki çocukların tadını bile bilmediği ve çeşitli zor şartlar altında çalışarak topladıkları kakao çekirdeğinden yapılmaktadır. Kimi çocuğu mutlu ederken kimini de hayattan almaktadır.

8. SONUÇ

Yazarın altı öyküsünde ele aldığı konuların hiçbiri yeni değildir. Dünya da herkes çocuk işçiliğini bilmekte ve çocukların farklı alanlarda nasıl çalıştırıldıklarına tanık olmaktadır. Yazar bunları öyküleştirerek aslında okura yeniden sunmakta ve okurun dikkatini çekerek üzerinde düşünmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Çocuk sahibi olan anne babalar böyle öyküleri okuduklarında çoğunlukla karşı tarafın duygu ve düşüncelerini anlayabilme becerisi olan empati (Karaman, 2018) ile bağlantı kurmakta ve olaylara bakış açılarını değiştirmektedirler.

Dünyadaki çocuk işçiliği çok eski dönemlere dayanmakta ve günümüzde de ne yazık ki kimi zenginlerin çıkarları doğrultusunda devam etmektedir. Yasal engellere karşın yürütme yetkisine sahip olanlar buna göz yummakta ya da MESEM vb. uygulamalarla legal bir kılıfa sokmaktadır.

TÜİK Resmi İstatistikleri en az 720.000 çocuğun, yani çocuk nüfusunun %4,4'ünün çalıştığını göstermektedir (UNICEF Türkiye, Çocuk işçiliği)

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2012 raporuna göre; Türkiye'de 6-18 yaş arasında ekonomik faaliyette bulunan 893.000 çocuğun %44'ü mevsimlik tarım işinde, 393.000 çocuğun yarısı okula gitmeyip haftada 40 saatten fazla çalışmaktadır. Çocukların eğitim, sağlık, ekonomik sömürüden korunma, uygun standartta yaşama ve oyun oynama hakları ihlal edildiği görülmektedir. Çocukların tarla gibi zor koşullarda yetişkinlerle birlikte çalışmaları gelişimlerini olumsuz etkiler. Tarımda çalışan çocuk işçilerde yapılan araştırmada çocukların %45'inde beslenme bozukluğu, %17'sinde anemi tespit edilmiştir. Kalkınma atölyesinin raporuna göre, çocukların %40'ı bel ağrısından şikâyet etmiştir. İlerleyen yaşlarda cilt ve kas hastalıkları daha sık görülmektedir.

Türkiye'de bu verileri göz önüne alarak T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çocuk işçiliğinin önlenmesi için tüm bağlantılarını ve kaynaklarını seferber ettiği belirtilmektedir. 2005 yılında, 182 sayılı Sözleşme gereğince T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkılarıyla 2005-2015 yıllarını kapsayan "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi" hazırlanmıştır. 2015 yılında tamamlanan söz konusu politika ve program çerçevesi, 2017-2023 dönemini kapsayacak şekilde güncellenmiş ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programına (2017-2023) dönüştürülmüştür (Türk Pamuk Sektöründe Çalışma Koşullarının iyileştirilmesi 2019). Her ne kadar önlem alınmaya çalışılsa da ne yazık ki gerçekler çok da değişmemektedir.

KAYNAKÇA

- Balcı, T. *Birleşik Sözcükler ve Öztürkçe Üzerine*. Çağdaş Türk Dili, Sayı 11, s. 345-352. 1991.
- Balcı, T. *Grundzüge der türkisch – deutschen Kontrastiven Grammatik*. Ulusoy Matbaası/Adana, . 2009.
- Balcı, T. *İyi Bir Yazar Olmak İçin Tanınmış Bir Yazar Olmak mı Gerekir? Sündüs Şahin Örneği*. Journal of Current Debates in Social Sciences, Cilt 9, Sayı 1. 2026.
- BBC New Türkçe, 24.10.2016, “Çocuk mülteciler Türkiye’de tekstil atölyelerinde çalıştırılıyor”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37748847>, (Erişim tarihi: 25.02.2026).
- Braga Arianna, 2024, “Çikolatanın karanlık yüzü: kakao endüstrisindeki çocuk işçiliği”, <https://www.humanium.org/en/the-dark-side-of-chocolate-child-labour-in-the-cocoa-industry/>. (Erişim tarihi: 27.02.2026).
- Bursa Haber, 2014, “Kask takmayan pizzacı, siparişi götürürken kazada hayatını kaybetti”. <https://www.bursahaber.com/guncel/kask-takmayan-pizzaci-siparisi-gotururken-kazada-hayatini-kaybetti-96989>. (Erişim tarihi: 25.02.2026).
- Darancık, Y. *Üniversite öğrencilerinin okuma becerisine yönelik farkındalıkları üzerine bir inceleme*. Turkish Studies – Language and Literature, 20(3), 1561–1572. 2025.
- Gıda Güçlendirme Projesi (2022). Çikolata Endüstrisinde Çocuk İşçiliği ve Kölelik. Gıda Güçlendirme Projesi’nden <https://foodispower.org/human-labor-slavery/slavery-chocolate/>. (Erişim tarihi: 27.02.2026).
- İlbuğa Uçar, Emine, 27.06.2021. “Sistemin dışındakiler ya da “üç nankör” kız kardeşin hikâyesi”. Birgün Gazetesi, <https://www.birgun.net/makale/sistemin-disindakiler-ya-da-uc-nankor-kiz-kardesin-hikayesi-349820>. (Erişim tarihi: 27.02.2026).
- İşçi Dayanışması Bülteni, No: 138, 25.09.2019, “Parılının Ardındaki Karanlık: Mika Çocukları” https://uidder.org/parilinin_ardindaki_karanlik_mika_cocuklari.htm. (Erişim Tarihi: 27.02.2026).
- Kanatlı, F. & Balcı, T. *Türkçenin Gelişme Eğilimleri: Önekimsilerle Eylem Türetimi*. TÖMER Dil Dergisi, Sayı 94, s. 65-74. 2000.
- Karaman, F. *Fatih Erdoğan’ın kitaplarında mizah ögesinin bilişsel ve duyuşsal işlev açısından incelenmesi*. Turkish Studies, 21(21), s. 709-718. 2016.
- Karaman, F. *Almanca öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeyi*. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 8(1/1), 52-57. (2018).
- Karatay, A. *Türkiye’de Koruyucu Aile: Kökenleri, Gelişimi ve Bugünü*. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 5., s. 389-427. 2017.
- Kerestecioğlu 10.10.2017 “Kerestecioğlu: 4 çocuğun hayatını kaybettiği pamuk tarlalarında inceleme yapmak üzere Bakanlığınız iş müfettişi görevlendirdi mi?” <https://www.hdp.org.tr/tr/kerestecioglu-4-cocugun-hayatini-kaybettigi-pamuk-tarlalarinda-inceleme-yapmak-uzere-bakanliginiz-is-mufettisi-gorevlendirdi-mi/11160/>. (Erişim tarihi: 27.02.2026).

Medet Halil İbrahim 06.09.2023. “Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki kobalt madenlerinde çocuklar "köle" gibi çalıştırılıyor” <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/kongo-demokratik-cumhuriyetindeki-kobalt-madenlerinde-cocuklar-kole-gibi-calistiriliyor/1816950>. (Erişim tarihi 27.02.2026).

Nami Temeltaş 25 Haziran 2016, “Mücadelenin Simgesi: İqbal Masih”. <https://bianet.org/yazi/mucadelenin-simgesi-iqbal-masih-176202>. (Erişim tarihi: 25.02.2026).

Şahin, Sündüs (2023). *Acı Çikolata*. CİNİUS Yayınları/İstanbul.

Türk Pamuk Sektöründe Çalışma Koşullarının iyileştirilmesi 2019. <https://pamuktaigucu.com/Home/Detail/7676/cocuk-iscilik>. (Erişim tarihi: 28.02.2026).

Uluslararası İşçi Dayanışma Derneği, 24.08.2012. “Pizzayı Sıcak Yetiştirmek Uğruna Öldürüldü!”, https://uidder.org/pizzayi_sicak_yetistirmek_ugruna_olduruldu.htm 24 ağustos 2012. (Erişim tarihi: 25.02.226).

UNICEF Türkiye, Çocuk işçiliği. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi-0>. (Erişim tarihi: 28.02.2026).

44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİNİN GƏNCLƏRİN VƏTƏNPƏRVƏRLİK RUHUNDA TƏRBIYƏ EDİLMƏSİNDƏ ROLU

Həcər Hüseynova
Filologiya elmləri doktoru, professor
ADPU, MMU
hacerhuseynova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

44 günlük Vətən müharibəsinin gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində rolu

Həcər Hüseynova
Filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, MMU, BAAU
hacerhuseynova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

Xülasə

Bu məqalədə 44 günlük Vətən müharibəsinin Azərbaycan gənclərinin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində rolu elmi baxımdan təhlil olunur. Tədqiqatın əsas məqsədi müharibənin gənclərin milli kimliyinin formalaşmasına, dövlətçilik dəyərlərinin möhkəmlənməsinə və vətənə bağlılıq hissini güclənməsinə təsirini araşdırmaqdır. Məqalədə vətənpərvərlik tərbiyəsinin nəzəri əsasları, müharibə dövründə cəmiyyətdə formalaşan milli birlik və həmrəylik, həmçinin qəhrəmanlıq nümunələrinin gənclərin dünyagörüşünə təsiri geniş şəkildə təhlil edilir.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunur ki, müharibə dövründə cəmiyyətin bütün təbəqələrinin vahid məqsəd ətrafında birləşməsi gənclərin vətənə bağlılıq hissini gücləndirmişdir. Dövlət rəhbərliyinin qətiyyətli siyasəti və Azərbaycan ordusunun qazandığı qələbə gənclər üçün mühüm ideoloji və mənəvi nümunə olmuşdur. Bu prosesdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən dövlət siyasəti, eləcə də təhsil və media mühiti xüsusi rol oynamışdır.

Nəticə etibarilə, 44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycan gənclərinin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsinə güclü təsir göstərmiş və onların milli kimliyinin möhkəmlənməsinə mühüm töhfə vermişdir.

Müharibə dövründə nümayiş etdirilən milli birlik, qəhrəmanlıq nümunələri və cəmiyyətin ümumi səfərbərliyi gənclər üçün mühüm tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Bu hadisələr gənc nəsle vətənə xidmət etməyin, milli dəyərləri qorumağın və dövlətçilik ideyalarına sadıq qalmağın vacibliyini göstərir.

Açar sözlər: vətənpərvərlik tərbiyəsi; gənclər siyasəti; milli birlik; 44 günlük Vətən müharibəsi; Azərbaycan gəncliyi; milli kimlik.

**The role of the 44-day Patriotic War in educating young people
in the spirit of patriotism**

Prof.Hajar Hüseynova
ASPU, NMU

hacerhuseynova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

Abstract

This article analyzes the role of the 44 Day Patriotic War in fostering patriotic education among Azerbaijani youth from a scientific perspective. The main purpose of the research is to examine the impact of the war on the formation of national identity, strengthening of statehood values, and the development of patriotic feelings among young people.

The study explores the theoretical foundations of patriotic education, the phenomenon of national unity formed during the war, and the influence of heroic examples on the worldview of young people. The article emphasizes that the unity and solidarity demonstrated by Azerbaijani society during the war significantly strengthened the patriotic spirit of the younger generation.

Furthermore, the decisive leadership and political strategy implemented by the President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev, as well as the achievements of the Azerbaijani Armed Forces, served as an important ideological and moral example for young people. The role of educational institutions and the media environment in promoting patriotic values is also discussed.

In conclusion, the 44 Day Patriotic War had a profound impact on the patriotic upbringing of Azerbaijani youth and contributed significantly to strengthening their national identity and civic responsibility.

The examples of national unity, heroism, and general mobilization of society demonstrated during the war are of great educational importance for young people. These events show the younger generation the importance of serving the homeland, protecting national values, and remaining faithful to the ideas of statehood.

Keywords: patriotic education; youth policy; national unity; 44 Day Patriotic War; Azerbaijani youth; national identity.

Giriş.

Müasir dövrdə dövlətlərin davamlı inkişafında və milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasında gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Vətənpərvərlik yalnız emosional bağlılıq deyil, eyni zamanda dövlətə sədaqət, milli dəyərlərə hörmət və ölkənin inkişafı naminə məsuliyyət hissinin formalaşması deməkdir (Giddens, 2018; Quliyev, 2018). . Bu baxımdan tarixi hadisələr, xüsusilə də milli mübarizə və qələbə ilə nəticələnən müharibələr gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsində mühüm rol oynayır (Smith, 1991).

Azərbaycan tarixində mühüm dönüş nöqtələrindən biri olan 44 günlük Vətən müharibəsi ölkənin siyasi, sosial və mənəvi həyatında yeni mərhələnin başlanğıcı olmuşdur. 2020-ci ilin 27 sentyabr tarixində başlayan və 44 gün davam edən bu müharibə nəticəsində Azərbaycan ordusu uzun illər işğal altında olan torpaqlarını azad etmiş və ölkənin ərazi bütövlüyünü böyük

ölçüdə bərpa etmişdir (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2021; Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, 2021). Bu qələbə yalnız hərbi və siyasi əhəmiyyət daşıyır, eyni zamanda cəmiyyətin milli-mənəvi dəyərlərinin möhkəmlənməsinə və gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda formalaşmasına güclü təsir göstərmişdir (Əliyev, 2021).

Məqalənin əsas məqsədi 44 günlük Vətən müharibəsinin Azərbaycan gənclərinin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsinə təsirini elmi baxımdan təhlil etmək, bu prosesdə sosial, siyasi və mədəni faktorların rolunu müəyyənləşdirməkdir.

Vətənpərvərlik anlayışı və gənclərin tərbiyəsində onun əhəmiyyəti

Vətənpərvərlik cəmiyyətin mənəvi həyatının mühüm komponentlərindən biridir. Bu anlayış insanın öz vətəninə sevgi, bağlılıq və sədaqət hisslərini ifadə edir (Smith, 1991; Quliyev, 2018). Vətənpərvərlik tərbiyəsi isə fərdin milli kimliyinin formalaşması, tarixi yaddaşı qorunması və dövlətçilik ideyalarının möhkəmləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır (Mehdiyev, 2015).

Gənclər hər bir cəmiyyətin gələcəyini müəyyən edən əsas sosial qrup hesab olunur. Onların milli və vətənpərvərlik dəyərləri əsasında formalaşdırılması dövlətin davamlı inkişafının əsas şərtlərindən biridir. Bu prosesdə ailə, təhsil sistemi, kütləvi informasiya vasitələri və ictimai institutlar mühüm rol oynayır (Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, 2022).

Azərbaycan cəmiyyətində vətənpərvərlik tərbiyəsi xüsusilə ölkənin tarixində baş verən mühüm hadisələr fonunda daha da güclənmişdir. Bu hadisələr arasında 44 günlük Vətən müharibəsi xüsusi yer tutur. Müharibə dövründə nümayiş etdirilən milli birlik və həmrəylik gənclərin vətənə bağlılıq hissinin daha da möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdur (Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi, 2020).

44 günlük Vətən müharibəsi və milli birlik fenomeni

44 günlük müharibə Azərbaycan xalqının milli birliyinin və həmrəyliyinin ən parlaq nümunələrindən biri kimi tarixə düşmüşdür. Müharibə dövründə cəmiyyətin bütün təbəqələri vahid məqsəd ətrafında birləşmiş, dövlət və xalq arasında möhkəm əlaqə formalaşmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən siyasi və hərbi strategiya ölkənin beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyini gücləndirmiş və qələbənin əldə olunmasına mühüm töhfə vermişdir (Əliyev, 2021; Həsənov, 2019). Dövlət rəhbərliyinin qətiyyətli siyasəti və Azərbaycan Ordusunun peşəkarlığı gənclər üçün nümunəvi model kimi çıxış etmişdir (Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, 2021).

Müharibə dövründə gənclərin fəal mövqeyi xüsusilə diqqətəlayiq olmuşdur. Minlərlə gənc könüllü şəkildə ordu sıralarına qoşulmuş, digər gənclər isə arxa cəbhədə müxtəlif sosial fəaliyyətlərdə iştirak etmişdir. Onlar humanitar yardımların təşkili, informasiya mübarizəsi və sosial təşəbbüslərin həyata keçirilməsi sahəsində fəallıq göstərmişdir (Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, 2021).

Bu proses gənclərdə məsuliyyət, həmrəylik və vətənə xidmət hisslərinin formalaşmasına mühüm təsir göstərmişdir.

Qəhrəmanlıq nümunələrinin gənclərin tərbiyəsində rolu

Müharibə dövründə Azərbaycan əsgərlərinin göstərdiyi qəhrəmanlıq və fədakarlıq gənc nəslin dünyagörüşünün formalaşmasına güclü təsir göstərmişdir (Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, 2021). Şəhidlərin və qazilərin igidliyi gənclər üçün real və canlı qəhrəmanlıq nümunəsi kimi çıxış edir.

Tarix boyu qəhrəmanlıq nümunələri gənclərin tərbiyəsində mühüm rol oynamışdır. Bu baxımdan müasir Azərbaycan tarixində baş vermiş hadisələr gənclərin milli kimliyinin möhkəmlənməsi üçün mühüm ideoloji baza yaratmışdır (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2021).

Müharibə dövründə müxtəlif informasiya kanalları vasitəsilə yayılan qəhrəmanlıq hekayələri, döyüş epizodları və hərbi uğurlar gənclərin vətənpərvərlik hisslərinin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Bu hekayələr gənclərə vətəni qorumağın və ona xidmət etməyin müqəddəs borc olduğunu göstərmişdir.

Təhsil sistemində vətənpərvərlik tərbiyəsinin gücləndirilməsi

44 günlük müharibədən sonra Azərbaycan təhsil sistemində vətənpərvərlik mövzuna xüsusi diqqət yetirilmişdir. Məktəblərdə və ali təhsil müəssisələrində vətənpərvərlik mövzusunda müxtəlif tədbirlər, seminarlar və layihələr həyata keçirilir.

Təhsil müəssisələrində keçirilən anım mərasimləri, vətənpərvərlik mövzusunda dərslər və müxtəlif tədqiqat layihələri gənclərin tarixi yaddaşının formalaşmasına və milli dəyərlərin qorunmasına xidmət edir (Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, 2022). Şəhidlərin xatirəsinə həsr olunmuş tədbirlər gənclərin mənəvi dünyasının zənginləşməsinə və onların vətənə bağlılıq hissinin güclənməsinə kömək edir.

Bununla yanaşı, təhsil proqramlarında Azərbaycanın müasir tarixi, xüsusilə də 44 günlük müharibə ilə bağlı mövzuların geniş şəkildə yer alması gənclərin bu hadisələri daha dərinləndirən dərk etməsinə imkan yaradır.

Media və informasiya mühitinin təsiri

Müasir dövrdə informasiya texnologiyaları və sosial media gənclərin dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynayır (Giddens, 2018). 44 günlük müharibə dövründə media vasitələri vasitəsilə yayılan məlumatlar, reportajlar və analitik materiallar cəmiyyətin informasiya ehtiyacını ödəməklə yanaşı, vətənpərvərlik hisslərinin güclənməsinə də təsir göstərmişdir (Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi, 2020).

Xüsusilə sosial şəbəkələrdə yayılan videolar, foto materiallar və şahid ifadələri müharibənin real mənzərəsini gənclərə çatdırmışdır. Bu materiallar gənclərin hadisələri emosional və mənəvi baxımdan daha dərinləndirən qavramasına şərait yaratmışdır.

Eyni zamanda informasiya müharibəsi də müasir dövrdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan gəncləri bu sahədə də fəallıq göstərərək ölkənin mövqeyinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasına öz töhfələrini vermişdir.

Sosial və mənəvi nəticələr

44 günlük müharibə Azərbaycan cəmiyyətində bir sıra mühüm sosial və mənəvi dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu dəyişikliklər arasında milli kimliyin möhkəmlənməsi, vətənpərvərlik hisslərinin güclənməsi və dövlətçilik ideyalarının daha geniş şəkildə qəbul edilməsi xüsusi yer tutur.

Gənclər arasında vətənə xidmət, hərbi peşəyə maraq və dövlətə bağlılıq kimi dəyərlər daha da güclənmişdir. Bu proses Azərbaycan cəmiyyətinin gələcək inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Eyni zamanda müharibə gənclərin sosial məsuliyyət hissəsinin artmasına və ictimai fəallığının yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu isə ölkənin vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına müsbət təsir göstərir (Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi, 2020).

Nəticə

Nəticə etibarilə, 44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycan tarixində yalnız hərbi qələbə ilə yadda qalan hadisə deyil, həm də cəmiyyətin mənəvi həyatında mühüm dəyişikliklərə səbəb olan tarixi mərhələdir (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2021; Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, 2021). Bu müharibə gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsinə güclü təsir göstərmiş, onların milli kimliyinin formalaşmasına və dövlətə bağlılıq hissəsinin möhkəmlənməsinə şərait yaratmışdır.

Müharibə dövründə nümayiş etdirilən milli birlik, qəhrəmanlıq nümunələri və cəmiyyətin ümumi səfərbərliyi gənclər üçün mühüm tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Bu hadisələr gənc nəsə vətənə xidmət etməyin, milli dəyərləri qorumağın və dövlətçilik ideyalarına sadıq qalmağın vacibliyini göstərir.

Gələcəkdə gənclərin vətənpərvərlik ruhunda formalaşması üçün bu tarixi təcrübənin təhsil, mədəniyyət və ictimai fəaliyyət sahələrində daha geniş şəkildə istifadə olunması məqsədəuyğun hesab olunur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. İlham Əliyev. (2021). *Qarabağ Azərbaycandır!*. Bakı: Azər nəşr.
2. Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.). Verso.
3. Cornell, S. E. (2017). *The Azerbaijan–Armenia conflict and the South Caucasus*. Routledge.
4. De Waal, T. (2013). *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war* (Rev. ed.). New York University Press.
5. Giddens, A. (2018). *Sociology* (8th ed.). Polity Press.
6. Həsənov, Ə. (2019). *Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti*. Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
7. Heyat, F. (2014). *Azerbaijan: Nationalism and the transformation of society*. Routledge.
8. Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.
9. Mehdiyev, R. (2015). *Azərbaycanın dövlətçilik fəlsəfəsi*. Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
10. Quliyev, R. (2018). *Milli ideologiya və vətənpərvərlik tərbiyəsi*. Bakı: Elm nəşriyyatı.
11. Smith, A. D. (1991). *National identity*. University of Nevada Press.
12. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. (2021). *Azərbaycan tarixinin müasir dövrü*. Bakı: Elm.
13. Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi. (2020). *Azərbaycan gəncləri və milli dəyərlər*. Bakı.

14. Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi. (2021). *Vətən müharibəsi xronikası*. Bakı.
15. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi. (2022). *Vətənpərvərlik tərbiyəsi və gənclərin inkişafı*. Bakı.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK MÜKEMMELİYETÇİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Dr.Öğrt. Üyesi Ramazan SANLAV

Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
Iğdır, Türkiye, ORCID: 0000-0001-7715-084

Prof. Dr. Ünsal TAZEGÜL

Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
Iğdır, Türkiye, ORCID 0000-0001-9772-9305

ÖZET

Yapılan bu çalışmanın amacı, Mardin Artuklu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi ve Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin Akademik Mükemmeliyetçilik düzeylerini incelemektir. Çalışmanın evreninin Iğdır Üniversitesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan tüm öğrenciler oluştururken, örneklemi ise çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 233 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak, Akademik Mükemmeliyetçilik Ölçeği (AMÖ) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 20 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ilk olarak homojenlik ve normallik dağılımına bakılmıştır. Bunun için Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro Wilks testleri kullanılmıştır. Bu incelemeden sonra verilerin analizinde parametrik test yöntemi kullanılmaya karar verilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik, Bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda, cinsiyet, sınıf ve bölüm değişkeni açısından kendinden şüphe, karşılaştırma, idealleştirme alt boyutlarında ve toplam akademik mükemmeliyetçilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: akademik mükemmeliyetçilik, Üniversite Öğrenci, Spor Bilimleri.

1. GİRİŞ

Mükemmeliyetçilik üzerine gerçekleştirilen çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen, literatürde herkes tarafından kabul edilen ortak ve tek bir mükemmeliyetçilik tanımının ya da yapısal modelinin olmadığı ifade edilmektedir (Ashby ve Kottman, 1996; Slaney ve ark., 2001). Bu durum, kavramın çok boyutlu bir yapıya sahip olmasından ve farklı kuramsal yaklaşımlar

çerçevesinde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin David D. Burns (1980), mükemmeliyetçiliği bireyin kişisel beklentilerini, yaşadığı durumlara ilişkin yorumlarını ve hem kendisini hem de başkalarını değerlendirme biçimlerini kapsayan karmaşık bir bilişsel yapı olarak tanımlamaktadır. Bu yapının temel özellikleri arasında bireyin kendisi için gerçekçi olmayan derecede yüksek standartlar belirlemesi ve bu standartlara aşırı düzeyde bağlılık göstermesi yer almaktadır.

Benzer biçimde Robert W. Hill, Melvin C. Zrull ve Susan Turlington (1997), mükemmeliyetçiliği kusursuz olma yönünde sürekli bir çaba gösterme, ulaşılması güç ve çoğu zaman gerçekçi olmayan hedefler belirleme ve bireysel olarak oluşturulan yüksek standartları sürdürme eğilimi olarak açıklamaktadır. Bunun yanı sıra Michael H. Hollander (1965), mükemmeliyetçiliği bireyin hatasız davranma çabası ve yüksek başarı elde ederek ailesi tarafından kabul görme isteği ile ilişkilendirmiştir. Diğer taraftan Randy O. Frost, Paul Marten, Christine Lahart ve Robert Rosenblate (1990) mükemmeliyetçiliği, bireyin aşırı derecede yüksek ve çoğu zaman ulaşılması güç hedeflere ulaşma yönündeki çabasıyla birlikte kendini sabote etme ya da kendini başarısızlığa sürükleyebilecek düşünce ve davranışları içeren bir kişilik özelliği olarak tanımlamışlardır. Bununla birlikte Serdar Gül, Ömer Yılmaz ve Oğuz Berksun (2009) mükemmeliyetçiliği, bireyin bir işi ya da görevi kusursuz biçimde yerine getirmek amacıyla aşırı düzeyde çaba göstermesi veya bu süreç üzerine yoğun biçimde düşünsel olarak odaklanması şeklinde açıklamaktadır.

Literatürde mükemmeliyetçilik çoğunlukla iki temel boyut altında ele alınmaktadır. Bunlardan ilki pozitif (uyumlu) mükemmeliyetçilik olarak adlandırılmaktadır. Don E. Hamachek (1978)'e göre uyumlu mükemmeliyetçilik eğilimine sahip bireyler, kendileri için belirledikleri yüksek standartlara ulaşabileceklerine yönelik olumlu bir algıya sahiptirler. Bu bireyler yaptıkları işlerden tatmin duyabilmekte, başarı süreçlerinden zevk alabilmekte ve ulaşılabilir nitelikte gerçekçi hedefler belirleyebilmektedirler. Ayrıca bu kişiler gerçekleştirdikleri görevleri dikkatli ve planlı bir biçimde yerine getirme eğilimi göstermekte ve sorumluluklarını zamanında tamamlayabilmektedirler (Michael W. Enns, Brian J. Cox & Ian Clara, 2002).

Mükemmeliyetçiliğin diğer boyutu ise negatif (uyumsuz) mükemmeliyetçilik olarak ifade edilmektedir. Negatif mükemmeliyetçilik eğilimi gösteren bireyler genellikle gerçekçi olmayan derecede yüksek standartlar belirlemekte ve ortaya koydukları performanstan tatmin duymamaktadırlar. Bu bireyler çoğu zaman yaptıkları işlerden keyif almamakta ve oldukça

genellenmiş, aşırı yüksek beklentilere sahip olmaktadırlar (Enns, Cox ve Clara, 2002). Ayrıca negatif mükemmeliyetçilik eğilimine sahip bireylerin, kendileri için belirledikleri yüksek standartlara hiçbir zaman ulaşamayacakları yönünde bir inanç geliştirdikleri belirtilmektedir (Hamachek, 1978).

Mükemmeliyetçilik kavramının farklı araştırmacılar tarafından çeşitli biçimlerde ele alınması ve çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmesi, bu özelliği etkileyebilecek pek çok bireysel, sosyal ve çevresel faktörün bulunabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle mükemmeliyetçiliğin ortaya çıkmasında ve gelişiminde rol oynayan etkenlerin incelenmesi, kavramın daha kapsamlı bir biçimde anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Akademik mükemmeliyetçilik, okul tükenmişliğinin ortaya çıkmasında etkili olabilecek bireysel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Akademik mükemmeliyetçilik, bireyin kendisi için yüksek ve çoğu zaman zorlayıcı akademik hedefler belirlemesi ve gerçekçi olmayan düzeyde akademik başarı beklentileri geliştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Odacı, Kalkan ve Çıkrıkçı, 2017). Bu tür gerçekçi olmayan beklentilerin, bireyin akademik yaşamında karşılaştığı güçlüklerin artmasına ve akademik süreçte daha fazla stres deneyimlemesine yol açabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Barry A. Farber (2000), tükenmişliğe yatkın bireylerin diğer bireylere kıyasla daha dürtüsel davranışlar sergileyebildiklerini ve gerek kişisel yaşamlarında gerekse aile ve iş yaşamlarında mükemmeliyetçi bir bakış açısına sahip olma eğiliminde olduklarını belirtmektedir.

Mükemmeliyetçilik kavramına ilişkin literatürde farklı bakış açıları bulunmaktadır. Örneğin bazı Adlerian psychology araştırmacıları mükemmeliyetçiliğin bireyin gelişimi açısından olumlu bir özellik olduğunu ve psikolojik sağlığın bir göstergesi olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir (Lazarsfeld, 1991). Buna karşılık bazı araştırmacılar ise mükemmeliyetçiliğin sağlıksız ve bireyin psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyebilen bir özellik olduğunu ileri sürmektedir.

Bu çerçevede görev ve sorumlulukların yoğun olduğu, başarı ve rekabetin ön plana çıktığı okul ortamlarında öğrencilerin akademik baskı ile karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olabilmektedir. Bu durum, özellikle yüksek düzeyde mükemmeliyetçilik eğilimi gösteren öğrencilerde tükenmişlik belirtilerinin ortaya çıkma olasılığını artırabilmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar incelendiğinde akademik mükemmeliyetçilik ile okul tükenmişliği arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Örneğin Kimberly Limburg ve arkadaşları (2017),

akademik mükemmeliyetçi özellikler gösteren öğrencilerin yüksek standartlar belirleyerek en iyi sonucu elde etme yönündeki yoğun çabalarının tükenmişlik düzeyi ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Benzer şekilde Cengiz (2022) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmada akademik mükemmeliyetçilik, helikopter ebeveyn tutum algıları ve okul tükenmişliği arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada ayrıca akademik öz-yeterlik, azim ve akademik yılmazlık değişkenlerinin aracılık rolleri ele alınmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu araştırmanın, üniversite öğrencilerinde akademik mükemmeliyetçilik düzeylerinin belirlenmesine ve konuya ilişkin literatürün geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.”

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Çalışmanın evreninin beden eğitimi ve spor yüksekokulunda okuyan tüm öğrenciler oluştururken, örneklemini ise çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 233 öğrenci oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışma veri toplama aracı olarak Akademik Mükemmeliyetçilik Ölçeği kullanılmıştır. Akademik Mükemmeliyetçilik Ölçeği (AMÖ): Odacı ve arkadaşları tarafından 2017 yılında geliştirilmiştir. Akademik Mükemmeliyetçilik Ölçeği, 13 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Akademik Mükemmeliyetçilik Ölçeği toplam iç tutarlık katsayısı 0.82 ve alt boyutları kendinden şüphe = 0.78, karşılaştırma = 0.69, idealleştirme = 0.57 olarak belirlenmiştir.

2.3. Verilerin çözümlenmesi

Verilerin çözümlenmesinde SPSS 20 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistik, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine Bağlı Tanımlayıcı İstatistik Bulgusu

Cinsiyet		N	Mean	Std. Deviation	p
Kendinden Şüphe	Kadın	120	24,1250	3,04466	,256

	Erkek	113	24,5841	3,10451	
Karşılaştırma	Kadın	120	16,2500	1,69651	,741
	Erkek	113	16,1770	1,67028	
İdealleştirme	Kadın	120	50,6583	4,04075	,208
	Erkek	113	51,2920	3,59236	

Tablo 1’de tüm alt boyutlarda kadın ve erkek katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Araştırmada incelenen kendinden şüphe, karşılaştırma ve idealleştirme boyutlarının hiçbirinde cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, söz konusu psikolojik eğilimlerin kadın ve erkek bireylerde benzer düzeylerde ortaya çıktığını ve cinsiyetin bu değişkenler üzerinde belirleyici bir faktör olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla araştırma grubunda yer alan bireylerin bu boyutlara ilişkin algı ve eğilimlerinin cinsiyet farklılığından ziyade bireysel deneyimler, kişilik özellikleri veya sosyal çevre gibi farklı değişkenlerle daha yakından ilişkili olabileceği değerlendirilebilir.

Tablo 2. Bölüm Değişkenine Bağlı Tek Yönlü Varyans Analizi

		Sum of Squares	Mean Square	F	Sig.
Kendinden Şüphe	Between Groups	61,027	20,342	2,183	,091
	Within Groups	2133,814	9,318		
Karşılaştırma	Between Groups	5,263	1,754	,618	,604
	Within Groups	650,008	2,838		
İdealleştirme	Between Groups	52,568	17,523	1,195	,313
	Within Groups	3359,158	14,669		

Tablo 2’de araştırmada ele alınan tüm alt boyutlar açısından bölüm değişkenine bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Araştırmada incelenen kendinden şüphe, karşılaştırma ve idealleştirme alt boyutlarının hiçbirinde bölüm değişkenine bağlı anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgu, söz konusu psikolojik eğilimlerin katılımcıların öğrenim gördükleri akademik alanlardan bağımsız olarak benzer düzeylerde ortaya çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla bireylerin bu boyutlara ilişkin algı ve eğilimlerinin bölüm değişkeninden ziyade kişisel özellikler, bireysel deneyimler, sosyal çevre veya psikolojik faktörler gibi farklı değişkenlerle daha yakından ilişkili olabileceği değerlendirilebilir.

Tablo 3. Sınıf Değişkenine Bağlı Tek Yönlü Varyans Analizi

		Sum of Squares	Mean Square	F	Sig.
Kendinden Şüphe	Between Groups	16,229	8,114	,857	,426
	Within Groups	2178,613	9,472		
Karşılaştırma	Between Groups	9,894	4,947	1,763	,174
	Within Groups	645,376	2,806		
İdealleştirme	Between Groups	46,912	23,456	1,603	,203
	Within Groups	3364,813	14,630		

Tablo 3’de araştırmada ele alınan üç alt boyut açısından da sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Araştırmada incelenen kendinden şüphe, karşılaştırma ve idealleştirme alt boyutlarının hiçbirinde sınıf değişkenine bağlı olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu durum, söz konusu psikolojik eğilimlerin katılımcıların öğrenim gördükleri sınıf düzeyinden bağımsız olarak benzer düzeylerde ortaya çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla araştırma grubunda yer alan bireylerin bu boyutlara ilişkin algı ve eğilimlerinin sınıf düzeyinden ziyade bireysel özellikler, sosyal çevre veya psikolojik faktörler gibi farklı değişkenlerden etkilenebileceği değerlendirilebilir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Cinsiyet değişkenine bağlı akademik mükemmeliyetçiliğin alt boyutlarının karşılaştırılması sonunda, bütün alt boyutlarda, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bölüm değişkenine bağlı akademik mükemmeliyetçiliğin alt boyutlarının karşılaştırılması sonunda, bütün alt boyutlarda, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Sınıf değişkenine bağlı akademik mükemmeliyetçiliğin alt boyutlarının karşılaştırılması sonunda, bütün alt boyutlarda, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Yapılan literatür taraması sonunda, çalışmanın verileri ile paralellik ve çelişen çalışmaların bulunmuştur. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Abuhanoğlu ve ark. (2015) yılındaki çalışmalarında erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla mükemmeliyetçi olduğunu belirlemişlerdir. Slaney ve Ashby (1996) kadınlarda olumsuz mükemmeliyetçilik özelliklerinin erkeklerden fazla olduğu ve çok daha fazla sıkıntı

yaşadıklarını belirtilmiştir. Bakır 2022 yılındaki çalışmasında, Pamukkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin akademik mükemmeliyetçilik alt boyutlarından; kendinden şüphe ve idealleştirme puanları ile akademik mükemmeliyetçilik genel ortalamalarında kadın öğrencilerin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Coşkun 2025 yılında yaptığı çalışmasında, Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Mükemmeliyetçilik Durumlarının kendinden şüphe alt boyutunu 20.13; karşılaştırma alt boyutunu 13.56 ; idealleştirme alt boyutunu 10.78 olarak belirlemiştir. Yüce (2021), Ege (2021), Gök (2019), Pirinççi (2009) ve Kawamura ve ark. (2004) konu ile ilgili yaptıkları çalışmalarında, kadınların mükemmeliyetçiliğin daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Kanlı (2011) yılındaki çalışmasında ise, erkeklerin mükemmeliyetçilik düzeyini kadınlardan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Yüce (2021) yılında yaptığı çalışmasında, kendinden şüphe, karşılaştırma alt boyutlarında ve genel toplam puanlarında spor yöneticiliği öğrencileri lehine ir farklılık olduğunu saptamıştır. Birol (2005) yaptığı çalışmada mükemmeliyetçiliğin bölüm üzerinde etkisinin olmadığını belirlemiştir. Kahraman ve Bulut Pedük (2014) tarafından, 181 üstün yetenekli 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile yapılan çalışmada, sınıf düzeyi arttıkça olumlu mükemmeliyetçilik düzeyinin azaldığı, olumsuz mükemmeliyetçilik düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir. Ulu kalın (2020) tarafından yapılan çalışmada, sınıf düzeyleri bakımından sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının 1. sınıf ile 3. sınıf ve 1. sınıf ile 4. sınıf düzeyi öğrencilerinin akademik mükemmeliyetçilik seviyeleri arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Çıkan bu farklılık şu şekildedir; 3. ve 4. sınıf düzeyi öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçilik düzeyleri 1. sınıf düzeyi öğrencilerinin akademik mükemmeliyetçilik düzeylerine göre lehine sonuç göstermiştir. Yine Madan (2019) ve Alim (2018)'in yaptıkları çalışmalarda ise mükemmeliyetçiliğin yaş değişkeni üzerinde etkisinin olmadığını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, örneklem kapsamındaki öğrencilerin akademik mükemmeliyetçilik düzeyleri arasında bir farkın olmadığı belirlenmiştir. Ancak cinsiyet, bölüm ve sınıf değişkenine bağlı olarak puanlarının bir birine yakın olduğu belirlenmiştir. Bunun en büyük sebebinin ise üniversiteye kabullerindeki akademik başarı puanlarının bir birlerine yakın olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

1. Abuhanoğlu, H., Teke, A., Çelen, Ö., & Açikel, C. (2015). Sağlık insan gücü yetiştiren önlisans ve lisans düzeyindeki okullarda mükemmeliyetçilik. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(5), 421–431.
2. Alim, E. (2018). Ergenlerde mükemmeliyetçilik, öznel iyi oluş ve depresyon arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
3. Ashby, J. S., & Kottman, T. (1996). Inferiority as a distinction between normal and neurotic perfectionism. *Individual Psychology: Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, 52(3), 237–245.
4. Bakır, M. (2022). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin akademik mükemmeliyetçilik düzeyleri ile öz yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi.
5. Birol, Z. (2005). Fen lisesi ve sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin mükemmeliyetçilik, benlik ve liderlik özelliklerinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
6. Burns, D. D. (1980). The perfectionist's script for self-defeat. *Psychology Today*, 34–51.
7. Cengiz, S. (2022). Akademik mükemmeliyetçilik ve ebeveyn tutumu ile okul tükenmişliği arasındaki ilişkide azim, akademik öz yeterlik ve yılmazlığın çoklu aracılığı: Boylamsal bir çalışma (Yayımlanmamış doktora tezi).
8. Çoskun, Z. (2025). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin motivasyonel kararlılıklarının akademik mükemmeliyetçilik düzeylerine etkisi (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
9. Ege, C. (2021). Spor örgütlerinde mükemmeliyetçilik algısı ile kariyer planlama tutumları arasındaki ilişki (Spor İstanbul örneği) (Yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
10. Enns, M. W., Cox, B. J., & Clara, I. (2002). Adaptive and maladaptive perfectionism: Developmental origins and association with depression proneness. *Personality and Individual Differences*, 33(6), 921–935.
11. Farber, B. A. (2000). Treatment for different types of teacher burnout. *Journal of Clinical Psychology*, 56(5), 675–689.

12. Frost, R. O., Marten, P., Lahart, C., & Rosenblate, R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, 14(5), 449–468.
13. Gök, K. (2019). Mükemmeliyetçilik algısının kariyer planlama sürecindeki etkisinin araştırılması: Coca Cola içecek fabrikası örneği (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
14. Gül, S. E., Yılmaz, A., & Berksun, O. (2009). Mükemmeliyetçiliğin depresyon, antidepresan yanıt ve intihar düşüncesi ile ilişkisi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 19(1), 48–54.
15. Hamachek, D. E. (1978). Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism. *Psychology: A Journal of Human Behavior*, 15(1), 27–33.
16. Hill, R. W., Zrull, M. C., & Turlington, S. (1997). Perfectionism and interpersonal problems. *Journal of Personality Assessment*, 69, 81–103.
17. Hollender, M. H. (1965). Perfectionism. *Comprehensive Psychiatry*, 6(2), 94–103.
18. Kahraman, S., & Bulut Pedük, Ş. (2014). 6, 7 ve 8. sınıf üstün yetenekli öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeylerinin belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 137–150.
19. Kanlı, E. (2011). Üstün zekalı ve normal ergenlerin mükemmeliyetçilik, depresyon ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 33(33), 103–121.
20. Kawamura, K. Y., Frost, R. O., & Harmatz, M. G. (2004). The relationship of perceived parenting styles to perfectionism. *Personality and Individual Differences*, 32(2), 317–327.
21. Lazarsfeld, S. (1991). The courage for imperfection. *Individual Psychology: Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, 47(1), 93–96.
22. Limburg, K., Watson, H. J., Hagger, M. S., & Egan, S. J. (2017). The relationship between perfectionism and psychopathology: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, 73(10), 1301–1326. <https://doi.org/10.1002/jclp.22435>
23. Madan, M. (2019). Futbol antrenörlerinde tutkunluk, mükemmeliyetçilik ve esenlik arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
24. Odacı, H., Kalkan, M., & Çıkrıkçı, Ö. (2017). Akademik mükemmeliyetçilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 353–366.

25. Pirinççi, L. N. (2009). Lise öğrencilerinin mükemmeliyetçilik düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
26. Slaney, R. B., & Ashby, J. S. (1996). Perfectionists: Study of a criterion group. *Journal of Counseling & Development*, 74(4), 393–398.
27. Yüce, M. (2021). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin problem çözme becerileri ile akademik motivasyon ve akademik mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİN BESLENME BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Prof Dr.Ünsal TAZEGÜL

Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
Iğdır, Türkiye, ORCID 0000-0001-9772-9305

Dr.Öğrt.Üyesi Ramazan SANLAV

Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
Iğdır, Türkiye, ORCID: 0000-0001-7715-084

ÖZET

Yapılan bu çalışmanın amacı, Mardin Artuklu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi ve Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin beslenme bilgi düzeylerini incelemektir. Çalışmanın evreninin; Iğdır Üniversitesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan tüm öğrenciler oluştururken, örneklemi ise çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 233 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak, Beslenme Bilgi Ölçeği (BBÖ) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 20 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ilk olarak homojenlik ve normallik dağılımına bakılmıştır. Bunun için Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro Wilks testleri kullanılmıştır. Bu incelemeden sonra verilerin analizinde parametrik test yöntemi kullanılmaya karar verilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik, Bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda, cinsiyet, sınıf ve bölüm değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Beslenme bilgisi, Üniversite Öğrenci, Spor Bilimleri.

1. GİRİŞ

İnsan sağlığının korunması ve geliştirilmesinde beslenme, kalıtsal özellikler, iklim ve çevresel koşullar gibi birçok faktör etkili olmaktadır. Bu faktörler arasında beslenme, en önemli belirleyicilerden biri olarak kabul edilmektedir. Beslenme; büyümenin sağlanması, yaşamın sürdürülebilmesi ve sağlığın korunabilmesi için gerekli olan karbonhidratlar, yağlar, proteinler,

vitaminler, mineraller ve su gibi temel besin öğelerinin dengeli ve yeterli bir şekilde alınması olarak tanımlanmaktadır (Zorba, 1999). Sağlıklı ve dinç bir yaşam sürdürebilmek için güçlü bir irade ile birlikte yeterli fiziksel kapasiteye sahip olmak da gereklidir (Çingöz, Mavibaş, Asan ve Sevindik, 2021; Gönen, Ceyhan Çakır, Zorba ve Coşkuntürk, 2022). İnsan yaşamında sağlığın korunması, geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi açısından yeterli ve dengeli beslenme her yaş dönemi için temel bir gereklilik olarak görülmektedir (Arıkan ve Çimen, 2010). Bu nedenle bireylerin yalnızca yeterli miktarda besin tüketmeleri değil, aynı zamanda besin çeşitliliğinin de vücudun gereksinimlerine uygun olması büyük önem taşımaktadır (Kızıltan, 2000).

Özellikle üniversite öğrencilerinin metabolizma hızlarının yüksek olduğu gençlik döneminde, bireylerin daha sık besin tüketimine yöneldikleri ve besin gereksinimlerinin önemli bir bölümünü okul kantinleri ya da fast-food işletmelerinden karşıladıkları ifade edilmektedir. Üniversite ve yurt ortamında yaşayan öğrenciler açısından beslenmenin düzenlenmesi ve optimize edilmesi, özellikle spor yapan öğrenciler için çeşitli zorluklar ortaya çıkarabilmektedir (Uzlu, Koç, Akgöz, Yalçın ve Çöl, 2021). Akademik yükümlülükler, ekonomik koşullar, psikososyal durum, sportif performans gereksinimleri ve stres gibi faktörler, beslenme düzeninin oluşturulması ve sürdürülmesi üzerinde etkili olan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Vücudun gereksinim duyduğu besin öğelerini yeterli ve dengeli bir şekilde karşılayamayan bireylerde metabolik rahatsızlıkların ortaya çıkması kaçınılmaz olabilmektedir (Baysal, 2010). Yetersiz ve dengesiz beslenme sonucunda bireylerde enfeksiyon hastalıkları, diyabet, hipertansiyon, obezite, diş çürükleri ve karaciğer hastalıkları gibi yaygın sağlık sorunlarının görülme sıklığında artış meydana gelebilmektedir (Samar, 2022). Ayrıca yetersiz beslenme durumunda bireylerin bağışıklık sistemi zayıflamakta ve enfeksiyonlara karşı dirençleri azalmaktadır. Bu durum, hastalıkların daha ağır seyretmesine ve ciddi komplikasyonların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Baysal vd., 2014). Sağlıklı bir yaşam sürdürebilmenin temel koşullarından biri, bireylerin günlük olarak tükettikleri besinlerden elde ettikleri enerji miktarının, gün içerisinde harcadıkları enerji düzeyini karşılayacak düzeyde olmasıdır (Özçelik, 2021). Enerji harcamasının yüksek olduğu günlerde gerekli besin öğelerinin yeterli miktarda alınmaması ya da fiziksel aktivitenin sınırlı olduğu zamanlarda gereğinden fazla besin tüketilmesi, sağlığın bozulmasına yol açabilecek önemli risk faktörleri arasında yer almaktadır (Baysal, 2007). Özçelik'e (2021) göre yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenme kavramları birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte farklı içeriklere sahiptir. Bu kavramlar incelendiğinde; "yeterli beslenme", vücudun fizyolojik işlevlerini sağlıklı bir

biçimde sürdürebilmesi için gerekli olan enerji ve besin öğelerinin besinler ve gerekli durumlarda takviyeler aracılığıyla ihtiyaç duyulan miktarda alınmasını ifade etmektedir. “Dengeli beslenme” ise, bireyin enerji ve besin ögesi gereksinimini karşılamak amacıyla tükettiği besinlerin uygun oran ve çeşitlilikte alınmasını kapsamaktadır. “Sağlıklı beslenme” kavramı ise tüketilecek gıdaların üretim, temin, hazırlanma ve saklanma süreçlerinde insan sağlığını tehdit edebilecek uygulamalardan kaçınılmasını içermektedir (Alphan, 2013).

Taşdelen’e (2021) göre sağlıklı bir toplum, sağlıklı bireylerin varlığıyla oluşmaktadır. Geleceğe yönelik kaygı düzeyi düşük olan ülkeler genellikle mutlu, huzurlu ve fiziksel açıdan sağlıklı bireylerden oluşan toplumlara sahiptir. Sağlıklı bireyler ise yaşamın erken dönemlerinden itibaren dengeli ve düzenli beslenme alışkanlıklarını edinmiş ve bu doğrultuda sağlıklı bir yaşam biçimi geliştirmiş kişilerdir. Bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde yeterli ve dengeli beslenme alışkanlıkları kazanmış bireylerin, toplumların sağlık, verimlilik ve üretkenlik açısından beklentilerini karşılamada diğer bireylere kıyasla daha başarılı oldukları ifade edilmektedir (Güneyli, 1998).

Spor alanında beslenme; yaşam boyu sağlığın korunmasıyla birlikte optimal fiziksel performansın artırılmasını hedefleyen güvenli ve etkili beslenme stratejilerinin uygulanması ve yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır (Deakin, Kerr ve Boushey, 2015). Sporcu beslenmesi, son yıllarda bilimsel açıdan giderek daha fazla ilgi gören bir araştırma alanı haline gelmiş ve bu konuda çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir (Deakin ve diğerleri, 2015; Cotugna, Vickery ve McBee, 2005; Pruna ve Lizarraga, 2019). Sporcuların sağlıklarının korunması ve performanslarının en üst düzeye çıkarılabilmesi için antrenman programlarına uygun beslenme düzenlerinin oluşturulması, sportif başarıya ulaşmada temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Okur, 2021).

Dengeli ve düzenli beslenme, sporcu performansının artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Sporcuların performans düzeyleri ile beslenme alışkanlıkları arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte, sporcuların önemli bir kısmının beslenme konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı ve yanlış beslenme uygulamalarının performans kayıplarına yol açabildiği literatürde belirtilmektedir (Süel, Şahin, Karakaya ve Savucu, 2006). Spor bilimleri alanında eğitim gören öğrencilerin, hem kendi sağlık ve performanslarını sürdürebilmeleri hem de mezuniyet sonrasında spor uzmanı, antrenör ya da öğretmen olarak yetiştirecekleri sporcu ve öğrencilerin performanslarını destekleyebilmeleri açısından sporcu beslenmesi konusunda

yüksek düzeyde farkındalığa sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Özellikle müsabaka sporlarında beslenme, performansın artırılması ve geliştirilmesi sürecinde önemli bir belirleyici olarak değerlendirilmektedir (Samar, 2022). Sporcularda görülen dengesiz beslenme alışkanlıklarının temel nedenlerinden birinin beslenme konusundaki bilgi ve eğitim düzeyinin yetersiz olması olduğu ifade edilmektedir. Yapılan araştırmalar, doğru ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının sporcular tarafından yeterli düzeyde bilinmediğini ortaya koymaktadır. Beslenme konusunda bireylerin farkındalık düzeylerinin artırılması, doğru beslenme uygulamalarının yaygınlaşmasına olumlu katkı sağlamaktadır (Ulaş, 2018). Bu bağlamda, gerek sporcuların gerekse sedanter bireylerin ihtiyaç duydukları enerji ve besin ögelerinin hangi besin kaynaklarından karşılanabileceğini bilmeleri, hem sağlıklarının korunmasına hem de sporcu performansının desteklenmesine katkıda bulunacaktır (Ersoy, 2016).

Spor bilimleri alanında öğrenim gören ve gelecekte eğitimci, antrenör ya da spor uzmanı olarak görev alacak öğrencilerin, spora özgü kuramsal bilgi ve uygulama becerilerinin yanı sıra (Gök ve Okan, 2020) genel beslenme durumlarının ve beslenme bilgi düzeylerinin belirlenmesi de önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilecek çalışmaların, beslenme eğitiminin sporcu beslenmesi üzerindeki önemine dikkat çekerek literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Çalışmanın evreninin beden eğitimi ve spor yüksekokulunda okuyan tüm öğrenciler oluştururken, örneklemi ise çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 233 öğrenci oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışma veri toplama aracı olarak Beslenme Bilgi Ölçeği (BBÖ) kullanılmıştır. Beslenme Bilgi Ölçeği, Öngün ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,851 olarak rapor edilmiştir.

2.3. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde SPSS 20 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistik, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine Bağlı Tanımlayıcı İstatistik Bulgusu

	N	Mean	Std. Deviation	F	t	p
Kadın	120	112,4083	5,15393	1,065	,140	,889
Erkek	113	112,3097	5,61102			

Tablo 1 araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet değişkenine göre ilgili ölçekten aldıkları puanların karşılaştırılması amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre kadın katılımcıların ortalama puanı $\bar{X} = 112,40$ ($SS = 5,15$) iken erkek katılımcıların ortalama puanı $\bar{X} = 112,30$ ($SS = 5,61$) olarak belirlenmiştir. Ortalama değerler incelendiğinde kadın ve erkek katılımcıların puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Elde edilen **p değerinin 0,05'ten büyük olması**, araştırmada incelenen değişken açısından kadın ve erkek katılımcılar arasında **istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını** göstermektedir. Araştırma kapsamında incelenen değişken bakımından katılımcıların puanlarının cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ve kadın ile erkek katılımcıların benzer düzeylerde puanlar elde ettiği belirlenmiştir. Bu durum, ilgili değişkenin cinsiyetten bağımsız bir yapı sergilediğini ve araştırma grubunda cinsiyete dayalı bir ayrışmanın bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Bölüm Değişkenine Bağlı Tek Yönlü Varyans Analizi

	Sum of Squares	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,886	1,443	,050	,952
Within Groups	6684,831	29,064		

Tablo 2' de gruplar arası kareler toplamı 2,886, grup içi kareler toplamı ise 6684,831 olarak belirlenmiştir. Gruplar arası ortalama kare değeri 1,443, grup içi ortalama kare değeri ise 29,064 olarak hesaplanmıştır. Yapılan testi sonucunda $F = 0,050$ ve $p = 0,952$ olarak bulunmuştur. Elde edilen p değerinin 0,05'ten büyük olması ($p > 0,05$), katılımcıların ilgili değişkene ilişkin puanlarının okudukları bölüm değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında incelenen değişken bakımından öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümün anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir. Bu durum, ilgili değişkenin bölümden bağımsız bir yapı sergileyebileceğini ve bireylerin bu

konudaki düzeylerinin daha çok bireysel deneyimler, eğitim süreçleri veya çevresel faktörler tarafından şekillenebileceğini düşündürmektedir

Tablo 3. Beslenme Bilgi Düzeyinin Okunan Bölüme Göre Karşılaştırılması Tukey Testi

(I) bölüm		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	Antrenörlük Eğitimi	-,01748	,85454	1,000
	Spor Yöneticiliği	,23252	,85454	,960
Antrenörlük Eğitimi	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	,01748	,85454	1,000
	Spor Yöneticiliği	,25000	,89852	,958

Tabloda 3’de Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Antrenörlük Eğitimi ve Spor Yöneticiliği bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler arasındaki ortalama farklar incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre bölümler arasında ölçülen değişken açısından **istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$)**.

Tablo 4. Sınıf Değişkenine Bağlı Tek Yönlü Varyans Analizi

	Sum of Squares	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	52,901	17,634	,609	,610
Within Groups	6634,815	28,973		

Tablo 4’de yer alan analiz sonuçları incelendiğinde gruplar arası kareler toplamının 52,901, grup içi kareler toplamının ise 6634,815 olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak hesaplanan F değeri 0,609 ve anlamlılık düzeyi $p = 0,610$ olarak bulunmuştur. Elde edilen p değerinin 0,05’ten büyük olması ($p>0,05$), katılımcıların ölçekten elde ettikleri puanların sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular, incelenen değişken açısından öğrencilerin puanlarının sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, öğrencilerin

benzer öğrenme ortamlarında bulunmaları ve ilgili bilgiye farklı kaynaklar aracılığıyla erişebilmeleri ile açıklanabilir.

Tablo 5. Beslenme Bilgi Düzeyinin Sınıf Değişkenine Göre Karşılaştırılması Tukey Testi

(I) sınıf		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
1	2	1,38590	1,11793	,602
	3	1,18135	1,11793	,716
	4	,87075	,94503	,793
2	1	-1,38590	1,11793	,602
	3	-,20455	1,14759	,998
	4	-,51515	,97994	,953
3	1	-1,18135	1,11793	,716
	2	,20455	1,14759	,998
	4	-,31061	,97994	,989

Tabloda 5’de sınıf düzeyleri (1., 2., 3. ve 4. sınıf) arasındaki ortalama farkların karşılaştırılması amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre sınıf düzeyleri arasındaki tüm karşılaştırmalarda **anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$)**.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğrencilerin beslenme bilgi düzeyleri cinsiyet değişkenine göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Ancak kadın öğrencilerin beslenme bilgi düzeyinin daha fazla olduğu saptanmıştır. Literatürde kadınların ve erkeklerin beslenme bilgi düzeyleri arasındaki farkı ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları kadınların beslenme bilgi düzeyinin daha iyi olduğunu ortaya koyarken bazılarımda erkeklerin beslenme bilgi düzeyinin daha iyi olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir:

De Vriendt ve ark., 2009 yılındaki çalışmalarında kadınların, Dallongeville ve ark., 2001 tarafından yapılan çalışmada ise erkeklerin beden kitle indeksi ile beslenme bilgisi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmişken; bazı çalışmalar ise pozitif yönde bir ilişki bildirmiştir (Gómez ve ark., 2011). Akkartal ve Gezer (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, bireylerin

beslenme bilgisi düzeylerindeki artışın; BKİ, bel çevresi ve vücut yağ kütlelerinde azalma ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Koch ve arkadaşları (2021), Bibiloni ve ark. (2017), Barbosa ve ark. (2016) gibi farklı çalışmalarda da benzer şekilde kadınların beslenme bilgisi düzeylerinin istatistiksel olarak daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Kołłajtis-Dołowy ve Żamojcin (2016) tarafından yapılan bir araştırmada ise erkek bireylerin %25'inden fazlasının beslenme bilgilerini artırma konusunda isteksiz olduğu, bu durumun erkeklerin bilgi edinme motivasyonunun daha düşük olabileceğini düşündürdüğü belirtilmiştir. Gökpınar ve arkadaşları 2023 yılında yaptıkları çalışmalarında, beslenme bilgi düzeyi bakımından spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören kız öğrencilerin lehine istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit etmişlerdir ($p<0,05$). Yılmaz ve Seker 2020 yılındaki çalışmalarında, cinsiyetin beslenme bilgisi seviyesi üzerinde etkisinin olmadığı bildirilmiştir.

Bölüm değişkenine bağlı tek yönlü varyans analizi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Sınıf değişkenine bağlı yapılan tek yönlü varyans analizi sonunda, bütün sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamsız bir farklılık belirlenmiştir. Bu istatistiki verilerden yola çıkarak spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerinin hepsinin beslenme bilgi düzeylerinin bir birlerine yakın oldukları söylenebilir. Bu sonucun en büyük etkenlerinden birisinin spor bilimleri fakültelerinin ders müfredatından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğrenciler beslenme ve diğer sağlıkla ilgili dersler aldıklarından dolayı beslenme ile ilgili farkındalık düzeyleri de yükselmiştir. Uzu ve arkadaşları tarafından 2021 yılında yapılan bir çalışmada, bireysel spor yapan öğrencilerin sporcu beslenmesi bilgi düzeylerinin takım sporu yapanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Yılmaz ve karaca 2019 yılındaki çalışmalarında, Spor yapan ve sedanter üniversite öğrencilerinin beslenme bilgi tutumlarının incelendiği bir çalışmada kadınların beslenme bilgi ortalamaları daha yüksek olmasına rağmen gruplar arası anlamlı bir fark bulunmamıştır. Özdoğan ve Özcelik 2011 yılındaki çalışmalarında, birinci sınıf öğrencilerinin beslenme bilgisi ortalaması, dördüncü sınıf öğrencilerinin beslenme bilgi ortalamasından daha düşük bulunmuştur.

5. KAYNAKÇA

1. Akkartal, Ş., & Gezer, C. (2020). Is nutrition knowledge related to diet quality and obesity? *Ecology of Food and Nutrition*, 59(2), 119–129.
2. Alphan, E. (2013). Hastalıklarda beslenme tedavisi (1. Baskı). Hatipoğlu Yayınları.

3. Barbosa, L. B., Vasconcelos, S. M. L., Correia, L. O. dos S., & Ferreira, R. C. (2016). Nutrition knowledge assessment studies in adults: A systematic review. *Ciência & Saúde Coletiva*, 21(2), 449–462.
4. Baysal, A. (2007). *Beslenme. Şahin Matbaacılık*.
5. Baysal, A., Aksoy, M., Besler, H. T., Bozkurt, N., Keçecioglu, S., Mercanlıgil, S. M., Merdol, T. K., Pekcan, G., & Yıldız, E. (2014). *Diyet el kitabı* (8. Baskı). Hatiboğlu Yayıncılık.
6. Bibiloni, M. D. M., Coll, J. L., Pich, J., Pons, A., & Tur, J. A. (2017). Body image satisfaction and weight concerns among a Mediterranean adult population. *BMC Public Health*, 17(1), 1–11.
7. Çingöz, Y. E., Mavibaş, M., Asan, S., & Sevindik, B. (2021). Meslek gruplarına göre serbest zaman fiziksel aktivite kısıtlayıcılarının araştırılması. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 103–113.
8. Dallongeville, J., Marecaux, N., Cottel, D., Bingham, A., & Amouyel, P. (2001). Association between nutrition knowledge and nutritional intake in middle-aged men from Northern France. *Public Health Nutrition*, 4(1), 27–33.
9. Deakin, V., Kerr, D., & Boushey, C. (2015). Measuring nutritional status of athletes: Clinical and research perspectives. In *Clinical sports nutrition* (pp. 27–53).
10. De Vriendt, T., Matthys, C., Verbeke, W., Pynaert, I., & De Henauw, S. (2009). Determinants of nutrition knowledge in young and middle-aged Belgian women and the association with their dietary behaviour. *Appetite*, 52(3), 788–792.
11. Ersoy, G. (2016). *Fiziksel uygunluk (fitness), spor ve beslenme ile ilgili temel öğretiler* (2. Baskı). Nobel Tıp Kitabevleri.
12. Gómez, C. G., Martínez, L. J., Levy, T. S., Guerra, A. G., & Curiel, A. Á. (2011). Nutritional knowledge and its association with overweight and obesity in Mexican women with low socioeconomic level. *Archivos Latinoamericanos de Nutrición*, 61(4), 396–405.
13. Gök, O., & Okan, İ. (2020). Milli takım sporcularının antrenör davranışlarına ilişkin görüşlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(4), 486–498.
14. Gökpınar, B., Yoncalık, O., & Taşbilek Yoncalık, M. (2023). Üniversite öğrencilerinin uyku kalitesi, beslenme bilgi düzeyleri ve bazal metabolik hız seviyelerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 190–201.

15. Güneyli, U. (1988). 4–6 yaş grubu çocuklarında beslenme alışkanlıkları ve bunları etkileyen etmenler. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 17, 36–41.
16. Kızıltan, G. (2000). Başkent Üniversitesi yiyecek içecek işletmeciliği programına kayıtlı öğrencilerin beslenme bilgi düzeyi ve beslenme durumuna beslenme eğitiminin etkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 29(2), 34–41.
17. Koch, F., Hoffmann, I., & Claupein, E. (2021). Types of nutrition knowledge, their sociodemographic determinants and their association with food consumption: Results of the NEMONIT study. *Frontiers in Nutrition*, 8, 630014.
18. Kołtajtis-Dołowy, A., & Żamojcin, K. (2016). The level of knowledge on nutrition and its relation to health among Polish young men. *Roczniki Panstwowego Zakladu Higieny*, 67(2), 155–161.
19. Okur, E. (2021). Amatör ve profesyonel takım futbolcularının besin tüketimleri ve beslenme destek ürünlerinin kullanma durumları ile bazı antropometrik ölçümlerin karşılaştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi.
20. Özçelik, A. (2021). Beden eğitimi öğretmenlerinin Covid-19 pandemisi sürecindeki fiziksel aktivite düzeylerinin ve beslenme alışkanlıklarının incelenmesi: Çanakkale örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
21. Özdoğan, Y., & Özçelik, A. O. (2011). Evaluation of the nutrition knowledge of sports department students of universities. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 8(1), 1–7.
22. Pruna, R., & Lizarraga, A. (2019). Nutrition and sport: New conceptual approaches today. *Medicina Clínica*, 153(7), 281–283.
23. Samar, E. (2022). Artvin Çoruh Üniversitesi personelinin pandemi sürecinde fiziksel aktivite ve beslenme alışkanlıklarının belirlenmesi. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 11(1), 19–29.
24. Süel, E., Şahin, İ., Karakaya, M. A., & Savucu, Y. (2006). Elit seviyedeki basketbolcuların beslenme bilgi ve alışkanlıkları. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 20(4), 271–275.
25. Ulaş, A. G. (2018). ADÜ beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin sporcu beslenmesi ile ilgili farkındalıkları (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

26. Uzlu, G., Koç, M., Akgöz, H. F., Yalçın, S., & Çöl, B. G. (2021). Sporcu üniversite öğrencilerinin beslenme bilgi düzeylerinin ölçülmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14, 227–240.
27. Yılmaz, G., & Karaca, S. (2019). Spor yapan ve sedanter üniversite öğrencilerinin beslenme bilgi tutum ve yaşam kalitelerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(3), 258–266.
28. Yılmaz, G., & Şeker, R. (2020). The effect of nutrition course on the nutrition knowledge level. *Progress in Nutrition*, 22, 175–181.
29. Yılmaz, H. Ö., Haklı, D. A., & Toğuç, H. (2021). Nutrition knowledge scale (NKS): Development, factor structure, and validation for healthy adults. *Progress in Nutrition*, 23, e2021104.
30. Zorba, E. (1999). Herkes için spor ve fiziksel uygunluk. *GSGM Eğitim Dairesi*.

A NEW ATTRACTION IN TURKISH TOURISM: EXAMINING UNESCO WORLD HERITAGE SITES FROM A SUSTAINABLE TOURISM PERSPECTIVE

Res. Asst. Yağmur CAN GABERLİ

Siirt University, The School of Tourism and Hotel Management

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0828-0954>

yagmur.can@siirt.edu.tr +90 554 293 86 20

Turkey stands out as a significant tourism destination in the world with its rich cultural and natural heritage. However, tourism demand is currently concentrated in areas and regions with beaches, sand, sun, and, all-inclusive accommodation options. While Turkey ranks among the most visited countries, this situation causes it to fall to the bottom of the list in terms of tourist spending. Therefore, there is a need for different alternatives that will bring both tourism demand and per capita tourist spending to reasonable levels for both the local population and on a macro scale. This necessitates the sustainable use of natural and cultural heritage and the development of different tourism models. Turkey possesses not only beaches used in a single season but also significant historical and cultural sites, as well as industrial heritage sites, that are included in the UNESCO World Heritage List. These UNESCO World Heritage sites reflect the country's historical and cultural diversity, enhancing its tourism potential. UNESCO World Heritage Sites offer a significant opportunity for alternative and sustainable tourism practices. The aim of this study is to evaluate UNESCO World Heritage Sites in Turkey from a sustainable tourism perspective and to examine how these sites can be positioned as alternatives to beach-sand-sun tourism. This study aims to address the economic, social, and environmental sustainability dimensions of cultural heritage tourism. The research shows that UNESCO World Heritage Sites in Turkey have a high appeal for tourists wishing to experience cultural, natural, and industrial heritage. On the other hand, local participation and awareness programs are critical for the preservation of these sites and the equitable sharing of tourism benefits. Within the scope of this study, a shift away from the classic sea, sand, and sun tourism model and more sustainable and alternative tourism policies are proposed for Turkey.

Key Words: Sustainable Tourism, Alternative Tourism, Cultural Tourism, Turkey's UNESCO World Heritage Sites

THE REFLECTION OF A MASTERPIECE OF ART ON TOURISM: VAN GOGH'S STARRY NIGHT AND THE RISE OF ART-INSPIRED TOURISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Res. Asst. Yağmur CAN GABERLİ

Siirt University, The School of Tourism and Hotel Management

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0828-0954>

yagmur.can@siirt.edu.tr +90 554 293 86 20

Tourism is no longer solely an activity based on natural and historical resources; it is increasingly interacting with culture, art, and creative industries. Artworks, in particular, can enhance the international visibility of cultural destinations and become powerful symbols that can drive tourist demand. This relationship between art and tourism constitutes an important area of research, as the cultural image created by a particular artwork or artist shapes destination perception and influences visitor motivations. In this context, the impact of art on tourism is considered a crucial element in the development of cultural tourism. The interaction between art and tourism not only considers culture as a supply element but also offers a significant solution to the seasonality problem in tourism. Successful examples of this interaction, attracting visitors, can be found in various destinations around the world. One of the most important and striking examples is Vincent van Gogh's famous painting, *The Starry Night*. Created in 1889, this work has become an important symbol not only in art history but also in popular culture and tourism. The powerful visual language of the painting "*Starry Night*," with its romantic and mystical atmosphere, has gained widespread recognition worldwide and inspired the creation of art-themed tourism experiences in various geographies. This demonstrates that works of art are not merely cultural objects exhibited in museums, but also creative elements that can shape the tourist identity of destinations. In recent years, art-based tourism practices have become widespread in various countries. In this context, Bosnia and Herzegovina has become one of the destinations where art-inspired tourism practices have attracted attention. The *Starry Night* Retreat Park, which has no equivalent in the world, is a notable example of this. The park is structured using a unique landscape design to reflect the sketch of the famous painter Van Gogh's *Starry Night* painting. The aesthetic experience created by art not only offers visitors a visual experience but also provides a process of cultural discovery. This reveals that art is an important element that enriches the tourist experience and contributes to destination branding. Tourism activities inspired by works of art strengthen the cultural identity of destinations and increase tourist diversity by offering visitors different experiences. Art-based tourism, especially when considered within the framework of creative tourism approaches, allows visitors not only to see a destination but also to experience an artistic atmosphere. In this context, examining the effects of art on tourism constitutes an important research area for understanding the development of cultural tourism. This study examines the cultural and artistic impact of Van Gogh's *Starry Night* painting from a tourism perspective and aims to investigate the role of artworks on the tourist appeal of destinations. Thus, an assessment is presented to understand the potential contributions of artworks to cultural tourism and destination development.

Key Words: Cultural Tourism, Art, Art-Based Tourism, Van Gogh, *Starry Night*

GASTRONOMİDE KİMLİK POLİTİKALARI: GASTRONATİONALİZM, GASTRONATİVİZM VE GASTROREGIONALİZM ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Merve ONUR

Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

merveonur@kayseri.edu.tr – <https://orcid.org/0000-0001-7985-1243>

ÖZET

Gastronomi, beslenme pratiklerini dışında kimlik inşası, kültürel aidiyet ve siyasal söylemlerin üretildiği çok boyutlu bir toplumsal alanı da sembolize etmektedir. Küreselleşme, göç hareketleri ve kültürel etkileşimlerin artmasıyla birlikte yemek kültürü üzerinden şekillenen kimlik politikaları akademik literatürde giderek daha fazla tartışılmaktadır. Ancak literatürde gastronationalizm, gastronautivizm ve gastroregionalizm kavramlarının zaman zaman birbiri yerine kullanıldığı ve aralarındaki sınırların net biçimde ayrıştırılmadığı görülmektedir. Bu çalışma, kavramsal netlik sağlamak amacıyla söz konusu üç kavramı karşılaştırmalı bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada gastronationalizm, ulusal mutfakın tarihsel süreklilik ve yasal miraslaştırma üzerinden ulusal kimliğin sembolik bir unsuru hâline getirilmesi bağlamında incelenmektedir. Gastronautivizm ise gastronomiyi, topluluk üyeliğini tanımlayan ve aidiyet sınırlarını belirginleştiren bir ideolojik araç olarak ele almakta; özellikle “biz” ve “öteki” vurgularının kimlik siyasetindeki rolünü mutfak üzerinden görünür kılmaktadır. Gastroregionalizm ise kimlik siyasetini yerel ve bölgesel düzeyde, “bölgesel özgünlük” ve “farklılık” vurguları üzerinden ulusal mutfak anlatısına alternatif temsil biçimlerinin nasıl ortaya çıktığını açıklamaktadır. Çalışmanın temel katkısı, bu üç kavramı birbirine alternatif kavramlar olmadığını farklı politikalarla ele alınan siyasi bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Çalışma, gastronomi literatürüne kavramsal bir katkı sunmayı ve kimlik politikalarına ilişkin disiplinler arası tartışmalara kuramsal bir zemin sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Kimlik Politikaları, Gastronautionalizm, Gastronautivizm, Gastroregionalizm.

IDENTITY POLITICS IN GASTRONOMY: A CONCEPTUAL ASSESSMENT OF GASTRONATIONALISM, GASTRONATIVISM, AND GASTROREGIONALISM

ABSTRACT

Gastronomy symbolizes not only nutritional practices but also a multifaceted social space where identity is constructed, cultural belonging is established, and political discourses are produced. With globalization, migration movements, and increased cultural interactions, identity politics shaped through food culture are increasingly discussed in academic literature. However, in the literature, the concepts of gastronationalism, gastronativism, and gastroregionalism are sometimes used interchangeably, and the boundaries between them are not clearly defined. This study aims to examine these three concepts within a comparative framework in order to provide conceptual clarity. This study examines gastronationalism in the context of how national cuisine becomes a symbolic element of national identity through historical continuity and legal heritage. Gastronativism, on the other hand, views gastronomy as an ideological tool that defines community membership and clarifies the boundaries of belonging; it particularly highlights the role of "us" and "the other" in identity politics through the medium of cuisine. Gastroregionalism, on the other hand, extends identity politics to the local and regional level, explaining how alternative forms of representation emerge in the national culinary narrative through emphasis on "regional authenticity" and "difference." The study's main contribution is to demonstrate that these three concepts are not alternatives to each other, but rather have a political structure addressed through different policies. The study aims to provide a conceptual contribution to the gastronomy literature and to offer a theoretical foundation for interdisciplinary discussions on identity politics.

Keywords: Gastronomy, Identity Politics, Gastronationalism, Gastronativism, Gastroregionalism.

1. GİRİŞ

Gastronomi, gündelik yaşamın “doğal” ve siyasetten bağımsız görülen bir alanı gibi ele alınsa da, toplumsal aidiyetlerin kurulmasında sembolik etkiye sahiptir (Lin vd., 2011). Ulus, bölge, yerellik, sınıf ve etnisite gibi kimlik kategorileri; yalnızca söylem ve kurumlar üzerinden değil, aynı zamanda tüketim alışkanlıkları, beslenme programları ve ulus mutfak anlatıları üzerinden de süreklilik kazanır. 18. yüzyıl gastronomi düşünürlerinden Jean Anthelme Brillat-Savarin’in “*bana ne yediğini söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim*” ifadesi, bireyin tüketim tercihleri ile kimliği arasında doğrudan bir ilişki kurar: Kişinin ne yediği, onun kimliğine, yaşam tarzına ve kültürel aidiyetine dair ipuçları sunar (Bober, 2003). Bu nedenle yemek kültürü, kimlik politikalarının hem görünür kılındığı hem de sıradanlaştırılarak meşrulaştırıldığı bir saha olarak düşünülebilir. Ulusların ortak semboller ve paylaşılan gündelik pratiklerle mutfak bu ortaklığın en güçlü taşıyıcılarından biridir (Anderson, 2020). Doğdubay ve Sünnetçioğlu (2015), bir mutfağın gastronomik kimliğinin oluşumunda belirleyici olan unsurlarını ise; tarihsel süreç, kültürler arası etkileşim, doğal çevre ve coğrafi özellikler, din, kültürel birikim, göçebe yaşam biçimi ve etnik çeşitlilik şeklinde sıralamaktadır. Bu çerçevede gastronomi, milliyetçilik yaklaşımıyla doğrudan ilişkilidir (Billig, 1995).

Yemek tercihleri, menüler, gelenek vurgusu, coğrafi işaretler ve otantiklik iddiaları; bir yandan kültürel miras söylemlerini beslerken, diğer yandan “kime ait?” sorusunu siyasallaştırarak aidiyet sınırlarını pekiştirir. Bu nedenle gastronomi alanındaki tartışmalar, kültürel çalışmalar ile siyaset sosyolojisi arasındaki kesişimde, kimlik ve iktidar ilişkilerini görünür kılmaktadır. Gastronomi ve kimlik ilişkisinin ulusal ölçekte nasıl inşa edildiğine dair etkili tartışmalardan biri, “ulusal mutfak” fikrinin kendiliğinden değil; metinler (ör. yemek kitapları), uzmanlık söylemleri ve sınıflandırma pratikleri aracılığıyla kurulduğunu gösteren çalışmalardır. Örneğin yemek kitaplarının bölgesel çeşitliliği “ulusal mutfak” çatısı altında standardize etme ve temsil etme kapasitesi, gündelik kültür üzerinden ulusal kimliği yansıtabilir (Appadurai, 1988). Dolayısı ile yiyecekler; dinsel, ulusal, sınıfsal, etnik ve bireysel sınırlar çerçevesinde anlam kazanarak, topluluğun sembolik temsil araçlarından biri hâline gelmekte ve bu yönüyle ulus kimliğinin inşasında ve ifade edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Fırat, 2014). Bu yaklaşım, gastronominin yalnızca kültürel bir “yansıma” değil; kimliği kuran ve düzenleyen bir mekanizma olduğunu vurgular.

Son yıllarda gastronomi literatürü, yemek ile kimlik arasındaki ilişkinin siyasal boyutlarını açıklamaya yönelmiş; tartışmalar özellikle gastronationalizm, gastronativizm ve gastroregionalizm kavramları etrafında yoğunlaşmıştır. Bu kavramlar, yemeğin yalnızca kültürel bir pratik değil, aynı zamanda ulusal sınırların çizilmesinde, yerel aidiyetlerin kurulmasında ve “yerli/yabancı” ayrımının yeniden üretilmesinde işlev gören bir siyasal araç olduğunu ortaya koymaktadır (Lelieveldt, 2017). Bununla birlikte literatürde söz konusu kavramların zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı, kimi çalışmalarda ise kapsamlarının yeterince ayrıştırılmadığı görülmektedir. Bu çalışma, gastronomide kimlik politikalarını görünür kılmayı hedeflemekte; söz konusu üç kavramı karşılaştırmalı biçimde ele alarak aralarındaki kavramsal sınırları, kesişim noktalarını ve ayrışma alanlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kimlik politikaları açısından değerlendirildiğinde yemek, gündelik yaşam içinde ortaklık ve “biz” duygusu yaratırken, aynı zamanda bir yemeğin ya da mutfağın “kime ait olduğu” sorusunu yeniden gündeme getirerek sembolik sınırlar çizen bir araç olarak işlev görmektedir (Harrington, 2005; Yang, Lattimore ve Lai, 2014; Lin, 2006). Kimliğimiz hem ne yediğimizle hem de ne yemeyi reddettiğimizle tanımlanır. Yiyeceklerimizi nereden satın aldığımız da kimliğimizle ilişkilidir. Alışverişi büyük zincir marketlerden mi yoksa daha seçkin ve organik ürünler sunan mağazalardan mı yaptığımız; süpermarketi mi yoksa çiftçi pazarını mı tercih ettiğimiz yalnızca ekonomik bir karar değildir. Bu tercihler, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde, bireyin değerlerini, yaşam tarzını ve kimliğini de yansıtır (Black, 2023). Bu bağlamda gastronomi yalnızca kültürel bir ifade şekli değil, kimliğin ifade edildiği siyasal bir alan olarak da kavramsallaştırılmaktadır. Bu genel çerçeve içinde gastronationalizm, gastronativizm ve gastroregionalizm kavramları, gastronomide kimlik politikalarının farklı ölçeklerde ve farklı mekanizmalar aracılığıyla nasıl işlediğini analitik olarak ayrıştırmayı mümkün kılmaktadır.

2.1. Gastronationalizm

Gastronationalizm, DeSoucey’nin (2010) kavramsallaştırdığı biçimiyle, gıdanın üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinin ulusal aidiyeti oluşturma ve sürdürme biçimlerine odaklanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, gastronominin yalnızca ekonomik ya da kültürel bir alan olmadığını; aynı zamanda ulusal kimliğin sembolik olarak inşa edildiği ve temsil edildiği bir alan olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Türkçe kaynaklarda bu kavram “gastromilliyetçilik” ya da “mutfak milliyetçiliği” olarak adlandırılmaktadır (Pulluk ve Örnek, 2021).

Gastromilliyetçilik veya mutfak milliyetçiliği kavramları en anlaşılır biçimde tanımlanacak olursa, bir ulusun kendi mutfak kültürünün ürünü olan yemekleri yaparken, sunarken ve tanıtırken tüm bu süreci milliyetçi duyguları ön planda tutarak yapmasıdır (DeSoucey, 2010; Mincyte, 2011’den aktaran Bucak ve Yiğit, 2019). Gastromilliyetçilik kapsamında ortaya çıkan uygulamalar, özellikle coğrafi işaretler, kalite standartları ve kültürel miras politikaları üzerinden şekillenir. Bu süreçte belirli ürünler, ulusal kültürün özgün ve tarihsel bir parçası olarak tanımlanır ve resmî biçimde tescillenir (Huysmans, 2022; Şahin, 2017; Türkpatent, 2026). Bu süreçte çoğu zaman ürünün maddi kökeninden ziyade, onun temsil hakkının kim tarafından ve hangi söylemle sahiplenildiğidir (DeSoucey, 2010).

Ichijo (2020), gastronationalizm literatürünün zamanla devlet merkezli bir çerçevenin ötesine geçtiğini ve gündelik pratikleri, sivil aktörleri ve ulus ötesi etkileşimleri de kapsayacak şekilde genişlediğini belirtmektedir. Bu bağlamda gastrodiplomasi, ulusal mutfağın uluslararası alanda tanıtılması yoluyla gastronominin bir “yumuşak güç” aracına dönüştüğü tipik bir gastronationalist strateji olarak öne çıkmaktadır (Ichijo, 2020; Leer, 2019; Jönsson, 2020).

2.2. Gastronativizm

Gastronativizm, Parasecoli’nin (2022) kavramsallaştırmasıyla, gastronominin “kimler topluluğa aittir, kimler değildir?” sorusunu ideolojik olarak ilerleten daha dışlayıcı bir kimlik siyasetine işaret eder. Gastronativizm üzerine gıda politikaları ve gıdanın siyasal bir araç olarak kullanımı bağlamında da çok sayıda çalışma (DeSoucey, 2010; Ichijo & Ranta, 2016; Ichijo, Johannes & Ranta, 2019; Johannes, 2020) yayımlanmıştır. Bu yaklaşım, gastronominin yalnızca ortaklık üretmediğini; aynı zamanda kültürel, etnik ve ulusal sınırların sertleştirildiği

bir aidiyet şekli olarak işleyebileceğini vurgular. Gastronomist söylemler genellikle “yerli”, “bizim” ve “otantik” olanın korunması gerektiği fikri etrafında şekillenir. Gastronomizm politikası ile yiyecek hem kapsama hem de dışlama aracı olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Örneğin, Peru’daki Afrikalı Amerikalılar ve Yerli topluluklar örnek gösterilerek, belirli bir ülkede ötekileştirilen grupların yemek kültürünün onları “düşük kaliteli, sağlıksız ya da hatta saf olmayan” olarak damgalamak için kullanılabildiği ortaya konulmaktadır (Black, 2023). Bu bağlamda gıda, topluluk üyeliğinin sembolik bir testi hâline gelir; göçmen mutfakları kültürel tehdit olarak sunulabilirken, yerli işletmeler daha ahlaki ve kültürel olarak yüceltilebilmektedir (Parasecoli, 2022). Bakıldığında, gastronomi, göç karşıtı söylemlerle ilişkilendirilebilmekte ve dışlayıcı siyasal projelerin bir parçası hâline gelebilmektedir. Bu perspektif, gastronomide kimlik politikalarının her zaman kapsayıcı olmadığını; belirli bağlamlarda açık biçimde dışlayıcı ve hiyerarşik sonuçlar doğurabildiğini de görünür kılmaktadır (Herman, 2022; Fine, 2023; Poppi, 2025). Sonuç olarak kavram, yiyeceğin siyasal amaçlar doğrultusunda yumuşak güç kullanarak bizi ötekenden ayıran mücadele aracı olarak kullanılabildiğini ifade etmektedir.

2.3. Gastroregionalizm

Gastroregionalizm, kimlik siyasetini ulusal ölçeğin altına indirerek, yerel ve bölgesel mutfakların kurumsallaşma süreçlerini ve ulusal mutfak anlatısıyla kurdukları ilişkileri incelemektedir. Ayora-Diaz (2010), bölgesel gastronominin özellikle yemek kitapları, restoran pratikleri ve festivaller aracılığıyla bölgesel mutfakların ayırt edici bir kimlik göstergesi hâline geldiğini göstermektedir. Bu süreçte bölgesel mutfaklar, ulusal mutfakların homojenleştirici anlatısına karşı alternatif bir temsil alanı üretir. Appadurai’nin (1988) vurguladığı gibi, yemek kitapları ve reçeteler yalnızca teknik bilgi aktarmaz; aynı zamanda belirli bir mutfak geleneğini ifade eder. Gastroregionalist pratikler bu yönüyle sembolik rekabet ve temsil mücadelesi üretme potansiyeline sahiptir. (Herman, 2022; Fine, 2023; Poppi, 2025; Reches, 2017).

3. Gastronomik Kimlik Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

Bu üç kavram birlikte ele alındığında, gastronomide kimlik politikalarının çok ölçekli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Gastronationalizm, gastronomiyi ulusal düzeyde temsil, otantiklik ve miraslaştırma siyaseti çerçevesinde ele alırken; gastronomizm, topluluk üyeliği üzerinden işleyen biz ve öteki sınırlandırmasına odaklanmaktadır. Gastroregionalizm ise kimlik siyasetini yerel ve bölgesel düzeye taşıyarak, ulusal mutfak anlatısına karşı alternatif yaklaşımların nasıl üretildiğini incelemektedir. Kuramsal açıdan bakıldığında bu yaklaşımlar, gastronomik kimlik siyasetinin iki temel işleve dayandığını ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki sembolleştirme ve miraslaştırma, ikincisi ise aidiyet inşası ve kültürel konumlandırma. Sembolleştirme, belirli yemeklerin, tariflerin ve ürünlerin ulusal, bölgesel ya da topluluk temelli bir kimliğin sembolüne dönüştürülmesini ifade ederken (Appadurai, 1988); aidiyet inşası işlevi gastronomiyi topluluklar arası farklılıkları görünür kılan ve kimliksel konumları belirginleştiren bir kültürel araç hâline getirmektedir (Parasecoli, 2022; Herman, 2022; Fine, 2023; Poppi, 2025).

Tablo 1. Gastronomi Kimlik Politikaları Kavramsal Karşılaştırması

Boyut	Gastronationalizm	Gastronativizm	Gastroregionalizm
Kapsam	Ulusal	Topluluk / etno-kültürel	Bölgesel / yerel
Temel Soru	“Bu yemek/ürün hangi ulusa aittir?”	“Bu mutfak kime aittir, kim dışarıda kalır?”	“Bu mutfak hangi bölgeyi temsil eder?”
Baskın Kimlik Kategorisi	Ulusal kimlik	Yerli / yerli olmayan	Bölgesel kimlik
Kimlik Söyleminde Öne Çıkan Unsurlar	Ulusal tarihsellik ve süreklilik vurgusu	“Yerli” olana üstünlük atfı	Bölgesel özgünlük ve farklılık
Gastronomik Kimliğin İnşa Unsurları	Coğrafi işaret tescili, Kalite standartları ve kültürel miras politikaları	Yerli ve otantik mutfak, işletmeler, topluluklar	Bölgesel yemek kitapları, restoran pratikleri ve festivaller
Kimlik Politikası	Yasal miraslaştırma	Aidiyetlik/yerel/sınırlayıcı kimlik siyaseti	Temsil mücadelesi ve farklılaşma
Gastronomi Kimliğini Koruma Stratejileri	Kaynağı ve özgünlüğü korumak	Göç ve kültürel tehditlerden korumak	Otantikliği korumak
Ana Kaynaklar	DeSoucey (2010); Ichijo (2017, 2020); Leer (2019); Huysmans (2022)	Parasecoli (2022); Herman (2022); Fine (2023); Poppi (2025)	Ayora-Diaz (2010); Reches (2017); Lelieveldt (2017)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gastronomi, yalnızca kültürel mirası aktaran bir unsur olmasının yanı sıra kimliklerin şekillendiği, aidiyetlerin kurulduğu ve toplumsal sınırların belirlendiği dinamik bir alandır. Çalışmada, gastronationalizm, gastronativizm ve gastroregionalizm kavramlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, gastronomideki kimlik siyasetinin tek bir düzeyde açıklanamayacak bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle gastronomi, hem ortak aidiyet duygularının güçlendirildiği hem de farklılıkların belirginleştiği bir toplumsal etkileşim alanı olarak değerlendirilmelidir (Herman, 2022; Fine, 2023; Poppi, 2025). Gastronationalizm, ulusal mutfağın tarihsel sürekliliği ve yasal miraslaştırma aracılığıyla temsil edilmesini sağlayarak gastronomiyi ulus inşa süreçlerinin sembolik bir unsuru hâline getirmektedir. Gastronativizm ise ulusal çerçeveyi daha dar ve sınırlayıcı bir mantıkla üretmekte; gıdayı, topluluk üyeliğini belirleyen bir ideolojiye dönüştürmektedir. Bu durum, gastronominin göç, kültürel tehdit ve güvenlik tartışmalarıyla kolayca ilişkilendirilebildiğini ve

kimlik siyasetinin yoğunlaştığı dönemlerde daha görünür hâle geldiğini göstermektedir. Buna karşılık gastroregionalizm, bölgesel ve yerel mutfakların kurumsallaşmasını ve temsil mücadelesini öne çıkararak, kimlik siyasetini mikro ölçekli boyutla görünür kılmaktadır.

Bu çalışmanın en önemli kuramsal katkısı, söz konusu üç kavramı karşıt seçenekler olarak değil; farklı politik özellikler taşıyan ve bazı durumlarda iç içe geçen kavramsal araçlar olarak ele almasıdır. Bu çerçevede gelecekteki araştırmalar için birkaç öneri sunulabilir. İlk olarak, gastronationalizm, gastronativizm ve gastroregionalizm kavramlarının somut ampirik vakalar üzerinden karşılaştırmalı biçimde incelenmesi, kavramların bağlamsal farklılıklarını daha net ortaya koyacaktır. Özellikle göç alan kentler, çok kültürlü bölgeler ve uluslararası gastronomi etkinlikleri verimli araştırma sahaları sunmaktadır. İkinci olarak, medya, popüler kültür ve dijital platformlar (örneğin yemek programları, sosyal medya ve gastronomi influencer'ları) üzerinden yürütülecek çalışmalar, gastronomide kimlik siyasetinin güncel ve gündelik üretim biçimlerini analiz etmeye olanak sağlayacaktır. Üçüncü olarak, coğrafi işaretler, kültürel miras politikaları ve turizm stratejilerinin yerel aktörler üzerindeki etkisini inceleyen eleştirel çalışmalar, gastronominin politik boyutunu kimlik tartışmalarıyla daha güçlü biçimde ilişkilendirebilir.

Bu çalışma, gastronominin yalnızca “ne yenildiği” ile değil; “kimin yediği”, “kimin adına temsil edildiği” ve “kimin sınırın dışında kaldığı” ile ilgilenildiği de vurgulamaktadır. Gastronationalizm, gastronativizm ve gastroregionalizm kavramları aracılığıyla yapılan bu kavramsal değerlendirme, gastronomiyi kültürel miras söylemlerinin ötesinde, kimlik, iktidar ve aidiyet ilişkilerinin tartışıldığı ve farklarının ortaya çıkarılması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın, hem gastronomi çalışmaları literatürüne hem de kimlik politikalarına ilişkin disiplinler arası tartışmalara katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (2020). *Imagined Communities: Reflections On The Origin And Spread Of Nationalism*. In *The New Social Theory Reader* (Pp. 282-288). Routledge.
- Appadurai, A. (1988). How to Make A National Cuisine: Cookbooks In Contemporary India. *Comparative Studies in Society and History*, 30(1), 3-24.
- Ayora-Diaz, S. I. (2010). Regionalism and The Institution of The Yucatecan Gastronomic Field. *Food, Culture & Society*, 13(3), 397-420.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. Sage.
- Black, M. (2023). Gastronativizm. Erişim Adresi: <https://Foodanthro.Com/2023/01/11/Review-Gastronativizm/>. Erişim Tarihi: 16.01.2026
- Bober, P.P. (2003). *Sanat, Kültür ve Mutfak*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Bucak, T., & Yiğit, S. (2019). Gastromilliyetçilik ve Gastrodiplomasi Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1305-1320.

- Desoucey, M. (2010). Gastronationalism: Food Traditions and Authenticity Politics in The European Union. *American Sociological Review*, 75(3), 432-455.
- Doğdubay, M., & Sünnetçioğlu, A. (2014). Gastronomik Kimliğin Korunmasında Coğrafi İşaretlemenin Rolü: İnegöl Köftesi Örneği. *Eko-Gastronomi Dergisi*, 47.
- Fine, A. G. (2023). *Gastronativism: Food, Identity, Politics*. <https://doi.org/10.1177/00943061231191421cc>.
- Firat, M. (2014). Yemeğin İdeolojisi Ya Da İdeolojinin Yemeği: Kimlik Bağlamında Yemek Kültürü. *Folklor/Edebiyat*, 20(80), 129-140.
- Harrington, R. J. (2005). Defining Gastronomic Identity: The Impact of Environment and Culture on Prevailing Components, Texture and Flavors in Wine and Food. *Journal Of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 129-152.
- Herman, J. L. (2022). Book Review of Fabio Parasecoli's *Gastronativism*. Erişim Linki: <https://journals.openedition.org/aof/13844>. Erişim Tarihi: 20.01.2026
- Huysmans, M. (2022). Exporting Protection: EU Trade Agreements, Geographical Indications, and Gastronationalism. *Review of International Political Economy*, 29(3), 979-1005.
- Ichijo, A. (2017). The State Of The Field And Debates On Gastronationalism. *Nationalities Papers*, 48(2), 215-23.
- Ichijo, A. (2020). Food and Nationalism: Gastronationalism Revisited. *Nationalities Papers*, 48(Special Issue 2), 215–223.
- Ichijo, A., & Ranta, R. (2016). *Food, National Identity And Nationalism: From Everyday to Global Politics*. Palgrave Macmillan.
- Ichijo, A., Johannes, V., & Ranta, R. (2019). *The Emergence of National Food: The Dynamics of Food And Nationalism*. Bloomsbury Academic, Bloomsbury Publishing Plc.
- Johannes, V. (2020). *Nourishing The Nation: Food As National Identity In Catalonia*. Berghahn Books.
- Jönsson, H. (2020). A Food Nation Without Culinary Heritage? Gastronationalism in Sweden. *Gastronomy and Tourism*, 4(4), 223-237.
- Leer, J. (2019). Monocultural and Multicultural Gastronationalism: National Narratives in European Food Shows. *European Journal of Cultural Studies*, 22(5-6), 817-834.
- Lelieveldt, H. (2017). *Comment On Desoucey: Gastronationalism or Gastoregionalism?*. Available At SSRN 2984754.
- Lin, Y. C. (2006). *Food Images in Destination Marketing*. Purdue University.
- Lin, Y. C., Pearson, T. E., & Cai, L. A. (2011). Food As A Form of Destination Identity: A Tourism Destination Brand Perspective. *Tourism And Hospitality Research*, 11(1), 30-48.
- Parasecoli, F. (2022). *Gastronativism: Food, Identity, Politics*. Columbia University Press.

- Poppi, F. I. M. (2025). Ad Nauseam: Nationalism and Racism in Italian Food Stories. *Food, Culture & Society*, 28(5), 1224-1250.
- Pulluk, E., & Örnek, A. (2021). Gastrodiplomasi ve Gastromilliyetçilik. *Gastronomi Araştırmaları*, 55-63.
- Reches, L. (2017). *Region, Nation and Gastronomy: Regionalism in Gastronomic Texts of The Early 20th Century (1900-1939)*. City University of New York.
- Şahin, A. (2017). Gastromilliyetçilik Kavramının İncelenmesi: Coğrafi İşaret ve Markalaşma Faktörleri. *Journal Of International Social Research*, 10(48).
- TÜRKPATENT (2026). Türk Patent ve Marka Kurumu. Erişim Adresi: <https://ci.turkpatent.gov.tr/>. Erişim Linki: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Sayfa/Co%C4%9Fafi-İ%C5%9Faret-Nedir>. Erişim Tarihi: 14.01.2026
- Yang, C. L., Khoo-Lattimore, C., & Lai, M. Y. (2014). Eat To Live Or Live To Eat? Mapping Food And Eating Perception Of Malaysian Chinese. *Journal Of Hospitality Marketing & Management*, 23(6), 579-600.

THE MODERATING ROLE OF FINANCIAL LITERACY IN THE EFFECT OF HEALTH LITERACY ON RATIONAL DRUG USE

Öğr. Gör. Dr. Sabit UYGUN

Yüksek İhtisas Üniversitesi

sabituygun@yiu.edu.tr - 0009-0000-5757-9701

ABSTRACT

The objective of this study is to examine the effect of health literacy on the judicious utilisation of pharmaceuticals among university students and to ascertain whether financial literacy plays a moderating role in this relationship. Data were collected from associate degree students via an online survey, with a total of 443 students voluntarily participating in the study. The data obtained were analysed using the IBM SPSS Statistics programme. The structural validity of the scales was tested using something called Confirmatory Factor Analysis, or CFA for short. The reliability of the scales was then tested using something called the Cronbach Alpha coefficient. The interrelationships among health literacy, judicious pharmaceutical utilisation, and financial literacy, in addition to the moderating effect analysis, were executed employing the Hayes PROCESS Macro. According to the results of the analysis, health literacy has a positive and significant effect on rational drug use. In addition, it was established that financial literacy exerts a direct and substantial influence on the judicious use of drugs. The findings of the moderating effect analysis demonstrate that financial literacy performs a negative and statistically significant moderating function in the connection between health literacy and sensible drug usage. So, it was decided that as people get better at dealing with money, the good effect of being able to read and understand medicines is not as strong. The analysis shows that when it comes to rational drug use, financial management skills play a significant role, in addition to health knowledge. Rational drug use can be achieved by providing financial literacy training alongside health literacy training to university students. The behavioural health and health management literature is contributed to by this research through the evaluation of health literacy, financial literacy and rational drug use together.

Keywords: Health Literacy, Financial Literacy, Rational Drug Use

EVALUATION OF LIFE INSURANCE COMPANIES' PERFORMANCE USING THE TOPSIS METHOD

Öğr. Gör. Dr. Sabit UYGUN

Yüksek İhtisas Üniversitesi

sabituygun@yiu.edu.tr - 0009-0000-5757-9701

ABSTRACT

The insurance industry plays a significant role in the financial system, particularly in terms of risk management and the optimization of savings. The objective of this study is to evaluate the financial performance of life insurance companies using TOPSIS, a highly structured decision-making method. The financial performance of insurance companies operating in the life insurance sector in Turkey from 2020 to 2025 was analyzed in the study. In the study, a total of 13 financial ratios (S1, S2, S3, A1, A2, A3, A4, F1, K1, K2, K3, K4, K5) were used to measure the financial performance of companies, with these ratios including the capital adequacy, asset quality, liquidity, and profitability ratios. According to the analysis results, Bereket Katılım Hayat Sigorta achieved the highest performance value in 2020 and 2021. In 2022 and 2023, Mapfre Yaşam Sigorta had the highest performance value, and in 2024, BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta had the highest performance value, and in 2025, Quick Hayat Sigorta had the highest performance value. In addition, an examination of the mean performance values over time reveals that the year 2022 has been identified as the most successful year for life insurance companies, with a TOPSIS value of 0.50. It was seen that the lowest performance was 0.41, which was reached in 2024. The findings show that life insurance companies' financial performance has varied over time. It is believed that these results will contribute to the evaluation of financial performance and the making of strategic decisions in the insurance industry, as well as in the investment and policy-making sectors.

Keywords: Life insurance, financial performance, TOPSIS method, multi-criteria decision making, insurance sector.

İŞ YORGUNLUĞU VE KARIYER BAŞARISI İLİŞKİSİNDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK: SAĞLIK SEKTÖRÜNDE SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yüksek Lisans, Ayşenur HASOĞLU ENSERT*

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
aysenurhasoglu23@gmail.com- 0000-0001-7417-1345

ÖZET

Günlük yaşamda birçok iş yoğunluğuna maruz kalan sağlık çalışanları günün sonunda fiziksel, zihinsel ve hatta duygusal anlamda yorgunluk, tükenmişlik, bitkinlik hissetmektedir. Sağlık çalışanlarının görevleri gereği iş yükünün fazla olması, enerjilerinin azalmasına ve yorulmalarına neden olmaktadır. Bu durum iş performansına yansıdığı gibi çalışanların kariyer ve günlük yaşam ihtiyaçlarına yansıyabilmektedir. Ortaya çıkan motivasyonda bireylerin olumlu ya da olumsuz durum karşısında nasıl ve ne sürede başa çıkabildikleri, psikolojik sağlamlılıkta bireyin kendini tanıyıp tanımadığının göstergesidir.

Çalışmanın amacı; iş yorgunluğunun çalışan bireylerin iş yaşamları ve iş dışında gerçekleştirmek istedikleri kariyer başarıları ilişkisinin incelenmesine dayanarak, bu ilişkideki psikolojik sağlamlılık etkisini sistematik bir literatür incelemesi ile ortaya koymaktır. Dolayısıyla alandaki bilgi boşluğunun doldurularak literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Çalışmanın tasarlanma, yürütülme ve raporlanma sürecinde PRISMA bildirimi kullanılmıştır (Page, 2021). Çalışmanın literatür taraması ulusal çerçevede kabul gören bilimsel çalışmaların indekslendiği “Ulusal tez merkezi” ve “Dergi Park” veri tabanında, uluslararası kabul gören “Scopus”, “Web of Science”, “Wiley” veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. Kullanılan veri tabanlarında başlık, özet ve anahtar kelimelerde “*work fatigue*”, “*career success*” ve “*psychological resilience*” olarak tarama yapılmıştır. Araştıramaya sağlık sektöründe sağlık çalışanları ile yapılan çalışmalar dahil edilmiştir. Bu çalışmaların referans listeleri incelenerek ilgili atıflar için Google Scholar veri tabanı kullanılmıştır. Çalışmalar arasında tekrar eden belgeleri yönetmek, başlık ve özetleri incelemek ve akabinde araştırmaya uygun olduğu belirlenen çalışmaların tam metin kayıtları Zotero programı ile kayıt altına alınmış ve çalışmalar başlıklar altında dosyalanmıştır.

Elde edilen veriler tartışma ve değerlendirme kısmında ele alınarak uygulamaya yönelik öneriler sunulmuştur. Ayrıca, sonraki çalışmalara ışık tutması amacıyla kavramlar arasındaki ilişkilerin nicel veriler ile desteklenebileceği öneriler arasında sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: İş yorgunluğu, Kariyer başarıları, Psikolojik sağlamlılık, Sistematik derleme.

LEGAL NIHILISM: CAUSES, FORMS, AND PREVENTIVE MECHANISMS

Turdiyev Bexruz Sobirovich¹

¹ Professor, Doctor of Philosophy (DSc)

Department of Socio-Political Sciences, Faculty of History and Law, Bukhara State
University

<https://orcid.org/0000-0003-3260-3327>

bekiuz0302@yahoo.com

ABSTRACT

This article analyzes the essence of the phenomenon of legal nihilism, its theoretical and philosophical foundations, and the forms of its manifestation in social life. The study considers legal nihilism as a negative form of social consciousness and reveals the dialectical relationship between its internal (subjective) and external (socio-behavioral) aspects. It also provides a scientific substantiation of the causes of legal nihilism, its social danger, and its impact on the stability of the legal system. The article examines various forms and manifestations of legal nihilism and demonstrates how it can lead to the deformation of legal consciousness in society, the weakening of the principle of legality, and the violation of the rule of law. Based on the research results, priority directions for reducing and overcoming legal nihilism are identified, including the enhancement of legal culture, the improvement of the system of legal education, the consistent development of legislation, the strengthening of the effectiveness of the judicial and legal system, and the expansion of the population's legal literacy. The author emphasizes that overcoming legal nihilism is an important prerequisite for building a democratic rule-of-law state, strengthening the rule of law, and ensuring the reliable protection of human rights and freedoms.

Keywords: security, openness, tolerance, peace, sovereignty, cooperation, reform, SCO, international law, stability.

1. INTRODUCTION

The revised Constitution of the Republic of Uzbekistan constitutionally and legally establishes that the country is a sovereign, democratic, rule-of-law, social, and secular state. This constitutional provision implies that the activities of state authorities and administrative bodies are based on the principle of the rule of law, that laws possess the highest legal force, and that the principle of equality before the law applies to all subjects, including state bodies, officials, and citizens. This principle also clearly defines the scope of state power, ensures that its activities are limited by the Constitution and laws, and serves to prevent arbitrariness and abuse of power.

2. METHODS

This article employs systemic, dialectical, and comparative legal approaches. The phenomenon of legal nihilism is analyzed within the unity of philosophical and legal categories, and the interrelationship between its internal (subjective) and external (socio-behavioral) aspects is

examined. The methods of generalization, analysis, and synthesis are applied on the basis of normative legal sources, scholarly literature, and theoretical concepts.

3. RESULTS AND DISCUSSION

The essence of a democratic rule-of-law state is, above all, determined by the recognition of human rights and freedoms as the highest social value, as well as by the establishment of effective institutional and legal mechanisms for their respect, protection, and guarantee. In accordance with constitutional norms, human honor and dignity are inviolable, and the state assumes the responsibility to ensure their reliable protection.

The implementation of these tasks is closely connected with the independence of the judiciary, the strict observance of legality, the stability of law and order, and the enhancement of citizens' legal awareness and legal culture. An insufficient level of development of legal awareness and legal culture negatively affects the full and effective implementation of constitutional values in practice.

As President Shavkat Mirziyoyev noted, "In building a people-oriented state and civil society, it is important to enhance the legal awareness and legal culture of the population and to widely communicate the essence and significance of adopted laws and decisions to the public. Therefore, fostering respect for and compliance with the law among citizens from preschool and school to higher education institutions should become a primary task of all educational institutions as well as of every family" [1].

From this perspective, it is important to conduct a scientific analysis of the factors that hinder the full implementation in practice of the humanistic and democratic principles enshrined in the Constitution. One of such negative factors is legal (juridical) nihilism.

Nihilism (from the Latin nihil, meaning "nothing") is a system of philosophical views that questions generally accepted values, ideals, moral norms, culture, and such fundamental concepts as objective truth, knowledge, morality, values, and the meaning of life; in its most extreme form, it completely denies them [2].

In scholarly literature, a person who questions generally accepted moral and spiritual values, social ideals, rules and norms, the principles of culture, and the fundamental concepts of social life and, in its most radical form, completely denies them is referred to as a nihilist. Nihilistic positions manifest themselves in various degrees and forms and, in some cases, interpret universal human values, moral standards, and even life itself as meaningless phenomena. In certain radical concepts, even the process of cognition itself is denied, and the idea of the impossibility of comprehending objective truth is put forward.

Legal nihilism is negative attitude toward law [3]. Legal nihilism is "an erosion of the belief in law as a beneficial institution of societal organization" [4]. Many scholars believe that legal nihilism is a destructive phenomenon [5].

In a broad sense, nihilism denotes a negative and denying attitude toward a particular social phenomenon, value, or institution, and sometimes toward almost all spheres of social life. In lexical and encyclopedic sources, this concept is interpreted as "denial," "absolute denial," a "socio-moral phenomenon," as well as a particular "worldview" or "spiritual-intellectual state." Thus, nihilism is understood not only as a set of theoretical views but also as a specific state of social consciousness.

Legal nihilism (from the Latin nihil, meaning “nothing”) is a viewpoint based on the denial of law as a social institution and a system of rules of conduct, as well as the denial of its significance as an effective means of regulating relations among people [6]. Accordingly, legal and moral nihilism are interpreted as specific manifestations of social nihilism and generally imply a negative, dismissive, and disrespectful attitude toward law, legislation, the normative legal and moral-ethical order, and, more broadly, toward social normative systems. This phenomenon manifests itself through the underestimation or rejection of the social significance of the system of normative values established in society.

Therefore, in the process of building a democratic rule-of-law state, it is essential to conduct an in-depth scientific analysis of the nature, forms of manifestation, and causes of legal nihilism, as well as to develop and implement systematic and comprehensive measures to counter it. In particular, increasing the legal literacy of the population, improving the system of legal education, ensuring openness and transparency in the activities of state bodies, establishing the rule of law in practice, and enhancing legal culture are of significant strategic importance. Only under such conditions will the ideas concerning human rights and freedoms proclaimed in the Constitution find their full and stable expression in real social and legal relations.

Legal (juridical) nihilism is usually manifested in the refusal to recognize laws and other normative legal acts or in the denial of their social significance. Such an attitude may lead to unlawful behavior, social disorder, and instability, which, in turn, may negatively affect the stability of the legal system and the development of society. Legal nihilism manifests itself in both active and passive forms. In its active form, it is expressed through the deliberate violation of legal requirements and disregard for the law, whereas in its passive form it appears as legal indifference, apathy, or a lack of legal knowledge.

This phenomenon may arise at the everyday level through ignorance of the law or a negligent attitude toward it as well as at the theoretical and philosophical level, based on the denial of the social role and significance of law in an individual’s worldview. In addition, legal nihilism may also be observed in the activities of individuals who formally interact with legal institutions but, in practice, use corrupt mechanisms and power structures to pursue their personal interests. Such situations lead to the substantive devaluation of law, the weakening of the principle of legality, and the distortion of standards of justice in society.

At the same time, in determining the essence of a particular manifestation of social (including legal) nihilism, it is necessary to take into account the dialectical interrelationship between the internal (subjective) and external (socio-behavioral) aspects of the process of negation. This interrelationship makes it possible to identify nihilism not only as a fact of objective social reality but also as a specific ideological, psychological, and social phenomenon. In other words, the content of nihilism is formed as an internal state of denial in the consciousness of the subject, while its external expression is manifested through real social behavior.

The personal (subjective) aspect of nihilism is usually expressed in an arrogant, dismissive, condescending, skeptical, and disrespectful attitude toward the law. This condition appears as a characteristic feature of the deformed legal consciousness of an individual, social group, class, or broader social community. Such subjects cease to perceive law and the existing

legal order as fundamental values that ensure the fair and effective regulation of social relations. As a result, the normative and value-based status of law is denied or diminished in the subject's consciousness.

The social (behavioral) aspect of nihilism, in turn, manifests itself as the external expression of deformed legal consciousness. It is reflected in the real attitudes of individuals, social groups, or other subjects toward law, legislation, and the normative order established by the state and society, that is, in their concrete social behavior. This external manifestation may occur with varying degrees of intensity from passive indifference to the active violation of legal norms.

If the external behavioral expression of nihilism is absent, then this phenomenon remains only as an internal state within the subject's consciousness and does not manifest itself within the sphere of social reality. In such a case, nihilism remains a "phenomenon in itself" and does not acquire a socially identifiable and assessable form.

Regardless of the form in which nihilism manifests itself, its defining feature lies in the subject's negative denial of a particular social value as a binding regulatory factor. In this context, denial appears not merely as an individual ideological or psychological condition but as a phenomenon with social significance. From this perspective, nihilism is regarded as a negative form of social consciousness.

Another important feature of legal nihilism is the degree of denial, that is, its intensity, firmness, and uncompromising nature. This characteristic is primarily determined by the subjective factor and reflects the qualitative nature of this phenomenon. First, it manifests itself through a particular form of denying an established socio-legal value (sometimes even aimed at its destruction) and, depending on the degree of its expression, may pose a social danger. Second, the degree of denial makes it possible to draw objective conclusions about the extent of the deformation of individual or social consciousness.

As a correlative indicator ensuring the reliability of such an assessment, the degree of mass prevalence of denial is recognized. Mass prevalence functions as an objective quantitative indicator reflecting how widespread denial is, as well as its level of recurrence and stability. In determining the social significance, level of danger, and the actual place of a particular nihilistic phenomenon within the system of values, the criterion of mass prevalence has important methodological significance [7].

It should be particularly emphasized that nihilism is not limited solely to the denial of the generally accepted system of social values. It is often accompanied by the promotion of an alternative system of values and specific methods for organizing and regulating social relations in place of the values being denied. Thus, while nihilism possesses a destructive character, it may also manifest itself, to a certain extent, as a phenomenon that proposes an alternative normative model.

In philosophical and legal literature, the forms of manifestation of legal nihilism are classified in different ways. Some researchers distinguish the following types:

Infantile nihilism. This is a relatively less destructive form of this negative phenomenon and is more characteristic of minors or individuals whose legal consciousness has not yet fully developed. It is mainly explained by a lack of legal knowledge, limited social experience, and an insufficiently developed sense of responsibility.

Frustrational nihilism. This form often arises as a result of the failure of legal idealism. In other words, when an individual's expectations and aspirations to exercise their natural or subjective rights are not fulfilled, distrust and a negative attitude toward the legal system may develop.

Vengeful nihilism. This form may manifest itself in both rational and irrational ways. It usually emerges in conditions where existing legal institutions do not function properly or effectively. In such situations, certain individuals or groups attempt to "protect" their rights independently by violating the law and, in practice, seek to assume the state's law enforcement functions.

Compensatory legal nihilism. This form arises when the motive of revenge becomes excessively intensified, hypertrophied, and pathological. In such cases, denial takes on a sharp and uncompromising character not only toward specific legal institutions but also toward the entire normative system.

Regressive legal nihilism. This type is characterized by a sharp deviation of human behavior from social norms and a regression to the level of primitive instincts. In such cases, individuals act not on the basis of conscious legal values but rather on aggressive or destructive instincts [8].

Legal nihilism is primarily characterized by the formation of negative social attitudes, stable orientations, and stereotypes toward law, as well as by distrust in the effectiveness of legal means and methods for regulating social relations. In such conditions, law is perceived not as a fundamental social mechanism for regulating social life, but rather as a phenomenon with limited capabilities whose effectiveness is questioned or even completely denied. As a result, the normative force of law and its status as a social value decline, while legal consciousness becomes deformed.

From the perspective of legal practice, legal nihilism manifests itself in violations of the requirements of laws and other normative legal acts, disregard for legal rules, the mass non-compliance with legal prescriptions, and even the commission of crimes. Such situations may be observed not only among individual citizens but also in the activities of public officials. This, in turn, negatively affects the institutional stability of the legal system, leading to the weakening of the principle of legality and the erosion of the rule of law.

The manifestations of legal nihilism also include the adoption of laws that do not meet the requirements of legislative technique, are normatively imperfect, or contain substantive deficiencies. In particular, the existence of normative legal acts that are not supported by sufficient financial resources, that contradict one another, mutually negate each other, operate in parallel, or duplicate one another in substance is regarded as an institutional-level manifestation of legal nihilism. Furthermore, the instability of legislation, its frequent amendments, and excessive dynamism disrupt the consistency of legal regulation and increase distrust toward law in society.

Legal nihilism also manifests itself in situations involving violations of human rights and freedoms, the low effectiveness of mechanisms for their protection, and the inability of the state to fully ensure individual security. In such circumstances, the status of law as a social value weakens, citizens' trust in the state and legal institutions declines, and the legitimacy of the legal order comes into question.

In some cases, legal nihilism manifests itself through the interpretation of law as a purely instrumental tool, that is, when law is regarded merely as a formal means of codifying political decisions or as an instrument for implementing particular policies of those in power. However, law is an independent social, historical, and cultural value that must be recognized as an important factor in societal development and applied consciously and responsibly. Reducing law solely to an instrumental level leads to its substantive devaluation, the weakening of its normative potential, and the narrowing of its social functions.

Since the forms of manifestation of legal nihilism are diverse and multifaceted, the mechanisms for overcoming it must also be comprehensive, systemic, and multi-stage in nature. In scholarly legal literature, various conceptual approaches and practical strategies aimed at reducing legal nihilism and eliminating its negative consequences have been developed. At the same time, it is emphasized that this process is long-term and complex and requires consistent cooperation between the state and the institutions of civil society.

The following may be identified as priority directions for combating legal nihilism:

- the development and consistent implementation of a person-centered, scientifically grounded, and progressive legal policy aimed at ensuring the priority of human rights and freedoms;
- the establishment in society of the idea of the primacy of legal values, as well as the inevitability and effectiveness of legal means in resolving disputes;
- the consistent enforcement of the principles of legality and law and order within the system of real social relations;
- the systematization, codification, and improvement of legislation, as well as the enhancement of the quality of normative legal acts;
- increasing the effectiveness of law enforcement agencies, particularly by strengthening mechanisms for the reliable and effective protection of individual rights and freedoms through the judiciary;
- improving the general and legal culture of the population, and, above all, raising the legal consciousness of public officials who are required to strictly comply with the law and protect the interests of the state and citizens;
- the training of highly qualified, professional, and responsible personnel for the system of public administration, including in the legal field, as well as the continuous improvement of their professional qualifications.

The consistent and coordinated implementation of these measures constitutes an important condition for reducing legal nihilism, strengthening the rule of law in society, and ensuring the practical realization of the principles of a democratic rule-of-law state.

Conclusion

In general, overcoming legal nihilism is an extremely complex and long-term process, as it is associated with deep social, political, and cultural factors. The main directions for overcoming it include the following:

- raising the general cultural level of society and enhancing its legal culture;
- developing and promoting legal consciousness;
- improving the system for preventing offenses, particularly crime;
- consistently improving legislation and ensuring its stability;

- increasing the population's overall level of legal literacy;
- strengthening and institutionalizing the system of legal education;
- reinforcing legality, law and order, and state discipline;
- fostering respect for the human person and providing real guarantees for human rights and freedoms;
- training highly qualified legal professionals and enhancing their professional responsibility;
- implementing legal reforms in a consistent, gradual, and systematic manner.

Undoubtedly, the comprehensive implementation of these directions will contribute to the establishment of legal values in society, the improvement of legal consciousness, and the elimination of the social roots of legal nihilism.

REFERENCES

- [1] Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yo'lini qat'iy davom ettiramiz*, Xalq so'zi newspaper, November 6, 2021, № 237 (8017).
- [2] Veit W. *Existential Nihilism: The Only Really Serious Philosophical Problem*, Journal of Camus Studies, 2018. –p.211–236.
- [3] *The Parker School Journal of East European Law*, Parker School of Foreign and Comparative Law, 1998. –p.354.
- [4] Kohler J., Berolzheimer F. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte, 1987. –p.216.
- [5] Ivanova E. *Legal Nihilism as Social and Discursive Practice: The Case of Belarus*, VDM Publishing, October 2010.
- [6] Zryachkin A.N. *Правовой нигилизм: причины и пути их преодоления*. Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences, Saratov, 2007. –p.187.
- [7] Lushina L.A. *Нравственно-правовой нигилизм: Генезис, сущность, формы*, Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences, Nizhny Novgorod, 2003. –p.18.
- [8] Gulyaykhin V.N. *Правовой нигилизм в России*. Monograph, Volgograd, Peremena Publishing House, 2005. –p.280.

DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY

Prof. Dr. Chinedu Okeke, Emeka Nwankwo

Department of Business Administration, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT

This study explores the complex dynamics of digital transformation within Nigeria's SME sector navigating post-pandemic economic realities characterized by heightened market volatility and accelerated technological disruption. Grounded in Technology-Organization-Environment framework, research reveals pervasive challenges including infrastructural deficits compromising reliable internet connectivity essential for cloud-based operations, acute digital literacy gaps hindering ERP and CRM system adoption among first-line managers, and regulatory uncertainty surrounding data localization policies impacting cross-border fintech integrations. Theoretical analysis synthesizes institutional theory perspectives explaining path dependency where legacy manual accounting practices resist SaaS migration despite demonstrated ROI through inventory optimization and customer relationship analytics. Case studies illuminate successful navigation strategies: Lagos-based textile SME clusters leveraging WhatsApp Business API for order fulfillment alongside Flutterwave payment gateways bypassing traditional banking frictions. Stakeholder theory application underscores multi-level interventions required: government digital infrastructure funds addressing last-mile connectivity, private sector training academies upskilling 150,000 micro-entrepreneurs annually, and international development agencies facilitating SME ERP localization. Critical success factors emerge through comparative case analysis: top-performing digital adopters demonstrate CEO digital fluency, cross-functional transformation teams, and phased implementation mitigating employee resistance rooted in change management literature. Ethical considerations highlight data sovereignty tensions between Western cloud providers and Nigerian content protection imperatives alongside algorithmic bias risks embedded within imported HR analytics platforms. Longitudinal analysis confirms digitally mature SMEs achieving competitive positioning within AfCFTA corridors through e-commerce platform development serving regional diaspora markets. Policy recommendations advocate National Digital Economy Framework expansion incorporating SME-specific digital maturity assessments alongside tax incentives favoring indigenous cloud service providers. Research establishes digital transformation not merely technological upgrade but comprehensive socio-technical reconfiguration enabling Nigerian SMEs to transcend pandemic-induced fragilities toward sustainable regional market leadership.

Keywords: digital transformation, Nigerian SMEs, post-pandemic economy, technology adoption, AfCFTA integration

SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY

Assoc. Prof. Dr. Fatima Yusuf, Adebayo Ogunleye, Chioma Adewale

Faculty of Management Sciences, University of Port Harcourt, Nigeria

ABSTRACT

This research investigates sustainable supply chain transformation within Nigeria's oil and gas sector confronting ESG pressures amid energy transition imperatives. Triple Bottom Line framework reveals environmental performance deficits through persistent gas flaring violating Paris Agreement commitments alongside social license erosion from Niger Delta community conflicts disrupting 28% operational continuity. Institutional theory explains isomorphic pressures driving superficial sustainability reporting absent substantive emissions reduction through supplier carbon accounting integration. Indigenous content development emerges as dual-edged dynamic: IOC localization mandates generating 70,000 direct jobs while creating competency traps hindering technology transfer essential for low-carbon operations. Stakeholder analysis maps complex interdependencies between multinational operators, local service firms, regulatory agencies, and host communities requiring collaborative governance models beyond adversarial contracting paradigms. Circular economy principles application demonstrates flare gas monetization potential through mini-LNG facilities serving industrial clusters alongside produced water recycling achieving zero liquid discharge compliance. Traceability technology adoption through blockchain platforms addressing crude diversion plaguing upstream sector while Scope 3 emissions verification restoring investor confidence critical for capital access within tightening ESG investment mandates. Comparative analysis against Norwegian Petroleum sustainability model confirms Nigeria's unique hydrocarbon dependency requiring contextually grounded pathways balancing short-term fiscal imperatives against long-term diversification. Human capital development emerges linchpin through specialized vocational training addressing 45,000 skilled labor shortage across low-carbon technologies. Policy recommendations advocate Nigerian Content Development Monitoring Board evolution into sustainability regulator incorporating supplier ESG certification alongside Petroleum Industry Act operationalization through binding emissions reduction targets. Research establishes sustainable supply chain reconfiguration as existential imperative positioning Nigeria's oil sector within global energy transition while preserving upstream economic contributions essential for national development amidst mounting climate governance pressures.

Keywords: sustainable supply chains, oil and gas industry, ESG performance, circular economy, stakeholder governance

TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET

Dr. Eleni Papadakis, Nikos Stavrou, Maria Kostopoulos

Department of Tourism Management, University of the Aegean, Greece

ABSTRACT

This strategic marketing analysis addresses Greek islands' competitive positioning within saturated Mediterranean tourism marketplace dominated by mass-market operators. Destination Branding Theory reveals fragmented brand identities across Cyclades-Dodecanese-Ionian clusters undermining collective market power against unified Spanish Balearic and Italian Adriatic campaigns. Experience Economy framework identifies experiential deficits constraining premium pricing despite authentic cultural capital advantages. Digital transformation audit confirms inadequate data analytics capabilities hindering personalized marketing essential for high-value niche segments including cultural heritage enthusiasts, experiential gourmets, and sustainable adventurers. Competitive intelligence benchmarking against Croatia's Istria model demonstrates missed opportunities through underdeveloped wine tourism despite 450+ PDO designations alongside insufficient adventure sports packaging despite world-class wind-sailing resources. Stakeholder coordination challenges emerge between municipalities, ETAA chambers, and GNTTO requiring Destination Management Organization evolution beyond promotional functions toward integrated product development. Revenue management optimization potential identified through dynamic pricing models coordinating ferry-airport-hotel ecosystems maximizing shoulder season occupancy. Crisis resilience analysis post-pandemic underscores diversified portfolio necessity balancing beach tourism dominance through cultural, gastronomic, and wellness verticals. Community-based tourism models preserving authenticity while generating local multiplier effects essential against Airbnb commodification eroding traditional hospitality competitive advantages. Sustainability marketing emerges differentiation platform through verified eco-certifications addressing overtourism backlash across Santorini-Mykonos hotspots. Policy recommendations advocate Greek National Tourism Organization restructuring toward cluster-based Destination Marketing Organizations alongside tax incentives favoring experiential operators. Digital platform consolidation enables real-time bednight distribution across archipelago optimizing occupancy distribution. Research establishes integrated marketing ecosystem as prerequisite transforming Greek islands from price-sensitive beach destinations toward premium cultural-experiential leaders within global tourism hierarchy.

Keywords: tourism marketing, Greek islands, destination branding, experience economy, competitive positioning

TÜRKİYE’DE SOSYAL MEDYADA T.C. KİMLİK NUMARASI İLE DOĞRULAMA DÜZENLEMESİNE YÖNELİK KAMUOYU TEPKİLERİ: X (TWITTER) ÜZERİNDEN BİR İÇERİK ANALİZİ

Ön Lisans Öğrencisi, Selen Akkoç

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
selenakkoc205@gmail.com- ORCID ID: 0009-0007-5113-1034

Ön Lisans Öğrencisi, Aybüke Erişken

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
aybukeerskn@icloud.com- ORCID ID: 0009-0000-2003-218X

Öğr. Gör. Dr. Bahar BALCI AYDOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
baharbalci@mu.edu.tr-ORCID ID: 0000-0003-3207-5595

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de sosyal medya hesaplarına T.C. kimlik numarası ve cep telefonu doğrulaması zorunlu kılınacağına dair haber ve açıklamaların ardından X (Twitter) platformunda oluşan dijital kamuoyunu içerik analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. 2026’da yürürlüğe girmesi planlanan sosyal medya düzenlemesine dair yapılan siyasal açıklamalar sonrasında X platformunda başlayan tartışmalar hem sosyal medya özgürlüğü hem de oyun yasasına ilişkin bir kamuoyu oluşturmuştur. Araştırma kapsamında, 20-23 Şubat 2026 tarihleri arasında konuya ilişkin etiketler üzerinden gerçekleştirilen tarama sonucunda basit rastlantısal örnekleme yöntemiyle seçilen 1019 tweet nitel içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bulgular, X platformundaki kamuoyu tartışmasının güçlü bir muhalefetle biçimlendiğini göstermektedir. T.C. kimlik doğrulama tartışmalarında karşıt paylaşımlar belirgin bir çoğunluk oluştururken, oyun yasasına yönelik muhalif söylemin daha da baskın olduğu görülmektedir. Her iki düzenlemenin de platform kullanıcıları açısından benimsenme güçlüğüyle karşılaştığı belirlenmiştir. Oyun yasasına yönelik muhalefetin daha bütünlüklü ve politika hedefine odaklı bir nitelik taşıdığı dikkat çekmektedir. T.C. kimlik doğrulama düzenlemesine yönelik karşı söylem çok boyutludur. Veri güvenliğine ilişkin kaygılar, ifade özgürlüğüne dayalı hak temelli argümanlar ve siyasi muhalefetin bastırılacağına dair kuşku iç içe geçmektedir. Destekleyici söylemde ise hesap verebilirlik ve sahte hesap sorununa çözüm arayışı öne çıkmaktadır. Oyun yasası tartışmalarında ekonomik hak ve tüketici perspektifi de belirginleşmektedir. Karşıt tutum geliştiren kullanıcıların itirazlarını soyut bir “özgürlük” söylemi yerine günlük hayata dayanan somut gerekçelerle dile getirdiği görülmektedir. Bu açıdan veri güvenliği endişesi, anonim kalma ihtiyacı, iş ve gözetim korkusu, ödenen vergiler ve kişisel deneyimler öne çıkan unsurlardır. Oyun yasasında ekonomik hak vurgusu; T.C. kimlik düzenlemesinde ise gözetim ve denetim kaygısı daha belirgindir. Başlangıçta ayrı görünen iki konu, kullanıcıların önemli bir kısmı tarafından benzer bir devlet müdahalesi çerçevesinde değerlendirilmiş ve dijital özgürlükler bağlamında birlikte algılanmıştır. Destekleyici paylaşımlar ise sahte hesapların önlenmesi, hakaret ve iftiranın azaltılması ile çocukların korunması gerekçelerine dayanmaktadır. Bu bulgular, tartışmanın güvenlik ile özgürlük anlayışları arasındaki gerilim üzerinden şekillendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya düzenlemesi, dijital kimlik, oyun yasası, X (Twitter), kamuoyu.

ULUSLARARASI HUKUKTA BAĞLAYICI OLMAYAN HUKUK METİNLERİNİN YARGITAY CEZA DAİRELERİNİN KARARLARINDAKİ YERİ

Sudem SARI

On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Lisans Öğrencisi

ORCID ID: 0009-0003-2674-8850

E-Posta: sariisudem@gmail.com

ÖZET

Uluslararası hukuk, uluslararası toplum üyeleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuk kuralları bütünü olarak tanımlanır. Uluslararası hukuk kişileri, uluslararası düzeyde hak sahibi olma ve yükümlülük altına girebilme yeteneğine haiz devletler ve uluslararası örgütlerdir.¹Uluslararası hukukta yaşanan gelişmelerle birlikte artık uluslararası hukuk kişisi bu tanımın dışına çıkmaktadır. Devletler, uluslararası hukuku kendi iç hukuklarına dahil etmek için andlaşmalara imza atar ve söz konusu bu andlaşmalar devletler için bağlayıcı nitelikte olur.

Bağlayıcı olmayan hukuk metinleri (soft law, yumuşak hukuk, esnek hukuk) bu metinler uluslararası hukukun diğer kaynakları arasında yer almaktadır. Bağlayıcı olmayan hukuk metinleri yalnızca uluslararası hukuk sahasında değil; devletlerin kendi ulusal hukuk sistemlerinin de içinde yer almaktadır. Bu metinler devletler tarafından kendi iç hukuk sistemlerindeki gibi klasik anlamda hukuki bağlayıcılık taşımamakla birlikte daha çok normatif yönlendirme ve standart belirleme işlevi görmektedir. Özellikle insan hakları ve çevre hukukuyla alakalı ilkeler, bildirgeler, tavsiye kararları devletlerin kendi iç hukuk sistemlerinde destekleyici rol oynayan metinlerdir.

Konumuz kapsamında yapılan incelemeler sonucunda”İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nin önemli ölçüde Yargıtay Ceza Dairelerinin kararlarında yer aldığı gözlemlenmiştir(256 karar). Bu kararların büyük bir bölümünde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 11.maddesine (Masumiyet karinesi ve suçta ve cezada kanunilik ilkesi) atıfta bulunulmuştur. Çoğunluğu kişi hürriyetine karşı suçlar, malvarlığına karşı suçlar ve vücut bütünlüğüne karşı suçlar olmakla birlikte diğer pek çok suç tipinde de İHEB kararlarından destekleyici norm olarak yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağlayıcı olmayan hukuk metinleri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Yargıtay Ceza Daireleri kararları, soft law

¹Başvuru tarihi Kasım 2024, desteklendiği tarih Nisan 2025 olan 1919B01246155 başvuru numaralı 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında yapılan bir çalışmadır.

UYUŞTURUCU VEYA UYARICI MADDE İMAL VE TİCARETİ SUÇUNDA ETKİN PİŞMANLIK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ceren OKUL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ceren-okul@hotmail.com – ORCID: 0009-0004-2237-0050

ÖZET

Uyuşturucu veya uyarıcı maddeler, hayatın içinde bazı gerekli kullanım alanlarına sahip olmalarının yanında kontrol dışı ve yasal olmayan yollarla elde edilerek kullanıldıkları zaman olumsuz sonuçlara neden olabilen tehlikeli maddelerdir. Bahsi geçen tehlike, maddeyi kullanan kişilerin sağlığına verdiği zararın yanı sıra bu maddelerin etkisi altında başka suçların işlenmesi şeklinde de tezahür edebilmektedir. Sakıncalarının doğal bir sonucu olarak bu maddelerin imal ve temini de titizlikle yapılmakta gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde düzenlemelere yer verilerek bu konuda çeşitli tedbirler alınmaya çalışılmaktadır.

Ceza kanunumuz suç işleyen failin işlediği suç dolayısı ile pişmanlık duyması ve bu doğrultuda suç sonucu meydana gelen zararı gidermeye çalışması halini *etkin pişmanlık* olarak adlandırır. Kanunda belirli bazı suçlar bakımından uygulama alanı bulabilen bu kurum, gerekli şartların varlığı halinde uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçu bakımından da işletilebilmektedir.

Mevzuatımız uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunumuz İkinci kitap, Üçüncü kısım “Topluma Karşı Suçlar” ın Üçüncü bölümünde yer alan “Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar” başlığı altında 188. maddede, bu suça ilişkin cezayı ortadan kaldıran veya hafifleten neden olarak etkin pişmanlık halini ise 192. maddede düzenlemiştir.

Çalışmamızda esas itibarıyla bu iki madde üzerinde durulacak olup, etkin pişmanlık halinin ilgili suçtaki görünümü madde içeriklerinin detaylandırılması ile kavranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uyuşturucu, Uyarıcı Madde, Etkin Pişmanlık, Cezayı Azaltan Neden, Cezayı Kaldıran Neden.

EFFECTIVE REPENTANCE IN THE CRIME OF MANUFACTURING AND TRAFFICKING NARCOTIC OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES

Master's Student, Ceren OKUL

Ondokuz Mayıs University Graduate School

ceren-okul@hotmail.com – ORCID: 0009-0004-2237-0050

ABSTRACT

Narcotic or stimulant substances are dangerous substances that, while having some necessary uses in life, can cause negative consequences when obtained and used through uncontrolled and illegal means. The aforementioned danger manifests itself not only in the harm caused to the health of the individuals using the substance, but also in the commission of other crimes under the influence of these substances. As a natural consequence of their drawbacks, the manufacture and supply of these substances are carried out with great care, and various measures are being taken at both the national and international levels to regulate this matter.

Our criminal law defines effective remorse as the perpetrator of a crime feeling remorse for the crime committed and attempting to remedy the damage caused by the crime. This institution, which can be applied to certain crimes specified in the law, can also be applied to the crime of manufacturing and trafficking narcotic or psychotropic substances if the necessary conditions are met.

Our legislation defines the crime of manufacturing and trafficking narcotic or psychotropic substances as a crime against public health under Article 188 of the Turkish Penal Code No. 5237, Book II, Part III, "Crimes Against Society," Section III. It regulates effective repentance as a reason for eliminating or mitigating the punishment for this crime in Article 192.

Our study will focus primarily on these two articles, and the manifestation of effective repentance in the relevant crime will be understood by detailing the contents of the articles.

Keywords: Narcotics, Stimulants, Effective Remorse, Grounds for Reducing Punishment, Grounds for Removing Punishment.

1. GİRİŞ

Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler bünyelerinde barındırdıkları zarar potansiyeli sebebiyle tehlikeli maddelerden olup, üretim ve ticaretleri belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu kurallar ulusal çapta yasal düzenlemeler şeklinde olabildiği gibi, uluslararası sözleşme şeklinde küresel çapta da olabilmektedir.

Ceza hukukumuzdaki etkin pişmanlık kurumu ise suç tamamlandıktan sonra gerekli bazı şartların sağlanmasıyla belirli suçlar bakımından uygulama alanı bulabilen ve cezayı ortadan kaldıran veya cezada indirim yapılmasını sağlayan şahsi bir sebeptir. Uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçu da etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanabildiği suçlardan biri olarak karşımıza çıkar.

Söz konusu suç 5237 sayılı Türk Ceza Kanunumuzun “Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar” başlığı altında 188.maddesinde, bu suça ilişkin etkin pişmanlık hükümleri ise aynı kanunun 192. maddesinde düzenlemiştir.

Çalışmamızda bahsi geçen bu iki maddeden hareketle; öncelikle uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçu genel hatlarıyla ele alınacak, daha sonra etkin pişmanlık kurumunun ilgili suçtaki görünümü kavranmaya çalışılacaktır.

2. UYUŞTURUCU VE UYARICI MADDE KAVRAMI VE GENEL BİLGİLER

Uyuşturucu kavramı köken bakımından incelendiğinde Yunanca “*narke (uyku)*” kelimesinden gelmekte² ve sözlükte “*Uyuşturma özelliği olan, uyuşturan (madde); narkotik*”³ şeklinde tanımlanmaktadır.

Soyaslan’a göre “*bir maddenin uyuşturucu madde sayılıp sayılmayacağı, o maddenin uyarıcı, keyif verici, hayal doğurucu, tahrik ve sarhoş edici olup olmadığına, insan irade ve muhakemesini ortadan kaldırıp kaldırmadığına bağlı olmalıdır.*”⁴

Dünya Sağlık Örgütü ise uyuşturucu maddeyi “*Bitkisel veya sentetik kökenli olup, merkezi sinir sistemini etkileyerek fiziksel ve/veya ruhsal bağımlılık hallerine yol açan, bazı hallerde kullanımının devamı üzerine dozajı arttırmak ihtiyacının duyulmasına, bazı hallerde ise aynı kişinin değişik maddelere kullanmasına sebep olan tutku yaratan bütün maddeler*” olarak tanımlamıştır.⁵

Ulusal hukuk mevzuatımıza bakıldığında uyuşturucu ve uyarıcı maddeleri dair iki özel kanun dikkati çekmektedir. Bunlar 3298 sayılı *Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanun* ve 2313 sayılı *Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun* ‘dur ki bu kanunlarda uyuşturucu ve uyarıcı maddeler hakkında genel bir tanımdan ziyade⁶ sayma yöntemi ile bu maddelerin kapsamının belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

² Sulhi Dönmezer, *Kriminoloji*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981, s. 383.

³ <https://sozluk.gov.tr/?ara=uyu%C5%9Fturucu> (Erişim tarihi: 07.01.2026).

⁴ Doğan Soyaslan, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 474.

⁵ Veli Özer Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Seçkin Yayınları, Ankara 2025, s.797.

⁶ Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s.796.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunumuzun bu maddeleri ele alış biçimi ise daha farklıdır. Nitekim Ceza Kanunumuz 3298 ve 2313 sayılı özel kanunların aksine uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin tek tek sayımı yoluna gitmediği gibi bu maddelerin neler olduğuna dair net bir tanımlama da yapmamıştır.⁷ Bunun nedeni TCK'nın 188.maddesinin madde gerekçesinde şöyle belirtilmiştir; “...uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin ve aynı etkiyi yapan ilâç ve sentetiklerin kötüye kullanılmalarının yaptırım altına alınarak güçlü bir sosyal savunmanın sağlanmasıdır. Böylece, psikotrop madde olarak, uyuşturucu veya uyarıcı etkisi yapan ve kişilerde bağımlılık meydana getiren bütün maddelerin, bu suçun konusunu oluşturacağı kabul edilmiştir.”⁸

Açıkça görüldüğü üzere burada amaç, somut olayda bir maddenin uyuşturucu madde olup olmadığı tespitini hâkimin bilirkişi aracılığıyla saptamasını sağlayarak yeni geliştirilen uyuşturucularla işlenecek suçların cezasız kalmasının önüne geçmektir.⁹ Zira uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin her geçen gün yeni çeşitlerinin ortaya çıkmasına elverişli doğası, söz konusu maddelerle etkin şekilde mücadele için kanun koyucuyu böyle bir yaklaşıma adeta mecbur bırakmıştır.

Burada elbette hakimler suçun niteliğine de etki edecek olan bu tespitlerini 5271 sayılı CMK'nın 63.maddesi uyarınca mutlaka Adli Tıp Kurumu Kimyasal Tahliller İhtisas Dairesi veya Kriminal Laboratuvarlar gibi uzman bir kuruluşa göndermek suretiyle alacakları bilirkişi raporları ile yapacaklardır.¹⁰ Zira bu gereklilik birçok Yargıtay kararında¹¹ da önemle vurgulanmıştır.

3. SUÇUN NİTELİĞİ VE KORUNAN HUKUKİ YARAR

Bir suçun kanuni tarifinde yer alan fiilin icra edilmesinin suçun oluşumu için yeterli görüldüğü, suçun oluşumu bakımından gerçekten bir tehlikenin varlığının araştırılmasına gerek olmayan suçlara soyut tehlike suçu denmektedir.¹² Bu kapsamda incelendiğinde uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçlarının cezalandırılabilmesi için de bir zarar veya tehlikenin ortaya çıkması aranmadığından, bu suçlar da soyut tehlike suçu niteliğindedirler.¹³

“Kamunun sağlığına karşı suçlar” başlığı altında düzenlenmiş olan bu suçlarda korunmak istenen hukuksal yararın ise “kamu sağlığı” ve hatta uyuşturucu ve uyarıcı madde suçlarının sınır aşan özelliği göz önüne alınırsa “tüm insanlığın sağlığı”¹⁴ olduğu söylenebilir ki gerçekten de bu suçun belli bir alanla sınırlı kalmayıp özellikle ticaretinin yapılması sureti ile çok geniş coğrafyalarda çok geniş kitlelere yayıldığı gözlemlenmektedir.

⁷ Aslı Selvi Akpınar, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Ticareti Suçu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2024, s. 22.

⁸ <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/gerekceler/turk-ceza-kanunu-madde-gerekceleri/1> (Erişim tarihi:12.12.2025).

⁹ Soyaslan, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, ss. 473-474.

¹⁰ Çetin Akkaya, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçları*, Adalet Yayınları, Ankara, 2013, s. 14.

¹¹ Yargıtay 10. Ceza Dairesi 06.12.2006, E: 2006/11099 K: 2006/13819; Yargıtay 10. Ceza Dairesi 16/042012 tarih ve 1571/7637 sayılı kararı. <https://karararama.yargitay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 11.01.2026).

¹² İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 208.

¹³ Durmuş Tezcan vd., *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2025, s. 882.

¹⁴ Tezcan vd., *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, s. 882.

4. SUÇUN UNSURLARI

4.1. Maddi Unsurlar

4.1.1. Suçun Hukuki Konusu

TCK 188. Maddesi kapsamında suçun konusu belirlenirken 1. ve 3. fıkralarda düzenlenen suçlar için hukuki konunun, uyuşturucu ve uyarıcı maddeler; 7.fıkra da düzenlenen suç için ise uyuşturucu veya uyarıcı madde üretiminde kullanılan maddeler olduğunu söylenebilir.¹⁵

4.1.2. Fail ve Mağdur

Bu madde kapsamındaki suçların faili herhangi bir kimse olabilir.¹⁶ Fakat eğer suç TCK md.188/8’de sayılan “...tabip, dış tabibi, eczacı, kimyager, veteriner, sağlık memuru, laborant, ebe, hemşire, dış teknisyeni, hastabakıcı, sağlık hizmeti veren, kimyacılıkla veya ecza ticareti ile iştigal eden” kişilerce işlenirse verilecek ceza arttırılacaktır.

Yine TCK md.189’da “bu suçun tüzel kişi faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunacağı” da düzenleme altına alınmıştır.

Bu suçların mağduruna bakılacak olduğunda mağdurun belli bir kişi olarak belirlenmesi söz konusu olmasa da suçun özünde o toplumu oluşturan her bir bireyin sağlığını tehdit ettiği varsayıldığından toplumu oluşturan her bir bireydir, denilebilir.¹⁷

4.1.3. Fiil

TCK md.188/1 kapsamında suçun hareket unsurunu ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak imal,¹⁸ ithal ve ihraç fiilleri; md.188/3 kapsamında ise ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak satma, satışa arz etme, başkalarına verme, sevk etme, nakletme, depolama, satın alma, kabul etme, bulundurma fiilleri oluşturmaktadır.

Suçun, suç tanımında zikredilen hareketlerden bir ve birkaçının gerçekleştirilmesiyle işlenebildiği suçlara seçenek (seçimlik) hareketli suçlar denilmektedir.¹⁹ Kanun lafzından da açıkça görüldüğü üzere bu suçlar seçimlik hareketli suçlar olup, hareketlerden birinin yapılmış

¹⁵ Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 757.

¹⁶ Tezcan vd., *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, s. 882.

¹⁷ Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 762.

¹⁸ Yargıtay 10. Ceza Dairesi 2021/222 E., 2022/10827 K.

“Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 TEK Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer alan imal ve ilgili diğer terimlerin anlamlarına bağlı kalınarak uyuşturucu madde imal etme; "en az iki farklı maddenin, kimyasal tepkimeye sokulması sonucu bunlardan değişik nitelikte ve uyuşturucu özelliği bulunan yeni bir madde elde edilmesi veya bir uyuşturucu maddenin başka bir uyuşturucu maddeye dönüştürülmesi ya da bir uyuşturucu maddenin artırılması işlemidir.”

Maddenin niteliğinde değişiklik yapmayan işlemler imal olarak kabul edilmez. Maddenin fiziksel özelliklerinde yapılan değişiklikler imal olarak nitelendirilemeyeceği gibi maddenin doğal niteliğini korumaya yönelik işlemler de imal sayılamaz. İmal, fenni usuller kullanılarak işlenme olarak algılanmalıdır.”

<https://karararama.yargitay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 11.01.2026).

¹⁹ Hakan Hakeri, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Adalet Yayınları, Ankara, 2014, s. 152.

olması suçun oluşumu için yeterli sayılacağı gibi, birden fazlasının yapılması ise suç çokluğuna neden olmayacaktır.²⁰

Bu fiillerin suç oluşumuna sebebiyet vermedeki ortak özelliklerinin ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak işlenmesi olduğu görülmektedir. Bu bakımdan değerlendirme yapılırken bir ruhsat iddiası var ise öncelikle bu iddia ilgili mercilere sorularak araştırılmalı eğer ruhsat alınmış ise de yapılan işlemin ruhsata uygun yapıp yapılmadığı hususu incelenmelidir.²¹

Yine madde gerekçesinde imal ve ticaret suçlarının bir diğer ortak özelliği olan kazanç elde etmekten de açıkça bahsedilmiş, bu sayede TCK madde 188 ve 191’de benzerlik gösteren fiillerin hangi suça sebebiyet vereceği karışıklığının önüne geçilmiştir.

Maddenin 7. Fıkrasına bakıldığında ise her ne kadar hukuki konu birinci ve üçüncü fıkralardan farklı olsa da fiil bakımından benzer olduğu görülmektedir.

4.2. Manevi Unsur

İşlenen fiil ile kişi arasındaki manevi bağı ifade eden²² kast ve taksir yönüyle söz konusu suç incelendiğinde madde gerekçesinden de yola çıkarak genel kastla işlenebildiğini söylemek mümkündür. Nitekim fail uyuşturucu ve uyarıcı maddeyi ticari amaçla imal, ithal ve ihraç etmeli ve bu fiillerinde bilme ve isteme unsurları gerçekleşmelidir.²³ Ancak eğer fail suç konusunda veya fiilde hataya düşecek olursa, TCK md.30 uyarınca bu hatasından yararlanır, örneğin bir kimse un taşıdığını zannederek eroin taşıyacak olursa bu hatasından yararlanacak ve cezalandırılmayacaktır.²⁴

4.3. Hukuka Aykırılık

Bir fiilin kanuni tanımının gerçekleştirilmesi yani tipiklik o fiilin cezalandırılabilmesi için yeterli görülmemiştir. Cezalandırılabilme için fiilin tipik, hukuka aykırı ve failin kusuru ile işlenmesi aranır. Tipikliğin gerçekleştirilmesi her ne kadar hukuka aykırılığa karine oluştursa da somut olayda herhangi bir hukuka uygunluk nedeni mevcut olması hukuka aykırılığı engellemiş olacaktır.²⁵

Uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçunun da oluşması için uyuşturucu maddenin “*ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak*” imal, ithal, ihraç edilmiş veya ticaretinin yapılmış olması aranır. Görüldüğü üzere bu eylemler geçerli bir ruhsat varsa ve bu ruhsata uygun olarak gerçekleştirilirse hukuka aykırı sayılamayacaktır.²⁶ Yine bu suçlar özelinde operasyon gereği alıcı kılığına giren polis memurunun uyuşturucu maddeyi alması (CMK m.139:gizli soruşturmacı) veyahut bir doktorun uyuşturucu krizine giren bir hastasına krizi aşması için uyuşturucu enjekte etmesi gibi haller kanun hükmünün yerine getirilmesi ve görevin

²⁰ Akkaya, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçları*, s. 50.

²¹ Akkaya, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçları*, s. 18.

²² Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 227.

²³ Suat Çalışkan, *Türk Ceza Hukukunda Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları*, Adalet Yayınları, Ankara, 2012, s. 34.

²⁴ Akkaya, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçları*, s. 52.

²⁵ Hakeri, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 283.

²⁶ Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 772.

ifası hukuka uygunluk nedenlerini oluşturacağından yine hukuka aykırılık ortadan kalkacak, polis ve doktorun fiilleri cezalandırılmayacaktır.²⁷

5. NİTELİKLİ HAL

5.1. Cezayı Ağırлаştıran Nedenler

Bu suçun cezayı ağırлаştıran nitelikli halleri TCK 188.maddenin üç (son cümle), dört, beş ve sekizinci fıkralarında düzenlenmiştir. TCK md.188/3 ün son cümlesinde “*Ancak, uyuşturucu veya uyarıcı madde verilen veya satılan kişinin çocuk olması halinde, veren ve satan faile verilecek hapis cezası on beş yıldan az olamaz.*” denilerek hükmolunacak cezanın alt sınırı temel hale göre arttırılmıştır. Bu nitelikli halin özellikle Anayasa’da yer alan *Ailenin korunması ve çocuk hakları* başlıklı 41. madde 3. fıkrası nezdinde her çocuğun korunma hakkına sahip olduğu normuna hizmet eden ve bu doğrultuda faydalı bir düzenleme olduğu söylenebilir.

Yine sırasıyla TCK md.188/4(a) uyarınca; “*...uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin eroin, kokain, morfin, bazmorfin, sentetik kannabinoid ve türevleri, sentetik katinon ve türevleri, sentetik opioid ve türevleri veya amfetamin ve türevleri olması, hâlinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.*” denilerek uyuşturucu maddenin türüne bağlı,

TCK md.188/4(b) uyarınca “*Üçüncü fıkradaki fiillerin; okul, yurt, hastane, kışla veya ibadethane gibi tedavi, eğitim, askerî ve sosyal amaçla toplu bulunan bina ve tesisler ile bunların varsa çevre duvarı, tel örgü veya benzeri engel veya işaretlerle belirlenen sınırlarına iki yüz metreden yakın mesafe içindeki umumi veya umuma açık yerlerde işlenmesi hâlinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.*” denilerek suçun işlendiği yere bağlı,

TCK md.188/5 uyarınca; “*Yukarıdaki fıkralarda gösterilen suçların, üç veya daha fazla kişi tarafından birlikte işlenmesi hâlinde verilecek ceza yarı oranında, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, verilecek ceza bir kat artırılır.*” denilerek suçun bir örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesine bağlı,

TCK md.188/8 uyarınca; “*Bu maddede tanımlanan suçların tabip, diş tabibi, eczacı, kimyager, veteriner, sağlık memuru, laborant, ebe, hemşire, diş teknisyeni, hastabakıcı, sağlık hizmeti veren, kimyacılıkla veya ecza ticareti ile iştigal eden kişi tarafından işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.*” denilerek suçun bazı mesleki faaliyet gösterenler tarafından işlenmesine bağlı artırım sebepleri düzenlenmiştir.

Bu nitelikli haller bakımından öncelikle m.188/4-a’ya bakıldığında -ki yukarıda detaylıca uyuşturucu maddelerin gelişen ve değişen tür çeşitliliğinin bu suçlarla mücadele kapsamında tek tek sayımdan uzaklaşmayı zorunlu kılmasının haklılığına vurgu yapılmışsa da-kanun koyucunun nitelikli hal kapsamında bu düşüncesi ile tamamen çeliştiği görülmektedir.

Nitekim bu sayım kanunilik ilkesi gereğince bir sınır oluşturduğundan Yargıtay kararlarında²⁸ da katı şekilde uygulanmış (örneğin bir Yargıtay kararında özetle; afyon sakızı olarak bilinen maddenin morfin içermesine karşın afyonun kendi başına uyuşturucu kabul

²⁷ Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 773.

²⁸ Yargıtay 10.Ceza Dairesi 30/6/2009 tarih, 2009/1083 E., 2009/12852 K.; Yargıtay 10.Ceza Dairesi 28/4/2009 tarih 2008/16362 E., 2009/7827 K. sayılı kararları. <https://karararama.yargitay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 11.01.2026).

edildiği bu haliyle içeriğindeki morfinini dikkate alınmayacağı ve afyon sakızının da 188/4-a'da sayılan maddelerden olmadığından bahisle bu nitelikli halin uygulanamayacağı kabul edilmiş) ve bu uygulama doktrinde eleştirilere yol açmıştır.²⁹

5.2. Cezayı Ortadan Kaldıran veya Hafifleten Nedenler

5.2.1. Suçun Maddi Konusunun TCK m188/6'da Belirtilen Maddelerden Olması

TCK m.188/6'ya göre “*Üretimi resmi makamların iznine veya satışı yetkili tabip tarafından düzenlenen reçeteye bağlı olan ve uyuşturucu veya uyarıcı madde etkisi doğuran her türlü madde açısından da yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır. Ancak, verilecek ceza yarısına kadar indirilebilir.*” hükmü gereğince cezada indirim yapılabilecektir. Söz edilen maddelerin uyuşturucu veya uyarıcı etken maddesini içerip içermediği Adli Tıp Kurumu veya ilgili kurumlardan alınacak rapor sonucunda belirleneceği gibi; satışının resmi makamlardan alınacak izne tabi olup olmadığı da Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğünden sorgulanacaktır.³⁰

5.2.2. Etkin Pişmanlık

Etkin pişmanlık, şüpheli veya sanığı bir suç işleyip tamamladıktan sonra özgür iradesi ile pişman olarak suç sonucu meydana gelen zarar veya olumsuzluğu gidermesi durumunda ceza adaletine sağladığı bu olumlu katkı sebebiyle hakkında atıfet (iyilik, bağış) hükümlerinin uygulanmasını sağlayan bir ceza hukuku kurumudur. Şüpheli veya sanığın gösterdiği bu etkin pişmanlık hali suçun niteliğine göre bazen verilecek cezada indirim bazen de hiç ceza verilmemesi sonucunu doğurur.³¹ Fakat belirtmek gerekir ki etkin pişmanlık hali, eylemi suç olmaktan çıkarmaz.³²

Kanunda ancak hakkında düzenleme bulunan belirli suçlar bakımından uygulama alanı bulabilen bu kurum, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçları bakımından da uygulanabilmektedir. Nitekim yukarıda değinildiği üzere uyuşturucu madde suçları *soyut tehlike* suçları olup, bu suç ile korunan hukuki yarar *genel kamu esenliğidir*. Dolayısıyla kanun koyucu bu suçun failleri tarafından; uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin saklandığı yerin veya bu maddelerin ticaretini yapan diğer faillerin bilgilerinin verilmesi halini suçla mücadeleye sağladığı katkı sebebiyle cezada indirim sebebi olarak öngörmüştür.³³

Bu suça ilişkin etkin pişmanlık hali TCK'nın 192. maddesinde ayrı bir madde şeklinde düzenlenmiştir. İlgili maddenin birinci fıkrası sayılan şartların sağlanması durumunun cezayı ortadan kaldırarak, üçüncü fıkrası ise sayılan şartların sağlanması halinde cezayı azaltan şahsi sebep olarak sonuç doğuracaktır.

TCK m.192/1'te düzenlenen ve fail için cezasızlık sonucu doğuran etkin pişmanlık hali için;

²⁹ Akkaya, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçları*, s. 54.

³⁰ Eshat Özkul ve Sancaktar Devlet Özkul, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2025, s. 125.

³¹ Mustafa Arslantürk, *Etkin Pişmanlık Vazgeçme ve Cezasızlık*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2025, ss. 25-26.

³² Arslantürk, *Etkin Pişmanlık Vazgeçme ve Cezasızlık*, s. 93.

³³ Özkul ve Özkul, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları*, s. 207.

- etkin pişmanlıkta bulunan kimsenin uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçunun işlenmesine katılmış olması,
- failin bizzat kendisinin etkin pişmanlıkta bulunması,
- failin etkin pişmanlığının suçun resmi makamlar tarafından haber alınmadan önce gösterilmiş olması,
- failin diğer suç ortakları ve uyuşturucu uyarıcı maddelerin saklandığı veya imal edildiği yerleri bildirmesi,
- fail tarafından verilen bilginin failin suç ortaklarının yakalanması veya uyuşturucu uyarıcı maddenin ele geçirilmesini sağlaması gerekir. Bu beş koşuldan birinin bile sağlanmaması etkin pişmanlığın şahsi cezasızlık hali olarak sonuç doğurmasına engel olacaktır. Dolayısıyla bu koşulların aynı olayda kümülatif şekilde mevcudiyeti aranacaktır.³⁴

Ayrıca buradaki bildirmenin suç ortakları ile imal yerini ya da suç ortakları ile saklama yerini de kapsaması gerektiği söylenmelidir. Üstelik bu yerler bakımından da kanun maddesindeki “yerler” ibaresinden de anlaşılacağı üzere pişmanlık gösteren fail tarafından bilinen tüm yerlerin bildirilmesi olarak anlaşılmalıdır.³⁵ Zira bu kabul, pişmanlıktan faydalanmak isteyen failin samimiyet göstergesinin gereğidir.

Cezayı azaltan şahsi sebep olarak yansıyan TCK m.192/3’teki etkin pişmanlık hali için ise;

- etkin pişmanlıkta bulunan kimsenin uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçunun işlenmesine katılmış olması,
- failin bizzat kendisinin etkin pişmanlıkta bulunması,
- fail tarafından etkin pişmanlık göstergesi olarak gerçekleştiren hizmet ve yardımın suçun resmi makamlar tarafından haber alındıktan sonra fakat her hâlükârda muhakkak mahkemece hüküm verilmeden önce yapılması,³⁶
- yapılan bildirimin fail veya diğer suç ortaklarının yakalanmasına hizmet etmesi ve gönüllülük esasına dayanması gerekmektedir.

Bu fıkra kapsamında m.192/1’deki gibi net bir sonuç beklenmeyeceğinden pişmanlık sebebiyle gerçekleştirilen bildirimin suçun meydana çıkarılmasına, fail veya diğer suç ortaklarının yakalanmasına katkısı oranına bakılarak uygulanacak olan indirim miktarı belirlenecektir.³⁷ Uygulanacak indirim oranı ise ¼ ile ½ arasında değişecektir.

³⁴ Akkaya, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçları*, ss. 463-474.

³⁵ Erdener Yurtcan, *Yargıtay Kararları Işığında Uyuşturucu Suçları (Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar)*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s. 523.

³⁶ Abdurrahman Ünlü, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal ve Ticareti Suçu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s. 148.

³⁷ Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 775.

Görüldüğü üzere cezada indirim sonucunu doğuran etkin pişmanlık hali birinci fıkradaki cezasızlık halinden öncelikle zaman itibari ile ayrılmaktadır.³⁸ Nitekim resmi makamlar haber almadan önce ihbar ve yardım yapılması cezasızlık sonucunu doğururken, resmi makamlarca haber alındıktan sonra iş birliği yapılması indirim nedeni olarak kabul edilmiştir.

Her iki fıkra da ilk şart olarak düzenlenen etkin pişmanlıkta bulunan kimsenin uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçunun işlenmesine katılmış olması şartında ise kişi, bu suçun bizzat faili olabileceği gibi, bu suça azmettiren veya yardım eden olarak katılmış da olabilir.³⁹

Yine bildirimin yapılabileceği resmi makamlar da CMK m.158’de belirtilen; cumhuriyet başsavcılıkları, kolluk makamları, valilik, kaymakamlık, mahkemeler, Türk elçilik ve konsoloslukları gibi adli ve idari mercilerdir.

6. SONUÇ

Uyuşturucu madde ticaretinin özellikle illegal organizasyonlara para akışı sağlayan önemli bir finans kaynağına dönüşmesi, bu maddelerin imal ve ticareti konusunu küresel ölçekte mücadele edilmesi gereken en önemli suç konularından biri haline getirmiştir.⁴⁰

Bu tür suçlarla mücadele konusunda stratejik öneme sahip yöntemlerden biri de etkin pişmanlık kurumudur. Bu kurum, suçun işlenmesinden pişmanlık duyan failin kanunda sayılı şartların varlığı halinde cezalandırılmaması veya hakkında verilecek cezada indirim yapılmasını sağlamaktadır. Nitekim kanun koyucu bu suçların önlenmesi ve ortaya çıkarılmasındaki zorluklar göz önünde bulundurulduğunda suç ortaklarının veya suçun meydana gelmesine sebep olan maddelerin ele geçirilmesini sağlayan faili bir bakıma ödüllendirme yoluna gitmektedir.

Başka bir deyişle duruma göre cezasızlık duruma göre de cezada indirim sebebi olarak uygulama alanı bulan etkin pişmanlık hükümleri, büyük zararı önlemek için daha küçük zararlara katlanmayı makul görmektedir.

Zira barındırdığı sakıncalı sonuçların yanında uyuşturucu maddeler günlük hayatın belirli alanlarında mecburi kullanım alanlarına da sahip olduklarından bu maddelerin tamamen imhası söz konusu olamamaktadır. Nitekim özellikle tıp alanında yetkili kurumlarda, yetkili kişilerce, uygun dozlarda üretildiği ve hastalar üzerinde uygulandığı takdirde zehir değil, birer şifa kaynağı haline gelebilmektedir. Dolayısıyla bu durum söz konusu maddelerin imal ve ticaretinin kontrolünün sağlanarak hayatın içinde var olmasını zorunlu kılmakta, kanun koyucu da yaptığı yasal düzenlemelerle etkin pişmanlık gibi kurumlardan yararlanmak suretiyle bu suçla mücadelesini en etkin şekilde gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

³⁸ Arslantürk, *Etkin Pişmanlık Vazgeçme ve Cezasızlık*, s. 93.

³⁹ Caner Yenidünya ve Zafer İçer, “Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçlarında Etkin Pişmanlık”, *Fasikül Dergisi*, Sayı:38, Ocak, 2013, s.15.

⁴⁰ Özbek vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, s. 793.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Çetin, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçları*, Adalet Yayınları, Ankara, 2013.
- Akpınar, Aslı Selvi, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Ticareti Suçu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2024.
- Arslantürk, Mustafa, *Etkin Pişmanlık Vazgeçme ve Cezasızlık*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2025.
- Çalışkan, Suat, *Türk Ceza Hukukunda Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları*, Adalet Yayınları, Ankara. 2012.
- Dönmezer, Sulhi. *Kriminoloji*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981.
- Hakeri, Hakan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Adalet Yayınları, Ankara, 2014.
- <https://karararama.yargitay.gov.tr/> (Erişim tarihi: 11.01.2026).
- <https://sozluk.gov.tr/?ara=uyu%C5%9Fturucu> (Erişim tarihi: 07.01.2026).
- <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/gerekceler/turk-ceza-kanunu-madde-gerekceleri/1> (Erişim tarihi:12.12.2025).
- Özbek, Veli Özer vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2025.
- Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014.
- Özkul, Eshat ve Özkul, Sancaktar Devlet, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2025.
- Soyaslan, Doğan, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.
- Tezcan, Durmuş vd., *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2025.
- Ünlü, Abdurrahman, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal ve Ticareti Suçu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.
- Yenidünya, Caner ve İçer, Zafer, *Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Suçlarında Etkin Pişmanlık*, Fasikül Dergisi, Sayı:38, Ankara, 2013.
- Yurtcan, Erdener, *Yargıtay Kararları Işığında Uyuşturucu Suçları (Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar)*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

MEDENİ USUL HUKUKUNDA KABUL KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Melike DEMİRER

Sakarya Üniversitesi

melikedemirerr@hotmail.com – 0009-0007-9542-4971

ÖZET

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun ikinci bölümü “Yargılamaya Hakim Olan İlkeler” başlığı altında düzenlenen tasarruf ilkesi; hakim in iki taraftan birinin talebi olmaksızın, kendiliğinden bir davayı inceleyemeyeceğini ve karara bağlayamayacağını, kanunda açıkça belirtilmedikçe, hiç kimsenin kendi lehine olan davayı açmaya veya hakkını talep etmeye zorlanamayacağını düzenleme altına almış ve tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri davalar hakkında, dava açıldıktan sonra da bu yetkinin devam ettiğini belirtmiştir. HMK’nın davaya son veren taraf işlemleri kısmında düzenlenen kabul kurumu da taraflara verilen bu yetkinin bir yansımasıdır. Kabul beyanı, yalnızca davalı veya davalının kanuni veya iradi temsilcisi aracılığı ile yazılı veya sözlü olarak hükmün kesinleşmesine kadar mahkemeye hitaben yapılabilecek bir işlemdir. Bu işlem varması gerekli tek taraflı bir irade beyanı olarak davacının kabulü veya mahkemenin muvafakati olmadan kesin hüküm gibi sonuç doğurur. Ancak kabul beyanının geçerli olması için açık kanun maddesi ve yerleşik Yargıtay kararları gereği beyanın şeklinde ve mahiyetinde bazı hususlar aranmaktadır. Öncelikle mahkemeye hitaben tek taraflı ve varması gerekli bir kabul beyanı sunulmalıdır. Bu beyanın hüküm ifade etmesi için davacının beyanı kabul etmesi veya mahkemenin muvafakat etmesi gerekmemektedir. Mahkemeye sunulan bu beyan herhangi bir koşul ve şart içermeden açık ve kesin ifadeler ile sunulmalıdır. Kayıt ve şarta bağlı bir kabul beyanının kabul edilerek kesin hüküm ile davanın sonlandırılması halinde ilamın icrasında da ciddi sıkıntılar yaşanacağı muhakkaktır. Kabul beyanında aranan diğer şart, davalının bu beyanının davacının talep sonucuna ilişkin olmasıdır. Kabul, talep sonucunun tamamına ilişkin ise uyuşmazlık tamamen sona erer, ancak bir kısmına ilişkin ise uyuşmazlık yalnızca kabul edilen kısım yönünden sonlanır ve kalan kısım yönünden devam eder. Kabul işlemi için aranan bir diğer koşul ise yargılamaya konu olan davanın tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği bir hakka ilişkin olmasıdır. Yani nesebe ilişkin davalar gibi kamu düzenini ilgilendiren hususlarda tarafların kabul beyanı geçerli olmayacak ve dava sonlanmayacaktır. Ancak alacak davası, ihalenin feshi gibi davalarda tarafların kabul beyanı mahkemece kanunda aranan şartları taşıması halinde geçerli olacak ve dava kesin hüküm ile sonlandırılacaktır. Bu halde sona eren bir davada davalı, aleyhine hüküm kurulmuş gibi yargılama giderlerini ödemeye mahkum edilir. Ancak kanun metninde buna ilişkin bir istisna hüküm düzenlenmiş ve davalının davanın açılmasına kendi hal ve hareketleri ile sebebiyet vermemesi ve davacının talep sonucunu ön inceleme duruşmasında kabul etmiş olması halinde yargılama giderlerini ödemeyeceği kabul edilmiştir.

Kabul işlemi, hükmün verilmesinden sonra yapılmışsa, kanun yoluna başvurulmuş olsa dahi, dosya kanun yolu incelemesine gönderilmez ve dosya ek karar verilmek üzere ilk derece

mahkemesine veya bölge adliye mahkemesine gönderilir. Ayrıca davalı bu beyanda bulunurken iradesi sakatlanmış ise bunu ispat etmek koşulu ile iptal talep etme hakkına sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf İlkesi, Kabul, Kamu Düzeni

ÇAĞDAŞ BİR SERMAYE YAPISI YAKLAŞIMI: FİNANSAL HİYERARŞİ TEORİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN¹

ÖZET

Bir firma, yeni ürününü piyasaya çıkarmak, etkinliklerini artırmak veya yalnızca ayakta kalmak için finansmana gereksinim duyduğunda, tesadüfi olarak bir finansman yöntemi seçmez. Bu, tercih meselesi olmaktan çok, iyi kurulmuş bir teoriye dayanan doğal bir düzene sahip olmalıdır. Bu sermaye yapısı modeli, firmaların, risk ve maliyet temelinde finansman kaynaklarını nasıl sıraladığını açıklar. Bu teori, firmaların projeleri öncelikle iç kaynaklarla, ardından borçla finanse ettiğini ve öz sermayeyi ancak son çare olarak kullandığını belirtir. Bu hiyerarşi, öz sermaye ihraç etmenin aşırı değerlemeyi ima edebileceği ve yatırımcı güvenini azaltabileceği için sinyal verme riskini azaltır. 1. Dağıtılmamış kârlar: Şirketler, olası her fırsatta kendi kârlarını kullanmayı tercih ederler. Maliyetsizdir, dış tarafları içermez ve kontrolü şirket içinde tutar. Ödenecek borç yoktur, öz sermayeyi sulandırmak gerekmez ve hissedarlara açıklanacak mali notlar yoktur. Elde edilen kârlar, en temiz seçenektir ve bu nedenle listenin başında yer alır. 2. Borç finansmanı: Borç finansmanı, borç sermayesi kullanımına bağlı faiz ödemelerinden dolayı ikinci sırada yer alır. Şirket ister kredi alsın ister kurumsal tahvil ihraç etsin, bir miktar faiz ödemek zorunda kalacak ve bu da borç maliyetini, elde tutulan kârların kullanılma maliyetinden daha yüksek hale getirecektir. Yine de yeni hisse senedi ihraç etmeye kıyasla tercih edilebilir seçenektir. 3. Öz sermaye finansmanı: Yeni hisse senedi ihracı genellikle en son hamledir; bunun nedeni zor olması değil, verdiği sinyaldir. Yatırımcılar genellikle hisse senedi ihracını, piyasa değerinden daha yüksek bir hisse senedi değerlemesinin açık bir işareti olarak görürler. Bu sinyali, hisse senedi fiyatlarının yakında düşeceğinin bir göstergesi olarak değerlendirirler. Ayrıca öz sermaye pahalıdır. Yatırımcılar riski dengelemede daha yüksek getiri bekler ve mevcut hissedarlar pastadan paylarının küçülmesini sevmezler. Bu nedenle öz sermaye finansmanı genellikle ancak iç kaynaklar ve borçlanma seçenekleri maksimum seviyeye ulaştığında kullanılır.

Anahtar Kelimeler: Finans, Sermaye yapısı, Finansal hiyerarşi teorisi

A CONTEMPORARY APPROACH TO CAPITAL STRUCTURE: A GENERAL OVERVIEW OF FINANCIAL HIERARCHY THEORY

ABSTRACT

When a company needs financing to launch a new product, increase its activities, or simply stay afloat, it does not choose a financing method at random. This should be based on a well-established theory rather than a matter of preference. This capital structure model explains how

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, cumhur.sahin@bilecik.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8790-5851

companies rank their financing sources based on risk and cost. This theory states that companies finance their projects primarily with internal resources, then with debt, and only use equity as a last resort. This hierarchy reduces signaling risk, as issuing equity can imply overvaluation and reduce investor confidence.

1. Retained earnings: Companies prefer to use their profits whenever possible. It is cost-free, does not involve external parties, and keeps control within the company. There are no debts to pay, no need to dilute equity, and no financial statements to disclose to shareholders. Retained earnings are the cleanest option and therefore top the list.

2. Debt financing: Debt financing ranks second due to interest payments associated with the use of debt capital. Whether a company takes out a loan or issues corporate bonds, it will have to pay some interest, which will make the cost of debt higher than the cost of using retained earnings. Still, it is a preferable option compared to issuing new shares.

3. Equity financing: Issuing new shares is usually the last resort; not because it is difficult, but because of the signal it sends. Investors generally view a share issue as a clear sign of a share valuation higher than the market value. They interpret this signal as an indication that share prices will soon fall. Furthermore, equity is expensive. Investors expect higher returns to offset the risk, and existing shareholders dislike seeing their share of the pie shrink. Therefore, equity financing is usually only used when internal resources and borrowing options have been maximized.

Keywords: Finance, Capital structure, Financial hierarchy theory

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA ÜRETİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Dr. Özlem Doğan

Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
ozlemdogan917@gmail.com - 0000-0002-6669-2092

Doç. Dr. Sinan Çavuşoğlu

Bingöl Üniversitesi,
sinankys42@gmail.com- 0000-0001-9365-8677

ÖZET

21. yüzyılın başından itibaren dijital teknolojilerdeki yaşanan hızlı gelişmeler, üretim süreçleri yanında; yönetim, iletişim, lojistik ve tedarik zinciri gibi alanlara da etki ederek ekonomik, çevresel ve sosyal boyutta sürdürülebilirliğe önemli ölçüde destek sağlamıştır. Dijital teknolojiler, Endüstri 4.0 çerçevesinde geliştirilen nesnelerin interneti (IoT), büyük veri analitiği, yapay zekâ, bulut bilişim ve siber-fiziksel sistemler gibi güncel kavramlar üretim ile ilgili faaliyetlerin daha etkin planlanmasına, izlenmesine ve kontrol edilmesine imkan sağlamaktadır. Bu teknolojiler aracılığı ile enerji ve hammadde kaynaklarının optimize edilmesi, atık miktarının minimize edilmesi ve karbon emisyonlarının düşürülmesine olanak tanımaktadır.

Gerçekleştirilen araştırmanın amacı, dijital dönüşümün çevresel sürdürülebilirlik kapsamında üretim süreçlerine olan etkilerini literatür çerçevesinde ele almaktır. Bu bağlamda, dijital dönüşüm, üretim süreçleri ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları incelenmiştir. Gerçekleştirilen literatür taraması, dijital teknolojilerin üretim süreçlerinde kaynakların verimliliğini artırdığını, çevresel etkilerin ölçüm ve izleme süreçlerini etkinleştirdiğini ve sürdürülebilir üretim uygulamalarının yaygınlaşmasını desteklediğini göstermektedir. Ek olarak dijital dönüşümün, döngüsel ekonomi uygulamalarını güçlendirerek yeniden kullanım, geri dönüşüm ve yeniden üretim süreçlerinin etkinliğini desteklediği ilgili literatürde tespit edilmiştir.

Dijitalleşmenin katkısıyla tedarik zinciri süreçlerinin daha şeffaf ve izlenebilir duruma gelmesi, çevresel risklerin azaltılmasına ve sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminin geliştirilmesine imkân sağlamaktadır. Sonuç olarak, dijital dönüşümün üretim süreçlerinde çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik bir rol oynadığı ve firmaların çevresel performanslarını iyileştirerek rekabet avantajı elde etmelerine katkı sunduğu ifade edilebilir. Bu çalışma, sürdürülebilir üretim ve dijital dönüşüm alanında yapılacak gelecekteki ampirik çalışmalar için kavramsal bir temel meydana getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Çevresel Sürdürülebilirlik, Üretim Süreçleri.

1. GİRİŞ

Ekonomik büyümeyi teşvik etmede önemli unsurlardan biri de sanayileşmedir. Fakat bu büyüme çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle de uyumlu olması gerekmektedir. Bu sebeple, doğa dostu sanayi uygulamalarının kabul edilmesi hem ekonomik büyüme hem de çevresel koruma açısından önemlidir (OECD, 2023). Teknoloji maliyetlerindeki gerileme ile yeşil sanayi politikalarının yaygınlaşması, 2015 Paris Anlaşması'na uzanan süreçte küresel iklim politikasının yönelimini ve araç setini belirgin biçimde dönüştürmüştür. İklimle ilgili eylemler yalnızca ekonomiye bir maliyet olarak kabul edilmekten ziyade, stratejik endüstriler, işler, ihracat geliri ve ekonomik büyüme meydana getirmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir. Bu durum, iklim politikalarının şekillenmesinde fırsat temelli ve rekabet odaklı bir yaklaşımın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Mete, 2025).

20. ve 21. yüzyıllarda yaşanan teknolojik ilerlemeler, dijital teknolojilerin toplumsal yaşam ile ilgili çok boyutlu etkilerini daha görünür kılmış; bu süreçte dijitalleşme, modern toplumların ana belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. Dijitalleşme, iletişim ve medya altyapıları ekseninde şekillenen toplumsal örgütlenme biçimlerinin yeniden yapılandırılmasını ifade etmekte; bu yönüyle yapısal, kültürel ve ekonomik alanlarda derin ve kapsamlı dönüşümlere yol açmaktadır (Brennen & Kreiss, 2016). Dijital teknolojiler, örneğin yapay zekâ, büyük veri ve nesnelerin interneti, iş süreçlerini değiştirmekle beraber çevresel sürdürülebilirliği destekleyen araçlar olarak da işlev görmektedir. Bu açıdan işletmeler, çevreye duyarlı uygulamaları dijital platformlar aracılığıyla yaygınlaştırarak karbon emisyonlarını azaltma, atık yönetimi ve kaynak verimliliği gibi alanlarda sürdürülebilir yararlar elde etmeyi amaçlamaktadır (Feroz & Chiravuri, 2021).

Bilhassa lojistik ve üretim sistemlerindeki dijitalleşme, sürdürülebilirlik amaçlarına ulaşmak bakımından oldukça önemlidir. Dijital dönüşüm, dijital teknolojilerin sunduğu avantajlar sayesinde sadece ekonomik getirisi olmayan, ayrıca çevre ve sosyal sürdürülebilirlik ile ilgili kayda değer sonuçlar çıkarmaktadır. Bu durumda, 21. yüzyılda dijitalleşme ve sürdürülebilirlik temel iki bileşen olarak dikkat çekmektedir (Habibzada & Darıcan, 2025).

Buna paralel olarak, üretim hacimlerindeki artış ve ürün yaşam döngülerinin kısalması; mevcut kaynakların kullanımında gelecek kuşakların gereksinimlerini de gözeten sürdürülebilir üretim yaklaşımlarının geliştirilmesini ve yaygın biçimde benimsenmesini zorunlu kılan kritik bir gündem alanı hâline gelmiştir. 1960 yılında Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), ortak ülkelerdeki insanların yaşam standartlarını arttırmak ve en yüksek seviyede sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ve istihdamı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Sürdürülebilirlik kavramı günümüzde çok daha geniş alanları kapsayarak, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutta çok daha geniş bir anlam kazanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde üretim süreçleri ile hedeflenen ekonomik kazançların çevresel ve sosyal zararlar vermeden önceliklendirilmesi yeni stratejik yaklaşımların vazgeçilmez unsurları olarak görülmektedir (Abbass vd., 2019). Bu kapsamda, sürdürülebilir büyüme amaçları ile dijitalleşme süreci arasında karşılıklı etkileşime dayalı ve sinerjik bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü teknolojik dönüşüm, yeşil sanayi politikalarının uygulanmasını kolaylaştırmasının yanı sıra üretim süreçlerinin daha verimli, kaynak tasarruflu ve çevre dostu biçimde yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamakta ve çevresel sürdürülebilirlik temelli yeni ekonomik yapıların ortaya çıkmasına imkân tanımaktadır.

Bu çalışma, dijital dönüşümün çevresel sürdürülebilirlik bağlamında üretim süreçlerine etkilerini kavramsal bir çerçevede ele almayı, dijital dönüşümün temel bileşenlerini açıklamayı ve bu bileşenlerin çevresel sürdürülebilirlik bağlamında üretim süreçlerine etkisini literatür

doğrultusunda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, dijital dönüşümün çevresel sürdürülebilirlik sürecindeki rolünü ortaya koyarak, politika yapıcılar, finansal kurumlar ve yatırımcılar için yol gösterici bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Araştırmada veri toplama aracı olarak ikincil kaynak taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda dijital dönüşümün çevresel sürdürülebilirlik ve üretim süreçleri alanyazın dikkate alınarak incelenmiştir. Bilgiler dikkate alınarak araştırma amacına uygun biçimde yorumlanmış ve kavramsal değerlendirme çerçevesinde sonuçlar sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dijital Dönüşüm ve Endüstri 4.0

Sanayi devrimleri, buhar makinasının icat edilmesi ile başlamış, elektrik enerjisinin kullanılması ile seri üretime geçilmesine sebep olmuş ve daha sonra dijitalleşme süreci olarak ifade edilen 3.sanayi devrimi ile üretimde dijitalleşmenin gelişimini tetiklemiştir. Günümüzde Endüstri 4.0 (Sanayi 4.0) yaklaşımı, üretim ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelere; farklı iş süreçlerine entegre edilebilen geniş bir teknoloji ekosistemi ve dönüşüm imkânları sunmaktadır (Ganzarain & Errasti, 2016). Endüstri 4.0, üretim ve üretimi ilgilendiren bütün teknik, yöntem ve süreçlerin bilgisayar tabanlı olması ve ileri teknoloji ile donatılması olarak tanımlanabilir. Endüstri 4.0'ın hayata geçirilmesiyle, makine veya nesnelerin etraflarında olup bitenleri algılayabilmesi ve birbirleriyle doğrudan iletişim kurabilmesi hedeflenmektedir (Olgun & Turan, 2022).

Bu kapsamda endüstriyel alanlara giderek daha fazla entegre edilen yeni nesil teknolojiler aracılığıyla, tüketici taleplerine karşı daha esnek ve piyasa dalgalanmalarına karşı daha dirençli üretim ve yönetim sistemlerinin tasarlanması ve uygulanması amaçlanmaktadır (Ganzarain & Errasti, 2016). Farklı iş süreçlerine adapte edilecek yeni nesil teknolojiler ile minimum maliyet, daha hızlı üretim ve minimum kaynak tüketimi unsurları önemli hale gelmiş ve endüstri 4.0 ile sürdürülebilirlik kavramı da işletmelerin hedeflerinin ilk sıralarında benimsenmeye başlanmıştır. İşletmeler, söz konusu süreç boyunca teknolojik değişimin hızlanması ve dönüşümün devrimsel niteliği nedeniyle çok boyutlu zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Sürekli artan ve değişen müşteri taleplerini karşılamak ve pazarda konumunu güçlendirmek, bu zorluklar içerisinde birinci sırada yer almaktadır. Bu çerçevede işletmelerin, yalnızca güncel koşullara uyum sağlamakla yetinmeyip verimlilik ve üretkenliği artırarak sürdürülebilir bir üretim yaklaşımı geliştirebilmeleri için Endüstri 4.0 teknolojilerinden yararlanarak dijitalleşme çağına etkin biçimde entegre olmaları kaçınılmaz bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır (Sağbaş & Dermenci, 2023).

2.2. Yapay Zekâ ve Büyük Veri

Büyük veri, öz bir tanımla basit bir şekilde işlenmeyen ya da işlenemeyen verilerdir. Aynı zamanda büyük veri, tipik boyuttaki veri tabanı yazılım araçlarının depolama, yönetme ve analiz etme yeteneğinin ötesindeki veri kümeleridir. En kapsamlı tanımlaması ile büyük veri, geleneksel yöntemlerle işlenemeyen, kurumsal veya toplumsal problem çözmeye yönelik, çeşitli kaynaklara ve yapılara sahip büyük ölçekli verilerdir (Avaner & Çelik, 2021).

Yapay zekâ (YZ), insan zekâsını taklit eden bir teknoloji setidir. Bilgisayarların özerk öğrenme, akıl yürütme, planlama ve karar verme gibi insan düşüncesi ve davranışının çeşitli yönlerini taklit etmesine olanak tanır. Yapay zekânın çekirdeğini makine öğrenmesi (MÖ), derin öğrenme, doğal dil işleme, bilgisayarla görü ve diğer teknolojiler oluşturur ve bunlar çeşitli alanlarda ve sektörlerde uygulanabilir (Ding, 2023).

2.3. Dijital Dönüşümün Üretim Süreçlerine Çevresel Etkileri

Dijital dönüşüm, Endüstri 4.0 ve ilgili diğer teknolojilerin üretim süreçlerine entegre edilmesiyle üretim faaliyetleri ile ilgili verimlilik, esneklik ve sürdürülebilirliğin artırılmasını hedefleyen geniş çaplı bir dönüşüm süreci olarak ifade edilir. Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmanın büyük miktarda kaynak ve enerji gerektirmesi küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi çeşitli olumsuz çevresel etkilere yol açabilecektir. Hızlı sanayileşme, çalışanların sağlığı ve güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu nedenle, endüstriyel üretim sistemlerinin modern teknolojileri kullanırken çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan dengeli olması gerekmektedir (Luthra & Mangla, 2018). Ekolojik açıdan bakıldığında, Endüstri 4.0 teknolojileri, üretim ve tedarik zinciri süreçleri boyunca veri analizi ve tespit mekanizmaları sayesinde enerji ve kaynak tüketimini azaltabilir. Ayrıca, veri odaklı ve izlenebilir karbon ayak izi analizleri aracılığıyla atık veya CO₂ emisyonlarının azaltılmasına katkı sağlayabilir. Ürünler, yeniden kullanım, geri dönüşüm veya yeniden üretim için bileşenlerine ayrılabilir (Bai vd., 2020).

Yapay zekâ büyük veriyle desteklenerek, sürdürülebilirliği özendirmeye yardımcı olmak için yöneticilerin karar alırken ve stratejik yönetim politikalarında çok yararlı neticeler doğurmaktadır (Zhao & Fariñas, 2023). Örnek vermek gerekirse, yapay zekanın veri odaklı karar alma özelliği, işletmelerin hem atıkları azaltarak hem de kaynak kullanımını iyileştirerek çevresel etkilerini daha iyi yönetmelerini sağlamaktadır. Yapay zekâ işletmelerin aynı anda çevresel ve sosyal endişeleri ele alırken ekonomik kazanımlar da elde etmelerini sağlayarak genel sürdürülebilirlik performanslarına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla işletmeler yapay zekayı kullanarak ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların tümünde kurumsal sürdürülebilirlik performansını iyileştirebilmektedirler (Yurdasever, 2026).

Özetle, dijital dönüşümün üretim süreçlerine entegrasyonu, firma verimliliğini birçok açıdan artırmakla kalmayıp, çevresel performansın iyileştirilmesine de oldukça önemli faydalar sağlamaktadır. Bu bağlamda, üreticiler hem ekonomik hem de çevresel sürdürülebilirliği artırmak amacıyla dijital teknolojilerin stratejik kullanımına yönelmektedirler (Stock & Seliger, 2016).

2.4.Çevresel Sürdürülebilirlik Üretim Bağlamında Etkiler

Doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanması çevresel sürdürülebilirlik olarak ifade edilmektedir. Çevrenin sürdürülebilir kullanımı bakımından yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynaklardan yararlanma, kirlilik, atık asimilasyonu gibi faaliyetlerde çevresel sürdürülebilirlik kavramı birtakım sınırlamalar getirmektedir (Menteşe, 2017). Üretim bağlamında çevresel sürdürülebilirlik, aşağıdaki temel boyutlar çerçevesinde ele alınabilir:

2.4.1.Enerji Verimliliği

Enerji verimliliği, konutlardaki yaşam ve hizmet kalitesini arttırırken, sanayiye dayalı işletmelerde ise üretim kalitesi ve miktarının azalmasına neden olmadan, birim hizmet ya da ürün miktarı başına enerji tüketiminin düşürülmesidir. Endüstrileşme, yaşam standartlarının yükselmesi ve nüfus artışı gibi nedenlerden dolayı; enerji tüketimi dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artmaktadır (Doğan & Yılankırkan, 2025). Enerji verimliliği politikaları da ülkeler, bölgeler ve ekonomik gelişmişlik düzeyine göre önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. OECD ülkeleri, çevre dostu teknolojilerin kullanımı dâhil olmak üzere çevresel sorunları ele alan enerji politikalarına giderek daha fazla önem vermektedir (Paramati vd., 2022).

Sanayide enerji verimliliği, enerji yönetim sistemleri aracılığıyla artırılabilir; bu sistemler aynı zamanda sanayi rekabetçiliğinin, karbon nötrlüğünün ve enerji arz güvenliğinin iyileştirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Enerji verimliliğinin enerji dönüşümünün başarısı için önemli bir faktör olduğu belirtilmekle birlikte, ne yazık ki enerji tasarrufu potansiyelinin

yeterince kullanılmadığı ifade edilmektedir. Enerji verimliliğinin, tarihsel olarak sera gazı azaltımına en büyük katkıyı sağladığı (özellikle fosil yakıta dayalı teknolojilerin daha verimli versiyonlarla değiştirilmesi ve bu faaliyetlerin kamu fonlarıyla finanse edilmesi yoluyla) vurgulanmaktadır (Gajdzik vd., 2024).

2.4.2. Atık Azaltımı ve Kaynak Verimliliği

Atık yönetimi kavramı ise, “atığın oluşumunun önlenmesi, kaynağında azaltılması, yeniden kullanılması, özelliğine ve türüne göre ayrılması, biriktirilmesi, toplanması, geçici depolanması, taşınması, ara depolanması, geri dönüşümü, enerji geri kazanımı dâhil geri kazanılması, bertarafı, bertaraf işlemleri sonrası izlenmesi, kontrolü ve denetimi faaliyetleridir. Üretim süreçlerinde israf azaltılarak veya atıklar hammadde rolü ile tekrar kullanılarak işletmeler maliyetleri düşürebilir. Atıkların azaltılabilmesine yönelik iyileştirmelere yönelik yatırımlar sayesinde işletmeler rekabet avantajı elde etmektedir (Aykol & Demirdöğen, 2025).

İş dünyası ve çevre literatüründe, firmaların kirliliği önleme faaliyetleri ve uluslararası çevre yönetim standartları gibi çevresel stratejileri benimsemelerini yönlendiren faktörleri anlamada önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, üretim birimi başına enerji, kaynak ve/veya malzeme kullanımını azaltmayı amaçlayan yenilikçi kaynak verimliliği stratejilerinin benimsenmesini belirleyen etmenlere literatürde görece sınırlı düzeyde odaklanılmıştır (Hart, 2005). Bu tür stratejiler, üretilen birim başına hammadde veya enerji kullanımını azaltan mal veya hizmet yeniliklerinin, süreç veya pazarlama yeniliklerinin uygulanmasını içermektedir. Kaynak verimliliği stratejilerinin iklim değişikliğinin etkilerini azaltma çabasında kilit rol oynayacağı vaadi da onların cazibesini artırmaktadır. Ancak, kanıtlar enerji ve kaynak verimliliği iyileştirme potansiyelinin önemli bir kısmının hâlâ kullanılmadığını ve görünür kârlılıklarına rağmen birçok enerji ve kaynak verimliliği yatırımının yapılmadığını göstermektedir (Delmas & Pekovic, 2015).

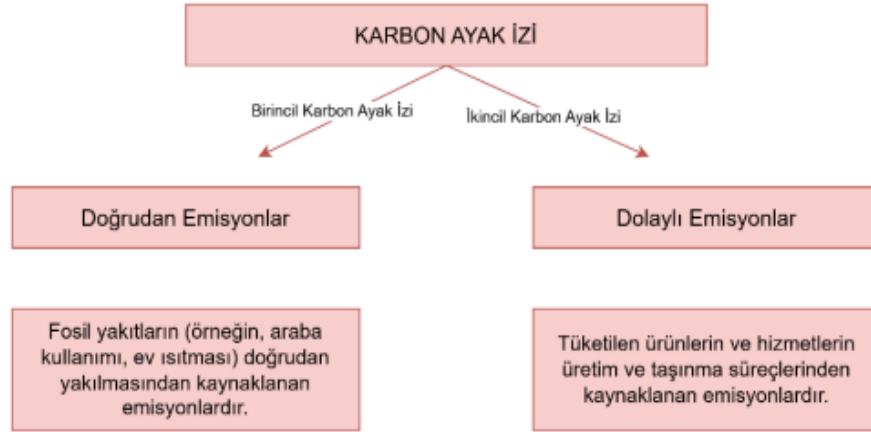
2.4.3. Tedarik Zinciri Şeffaflığı

Kurumsal sürdürülebilirliği oluşturabilmek için giderek daha önemli hale gelen şeffaflık, kısaca işletme veya mal/hizmet bağlamında bilgilerin açıklanması olarak ifade edilebilir (Doorey, 2011). Ayrıca tedarik zinciri üyesi olan tüm işletmelerin, birbirlerinin girdi ve çıktıları hakkında bilgi sahibi olabilmesi şeklinde de tanımlanmaktadır. Son olarak tedarik zincirinde şeffaflık, bir ürünün üretim sürecinin akışını, tedarik zincirindeki tüm süreçlerini baştan sona kadar takip etme yeteneği olarak algılanmaktadır (Taşcı & Güzel, 2023).

Tedarik zinciri şeffaflığı, operasyonlar ve ürünler hakkında ayrıntılı ve doğru bilgilerin açıklanması uygulamasıdır; örneğin ürünlerin kökeni ve tedariki, üretim süreçleri, maliyetler ve lojistik. Mevcut literatürde, görünürlük, izlenebilirlik, açıklama ve açıklık gibi temel kavramlar sıklıkla tedarik zinciri şeffaflığının yakın anlamlıları olarak kullanılmaktadır. Özellikle görünürlük, bir organizasyonun tedarik faaliyetleri hakkında bilgi toplama ve sistematik hale getirme çabalarını ifade eder ve esasen iç kullanım için tasarlanmıştır. İzlenebilirlik, etkili bilgi entegrasyonunu artırmak için gerekli olan geniş bir örgütsel rutinler ve teknolojik sistemler yelpazesini kapsar (Montecchi vd., 2021).

2.4.4. Karbon Emisyonlarının Azaltılması

Karbon emisyonu, bir bireyin, kuruluşun ya da faaliyetin doğrudan ve/veya dolaylı biçimde yol açtığı toplam sera gazı salımının, karbondioksit eşdeğeri (CO₂) cinsinden ifade edilen ölçüsünü tanımlayan genel bir kavramdır. İnsanların faaliyetlerinin iklim değişikliğine olan etkisini incelemek ve azaltmak için önemli bir gösterge olarak kullanılmakta olan bu kavram, iki ana faktörden meydana gelmektedir. Şekil 1’de karbon ayak izini meydana getiren bu iki ana bileşen gösterilmektedir (Akbaş & Çalışkan, 2024).

Görsel 1. Karbon ayak izi bileşenleri, Akbaş & Çalışkan, 2024

Birçok ülke enerji tüketimini azaltmak için azaltım stratejileri uygulamaktadır. Bu stratejiler, vergiler, destek fonları, primler vb. gibi mali teşvikleri veya sübvansiyonları; ayrıca düzenlemeler, standartlar ve yasaklar gibi mali olmayan teşvikleri içermektedir. Örneğin Avrupa Birliği, 2020 yılına kadar sera gazları (GHG-Greenhouse Gases) emisyonlarında %20 azalma hedefini gerçekleştirmeyi amaçlayan çok sayıda ulusal ve ulusüstü iklim politikalarına sahiptir (Schaffrin & Reibling, 2015). Çin ise CO₂ emisyonlarını azaltma konusunda ciddi baskı altındadır ve 2020'ye kadar önemli kesintiler yapma taahhüdünde bulunmuştur (Chen & Groenewold, 2015). Çin hükümeti ayrıca enerji kullanımından kaynaklanan sorunları çözmek için ekonomik teşvikler kullanmaktadır; örneğin yüksek kükürtlü kömürlere vergi koymak, enerji verimli üretim tesisleri ve teknikleri kullanan işletmelere kredi ve sübvansiyonlar vermek gibi (Zhang & Wang, 2017).

2.4.5.Yenilenebilir Enerji Kullanımı

Fosil enerji kaynakları ile enerji talebinin karşılanması sonucu oluşan emisyonlar, bu kaynaklardan faydalanma konusunun tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Yenilenebilir enerji kaynakları; sera gazı emisyonlarına sebep olmamaları, çevre ve insan sağlığı üzerinde negatif etkilere yol açmamaları gibi sebeplerle fosil enerji kaynaklarının seçeneği olmuşlardır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretim maliyetlerinde yaşanan düşüşler ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını özendiren politikaların izlenmesi sonucu; yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak gerçekleştirilen elektrik enerjisi üretiminde hızlı bir büyüme yaşanmıştır (Özcan & Durmuşoğlu, 2022).

Yenilenebilir enerji kaynakları veya alternatif enerji kaynakları, yenilenebilen, tekrar tekrar enerji üretebilen ve tükenmez olan tüm enerji kaynakları olarak kabul edilmektedir. Yenilenebilir enerji, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, biyoenerji, jeotermal enerji, hidroelektrik ve okyanus enerjisini kapsamaktadır ve elektrik üretimi, ulaşım, evsel kullanım, kentsel ısıtma vb. amaçlarla kullanılabilir (Nagy & Körmendi, 2012).

2.4.6.Döngüsel Ekonomi Uygulamaları

Döngüsel ekonomi (circular economy), gelişmiş ve Avrupa Birliği (AB) üyesi devletlerin çok önem verdiği bir kavram olup son yıllarda ülkemizde de tartışma konusu olmaya başlamıştır. Doğal kaynakların çok, ulaşılabilir ve atık bertarafının ucuz olduğu “al, yap ve kullan-at” yaklaşımını “doğrusal ekonomi” modelinde atık miktarı aşırı üretilmektedir. Bununla beraber; her geçen gün negatif çevresel etkiler ve küresel iklim değişikliği gerçekleşmekte, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve enerji ile yakıt talebinin sürekli artış göstermesi, çevresel

sürdürülebilirlik açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Kaynakların sınırlı olması, sağlıklı bir çevrenin korunması ve atıkların azaltılması gerekliliği, daha sürdürülebilir bir ekonomik model olarak “döngüsel ekonomi” yaklaşımını öne çıkarmaktadır (Delibalta, 2022).

Kuruluşlar ve uygulayıcılar, döngüsel ekonomiyi hava ve su kirliliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kaynak tükenmesi gibi çevresel sorunlara bir çözüm olarak görmektedir. Ayrıca, ekonomik olarak sürdürülemez ve sorunlu mülkiyet yapılarının, tedarik riskinin, kötü çalışma ortamının, yüksek işsizliğin ve yoksulluğun çözülmesine de katkı sağlamaktadır. Bu nedenle döngüsel ekonomi, günümüzde yöneticiler, politika planlayıcıları ve akademi tarafından önemli ölçüde ilgi görmektedir (Khan & Haleem, 2021).

2.5.Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağladığı Fırsatlar ve Zorluklar

Dijital dönüşümün üretim süreçlerine çevresel sürdürülebilirlik açısından etkileri hem işletmelere yeni imkânlar sunmakta hem de yönetilmesi gereken çeşitli engelleri beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan fırsatlar ve zorluklar aşağıda özetlenmiştir:

2.5.1.Fırsatlar

Dijital sürdürülebilirliğin sağladığı fırsatlar aşağıda madde madde sıralanmıştır (Özen vd., 2025):

Kaynak Verimliliği: IoT sensörleri ve büyük veri analitiği sayesinde enerji, su ve hammadde kullanımını optimize edilebilir.

Atık Azaltımı: Dijital izleme sistemleri üretim hatalarında erken uyarı sağlayarak atık miktarını düşürür.

Karbon Ayak İzi Takibi: Yapay zekâ ve blok zinciri tabanlı sistemler, tedarik zincirinde karbon emisyonlarını şeffaf şekilde izlemeyi mümkün kılar.

Yeşil İnovasyon: Dijital teknolojiler, sürdürülebilir ürün tasarımı ve döngüsel ekonomi uygulamalarını destekler.

Rekabet Avantajı: Çevre dostu üretim süreçleri, markaların uluslararası pazarda tercih edilmesini kolaylaştırır.

2.5.2.Zorluklar

Dijital sürdürülebilirliğin sağladığı zorluklar aşağıda madde madde sıralanmıştır (Asiltürk, 2021):

Yüksek Yatırım Maliyeti: Dijital dönüşüm için gerekli altyapı (sensörler, yazılımlar, veri merkezleri) başlangıçta büyük maliyet gerektirir.

Enerji Tüketimi: Dijital teknolojilerin kendisi (örneğin veri merkezleri) yüksek enerji tüketimine yol açabilir.

Veri Güvenliği ve Gizlilik: Büyük veri kullanımı, siber güvenlik risklerini artırır.

İşgücü Uyum Sorunları: Çalışanların dijital becerilerinin yetersizliği, dönüşüm sürecini yavaşlatabilir.

Teknolojiye Bağımlılık: Dijital sistemlere aşırı bağımlılık, arıza veya kesintilerde üretim süreçlerini aksatabilir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yeni üretim yaklaşımına şekil veren dijitalleşme süreci, işletmeler üzerinde yoğun etkiler oluşturmaktadır. Bununla beraber, doğal kaynakların günümüz tüketim toplumunda hızlı bir

biçimde tükenmesi, küresel ısınma, çevre kirliliğindeki artış ve ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizliklerle beraber ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesi, üretim faaliyetlerinin kâr odaklı olması, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe dair farkındalığın gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda dijitalleşen üretim sistemlerinin sürdürülebilir üretime fayda sağlama kapasitesi, dijitalleşme ile sürdürülebilirliğin birbirini tamamlayan kavramlar olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Özen vd., 2025).

Gelecekte, dijital dönüşümün sürdürülebilir üretim üzerindeki etkilerinin daha da artacağı öngörülmektedir. Özellikle döngüsel ekonomi uygulamaları, yeşil inovasyon ve karbon nötr üretim hedefleri doğrultusunda dijital teknolojilerin kullanımı işletmeler için vazgeçilmez hale gelecektir. Ancak bu süreçte, yüksek yatırım maliyetleri, enerji tüketimi ve veri güvenliği gibi zorlukların stratejik politikalarla yönetilmesi, dijital dönüşümün sürdürülebilirlik açısından gerçek bir değer yaratabilmesi için temel koşul olacaktır.

Sonuç olarak, dijital dönüşümün üretim süreçlerine entegrasyonu, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynamaktadır. İşletmelerin bu dönüşümü stratejik bir şekilde planlamaları, teknolojik yatırımları çevresel fayda odaklı gerçekleştirmeleri ve çalışanların dijital yetkinliklerini geliştirmeleri, sürdürülebilir üretim için temel gerekliliklerdir. Dijitalleşme ile sürdürülebilirliğin birbirini tamamlayan yapılar olarak değerlendirilmesi, hem çevresel sorunların çözümüne katkı sağlayacak hem de işletmelere uzun vadeli rekabet avantajı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Abbass, N. M., Rahman, A. A., Aziz, Y. A., & Sidek, S. (2019). A systematic literature review on sustainable production indicators to assess the sustainable performance of industries. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(2), 497-515.

Akbaş, A., & Çalışkan, Ö. (2024). İnşaat Sektörü ve Karbon Ayak İzi. In *4th International Conference on Frontiers in Academic Research* (pp. 264-271).

Asiltürk, A. (2021). İşletmelerde dijital dönüşüm yönetiminde nihai hedef: Dijital olgunluk. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 647-669.

Avaner, T. & Çelik, M. (2021). Türkiye’de dijital dönüşüm ofisi ve yapay zeka yönetimi: Büyük Veri ve Yapay Zeka Daire Başkanlığı’nın geleceği üzerine. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-18.

Aykol, S., & Demirdöğen, O. (2025). Tekirdağ Tekstil Endüstrisinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Atık Yönetimi ve Kaynak Verimliliği İlişkisi. *Iğdır University Journal of Social Sciences/Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38).

Bai, C., Dallasega, P., Orzes, G., & Sarkis, J. (2020). Industry 4.0 technologies assessment: A sustainability perspective. *International Journal Of Production Economics*, 229, 107776.

Brennen, J. S., & Kreiss, D. (2016). *Digitalization*. The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy.

Chen, A., & Groenewold, N. (2015). Emission reduction policy: A regional economic analysis for China. *Economic Modelling*, 51, 136-152.

Delibalta, M. S. (2022). Türkiye madencilik sektöründe döngüsel ekonomi ve dijitalleşme uygulamaları. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11(4), 1121-1126.

- Delmas, M. A., & Pekovic, S. (2015). Resource efficiency strategies and market conditions. *Long Range Planning*, 48(2), 80-94.
- Ding, H., Tian, J., Yu, W., Wilson, D. I., Young, B. R., Cui, X., ... & Li, W. (2023). The application of artificial intelligence and big data in the food industry. *Foods*, 12(24), 4511.
- Doğan, H., & Yılankırkan, N. (2015). Türkiye'nin enerji verimliliği potansiyeli ve projeksiyonu. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 3(1), 375-384.
- Doorey, D. J. (2011). The transparent supply chain: from resistance to implementation at Nike and Levi-Strauss. *Journal of Business Ethics*, 103(4), 587-603.
- Feroz, A. K., Zo, H., & Chiravuri, A. (2021). Digital transformation and environmental sustainability: A review and research agenda. *Sustainability*, 13(3), 1-20.
- Gajdzik, B., Wolniak, R., Nagaj, R., Žuromskaitė-Nagaj, B., & Grebski, W. W. (2024). The influence of the global energy crisis on energy efficiency: A comprehensive analysis. *Energies*, 17(4), 947.
- Ganzarain, J., & Errasti, N. (2016). Three stage maturity model in SME's toward industry 4.0. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM)*, 9(5), 1119-1128.
- Habibzada, M. O., & Darıcan, Ş. (2025). Dijital dönüşümün sürdürülebilirliğe etkisi. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 9(61), 1739-1757.
- Hart, S. L. (2005). *Capitalism at the crossroads: The unlimited business opportunities in solving the world's most difficult problems*. Pearson Education.
- Khan, S., & Haleem, A. (2021). Investigation of circular economy practices in the context of emerging economies: a CoCoSo approach. *International Journal of Sustainable Engineering*, 14(3), 357-367.
- Luthra, S., & Mangla, S. K. (2018). Evaluating challenges to Industry 4.0 initiatives for supply chain sustainability in emerging economies. *Process Safety and Environmental Protection*, 117, 168-179.
- Menteşe, S. (2017). Çevresel sürdürülebilirlik açısından toprak, su ve hava kirliliği: teorik bir inceleme. *Journal of International Social Research*, 10(53).
- Mete, M. H. (2025). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında sanayide yeşil dönüşümün rolü. *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, 3(01), 67-79.
- Montecchi, M., Plangger, K., & West, D. C. (2021). Supply chain transparency: A bibliometric review and research agenda. *International Journal of Production Economics*, 238, 108152.
- Nagy, K., & Körmendi, K. (2012). Use of renewable energy sources in light of the “New Energy Strategy for Europe 2011–2020”. *Applied Energy*, 96, 393-399.
- OECD. (2023). *Economic policy reforms 2023: Going for growth*. OECD Publishing.
- Olgun, B. A., & Turan, F. K. (2022). Tekstil sektöründe dijital dönüşüm ve tekstil firmalarının Endüstri 4.0 kavramsal farkındalık düzeyini belirlemeye yönelik bir çalışma. *Tekstil ve Mühendis*, 29(125), 28-40.
- Özcan, M., & Durmuşoğlu, S. M. (2022). Yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanında yeşil tahvillerin kullanımı. *Mühendis ve Makina*, 63(707), 279-313.

- Özen, Y. D. Ö., Soyuer, H., & Kazançoğlu, Y. (2025). Üretim Sistemlerinde Dijitalleşme ve Sürdürülebilirlik Üzerine Bir Araştırma. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 66-85.
- Paramati, S. R., Shahzad, U., & Doğan, B. (2022). The role of environmental technology for energy demand and energy efficiency: Evidence from OECD countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 153, 111735.
- Sağbaş, A., & Dermenci, M. S. (2023). Dijital dönüşüm ekseninde çok kriterli karar verme yöntemleri ile endüstri 4.0 olgunluk modelinin değerlendirilmesi. *European Journal of Engineering and Applied Sciences*, 6(2), 74-85.
- Schaffrin, A., & Reibling, N. (2015). Household energy and climate mitigation policies: Investigating energy practices in the housing sector. *Energy Policy*, 77, 1-10.
- Stock, T., & Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in Industry 4.0. *Procedia CIRP*, 40, 536-541.
- Taşcı, M. F., & Güzel, D. (2023). Tedarik zinciri şeffaflığının, nesnelerin interneti ve blokzincir kullanımları üzerindeki aracı etkisinin performans göstergeleri üzerindeki etkisi açısından incelenmesi. *Sosyoekonomi*, 31(58), 409-442.
- Yurdasever, E. (2026). İşletmelerde Sürdürülebilirlik İçin Yapay Zekanın Kullanılması: Olası Olumlu Etkiler, Riskler ve Güçlükler. *Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences*, (Advanced Online Publication), 1597-1619.
- Zhang, X., & Wang, Y. (2017). How to reduce household carbon emissions: A review of experience and policy design considerations. *Energy Policy*, 102, 116-124.
- Zhao, J., & Fariñas, B. G. (2023). Artificial intelligence and sustainable decisions. *European Business Organization Law Review*, 24, 1-39.

HAVAYOLU HİZMET KALİTESİNİ ÖLÇMEK İÇİN “AIRQUAL” ÖLÇEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE MÜŞTERİ TATMİNİ VE DAHA FAZLA ÖDEME NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Özlem Doğan

Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
ozlemdogan917@gmail.com - 0000-0002-6669-2092

Doç. Dr. Sinan Çavuşoğlu

Bingöl Üniversitesi,
sinankys42@gmail.com- 0000-0001-9365-8677

ÖZET

Küreselleşme ve yoğun rekabet, iş yapma biçimini değiştirmiştir. Müşteri memnuniyetindeki azalma ve müşteri beklentilerindeki artış, işletmeleri hizmet kalitelerini artırmak için benzersiz yöntemler geliştirmeye zorlamaktadır. Aynı durum havayolu sektörü için de geçerlidir. Sonuç olarak, birçok havayolu şirketi, küresel pazarda etkin bir şekilde rekabet edebilmek için, özellikle hizmet kalitesiyle ilgili olarak, pazarlama stratejilerini dönüştürmektedir. Pazarlama literatürü, kuruluşların müşteri deneyimlerini ölçmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olmak için SERVQUAL ve AIRQUAL gibi hizmet kalitesi modelleri sunmuştur. SERVQUAL, birçok sektörde kapsamlı bir şekilde araştırılmış ve uygulanmıştır. Benzer şekilde, havayolu sektörü için bir model olan AIRQUAL, geliştirilmiş ancak sınırlı uygulama alanı yakalamıştır.

Çalışmanın amacı iki yönlüdür: Öncelikle havayolu yolcularının hizmet kalitesi algılarını AIRQUAL ölçeği ile belirlemek ve ardından bu algıları, özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde iyi bir pazar niteliği olan Gaziantep havalimanında, tutum ve daha fazla ödeme niyetleriyle ilişkilendirmektir. En yoğun yolcu trafiğine sahip havalimanlarından birisi olan Gaziantep havalimanı bölgedeki ticaret, sanayi ve gastronomi turizminin gelişmesiyle birlikte hem iş hem de turistik amaçlı seyahatlerde sıkça tercih edilmektedir; bu nedenle yolcuların kalite iyileştirmesine ilişkin algılarını bilmek önemlidir.

Çalışmanın örnekleme, kolayda örneklem tekniğiyle seçilen ulusal havayolu şirketlerini kullanan müşterilerden oluşmuştur. Toplam 415 anketin kullanışlı olduğu tespit edilmiş ve bu anketlerden elde edilen veriler SmartPLS istatistiksel yazılımları aracılığıyla test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, kalite boyutları arasında "havayolu fiziksel (somut) unsurlarının" müşteri tatminini etkilemede en önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular ayrıca, müşteri tatmininin daha fazla ödeme niyetiyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Havayolu taşımacılığı ulaşımın en önemli ve başlıca yolu olduğundan, bu çalışmanın sonuçları, uygulayıcılara hizmet kalitesi algılarını yönetmek için pazarlama stratejilerinin nasıl tasarlanabileceği ve havayolu sektörünün hizmet kalitesi kavramını pazarlama stratejilerini etkili bir şekilde formüle etmek için nasıl kullanabileceği konusunda önemli bilgiler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Hizmet Kalitesi, AIRQUAL Ölçeği, Müşteri Tatmini, Daha Fazla Ödeme Niyeti.

GİRİŞ

Havayolu şirketleri son dönemlerde maliyetleri düşürmek, dalgalanan talebi yönetmek ve kalite gereksinimlerini karşılamak gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır (Baker, 2013). Bu sorunlara ek olarak, küresel havayolu sektöründeki yoğun rekabet, müşterilerin hizmet kalitesine ilişkin algılarının önemini artırmıştır. Çok sayıda çalışma, havayollarının pazar payı, gelirleri, olumlu ağızdan ağıza yayılan reklam ve müşteri sadakatinin, tüketicilerin hizmet kalitesine ilişkin algısına ve dolayısıyla müşteri tatminine ve sadakatine bağlı olduğunu göstermektedir (Anderson vd., 1994; Forgas vd., 2010). Düşük maliyetli ve tam hizmet veren havayolu şirketleri arasındaki rekabetin arttığı bu zorlu koşullarda, yolcular ve havayolu şirketi arasındaki ilişkilerin derinlemesine anlaşılması gerektiği dile getirilmiştir (Loureiro & Fialho, 2016). Düşük maliyetli ve tam hizmet veren havayolları arasında birkaç farklılık belirginleşmektedir. Düşük maliyetli havayolları, düşük ve basitleştirilmiş bir ücretle sade hizmetler sunarken, tam hizmet veren havayolları farklı hizmet sınıflarında geniş bir yelpazede uçuş öncesi ve uçuş sırasında hizmetler sunmaya odaklanmaktadır. Fiyat, rakipler tarafından kolayca taklit edilebildiğinden, sürdürülebilir rekabet avantajı fiyatın ötesine geçmektedir (Akamavi vd., 2015). Bu bakımdan müşteri beklentilerindeki hızlı değişimler, firmaların hizmet kalitelerini geliştirmelerine ilişkin farklı yöntemler geliştirmelerini zorunlu kılmıştır. Bu durum havayolu sektörü için de geçerlidir. Bu bağlamda birçok havayolu firması, global piyasada etkin şekilde rekabet edebilmek amacıyla bilhassa hizmet kalitesi ile ilgili pazarlama stratejilerinde güncellemeye gitmiştir (Mishal vd., 2015). Literatürde, tüketici deneyimlerinin ölçülmesi ve geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla SERVQUAL hizmet kalitesi modeli geliştirilmiştir. SERVQUAL modeli birçok sektörde kapsamlı biçimde incelenmiş ve yaygın olarak kullanılmıştır. Havayolu sektöründe ise alana özgü bir model olan AIRQUAL ölçeği geliştirilmiş ve tüketici beklentileri tahmin edilmeye çalışılmıştır (Abdel Rady, 2018).

Hizmet kalitesi, ölçümünün yanı sıra ilişkili olduğu değişkenler itibarıyla de literatürde sıklıkla ele alınan konulardan birisidir (Dölarslan & Özer, 2014). Bu kapsamda hizmet kalitesi algısının müşteri tatminini doğrudan etkilediği; tatmin düzeyi arttıkça yolcuların daha yüksek bedel ödemeye yönelik niyetlerinin de güçlendiği ifade edilmektedir (Chen & Hu, 2013). Bu nedenle, AIRQUAL ölçeğinin doğru şekilde uygulanması ve sonuçlarının analiz edilmesi, havayolu işletmelerinin müşteri odaklı stratejiler geliştirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Hizmet kalitesinin ölçülmesi, tüketicilerin aynı hizmeti yeniden tercih etme eğilimiyle ve algılanan hizmet kalitesi yükseldikçe daha yüksek bir bedel ödemeye istekli olmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle hizmet kalitesinin sistematik biçimde değerlendirilmesi, işletmeler açısından yalnızca müşteri davranışlarını öngörmek için değil, aynı zamanda fiyatlandırma ve rekabet stratejilerini şekillendirmek için de kritik bir önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, AIRQUAL ölçeği, havayolu hizmet kalitesini ölçmede sistematik bir yaklaşım sunarken, müşteri tatmini ve daha fazla ödeme niyeti arasındaki ilişkiyi anlamak için de kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, havayolu hizmet kalitesini ölçmek için “AIRQUAL” ölçeğinin değerlendirilmesi ve müşteri tatmini ve daha fazla ödeme niyeti arasındaki etkileşimi bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Havayolu Hizmet Kalitesi ve AIRQUAL Ölçeği

Pazarlamada, hizmet performansının odak noktası hizmet kalitesi veya hizmet performansının değerlendirilmesi olmuştur. Son dönemlerde, hizmet kalitesinin tanımı ve ölçümü hizmet pazarlaması literatüründe önemli bir yer tutmuştur. Lewis ve Booms (1983), hizmet kalitesini “sunulan hizmetin müşteri beklentilerini ne kadar karşıladığının ölçüsü” olarak tanımlamaktadır. Hizmet kalitesi sunmak, müşteri beklentilerini tutarlı bir şekilde karşılamak

anlamına gelmektedir. Hizmet kalitesi, müşterilerin beklentileri ile sunulan hizmet arasındaki fark olarak da tanımlanmıştır (Parasuraman vd., 1985). Bu nedenle hizmet kalitesi, müşterilerin öngörülen beklentileri ile hizmet performansına ilişkin algıları arasındaki farkın derecesine göre ölçülebilir. Performans algısının beklentileri karşılaması ya da aşması (algı-beklenti farkının sıfır veya pozitif olması) durumunda hizmet kalitesi yüksek kabul edilir (Parasuraman vd., 1988).

Hizmet kalitesi, yoğun rekabetin ve yüksek müşteri beklentilerinin belirgin olduğu havayolu işletmelerinde yolcu tatmini, sadakat ve yeniden tercih niyeti gibi kritik çıktıları şekillendiren temel bir performans göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Havayolu taşımacılığı, destinasyonlara daha kolay ve hızlı ulaşmamızı sağladığı için temel bir ulaşım türü hâline gelmiştir. Ülkelerin ekonomilerinde hayati bir rol oynamakta, küresel iş dünyası ve turizm açısından büyük önem taşımaktadır (Wu & Cheng, 2013). Havayolu taşımacılığı gibi müşteri deneyiminin marka sadakati ve tekrar eden satın alma davranışlarıyla doğrudan ilişkilendirildiği sektörlerde hizmet kalitesi, işletmelerin pazar konumlarını da güçlendirmektedir. Nitekim havayolu işletmelerinde rekabet avantajı, büyük ölçüde müşteriler tarafından algılanan hizmet kalitesine dayanmakta olup, bu kaliteyi sürekli olarak iyileştiren işletmeler müşteri tatminini artırarak pazarda güçlü bir konum elde etmektedir (Duran, 2026). Havayolu taşımacılığı sektörü küreselleşen ekonomik dünyada, rekabet baskılarının artışı ve müşterilerin beklentilerindeki değişimler sebebiyle önemli engellerle karşılaşmaktadır. Sektörün sürekli gelişimi ve işletmelerin sürdürülebilirliği bakımından, müşteri beklentilerinin karşılanması ve hizmet kalitesinin geliştirilmesi işletmeler açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Havayolu firmalarının rekabet avantajı sağlaması ve bu durumu koruyabilmeleri için, sundukları hizmet kalitesinin süreklilik gösteren bir şekilde geliştirmeleri zorunluluktur (Arslan, 2024).

Parasuraman vd. (1985), önceki araştırmalara ve farklı akademisyenlerin argümanlarına dayanarak, hizmet ve perakende kuruluşlarında müşterilerin hizmet kalitesine ilişkin algılarını değerlendirmek için SERVQUAL adlı bir ölçek geliştirmiştir. SERVQUAL'ın hizmet kalitesinin süreç temelli bir değerlendirmesi olarak geniş çapta eleştirilmesi üzerine, Bari vd. (2001) tarafından yeni bir ölçüm ölçeği geliştirilmiştir: AIRQUAL. Bu ölçek, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) havayolu hizmet kalitesini ölçmek için kullanılmıştır. AIRQUAL'ın geliştirilmesinin ana nedeni, havaalanı yolcularının tercihlerine ilişkin mevcut bilgiler ışığında, havayolu sektörüne özgü hizmet kalitesi ölçümlerine ilişkin araştırma araçlarının gerekli olduğudur. Bu amaçla, Bari vd. (2001) havayolu sektöründe hizmet kalitesini ölçmek için bir araç geliştirmiş ve buna AIRQUAL adını vermiştir.

Alotaibi (2015) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada AIRQUAL hizmet kalitesi ölçeğini 5 boyutta incelemiştir. Bu boyutlar havayolu fiziksel (somut) unsurlar, havayolu güvenilirliği, heveslilik/yanıt verebilirlik, güvence ve empati. Havayolu fiziksel (somut) unsurlar, uçağın/servisin somut ve gözle görülen yönlerine (kabin içi koşullar, temizlik, koltuk konforu, ikram kalitesi gibi) ilişkin algıyı ifade eder (Bari vd., 2001). Havayolu güvenilirliği, havayolunun vadettiği hizmeti doğru ve tutarlı biçimde yerine getirmesi; işlemlerin sorunsuz yürümesi gibi “hatasız/istikrarlı hizmet” algısını temsil eder (Ekiz vd., 2006; Nadiri vd., 2008). Heveslilik/yanıt verebilirlik, yolcu taleplerine hızlı ve istekli biçimde karşılık verme, yardım sunma ve problemi gecikmeden çözüme algısını ifade eder. Güvence, çalışanların bilgi, nezaket ve profesyonellikleriyle yolcuya güven duygusu oluşturmaları; hizmetin “güven verici” görülmesini ifade eder (Alotaibi, 2015). Empati ise, yolcuya bireysel ilgi gösterilmesi ve yolcu ihtiyaçlarının gözetilmesi; örneğin bagaj özeni, tazmin/kompanzasyon, uçuş düzeni gibi konularda “yolcu odaklılık” algısını ifade eder (Bari vd., 2001; Ekiz vd., 2006; Nadiri vd., 2008).

1.2. Müşteri Tatmini

Müşteri tatmini, yeniden satın alma eğilimini desteklemesi ve işletme kârlılığı üzerinde belirleyici olabilmesi nedeniyle hemen her işletme açısından stratejik bir öncelik olarak değerlendirilmektedir. Pazarlama yazınında müşteri tatmininin tanımı ve kavramsal çerçevesi farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmakla birlikte, mevcut açıklamalar ortak bir noktada birleşmektedir: Tatmin, tüketicinin belirli bir hedefe/sonuca ulaşma beklentisiyle ilişkili olup, bu hedefin gerçekleşme düzeyi üzerinden şekillenen bir değerlendirme sürecini ifade etmektedir. Oliver (1997)'e göre tatmin, tüketicinin yerine getirme (fulfillment) tepkisi çerçevesinde; bir malın/hizmetin belirli bir özelliğinin ya da hizmet ürününün genel olarak, yetersiz veya aşırı yerine getirme düzeyleri dâhil olmak üzere, tüketim sonucunda haz verici bir düzey sağladığına ilişkin değerlendirmesidir (Sarigül & Ayyıldız, 2022). Fornell (1992), müşteri tatminini; müşterilerin bir ürünü satın aldıktan veya bir hizmeti kullandıktan ve bunun karşılığında ödeme yaptıktan sonra deneyimlerine dayanarak şekillenen bir tutum olarak değerlendirmiştir. Buna benzer şekilde Minarti ve Segoro (2014), tatmini satın alma sürecinden sonra tüketicinin gösterdiği tutum, değerlendirme ve duygusal tepki olarak tanımlamışlardır. Bu durum, bir mal ya da hizmetten memnun olmanın bir göstergesidir. Wah Yap vd. (2012) ise tatmini, müşterinin hizmet sağlayıcıya yönelik genel tutumu olarak ifade etmişlerdir. Müşteri tatmini, birçok araştırmacı tarafından işletmelerin pazarlama anlayışının temel bir unsuru olarak kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Yoğun rekabetin yaşandığı bir pazarda, herhangi bir işletme müşteri tatmini sağlayarak üstün bir rekabet avantajı elde edebilir (Leninkumar, 2017).

1.3. Daha Fazla Ödeme Niyeti

Tüketicilerin satın alacağı bir mal veya hizmetten elde edeceği katkı için ne kadar fazla yüksek fiyat ödemeye hazır olduğunun göstergesi daha fazla ödeme niyeti olarak tanımlanmaktadır (Çavuşoğlu & Demirağ, 2021). Tüketicilerin, işletme tarafından sunulan mal ya da hizmetlerin fiyatlarında gelecekte artış meydana gelse dahi aynı işletme ve markayı tercih etmeyi sürdürmeleri; elde ettikleri faydayı devam ettirme isteği doğrultusunda rakip işletmeler daha avantajlı fiyat teklifleri sunsa bile mevcut işletmeyi seçmeye devam etmeleri, sadakat davranışı olarak tanımlanmaktadır (Yavuz & Sağlam, 2023). Tüketicilerin daha fazla ödeme istekliliği, bir mal ya da hizmet için primli (piyasa fiyatının üzerinde) bir fiyat ödemeye istekli olmalarını ifade eder. Bu anlam, bireyin elde ettiği fayda karşılığında ne düzeyde fedakârlık yapmaya hazır olduğunu da dikkate almaktadır (Shin vd., 2018).

2. HİPOTEZLER

2.1. Havayolu Hizmet Kalitesi ve Müşteri Tatmini

Literatür incelendiğinde, havayolu hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yangınlar ve Tuna (2020) İstanbul kalkışlı 260 dış hat yolcusu ile yaptıkları araştırmada, katılımcıların hizmet kalitesi alt boyutlarından güven ve empati arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Hizmet kalitesinin heveslilik ve güven faktörleri dışında bütün alt faktörlerin müşteri tatminini ve sadakatini pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Law vd. (2022) Wattay Uluslararası Havalimanı'nda gidiş ve geliş alanlarında Laoslu 400 hava yolu yolcusu ile yaptıkları araştırmada hizmet kalitesi ve müşteri tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Shiwakoti, vd. (2022) Vietnam'dan Avustralya'ya uçan tam hizmet veren bir havayolunda seyahat eden 436 katılımcı ile yaptıkları araştırmada hizmet kalitesinin, müşteri tatminini arttırdığını tespit etmişlerdir. Yine benzer şekilde Hussain vd. (2015) Dubai merkezli bir havayolunda 253 kişi ile yaptıkları araştırmada hizmet kalitesinin, müşteri tatmini üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Alotaibi (2015)'nin Suudi Havayolları'nda gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında AIRQUAL hizmet kalitesi ölçeğini 5 boyutunun (havayolu fiziksel (somut)

unsurlar, havayolu güvenilirliği, heveslilik/yanıt verebilirlik, güvence ve empati) müşteri tatminini olumlu şekilde etkilediğini tespit etmiştir.

Bu bulgular ışığında araştırmada aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Havayolu fiziksel (somut) unsurlar, müşteri tatmini üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₂: Havayolu güvenilirliği, müşteri tatmini üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₃: Heveslilik/yanıt verebilirlik, müşteri tatmini üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₄: Güvence, müşteri tatmini üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₅: Empati, müşteri tatmini üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

2.2. Müşteri Tatmini ve Daha Fazla Ödeme Niyeti

Literatürde müşteri tatmini ile daha fazla ödeme niyeti/istekliliği arasındaki ilişki farklı sektörlerde ele alınmış olmakla birlikte, havalimanı hizmetleri bağlamında bu ilişkiyi doğrudan inceleyen ampirik çalışmaların görece sınırlı olduğu görülmektedir. Nitekim González-Viralta vd. (2023), Şili’de süpermarket müşterilerinden oluşan 458 kişilik örneklemle yürüttükleri araştırmada müşteri tatmininin daha fazla ödeme isteği üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Oppong vd. (2023), Gana’da 226 bitkisel ürün müşterisiyle gerçekleştirdikleri çalışmada müşteri tatmini ile daha fazla ödeme istekliliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki rapor etmiştir. Demir (2015) ise Gürcistan’daki internet hizmet sağlayıcıları bağlamında 247 katılımcıdan elde ettikleri bulgulara dayanarak, müşterilerin tatmin ve sadakat düzeyleri yükseldikçe daha fazla ödeme istekliliklerinin de arttığını göstermiştir.

H₆: Müşteri tatmininin daha fazla ödeme niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3. YÖNTEM

Çalışma, havayolu hizmet kalitesini ölçmek için “AIRQUAL” ölçeğinin değerlendirilmesi ve müşteri tatmini ve daha fazla ödeme niyeti arasındaki etkileşimi bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmanın evreni Gaziantep Havalimanında ulusal havayolu şirketlerini kullanan tüketicilerden oluşmaktadır.

Çalışmada verilerin toplanması anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kullanıcıların seçilmesinde kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Anketler çevrimiçi (online) olarak gerçekleştirilmiştir. 415 anket verisi toplanmıştır. Çalışma kapsamında veriler, modelde belirlenen havayolu fiziksel (somut) unsurlar, havayolu güvenilirliği, heveslilik/yanıt verebilirlik, güvence, empati, müşteri tatmini, daha fazla ödeme niyeti ve demografik soruları kapsayan bir anketle oluşturulmuştur. Katılımcıların %52,5’i erkek (n: 218), %47,5’i ise kadındır (n: 197). Katılımcıların yaş aralığının %32,3’ü (n: 134) 25-34 aralığındadır. Katılımcıların %50,6’sı evlidir (n: 210). Çalışanların %33,2’si (n: 138) lisans mezunudur. Katılımcıların gelir algılarına bakıldığında, %52,3’ü (n: 217) kendisinin orta düzeyde gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

3.1. Ölçekler

Araştırmada Alotaibi (2015) tarafından 5 boyutlu AIRQUAL ölçeği kullanılmıştır. Havayolu fiziksel (somut) unsurlar 7 ifade, havayolu güvenilirliği 6 ifade, heveslilik/yanıt verebilirlik 5 ifade, güvence 5 ifade ve empati 7 ifadeden oluşmaktadır. Müşteri tatmini değişkeni için, Sönmez (2021) tarafından oluşturulan 4 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Daha fazla ödeme niyeti ölçeği Netemeyer vd. (2004) tarafından geliştirilen ölçekle ölçülmüştür. Belirlenen ölçek 4 ifadeden oluşmaktadır. İfadeler beşli likert tipi bir ölçekle sunulmuştur.

3.2. Veri Analizi

SmartPLS 4 yazılımı aracılığıyla veriler PLS-SEM yaklaşımı kapsamında analiz edilmiştir. Analiz sürecinde ilk olarak ölçüm modelinin psikometrik yeterliliği değerlendirilmiş; bu aşamada iç tutarlılık/güvenirlilik (ör., birleşik güvenirlilik), yakınsak geçerlilik ve ayrışma geçerliliğine ilişkin ölçütler incelenmiştir. Ardından yapısal modele geçilerek değişkenler arasındaki kuramsal ilişkiler yol katsayıları üzerinden test edilmiş ve modelin açıklayıcılığı ile ilişkilerin istatistiksel anlamlılığı raporlanmıştır (Çavuşoğlu, 2021).

4. BULGULAR

4.1. Ölçüm Modeli Sonuçları

Ölçek maddelerinin güvenirliliğini değerlendirmek amacıyla ilk aşamada iç tutarlılık analizleri yürütülmüştür (Nunnally & Bernstein, 1994). Analiz bulguları, ilgili yapılar için hesaplanan Cronbach's alfa ve bileşik güvenirlilik değerlerinin önerilen eşik değer olan 0.70'in üzerinde seyrettiğini göstermiş; böylece ölçümlerin kabul edilebilir düzeyde güvenirliliğe sahip olduğu teyit edilmiştir (Hair vd., 2014).

Çizelge 1. Güvenirlilik ve Geçerlik

Değişkenler	Cronbach alfa	Bileşik güvenirlilik	AVE
Havayolu fiziksel (somut) unsurlar	0.903	0.923	0.632
Havayolu güvenirliliği	0.870	0.900	0.601
Heveslilik/yanıt verebilirlik	0.852	0.894	0.628
Güvence	0.854	0.894	0.629
Empati	0.896	0.917	0.613
Müşteri Tatmini	0.859	0.905	0.703
Daha Fazla Ödeme Niyeti	0.848	0.898	0.687

Ölçüm modelinin geçerliliği ayrıca yakınsak (uyum) ve ayırt edici geçerlilik ölçütleri üzerinden değerlendirilmiştir (Çavuşoğlu, 2021). Yakınsak geçerliliğin sağlandığının kabul edilebilmesi için, maddelere ilişkin faktör yüklerinin ve çıkarılan ortalama varyans (AVE) değerlerinin önerilen sınır değer olan 0.50'nin üzerinde olması beklenmektedir (Hair vd., 2014). Elde edilen bulgular, tüm göstergelerin faktör yüklerinin ve her bir yapıya ilişkin AVE değerlerinin 0.50 eşliğini aştığını ortaya koymuş; bu sonuçlar ölçüm modelinde yakınsak geçerliliğin sağlandığını göstermiştir.

Ayırt edici geçerlilik ise Fornell–Larcker ölçütü esas alınarak sınanmıştır. Bu yaklaşıma göre, her bir yapının AVE'sinin karekökünün, ilgili yapının diğer yapılarla olan korelasyon katsayılarından daha yüksek olması gerekmektedir (Fornell & Larcker, 1981). Çizelge 2'de sunulan değerler, söz konusu koşulun tüm yapılar için karşılandığını ve modelde yeterli ayırt edici geçerliliğin temin edildiğini işaret etmektedir.

Çizelge 2. Fornell-Larcker

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
Havayolu fiziksel (somut) unsurlar	0.795						
Havayolu güvenirliliği	0.246	0.775					
Heveslilik/yanıt verebilirlik	0.316	0.364	0.792				
Güvence	0.217	0.231	0.301	0.793			
Empati	0.119	0.173	0.210	0.203	0.783		
Müşteri Tatmini	0.403	0.150	0.155	0.179	0.243	0.839	
Daha Fazla Ödeme Niyeti	0.291	0.243	0.328	0.309	0.283	0.522	0.829

4.2. Yapısal Model Sonuçları

SmartPLS analizinin ikinci aşaması, yapılar arasındaki nedensel ilişkilerin değerlendirildiği yapısal modele odaklanmaktadır. Bu aşamada araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler, yol

katsayıları üzerinden test edilmekte ve ilişkilerin anlamlılığı raporlanmaktadır. Yapısal eşitlik modeli sonuçları Çizelge 3’te sunulmuştur.

Çizelge 3. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotezler Model	β	S.S.	t-değeri	p-değeri
H ₁ Havayolu fiziksel (somut) unsurlar >>> Müşteri Tatmini	0.412	0.036	11.384	0,000***
H ₂ Havayolu güvenilirliği >>> Müşteri Tatmini	0.169	0.039	4.353	0.000***
H ₃ Heveslilik/yanıt verebilirlik >>> Müşteri Tatmini	0.135	0.039	3.479	0.001**
H ₄ Güvence >>> Müşteri Tatmini	0.174	0.038	4.645	0,000***
H ₅ Empati >>> Müşteri Tatmini	0.227	0.039	5.804	0.000***
H ₆ Müşteri Tatmini >>> Daha Fazla Ödeme Niyeti	0.522	0.036	14.694	0.000***

$p < 0.001$ ***

Gerçekleştirilen analizler neticesinde AIRQUAL ölçeğine ait alt boyutların tamamının müşteri tatminini olumlu şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Alt boyutlardan havayolu fiziksel unsurlarının müşteri tatminini en çok etkileyen boyut ($\beta = 0.412$; $t\text{-değeri} = 11.384$) olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde H₁, H₂, H₃, H₄ ve H₅ hipotezleri kabul edilmiştir. Son olarak müşteri tatmininin daha fazla ödeme niyetine etkisi incelenmiştir. Analizler neticesinde müşteri tatmininin daha fazla ödeme niyetini olumlu şekilde etkilediği belirlenmiştir. Bu bakımdan H₆ hipotezi de kabul edilmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, havayolu hizmet kalitesini ölçmek için “AIRQUAL” ölçeğinin değerlendirilmesi ile müşteri tatmini ve daha fazla ödeme niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma bulguları, havayolu hizmet kalitesini ölçmek için kullanılan “AIRQUAL” ölçeğine ilişkin kalite boyutlarının (havayolu fiziksel (somut) unsurlar, havayolu güvenilirliği, heveslilik/yanıt verebilirlik, güvence ve empati) müşteri tatminini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde havayolu fiziksel (somut) unsurlarının müşteri tatminini etkilemede en önemli faktör olduğu tespit edilmiştir. Bulgular ayrıca, müşteri tatmininin daha fazla ödeme niyetiyle olumlu yönde etkisinin olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, literatürdeki benzer bulgularla uyumludur (Yangınlar & Tuna 2020; Law vd., 2022; Shiwakoti vd., 2022; Hussain vd., 2015, Demir, 2015). Bu durum, hizmet kalitesinin yalnızca müşteri tatminini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda tüketicilerin fiyat artışlarına rağmen hizmeti tercih etme ve sürdürme eğilimlerini de güçlendirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla, müşteri tatminini yükseltmeye yönelik stratejiler, seyahat hizmetlerinde farklılaştırılmış fiyat politikalarının uygulanabilirliğini desteklemekte ve sektöre önemli pratik katkılar sunmaktadır.

Bu araştırma, havayolu hizmet kalitesini ölçmek için kullanılan AIRQUAL ölçeğinin geçerliliğini değerlendirmiş ve algılanan hizmet kalitesinin müşteri tatmini ile daha fazla ödeme niyeti üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Bulgular, geliştirilen hipotezlerin desteklendiğini göstermekte ve hizmet kalitesinin, müşteri davranışlarını yönlendiren kritik bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdel Rady, H. (2018). Measuring airline service quality using AIRQUAL model: A study applied to Egyptair. *International Journal of Heritage, Tourism and Hospitality*, 12(1), 271-290.

Akamavi, R. K., Mohamed, E., Pellmann, K., & Xu, Y. (2015). Key determinants of passenger loyalty in the low-cost airline business. *Tourism Management*, 46, 528–545.

- Alotaibi, M. M. (2015). Evaluation of “AIRQUAL” scale for measuring airlines service quality and its effect on customer satisfaction and loyalty. PhD Thesis, Cranfield University.
- Anderson, E., Fornell, C., & Lehmann, D. R. (1994). Customer satisfaction, market share, and profitability: Findings from Sweden. *Journal of Marketing*, 58(1), 53-66.
- Arslan, H. M. (2024). Bütünleşik SWARA-MAIRCA Yöntemi ile Türk Havayolu Yolcu Taşımacılığı Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi. *Bütünleşik Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, 25.
- Baker, D. M. A. (2013). Service quality and customer satisfaction in the airline industry: A comparison between legacy airlines and low-cost airlines. *American Journal of Tourism Research*, 2(1), 67-77.
- Bari, S., Bavik, A., Ekiz, H. E., Hussain, K., & Toner, S. (2001). *AIRQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Service Quality, Customer Satisfaction, and Repurchase Intention*. HOS-414 Graduation Project (Thesis), Gazimagusa: Eastern Mediterranean University, School of Tourism and Hospitality Management.
- Chen & Hu (2013). The mediating role of relational benefit between service quality and customer loyalty in airline industry. *Total Quality Management & Business Excellence*, 24(9), 1084–1095.
- Çavuşoğlu, S. (2021). Yeşile Boyama ve Yeşil Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkide Yeşil Marka İmajı ve Yeşil Marka Sadakatinin Aracılık Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2146-2161.
- Çavuşoğlu, S., & Demirağ, B. (2021). Tüketici pişmanlığının müşteri tatmini ve davranışsal niyet üzerindeki etkisi: restoran müşterileri üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 909-924.
- Demir, A. (2015). Effect of non-technical dimensions of service quality on “satisfaction”, “loyalty”, and “willingness to pay more” of the customers: the case of Georgian internet service providing companies. *Journal of Research in Business, Economics and Management (JRBEM)*, 5(1).
- Dölarıslan, E. Ş., & Özer, A. (2014). Hizmet kalitesi, tatmin ve güvenin daha fazla ödeme eğilimi üzerindeki etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 31-58.
- Duran, Z. (2026). Havayolu İşletmelerinde Hizmet Kalitesi: Avrupa’daki Bayrak Taşıyıcıların Business Class Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Alanya Akademik Bakış*, 10(1), 161-176.
- Ekiz, H. E., Hussain, K., & Bavik, A. (2006). Perceptions of service quality in North Cyprus national airline. *Tourism and Hospitality Industry 2006-New Trends in Tourism and Hospitality Management, Proceedings of 18th Biennial International Conference*. 03-05, pp. 778-790. Croatia: Faculty of Tourism and Hospitality Management.
- Forgas, S., Moliner, M. A., Sánchez, J., & Palau, R. (2010). Antecedents of airline passenger loyalty: Low-cost versus traditional airlines. *Journal of Air Transport Management*, 16(4), 229–233.
- Fornell, C. (1992). A national customer satisfaction barometer: The swedish experience. *Journal of Marketing*, 56(1), 6-21.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.

- González-Viralta, D., Veas-González, I., Egaña-Bruna, F., Vidal-Silva, C., Delgado-Bello, C., & Pezoa-Fuentes, C. (2023). Positive effects of green practices on the consumers' satisfaction, loyalty, word-of-mouth, and willingness to pay. *Heliyon*, 9(10).
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Hopkins, L., & Kuppelwieser, V. G. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM): An emerging tool in business research. *European Business Review*, 26(2), 106-121.
- Hussain, R., Al Nasser, A., & Hussain, Y. K. (2015). Service quality and customer satisfaction of a UAE-based airline: An empirical investigation. *Journal of Air Transport Management*, 42, 167-175.
- Law, C. C., Zhang, Y., & Gow, J. (2022). Airline service quality, customer satisfaction, and repurchase Intention: Laotian air passengers' perspective. *Case Studies on Transport Policy*, 10(2), 741-750.
- Leninkumar, V. (2017). The relationship between customer satisfaction and customer trust on customer loyalty. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(4), 450-465.
- Lewis, R. C., & Booms, B. H. (1983). The Marketing Aspects of Service Quality. In Berry, L., Shostack, G., & Upah, G. (Eds.). *Emerging Perspectives on Service Marketing*. Chicago, IL: American Marketing, 99-107.
- Loureiro, S. M. C., & Fialho, A. F. (2016). The role of intrinsic in-flight cues in relationship quality and behavioural intentions: Segmentation in less mindful and mindful passengers. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 1-15.
- Minarti, S. N., & Segoro, W. (2014). The influence of customer satisfaction, switching cost and trusts in a brand on customer loyalty-The survey on student as IM3 users in Depok, Indonesia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 143, 1015-1019.
- Mishal, A., Işık, Ö., Özer, N., Sayın, N., Gündoğdu, O., & Özçep, F. (2015). Are women in Turkey both risks and resources in disaster management?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(6), 5758-5774.
- Nadiri, H., Hussain, K., Ekiz, E. H., & Erdogan, S. (2008). An investigation on the factors influencing passengers loyalty in the North Cyprus national airline. *The TQM Journal*, 20 (3), 265-280.
- Netemeyer, R. G., Krishnan, B., Pullig, C., Wang, G., Yagci, M., Dean, D., & Wirth, F. (2004). Developing and Validating Measures of Facets of Customer-Based Brand Equity. *Journal of Business Research*, 57(2), 209-224.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric the ory* (3rd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A behavioral Perspective on the Consumer*. NewYork: McGraw-Hill.
- Oppong, P. K., Owusu-Ansah, W., & Owusu, J. (2023). Customer Satisfaction and Willingness to Pay More: Mediating Effects of Perceived Herbal Quality and Brand Trust in Ghana. *Journal of Business and Management*, 29(1), 57-79.
- Parasuraman, A. L., Zeithaml, V. L., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49, 41-50.

- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A multiple item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64, 12-40.
- Sarıgül, S. & Ayyıldız, T. (2022). Restoranlarda algılanan hizmet kalitesinin müşteri tatmini ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerine etkisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 628-644.
- Shin, Y. H., Moon, H., Jung, S. E., & Severt, K. (2017). The effect of environmental values and attitudes on consumer willingness to pay more for organic menus: A value-attitude-behavior approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 33, 113-121.
- Shiwakoti, N., Jiang, H., & Nguyen, A. D. (2022). Passengers' perception of safety and its relationship with demographics, service quality, satisfaction and loyalty in airlines sector-A case study of Vietnam to Australia route. *Transport Policy*, 124, 194-202.
- Sönmez, A. A. (2021). *Kurum İmajı ve Tüketici Güveninin Müşteri Memnuniyeti İle Müşteri Sadakati Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Türkiye Hava Ulaştırma Sektöründe Bir Uygulama*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Wah Yap, B., Ramayah, T., & Nushazelin Wan Shahidan, W. (2012). Satisfaction and trust on customer loyalty: A PLS approach. *Business Strategy Series*, 13(4), 154-167.
- Wu HC, Cheng CC. A. (2013). hierarchical model of service quality in the airline industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 20, 13-22.
- Yangınlar, G., & Tuna, F. (2020). Havayolu taşımacılığında hizmet kalitesinin kurumsal imaj, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 173-187.
- Yavuz, D., & Sağlam, M. (2023). Fenomen Özelliklerinin Tekrar Satın Alma, Ağızdan Ağıza İletişim ve Daha Fazla Ödeme Niyetine Etkisinin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(37), 296-313.

BAŞARIDA SÜREKLİLİK: BEŞ YILLIK MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ YÜKSEK OLAN OTELLERİN ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT

Tarsus Üniversitesi, sbozyigit@tarsus.edu.tr,

ORCID No:0000-0002-0951-3588

ÖZET

Turizm sektörü rekabetin oldukça yoğun olduğu sektörlerden bir tanesidir. Rekabet yoğunluğundan dolayı otellerin farklılık yaratarak daha ön plana çıkması gerekmektedir. Bu noktada da otellerde konaklayan müşterilerin otellerden memnun bir şekilde ayrılması önem taşımaktadır. Otel müşterileri memnuniyet ya da memnuniyetsizliklerini çevrimiçi kanalları kullanarak otel işletmeleri ve potansiyel otel müşterileri ile paylaşmaktadırlar. Bu nedenle otel işletmeleri etkili bir şikayet yönetimi ile olumsuz yorumlara cevap verip çözüm üretmeli, olumlu yorumlar çerçevesinde de işletmesini daha da geliştirmelidir. Müşterilerden daha olumlu yorumlar almak ve böylece başarıda sürekliliği sağlamak için bu oteller çeşitli özelliklere de sahip olmalıdır. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, Otelpuan.com platformunda yer alıp 2025 yılında “başarıda süreklilik ödülü” alan otellerin bu ödülü almasını sağlayan özellikleri ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini 22 otel oluşturmaktadır. Veri toplama yöntemi doküman analizi olan araştırmanın verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre otellerin yarısından fazlası Antalya bölgesinde bulunmakta ve büyük çoğunluğu deniz turizmi yapmaktadır. Otellerin hepsinin ortak özelliği yemek, oda ve hizmet gibi unsurlardan yüksek puan almaları, yorumlara sessiz kalmayıp bu yorumları cevaplamaları, balayı konseptine önem vermeleri, SPA imkanı sunmaları, ek olarak aile dostu, çocuk dostu, bebek dostu, ileri yaş dostu olma gibi özelliklere sahip olup denize sıfır olma ve özel plaj imkanı sağlamalarıdır. Son olarak kayak ve termal otellerde müşteri memnuniyetinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Otel, Memnuniyet, Memnuniyetsizlik, Başarıda Süreklilik, Otelpuan.com

1) GİRİŞ

Günümüzde turizm rekabetin ve çeşitliliğin bol olduğu bir sektör haline gelmiştir. Çünkü yıllar içinde, dünya genelinde eğitim seviyesinin yükselmesi, gelir düzeyinin artması, ulaşım teknolojisinin gelişmesi, internetin yaygın kullanımıyla turizmin tanıtımının ilerlemesi ve yoğun iş temposundan uzaklaşmak isteyen insanların arzu ve merakı, turizm sektörünün hızla gelişmesini sağlamıştır (Budakkıran ve Mercan, 2023:286). Ancak otelleri tercih eden müşterilerin beklenti ve istekleri birbirinden oldukça farklıdır. Turizm işletmeleri de rekabetin oldukça yoğun olduğu işletmeler olduğu için müşteri memnuniyetinin sağlanarak rekabette üstünlük yaratmak için müşterilerin beklentilerini bilip ona uygun hizmet sağlanması gerekmektedir (Ercan,2019:554). Bu noktada da müşteri şikayetleri önem taşımaktadır.

Otel müşterileri memnuniyet ve/veya memnuniyetsizliklerini yaptıkları yorumlarla ortaya koymaktadırlar. Bu yorumlar bazen doğrudan işletmelere yapılmakta, bazen de çevrimiçi kanallar kullanılmaktadır. Çevrimiçi kanallar kullanıldığında yapılan olumlu veya olumsuz

yorumları potansiyel müşteriler de görebilmektedir. Yapılan çalışmalar, çevrimiçi yorum içeriklerinin tüketici algılarını ve davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini, ancak bu etkinin yorumların türüne, amacına ve sayısına bağlı olarak değişebileceğini göstermiştir (Park ve Allen,2013:65). Günümüz tüketicilerinin çoğu yeni bir ürün satın almadan önce o ürünü daha önce satın alan müşteri yorumlarına bakıp karar verme eğiliminde olduğu için, müşterilerin çevrimiçi kanallar aracılığıyla yorum yapmaları kontrol dışı bilgi akışına neden olup işletmeleri zor durumda bırakmaktadır (Özçelik Heper, 2025:161-162). Bu noktada önemli olan bu tarz şikayetleri iyi bir şekilde yönetip olumsuz algıyı olumluya çevirebilmektir. Bu nedenle de ilk olarak yorumların doğru bir şekilde anlamlandırılması ve buna uygun olarak çözüm stratejileri geliştirilmesi gerekmektedir.

Çevrimiçi yorumlar diğer müşterilerin seçimlerinde birincil bilgi kaynağı olduğundan dolayı çevrimiçi yorumlara bağımlılık arttıkça otellerin bunu iyi bir şekilde yönetmesi, yorumlara hızlı bir şekilde ve yapıcı yanıtlar vermesi önem arz etmektedir (Büyükeke,2025:118). Park ve Allen (2013:72), otellerin çevrimiçi yorumları gerçeğin doğru bir yansıması olarak algılamasında, düzenli ve işbirliği içinde iletişim kurarak kararlar alıp sorunları çözmesinin ve operasyon ile yönetimin diğer alanlarıyla stratejik olarak koordinasyon sağlamasında da çevrimiçi yorum bilgilerini kullanmasının önemine vurgu yapmaktadır. Ceylan ve Tamer (2021:63) de işletmelerin potansiyel müşterileri çekmek, müşterileri memnun edip onların devamlılığını sağlamak için müşteri değerlendirmelerine önem vermeleri gerektiğini ve hizmetlerini bu yorumlara göre geliştirmelerini önermektedir. Bu bağlamda işletmeler yapılan yorumlardan ya da şikayet edilmekten değil, şikayeti doğru bir şekilde çözememekten korkmalıdır. Çünkü iyi bir şekilde çözülen şikayet müşterinin hiç şikayet etmeyen müşteriye oranla daha memnun hale gelmesine hatta işletmeye olan sadakatının artmasına neden olacaktır. Telafi paradoksu olarak adlandırılan bu durum genellikle işletme kaynaklı hatalarda söz konusu olmaktadır (Edström vd.,2022:3). Ek olarak yapılan yorumlar sayesinde oteller eksikliklerini, müşterilerin nelere önem verdiklerini anlayıp kendilerini bu konularda geliştirme olanağına sahip olacaklardır.

Otel müşterileri birbirilerinden farklı ilgi ve beklentilere sahip olsalar da çoğunu memnun eden unsurlar benzerlik göstermektedir. Oda, hizmet, konum, güvenlik, çalışanlar gibi temel ve destekleyici unsurlar müşteri memnuniyetinin sağlamasında önemli rol oynamaktadır (Bayram,2018:355). Özer ve Günaydın (2010:148) yemeklerin kalitesi ve çeşitliliği, temizlik, personellerin güler yüzlü olması, giriş ve çıkış işlemlerinin hızlı olmasının otel müşterilerini memnun eden unsurların başında geldiğini belirtmektedir. Ak ve Araboğa (2025:294) müşterilerin kaldıkları odaya önem verdiklerini, e-şikâyetlerin yoğun olarak odanın temiz olmaması, yemeğin kötü olması, internet bağlantısının kötülüğü, kat hizmetleri personelinin kötü performansından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Tengilimoğlu (2025:263) yemek, fiyat/performans, hizmet ve oda faktörlerinin müşterilerin oteli tavsiye niyetini etkilediğini ifade etmektedir. Sezgin ve Öztürk (2023:52) müşterilerin önemsendiği konuların başında yiyecek, personel davranışı, otel temizliği, hizmet kalitesi, deniz ve havuz imkanı ile fiyat/performansın geldiğini dile getirmektedir.

Müşteriler önem verdikleri bu unsurların beklentilerini karşılayıp karşılamama durumu ile bu hizmetlere verdikleri fiyatı kıyaslamaktadırlar. Fiyat/performans adı verilen bu unsurun da müşteri memnuniyetini etkileyen ve müşteri yorumlarında dikkat çeken unsurlardan bir tanesi

olduğu görülmektedir. Çünkü müşterilerin beklentileri ile ödedikleri fiyat arasında da önemli bir ilişki bulunmaktadır. Yüksek fiyatlı ve ekonomik otellerdeki müşteri beklentileri farklılık gösterebilmektedir. Korkmaz Orhan (2025:100) müşterilerin yüksek ücret verdikleri otellerden sadece temel ihtiyaçlarının karşılanmasını değil, hızlı, kişiselleştirilmiş, duygusal tatmin sağlayan ve güvenilir hizmetler beklediklerini, ekonomik otellerde ise fiyat ile performans arasında dengeli bir bağlantı arandığını belirtmektedir.

Turizm sektöründe rekabetin yoğun olmasından dolayı ön plana çıkmak isteyen oteller müşteri istek ve tercihlerine uygun hizmet verme ve onların beklentilerini karşılamaya ek olarak otelde istenilen konsepti dizayn etmek ve müşteriye farklı bir deneyim sunmak zorundadır (Tuna vd., 2019:66). Bu nedenle oteller çocuk veya aile dostu, SPA oteli, balayı oteli olma gibi bir veya birden fazla konsepti bünyesinde bulundurabilmektedir. Bu konseptler farklı müşterilerin ilgisini çekeceği için otellerin tercih edilirliliğini de artırmaktadır. Örneğin turizm endüstrisinde karlı bir pazar segmenti olarak kabul edilen balayı turizmi pazarı sıklıkla yüksek harcama yapılan bir sektör olarak görülmekte; önemli ekonomik faydalar sağlamakta ve birçok turizm destinasyonunda ziyaretçi sayısını artırmaktadır (Lee vd., 2020:1). Fakfare ve Lee (2019:1120) son yıllardaki hızlı ekonomik ve seyahat trendindeki değişim göz önüne alındığında, yeni evli Asyalı çiftlerin yurtdışı balayı gezilerine giderek daha fazla ilgi duymaya başladığını ve bunun da dünya çapında balayı turizminin popüleritesinin artmasına yol açtığını belirtmiştir. Balayı konsepti dışında sağlık turizminin bir parçası olan SPA olanakları da turistlerin ilgisini çekmektedir. Otelcilik sektöründe SPA merkezlerine olan ilginin giderek artması ve otelcilik sektöründeki SPA merkezlerinin de otel tercihlerinde önemli bir faktör haline gelmesinin yanında artan teknolojik olanaklar ve internet sayesinde, turistler hizmet almadan önce detaylı araştırmalar yaptıkları için otelin bulunduğu bölge, otelin SPA merkezi olup olmadığı, bu hizmetlerin kapsamı ve maliyeti, misafirlerin memnuniyet düzeyi ve bireylerin yorumları gibi konular, tesis ve hizmet seçiminde önemli rol oynamaktadır (Budakkıran ve Mercan, 2023:300).

Diğer bir konsept çocuk dostu oteldir. Çocuk dostu olan ve çocuklu ailelere kaliteli hizmet sunan otelleri içeren çocuk dostu oteller, farklı yaş gruplarından çocukların aileleriyle birlikte güvenli bir şekilde konakladığı, otelin içindeki mekânsal ve çevresel düzenlemelerin, çocukların kendilerini rahat hissedebilecekleri şekilde dizayn edildiği otellerdir (Miral Çavdırılı ve Adan Gök,2022:58) Çocuklar ailelerin karar verme süreçlerini önemli ölçüde etkilerken, çocukların kendilerine yönelik talepleri ve isteklerinin de olmasından dolayı otellerin çocuklar için aktiviteler, yemekler ve güvenlik gibi belirli olanaklar sunması gerekir ki bu tarz oteller, çocuklu aileler tarafından daha çok tercih edilsin ve rekabet avantajı elde edebilsin (Sağır ve Güdül,2023:395).

Otel müşterilerinin neye önem verdiği, nelerden memnuniyet duyduğu veya neleri şikayet ettiği ile ilgili alanyazında müşteri yorumlarının incelendiği çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Ercan (2019) Marmaris'teki 5 yıldızlı otellerin müşteri yorumlarını incelediği çalışmada müşteri yorumlarında en sık personel, daha sonra da yemeklerden bahsedildiğini saptamıştır. Odalar, hizmet kalitesi, konum, otel olanakları ve içecekler de yorumlarda yer alan diğer unsurlar olmuştur. Özdemir (2024) Muğla'daki otellerle ilgili yorumları incelediği çalışmada, müşteri memnuniyetsizliğine yol açan en önemli faktörlerin temizlik, oda ve

yemek olduğunu belirtmiştir. Akmaz (2024) de müşteri yorumlarında en çok temizlik, yemek ve personel kelimelerinin geçtiğini, temizlik ve yemek konusunda olumlu yorum, personel konusunda ise daha fazla olumsuz yorum olduğunu ifade etmiştir. Özçelik Heper (2025) çalışmasında personel, oda, yemek, temizlik, konum, manzara ve fiyat performans ile ilgili çok fazla yorum olduğunu, olumlu yorumların olumsuzlardan fazla olduğunu saptamıştır

Bu yorumlara işletmelerin verdiği cevaplar da müşteri memnuniyetini sağlamada önem arz etmektedir. Park ve Allen (2013), Amerika Birleşik Devletleri'nin batısındaki dört üst düzey otelin TripAdvisor'da yayınlanan müşteri yorumlarına nasıl yanıt verdiğini incelediği çalışmada, otellerin ikisinin düzenli olarak konuk yorumlarına kamuoyu önünde yanıt verdiğini, diğer ikisinin konuk şikayetlerine bu şikayetleri izleyip bunlara tepki vermelerine rağmen neredeyse hiç yanıt yayınlamadığını, tüm otellerin yayınlanan yorumları müşteri sorunlarını belirleme ve çözme mekanizması olarak gördüğünü, yalnızca bir otelin müşteri yorumlarını devam eden bir ilişkiye yönelik stratejik bir yaklaşımın parçası haline getirmek için bunun ötesine geçtiğini saptamıştır. Ceylan ve Tamer (2021) otellerin müşteri yorumlarını cevaplama oranlarını inceledikleri çalışmalarında otellerin en çok pazarlama faaliyetleri ve hukuki düzenlemelerle ilgili konularda hem olumlu hem de olumsuz müşteri yorumlarına cevap verdiklerini saptamıştır. Büyükeke (2025), Kaş bölgesindeki otellerin müşteri şikayetlerine daha uzun yanıt verdiğini, ama tepkisel ve savunmacı bir dil kullandıklarını, problem çözme açısından yetersiz olduklarını, Belek bölgesindeki otellerde ise daha hızlı, profesyonel ve kurumsal nitelikte cevaplar verildiğini tespit etmiştir.

Son olarak alanyazında otellerin sahip oldukları konseptlerle ilgili yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Kumar vd. (2023) çalışmaları sonucu, balayı destinasyonunun imajının, balayı çiftlerinin deneyimini güçlü ve önemli ölçüde etkilediğini, yemek deneyimi ve balayı masraflarının balayı çiftlerinin deneyimi üzerinde önemli bir rol oynamadığını, balayı çiftlerinin deneyiminin, gelecekte balayı destinasyonuna tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde de güçlü ve önemli bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Anaya Agilar vd. (2021) SPA turistlerinin profillerini ortaya koyduğu çalışmada, müşterilerin memnuniyet düzeyinin, SPA için ortalamanın üzerinde olduğunu, bu sonucun otelin başkalarına tavsiye edileceği ve müşterilerin tekrar geri gelme niyetinde olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Sağır ve Güdül (2023) çocuk dostu otelleri ile ilgili çalışmada çocuklu ailelerin yemeğe, temizliğe önem verdiğini, oyun alanı, mini kulüp ve eğitimi ve ilgili personelin aileler için önemli değerlendirme kriterleri arasında olduğunu, ayrıca, çocuklar için uygun çocuk havuzları ve su parklarının varlığının, ailelerin otelleri değerlendirmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Miral Çavdırılı ve Adan Gök (2022) bebek ve küçük yaşta çocukları olan turistlerin uyku, beslenme ve güvenlikten memnun olmadığını, daha büyük yaşta çocukları olan turistlerin havuz, su kaydıracağı, oyun alanı, çocuk kulübü ve su sporları konusunda sorunlarla karşılaştığını saptamıştır.

Alanyazında otel müşterilerinin şikayetleri veya olumlu ya da olumsuz yorumları ile ilgili çeşitli çalışmalar (Ercan,2019; Özdemir,2024; Akmaz, 2024; Özçelik Heper,2025) yanında otellerin bu yorumlara nasıl cevap verdiği ile ilgili çalışmalar (Park ve Allen, 2013; Ceylan ve Tamer, 2021; Büyükeke,2025) da bulunmaktadır. Ancak son beş yılda müşterilerinden birçok alanda yüksek puan alarak başarıda süreklilik gösteren otellerin hangi özelliklere sahip olduğunun

incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı Otelpuan.com platformunda yer alıp 2025 yılında “başarıda süreklilik ödülü” alan otellerin bu ödülü almasını sağlayan özellikleri ortaya koymaktır. Araştırma sonuçlarının hem alanyazına hem de müşterilerden olumlu yorumlar alarak başarı göstermek isteyen otel işletmelerine nelere dikkat edilmesi ve uygun stratejilerin oluşturulmasında kılavuzluk yapacağı düşünülmektedir.

2) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma nitel olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini Otelpuan.com platformunda 2025 yılında “başarıda süreklilik ödülü” alan oteller oluşturmaktadır. Otellerle müşterilerin beklenti ve görüşlerinin paylaşılarak, tesislerin kendini daha ileri götürmesini hedefleyen Otelpuan.com ilk olarak 2024 yılında başlattığı başarıda süreklilik ödülünü 2025 yılında da devam ettirmiştir (otelpuan.com,01.02.2026). Bu ödülü alabilmek için beş yıl boyunca müşteri değerlendirmelerinden yüksek puan almak gerekmektedir. 2025 yılında bu ödüle 22 otel layık görülmüştür. Evrenin sayısı sınırlı ve ulaşılabilir olduğu için örneklem seçme yoluna gidilmemiş, evrenin hepsine ulaşıp toplamda 22 otelden veri toplanmıştır. Verilerin toplanması ilk olarak 05-06 Ocak 2026 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın iki ana sorusu bulunmaktadır. Bu iki ana soru çerçevesinde veriler toplanıp tablolastırılmıştır. Bu sorular şunlardır:

- 1) 2025 yılında başarıda süreklilik ödülü alan otellerin müşteri puanı nasıldır?
- 2) 2025 yılında başarıda süreklilik ödülü alan oteller hakkında en çok yapılan yorumlar nelerdir?

Araştırmada ikincil verilerden yararlanılmıştır. Bu nedenle veri toplama yöntemi olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Doküman analizi, basılı ya da elektronik ortamdaki materyallerin belirli bir amaca dönük olarak bulunması, okunması, not alınıp değerlendirilmesi işlemidir (Sak vd.,2021:230). Doküman analizi ile araştırmacı konuyu anlamakta, keşfetmekte, anlayış geliştirip araştırma problemleri ile ilgili belirsizliklerin ortadan kalkmasını sağlamaktadır (Kıral,2020:176).Verilerin analiz edilmesinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde araştırma yapmak için en popüler ve hızla gelişen bir yöntem olan içerik analizi bireylerin söylediklerinin ya da yazdıklarının sayısallaştırılması süreci olup yöntemin temelinde yazılan ve söylenenlerin kategorileştirilip hangi sıklıkta kullanıldıklarının tespit edilmesi yatmaktadır (Alanka,2024:69). Taylan (2011:66) da içerik analizinde amacın metnin içerisinde yer alan belirli özelliklerin ortaya çıkma sıklığını saptamak olduğunu dile getirmektedir. İçerik analizinde bilgi tarafsız ve sistematik bir şekilde sunulmaktadır (Koçak ve Arun,2006:22).

Alanka (2024:78) içerik analizinde örneklemenin doğru seçilmesinin, kategoriler oluşturulurken araştırmanın konusu, amacı, verilerinin dikkate alınmasının araştırmanın geçerliğini artıracaklarını vurgulamaktadır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için de veriler önce 05-06 Ocak 2026 tarihinde toplanmış, sonra 20-21 Ocak 2026 tarihlerinde verilerin doğruluğu kontrol edilmiştir. Bu bağlamda zaman bakımından güvenilirlik analizi yapılmış ve her iki zaman diliminde de toplanan verilerin birbirine oldukça yakın olduğu anlaşılmıştır.

3) ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bu kısmında otellerle ilgili müşteri puanları, otellerin aldığı tesis rozetleri, oteller hakkında en çok yorum yapılan konular ve otellerin konseptleri ile ilgili tablolar sunulmuştur.

Çizelge 1. Başarıda Süreklilik Ödülü Alan Otellerin Müşteri Puanları

Oteller	Puan	Tavsiye	Fiyat/ Performans	Yemek	Oda	Hizmet	Yüzme/ Kayak	Yer	Kötü Yorumsuz Gün Sayısı
1	9,1	93	89	9,2	9,1	9,6	8,5	Antalya	201
2	9,5	95	93	9,6	9,3	9,6	9,4	Antalya	14
3	9,6	97	94	9,5	9,7	9,6	9,7	Kıbrıs	13
4	8,7	82	83	8,3	8,8	8,7	9,1	Antalya	16
5	9,4	97	93	9,5	9,3	9,6	9,0	Muğla	26
6	9,4	96	93	9,4	9,4	9,7	9,2	Nevşehir	146
7	9,6	96	96	9,7	9,4	9,7	9,7	Antalya	14
8	9,9	99	100	9,9	9,9	9,9	9,9	Bolu	55
9	10	100	100	10	10	10	10	Bursa	56
10	9,4	94	93	9,3	9,2	9,5	9,4	Antalya	-
11	9,5	97	90	9,5	9,4	9,6	9,4	Antalya	21
12	9,9	100	96	9,8	9,9	10	9,9	Antalya	-
13	9,7	98	93	9,6	9,6	9,7	9,7	Afyon	13
14	9,1	93	84	9,0	9,1	9,0	9,2	Muğla	39
15	9,8	98	98	9,7	9,8	9,8	9,8	Afyon	13
16	9,2	94	91	9,2	8,9	9,4	9,4	Muğla	-
17	9,3	95	92	9,2	9,3	9,2	9,5	Antalya	20
18	9,4	95	94	9,3	9,3	9,5	9,6	Antalya	9
19	9,3	94	90	9,4	9,1	9,6	9,1	Muğla	17
20	9,2	95	87	9,2	9,0	9,3	9,2	Antalya	3
21	9,3	97	89	9,5	9,1	9,8	8,9	Antalya	96
22	9,5	98	90	9,5	9,4	9,7	9,3	Muğla	37

Çizelge 1’de Otelpuan.com sitesinde yer alan başarıda süreklilik ödülü sahibi 22 otele ait bilgiler görülmektedir. 22 otelin 11 tanesi Antalya’da bulunmaktadır, 17 otel deniz turizmi, 2 otel kayak, 2 otel de termal turizm için uygunken, 1 otel de Nevşehir’dedir. 4. otel yüzme hariç tüm kategorilerde en düşük puana sahip olan oteldir. Fiyat performans incelendiğinde en düşük puanı yüzde 83 ile 4. otelin aldığı görülse de bu otelin tavsiye puanı fiyat/performans puanından yüksektir. Tavsiye ve fiyat/performans farkı en yüksek olan otel 14. sıradaki oteldir, bu da otelin fiyatının müşteriler tarafından verilen hizmete kıyasla oldukça yüksek bulunduğu anlamına gelmektedir. Çizelge 1’den kayak otellerinin ikisinin de müşterilerden en yüksek puanları aldığı anlaşılmaktadır. Termal otellerin puanları da deniz turizmi yapan otellere oranla yüksek bulunmuştur. 1 nolu otel 201 günle en uzun süre kötü yorum almayan otel olmuştur. Bu konuda üç otelle ilgili bilgi bulunamazken, 20. otel 3 gün ile kötü yorumu en kısa sürede alan oteldir.

Çizelge 2. Başarıda Süreklilik Ödülü Alan Otellerin Tesis Rozetleri

Rozet Türü	n
Yorumları Cevapsız Bırakmaz	16
Doğrulanmış Tesis	22
2025 Otelpuan Ödülü	22

Çizelge 2’ye göre 22 otel doğrulanmış tesis ve 2025 Otel puan ödülüne sahipken, 16 otel yorumları cevapsız bırakmaz rozeti almıştır.

Çizelge 3. Başarıda Süreklilik Ödülü Alan Oteller Hakkında En Çok Yapılan Yorumlar

Yorumlara Göre Öne Çıkanlar	n
Süper Hizmet	22
Yemekleri Lezzetli	20
Tertemiz Odalar	22
Mükemmel Konum	8
Otobüs Durağına Yakınlık	19

Çizelge 3’ten 22 otelin hizmetlerinin ve oda temizliğinin çok iyi olduğu anlaşılmaktadır. 20 otelin yemekleri lezzetli bulunurken, 19 otelin durağa yakın olmasından sıklıkla bahsedilmiştir. Ancak sadece 8 otel mükemmel konumundan dolayı yorumlarda yer bulmuştur.

Çizelge 4. Başarıda Süreklilik Ödülü Alan Otellerin Konsepti

Konsept	n
Tekerlekli Sandalyeye Uygun	13
Bebek Dostu	12
Çocuk Dostu	15
Özel Sağlık Talebi	10
Sürdürülebilir Turizm Aşaması	16
İleri Yaş Dostu	11
Aile Dostu	17
Isıtmalı Kapalı Havuz	4
Kum Plaj	10
Balayı Oteli	20
Özel Plaj	11
Hayvan Dostu	3
Denize Sıfır	14
SPA Olanağı	17
Aquapark	8
İş-Kongre Oteli	2
Lüks Otel	7
Romantik Otel	6
Havuzlu Oda	1
Göl Kenarı	1
Isıtmalı Açık Havuz	6
Kayak	2
Yaşam Dostu	8
Bisiklet Dostu	2
Jakuzili Oda	3
Eşsiz Manzara	2
Termal	2
Yetişkin Oteli	1
Yeşil Anahtar	1

Çizelge 4’te başarıda süreklilik ödülü alan otellerin konseptleri sunulmuştur. En sık rastlanan konsept 20 otelde bulunan balayı oteli olma durumudur. Bu konsepti 17 otelde SPA olanağı ve otellerin aile dostu olması takip etmektedir. Otellerin büyük çoğunluğu çocuk dostu olup

sürdürülebilir turizm aşamasında bulunmaktadır. Otellerin yarısında da tekerlekli sandalyeye uygunluk, bebek dostu, ileri yaş dostu, özel plaj, denize sıfır gibi özellikler mevcuttur.

4) SONUÇ VE ÖNERİLER

Her işletmede olduğu gibi otellerin de kar elde ederek devamlılığını sağlayabilmesi için müşterilerini memnun etmesi gerekmektedir. Bu nedenle müşterilerin oteller hakkındaki olumlu ya da olumsuz yorumları ya da hizmetlere verdikleri puanlar önem taşımaktadır. Müşterilerin yorumlarını dikkate alıp gerekli düzenlemeleri yapan otellerin uzun yıllar başarı sağlayacağı düşünülmektedir. Çeşitli çevrimiçi otel platformları incelendiği zaman bazı otellerin diğer otellere oranla müşteri memnuniyetini sağlayıp müşterilerden daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. Hatta bazı oteller bu yüksek memnuniyetten dolayı başarılı bulunup ödül almaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı da Otelpuan.com platformunda yer alıp 2025 yılında “başarıda süreklilik ödülü” alan otellerin bu ödülü almasını sağlayan özellikleri ortaya koymaktır. Araştırma sonuçlarının alanyazına fayda sağlaması dışında hizmet kalitesini artırarak müşteriler tarafından tercih edilmek isteyen otellere katkı sunması beklenmektedir.

Beş yıl boyunca müşterilerinden en yüksek puanı alan 22 otelin değerlendirildiği araştırma sonuçlarına göre, otellerin yarısından fazlası Antalya bölgesinde bulunmakta ve büyük çoğunluğu deniz turizmi yapmaktadır. Deniz turizmine ek olarak kayak ve termal konseptine sahip oteller de bulunmaktadır. Bu otellerin hepsinin ortak özelliği yemek, oda ve hizmet gibi unsurlardan yüksek puan almalarıdır. Hatta yemeklerin lezzeti, odaların temizliği ve sunulan hizmetin iyi olması müşteri yorumlarında en sık bahsedilen konular olmuştur. Bu sonuç Ercan (2019), Özdemir (2024), Akmaz (2024) ve Özçelik Heper (2025)’in çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Otellerin büyük çoğunluğunun fiyat/performans puanı tavsiye puanından düşük çıkmıştır. Özellikle pahalı otellerde bu rakam artmaktadır. Bu sonuç otellerin verdikleri hizmet ile fiyatları arasında bir dengenin olmadığı anlamına gelmektedir. Kuday vd. (2025:3691) müşterilerin ödedikleri fiyatın karşılığını alamadıklarını düşüncülerinin genel memnuniyeti, tekrar satın alma niyetini, potansiyel müşterilerin satın alma niyetini ve işletmenin itibarını olumsuz etkilediğini, bu nedenle özellikle çevrimiçi kanallarda fiyat/performans algısının yönetilmesinin hem marka itibarı hem de talep açısından kritik öneme sahip olduğunu ifade etmektedir.

Kayak ve termal otellerde müşteri memnuniyetinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu otellere gelen müşterilerin belirli bir amacı olduğu için oteller bu amaca yönelik hizmet sunmakta bu da müşterilerin memnun ayrılmasına neden olmaktadır. Bu sonuç da daha spesifik hizmet vermenin başarıda sürekliliği sağlamada bir avantaj olabileceğini ortaya koymaktadır. Özdemir ve Sevim (2021:3612) de turizmde artık deneyimin önemli olduğunu, deneyimin unutulmaz anlar yaşamak isteyen müşterilerin işletmelerden bekledikleri güncel bir istek olduğunu, bunun da termal, kırsal, charter turizmi gibi farklı turizm türlerinde etkisinin hissedildiğini vurgulamaktadır. Çelik Kılıç (2023:72) de kış turizminde deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti ve tavsiye etme niyeti ile çok güçlü ilişki içinde olduğunu ifade etmiştir.

22 otelin hepsi de Otelpuan.com ödülüne sahip ve doğrulanmış tesisi rozeti almış işletmelerdir. Otellerin çoğu yapılan yorumlara sessiz kalmayıp bu yorumları cevaplama yolunu tercih

etmiştir. Park ve Allen (2013), Ceylan ve Tamer (2021) ve Büyükeke (2025) çalışmalarında otellerin müşteri yorumlarına hızlı cevap vermesinin müşteri memnuniyetini artıracakını belirterek araştırma sonuçları ile benzer sonuçlar bulmuşlardır.

Otellerle ilgili dikkat çeken diğer bir nokta otellerin balayı konseptine önem vermesi ve bünyesinde SPA tesisi bulundurmasıdır. Ek olarak aile dostu, çocuk dostu, bebek dostu, ileri yaş dostu olma gibi özelliklere sahip olan oteller denize sıfır olma ve özel plaj imkanı da sunmaktadır. Tuna vd. (2019:66) otellerin kendilerine belirli hedef kitleleri seçmelerinin, hizmetlerini ve konseptlerini bu hedef kitlenin ihtiyacına göre uygulamalarının otellerin tercih edilebilirliğini ve müşteri memnuniyetini artıracakını vurgulamaktadır.

Araştırma sonuçları çerçevesinde başarıda sürekliliği sağlamak isteyen oteller için aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Müşteri yorumlarında özellikle yemek kalitesi, oda temizliği ve hizmetten bahsedildiği için oteller özellikle bu konulara aşı önem vermelidir.
- Fiyatı aşırı yüksek oteller diğer otellerin vermediği, müşterinin ilgisini çekecek ekstra hizmetler sunarak değer algısını artırmalı ve müşterilerin fiyat/performans algısının olumlu olmasını sağlamalıdır.
- Kayak veya termal gibi daha spesifik turizm segmentlerine hitap eden otellerin daha yüksek müşteri memnuniyetine sahip olduğu anlaşıldığı için de deniz turizmi hizmeti veren oteller deneyime ağırlık vererek daha tematik ya da kişiselleştirilmiş hizmetler sunmalıdır.
- Oteller balayı, SPA, aile dostu, çocuk dostu, ileri yaş dostu, tekerlekli sandalyeye uygunluk, özel plaj gibi konseptlere sahip olup müşterilerine bu konularda olanaklar sağlamalıdır.
- Denize sıfır olma ya da özel plaj imkanı sunulması müşteriler tarafından olumlu olarak karşılandığından dolayı deniz turizmi yapan oteller bu unsurlara önem verip müşterilerine bu özellikleri temin etmelidir.
- Şikayet veya yorumlar oteller tarafından ciddiye alınıp mevcut sorunlar mutlaka çözülmelidir. Bu süreçte yorumlar asla cevapsız bırakılmamalıdır. Müşterilere olabildiğince hızlı cevaplar verilmelidir.
- Oteller müşteri yorumlarını izleyip analiz edecekleri çok iyi bir şikayet yönetim sistemi oluşturmalıdır.
- Hizmet kalitesi sürekli iyileştirilmelidir.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak ikincil veriler kullanıldığı için sadece var olan bilgilerden bir sonuca varılmıştır. Sonraki çalışmalar birincil veriler elde ederek özellikle nitel araştırma yaparak daha detaylı müşteri bilgileri toplayabilir. Böylelikle daha kapsamlı sorularla müşteri beklenti ve algıları sorgulanıp neden termal ve kayak otellerinin daha yüksek müşteri puanı almış olduğu ortaya çıkarılabilir. İkinci olarak veriler sadece Otelpuan.com sitesindeki oteller temel alınarak toplanmıştır. İlerde yapılacak çalışmalar farklı platformlardaki müşteri yorumları üzerinden analiz yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ak, S., & Araboğa, Y. (2025). Van Gölü Havzası'ndaki otel işletmelerine yönelik e-şikâyetlerin değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Van Gölü Havzası Özel Sayısı*, 293-315.

- Akmaz, A. (2024). Helal konseptli otel işletmelerini tercih eden müşterilerin şikâyet ve memnuniyetlerinin değerlendirilmesi: Halalbooking.com müşteri yorumları (2019-2023). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35): 411-434.
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeveye. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 64-84.
- Anaya-Aguilar, R., Gemar, G., & Anaya-Aguilar, C. (2021). Factors associated with SPA tourists' satisfaction. *Mathematics*, 9(4), 1-14.
- Bayram, M. (2018). Otel konuk memnuniyetini etkileyen unsurlar. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(2), 352-369.
- Budakkıran, M., & Mercan, Ş. O. (2023). The importance of SPA centers in hotels. *Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi*, 3(2), 284-304
- Büyükeke, A. (2025). Dijital platformlarda çevrimiçi itibar yönetimi: Belek ve Kaş bölgelerindeki otellerin müşteri ilişkileri yönetimi stratejilerinin analizi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 114-143.
- Ceylan, U. ve Tamer, T. E. (2021). Kış turizmi kapsamında faaliyet gösteren otellere yönelik çevrimiçi yorumların incelenmesi: Uludağ örneği, *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 4(1), 62-74.
- Çelik Kılıç, K. (2023). *Kış turizminde deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti ve tavsiye etme niyeti ile ilişkisi: Erciyes kayak merkezi örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Edström, A., Nylander, B., Molin, J., Ahmadi, Z., & Sörqvist, P. (2022). Where service recovery meets its paradox: Implications for avoiding overcompensation. *Journal of Service Theory and Practice*, 32(7), 1-13.
- Ercan, F. (2019). Sosyal medyada otel işletmelerine yönelik yorumların müşteri memnuniyeti ve memnuniyetsizliği açısından analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 552-571.
- Fakfare, P., & Lee, J. S. (2019). Developing and validating a scale for multidimensional attributes of honeymoon tourism. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 43(8), 1199-1224.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2013). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Korkmaz Orhan, B. (2025). Servqual modeli çerçevesinde yüksek ve düşük fiyatlı otellerdeki olumsuz yorumların karşılaştırmalı analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 28(2), 99-130.

Kuday, M., Bilgi, G. E., & Çolakoğlu, Ü. (2025). Yeşil yıldız sertifikalı 5 yıldızlı otellerin tripadvisor'daki olumsuz yorumları üzerine bir içerik analizi: Bodrum örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 13(4), 3681-3704.

Kumar, P., Ahlawat, P., Aggarwal, V., Kumar, P., & Bhorla, N. (2023). Destination quality, fantasy experience and revisit intention: a study on domestic honeymoon tourism. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 40(8), 1899-1924.

Lee, J. S., Fakfare, P., & Han, H. (2020). Honeymoon tourism: Exploring must-be, hybrid and value-added quality attributes. *Tourism Management*, 76, 1-12

Miral Çavdırılı, C., & Adan Gök, Ö. (2022). An evaluation of e-complaints of child-friendly hotels. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(1), 55-68

Otelpuan.com (2025). 2025 yılı başarıda süreklilik ödülü'nün sahibi olan tesisler, <https://www.otelpuan.com/odullu-oteller/Basarida-Sureklilik-Odullu-Tesisler> adresinden 01.02.2026 tarihinde edinilmiştir.

Özçelik Heper, F. Ö. (2025). Kocaeli'de şehir ve iş turizmi hizmeti sunan otel işletmelerinde hizmet kalitesinin e-wom aracılığıyla yorumlanması. *New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(30), 161-176.

Özdemir, E. (2024). Otel işletmelerine yönelik müşteri memnuniyetsizliğinin çevrimiçi müşteri yorumları aracılığı ile incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi.

Özdemir, O., & Sevim, B. (2021). Termal turizm deneyiminin müşteri sadakatine etkisinde yaşam kalitesi ve müşteri memnuniyetinin aracı rolü: Afyonkarahisar örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(41), 3609-3630.

Özer, Ö., & Günaydın, Y. (2010). Otel işletmelerinde müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ilişkisi: Dört yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 11(2), 127-154

Park, S., & Allen, J. P. (2013). Responding to online reviews: Problem solving and engagement in hotels. *Cornell Hospitality Quarterly*, 54(1), 64–73.

Sağır, M., & Gündül, A. (2023). Evaluation of child-friendly hotel: The case of Side district. *Beykoz Akademi Dergisi*, 11(1), 393-406.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.

Sezgin, M. & Öztürk, E. (2023). Üç marka şehirde bulunan üç otele yönelik TripAdvisor.com'da yayımlanan müşteri yorumlarının analizi. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 4(1), 40-55.

Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76

Tengilimoğlu, E. (2025). Çevrimiçi puanlamaların tavsiye niyeti üzerindeki etkisi: Konaklama işletmeleri üzerine bir çalışma. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 22(1), 253-269.

Tuna, M., Özyurt, B., & Kurt, A. (2019). Çocuk dostu oteller: Kavramsal bir inceleme. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, (3), 63-76.

İŞLETMELERİN ÇÖZÜM SÜRECİNE İLİŞKİN MÜŞTERİ YORUMLARININ İNCELENMESİ: ŞİKAYETVAR.COM VERİLERİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT

Tarsus Üniversitesi, sbozyigit@tarsus.edu.tr,

ORCID No:0000-0002-0951-3588

ÖZET

İlişkisel pazarlama işletmeler için oldukça önemlidir. Bu bağlamda müşteri ürünü satın aldıktan sonra da müşteri ile ilişkinin devam etmesine ve müşteri memnuniyetinin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Müşteriler memnuniyetsizlik yaşadıklarında bu durumlarını çeşitli biçimlerde dile getirmektedirler. Bu nedenle müşteri şikayetleri işletmelerin göz ardı etmemesi gereken konular arasında yer almaktadır. İşletmelerin sadece müşteri şikayetlerini öğrenmesi yeterli değildir. İşletmelerin şikayetleri çözmek için kullandıkları yöntemler hakkındaki müşteri geri bildirimlerini de takip etmesi gerekmektedir. Böylelikle işletmeler şikayet yönetimi konusunda kendilerini geliştirip daha fazla müşteri memnuniyeti sağlayabilecektir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Şikayetvar.com platformunda markaların çözüm başarısına göre oluşturulan sıralama listesi çerçevesinde, markalara yöneltilen müşteri şikayetlerini ve çözüm sürecinde markaların sergilediği tutum ve davranışlara ilişkin müşteri geri bildirimlerini içerik analizi yöntemiyle incelemektir. Araştırmanın örneklemini Şikayetvar.com platformunda yer alan “Çözüm Başarısı” listesindeki ilk beş işletme oluşturmaktadır. Bu işletmelerle ilgili olarak 378 müşteri şikayeti incelenmiştir. Araştırmada doküman analizi yöntemiyle veriler toplanıp içerik analizi ile de veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre şikayetlere 1 saat 6 dakika ile en kısa sürede çikolata satan B işletmesi yanıt vermiştir. Müşteri şikayetlerinin ürün, fiyat, kargo ve iade problemlerinden oluştuğu, işletmeler problemi çözdükten sonra sürece ilişkin yapılan tüketici yorumlarının ise işletmenin nazik ve ilgili tavrı, hızlı bir şekilde geri dönüş sağlaması, çözüm odaklı olması ve şikayeti çözdükten sonra telafi amacıyla hediye göndermesinden oluştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Memnuniyeti, Şikayet, Şikayet Yönetimi

1. GİRİŞ

Müşteri bir ürünü satın aldığı zaman satın alma süreci sona ermemektedir. Çünkü süreç satın alma öncesi, satın alma anı ve satın alma sonrasında oluşmaktadır. Müşteriler aldıkları ürünlerden bekledikleri faydayı gördükleri zaman satın aldıkları üründen memnuniyet duymakta ve o ürünü tekrar satın alma olasılıkları artmaktadır. Ürün bekledikleri gibi çıkmadığı zaman da müşteride memnuniyetsizlik durumu oluşmaktadır. Bazı müşteriler de bu memnuniyetsizliklerini dile getirmektedirler.

Müşteri memnuniyeti konusunda yapılan çalışmalar, müşterilerin yaşadıkları işlemlerin %25'inde memnuniyetsizlik gösterme eğiliminde olduğunu ortaya koysa da, bunu önleyip müşterileri elde tutmanın en iyi yolu onlara kendilerini iyi hissettirmektir (Ergün ve Kitapçı,2018:61). Müşteri kendini iyi hissettiğinde de memnuniyetsizliğinin sona erme ihtimali artmaktadır. Bu nedenle müşterilerin memnun olmaması aslında işletmelerin korkmaları ya da görmezden gelmeleri gereken bir konu değildir. Ek olarak yeni müşteri kazanmak her zaman için daha maliyetlidir. Oysaki eski müşteriler yeni ürünleri denemeye daha kolay ikna edilebilir, fiyata yönelik hassasiyetleri daha azdır ve eski müşteriler yenilerini de getirebilmektedir (Barış,2015:15). Bu noktada önemli olan şikayet eden eski müşteri yerine yenisini bulmak değil, eski müşterinin sorununu uygun stratejiler kullanarak çözmektir. Şikayetin değerini ölçmek için yapılan araştırmalara göre, şikayetler ve şikayet eden müşteriler, yöneticiler için plan ve planlamacılar daha değerlidir çünkü şikayet eden müşteri, kişisel kazanç beklentisi olmaksızın, mal ve hizmetler hakkında yönetime önemli geri bildirim sağlamaktadır (Ergün ve Kitapçı,2018:62). Bu nedenle müşteri memnuniyetinin, şikayetlere konu olan kalite özelliklerinin araştırılması ve iyileştirilmesiyle sağlanabileceği beklenmektedir (Djekic vd.,2022:52).

Memnuniyetsiz bir müşterinin bir ürünün tatmin edici olmadığı veya kabul edilemez olduğu yönündeki bir ifadesi şikayet olarak adlandırılmaktadır (Kumar ve Kaur, 2020:1501). Bir kuruluşa yapılan mal veya hizmetle ya da şikayet işleme sürecinin kendisiyle ilgili memnuniyetsizlik ifadesi olarak da tanımlanan şikayette açıkça veya örtülü olarak bir yanıt veya çözüm bekleme isteği yatmaktadır (Djekic vd.,2022:52). Şikayetin temelinde müşterinin beklentisi ile satın aldığı ürün arasındaki uyumsuzluk bulunmaktadır. Müşteriler ürün ya da süreçle ilgili her unsuru şikayet konusu yapabilmektedir. Uyar (2025:2898) da tüketici şikayetlerinin hizmet kalitesinin yetersiz olması, hukuki farkındalık, karşılanmayan istekler, ürünlerin kusurlu olması, diğer müşterileri uyarmak ya da yanıltıcı pazarlama stratejilerinden kaynaklanabileceğini vurgulamaktadır.

Müşteri beklentisi karşılanmadığında hayal kırıklığı, tatminsizlik ya da pişmanlık yaşayabilmektedir. Bu olumsuz duygular da onun farklı davranışlarda bulunmasına neden olmaktadır. Memnuniyetsizlik sonrası verilen tepkilerin müşterinin yapı ya da karakteri ile de ilgili olduğunu belirten Gülmez (2010:327) müşterinin kayıtsız kalma, ürün ya da markayı değiştirme, şikayet etme ya da olumsuz ağızdan ağıza pazarlama yapma gibi tepkiler verebildiğini belirtmektedir. Djekic vd. (2022:53) memnuniyetsiz müşterilerin satın alma alışkanlıklarını değiştirme ve/veya marka ve/veya işletme imajını tehlikeye atan kötü mesajlar yayma olmak üzere iki şekilde davranabildiğini ifade etmektedir. Çalışmalar da memnuniyetsiz tüketicilerin genellikle sorunlarını sekiz ila on kişiye anlattığını hatta tüketicilerin çözülmemiş olumsuz deneyimler hakkında olumlu deneyimlere göre iki kat daha fazla kişiye ulaştığını göstermektedir (Donoghue ve De Klerk,2006:43).

Sing (1988:95) tüketicinin şikayet davranışının Day ve London tarafından 1977 yılında iki seviyede ele alındığını, birinci seviyenin, davranışsal (yani eylem) ve davranışsal olmayan (yani eylemsizlik) tepkileri birbirinden ayırdığını, ikinci seviyenin ise kamu ve özel eylemler arasındaki ayrımı temsil ettiğini belirtip kamu eylemleri arasında satıcıdan tazminat veya para iadesi istemek, bir tüketici örgütüne şikayette bulunmak ve yasal işlemlerin yer aldığını

vurgulamaktadır. Özel eylemler ise müşterilerin özellikle yakın çevresine olumsuz ağızdan ağıza pazarlama yapmasını içermektedir. Perakendeciler ve üreticiler için net olan resmi şikayetlerin aksine, tipik memnuniyetsiz tüketici, perakendeciye boykot etmek, marka değiştirmek, ürün türünü boykot etmek ve olumsuz ağızdan ağıza pazarlama yapmak da dahil olmak üzere çeşitli gizli veya dolaylı faaliyetlerde de bulunmaktadır (Donoghue ve De Klerk,2006:43). Sarıyer (2021:339) de memnuniyetsizlik yaşayan müşterinin kötü tecrübesini doğrudan işletmeye aktarabileceğini, başka insanlarla paylaşabileceğini ya da konuyla ilgili dava açma ya da resmi yerlere şikayet etme davranışı gösterebileceğini vurgulamaktadır.

Şikayet anlam olarak olumsuzluğu içerisinde barındırır da aslında işletmeler için, iyi yönetildiği takdirde, oldukça olumlu bir davranış biçimidir. Çünkü şikayet, işletme için gelecekteki büyük tehlikelere işaret eden ve müşteri ile işletme arasındaki bozulmuş ilişkiyi düzeltme fırsatı sunan önemli bir sinyaldir (Koçan ve Yıldız,2024:268-269). Müşteri odaklı yönetim tarzlarını benimseyen işletmeler, uzun vadeli müşteri ilişkileri kurmaya çalıştıkları için şikayetler, günümüz iş dünyasında önemli bir konu ve başarı faktörü haline gelmiştir (Koçan ve Yıldız,2024:268). Çoğu durumda önemli olan şikayetler, perakendecilerin ve üreticilerin dikkatinden kaçan sorunları ortaya çıkartmasına ek olarak mevcut ihtiyaçlar hakkında bilgilendirme yapıp gelecekteki ihtiyaçlar konusunda da tartışma fırsatı sağlamaktadır (Donoghue ve De Klerk,2006:42). Bu noktada işletmeler müşteri şikayetlerini bir fırsata dönüştürebilme şansına sahiptir. Bu fırsatlar şunlardır (Koçan ve Yıldız,2024:268-269).

- Şikayet, geri dönüşümlü reklam ve satış artışı gibi çabalar sunmaktadır,
- Şikayet, mal veya hizmetin kalitesini artırmak için nelerin yapılması gerektiğini göstermektedir,
- Ürün ilgili eksiklikler öğrenilmektedir,
- Şikayetler, tüketicilerin iş tercihleri hakkında bilgi sağlamaktadır,
- Değişen pazar koşulları ve tüketici ihtiyaçları anlaşılmaktadır,
- Müşteri odaklı sürekli iyileştirme fikrinin uygulanmasına olanak tanımaktadır,
- İşletmeler müşterileriyle daha güçlü bağlar kurmaktadır.

Yanlışların düzeltilmesi işletmeler açısından markalaşma sürecinin bir yansıması olduğu için kötü giden zamanları yöneten işletmeler markalarına leke getirmezken, yönetemeyenler ise kaybetmeye mahkum olmaktadır (Barış,2015:15). Ek olarak müşterileri şikayet etmekten caydırmak yerine, işletmelerin memnuniyetsiz müşteri sayısını azaltmak için önlemler alması önem taşımaktadır (Kumar ve Kaur, 2020:1501). Bu noktada da iyi tasarlanmış bir şikayet yönetim sistemine gereksinim duyulmaktadır.

Müşteride tatminsizlik veya mutsuzluk yaratan unsurları ve bunların nedenlerini bulmak amacıyla bilginin toplanıp işlenmesine şikayet yönetimi denilmektedir (Barış,2015:36). Şikayet yönetimi, işletmelerin ürün başarısızlıklarını çözmek ve bunlardan ders çıkarmak için kullandıkları stratejileri içermekte olup bu stratejiler, işletmelerin müşteri nezdindeki güvenilirliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Filip,2013:273). Şikayet yönetimi çeşitli basamaklardan oluşmaktadır. İlk olarak işletmenin şikayet çözüm stratejine karar vermesi, sonrasında şikayet çözüm prosedürü oluşturmaları, şikayeti alması, incelemesi, çözmesi, şikayeti olan müşteriyi kazanması, tüm şikayetleri neden ve sonuçları ile analiz etmesi, iş süreci geliştirip hataları düzeltmesi ve son olarak sistemi güncel tutması önem arz etmektedir

(Barış,2015:36). Bu aşamaların uygulanabilmesi için de öncelikle müşterinin çeşitli kanallar kullanarak işletmeye şikayetini iletebilmesi gerekmektedir.

Etkili bir şikayet yönetimi sürecinin geliştirilmesi, daha yüksek müşteri memnuniyeti seviyelerine ulaşmak ve müşteri değiştirme davranışını önlemek için müşteri beklentileri ve adalet boyutları dikkate alınmalıdır (Filip,2013:273). Davidow (2003:247) da şikayet sonrası müşteri davranışını gerçekten anlamak isteyen işletmelerin öncelikle, dağıtım adaleti, prosedürel adalet ve etkileşimsel adaleti anlamasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü müşteriler işletmelerin adil davranmasına önem vermektedir. Ek olarak Davidow (2003:236) şikayetlere verilen kurumsal yanıtların altı farklı boyutunun (zamanlılık, kolaylaştırma, telafi, özür, güvenilirlik ve özen) olduğunu ve bunların şikayet sonrası müşteri davranışını etkilediğini dile getirmektedir. Ancak her müşterinin çözüme ilişkin beklentisi aynı olmayabilmektedir. Barış (2025:189) müşteri için şikayet ciddiye fazla tazmin verilmesini önerip ekonomik faydanın ön plana çıktığı satın alımlarda ekonomik fayda sunan tazmininin, hedonik faydanın söz konusu olduğu alımlarda ise hedonik tazminin daha yüksek müşteri tatmini yarattığını ifade etmektedir. Buradan da bir müşteriyi memnun eden telafi biçiminin diğerinin hoşuna gitmeyebileceği anlaşılmaktadır.

Şikayet yönetiminin iyi bir şekilde uygulanması telafi paradoksuna da yol açmaktadır. Telafi paradoksu, işletmenin yaptığı bir hatanın ardından bu hatayı başarılı bir şekilde çözmesi sonucu oluşan müşteri memnuniyet düzeyinin, hiç hata ile karşılaşmamış müşterinin memnuniyet düzeyinden daha yüksek olması durumudur, ancak bu bizzat işletme kaynaklı hatalarda söz konusudur (Edström vd.,2022:3). Örneğin standart oda satın alan bir müşteri bu odayla ilgili işletme kaynaklı bir sorunla karşılaştığında, işletme bu sorunu müşterinin beklentisinden daha farklı olacak şekilde müşteriye çok daha büyük ve deniz manzaralı bir oda vererek çözerse müşterinin memnuniyeti, standart oda satın alıp hiç sorun yaşamayan müşteriye oranla daha çok artacaktır.

Alanyazında müşteri şikayetleri ve işletmelerin bu şikayetleri çözüm süreçleriyle ilgili müşteri yorumlarını içeren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Taştan vd. (2018) uluslararası fast food işletmelerinin hizmetleriyle ilgili şikayetleri Şikayetvar.com üzerinden incelediği çalışmada, müşterilerin en çok geç teslimat, yanlış ürün, ürün kalitesinin düşüklüğü ve bozuk ürün konularında şikayette bulunduğunu saptamıştır. Pajo ve Selvi (2019) akıllı telefonlarla ilgili şikayetleri Şikayetvar.com sitesindeki yorumlar üzerinden irdelleyerek akıllı telefonların en çok donanım ve teknik özelliklerinin eleştirildiğini, tüketicilerin teknik servis hizmetinden de memnun olmadıklarını dile getirmektedir.

Şirzad ve Turancı (2019) yaptığı çalışma sonucunda ilgi/alaka gösterme, bilgilendirme, hızlı geri dönüş ve sorun gidermenin müşterilerin en fazla memnuniyet duyduğu unsurlar olduğu ancak müşterilerin şikayetlerini yayından kaldırma oranlarının düşük bulunduğunu belirtmiştir. Djekic vd. (2022) gıda şikayetlerini araştırdığı çalışmada, gıda kokusunun, mükemmel bir memnuniyetsizlik özelliği olarak kabul edildiğini, ankete katılanların çoğunluğunun, düşük kaliteyle ilgili şikayetler durumunda bir tazminat beklediğini, ancak son zamanlarda sözlü veya yazılı herhangi bir şikayette bulunmadığını, şikayet durumunda, en uygun çözümün ürün değişimi olduğunu, tat ve kokunun şikayet nedenleri arasında en üst sıralarda yer aldığını, genç

nüfusun düşük kaliteye daha hoşgörölü yaklaştığını ve gıda türünün şikayetler ile gıda kalitesi algısıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Yurdakul ve Ak (2022) çalışmasında müşterilerin ilgisizlik, personelden kaynaklı sorunlar ve ücret sıkıntısı nedeniyle şikâyetle bulunduklarını, sağlık kurumlarında hiç çözölmeyen şikâyet oranının fazla olduğunu, telafi için kurumların özür dileme ve iyi niyet jestleri yaptığını, hizmeti yenilediğini ancak genel olarak kurumların tekdüze yanıt vermeyi tercih ettiğini saptamıştır. Yüksel (2023) çevrimiçi müşteri yorumlarını analiz ettiğı çalışmasında müşteri söylemlerinin yarısının olumsuz ve sert ifadeler içerdiğini, şikâyetlerin ana nedeninin ise ürünle ilgili unsurlar, kargo süreci ve paketlemeden kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Çelik Sütiçer vd. (2024), LCW ve Vakko marka şikâyetlerini konu alan çalışmasında LCW’de en fazla şikâyetin ürünün defolu, hatalı veya eksik olması, ürün kalitesinin düşüklüğü ve iade/iptal süreçlerinden kaynaklandığı, müşterilerin yarıdan fazlasının çözümünden memnun olduğu, Vakko’da ise ürün kalitesi, satış sonrası ve iade iptal şikâyetlerinin sık olduğu ve yarıya yakın müşterinin çözölü beğendiğı ve LCW’nin Vakko’ya oranla daha hızlı dönüş sağladığını tespit etmiştir. Uyar (2025) Şikâyetvar.com sitesinden Türkiye’deki büyük cep telefonu operatörleriyle ilgili şikâyetleri incelediğı çalışmasında, tüketicilerin öncelikle müşteri ilişkilerinden memnun olmadığını, daha sonra teknik problemler, internet bağlantısı, tarife ve fiyatlandırma sorunlarının mevcut olduğunu belirtmektedir.

Alanyazında müşteri şikâyetleri ile ilgili birçok çalışma (Taştan vd.,2018; Pajo ve Selvi,2019; Djekic vd.,2022; Çelik Sütiçer vd.,2024; Uyar,2025) bulunmaktadır. Ancak müşterilerin işletmelerin şikâyet çözümleri ile ilgili yorumlarını araştıran daha az çalışma (Şirzad ve Turancı,2019; Djekic vd.,2022; Yurdakul ve Ak,2022) ile karşılaşılmıştır. Ek olarak Şikâyetver.com platformunun markaların “çözöl başarıısı” listesi üzerinden yapılan bir çalışmaya da rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Şikâyetvar.com platformunda markaların çözöl başarıısına göre oluşturulan sıralama listesi çerçevesinde, markalara yöneltilen müşteri şikâyetlerini ve çözöl sürecinde markaların sergilediğı tutum ve davranışlara ilişkin müşteri geri bildirimlerini içerik analizi yöntemiyle incelemektir. Müşteri şikâyetleri, stratejik ve taktiksel kararlar almak için kullanılabilecek, müşteri tarafından başlatılan çok yararlı pazar bilgisi içerdiğinden dolayı, perakendeci ve üretici için ürün sorunlarını keşfetmede ve düzeltmede, müşteri memnuniyetini artırmada, müşteriye aktif bir alıcı olarak tutmada ve pazar yeri verimliliğini artırmada çok yararlı olabilmektedir (Donoghue ve De Klerk,2006:42). Bu nedenle araştırma sonucu ulaşılan bulguların hem alanyazına hem de şikâyet davranışıyla karşılaşan işletmelere strateji geliştirmede yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma nitel olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini Şikâyetvar.com sitesinde yer alan markalar oluşturmaktadır. Şikâyetvar.com sitesi 256.479 markanın kayıtlı olduğu (şikâyetvar.com.,07.02.2026) ve birçok çalışmada (Taştan vd.,2018; Pajo ve Selvi,2019; Uyar,2025) kullanılan bir müşteri şikâyet platformudur. Araştırma için bu platformda yer alan “çözöl başarıısı” listesi temel alınmıştır. Bu listede markalar hakkındaki şikâyetler, yorumlar, marka profili ve marka kartesi bulunmaktadır. Örnekleme olarak bu listedeki beş işletme

seçilmiştir. Kırıl (2020:178) doküman analizinde net bir örneklem sayısının olmadığını, örneklem sayısına araştırmacının kendisinin karar verebileceğini, sayıyı istediği gibi belirleyebileceğini, çeşitli dökümanları araştırmasına katıp istediği kısıtlamaları da yapabileceğini vurgulamaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2013:259) nitel çalışmalarda üzerinde anlaşılan bir sayının olmadığını, verilerin birbirini tekrar etmeye başladığı noktada örnekleme katılımcı eklemeye son verilebileceğini belirtmektedir. Yağar (2023:148) da verilerin doaygunluğa ulaşması noktasında araştırmacının fikrinin önemli olduğunu, doaygunluk için net bir sayının olmadığını ifade etmiştir. Araştırmada işletmeler ile ilgili tüketici şikayeti ve şikayet çözümü ile ilgili tüketici yorumlarının birbirini tekrar etmeye başladığı yerde örnekleme daha fazla işletme alınmamış ve veri analizinin beş işletme üzerinden yapılmasına karar verilmiştir. Beş işletmenin yeterli olacağını düşünülmesinin diğer bir nedeni de her bir işletmenin ayrıntılı incelenip her bir işletme için en az üç tablo oluşturulacak olmasıdır. Sonuç itibarıyla bu beş işletme ile ilgili toplamda 378 müşteri yorumu incelenmiştir. Her işletme için öncelikle marka karnesi, işletme ile ilgili müşteri şikayetleri ve müşterilerin markanın şikayeti çözüm yöntemiyle ilgili yorumları sunulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın iki temel sorusu bulunmaktadır:

- 1) Çözüm başarısı listesinin ilk beş sırasında yer alan işletmeler ile ilgili şikayetler nelerdir?
- 2) Çözüm başarısı listesinin ilk beş sırasında yer alan işletmelerin şikayet çözümü ile ilgili müşteri yorumları nelerdir?

Araştırmada ikincil veriler kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama yöntemi doküman analizidir. Doküman analizi belirli bir amaca yönelik olarak basılı ve elektronik ortamda yer alan belge ve bilgilerin sistematik olarak incelenerek veri elde edilmesidir (Sak vd.,2021:230). Kırıl (2020:173) da doküman analizinin incelenen konu hakkında bir anlayış oluşturmak, anlam çıkartmak ve ampirik bilgi geliştirmek için verilerin irdelenmesi ve yorumlanmasını içerdiğini dile getirmektedir. Araştırmanın verileri 02-08 Şubat 2026 tarihlerinde toplanmıştır.

Araştırmanın veri analiz yöntemi de içerik analizidir. Mesajların belirli özelliklerini sistematik ve objektif olarak tanımlayarak çıkarımlar yapma tekniği olan içerik analizi, değişkenleri ölçmek amacıyla yapılan bir inceleme ve analiz etme yöntemi olarak tanımlamıştır (Prasad,2008:70). Çoğunlukla yazılı metinlerin analizinde kullanılan içerik analizinde belirlenen kavram ya da kelimelerin tekrar edilme sıklığı tablolar halinde sunulmaktadır (Metin ve Ünal,2022:277).

Araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği de test edilmiştir. Güvenirlik için zaman güvenilirliği yöntemi tercih edilmiştir. Veriler iki hafta arayla tekrar analiz edilmiştir. İki analiz sonucu Kappa katsayısı 0,749 olarak bulunmuştur. Bu değer de verilerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Geçerlik için de kategoriler net bir şekilde belirtilmiş, veri toplama aşamasından itibaren yapılan her şey detaylı olarak açıklanmıştır. Alanka (2024:76) da örneklemin doğru bir şekilde belirlenmesi ve kategorilerin net bir şekilde oluşturulmasının araştırmanın geçerliğini artıracakını vurgulamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle işletmelerin marka karnesi, sonrasında müşteri şikayetleri ve işletmelerin şikayet çözümüne ilişkin müşteri yorumlarına yer verilmiştir. Ek

olarak yorumlarla ilgili tabloların altında müşterilerin ifadelerinden alıntılar yapılmıştır. Yapılan ifade alıntılarında da görüleceği üzere bazı müşterilerin şikayetleri ya da memnuniyet durumları birden fazla unsuru kapsayabilmektedir.

Müşterilerin bazıları şikayetleri çözülünce şikayetlerini platformdan kaldırmıştır. Kaldırılan şikayetlerde şikayetlerin içeriğine ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle sadece var olan şikayetler üzerinden veri toplanmıştır. Ayrıca işletmelerin çözüm sürecine ilişkin bazı müşteriler neden memnun olduklarına dair yorum yapmamış, sadece teşekkür etmiştir. Bu geri bildirimlerden çıkarım yapılamadığı için teşekkür eden müşteri yorumları da analiz dışı bırakılmıştır.

Çizelge 1. İşletmelerin Çözüm Başarısı Sırası İlk Beş

İşletme Adı	İşletmenin Faaliyette bulunduğu sektör	Sıralama
A işletmesi	Kuruyemiş	+ 51
B işletmesi	Çikolata	+ 3
C işletmesi	Gıda	+ 81
D işletmesi	Kahve	+ 288
E işletmesi	Enerji	+ 14

Çizelge 1’de Şikayetvar.com tarafından yapılan “çözüm başarısı” listesinde yer alan ilk beş işletme görülmektedir. Bu işletmeler kuruyemiş, çikolata, gıda, kahve ve enerji olmak üzere farklı sektörlerde yer almaktadır. Ek olarak bu beş işletmenin listede üst sıralara doğru çıktığı anlaşılmaktadır. Geçen dönemlere göre en fazla çıkışı 288 sıra atlayarak D işletmesi gerçekleştirmiştir. Ancak çizelgeden B işletmesinin önceki sıralamasının da ilk beşte olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 2. A İşletmesi İle İlgili Marka Karnesi

Alt Göstergeler	n
Toplam Şikayet Sayısı	61
Değerlendirme Sayısı	25 (%84 5 yıldız; %16 4 yıldız)
Şikayet Cevaplama	28
Yayımlanan Şikayet	28
Cevaplanma Oranı	%100
Ortalama Cevap Süresi	4 saat 52 dk.
Son 1 Yılda Çözülen Şikayet Sayısı	25
Markanın Son 30 Günde Kaç Kez Görüntüldüğü	372

Çizelge 2’ye göre A işletmesi ile ilgili toplam 61 şikayet bulunmaktadır. 25 tüketici değerlendirme yapmış olup bunların yüzde 84’ü markaya beş yıldız vermiştir. 28 şikayet yayımlanmış ve 28’i cevaplanmıştır. Ortalama cevap süresi 4 saat 52 dakikadır. Son 1 yılda çözülen 25 şikayet mevcuttur. Ek olarak marka son 30 günde 372 kez görüntülenmiştir.

Çizelge 3. A İşletmesi İle İlgili Müşteri Şikayetleri

Soru		Cevap	n
Çözülen Şikayet	50	Kötü Ürün	18
Çözülmeyen Şikayet	11	Fiyat Problemi	10
Toplam	61	Böcek Çıkması	7
		Yanlış Ürün	5
Kaldırılan Şikayet	15	Çalışanla İlgili Sorun	5
		Kampanya Problemi	2

	Özensiz Paketleme	2
	Kargo Sorunu	1
	Toplam	50

Çizelge 3’e göre A işletmesi ile ilgili 61 şikayet bulunmaktadır. Bu şikayetlerin 50’si çözülmüş, 11’i ise çözülmemiştir. Tüketicilerin 15’i şikayeti çözüldüğü için şikayeti ile ilgili yazdığı metni Şikayetimvar.com sitesinden kaldırmıştır. A işletmesi ile ilgili 18 adet kötü ürün, 10 adet fiyat problemi, 7 adet üründen böcek çıkması, 5’er adet de yanlış ürün ve çalışanla ilgili sorun şikayeti bulunmaktadır. Bazı şikayetlerin başlıkları şunlardır:

“ Tuzlu çekirdek istedim, tuzsuz verildi. ”

“ Kuruyemişlerde tekrar eden böcek sorunu ”

“ Hediye ürün verilmedi ve kasiyer davranışları nedeniyle olumsuz tüketici tecrübesi ”

Çizelge 4. A İşletmesinin Şikayet Çözümü İle İlgili Müşteri Yorumları

Yorumlar	n
Çözüm Odaklı Olma	13
Nezaket Ve İlgî Gösterme	9
Hızlı Geri Dönüş	7
Hediye Verme	6
Değişim-Yeni Ürün	6
Toplam	40

Çizelge 4’te A işletmesi problemi çözdükten sonra yapılan müşteri yorumları sunulmuştur. Çizelge 4’e göre, 13 müşteri çözüm odaklı olma, 9 müşteri nezaket ve ilgi gösterme, 7 müşteri hızlı geri dönüş ve 6’şar müşteri de hediye verme ile değişim-yeni üründen bahsetmiştir. Yorumlardan bazıları şöyledir:

“ Çözüm odaklı ve ilgili bir firma, herkese tavsiye ederim. ”

“ Hem yeni ürün hem de hediye gönderildi. Çok teşekkür ederim. ”

“ Firma hemen geri dönüş sağladı. ”

Çizelge 5. B İşletmesi İle İlgili Marka Karnesi

Alt Göstergeler	n
Toplam Şikayet Sayısı	70
Değerlendirme Sayısı	16 (%93,8 5 yıldız; %6,3 4 yıldız)
Şikayet Cevaplama	16
Yayımlanan Şikayet	16
Cevaplanma Oranı	%100
Ortalama Cevap Süresi	1 saat 6 dk.
Son 1 Yılda Çözülen Şikayet Sayısı	16
Markanın Son 30 Günde Kaç Kez Görüntüldüğü	266

Çizelge 5’e göre B işletmesi ile ilgili toplam 70 şikayet bulunmaktadır. 16 müşteri değerlendirme yapmış olup bunların yüzde 93,8’i markaya beş yıldız vermiştir. 16 şikayet yayımlanmış ve 16’sı da cevaplanmıştır. Ortalama cevap süresi 1 saat 6 dakikadır. Son 1 yılda çözülen 16 şikayet mevcuttur. Marka son 30 günde 266 kez görüntülenmiştir.

Çizelge 6. B İşletmesi İle İlgili Müşteri Şikayetleri

Soru		Cevap	n
Çözülen Şikayet	70	Kargo Problemi	7
Çözülmeyen Şikayet	0	Kötü Ürün	3
Toplam	70	Paketleme Problemi	1
		İade Ücreti	1
Kaldırılan Şikayet	58	Toplam	12

B işletmesi ile ilgili 70 şikayet mevcuttur ve bunların hepsi işletme tarafından çözülmüştür. Müşterilerden 58'i de şikayetini kaldırmıştır. Şikayet konuları incelendiğinde 7 şikayetin kargo teslim problemi, 3'ünün ise kötü üründen kaynaklı olduğu görülmektedir. Bazı şikayetlerin başlıkları şunlardır:

“ Kargonun ücretsiz olduğu vaadi yerine getirilmedi. ”

“ Hediye paketleme sorunu. ”

“ İade ücreti sorunu. ”

Çizelge 7. B İşletmesinin Şikayet Çözümü İle İlgili Müşteri Yorumları

Yorumlar	n
Nezaket ve İlgi Gösterme	36
Hızlı Geri Dönüş	24
Hediye Verme	10
Çözüm Odaklı Olma	4
Ücret İadesi	1
Toplam	75

Çizelge 7'den B işletmesinin şikayet sürecinde nezaketli ve ilgili olduğu, hızlı geri dönüş yaptığı, hediye verdiği ve çözüm odaklı olduğu anlaşılmaktadır. Yorumlardan bazıları şöyledir:

“ Çözüm sürecindeki desteğiniz ve hediyeniz için çok teşekkür ederim. ”

“ Hızlıca ilgilenip çözdüler, teşekkür ederim. ”

“ Hanım inanılmaz ilgili ve alakalı davrandı, çok teşekkür ederim. ”

Çizelge 8. C İşletmesi İle İlgili Marka Karnesi

Alt Göstergeler	n
Toplam Şikayet Sayısı	38
Değerlendirme Sayısı	13 (%91,7 5 yıldız; %8,3 4 yıldız)
Şikayet Cevaplama	-
Yayımlanan Şikayet	13
Cevaplanma Oranı	-
Ortalama Cevap Süresi	-
Son 1 Yılda Çözülen Şikayet Sayısı	13
Markanın Son 30 Günde Kaç Kez Görüntüldüğü	231

Çizelge 8'e göre C işletmesi ile ilgili toplam 38 şikayet bulunmaktadır. 13 müşteri değerlendirme yapmış olup bunların yüzde 91,7'si markaya beş yıldız vermiştir. 13 şikayet yayımlanmıştır. Marka son 30 günde 231 kez görüntülenmiştir.

Çizelge 9. C İşletmesi İle İlgili Müşteri Şikayetleri

Soru		Cevap	n
Çözülen Şikayet	34	Kötü- Bozuk Ürün	4
Çözülmeyen Şikayet	4	İade Sorunu	1
Toplam	38	Toplam	5
Kaldırılan Şikayet	34		

Çizelge 9'dan C işletmesi ile ilgili 38 şikayet olduğu, bunun 34'ünün çözüldüğü ve 4 şikayetin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Müşterilerin tek şikayeti ürünlerin kötü veya bozuk olmasıdır. Bazı şikayetlerin başlıkları şunlardır:

“ Bozuk ürün ve İade sorunu ”

” Ürün kalitesi düşmüş. ”

“ Ürünü yiyemedik, çöpe attık. ”

Çizelge 10. C İşletmesinin Şikayet Çözümü İle İlgili Müşteri Yorumları

Yorumlar	n
Nezaket Ve İlgı Gösterme	15
Hızlı Geri Dönüş	9
Yeni Ürün	3
Toplam	27

Çizelge 10'a göre 15 müşteri C işletmesinin şikayet sürecinde nezaketli ve ilgili olduğunu, 9 müşteri hızlı geri dönüş yaptığını ve 3 müşteri de yeni ürün gönderdiğini belirtmiştir. Yorumlardan bazıları şöyledir:

“ Müşteri hizmetlerinden beklediğim ilgi ve alakayı gördüm. ”

“ Müşteri hizmetleri hemen ulaştı ve sorunumu çözdü. ”

“ Problemim çözüldü, telafi amaçlı yeni ürün gönderildi. ”

Çizelge 11. D İşletmesi İle İlgili Marka Karnesi

Alt Göstergeler	n
Toplam Şikayet Sayısı	87
Değerlendirme Sayısı	35 (%94,3 5 yıldız; %5,7 4 yıldız)
Şikayet Cevaplama	33
Yayımlanan Şikayet	42
Cevaplanma Oranı	%79
Ortalama Cevap Süresi	42 saat 38 dk.
Son 1 Yılda Çözülen Şikayet Sayısı	35
Markanın Son 30 Günde Kaç Kez Görüntüldüğü	374

Çizelge 11'e göre D işletmesi ile ilgili toplam 87 şikayet bulunmaktadır. 35 müşteri işletme hakkında değerlendirme yapmış ve yüzde 94,3'ü işletmeye 5 yıldız vermiştir. Yayımlanan şikayet 42 olmasına rağmen 33 şikayet cevaplanmıştır. İşletmenin ortalama cevap süresi 42 saat 38 dakikadır. Son bir yılda 35 şikayet çözülmüştür. Marka son 30 günde 374 kez görüntülenmiştir.

Çizelge 12. D İşletmesi İle İlgili Müşteri Şikayetleri

Soru		Cevap	n
Çözülen Şikayet	48	Eksik-Yanlış Ürün	36
Çözülmeyen Şikayet	39	Bozuk Ürün	20
Toplam	87	Üründe Böcek Çıkması	5
Kaldırılan Şikayet	19	Üründe Yabancı Cisim	4
		Gelmeyen Ürün	1
		Fiyat sorunu	1
		Verilmeyen Hediye	1
		Toplam	68

Çizelge 12’den D işletmesi ile ilgili 87 şikayet olduğu, bunun 48’inin çözüldüğü ve 19 şikayetin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. 36 müşteri eksik-yanlış ürün, 20 müşteri bozuk ürün, 5 müşteri ürünün içinden böcek çıkmasını şikayet etmiştir. Bazı şikayetlerin başlıkları şunlardır:

“ Ürün köpürmedi ve topaklandı.”

“ Ürün eksik gönderildi.”

“ Üründe yabancı cisimle karşılaştım.”

Çizelge 13. D İşletmesinin Şikayet Çözümü İle İlgili Müşteri Yorumları

Yorumlar	n
Nezaket ve İlgi Gösterme	21
Hediye Verme	6
Hızlı Geri Dönüş	4
Çözüm Odaklı Olma	3
Toplam	34

Çizelge 13’e göre 21 müşteri D işletmesinin nezaketli ve ilgili olduğunu, 6 müşteri hediye gönderdiğini, 4 müşteri hızlı geri dönüş yaptığını ve 3 müşteri de çözüm odaklı olduğunu ifade etmiştir. Yorumlardan bazıları şöyledir:

“ Şikayeti ciddiye almanıza, geri dönüş nezaketinize ve hediyenize teşekkürler.”

“ Hediye için teşekkürler.”

“ İlgi ve alakanız için teşekkür ederim.”

Çizelge 14. E İşletmesi İle İlgili Marka Karnesi

Alt Göstergeler	n
Toplam Şikayet Sayısı	122
Değerlendirme Sayısı	36 (%80,6 5 yıldız; %19,4 4 yıldız)
Şikayet Cevaplama	10
Yayımlanan Şikayet	38
Cevaplanma Oranı	%26
Ortalama Cevap Süresi	55 saat 55 dk
Son 1 Yılda Çözülen Şikayet Sayısı	36
Markanın Son 30 Günde Kaç Kez Görüntüldüğü	1808

Çizelge 14’ten E işletmesi ile ilgili 122 şikayetin ve 36 değerlendirmenin olduğu anlaşılmaktadır. Değerlendirmelerin yüzde 80,6’sı beş yıldız almıştır. 38 şikayet yayımlanmış, 10 tanesi cevaplanmıştır. Ortalama cevap süresi 55 saat 55 dakikadır. Son bir yılda 36 şikayet çözülmüş ve marka son 30 günde 1808 kez görüntülenmiştir.

Çizelge 15. E İşletmesi İle İlgili Şikayetler

Soru		Cevap	n
Çözülen Şikayet	116	Süreçten kaynaklı sorun	32
Çözülmeyen Şikayet	5	Hatalı Fatura	32
Toplam	122	Online İşlem Sorunu	18
Kaldırılan Şikayet	21	Ücret İadesi Sorunu	11
		Eksik Bilgilendirme	6
		Çalışanla İlgili Sorun	2
		Toplam	99

Çizelge 15'ten E işletmesi ile ilgili 122 şikayet olduğu, bunun 116'sının çözüldüğü ve 21 şikayetin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Müşteriler süreçten kaynaklı, hatalı fatura, online işlem, ücret iadesi gibi konularda şikayette bulunmuşlardır. Bazı şikayetlerin başlıkları şunlardır:

“ Enerji Güvence Bedeli iadesinde gecikme oldu. ”

” İşletme abonelik kapatma talebim için uzun zamandır cevap vermiyor. ”

“ Sayaç patlaması sonrası faturam aşırı yüksek geldi. “

Çizelge 16. E İşletmesinin Şikayet Çözümü İle İlgili Müşteri Yorumları

Yorumlar	n
Nezaket ve İlgili Gösterme	44
Hızlı Geri Dönüş	13
Çözüm Odaklı Olma	2
İade	2
Toplam	61

Çizelge 16'ya göre 44 müşteri E işletmesinin nezaketli ve ilgili olduğunu, 13 müşteri hızlı geri dönüş yaptığını ve 2'ser müşteri de çözüm odaklı olduğunu ve iade yaptığını dile getirmiştir. Yorumlardan bazıları şöyledir:

“ İlginiz için teşekkür ederim. ”

“ hanım sağolsun, çok kısa sürede işim halledildi. ”

“ beyin sorun çözücü yaklaşımından dolayı teşekkür ederim. ”

Görsel 1. İşletmelerin Şikayet Çözümü İle İlgili Olarak En Fazla Yapılan Müşteri Yorumları

Beş işletmenin şikayet çözümü ile ilgili müşteri yorumları incelendiği zaman Görsel ‘de de görüldüğü gibi en fazla vurgu işletmenin ilgili olmasına yapılmıştır. Hızlı geri dönüş yapma ve çözüm odaklı olma da müşterilerin memnuniyetini artıran diğer unsurlardır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmeler arasındaki rekabet her geçen gün artmaktadır. Diğer işletmelerle rekabet etmenin önemli koşullarından bir tanesi de yeni müşteri kazanmak kadar mevcut müşterileri de kaybetmemektir. Bu nedenle müşteri memnuniyeti sağlamak her işletmenin görevidir. Müşteri memnuniyeti sağlamak için de müşterileri memnun eden ve etmeyen unsurların bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda müşteri şikayetleri ve işletmelerin bu şikayetleri yönetebilmesi önem arz etmektedir. Kumar ve Kaur (2020:1501) da müşteriyi daha uzun süre elde tutmak için rekabetçi bir bakış açısıyla güçlü bir şikayet yönetim sisteminin gerektiğini vurgulamaktadır.

Şikayetlerin yönetilebilmesi için öncelikle işletmeler müşterilerin şikayetçi olduğu unsurları tespit etmelidir. Daha sonra işletmeler şikayetleri çözmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmalı ve şikayetleri çözmeye çalışmalıdır. Ancak bunlar yeterli değildir. Çünkü işletmelerin bu çözüm sürecinde yapılanlarla ilgili müşteri yorumlarını da değerlendirmeleri gerekmektedir. Çözüm sürecinde müşterilerin memnun olmadığı işletme davranışlarının düzeltilmesi, memnun olduklarının devam ettirilmesi daha iyi bir şikayet yönetimi sistemi kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Şikayetvar.com platformunda markaların çözüm başarısına göre oluşturulan sıralama listesi çerçevesinde, markalara yöneltilen müşteri şikayetlerini ve çözüm sürecinde markaların sergilediği tutum ve davranışlara ilişkin müşteri geri bildirimlerini içerik analizi yöntemiyle incelemektir.

Araştırmanın verileri Şikayetvar.com’un “çözüm başarısı” listesinde yer alan ilk beş işletmeden elde edilmiştir. Bu işletmeler sırasıyla kuruyemiş, çikolata, gıda, kahve ve enerji sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Beş işletmenin hepsi de listede geçen senelere göre üst sıralara çıkmıştır, sadece çikolata işletmesi geçen senelerde de ilk beşte yer alan bir işletmedir. Bu durum işletmenin şikayet yönetim sisteminin başarılı olduğunun en önemli kanıtlarından bir tanesidir.

Beş işletme arasından en fazla şikayet enerji sektöründe yer alan E işletmesine aittir. Şikayetlere 1 saat 6 dakika ile en kısa sürede cevap veren işletme çikolata işletmesi olan B işletmesidir. Müşteriler B işletmesine yüzde 94 oranında beş yıldız vermiştir. İşletmeler arasında sadece B işletmesi yayınlanan tüm şikayetleri çözmüştür. Ek olarak B ve C işletmeleriyle ilgili olarak şikayetlerin çoğunun müşteriler tarafından kaldırıldığı görülmüştür. Bu da bu işletmelerin şikayet çözümlerinin başarılı olup müşteri memnuniyeti sağladığını göstermektedir. Tüm işletmelere yapılan şikayet konuları incelendiğinde şikayetlerin büyük çoğunluğunun ürün kaynaklı olduğu görülmüştür. Ürünlerin kötü, bozuk olması dışında eksik ürün veya ürünlerde böcek ya da yabancı cisim çıkması da müşterilerin şikayetine neden olmuştur. Ürünle ilgili şikayeti fiyatla ilgili yaşanan sorunlar takip etmektedir. Kargo ve iade problemleri de dikkat çeken diğer şikayetlerdir. Bulunan sonuçlar Taştan vd. (2018), Yüksel (2023) ve Çelik Sütüçer vd. (2024) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir.

İşletmeler problemi çözdükten sonra sürece ilişkin yapılan müşteri yorumları incelendiğinde ise müşterilerin en çok işletmenin nazik ve ilgili tavrına teşekkür ettikleri anlaşılmıştır. İşletmenin nazik ve ilgili olması müşterilerin yorumlarda en sık bahsettiği konu olmuştur. Şirzad ve Turancı (2019:439) müşterilerin maddi telafilere çok değer vermediğini ancak kendilerini değerli hissettiren manevi geri dönüşleri daha çok önemsediklerini dile getirmektedir. Barış (2025:209) da müşterilerin bahane sevmediğini bu nedenle yapılacak ilk hatanın müşteriye önemsememek olduğunu, işletmelerin şikayet ile ilgili açıklama yapmalarının önem arz ettiğini, sürecin böylelikle yumuşatıldığını belirtmektedir. İkinci olarak müşterilerin işletmenin hızlı bir şekilde geri dönüş sağlamasından memnun oldukları tespit edilmiştir. İşletmelerin çözüm odaklı olması ve şikayeti çözdükten sonra telafi amacıyla hediye göndermeleri de müşterileri olumlu olarak etkilemiştir. Yurdakul ve Ak (2022:1683) müşteri şikayetine hızlı yanıt vermenin, müşteri memnuniyeti için hayati öneme sahip olduğunu dile getirmektedir. Araştırma bulguları Şirzad ve Turancı (2019) ile Yurdakul ve Ak'ın (2022) çalışma sonuçlarına paralellik göstermektedir. Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde işletmelere aşağıdaki gibi öneriler sunulabilmektedir:

- İşletmeler şikayet edilmekten korkmamalıdır. Önemli olan şikayet değil, şikayetin iyi bir şekilde yönetilip sorunu çözerek müşteriye memnun etmektir. Telafi paradoksu gereği sorunu çözülmüş müşterinin hiç sorun yaşamayana oranla daha sadık müşteri haline geleceği unutulmamalıdır.
- Şikayetlerin büyük çoğunluğu ürünle ilgili olduğu için işletmeler ürünlerin üretim sürecine ve kalitesine önem vermelidir.
- Fiyat konusunda şeffaf olunmalı, müşterilerin fiyatla ilgili haksızlığa uğrama algılarının önüne geçilmelidir.
- İşletmeler çalıştıkları kargo firmalarına dikkat etmeli, gecikme veya üründe hasara neden olan kargo firmaları ile çalışmamalıdır.
- Şikayeti çözmek için işletmeler ilgili ve nazik olmalı, müşterinin sorununu dinleyip anlamalı ve çözmek için çaba göstermelidir.
- Müşterinin şikayeti olabildiğince kısa sürede çözülmelidir. Her işletme cevap verme prosedürlerinin oluşturulmasına önem vermeli, en kısa sürede müşteriye ulaşarak şikayetini dinleyerek çözüm bulmalıdır. Bu durum işletmenin ürününün arkasında durduğu ve müşterinin karşısında muhattap bulunduğu kanıtı olduğu için müşterinin güvenini artıracaktır.
- Müşterinin şikayeti çözüldükten sonra müşteriye hediye verilmesi müşterinin memnuniyetini pekiştirecektir.
- Son olarak müşteri yorumları okunarak müşterilerin şikayetleri ve şikayetlerin çözümü ile ilgili fikirleri takip edilmeli, sürekli tekrarlayan şikayetler belirlenerek bunların nasıl çözüleceği ile ilgili stratejiler geliştirilmeli, memnun olunan uygulamalar zenginleştirilerek sürdürülmelidir.

Yukarıda sayılan önerilerin hepsinin işletmelerin iyi ve verimli bir şikayet yönetimi sistemi kurmasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Şikayet yönetimi ile ilgili olarak Ergün ve Kitapçı (2018:60) da müşterinin şikayetini dile getirmesinin işletme için oldukça önemli olduğunu, tedarikçiler, perakendeciler ve yöneticilerin, memnuniyetsiz müşterilerine ulaşması ve onları çeşitli yollarla şikayetlerini dile getirmeye teşvik etmesi gerektiğini, bunun

yöneticilerin soruna çözüm bulmasına (örneğin, geri ödeme, değişim veya onarım) ve müşterinin yönetimle çalışmaya devam etmesinin sağlanmasına yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak araştırmada ikincil veriler kullanılmıştır. Bu nedenle araştırma mevcut verilerden yararlanılarak gerçekleştirilmiş, daha farklı ve detaylı veriler elde edilememiştir. Daha sonraki araştırmalar birincil veriler toplayarak verilen cevapların ayrıntısını sorgulayabilir. İkinci olarak araştırma verileri belirli bir zaman diliminde toplandığı için daha sonraki verileri kapsamamaktadır. Üçüncü olarak araştırma sadece çözüm listesinde yer alan beş markayı kapsamaktadır. Diğer araştırmalarda farklı ve daha çok marka araştırma kapsamına alınabilir. Son olarak bu araştırmada sadece Şikayetvar.com şikayet platformu kullanılmıştır. İlerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalar farklı platformlardaki müşteri yorumlarından yararlanabilir.

KAYNAKÇA

- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 64-84.
- Barış, G. (2015). *Şikâyet yönetim rehberi strateji ve uygulama araçları*. MediaCat, İstanbul.
- Çelik Sütiçer, M. E., Çakır, E., Kalaycıoğlu, E., Söylemez, S., & Giray, K. (2024). Çevrim içi şikâyet yönetim süreçlerinin içerik analiz yöntemi ile değerlendirilmesi: Giyim sektörü üzerinde inceleme. 27. Pazarlama Kongresi, Erzurum
- Davidow, M. (2003). Organizational responses to customer complaints: What works and what doesn't. *Journal of Service Research*, 5(3): 225 – 250.
- Djekic, I., Dimitrijevic, B., & Smigic, N. (2023). Consumer complaints associated with food quality. *Journal of Consumer Protection and Food Safety*, 18(1), 57-69.
- Donoghue, S., De Klerk, H. M., & Isaac, B. (2012). Emerging consumer's appraisals, emotions and complaint behaviour concerning product performance failure. *Journal of Family Ecology and Consumer Sciences*, 40(1), 1-21.
- Edström, A., Nylander, B., Molin, J., Ahmadi, Z., & Sörqvist, P. (2022). Where service recovery meets its paradox: Implications for avoiding overcompensation. *Journal of Service Theory and Practice*, 32(7), 1-13.
- Ergün, G. S. & Kitapçı, O., (2018). The impact of cultural dimensions on customer complaint behaviours: An exploratory study in Antalya/Manavgat tourism region. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*. 12(1): 59-79.
- Filip, A. (2013). Complaint management: A customer satisfaction learning process. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 271-275.
- Gülmez, M. (2010). Ağızdan ağıza iletişim ve pazarlama, Güncel pazarlama yaklaşımından seçimeler, Ed: İnci Varinli, Kahraman Çatı Detay Yayıncılık(315-336).
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.

- Koçan, M., & Yıldız, E. (2024). Evaluation of consumer complaints: A case study using MAXQDA 2020 data analysis software. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 266-289.
- Kumar, A., & Kaur, A. (2020). Complaint management-review and additional insights. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(2), 1501-1509.
- Metin, O. & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Pajo, A., & Selvi, M. S. (2019). Akıllı telefonlara ilişkin şikâyetlerin analizi: Şikayetvar.com sitesi örneği. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 9(1), 34-43.
- Prasad, B. D. (2008). Content analysis. *Research Methods for Social Work*, 5(20), 69-80.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.
- Sarıyer, N. (2021). *Müşteri şikâyet davranışı*. Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar, 3, 333-348.
- Singh, J., (1988). Consumer complaint intentions and behavior: Definitional and taxonomical issues. *Journal of Marketing*, 52(1): 93-107.
- Şikayetvar.com (2025). Sayılarla Şikayetvar, <https://www.sikayetvar.com> adresinden 07 Şubat 2026 tarihinde edinilmiştir.
- Şirzad, N., & Turancı, E. (2019). Dijital halkla ilişkiler ve müşteri ilişkileri yönetimi bağlamında müşteri memnuniyet unsurlarının incelemesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31), 421-443.
- Taştan, H., Soylu, A., & Uygun, A. İ. (2018). Uluslararası fast food işletmelerinin hizmetleriyle ilgili müşteri şikâyetleri üzerine bir araştırma. *In Futourism Congress* 624-630).
- Uyar, A. (2025). Şikayetvar platformunda Türkiye'deki büyük cep telefonu operatörlerine yönelik müşteri şikâyetlerinin nitel analizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 17 (4), 2897-2913
- Yağar, F. (2023). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesi: Veri doygunluğu. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 138-152.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9.bs). Seçkin Yayınevi.
- Yurdakul, M., Ak, Y. (2022). Sosyal medyanın müşteri şikâyet yönetimi üzerine etkisi: Özel sağlık kurumlarında bir araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14 (2), 1669-1686.
- Yüksel, D., (2023). Çevrimiçi müşteri yorumları üzerine bir içerik analizi: E-ticaret müşteri şikâyetleri, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(3), 2573-2587.

A COMPARATIVE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE MARKETING LITERATURE: AN EXAMINATION BASED ON THE SCOPUS AND WEB OF SCIENCE DATABASES

Oğuzhan AYDIN, PhD

Assistant Professor,
Pamukkale University/ Faculty of Applied Sciences,
Department of International Trade and Logistics,
oguzhana@pau.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-5104-2986

Abstract

This study aims to analyse the structural development of the scientific literature on artificial intelligence and marketing from a comparative perspective and to reveal the conceptual transformation of the field. The rapid increase in publications observed particularly after 2020 necessitates a systematic and comprehensive evaluation of this research domain. The dataset consists of 7691 publications retrieved from the Scopus database and 2621 publications obtained from the Web of Science (WoS) database. Examining Scopus and Web of Science jointly broadens the scope of the literature and enables a comparative analysis of structural differences between the databases. A bibliometric analysis approach was employed in this study. The analyses were conducted using the bibliometrix package (Aria & Cuccurullo, 2017), which operates within the R programming environment and provides advanced algorithms for scientific mapping. Keyword co-occurrence networks and thematic evolution maps were visualized through R to examine the developmental trajectory of the field up to 2026. In addition, scientific production trends, country and source performance, keyword co-occurrence networks, and thematic evolution structures were analysed. The findings indicate that the field initially developed around technical themes such as machine learning, big data, and classification, and gradually expanded toward more application-oriented topics including digital marketing, social media, customer engagement, and personalization. More recently, the rise of generative AI-based research signals a significant transformation in the conceptual framework of the field. Despite the increasing publication volume, the results reveal that thematic integration remains limited and that the integration between technical AI approaches and marketing management theories is still at a developmental stage. This study aims to provide academics and practitioners with a strategic roadmap for future research by identifying gaps in the literature.

Keywords: Artificial Intelligence, Marketing, Generative Artificial Intelligence, Bibliometric Analysis, Scientific Mapping

1. Introduction

The rapidly accelerating process of digitalization worldwide has led to a profound transformation in the field of marketing, as in many other areas, particularly through the advancement of artificial intelligence technologies. Data analytics and machine learning systems enable businesses to analyse customer behavior in depth, develop personalized

strategies, and structure their decision-making processes in a data-driven manner. This transformation is reshaping both the strategic and operational dimensions of marketing. In particular, a wide range of applications has emerged, spanning from customer experience management to digital advertising, chatbots, and generative artificial intelligence applications. In recent years, there has been a notable increase in the number of academic studies addressing artificial intelligence and marketing together. However, the rapid expansion of the field makes it necessary to systematically evaluate the structural development of the literature, its thematic focuses, and its conceptual transformation. Existing studies generally concentrate on specific subtopics, while research examining the overall development of the field from a comparative perspective remains quite limited. This study comparatively examines the development dynamics of the artificial intelligence and marketing literature across two major databases. In this context, it aims to reveal the conceptual structure, thematic orientations, and research trends within the field.

2. Literature Review

Thakur and Kushwaha (2024) state that artificial intelligence technologies have created a significant transformation in the field of marketing. According to the authors, marketing practices are increasingly evolving toward a more data-driven and automation-based structure due to the influence of data analytics, decision sciences, and robotic systems. Davenport et al. (2020) conceptualizes the impact of artificial intelligence on marketing through three dimensions: the level of intelligence, the type of task, and the integration of robotic systems. Rahman and Djawa (2025) emphasize that the integration of AI-based technologies such as machine learning and natural language processing plays a critical role in smart marketing management. Ellegaard (2018) and Kumar (2025) argue that these developments should be evaluated systematically and define bibliometric analysis as a method that provides a comprehensive overview of research fields. In this context, Thakur and Kushwaha (2024), based on their bibliometric analysis, demonstrate that research on artificial intelligence in marketing is concentrated in certain thematic areas. Their findings reveal that studies mainly focus on decision support systems, big data, generative artificial intelligence applications, and AI-enabled commerce, while marketing algorithms, the Internet of Things (IoT), natural language processing, and robotic services have emerged as prominent topics in recent years.

The identification of such thematic concentrations highlights the importance of bibliometric analysis as a key analytical tool. This approach, which enables the examination of large volumes of scientific data, allows for the systematic and quantitative evaluation of scientific production (Ellegaard, 2018; Passas, 2024; Pessin et al., 2022). Bibliometric analysis provides significant advantages in revealing the temporal development of a research field, identifying emerging themes, and detecting new research directions (Ellegaard & Wallin, 2015; Donthu et al., 2021; Lazarides et al., 2025). Beyond examining scientific output, bibliometric analysis also emerges as a tool that can influence the international position and visibility of organizations and universities (Ellegaard & Wallin, 2015). Kumar (2025) defines bibliometric analysis as a framework that enables the understanding of the structure of research fields through the application of statistical and quantitative techniques to academic literature. Within this framework, it contributes to identifying influential authors, mapping collaboration networks,

and revealing emerging research trends. Gan et al. (2022) note that bibliometric studies are generally based on bibliographic data; however, approaches that examine the structure of a field in greater depth also analyse the content-based relationships among studies. In this context, citation analysis, co-citation analysis, bibliographic coupling, co-word analysis, and co-authorship analysis are among the most widely used techniques. Keyword analyses, in particular, play a functional role in revealing the thematic focus of studies. Kumar (2025) further emphasizes that, compared with literature reviews and meta-analyses, bibliometric analysis makes the structural dynamics of research fields more visible and therefore provides a complementary framework to other review approaches.

3. Method

This study adopts the bibliometric analysis method, which enables the quantitative mapping of scientific literature. The dataset was obtained from the Scopus and Web of Science (WoS) databases, covering publications related to artificial intelligence and marketing. Within the scope of the study, 7691 publications from the Scopus database and 2621 publications from the Web of Science database were analyzed. The analyses were conducted using the bibliometrix package operating in the R programming environment (Aria & Cuccurullo, 2017). Bibliometrix is a comprehensive science mapping tool that allows for the analysis of scientific performance, citation structures, conceptual structures, and thematic clustering. The analysis methods used in this research are as follows:

- Scientific production analysis by years
- Country-based publication performance
- Journal-based publication performance
- Keyword co-occurrence analysis
- Conceptual structure and thematic clustering analysis
- Temporal thematic evolution analysis
- Comparative evaluation of the Scopus and Web of Science (WoS) databases

4. Findings

Through these analyses, the developmental trends of the field, dominant themes, and emerging research directions have been systematically identified.

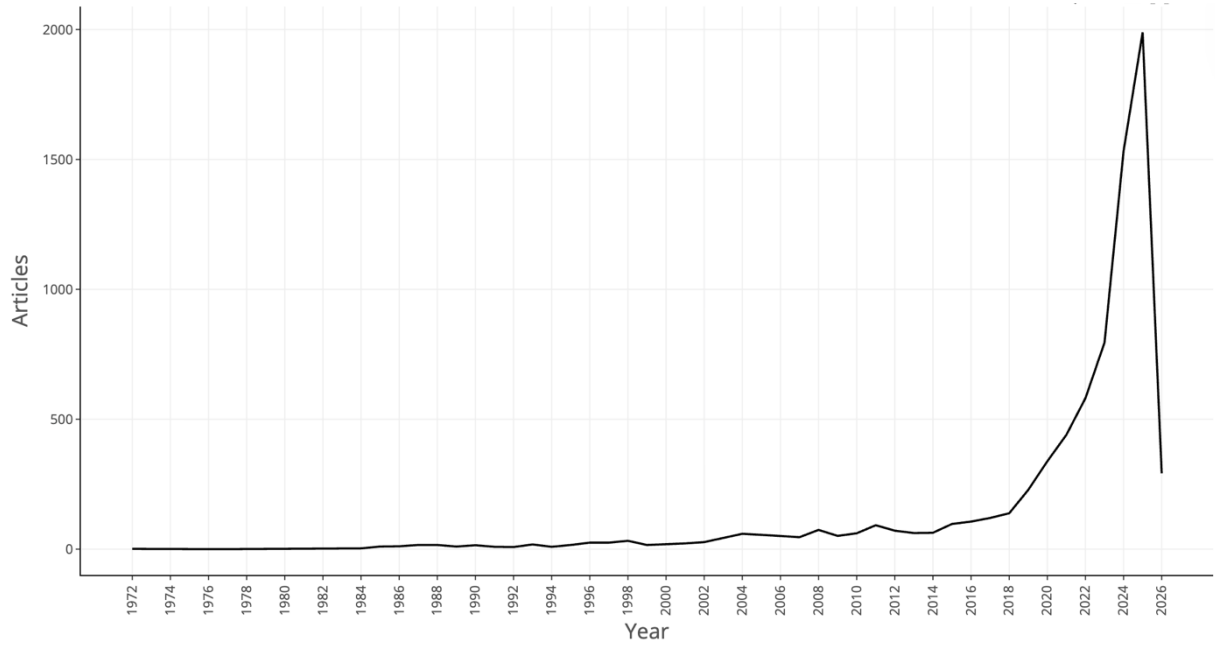

Figure 1. *Scientific Production Trend by Years According to the Scopus Database (1972–2026)*

Note. The data for 2026 do not fully represent the entire year, as the data collection process was completed in the early months of the year (February).

When the annual scientific production is examined, it is observed that a remarkable increase has occurred particularly after 2019, which is interpreted as an indication that the field has entered a period of rapid development and expansion.

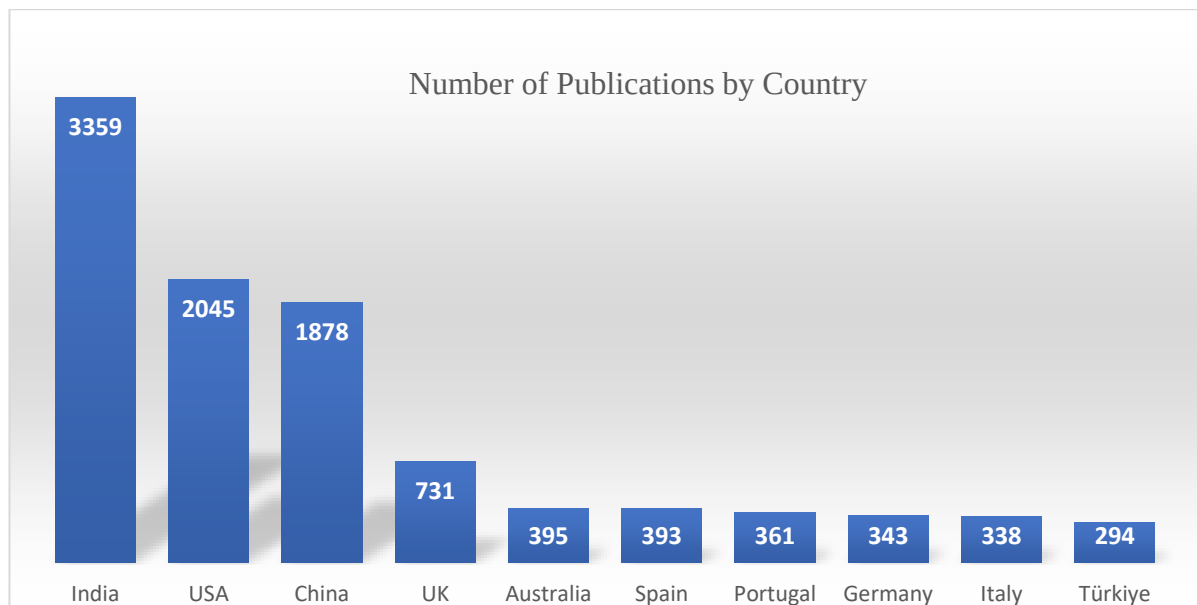

Figure 2. *Publication Performance of the Top 10 Countries in the Artificial Intelligence and Marketing Literature Based on the Scopus Database*

When the distribution of scientific production by country is examined, India is clearly the leading country with 3359 publications. The United States and China rank second and third, and there is a noticeable production gap between these three countries and the others.

Table 1. *Most Productive Journals in the Field of Artificial Intelligence and Marketing in the Scopus Database*

Rank	Journal Title	Number of Publications
1	Journal of Retailing and Consumer Services	57
2	Sustainability (Switzerland)	51
3	Expert Systems with Applications	43
4	Procedia Computer Science	41
5	IEEE Access	40
6	Applied Marketing Analytics	38
7	Journal of Business Research	34
8	Journal of Research in Interactive Marketing	32
9	Psychology and Marketing	30
10	Industrial Marketing Management	27

When book and conference series are excluded from the analysis, Journal of Retailing and Consumer Services, Sustainability, and Expert Systems with Applications emerge as the leading journals among those indexed in Scopus. This finding also indicates that the research field has an interdisciplinary structure. Before conducting the keyword co-occurrence analysis, a pre-processing procedure was applied to the dataset. Within this scope, general terms that did not contribute semantic value (e.g., “article,” “human,” “humans”) were excluded from the analysis. In addition, terms referring to the same concept but written in different forms were merged (e.g., “AI” and “artificial intelligence”; “machine learning” and “ML”). Plural-singular usages and spelling variations were standardized. During this process, words without meaningful conceptual relevance to the analysis (stop-words) were removed and synonymous terms were combined; manual checking was also conducted to preserve conceptual consistency. After the data cleaning procedure, the analysis was carried out only on keywords that were conceptually meaningful and representative of the literature.

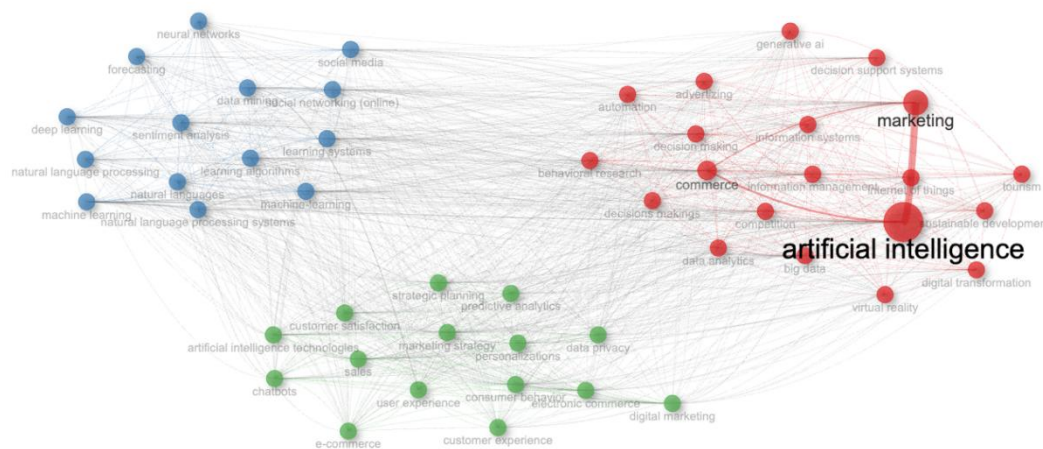

Figure 3. *Conceptual Clustering Map of the Artificial Intelligence and Marketing Literature Based on the Scopus Database*

As a result of the conceptual structure and thematic clustering analysis conducted within the scope of the keyword co-occurrence analysis based on the Scopus database, three main thematic clusters were identified. The first and largest cluster is structured around the concepts of “artificial intelligence” and “marketing”, representing the use of artificial intelligence in marketing decision-making processes and within the context of digital transformation. The second cluster includes technical infrastructure concepts such as machine learning, deep learning, and neural networks. The third cluster reflects the consumer-oriented dimension of artificial intelligence applications through the concepts of e-commerce, consumer behavior, and customer experience. The findings indicate that the field demonstrates an interdisciplinary structure between technical development and application-oriented marketing research.

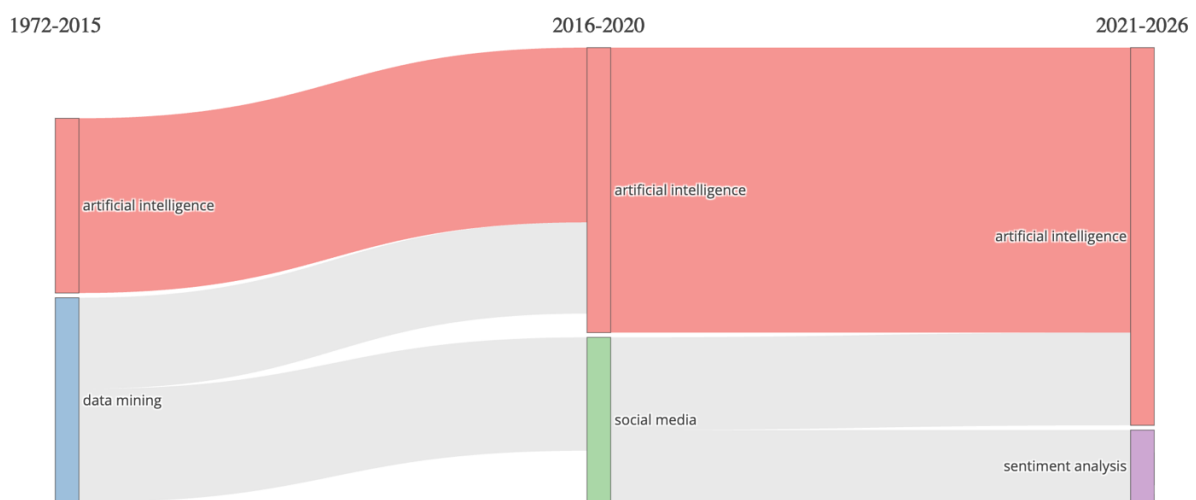

Figure 4. *Thematic Evolution of the Artificial Intelligence and Marketing Literature in the Period 1972–2026 Based on the Scopus Database*

The periodic thematic evolution analysis conducted based on the bibliometric findings obtained from the Scopus database reveals that the artificial intelligence literature has experienced a significant shift in orientation and conceptual deepening over time. According to the conceptual evaluation of the researcher, the findings were classified into three main phases. These phases are defined as the early and infrastructural formation period (1972–2014), the application-oriented transition and concentration period (2015–2019), and the rapid growth and generative artificial intelligence–focused deepening period (2020–2025).

During the early and infrastructural formation period, the literature was largely shaped around artificial intelligence and data mining. In this phase, studies primarily focused on algorithmic development, computational models, and data processing techniques, and the concept of artificial intelligence was largely addressed within a technical and methodological framework. Data mining emerged as a key methodological component forming the analytical infrastructure of artificial intelligence applications. This period can be considered a structuring phase in which the theoretical and technical foundations of the field were established. During the application-

oriented transition and concentration period, the theme of artificial intelligence maintained its continuity, while the theme of social media rose significantly. This indicates that the literature shifted from a purely technical infrastructure toward digital platforms and user interactions. In this phase, artificial intelligence research increasingly adopted an application-oriented character, with social media data, online interactions, and user behaviours becoming central to the studies. Consequently, the field expanded from a purely algorithmic framework toward broader digital ecosystem and behavioral contexts.

During the rapid growth and generative AI–focused deepening period, the theme of artificial intelligence experienced a significant expansion both quantitatively and conceptually. The rise of more specific and behavior-oriented subthemes, such as sentiment analysis, indicates that research has progressed from the stage of data processing toward understanding and interpreting user behavior. The evolutionary trajectory extending from data mining to social media applications and subsequently to sentiment analysis reveals that the field has entered a phase of analytical deepening. At the same time, this period represents a stage in which generative AI applications have gained visibility in the academic literature and research on artificial intelligence has expanded rapidly. Another notable finding is the continuity of the artificial intelligence theme across all periods. This continuity suggests that the field represents not a temporary research trend but rather a cumulatively growing and central scientific core. Similar analyses were also conducted using the Web of Science database and are presented below.

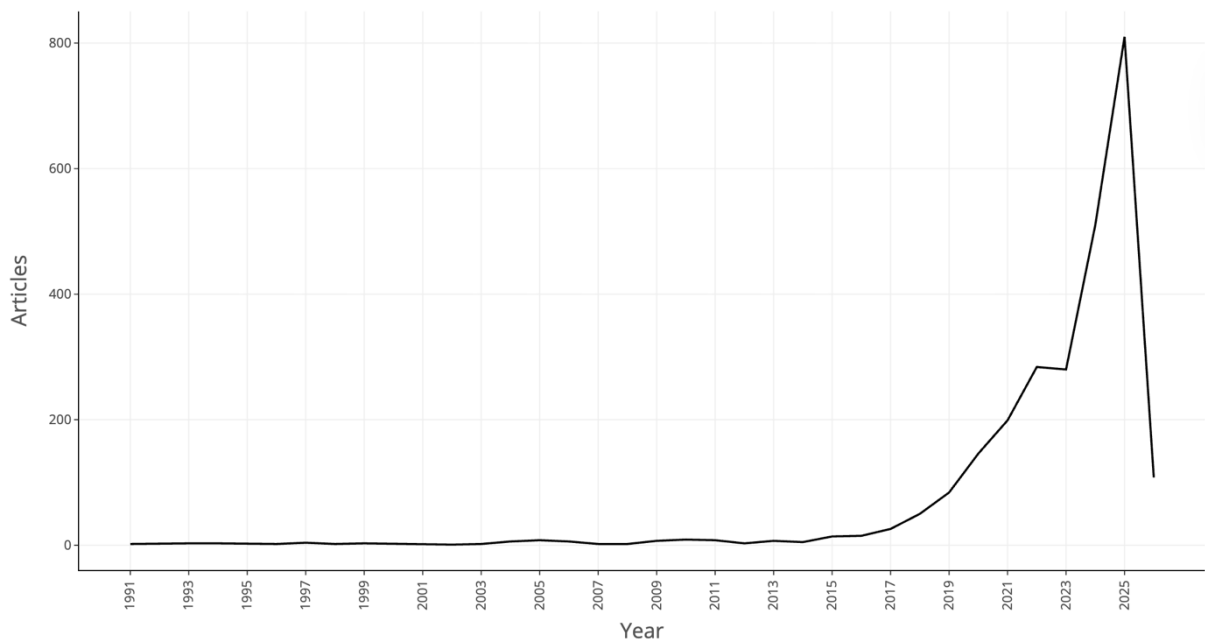

Figure 5. *Annual Publication Trend in the Field of Artificial Intelligence and Marketing Based on the Web of Science Database (1991–2026)*

Note. The data for 2026 do not fully represent the entire year, as the data collection process was completed in the early months of the year (February).

The Web of Science (WoS) data indicate that the field has transformed into a rapidly maturing research area following a long preparatory phase. The increase observed particularly after 2020 reveals that generative AI and data-driven marketing applications have been strongly reflected in the academic literature.

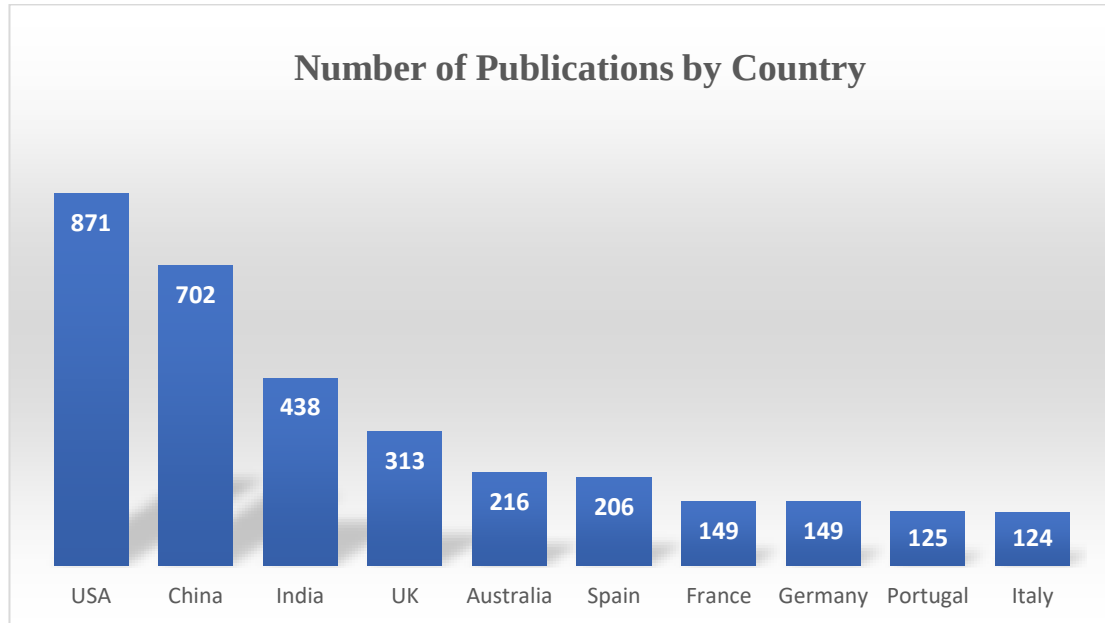

Figure 6. *Publication Performance of the Top 10 Countries in the Artificial Intelligence and Marketing Literature Based on the Web of Science Database*

The Web of Science (WoS) data indicate that, as the field has expanded globally, it has also become concentrated around certain research hubs. The dominant positions of the United States and China reveal that artificial intelligence–based marketing studies have become institutionalized more rapidly in countries with strong technological infrastructures.

Table 2. *Most Productive Journals in the Field of Artificial Intelligence and Marketing According to Web of Science Data*

Rank	Journal Title	Number of Publications
1	Industrial Marketing Management	48
2	Journal of Business Research	46
3	Sustainability	43
4	Journal of Research in Interactive Marketing	34
5	IEEE Access	33
6	Psychology & Marketing	33
7	Journal of Retailing and Consumer Services	31
8	Journal of the Academy of Marketing Science	21
9	Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research	20
10	Technological Forecasting and Social Change	20

The Web of Science (WoS) data reveal that the field is particularly concentrated in journals focusing on B2B marketing, consumer behavior, and digital marketing. At the same time, the

presence of technology-oriented platforms such as IEEE Access in the list indicates that artificial intelligence-based studies form a hybrid research area that combines technical infrastructure with marketing applications.

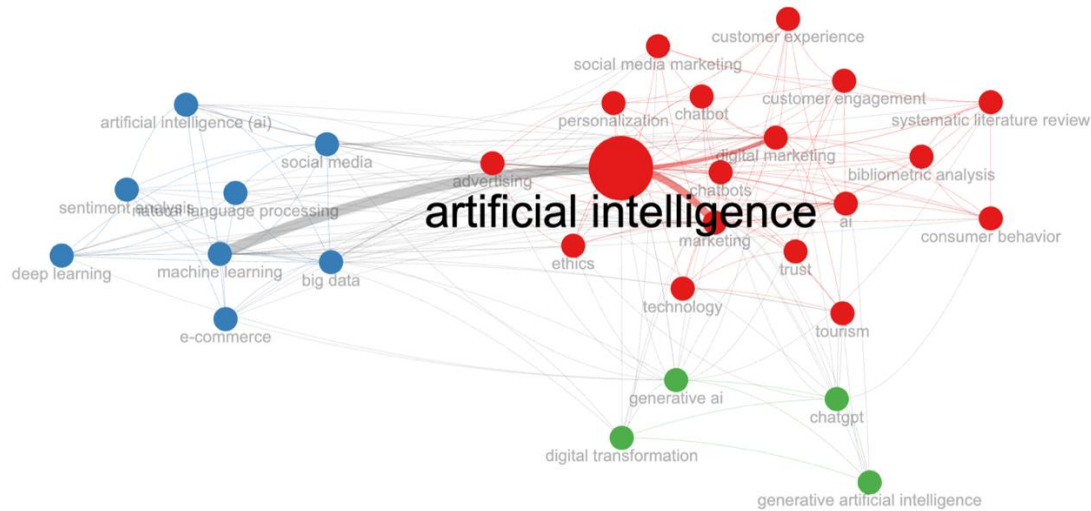

Figure 7. Conceptual Clustering Map of the Artificial Intelligence and Marketing Literature Based on the Web of Science Database

As a result of the conceptual structure and thematic clustering analysis conducted within the scope of the keyword co-occurrence analysis based on the Web of Science database, three main thematic clusters were identified. The first cluster represents technical infrastructure and data-oriented studies, concentrating around concepts such as machine learning, deep learning, and big data. The second cluster includes marketing applications and consumer-oriented concepts, such as digital marketing, customer engagement, personalization, and trust. More recently, the emergence of a third sub-cluster centred around “generative AI” and “ChatGPT” has been observed. This thematic structure indicates that the field has evolved from a technical foundation toward application-oriented studies and, more recently, toward a transformation driven by generative artificial intelligence.

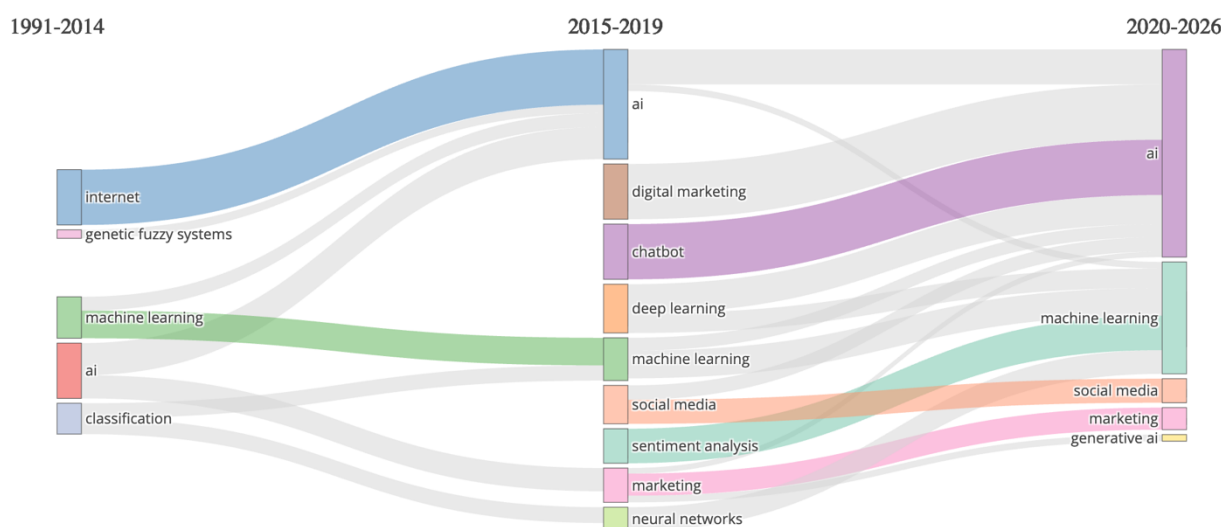

Figure 8. *Thematic Evolution of the Artificial Intelligence and Marketing Literature in the Period 1991–2026 Based on the Web of Science Database*

The thematic evolution analysis based on the Web of Science database shows that the field has undergone a three-stage transformation process. In the first period (1991–2014), the literature was shaped mainly around technical and algorithmic themes. Concepts such as machine learning, classification, and internet were the defining elements of this period. During the 2015–2019 period, artificial intelligence rose to a central position, and application-oriented concepts such as digital marketing, chatbot, social media, and sentiment analysis were integrated into the literature. In the 2020–2026 period, while artificial intelligence maintained its dominant position, subthemes such as machine learning and generative AI gained increasing prominence. This structure reveals that the field has evolved from a technical foundation toward marketing applications and, more recently, toward a transformation driven by generative artificial intelligence.

The joint evaluation of Scopus and Web of Science data indicates that the artificial intelligence and marketing literature has undergone a structural transformation beyond mere quantitative growth. In both databases, a significant increase in publications is observed, particularly after 2020. However, this increase is not only numerical. The conceptual networks reveal that the field has evolved from a technical foundation toward a more application-oriented structure.

4.1. Comparative Bibliometric Analysis of the Scopus and Web of Science Databases

The research findings indicate that the frameworks provided by the Scopus and Web of Science (WoS) databases regarding the marketing and artificial intelligence literature differ both numerically and structurally. The 7691 documents indexed in Scopus reflect the interdisciplinary breadth of the literature, the diversity of technical applications, and the dynamic nature of the field, particularly through conference proceedings. In contrast, the 2621 documents identified in WoS place a stronger emphasis on the core literature characterized by theoretical depth and high citation impact within the disciplines of marketing and management.

This structural difference between the databases points to a dual development process in the field: on the one hand, algorithmic and technical advancements, and on the other hand, theoretical concentration evolving around consumer behavior and brand management.

Despite the differences in scope, the thematic evolution analyses conducted using the Bibliometrix package in the R environment reveal that the literature in both databases follows a similar developmental trajectory. In the initial stage, studies are largely concentrated around infrastructural themes such as machine learning and big data. In the second stage, these technical foundations become integrated with strategic domains such as digital marketing, customer experience, and personalization. The projection for the 2024–2026 period shows that the concepts of generative AI and ChatGPT have become increasingly prominent in both databases. This trend indicates that artificial intelligence in marketing is evolving beyond being merely an operational tool, taking on a more central role in content generation, decision support systems, and strategic management processes.

5. Conclusion

This study demonstrates that the artificial intelligence and marketing literature has evolved beyond a temporary research trend and has transformed into a maturing research field capable of generating its own subthemes. The findings indicate that in its early stages, the field was largely shaped around technical infrastructure and data-oriented topics; over time, it expanded with application-oriented themes such as digital marketing, customer experience, and personalization. More recently, the growing prominence of concepts such as generative AI and ChatGPT signals that the literature has entered a new phase of development. This process suggests that artificial intelligence in marketing is no longer viewed merely as an analytical tool, but is increasingly taking on a more comprehensive role through content generation and decision-support mechanisms. Consequently, the field has reached a stage where the interaction between technological developments and marketing theory has become more pronounced. Furthermore, the combined use of the Scopus and Web of Science databases has enabled a more balanced evaluation of both the breadth and the theoretical depth of the literature. In this respect, the study demonstrates that a multi-database approach can produce more comprehensive results in bibliometric research.

References

- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of informetrics*, 11(4), 959-975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
- Davenport, T., Guha, A., Grewal, D., & Bressgott, T. (2020). How artificial intelligence will change the future of marketing. *Journal of the academy of marketing science*, 48(1), 24-42. <https://doi.org/10.1007/s11747-019-00696-0>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of business research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>

- Ellegaard, O. (2018). The application of bibliometric analysis: disciplinary and user aspects. *Scientometrics*, 116(1), 181-202. <https://doi.org/10.1007/s11192-018-2765-z>
- Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z>
- Gan, Y. N., Li, D. D., Robinson, N., & Liu, J. P. (2022). Practical guidance on bibliometric analysis and mapping knowledge domains methodology—A summary. *European Journal of Integrative Medicine*, 56, 102203. <https://doi.org/10.1016/j.eujim.2022.102203>
- Kumar, R. (2025). Bibliometric analysis: comprehensive insights into tools, techniques, applications, and solutions for research excellence. *Spectrum of Engineering and Management Sciences*, 3(1), 45-62. <https://orcid.org/0009-0001-1536-8081>
- Lazarides, M. K., Lazaridou, I. Z., & Papanas, N. (2025). Bibliometric analysis: bridging informatics with science. *The international journal of lower extremity wounds*, 24(3), 515-517. <https://doi.org/10.1177/15347346231153538>
- Passas, I. (2024). Bibliometric analysis: the main steps. *Encyclopedia*, 4(2), 1014-1025. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia4020065>
- Pessin, V. Z., Yamane, L. H., & Siman, R. R. (2022). Smart bibliometrics: an integrated method of science mapping and bibliometric analysis. *Scientometrics*, 127(6), 3695-3718. <https://doi.org/10.1007/s11192-022-04406-6>
- Rahman, W., & Djawa, S. (2025). Intelligent marketing management: a bibliometric analysis of ai-driven technologies in marketing. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan*, 13(6), 4837-4852. <https://doi.org/10.37641/jimkes.v13i6.3940>
- Thakur, J., & Kushwaha, B. P. (2024). Artificial intelligence in marketing research and future research directions: Science mapping and research clustering using bibliometric analysis. *Global Business and Organizational Excellence*, 43(3), 139-155. <https://doi.org/10.1002/joe.22233>

NEW HORIZONS IN GREEN MARKETING RESEARCH: A BIBLIOMETRIC EVALUATION

Lecturer. Dr. Ayşe Nur SOYSAL BİLMİŞ

Department of Marketing and Advertising, Korkuteli Vocational School
Akdeniz University, Antalya, Turkey
Email: nursoysal@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7469-360X

Assist. Prof. Dr. Hasan Emin GÜRLER

Department of International Trade and Logistics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kilis 7 Aralık University, Kilis, Turkey
Email: hasan.gurler@kilis.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5813-1631

Prof.Dr.Mehmet ÖZÇALICI

Department of International Trade and Logistics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kilis 7 Aralık University, Kilis, Turkey
Email: mozcalici@kilis.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0384-6872

ABSTRACT

This study aims to present a bibliometric analysis of the academic literature produced in the field of green marketing between 2000 and 2024. The findings of the analysis conducted on 1,430 studies obtained from the Scopus database reveal the quantitative growth, collaboration models, and thematic development in the field of green marketing. The findings show a sharp increase in the number of publications and international collaboration rates (35.52% in 2024) after 2010. Analyses conducted using VOSviewer concluded that the concepts of “sustainability,” “consumer behavior,” and “corporate social responsibility” are the core research clusters. The study concluded that green marketing has evolved from a niche environmental issue to a multidisciplinary field encompassing global supply chains and strategic management.

Key Words: Green Marketing, Bibliometric Analysis, Sustainability, Consumer Behavior, Green Purchase Intention.

1. INTRODUCTION

Global warming and environmental degradation have transformed sustainability from a mere “corporate image” element into a fundamental survival strategy in the modern business world. The green marketing literature, which reflects this transformation in the academic world, has undergone a massive quantitative and qualitative shift over the past twenty-five years. Initial studies, which focused primarily on understanding a narrow consumer group with environmental awareness, have evolved into a multidimensional structure that now spans from global supply chains to strategic innovation management. Tracking this academic accumulation

in the field of green marketing is critical not only for understanding past trends, but also for seeing how businesses can increase their resilience in times of crisis. A review of the literature reveals that the dramatic increase in the number of publications and international academic collaborations since 2010 demonstrates that the topic has evolved from a local concern to a global scientific consensus. In particular, the dominance of emerging markets, especially China, in the literature since 2016 shows that green transformation has become a production-centered necessity. This study aims to map the intellectual structure and thematic evolution of the green marketing literature by analyzing 1,430 academic documents obtained from the Scopus database using bibliometric methods. The network analyses and citation maps reveal how concepts such as “sustainability,” “consumer behavior,” and “corporate social responsibility” are positioned at the center of the field and how critical concepts such as greenwashing are incorporated into the literature.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK AND LITERATURE REVIEW

Ecological damage, which emerged as a byproduct of industrial activities that gained momentum since the Industrial Revolution, has now become a global crisis. Although various corrective policies aimed at compensating for these environmental damages have been implemented over the past few decades, protecting the ecosystem is only possible by adopting a ‘proactive’ and preventive approach rather than ‘reactive’ interventions against environmental pollution. In line with this requirement, strategic environmental management disciplines such as green management, green marketing, green production, and green innovation have been developed to prevent pollution at its source and minimize environmental impacts. These concepts serve as fundamental mechanisms in the modern business world for both reducing environmental risks and building a sustainable growth model (Chen, 2008). Green innovation, which refers to the technological transformation a business undertakes in line with its sustainability goals, encompasses a wide range of areas, from waste management to energy conservation, green product design to clean production technologies. These processes, which are fundamentally based on “originality,” aim to enhance the company's environmental performance and provide a strategic competitive advantage through the discipline of corporate environmental management (Song & Yu, 2018). The increasing impact of climate change in the 21st century and the emergence of environmental sustainability as a global priority have fundamentally transformed businesses' production processes and marketing strategies. This situation, which has emerged as an inevitable consequence of environmental exploitation since the Industrial Revolution, has brought the concepts of “green marketing” and “green innovation” to the forefront of the literature (Karakurum, 2024; Wang et al., 2023). Defined by the American Marketing Association as the marketing of environmentally friendly products, “green marketing” encompasses a wide range of activities, from product modification to production processes, packaging, and advertising (Mishra & Sharma, 2010). Bibliometric analyses in the literature show that this field has deepened around the themes of “green trust,” “green product innovation,” and “sustainable marketing” between 1991 and 2021 (Wang et al., 2023).

Green Product Innovation encompasses the development of cleaner industrial products that do not harm the environment or habitat. This type of innovation, which covers a wide range from

product content to packaging, highlights the use of recycled plastics, the preference for natural/plant-based ingredients, and cruelty-free and vegan product certifications as concrete outputs (Karakurum, 2024). It has become a necessity in the modern market for businesses to move away from purely profit-oriented approaches and innovate based on Corporate Social Responsibility (CSR) and ethical production (Karakurum, 2024). Green innovation is not just a cost item for businesses, but also a strategic competitive advantage tool. Top management's commitment to environmental issues, legal regulations, and “Green Core Competence” are the key factors driving companies towards these innovations (Wang et al., 2023). More importantly, from a company perspective, green innovation and marketing strategies stand out as a critical “dynamic capability” that provides companies with resilience during periods of uncertainty and crisis. Papadas et al. (2024), in their study conducted in the context of the 2015 Eurozone crisis, found that companies that continued to invest in green marketing activities during crisis periods experienced increased operational and financial resilience. These companies, which did not cut back on green investments during the crisis, were more successful in terms of long-term financial performance after the crisis and demonstrated that green innovation acts as a buffer against external shocks (Papadas et al., 2024).

The transformation of the traditional marketing mix (4Ps) into the “Green 4Ps” (green product, price, distribution, promotion) enables companies to fulfill their environmental responsibilities while also increasing their market share (Karakurum, 2024). However, the success of green innovation is directly related to consumers' willingness to adopt these products. The literature addresses consumer motivations through different theoretical frameworks:

Evolutionary Psychology Perspective: Consumers' responses to sustainability messages are shaped by “ultimate motives” (survival, status seeking, etc.). For example, creating a “sense of urgency” or increasing “connection with nature” levels among consumers can break resistance to adopting green products (Wilkie et al., 2024).

Perceived Value and Price: Perceived value and price play a decisive role in consumers' repurchase decisions. A study by Widyastuti and Santoso (2021) found that consumers are only willing to pay a premium price when they perceive “extra value” in the product.

Trust and Participation: In the digital world, strategies such as eco-labeling and digital content play a key role in increasing consumer participation. Perceived green value and trust act as intermediaries between marketing strategies and consumer participation (Abdullah & Suhud, 2025). Furthermore, CSR activities strengthen brand image and increase sustainable purchasing intent (Gong et al., 2023). Elements such as Scandinavian ethics and government oversight steer companies away from fraud and toward ethical production, establishing “green trust” (Karakurum, 2024).

While green innovation efforts are typically focused on B2C markets, they also have a significant impact on business-to-business (B2B) markets. Gelderman et al. (2021), in their research on the B2B cleaning industry, found that the most important factor influencing the satisfaction of professional buyers was “the green expertise of the sales staff.” Although product quality and corporate image are important in a B2B context, the sales representative's technical knowledge and competence regarding green products emerge as the strongest factor

determining loyalty. This situation demonstrates that green innovation is not limited to product technical specifications but is a holistic process that also encompasses how these innovations are communicated to the customer (Gelderman et al., 2021).

The literature shows that green innovation plays a central role in helping businesses achieve their sustainability goals and ensure long-term profitability. However, one of the biggest risks companies may face in this process is “green myopia,” which is focusing on environmental benefits while neglecting customer satisfaction (Mishra & Sharma, 2014). For successful green innovation, companies must deliver environmental benefits without compromising the value they offer to consumers. Consequently, green marketing is not a temporary trend but a necessary strategic transformation for business survival (Wang et al., 2023).

One of the fundamental studies examining the historical development of green marketing literature, Albort-Morant et al. (2017), analyzed 618 documents from 1971 to 2015 and divided the field into three periods: the beginning, the mid-level growth, and the accelerated growth phase after 2008. The authors defined environmental regulations, leadership, and stakeholder demands as the main drivers of green innovation, and financial performance and competitive advantage as its key outputs. However, the deepening digitalization and increasing greenwashing risks in global markets after 2015 have exceeded the scope of the literature in this period. The current study aims to fill this gap in the literature and map the strategic evolution of the field over the last decade using a more up-to-date dataset of 1,430 documents covering the years 2000-2024.

Faheem et al. (2024) conducted a recent bibliometric analysis examining the link between Green Human Resource Management (Green HRM) and Green Innovation (GI) using data up to 2023. The research reveals that Green HRM practices directly trigger product and process innovation by encouraging employees to develop creative solutions. The analysis results show that the number of publications has increased rapidly since 2020 and that the concepts of “Green Transformational Leadership” and “Green Intellectual Capital” have gained central importance in the current literature. The study also highlights that Saudi Arabia, Pakistan, and China have taken leading roles in global collaborations in this field.

This study, prepared by Akbari et al., (2022), bibliometrically analyzed the green innovation literature through 283 academic articles covering the period between 1990 and 2020. The research, conducted using the Web of Science database and VOSviewer, CiteSpace, and CitNetExplorer software, identifies the critical role of green innovation in financial growth, environmental sustainability, and quality of life. According to the findings, Sustainability and the Journal of Cleaner Production are the leading journals in this field in terms of publication volume. As a result of the citation analyses, the literature has concentrated on three main thematic clusters: “green innovation and performance,” “green innovation and environmental innovation,” and “drivers of green innovation.” The study reveals the temporal development in the literature and presents a comprehensive green innovation model for future research.

2.1. Method and Bibliometric Analysis Design

The dataset was sourced from the Scopus database, which was selected for its extensive coverage of over 27,000 peer-reviewed journals, particularly its strong representation of social

sciences literature and compatibility with bibliometric analysis tools. The Scopus database was chosen as the primary data source for this study. Compared to Web of Science (WoS), Scopus offers a broader range of journals in terms of its coverage of social sciences literature. Furthermore, the full data compatibility between the VOSviewer software used in the analysis and Scopus minimized the margin of error in visualization and network analysis, thereby increasing methodological reliability.

To ensure relevance and thematic coherence, a structured search was conducted in November 2024 using “green marketing” as the primary keyword. The inclusion criteria were limited to English-language publications with a core focus on green marketing, and only journal articles, conference papers, and book chapters were considered. Editorials, book reviews, non-English texts, and studies with only marginal or tangential references to green marketing were excluded. As a result of this selection process, a total of 1,430 academic texts were identified, forming the foundation for the subsequent content analysis. The systematic selection of publications was governed by clearly defined inclusion and exclusion criteria to ensure methodological rigor and content relevance. The specific inclusion and exclusion criteria applied during the data collection process are presented in Table 1.

Table 1. Inclusion/exclusion criteria

Criterion	Inclusion	Exclusion
Publication Year	2000-2024	Pre-2000 publications
Document Type	Articles, conference papers, book chapters	Editorials, book reviews
Language	English	Non-English publications
Relevance	Core focus on green marketing	Marginal/tangential treatments

The descriptive profile of the corpus shows significant trends and patterns in scholarly activities related to "green marketing" over 25 years (Table 2). The number of documents has grown significantly, from 6 in 2000 to 183 in 2024, reflecting the increasing academic interest in green marketing. The growth is particularly notable post-2010, with sharp increases in production between 2010 and 2024. Journal articles dominate the corpus, consistently representing the majority of the publications each year, showing the field's preference for peer-reviewed journals. Book chapters and conference papers have contributed more in recent years, indicating a diversification in publication formats.

Average citations per document peaked in 2001 (323.2 citations per document) and have gradually declined over time, particularly after 2020. This could be due to the higher number of newer publications, which have not yet had sufficient time to accumulate citations. The earlier documents (2000–2010) show higher citation averages, likely reflecting their foundational role in the field.

The number of authors and author appearances have increased significantly, suggesting a growing pool of researchers contributing to the field. For instance, author appearances rose from 9 in 2000 to 618 in 2024. Single-authored documents have decreased as a proportion of total output, with a shift toward more collaborative research, as evidenced by the increasing degree of collaboration (from 0.33 in 2000 to 0.95 in 2024). The number of authors per document has also increased steadily (from 1.5 in 2000 to 3.38 in 2024), reflecting a trend toward multi-author publications, likely driven by interdisciplinary and international collaborations.

The proportion of internationally co-authored documents has grown from 16.67% in 2000 to 35.52% in 2024, highlighting the global interest in green marketing and the increasing interconnectedness of research efforts. Notable jumps in international collaboration occurred in 2003 (57.14%) and 2008 (60%), which may reflect specific global initiatives or conferences during those years.

The co-authors per document metric increased from 0.5 in 2000 to 2.38 in 2024, further demonstrating the rise in team-based research. The degree of collaboration, a measure of co-authorship, reached its highest levels in recent years (0.95 in 2024), indicating that nearly all documents involve multiple authors.

The documents per author metric has remained relatively stable over time, hovering around 1, which indicates that most authors contribute one document on average to the corpus. Conversely, the authors per document metric has increased significantly, showing the growing complexity and collaborative nature of green marketing research.

Table 2. Descriptive Profile of the Data Across the Years

	Number of Documents	Article	Book chapter	Conference paper	Average Citations Per Document	Number of Author	Number of Authors	Number of Single Authored	Co-authors Per Document	International Co-authorship	Document Per Author	Author Per Document	Degree of Collaboration
2000	6	5	0	1	82,33	9	9	4	0,5	16,67	1	1,5	0,33
2001	10	10	0	0	323,2	19	19	5	0,9	0	1	1,9	0,5
2002	4	4	0	0	232,25	6	6	3	0,5	25	1	1,5	0,25
2003	7	7	0	0	57	10	10	5	0,43	57,14	1	1,43	0,29
2004	7	7	0	0	51,29	13	13	3	0,86	0	1	1,86	0,57
2005	9	9	0	0	252,33	19	17	1	1,11	22,22	1,12	2,11	0,89
2006	11	10	1	0	99,27	21	21	3	0,91	9,09	1	1,91	0,73
2007	10	8	1	1	225,7	18	18	5	0,8	0	1	1,8	0,5
2008	15	12	0	3	88,6	32	32	5	1,13	60	1	2,13	0,67
2009	17	14	0	3	97,59	32	32	7	0,88	35,29	1	1,88	0,59
2010	26	23	1	2	152,77	59	56	5	1,27	23,08	1,05	2,27	0,81
2011	36	34	0	2	80,53	84	77	9	1,33	13,89	1,09	2,33	0,75
2012	44	41	2	1	91,95	107	104	7	1,43	29,55	1,03	2,43	0,84
2013	63	59	1	3	81,43	155	148	11	1,46	22,22	1,05	2,46	0,83
2014	56	47	8	1	52,5	132	123	13	1,36	21,43	1,07	2,36	0,77
2015	72	53	16	3	45,26	176	174	16	1,44	22,22	1,01	2,44	0,78
2016	78	65	10	3	59,64	192	185	16	1,46	23,08	1,04	2,46	0,79
2017	71	48	19	4	24,76	166	161	18	1,34	25,35	1,03	2,34	0,75
2018	62	51	9	2	48,68	157	157	10	1,53	24,19	1	2,53	0,84
2019	85	75	6	4	52,55	231	227	7	1,72	28,24	1,02	2,72	0,92
2020	102	90	7	5	34,76	297	284	11	1,91	32,35	1,05	2,91	0,89
2021	130	99	24	7	21,75	403	366	18	2,1	30,77	1,1	3,1	0,86
2022	152	122	23	7	15,28	480	463	15	2,16	30,92	1,04	3,16	0,9
2023	174	119	44	11	5,34	540	516	17	2,1	27,59	1,05	3,1	0,9
2024	183	151	27	5	1,44	618	599	10	2,38	35,52	1,03	3,38	0,95

Table 3 presents the most highly cited contributions to the field of green marketing between 2000 and 2024. The table showcases key publications that have significantly shaped scholarly understanding of environmentally responsible consumer behavior, green branding, and sustainable business practices. Notably, Laroche, Bergeron, and Barbaro-Forleo's (2001) article, with 1912 citations, stands out as a pioneering effort in identifying consumers willing to pay a premium for eco-friendly products—an insight that continues to inform segmentation and targeting strategies. Similarly, Paul et al. (2016), drawing on behavioral theories, offer a robust model for predicting green product consumption and have garnered 1349 citations, underscoring the sustained interest in theory-driven approaches.

Journals such as the *Journal of Consumer Marketing*, *Journal of Retailing and Consumer Services*, and *Journal of Business Ethics* appear frequently, highlighting their central role in disseminating influential research on green marketing dynamics, ethical consumption, and trust-building. Authors like Y.-S. Chen and C.-H. Chang contribute multiple high-impact studies, particularly on constructs such as green brand equity, perceived value, and the risks of

greenwashing—signaling the formation of active research clusters focused on consumer perceptions and environmental branding.

The listed studies collectively reflect a field evolving from early investigations of consumer intent and environmental pressures (e.g., Zhu et al., 2005) to more complex discussions of gender differences (Mostafa, 2007; Lee, 2009), green stereotypes (Brough et al., 2016), and cross-sector applications such as supply chain management (Hong & Guo, 2019). The high citation counts of both conceptual and empirical works indicate a balanced scholarly agenda, where theory development, methodological innovation, and applied insights are all highly valued. Over time, the literature has expanded from foundational models of green behavior toward more nuanced explorations of identity, trust, and institutional accountability in sustainable marketing contexts.

Table 3. Most cited publications

Authors	Year	Title	Source Title	Cited by
Laroche M.; Bergeron J.; Barbaro-Forleo G.	2001	Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products	Journal of Consumer Marketing	1912
Paul J.; Modi A.; Patel J.	2016	Predicting green product consumption using theory of planned behavior and reasoned action	Journal of Retailing and Consumer Services	1349
Zhu Q.; Sarkis J.; Geng Y.	2005	Green supply chain management in China: Pressures, practices and performance	International Journal of Operations and Production Management	1151
Chen Y.-S.	2010	The drivers of green brand equity: Green brand image, green satisfaction, and green trust	Journal of Business Ethics	891
Chen Y.-S.; Chang C.-H.	2012	Enhance green purchase intentions: The roles of green perceived value, green perceived risk, and green trust	Management Decision	816
Luchs M.G.; Naylor R.W.; Irwin J.R.; Raghunathan R.	2010	The sustainability liability: Potential negative effects of ethicality on product preference	Journal of Marketing	738
Manaktola K.; Jauhari V.	2007	Exploring consumer attitude and behaviour towards green practices in the lodging industry in India	International Journal of Contemporary Hospitality Management	688
Chen Y.-S.; Chang C.-H.	2013	Greenwash and Green Trust: The Mediation Effects of Green Consumer Confusion and Green Perceived Risk	Journal of Business Ethics	617
Lee K.	2008	Opportunities for green marketing: Young consumers	Marketing Intelligence and Planning	616
Haws K.L.; Winterich K.P.; Naylor R.W.	2014	Seeing the world through GREEN-tinted glasses: Green consumption values and responses to environmentally friendly products	Journal of Consumer Psychology	597
Hong Z.; Guo X.	2019	Green product supply chain contracts considering environmental responsibilities	Omega (United Kingdom)	558
Chen C.	2001	Design for the environment: A quality-based model for green product development	Management Science	531
Jaiswal D.; Kant R.	2018	Green purchasing behaviour: A conceptual framework and empirical investigation of Indian consumers	Journal of Retailing and Consumer Services	492
Cronin Jr. J.J.; Smith J.S.; Gleim M.R.;	2011	Green marketing strategies: An examination of stakeholders and the opportunities they present	Journal of the Academy of Marketing Science	485

Ramirez E.; Martinez J.D.				
Peattie K.; Crane A.	2005	Green marketing: Legend, myth, farce or prophesy?	Qualitative Market Research: An International Journal	476
Baumann H.; Boons F.; Bragd A.	2002	Mapping the green product development field: Engineering, policy and business perspectives	Journal of Cleaner Production	473
Kammerer D.	2009	The effects of customer benefit and regulation on environmental product innovation. Empirical evidence from appliance manufacturers in Germany	Ecological Economics	472
Mostafa M.M.	2007	Gender differences in Egyptian consumers' green purchase behaviour: The effects of environmental knowledge, concern and attitude	International Journal of Consumer Studies	467
Lee K.	2009	Gender differences in Hong Kong adolescent consumers' green purchasing behavior	Journal of Consumer Marketing	441
Brough A.R.; Wilkie J.E.B.; Ma J.; Isaac M.S.; Gal D.	2016	Is eco-friendly unmanly? The green-feminine stereotype and its effect on sustainable consumption	Journal of Consumer Research	438

Table 4 presents metrics for journals that publish articles on "green marketing," including the number of documents, citations, i-10 index, h-index, and g-index.

- **Key Journals with High Impact**
 - **Journal of Cleaner Production:** With 56 publications and 4,615 citations, this journal emerges as a leading platform for green marketing research. It has a strong h-index (29) and g-index (56), reflecting a balance between the breadth and depth of its impact. Its focus on sustainability-related topics aligns well with the green marketing field, making it a preferred journal for researchers.
 - **Sustainability (Switzerland):** Although it has the highest number of publications (111), its citation count (2,920) is moderate compared to the Journal of Cleaner Production. A high i-10 index (60) and h-index (30) suggest that its articles frequently gain traction, but the relatively lower g-index (51) indicates that it may lack the extreme citation outliers found in other journals. This journal is particularly popular for broad, interdisciplinary sustainability topics, including green marketing.
- **Niche Journals with High Citation-to-Publication Ratios**
 - **Journal of Consumer Marketing:** With only 15 documents but 3,132 citations, this journal has a remarkable citation-per-paper ratio, indicating that its publications are highly influential in shaping the consumer-centric aspects of green marketing. A strong h-index (11) further underscores its impactful contributions.
 - **Journal of Retailing and Consumer Services:** Despite publishing only 13 documents, it has garnered 2,722 citations, reflecting significant interest in retail and consumer behavior perspectives within green marketing.
 - **Journal of Business Ethics:** Its 12 publications with 2,531 citations highlight the integration of ethical considerations into green marketing research. Its h-index (11) suggests consistently impactful work.

- Journal of Business Research: This journal balances quantity (21 publications) with quality (2,361 citations), demonstrating its relevance for green marketing topics focused on business strategy and research.
- Emerging or Specialized Journals
 - Business Strategy and the Environment: With 22 publications and 2,070 citations, this journal focuses on the strategic implications of sustainability, including green marketing. Its h-index (17) and g-index (22) indicate impactful contributions within its niche.
 - International Journal of Contemporary Hospitality Management: Its contributions (13 publications, 1,967 citations) demonstrate the relevance of green marketing strategies in hospitality and tourism.
 - Industrial Marketing Management: With 14 documents and 1,307 citations, this journal focuses on industrial and B2B applications of green marketing concepts.
- High Prestige but Low Volume
 - Journal of Marketing and Journal of the Academy of Marketing Science: Both journals are prestigious in marketing research but have low publication counts (5 and 4, respectively) for green marketing. Their high citation counts relative to publication numbers (e.g., Journal of Marketing has 1,372 citations for 5 papers) reflect the exceptional quality and influence of their articles.
 - Management Science and International Journal of Operations and Production Management: These journals have limited publications (2 and 1, respectively), but their articles are highly cited (824 and 1,151 citations), emphasizing their selectivity and high impact.
- Opportunities for Growth
 - Management Decision and Journal of Strategic Marketing: These journals show moderate contributions, with relatively fewer documents (4 and 9, respectively) and citation counts, indicating room for growth in green marketing topics.
 - Marketing Intelligence & Planning: With consistent contributions (14 publications, 1,811 citations), this journal could expand its focus on green marketing.

Table 4. Journal citation information

	Number of documents	Number of Citations	i-10 index	h-index	g-index
Journal of Cleaner Production	56	4615	45	29	56
Journal of Consumer Marketing	15	3132	11	11	15
Sustainability (Switzerland)	111	2920	60	30	51
Journal of Retailing and Consumer Services	13	2722	13	13	13
Journal of Business Ethics	12	2531	11	11	12
Journal of Business Research	21	2361	19	16	21
Business Strategy and the Environment	22	2070	18	17	22
International Journal of Contemporary Hospitality Management	13	1967	13	12	13
Marketing Intelligence and Planning	14	1811	13	13	14
International Journal of Consumer Studies	12	1686	11	11	12
Management Decision	4	1473	4	4	4
Journal of Marketing	5	1372	5	5	5
Industrial Marketing Management	14	1307	11	10	14
International Journal of Operations and Production Management	1	1151	1	1	1

Journal of the Academy of Marketing Science	4	1087	4	4	4
Journal of Strategic Marketing	9	914	8	8	9
Journal of International Consumer Marketing	7	871	7	7	7
Management Science	2	824	2	2	2
International Journal of Hospitality Management	7	711	7	7	7
Marketing Intelligence & Planning	3	653	3	3	3

Figure 1 presents the keywords that frequently appear in green marketing research from 2000 to 2024. These keywords reflect the evolution of green marketing concepts and their intersection with sustainability and commerce. The table reveals that terms such as "green marketing," "sustainability," "consumer behavior," "green products," "innovation," and "corporate social responsibility" have emerged as key topics in the field over time.

Evolution of Green Marketing: The frequency of the terms "green marketing" and "sustainability" shows a noticeable increase over the years. While these terms were relatively less prominent in the early 2000s, from 2011 onward, their frequency began to rise significantly. This shift indicates a growing academic and commercial focus on eco-friendly marketing practices and sustainability. This trend suggests that green marketing is increasingly seen as a strategic element in business operations.

Growing Focus on Consumer Behavior: Another key observation is the growing emphasis on "consumer behavior" and "green products." In the earlier years, these topics were not as prevalent, but over time, consumer interest in sustainable and eco-friendly products has risen, as shown by the increase in mentions. This reflects the increasing importance of understanding consumer attitudes and behaviors toward green products in shaping effective green marketing strategies.

Impact of Innovation and Corporate Social Responsibility: "Innovation" and "corporate social responsibility" (CSR) also gained momentum, particularly from the 2010s onward. The rise in these terms suggests that businesses have increasingly integrated green marketing with innovation and social responsibility. Companies are not only marketing environmentally friendly products but are also investing in innovative practices and socially responsible strategies to align with sustainability goals.

Regional and Methodological Shifts: The term "China" starts to appear more frequently around 2016, reflecting the growing importance of the Chinese market in global green marketing research. This could indicate the increasing recognition of China's role in global sustainability efforts, both in terms of manufacturing and consumption. Additionally, terms like "questionnaire survey" and "empirical analysis" highlight a methodological shift, with researchers increasingly using surveys and empirical studies to analyze green marketing practices.

Overall, the figure illustrates how green marketing has evolved from a niche concept in the early 2000s to a mainstream strategy that incorporates sustainability, consumer behavior, innovation, and corporate responsibility. These trends underscore the growing recognition of

the importance of green marketing in addressing environmental challenges and the increasing role of businesses in promoting sustainable.

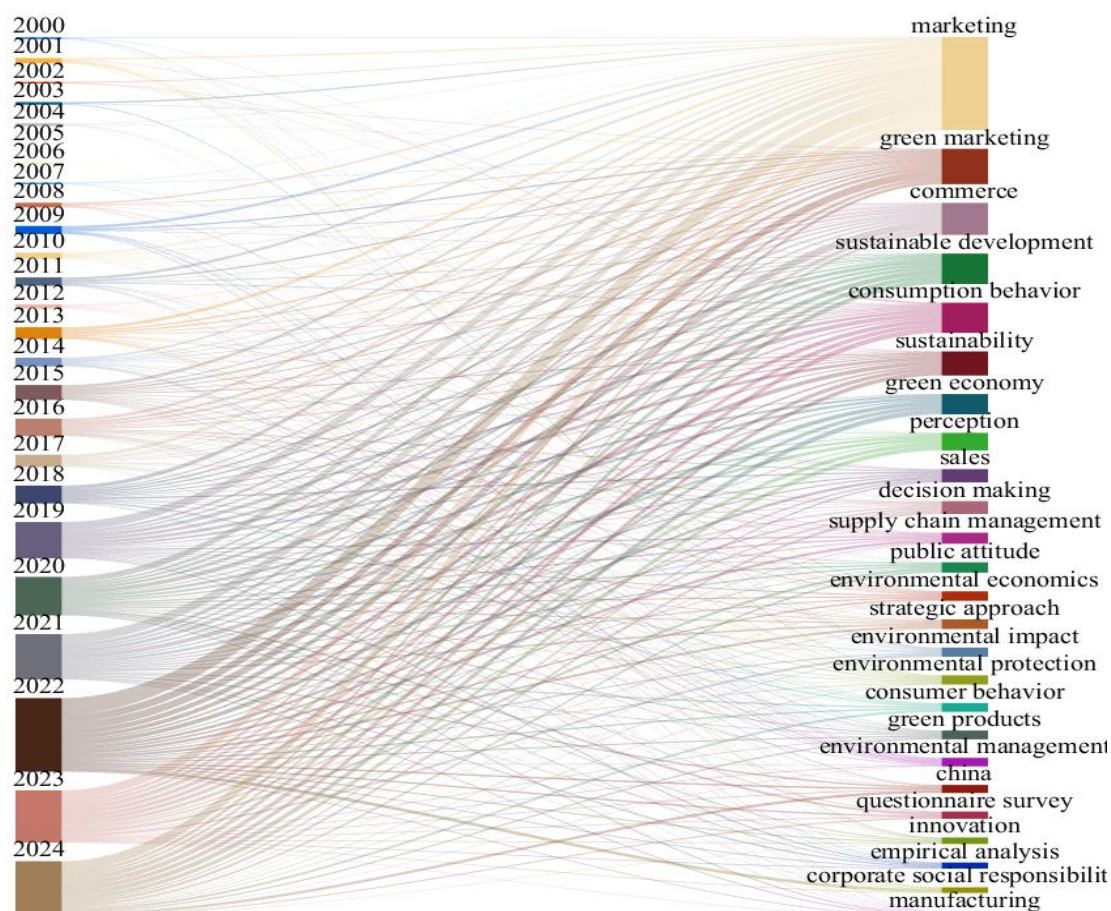

Figure 1. Keywords across the years

Figure 2 illustrates the co-occurrence network of keywords in the green marketing literature, visualized through VOSviewer. The size of each node represents the frequency of the keyword, while the links between nodes indicate co-occurrence relationships in academic publications.

"Green marketing" emerges as the dominant and most frequently co-occurring term, forming the central node of the network. Closely associated clusters include themes such as "sustainability", "consumer behavior", "corporate social responsibility", and "green purchase intention", which reflect the multidisciplinary and integrative nature of the field.

The color-coded clusters indicate thematic groupings: for example, the green cluster centers around consumer-related concepts (e.g., environmental concern, consumer attitude, and sustainable consumption), whereas the red cluster emphasizes strategic and organizational dimensions like green marketing strategy, competitive advantage, and firm performance. Other notable clusters focus on environmental awareness, trust, greenwashing, and supply chain management, suggesting the breadth and depth of research within this domain.

This network visualization reveals how research on green marketing is interconnected with broader topics of environmental sustainability, ethical consumption, and strategic management, underscoring the field's relevance to both academic inquiry and business practice. Although "green marketing" is at the center of the map, the fact that concepts such as "Artificial

prominence in the literature, and survey-based empirical analyses have become the dominant methodological approach. In terms of publication volume, journals such as the Journal of Cleaner Production and Sustainability take the lead in the sector, while niche publications such as the Journal of Consumer Marketing continue to play a critical role in shaping the theoretical framework with their high citation rates per article. In conclusion, green marketing is not a temporary trend for modern businesses; it has become a strategic “dynamic capability” that provides financial and operational resilience during times of crisis. The transformation of the traditional marketing mix into the “Green 4Ps” offers businesses a sustainable competitive advantage.

The results of this study reveal the chronological and thematic development of the green marketing literature, while also showing significant parallels and current differences with the pioneering studies in the field. The “rapid growth phase” post-2008, as defined by Albort-Morant et al. (2017), is confirmed in this study by a massive quantitative expansion reaching 183 publications per year as of 2024. The thematic clusters focused on “performance,” “environmental innovation,” and ‘drivers’ identified by Akbari et al. (2022) in the green innovation network have evolved into more strategic and trust-focused concepts such as “green trust,” “green brand value,” and “corporate social responsibility” in this study's VOSviewer analyses. Faheem and colleagues' (2024) findings on the strong link between Green Human Resource Management (GHRM) and innovation, which examine the human dimension of the field, are supported by the high collaboration rate of 0.95 and the multidisciplinary structure identified in our study. In conclusion, the green marketing and innovation cycle, which was previously treated as an operational process, has matured into a strategic “dynamic capability” that provides financial resilience and a global scientific ecosystem, as evidenced by our current data.

As green marketing literature has matured, it has begun to focus not only on positive outcomes but also on ethical issues. In particular, the emergence of the concepts of ‘greenwashing’ and ‘green myopia’ in network analysis has made consumer skepticism towards environmentally friendly claims and its damaging effect on ‘green trust’ one of the main topics in the literature. Future research is expected to build on this body of knowledge by focusing on the transformative effects of digitalization, artificial intelligence, and big data analytics on green consumption patterns.

References

- Abdullah, M. A. F., & Suhud, U. (2025). Green Marketing Strategies and Consumer Engagement: A Theoretical Perspective. *Greenation International Journal of Tourism and Management*, 3(2).
- Akbari, M., Padash, H., Shahabaldini Parizi, Z., Rezaei, H., Shahriari, E., & Khosravani, A. (2022). A bibliometric review of green innovation research: Identifying knowledge domain and network. *Quality & Quantity*, 56(6), 3993-4023. <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01295-4>
- Albort-Morant, G., Henseler, J., Leal-Millán, A., & Cepeda-Carrión, G. (2017). Mapping the field: A bibliometric analysis of green innovation. *Sustainability*, 9(6), 1011. <https://doi.org/10.3390/su9061011>
- Brough, A. R., Wilkie, J. E., Ma, J., Isaac, M. S., & Gal, D. (2016) 'Is eco-friendly unmanly? The green-feminine stereotype and its effect on sustainable consumption', *Journal of Consumer Research*, 43(4), 567–582.
- Chen, Y. S. (2008). The driver of green innovation and green image–green core competence. *Journal of business ethics*, 81(3), 531-543.
- Chen, Y. S., & Chang, C. H. (2012). Enhance green purchase intentions: The roles of green perceived value, green perceived risk, and green trust. *Management decision*, 50(3), 502-520.
- Chen, Y. S., & Chang, C. H. (2013). Greenwash and green trust: The mediation effects of green consumer confusion and green perceived risk. *Journal of business ethics*, 114(3), 489-500.
- Faheem, A., Nawaz, Z., Ahmed, M., Haddad, H., & Al-Ramahi, N. M. (2024). Past trends and future directions in green human resource management and green innovation: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 16(1), 133. <https://doi.org/10.3390/su16010133>
- Gelderman, C. J., Schijns, J., Lambrechts, W., & Vijgen, S. (2021). Green marketing as an environmental practice: The impact on green satisfaction and green loyalty in a business-to-business context. *Business Strategy and the Environment*, 30, 2061–2076.
- Gong, Y., Xiao, J., Tang, X., & Li, J. (2023). How sustainable marketing influences the customer engagement and sustainable purchase intention? The moderating role of corporate social responsibility. *Frontiers in Psychology*, 14, 1128686.
- Hong, Z., & Guo, X. (2019) 'Green product supply chain contracts considering environmental responsibilities', *Omega*, 83, 155–166.
- Hong, Z., & Guo, X. (2019) 'Green product supply chain contracts considering environmental responsibilities', *Omega*, 83, 155–166.
- Karakurum, S. S. (2024). Green marketing practices in the context of environmental sustainability: A case study of an eco-friendly cleaning firm. *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 11(1), 41-53.
- Laroche, M., Bergeron, J., & Barbaro-Forleo, G. (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of consumer marketing*, 18(6), 503-520.

- Mishra, P., & Sharma, P. (2010). Green marketing in India: Emerging opportunities and challenges. *Journal of Engineering, Science and Management Education*, 3, 9-14.
- Mishra, P., & Sharma, P. (2014). Green Marketing: Challenges and Opportunities for Business. *BVIMR Management Edge*, 7(1), 78-86.
- Mostafa, M. M. (2007) 'Gender differences in Egyptian consumers' green purchase behaviour: the effects of environmental knowledge, concern and attitude', *International Journal of Consumer Studies*, 31(3), 220–229.
- Papadas, K. A., Piha, L., Davvetas, V., & Leonidou, C. N. (2024). Strategizing green marketing in times of uncertainty: does it pay off?. *European Journal of Marketing*, 58(10), 2169-2198.
- Paul, J., Modi, A., & Patel, J. (2016) 'Predicting green product consumption using theory of planned behavior and reasoned action', *Journal of Retailing and Consumer Services*, 29, 123–134.
- Song, W., & Yu, H. (2018). Green innovation strategy and green innovation: The roles of green creativity and green organizational identity. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(2), 135-150.
- Wang, S., Liu, M. T., & Pérez, A. (2023). A bibliometric analysis of green marketing in marketing and related fields: From 1991 to 2021. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 35(8), 1857-1882.
- Widyastuti, S., & Santoso, B. (2021). Green Marketing: A Study of the Factors Influencing the Repurchase Decision for Javanony Herbal Products. *ASEAN Marketing Journal*, 8(2), 4.
- Wilkie, D. C. H., Hill, S. R., Silva, R. A., & Mirzaei, A. (2024). Survival of the greenest: how evolutionary motives affect sustainability campaign message persuasiveness. *European Journal of Marketing*, 58(12), 2705-2731.
- Zhu, Q., Sarkis, J., & Geng, Y. (2005) 'Green supply chain management in China: pressures, practices and performance', *International Journal of Operations & Production Management*, 25(5), 449–468.

TÜRKİYE’DEKİ ÜNİVERSİTELERDE İDARİ PERSONEL PERFORMANS DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİNİN MEVCUT DURUMU: DOKÜMAN ANALİZİ

Elif TÜRK

Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

elif.turk5@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0009-0005-8065-776X

ÖZET

Kamu kurumlarında performans değerlendirme süreçlerine ilişkin bütüncül ve sistematik uygulamaların sınırlı olduğu görülmektedir. 2011 yılında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’ndan sicil notu uygulaması kaldırılmış ve yerine standart bir performans değerlendirme sistemi geliştirilememiştir. Bu boşluğu doldurmak adına 2017 yılında “Kamu Personelinin Başarılarının Değerlendirilmesine İlişkin Genel Yönetmelik Taslağı” hazırlanmış olsa da taslak yürürlüğe konulamamıştır. Bu durum, özellikle kamu üniversitelerinde görev yapan idari personelin performansının sistematik ve karşılaştırılabilir biçimde değerlendirilmesi konusunda uygulama farklılıklarına yol açmıştır. Üniversitelerde idari süreçlerin yürütülmesinde görevli idari personel için standartlaştırılmış bir performans değerlendirme çerçevesinin bulunmaması, bu alanda akademik ve uygulamaya dönük çalışmaların önemini artırmaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman analizi yöntemi kullanılmış olup Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinde idari personel için uygulanan performans değerlendirme sistemlerinin mevcut durumunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, erişilebilirlik ölçütü esas alınarak kurumsal web sayfalarında performans değerlendirme ile ilgili yönerge, rehber, prosedür ve usul ve esaslar yayımlayan 18 devlet üniversitesi ve 10 vakıf üniversitesinin dokümanları betimsel içerik analizi ile incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, üniversiteler arasında performans değerlendirme uygulamaları açısından önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. İncelenen dokümanlarda değerlendirme sürecinin çoğunlukla birim amiri tarafından yürütüldüğü, çok kaynaklı değerlendirme yaklaşımlarının sınırlı düzeyde yer aldığı ve performans sonuçlarının insan kaynakları yönetimi süreçleriyle ilişkilendirilmesinin kurumlar arasında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışma, üniversitelerde idari personel performans değerlendirme sistemlerine ilişkin yapılmış çalışmaları bütüncül bir perspektifle derleyerek mevcut durumu ortaya koymayı ve ileride gerçekleştirilecek araştırmalar için yol gösterici, bütünleşik bir literatür zemini sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Performans yönetimi, üniversiteler, idari personel, performans değerlendirme.

1. GİRİŞ

Kamu yönetimi anlayışının 1980'lerden itibaren dönüşmeye başlamasıyla performans yönetimi ve bireysel performans değerlendirme kavramları kamu kurumlarında insan kaynaklarının yönetilmesi aşamasında gittikçe önem kazanmıştır. Bununla beraber kamu kurumlarında performans değerlendirme süreçlerine ilişkin bütüncül uygulamaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen uygulamalardan biri olan ve 1986 yılında uygulanmasına başlanan *Devlet Memurları Sicil Yönetmeliği*, gizlilik ve öznellik üzerine gelen eleştiriler neticesinde 2011 yılında 6111 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır (Koruk, 2023). 2003 yılında kabul edilen ve 2007 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği de tüm kamu kurumları için bağlayıcı olup kamu personelinin bireysel performanslarının değerlendirilmesi gerekliliğini belirtmektedir (Erbaş, 2019). 2017 yılında Devlet Personel Başkanlığı, amir değerlendirmesine dayanan sicil sisteminin yerine 360 derece performans değerlendirme sistemine (ast, üst, eş düzey, öz değerlendirme) benzeyen ve daha nesnel sonuçlar üretmesi beklenen "*Kamu Personelinin Başarılarının Değerlendirilmesine İlişkin Genel Yönetmelik Taslağı*"nı yayımlamıştır (Tunçbilek ve Çelik, 2020). Yönetmelik taslağı, Devlet Personel Başkanlığının 9 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan 703 sayılı KHK ile 2019 yılı itibarıyla kapatılması nedeniyle yürürlüğe konamamıştır. Bu nedenlerdir ki kamuda daha nesnel ve şeffaf bir performans değerlendirme sistemi arayışları günümüzde hâlâ devam etmektedir.

2011 yılında kaldırılan sicil sistemi sonrası 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 122. maddesinde değişiklik yapılmış ve "*yürütmekte oldukları hizmetlerin özelliklerini göz önünde bulundurarak memurlarının başarı, verimlilik ve gayretlerini ölçmek üzere, Devlet Personel Başkanlığından uygun görüş almak kaydıyla, değerlendirme ölçütleri belirleyebilme*" hükmü ile kamu kurum ve kuruluşlarına kendi değerlendirme sistemlerini kurma hakkı verilmiş olsa da birkaç kurum dışında uygulama imkânı bulamamıştır (Uygun, 2019).

Mevcut duruma bakıldığında üniversiteler gibi benzer hizmet faaliyetinde bulunan kurumlar yasal düzenlemelerin vermiş olduğu takdir yetkisi ile performans değerlendirme sistemlerinde farklı uygulamalar yürütebilmektedir. Üniversitelerin üst kuruluşları olan Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ve Üniversitelerarası Kurul Başkanlığının idari personele yönelik performans değerlendirme yönergelerinin bulunmaması neticesinde üniversiteler kendi değerlendirme sistemlerini uygulayabilmektedir (Koruk, 2023).

Üniversiteler genellikle akademik başarı açısından sorgulansa da akademik ve idari personelin birlikte çalıştığı bu kurumlarda, hizmet kalitesinin artırılması için idari süreçlerin de ölçülebilir ve geliştirilebilir bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bu nedenle idari süreçlerin yürütülmesinde görevli olan personelin performansının değerlendirilmesi ve değerlendirme sonuçlarına göre hareket edilmesi önem arz etmektedir. Buradan hareketle üniversitelerin yapmış olduğu performans değerlendirme uygulamalarının incelendiği bu çalışma kapsamında web sayfalarında idari personel performans değerlendirme sistemlerine yönelik yönerge, rehber, prosedür ve usul ve esaslar yayımlayan 18 devlet ve 10 vakıf üniversitesi inceleme altına alınmıştır. Veriler nitel araştırma kapsamında analiz edilmiş olup üniversite idari personelinin performans değerlendirmesinde mevcut durumun ortaya konması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Performans, Performans Yönetimi ve Performans Değerlendirme Kavramları

Performans, personelin yapmış olduğu iş neticesinde kendisinin ya da üyesi olduğu ekibin kurumun amaçlarına ne kadar ve nasıl katkı sunduğu ile ilgilidir (Erbaş, 2019).

Performans yönetimi, kurumların devamlılığının sağlanması için gerekli olan faaliyetlerin doğru zamanda, uygun yöntemlerle ve etkili biçimde yerine getirilmesinde yararlanılan temel araçlardan biridir. Etkin bir performans yönetimi, kurumun örgütsel performansının yanında personelin bireysel performansının değerlendirilmesini ve gereken tedbirlerin alınmasını gerektirir (Balçık vd. 2016).

Performans değerlendirme, çalışanların belirlenen hedeflere ne kadar yaklaştığının ölçülmesi neticesinde yöneticilere geri bildirim sağlayarak yönetsel kararlar (terfi, ücret artışı gibi) almada fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda personele işleri nasıl yaptıkları konusunda geri bildirim verilmesinde ve ihtiyaç duyulan personele ne gibi eğitim ve geliştirme programı uygulanacağını belirlenmesinde önemli veriler sağlamaktadır (Turgut, 2001; Erbaş 2019). Personel seçimi, kariyer planlaması, ücret yönetimi ve eğitim ve geliştirme gibi insan kaynakları fonksiyonlarına önemli veriler sağlayan performans değerlendirme sistemi adil, tutarlı ve objektif yürütüldüğünde etkin bir insan kaynakları yönetimine imkân tanımaktadır (Turgut, 2001). Aynı zaman adil ve tarafsız şekilde yürütülecek bir performans değerlendirme sistemi ile insan kaynağının motivasyonu da artacaktır (Yılmaz Çelik, 2022).

Performans değerlendirme sistemleri, belirlenen hedefler doğrultusunda iş süreçlerinin belirlenmesini ve böylelikle kurumsal hedeflere ulaşılmasını sağlar. Birbiriyle uyumlu şekilde çalışan personelin varlığıyla gelişim gösterecek olan kurumlar için öncelikle personelin gelişiminin sağlanması önem kazanmaktadır. Performans değerlendirme sistemlerinin uygulanması ve geri bildirimin sağlanması bu gelişim alanlarını belirlemede oldukça gerekli olmaktadır (Uygur ve Sümerli Sarıgül, 2015).

Etkili bir performans değerlendirme sistemi uygulanarak personel performansının ölçülmesi, insan kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Bunun neticesinde ise kurumsal başarıya zemin hazırlayan etkin bir yönetimin oluşturulmasına olanak tanımaktadır (Öztürk, 2009, s. 28–29, aktaran Uygur ve Sümerli Sarıgül, 2015).

Genel olarak insan kaynakları planlaması, kariyer planlama, işten çıkarma, ücret yönetimi, terfi, nakil, rotasyon, eğitim ve geliştirme kararlarına veri sağlayan performans değerlendirme kurumlarda farklı amaçlarla uygulama imkânı bulmaktadır. Farklı amaçlara hizmet eden değerlendirme sonuçlarının gereken faydayı sağlaması için doğru değerlendirme yönteminin belirlenmesi gerekmektedir ve yöntemin belirlenmesinde birçok kurum içi ve kurum dışı faktör etkili olmaktadır. Performans değerlendirme sistemini belirlerken kurumların bu faktörlere önem vermesi etkili sistemin belirlenmesinde faydalı olacaktır. Görevin niteliği, kişisel özellikler, kurum kültürü ve üst amirlerin sahip oldukları yönetim anlayışları kurum içi faktörleri oluştururken; kamu politikaları ve mevzuat ile kurum çevresi ise kurum dışı faktörleri oluşturmaktadır (Uygur, 2019). Aynı zamanda sistemin başarılı olabilmesi için doğru kriterlerin

belirlenmesi, değerlendirmeyi yapacak kişilerin yeterli donanımına sahip olması ve yönetimin sürece inanarak etkin bir planlama yapması gerekmektedir. Uzmanlar, yöneticiler ve çalışanların iş birliğiyle yürütülen değerlendirme sonuçlarına göre gerekli iyileştirme adımlarının atılması önemlidir. Gereken adımların atılmaması performans değerlendirme çabalarının hem bürokratik bir işlem olarak kalmasına hem de zaman kaybından öteye gidememesine neden olacaktır (Nemutlu, 2017).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman analizi yöntemi ile veriler toplanmış olup Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinde idari personelin performans değerlendirme sistemlerinin mevcut durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda erişilebilirlik ölçütü esas alınarak web sayfalarında idari personel performans değerlendirme süreçleri ile ilgili yönerge, rehber, prosedür ve usul ve esaslar yayımlayan üniversiteler çalışmaya dahil edilmiştir. Ulaşılan dokümanlar; değerlendirici türü, performans kriterleri, değerlendirme sıklığı ve sonuçların kullanım alanı başlıkları çerçevesinde betimsel içerik analizi ile incelenmiştir. Dokümanlarda yer alan metinler, çizelgeler ve görseller sistematik biçimde okunarak veriler kodlanmış ve elde edilen veriler Microsoft Excel ortamında kayıt altına alınarak frekans ve yüzde dağılımları oluşturulmuştur. Veri güvenilirliğinin sağlanması için kodlama süreci tekrar gözden geçirilmiştir.

Mevcut durumda Türkiye'de 129 devlet ve 75 vakıf olmak üzere 204 üniversite bulunmaktadır (YÖK, 2026). Web sayfalarında idari personel performans değerlendirme süreçleri ile ilgili yönerge, rehber, prosedür ve usul ve esaslar yayımlayan 18 devlet ve 10 vakıf üniversitesi çalışmanın örneklemi oluşturmaktadır.

4. VERİ KAYNAKLARI

Bu çalışmada üniversitelerin kurumsal web sayfalarında yayımlanan idari personel performans değerlendirme uygulamalarına ilişkin dokümanlar incelenmiştir. Bu kapsamda ulaşılan yönerge (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi, Alanya Üniversitesi, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Antalya Belek Üniversitesi, Antalya Bilim Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Çağ Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Doğu Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi), rehber (Afyon Kocatepe Üniversitesi), prosedür (İstanbul Üniversitesi) ve usul-esaslar (Altınbaş Üniversitesi, Batman Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi) analiz edilmiştir. İlgili belgelere 9 Şubat 2026 tarihinde üniversitelerin kurumsal web sayfalarından erişim sağlanmıştır.

5. BULGULAR

Çalışma kapsamında erişim sağlanan 23 yönerge, 3 usul ve esaslar, 1 rehber ve 1 prosedür; üniversitelerin büyük çoğunluğunun bu konuda yönerge hazırlamış olduğunu göstermektedir. İncelenen dokümanlarda yer alan metinler, çizelgeler ve görsellerde yer alan veriler Excel tablosuna işlenmiş, frekans ve yüzde dağılımları oluşturulmuş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Üniversitelerdeki idari personel performans değerlendirme sistemlerinde kullanılan performans kriterlerinin dağılımı Çizelge 1’de gösterilmektedir.

Çizelge 1: Performans Değerlendirmede Kullanılan Performans Kriterleri

Kriter Türü	Üniversite Sayısı	Yüzde (%)
Mesleki yeterlilik	22	78,6
Davranışsal yeterlilik	20	71,4
Bireysel yeterlilik	15	53,6
Yönetsel yeterlilik	8	28,6
Hedef bazlı	5	17,8
Paydaş değerlendirmesi	4	14,3

İncelenen üniversitelerin büyük çoğunluğunda performans kriterlerinin mesleki ve davranışsal yeterlilik temelli olduğu görülmüştür. Hedef bazlı ve paydaş değerlendirmesine dayalı sistemlerin ise sınırlı sayıda üniversitede yer aldığı belirlenmiştir. Bu durum, kamu üniversitelerinde performans değerlendirme süreçlerinin daha çok bireysel yetkinlik ve disiplin temelli ölçütlere dayandığını göstermektedir.

Üniversitelerdeki idari personel performans değerlendirme sistemlerinde kullanılan değerlendiricilere ait dağılım Çizelge 2’de gösterilmektedir.

Çizelge 2: Performans Değerlendirmede Değerlendiriciler

Değerlendiriciler	Üniversite Sayısı	Yüzde (%)
1. ve/veya 2. amir	24	85,7
Çok kaynaklı (ast, üst, eş düzey)	4	14,3

Çizelge 2’deki veriler incelendiğinde performans değerlendirme sürecindeki değerlendiricilerin genel olarak 1. ve/veya 2. amir olduğu görülmektedir. Bu haliyle mevcut durumdaki performans değerlendirme sistemlerinin halen 6111 sayılı kanun ile 2011 yılında kaldırılan sicil sistemine benzediği söylenebilir. Ast, üst ve eş düzey çalışma arkadaşlarını değerlendirme sürecine dahil eden Batman Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi ve Kırklareli Üniversitesinin 360 derece performans değerlendirme sistemi gibi çok kaynaklı bir sistem

uyguladığı görülmektedir. Orta doğu Teknik Üniversitesinin amir yanında iş arkadaşlarını sürece dahil ederek kısmen çok kaynaklı değerlendirme yaptığı söylenebilir.

Üniversitelerdeki idari personel performans değerlendirme sistemlerinde kullanılan değerlendirme sıklıkları Çizelge 3’te gösterilmektedir.

Çizelge 3: Performans Değerlendirme Sıklığı

Değerlendirme Sıklığı ¹	Üniversite Sayısı	Yüzde (%)
Yıllık	21	77,8
Yıllık (ara değerlendirme)	4	14,8
6 aylık	2	7,4

Değerlendirme sıklığının incelenen üniversitelerde çoğunlukla yıllık olarak yapıldığı görülmektedir. Hedef odaklı değerlendirme yapan üniversiteler (Altınbaş Üniversitesi, Doğu Üniversitesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi) hedeflerin gerçekleşme düzeyini takip etmek için ara dönem değerlendirmeleri uygulamışlardır. Alanya Üniversitesi ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ise 6 aylık aralıkla değerlendirme yapmayı tercih etmişlerdir.

Performans değerlendirme sonuçlarının kullanım alanlarını içeren dağılım Çizelge 4’te gösterilmektedir.

Çizelge 4: Performans Değerlendirme Sonuçlarının Kullanım Alanları

Kullanım Alanı	Üniversite Sayısı	Yüzde (%)
Eğitim planlaması	22	78,6
Takdir / ödül / başarı belgesi	20	71,4
Ücret / prim / maaş artışı	11	39,3
Rotasyon / görev değişikliği	10	35,7
Kariyer planlaması / kariyer gelişimi	10	35,7
Terfi / görevde yükselme	10	35,7
Sözleşme yenileme / iş akdi feshi	3	10,7
Görevlendirme	2	7,1
İş geliştirme	2	7,1
İnsan kaynakları geliştirme	1	3,6
Kurumlar arası nakil	1	3,6

¹ Hitit üniversitesi değerlendirme sıklığı ile ilgili herhangi bir bilgi paylaşmamıştır.

İncelenen üniversitelerde performans değerlendirme sonuçlarının en yaygın kullanım alanının **eğitim planlaması** (%78,6) olduğu görülmektedir. Bunu **takdir ve ödül uygulamaları** (%71,4) izlemektedir. Performans sonuçlarının **ücret ve prim uygulamalarına** yansıtılması (%39,3) ile **rotasyon, kariyer planlaması ve terfi süreçlerinde** kullanılması (%35,7) orta düzeyde kalmaktadır. Buna karşın sözleşme yenileme, görevlendirme, iş geliştirme ve kurumlar arası nakil gibi alanlarda kullanım oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu bulgular, üniversitelerde performans değerlendirme sistemlerinin daha çok **eğitim ve motivasyon odaklı** kullanıldığını; stratejik insan kaynakları planlaması ve kariyer yönetimi ile entegrasyonunun ise sınırlı olduğunu göstermektedir.

İncelenen üniversitelerin çizelgelerde yer verilmeyen bazı farklı uygulamaları da bulunmaktadır. Bu farklılıklara aşağıda değinilmiştir.

1. Değerlendirme kriterlerine baktığımızda hedef bazlı kriterlerin varlığı yalnız vakıf üniversitelerinde görülmektedir. Diğerlerinden farklı olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi hizmet yılını (personelin üniversitede geçen hizmet süresi) performans kriteri olarak değerlendirmektedir.
2. Doğuş Üniversitesinde, idari kadro performans değerlendirme süreci, *Strateji ve Kalite Yönetim Sistemi (SKYSİS)* yazılım ortamında elektronik olarak yönetilmektedir. Performans değerlendirme yıllık olarak yapılsa da hedeflerin gerçekleşme durumlarının analiz edildiği ara değerlendirmeler de yapılmaktadır. Ara değerlendirme puanları yıl sonu değerlendirmelerine etki etmektedir. İstanbul Beykent Üniversitesi de aynı şekilde web-servis tabanlı işleyen SKYSİS yazılım sistemini kullanmaktadır. İki üniversite de çalışanların performansını faaliyet alanlarına göre sınıflandırarak değerlendirmektedir. Hitit Üniversitesi'nde performans değerlendirme *Performans İzleme Sistemi* programı üzerinden yapılmaktadır. Performans değerlendirmesi; Personel değerlendirme form sonuçlarına, Üniversite Bilgi Yönetim Sistemi (ÜBYS) ve diğer veri tabanlarından alınan verilere, Rektörlükçe belirlenen ölçütlere ve Personel değerlendirme kurulunun görüşlerine dayalı olarak yapılmaktadır. Personel değerlendirmesinde raporlanan dönem esas alınmakta olup değerlendirme sıklığı ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Dijital sistem kullanan bir başka üniversite de İstanbul Nişantaşı üniversitesidir. Vakıf üniversitelerinde dijital uygulamaların yaygın olduğu görülmektedir.
3. Batman Üniversitesi, değerlendirici değerlendirmesinin yanı sıra personelin katıldığı hizmet içi eğitim, aldığı sertifika, personele rektör tarafından verilen takdir ve teşekkür belgeleri ile personelin verdiği eğitim, seminer, konferansları da olumlu etki olarak değerlendirme kapsamına almıştır. Aynı zamanda adli ceza, disiplin cezası, olumsuz sicil notu ve iş günü kaybı (işe geç kalma, işten erken ayrılma, işe gelmeme) durumlarını da olumsuz etkileyecek şekilde değerlendirmeye almıştır. Benzer şekilde Kırklareli Üniversitesi de kesinleşmiş adli ceza ve disiplin cezasını değerlendirmede eksi puan olarak değerlendirmiştir.
4. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesinde en önemli farklılık, beklenenin üstünde performans gösteren personel için herhangi bir ödül, başarı belgesi ya da takdir öngörülmemesidir.

Daha çok beklenenin altında performans gösteren personele odaklanılmış, hizmet içi eğitim ve rotasyon şeklinde aksiyon planlanmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamu kurumların hizmetlerini etkili, verimli ve süresinde yerine getirebilmesi için personeline gereken özeni göstermesi gerekmektedir. Performans değerlendirmesi ile öznesi konumunda olduğu bir sürecin içerisinde yer alan personel kendisini kurumun değerli bir parçası olarak görebilecektir. Performansının gözlemlendiğini ve belirli sonuçları olduğunu bilen personel çaba göstermek konusunda daha hevesli olabilir. Kurumların bu konuda gereken hassasiyeti göstermesi, terk edilen uygulamaları sürdürmemesi, güncel gelişmeler ışığında uygulamalarını yenilemesi ve etkili bir performans değerlendirme sistemi belirlemesi gerekmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular göstermiştir ki, Türkiye’deki üniversitelerde idari personel performans değerlendirme sistemlerinin kurumsal düzeyde önemli farklılıkları bulunmaktadır. İncelenen üniversitelerin büyük bölümünde 2011 yılında uygulanmasına son verilen ve amir değerlendirmesine dayanan sicil sistemine benzer uygulamaların hâlâ yaygın olarak kullanıldığı; Yönetmelik taslağı ile öngörülen 360 derece performans değerlendirmenin (çok kaynaklı) ise sınırlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasında; geleneksel yöntemlerde tek bir form aracılığıyla gerçekleştirilen sürecin çok kaynaklı değerlendirmede değerlendirici sayısındaki artış ile yönetilmesi zor bir hal alması gösterilebilir (Uygur ve Sümerli Sarıgül, 2015).

Üniversitelerin büyük çoğunluğunda performans kriterlerinin mesleki ve davranışsal yeterlilik temelli olduğu, hedef bazlı ve paydaş değerlendirmesine dayalı sistemlerin ise sınırlı sayıda ve vakıf üniversitelerin yer aldığı görülmektedir. Bu durum hedef temelli sistemlerde süreci kolaylaştıran dijital sistemlerin vakıf üniversitelerinde mevcut olması ile açıklanabilir. Devlet üniversitelerinde ise hâlâ fiziksel olarak yürütülen süreçlerin zahmetli olduğu ve çok kaynaklı değerlendirmeye imkân tanımadığı düşünülebilir.

Üniversitelerin idari personeline yönelik performans değerlendirme sonuçlarını, en yoğun biçimde **eğitim planlaması (%78,6)** ve **takdir–ödül uygulamaları (%71,4)** ile ilişkilendirdiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, üniversitelerde performans değerlendirme süreçlerinin ağırlıklı olarak gelişim ve motivasyon odaklı kullanıldığını göstermektedir. Performans değerlendirme sistemlerinin temel amaçlarından biri çalışan gelişimini desteklemek olmakla birlikte sistemlerin aynı zamanda **stratejik karar süreçlerine entegre edilmesi** beklenmektedir. Ancak elde edilen bulgular, performans değerlendirme sonuçlarının kariyer planlaması, terfi ve görevde yükselme gibi alanlarda daha sınırlı düzeyde (%35,7) kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, üniversitelerde performans değerlendirme uygulamalarının henüz bütüncül bir stratejik insan kaynakları yönetimi aracına dönüşmediğini düşündürmektedir.

Performans sonuçlarının ücret ve prim uygulamalarına yansıtılma oranına bakıldığında (%39,3) görece düşük olması ve sözleşme yenileme, kurumlar arası nakil veya iş akdi feshi gibi daha bağlayıcı sonuçlarla nadiren ilişkilendirilmesi kamu üniversitelerinin mevzuat temelli sınırlılıkları ile açıklanabilir. Özellikle merkezi mevzuata tabi kurumlarda performansa dayalı

ücretlendirme mekanizmalarının sınırlı olması, performans sistemlerinin mali sonuçlara bağlanmasını güçleştirmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, üniversitelerde performans değerlendirme sistemlerinin kurumsal gelişim açısından önemli bir potansiyel taşıdığı; ancak stratejik insan kaynakları planlaması, kariyer yönetimi ve örgütsel performans entegrasyonu açısından geliştirilmesi gereken yönler bulunduğu söylenebilir. Çalışmanın bulguları, üniversitelerde idari personel performans değerlendirme süreçlerinin standartlaştırılmasına yönelik ulusal düzeyde rehber dokümanlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Üniversitelerin üst kuruluşları olan Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ve Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı öncülüğünde, özellikle bu çalışmada incelenen ve kendi değerlendirme sistemlerini uygulayan üniversitelerin varlığında yapılacak çalışmalar neticesinde üniversite idari personeli için ortak bir performans değerlendirme sistemi belirlenebilir.

Güncel değerlendirme sistemlerinin uygulanabilirliği açısından devlet üniversitelerinin de dijital sisteme geçmesi, bu konuda gerekli alt yapının sağlanması önem arz etmektedir. Bununla birlikte, çok kaynaklı değerlendirme yöntemlerinin pilot uygulamalarla test edilmesi ve değerlendirici eğitimlerinin artırılması performans yönetimi süreçlerinin etkinliğini artırabilir.

Bu araştırma yalnızca üniversitelerin kamuya açık dokümanlarıyla sınırlı olduğundan uygulamadaki farklılıkları kapsamamaktadır. Gelecek çalışmalarda idari personel ve yöneticilerle yapılacak saha araştırmaları, performans değerlendirme sistemlerinin uygulanabilirliği ve algılanan etkileri hakkında daha kapsamlı sonuçlar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Balçık, P. Y., Yenilmez, K., & Şahin, S. P. (2016). Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri'nde bireysel performans değerlendirme süreci. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(1), 87-99.
- Erbaş, M. S. (2019). *Kamu kurumlarında bireysel performans yönetimi ve değerlendirme sistemi: Kamu çalışanları ile yapılan bir araştırma* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi).
- Koruk, A. (2023). Türk kamu yönetiminde bireysel performans değerlendirme ve değerlendirme önündeki engeller. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(2-1), 166-183.
- Nemutlu, M. C. (2017). *Performans değerlendirme ve performans değerlendirme yöntemleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tunçbilek, M.M. ve Çelik, A. 2020. Kamu Kurumlarında Uygulanacak Yeni Performans Değerlendirme Sistemine Yönelik Kamu Çalışanlarının Algısı: Karabük Valiliği Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(2), 1129-1154
- Turgut, H. (2001). Geleneksel performans değerlendirme yöntemlerine yeni bir alternatif: 360 derece performans değerlendirme yöntemi. *Sayıştay Dergisi*, (42), 56-68.

Uygun, S. V. (2019). *Ülke ve kurum örnekleri ile kamu personel yönetimi kapsamında performans değerlendirme*. Ankara: İksad Yayınevi.

Uygur, A., ve Sümerli Sarıgül, S. (2015). 360 derece performans değerlendirme ve geri bildirim sistemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 189-201.
<https://izlik.org/JA42XF39MX>

Yılmaz Çelik, O. (2022). *Performans değerlendirme sistemleri ve Yükseköğretim kurumlarında bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Antalya Bilim Üniversitesi).

Yükseköğretim Kurulu. (1981). 25, Ocak, 2026 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişim sağlanmıştır.

ÜLKE MARKALAMASI TÜKETİCİ DÜŞMANLIĞININ OLUMSUZ ETKİLERİNİ AZALTABİLİR Mİ? ÜRÜN VE TURİZM HİZMETLERİ BAĞLAMINDA KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA

Yüksek Lisans Öğrencisi Emine TURGUT

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

emineturgut96@gmail.com – 0009-0001-6261-170X

Dr. Öğr. Üyesi Fuat EROL

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

ferol@kmu.edu.tr – 0000-0002-0923-380X

Özet

Küreselleşme ve teknoloji, ülkelerin yalnızca ekonomik ve politik aktörler olarak değil, aynı zamanda algılar ve imajlar üzerinden rekabet eden markalar olarak da değerlendirilmesine neden olmaktadır. Tüketicilerin yabancı ürün ve hizmetlere yönelik tutumları, ülke markalaması ve tüketici düşmanlığı gibi olumlu ve olumsuz birtakım unsurlara bağlı olarak şekillenmektedir. Bu unsurlardan tüketici düşmanlığı bireylerin tarihsel, siyasi, ekonomik ya da sosyal nedenlerle bir ülkeye yönelik geliştirdikleri olumsuz tutumların (öfke, kırgınlık vb.), o ülkeye ait ürün ve hizmetleri satın almama eğilimi şeklinde ortaya çıkmasını ifade eden güçlü bir olumsuz duygu olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan ülke markalaması ise bir ülkenin kültürel, ekonomik ve siyasi değerlerini stratejik bir iletişimle yöneterek küresel ölçekte farklılaşmış bir prestij ve rekabet avantajı yaratılması sürecidir. Bu süreç, sadece ürün temelli rekabeti destekleyen bir pazarlama aracı değil, aynı zamanda ülkelerin uluslararası algılarını dönüştürmeye yönelik bir yumuşak güç unsuru olarak da ele alınmaktadır. Bu bağlamda kültürel değerler, deneyim anlatıları ve olumlu hizmet temaslarıyla inşa edilen ülke markalarının, özellikle turizm bağlamında tüketici düşmanlığının etkilerini yumuşatabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, tüketici düşmanlığının ürünler ve turizm hizmetleri üzerindeki etkilerini kavramsal düzeyde ele almak ve ülke markalamasının bu olumsuz etkileri azaltmadaki rolünü tartışmaktır. Çalışmada, tüketici düşmanlığının boyutları literatür ışığında ele alınmakta; özellikle turizm sektörü, deneyimsel ve duygusal bir yapı sergilediğinden, tüketici düşmanlığının hizmet temelli tüketim üzerindeki yansımaları vurgulanmaktadır. Böylelikle bu çalışma, tüketici düşmanlığı ile ülke markalaması arasındaki teorik ilişkiyi ortaya koyarken, uygulamada özellikle turizm sektörünün olumsuz algılarla başa çıkabilmesine yönelik stratejik bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Düşmanlığı, Ülke Markalaması, Yumuşak Güç, Turizm Pazarlaması, Uluslararası Pazarlama

COULD COUNTRY BRANDING MITIGATE THE NEGATIVE EFFECTS OF CONSUMER ANIMOSITY? A CONCEPTUAL DISCUSSION IN THE CONTEXT OF PRODUCTS AND TOURISM SERVICES

Abstract

Globalization and technology have led to countries being evaluated not only as economic and political actors, but also as brands competing through perceptions and images. Consumers' attitudes toward foreign products and services are shaped by a number of positive and negative factors, such as country branding and consumer animosity. Consumer animosity stands out as a strong negative emotion, reflecting individuals' tendency to avoid purchasing products and services from a country due to negative attitudes (e.g., anger, resentment) developed for historical, political, economic, or social reasons. On the other hand, country branding is the process of creating differentiated prestige and competitive advantage on a global scale by managing a country's cultural, economic, and political values through strategic communication. This process is considered not only a marketing tool supporting product-based competition, but also a soft power element aimed at transforming countries' international perceptions. In this context, it is argued that country brands built upon cultural values, experiential narratives, and positive service encounters can mitigate the effects of consumer animosity, particularly in the context of tourism. Therefore, the aim of this study is to conceptually examine the effects of consumer animosity on products and tourism services and to discuss the role of country branding in mitigating these negative effects. The study examines the dimensions of consumer animosity in light of the literature, particularly emphasizing its impact on service-based consumption, given that the tourism sector exhibits an experiential and emotional structure. Thus, this study reveals the theoretical relationship between consumer animosity and country branding, while offering a strategic evaluative framework for how the tourism sector, in particular, can cope with negative perceptions in practice.

Keywords: Consumer Animosity, Country Branding, Soft Power, Tourism Marketing, International Marketing

1. GİRİŞ

Küreselleşme, dijitalleşme ve uluslararası ticaretin hız kazanmasıyla birlikte ülkeler yalnızca ekonomik ve politik aktörler olarak değil; aynı zamanda algılar, imajlar ve semboller üzerinden rekabet eden markalar hâline gelmiştir. Günümüzde tüketiciler, ürün ve hizmetlere yönelik tercihlerini yalnızca fiyat, kalite ya da işlevsellik gibi rasyonel ölçütlere dayanarak değil; ülkeler hakkında sahip oldukları genel algılar, duygular ve tutumlar doğrultusunda da şekillendirmektedir (Köroğlu & Yıldız, 2022). Bu durum, özellikle menşe ülke etkisi, ülke imajı ve marka çağrışımları gibi kavramların tüketici davranışları üzerindeki belirleyici rolünü daha görünür hale getirmektedir (Aydoğan, 2019; Türk, 2020).

Literatür incelendiğinde dikkat çeken olgulardan biri tüketici düşmanlığıdır. Zira tüketici düşmanlığı, bireylerin belirli bir ülkeye yönelik tarihsel, siyasi, ekonomik ya da sosyal nedenlerle geliştirdikleri olumsuz duyguların, o ülkeye ait ürün ve hizmetleri satın almama, onları almaktan kaçınma eğilimi şeklinde ortaya çıkmasıdır (Kiracı & Kayabaşı, 2018; Yurcu ve Eryiğit, 2019). Araştırmalar, bu tür düşmanlıkların kalite algısından bağımsız biçimde tüketici tercihlerine yansıdığını ve satın alma niyetini doğrudan olumsuz etkilediğini göstermektedir (Öztürk vd., 2019; Yener, 2022).

Ülkeler, bu olumsuz algılarla başa çıkabilmek amacıyla giderek daha fazla ülke markalaması stratejilerine yönelmektedir (İnaç & Yacan, 2018). Bu anlamda ülke markalaması; ülkenin ekonomik, kültürel, sosyal ve politik değerlerini bütüncül bir çerçevede ele alarak hem dış hedef kitleler hem de iç kamuoyu nezdinde olumlu ve tutarlı bir imaj inşa etmeyi amaçlayan stratejik bir süreçtir (Mariutti & Giraldi, 2014; Özüdoğru & Yüksel, 2019). Bu süreç, yalnızca ihracat ürünlerinin rekabet gücünü artırmakla sınırlı kalmayıp; turizm, yatırım, kamu diplomasisi ve uluslararası itibar gibi alanları da kapsayan çok kapsamlı bir yapıya sahiptir (İnaç & Yacan, 2018).

Özellikle turizm sektörü, ülke markalamasının ve imaj yönetiminin en görünür olduğu alanlardan biridir. Turizm hizmetlerinin soyut, deneyimsel ve duygusal niteliği, tüketici algılarının ve ülke imajının satın alma kararları üzerindeki etkisini daha da güçlendirmektedir (Köroğlu & Yıldız, 2022). Bununla birlikte, uluslararası literatürde tüketici düşmanlığına ilişkin çalışmaların sayısı artmakla birlikte, bu olgunun turizm ürünleri satın alma davranışları üzerindeki etkilerini ele alan araştırmaların sınırlı kaldığı görülmektedir (Campo & Alvarez, 2017). Dahası, kamu diplomasisinin alt alanlarından biri olarak değerlendirilen turizm diplomasisi ve ülke markalaması yaklaşımlarının, tüketici düşmanlığı gibi olumsuz algılarla ilişkisi literatürde yeterince bütüncül biçimde ele alınmamıştır (Sancar, 2017). Bu nedenle, tüketici düşmanlığının turizm tercihleri üzerindeki etkileri ile ülke markalamasının bu etkileri azaltma potansiyeli, birlikte ele alınması gereken önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında tüketici düşmanlığı olgusu ürünler ve turizm hizmetleri kapsamında irdelenmiş; ülke markalaması ise bir yumuşak güç aracı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak tüketici düşmanlığı kavramı ve boyutları ele alınmış, ardından ülke markalaması kavramı açıklanıp ülke markalamasının bu olumsuz tutumlar üzerindeki dengeleyici rolü tartışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tüketici Düşmanlığı

Tüketici düşmanlığı, küresel pazarlamada tüketicilerin belirli bir ülkeye yönelik geliştirdikleri olumsuz duyguların, o ülkeye ait ürün ve hizmetleri satın alma davranışlarına yansımaları olarak tanımlanmaktadır (Hacıoğlu vd., 2013). Bu olumsuz tutumlar çoğunlukla tarihsel çatışmalar, siyasi gerilimler, ekonomik anlaşmazlıklar veya sosyo-kültürel farklılıklar gibi ülke temelli nedenlerden beslenmektedir (Yurcu & Eryiğit, 2019). Aslında tüketici düşmanlığı, yalnızca ürün özellikleriyle açıklanamayan; ülkeye ilişkin algı, tutum ve deneyimlerle şekillenen daha geniş bir yapı sergilemektedir (Özçelik, 2021; Türk, 2020). Yapılan çalışmalar incelendiğinde tüketici düşmanlığı boyutlara ayrılmış ve ilk olarak Klein ve arkadaşları 1998 yılında savaş düşmanlığı ve ekonomik düşmanlık olmak üzere kavramı iki boyut üzerinden incelemiştir. Sonrasında yapılan çalışmalarda boyutlar çeşitlenmiş; savaşa bağlı düşmanlık, ekonomik düşmanlık, dinsel düşmanlık, kişisel zihniyet düşmanlığı, sosyo-kültürel düşmanlık ve politik düşmanlık gibi alternatif boyutlar öne sürülmüştür (Hacıoğlu vd., 2013; Kiracı & Kayabaşı, 2018). Savaş düşmanlığı, tarihi olaylardan kaynaklanırken; ekonomik düşmanlık, ticaret ihtilallerinden kaynaklanan olumsuz duyguları ifade etmektedir. Savaş düşmanlığı, geçmişte yaşanan olumsuz deneyimlerden dolayı kuşaktan kuşağa geçebilirken, ekonomik düşmanlık daha durumsaldır ve günlük yaşamla ilişkilidir. Dinsel düşmanlık, inanç sistemleri arasındaki farkların ve çatışmaların tüketime yansımalarıyla, kişisel zihniyet düşmanlığı, bireylerin belirli bir topluma veya rejime duyduğu olumsuz yargılardan kaynaklanmaktadır. Sosyo-kültürel düşmanlık, yaşam tarzı ve toplumsal değerlerin uyuşmazlığından kaynaklanırken, politik düşmanlık, bir ülkenin iç politikalarına karşı duyulan olumsuz duyguları içermektedir (Kiracı & Kayabaşı, 2018; Yurcu & Eryiğit, 2019).

Kiracı ve Kayabaşı (2018) ile Çatlı (2021), tüketici düşmanlığının çok boyutlu yapısını farklı kaynaklardan beslenen örneklerle temellendirmektedir. Yazarlara göre tüketici düşmanlığı; Kıbrıs meselesi veya Gazze Şeridi gibi bölgesel ihtilaflardan, Türkiye-Yunanistan ve Meksika-ABD arasındaki sınır anlaşmazlıklarından veya İran-Irak ve ABD-Japonya örneklerinde görülen tarihsel savaş kırılganlıklarından kaynaklanabilmektedir. Bunun yanı sıra İsrail-Filistin gerilimi veya Danimarka-Müslüman coğrafyası eksenindeki din temelli çatışmalar, ABD'nin Rusya, Küba ve Kuzey Kore ile yaşadığı ekonomik-diplomatik krizler ve bireylerin şahsi kanaatlerinden doğan kişisel zihniyet düşmanlığı, bu kavramın beslendiği ana damarları oluşturmaktadır (Çatlı, 2021; Kiracı & Kayabaşı, 2018).

Literatürde tüketici düşmanlığı kavramı sıklıkla tüketici etnosentrizmi ile birlikte ele alınmasına karşın (Akdoğan vd., 2012; Çatlı, 2021; Kiracı & Kayabaşı, 2018), bu iki kavram arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Tüketici etnosentrizmi, bireylerin kendi ülkelerinin ekonomik refahını desteklemek amacıyla yerli ürünleri tercih etmeleri ve yabancı ürünleri ahlaki ya da ekonomik gerekçelerle reddetmeleri anlamına gelirken; tüketici düşmanlığı belirli bir ülkeye yönelik hedeflenmiş olumsuz tutumları ifade etmektedir (Yener, 2022). Şöyle ki etnosentrik bir tüketici, yerli alternatif bulunmadığında yabancı ürün satın almaya açık olabilirken; düşmanlık hissi taşıyan tüketiciler, alternatifler mevcut olsun ya da olmasın, belirli ülkelere ait ürün ve hizmetleri bilinçli biçimde reddedebilmektedir (Akdoğan vd., 2012; Hacıoğlu vd., 2013).

Tüketici düşmanlığı, özellikle uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren ve faaliyet göstermeyi düşünen işletmeler ve ülkeler açısından önemli bir risk alanı oluşturmaktadır. Araştırmalar, tüketici düşmanlığının yabancı ürünlere yönelik satın alma niyetini anlamlı biçimde azalttığını ve bu etkinin zaman zaman ürün kalitesi algısından daha baskın hale gelebildiğini ortaya koymaktadır. Olumsuz ülke imajı, tüketicilerin zihninde ürünle ilgili genellemelere yol açarak, markaların rekabet gücünü zayıflatmaktadır (Türk, 2020; Yeşil & Ünsalan, 2021).

Tüketici düşmanlığı, aynı zamanda boykot davranışlarıyla da yakından ilişkilidir. Tüketiciler, sahip oldukları satın alma gücünü bir protesto aracı olarak kullanarak, siyasi veya ekonomik nedenlerle hoşnutsuzluk duydukları ülkelere ait ürün ve hizmetleri bilinçli biçimde satın almamayı tercih edebilmektedir (Akdoğan vd., 2012; Kiracı & Kayabaşı, 2018; Yener, 2022). Bu boykotlar her zaman işletmelerin doğrudan uygulamalarından kaynaklanmamakta; ülkeler arası ilişkiler, medya söylemleri ve kamuoyunda oluşan algılar da belirleyici rol oynamaktadır (Kiracı & Kayabaşı, 2018).

Tüketici düşmanlığı, ülkeler açısından yalnızca pazarlama temelli bir sorun değil; aynı zamanda imaj, itibar ve uluslararası ilişkiler boyutları bulunan çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Özmen & Çamcı, 2023; Türk, 2020). Küresel rekabet ortamında ülkelerin, bu olumsuz tutumlarla yalnızca fiyat veya ürün kalitesi üzerinden değil; algı yönetimi, stratejik iletişim ve yumuşak güç temelli ülke markalaması stratejileri aracılığıyla mücadele etmeleri gerekmektedir (Anholt, 2007; Bahar & Caymaz, 2024; Nas, 2021).

Tüketici düşmanlığının etkileri yalnızca fiziksel ürünlerle sınırlı kalmamakta; bu etkiler, hizmet sektöründe de güçlü biçimde kendini hissettirmektedir. Özellikle yüksek temas düzeyi, deneyimsel tüketim yapısı ve sembolik anlamlar içermesi nedeniyle turizm sektörü, ülkelere yönelik olumsuz algılardan doğrudan etkilenmektedir (Avraham, 2015; Özçelik, 2021). Turizm hizmetlerinin soyut yapısı ve satın alma öncesinde test edilememesi gibi faktörler, tüketicilerin karar sürecinde ülke imajı, güven algısı ve duygusal yakınlık gibi faktörlere daha fazla başvurmasına neden olmaktadır (Kılıç & Eleren, 2009; Türk, 2020). Bu durum, belirli bir ülkeye yönelik siyasi, ekonomik ya da toplumsal temelli olumsuz algıların, turizm talebinde ani ve keskin düşüşlere sebep olabilmesini mümkün kılmaktadır (İnaç & Yacan, 2018). Bu olumsuz algıların tüketici düşmanlığının turizm sektörü üzerindeki etkileri, yalnızca destinasyon tercihlerinin değişmesiyle sınırlı kalmamakta; turistlerin algıladığı risk düzeyi, hizmetten beklentileri ve deneyim sonrası değerlendirmeleri üzerinde de belirleyici olmaktadır (Özçelik, 2021; Özmen & Çamcı, 2023). Literatürde, ülkeler arası siyasi gerilimler, ekonomik yaptırımlar veya olumsuz medya söylemlerinin, potansiyel turistlerin seyahat kararlarını ertelemesine ya da alternatif destinasyonlara yönelmesine neden olduğu vurgulanmaktadır (Avraham, 2015; İnaç & Yacan, 2018). Bu çerçevede, turizm sektörünün olumsuz ülke algılarından doğrudan etkilenmesi, ülke markalamasının tüketici düşmanlığı kaynaklı tutumları yumuşatmadaki potansiyelini tartışmayı gerekli kılmaktadır.

2.2. Ülke Markalaması

Ülke markalaması, bir ülkenin uluslararası arenada ürünler, hizmetler ve sunduğu deneyimler aracılığıyla nasıl algılandığının yönetilmesini ifade eden geniş ve kapsamlı bir süreçtir (Özüdoğru & Yüksel, 2019). Bu süreçte ülkeler, yalnızca ekonomik ya da politik özellikleriyle

değil; kültürel değerleri, üretim gücü, teknolojik altyapısı ve yaşam tarzı çağrışımlarıyla da tüketicilerin zihninde konumlanmaktadır (İnaç & Yacan, 2018). Ülke markalaması, bu algıların tutarlı bir tarzda tasarlanmasını ve hedef kitlelerde olumlu çağrışımlar oluşturulmasını amaçlamaktadır (Bahar & Caymaz, 2024). Kısaca ülke markalamasının ana hedefi, uluslararası alanda ülkenin bilinirliğini ve etkisini yükseltecek, çekici ve olumlu bir algı oluşturmaktır (Özüdoğru & Yüksel, 2019).

Bu algıyı oluşturmada rol oynayan yardımcı kavramlardan ilki menşe ülke kavramıdır. Menşe ülke kavramı literatürde genellikle "made in..." ifadesiyle anılır ve bir işletme, ürün veya hizmetin nihai kullanıcının zihnindeki kaynak ülkesini temsil etmektedir (Özüdoğru & Yüksel, 2019). Yani menşe ülke etkisi, tüketicilerin bir ürünün kalitesini, güvenilirliğini ve prestijini değerlendirirken ürünün ait olduğu ülkeyi bir ipucu olarak kullanmalarını ifade etmektedir. Tüketiciler, tanımadıkları ya da sınırlı bilgiye sahip oldukları ürünlerde menşe ülke bilgisini kalite göstergesi olarak değerlendirmekte; bu durum satın alma niyetini doğrudan etkilemektedir (Aydoğan, 2019). Ürünler açısından bakıldığında ülke markalaması, özellikle menşe ülke etkisi üzerinden tüketici algılarını şekillendirmektedir. Bazı ülkeler belirli ürün kategorileriyle olumlu biçimde eşleşirken, bazı ülkeler ise olumsuz çağrışımlar nedeniyle dezavantajlı bir konumda yer alabilmektedir (Öztürk & Özdemir Çakır, 2015; Yeşil & Ünsalan, 2021).

Ülke markalamasının temel bileşenlerinden bir diğeri ise ülke imajıdır. Ülke imajı, bireylerin bir ülkeye ilişkin ekonomik, politik, kültürel ve sosyal değerlendirmelere sahip bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır (İnaç & Yacan, 2018; Köroğlu & Yıldız, 2022; Türk, 2020). Bu imaj, tarihsel olaylar, medya temsilleri, kültürel etkileşimler ve kişisel deneyimler aracılığıyla zaman içinde şekillenmektedir (Arı & Madran, 2011). Literatürde ülke imajı; genel ülke imajı, ürün-ülke imajı ve ürün imajı olmak üzere farklı düzeylerde ele alınmakta ve bu algıların tüketici davranışlarını farklı düzeylerde etkilediği görülmektedir (Köroğlu & Yıldız, 2022).

Bu çerçevede ülke imajı, yabancı ürün satın alma niyeti üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Olumlu bir ülke imajı, ürün imajını destekleyerek yabancı ürünlere yönelik talebi yükseltebilirken; olumsuz bir ülke imajı, ürün kalitesi algısından bağımsız olarak satın alma niyetini zayıflatabilmektedir. Özellikle ekonomik veya siyasi nedenlerle oluşan olumsuz ülke algıları, tüketicilerin yabancı ürünlere karşı mesafeli yaklaşmasına neden olabilmektedir (Türk, 2020).

Ülke markalaması yalnızca somut ürünlerle sınırlı olmayıp, hizmet sektöründe özellikle turizm alanında daha güçlü ve doğrudan etkiler oluşturmaktadır. Turizm hizmetleri, soyut ve deneyimsel yapıları nedeniyle tüketicilerin ülkeye yönelik genel hislerinden yoğun biçimde etkilenmektedir (Kılıç & Eleren, 2009). Tüketiciler turizm tercihlerini belirlerken fiyat ve hizmet kalitesinin yanı sıra, ülkeye duyulan güven, kültürel çekicilik ve duygusal yakınlık gibi unsurları da dikkate almaktadır. Bu nedenle ülke imajı, turistik destinasyon tercihlerinde kritik bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır (Öztürk & Özdemir Çakır, 2015).

Literatürde, ülke imajının turizm tercihlerinde ülke itibarına kıyasla daha etkili olabildiği; özellikle destinasyon algısının, tüketicilerin seyahat niyetleri üzerinde kayda değer bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu durum, ülke markalamasının turizm sektöründe yalnızca

ekonomik değil, aynı zamanda bilişsel ve duygusal bir değer sunduğunu göstermektedir (Öztürk & Özdemir Çakır, 2015).

Sonuç olarak ülke markalaması, ürünler ve hizmetler aracılığıyla ülkelerin uluslararası alandaki algılarını şekillendiren stratejik bir süreçtir. Menşe ülke etkisi, ülke imajı ve tüketici algıları üzerinden işleyen bu süreç, özellikle olumsuz ülke algılarının baskın olduğu durumlarda daha da önem kazanmaktadır. Bu noktada ülke markalaması, tüketici tutumlarını yeniden çerçeveleyebilecek ve olumsuz algıları dengeleyebilecek bir zemin sunmaktadır. Bu zemin, özellikle tüketici düşmanlığının etkilerinin tartışılacağı bir sonraki bölüm için kritik bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

2.3. Ülke Markalaması Tüketici Düşmanlığının Etkilerini Azaltabilir mi?

Tüketici düşmanlığı, belirli bir ülkeye yönelik olarak gelişen olumsuz tutumların, o ülkeye ait ürün ve hizmetlere yönelik satın alma niyetini, kalite değerlendirmelerinden bağımsız biçimde olumsuz etkileyebilmesi nedeniyle ülkeler açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Literatürde bu olgunun, özellikle olumsuz ülke imajı ve ekonomik ya da siyasi düşmanlık algılarıyla birlikte yabancı ürün satın alma niyetini güçlü biçimde zayıflatığı vurgulanmaktadır (Akdoğan vd., 2012; Türk, 2020; Yener, 2022). Bu aşamada, ülke markalamasının sadece tanıtım çalışmalarıyla yetinmeyip, kamuoyu algısını yönetme ve karşılıklı bağlar kurma temeline dayanan bir "yumuşak güç" aracı olarak kullanılıp kullanılamayacağı meselesi ön plana çıkmaktadır.

Ülke markalamasına, yumuşak güç stratejisi anlayışıyla baktığımızda, tüketicilerin zihninde yer alan olumsuz ülke çağrışımlarını doğrudan karşıtlık üretmeden dönüştürme potansiyeline sahiptir (Nas, 2023). Literatürde açık biçimde ülke imajının, bireylerin bir ülkeye ve o ülkenin ürünlerine ilişkin genel değerlendirmelerini şekillendirdiği; bu imajın da satın alma niyetini dolaylı ya da doğrudan etkilediğini ortaya koyan araştırmalar olduğu görülmektedir (Büyükyıldırım & Büyükdoğan, 2019; Köroğlu & Yıldız, 2022; Türk, 2020). Bu açıdan ülke markalaması, sert politik söylemler yerine kültürel, ekonomik ve sembolik unsurlar aracılığıyla algıların yumuşatılmasını mümkün kılmaktadır (Nas, 2023).

Benzer bir stratejinin yansımaları markaların reklam yönetiminde de gözlemlenmektedir. Nitekim Torlak ve diğerlerinin (2025) yapmış oldukları araştırmada boykot edilen bazı markaların, özellikle muhafazakâr kesime hitap eden dini çağrışımlar yapan reklam kampanyaları yaptıklarını veya muhafazakâr kesimin beğenisini kazanmış ünlü kişileri kullanarak, boykotu aşmaya yönelik onarıcı stratejiler geliştirdiklerini vurgulamışlardır.

Ürünler açısından bakıldığında tüketici düşmanlığının etkileri daha dirençli ve kalıcı olabilmektedir. Menşe ülke etkisi, tüketicilerin ürün kalitesini değerlendirirken kullandıkları temel ipuçlarından biri olduğundan, olumsuz ülke algıları ürün imajını doğrudan zedeleyebilmektedir (Özçelik, 2021). Tüketiciler, belirli bir ülkeye karşı düşmanlık hissettiklerinde, o ülkeye ait ürünleri kalite algısından bağımsız olarak reddedebilmekte veya başka seçeneklere yönelmektedir (Aydoğan, 2019; Türk, 2020). Bu durum, ürün temelli tüketimde ülke markalamasının etkisinin sınırlı ve uzun vadede ortaya çıkan bir süreç olmasına neden olabilmektedir.

Buna karşılık, turizm hizmetleri bağlamında ülke markalamasının tüketici düşmanlığının etkilerini azaltma potansiyeli daha yüksek olabilir: Turizm, deneyimsel ve duygusal yönü güçlü bir hizmet alanı olduğundan, tüketicilerin karar süreçlerinde yalnızca rasyonel değerlendirmeler değil; güven, çekicilik, merak ve duygusal yakınlık gibi unsurlar da belirleyici olmaktadır (Köroğlu & Yıldız, 2022). Ülke imajı ve destinasyon algısı, turistlerin seyahat niyetlerinde merkezi bir rol oynamakta, hatta bazı durumlarda ülke itibarına kıyasla daha belirleyici olabilmektedir (Öztürk & Özdemir Çakır, 2015).

Bu durum, ülke markalamasının turizm alanında bir yumuşak güç unsuru olarak işlev görebileceğini göstermektedir. Olumsuz siyasi ya da ekonomik algılara rağmen, kültürel miras çekiciliği, misafirperverlik, doğal güzellikler ve deneyim temelli anlatılar aracılığıyla ülkeye yönelik daha olumlu çağrışımlar oluşturulabilmektedir (İnaç & Yacan, 2018; Özudoğru & Yüksel, 2019). Turizm deneyimi sırasında kurulan bireysel temaslar ve olumlu hizmet deneyimleri, tüketicilerin zihnindeki genellenmiş olumsuz ülke algılarını zayıflatabilmekte ve uzun vadede ülke imajının yeniden şekillenmesine katkı sağlayabilmektedir.

Literatürde, ülke imajının ve menşe ülke algısının yalnızca yabancı tüketiciler üzerinde değil, ülkenin kendi vatandaşlarının marka ve destinasyon tercihleri üzerinde de etkili olduğu vurgulanmaktadır (Öztürk & Özdemir Çakır, 2015). Bu bulgu, ülke markalamasının yalnızca uluslararası pazarlara yönelik değil, yerel pazardaki hedef kitleyi de kapsayan çok yönlü bir strateji olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Güçlü ve tutarlı bir ülke markası, tüketici düşmanlığının yol açtığı olumsuzlukları tamamen ortadan kaldırmaya da bu etkilerin şiddetini azaltabilen bir tampon mekanizma işlevi görebilmektedir.

Literatürdeki geçmiş bulgular, olumlu bir ülke imajının, tüketicilerin siyasi ya da ekonomik gelişmelerden kaynaklanan olumsuz duygularını anlamlandırma ve yeniden çerçeveleme sürecinde önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır (Köroğlu & Yıldız, 2022; Türk, 2020). Yapılan araştırmalar, güçlü bir ülke markasının, tüketicilerin bir ülkeye karşı duyduğu düşmanlık ile o ülkenin ürünlerini reddetme davranışı arasındaki ilişkiyi zayıflatabildiğini göstermektedir (Bahar & Caymaz, 2024; Nas, 2023). Bu durum, pazarlama stratejilerinde kullanılan onarıcı iletişim süreçlerinin, boykot edilen markaların hedef kitle nezdindeki algısını yeniden inşa etmede etkili birer araç olarak kullanılmasıyla da desteklenmektedir (Torlak vd., 2025).

Öte yandan, ülke markalamasının bir yumuşak güç unsuru olarak başarısı, ürünlerin somut yapısından ziyade hizmetlerin deneyimsel doğasında daha belirgin hale gelmektedir (Bahar & Caymaz, 2024; Nas, 2023). Geçmiş çalışmalar, kriz dönemlerinde destinasyon imajı onarım stratejilerinin, kültürel miras ve misafirperverlik anlatıları üzerinden yürütüldüğünde tüketici düşmanlığının keskinliğini daha etkili bir şekilde yumuşattığını vurgulamaktadır (Avraham, 2015; İnaç & Yacan, 2018). Turizm bağlamında kurulan bireysel temaslar, tüketicinin zihnindeki genellenmiş "düşman ülke" algısını kişisel ve olumlu deneyimlerle yer değiştirerek, ülke markalamasının stratejik bir iletişim aracı olarak işlev görmesini sağlamaktadır (Özçelik, 2021; Özudoğru & Yüksel, 2019).

Neticede ülke markalaması tüketici düşmanlığını doğrudan ortadan kaldıran bir araç olmaktan ziyade, bu olgunun tüketici davranışları üzerindeki etkilerini yumuşatan stratejik bir yaklaşım

olarak değerlendirilebilir. Özellikle turizm hizmetleri bağlamında, deneyimsel tüketim ve duygusal bağlar sayesinde ülke markalaması, olumsuz algıların yeniden çerçevelenmesine olanak tanımaktadır. Bu yönüyle ülke markalaması, ürün temelli tüketimde sınırlı; turizm alanında ise daha güçlü bir yumuşak güç aracı olarak öne çıktığını söylemek mümkündür.

3. SONUÇ

Bu çalışma, tüketici düşmanlığı ve ülke markalaması literatürlerini ürünler ve turizm hizmetleri bağlamında birlikte ele alarak, ülke markalamasının tüketici düşmanlığının etkilerini azaltma potansiyelini kavramsal düzeyde tartışmayı amaçlamıştır. Literatürde tüketici düşmanlığının, özellikle menşe ülke etkisi ve olumsuz ülke imajı ile birlikte yabancı ürünlere yönelik satın alma niyetini güçlü biçimde zayıflatığına dair bulguların ağırlık kazandığı görülmektedir (Aydoğan, 2019; Türk, 2020; Öztürk vd., 2019; Yener, 2022). Bu tablo, ülkelerin artık yalnızca ürün temelli rekabet stratejileriyle değil, algı ve imaj yönetimine dayalı daha bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın kavramsal değerlendirmeleri, tüketici düşmanlığının ürünler ve hizmetler üzerinde farklı biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Fiziksel ve somut nitelikleri ön planda olan ürünlerde, menşe ülke algısının kalite değerlendirmeleriyle iç içe geçmesi nedeniyle, tüketici düşmanlığının etkileri daha kalıcı ve dirençli olabilmektedir (Kıracı & Kayabaşı, 2018). Öte yandan turizm gibi deneyimsel, duygusal ve soyut boyutu ağır basan hizmet alanlarında, ülke imajı ve algısal unsurlar karar süreçlerinde çok daha belirleyici bir rol üstlenmektedir (Öztürk & Özdemir Çakır, 2015; Köroğlu & Yıldız, 2022). Bu ayrışma, ülke markalamasının tüketici düşmanlığına karşı göstereceği direncin veya çözüm kapasitesinin tüketim bağlamına göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bu noktada ülke markalaması, özellikle turizm sektörü için vazgeçilmez bir "yumuşak güç" unsuru olarak konumlanmaktadır. Kültürel değerler, tarihsel miras, yaşam tarzı ve deneyim anlatıları üzerine inşa edilen güçlü ülke markaları, siyasi ya da ekonomik gerginliklerin yarattığı olumsuz duvarları doğrudan yıkmak yerine, tüketicinin zihninde bu duvarların etrafından dolanan yeni ve pozitif çağrışımlar üretme potansiyeline sahiptir. Turizm deneyimi sırasında kurulan birebir temaslar ve nitelikli hizmet sunumu, genelleyici ülke algılarının bireysel düzeyde revize edilmesini sağlayarak düşmanlık duygusunun keskinliğini yumuşatabilmektedir (Özüdoğru & Yüksel, 2019).

Teorik açıdan bu çalışma, tüketici düşmanlığı literatürünü ülke markalaması ve yumuşak güç perspektifiyle birlikte ele alarak, ürün ve hizmet ayrımı üzerinden kavramsal bir bütünlük sunmasıdır. Bu yaklaşım, tüketici düşmanlığının homojen bir etki yaratmadığını; aksine sektörel yapıya ve tüketim türüne göre farklılaştığını göstermektedir. Pratik açıdan bakıldığında ise çalışma; ülke markalama ve kamu diplomasisi stratejilerinin sadece birer pazarlama faaliyeti olarak görülmemesi gerektiğini vurgular. Bu stratejiler, kriz ve algı bozulması dönemlerinde ülkeler için hayati birer yönetim aracı olarak değerlendirilmelidir (Avraham, 2015; Bahar & Caymaz, 2024; Nas, 2021).

Sosyal boyutta ise çalışma, uluslararası gerilimlerin bireysel tüketim ve seyahat tercihlerine yansımaları anlamak adına önemli bir farkındalık sunmaktadır. Özellikle turizm bağlamında, bireysel deneyimlerin ve kültürlerarası etkileşimin, önyargı ve düşmanlık temelli algıları

aşmadaki dönüştürücü gücü yadsınamaz. Netice itibarıyla ülke markalaması, tüketici düşmanlığını tamamen yok eden bir sihirli değnek olmasa da özellikle turizm gibi duygusal bağ kurulan alanlarda bu olguyu dönüştürebilen ve etkilerini minimize edebilen en etkili stratejik mekanizmalardan biri olarak kabul edilebilir.

Bu çalışma, literatür taramasına dayalı kavramsal bir inceleme niteliği taşıması ve zaman kısıtlılığı nedeniyle ampirik veri toplama yöntemlerinin uygulanamamış olması bakımından belirli kısıtlar içermektedir. Mevcut çalışmanın sunduğu teorik çerçeve, tüketici düşmanlığının homojen bir yapı sergilemediğini ve sektörel bağlama göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu kısıtlardan hareketle, gelecek çalışmalarda ülke markalamasının bir yumuşak güç unsuru olarak tüketici düşmanlığını sönmülemeadaki rolü, farklı ülke örnekleri ve tüketici grupları üzerinde nicel veya nitel araştırma yöntemleriyle test edilebilir. Özellikle turizm hizmetlerinin sunduğu duygusal bağlar ve deneyimsel yapı göz önüne alındığında, yumuşak güç stratejilerinin bu alandaki dönüştürücü etkisinin (Nas, 2023) ve stratejik iletişim araçlarının düşmanlık algısını sönmülemeadaki potansiyelinin (Bahar & Caymaz, 2024) daha derinlemesine incelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, M. Ş., Özgener, Ş., Kaplan, M., & Coşkun, A. (2012). The Effects Of Consumer Ethnocentrism And Consumer Animosity On The Re-Purchase İntent: The Moderating Role Of Consumer Loyalty. *Emerging Markets Journal*, 2, Article 15. <https://doi.org/10.5195/Emaj.2012.15>
- Anholt, S. (2007). The theory of competitive identity. In *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions* (pp. 25-42). London: Palgrave Macmillan UK.
- Arı, E. S., & Madran, C. (2011). Satın Alma Kararlarında Tüketici Etnosentrizmi Ve Menşei Ülke Etkisinin Rolü. *Öneri Dergisi*, 9(35), 15–33.
- Avraham, E. (2015). Destination İmage Repair During Crisis: Attracting Tourism During The Arab Spring Uprisings. *Tourism Management*, 47, 224–232. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.10.003>
- Aydoğan, S. (2019). Tüketici Etnosentrizmi Ve Ülke Menşei Etkisinin Yabancı Markalı Ürün Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(1), 89-122.
- Bahar, A. & Caymaz, E. (2024). Ülke Markalama Perspektifinden Stratejik İletişime Yönelik Bir Trend Analizi: İletişim Ve Diplomasi Dergisi Örneği. *İletişim Ve Diplomasi*, (13), 49-64.
- Büyükyıldırım, B. & Büyükdoğan, B. (2019). Sanayide Marka Ve Marka İmajının Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 157-185.
- Campo, S., & Alvarez, M. D. (2017). Tüketici Düşmanlığı Ve Duygusal Ülke İmajı. *Turizmde Ortak Yaratım Ve Refah* (S. 119-131). Cham: Springer International Publishing.

Çatlı, Ö. (2021). Türk Tüketicilerin Tüketici Düşmanlığı Sebebiyle ABD Menşeli Ürünleri Satın Alma Niyetini Ortaya Koymaya Yönelik Bir Araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2), 806–824. <https://doi.org/10.15659/3.Sektor-Sosyal-Ekonomi.21.05.1515>

Erçin Yurcu, M. & Eryiğit, C. (2019). Tüketici Düşmanlığının Boyutlarının Ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Nitel Bir Araştırma. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 95-115.

Hacıoğlu, G., Eren, S. S., Kurt, G., & Çelikkan, H. (2013). Tüketicilerin Düşmanlık Hissi Ve Etnik Merkezçiliği İle Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkiler: Türk Tüketicilerin Fransız Malı Ürünlere Yönelik Tutumlarına Dair Bir Araştırma. 18. *Ulusal Pazarlama Kongresi, Kars*, 19(22), 576-586.

İnaç, H. & Yacan, İ. (2018). Ülkelerin Markalaşma Süreci Ve Marka Kavramı. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 317-331.

Kılıç, B., & Eleren, A. (2009). Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Literatür Araştırması. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 91-118

Kiracı, H. & Kayabaşı, A. (2018). Tüketicilerin Hissettikleri Farklı Düşmanlık Türlerinin Satın Almama Niyeti Üzerindeki Etkisi: Türk Tüketicilerinin Amerika Düşmanlığı Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 213-228.

Klein, J.G., Ettenson, R., & Morris, M.D. (1998). The Animosity Model Of Foreign Product Purchase: An Empirical Test In The People's Republic Of China, *Journal Of Marketing*, 62 (1): 89-100.

Köroğlu, A. & Yıldız, S. (2022). Ülke İmajının Yabancı Ürün Satın Alma İstekliliği Üzerindeki Etkisinde Tüketici Etnosentrizmi Ve Ürün Yargılarının Rolü. *The Journal Of International Scientific Researches*, 7(1), 57-74.

Mariutti, F. G., & Giraldi, J. De M. E. (2014). Country Brand Identity: An Exploratory Study About The Brazil Brand With American Travel Agencies. *Tourism Planning & Development*, 11(1), 13–26. <https://doi.org/10.1080/21568316.2013.839469>

Nas, A. (2021). *Ulus Markalama: Dünyadan Örneklerle Kuram Ve Uygulama*. Alparslan Nas.

Nas, A. (2023). Nation Branding And Sustainability: A Comparative Analysis Of European Countries. *Connectist: Istanbul University Journal Of Communication Sciences*, (64), 183-211.

Özçelik, S. (2021). Tüketici Düşmanlığı Ve Etnosentrizmin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisine Yönelik Turizm Literatürü Kapsamında İçerik Analizi (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Özmen, A. & Çamcı, A. (2023). Tüketici Düşmanlığı Ve Kaynak Ülke Etkisi İle Tüketicilerin Küresel Marka Tercihi Arasındaki İlişki. *Optimum Ekonomi Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 330-355.

Öztürk, R. G. & Özdemir Çakır, H. (2015). Ülke İmajının Ve Ülke İtibarı'nın Marka Tercihine Etkisinde Menşe Ülke Kavramının Rolü: Türk Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma. *Global Media Journal TR Edition*, 5(10).

- Öztürk, S. A., Özata, F. Z., & Erol, F. (2019). Tüketici Düşmanlığının Ülke İmajı, Ürün Değerlendirme Ve Yabancı Ürün Satın Alma İsteğine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 76-101.
- Özüdoğru, Ş. & Yüksel, A. H. (2019). Ulus Markalama Ve Beslendiği Kaynaklar: Bir Derleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 8(1), 329-349.
- Sancar, G. A. (2017). Turizm Diplomasisi Kapsamında Yer Markalama: Turkey Home Kampanya Analizi. *Selçuk İletişim*, 9(4), 89-108.
- Torlak, Ö., Tiltay, M. A., Ve Tepe, M. E. (2025). Tüketici Boykotuna Karşı Pazarlama Stratejilerindeki Değişim: İsrail'i Destekleyen Markalar Örneği (Politika Notu No. 69). *İLKE Analiz*. <http://Dx.Doi.Org/10.71174/Pn069>
- Türk, B. (2020). Yabancı Ürün Satın Alma Niyetinde Ekonomik Düşmanlık Algısı, Ülke Ve Ürün İmajı Etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 24(83), 49-69.
- Yener, D. (2022). Tüketici Düşmanlığı Ve Tüketici Boykotlarına Katılma Niyeti İlişkisi: Tüketici Etnosentrizminin Aracı Etkisi. *BMIJ*, 10(1), 310-324.
- Yeşil, E. & Ünsalan, M. (2021). Gösterişçi Tüketim Ve Yabancı Ürün Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Kapadokya Akademik Bakış*, 5(2), 1-20.

YAPAY ZEKÂDESTEKLİ PAZAR ARAŞTIRMALARINDA SENTETİK VERİLERİN ROLÜ VE ETİK BOYUTLARI

Doç. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, dr_cihat_kartal@yahoo.com,
ORCID:0000-0003-2390-8268

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, t.durukan@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5228-3274

Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, serhatkaraoglan@kku.edu.tr,
ORCID:0000-0002-4120-4013

ÖZET

2020’li yılların sonrasında yapay zekânın kullanımı sayesinde pazarlama ile ilgili önemli dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle pazar araştırması kökten dönüşüm sürecinden geçmektedir. Sentetik veriler ile ilgili gelişmeler geleneksel anlayışa oranla önemli avantaj sağlamaktadır. Sentetik veriler yapay olarak üretilen veri setlerini ifade etmektedir. Bu veriler sayesinde, geleneksel pazarlama araştırmalarının maliyet ve zaman yükleri önemli ölçüde aşılmış olmakla birlikte, modellemenin gücüne bağlı olarak belli kültürel ve ekonomik değerler çerçevesinde uluslararası pazar yapılarına yönelik simülasyonlar da gerçekleştirilebilmektedir. Bu avantaj pazar araştırmalarındaki ölçeklenebilirlik sorununa çözüm getirmekte yanı sıra gizlilik avantajı da sağlamaktadır. Tartışmalar; sentetik verilerin önyargı artışına, otantiklik kaybına neden olabileceğinin yanı sıra şeffaf olamayacağı üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte gerek prompt yazımından kaynaklanan gerekse sonuçların kullanımı açısından etik riskler de sorunlara neden olabilecektir.

Bu çalışma akademik literatüre dayalı olarak sentetik verilerin rolünü incelemekte; hibrit yaklaşımlar önermekle birlikte etik çerçeveler konusunu tartışmaktadır. Sentetik verilerin ülkemizdeki KVKK (Kişisel Verilerin Korunması Kanunu) ile olan ilişkisi de farklı bir boyutta değerlendirilecektir. Son olarak yapay zekânın pazar araştırması, reklam ve lansman ekipleri ile çeşitli sektörleri nasıl etkileyebileceği de tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sentetik Veri, Yapay Zekâ Destekli Pazar Araştırması, Hibrit Modeller, Etik boyutlar, İşgücü Dönüşümü, KVKK

THE ROLE AND ETHICAL ASPECTS OF SYNTHETIC DATA IN AI-POWERED MARKET RESEARCH

ABSTRACT

Significant transformations have occurred in marketing since the late 2020s thanks to the use of artificial intelligence. In particular, radical changes have taken place in market research. Developments related to synthetic data offer significant advantages over traditional approaches. Synthetic data refers to artificially generated data sets. Thanks to this data, the cost and time burdens of traditional marketing research have been significantly reduced, and depending on the power of the modeling, simulations of international market structures can be carried out within certain cultural and economic frameworks. This advantage also provides a solution to the scalability problem in market research, as well as offering a privacy advantage. The discussions revolve around the fact that synthetic data can lead to increased bias, loss of authenticity, and negatively impact transparency. Further more, ethical risks, both stemming from prompt writing and the use of results, can also cause problems.

This study examines the role of synthetic data based on academic literature; it proposes hybrid approaches and discusses ethical frameworks. The relationship between synthetic data and the Türk Personal Data Protection Law (KVKK) will also be evaluated from a different perspective. Finally, the potential impact of artificial intelligence on market research, advertising, and launch teams, as well as various sectors, is discussed.

Keywords: Synthetic Data, AI-Powered Market Research, Hybrid Models, Ethical Aspects, Workforce Transformation, PDPL (Personal Data Protection Law)

1.GİRİŞ

YZ (Yapay zekâ), nesnelerin interneti (IoT) ve büyük veri analitiği gibi teknolojik gelişmeler, müşterileri çekmek ve sürdürülebilirlik için dijital çözümler sunmaktadır. Bu teknolojiler, müşterilerin ürün ve hizmet tekliflerini kolaylaştırarak, müşteri ihtiyaçlarına odaklanan küresel müşteri merkezli bir yaklaşım ortaya koymuştur (Verma, vd. 2021). Pazarlama alanında YZ, artan bilgi işlem gücü, daha düşük bilgi işlem maliyetleri, büyük verilerin varlığı ve makine öğrenimi algoritmalarının ve modellerinin ilerlemesi nedeniyle önem kazanmıştır. Örneğin, Amazon.com'un Prime Air'i nakliye ve teslimatı otomatikleştirmek için drone'ları kullanmaktadır. Dominos'un pizası, müşterinin kapısına piza teslim etmek için otonom arabalar ve teslimat robotları ile deneyler yapmaktadır. Red balloon, yeni müşterileri keşfetmek ve ulaşmak için Albert'in AI pazarlama platformunu kullanmakta, Macy's On Call, müşterilere mağaza içi kişisel bir asistan sağlamak için doğal dil işlemeden yararlanmaktadır. Lexus, IBM Watson'ı TV ticari senaryolarını "Drive byIntuition" olarak yazmak için kullanmaktadır (Huang ve Rust, 2021).

Pazar araştırmalarında ise YZ kullanımı, veri toplama, analiz ve içgörü oluşturma gibi insanlar tarafından geleneksel olarak yapılan görevleri otomatikleştirmek için gelişmiş algoritmaların ve makine öğreniminin kullanılmasını ifade etmektedir. YZ, monoton görevleri hızlandırmak,

pazarlamacıları daha verimli hale getirmek ve stratejiye odaklanmalarını sağlamak için kullanılır. Bu nedenle YZ'nın pazar araştırmasının yapılma şeklini değiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Catalyst, 2026). 2020 sonrası pazar araştırmasında yapay zekâ entegrasyonunun olgunlaşma dönemi olarak öne çıkmaktadır. Üretken yapay zekâ ve sentetik veriler, tüketici davranışlarını simüle ederek araştırma hızını ve erişilebilirliğini arttırmakta, ancak gerçek veriyle eğitilmediğinde doğruluk sınırlı kalmakta ve etik sorunlar (önyargı katılımı, halüsinasyon) artmaktadır (Blanchard vd. 2025).

Ortaya çıkabilecek sorunlara rağmen pazar araştırmasında YZ kullanmanın 5 temel faydası söz konusudur (Catalyst, 2026);

- ✓ Hız ve verimlilik: YZ, verileri gerçek zamanlı olarak analiz eder ve haftalardan günlere hatta dakikalardan saniyelere kadar aksiyona uygun içgörüler üretmek için gereken süreyi azaltır.
- ✓ Doğruluk ve insan hatasının azaltılması: Özellikle manuel hataları ortadan kaldırmak için algoritmalar kullanılabilir.
- ✓ Maliyet-etkinlik: Veri toplama ve analizini otomatikleştirerek geleneksel araştırma yöntemleriyle ilişkili genel giderleri ve maliyetleri azaltır.
- ✓ Ölçklenebilirlik: Çeşitli coğrafyalardan veri kümelerini almak küresel bir bakış açısı sağlar.
- ✓ Gelişmiş tüketici anlayışı: YZ, müşteri geri bildirimlerinin arkasındaki duyguları hızlı ve verimli bir şekilde ortaya çıkarabilir ve müşteri tercihleri hakkında fikir verebilir.

Yapay zekâ sayesinde pazar araştırmasının birçok yönü otomatikleştirilebilmektedir (TGM, 2026);

- ✓ Akıllı anket oluşturma
- ✓ Önyargı azaltma
- ✓ Soru akışının kişiselleştirilebilmesi ve dinamik mantık
- ✓ Sürekli güncelleştirebilme
- ✓ Yanıt oranlarını arttırmak YZ sayesinde mümkündür.

Mevcut çalışmalar, veri toplamak için YZ kullanmanın çeşitli yollarını göstermiştir. Örneğin, tüketiciler hakkındaki veriler, bağlı cihazlar ile toplanabilir, ürün kullanımı ve tüketim deneyimi Nesnelerin İnterneti (IoT) ile görselleştirilebilir. YZ'nın veri toplama yeteneği davranışsal verilerle sınırlı değildir; tüketici psikografisini, görüşlerini ve tutumlarını yakalamak için anket veya deneysel veri toplamayı kolaylaştırmak için de kullanılabilir (Huang ve Rust, 2021). Ayrıcduyarlılık analizi ve öngörücü analitik gibi YZ araçları sayesinde, pazar trendleri hakkında değerli bilgiler edinilmesi de söz konusudur (TGM, 2026). Sentetik veri kullanımı ise YZ'nın pazarlamada kullanımın, geline son aşamasıdır.

Bu çalışma akademik literatüre dayalı olarak sentetik verilerin avantaj ve dezavantajlarını, etik boyutlarını ve dönüştürücü etkilerini ele almakta, hibrit modeller için önerilerde bulunmaktadır.

2.LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1.Sentetik Veri Toplama ve Veri Analizi

Sentetik veri, gerçek dünya kalıplarını taklit eden yapay zekâ üretimi veri setleri olarak tanımlanmaktadır (Savage, 2023). Sentetik veriler gelişmiş hesaplama modelleri ve

algoritmalar aracılığıyla doğar. Bu veriler mevcut gerçek dünya verileriyle harmanlanarak, karmaşık desenlerini ve korelasyonlarını öğrenirler. Bu veriler, gerçek olmasa da, orijinal veriler ile yakından uyumludur. İyi tasarlanırlarsa bu veriler, gerçek verilerden ayırt edilemezler (Shaw, 2026).

Sentetik veriler, doğası gereği imal edilmiş veya yapay verilerdir. Gerçek dünya olaylarından toplanmak yerine, yapay zekâ modelleri tarafından algoritmik olarak yaratılmıştır. Pazar araştırmalarında, birincil araştırmalardan katılımcı yanıtlarını artırmak veya dijital kişiler oluşturmak için kullanılmaktadır. Buradaki temel ayrım sentetik verilerin gerçek verilerden sonra gelebileceğidir. Kullanılacak algoritma, önce gerçek verilerden öğrenmeli sonra sentetik veri üretilmelidir. Bu sentetik veri kısmı ise orijinal veri setini genişletmektedir (Forsta, 2026). Haziran 2025'te, ICC / ESOMAR Kodu açıklanmış ve sentetik verilerin resmi tanımı yapılmıştır. Buna göre sentetik veri; “*Normalde doğrudan insanlardan toplananların yerini almak için yapay olarak oluşturulan veriler*” dir. Sentetik veriler basit, rastgele simülasyonlar değil, gerçek verilerin tipik dağılımlarını, kalıplarını ve ilişkileri çoğaltan veri kümeleridir (Idsurvey, 2026).

Sentetik veriler, işletmelere aşağıdaki faydaları sağlamaktadır (Shaw, 2026);

- ✓ Maliyet Verimliliği: Geleneksel araştırmalar pahalıdır. Sentetik veriler, isteğe bağlı olarak üretilme yeteneği ile markalara daha uygun maliyetli bir yol sunar.
 - ✓ Araştırmada Sürat: Sentetik veriler, mevcut araştırma parametrelerini değiştirmeden, yeni hipotezleri hızlı bir şekilde test etmeyi sağlar.
 - ✓ Veri Kurallarına Uyum: İşletmeler, kişisel kayıtlardan yararlanmadan gerçek dünya modellerini yansıtan verileri kullanırlar.
 - ✓ Zengin Veri Seti: Sentetik veriler, markaların mevcut veri bankalarını geliştirmelerine izin vererek daha derin, daha nüanslı içgörülere yol açar.
 - ✓ Senaryo Simülasyonlarının Stratejik Avantajı: Sentetik veriler, iyimserden felakete kadar çeşitli piyasa senaryolarını simüle eder. Böylece markalar öngörü ile strateji geliştirerek bir dizi olasılık için hazırlanabilir.
- İşletmeler için “sentetik” terimien az beş temelde farklı anlamlara gelmektedir (Qualtrics, 2026);
- ✓ Sentetik kişilikler: Hedef segmentin YZ tarafından oluşturulan temsilcileri.
 - ✓ Sentetik olarak türetilmiş içgörüler: Sentetik olarak üretilen veriler insan kaynaklı değildir.
 - ✓ Simüle edilmiş bireysel düzeyde veriler: Sentetik veriler insan grubundan elde edilmiş gibi kabul edilen anket kümesidir. Ancak bu veriler YZ tarafından üretilmiştir.
 - ✓ Dijital ikizler: Sentetik veriler, bireysel tüketici davranışlarını ve tercihlerini keşfetmek için tasarlanmış, bilinen bir kişinin yapay zekâ tarafından oluşturulan kopyalarından gelmektedir.
 - ✓ Simüle edilmiş konuşmalar: YZ destekli görüşmeler veya sentetik katılımcılarla grup tarzı etkileşimlerin tamamı YZ tarafından üretilmiştir.

Sentetik veriler, işletmeye her değişken üzerinde tekrarlanabilirlik ve tam kontrol sağlar. Bu veriler ile nadir senaryolar oluşturabilir. Sentetik veriler ile yakalanması zor veya güvenli olmayan koşullar simüle edilebilir. Gerçek veriler ise sadece gerçek ortamları yansıtabilir. Bu

nedenle olası durumlara yönelik veri sağlamazlar. Aşağıdaki tablo bu farkı ortaya koymaktadır (Skyengine, 2026).

Çizelge 1. Sentetik ve Gerçek Veri Arasındaki Farklar (Skyengine, 2026).

Kategori	Sentetik Veriler	Gerçek Veriler
Kullanılabilirlik	Veri toplamak hızlı ve sınırsız	Veri toplamak sınırlı ve zaman alıcı
Tutarlılık	Otomatik ve tutarlı	Hataya meyilli
Gerçekçilik	Tasarıma bağlı	Yüksek
Gizlilik	Yasal kısıtlamalar yok	Etik ve yasal kontrol gerektirir
Vakalar	Simülasyonu kolay	Genellikle nadir veya pahalı

Günümüz YZ imkânları üç tür sentetik veri sunmaktadır (Shaw, 2026);

✓ Tam sentetik veriler: Bunlar tamamen YZ veya makine öğrenimi algoritmaları tarafından sıfırdan üretilir. Gerçek veri kullanmaz. Bu veriler, bir eksik olduğunda veya maksimum gizlilik gerektiğinde yararlıdır. Örneğin, bir hastanenin bir sağlık çalışması için hasta verilerini paylaşması gerektiğini düşünürsek hasta mahremiyeti nedeniyle bu yasaktır. Bunun yerine, YZ tamamen sentetik bir veri kümesi oluşturur.

✓ Kısmen sentetik veriler: Bu veriler, yalnızca hassas gerçek verilerin değiştirilmesini içerirken, geri kalanı orijinaldir. Örneğin, bir pazarlama bölümünün trendleri ortaya çıkarmak için müşteri veritabanını analiz etmesi gereksin. İsim, e-posta adresi, yaş, satın alma geçmişi ve telefon numarası müşteri gizliliğini korumak için, yaş ve satın alma geçmişi gibi hassas olmayan bilgileri içeren yarı sentetik bir sürüm oluştururken isim, e-posta ve telefon numaraları sahte olanlarla değiştirilir.

✓ Hibrit sentetik veriler: Hibrit sentetik veriler, mevcut bir gerçek veri kümesine yeni sentetik kayıtlar ekleyerek oluşturulur. Bu veriler, makine öğrenimi modelleri için mevcut verileri arttırmada kullanılır. “Hibrit sentetik veriler, örneğin, belirli bir müşteriye hassas verileri takip etmeden müşteri verilerinden gelen bilgileri analiz etmek ve toplamak için kullanılabilir” (Caballar, 2026).

Pazar araştırmasında sentetik veriler, davranış simülasyonu için de kullanılmakta olup, hibrit yaklaşımlar (insan+ yapay zekâ) verimlilik artışı sağlamaktadır (Arora vd. 2024, Blanchard vd. 2025). Sentetik veriler gerçek veriyle eğitilirse, yüksek korelasyon gösterir. Ancak bu verilerin bağımsız kullanılması durumunda önyargı riski artmaktadır (Shrestha vd. 2025). Konu ile ilgili bazı etik tartışmalar, adalet ve şeffaflığa vurgu yapmaktadırlar (Petrov vd. , 2025; Benani vd., 2024).

Sentetik verilerin genel biçimiyle (Lee, 2026) aşağıdaki riskleri taşır;

✓ Önyargı: sentetik veriler, önyargıları arttırabilir. Özellikle verilerin kusurlu olması halinde sentetik veriler de kusurlu verilerin bir kopyası olacaktır. “Sentetik veri oluştururken dikkatli olunması gereken en belirgin tuzak, modelin dayandığı kaynakların veri kalitesidir. Bu durum özellikle, birincil araştırmaya dayanmayan modeller oluştururken önemlidir. Zira modele sunulan verilerin miktarı ve uygunluğunu yeterince kontrol etmek mümkün değildir” (Grubert, 2026).

✓ Model Çöküşü: Aynı model, kendi çıktısında defalarca yeniden eğitildiğinde meydana gelir. Böylece ilgisiz cevaplar üretilmiş olur. Aşırı eğitim, modelin çökmesine neden olabilir.

✓ Alan özelliği: Bazı endüstriler, sentetik verilerde yakalanması zor olan nüanslara sahip olabilir ve bu da çıktıların ilgililik düzeyini düşürür.

Her ne kadar pazarlama araştırmalarında sentetik veriler, anket simülasyonlarında kullanılsa da, otantik tüketiciyi tam olarak yansıtamaması ve önyargı riski önemli bir sorundur (Brand vd., 2023). Ancak sentetik verilerin kısa zamanda analiz yapabilmesi ve içerik üretebilmesi, geleneksel pazarlama ekiplerini dönüştürebilmektedir (Leite vd., 2025). Ülkemizde ise sentetik veri kullanımı KVKK çerçevesinde incelenme ve veri şeffaflığına da dikkat edilmelidir (EU AI Act, 2024).

Çizelge 2. Sentetik Verilerin Avantaj ve Dezavantajları

Kategori	Avantajlar	Dezavantajlar
Hız ve Maliyet	Düşük maliyet ve kısa zamanda veri üretimi.	Önyargı katılımı
Ölçek ve Erişilebilirlik	Sınırsız simülasyon, niş gruplara erişilebilirlik	Örneklemin doğru seçilememesi
Veri Kullanımı	Şeffaflık, KVKK ve halüsinasyona uyumluluk	Veriler gerçek değil, şeffaflık eksik ve halüsinasyon söz konusu
Doğruluk ve Güvenirlik	Eğitilmiş modeller ile yüksek korelasyon	Bağımsız kullanımda düşük güvenirlilik
Etik Boyutlar	İnsan yükü azalmakta	Otantik ses kaybı, hesap verebilirlik eksikliği

2.2.Dönüşüm ve Endişeler: Yapay Zekânın Çeşitli Sektörler Üzerindeki Etkisi

Elde edilmesi maliyetli ve erişimi zor gerçek verilerle karşılaştırıldığında, sentetik verilerin sınırsız hacimlerde isteğe bağlı olarak üretildiği için daha ucuz olup, bir işletmenin ihtiyaçlarına göre özelleştirilebilir. Ancak üretim süreci karmaşık olabilir. Gartner'a göre, 2026 yılına kadar işletmelerin % 75'i sentetik veri oluşturmak için üretken YZ kullanacaklardır (Caballar ve Stryker, 2026). Bu çerçevede sentetik verilerin ve üretken yapay zekânın kullanımı Pazar araştırması kadar bir çok sektörü etkileyecektir. Örneğin; reklam ajanslarının rutin içerik üretimleri ve kişiselleştirilmiş kampanyalar yapay zekâ tarafından yapılacaktır. Bu durum pazarlama ekiplerinin rollerini stratejik yönlendirme, prompt yönetimi ve etik denetime kaydıracaktır (Grewal vd., 2025).

Günümüzde sentetik veriler aşağıda yer alan kullanım alanlarında yer bulmaktadır (Sethi, 2025);

✓ Konsept testi: Farklı tüketici segmentlerinde yeni ürün fikirlerinin ne kadar çekici olabileceğini ölçmede kullanılabilir.

✓ Pazarlama ve CRM optimizasyonu: Kampanyalar için mesajlaşma yapılarının oluşturulması ve hedef belirleme

✓ Ürün konumlandırma: Tüketici taleplerini anlayarak, buna göre ürünler tasarlanabilir.

✓ Gelecekteki davranışları tahmin etme: Farklı müşteri segmentlerinin yeni tekliflere veya pazardaki değişikliklere nasıl yanıt verebileceğini tahmin etmede kullanılabilir.

Her ne kadar sentetik veri sayesinde maliyetler düşse de otantik hikaye üretimi ve duygusal bağ kurmada insan unsuru hala vazgeçilmez durumdadır. Buna paralel birçok sektörde rutin işlerde azalma meydana gelecek ve uzmanlaşmış roller ortaya çıkacaktır. Bu durum iş gücü dönüşümüne de neden olacaktır (Blanchard vd., 2025).

2.3.Sektörel Örnekler

Sentetik veri kullanımına yönelik aşağıdaki örnekler verilebilir (Caballar, 2026);

✓ Otomotiv: Örneğin; trafik akışı ile ilgili yapay veriler üretilerek karayolu ve taşıma sistemlerinin iyileştirilmesinde kullanılabilir. Ya da araç güvenliği testi için, gerçek çarpışma verileri elde etmenin maliyetinden kurtulmak için sentetik verilerden yararlanılabilir.

✓ Finans: Finansal risk değerlendirme ve yönetilmesi, öngörü ve ticaret algoritmalarının tahmini için uygulanabilir. Örneğin; IBM Sentetik Veri Setleri, kredi kartlarında dolandırıcılık tespitine ve kara para aklamayla mücadele için simüle edilmiş bankacılık işlemlerinden oluşur.

✓ Sağlık hizmetleri: Sentetik veri kümeleri, ilaç şirketlerinin ilaç geliştirmelerinde kullanılabilir. Yenilikçi veya önleyici tedavileri formüle etmek için yapay hasta kayıtlarından yararlanılabilir.

✓ Üretim: Üretimdeki kusur ve sapmalar için görsel inceleme yeteneklerini geliştirmede sentetik verilerden yararlanılabilir. Yapay veri kümeleri ile ekipman arızaları tahmin edilebilir ve zamanında önlemler alınabilir.

✓ Eğitim: YZ sayesinde kişiselleştirilmiş öğrenme imkanı sunulabilmektedir (Leite vd., 2025; UNESCO, 2025). EDUCAUSE (2026) raporuna göre eğitim kurumlarının çoğu, bu anlamda akademisyenlere beceri geliştirme eğitimi sağlamaktadır. Ancak hala insan rehberliği vazgeçilmez durumdadır (Petrilli, 2025; Finley, 2025).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sentetik verilerin çok fazla potansiyeli olmasına rağmen, çözüm üretmek için aşılması gereken uzun bir yol bulunmaktadır. Algoritmaların geliştirilmesinden, sentetik verilerin doğruluğu ve önyargıyı gidermeye kadar çok sayıda sorun ve zorluğun aşılması gerekir (Kalidas ve Ostler, 2024). Günümüzde sentetik veriler inovasyon açısından güçlü ancak duygusal derinlik ve kültürel nüanslar konusunda yetersizdir (Arora vd. 2024). Ülkemizde ise sentetik veri kullanımına yönelik çok sayıda fırsat söz konusudur. Ancak KVKK, etik ve şeffaflık gibi konulara dikkat edilmesi ve yaygın bir denetime ihtiyaç vardır (Savage, 2023).

Sentetik veriler vazgeçilmez hale gelmekte olsa da hibrit model (İnsan “HI” + YZ ”AI”) günümüz için en etkili yaklaşım olarak görülmektedir (Blanchard vd., 2025). Kaliteli sentetik veriler, kaliteli insan verileri olmadan var olamayacaktır (Ipsos, 2025). İnsan faktörü verileri yorumlamak, doğru soruları sormak ve YZ modellerinin doğru biçimde yönlendirilmesi için gereklidir. Örneğin, YZ marka sadakatının azaldığını belirlese de, insan faktörü derinlemesine

röportajlar ve odak gruplar aracılığıyla altta yatan nedenleri keşfedebilir (Hall ve Partners, 2026). Sentetik veriler sadece örnek verilerde bulunan kalıpları ve olası sonuçları tekrarlayabilmektedir. Dolayısıyla günümüzde tahmin edilemeyecek sonuçların ortaya çıkması olası değildir. Çıktılar sadece insan orijinli girdiler kadar iyi olabilecektir (Forsta, 2024).Örneğin; sentetik veriler cevaplarında daha az çeşitlilik sergileme eğilimindedirler. Ayrıca güçlü görüşler ifade etme olasılıkları daha düşüktür. Bu da, araştırmanın kalitesini ve güvenilirliğini olumsuz etkileyecektir (Sethi, 2025).

Sonuç olarak YZpazar araştırmalarını dönüştürücü etkiye sahiptir. Bu anlamda evrim kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu gelişime uygun becerilerin geliştirilmesi ve etik çerçevelerin düzenlenmesi gerekir.

Öneriler:

- Türkiye’de akademi işbirliği ile rehber geliştirilmelidir,
- KVKK Yapay Zekâentegrasyonu gerçekleştirilmelidir,
- Doğrulama protokolleri uygulanmalıdır,
- Hibrit modeller (İnsan + YZ) benimsenmelidir,
- Gelecek çalışmalar, yerel vaka analizleri, uzun vadeli etki testleri ve sektör bazlı dönüşüm araştırmaları merkezine odaklanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Arora, N.,Chakraborty, I. & Nishimura, Y. (2024). AI–Human Hybrids for Marketing Research: Leveraging Large Language Models (LLMs) as Collaborators.,Journal of Marketing, 2025, 89(2):43.
2. Benani, A.D.,Vibert, J. & Demuth, S. (2024). Synthetic data in medicine: Generation, evaluation and limits, Medecine sciences: M/S 40(8-9):661-664, DOI: 10.1051/medsci/2024091
3. Blanchard,S.J., Duani, N., Garvey, A.M., Netzer, O. & Oh, T.T. (2025). New Tools, New Rules: A Practical Guide to Effective and Responsible Generative AI Use for Surveys and Experiments in Research, Journal of Marketing, 2 June 2025, s. 1-15, DOI:10.1177/00222429251349882.
4. Brand, J. Israeli, A. & Ngwe, D. (2023). Using GPT for Market Research, MSI, Marketing Science Institute Working Paper Series 2023.
5. Caballar, R.D. (2026). What is Sythetic Data, <https://www.ibm.com/think/topics/synthetic-data>, (Erişim Tarihi: 29.02.2026).
6. Caballar, R.D. & Stryker, C. (2026). 8 best practices for synthetic data generation, <https://www.ibm.com/think/insights/synthetic-data-generation>, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).
7. Catalyst (2026). AI and Market Research, <https://www.wearecatalyst.co.uk/blog/ai-and-market-research-guide/>, (Erişim Tarihi: 29.02.2026).
8. EDUCAUSE (2026). The Impact of AI on Work in Higher Education, <https://www.educause.edu/research/2026/the-impact-of-ai-on-work-in-higher-education>, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).

9. EU AI Act, (2024). The EU Artificial Intelligence Act, Up-to-date developments and analyses of the EU AI Act, <https://artificialintelligenceact.eu/>, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).
10. Forsta (2026). Synthetic data: What you need to know, <https://www.forsta.com/blog/synthetic-data-what-you-need-to-know/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2026).
11. Finley, A.P. (2025). The Agility Imperative How Employers View Preparation For An Uncertain Future, <https://dgmg81phhvh63.cloudfront.net/content/user-photos/Research/PDFs/AgilityImperative2025.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.02.2026).
12. Grewal, D., Satornino, C.B., Davenport, T. & Guha, A. (2025). How generative AI Is shaping the future of marketing. *Journal of the academy of marketing science*, 53:702-722.
13. Grubert, T. (2026). AI in Market Research: THA Challenges and Limitations of Synthetic Data, <https://www.b2binternational.com/publications/ai-in-market-research-the-limitations-of-synthetic-data/>, (Erişim Tarihi: 28.02.2026).
14. Hall ve Partners, (2026). Don't be fooled by synthetic data for market research: Why insights from real people are the key to authentic brand building, <https://hallandpartners.com/perspectives/dont-be-fooled-by-synthetic-data-for-market-research>, (Erişim Tarihi: 02.03.2026).
15. Huang, M.H. & Rust, R.T. (2021). A strategic frame work for artificial intelligence in marketing, *Journal of the Academy of Marketing Science*, Volume 49, pages 30–50, (2021).
16. Idsurvey (2026). Synthetic Data and Synthetic Personas in Market Research, <https://www.idsurvey.com/en/synthetic-data-and-synthetic-personas-in-market-research/>, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).
17. Ipsos (2025). Transforming Research Through Synthetic Data, Synthetic data, powered by AI, is poised to Transform the market research industry. The question is if, but when and how, <https://www.ipsos.com/en/ai/transforming-research-through-synthetic-data>, (Erişim Tarihi: 02.03.2026).
18. Kalidas, A. ve Ostler, J. (2024). Synthetic Data: The Real Deal? The oportunities and challenges of synthetic data for market research, <https://www.kantar.com/inspiration/ai/synthetic-data-the-real-deal>, (Erişim Tarihi: 26.02.2026).
19. Lee, L. (2026). Guide to Synthetic Data, <https://www.salesforce.com/data/synthetic-data/>, (Erişim Tarihi: 29.02.2026).
20. Leite , H. (2025). Artificial intelligence in higher education: Research notes from a longitudinal study, *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 215, June 2025, 124115, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2025.124115>.
21. Qualtrics, (2026). Synthetic datafor market research: Your questions, answered, <https://www.qualtrics.com/articles/strategy-research/synthetic-data-market-research/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2026).

22. Petrilli, M.J. (2025). Why 2025 was a good year for education reform, <https://fordhaminstitute.org/national/commentary/why-2025-was-good-year-education-reform>, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).
23. Petrov, A., Zhao, D., Smith, J., Volkov, S., Wang, J. & Ivanovi, D. (2025). Fairness and Transparency in Synthetic Data: Ethical Considerations and Frameworks, https://www.researchgate.net/publication/389323900_Fairness_and_Transparency_in_Synthetic_Data_Ethical_Considerations_and_Frameworks, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).
24. Shaw, J. (2026). Synthetic Data in Market Research: A Game-Changer or Just Another Tool in the Toolbox?, <https://kadence.com/en-us/knowledge/synthetic-data-in-market-research-a-game-changer-or-just-another-tool-in-the-toolbox-2/>, (Erişim Tarihi: 29.02.2026).
25. Savage, N. (2023). Why artificial intelligence needs to understand consequences, A machine with a grasp of cause and effect could learn more like a human, through imagination and regret, <https://www.nature.com/articles/d41586-023-00577-1>, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).
26. Sethi, H. (2025). Synthetic data in market research – an expert perspective, <https://strat7.com/blogs/synthetic-data-in-market-research/>, (Erişim Tarihi: 26.02.2026).
27. Shrestha, P., Krpan, D., Koaik, F., Schnider, R., Sayess, D. & Binbaz, M.S. (2025). Beyond WEIRD: Can synthetic survey participants substitute for humans in global policy research?, *Behavioral Science & Policy*, 10(2), <https://doi.org/10.1177/23794607241311793>.
28. Skyengine (2026). Synthetic Data vs Real Data – How to Choose?, <https://www.skyengine.ai/blog/synthetic-data-vs-real-data-how-to-choose>, (Erişim Tarihi: 29.02.2026).
29. TGM (2026). The Impact of AI on Market Research: Opportunities, Best Practices, and Real-World Applications, <https://tgmresearch.com/ai-impact-on-market-research.html>, (Erişim Tarihi: 29.02.2026).
30. UNESCO (2025). AI and the future of education. Disruptions, dilemmas and Directions, <https://www.unesco.org/en/articles/ai-and-future-education-disruptions-dilemmas-and-directions>, (Erişim Tarihi: 01.03.2026).
31. Verma, S., Sharma, R., Deb, S. & Maitra, D. (2021). Artificial intelligence in marketing: Systematic review and future research direction, *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(1), April 2021, 100002, <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2020.100002>.

TASARRUF KÜLTÜRÜ VE TÜKETİM ODAKLI PAZARLAMA STRATEJİLERİ ARASINDAKİ ÇATIŞMA

Prof. Dr. Tülin DURUKAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, t.durukan@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5228-3274

Doç. Dr. Cihat KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, dr_cihat_kartal@yahoo.com,
ORCID:0000-0003-2390-8268

Dr. Öğr. Üye. Serhat KARAOĞLAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, serhatkaraoglan@kku.edu.tr,
ORCID:0000-0002-4120-4013

ÖZET

Tasarruf kültürü bireylerin elde etmiş olduğu gelirleri harcamak yerine biriktirme eğilimlerini güçlendirmeyi ifade etmektedir. Tasarruf bireylerin ekonomik stratejilerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu eğilimler bireysel olabildiği kadar kolektif bir kültürün sonucu olarak da gelişebilmektedir. Örneğin; aile içinde belli bir hedefe ulaşabilmek için bireylerin harcamalarını kısıtlaması durumudur. Bireysel anlamda tasarruf bir birikimi ortaya koyarak hedefe ulaşmayı sağlayabilirken tüketim odaklı pazarlama stratejilerini de olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla birey ekonomik riskleri berteraf ederken, makro anlamda ekonomik risklere de neden olabilmektedir. İşsizliğin artması, fiyat ve maliyet enflasyonu da kitle tasarruflara bağlı olarak gelişebilir.

Bu çalışma, tasarruf odaklı davranışların tüketici kararları üzerindeki etkilerinden yola çıkarak, satış düşüşlerinin etkilerini ve indirim kampanyalarının marka değerine nasıl zarar verdiğini, yanı sıra kültürel faktörlerin mikro ve makro anlamda finansal tercihlerinasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede literatür taramasından elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, toplumun tasarruf eğilimlerinin arttıkça, sürdürülebilir bir iş yaşamı için pazarlamacıların da tasarruf uyumlu stratejilere yönelmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf Kültürü, Pazarlama Stratejileri, Tüketim Davranışı, Kültürel Faktörler, Tüketim Odaklılık

THE CONFLICT BETWEEN A CULTURE OF FRUGALITY AND CONSUMPTION-ORIENTED MARKETING STRATEGIES

Abstract

A culture of saving refers to strengthening individuals' tendencies to accumulate income rather than spend it. Saving occurs depending on individuals' economic strategies. These tendencies can develop as a result of a collective culture as well as being individual. For example, it is the situation where individuals restrict their spending to achieve a certain goal within a family. While saving on an individual level can enable achieving a goal by creating savings, it also negatively affects consumption-oriented marketing strategies. Therefore, while individuals may mitigate economic risks, they can also cause macroeconomic risks. Increased unemployment, price and cost inflation can also develop as a result of mass saving.

This study aims to reveal the effects of sales declines and how discount campaigns damage brand value, as well as how cultural factors shape financial preferences at the micro and macro levels, by examining the impact of saving-oriented behaviors on consumer decisions. Within this framework, considering the results obtained from the literature review, it is suggested that as the saving tendencies of society increase, marketers should also move towards saving-compatible strategies for a sustainable business life.

Keywords: Saving Culture, Marketing Strategies, Consumer Behavior, Cultural Factors, Consumption Orientation

1.GİRİŞ

İçinde yaşadığımız ekonomik yapı hem ulusal hem de uluslararası anlamda birçok ekonomik riski taşımaktadır. Küresel ekonomide görülen enflasyon eğilimi, pek çok alandaki belirsizlikler ve işletme iflasları gibi olaylar karşısında meydana gelen sürdürülebilirlik kaygıları bireyleri zorunlu olarak tasarruf etmeye yöneltmektedir. Hatta bu durum pek çok yerde psikolojik kaygıların da toplum genelinde yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Tasarruf kültürü satın almaya yönelik bir amaç taşıyor ise bunun altında gelecek kaygıları yatmaktadır. Özellikle belirsizlik koşulları altında bireylerin gelirlerini gelecekteki olası ihtiyaçlar için biriktirme eylemi tasarrufa neden olmaktadır. Ancak bu eğilimin sağladığı yararlar bireyler için olduğu kadar işletmeler için olası değildir. Tasarruf eğilimi bilhassa tüketim toplumlarında işletmelerin pazarlama stratejilerini önemli ölçüde zorlayan etkiler yaratmaktadır.

Ülkemiz açısından bakıldığında toplumumuzu tasarrufa yönlendiren iki temel anlayış söz konusudur. Bunlar “sorumluluk” ve “güvenlik” ile ilişkilendirilen kavramlardır. Bu iki kavram işletmelerin sürekli olarak harcama yapma teşviki altında yıpranmaktadır. Kısaca sorumlu davranmak ile harcama yapmak arasında gerçekleşen bu çelişki, paradoksal bir yapıya dönüşmektedir. Bu paradoks özellikle ekonomik kriz dönemlerinde daha belirgin hale geldiği için pazarlamanın etkinliğini de azaltmaktadır.

“*Tasarruf Kültürü ve Tüketim Odaklı Pazarlama Stratejileri Arasındaki Çatışma*” isimli bu bildirinin amacı; tasarruf kültürünün pazarlama üzerindeki olumsuz etkilerini ulusal ve uluslararası literatür çerçevesinde ortaya koymak ve istatistiksel veriler ile desteklenen bir uyarılma stratejisi önermektir. Çalışma bu çerçevede teorik bir yapıya sahip olup, ampirik verilerle desteklenmektedir.

2.LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1.Tasarruf ve Tasarruf Kültürü Kavramları

Tasarruf, gelecekte bir zamanda kullanılmak üzere ayrılan geliri ifade etmekte (Saç ve Mahr, 2026) olup literatürde “önce kendine öde” deyiimi ile ilişkilidir. Kısaca belli bir harcamaya tahsis edilmeden önce paranın bir kısmının tasarruf hesabına aktarılmasıdır (Berkeley, 2026). Bu durum kimi zaman elde edilen finansal kaynağın bir kısmının tasarrufa ayrılmasını ifade ederken kimi zamanda promosyonlardan yararlanmayı ifade etmektedir. Örneğin; Aynı ürünün birini satın alırken diğerini promosyon aracılığı ile elde etmek de tasarrufu ifade eder. Diğer taraftan salt tasarruf acil ve beklenmedik durumlar için finansal kaynağa sahip olmayı sağlamaktadır.

Düşük gelir, tasarruf eğilimini azaltıcı etki yaratsa da özellikle düşük gelirli bireyler için tasarruf daha da önemlidir. Amerikalı finansçı Andrew Latham’a göre Amerikalıların yarısından fazlası 1.000 Dolarlık bir acil gideri bile karşılamaktan uzak olduğunu belirtmiştir. Ancak düşük gelirli için küçük bir acil durum fonu bile stresi önemli ölçüde azaltmakta ve yüksek faizli krediden kaçınmaya yardımcı olmaktadır. Tasarruflar aynı zamanda gelecek fırsatlar için de esneklik sağlamaktadır (Pino, 2025). Bununla birlikte promosyonlardan yararlanarak para biriktirme alışkanlığı; öz kontrol, ihtiyaçlar ve istekler arasındaki farkı bilmeyi gerektirir. Rasyonel tüketici sadece gerekli ihtiyacı için satın alma eyleminde bulunur. Aksi takdirde promosyonların uzun vadede tüketiciye daha fazla para kazandıracağına inanarak daha fazla para harcanması söz konusu olabilecektir (Athena, 2026).

Çoğu insan tasarruf etme konusunda yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, bir tasarruf kültürünü özümsemek önemlidir. İyi ve sağlam bir tasarruf alışkanlığı, tasarruf kültürünü oluşturabilmek için birlikte çalışırlar. Kısaca gelir ne olursa olsun birey, her ay biriktirmek için kendisini eğitebilmelidir. Bu birikim yüzdesi zamanla artabilecektir (Firstbank, 2026). Tasarruf kültürü ise, kültürel normlardan etkilenen bir davranış kalıbıdır. Akademik çalışmalara göre tasarruf eğilimi, bazı toplumlarda bir sorumluluk etiği olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında diğer toplumlarda ise harcama ve borçlanma teşvik edilebilmektedir (Durante ve Laran, 2016). Tasarruf kültürü, tasarruf alışkanlığını geliştirme eylemidir. Bir tasarruf kültürü oluşturmak için öncelikle tam anlamıyla tasarruf yapılıp yapılmadığı anlaşılmalıdır. Kısaca eldeki birikim gelecekteki hedefler için harcadığında, tasarruftan vazgeçme eğilimi oluşuyorsa kültürel doku oluşmamıştır. Kısaca bir belirsizlik durumu için yeterli bir güvenlik oluşturulmamıştır (Njoki, 2019).

Ülkemizdeki geleneksel değerler, tasarrufu teşvik ederken, günümüz tüketim toplumunun tüketim alışkanlıkları bu geleneksel değerleri zayıflatmaktadır (İpekçi, 2014). Her ne kadar sürdürülebilir tüketim ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalar, tasarrufun başta karbon

ayak izi olmak üzere çevre sorunlarını azalttığını ifade etse de, bu durum tüketim odaklı pazarlama üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Gupta ve Mukherjee , 2023).

Yeşil pazarlama yaklaşımları, özellikle tasarrufu teşvik etmektedir. Ancak yeşil ürünlerin daha maliyetli olması, ürünlerin daha pahalı algılanmasına neden olabilmektedir (Punj, 2012). Akademik çalışmalara göre kültür, insan davranışlarında olduğu kadar tüketici davranışlarında da şekillendirici etki yaratmaktadır. Bireyin tasarruf yapıp yapmaması gerektiği, bu tasarrufu nasıl yapacağı, bunun bir sorumluluk olarak mı tanımlanması gerektiği kültürün izlerini taşımaktadır. Beraberinde tüketicinin marka tercihlerini ve satın alma kararlarını da kültür etkilemektedir (Gilly, vd., 2025). Çeşitli nedenlerden kaynaklanan stres ise tasarrufu arttırılabilmekte, harcamaları azaltmakta ve pazarlama stratejilerinin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır (Calderon vd., 2018). Örneğin; ekonomik krizler tüketicileri tasarruf için zorlamaktadır (Marangoz ve Uluyol, 2024). Enflasyon ise tasarrufu olumsuz etkilemektedir (Akerlof ve Shiller, 2010). Davranışsal iktisat açısından enflasyon her zaman tüketimi sınırlandırmayabilir. Hatta tam tersine çalışması da mümkündür (Shiller, 2017). Eğitim düzeyi, tasarruf eğilimini arttırmaktadır. Araştırmalara göre dijital finansal okur yazarlık konusunda bilgi sahibi olanların, tasarruf davranışını güçlenmektedir (Başar vd., 2025).

3. İSTATİSTİKSEL VERİLER

Bu çalışma ikincil veri analiz yöntemine dayanmaktadır. Literatür taraması ile elde edilen veriler, istatistiksel raporlar ile derlenmiştir. Bu çerçevede nitel ve nicel yaklaşımlardan birlikte yararlanılarak tasarruf uyumlu stratejiler geliştirilmiştir.

3.1. İstatistiksel Veriler ve Bulgular

2015 yılından itibaren ülkelerin gelir düzeylerine göre tasarruf oranları incelendiğinde aşağıda yer alan Tablo 1 ortaya çıkmaktadır. Tablo verileri yüksek gelirli ülkelerin, hemen her yıldaki tasarruf oranlarının ilk sırada yer aldığını göstermektedir.

Çizelge 1: Gelir Düzeyine Göre Ülkelerin Tasarruf Oranları

ÜLKELER	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Yüksek Gelirli Ülkeler	24,6	24,4	25,4	26,5	26,0	24,2	25,7
Orta-Yüksek Gelir	20,7	19,8	21,1	21,0	21,4	19,2	22,1
Düşük Orta Gelirli	23,8	22,2	23,0	24,0	25,3	23,8	22,5
Düşük Gelirli Ülkeler	15,2	14,8	17,7	16,9	18,2	17,9	18,4

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023

Ülkelerin bölgeler düzeyindeki tasarruf eğilimleri Tablo 2’de yer almaktadır.

Çizelge 2: Bölgeler Düzeyinde Ülkelerin Tasarruf Oranları

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Avrupa Birliği	22,4	22,5	23,5	23,6	23,7	23,0	24,0
OECD	23,6	23,7	24,3	24,3	24,5	23,9	25,4
Avrupa ve Orta Asya	22,9	22,7	23,9	24,6	24,1	23,8	24,1
Doğu Asya ve Pasifik	32,1	29,3	30,9	31,0	32,0	30,0	28,7
Latin Amerika ve Karayipler	17,4	17,9	18,2	18,5	19,6	19,0	20,0
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	22,0	20,7	23,5	25,9	24,1	16,7	21,9
Kuzey Amerika	26,2	25,2	26,4	26,6	26,9	25,9	26,1
Sahra Altı Afrika	17,7	16,4	17,7	18,1	19,8	19,3	19,8
Güney Asya	29,3	28,4	29,9	28,6	27,2	24,5	26,1

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023

Veriler OECD ve AB ülkelerinin benzer oranlarda tasarruf eğiliminde olduklarını göstermektedir. En yüksek tasarruf Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde gerçekleşirken, Sahra altı Afrika ile Latin Amerika ve Karayipler'deki oran oldukça düşüktür.

Uluslararası veriler tasarruf kültürünün güçlü olduğu ülkelerde (Almanya gibi) pazarlama stratejilerinin %15 daha az etkili olduğunu belirtmektedir (Simanyi ve Bernhart,2024).

ING Bankası Tasarruf Eğilimleri Araştırması'nın 2025 yılı üçüncü çeyrek sonuçlarına göre (ING, 2025) aşağıda yer alan tespitler söz konusudur;

- ✓ 2025 yılı sonuçları (%54,3) her iki kişiden birinin tasarrufu olduğunu göstermektedir.
- ✓ Tasarruf eğiliminde 18-24 yaş grubu önemli bir yere sahiptir.
- ✓ Düzenli tasarruf yapanların oranı %82,
- ✓ Yakın zamanda tasarruf etmeyi planlayanların oranı %27,
- ✓ Tasarruf eğiliminde altın %40 ile ilk sırada,
- ✓ Her 5 kişiden 1'i hisse senedi, borsa veya fonları tercih etmekte,
- ✓ 25-44 yaş arasındakiler %49 ile tasarruf konusunda daha bilinçlidir.

TÜİK verilerine göre 2009-2021 döneminde yurt içi tasarruf oranı ortalama %25,1'dir.

Çizelge 3: Kurumsal Sektörlere Göre Gayri Safi Tasarruf Oranları

	Mali Olmayan Şirketler	Mali Şirketler	Genel Devlet	Hanehalkı	Toplam
2009	12.8	3.4	-1.5	7.2	21.9
2010	11.2	2.0	1.9	6.7	21.8
2011	11.0	2.2	3.3	6.6	23.0
2012	10.8	2.2	3.7	6.6	23.4
2013	9.1	2.4	4.2	8.2	23.9
2014	9.2	2.6	3.9	9.2	24.9
2015	8.9	2.7	4.2	9.5	25.2
2016	9.6	3.2	2.5	9.7	25.0
2017	10.0	3.4	2.0	10.7	26.0
2018	13.1	3.8	1.6	9.1	27.7
2019	14.5	3.7	-0.5	8.0	26.0
2020	16.3	4.1	-0.8	7.2	26.7
2021	16.8	3.2	3.2	7.1	30.3

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023

%20'lik Gelir dilimlerine göre hane halkı tasarruf oranlarını hangi gelir grubundakilerin ne miktarda tasarruf eğiliminde olduklarının ortaya konması açısından önemlidir. Veriler yıllar içinde tasarruf eğiliminin azaldığını ve en yüksek gelir grubunda toplandığını göstermektedir.

Çizelge 4: Gelir Dilimlerine Göre Tasarruf Oranları

	1. gelir dilimi	2. gelir dilimi	3. gelir dilimi	4. gelir dilimi	5. gelir dilimi
2003	-17,2	-0,1	8,8	17,5	32,6
2004	-18,2	-1,4	5,5	16,4	31,4
2005	-32,5	-7,0	0,2	7,6	23,4
2006	-26,5	-8,4	-0,7	6,0	23,3
2007	-24,8	-6,8	0,7	7,0	24,7
2008	-38,8	-17,1	-4,2	2,7	22,3
2009	-37,3	-12,3	-4,6	5,4	25,3
2010	-34,0	-18,3	-6,6	2,5	22,4
2011	-36,0	-18,4	-6,3	1,9	21,6
2012	-28,4	-18,2	-8,4	1,5	18,7
2013	-29,3	-15,4	-9,1	1,4	18,6
2014	-22,8	-17,9	-10,5	0,8	19,1
2015	-31,5	-15,1	-5,5	3,6	19,5
2016	-29,2	-16,1	-7,8	4,3	16,4
2017	-34,4	-18,0	-7,9	0,2	16,8
2018	-32,6	-18,2	-10,7	-1,7	17,8
2019	-26,6	-15,0	-7,3	1,2	18,8

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023

2024'te Türkiye hane halkı tasarruf oranı %54 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran tasarruf eğiliminin arttığı dönemlerde tüketim harcamalarının %5-%10 düştüğünü göstermektedir

(Gündematlas, 2025). Diğer taraftan Türkiye’de tasarruf yapanlar içinde; altın, değerli taşlar ve metal hesaplarını tercih edenlerin oranı %52 seviyesinde gerçekleşmiştir (Indigo, 2025).

Çalışan erkeklerle çalışmayan erkekler arasında tasarruf oranlarında büyük bir fark görülmezken, kadınların işgücüne katılımı ile tasarruf etme eğilimlerinde önemli bir yükseliş olduğu görülmektedir. Çalışan kadınların tasarruf oranı çalışan erkeklerden daha fazla olarak gerçekleşmekte, çalışan kadınlar tasarruf araçları seçiminde daha az sistem dışı araçları tercih etmektedirler. Daha uzun erimli tasarruf araçlarını tercih etme eğilimi kadınlarda daha fazla görülmektedir. Bu nedenle olsa gerek, çalışan kadınların BES’e katılım oranları da daha yüksek olmuştur (Kobitek, ty.).

4. TASARRUF EĞİLİMİNİN EKONOMİ VE PAZARLAMA ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Ekonomi açısından değerlendirildiğinde tüketicilerdeki tasarruf eğiliminin en önemli olumsuz etkisi talep daralmasıdır. Bu durum iktisat tarihinde “tasarruf paradoksu” ile açıklanmaktadır. Keynes’e göre kitle tasarruf hareketleri üretim ve istihdamı olumsuz etkileyerek ekonomiye zarar vermektedir. Bireysel anlamda harcamalar azalırken satışlar düşmekte, bu da üretim düşüşlerine neden olmaktadır. Benzer durum pazarlama faaliyetleri için de geçerlidir. Tüketicilerin satın alma eylemine daha uzak mesafede durması özellikle lüks ürün ve hizmetlerde talebi daraltmaktadır. Bu ortamda işletmeler fiyat odaklı rekabetin arttığı, kârın ve marka sadakatinin azaldığı bir yapı ile karşılaşmaktadırlar. Bu dönem genellikle her iki taraf için risklerden kaçınılan bir dönem olmaktadır.

Azaltılmış tüketim, kaynak kullanımını azalttığı ve atık yaratmayı önlediği için iklim değişikliğiyle ilgili çevresel sorunlara olası bir çözüm olarak görülmektedir. Ancak, tüketimdeki azalmalar insan refahı için bir tehdit olarak algılanabilir (Volebrett vd., 2024). Ayrıca tasarruf eğiliminin artması, pazarlama yatırımlarının ve çabalarının etkinliğini de olumsuz etkilemektedir. Genellikle böyle dönemlerde işletmeler ya pazarlama bütçelerini düşürmekte ya da kısa vadeli satış stratejilerine yönelmekte ve daha savunmacı bir strateji izlemelerine neden olmaktadır. Ekonomide meydana gelen daralma tüketici psikolojisini de olumsuz etkilemektedir. Enflasyon beklentisi ve gelecek kaygısı tüketicilerin harcamalarını daha da kısımlarına neden olarak paradoks yaratmaktadır.

Tasarruf kültürünün pazarlama üzerindeki olumsuz etkileri şu şekildedir;

✓ Satış Düşüşü: Tüketicilerin tasarruf eğilimleri satışları azaltıcı yönde etki yaratır. Daha önce de vurgulandığı gibi stres altındaki tüketiciler de harcamalarını kısıtlamaktadırlar (Durante ve Laran, 2016). Özellikle resesyon, iş kaybından veya borsa çökmelerinden etkilenmeyen tüketicilerin bile tasarrufla daha fazla ilgilenmesini sağlamıştır (Phillips, 2026).

✓ İndirim Kampanyaları (Promosyonlar): Sürekli indirimler marka değerine zarar verir ve bunun sonucu olarak tüketicileri satınalma konusunda beklemeğe iter (Punj, 2012). Birçok pazarlamacı, artan tüketici fiyat duyarlılığına artan indirimlerle yanıt vermiştir. Kupon kullanımı, 2009 yılında bir yıl öncesine göre %25 daha fazla artmıştır. Alışveriş yapanların %94’ü 2009’da en az bir defa tüketici ambalajlı ürünleri satın almak için kupon kullanmış, %77’si ise kupon kullanımını düzenli hale getirmiştir (Phillips, 2026).

✓ Kültürel Engeller: Tüketim kültüründe tasarruf aile ekonomisiyle bağlantılı olup, harcamaya yönelik istekler olumsuz algılanır (Petersen vd., 2015). Uluslararası kültür farklılıkları tasarrufu farklı şekillerde etkilemektedir (He., vd., 2020).

✓ Sürdürülebilirlik Çakışması: Tasarrufa yönelik talepler, yeşil pazarlamayı desteklerken tüketimi de azaltmaktadır (Başar vd., 2025). Özellikle Pandemi sonrası tasarruf artışı, hedonik tüketimi düşürmüştür (Gupta ve Mukherjee, 2023).

4.1. Talep Daralmasına Karşı Olası İşletme Stratejileri

Tasarruf eğiliminin yüksek olduğu bir yerde aşağıdaki stratejiler geliştirilebilir (Phillips, 2026);

✓ Fiyat yükselterek değer algıları ile oynamak: Tüketicilerin değer algıları daha yüksek fiyatlar ile artabilir. Bir tüketim deneyinde; bir lokantada yerel malzemelerden yapılan yemekler, yerel olmayanlarla aynı fiyat aralığında sunulmuştur. Tüketiciler her iki seçenek için de önemli bir tercih farkı göstermemiştir. Ancak yerel gıda seçimi +%18 daha yüksek fiyatlandırıldığında, tüketiciler yerel malzemelerle yapılan yemeği seçmiştir.

✓ Daha pahalı bir alternatif sunarak değeri arttırmak: Benzer deneyde bir menü fiyatlandırma stratejisi, müşterilerin orta sınıf fiyatlı ürünlerle kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlamak için kimsenin satın almadığı birkaç pahalı ürün sunmuştur. Bu durumun bir başka yansıması da diğer eşyaların oldukça pahalıya mal olduğu bir mağazada, sade bir tişörtün 50 Dolara satılması örnek verilebilir. Bir başka fiyat listesinde ise tüketicilerin fiyat hakkında düşünmelerini engellemek için “\$” işareti kullanılmamıştır.

✓ Benzer bir fiyatla ilgili olarak daha az cazip bir alternatif sunmak: Bir deneyde, öğrencilerin Economist’e paketlenmiş bir baskı ve internet aboneliği için 125 Dolar ödemeyi tercih edeceği, iki seçenek ile birlikte sunuldu. Baskının çekici olmayan biçimde sunulması, tüketici ilgisini uzaklaştırmıştır. Bu durum, kozmetik işletmelerinin minimum satın alma ile yüksek değerli bir hediye paketi sunmaları ile aynı durumdur. Burada satın alma ya da hediye kendi başına iyi bir değer gibi görünmeyip birlikte değer kazanmışlardır.

✓ Daha yüksek fiyat beklentisi oluşturmak: Bir ürün gelecekte daha yüksek bir bedele satılacak ise o andaki fiyatı tüketiciye düşük gelecektir. Bu durum tüketici pişmanlığından yararlanmaktır.

✓ Satış teklifi yaparken yüksek, ancak makul, referans bir fiyatın eklenmesi: Bir deneyde, katılımcılara 319 dolara bir TV ve 799 dolarlık bir referans fiyatı sunulmuştur. Birçok tüketici “799 \$” fiyatın abartı olduğunu ifade etse de teklifin cazibesi harcama olasılığı arttırmıştır.

✓ Referans bilgilerini indirimin boyutu ve “bağlam” kararına eşleştirmek: Başka bir deneyde öğrencilerden 24.99 dolardan satışa sunulan bir gömleğinin algılanan değerini söylemeleri istendi. Bazı öğrenciler 62.50 dolar bazıları da 27.99 dolar fiyat bildiriminde bulundular. Diğer bir gruba ise fiyat hiç sorulmadı. Çalışma, öğrencilerin indirim ılımlı olduğunda (ne çok yüksek ne de çok düşük) referans fiyatla ilgilendikleri sonucuna ulaşmıştır. İndirim ihmal edilebilir olduğunda ya da aşırı indirim olduğunda da referans bilgileri çok önemli değildir. Göreceli fiyat bilgileri yalnızca alışveriş yapmadan önce önemlidir. Mağazada ya da evde değer algıları üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Çoğu kültürde önerildiği gibi tasarruf eğilimi bireysel anlamda, akılcı bir davranış olarak görülse de, bu eğilimin yaygın hale gelmesi ekonomik büyüme ve pazarlama yapısı açısından olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Tüketicinin azalması; üretimi azaltmakta, istihdamı düşürmekte, işletme yatırımlarını engellemekte, ekonomik toparlanmayı geciktirmekte ve uzun vadede tüketici psikolojisini de olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, verimli bir ekonomik yapı için tasarruf ve tüketim arasında bir denge kurulmalıdır.

Tasarruf dönemlerinde işletmeler ortaya çıkan olumsuz etkilerden kurtulabilmek için döneme uygun stratejileri benimsemek zorundadır. Bu dönemde işletmeler tüketicilerdeki tasarruf algılarına uygun ürünler geliştirerek “akıllı tüketim” e yönelik kampanyalar organize etmelidirler (Gilly vd., 2025). Diğer taraftan tüketicileri bilgilendirebilmek için tasarlanan eğitim programları tasarruf davranışını etkilerken pazarlamaya da uygun bir modelin ortaya çıkmasına neden olabilir (Calderon vd. 2018).

KAYNAKÇA

1. Akerlof, G. A. & Shiller, R. J. (2010). *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*, Princeton University Press. ISBN:9780691145921.
2. Athena, M. (2026). 5 Reasons Why You Should Save Money, <https://www.kwsp.gov.my/en/w/article/reasons-to-save-money>, (Erişim Tarihi: 07/02/2026).
3. Başar, D., Keskin, H.,Esen, E. & Balcıoğlu, Y.S. (2025). Digital financial literacy and savings behavior, *Borsa İstanbul Review*, 25, DOI: 10.1016/j.bir.2025.09.004.
4. Berkeley (2026). What is saving?, <https://financialaid.berkeley.edu/center-for-financial-wellness/financial-literacy-hub/saving-money/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2026).
5. Calderon, C., Fiala, N.,Mulaj, F., Sadhu, S.& Sarr, L. (2018). Financial Education and Savings Behavior: Evidence from a Randomized Experiment among Low-Income Clients of Branchless Banking in India, *Economic Development and Cultural Change*, Volume 66, Number 4, July, DOI:10.1086/697413.
6. Durante, K.M. & Laran J. (2016). The Effect of Stress on Consumer Saving and Spending, *Journal of Marketing Research*, 53(5), DOI:10.1509/jmr.15.0319.
7. Firstbank (2026). Savings Culture &TheFuture, <https://www.firstbanknigeria.com/savings-culture-the-future/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2026).
8. Gilly,M.C., Celsi,M.F., Dellande,S., Schau, H.J., Nelson, R. & Aradhye, C. (2025). Trying not to spend, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 53:1506-1526, DOI:10.1007/s11747-025-01091-8.
9. Gupta, A.J. & Mukherjee, J. (2023). Exploring personal savings versus hedonic consumption in the new normal, *International Journal of Retail and Distribution*, 52(5), DOI: 10.1108/IJRDM-07-2023-0422

10. Gündematlas (2025). ING Türkiye Tasarruf Eğilimleri Araştırması'na göre tasarruf oranı Yüzde 54, <https://www.gundematlas.com/ekonomi/ing-turkiye-tasarruf-egilimleri-arastirmasina-gore-tasarruf-orani-yuzde-54/1902>, (Erişim Tarihi: 06.02.2026).
11. He, R., Li, H., Lian Z. & Zheng, J. (2020). The Effect of Culture on Consumption: A Behavioral Approach, Science Direct, Journal of Asian Economics, 67:101180, DOI: 10.1016/j.asieco.2020.101180.
12. Husin, N.K.M. & Mohamed, A.M. (2020). The Effects of Savings Culture and Government Policy in Instilling the Habit of Savings:Evidence from a Survey of Public Sector Employees, Proceedings of the 2nd International Conference on Administration Science 2020 (ICAS 2020).
13. Indiko (2025). Türkiye'nin tasarruf eğilimleri araştırması: Altın yatırımı öne çıkıyor!, <https://indigodergisi.com/2025/02/turkiye-tasarruf-egilimleri-arastirmasi-altin-yatirimi/>, (Erişim Tarihi: 07.02.2026).
14. ING (2025). Tasarruf Eğilimleri Araştırması, <https://www.ing.com.tr/tr/ing/tasarruf-egilimleri/anahtar-bulgular>, (Erişim Tarihi: 07.02.2026).
15. İpekçi, V.M. (2014). Avm'lerin Tüketim Kültürüne Etkisi ve Türkiye Örneği, İstanbul Üniversitesi, İktisat A.B.D., SBE Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Tuna).
16. Kobitek (ty). Türkiye'nin Tasarruf Eğilimleri Araştırması, <https://kobitek.com/turkiyenin-tasarruf-egilimleri-arastirmasi>, (Erişim Tarihi: 08.02.2026).
17. Marangoz, M. & Uluyol, O. (2010). Küresel Ekonomik Krizin Tüketicilerin Harcama ve Tasarruf Eğilimleri Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 45:82-96,
18. Njoki, S. (2019). Savings Culture, <https://blog.chumz.io/savings-culture-2ee18b767c5c>, (Erişim Tarihi: 07.02.2026).
19. Petersen, A. Kushwaha, T. & Kumar, V. (2015). Marketing communication strategies and consumer financial decision making: The role of national culture, Penn State, DOI:10.1509/jm.13.0479.
20. Phillips, C. (2026). Marketing And The Psychology Of Savings, <https://brandingstrategyinsider.com/marketing-and-the-psychology-of-savings/>, (Erişim Tarihi: 08.02.2026).
21. Pino, I. (2025). How to save money on a low income, according to Reddit, <https://finance.yahoo.com/personal-finance/banking/article/how-to-save-money-on-a-low-income-213322305.html>, (Erişim Tarihi: 06.02.2026).
22. Punj, G. (2012). Income Effects of Relative Importance of Two Online Purchase Goals, Journal of Business Research, 65 (5):634-640, DOI:10.1016/j.jbusres.2011.03.003.
23. Saç, L.R. ve Mahr, N. (2026). Savings in Finance | Types, Importance & Examples, <https://study.com/academy/lesson/savings-overview-types-importance.html>, (Erişim Tarihi: 07.02.2026).

24. Shiller, R.J. (2017). Narrative Economics, *American Economic Review*, 107(4):967-1004.
25. Simanyi, L. & Bernhart, M. (2024). The Market Dynamics of Collective Ignorance and Spiraling Risk, *Journal of Consumer Research*, 51(4), DOI: 10.1093/jcr/ucae018.
26. Tarım ve Orman Bakanlığı (2023). Tüketim ve tasarruf eğilimleri özel ihtisas komisyonu raporu: On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/1210429>.
27. T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2023). Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2023.
28. TÜİK (2025). Kurumsal Sektör Hesapları ve Gelir Dağılım İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2025-53993>.
29. Volebrett, M., Mugge, R., Thürdil, C. & Dolen, W. (2024). Reducing without losing: Reduced consumption and its implications for well-being, *Sustainable Production and Consumption*, Volume 45, March 2024, Pages 91-103, DOI: 10.1016/j.spc.2023.12.023.

TEDARİK ZİNCİRİ DAYANIKLILIĞINI ETKİLEYEN KRİTERLERİN DEMATEL YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF CRITERIA AFFECTING SUPPLY CHAIN RESILIENCE USING DEMATEL METHOD

Dr. Öğr. Üyesi Kısmet Cingöz

Tarsus Üniversitesi

kismetcingoz@tarsus.edu.tr - 0000-0002-6006-6760

ÖZET

Küreselleşme, dijitalleşme, e-ticaretin artması ve rekabet koşullarıyla birlikte tedarik zincirleri giderek daha karmaşık ve kırılgan bir yapı kazanmıştır. Ancak işletmeler doğası gereği değişken ve öngörülemez bir çevrede faaliyetlerine devam etmektedir. Doğal afetler, savaşlar, ekonomik krizler, salgın hastalıklar, siber saldırılar ve terör saldırıları gibi öngörülemez ve beklenmedik riskler tedarik zincirlerinde telafisi güç zararlara yol açabilmektedir ve tedarik zinciri faaliyetlerinin sürekliliğini ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Örneğin; COVID-19 pandemisi küresel ölçekte büyük bir insani ve ekonomik krize neden olmuş ve bunun sonucunda meydana gelen zorunlu karantinalar ve kısıtlı hareketlilik tedarik zinciri ağlarında büyük aksamalara sebep olmuştur. Bu kapsamda tedarik zinciri dayanıklılığı en genel tanımıyla bir sistemin aksaklıklar karşısında operasyonel sürekliliğini korumak, bozulmaların etkisini azaltmak ve kriz sonrası normal durumlarına veya daha gelişmiş bir performans seviyesine hızla dönme yeteneği olarak tanımlanmaktadır ve hem akademik literatürde hem de uygulamada stratejik bir öncelik haline gelmiştir. Literatürde dayanıklılığı etkileyen faktörler; esneklik, çeviklik, görünürlük, iş birliği, bilgi paylaşımı, dijital teknolojiler, insan kaynağı yetkinliği ve yönetsel kapasite gibi farklı açılardan ele alınmaktadır. Ancak bu kriterlerin birbirleriyle olan etkileşimleri, neden-sonuç ilişkileri ve göreceli önem düzeyleri çoğu çalışmada yeterince derinlemesine analiz edilmemektedir. Oysa tedarik zinciri dayanıklılığı, doğrusal olmayan ve karşılıklı etkileşimlerin yoğun olduğu bir sistem yapısına sahiptir. Bu nedenle, kriterler arasındaki karmaşık ilişkilerin bütüncül bir yaklaşımla incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyen temel kriterleri belirlemek ve bu kriterler arasındaki karşılıklı etkileşimleri DEMATEL yöntemi kullanarak analiz etmektir. Çalışma kapsamında, literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda belirlenen kriterler ve bu kriterler arasındaki neden-sonuç ilişkileri incelenerek, tedarik zinciri dayanıklılığının artırılmasında kritik rol oynayan kriterler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: DEMATEL yöntemi, Tedarik zinciri, dayanıklılık, tedarik zinciri dayanıklılığı.

Abstract

With globalization, digitalization, the increase in e-commerce, and competitive conditions, supply chains have become increasingly complex and fragile. However, businesses continue

their operations in an inherently uncertain and unpredictable environment. Natural disasters, wars, economic crises, pandemics, cyberattacks, and terrorist attacks are unpredictable and unexpected risks that can cause irreparable damage in supply chains and seriously threaten the continuity of supply chain operations. For example, the COVID-19 pandemic has caused a major humanitarian and economic crisis on a global scale, and the resulting mandatory quarantines and restricted mobility have led to significant disruptions in supply chain networks. In this context, supply chain resilience is defined in its broadest sense as the ability of a system to maintain operational continuity in the face of disruptions, reduce the impact of disturbances, and quickly return to normal conditions or a higher level of performance after a crisis. It has become a strategic priority in both academic literature and practice. In the literature, factors affecting resilience are addressed from different perspectives such as flexibility, agility, visibility, collaboration, information sharing, digital technologies, human resource competence, and managerial capacity. However, the interactions between these criteria, their cause-and-effect relationships, and their relative importance levels are not sufficiently analyzed in most studies. However, supply chain resilience has a system structure characterized by non-linear and intense interactions. Therefore, it is necessary to examine the complex relationships between the criteria with a holistic approach. In this context, the aim of this study is to identify the key criteria affecting supply chain resilience and to analyze the interactions among these criteria using the DEMATEL method. Within the scope of the study, the factors that play a critical role in enhancing supply chain resilience will be identified by examining the criteria determined based on the literature review and expert opinions, as well as the cause-and-effect relationships between these criteria.

Keywords: DEMATEL method, Supply chain, resilience, supply chain resilience.

1. GİRİŞ

Günümüzün küreselleşen ve karmaşılaşan pazar yapısında, tedarik zincirleri doğal afetler, pandemiler, siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik dalgalanmalar gibi çok çeşitli risklerle karşı karşıyadır (Okun ve Tarhan, 2025). Bu belirsizlik ortamında, geleneksel "tam zamanında" (JIT) üretim ve yalın yönetim yaklaşımları verimliliği artırsa da zinciri dışsal şoklara karşı daha kırılgan hale getirmiştir (Okun ve Tarhan, 2025). Bu durum, organizasyonların stratejik bir avantaj kaynağı olarak tedarik zinciri dayanıklılığı kavramına odaklanmasını zorunlu kılmıştır (Tukamuhabwa vd., 2017).

Literatürde tedarik zinciri dayanıklılığı, bir tedarik zincirinin beklenmedik aksaklıklara karşı hazırlıklı olma, bu olaylara hızlı ve etkili yanıt verme ve operasyonları eski haline veya daha iyi bir seviyeye getirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Ponomarov ve Holcomb, 2009; Roberto Pereire vd., 2014). Kavramın temelinde genellikle üç boyut yer alır: hazırlıklılık (Readiness), yanıt verebilirlik (Response) ve toparlanma (Recovery) (Qader vd., 2022; Ponomarov and Holcomb, 2009). Dayanıklılık, sadece sistemin kesinti sonrası eski dengesine dönmesi değil, aynı zamanda değişen çevre koşullarına uyum sağlayarak evrilme ve sürekli yenilik kapasitesi olarak da değerlendirilmektedir (Okun ve Tarhan, 2025).

Tedarik zinciri dayanıklılığı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde İmamoğlu, Türkcan ve Özdemir (2025) tarafından yürütülen çalışmada, yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılarak dijital teknolojilerin tedarik zinciri dayanıklılığı üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Araştırmada değerlendirme kriteri olarak yapay zeka (öngörü, öğrenme ve adaptasyon kapasitesi), blokzincir teknolojisi (şeffaflık, izlenebilirlik ve güven) ve tedarik zinciri dayanıklılığının üç boyutu olan hazırlıklılık, yanıt verebilirlik ve toparlanma yetenekleri ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, yapay zekanın tedarik zinciri dayanıklılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu saptanırken, blokzincir teknolojisinin doğrudan etkisinin anlamlı olmadığı, bu etkinin ancak tedarik zinciri entegrasyonu gibi aracı faktörlerle ortaya çıkabileceği sonucuna varılmıştır.

Okun ve Tarhan (2025), yaşanan bir elektronik cihaz patlama vakası üzerinden tedarik zinciri dayanıklılığını nitel tekil vaka çalışması ve doğrudan yorumlama yöntemiyle incelemiştir. Değerlendirme kriterleri arasında kırılabilirlik faktörleri olarak türbülans, kasıtlı tehditler (sabotaj), dış baskılar, sınırlı kaynaklar, hassasiyet, bağlantı düzeyi ve tedarikçi/müşteri kesintileri ele alınmıştır. Çalışma, dayanıklılık yetenekleri olarak kurtarma, dağılım, iş birliği, organizasyonel yapı ve güvenlik kapasitelerinin önemini vurgulamış; sabotajın sadece fiziksel değil siber-fiziksel katmanlarda da kurgulanabileceğini ve izlenebilirlik eksikliğinin en büyük güvenlik zafiyeti olduğunu ortaya koymuştur.

Sağkan ve Başaran (2024), tedarik zinciri dayanıklılığı üzerine yaptıkları sistematik yazın taramasında, 2020 yılı sonrasında bu alandaki ampirik çalışmaların ve yapısal eşitlik modellemesi kullanımının hızla arttığını saptamıştır. Yazında dayanıklılığı etkileyen bağımsız değişkenler olarak iş birliği ve entegrasyon, örgütsel kaynaklar, bilgi teknolojileri bazlı yetkinlikler (büyük veri, yapay zeka, blokzincir) ve risk yönetimi kültürü ön plana çıkmaktadır. Çalışma, dayanıklılığın temel etki alanlarının (bağımlı değişkenlerin) ise firma performansı, tedarik zinciri performansı, operasyonel verimlilik ve rekabet avantajı kriterleri üzerinde yoğunlaştığını göstermiştir

Garip, Pirtini ve Kaplan (2021), tedarik zinciri dayanıklılığı ve bütünleşmesinin rekabet avantajı üzerindeki etkisini anket ve regresyon analizi yöntemleriyle incelemiştir. Değerlendirme kriterleri olarak dayanıklılık kapsamında risk yönetim kültürü, çeviklik, entegrasyon ve tedarik zinciri yeniden yapılandırması faktörleri; bütünleşme kapsamında ise müşteri, tedarikçi, içsel ve dışsal bütünleşme boyutları kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, tedarik zinciri dayanıklılığının rekabet avantajı varyansını %31,7 oranında açıkladığını ve yüksek dayanıklılığa sahip firmaların rekabetçi ortamlarda daha uzun süre hayatta kalabildiğini ortaya koymuştur.

Tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyen kriterlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, literatürde çok boyutlu bir kriter yapısını beraberinde getirmiştir. Örneğin; Derici (2025), dirençli tedarik zinciri yönetimindeki kritik risk faktörlerini SWARA (Kademeli Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi) yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmada maliyet optimizasyonu, acil durum planlaması, tedarik zinciri araçlarının coğrafi entegrasyonu, stok yönetimi, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti, işletme operasyonlarının dış kaynak kullanımı, devlet desteği, etik olmayan fiyatlandırma uygulamalarının izlenmesi, kalite güvencesi, insan kaynakları yönetimi ve süreç otomasyonu/yapay zekâ olmak üzere 11 kriter değerlendirilmiştir. Analiz

sonucunda, maliyet optimizasyonu ve acil durum planlamasının en önemli kriterler olduğu, süreç otomasyonu ve yapay zekâ kriterlerinin ise bu model kapsamında en düşük ağırlığa sahip olduğu belirlenmiştir.

Zare Ahmadabadi ve diğerleri (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, istikrarsız iş koşullarında rekabet avantajı elde etmek amacıyla İran'ın Yezd eyaletindeki karo ve seramik endüstrisinde tedarik zinciri dayanıklılığını (TZD) etkileyen faktörleri belirlemek ve bu faktörlere dayalı kapsamlı bir model tasarlamak amaçlanmıştır. Araştırmada metodolojik olarak, literatürdeki mevcut çalışmaları sistematik bir şekilde incelemek için meta-sentez (meta-synthesis) yaklaşımı ve kriterlerin önceliklendirilmesi için Kararsız Bulanık TOPSIS (Hesitant Fuzzy TOPSIS - HF-TOPSIS) yöntemlerini içeren bütünlük bir yaklaşım kullanılmıştır. Meta-sentez aşamasında veri tabanlarında taranan 125 ilgili yayın analiz edilerek tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyen temel faktörler ve boyutlar saptanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, "tedarik zincirindeki bilgi teknolojileri (BT) altyapıları" ve "malzemelerin emniyet stoğu" kriterlerinin tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyen en kritik faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

Duran (2023), N-11 ülkelerinde tedarik zinciri dayanıklılığını MEREC tabanlı EDAS, MARCOS ve WASPAS yöntemlerini içeren bütünlük bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Değerlendirme kriterleri olarak Küresel Dayanıklılık İndeksi göstergeleri olan tedarik zinciri görünürlüğü, kurumsal yönetim, ekonomik faktörler ve lojistik faktörler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, tedarik zinciri görünürlüğü ve kurumsal yönetimin en kritik göstergeler olduğu saptanmış; Güney Kore ve Türkiye'nin N-11 ülkeleri arasında dayanıklılık bakımından en iyi performansı sergileyen iki ülke olduğu görülmüştür.

Das ve arkadaşları (2022), COVID-19 döneminde tedarik zinciri dayanıklılığını artırmak için AHP ve DEMATEL hibrit yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada maliyet optimizasyonu, devlet desteği, envanter yönetimi, coğrafi entegrasyon, acil durum planlaması ve teknolojik otomasyon gibi stratejik kriterler analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, maliyet optimizasyonunun ağdaki güvenlik açıklarını azaltmada en yüksek öneme (ağırlığa) sahip faktör olduğu, devlet desteğinin ise sistemi en çok etkileyen temel "neden" (causal) faktörü olduğu tespit edilmiştir.

Dong, Liu ve Zhou (2016), tedarik zinciri dayanıklılığını (TZD) etkileyen faktörlerin yapısını ve oluşum sürecini analiz etmek amacıyla Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (ISM) yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyeceği düşünülen 15 kriter belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ISM yöntemi ile karmaşık ve belirsiz bir sistem olan tedarik zinciri dayanıklılığı, alt bileşenlerine ayrılarak aralarındaki nedensellik ve hiyerarşik ilişkiler net bir şekilde ortaya konmuştur. Çalışma, faktörler arasındaki birincil ve ikincil ilişkileri açıklayarak dayanıklılık sisteminin oluşum mekanizmasını kontrol etmeye yönelik çok seviyeli bir model sunmaktadır. Bu model, işletmelerin modern ve karmaşık iş çevrelerine uyum sağlayabilmeleri için hangi faktörlere öncelik vermeleri gerektiği konusunda stratejik karar desteği ve teorik bir çerçeve sağlamaktadır.

Rajesh ve Ravi (2015), elektronik tedarik zincirlerinde risk azaltma stratejilerini Grey-DEMATEL yöntemiyle analiz etmişlerdir. Değerlendirme kriterleri olarak dinamik planlama,

görünürlük, iş birliği ve bilgi paylaşımı gibi enabler (kolaylaştırıcı) faktörler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, dinamik planlama ve görünürlüğün en yüksek stratejik öneme sahip kriterler olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyen temel kriterleri belirlemek ve bu kriterler arasındaki karmaşık etkileşimleri ampirik bir temelde analiz etmektir. Çalışmada, kriterler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini görselleştirme ve her bir faktörün sistem üzerindeki etkisini kantitatif olarak ölçme yeteneği nedeniyle (Aggrawal ve Raj, 2025) DEMATEL (Decision-Making Trial and Evaluation Laboratory) yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada değerlendirilen kriterler Das vd., (2022) çalışmasında kullanılan kriterlerdir. Bu kriterler Çizelge 1’de sunulduğu gibidir.

Çizelge 1. Tedarik Zinciri Dayanıklılığını Etkileyen Kriterler ve Açıklamaları

Kriterler	Açıklamaları
Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ (S1)	Yapay zekâ ve dijital teknolojiler; yüksek bağlanabilirlik, doğruluk ve şeffaflık sağlayarak tedarik zinciri dayanıklılığında kritik bir rol oynamaktadır. Bu teknolojiler, kaçınılmaz veya öngörülemeyen olaylarda anında alarm tetikleme, durumu dikkatlice değerlendirme ve zamanında aksiyon alarak riskleri azaltma yeteneğine sahiptir. Ayrıca, öğrenme ve adaptasyon yoluyla belirsiz ortamlarla başa çıkma kapasitesini artırır.
Envanter Yönetimi (S2)	Mal ve hizmetlerin kusursuz akışını sağlamak için kritik bir faktördür. IoT ve büyük veri gibi optimizasyon araçları kullanılarak yönetilen iyi organize edilmiş bir envanter sistemi, tedarik zincirinin arz ve talep şoklarına hızlı yanıt vermesine yardımcı olur.
İşletme Operasyonlarının Dış Kaynak Kullanımı (S3)	Operasyonların dış kaynaklardan (outsourcing) sağlanması stratejisidir.
Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi Entegrasyonu (S4)	Tedarik zincirindeki paydaşların coğrafi olarak birbirine entegre edilmesi ve fiziksel bağların etkin şekilde tasarlanmasıdır. Aksaklıklar karşısında faaliyetlerin yürütülebilmesi için esnek bir yapı oluşturulmasına katkı sağlar.
Kalite Güvencesi (S5)	Bu kriter, kalite hatalarından kaynaklanan ekonomik kesintilerle mücadele edilmesini ve maliyet optimizasyonunu destekler.
Etik Olmayan Fiyatlandırma Uygulamalarının İzlenmesi (S6)	Özellikle kriz dönemlerinde ortaya çıkabilecek etik dışı fiyatlandırmaların takip edilmesidir. Bu faktör, firmaların itibarını korumak ve pazar üzerindeki olumsuz etkileri önlemek açısından önemlidir.
Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (S7)	Çalışmada bu iki faktör, aralarındaki neden-sonuç ilişkisi nedeniyle tek bir kriter olarak birleştirilmiştir. Organizasyonlar, süreçleri otomatikleştirerek ve yeterli insan gücü sağlayarak teslimat sürelerini kısaltmayı ve dolayısıyla müşteri memnuniyetini artırmayı hedefler.
İnsan Kaynakları Yönetimi (S8)	Tedarik zinciri boyunca adaptasyon ve dayanıklılığı artırmak için verimli bir İK yönetim sisteminin kurulmasıdır. İnsan kaynaklarının etkin kullanımı, zinciri esnek, uyumlu ve bozulmalara karşı bağışık hale getirir.
Devlet Desteği (S9)	Hükümetlerin sağladığı yardımlar ve yasal düzenlemelerdir.
Maliyet Optimizasyonu (S10)	Nakliye ve elde tutma maliyetlerini azaltarak dayanıklı bir zincir oluşturulmasıdır.

Acil Durum Planlaması (S11)	Beklenmedik kesintiler için önceden hazırlanan eylem planlarıdır. Şirketlerin uzun vadeli stratejiler geliştirememesi durumunda karşılaştıkları riskleri yönetebilmeleri için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir.

2. DEMATEL YÖNTEMİ

Battle Memorial Institute, Cenevre tarafından geliştirilen bu yöntem, değişkenler arasında bir dizi iç içe geçmiş ilişkiler içeren karmaşık problemleri çözmeyi amaçlamaktadır (Raghuvanshi, Agrawal ve Ghosh, 2017). DEMATEL yöntemi, bir sistemin bileşenleri arasındaki neden-sonuç ilişkisini analiz etmek ve ortaya çıkarmak için kullanılır. Yöntem, belirli bir sistemi etkileyen değişkenleri analiz etmek ve uzmanların bilgilerini kullanarak faktörler arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bağımlılıkları daha iyi anlamak için uygulanır (Dalvi-Esfahani vd., 2019). Yöntemin uygulama aşamaları aşağıdaki gibidir (Dalvi-Esfahani vd., 2019; Raghuvanshi vd., 2017).

Adım 1: Direkt ilişki matrisinin oluşturulmasıdır. Her bir karar verici tarafından kriterlerin birbirlerini etkileme dereceleri Çizelge 2’de yer alan ikili karşılaştırmalar ölçeği kullanılarak ifade edilir. Sonrasında karar vericilerin değerlendirmelerinin ortalaması alınır ve Denklem (1) ile gösterilen direkt ilişki matrisi oluşturulur.

Çizelge 2. Kriter Karşılaştırma Ölçeği

Sayısal Değer	Tanımlamalar
0	Etki Yok
1	Çok Düşük Etki
2	Düşük Etki
3	Orta Düzeyde Etki
4	Yüksek Etki
5	Çok Yüksek Etki

$$X = \begin{bmatrix} 0 & \cdots & x_{n1} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{1n} & \cdots & 0 \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Normalize edilmiş direkt ilişki matrisinin oluşturulur. Her bir satır ve sütuna ait en büyük toplam değer bulunur (Denklem (2)). Sonrasında Denklem (3) kullanılarak matrisin tüm elemanları bu en büyük değere bölünür.

$$k = \max \left\{ \max \sum_{j=1}^n x_{ij}, \sum_{i=1}^n x_{ij} \right\} \quad (2)$$

$$M = \frac{1}{k} * X \quad (3)$$

Adım 3. Denklem (4) kullanılarak toplam ilişki matrisi oluşturulur.

$$T = M \times (I - M)^{-1} \quad (4)$$

Adım 4. Gönderici ve alıcı gruplarının belirlenmesidir. Bu adımda toplam ilişki matrisinin satır ve sütun toplamaları Denklem (5) ile hesaplanır. Her bir satır toplamı (D_i), ilgili kriterin diğer kriterleri doğrudan veya dolaylı etkileme düzeyini; her bir sütun toplamı (R_j) ise ilgili kriterin diğer kriterlerden doğrudan veya dolaylı etkilenme düzeyini göstermektedir. D_i ve R_i değerleri Denklem (6) ve Denklem (7) kullanılarak hesaplanır.

$$T = [t_{ij}]_{n \times n} \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

$$D = \left[\sum_{j=1}^n t_{ij} \right]_{n \times 1} \quad (6)$$

$$R = \left[\sum_{i=1}^n t_{ij} \right]'_{1 \times n} \quad (7)$$

Adım 5: Denklem (8) ve Denklem (9) kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanır.

$$w_i = \sqrt{(D_i + R_i)^2 + (D_i - R_i)^2} \quad (8)$$

$$W_i = \frac{w_1}{\sum_{i=1}^n w_i} \quad (9)$$

3. UYGULAMA VE BULGULAR

Çalışmanın amacı doğrultusunda makine parçaları üreten 2 şirketin tedarik zinciri departmanı müdürü tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyen kriterleri değerlendirmiştir. Bu kapsamda 2 uzmanın değerlendirmelerinin ortalaması alınarak oluşturulan ikili karşılaştırmalar matrisi Çizelge 3'te sunulduğu gibidir.

Çizelge 3. Direk İlişki matrisi

Kriterler	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11
Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ (S1)	0	4,5	3	4,5	4	1	5	2	1	4	4,5
Envanter Yönetimi (S2)	3	0	3	3	2,5	1,5	4,5	2,5	1	4	5
İşletme Operasyonlarının Dış Kaynak Kullanımı (S3)	2,5	4	0	3	3,5	4,5	3	2	1	3	3
Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi Entegrasyonu (S4)	4	3,5	4,5	0	4	2,5	5	4	4	2	2,5
Kalite Güvencesi (S5)	2,5	2,5	2,5	2,5	0	2,5	4,5	3	2	2,5	1,5

Etik Olmayan Fiyatlandırma Uygulamalarının İzlenmesi (S6)	1	1	3	3	2	0	4,5	1	3,5	1,5	2,5
Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (S7)	2	4	4,5	4,5	3	3	0	3	1,5	1	2,5
İnsan Kaynakları Yönetimi (S8)	2	2,5	3,5	2,5	4	1	3,5	0	1	4,5	4
Devlet Desteği (S9)	2,5	2,5	4	4	1	5	3,5	2,5	0	3,5	2,5
Maliyet Optimizasyonu (S10)	4	5	5	4,5	4,5	4,5	3,5	2,5	1	0	4
Acil Durum Planlaması (S11)	1,5	3,5	3,5	1	1	2	4	3	1	2	0

İşlem adımı 2 doğrultusunda oluşturulan normalize edilmiş direk ilişki matrisi Çizelge 4'te hesaplandığı gibidir.

Çizelge 4. Normalize Edilmiş Direk İlişki Matrisi

Kriterler	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11
Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ (S1)	0	0,11	0,073	0,11	0,098	0,024	0,122	0,049	0,024	0,098	0,11
Envanter Yönetimi (S2)	0,073	0	0,073	0,073	0,061	0,037	0,11	0,061	0,024	0,098	0,122
İşletme Operasyonlarının Dış Kaynak Kullanımı (S3)	0,061	0,098	0	0,073	0,085	0,11	0,073	0,049	0,024	0,073	0,073
Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi Entegrasyonu (S4)	0,098	0,085	0,11	0	0,098	0,061	0,122	0,098	0,098	0,049	0,061
Kalite Güvencesi (S5)	0,061	0,061	0,061	0,061	0	0,061	0,11	0,073	0,049	0,061	0,037
Etik Olmayan Fiyatlandırma Uygulamalarının İzlenmesi (S6)	0,024	0,024	0,073	0,073	0,049	0	0,11	0,024	0,085	0,037	0,061
Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (S7)	0,049	0,098	0,11	0,11	0,073	0,073	0	0,073	0,037	0,024	0,061
İnsan Kaynakları Yönetimi (S8)	0,049	0,061	0,085	0,061	0,098	0,024	0,085	0	0,024	0,11	0,098
Devlet Desteği (S9)	0,061	0,061	0,098	0,098	0,024	0,122	0,085	0,061	0	0,085	0,061
Maliyet Optimizasyonu (S10)	0,098	0,122	0,122	0,11	0,11	0,11	0,085	0,061	0,024	0	0,098
Acil Durum Planlaması (S11)	0,037	0,085	0,085	0,024	0,024	0,049	0,098	0,073	0,024	0,049	0

Denklem (4) kullanılarak hesaplanan toplam ilişki matrisi Çizelge 5'te sunulduğu gibidir.

Çizelge 5. Toplam İlişki matrisi

Kriterler	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11
Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ (S1)	0,173	0,328	0,312	0,315	0,293	0,208	0,38	0,226	0,141	0,272	0,315
Envanter Yönetimi (S2)	0,221	0,205	0,287	0,261	0,239	0,2	0,341	0,216	0,127	0,252	0,303
İşletme Operasyonlarının Dış Kaynak Kullanımı (S3)	0,205	0,283	0,21	0,255	0,254	0,259	0,304	0,199	0,129	0,226	0,254

Tedarik Zinciri											
Aracılarının Coğrafi											
Entegrasyonu (S4)	0,269	0,316	0,356	0,23	0,303	0,253	0,395	0,276	0,213	0,243	0,283
Kalite Güvencesi (S5)	0,191	0,234	0,249	0,229	0,16	0,202	0,311	0,206	0,139	0,201	0,203
Etik Olmayan											
Fiyatlandırma											
Uygulamalarının											
İzlenmesi (S6)	0,142	0,179	0,238	0,219	0,183	0,132	0,285	0,147	0,163	0,159	0,201
Hizmet Kalitesi ve											
Müşteri Memnuniyeti											
(S7)	0,193	0,281	0,307	0,284	0,242	0,225	0,232	0,22	0,139	0,183	0,241
İnsan Kaynakları											
Yönetimi (S8)	0,194	0,253	0,287	0,241	0,264	0,183	0,308	0,152	0,122	0,257	0,272
Devlet Desteği (S9)	0,215	0,264	0,316	0,291	0,212	0,285	0,328	0,218	0,112	0,247	0,255
Maliyet											
Optimizasyonu (S10)	0,281	0,362	0,381	0,341	0,327	0,304	0,383	0,254	0,158	0,205	0,329
Acil Durum											
Planlaması (S11)	0,149	0,231	0,243	0,171	0,161	0,17	0,27	0,186	0,101	0,171	0,146

Di ve Ri değerleri, D+R, D-R ve kriterlerin ağırlıkları Çizelge 6'da hesaplandığı gibidir.

Çizelge 6. D, R, D+R, D-R ve w Değerleri

Kriterler	R	D	D+R	D-R	w
Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ (S1)	2,232	2,963	5,195	0,73	0,0901
Envanter Yönetimi (S2)	2,936	2,652	5,588	-0,284	0,0961
İşletme Operasyonlarının Dış Kaynak Kullanımı (S3)	3,186	2,578	5,764	-0,608	0,0996
Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi Entegrasyonu (S4)	2,836	3,137	5,973	0,301	0,1028
Kalite Güvencesi (S5)	2,637	2,324	4,961	-0,313	0,0854
Etik Olmayan Fiyatlandırma Uygulamalarının İzlenmesi (S6)	2,421	2,048	4,469	-0,373	0,0771
Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (S7)	3,536	2,546	6,083	-0,99	0,1059
İnsan Kaynakları Yönetimi (S8)	2,299	2,534	4,833	0,234	0,0831
Devlet Desteği (S9)	1,543	2,74	4,283	1,197	0,0764
Maliyet Optimizasyonu (S10)	2,415	3,324	5,739	0,909	0,0998
Acil Durum Planlaması (S11)	2,803	2	4,803	-0,804	0,0837

Bu çalışmada tedarik zinciri dayanıklılığını (TZD) etkileyen kriterler arasındaki nedensel ilişkilerin belirlenmesi amacıyla DEMATEL yöntemi uygulanmıştır. DEMATEL analizi sonucunda elde edilen D (etkileme derecesi), R (etkilenme derecesi), D+R (toplam ilişki düzeyi) ve D-R (nedensellik derecesi) değerleri değerlendirilerek kriterlerin sistem içerisindeki önem düzeyleri ve birbirleri üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Çizelge 6'ya alan sonuçlara göre D+R değeri kriterin sistem içerisindeki toplam önemini göstermektedir. Bu doğrultuda en yüksek D+R değerine sahip kriter 6.083 değeri ile Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (S7) olarak belirlenmiştir. Bu kriteri sırasıyla Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi Entegrasyonu (S4) (5.973), İşletme Operasyonlarının Dış Kaynak Kullanımı (S3) (5.764) ve Maliyet Optimizasyonu (S10) (5.739) kriterleri takip etmektedir. Bu bulgu, tedarik zinciri dayanıklılığının yalnızca operasyonel süreçlere değil aynı zamanda müşteri odaklı performans, ağ yapısı ve maliyet yönetimi gibi faktörlere de güçlü şekilde bağlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara paralel olarak kriter ağırlıkları değerlendirildiğinde Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (S7) (0,1059) ve Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi

Entegrasyonu (S4) (0,1028) en yüksek ağırlığa sahip kriterlerdir. S7'nin en yüksek ağırlığa sahip olması, rekabet avantajı elde etmede müşteri odaklılığın önemine vurgu yapan Garip vd., (2021) ile uyumludur. Maliyet Optimizasyonu (S10) 0,0998 ağırlık değeri ve yüksek etkileşim derecesiyle sistemin merkezinde yer almaktadır. Bu sonuç, hem Das ve ark. (2022) hem de Derici'nin (2025) çalışmalarında maliyet optimizasyonunun TZD için en kritik önceliklerden biri olarak saptanmasıyla paralellik göstermektedir.

DEMATEL yönteminde D–R değeri kriterlerin neden (cause) ve sonuç (effect) gruplarını belirlemek için kullanılmaktadır. D–R değeri pozitif olan kriterler neden grubu, negatif olan kriterler ise sonuç grubu içerisinde yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre Devlet Desteği (S9), Maliyet Optimizasyonu (S10), Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ (S1), Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi Entegrasyonu (S4) ve İnsan Kaynakları Yönetimi (S8) kriterlerinin D–R değerlerinin pozitif olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu kriterler tedarik zinciri dayanıklılığını yönlendiren neden faktörleri olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Devlet Desteği (D–R = 1.197) değeri ile sistemdeki en güçlü neden faktörü olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, Das ve ark. (2022) tarafından yapılan ve devlet desteğini TZD'yi sarsan sorunları çözmede en etkili "neden" faktörü olarak belirleyen çalışmayı desteklemektedir. Bu durum, hükümet politikaları, teşvikler ve düzenleyici mekanizmaların tedarik zinciri dayanıklılığının artırılmasında kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Benzer şekilde Maliyet Optimizasyonu (D–R = 0.909) ve Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ (D–R = 0.73) kriterlerinin de önemli neden faktörleri olduğu görülmektedir. Bu bulgu dijital teknolojilerin dayanıklılığı inşa eden temel bir yapı taşı olduğunu savunan İmamoğlu vd., (2025) çalışmalarını desteklemektedir. Dijital teknolojiler ve yapay zekâ destekli süreç otomasyonu, tedarik zinciri boyunca şeffaflık, hız ve esneklik sağlayarak kriz durumlarında daha hızlı ve etkin karar alınmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda maliyetlerin optimize edilmesi, operasyonel verimliliği artırarak tedarik zincirinin sürdürülebilirliğini güçlendirmektedir.

Öte yandan Envanter Yönetimi (S2), İşletme Operasyonlarının Dış Kaynak Kullanımı (S3), Kalite Güvencesi (S5), Etik Olmayan Fiyatlandırma Uygulamalarının İzlenmesi (S6), Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (S7) ve Acil Durum Planlaması (S11) kriterlerinin D–R değerlerinin negatif olduğu görülmektedir. Bu kriterler sistem içerisinde sonuç faktörleri olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle bu faktörler, tedarik zincirindeki diğer stratejik ve operasyonel faktörlerden etkilenme eğilimindedir. Özellikle Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti (D–R = –0.99) ve Acil Durum Planlaması (D–R = –0.804) kriterlerinin güçlü şekilde sonuç grubunda yer alması, bu değişkenlerin tedarik zincirindeki diğer yapısal ve yönetsel faktörlerin bir çıktısı olduğunu göstermektedir. Bu durum, müşteri memnuniyetinin ve kriz yönetimi kapasitesinin artırılabilmesi için öncelikle teknolojik altyapı, maliyet yönetimi ve devlet desteği gibi temel belirleyicilerin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada tedarik zinciri dayanıklılığını etkileyen kriterler arasındaki ilişkiler DEMATEL yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, tedarik zinciri dayanıklılığının çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve kriterler arasında güçlü bir nedensel ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre Devlet Desteği, Maliyet Optimizasyonu, Süreç Otomasyonu ve Yapay Zekâ, Tedarik Zinciri Aracılarının Coğrafi Entegrasyonu ve İnsan Kaynakları Yönetimi kriterleri sistemdeki diğer faktörleri etkileyen temel neden faktörleri olarak belirlenmiştir. Bu kriterler tedarik zinciri dayanıklılığının geliştirilmesinde stratejik öneme sahiptir. Özellikle kamu politikaları ve teşvik mekanizmaları, işletmelerin kriz ve belirsizlik dönemlerinde daha güçlü bir tedarik zinciri yapısı oluşturmaya katkı sağlayabilir.

Buna karşılık Envanter Yönetimi, Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti, Kalite Güvencesi ve Acil Durum Planlaması gibi kriterler daha çok sistemdeki diğer faktörlerden etkilenen sonuç faktörleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, operasyonel performansın ve müşteri memnuniyetinin artırılmasının doğrudan bu faktörlere yapılacak müdahalelerden ziyade, neden grubunda yer alan stratejik faktörlerin iyileştirilmesi ile mümkün olacağını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, tedarik zinciri dayanıklılığının artırılmasında dijital teknolojilerin kullanımı, maliyet yönetimi stratejileri, kamu destek mekanizmaları ve tedarik zinciri entegrasyonu kritik rol oynamaktadır. Bu faktörlere yönelik yapılacak yatırımlar ve politika geliştirme süreçleri, işletmelerin tedarik zinciri kesintilerine karşı daha dirençli hale gelmesine ve uzun vadede sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, S., & Raj, A. (2025). Collaborative resilience in agri-food supply chains: decision framework and empirical analysis. *IEEE Engineering Management Review*, 1-14.
- Dalvi-Esfahani, M., Niknafs, A., Kuss, D. J., Nilashi, M., & Afrough, S. (2019). Social media addiction: Applying the DEMATEL approach. *Telematics and Informatics*, 43, 101250.
- Das, D., Datta, A., Kumar, P., Kazancoglu, Y., & Ram, M. (2022). Building supply chain resilience in the era of COVID-19: An AHP-DEMATEL approach. *Operations Management Research*, 15(1), 249-267.
- Derici, S. (2025). Dirençli Tedarik zinciri yönetiminde kritik risk faktörlerinin swara yöntemi ile belirlenmesi. *İzmir Yönetim Dergisi*, 6(1), 1-14.
- Dong, D., Liu, J., & Zhou, H. (2016). Influence factor analysis of supply chain resilience using ISM. *13th International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM)* (1-5 ss).
- Duran, Z. (2023). N-11 ülkelerinde tedarik zinciri dayanıklılığının MEREC tabanlı EDAS, MARCOS, WASPAS bütünleşik yöntemiyle değerlendirilmesi. *Yıldız Social Science Review*, 9(1), 1-15.
- Garip, Ç., Pirtini, S., & Kaplan, B. (2021). Tedarik zinciri dayanıklılığı, tedarik zinciri bütünleşmesi ve yeşil pazarlama yöneliminin rekabet avantajı üzerindeki etkisi. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43).
- İmamoğlu, S. Z., Türkcan, H., & Özdemir, L. (2026). Yapay zeka ve blokzincir teknolojilerinin tedarik zinciri dayanıklılığı üzerine etkisi. *International Review of Economics and Management*, 13(2), 58-76.

- Okun, O., & Tarhan, D. B. (2025). Zayıf halka: patlayan cihazlar üzerinden tedarik zinciri dayanıklılığına bakış. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 125-147.
- Qader, G., Junaid, M., Abbas, Q., & Mubarik, M. S. (2022). Industry 4.0 enables supply chain resilience and supply chain performance. *Technological Forecasting and Social Change*, 185, 122026.
- Ponomarov, S. Y., & Holcomb, M. C. (2009). Understanding the concept of supply chain resilience. *The International Journal Of Logistics Management*, 20(1), 124-143.
- Roberta Pereira, C., Christopher, M., & Lago Da Silva, A. (2014). Achieving supply chain resilience: the role of procurement. *Supply Chain Management: An International Journal*, 19(5-6), 626-642.
- Sağkan, F., & Başaran, İ. M. (2024). Tedarik zinciri dayanıklılığı ve tedarik zinciri esnekliği: Değişen kurumsal değer yaklaşımları perspektifinden bir yazın taraması. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 84-141.
- Tukamuhabwa, B., Stevenson, M., & Busby, J. (2017). Supply chain resilience in a developing country context: a case study on the interconnectedness of threats, strategies and outcomes. *Supply Chain Management: An International Journal*, 22(6), 486-505.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINDA CEO MESAJLARI: GERÇEK VE YAPAY ZEKÂ ÜRETİMİ SÖYLEMLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dr. Sema Nur Ünlübulduk
unlubulduksemanur@hotmail.com
0000-0002-8973-8305

ÖZET

Çalışmanın amacı, konaklama işletmelerinin sürdürülebilirlik raporlarında yer alan CEO mesajlarında kullanılan izlenim yönetimi taktiklerini ve bu taktiklerin kullanım düzeylerini, gerçek CEO söylemleri ile yapay zekâ tarafından üretilen söylemler arasında karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Bu doğrultuda, gerçek bir CEO tarafından kaleme alınmış sürdürülebilirlik raporu mesajı ile üç farklı yapay zekâ modeline CEO rolü verilerek üretilen mesajlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bulgular, hem gerçek CEO hem de yapay zekâ modelleri tarafından üretilen CEO mesajlarında örnek davranış sergileme, niteliklerini tanıtmaya, kendini sevdirmeye, olumlu sonuçları kendinden bilme ve etkiyi artırma gibi saldırgan izlenim yönetimi taktiklerine başvurulduğunu, buna karşın kendini acındırma ve gözdağı verme gibi taktiklerin kullanılmadığını göstermektedir. Öte yandan, gerçek CEO mesajında savunmacı izlenim yönetimi taktiklerine rastlanmazken, yapay zekâ modelleri tarafından üretilen mesajlarda bu tür taktiklere yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca, izlenim yönetimi taktiklerinin türü, kullanım sıklığı ve sunuluş biçimine ilişkin bulguların yapay zekâ modelleri arasında farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Sürdürülebilirlik raporu, CEO mesajı, Yapay zekâ

ABSTRACT

The aim of the study is to comparatively analyze the impression management tactics used in CEO messages contained in the sustainability reports of accommodation businesses, and the level of use of these tactics, between authentic CEO statements and statements generated by artificial intelligence. In this context, a sustainability report message written by a real CEO and messages generated by assigning the CEO role to three different artificial intelligence models were examined through content analysis. The findings show that both the real CEO and the AI-generated CEO messages employed assertive impression management tactics such as exemplification, self-promotion, ingratiation, entitlement, and enhancement; however, tactics such as supplication and intimidation were not used. On the other hand, while no defensive impression management tactics were found in the real CEO message, such tactics were identified in the messages generated by the artificial intelligence models. Additionally, it was determined that the findings regarding the type, frequency of use, and manner of presentation of impression management tactics differed among the artificial intelligence models.

Keywords: Sustainability report, CEO message, artificial intelligence

1. GİRİŞ

Çevresel ve toplumsal sorunlara yönelik ilgi yeni değildir. Çevresel risklerin insan üzerindeki olumsuz etkileri, tarihsel süreç boyunca kamuoyunda karşılık bulmuştur. Ancak sürdürülebilirlik raporlamasının gelişimi, esas olarak kurumsal yapının ortaya çıkışıyla ilişkilendirilmektedir. Sürdürülebilirlik raporlaması, çalışanlara yönelik raporlamadan sosyal ve çevresel raporlamaya doğru gelişmiş ve zamanla sürdürülebilirlik raporlamasına evrilmiştir (Buhr, 2010, s.59).

Sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin çevresel, yönetsel, sosyal, etik ve ekonomik uygulamaları ile bunların sonuçlarını paydaşlarla paylaşmasını sağlayan temel iletişim araçlarından biridir (Brockett, 2012, s. 14). Bugün sürdürülebilirlik raporlaması küresel ölçekte yaygın ve kurumsallaşmış bir uygulamadır. OECD'nin 2024 raporuna göre, 2022 yılı itibarıyla toplam 98 trilyon ABD doları piyasa değerine sahip 43.970 halka açık şirketin yaklaşık 9.600'ü sürdürülebilirlik açıklaması yapmıştır (OECD, 2024, s. 8). Governance & Accountability Institute Inc. ise ABD borsasında işlem gören en büyük 500 şirketin %98,6'sının sürdürülebilirlik raporu yayımladığını belirtmektedir (2026).

Finansal olmayan kurumsal faaliyetlerin raporlanması, şirketlere paydaş ilişkileri, toplumsal duyarlılık ve rekabet avantajı açısından çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilirlik raporlaması, karşılaştırma imkânı sunan ve sorumluluk, hesap verebilirlik ile şeffaflığı destekleyen önemli bir mekanizmadır. (Herzig, 2011, s.152).

Sürdürülebilirlik raporlamasının kapsamı ve açıklama düzeyi, sektörlerin yapısal özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir (Nurim ve Asmara, 2019, s. 183). Doğal kaynakların yoğun kullanımına dayanan turizm sektörü, aynı zamanda faaliyet gösterdiği destinasyonlardaki yerel topluluklar üzerinde çeşitli etkiler yaratan bir hizmet alanıdır (Alonso-Muñoz, 2023, s. 462). Turizm faaliyetlerinin kapsamı ve bu faaliyetlerden doğan çıktıların doğal kaynaklarla doğrudan ilişkili olması, sürdürülebilirlik konusunu sektör açısından daha da önemli hâle getirmektedir (Yılmaz ve Bayrak Oğuz, 2019, s. 99). Özellikle sektörde faaliyet gösteren büyük otel zincirleri, sürdürülebilirlik uygulamalarını hem hayata geçirme hem de görünür kılma bakımından güçlü bir potansiyele sahiptir (Jones vd., 2014, s. 14).

Sürdürülebilirlik raporları şirketlerin faaliyetlerini yalnızca aktardıkları değil, aynı zamanda belirli bir izlenim oluşturacak biçimde sundukları metinlerdir (Ozsozgun Caliskan vd., 2021, s. 15). İzlenim yönetimi, bireylerin başkalarının kendileri hakkında oluşturduğu algıları etkilemeye yönelik davranışlarını ifade eder. Örgütsel bağlamda ise itibarın korunması, olumlu imaj oluşturulması ve paydaşlar nezdinde avantaj sağlanmasına hizmet eden stratejik bir süreçtir (Robbins ve Judge, 2023, s. 465).

Şirketler, paydaşların artan sürdürülebilirlik duyarlılığı karşısında sosyal, çevresel ve ekonomik performanslarına ilişkin bilgileri belirli bir algı oluşturacak biçimde sunabilmekte ve izlenim yönetimi taktiklerinden yararlanabilmektedir (Cüre vd., 2020, s.2). Literatürde bu süreçle ilişkin farklı taktikler ve sunum biçimleri tanımlanmıştır (Jones ve Pittman, 1982; Mohamed vd., 1999; Cooper ve Slack, 2015).

Tedeschi ve Melburg (1984), izlenim yönetimi davranışlarını saldırgan ve savunmacı olmak üzere iki grupta sınıflandırmıştır. Saldırgan izlenim yönetimi, olumlu değerlendirilen kimlik ve niteliklerin bilinçli biçimde oluşturulmasına yöneliktir (Cooper ve Slack, 2015, s. 804).

Bu kapsamda kendini öne çıkarma, bireyin yeterli ve başarılı görülmek amacıyla yetenek, bilgi ve başarılarını vurgulamasıdır. Kendini sevdirmek, sempatik ve olumlu bir izlenim bırakmaya dönük davranışları; örnek davranış sergileme ise fedakâr, çalışkan ve görevine bağlı biri olarak algılanmak için sorumlulukların ötesine geçen tutumları ifade etmektedir. Buna karşılık gözdağı verme, güçlü ve çekinilmesi gereken biri izlenimi yaratmayı; kendini acındırma ise zayıf ve yardıma muhtaç görünmeyi amaçlamaktadır (Jones ve Pittman, 1982, s. 235-248). Taktiklerden bir diğeri olan etkisini artırma, bir durumun önemini olduğundan daha güçlü göstermeye yönelik bir yaklaşımken (Ozsozgun Caliskan vd., 2021, s. 4), olumlu sonuçları kendinden bilme, pozitif gelişmelerin sorumluluğunu üstlenerek başarı algısını güçlendirmeyi ifade etmektedir (Elsbach, 2003, s. 307).

Savunmacı izlenim yönetimi ise zedelenen olumlu kimliği yeniden kurmaya veya olumsuz yargıları bertaraf etmeye dönük davranışları kapsamaktadır (Aktaran Schütz, 1998, s. 612). Özür dileme, gerekçelendirme ve bahane sunma bu kapsamda öne çıkan taktiklerdir (Karaca Varinlioğlu, 2025, s.19)

Özür dileme, olumsuz sonucun sorumluluğunu kabul ederek pişmanlık bildirmeyi; gerekçelendirme, sorumluluğu kısmen kabul etmekle birlikte olumsuz etkinin sınırlı olduğunu göstermeyi; bahane sunma ise sorumluluk algısını azaltmayı amaçlayan açıklamaları ifade etmektedir (Elsbach, 2003, s. 307; Cooper ve Slack, 2015, s. 806; Balkan Akan ve Oran, 2022, s. 107)

Kurumsal raporlar, işletmelerin paydaşlarla ilişkilerini şekillendirmede ve kurumsal algıyı yönlendirmede işlev gören araçlardır (Ozsozgun Caliskan, 2021, s. 2). Bu yönüyle raporların bazı bölümlerinin, izlenim yönetimi açısından daha görünür ve stratejik bir nitelik taşıdığı ifade edilebilir. Özellikle icra kurulu başkanı (Chief Executive Officer, CEO) mesajları, liderlik vurgusu, sorumluluk söylemi, başarıların öne çıkarılması ve paydaş beklentilerine yanıt verme biçimleri bakımından izlenim yönetiminin önemli bir inceleme alanıdır (Amernic, 2004, s.328).

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan CEO mesajı, kurumsal söylemin en görünür ve stratejik unsurlarından biridir. Raporun açılışında yer alması, bu metni söylemsel çerçeveyi ve üslubu belirleyen temel bölümlerden biri hâline getirir (Mäkelä, 2011, s. 220). Bu mesajlar, yöneticinin düşünce yapısı ve tutumlarını yansıtırken işletme kültürü ile kurumsal değerlerin anlaşılmasına da katkı sağlar. Şirketin vizyonunu, amaçlarını, mevcut performansını ve geleceğe ilişkin stratejik yönelimlerini bir arada sunar. Kısa ve odaklı yapıları nedeniyle geniş okur kitleleri açısından ilk başvurulacak metinler arasında yer alır (Na vd., 2020, s. 3). Ayrıca daha sınırlı hukuki ve biçimsel kısıtlamalara tabi olmaları, yöneticilere şirketi daha esnek ve ikna edici bir üslupla sunma imkânı tanır (Fanelli ve Grasselli, 2005, s. 816). Bununla birlikte, bu mesajların şeffaflık, sorumluluk ve sürdürülebilirlik taahhüdünü de yansıtmaları beklenmektedir (Berkin, 2025, s. 17). Bu yönüyle CEO mesajları, kurumsal raporların “kalbi ve ruhu” olarak nitelendirilmektedir (Sağlam vd., 2023, s. 438).

CEO mesajlarının kurumsal raporlamadaki stratejik önemi, bu iletişim biçiminin yeni teknolojiler ışığında yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ (Artificial Intelligence, AI), kurumsal yönetim, sürdürülebilirlik uygulamaları ve raporlama süreçlerinde köklü dönüşümler yaratan, aynı zamanda kurumların meşruiyetini destekleyen yeni imkânlar sunan bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır (Elsayed, 2025, s. 2). Öğrenme, planlama ve sorun çözme gibi insan zihnine özgü bilişsel süreçleri bilgisayar aracılığıyla modellemeyi amaçlayan yapay zekâ, mühendislik, bilişsel bilimler, dilbilim ve nörobilim gibi alanlardan beslenen disiplinlerarası bir çalışma alanıdır (Terstegen, 2018, s. 7-8).

Yapay zekâ, üst yönetim süreçlerinde asistan, danışman ve aktör olmak üzere üç temel rolde işlev görebilmektedir. Asistan rolünde izleme, raporlama ve performans göstergeleri oluşturma gibi operasyonel görevleri üstlenirken; danışman rolünde soru yanıtlama, senaryo geliştirme ve alternatif üretme süreçlerine katkı sunmaktadır. Aktör rolünde ise karar alma, bütçeleme ve planlama gibi daha ileri düzey yönetsel işlevlerde yer alabilmektedir (Thomas vd., 2016, s. 2). Özellikle üretken yapay zekâ ve büyük dil modelleri, CEO iletişim tarzını taklit edebilen botlarla kurumsal iletişimi dönüştürmektedir. Bu gelişme, paydaşlarla etkileşimin bir bölümünün yapay zekâ aracılığıyla yürütülebileceği yeni bir döneme işaret etmektedir. Bu açıdan yapay zekâ destekli CEO botları, lider iletişiminin ölçeklenmesi ve yönetsel iş akışlarının yeniden şekillenmesinde önemli bir araçtır (Choudhury vd., 2024, s. 3). Kurumsal iletişimdeki bu dönüşüm, AI destekli CEO iletişiminin yalnızca teknik olarak nasıl üretildiğini değil, aynı zamanda içerdiği söylemsel yapının, değerlerin ve anlam dünyasının da daha yakından incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, konaklama işletmelerinin sürdürülebilirlik raporlarında yer alan CEO mesajlarında kullanılan izlenim yönetimi taktiklerini ve bu taktiklerin kullanım düzeylerini, gerçek CEO söylemleri ile yapay zekâ modelleri tarafından üretilen söylemler arasında karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Belirlenen amaç doğrultusunda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde konuya ilişkin çalışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde veri kaynakları ve analiz yöntemi açıklanmış, dördüncü bölümde ise elde edilen bulgular sunulmuştur. Son bölümde genel değerlendirme yapılarak bazı öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR

Sürdürülebilirlik raporları başlangıçta şeffaflık, sorumluluk ve hesap verebilirlik idealleriyle ilişkilendirilse de (White, 1999; Livesey ve Kearins, 2002; Adams ve McNicholas, 2007), literatür bu raporların giderek kurumsal meşruiyet ve imaj yönetimi işlevi gördüğünü göstermektedir. Hooghiemstra'ya (2000) göre sosyal raporlama, paydaş algısını ve kurumsal itibarı yönlendiren stratejik bir araçtır. Ihlen ve Roper (2011), büyük şirketlerin finansal olmayan raporlarında sürdürülebilirliğin çoğunlukla ekonomik büyümeyi önceleyen şirket-merkezli ve araçsal bir çerçevede sunulduğunu, Laine (2010) ise sürdürülebilirlik söyleminin zamanla eleştirel ve çok sesli yapıdan, ekonomik önceliklerle uyumlu benzeşmiş bir söyleme dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Bu dönüşüm raporlardaki temsil stratejilerine de yansımaktadır. Cho vd. (2012), sosyal ve çevresel başarıların grafiklerle seçici ve olumlu biçimde sunulduğunu göstermektedir. Kanbaty ve Hellman (2020), infografiklerin olumlu göstergeleri seçme ve vurgulama yoluyla izlenim yönetimine hizmet ettiğini, Usmani vd. (2020) ise görseller ve boş alanların meşruiyet sağlama

ve olumlu imaj oluşturma amacıyla sembolik olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bu bulgular, sürdürülebilirlik raporlarının hesap verebilirlikten çok kurumsal söylem ve meşruiyet üretimi ekseninde işlediğini göstermektedir.

CEO mesajları, bu meşruiyet üretiminin retorik merkezinde yer almaktadır. Bournois ve Point (2006), CEO mektuplarının başkan ve kurum imajını stratejik biçimde inşa ettiğini, Barkemeyer vd. (2014), CEO mesajlarının çoğu zaman performansı yansıtmaktan çok izlenim yönetimi ve meşrulaştırma işlevi gördüğünü ileri sürmektedir. Bu doğrultuda Varinlioğlu ve Esen (2024) ile Phesa vd. (2025), kullanılan taktiklerin rapor türü, şirket özellikleri ve bağlama göre çeşitlendiğini ortaya koymaktadır.

Talbot ve Boiral (2015), enerji sektöründen bazı şirketlerin zamanla daha belirsiz bilgi sunduğunu, etkileri küçümseme, bahane üretme, taahhüt verme, stratejik eksiltme ve rakam manipülasyonu gibi izlenim yönetimi stratejilerine başvurduğunu belirtmektedir. Ozsozgun Caliskan vd. (2021), BIST Sürdürülebilirlik Endeksi şirketlerinin CEO mesajlarında özellikle saldırgan ve performans izlenim yönetimi taktiklerinin öne çıktığını belirtmektedir. Iazzi vd. (2025) de İtalyan şirketlerinin sürdürülebilirlik raporlarında en yaygın taktiklerin saldırgan izlenim yönetimi biçimleri olduğunu, performans odaklı taktiklerin ölçülebilir sonuçların belirgin olduğu sektörlerde, savunmacı taktiklerin ise büyük firmalarda daha baskınlaştığını göstermektedir. Kriz dönemine odaklanan Im vd. (2021), COVID-19 sürecinde konaklama işletmelerinin CEO mektuplarında akılcı ve güvenilirlik temelli söylemlerin savunmacı ve saldırgan taktiklerle birlikte kullanıldığını ortaya koymaktadır. Son olarak Berkin vd. (2025), kurumsal görünürlüğün CEO mektuplarındaki retorik izlenim yönetimini etkilediğini, düşük görünürlükte saldırgan, yüksek görünürlükte ise analitik ve sürdürülebilirlik tartışmaları karşısında savunmacı söylemin öne çıktığını saptamaktadır.

CEO mesajlarının izlenim yönetimi işlevi, dilin mikro düzeyindeki özelliklerde de izlenebilmektedir. Craig vd. (2012), faaliyet raporu mektupları ile itiraf mektubunu karşılaştırarak finansal usulsüzlükler arttıkça zamir kullanımı, ton ve duygu yoğunluğunun değiştiğini göstermektedir. Na vd. (2020), sürdürülebilirlik raporlarındaki CEO mesajlarında olumlu ifadelerin baskın olduğunu, ancak bu tonun finansal oranlarla anlamlı biçimde ilişkilendirmediğini belirtmektedir. Shin ve Lee (2026) ise Güney Kore'deki sürdürülebilirlik raporlarında CEO mesajlarının sürdürülebilirlik, toplum, paydaşlar, büyüme ve çevre gibi anahtar kavramlar etrafında standartlaştığını ortaya koymaktadır.

Literatür, sürdürülebilirlik raporlarındaki CEO mesajlarının büyük ölçüde stratejik ve seçici metinler olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ilgili literatür, çoğunlukla bu metinlerin insan yöneticiler tarafından üretildiği varsayımına dayanmaktadır. Üretken yapay zekânın yaygınlaşmasıyla birlikte, CEO iletişiminde yapay zekânın rolü de tartışılmaya başlanmıştır.

Ünal ve Kılınç (2021), yapay zekânın CEO görevlerini üstlenme potansiyelini uzman görüşleri doğrultusunda incelemişlerdir. Mevcut dar yapay zekânın bilinç, muhakeme ve genel zekâ gibi alanlardaki problemler nedeniyle bugün için CEO olamayacağını ancak gelecekte CEO rolüne yaklaşabileceği belirtilmiştir. Choudhury vd. (2024), yapay zekânın belirli bir CEO'yu ne kadar inandırıcı biçimde taklit edebildiğini ve insanların yapay zekâ kaynaklı mesajlara nasıl tepki verdiğini gözlemlemiştir. Bulgular, katılımcıların yapay zekâ ile CEO yanıtlarını ayırt etmekte

zorlandığını, ancak yapay zekâdan geldiği düşünülen yanıtları daha az faydalı bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca yapay zekâ yanıtları daha heyecanlı ve dramatik, CEO yanıtları ise daha sert değerlendirilmiştir.

Amernic ve Craig (2025) yapay zekânın insan benzeri bir CEO genel kurul konuşması üretip üretemeyeceğini ve bunun etik risklerini incelemiştir. ChatGPT ve Copilot tarafından üretilen konuşmalar, gerçek bir CEO konuşmasıyla karşılaştırılmıştır. Bulgular, yapay zekânın ikna edici konuşmalar üretebildiğini, ancak özgünlük ve sorumluluk açısından sorunlar taşıdığını göstermiştir. De Villiers vd. (2024), yapay zekâ tarafından üretilen örnek bir CEO raporu ile gerçek bir CEO raporunu karşılaştırarak, yapay zekânın verimlilik ve veri analizi açısından fırsatlar sunduğunu, buna karşılık şeffaflık, hesap verebilirlik, veri kalitesi ve yeşil aklama riski bakımından önemli sorunlar barındırdığını ileri sürmektedir.

Literatürdeki çalışmalar yapay zekânın CEO iletişimindeki varlığına ilişkin önemli bulgular sunmakla birlikte, gerçek CEO mesajları ile yapay zekâ tarafından CEO rolüyle üretilen metinleri aynı analitik düzlemde karşılaştıran araştırmaların sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu sınırlılık, özellikle sektörler özelinde yürütülen araştırmalarda daha belirgin hale gelmektedir.

Söz konusu boşluklardan hareketle bu çalışma, sürdürülebilirlik raporlarında yer alan CEO mesajlarında kullanılan izlenim yönetimi taktiklerini ve bunların kullanım düzeylerini, gerçek CEO metinleri ile yapay zekâ modelleri tarafından üretilen metinler arasında karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın, yapay zekânın kurumsal söylemi hangi izlenim yönetimi kalıpları üzerinden yeniden yapılandığına ortaya koyarak sürdürülebilirlik iletişimi, izlenim yönetimi ve yapay zekâ destekli içerik üretimi literatürlerinin kesişiminde özgün bir katkı sunması beklenmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın amacı, konaklama işletmelerinin sürdürülebilirlik raporlarında yer alan CEO mesajlarında kullanılan izlenim yönetimi taktiklerini ve bu taktiklerin kullanım düzeylerini, gerçek CEO söylemleri ile yapay zekâ tarafından üretilen söylemler arasında karşılaştırmalı olarak analiz etmektir.

Araştırmanın uygulama zemini belirlenirken, Brand Finance tarafından 2025'te yayımlanan dünyanın en değerli otel markaları sıralamasında (Brand Finance, 2026) ilk sırada yer alan Hilton Hotels Corporation'ın 2024 yılı sürdürülebilirlik raporu esas alınmıştır. Raporda yer alan CEO mesajı, araştırmanın temel veri kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Hilton Hotels Corporation'ın örneklem olarak seçilmesinde, marka değeri açısından sektörün önde gelen işletmeleri arasında yer alması ve sürdürülebilirlik uygulamalarını kurumsal raporlama çerçevesinde etkili biçimde yansıttığı varsayımı etkili olmuştur.

Belirlenen çerçeve doğrultusunda, metin üretiminde OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT(5.4), Google tarafından geliştirilen Gemini(3.0) ve xAI tarafından geliştirilen Grok(SuperGrok) kullanılmıştır. Karşılaştırmanın sağlıklı biçimde yapılabilmesi için yapay zekâ modelleri tarafından üretilen metinler, gerçek CEO mesajının bağlamsal özellikleri dikkate alınarak ve “CEO rolü” temelinde oluşturulan standart bir yönlendirme (prompt) aracılığıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilgili araçlara, “Borsada işlem gören (halka açık) bir

konaklama işletmesinde CEO olduğunu varsay ve işletmenin 2024 yılına ait sürdürülebilirlik raporunda yayımlanmak üzere 408-450 kelime aralığında bir CEO mesajı yaz” komutu verilmiştir.

Yapay zekâ araçlarına 408-450 kelime aralığında metin üretme yönlendirmesi verilmesinin nedeni, Hilton Hotels Corporation’ın sürdürülebilirlik raporunda yer alan CEO mesajının 429 kelimedenden oluşmasıdır. Bu aralık, özgün metnin uzunluğunu korumak ve karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla 429 kelimeden yüzde 5 altı ve yüzde 5 üstü esas alınarak belirlenmiştir. Böylece, aynı yönergeyle üretilen yapay zekâ metinleri ile gerçek CEO mesajı ortak bir analitik düzlemde karşılaştırılabilir hâle getirilmiştir.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış ve verilerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, “birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamak” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda elde edilen tüm metinler sistematik biçimde kodlanarak izlenim yönetimi taktikleri saldırgan ve savunmacı taktikler olmak üzere iki ana kategori altında ele alınmıştır. İzlenim yönetimi taktikleri, Karaca Varinlioğlu’nun (2025) çalışmasında benimsenen çerçevede dikkate alınarak, alan yazında öne çıkan yedi saldırgan ve üç savunmacı taktikten oluşan toplam 10 alt boyut üzerinden incelenmiştir.

Kodlama sürecinde metinler satır ve söylem düzeyinde incelenmiş, ifadeler uygun taktik kategorilerine atanmış ve her bir taktiğin görülme sıklığı belirlenmiştir. İzlenim yönetimi taktiklerinin kullanım yoğunluğunu sınıflandırmak amacıyla frekans temelli bir skala oluşturulmuştur. Bu skalada, ilgili taktiğin metinde hiç yer almaması ‘yok’, 1 kez yer alması ‘düşük’, 2–3 kez yer alması ‘orta’, 4 ve üzeri sıklıkta yer alması ise ‘yüksek’ düzey olarak tanımlanmıştır. Uygulanan yöntem sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, saldırgan ve savunmacı taktikler şeklinde iki ana başlık altında sunulmaktadır.

A) Saldırgan izlenim taktiklerine ilişkin bulgular

Örnek davranış sergileme, niteliklerini tanıtmak, kendini sevdirmek, olumlu sonuçları sahiplenme, etkiyi artırma, kendini acıdırma ve gözdağı verme gibi saldırgan izlenim taktiklerine ilişkin bulgular aşağıda sunulmaktadır.

1) Örnek davranış sergileme taktiğine ilişkin bulgular

CEO mesajlarında örnek davranış sergileme taktiğinin, şirketi etik, sorumlu, fedakâr ve toplumsal fayda üreten bir aktör olarak konumlandırma yoluyla kurulduğu görülmektedir.

Hilton Hotels Corporation CEO’sunun “Hilton, misafirperverliğin dünyada iyilik için bir güç olabileceği—seyahat aracılığıyla hepimizin herhangi birimizden daha büyük bir amaca ulaşabileceği—inancı üzerine kuruldu.”, “İnsanlarımız, otellerimiz ve topluluklarımız için olumlu bir etki yaratmak ve kalıcı değer sunmak üzere benimsediğimiz stratejidir.” ve “Misafirperverliğimizin otel duvarlarımızın çok ötesine ulaşmasını sağladık.” ifadeleri, şirketin

rolünü hizmet sunumunun ötesine taşıyarak toplumsal etki ve uzun vadeli değer üretimiyle ilişkilendirmektedir.

Gemini tarafından üretilen mesajda “Konaklama sektörünün borsada işlem gören, şeffaf ve öncü bir aktörü olarak..” ve “sürdürülebilirliği, kârlılığın karşısında bir maliyet kalemi olarak değil, aksine kalıcı değer yaratmanın en güçlü kaldıracı olarak görüyoruz.” ifadeleriyle şeffaflık, öncülük ve sürdürülebilirlik üzerinden ahlaki ve stratejik üstünlük vurgulanmaktadır. Uzun vadeli toplumsal ve kurumsal değerın öncelendiğini görölmektedir.

Grok tarafından üretilen mesajda “Turizm sektöründe sorumlu liderlik rolümüzü güçlendirdiğimiz bir yıl oldu”, “..uzun vadeli değer yaratma vizyonumuzu çevresel sorumluluk, sosyal adalet ve güçlü kurumsal yönetim ilkeleri üzerine inşa ediyoruz.” ve “Sürdürülebilir bir gelecek için el ele vermeye devam edelim.” ifadeleriyle şirket, sorumlu liderlik ve toplumsal duyarlılık temelinde örnek bir aktör olarak sunulmaktadır.

ChatGPT tarafından üretilen mesajda ise “Sürdürülebilirliği, yatırım kararlarımızdan satın almaya, marka vaadimizden operasyonel standartlara kadar şirketimizin tüm süreçlerine entegre etmek için kurumsal bir dönüşüm programı yürütüyoruz.”, “..büyümeyi yalnızca finansal sonuçlarla değil; çevresel ayak izimizi küçültme, insan odaklı kültürümüzü güçlendirme ve şeffaf yönetişimi derinleştirme kapasitemizle birlikte değerlendiriyoruz” ve “Sorumluluğumuzun bilinciyle misafirlerimize, çalışanlarımıza, yatırımcılarımıza ve toplumumuza uzun vadeli değer yaratmaya devam edeceğiz.” ifadeleriyle şirketin sürdürülebilirliği yalnızca ekonomik değil, etik ve kurumsal bir sorumluluk olarak çerçevelediğini, böylece fedakâr, sorumlu ve örnek bir aktör imajı üretmeye çalıştığını ortaya koymaktadır.

2) Niteliklerini tanııtma taktiğine ilişkin bulgular

Metinler incelendiğinde CEO mesajlarında niteliklerini tanııtma taktiğinin dış onay, ölçülebilir başarı, standart uyumu ve operasyonel gelişim vurguları üzerinden kurulduğı görölmektedir.

Hilton Hotels Corporation CEO’su, “Great Places to Work ve Fortune tarafından bir kez daha dünyanın en iyi işyerlerinden biri olarak seçilmekten gurur duyduk.” ve “2030’a kadar 5 milyon yeni öğrenme ve kariyer gelişimi fırsatı sunma hedefimizin yarı noktasına ulaştık.” ifadeleriyle dış onay ve sayısal ilerleme üzerinden kurumsal yetkinliğı öne çıkarmaktadır.

Gemini tarafından üretilen mesajda “yenilenebilir enerji kullanım oranını %40 artırırken, su ayak izimizi ... %15 oranında küçülttük”, “kadın istihdamını yönetim kurullarımız dahil her kademede artırmaya yönelik Fırsat Eşitliğı programlarımız somut meyvelerini vermeye başladı” ve “çalışanlarımızın mesleki gelişimine yaptığımız rekor seviyedeki yatırımlar” ifadeleriyle çevresel, sosyal ve insan kaynağına ilişkin başarılar vurgulanmaktadır.

Grok tarafından üretilen mesajda “Karbon emisyonlarımızı ... %23,5 oranında azalttık ... yenilenebilir enerji kullanım oranımızı %37’ye çıkardık”, “kadın çalışanlarımızın yönetim kademelerindeki oranını %44’e yükselterek sektör ortalamasının oldukça üzerine çıktık” ve “Raporlamamızı Global Reporting Initiative, SASB ve TCFD standartlarına tam uyumlu şekilde gerçekleştirdik” ifadeleriyle rakamsal performans, karşılaştırmalı üstünlük ve standart uyumu öne çıkarılmaktadır.

ChatGPT tarafından üretilen mesajda ise “sorumlu turizm uygulamalarımızı güçlendiren sertifikasyon ve üçüncü taraf doğrulama çalışmalarını da ilerlettik.”, “iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarımızı güçlendirirken, eğitim ve yetkinlik programlarımızı genişlettik” ve “enerji verimliliği yatırımlarımızı hızlandırdık; izleme/otomasyon altyapımızı güçlendirerek tüketimi anlık verilerle yönetmeye başladık” ifadeleriyle güvenilirlik, insan odaklılık ve operasyonel kapasite ön plana çıkarılmaktadır. Genel olarak bu söylemler, şirketlerin kurumsal yeterliliklerini görünür kılma çabasına işaret etmektedir.

Bu ifadeler, güvenilirlik, insan odaklılık ve teknik kapasiteyi görünür kılarak niteliklerini tanıtmaya taktiğinin kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte niteliklerini tanıtmaya taktiği bağlamında diğerleriyle kıyaslandığında ChatGPT tarafından üretilen mesajda rakamsal açıklamaların olmadığı dikkat çekmektedir.

3) Kendini sevdirmeye taktiğine ilişkin bulgular

CEO mesajlarında kendini sevdirmeye taktiğinin; paydaşlara değer atfetme, teşekkür etme, ortak amaç duygusu yaratma ve “biz” dili kullanma üzerinden kurulduğu görülmektedir.

Hilton Hotels Corporation CEO’sunun “Bu yolculuğun bir parçası olduğunuz için teşekkür ederim.”, “Daha fazla bağlantı, uyum ve anlayışa özlem duyan bir dünyada...” ve “Kendini adanmış Hilton Ekip Üyeleriyle birlikte çalışmak bir onurdur.” ifadeleri, paydaşları değerli hissettirme ve övgü yoluyla yakınlık kurma amacına işaret etmektedir.

Gemini AI tarafından üretilen mesajda “Değerli Hissedarlarımız, İş Ortaklarımız ve Kıymetli Misafirlerimiz”, “Bu vizyoner yolculukta bizlere güvenen değerli yatırımcılarımıza, ... özverili ekiplerimize ve ... tüm misafirlerimize en içten teşekkürlerimi sunuyorum” ve “Birlikte sadece konaklamıyor; sürdürülebilir bir geleceği bugünden, el birliğiyle inşa ediyoruz” ifadeleriyle paydaşlara değer yüklenmekte, aidiyet ve ortaklık hissi oluşturulmaktadır.

Grok tarafından üretilen mesajlarda “Saygıdeğer Paydaşlarımız, Değerli Hissedarlarımız, İş Ortaklarımız ve Sevgili Ekip Arkadaşlarımız”, “Bu önemli yolculukta yanımızda olan tüm paydaşlarımıza, çalışanlarımıza, misafirlerimize ve hissedarlarımıza en içten teşekkürlerimi sunuyorum.” ve “Misafirlerimizi bu yolculuğa dahil etmek için 'Yeşil Konaklama Deneyimi' paketlerimizi devreye aldık ve bu özel paketlere katılım oranı %48 arttı.” ifadeleriyle paydaşlar hem ortak hikâyenin hem de başarının parçası olarak konumlandırılmaktadır.

ChatGPT tarafından üretilen mesajda ise “Misafirlerimize, çalışanlarımıza, yatırımcılarımıza ve toplumumuza uzun vadeli değer yaratmaya devam edeceğiz.”, “Değerli paydaşlarımız..” ve “Bu yolculukta emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarıma, bize güvenen yatırımcılarımıza, iş ortaklarımıza ve misafirlerimize teşekkür ederim.” ifadeleriyle kapsayıcı, teşekkür temelli ve olumlu duygusal yakınlık kuran bir söylem geliştirilmektedir.

4) Etkisini artırma taktiğine ilişkin bulgular

CEO mesajları incelendiğinde, etkisini artırma taktiğinin büyüklük, yaygınlık, başarı ve kurumsal kararlılığı olduğundan daha güçlü gösterecek söylemler üzerinden kurulduğu görülmektedir.

Hilton Hotels Corporation CEO'su tarafından kullanılan “neredeyse yarım milyon Hilton Ekip Üyesi” ve “yaklaşık 140 ülke ve bölgede” ifadeleri, şirketin ölçeğini ve küresel erişimini genişletilmiş bir etki çerçevesinde sunmaktadır. Benzer biçimde, “1,6 milyon öğün” ve “1,5 milyon pound gıda” ifadeleri, toplumsal katkının hacmini büyütürken daha görkemli bir etki algısı üretmektedir.

Gemini tarafından üretilen CEO mesajında da benzer bir söylem görülmektedir. “rekor seviyedeki yatırımlar” ifadesi tarihi bir başarı izlenimi yaratırken, “..tesislerimizde yenilenebilir enerji kullanım oranını %40 artırırken, su ayak izimizi geçtiğimiz yıla oranla %15 oranında küçülttük.” ifadesi karşılaştırmalı oranlar üzerinden etkiyi güçlendirmektedir. Ayrıca “ESG kriterlerini uzun vadeli kurumsal stratejimizin sarsılmaz merkezine yerleştirdik” ifadesi, metaforik bir anlatımla ESG'yi şirketin vazgeçilmez çekirdeği olarak sunmaktadır.

Grok tarafından üretilen CEO mesajında ise etkiyi artırma taktiği özellikle yoğun sayısal veriler ve karşılaştırmalı üstünlük söylemiyle belirginleşmektedir. “Karbon emisyonlarımızı 2023 yılına kıyasla %23,5 oranında azalttık.... yenilenebilir enerji kullanım oranımızı %37'ye çıkardık... gri su geri kazanım sistemleri sayesinde tüketimimizi %16,8 azalttık. ... toplam atıklarımızın %82'sini geri dönüştürdük ve tek kullanımlık plastik ambalajları %95 oranında elimine ettik” ifadesi, başarıları çok sayıda oranla sıralayarak güçlü bir performans algısı oluşturmaktadır. “..sektör ortalamasının oldukça üzerine çıktık” ifadesi karşılaştırmalı üstünlük vurgusu yaparken, “150 hektarlık alanı restore ettik” ve “toplamda 5.200 kişiye ulaştık” ifadeleri de somut ve kümülatif etkiyi büyüten bir anlatı kurmaktadır.

ChatGPT tarafından üretilen CEO mesajında ise sayısal göstergelerden çok eylemleri güçlendiren fiil ve metaforlar öne çıkmaktadır. “iklim ve piyasa oynaklığına karşı dayanıklılığımızı pekiştirdiğimiz bir yıl oldu.” ifadesi kurumsal dayanıklılığı güçlü bir başarı gibi sunarken, “şeffaf yönetişimi derinleştirme kapasitemizle birlikte değerlendiriyoruz.” ifadesi de yönetim alanındaki gelişimi yoğunlaştırılmış bir söylemle aktarmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu bölümde yer alan söylemler rakamsal büyüklükler, karşılaştırmalı ifadeler ve kuvvetli metaforlar aracılığıyla şirketlerin etkisini daha geniş, güçlü ve dikkat çekici göstermeye yönelmektedir.

5) Olumlu sonuçları kendinden bilme taktiğine ilişkin bulgular

CEO mesajlarında olumlu sonuçları kendinden bilme taktiğinin, başarı ve toplumsal etkinin doğrudan kurumun kendi strateji, proje ve uygulamalarına bağlanması yoluyla kurulduğu görülmektedir.

Hilton Hotels Corporation CEO'sunun “2024'te, neredeyse yarım milyon Hilton Ekip Üyesi... bu çalışmayı hayata geçirdi, ayrıca hizmet verdiğimiz yaklaşık 140 ülke ve ... yatırım yaptı.” ve “Hilton Global Foundation aracılığıyla... 1,6 milyon öğün dağıtıldı ve afetlerden etkilenenlere 1,5 milyon pound gıda bağışlandı.” ifadeleri, olumlu sonuçları Hilton'un örgütsel kapasitesi ve kurumsal araçlarıyla ilişkilendirmektedir.

Gemini tarafından üretilen mesajda “Atıksız Mutfak” projelerimizle gıda israfını engellemekle kalmadık, aynı zamanda yerel tedarik zincirimizi güçlendirerek lojistik kaynaklı karbon

salınımımızı da aşağı çektik.” ifadesiyle çevresel ve operasyonel fayda doğrudan kurumsal projeye bağlanmaktadır.

Grok tarafından üretilen mesajlarda ise “..yerel üreticilerden alım oranını %68'e taşıdık. Bu yaklaşım hem ekonomik kalkınmaya katkı sağlıyor hem de misafirlerimize otantik ve taze gastronomi deneyimleri sunmamızı mümkün kılıyor” ve “Sosyal sorumluluk projelerimiz kapsamında 12 farklı bölgede eğitim bursları, sağlık taramaları ve çevre farkındalığı atölyeleri düzenledik; toplamda 5.200 kişiye ulaştık.” ifadeleriyle ekonomik, deneyimsel ve sosyal sonuçlar kurumun kendi eylemlerine atfedilmektedir.

ChatGPT tarafından üretilen CEO mesajında ise bu taktiğe ilişkin belirgin bir bulguya rastlanmamıştır.

6) Kendini acındırma taktiğine ilişkin bulgular

Dört CEO tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik mesajlarının analizinde, kendini acındırma taktiğinin kullanıldığına dair herhangi bir bulgu saptanmamıştır.

7) Gözdağı verme taktiğine ilişkin bulgular

Dört CEO tarafından yazılan sürdürülebilirlik mesajlarında, gözdağı verme taktiğinin kullanımına işaret eden herhangi bir unsura rastlanmadığı tespit edilmiştir.

B) Savunmacı izlenim taktiklerine ilişkin bulgular

Bahane sunma, özür dileme ve gerekçelendir izlenim taktiklerine ilişkin bulgular aşağıda sunulmaktadır.

1) Bahane sunma taktiğine ilişkin bulgular

Dört CEO tarafından yazılan metinler incelenmiş ve Hilton Hotels Corporation CEO'su ile Grok AI tarafından üretilen CEO mesajlarında, bahane sunma taktiğine ilişkin bir söylem tespit edilmemiştir.

Gemini tarafından üretilen mesajda ise “Küresel belirsizliklerin ve iklim krizinin etkilerini derinden hissettiğimiz bu dönemde, konaklama deneyimini sorumluluk bilinciyle yeniden tanımlayarak ESG kriterlerini uzun vadeli kurumsal stratejimizin sarsılmaz merkezine yerleştirdik.” ifadesiyle değişimin zamanlaması ve gerekçesi dışsal koşullarla ilişkilendirilmektedir. Bu söylem doğrudan bir bahane sunma örneği oluşturmamakla birlikte, dış krizleri vurgulayarak olası olumsuzluklar için açıklayıcı bir zemin hazırlamaktadır. ChatGPT tarafından üretilen mesajda ise “İklim değişikliği, su stresi ve biyoçeşitlilik kaybı; tesis yönetiminden tedarik zincirine kadar tüm değer zincirimizi etkiliyor. Bu nedenle sürdürülebilirliği ‘yan proje’ değil, stratejimizin merkezinde konumlandırıyoruz.” ifadesi, dışsal tehditleri kurumsal yönelimin gerekçesi olarak sunması bakımından bahane sunma taktiğine daha yakın bir görünüm sergilemektedir.

2) Özür dileme taktiğine ilişkin bulgular

Dört CEO tarafından kaleme alınan sürdürülebilirlik mesajlarında özür dileme taktiğine ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

3) Gerekçelendirme taktiğine ilişkin bulgular

Dört CEO'nun sürdürülebilirlik mesajlarında gerekçelendirme taktiğine ilişkin belirgin bir bulgu tespit edilmemiştir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sürdürülebilirlik bilgisinin düzeyi ile raporlamanın güvenilirlik, karşılaştırılabilirlik ve ilgililik gibi temel nitelikleri, doğrudan ya da dolaylı biçimde CEO'ların stratejik etkisi altında şekillenmektedir (Thun ve Zülh, 2022, s. 2097). Bu nedenle CEO söylemi, kurumsal öncelikler, yönetim anlayışı ve paydaşlara sunulan anlam çerçevesini ortaya koyan önemli bir analitik alan olarak değerlendirilmektedir (Grey, 2002, s. 502).

Çalışmada, gerçek bir CEO tarafından oluşturulan kurumsal söylem ile yapay zekâ modelleri tarafından üretilen söylem arasında izlenim yönetimi taktikleri bakımından ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkların değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Amaç doğrultusunda uygulanan içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda sistematik bir çerçevede sunulmaktadır.

Çizelge 1. Saldırgan İzlenim Yönetimi Taktiklerine İlişkin Bulgular

Saldırgan İzlenim Yönetimi Taktikleri	CEO Mesajının Kaynağı			
	Hilton Hotels Corporation	Gemini	Grok	ChatGPT
Örnek davranış sergileme taktiği	3	2	3	3
Niteliklerini tanıtmaya taktiği	2	3	3	3
Kendini sevdirmeye taktiği	3	3	3	3
Olumlu sonuçları kendinden bilme taktiği	2	1	2	-
Etkisini artırma taktiği	3	3	4	2
Kendini acındırma taktiği	-	-	-	-
Gözdağı verme taktiği	-	-	-	-

Çizelge 1, sürdürülebilirlik raporlarındaki CEO mesajlarında saldırgan izlenim yönetimi taktiklerinin hem gerçek CEO hem de yapay zekâ çıktılarında kullanıldığını, ancak kullanım yoğunluklarının farklılaştığını göstermektedir. Örnek davranış sergileme taktiğinin dört mesajda da kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, kurumların etik, sosyal sorumluluk sahibi ve örnek alınabilir aktörler olarak sunulmaya çalışıldığını göstermektedir. Bulgu, benzer şekilde halka açık işletmelerde gerçekleştirilen Ozsozgun Caliskan vd. (2021) çalışması bulguları ile örtüşmektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarında bu taktiğin öne çıkması beklenen bir sonuçtur. Çünkü bu raporlar şirketlerin toplumsal ve çevresel duyarlılıklarını görünür kılan önemli araçlardır (Kavut, 2010, s. 30) Tabloya göre bu taktik Hilton, Grok ve ChatGPT CEO mesajlarında orta düzeyde, Gemini'de ise zayıf düzeyde yer almaktadır.

Bununla birlikte taktiğin dört CEO mesajında kullanılması, insan gücüne dayalı hizmet sunan konaklama işletmelerinin yapısal özellikleriyle de uyumludur. Sürdürülebilirlik iletişiminde faaliyetlerin sektörel rekabet açısından önem taşıması (Persic, 2013, s. 319), işletmelerin

sorumlu uygulamaları olumlu algıyı güçlendiren stratejik bir araç olarak kullandıklarını düşündürmektedir.

Niteliklerini tanıtmaya taktiğinde ise yapay zekâ modelleri tarafından üretilen metinlerin gerçek CEO mesajına kıyasla daha yoğun bir vurgu taşıdığı görülmektedir. Hilton CEO'su tarafından yazılan mesajda bu taktik orta düzeyde kalırken, Gemini, Grok ve ChatGPT'de daha güçlü biçimde ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, imaj oluşturma ve başarılı görünme çabasında yapay zekâ üretimi CEO metinlerinin daha baskın bir rol üstlendiğine işaret etmektedir. Konaklama sektörünün kırılmalı ve dış baskılara açık yapısı (Doğantan, 2017, s. 1) dikkate alındığında, yapay zekâ CEO'larının paydaşlarda güven oluşturmak amacıyla kendilerini ve kurumlarını daha yetkin, güvenilir ve sorumlu gösteren bir dil üretmiş olabileceği söylenebilir.

Kendini sevdirmeye taktiğinin dört CEO tarafından benzer düzeylerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Karaca Varinlioğlu'nun (2025) bulgularıyla paralel biçimde, paydaşlara yönelik teşekkür ifadeleri bu taktiğin bilinçli bir iletişim stratejisi olarak kullanıldığını göstermektedir.

Olumlu sonuçları kendinden bilme taktiğinde ise daha sınırlı bir kullanım söz konusudur. Hilton CEO ve Grok'ta bu taktik orta düzeyde, Gemini'de düşük düzeyde görülürken, ChatGPT'de hiç görülmemektedir. Özellikle ChatGPT'nin bu taktiğe yer vermemesi, daha dengeli ya da daha temkinli bir kurumsal söylem üretmiş olabileceğine işaret etmektedir. Sektör bağlamında olumlu sonuçları kendinden bilme taktiğinin sınırlı kullanımı, konaklama işletmelerinde kurumsal başarının yalnızca işletmenin kendi performansına değil, hizmet sunumuna katkı sağlayan çok sayıda unsurun ortak etkisine bağlı olmasıyla açıklanabilir.

Tabloda dikkat çeken bir diğer bulgu, etkisini artırma taktiğinde Grok'un en yüksek puanı almasıdır. Bu durum, Grok tarafından üretilen metinde başarıların, gelişmelerin ya da sürdürülebilirlik performansının daha çarpıcı biçimde sunulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Hilton CEO ve Gemini mesajında bu taktik orta düzeyde, ChatGPT'de ise daha sınırlı düzeyde görülmüştür. Dört CEO'nun da bu taktiğe farklı düzeylerde başvurmuş olması, Karaca Varinlioğlu'nun (2025) bulgularıyla örtüşmektedir. Bu paralelliğin, her iki çalışmanın da büyük ölçekli işletmeler üzerinde yürütülmüş olmasından kaynaklanmış olabileceği söylenebilir.

Buna karşılık, kendini acındırma taktiğine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu durum, CEO'ların raporlarda olumsuz, tehditkâr ya da mağduriyet temelli bir söyleme yönelmediğini göstermektedir. Sonuç, sürdürülebilirlik raporlarının güven veren ve olumlu kurumsal imajı destekleyen doğasıyla uyumludur. Benzer biçimde gözdağı verme taktiği de hiçbir metinde yer almamıştır. Bu bulgu, İm vd. (2021) çalışmasıyla benzerlik göstermekte ve sektörün misafirperverlik, güven ve olumlu deneyim temelli iletişim yapısıyla tutarlı görünmektedir.

Çizelge 2. Savunmacı İzlenim Yönetimi Taktiklerine İlişkin Bulgular

Savunmacı İzlenim Yönetimi Taktikleri	CEO Mesajının Kaynağı			
	Hilton Hotels Corporation	Gemini	Grok	ChatGPT
Bahane sunma taktiği	-	1	-	1
Özür dileme taktiği	-	-	-	-
Gerekçelendirme taktiği	-	-	-	-

Çizelge 2, savunmacı izlenim yönetimi taktiklerinin gerçek CEO mesajında hiç kullanılmadığını, buna karşılık yapay zekâ modelleri tarafından üretilen bazı mesajlarda sınırlı düzeyde yer aldığını göstermektedir.

İnceleme sonucunda, bahane sunma taktiğinin yalnızca Gemini ve ChatGPT tarafından üretilen mesajlarda birer kez kullanıldığı, Hilton CEO ve Grok mesajlarında ise yer almadığı görülmüştür. Bahane sunma, sorumluluk algısını azaltmaya yönelik açıklamaları ifade ettiğinden (Cooper ve Slack, 2015), bu durum bazı olumsuzlukların yapay zekâ metinlerinde dış koşullarla ilişkilendirilerek daha yumuşak biçimde sunulduğunu göstermektedir. Bu bulgu, yapay zekâ modellerinin CEO rolünde yalnızca olumlu imaj üretmekle kalmayıp meşrulaştırıcı bir söyleme de yöneldiğine işaret etmektedir.

Sektör bağlamında savunmacı izlenim yönetimi taktiklerinin genel olarak düşük düzeyde kalması, konaklama işletmelerinin sürdürülebilirlik raporlarında savunmadan çok olumlu imaj inşasına odaklandığını göstermektedir. Buna karşılık özür dileme ve gerekçelendirme taktiklerinin hiçbir aktörde görülmemesi dikkat çekicidir. Özür dileme ve gerekçelendirme taktiklerinin yer almaması, CEO mesajlarının kriz, hata kabulü ya da savunma ekseninde yapılandırılmadığını göstermektedir. Bu yönüyle savunmacı izlenim yönetiminin genel olarak zayıf olduğu, yalnızca bahane sunma düzeyinde ve oldukça sınırlı biçimde ortaya çıktığı söylenebilir.

Savunmacı taktiklerin sınırlı kullanımı, Iazzi vd. (2025) bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Buna göre işletmelerin eleştirilere karşı savunma geliştirmekten çok olumlu bir kurumsal imaj oluşturmaya yöneldiği anlaşılmaktadır. Öte yandan bu bulgu, Im vd. (2021) ile örtüşmemektedir. Im vd. (2021), konaklama işletmelerinin gerekçelendirme ve mazeret sunma taktiklerine başvurduğunu ortaya koymuştur. Ancak ilgili çalışmanın pandemi döneminde yürütülmüş olması, işletmelerin kriz koşullarında aldıkları kararları ve ortaya çıkan olumsuz sonuçları açıklamak amacıyla bu tür taktikleri tercih etmiş olabileceğine işaret etmektedir.

Genel olarak tablo, sürdürülebilirlik raporlarındaki CEO mesajlarında baskın yaklaşımın kurumu etik, yetkin, sempatik ve başarılı gösteren saldırgan izlenim yönetimi taktikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, büyük firmaların görünürlük ve itibar riskleri nedeniyle performans odaklı ve savunmacı taktiklere daha yatkın olduğunu belirten Iazzi vd. (2025) ile örtüşmektedir.

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde, savunmacı ve saldırgan izlenim yönetimi taktiklerini toplamda en fazla kullanan yapay zekâ modelinin 15 taktikle Grok olduğu görülmektedir. Gemini 13, ChatGPT ise 12 kullanım düzeyiyle onu izlemektedir. Kullanılan farklı taktik türü sayısı açısından ise Gemini 6 taktikle öne çıkarken, Grok ve ChatGPT 5'er taktik kullanmıştır. Bu bulgular, yapay zekâ modellerinin izlenim yönetimi taktiklerini yalnızca kullanmakla kalmadığını, aynı zamanda bunu yoğunluk ve çeşitlilik bakımından farklı stratejik örüntülerle gerçekleştirdiğini göstermektedir. Elde edilen bu sonuç Alafnan (2025) çalışması bulgularını desteklemekte ve farklı yapay zekâ sistemleri tarafından üretilen kurumsal metinlerin sadece içerik açısından değil, aynı zamanda retorik yapı, üslup ve söylem stratejileri bakımından da farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, sürdürülebilirlik raporlarında yer alan CEO mesajlarında kullanılan izlenim yönetimi taktiklerini gerçek bir CEO metni ile yapay zekâ modelleri tarafından üretilen metinler üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemiş ve her iki metin türünde de kurumsal imajı güçlendirmeye yönelik benzer saldırgan izlenim yönetimi taktiklerinin öne çıktığını göstermiştir. Özellikle örnek davranış sergileme, niteliklerini tanıtmaya, kendini sevdirmeye, olumlu sonuçları kendinden bilme ve etkiyi artırma gibi taktiklerin hem gerçek hem de yapay zekâ modelleri tarafından üretilen mesajlarda yer alması, sürdürülebilirlik iletişiminin büyük ölçüde olumlu kurumsal kimlik inşasına dayandığını ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, gerçek CEO mesajında savunmacı izlenim yönetimi taktiklerine rastlanmaması, ancak yapay zekâ modelleri tarafından üretilen bazı metinlerde bu tür unsurların görülmesi, yapay zekânın kurumsal söylemi üretirken insan söyleminden farklı stratejik yönelimler geliştirebildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu yönüyle çalışma, yapay zekâ modellerinin kurumsal iletişimde yalnızca teknik bir destek aracı değil, aynı zamanda söylemin yapısını ve tonunu etkileyebilen bir unsur olduğunu ortaya koyarak literatüre katkı sunmaktadır.

Çalışmadaki sınırlı örneklem ve tek sektör odağı, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı yapay zekâ modellerinin ürettiği CEO mesajları karşılaştırılabilir, bu metinlerin paydaş algısı üzerindeki etkisi deneysel olarak test edilebilir. Ayrıca yapay zekâ destekli sürdürülebilirlik raporlamasının etik ve toplumsal kabul boyutlarına odaklanan araştırmalar alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adams, C. A., & McNicholas, P. (2007). Making a difference: Sustainability reporting, accountability and organisational change. *Accounting, auditing & accountability journal*, 20(3), 382-402.

Alafnan, M. A. (2025). DeepSeek vs. ChatGPT: A comparative evaluation of AI tools in composition, business writing, and communication tasks. *Journal of Artificial Intelligence and Technology*, 5, 202-210.

Alonso-Muñoz, S., Torrejón-Ramos, M., Medina-Salgado, M. S., & González-Sánchez, R. (2023). Sustainability as a building block for tourism–future research: tourism agenda 2030. *Tourism Review*, 78(2), 461-474.

- Amernic, J. H., & Craig, R. J. (2004). 9/11 in the service of corporate rhetoric: Southwest Airlines' 2001 letter to shareholders. *Journal of Communication Inquiry*, 28(4), 325-341.
- Amernic, J., & Craig, R. (2025). Disembodying CEO leadership through AI-assisted speechwriting. *Possibility Studies & Society*, 27538699251374119.
- Balkan Akan, B. & Oran, F. Ç. (2022). Investigation of impression management tactics exhibited by powerful business women in Turkey by content analysis. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 103–120.
- Barkemeyer, R., Comyns, B., Figge, F., & Napolitano, G. (2014). CEO statements in sustainability reports: substantive information or background noise?. In *Accounting Forum* (Vol. 38, No. 4, pp. 241-257).
- Berkin, A., Aerts, W., Roszkowska-Menkes, M., & Van Caneghem, T. (2025). CEO talk under scrutiny: visibility and rhetorical impression management in sustainability narratives. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 38(8), 1949-1978.
- Bournois, F., & Point, S. (2006). A letter from the president: seduction, charm and obfuscation in French CEO letters. *Journal of Business Strategy*, 27(6), 46-55.
- Brand Finance (2026). <https://brandirectory.com/reports/hotels>. (Erişim tarihi: 03.02.2026)
- Brockett, A., & Rezaee, Z. (2012). *Corporate sustainability: Integrating performance and reporting*. John Wiley & Sons.
- Buhr, N. (2010). Histories of and rationales for sustainability reporting. In *Sustainability accounting and accountability* (pp. 76-88). Routledge.
- Cho, C. H., Michelon, G., & Patten, D. M. (2012). Impression management in sustainability reports: An empirical investigation of the use of graphs. *Accounting and the Public Interest*, 12(1), 16-37.
- Choudhury, P., Vanneste, B., & Zohrehvand, A.(2024). The Wade Test: Generative AI and a CEO Bot.
- Craig, R., Mortensen, T., & Iyer, S. (2012). Exploring top management language for signals of possible deception: The words of Satyam's chair Ramalinga Raju. *Journal of Business Ethics*, 113(2), 333-347.
- Cooper, S., & Slack, R. (2015). Reporting practice, impression management and company performance: a longitudinal and comparative analysis of water leakage disclosure. *Accounting and business research*, 45(6-7), 801-840.
- Cüre, T., Esen, E., & Özsözgün Çalışkan, A. (2020). Impression management in graphical representation of economic, social, and environmental issues: An empirical study. *Sustainability*, 12(1), 379.
- De Villiers, C., Dimes, R., & Molinari, M. (2024). How will AI text generation and processing impact sustainability reporting? Critical analysis, a conceptual framework and avenues for future research. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 15(1), 96-118.

- Doğantan, E. (2017). Turizmde kırılabilirlik ile rezilyans kapasitesi ilişkisi: Farklı turizm işletmelerinde karşılaştırmalı bir analiz (Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Elsbach, K. D. (2014). Organizational perception management. Psychology Press.
- Elsayed, N. (2025). Strategic AI disclosures and legitimacy: Impression management in UK FTSE100 annual reports. *International Journal of Accounting Information Systems*, 56, 100757.
- Fanelli, A., & Grasselli, N. I. (2006). Defeating the Minotaur: The construction of CEO charisma on the US stock market. *Organization Studies*, 27(6), 811-832.
- Governance & Accountability Institute, Inc. (2026). Sustainability reporting in focus. <https://www.ga-institute.com/research/ga-research-directory/sustainability-reporting-trends/2024-sustainability-reporting-in-focus/> (Erişim tarihi: 01.02.2026).
- Grey, C. (2002). What are business schools for? On silence and voice in management education. *Journal of Management Education*, 26, 496-511.
- Herzig, C., & Schaltegger, S. (2011). Corporate sustainability reporting. In *Sustainability communication: Interdisciplinary perspectives and theoretical foundation* (pp. 151-169). Dordrecht: Springer Netherlands.
- HiltonSustainabilityReport(2024).<https://travelwithpurpose.hilton.com/wp-content/uploads/sites/4/2025/06/2024Report.pdf> (Erişim tarihi: 01.02.2026)
- Hooghiemstra, R. (2000). Corporate communication and impression management—new perspectives why companies engage in corporate social reporting. *Journal of business ethics*, 27(1), 55-68.
- Iazzi, A., Papa, A., Palladino, R., & Lamusta, S. (2025). Evaluating Companies' Impression Management Tactics in Mandatory Sustainability Reporting. *Business Strategy and the Environment*, 34(6), 6828-6848.
- Ihlen, Ø., & Roper, J. (2014). Corporate reports on sustainability and sustainable development: 'We have arrived'. *Sustainable development*, 22(1), 42-51.
- Im, J., Kim, H., & Miao, L. (2021). CEO letters: Hospitality corporate narratives during the COVID-19 pandemic. *International journal of hospitality management*, 92, 102701.
- Jones, E. E., & Pittman, T. S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. *Psychological perspectives on the self*, 1(1), 231-262.
- Jones, P., Hillier, D., & Comfort, D. (2014). Sustainability in the global hotel industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(1), 5-17.
- Kanbaty, M., Hellmann, A., & He, L. (2020). Infographics in corporate sustainability reports: providing useful information or used for impression management?. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 26.

- Karaca Varinlioğlu, S. (2025). Geleneksel ve dijital iletişim kanallarında CEO'ların izlenim yönetimi taktikleri ve kurumsal sürdürülebilirlik performansı ile ilişkisi [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Kavut, L. (2010). Kurumsal yönetim, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel raporlama: IMKB 100 Şirketlerinin Çevresel Açıklamalarının İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 21(66), 9-43.
- Laine, M. (2010). Towards sustaining the status quo: Business talk of sustainability in Finnish corporate disclosures 1987–2005. *European Accounting Review*, 19(2), 247-274.
- Livesey, S. M., & Kearins, K. (2002). Transparent and caring corporations? A study of sustainability reports by The Body Shop and Royal Dutch/Shell. *Organization & Environment*, 15(3), 233-258.
- Mäkelä, H., & Laine, M. (2011, December). A CEO with many messages: Comparing the ideological representations provided by different corporate reports. In *Accounting forum*. (35), 4, pp. 217-231.
- Mohamed, A. A., Gardner, W. L., & Paolillo, J. G. (1999). A taxonomy of organizational impression management tactics. *Journal of Competitiveness Studies*, 7(1), 108–130
- Na, H. J., Lee, K. C., Choi, S. U., & Kim, S. T. (2020). Exploring CEO messages in sustainability management reports: Applying sentiment mining and sustainability balanced scorecard methods. *Sustainability*, 12(2), 590.
- Nurim, Y., & Asmara, E. N. (2019). Industry characteristics and patterns of sustainability reports. *Indonesian Journal of Sustainability Accounting and Management*, 3(2), 174–186.
<https://doi.org/10.28992/ijssam.v3i2.87>.
- OECD (2024). Global corporate sustainability report. OECD Publishing.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/03/global-corporate-sustainability-report-2024_d8e1e8b4/8416b635-en.pdf (Erişim tarihi: 12.02.2026)
- Ozsozgun Caliskan, A., Esen, E., & Barkemeyer, R. (2021). Impression management tactics in the CEO statements of Turkish sustainability reports. *Business Ethics, the Environment & Responsibility*, 30(4), 485-506.
- Persic, M., Jankovic, S., Bakija, K., & Poldrugovac, K. (2013). Sustainability reporting for hotel companies: A tool for overcoming the crisis. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 319-334.
- Phesa, M., Sibanda, M., Matenda, F. R., & Gumede, Z. (2025). Impression management tactics in the chairperson's statement: A systematic literature review and avenues for future research. *Journal of Risk and Financial Management*, 18(5), 270.
- Robbins, S. P., & Judge, T. (2023). *Organizational behavior*. Pearson South Africa.
- Saglam, B. B., Solak-Fiskin, C., & Akgul, E. F. (2023). Conveying the sustainability message through CEO letters: an investigation on selected transportation companies. *World Review of Intermodal Transportation Research*, 11(4), 436-454.

- Shin, Y., & Lee, H. (2026). Trends of CEO Messages in Corporate Sustainability Reports: Text Mining and CONCOR Analysis. *Sustainability*, 18(2), 856.
- Schütz, A. (1998). Assertive, offensive, protective, and defensive styles of self presentation: A taxonomy. *The Journal of Psychology*, 132(6), 611–628.
- Talbot, D., & Boiral, O. (2015). GHG reporting and impression management: An assessment of sustainability reports from the energy sector. *Journal of Business Ethics*, 147(2), 367-383.
- Terstegen, S., Lennings, F., Suchy, O., Schalter, K., & Suarsana, D. (2018). *Künstliche Intelligenz in der Arbeitswelt der Zukunft-Ansichten und Standpunkte*. Joh. Heider Verlag GmbH.
- Thomas, R. J., Fuchs, R., & Silverstone, Y. (2016). A machine in the C-suite. *Accenture Strategy Analysis*.
- Thun, T. W., & Zülch, H. (2023). The effect of chief sustainability officers on sustainability reporting—A management perspective. *Business Strategy and the Environment*, 32(4), 2093-2110.
- Usmani, M., Davison, J., & Napier, C. J. (2020). The production of stand-alone sustainability reports: visual impression management, legitimacy and “functional stupidity”. In *Accounting Forum* (Vol. 44, No. 4, pp. 315-343). Routledge.
- Ünal, A., & Kılınç, İ. (2021). The feasibility of artificial intelligence performing as CEO: the vizier-shah theory. *Foresight*, 23(6), 698-723.
- Varinlioğlu, S. K., & Esen, E. (2024). CEO mesajlarındaki izlenim yönetimi taktikleri üzerine bir literatür araştırması. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 48-61.
- Yılmaz, E., & Oğuz, R. B. (2019, December). Turizmde sürdürülebilirlik ve otel işletmelerinin sürdürülebilirlik çalışmalarının incelenmesi. In *SETSCI-Conference Proceedings* (Vol. 11, pp. 97-106).
- White, A. L. (1999). Sustainability and the accountable corporation. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 41(8), 30-43.

OMNICHANNEL MÜŞTERİ DENEYİMİ VE PERAKENDECI GÜVENİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE MÜŞTERİ SADAKATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ İNCELENMESİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
ekeser@agri.edu.tr - 0000-0002-6452-2102

Uzm. Öğrt. Mustafa KAVALCIOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
kavalcioglumustafa@gmail.com – 0000-0002-3603-1787

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, perakendecilik sektöründe faaliyet gösteren işletmeler kapsamında omnichannel müşteri deneyimi ve perakendeci güveninin müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığının incelenmesidir. Bu temel amaca ilaveten çalışmaya katılan bireylerin perakendeci işletmelere yönelik omnichannel müşteri deneyimi, sadakat, güven ve memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi de çalışmada ulaşılmak istenen amaçlardandır. Bu araştırmanın kapsamını perakendecilik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hem “Fiziksel Mağazalarından” hem de “İnternet Sitesi”, “Sosyal Medya”, “Mobil Uygulama” gibi online kanallarından faydalanan 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Araştırma, işletmelerin hem fiziksel hem de online kanallarından alışveriş yapan 425 kişi üzerinde online anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan anket formunda 5 grupta toplam 55 soruya yer verilmiştir. Araştırma değişkenlerinden omnichannel müşteri deneyimi 36 ifade ve 9 alt boyuttan oluşurken perakendeci güveni ve müşteri memnuniyeti değişkenleri 5’er ifadeden oluşan tek boyutlu bir yapıya sahiptirler. Müşteri sadakati ise tek boyutlu bir yapıya sahip olup 3 ifadeden oluşmaktadır. Araştırmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde; aritmetik ortalama, standart sapma, frekans dağılımı, güvenilirlik analizi, açımlayıcı faktör analizi ve basit regresyon analizi kullanılmıştır. Analizler SPSS 22.0 istatistik programından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada gerçekleştirilen regresyon analizleri sonucunda omnichannel müşteri deneyiminin müşteri sadakati, müşteri memnuniyeti ve perakendeci güveni üzerinde, perakendeci güveninin müşteri sadakati ve müşteri memnuniyeti üzerinde ve müşteri memnuniyetinin de müşteri sadakati üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

¹Bu çalışma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde 2024 yılında Mustafa KAVALCIOĞLU tarafından yazılan “Omnichannel Müşteri Deneyiminin Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisinde Perakendeci Güveni ve Müşteri Memnuniyetinin Aracılık Rolünün İncelenmesine Yönelik Bir Model Önerisi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Söz konusu yüksek lisans tezinden daha önce bir yayın yapılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Omnichannel Müşteri Deneyimi, Müşteri Sadakati, Müşteri Memnuniyeti, Perakendeci Güveni

**INVESTIGATION OF THE IMPACT OF OMNICHANNEL CUSTOMER
EXPERIENCE AND RETAILER TRUST ON
CUSTOMER SATISFACTION AND CUSTOMER LOYALTY**

ABSTRACT

The main objective of this study is to examine whether omnichannel customer experience and retailer trust have a significant impact on customer satisfaction and customer loyalty within businesses operating in the retail sector. In addition to this main objective, determining the levels of omnichannel customer experience, loyalty, trust, and satisfaction of the individuals participating in the study towards retail businesses is also among the aims of the study. The scope of this research consists of individuals aged 18 and over who utilize both the "Physical Stores" and online channels such as "Websites," "Social Media," and "Mobile Applications" of businesses operating in the retail sector. The research was conducted using an online survey method on 425 individuals who shopped through both physical and online channels of the businesses. The survey form used in the research included a total of 55 questions in 5 groups. Omnichannel customer experience consisted of 36 statements and 9 sub-dimensions, while retailer trust and customer satisfaction variables had a single-dimensional structure consisting of 5 statements each. Customer loyalty also had a single-dimensional structure consisting of 3 statements. In the analysis of the data obtained in the research; Arithmetic mean, standard deviation, frequency distribution, reliability analysis, exploratory factor analysis, and simple regression analysis were used. The analyses were performed using the SPSS 22.0 statistical program. As a result of the regression analyses performed in the study, it was determined that omnichannel customer experience has a statistically significant and positive effect on customer loyalty, customer satisfaction, and retailer trust; retailer trust has a statistically significant and positive effect on customer loyalty and customer satisfaction; and customer satisfaction has a statistically significant and positive effect on customer loyalty.

Keywords: Omnichannel Customer Experience, Customer Loyalty, Customer Satisfaction, Retailer Trust

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞININ TÜKETİCİ MINİMALİZMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI¹

Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
ekeser@agri.edu.tr - 0000-0002-6452-2102

Arzu ELEM

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
arzuelem@dsi.gov.tr – 0009-0000-1967-8194

ÖZET

Sürdürülebilir tüketim, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayarak aşırı ve bilinçsiz tüketimden kaçınmalarını ifade eden bir yaklaşım olarak ifade edilebilir. Minimalist tüketim ise bireyin yaşamında sadeleşmeyi temel alan ve yalnızca gerçek gereksinimlerine odaklanarak tüketimi bilinçli biçimde sınırlandırmayı amaçlayan bir yaşam biçimi olarak tanımlanabilir. Bu araştırmada bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının minimalist tüketim davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu temel amaç kapsamında araştırmada tüketicilerin sürdürülebilir tüketim ve minimalist tüketim düzeyleri de belirlenmiştir. Araştırmanın anakütlesini Ağrı il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Dolayısıyla araştırma Ağrı il merkezi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve toplam 525 katılımcıdan anket yoluyla veri toplanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, frekans dağılımı, güvenilirlik analizi, açıklayıcı faktör analizi ve regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analizlerin yapılmasında SPSS 22.0 paket istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda tüketici minimalizmi ölçeğinin 3 sürdürülebilir tüketim ölçeğinin ise 4 faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve ölçeklerin yüksek derece güvenilir oldukları belirlenmiştir. Çalışmada katılımcıların tüketici minimalizmi genel ortalaması 3,88; sürdürülebilir tüketim davranışı genel ortalaması ise 3,39 olarak belirlenmiştir. Araştırmada gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre sürdürülebilir tüketim davranışının çevre duyarlılığı, tasarruf ve yeniden kullanılabilirlik boyutlarının minimalist tüketim davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif yönde; ihtiyaç dışı satın alma boyutu üzerinde ise anlamlı ve negatif yönde bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Tüketim, Tüketici Minimalizmi, Sürdürülebilirlik, Minimalizm, Tüketim

¹Bu çalışma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde 2025 yılında Arzu ELEM tarafından yazılan “Minimalizm ve Sürdürülebilir Tüketim: Ağrı İlinde Bir Uygulama” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Söz konusu yüksek lisans tezinden daha önce bir yayın yapılmamıştır.

**A FIELD STUDY TO INVESTIGATE
THE IMPACT OF SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR ON
CONSUMER MINIMALISM**

ABSTRACT

Sustainable consumption can be defined as an approach that avoids excessive and unconscious consumption by meeting individuals' basic needs. Minimalist consumption, on the other hand, can be defined as a lifestyle based on simplification in an individual's life, focusing only on real needs and aiming to consciously limit consumption. This research examines the effect of individuals' sustainable consumption behaviors on their minimalist consumption behaviors. Within this main objective, the research also determined the levels of sustainable and minimalist consumption of consumers. The population of the research consists of individuals aged 18 and over living in the city center of Ağrı. Therefore, the research is limited to the city center of Ağrı. In the research, convenience sampling, a non-random sampling method, was used, and data was collected from a total of 525 participants through a survey. In the analysis of the data obtained in the research, arithmetic mean, standard deviation, frequency distribution, reliability analysis, exploratory factor analysis, and regression analysis were used. SPSS 22.0 statistical software package was used for the analyses. As a result of the factor analysis performed in the research, it was determined that the consumer minimalism scale has a 3-factor structure and the sustainable consumption scale has a 4-factor structure, and that the scales have a high degree of reliability. In the study, the overall average score for consumer minimalism among participants was determined to be 3.88, while the overall average score for sustainable consumption behavior was 3.39. According to the results of the regression analysis conducted in the research, the dimensions of environmental awareness, saving, and reusability in sustainable consumption behavior were found to have a significant and positive effect on minimalist consumption behavior; however, the dimension of unnecessary purchases had a significant and negative effect.

Keywords: Sustainable Consumption, Consumer Minimalism, Sustainability, Minimalism, Consumption

INTRA-INDUSTRY TRADE AND REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE IN THE TEXTILE SECTOR: EXAMINATION OF TÜRKİYE AND SELECTED TURKIC REPUBLICS

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Tahir Demirsel

Selçuk University/Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
International Trade and Finance,
mtdemirsel@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0001-8341-3182

Doctoral Student Halime Kara

Selçuk University/Institute of Social Sciences, Department of International Trade,
hlmkara@outlook.com - ORCID ID 0000-0003-0561-6413

ABSTRACT

This study analyzes Türkiye's revealed comparative advantage in the textile sector and its trade structure with selected Turkic Republics (2006–2024). Trade data was obtained from TradeMap and textile products were classified based on HS codes (50–63). Balassa RCA and Grubel–Lloyd indices were used in the analyses. The results show that Türkiye has low competitiveness in HS code 50 (Silk), while in HS code 51 (Wool, fine or coarse animal hair; horsehair yarn and woven fabrics) it shows an export advantage during the 2006–2018 period and continues in 2019–2024. HS code 53 (Other vegetable textile fibers; paper yarn and woven fabrics from paper yarn) generally shows low competitiveness in good quality, while in other products Türkiye has a comparative advantage in the textile sector; HS code 57 (Carpets and other textile floor coverings) in particular provides a significant competitive advantage. Analysis based on product diversity reveals that intra-industry trade (IIT) between Türkiye and Azerbaijan is generally low. IIT values are close to zero in most product groups. However, HS code 52 (cotton) shows high intra-industry trade values in some years. The level of IIT between Türkiye and Kazakhstan is consistent, with index values showing quite low levels in most years. While there are occasional increases in product ranges in some years, this is not consistent. IIT between Türkiye and Kyrgyzstan shows generally low index averages during the 2006–2024 period. However, particularly in product group code 52, index values reach high levels in some years, indicating intra-industry trade, albeit within a limited product range. IIT values between Türkiye and Uzbekistan are generally low. Product groups show periodically higher values, particularly for products coded 60 (knitted or crocheted fabrics), 63 (other ready-made garments; suits; used clothing and used textile accessories; rags), and 55 (synthetic fibers), while many product groups remain quite low. Overall, it can be stated that trade between Türkiye and the Turkic republics could increase primarily across different sectors.

Key Words: Intra-Industry Trade, Revealed Comparative Advantage, Textile Sector

HAVALİMANI İŞLETMELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ: İSTANBUL HAVALİMANI ÖRNEĞİ

Dr.Öğr.Üyesi İbrahim RENÇBER

Tarsus Üniversitesi

ibrahimrencber@tarsus.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0415-9866

ÖZET

Havalimanları, hava taşımacılığının temel öğelerinden birisi olarak ulusal ve bölgesel kalkınmaya, ekonomik gelişmeye doğrudan ve dolaylı önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, havalimanı işletmelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi uygulamalarını İstanbul Havalimanı örneği üzerinden analiz etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden vaka analizi tekniği benimsenmiştir. Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi uygulamaları Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi doğrultusunda oluşturulmuş Birleşmiş Milletler Tedarikçi Davranış Kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bulgular, İstanbul Havalimanı işletmecisinin kendi iç ve tedarikçilerine ait uygulamalarının ulusal ve uluslararası sözleşme ve yasal mevzuat hükümlerine uyumlu bir şekilde icra edildiğini ortaya koymaktadır. Tüm paydaşlarla güçlü ve güvene dayalı ilişkiler kurarak bu uygulamaların denetlendiği ve eksiklere birlikte çözümler geliştirildiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın sonuçları akademik yazına katkı sağlarken havalimanı yöneticilerine ve sektör uygulayıcılarına öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, İstanbul Havalimanı, Birleşmiş Milletler Tedarikçi Davranış Kuralları.

1. GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası otoritelerce yayımlanan yasal mevzuat, ürün ve hizmet alan müşterilerin artan sürdürülebilirlik bilinci nedeniyle tedarik zinciri yönetimi (TZY) yalnızca ekonomik amaçlara odaklanmakla kalmayıp bununla birlikte çevresel ve sosyal hedefleri de dikkate alacak şekilde dönüşmüştür (Esfahbodi vd., 2016). Bu sebeple sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi (STZY) hem akademik personelin hem de sektör uygulayıcılarının ilgi alanlarından birisi haline gelmiştir. Söz konusu sektörlerin başında havacılık sektörü gelmektedir. Küresel ticaretin ve taşımacılığın temel bileşenlerinden biri olan havacılık sektörü COVID pandemisi sonrası dönemde önemli bir gelişme kaydetmiştir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği'nden (IATA) sağlanan veriler, 2024 yılında hava yolcu trafiğinin yıllık bazda %10.6, hava kargo talebinin ise %11.3 artış yaptığını göstermiştir (IATA, 2025). Hava taşımacılığı talebindeki artış hem havayolu hem de havaalanı endüstrileri için çok önemli sosyal ve çevresel sonuçlar doğurmaktadır (Graham, 2018). Bu durum çok aktörlü ve karmaşık operasyonel yapılara sahip olan havalimanları üzerinde enerji tüketimi, sera gazı emisyonları, atık üretimi gibi çevresel baskılar ile çalışan hakları, eğitim, müşteri memnuniyeti gibi sosyal baskıları artırmıştır.

Jeopolitik konumu nedeniyle dünyada ve ülkemizde hava taşımacılığında önemli bir yer tutan İstanbul Havalimanı STZY uygulamaları açısından eşsiz bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, havalimanı işletmelerinde sürdürülebilir TZY uygulamalarını Birleşmiş Milletler (BM) Tedarikçi Davranış Kuralları çerçevesinde incelemek ve İstanbul Havalimanı örneği üzerinden uygulama düzeyini analiz etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden

vaka analizi tekniği benimsenmiştir. STZY uygulamaları, BM Küresel İlkeler Sözleşmesi (UN Global Compact) doğrultusunda oluşturulan BM Tedarikçi Davranış Kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı kapsamında aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranmaktadır:

Araştırma Sorusu 1: İstanbul Havalimanında STZY kapsamında hangi uygulamalar gerçekleştirilmektedir?

Araştırma Sorusu 2: İstanbul Havalimanında STZY kapsamında uygulanan faaliyetler hangi düzeydedir?

Araştırma sorularına yanıt aramak amacıyla İstanbul Havalimanının işletmesini yapan (İstanbul Grand Airport-İGA) Havalimanı İşletmesi A.Ş.'nin resmi internet sayfasında yayımlanan sürdürülebilirlik raporları, sertifikalar ve politika belgeleri kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre havalimanında uygulanan sürdürülebilir TZY faaliyetleri ortaya konularak gelişim düzeyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçları akademik yazına katkı sağlarken havalimanı yöneticilerine ve sektör uygulayıcılarına öneriler sunmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE EVRİMİ

Sürdürülebilirlik, dünyada kaynakların giderek azalması, çevrenin gün geçtikçe kirlenmesi ve sosyo-ekonomik dengesizliklerin artmasıyla birlikte önem kazanmaya başlamıştır. Kavram, BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilmek” şeklinde literatüre kazandırılmıştır (UN, 1987). 1992 yılındaki Rio de Janeiro konferansında farklı sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri entegre etmenin ve dengelemenin, üretme ve tüketme biçimimiz, yaşama ve çalışma biçimimiz, karar alma biçimimiz konusunda yeni algılar gerektirdiğini kabul edilmiştir (UN, 1992). 2015 tarihindeki Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde, “Dünyamızı dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündem” adlı yeni planda 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi ve 169 hedef kabul edilmiştir. İnsanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması, herkes için refah ve mutluluğun teşvik edilmesi, çevrenin korunması ve iklim değişikliğiyle mücadele konuları gündeme gelmiştir (UN, 2015).

Başlangıçta çevresel bir yaklaşımla ele alınan sürdürülebilirlik konusu, zamanla sosyal ve ekonomik faktörleri de kapsayan bütünsel bir yaklaşım halini almıştır (Bell ve Morse, 2008). Çevresel boyut, doğal kaynakların kullanılması, karbon salınımının kontrolü, biyolojik çeşitliliğin korunması, atık oluşumu, enerji tüketimi gibi ilkeleri kapsamaktadır. Ekonomik boyut ekonomik kalkınmanın uzun vadede sürdürülebilirliği, verimlilik artışı, maliyet etkinliği ve rekabet avantajı sağlama hedeflerini içermektedir. Sosyal boyut ise çalışandan yöneticiye, müşteriden yatırımcıya tüm paydaşları kapsayan eşit erişim, insan hakları, sosyal adalet, çeşitlilik ve kapsayıcılık, toplumsal sorumluluk, çalışma koşulları, sağlık ve güvenlik gibi konulara değinmektedir (ACRP, 2008; ACI Europe, 2019).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ

Teknolojilerin dönüştüğü, ekonomik ve pandemik krizlerin yaşandığı günümüzde işletmeler arasındaki rekabet her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Bu ortamda sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek isteyen işletmeler mal ve hizmetleri kendileri tedarik etmek yerine daha düşük maliyetli ve daha yüksek kaliteli sunmaya çalışan tedarikçilere yönelmişlerdir. Bu durum, işletmelerin iç operasyonları ve dış tedarikçileriyle iş birliği yapmasını ifade eden tedarik zinciri kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gülay, 2025). TZY, hammadde safhasından nihai kullanıcıya kadar mal ve hizmetlerin üretilmesi ve dönüştürülmesiyle

bağlantılı bütün işlemlerinin ve bilgi akışlarının geliştirilmiş tedarik zinciri ilişkileri yoluyla entegrasyonudur (Gedik, 2021).

Küreselleşen ekonomide işletmelerin iş süreçlerine ait sorumluluk ve riskleri alt yüklenicilere devretmesi satış sonrası işletmenin sorumluluğunu sona erdirmemektedir. Koberg ve Longoni, (2019) işletmelerin, kendi iç süreçleri ve tedarikçilerinin faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve çevresel etkiler bakımından artan bir sorumlulukla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Geleneksel TZY'nin, Elkington (1994) tarafından öne sürülen çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları ihtiva eden üçlü alt çizgi yaklaşımıyla (triple bottom line) bütünleştirilmesi STZY'yi doğurmuştur (Brandenburg vd., 2014). Bu bağlamda STZY, “mal ve hizmetlerin yaşam süresince ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin kontrolünü sağlamak ve iyi yönetim uygulamalarını desteklemek” şeklinde ortaya konulmaktadır (BM, 2010). Diğer bir deyişle STZY, tedarik zinciri süreçlerinin yönetimi aracılığıyla karlılığı artırmaya çalışırken, çevresel etkileri azaltmayı ve sosyal refahı artırmayı da hedeflemektedir. Bu, kaynakların, bilgilerin ve finansmanın etkin bir şekilde yönetilmesini içermektedir (Gedik, 2021).

STZY, ürünlerin ve hizmetlerin pazara sunulmasında yer alan bütün taraflara uzun süreli ekonomik, çevresel ve sosyal yararlar oluşturmayı ve bu yararları koruyarak ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sürdürülebilir tedarik zincirlerinde, zincirin bir parçası olabilmek için bireylerin çevresel ve toplumsal standartlara uyum sağlaması, müşteri taleplerini ve ekonomik gereksinimleri yerine getirerek rekabetçiliklerini korumaları öngörülmektedir (Seuring ve Muller, 2008). Tedarik zinciri sürdürülebilirliğinin işletmelere sağladığı pek çok fayda bulunmaktadır. İşletmeler ilgili uluslararası standartlara ve yasal düzenlemelere uyum sağlayarak sürdürülebilir iş etiği ve davranış kuralları oluştururlar. Çevresel, sosyal ve ekonomik etkiler sebebiyle iş kesintilerini en aza indirgeyerek, firmanın prestijini ve marka değerini koruma görevi üstlenirler. Girdi, malzeme, enerji ve taşıma giderlerini azaltarak, iş gücü verimliliğini artırır. Tedarik zincirlerinde etkinlik sağlar, müşterilerin ve kurumsal paydaşların artan taleplerine yanıt verir, pazarlardaki değişimleri sağlamak için yenilikler geliştirirler (BM, 2010). Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi uygulamaları, Esfahbodi vd. (2016) tarafından dört başlık altında ele alınmıştır.

Sürdürülebilir tedarik: Satın alınan ürün ve malzemelerin çevre bilincine sahip süreçlerle üretilmiş olmasını, yeniden kullanılabilmesini, geri dönüştürülebilmesini, toksik olmayan malzemelerin kullanılması ve tehlikeli atıkların en aza indirilmesi gibi istenen ekolojik özelliklerle uyumlu olmasıyla ilgilenir.

Sürdürülebilir dağıtım: Çevresel etkilerinin en aza indirilmesini hedefleyen konum seçimi, taşımacılık, depolama, paketlenme, ambalajlama, envanter kontrolü ve düşük karbon ayak iziyle ilgili konularla ilgilenir.

Sürdürülebilir üretim: Çevresel etkileri nispeten küçük olan girdi kullanılarak atık ya da kirlilik oluşturmayan/çok az oluşturan üretim süreçleri ile ilgilenir. Sürdürülebilir tasarım faaliyetinin de üretim süreci içerisinde yer aldığı belirtilerek, bir ürün veya hizmetin çevresel farkındalık dikkate alarak tasarlanmasını konu etmektedir.

Tersine Lojistik: Geleneksel lojistik sisteminin tersi olarak ifade edilmekte olup kullanım ömrünü tamamlamış ürünlerin geri dönüşüm ya da yeniden üretim maksadıyla tüketim noktasından toplanmasını konu etmektedir.

4. HAVALİMANLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ UYGULAMALARI

Hava taşımacılığının temel öğelerinden birisi olan havalimanları faaliyetleriyle ulusal ve bölgesel kalkınmaya, ekonomik gelişmeye doğrudan ve dolaylı önemli katkılar sağlamaktadır.

Söz konusu faaliyetlerini icra ederken bulundukları yerlerde havacılık ve havacılık dışı pek çok paydaşla ilişki kurarak önemli bir arayüz olmaktadır (ACI Europe, 2020). Sürdürülebilir bir havalimanı, güvenli ve etkili bir taşımacılık hizmeti sunarken finansal iyileşmenin yanında sosyal ilerleme ve çevresel etkilerin göz önünde bulundurulmasını ifade etmektedir (ICAO, 2012). Havalimanı sürdürülebilirlik uygulaması, doğal kaynakların ve çevrenin korunması, tüm paydaşların ihtiyaçlarının kabul edilmesi, yüksek ve istikrarlı ekonomik büyüme ve istihdam seviyelerinin sürdürülmesi gibi havalimanlarının yönetimine uygulanabilen çok çeşitli uygulamaları kapsayan geniş bir terimdir (ACRP, 2008). Bu bakımdan sürdürülebilirlik yaklaşımının havalimanındaki tüm uygulamalarının merkezine yerleştirilmesi elzemdir (ACI Europe, 2019).

Sürdürülebilirlik konusunda gerekçeler ve kurumsal etkileri konusunda farkındalık arttıkça işletmeler kendilerine özgü vizyon oluşturmaya başlamışlardır. Bu konuda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar (BM, Avrupa Birliği, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü-ICAO, Uluslararası Havalimanları Konseyi-ACI ve Küresel Raporlama İnisiyatifi-GRI) tarafından havalimanlarında uygulanabilecek faaliyetlere ilişkin çeşitli rehberler yayımlanmaktadır. Havalimanları açık sistemlerdir ve havayolu şirketleri, yer hizmetleri firmaları, kargo operatörleri, gümrük otoriteleri ve perakende işletmeleri gibi çok sayıda paydaşı içermektedir. Bu nedenle sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamaları yalnızca havalimanı işletmecisi kuruluşu değil, tüm paydaş ağının koordinasyonuna bağlıdır.

Günümüzde artan yolcu ve yük talebi havalimanı işletmeleri için ekonomik büyüme açısından sevindirici olmasına karşın getirdiği sürdürülebilirlik zorlukları nedeniyle sıkıntıya düşürmektedir. Havalimanı emisyonları, enerji ve su tüketimi, atık, arazi kullanımı, gürültü gibi çevresel konular ile kamu farkındalığı, çalışan eğitimi, erişilebilirlik, yerel kimlik, kültür ve miras, yolcu ve çalışan memnuniyeti gibi sosyal konularda beklentiler oluşmaktadır. Düzenlemeler havalimanı işletmecilerini ekonomik, sosyal, çevresel ve operasyonel öncelikleri dengelemeye yönelik uygulamalara itmektedir (Couto ve Baltazar, 2025). Havalimanları bağlamında düşük emisyonlu apron operasyonları, akıllı enerji yönetim sistemleri, elektrikli yer hizmet araçları, sıfır atık uygulamaları, yeşil bina sertifikasyonları gibi uygulamalarla somutlaşmaktadır.

5. YÖNTEM

5.1. Araştırma Tasarımı

Bu araştırma, İstanbul Havalimanı'nın sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi uygulamalarını değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yöntemine dayalı tasarlanmıştır. Bu kapsamda araştırma, tek bir örnek olayın detaylı şekilde analiz edildiği vaka analizi tasarımı ile yapılandırılmıştır. İstanbul Havalimanı tarafından yürütülen sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamalarını keşfetmek amacıyla BM Tedarikçi Davranış Kuralları (2024) dokümanı yaklaşımı benimsenmiştir. BM Tedarikçi Davranış Kuralları dokümanı, insan hakları, işgücü, çevre ve yolsuzlukla mücadele başlıkları altında BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin on ilkesi kapsamında geliştirilmiş ve tüm tedarikçilerin bu inisiyatife katılması şiddetle tavsiye edilmiştir.

5.2. İstanbul Havalimanı Vaka Analizi

STZY üzerine yapılan bu çalışma Türkiye'nin en büyük uluslararası havalimanı olan İstanbul Havalimanı'na odaklanmaktadır. 2015 yılında toplamda dört etaptan oluşan inşaat sürecine başlanan İstanbul Havalimanı, 6 Nisan 2019 tarihinde hizmet vermeye başlamıştır. 4 milyon ton kargo ve 90 milyon yolcu kapasitesi ile operasyonlarına devam eden İstanbul Havalimanı'nda; ana terminal binası, üç bağımsız ve iki yedek pist, 167 adet taksi yolu ve 15 farklı apron alanları, hava kontrol kulesi ve destek tesisleriyle hizmet vermektedir. 10,25 milyar avro yatırım maliyeti ile Türkiye'nin tek kalemde yapılan en büyük altyapı projesi olan İstanbul Havalimanı 1,4

milyon m² kargo tesisleri ve antrepolar, 240 ton/gün kapasiteli Atık Ayrıştırma Tesisi, 15000 m³/gün kapasiteli Evsel İleri Biyolojik Atıksu Arıtma Tesisi ile 76,4 milyon metrekarelik bir alanda kurulu olması, inşaat sürecinin başından itibaren sürdürülebilirlik politikalarının havalimanı uygulamalarına entegrasyonu bakımında mükemmel bir örnek teşkil etmektedir (İGA, 2016; İGA, 2024).

5.3. Veri Toplama ve Analiz

Çalışmaya ait veriler, ilgili belgelerin sistematik olarak incelenmesi yoluyla toplanmıştır (Bowen, 2009). Bu kapsamda İGA tarafından 2024 yılında yayımlanan sürdürülebilirlik raporu, enerji ve çevre yönetimine ilişkin sertifikalar ve politika belgeleri incelenmiştir. İlgili yıla ait sürdürülebilirlik raporunun GRI, Avrupa Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (ESRS) ve Türkiye Kurumsal Sürdürülebilirlik Standartları göz önünde bulundurularak raporlandığı belirtilmiştir.

6. BULGULAR

Bu bölümde İGA'nın resmi internet sayfasındaki 2024 yılı sürdürülebilirlik raporu, enerji ve çevre yönetimine ilişkin sertifikalar, politika belgelerinden elde edilen kanıtlara yer verilmiştir. BM Tedarikçi Davranış Kuralları dokümanı, BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin on ilkesi ışığında oluşturulmuş 27 yedi adet davranış başlığından oluşmaktadır. Söz konusu temalarla ilişkili olarak ilgili belgelerden alıntılanan örnek metinler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. BM Tedarikçi Davranış Kuralları

Tema/Davranış	Metinden Alıntılar
Uygulama Kapsamı (Scope of Application)	<i>"...Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin gerekliliklerine ve yürürlükteki yasal düzenlemelere uyum sağlıyoruz."</i>
İnsan Haklarına İlişkin Gerekli Özen Gösterilmesi (Human Rights Due Diligence)	<i>"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda tanımlanan insan hakları düzenlemelerine, Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehberi'ne ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan ilkelere bağlı kalarak hareket ediyoruz. İGA Havalimanı İşletmesi A.Ş. ve iştirak şirketlerimiz olarak tüm faaliyetlerimizi insan haklarına saygılı bir yaklaşımla yürütüyoruz."</i> <i>"...İGA Etik Uyum Hattı'nı, çalışanlarımızın etik ihlallerini şeffaf bir şekilde bildirebileceği bir platform olarak uygulamaya aldık..."</i>
Etki (Leverage)	<i>"...faaliyetlerimizi sürdürülebilir bir şekilde yürütebilmek için çeşitli paydaşlarımızla güçlü ve karşılıklı güvene dayalı ilişkiler kurmaya özen gösteriyoruz. Paydaşlarımız ile etkin iletişim kurarak, karşılıklı ihtiyaç ve beklentileri anlamayı ve birlikte çözümler geliştirmeyi..."</i> <i>"Paydaşlarımızla ilişkilerimizi web sitemiz, sürdürülebilirlik raporlarımız, basın bültenlerimiz, farklı kurul çatıları altında gerçekleştirdiğimiz dönemsel toplantılarımız, paydaş denetimlerimiz ve etkinlikler aracılığıyla düzenli olarak yürütmeye..."</i> <i>"Tedarik zincirimizde yerel satın almanın öneminin farkındayız... yerel satın alma oranımızı yüksek tutmaya çalışıyoruz. 2024 yılında bu oran %94,76 olarak gerçekleşti."</i>
Sürekli İyileştirme (Continuous Improvement)	<i>"Benimsemiş olduğumuz sürekli iyileştirme ilkesi kapsamında, süreçlerimizin iyileştirilmesi için çağın gerekliliklerine uygun, modern ve geçerli bir yöntem, teknoloji, bilgi ve yönetim sistemi kullanmayı..."</i> <i>"...ekosistem paydaşlarımızla sektörel otoriteler (SHGM ve DHMİ) arasındaki iletişim ve koordinasyonda aktif rol alıyoruz."</i> <i>"Ekosistem paydaşlarımızın gerekli bilgilere hızlı ve tek elden ulaşmasını sağlıyor; operasyonel ve uyumluluk konularında denetimler yoluyla yönlendirici oluyoruz."</i> <i>"...İstanbul Havalimanı Sürdürülebilirlik Zirvesi, havalimanı ekosistemindeki paydaşlarımızı İGA Sürdürülebilirlik Planımız ve Hedeflerimiz hakkında bilgilendirmeyi amaçladığımız..."</i>

	<i>“...paydaşlarımızdan örnek uygulamalara da yer verdik...havalimanı ekosistemi sürdürülebilirliğini bir bütün olarak gördüğümüze, beraber çalışabileceğimiz alanlar olduğuna ve iş birliğinin önemine...”</i>
Yönetim, İzleme ve Değerlendirme (Management, Monitoring and Evaluation)	<i>“...Tedarik politikaları ve ihale prosedürleri (yıllık), Tedarikçi değerlendirme (yıllık), Telefon görüşmeleri (sürekli), Yüz yüze toplantılar (sürekli), Çevrimiçi toplantılar (sürekli), E-posta (sürekli), Sürdürülebilir iş ahlakı, Operasyonel süreklilik, Tedarik zinciri yönetimi, Kaliteli hizmet...”</i> <i>“...Paydaş denetimleri (yıllık), Süreç izleme ve değerlendirme toplantıları (yıllık), Ticari sözleşmeler (yıllık), E-posta bildirimleri (sürekli), Sürdürülebilirlik raporları (yıllık), Kurumsal web sitesi (sürekli), Telefon görüşmeleri (sürekli), Çevrimiçi toplantılar (sürekli)...”</i> <i>“...Tedarikçi sayımızın fazla olması sebebi ile öncelikli olarak kritik tedarikçilerimizi bilgi güvenliği denetimlerine başladık. ...Yapılan denetim sonuçlarını kendileri ile paylaşıyor ve tespitler için düzeltici faaliyetler başlatıyoruz.”</i>
Örgütlenme Özgürlüğü ve Toplu Pazarlık (Freedom of Association and Collective Bargaining)	-
Zorla veya Zorunlu Çalıştırma (Forced or Compulsory Labour)	-
İnsan Ticareti (Human Trafficking)	-
Adil İşgücü Alımı (Fair Labour Recruitment)	<i>“Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) Temel İş İlkeleri ve Hakları Bildirgesi ile Türkiye’nin taraf olduğu ILO sözleşmelerine uygun şekilde faaliyetlerimizi sürdürüyor, çalışanlarımızın tüm haklarını gözetmeye önem veriyoruz.”</i> <i>“...2030 yılına kadar İGA İstanbul Havalimanı ile bağlantılı ekonomik faaliyetlerin 472 bin kişilik istihdam yaratılması...”</i> <i>“...Aday arayışında yalnızca geleneksel portallarla sınırlı kalmıyor, muhtarlıklar, dernekler gibi farklı duyuru kanalları kullanarak geniş bir yetenek havuzuna ulaşmayı...”</i> <i>“İşe alım süreçlerini dijital bir uygulama ile daha verimli hale getirerek, veri güvenliği ve gizliliği konusunda iyileştirmeler...”</i>
Çocuk İşçiliği (Child Labour)	<i>“...Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehberi’ne ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan ilkelere..., Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin gerekliliklerine ve yürürlükteki yasal düzenlemelere..., Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) Temel İş İlkeleri ve Hakları Bildirgesi ile Türkiye’nin taraf olduğu ILO sözleşmelerine uygun şekilde faaliyetlerimizi sürdürüyor, çalışanlarımızın tüm haklarını gözetmeye...”</i>
Ayrımcılık (Discrimination)	<i>“...UN WEPs Kadının Güçlendirilmesi Prensipleri ile fırsat eşitliğine verdiğimiz önemi...”</i> <i>“...Yaş, din, cinsiyet, akademik veya fiziksel yetkinlik ya da milliyet fark etmeksizin herkes için eşit ve kapsayıcı bir çalışma ortamı...”</i> <i>“...Ailelerin ve çocuklu misafirlerimizin konforunu artırmak...”</i> <i>“...engelli ve özel gereksinimli misafirlerimizin seyahat deneyimlerini iyileştirmek...”</i> <i>“... kadın yönetici oranı %16,88, kadın çalışan oranı %29,27...”</i> <i>“...engelli çalışanlarımızın uyum süreçlerini...özel gereksinimli çalışanımıza yardımcı olduk...”</i>
Ücretler, Çalışma Saatleri ve Diğer Çalışma Koşulları	-

(Wages, Working Hours and Other Conditions of Work)	
Sağlık ve Güvenlik (Health and Safety)	“...İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) Yönetim Sistemi kapsamında resmî kurumlar ve uluslararası otoritelerin beklentilerine ve mevzuata uygun olarak sağlık ve güvenlik hizmetleri sağlıyoruz. ISO 45001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi standardına uygun, çalışan katılımı ve liderliği ön planda tutarak, paydaşlarımızı da dahil ederek hareket ediyoruz.” “...İSG İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik kapsamında üç ayda bir toplanıyor.” “...2024 yılında toplam 198.848 çalışan*saat eğitim düzenledik.” “... PAT sahası genelinde pist, apron, taksi yolu, yol-tünel gibi alanlarda düzenli denetimler yaparak, operasyonel güvenliği artırıyoruz...kaza ve olay risklerini en aza indirmeyi hedefliyoruz.” “...Alt işverenler, tedarikçiler, 3. taraf ve tüm paydaşların da bu politikaya uygun, kayıpsız çalışmaya yönelik hareket etmelerini sağlamayı,”
İnsan Hakları (Human Rights)	“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda tanımlanan insan hakları düzenlemelerine, Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehberi’ne ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan ilkelere bağlı kalarak hareket ediyoruz. İGA Havalimanı İşletmesi A.Ş. ve iştirak şirketlerimiz olarak tüm faaliyetlerimizi insan haklarına saygılı bir yaklaşımla yürütüyoruz.” “Çalışanlarımızın profesyonel gelişimini destekliyor, organizasyonel yetkinliklerimizi sürekli iyileştirerek sürdürülebilirlik kültürünü güçlendiriyoruz.” “...%71 çalışan bağlılık oranı...” “...Çalışan başına 33,17 eğitim saati...”
Taciz, Sert veya İnsanlık Dışı Muamele (Harassment, Harsh or Inhumane Treatment)	-
Cinsel Sömürü ve İstismarın Önlenmesi (Prevention of Sexual Exploitation and Abuse)	-
Mayınlar (Mines)	-
Çevre (Environmental)	“...yenilenebilir enerji ile çalışan ilk mega havalimanı yapma hedefiyle Eskişehir Güneş Enerji Santrali (GES) Projesi’ni hayata geçiriyoruz...Yılda 340 milyon kWh elektrik enerjisi üretecek bu santral ile kendi tükettiğimiz elektrik enerjisinin tamamını karşılayacağız.” “...ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi kapsamında... amaca özel sensörler ile havacılık sistemlerini, enerji sistemlerini, su terfi istasyonlarındaki ekipman pozisyonlarını (durma, arıza, çalışma, taşma, kesinti vb.) ve drenaj pompalarını uzaktan izleyip, herhangi bir aksaklık durumunda anında müdahale ederek, verimliliği artırıyoruz.” “...582 araçtan oluşan filomuz 9 elektrikli ve 32 hibrit araç içeriyor.” “...Biyçeşitlilik Aksiyon Planı (BAP) ile İstanbul Havalimanı sahasındaki biyolojik değerlerimizi korumak ve olası etkileri azaltmak...aktif şekilde gerçekleştirdiğimiz kuş izleme ve koruma, ağaçlandırma, yaban hayat yönetimi ve tür izleme çalışmalarımıza...” “2024 yılı sonu itibarıyla havalimanı sınırları içinde 350.000 adet fidan dikimi gerçekleştirdik.” “...Arıcılığın Rehabilitasyonu ve Geliştirilmesi Projesi ile bölge halkına sosyo-ekonomik fayda sağlamanın yanı sıra, iklim direncine karşı önemli bir yer tutan arı popülasyonlarını da destekleyerek...”

	<i>“Dijitalleşme ve veri analitiği çözümleri ile çevresel etkilerimizi daha etkin yönetiyor, Coğrafi Bilgi Sistemleri (IGEMS) ve IoT tabanlı izleme sistemleri sayesinde operasyonel karar süreçlerimizi daha bilinçli hale getiriyoruz.”</i>
Kimyasal ve Tehlikeli Maddeler (Chemical and Hazardous Materials)	-
Atıksu ve Katı Atık (Wastewater and Solid Waste)	<i>“...T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı onaylı Sıfır Atık Belgesi...”</i> <i>“Su yönetimi ve enerji verimliliği gibi kritik alanlarda sürdürülebilir uygulamaları yaygınlaştırarak, doğal kaynak tüketimimizi optimize ediyor ve çevresel etkimizi en aza indiriyoruz.”</i> <i>“...drenaj suyu ve Atıksu Arıtma Tesisi çıkış suyunun değerlendirilmesi amacıyla ters ozmoz (RO) tesislerimizi devreye aldık...Bu sayede, toplam su tüketimimizin %27’sini geri kazanılmış sudan karşıladık...”</i>
Hava Emisyonları (Air Emissions)	<i>“2050 Net Sıfır Yol Haritamızda Kapsam 1 ve 2 emisyonlarını 2024 yılı öngörümüzün %10,5 altında tamamladık.”</i> <i>“İstanbul Havalimanı otopark kuleleri üzerine güneş panelleri yerleştirdik. Bu yatırım ile 2024 yılında 10051,6 kWh enerji ürettik ve 4.5 tCO emisyon salımının önüne geçtik.”</i> <i>“...ACI Havalimanı Karbon Akreditasyon Programı (ACA) kapsamında Seviye 4 gerekliliklerini başarıyla yerine getirerek...”</i> <i>“Elektrik ve yakıt kullanımı 2024 yılında bir miktar artmış olmasına rağmen, uyguladığımız enerji verimliliği çalışmaları ve doğalgaz kullanımındaki azaltım sayesinde, sera gazı salımımız bir önceki yıla kıyasla yaklaşık %1,2 azalmıştır.”</i> <i>“...bayrak taşıyıcımız Türk Hava Yolları haftada bir kez SAF içerikli uçuşlarını gerçekleştirmeye...”</i>
Atıkları En Aza İndirin, Geri Dönüşümü En Üst Düzeye Çıkarın (Minimize Waste, Maximize Recycling)	<i>“Bahçe sulama suyunun %100 geri kazanılmış sudan sağlanması...”</i> <i>“...satın alma politikamıza sürdürülebilirlik kriterlerini eklemeye yönelik bir dizi kural belirledik..., satın alınan malzemelerin sürdürülebilir, geri dönüştürülebilir ve sertifikalı olması yönündeki hedefimize ulaşabilmek için nasıl bir takip sistemi kurgulayabileceğimiz üzerine değerlendirmeler...”</i> <i>“2024 yılında İstanbul Havalimanı ekosisteminde oluşturulan 59.750 ton atığı başarılı bir şekilde ayrıştırdık ve bu atıkların 20.354 tonunu geri dönüştürdük...2024 yılında İstanbul Havalimanı ekosisteminde oluşturulan atığın %34,07’sini geri dönüştürdük.”</i>
Yolsuzluk (Corruption)	<i>“...Tedarik politikaları ve ihale prosedürleri (yıllık), Tedarikçi değerlendirmesi (yıllık)...”</i> <i>“Sürdürülebilir iş ahlakı, ... Tedarik zinciri yönetimi, Kaliteli hizmet...”</i>
Açıklama (Disclosure)	-
Çıkar Çatışması (Conflict of Interest)	-
Hediyeler ve Ağırlama (Gifts and Hospitality)	-
İşten ayrıldıktan sonraki kısıtlamalar (Post employment restrictions)	-

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'ne göre tedarik zinciri; insan hakları, adil çalışma standartları ve çevre gibi alanlarda sürdürülebilirliğin merkezinde yer almaktadır. Aynı zamanda, tedarik zincirindeki uygulamalar ve davranışlar, sürdürülebilir performans için en önemli risklerin kaynağıdır. Özellikle havalimanları gibi çok sayıda alt yükleniciyi barındıran sistemlerde riskler

havalimanlarının kendi kurumsal yapısından ziyade havalimanlarının tedarik zincirine doğru kaymaktadır. Bu nedenle mal ve hizmet alıcıları olarak etkilerini kullanarak, havalimanı işletmecileri, belirli performans standartlarını karşılayan tedarikçileri belirleme ve bu standartları karşılayan tedarikçileri seçip harcama paylarını izleyerek sorumlu tedarik zinciri yönetimi uygulamalıdır.

BM Tedarikçi Davranış Kuralları (2024) dokümanında belirtilen 27 yedi adet davranış başlığına ilişkin kanıtlar, İGA'nın yayımladığı ilgili belgelerden detaylı şekilde incelenerek tespit edilmiştir. Yapılan tespitlerde örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık, zorla veya zorunlu çalıştırma, insan ticareti, ücretler, çalışma saatleri ve diğer çalışma koşulları, taciz, sert veya insanlık dışı muamele, cinsel sömürü ve istismarın önlenmesi, mayınlar, kimyasal ve tehlikeli maddeler, açıklama, çıkar çatışması, hediyeler ve ağırlama ve işten ayrıldıktan sonraki kısıtlamalar olmak üzere 12 adet davranış başlığıyla ilgili herhangi bir beyana rastlanmamıştır.

Diğer başlıklar ile ilgili yapılan beyanlar incelendiğinde; öncelikle İGA ve iştirak şirketleri tarafından BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin, BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehberi'ne ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde belirtilen ilkelere, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda tanımlanan insan hakları düzenlemelerine bağlı kalındığı beyan edilmiştir. Bu mevzuat kapsamında İstanbul Havalimanı faaliyetlerini sürdürülebilir bir şekilde icra etmek amacıyla tüm paydaşlarıyla güçlü ve karşılıklı güvene dayalı ilişkiler kurarak karşılıklı ihtiyaç ve beklentileri anlamaya ve birlikte çözümler geliştirmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim İGA tarafından dönemsel yapılan toplantılar, paydaş denetimleri aracılığıyla düzenli olarak yürütülmektedir. Ayrıca tedarik zincirinde yerel satın alma oranının %94.76 ile çok iyi seviyede olduğu görülmüştür. İGA tarafından sürekli iyileştirme ilkesinin benimsenmiş olduğu, süreçlerin iyileştirilmesi için çağın gerekliliklerine uygun, modern ve geçerli bir yöntem, teknoloji, bilgi ve yönetim sisteminin kullanıldığı belirtilmiştir. İGA'nın tedarikçi sayısının fazla olması nedeniyle yapılan denetimlerin sonuçları tedarikçilerle paylaşıldığını ve düzeltici işlemlerin yapıldığı ortaya konulmuştur. Yıllık tedarik politikalarının, ihale prosedürlerinin ve tedarikçi değerlendirmelerinin yapıldığı, tedarikçilerle sürekli telefon, yüz yüze, çevrimiçi ve e-posta ile görüşmelerin yapıldığı belirtilmiştir. İGA tedarik politika ve ihale süreçlerinde sürdürülebilir iş ahlakının, tedarik zinciri yönetiminin ve kaliteli hizmetin önem arz ettiği beyan edilmiştir.

İGA faaliyetlerinin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Temel İş İlkeleri ve Hakları Bildirgesi ile Türkiye'nin taraf olduğu ILO sözleşmelerine uygun şekilde yürütüldüğü, çalışanların tüm haklarının gözetildiği ifade edilmiştir. İşe alım süreçlerinin dijital bir uygulama ile daha verimli hale getirildiğini, veri güvenliği ve gizliliği konusunda iyileştirmeler yapıldığını ifade etmişlerdir. Aday çalışanlar için farklı portalları kullanarak geniş bir yetenek havuzu oluşturulmuştur. Yaş, din, cinsiyet, akademik veya fiziksel yetkinlik ya da milliyet fark etmeksizin herkes için eşit ve kapsayıcı bir çalışma ortamı yaratıldığı ifade edilmiştir. Engelli ve özel gereksinimli çalışanların da uyum süreçlerinde yardımcı oldukları görülmüştür. İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) Yönetim Sistemi kapsamında resmî kurumlar ve uluslararası otoritelerin beklentilerine ve mevzuata uygun olarak sağlık ve güvenlik hizmetlerinin sağlanmaktadır. Hem İGA hem de paydaşları için ISO 45001 İSG Yönetim Sistemi standardına uygun olacak şekilde hareket edildiği belirtilmiştir. İGA bünyesinde her üç ayda bir İSG Kurulu toplanmaktadır. Bu kapsamda alt işverenler, tedarikçiler, 3. taraf ve tüm paydaşların da İSG Kurulları Hakkında Yönetmelik kapsamında hareket etmelerini sağlamaktadır. İGA tarafından Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda tanımlanan insan hakları düzenlemelerine, BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehberi'ne ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan ilkelere bağlı kalındığı tespit

edilmiştir. İGA ve iştiraklerinin tüm faaliyetlerinde insan haklarına saygılı bir yaklaşım sergilediği belirtilmiştir.

BM Tedarikçi Davranış Kuralları (2024) dokümanının çevre başlığı kapsamında İGA'nın çevresel etkilerinin ve faaliyetlerinin raporlandığı tespit edilmiştir. Söz konusu beyanlar incelendiğinde; Eskişehir Güneş Enerji Santrali Projesi'nin hayata geçirilmesiyle birlikte yıllık 340 milyon kWh elektrik enerjisi üretilerek havalimanının elektrik enerjisinin tamamının karşılanacağı ifade edilmiştir. ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi doğrultusunda özel sensörler ile havacılık sistemlerinin, enerji sistemlerinin, su terfi istasyonlarındaki ekipman pozisyonlarının ve drenaj pompalarının uzaktan izlenerek arızalara anında müdahale edildiği ortaya konulmuştur. İGA tarafından devreye alınan dijitalleşme ve veri analitiği çözümleri ile havalimanının çevresel etkileri daha etkin yönetildiği, Coğrafi Bilgi Sistemleri ve IoT tabanlı izleme sistemleri sayesinde operasyonel karar süreçlerinin daha bilinçli hale getirildiği belirtilmiştir. Araç filosundaki araçların elektrikli ve hibrit araçlarla değiştirildiği görülmüştür. İGA tarafından yürütülen Biyoçeşitlilik Aksiyon Planı ile İstanbul Havalimanı sahasındaki biyolojik ekosistemi korumak ve olası etkileri azaltmak için aktif şekilde gerçekleştirilen kuş izleme ve koruma, ağaçlandırma, yaban hayat yönetimi ve tür izleme çalışmalarına devam edilmektedir. Ayrıca Arıcılığın Rehabilitasyonu ve Geliştirilmesi Projesi ile bölge halkına sosyo-ekonomik fayda sağlamanın yanı sıra, iklim direncine karşı önemli bir yer tutan arı popülasyonları da desteklenmektedir. İGA, su ve atık yönetimi konularında yürüttüğü sürdürülebilir uygulamaları sayesinde çevresel etkilerini en aza indirerek T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'ndan onaylı Sıfır Atık Belgesini almıştır. İGA'nın 2050 Net Sıfır hedefinde Kapsam 1 ve 2 emisyonlarını 2024 yılında %10,5 altında gerçekleştirmiştir. Bu sayede ACI Havalimanı Karbon Akreditasyon Programı Seviye 4 sertifikasının alındığı görülmüştür. İGA'nın satın alma politikasına sürdürülebilirlik kriterlerini ekleyerek satın alınan malzemelerin sürdürülebilir, geri dönüştürülebilir ve sertifikalı olmasına özen gösterildiği beyan edilmiştir.

Araştırma soruları doğrultusunda tüm bu kanıtlar değerlendirildiğinde; İGA kendi iç ve tedarikçilerinin uygulamalarının ulusal ve uluslararası sözleşme ve yasal mevzuat hükümlerine uyumlu bir şekilde icra edildiği ortaya konmaktadır. Tüm paydaşlarla güçlü ve güvene dayalı ilişkiler kurarak bu uygulamaların denetlendiği ve eksiklere birlikte çözümler geliştirildiği anlaşılmaktadır. İGA tarafından sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi kapsamında tedarikçi kategorilerin belirlenerek kritik noktalar ve riskler ortaya konulmaktadır. Bu hususlarda tedarikçilerin performansları hakkında yapılan denetlemelerle veri toplanarak sürdürülebilirlik performanslarına yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır. Çevre konusuna İGA tarafında hassas yaklaşıldığı ve tüm süreçlerde çevrenin bütünselliği korumaya odaklandığı anlaşılmaktadır. Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu iklim değişikliğine uyum, 2050 net sıfır hedefi, sürdürülebilir tüketim, su ve atık yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması kapsamında ele alındığı görülmektedir. Sürdürülebilirliğin sosyal boyunda ise, içinde yaşanılan toplum, havalimanı misafirleri ve çalışanlara değer katmak için çabaların bulunduğu görülmektedir. Toplumsal yatırımlar ve ekonomik etkileri, misafirlere yönelik hizmetler, erişebilirlik ve memnuniyetleri, çalışanlara yönelik kapsayıcılık, çeşitlilik ve fırsat eşitliği üst düzeyde olduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, İGA'nın önemli alt yüklenici ve tedarikçilerle sağlıklı ve güçlü iletişim kurarak oluşturduğu sosyal ve çevresel risklerin belirlemesi çok önemli bir husustur. Ayrıca, havalimanı işletmecisi tedarik zincirinin tamamının katılımını sağlamaya, yani alt yüklenicilerin de sürdürülebilirlik performansını etkilemeye çalışmaktadır.

İcra edilen bu faaliyetlerin yanında yapıldığında daha iyi olacağı değerlendirilen hususlarda mevcuttur. Örneğin, BM Tedarikçi Davranış Kuralları (2024) dokümanı doğrultusunda tedarikçi ve alt yüklenicilere yönelik diğer bazı işletmelerin (Örn., THY Teknik A.Ş.) yaptığı gibi bir Tedarikçi Davranış Kuralları Politikasının geliştirilmesi ve resmi internet hesabından

duyurulması yürütülen süreçleri destekleyeceği değerlendirilmektedir. Mobilite, çevre ve sosyal çerçevede ele alınan İGA sürdürülebilirlik yaklaşımının, ACI'nin yayımladığı EONS (Economic viability, Operational efficiency, Natural resource conservation, Social Responsibility) çerçevesinde genişletilerek raporlanmasının sürdürülebilir havalimanı yönetimi konusunda daha açık ve şeffaf olacağı düşünülmektedir (Dalkıran, 2018). Bu kapsamda 2024 yılı sürdürülebilirlik raporunda raporlanmayan mali, toplu pazarlık, sendikal faaliyetler, çalışma koşulları, ücretler, kimyasal ve tehlikeli maddeler ile ilgili konularda beyanlara yer verilebilir.

Sonuç olarak, İGA'nın sürdürülebilir TZY uygulamaları BM Küresel İlkeler Sözleşmesi BM Tedarikçi Davranış Kuralları (2024) ışığında 2024 yılı sürdürülebilirlik raporu ve ilgili diğer belgeler incelenerek analiz edilmiştir. Elde edilen bulguların akademik yazına, havalimanı yöneticilerine ve sektör uygulayıcılarına önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda İGA'nın önceki yıllara ait sürdürülebilirlik raporları analize dahil edilerek tarihsel gelişimi ele alınabilir. Ayrıca ulusal ya da uluslararası farklı havalimanları seçilerek yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla STZY performansları ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- ACI Europe (2019). Airports Council International Sustainability strategy for airports. (Erişim Tarihi: 25.02.2026). <https://www.aci-europe.org/downloads/resources/aci%20europe%20sustainability%20strategy%20for%20airports.pdf>
- ACI Europe (2020). Airports council international sustainability strategy for airports. (2nd Ed.). (Erişim Tarihi: 25.02.2026). <https://www.aci-europe.org/downloads/resources/ACI%20EUROPE%20SUSTAINABILITY%20STRATEGY%20-%20SECOND%20EDITION.pdf>
- ACRP (2008). Airport sustainability practices. Washington, DC: The National Academies Press. (Erişim Tarihi: 16.02.2026). <https://doi.org/10.17226/13674>
- BM (2010). Birleşmiş milletler tedarik zinciri sürdürülebilirliği sürekli iyileştirme için pratik rehber. (Erişim Tarihi: 15.02.2026). <https://www.globalcompactturkiye.org/tedarik-zinciri-surdurulebilirligi-surekli-iyilestirme-icin-pratik-rehber>
- Bowen, G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Brandenburg, M., Govindan, K., Sarkis, J., and Seuring, S. (2014). Quantitative models for sustainable supply chain management: Developments and directions. European Journal of Operational Research, 233, 299-312. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2013.09.032>
- Couto, J., and Baltazar, M. E. (2025). Sustainable airport development: A literature review based on preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses methodology, using openalex database. Sustainability, 17(9), 4184. <https://doi.org/10.3390/su17094184>
- Dalkıran, A. (2018). Havalimanı yönetimi ve sürdürülebilirlik. Sürdürülebilir Havacılık Araştırmaları Dergisi, 3(2), 88-109. <https://izlik.org/JA78JN33TN>
- Esfahbodi, A., Zhang, Y. and Watson, G. (2016). Sustainable supply chain management in emerging economies: Trade-offs between environmental and cost performance. International Journal of Production Economics, 181, 350-366. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2016.02.013>
- Gedik, Y. (2021). Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi: Kuramsal bir değerlendirme. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 17(3), 830-860. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.780246>
- Graham, A. (2018). Managing airports: An international perspective (5th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315269047>
- Gülay, E. (2025). Sürdürülebilir lojistik ve yeşil tedarik zinciri yönetimi. In: Deligöz, K. (ed.), Sürdürülebilir Pazarlama: Yeni Çağın Dinamikleri. Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub694.c2947>
- IATA (2025). International air transport association annual review 2025. (Erişim Tarihi: 26.02.2026). <https://www.iata.org/contentassets/c81222d96c9a4e0bb4ff6ced0126f0bb/iata-annual-review-2025.pdf>
- ICAO (2012). Global aviation and our sustainable future international civil aviation organization briefing for RIO+20. (Erişim Tarihi: 25.02.2026)

https://www.icao.int/sites/default/files/environmental-protection/Documents/GFAAF/RIO-20_booklet.pdf

İGA (2016). İstanbul grand airport 2016 sürdürülebilirlik raporu. (Erişim Tarihi: 24.02.2026). <https://www.istairport.com/kurumsal/surdurulebilirlik/yesil-kutuphane>

İGA (2024). İstanbul grand airport 2023 sürdürülebilirlik raporu. (Erişim Tarihi: 19.01.2026). <https://www.istairport.com/kurumsal/surdurulebilirlik/yesil-kutuphane>

Koberg, E., and Longoni, A. (2019). A systematic review of sustainable supply chain management in global supply chains. *Journal of Cleaner Production*, 207, 1084-1098. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.10.033>

Seuring, S., and Muller, M. (2008). From a literature review to a conceptual framework for sustainable supply chain management. *Journal of Cleaner Production*, 16, 1699-1710. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2008.04.020>

UN (1987). United nations report of the world commission on environment and development: Our common future. (Erişim Tarihi: 20.01.2026). <https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf>

UN (1992). United nations conference on environment and development. (Erişim Tarihi: 20.01.2026). <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

UN (2015). United Nations Summit on Sustainable Development. (Erişim Tarihi: 20.01.2026). <https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2015>

UN (2024). United nations supplier code of conduct Rev.07. (Erişim Tarihi: 20.02.2026). <https://www.un.org/procurement/sites/default/files/2025/June%202025/code-conduct-english.pdf>

ÖRGÜTSEL KAYIRMACILIĞIN ÖRGÜTSEL SINIZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İŞ YERİNDE DIŞLANMANIN ARACILIK VE PSİKOLOJİK GÜVENLİĞİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ – ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr. Ahmet YILDIRIM

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü,

ahmet.yildirim@sdu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-1208-071X

ÖZET

Örgütlerde adalet algısını zedeleyen uygulamalardan biri olan kayırmacılık, çalışanların örgüte yönelik tutumlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Özellikle eğitim kurumlarında algılanan kayırmacılık, öğretmenlerin örgüte yönelik güvenini zayıflatabilmekte ve olumsuz tutumlar geliştirmelerine yol açabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, örgütsel kayırmacılığın örgütsel sinizm üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide iş yerinde dışlanmanın aracılık rolünü ortaya koymaktır. Ayrıca psikolojik güvenliğin bu süreçteki rolü araştırma modeline dahil edilmiştir.

Araştırma nicel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri öğretmenlerden elde edilen anketler aracılığıyla toplanmış olup analizlerde Hayes (2018) tarafından geliştirilen PROCESS Macro Model 6 kullanılmıştır. Dolaylı etkilerin test edilmesinde 5000 bootstrap örnekleme ve %95 güven aralığı kullanılmıştır.

Araştırma bulguları kayırmacılığın iş yerinde dışlanma üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir ($B = .370, p < .001$). Ayrıca kayırmacılık ve dışlanmanın psikolojik güvenlik üzerinde anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir ($B = .392, p < .001$; $B = .471, p < .001$). Sinizmin yordanmasına ilişkin analiz sonuçları kayırmacılığın örgütsel sinizm üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır ($B = .450, p < .001$). Bununla birlikte dışlanmanın sinizm üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ve psikolojik güvenliğin sinizm üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir ($B = .859, p < .001$). Elde edilen sonuçlar, kayırmacılığın örgütsel sinizm üzerindeki etkisinin yalnızca doğrudan değil, aynı zamanda dışlanma ve psikolojik güvenlik gibi örgütsel psikolojik süreçler aracılığıyla dolaylı olarak da ortaya çıktığını göstermektedir.

Araştırma bulguları örgütlerde algılanan kayırmacılığın öğretmenlerin örgüte yönelik tutumlarını önemli ölçüde etkilediğini ve özellikle iş yerinde dışlanma ile psikolojik güvenlik gibi değişkenlerin bu süreçte kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda eğitim kurumlarında adil, kapsayıcı ve güven temelli örgütsel ortamların oluşturulmasının çalışanların örgüte yönelik olumsuz tutumlarının azaltılmasına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Kayırmacılık, Örgütsel Sinizm, İş Yeri Dışlanması, Psikolojik Güvenlik, Öğretmenler

1. GİRİŞ

Örgütsel davranış alanında yapılan güncel çalışmalar, çalışanların örgüte yönelik tutumlarını şekillendiren en önemli faktörlerden birinin adalet algısı olduğunu ortaya koymaktadır (Greenberg, 1990; Colquitt vd., 2001). Çalışanların adalet algısının zedelenmesi, bireylerin örgüte olan bağlılıklarını azaltmakta, iş tatminlerini düşürmekte ve çeşitli olumsuz örgütsel davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu olumsuz örgütsel davranışların başında gelen kayırmacılık, özellikle kamu kurumlarında ve eğitim örgütlerinde sıklıkla karşılaşılan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Büte, 2011).

Kayırmacılık, en genel tanımıyla, bireyler arasında liyakat, yetenek veya performans gibi nesnel kriterler yerine akrabalık, hemşehrlik veya arkadaşlık ilişkileri gibi sübjektif unsurların karar alma süreçlerinde belirleyici olmasıdır (Abdalla vd., 1998). Ulusal yazında kayırmacılık türleri genellikle kronizm (arkadaş kayırmacılığı), nepotizm (akraba kayırmacılığı) ve paternalizm (patron kayırmacılığı) olarak sınıflandırılmaktadır (Araslı ve Tümer, 2008). Eğitim kurumları bağlamında düşünüldüğünde, bir öğretmenin atanması, yer değiştirmesi, terfisi veya ödüllendirilmesi süreçlerinde liyakat ilkesinin göz ardı edilmesi, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Örgütsel kayırmacılığın yol açtığı en önemli sonuçlardan biri, hiç kuşkusuz çalışanlarda gelişen örgütsel sinizm duygusudur. Sinizm kavramı, Dean ve arkadaşları (1998) tarafından, bir bireyin çalıştığı örgüte yönelik geliştirdiği olumsuz tutumlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu olumsuz tutumlar, örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair bilişsel inanç, örgüte karşı geliştirilen duygusal tepkiler (kızgınlık, küçümseme) ve bu doğrultuda sergilenen eleştirel ve aşağılayıcı davranışsal eğilimler olarak üç boyutta ele alınmaktadır: Kayırmacı uygulamalara maruz kalan veya bunlara tanıklık eden öğretmenler, zaman içinde görev yaptıkları okullara karşı güvensizlik geliştirmekte ve sinik tutumlar sergilemeye başlamaktadır (Nartgün ve Kartal, 2013).

Ancak kayırmacılık ile sinizm arasındaki ilişkinin doğrudan bir ilişki olmaktan ziyade, bazı psikolojik ve sosyal mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiği ifade edilebilir. Bu bağlamda iş yerinde dışlanma kavramı önemli bir aracı değişken olarak değerlendirilebilir. Ferris ve arkadaşları (2008), iş yerinde dışlanmayı, bireyin diğer çalışanlar tarafından fark edilmediği, sosyal etkileşimlerin dışında bırakıldığı ve örgütsel yaşamın dışına itildiği bir durum olarak tanımlamaktadır. Kayırmacılığın yoğun olduğu örgütlerde, "iç grup" ve "dış grup" ayrışması belirginleşmekte, dış grupta kalan çalışanlar çeşitli düzeylerde dışlanma deneyimi yaşayabilmektedir (Robinson vd., 2013). Bu dışlanma deneyimi, bireylerin örgüte olan bağlılıklarını zayıflatmakta ve sinik tutumların gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu süreçte etkili olabilecek bir diğer önemli kavram ise psikolojik güvenlidir. Kahn (1990) tarafından kavramsallaştırılan psikolojik güvenlik, bireylerin iş yerinde kişisel olarak risk alamayacaklarına, fikirlerini özgürce ifade edemeyeceklerine veya kendileri alamayacaklarına dair algılarından arınmış olmaları durumudur. Edmondson (1999), psikolojik güvenliğin takım düzeyinde ele alınması gerektiğini vurgulamakla birlikte, bireysel düzeyde de çalışanların ses çıkarabilme, hata bildirebilme ve yenilikçi fikirler sunabilme davranışlarını doğrudan etkilediğini belirtmektedir. Kayırmacılığın ve dışlanmanın yoğun olduğu bir örgüt ikliminde psikolojik güvenlik düzeyinin düşük olması beklenir. Psikolojik güvenlik düzeyi düşük olan çalışanların ise örgüte yönelik sinik tutumlar geliştirme olasılığı artmaktadır.

Tüm bu teorik çerçeve ışığında bu çalışmanın temel amacı, örgütsel kayırmacılık ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkide iş yerinde dışlanmanın aracılık rolünü ve psikolojik güvenliğin düzenleyici rolünü öğretmenler örnekleminde incelemektir. Eğitim kurumları, insan kaynağının niteliği açısından kritik bir öneme sahip olduğundan, öğretmenlerin örgütsel tutumlarını

etkileyen faktörlerin anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmadan elde edilecek bulguların, hem teorik hem de pratik açıdan alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen araştırma hipotezleri şunlardır:

H₁: Örgütsel kayırmacılık, iş yerinde dışlanmayı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

H₂: Örgütsel kayırmacılık, psikolojik güvenliği negatif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

H₃: İş yerinde dışlanma, psikolojik güvenliği negatif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

H₄: Örgütsel kayırmacılık, örgütsel sinizmi pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

H₅: İş yerinde dışlanma, örgütsel sinizmi pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

H₆: Psikolojik güvenlik, örgütsel sinizmi negatif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

H₇: Örgütsel kayırmacılık ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkide iş yerinde dışlanmanın aracılık rolü vardır.

H₈: Örgütsel kayırmacılık ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin düzenleyici rolü vardır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütsel Kayırmacılık

Örgütsel kayırmacılık, iş yaşamında liyakat ilkesinin ihlal edilmesiyle ortaya çıkan ve çalışanlar arasında adalet algısını zedeleyen bir olgudur. Türk Dil Kurumu (2024) kayırmacılığı "bir kişiye veya bir gruba, hak etmediği halde ayrıcalık tanıma" olarak tanımlamaktadır. Örgütsel bağlamda ise kayırmacılık, yöneticilerin astları arasında nesnel ölçütler yerine kişisel ilişkileri temel alarak ayırım yapmasıdır (Cropanzano vd., 2007).

Kayırmacılık literatürde farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Nepotizm, yöneticilerin kendi akrabalarını işe alma, terfi ettirme veya ödüllendirme eğilimini ifade ederken (Büte, 2011); kronizm, arkadaş ve yakın çevrenin kayırılmasını tanımlamaktadır (Araslı ve Tümer, 2008). Paternalizm ise daha çok patron veya üst düzey yöneticilerin babacan bir tavırla astlarını kayırması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Aycan, 2006). Eğitim kurumlarında bu tür kayırmacılık uygulamaları, okul müdürlerinin bazı öğretmenlerin ders programlarını ayarlayarak boş gün bırakması, nöbet görevlerini boş günlerine vermemeleri, ödüllendirme süreçlerinde objektif kriterler gözetmemesi veya atama ve görevlendirmelerde liyakat yerine yakınlık ilişkilerini esas alması şeklinde görülebilmektedir.

Kayırmacılığın örgütsel sonuçları üzerine yapılan araştırmalar, bu tür uygulamaların çalışanların iş tatminini düşürdüğünü (Peterson vd., 2003), örgütsel adalet algısını zedelediğini (Colquitt vd., 2001) ve işten ayrılma niyetini artırdığını (Araslı ve Tümer, 2008) göstermektedir. Eğitim örgütleri özelinde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmış; kayırmacılık algısının öğretmenlerin motivasyonunu düşürdüğü ve mesleki bağlılıklarını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Nartgün ve Kartal, 2013; Özgan vd., 2012).

2.2. Örgütsel Sinizm

Örgütsel sinizm, çalışanların örgütlerine yönelik geliştirdikleri olumsuz tutumların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Dean ve arkadaşları (1998) örgütsel sinizmi üç boyutlu bir yapı olarak ele almaktadır. Bilişsel boyut, çalışanın örgütün dürüstlük, adalet ve samimiyetten yoksun olduğuna dair inancını ifade eder. Duygusal boyut, örgüte karşı hissedilen kızgınlık, küçümseme ve saygısızlık gibi duyguları içerir. Davranışsal boyut ise bu inanç ve duyguların bir sonucu olarak sergilenen olumsuz ve eleştirel davranışları kapsamaktadır.

Sinizizm kavramının kökenleri eski Yunan felsefesine kadar uzanmakla birlikte, örgütsel davranış alanında sistematik olarak incelenmesi 1990'lı yıllara dayanmaktadır (Andersson, 1996). Örgütsel sinizmin nedenleri arasında örgütsel adaletsizlik, psikolojik sözleşme ihlalleri, yöneticilere güvensizlik ve olumsuz örgütsel koşullar sayılmaktadır (Johnson ve O'Leary-Kelly, 2003). Eğitim kurumlarında sinizm üzerine yapılan araştırmalar, öğretmenlerde sinizmin artmasıyla birlikte mesleki tükenmişliğin arttığını (Maslach vd., 2001), öğrencilere karşı duyarsızlaşmanın yaygınlaştığını ve eğitim kalitesinin düştüğünü ortaya koymaktadır (Tokgöz ve Yılmaz, 2020).

2.3. İş Yerinde Dışlanma

İş yerinde dışlanma, bir çalışanın diğer örgüt üyeleri tarafından sosyal etkileşimlerin dışında bırakılması, fark edilmemesi veya yok sayılması durumudur (Ferris vd., 2008). Dışlanma, aktif dışlanma (sözlü saldırı, aşağılama) ve pasif dışlanma (görmezden gelinme, muhatap alınmama) olmak üzere iki biçimde ortaya çıkabilmektedir (Hitlan vd., 2006).

İş yerinde dışlanmanın bireysel ve örgütsel düzeyde birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Dışlanma deneyimi yaşayan çalışanlarda depresyon, anksiyete ve stres düzeyi artmakta (Williams, 2007), iş tatmini ve örgütsel bağlılık azalmakta (Ferris vd., 2008), işten ayrılma niyeti yükselmektedir (O'Reilly vd., 2014). Örgütsel kayırmacılığın yoğun olduğu ortamlarda, kayırılan grup dışında kalan çalışmaların dışlanma deneyimi yaşama olasılığı daha yüksektir (Robinson vd., 2013). Eğitim örgütlerinde yapılan araştırmalar, dışlanan öğretmenlerin işbirliğinden uzaklaştığını, okul kültürüne yabancılaştığını ve zamanla sinik tutumlar geliştirdiğini göstermektedir (Özer vd., 2017).

2.4. Psikolojik Güvenlik

Psikolojik güvenlik, bireylerin iş ortamında kendilerini rahatça ifade edebildikleri, fikirlerini paylaşırken veya hatalarını dile getirirken olumsuz sonuçlarla karşılaşmayacaklarına dair inançlarıdır (Kahn, 1990). Edmondson (1999) psikolojik güvenliği, takım üyelerinin kişilerarası risk almaktan çekinmedikleri ortak bir inanç olarak tanımlamaktadır.

Psikolojik güvenliğin yüksek olduğu örgütlerde çalışanlar, fikirlerini özgürce ifade edebilmekte, yenilikçi öneriler sunabilmekte ve hatalarını bildirmekten çekinmemektedir (Edmondson ve Lei, 2014). Buna karşılık, psikolojik güvenliğin düşük olduğu ortamlarda çalışanlar sessiz kalmayı tercih etmekte, risk almaktan kaçınmakta ve örgütsel sorunları görmezden gelme eğilimi göstermektedir (Morrison, 2011). Kayırmacılığın ve dışlanmanın yoğun olduğu örgüt iklimlerinde psikolojik güvenlik düzeyinin düşük olması beklenir. Zira çalışanlar, adil olmayan uygulamaların olduğu bir ortamda fikirlerini ifade etmenin veya sorunları dile getirmenin kendileri için risk oluşturabileceğini düşünmektedir (Zhang vd., 2010). Eğitim kurumlarında psikolojik güvenlik, öğretmenlerin mesleki gelişimleri ve öğrenci başarısı açısından kritik bir öneme sahiptir (Gray vd., 2017).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmada örgütsel kayırmacılığın örgütsel sinizm üzerindeki etkisi, iş yerinde dışlanmanın aracılık ve psikolojik güvenliğin düzenleyici rolü çerçevesinde incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırma modeli geliştirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Isparta ilindeki kamu okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 359 öğretmenden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, yapısal eşitlik modellemesi ve aracılık analizleri için önerilen minimum örneklem büyüklüğü dikkate alınmıştır (Hair vd., 2014).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %52.6'sı (n=189) kadın, %47.4'ü (n=170) erkektir. Katılımcı öğretmenlerin %24.2'si (n=87) Öğretmen, % 62'1 (n=233) Uzman Öğretmen, %13.1 (n=47) unvanına sahiptir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla dört farklı ölçme aracı kullanılmıştır:

Örgütsel Kayırmacılık Ölçeği: Örgütsel kayırmacılık algısını ölçmek amacıyla Araslı ve Tuncay (2005) tarafından geliştirilen ve 10 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçek tek boyutlu olup, 5'li Likert tipindedir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır.

Örgütsel Sinizm Ölçeği: Örgütsel sinizmi ölçmek amacıyla Brandes, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Kalağan (2009) tarafından yapılan ölçek kullanılmıştır. Ölçek 12 madde ve üç alt boyuttan (bilişsel, duyuşsal, davranışsal) oluşmaktadır. 5'li Likert tipinde olan ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı .91 olarak bulunmuştur.

İş Yerinde Dışlanma Ölçeği: İş yerinde dışlanma düzeyini ölçmek amacıyla Ferris ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Yıldırım (2021) tarafından yapılan ölçek kullanılmıştır. Ölçek 10 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. 5'li Likert tipindeki ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı bu araştırmada .89 olarak hesaplanmıştır.

Psikolojik Güvenlik Ölçeği: Psikolojik güvenlik algısını ölçmek amacıyla Edmondson (1999) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Şahin (2022) tarafından yapılan ölçek kullanılmıştır. Ölçek 7 madde ve tek boyuttan oluşmakta olup, 5'li Likert tipindedir. Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı .86 olarak bulunmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, 2025 yılı Şubat ayında çevrimiçi anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Veri toplama sürecinde öğretmenlere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve gönüllülük esasına dayalı olarak katılım sağlanmıştır.

Verilerin analizinde SPSS 26 ve PROCESS Macro v3.5 (Hayes, 2018) programları kullanılmıştır. Öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını karşılayıp karşılamadığı çarpıklık ve basıklık değerleriyle incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analiziyle test edilmiştir. Aracılık ve düzenleyicilik etkilerinin test edilmesinde Hayes (2018) tarafından geliştirilen PROCESS Macro Model 6 (seri aracılık) kullanılmıştır. Dolaylı etkilerin anlamlılığı, 5000 bootstrap örnekleme ve %95 güven aralığı ile test edilmiştir. Güven aralığının sıfırı içermemesi, dolaylı etkinin anlamlı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırmada incelenen değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Değerleri

Değişken	Ort.	SS	1	2	3	4
1. Kayırmacılık	3.42	.89	1			
2. Dışlanma	2.86	.94	.48**	1		
3. Sinizm	3.21	.92	.77**	.44**	.82**	1

**p < .01

Çizelge 1 incelendiğinde, incelenen tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler saptanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, kayırmacılık ile sinizm arasında yüksek düzeyde pozitif bir korelasyon bulunmaktadır ($r = 0,787$; $p < 0,01$). Kayırmacılık algısı ile iş yerinde dışlanma değişkeni arasında orta şiddette pozitif bir ilişki tespit edilmiştir ($r = 0,478$; $p < 0,01$). İş yerinde dışlanma ile sinizm arasında da pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki mevcuttur ($r = 0,442$; $p < 0,01$).

4.2. Aracılık ve Düzenleyicilik Analizleri

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan PROCESS Macro analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. PROCESS Macro Model 6 Analiz Sonuçları

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken	B	SH	p	LLCI	ULCI
Kayırmacılık	Dışlanma	.370	.058	.000	.256	.484
Kayırmacılık	Psikolojik Güvenlik	.392	.062	.000	.270	.514
Dışlanma	Psikolojik Güvenlik	.471	.059	.000	.355	.587
Kayırmacılık	Sinizm	.450	.054	.000	.344	.556
Dışlanma	Sinizm	.352	.058	.000	.238	.466
Psikolojik Güvenlik	Sinizm	.859	.064	.000	.733	.985

Çizelge 2'deki bulgular incelendiğinde, örgütsel kayırmacılığın iş yerinde dışlanma üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($B = .370$, $p < .001$). Bu bulgu H_1 hipotezini doğrulamaktadır. Kayırmacılığın psikolojik güvenlik üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($B = .392$, $p < .001$). Ancak hipotezlerde beklenen yön negatif olduğundan, bu bulgu H_2 hipotezini desteklememektedir. İş yerinde dışlanmanın psikolojik güvenlik üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($B = .471$, $p < .001$). Hipotezlerde beklenen yön negatif olduğundan, bu bulgu H_3 hipotezini desteklememektedir.

Örgütsel kayırmacılığın örgütsel sinizm üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($B = .450$, $p < .001$). Bu bulgu H_4 hipotezini doğrulamaktadır. İş yerinde dışlanmanın sinizm üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($B = .352$, $p < .001$). Bu bulgu H_5 hipotezini doğrulamaktadır. Psikolojik güvenliğin sinizm üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı

bulunmuştur ($B = .859, p < .001$). Hipotezlerde beklenen yön negatif olduğundan, bu bulgu H_6 hipotezini desteklememektedir.

Çizelge 3. Dolaylı Etkilere İlişkin Bootstrap Analiz Sonuçları

Dolaylı Etki Yolu	B	Boot SH	Boot LLCI	Boot ULCI
Kayırmacılık → Dışlanma → Sinizm	.130	.028	.078	.187
Kayırmacılık → Psikolojik Güvenlik → Sinizm	.337	.051	.240	.441
Kayırmacılık → Dışlanma → Psikolojik Güvenlik → Sinizm	.149	.026	.101	.203

Çizelge 3'teki bulgular incelendiğinde, örgütsel kayırmacılık ile sinizm arasındaki ilişkide iş yerinde dışlanmanın aracılık rolüne ilişkin dolaylı etkinin anlamlı olduğu görülmektedir ($B = .130, \%95 \text{ GA } [.078, .187]$). Güven aralığının sıfırı içermemesi, bu etkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu H_7 hipotezini doğrulamaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, örgütsel kayırmacılığın örgütsel sinizm üzerindeki etkisi ve bu etkide iş yerinde dışlanmanın aracılık rolü ile psikolojik güvenliğin düzenleyici rolü incelenmiştir. Araştırma bulguları, örgütsel kayırmacılığın iş yerinde dışlanmayı ve örgütsel sinizmi anlamlı düzeyde yordadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, alanyazındaki diğer çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Araslı ve Tümer, 2008; Nartgün ve Kartal, 2013). Öğretmenlerin kayırmacı uygulamalara yönelik algıları arttıkça, iş yerinde dışlanma deneyimleri artmakta ve örgütlerine karşı daha sinik tutumlar geliştirmektedirler.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri, iş yerinde dışlanmanın, kayırmacılık ile sinizm arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlenmesidir. Başka bir ifadeyle, kayırmacılık, öğretmenlerin sinik tutumlarını yalnızca doğrudan değil, aynı zamanda onları iş ortamında dışlayarak da dolaylı olarak etkilemektedir. Kayırmacılığın yoğun olduğu okullarda, kayırılan grup dışında kalan öğretmenler, sosyal etkileşimlerin dışında bırakılmakta, karar alma süreçlerine dahil edilmemekte ve görmezden gelinmektedir (Robinson vd., 2013). Bu dışlanma deneyimi, öğretmenlerin okula ve meslektaşlarına yabancılaşmasına yol açmakta ve zamanla örgüte yönelik sinik tutumlar geliştirmelerine neden olmaktadır (Ferris vd., 2008).

Araştırmada beklenenin aksine, psikolojik güvenliğin kayırmacılık ve dışlanma ile ilişkisi pozitif yönde bulunmuştur. Bu bulgu, ilk bakışta teorik beklentilerle çelişiyor gibi görünse de, bazı olası açıklamaları bulunmaktadır. Öncelikle, kayırmacılığın yoğun olduğu ortamlarda, "iç grup"ta yer alan bireylerin psikolojik güvenlik algılarının yüksek olabileceği düşünülebilir. Kayırılan öğretmenler, yöneticilerinin desteğini arkalarında hissettikleri için fikirlerini daha rahat ifade edebilmekte ve risk almaktan çekinmemektedir (Zhang vd., 2010). Araştırma örnekleminde iç grupta yer alan öğretmenlerin sayısının fazla olması, bu bulgunun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Ayrıca, psikolojik güvenlik kavramının kültürel bağlamda farklı anlamlar taşıyabileceği de göz ardı edilmemelidir. Kolektivist kültürlerde, grup içi dayanışma ve sadakat, bireylerin psikolojik güvenlik algılarını şekillendiren önemli faktörlerdir (Hofstede, 2001). Türk kültüründe yaygın olan paternalist yönetim anlayışı, kayırmacılığı meşrulaştırabilen ve kayırılan bireylerin psikolojik güvenlik algılarını artırabilmektedir (Aycan, 2006).

Araştırma bulguları, psikolojik güvenliğin sinizm üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu bulgu katılımcıların kamuya ait okullarda görev yapmalarının nihai

bir sonucu olduğu kadar, psikolojik güvenliğin yüksek olduğu ortamlarda bireylerin olumsuz duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade edebilmelerini diğer bir ifade ile muhalif bir çizgi izlemelerinin daha kolay olması ile açıklanabilir. Psikolojik güvenlik düzeyi yüksek olan öğretmenler, örgüte yönelik eleştirel düşüncelerini ve olumsuz duygularını açığa vurmaktan çekinmemekte, bu da ölçülen sinizm düzeyinin yüksek çıkmasına neden olabilmektedir (Edmondson ve Lei, 2014). Ayrıca, sinizm ölçeğinin bazı maddelerinin, örgütsel sorunlara yönelik eleştirel farkındalığı da içermesi, bu ilişkinin yönünü etkilemiş olabilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, araştırma kesitsel desende tasarlanmıştır. Bu nedenle değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkileri konusunda kesin ifadeler kullanmak mümkün değildir. Gelecek araştırmalarda boylamsal desenler kullanılarak nedensel ilişkiler daha net bir şekilde test edilebilir. İkinci olarak, araştırma verileri yalnızca Isparta ilindeki kamu okullarında görev yapan öğretmenlerden toplanmıştır. Bu durum, bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Gelecek araştırmalar farklı illerde ve özel okullarda da yürütülerek karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Üçüncü olarak, araştırmada kullanılan veriler öz-bildirime dayalı ölçeklerle toplanmıştır. Gelecek araştırmalarda nitel yöntemlerle desteklenmiş karma desenli çalışmalar yapılarak konu daha derinlemesine incelenebilir. Son olarak, psikolojik güvenlikle ilgili beklenmeyen bulguların nedenlerini anlamak üzere kültürel bağlamı da dikkate alan yeni araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdalla, H. F., Maghrabi, A. S., & Raggad, B. G. (1998). Assessing the perceptions of human resource managers toward nepotism: A cross-cultural study. *International Journal of Manpower*, 19(8), 554-570.

Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.

Araslı, H., & Tuncay, R. (2005). "Nepotism, Favoritism and Cronyism: A Study on Their Effects on Job Stress and Quit Intention in the Public Sector". *Journal of Business Ethics*.

Araslı, H., & Tümer, M. (2008). Nepotism, favoritism and cronyism: A study of their effects on job satisfaction and turnover intention. *Ege Akademik Bakış*, 8(2), 517-532.

Asunakutlu, T. (2002). Örgütsel adalet ve kayırmacılık algısı üzerine bir araştırma. *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 1-15.

Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards conceptual refinement and operationalization. In K. S. Yang, K. K. Hwang, & U. Kim (Eds.), *Scientific advances in indigenous psychologies: Empirical, philosophical, and cultural contributions* (pp. 445-466). Cambridge University Press.

Brandes, P., Dharwadkar, R., & Dean, J. W. (1999). Does organizational cynicism matter? Employee and supervisor perspectives on work outcomes. *Eastern Academy of Management Proceedings*, 150-153.

Büte, M. (2011). Nepotizmin iş tatmini üzerindeki etkisinde iş stresinin aracılık rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 111-124.

Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O., & Ng, K. Y. (2001). Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizational justice research. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 425-445.

Cropanzano, R., Bowen, D. E., & Gilliland, S. W. (2007). The management of organizational justice. *Academy of Management Perspectives*, 21(4), 34-48.

Dean, J. W., Brandes, P., & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.

Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-383.

Edmondson, A. C., & Lei, Z. (2014). Psychological safety: The history, renaissance, and future of an interpersonal construct. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 23-43.

Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W., & Lian, H. (2008). The development and validation of the Workplace Ostracism Scale. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1348-1366.

- Gray, C., Turner, R., & Carole, S. (2017). Psychological safety in schools: A systematic review. *Educational Psychology Review*, 29(4), 753-774.
- Greenberg, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today, and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson Education.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2nd ed.). Guilford Press.
- Hitlan, R. T., Cliff-ton, R. J., & DeSoto, M. C. (2006). Perceived exclusion in the workplace: The moderating effects of gender on work-related attitudes and psychological health. *North American Journal of Psychology*, 8(2), 217-236.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.). Sage Publications.
- Hoy, W. K., & Tarter, C. J. (2004). Organizational justice in schools: No justice without trust. *International Journal of Educational Management*, 18(4), 250-259.
- Johnson, J. L., & O'Leary-Kelly, A. M. (2003). The effects of psychological contract breach and organizational cynicism: Not all social exchange violations are created equal. *Journal of Organizational Behavior*, 24(5), 627-647.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422.
- Morrison, E. W. (2011). Employee voice behavior: Integration and directions for future research. *Academy of Management Annals*, 5(1), 373-412.
- Nartgün, Ş. S., & Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Studies*, 8(6), 489-512.
- O'Reilly, J., Robinson, S. L., Berdahl, J. L., & Banki, S. (2014). Is negative attention better than no attention? The comparative effects of ostracism and harassment at work. *Organization Science*, 26(3), 774-793.
- Özer, Ö., Uğurluoğlu, Ö., & Saygılı, M. (2017). Sağlık çalışanlarında iş yeri dışlanmasının işe yabancılaşma üzerine etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(1), 73-87.
- Özgan, H., Yılmaz, S., & Özgen, K. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet ve örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 238-251.
- Peterson, D. K., Rhoads, A., & Vaught, B. C. (2003). Ethical beliefs of business professionals: A study of gender differences. *Journal of Business Ethics*, 43(4), 327-337.
- Robinson, S. L., O'Reilly, J., & Wang, W. (2013). Invisible at work: An integrated model of workplace ostracism. *Journal of Management*, 39(1), 203-231.
- Şahin, B. (2022). Psikolojik güvenlik ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, 9(1), 1-13.
- Tokgöz, A., & Yılmaz, A. (2020). Öğretmenlerde örgütsel sinizm ve mesleki tükenmişlik ilişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 391-411.
- Türk Dil Kurumu. (2024). Kayırmacılık. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425-452.
- Yıldırım, M. (2021). İş yeri dışlanma ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1456-1470.
- Zhang, Y., Fang, Y., Wei, K. K., & Chen, H. (2010). Exploring the role of psychological safety in promoting the intention to continue sharing knowledge in virtual communities. *International Journal of Information Management*, 30(5), 425-436.

AI DISCLOSURE AND ANTHROPOMORPHIC CHATBOT DESIGN IN E-COMMERCE: EFFECTS ON PERCEIVED LEGITIMACY, BRAND TRUST, AND LEAD ACCEPTANCE

Res.Asst. Dr. Munise Hayrun SAĞLAM

Yıldız Technical University

mhsaglam@yildiz.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3847-1337

ABSTRACT

Conversational interfaces have become a central point of contact in brand-consumer interactions, yet their growing use raises a persistent design tension. While transparency requirements increasingly require firms to disclose their AI use, such disclosures may also weaken trust and reduce engagement. This study examines how AI disclosure design and anthropomorphic chatbot cues jointly shape conversational marketing outcomes in a lead-generation context. The proposed model positions perceived legitimacy as the key mechanism linking disclosure design to brand trust and downstream behavioral response. A randomized 2 × 2 between-subjects online experiment manipulates AI disclosure granularity (minimal vs. detailed) and anthropomorphic design cues (low vs. high) in a simulated retail chatbot interaction. The study tests whether detailed disclosure enhances perceived legitimacy, whether legitimacy strengthens brand trust, and whether trust predicts lead acceptance in a contact-based follow-up step. It also examines whether anthropomorphic design directly increases trust and moderates the effect of disclosure on legitimacy. Preliminary findings indicate that detailed disclosure is associated with higher perceived legitimacy, that legitimacy is positively related to brand trust, and that brand trust is the strongest immediate predictor of lead acceptance. The interaction pattern further suggests that anthropomorphic cues may strengthen the positive effect of detailed disclosure on legitimacy. The study contributes to conversational marketing research by treating AI disclosure as a relational design signal rather than a purely legal requirement. It offers practical guidance for firms seeking to remain transparent without weakening user trust and engagement.

Keywords: Conversational marketing, AI transparency, Anthropomorphic chatbot design, Perceived legitimacy, Brand trust, Lead generation.

1. INTRODUCTION

Conversational interfaces have become a primary point of contact between brands and consumers. Product inquiries, delivery issues, return requests, coupon searches, and lead generation now often unfold in a chat window rather than across conventional webpages or service channels. With the rise of large language models, these interactions increasingly resemble real-time dialogue instead of scripted assistance, allowing brands to guide, reassure, and influence users in ways that feel immediate and personal (Cai et al., 2026). This shift has significant implications for marketing because persuasion and relationship building now occur in a setting where tone, timing, and perceived intent shape how every message is received (Lu et al., 2024).

Trust lies at the heart of this environment. In chatbot interactions, users assess more than the factual quality of a response. They also look for cues that signal competence, care, honesty, and clarity in communication. Recent qualitative evidence suggests that empathy, conversational naturalness, and social presence foster affective trust, whereas accuracy, responsiveness, transparency, and data security support cognitive trust (Wang et al., 2026). In conversational marketing, these evaluations emerge quickly, often before the user reaches a conversion point.

In response, many firms seek to build trust and reduce friction by making chatbots appear more human. Names, avatars, informal language, emojis, and relational cues are used to create a warmer and more engaging interaction style. Prior research shows that anthropomorphic features can increase perceived similarity and shape consumer responses (Zogaj et al., 2023). They also influence expectations during service encounters. When a chatbot underperforms, anthropomorphic design can affect switching intentions by shaping consumers' beliefs about what a recovery attempt should look like (Lu et al., 2024). However, the benefits of humanization are far from universal (Sfar et al., 2025). When consumers enter an interaction in an already negative emotional state, a more humanlike chatbot may intensify disappointment and produce less favorable outcomes through expectancy violations (Crolie et al., 2022). These contrasting findings suggest that anthropomorphic design should be treated as a contingent strategic choice rather than a straightforward route to better performance.

At the same time, chatbot design is being shaped by a growing regulatory emphasis on transparency. Under the EU AI Act, users must be informed when they are interacting with an AI system, including chatbot-based interfaces. The European Commission has also indicated that these transparency requirements are expected to apply in August 2026 and is preparing guidance and a Code of Practice to support the implementation of Article 50 obligations (European Commission, 2026a, 2026b, 2026c). As a result, AI disclosure is no longer merely a discretionary user experience feature. It has become a compliance and governance concern with direct relevance for marketing practice (Matosas-López, 2025).

Disclosure, however, does not function as a neutral label. Evidence from conversational commerce shows that identifying a chatbot as nonhuman can produce substantial behavioral consequences. Luo et al. (2019) found that purchase rates declined sharply when customers learned before a sales interaction that the caller was a chatbot, even though the same system could be highly effective when its identity was not disclosed. Experimental research likewise points to a recurring trust penalty associated with AI disclosure, often driven by concerns about legitimacy (Schilke & Reimann, 2025). In a large-scale field experiment involving a voice chatbot, identity disclosure reduced operational performance, whereas anthropomorphic cues improved key outcomes, indicating that disclosure and humanization may exert opposing effects on performance metrics (Xu et al., 2026).

This creates a meaningful tension for conversational marketing. Regulation and ethical practice encourage firms to be explicit about AI involvement, while marketing strategy often favors humanlike cues that sustain attention, interaction quality, and user engagement. In many cases, disclosure also intersects with personalization and data collection. Small assurance statements introduced at the start of a chatbot interaction can alter perceived information control, privacy concerns, and willingness to disclose personal information, with these effects varying according

to the level of personalization in the service encounter (Ollier et al., 2025). A disclosure that feels impersonal, overly legalistic, or poorly timed may generate hesitation at the very moment a brand seeks attention, consent, and continued interaction.

Against this background, this study conceptualizes transparency disclosure as a relational signal rather than a mere compliance requirement. It examines how disclosure design, including what is disclosed, when it is disclosed, and the tone in which it is communicated, interacts with anthropomorphic cues to shape perceived legitimacy, information control, trust, engagement, and conversion-relevant responses. The aim is to move beyond a generic requirement to disclose AI and toward evidence-based design principles that help brands remain compliant while preserving the quality of customer relationships throughout conversational journeys.

2. STUDY BACKGROUND

Conversational agents increasingly function as the first point of contact in brand relationships. In B2B settings, evidence from two online field experiments shows that WhatsApp-based chatbots can outperform traditional landing pages, generating a higher volume of leads and more qualified leads. Managers in these studies attributed that advantage to the chatbot's responsiveness, perceived security, and capacity to deliver a more personalized experience (Isabella et al., 2025). This is important because it suggests that conversational interfaces do more than support the marketing funnel. They influence who chooses to engage, what information is disclosed, and whether early interest develops into a credible business opportunity.

Despite their growing relevance, chatbot adoption remains far from frictionless. Consumers often resist chatbot interactions because they continue to prefer human contact and frequently perceive bots as impersonal (Sidlauskienė & Joye, 2023). Research in retailing contexts also identifies barriers, such as intrusiveness and functional risk, alongside technology-readiness factors that shape willingness to use or avoid these systems (Jan et al., 2023). These findings place trust, perceived control, and inferred intent at the center of conversational marketing, particularly when interactions involve data collection and personalized responses.

One common strategy for reducing friction is anthropomorphism, defined as the use of social cues that make an artificial agent appear more human. In conversational commerce settings, anthropomorphic verbal cues have been shown to increase perceived product personalization and consumers' willingness to pay, with these effects shaped by situational conditions such as loneliness (Sidlauskienė & Joye, 2023). Such findings are consistent with the view that humanlike cues activate social scripts that make an interaction feel warmer, more attentive, and more tailored to individual needs. From a marketing perspective, this can be valuable because it supports engagement and may strengthen conversion-related outcomes.

Still, anthropomorphism is not uniformly beneficial. In customer service encounters, anthropomorphic chatbots can backfire when users begin the interaction in an angry state, reducing satisfaction, firm evaluations, and purchase intentions (Crollic et al., 2022). Other studies indicate that anthropomorphic cues can help preserve trust after service failures by shaping attributions and enhancing perceived empathy and interaction quality. However, these effects may weaken among users with high levels of AI anxiety (Gu et al., 2024). This suggests

that humanlike design should not be treated as a universally effective interface enhancement (Fu et al., 2026). Its effects depend on context, user expectations, and the psychological conditions under which the interaction unfolds.

Prior research has generated several important insights. Anthropomorphism can strengthen perceived personalization and, under certain conditions, help preserve trust (Lee & Lee, 2023; Shin et al., 2023). Disclosure, in contrast, may reduce trust and performance by undermining perceived legitimacy. Privacy assurances can also shape disclosure behavior in personalized service settings. Nevertheless, what remains insufficiently specified for marketing practice is how disclosure design and humanlike design cues operate together within a single conversational journey (Pizzi et al., 2023), particularly when the interaction involves personal data exchange and varying degrees of personalization.

This study is grounded in that gap. It treats AI disclosure as a relational signal that may alter perceived legitimacy, perceived control, and willingness to engage. It also treats anthropomorphism as a design lever that can increase warmth and social presence, while introducing the risk of expectancy violations and heightened privacy concerns. As transparency obligations become more salient, marketers need evidence-based guidance on disclosure wording, timing, and tone, as well as clearer insight into when humanlike cues support trust and when they generate skepticism.

2.1 Data Exchange and Transparency Disclosure

Conversational marketing often depends on a data-for-value exchange. When a chatbot asks for an email address, phone number, company name, budget range, or product preference, it is doing more than collecting information. It is shaping the user's sense of informational control (Seitz et al., 2022). Conceptual work drawing on privacy calculus theory and the personalization privacy paradox suggests that anthropomorphism and personalization can increase willingness to disclose information, whereas privacy concerns can suppress disclosure intentions (Kronemann et al., 2023).

Recent experimental evidence reinforces this point by showing that short assurance statements presented at the beginning of a chatbot interaction can influence how users manage their data, with the effect depending on the level of personalization offered during the interaction (Ollier et al., 2025). This is especially relevant for conversational marketing because personalization is one of the core promised advantages of AI-driven chat. The same mechanism that enhances relevance may also intensify privacy concerns when users feel monitored, profiled, or subtly pressured to share more than intended.

A second source of tension concerns transparency disclosure, that is, the explicit communication that the user is interacting with an AI system. Field evidence from conversational selling points points to a substantial performance cost. When chatbot identity was disclosed before the interaction, purchase rates fell sharply, and conversations became shorter (Luo et al., 2019). More recent experimental work extends this concern by showing that AI disclosure can reduce trust in the actor, largely because disclosure weakens perceived legitimacy (Crollic et al., 2022), and that this trust penalty may persist across alternative

disclosure framings as well as under conditions such as voluntary versus mandatory disclosure (Schilke & Reimann, 2025).

For marketers, this creates a difficult trade-off. Disclosure may be the ethically preferable option and, in many contexts, an emerging compliance requirement. At the same time, it can trigger skepticism, lower perceived warmth, and interrupt the interactional momentum needed for lead generation, purchase, or service recovery.

2.2 Disclosure and Anthropomorphism as Interacting Design Signals

The interaction between disclosure and anthropomorphic design is too consequential for marketing teams to overlook. Some of the clearest evidence comes from a large-scale field experiment in voice chatbot operations. In a randomized study involving 11,000 users who received outbound calls, disclosing chatbot identity at the outset reduced response rates by approximately 11%. By contrast, anthropomorphic features such as interjections and filler words improved response rates, extended conversation length, and increased order acceptance intention. These features also improved outcomes even when chatbot identity was disclosed, suggesting that anthropomorphic design may partly offset the negative effects of disclosure in some settings (Xu et al., 2024). This finding carries a clear managerial implication. Disclosure is not merely a legal notice. It is a design stimulus that can reshape engagement and performance.

This design challenge becomes even more pressing in light of the EU AI Act. The European Commission's guidance indicates that Article 50 imposes transparency obligations on AI systems that interact with individuals, including the requirement to inform users that they are engaging with an AI system rather than a human, unless this is already obvious. The same framework also addresses other transparency duties related to AI-generated or manipulated content, as well as particularly sensitive uses (European Commission, 2025a). The Commission has also described ongoing efforts to develop guidance for the application of Article 50 and to provide additional compliance support (European Commission, 2025b). In parallel, it has advanced a Code of Practice initiative on the marking and labelling of AI-generated content, with a timeline intended to prepare providers and deployers before the transparency rules take effect in August 2026 (European Commission, 2026).

For conversational marketing, this means disclosure is becoming less optional and more structurally embedded in deployment decisions. The practical question is no longer whether firms should disclose AI involvement. The more pressing question is how disclosure can be designed to preserve trust, support informed choice, and minimize unnecessary conversion loss.

3. RESEARCH QUESTIONS AND HYPOTHESES

This study examines how mandatory AI disclosure shapes user evaluations and downstream behavioral outcomes in a conversational lead-generation context. The proposed model focuses on a sequential mechanism in which disclosure design influences perceived legitimacy, perceived legitimacy affects trust in the brand, and trust, in turn, shapes lead acceptance. Anthropomorphic design is incorporated as a key design condition expected to strengthen brand trust and alter how disclosure is interpreted. More specifically, the study investigates whether a more informative disclosure format can reduce legitimacy loss under transparency requirements and whether humanlike design cues change that process.

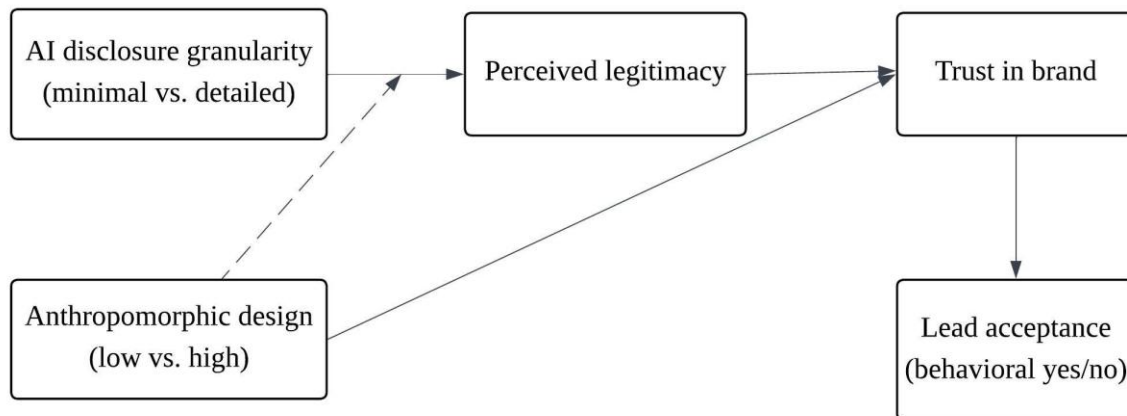

Figure 1. Research Model

The study addresses three research questions. First, it examines whether AI disclosure granularity influences the perceived legitimacy of chatbot use in a marketing interaction. Second, it investigates whether perceived legitimacy and brand trust translate into lead acceptance in a conversational lead-generation flow. Third, it tests whether anthropomorphic design exerts a direct effect on brand trust and conditions the relationship between disclosure granularity and perceived legitimacy.

RQ1. How does AI disclosure granularity, minimal versus detailed, influence the perceived legitimacy of using an AI chatbot in a marketing interaction?

RQ2. How do perceived legitimacy and brand trust shape behavioral lead acceptance in a conversational lead-generation flow?

RQ3. Does anthropomorphic design influence brand trust directly and condition the effect of disclosure granularity on perceived legitimacy?

In line with this model, the hypotheses are organized around a legitimacy-based process linking disclosure design to brand trust and lead-related behavior. A more detailed disclosure is expected to make the use of AI appear more appropriate, understandable, and justifiable within the focal interaction. Higher perceived legitimacy should foster stronger trust in the brand, and stronger trust should increase willingness to proceed to the contact-based follow-up step. Anthropomorphic design is also expected to function as a trust-enhancing cue and to shape how users respond to disclosure.

H1. Detailed AI disclosure, relative to minimal disclosure, increases the perceived legitimacy of using an AI chatbot in the focal marketing interaction.

H2. Perceived legitimacy is positively associated with trust in the brand.

H3. Trust in the brand is positively associated with lead acceptance in the contact-based follow-up step.

H4. High anthropomorphic design, relative to low anthropomorphic design, increases trust in the brand.

H5. Anthropomorphic design moderates the effect of disclosure granularity on perceived legitimacy, such that the positive effect of detailed disclosure on perceived legitimacy is stronger under high anthropomorphic design.

H6. Disclosure granularity exerts a conditional indirect effect on lead acceptance through perceived legitimacy and brand trust, such that the indirect effect is stronger under high anthropomorphic design.

4. METHODOLOGY

4.1 Research Design

The study is designed as a randomized 2×2 between-subjects online experiment conducted in a simulated retail environment. It manipulates two factors: AI disclosure granularity, operationalized as minimal versus detailed disclosure, and anthropomorphic design cues, operationalized as low versus high anthropomorphism. This structure allows a focused test of the main effects of disclosure design and anthropomorphic presentation, as well as their interaction, on perceived legitimacy, brand trust, and lead acceptance.

Participants complete a realistic conversational journey on a mock retail website where a chat widget supports product discovery. The task mirrors a standard lead-generation flow. Participants request help choosing a product, receive a curated shortlist, and are then invited to obtain a personalized offer together with the shortlist through a contact-based follow-up step. The conversation is scripted and click-to-advance. Product information, recommendation logic, pacing, and turn structure remain constant across all experimental conditions. This design choice reduces the risk that differences in content quality, task difficulty, or conversational richness are mistaken for disclosure or anthropomorphism effects.

The disclosure manipulation appears at the start of the interaction as a short disclosure card and is reinforced in the chatbot's first substantive turn. In the minimal disclosure condition, the chatbot states that it is an AI assistant and provides a basic reference to the privacy notice. In the detailed disclosure condition, the chatbot states that it is an AI assistant and adds plain-language information about capability boundaries, possible accuracy limitations, the role of user inputs in personalization, and available user options, including proceeding without personalization, discontinuing the interaction, or escalating where such an option is available. To avoid confounding disclosure granularity with message length or salience, the disclosure conditions are matched on word count and estimated reading time. In the minimal condition, any remaining space is filled with neutral onboarding information unrelated to AI identity, data

use, or personalization. A pretest is used to verify that the detailed disclosure increases perceived transparency without reducing perceived clarity or increasing cognitive load.

The anthropomorphism manipulation changes social presentation without changing task substance. In the low-anthropomorphism condition, the agent uses a generic label such as “Virtual Assistant,” a formal tone, and no small talk, emojis, first-person phrasing, or social fillers. In the high-anthropomorphism condition, the agent uses a human name, warmer greetings, light empathic language, brief phatic communication, and occasional mild emojis. The recommendation content remains identical across conditions. This allows anthropomorphic design to function as a clean social cue rather than a proxy for greater helpfulness or better performance.

4.2. Sample

Participants will be recruited through Prolific. Eligibility criteria include being an adult consumer, residing in the UK or the EU, and having sufficient English proficiency to complete the interaction and survey materials. The planned minimum sample size is 640 participants, with 160 participants allocated to each of the four experimental cells. This target provides conservative statistical power for detecting small interaction effects, which are common in disclosure and design-cue research, while also allowing room for preregistered exclusions without undermining cell balance.

Random assignment will be implemented automatically at session entry. Several data-quality safeguards are built into the sampling plan. These include scenario-based attention checks, comprehension checks tied to the experimental stimuli, duplicate prevention, and completion-time screening to identify implausibly fast responses. Exclusion criteria will be preregistered before data collection and applied uniformly across conditions. This procedure reduces analytic discretion and strengthens the credibility of the experimental comparisons.

4.3. Procedure

After providing informed consent, participants will be told that they are evaluating a retailer’s website chatbot during a brief shopping task. They will then enter the simulated website and interact with the chat widget. The interaction is designed to unfold across approximately 10 to 14 turns and includes a short recommendation phase followed by the lead-generation step. At that point, the chatbot offers to send a discount code and a curated shortlist through a contact-based follow-up action. Participants may accept or decline this offer, and this choice is recorded as the behavioral measure of lead acceptance. No actual email address or phone number is requested or stored at any stage of the study.

Immediately after the interaction, participants will complete a post-task survey measuring the focal constructs and manipulation checks, including perceived legitimacy, brand trust, perceived transparency, perceived anthropomorphism, privacy concern, and perceived information control. The survey will also capture relevant covariates such as prior chatbot use, AI familiarity, baseline privacy disposition, and general trust propensity. The study uses minimal deception limited to the evaluation framing of the task. At the end of the session, participants will receive a full debrief explaining the purpose of the manipulations and confirming that no personal identifiers were collected.

4.4. Measures

Primary constructs and outcome variables are assessed immediately after the interaction. Perceived legitimacy is measured as participants' evaluation of whether the use of an AI chatbot in the focal marketing context is appropriate, acceptable, and justifiable, using a brief multi-item scale aligned with prior disclosure research (Schilke & Reimann, 2025). Brand trust is measured with established items capturing competence, benevolence, and integrity beliefs toward the focal brand (McKnight et al., 2002). Because the study focuses on brand-level consequences, trust is directed at the brand rather than at the chatbot itself.

Lead acceptance is measured behaviorally as participants' decision to proceed with the contact-based follow-up step in order to receive the offer and curated shortlist. No actual email address or phone number is requested or stored. Secondary measures include perceived transparency, perceived anthropomorphism, privacy concern, and perceived information control. The survey also records relevant covariates, including prior chatbot use, AI familiarity, privacy disposition, and general trust propensity. Unless otherwise noted, perceptual constructs are measured using seven-point scales, and multi-item constructs are modeled as composite measures following reliability assessment.

5. PRELIMINARY RESULTS

The analysis proceeds in five stages. First, reliability estimates, descriptive statistics, and inter-construct correlations are examined. Second, manipulation checks are conducted to verify whether disclosure granularity and anthropomorphic design are perceived as intended. Third, ordinary least squares regression models are estimated for perceived legitimacy and brand trust. Fourth, logistic regression is used to predict lead acceptance as a binary behavioral outcome. Fifth, conditional indirect effects are tested using a bootstrap-based moderated mediation framework.

Preliminary analyses provide an initial assessment of the measurement properties, manipulation checks, and hypothesized relationships. These findings should be interpreted with caution because the study is still presented as an ongoing research project. The results are reported to show the empirical direction of the proposed model rather than to claim final estimates.

Table 1 reports descriptive statistics, internal consistency estimates, and inter-construct correlations for the primary perceptual measures. The results indicate satisfactory reliability across all multi-item constructs and provide initial support for the expected pattern of associations among legitimacy, trust, transparency, privacy concern, and perceived information control.

Table 1. Descriptive statistics, reliability, and correlations

Variable	Items	(α)	Mean	SD	1	2	3	4	5	6
1. PL	4	.892	4.530	.991	—					
2. BT	6	.918	4.542	1.005	.624***	—				
3. PT	4	.884	4.840	1.001	.468***	.341***	—			

4. PA	4	.903	4.610	1.184	.221***	.294***	.054	—		
5. PC	4	.876	4.181	1.041	-.312***	-.366***	-.118**	.061	—	
6. PIC	4	.861	4.733	.987	.441***	.372***	.493***	.089*	-.267***	—

Note. PL = Perceived legitimacy; BT = Brand trust; PT = Perceived transparency; PA = Perceived anthropomorphism; PC = Privacy concern; PIC = Perceived information control. Reliability is reported as Cronbach's alpha. Lead acceptance is excluded from this table because it is modeled separately as a binary behavioral outcome. $p < .05$, $p < .01$, $p < .001$.

Table 2 presents manipulation checks and cell means across the four experimental conditions. The results indicate that the disclosure manipulation primarily affected perceived transparency, whereas the anthropomorphism manipulation strongly influenced perceived anthropomorphism. Mean differences in perceived legitimacy and brand trust across conditions provide initial support for the proposed direction of the experimental effects.

Table 2. Manipulation checks and cell means by experimental condition

Variable	MD + LA	MD + HA	DD + LA	DD + HA	Disclosure F (p)	Anthro F (p)	Interaction F (p)
PT	4.43 (.96)	4.50 (.94)	5.13 (.90)	5.30 (.91)	104.55 (<.001)	2.68 (.102)	0.46 (.496)
PA	3.91 (1.01)	5.21 (.98)	3.98 (.97)	5.34 (.96)	1.67 (.197)	294.59 (<.001)	0.15 (.699)
PC	5.02 (1.02)	5.06 (.99)	5.11 (.97)	5.16 (0.95)	1.49 (.222)	0.34 (.563)	0.00 (.949)
CD	3.47 (1.08)	3.39 (1.06)	3.40 (1.02)	3.32 (1.00)	0.72 (.395)	0.95 (.331)	0.00 (1.000)
PL	4.18 (.97)	4.30 (.95)	4.60 (.92)	5.04 (0.90)	61.52 (< .001)	14.34 (<.001)	4.68 (.031)
BT	4.21 (1.00)	4.49 (.98)	4.47 (.95)	5.00 (0.93)	25.45 (< .001)	28.16 (<.001)	2.68 (.102)
LA(%)	41.88	49.38	46.25	59.38	See Table 4	See Table 4	See Table 4

Note. MD = minimal disclosure; DD = detailed disclosure; LA = low anthropomorphism; HA = high anthropomorphism; PT = perceived transparency; PA = perceived anthropomorphism; PC = privacy concern; CD = cognitive load; PL = perceived legitimacy; BT = brand trust. Continuous variables are reported as mean (SD). Lead acceptance is modeled separately using logistic regression and is therefore tested in Table 4.

Table 3 reports OLS regression results for perceived legitimacy and brand trust. Detailed disclosure shows a positive association with perceived legitimacy, and the interaction between disclosure and anthropomorphic design is also significant. Brand trust is positively associated with perceived legitimacy, while high anthropomorphic design exerts an additional positive effect on trust.

Table 3. OLS results predicting perceived legitimacy and brand trust

Predictor	Model 1: Perceived Legitimacy b (SE)	Model 2: Brand Trust b (SE)
Detailed disclosure (1 = detailed)	.420*** (.089)	.071 (.079)
High anthropomorphism (1 = high)	.122 (.086)	.248** (.079)
Disclosure × Anthropomorphism	.328** (.121)	.015 (.111)
Perceived legitimacy	—	.517*** (.040)
Prior chatbot use	.058* (.029)	.042 (.031)
AI familiarity	.102** (.031)	.081** (.030)
Privacy disposition	-.169*** (.034)	-.096** (.033)
General trust propensity	.071* (.030)	.214*** (.029)
Constant	4.177*** (.153)	2.061*** (0.247)
R ²	.238	.432
N	640	640

Note. Unstandardized coefficients with HC3 robust standard errors in parentheses. Covariates were mean-centered prior to estimation. *p < .05, **p < .010, ***p < .001. Use robust standard errors. Model 1 mainly tests H1 and H5. Model 2 captures H2 and H4, while also showing whether the anthropomorphism effect persists after legitimacy is accounted for.

Table 4 presents logistic regression results for lead acceptance. Brand trust emerges as the strongest predictor of behavioral lead acceptance, whereas the direct effects of disclosure and anthropomorphic design are not statistically significant once the attitudinal pathway is taken into account.

Table 4. Logistic regression predicting lead acceptance

Predictor	Logit b (SE)	Average Marginal Effect	95% CI for AME	p
Brand trust	.618 (.112)	.154	[.099, .205]	<.0001
Perceived legitimacy	.071 (.105)	.017	[-.034, .068]	.498
Detailed disclosure	.064 (.228)	.016	[-.040, .073]	.779
High anthropomorphism	.092 (.224)	.023	[-.032, .079]	.681
Disclosure × Anthropomorphism	.041(.312)	.010	[-.067, .088]	.895
Prior chatbot use	.219 (.095)	.054	[.008, .100]	.021
AI familiarity	.058 (.089)	.014	[-.030, .058]	.514

Privacy disposition	-.131(.093)	-.032	[-.078, .014]	.159
General trust propensity	.147 (.091)	.036	[-.008, .080]	.107
N	640	—	—	—
Pseudo R ²	.149	—	—	—

Note. 95% confidence intervals are shown for average marginal effects. p-values correspond to the logit coefficients. Report average marginal effects because they are easier to interpret than raw log-odds in a marketing context.

Table 5 reports the conditional indirect effects of disclosure on lead acceptance through perceived legitimacy and brand trust. The bootstrap estimates indicate a significant moderated mediation pattern, with the indirect effect appearing stronger under high anthropomorphic design.

Table 5. Conditional indirect effects and moderated mediation

Conditional indirect effect of disclosure on lead acceptance	Effect	Boot SE	Boot 95% CI	Supported
Low anthropomorphism	.033	.012	[.012, .059]	Yes
High anthropomorphism	.059	.015	[.033, .091]	Yes
Index of moderated mediation	.026	.010	[.008, .047]	Yes

Note. Indirect path: Disclosure → Perceived Legitimacy → Brand Trust → Lead Acceptance. Effects are reported on the predicted-probability scale.

6. DISCUSSION

The preliminary findings suggest that AI disclosure design influences conversational marketing outcomes through a legitimacy-based process. More specifically, detailed disclosure appears to strengthen perceived legitimacy, and perceived legitimacy, in turn, is positively associated with trust in the brand. Trust then emerges as the most immediate predictor of lead acceptance. This pattern is consistent with prior work showing that AI disclosure can shape downstream outcomes by affecting legitimacy-based trust judgments rather than functioning as a neutral transparency cue (Luo et al., 2019; Schilke & Reimann, 2025).

The results also point to an important role for anthropomorphic design. High anthropomorphic design is associated with stronger brand trust, and the interaction pattern suggests that humanlike cues may strengthen the positive effect of detailed disclosure on perceived legitimacy. This finding is meaningful because prior research has often examined disclosure and anthropomorphism as distinct design choices, even though emerging evidence suggests that anthropomorphic cues can shape engagement and partly offset the performance costs of identity disclosure in chatbot settings (Xu et al., 2026; Zogaj et al., 2023). In a conversational setting, users may interpret disclosure through the broader social tone of the interface. When the chatbot is designed in a more humanlike manner, a detailed disclosure may become easier to accept and more relationally coherent (Crolic et al., 2022; Xu et al., 2026).

From a marketing perspective, this has direct implications for conversational lead-generation flows. If the preliminary pattern holds in the final analysis, disclosure should not be framed as a narrow compliance statement placed at the start of an interaction with little attention to wording or tone. Its design may shape early judgments of legitimacy, which then carry forward into trust and behavioral willingness to continue the exchange. For managers, this suggests that disclosure wording, disclosure timing, and interface style should be designed in a coordinated way. A more informative disclosure may help reduce suspicion when it is embedded in a conversational experience that feels clear, credible, and socially consistent (Ollier et al., 2025), especially in interactions that also involve personalization and data exchange (Schilke & Reimann, 2025).

At the same time, the findings should be interpreted with caution. The study is presented as an ongoing research project, and the reported results are preliminary rather than final. The final conclusions will depend on the completion of data screening and the full assessment of model robustness. Even so, the current pattern offers an initial indication that transparency requirements in conversational marketing are not simply legal constraints. They also raise design questions about how AI should be presented to users in a way that supports trust without undermining engagement.

7. EXPECTED CONTRIBUTIONS AND IMPLICATIONS

This study addresses a central tension in conversational marketing. AI disclosure supports transparency, yet it can also weaken trust and engagement when users perceive the interaction as less legitimate (Luo et al., 2019; Schilke & Reimann, 2025). The study approaches this tension as a design problem by treating disclosure as a relational cue rather than a purely legal statement, and by examining how its effects depend on anthropomorphic chatbot cues.

The first contribution is theoretical. The study places perceived legitimacy at the center of the disclosure to trust relationship and extends this mechanism to conversational marketing, where interactions are continuous, socially framed, and often linked to data capture. The second contribution concerns anthropomorphic design. Rather than treating humanlike cues as a generic interface enhancement, the model positions them as a trust cue and as a factor that may shape how disclosure is interpreted.

The study also offers methodological value. It reduces common disclosure confounds by separating disclosure content from message length and by using a behavioral outcome, lead acceptance, rather than relying only on attitudinal intentions. From a managerial perspective, the study speaks to an increasingly practical question under emerging transparency rules: how can firms disclose AI use without weakening the customer relationship? In this sense, the study aims to provide actionable guidance on disclosure wording, level of detail, and alignment with interface tone in conversational marketing.

8. LIMITATIONS AND BOUNDARY CONDITIONS

This study is based on a simulated retail scenario and a scripted conversational journey. That design supports internal validity, but it also limits contextual generalizability. The effects of disclosure and anthropomorphic cues may differ in high-risk sectors, high-involvement purchases, or service settings where emotions and stakes are stronger. The findings should

therefore be interpreted most directly in lead-generation contexts involving moderate personalization and relatively low-stakes data requests.

A second limitation concerns external validity. Online panel participants may not respond exactly like real customers, and the behavioral lead-acceptance measure does not fully reproduce the consequences of sharing personal contact details in a live brand environment. Future research should test the model in field settings, across industries, and in other interaction types such as complaint handling and post-purchase support.

REFERENCES

- Cai, Y., Huang, H., Yue, Z., & Wang, M. (2026). Chatbots as brand agents: How brand concepts shape consumer engagement. *Journal of Research in Interactive Marketing*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/JRIM-05-2025-0280>
- Crolic, C., Thomaz, F., Hadi, R., & Stephen, A. T. (2022). Blame the bot: Anthropomorphism and anger in customer-chatbot interactions. *Journal of Marketing*, 86(1), 132–148. <https://doi.org/10.1177/00222429211045687>
- European Commission. (2025a, September 26). *Guidelines and Code of Practice on transparent AI systems* [FAQ]. *Shaping Europe's digital future*. Retrieved March 8, 2026, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/faqs/guidelines-and-code-practice-transparent-ai-systems>
- European Commission. (2025b, December 4). *Supporting the implementation of the AI Act with clear guidelines*. *Shaping Europe's digital future*. Retrieved March 1, 2026, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/supporting-implementation-ai-act-clear-guidelines>
- European Commission. (2026a, January 27). *AI Act*. *Shaping Europe's digital future*. Retrieved March 6, 2026, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai>
- European Commission. (2026b, March 5). *Code of Practice on marking and labelling of AI-generated content*. *Shaping Europe's digital future*. Retrieved February 21, 2026, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-ai-generated-content>
- European Commission. (2026c, January 28). *Navigating the AI Act* [FAQ]. *Shaping Europe's digital future*. Retrieved February 10, 2026, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/faqs/navigating-ai-act>
- Fu, H. J., Shang, L. X., Lin, W. C., & Du, H. S. (2026). Are consumers willing to disclose information to AI-based chatbot? The roles of anthropomorphism and regulatory focus. *Journal of Consumer Behaviour*, 25(1), 394–408. <https://doi.org/10.1002/cb.70076>
- Gu, C., Zhang, Y., & Zeng, L. (2024). Exploring the mechanism of sustained consumer trust in AI chatbots after service failures: A perspective based on attribution and CASA theories. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, Article 1400. doi:10.1057/s41599-024-03879-5

- Isabella, G., Almeida, M. I. S. de, Duran, F. M., & Gabler, C. (2025). From static to conversational: The role of landing pages and chatbots in B2B lead generation. *Journal of Business Research*, 201, 115681. doi:10.1016/j.jbusres.2025.115681
- Jan, I. U., Ji, S., & Kim, C. (2023). What (de) motivates customers to use AI-powered conversational agents for shopping? The extended behavioral reasoning perspective. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 75, 103440. doi:10.1016/j.jretconser.2023.103440
- Kim, W. B., & Hur, H. J. (2024). What makes people feel empathy for AI chatbots? Assessing the role of competence and warmth. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 40(17), 4674–4687. <https://doi.org/10.1080/10447318.2023.2219961>
- Kronemann, B., Kizgin, H., Rana, N. P., & Dwivedi, Y. K. (2023). How AI encourages consumers to share their secrets? The role of anthropomorphism, personalisation, and privacy concerns and avenues for future research. *Spanish Journal of Marketing - ESIC*, 27(1), 2–19. doi:10.1108/SJME-10-2022-0213
- Lee, J., & Lee, D. (2023). User perception and self-disclosure towards an AI psychotherapy chatbot according to the anthropomorphism of its profile picture. *Telematics and Informatics*, 85, Article 102052. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2023.102052>
- Lu, Z., Min, Q., Jiang, L., & Chen, Q. (2024). The effect of the anthropomorphic design of chatbots on customer switching intention when the chatbot service fails: An expectation perspective. *International Journal of Information Management*, 76, 102767. doi:10.1016/j.ijinfomgt.2024.102767
- Luo, X., Tong, S., Fang, Z., & Qu, Z. (2019). Frontiers: Machines vs. humans: The impact of artificial intelligence chatbot disclosure on customer purchases. *Marketing Science*, 38(6), 937–947. doi:10.1287/mksc.2019.1192
- Matosas-López, L. (2025). The effect of chatbots humanness and brand associations on consumer purchase intentions: An experimental approach. *Electronic Commerce Research*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s10660-025-10064-6>
- Nguyen, M., Ferm, L.-E. C., Quach, S., Pontes, N., & Thaichon, P. (2023). Chatbots in frontline services and customer experience: An anthropomorphism perspective. *Psychology & Marketing*, 40(11), 2201–2225. <https://doi.org/10.1002/mar.21882>
- Ollier, J., Nißen, M., & von Wangenheim, F. (2025). Rest assured: The influence of chatbots' assurance statements and service outcome personalization on user data management. *Computers in Human Behavior*, 172, 108768. doi:10.1016/j.chb.2025.108768
- Pizzi, G., Vannucci, V., Mazzoli, V., & Donvito, R. (2023). *I, chatbot!* The impact of anthropomorphism and gaze direction on willingness to disclose personal information and behavioral intentions. *Psychology & Marketing*, 40(7), 1372–1387. <https://doi.org/10.1002/mar.21813>

- Schilke, O., & Reimann, M. (2025). The transparency dilemma: How AI disclosure erodes trust. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 188, 104405. doi:10.1016/j.obhdp.2025.104405
- Schilke, O., & Reimann, M. (2025). The transparency dilemma: How AI disclosure erodes trust. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 188, 104405. doi:10.1016/j.obhdp.2025.104405
- Seitz, L., Bekmeier-Feuerhahn, S., & Gohil, K. (2022). Can we trust a chatbot like a physician? A qualitative study on understanding the emergence of trust toward diagnostic chatbots. *International Journal of Human-Computer Studies*, 165, Article 102848. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2022.102848>
- Sfar, N., Sboui, M., & Baati, O. (2025). The impact of chatbot anthropomorphism on customer experience and chatbot usage intention: A technology acceptance approach. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 17(2), 168–194. <https://doi.org/10.1108/IJQSS-06-2024-0079>
- Shin, H., Bunosso, I., & Levine, L. R. (2023). The influence of chatbot humour on consumer evaluations of services. *International Journal of Consumer Studies*, 47(2), 545–562. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12849>
- Sidlauskiene, J., & Joye, Y. (2023). AI-based chatbots in conversational commerce and their effects on product and price perceptions. *Electronic Markets*, 33(1), 24. doi:10.1007/s12525-023-00633-8
- Wang, S., Fatima, N., Shahbaz, M., & Asif, M. (2026). Building user trust in AI chatbots for customer service through human-like cues and perceived reliability. *Scientific Reports*, 16, 7860. doi:10.1038/s41598-026-38179-2
- Xu, Y., Dai, H., & Yan, W. (2024). *Identity disclosure and anthropomorphism in voice chatbot design: A field experiment* (Kenan Institute of Private Enterprise Research Paper No. 4296708). SSRN. doi:10.2139/ssrn.4296708
- Xu, Y., Dai, H., & Yan, W. (2026). Identity disclosure and anthropomorphism in voice chatbot design: A field experiment. *Management Science*, 72(1), 223–241. doi:10.1287/mnsc.2022.03833
- Zogaj, A., Mähner, P. M., Yang, L., & Tscheulin, D. K. (2023). It's a Match! The effects of chatbot anthropomorphization and chatbot gender on consumer behavior. *Journal of Business Research*, 155(Part A), 113412. doi:10.1016/j.jbusres.2022.113412

INTERFACE FRICTION AND E-CART ABANDONMENT IN ONLINE SHOPPING: A MIXED-METHODS STUDY

Res.Asst. Dr. Munise Hayrun SAĞLAM

Yıldız Technical University

mhsaglam@yildiz.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3847-1337

ABSTRACT

Digital commerce increasingly relies on interfaces shaped by advertising, personalization, and persuasive design, yet these same mechanisms may undermine shopping performance by creating friction and distrust. This study examines how perceived advertising clutter, perceived dark-pattern pressure, and perceived surveillance influence e-cart abandonment through perceived goal impediment, website distrust, and avoidance of online behavioral advertising. Drawing on the Stressor-Strain-Outcome framework, the study conceptualizes these three interface conditions as stressors that disrupt goal-directed shopping and trigger downstream defensive and relational responses. A sequential mixed-methods design was employed. Quantitative evidence was obtained from a two-wave survey of 473 online shoppers and analyzed using PLS-SEM and predictive assessment. Qualitative evidence came from 18 semi-structured interviews analyzed through reflexive thematic analysis. The findings show that all three stressors are positively associated with perceived goal impediment, with advertising clutter and dark-pattern pressure exerting the strongest effects. Perceived goal impediment, in turn, increases website distrust, avoidance of online behavioral advertising, and e-cart abandonment. Among the downstream mechanisms, advertising avoidance shows the strongest association with abandonment, indicating that defensive coping is a particularly powerful route to transaction withdrawal. Interview findings further reveal that users experience cluttered layouts, coercive flows, and monitoring cues as cumulative friction, autonomy loss, and cognitive wear, which encourage avoidance routines and premature session exit. The results also clarify why surveillance cues matter differently. The study highlights perceived goal impediment as a central appraisal linking interface pressure to distrust, advertising avoidance, and cart abandonment, offering implications for both digital commerce theory and low-friction interface design.

Keywords: E-cart abandonment; goal impediment; dark-pattern pressure; surveillance cues; website distrust

**BİST TURİZM ENDEKSİ'NDE YER ALAN KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN
FİNANSAL PERFORMANSININ NAKİT AKIŞ PERSPEKTİFİNDEN
İNCELENMESİ**

**ANALYSIS OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF LODGING COMPANIES
LISTED IN THE BIST TOURISM INDEX FROM A CASH FLOW PERSPECTIVE**

Dr. Cemile Öcek Benli

Bağımsız Araştırmacı,

cemile_ocek@hotmail.com - 0000-0001-6376-3820

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde yer alan konaklama işletmelerinin finansal performanslarının geleneksel finansal oranlar ve nakit akış oranları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir. Bu kapsamda öncelikle işletmelere ait 2020–2024 dönemini kapsayan finansal veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve İş Yatırım veri tabanlarından elde edilmiş ve işletmelerin finansal performansını yansıtan geleneksel finansal oranlar ile nakit akış oranları hesaplanmıştır. Daha sonra kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi amacıyla Entropi yöntemi uygulanmış, elde edilen ağırlık değerleri kullanılarak işletmelerin finansal performans sıralamaları TOPSIS yöntemi ile belirlenmiştir. Bulgular, geleneksel finansal oranlara dayalı performans sıralamasında KSTUR, PKENT ve MAALT işletmelerinin öne çıktığını; nakit akış oranlarına dayalı değerlendirmede ise PKENT, KSTUR ve MERİT işletmelerinin en yüksek performansı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca geleneksel finansal oranlar ve nakit akış oranlarına dayalı performans değerlendirmelerinin bazı işletmeler açısından farklı sıralamalar ortaya koyabildiği görülmektedir. Bu durum, konaklama işletmelerinin finansal performansının değerlendirilmesinde nakit akış temelli göstergelerin dikkate alınmasının daha kapsamlı bir analiz imkânı sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, Nakit Akış Oranları, Konaklama İşletmeleri, BIST Turizm Endeksi, Entropi, TOPSIS.

ABSTRACT

The aim of this study is to comparatively analyze the financial performance of lodging companies listed on the Borsa Istanbul Tourism Index using traditional financial ratios and cash flow ratios. Financial data covering the period 2020–2024 were obtained from the Public Disclosure Platform (KAP) and the İş Yatırım database, and both traditional financial ratios and cash flow ratios reflecting the financial performance of the companies were calculated. Subsequently, the Entropy method was applied to determine the criteria weights, and the financial performance rankings of the companies were determined using the TOPSIS method. The results indicate that KSTUR, PKENT, and MAALT stand out in the performance ranking based on traditional financial ratios, whereas PKENT, KSTUR, and MERIT exhibit the highest performance in the evaluation based on cash flow ratios. The findings also show that performance evaluations based on traditional financial ratios and cash flow ratios may produce different rankings for certain companies. This result highlights that incorporating cash flow–based indicators into financial performance evaluations provides a more comprehensive perspective on the financial performance and liquidity capacity of lodging companies.

Keywords: Financial Performance, Cash Flow Ratios, Lodging Companies, Borsa Istanbul Tourism Index, Entropy, TOPSIS.

1. GİRİŞ

Konaklama işletmeleri, turizm sektörünün temel bileşenlerinden biri olarak otel, restoran ve çeşitli turizm hizmetlerini kapsayan geniş bir hizmet alanında faaliyet göstermektedir. Söz konusu işletmeler birçok ülkede ekonomik büyüme, istihdam ve turizm gelirlerinin oluşumunda önemli bir rol üstlenmektedir. Bununla birlikte konaklama işletmeleri, turizm talebine yüksek düzeyde bağımlı olmaları, mevsimsel talep dalgalanmalarına açık olmaları ve ekonomik konjonktürdeki değişimlerden hızlı biçimde etkilenmeleri nedeniyle finansal açıdan hassas bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle yüksek sabit maliyet yapısı, hizmet üretiminin sürekliliğini gerektiren operasyonel giderler ve dönemsel talep değişimleri konaklama işletmelerinin gelir–gider dengesi üzerinde önemli baskılar oluşturabilmektedir. Talep dalgalanmaları, gelir akışlarındaki belirsizlikler ve işletmelerin düşük talep dönemlerinde dahi faaliyetlerini sürdürme zorunluluğu ise nakit akışı yönetimini konaklama işletmeleri açısından kritik bir finansal yönetim alanı haline getirmektedir. Bu nedenle konaklama işletmelerinin finansal performansının muhasebe kârlılığı göstergeleriyle birlikte işletmelerin nakit yaratma kapasitesini yansıtan göstergeler aracılığıyla değerlendirilmesi finansal sürdürülebilirliğin daha doğru biçimde analiz edilmesine katkı sağlamaktadır (Vance, 2025).

Turizm sektörü, birçok ülke ekonomisinde döviz kazandırıcı faaliyetler, istihdam yaratma kapasitesi ve ekonomik büyümeye sağladığı katkılar nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye’de de turizm gelirleri son yıllarda önemli bir artış eğilimi göstermekte ve ülke ekonomisinin temel gelir kalemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayımladığı verilere göre 2025 yılında turizm gelirleri bir önceki yıla göre %6,8 artarak yaklaşık 65,2 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Aynı dönemde Türkiye’nin nominal gayri safi yurt içi hasılası yaklaşık 1,57 trilyon dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve turizm gelirlerinin milli gelir içerisindeki doğrudan payı yaklaşık %4 düzeyinde hesaplanmıştır. 2025 yılında Türkiye’yi ziyaret eden toplam ziyaretçi sayısı yaklaşık 63,9 milyon kişi olarak gerçekleşirken ziyaretçilerin gecelik ortalama harcaması 100 doların üzerine çıkmıştır (TÜİK, 2026). Turist harcamalarının önemli bir kısmı konaklama, paket tur ve yiyecek-içecek hizmetlerinden oluşmaktadır. Bu durum konaklama işletmelerinin turizm gelirlerinin oluşumunda ve turizm ekonomisinin sürdürülebilirliğinde önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Turizm gelirlerinin ekonomik yapı içerisindeki önemli konumu, konaklama işletmelerinin finansal performanslarının doğru biçimde analiz edilmesini daha da önemli hale getirmektedir. İşletmelerin finansal durumunun değerlendirilmesinde en yaygın kullanılan yöntemlerden biri oran analizidir. Oran analizi, finansal tablolarda yer alan iki kalem arasındaki ilişkinin basit aritmetik ifadesi olarak tanımlanmakta ve işletmelerin likidite, faaliyet etkinliği, kârlılık ve finansal yapılarına ilişkin değerlendirmelerin yapılmasına olanak sağlamaktadır (Akgüç, 2013, s. 463). Geleneksel oran analizi genellikle kapsamlı gelir tablosu ve finansal durum tablosunda yer alan veriler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda finansal analizlerde nakit akış tablosunda yer alan verilerden yararlanılarak oluşturulan nakit akış oranlarının da giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Nakit akış oranları özellikle işletmelerin yükümlülüklerini karşılama gücü ve gelecekte nakit yaratma kapasitesinin değerlendirilmesinde daha gerçekçi sonuçlar sunabilmektedir (Çiftçi vd., 2021, s. 208).

Nakit akış tablosuna dayalı olarak geliştirilen oranların büyük bir kısmı işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışları ile ilişkilendirilmekte olup bu oranlar işletmelerin nakit yaratma kapasitesini, borç ödeme gücünü, faaliyetlerden elde edilen getiriye ve genel finansal performansını analiz etmeye yönelik olarak kullanılmaktadır (Bodur, 2016, s. 47). Ayrıca tahakkuk esasına dayalı finansal tablolara dayanan geleneksel oran analizinin özellikle ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerin gerçek finansal durumunu yansıtmada sınırlı kalabildiği ifade edilmektedir. Bu nedenle geleneksel finansal oranlara ek olarak nakit akış oranlarının analize dâhil edilmesi, işletmelerin finansal gücü ve finansal sağlığı hakkında yatırımcılar ve kredi veren kuruluşlar açısından daha güvenilir değerlendirmeler yapılmasına katkı sağlayabilmektedir (Elmas, 2019, s. 275).

Alan yazında nakit akış oranlarının sınıflandırılmasına ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte bu oranların genel olarak likidite ve borç ödeme gücü, faaliyet etkinliği, kârlılık ve finansal kaldıraç göstergeleri kapsamında ele alındığı görülmektedir (Karapınar ve Ayıkoglu Zaif, 2013, ss. 275-277; Sakarya ve Akkuş, 2015, s. 111). Bununla birlikte nakit akış analizlerinde kullanılan oranların büyük ölçüde işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akışlarına dayalı ölçütler etrafında yoğunlaştığı ifade edilmektedir. Finansal oran analizlerinde işletmelerin performansının değerlendirilmesinde çoğunlukla sektör veya endüstri standartlarıyla karşılaştırma yapılırken, nakit akış oranları açısından sektörel standartların sınırlı olması bu oranların sektör ortalamalarıyla doğrudan kıyaslanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle nakit akış temelli finansal analizlerde işletmelerin farklı dönemlere ait verilerinin birlikte değerlendirilmesi ve zaman içerisindeki eğilimlerin ortaya konulması daha anlamlı sonuçlar sağlayabilmektedir (Sarıaslan ve Erol, 2008, s. 208).

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde yer alan konaklama işletmelerinin finansal performanslarını geleneksel finansal oranlar ve nakit akış temelli oranlar çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın kavramsal çerçevesi ve finansal performansın değerlendirilmesine ilişkin temel yaklaşımlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde farklı sektörlerde ve turizm sektöründe gerçekleştirilen finansal performans analizlerine ilişkin alan yazın incelenmektedir. Üçüncü bölümde araştırmanın veri seti, kapsamı ve analizde kullanılan Entropi ve TOPSIS yöntemleri açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde analiz bulguları sunulmakta ve konaklama işletmelerinin finansal performans sıralamaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Son bölümde ise elde edilen bulgular doğrultusunda genel değerlendirmeler yapılmakta ve gelecekte gerçekleştirilebilecek araştırmalara yönelik öneriler sunulmaktadır.

2. ALAN YAZIN

Finansal performansın doğru biçimde değerlendirilmesi, işletmelerin kaynak kullanım etkinliğinin ve finansal sürdürülebilirliğinin anlaşılmasında önemli bir analiz alanı olarak kabul edilmektedir. Alan yazında işletme performansına yönelik analizler çoğunlukla geleneksel finansal oranlara dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, işletmelerin nakit yaratma kapasitesini ortaya koyan nakit akış oranlarını inceleyen çalışmaların da bulunduğu görülmektedir. Ayrıca işletmelerin göreceli performanslarının belirlenmesi amacıyla TOPSIS başta olmak üzere çeşitli Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden yararlanılan araştırmalar da alan yazında yer almaktadır. Bu çerçevede, geleneksel finansal oranlar ve nakit

akış oranlarını çok kriterli karar verme yöntemleriyle birlikte ele alan çalışmaların daha sistematik biçimde ortaya konulabilmesi amacıyla alan yazın iki başlık altında incelenmektedir.

2.1. Farklı Sektörlere Yönelik Alan Yazın

Finansal performansın değerlendirilmesine yönelik alan yazın incelendiğinde, işletmelerin performansının geleneksel finansal oranlar ve nakit akış oranları gibi farklı finansal göstergeler üzerinden analiz edildiği görülmektedir. Bu göstergelerden hareketle işletmelerin göreceli performans sıralamalarının belirlenmesinde TOPSIS ve benzeri Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Farklı sektörlerde gerçekleştirilen ve finansal performans analizlerini ele alan çalışmaların özeti Çizelge 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Farklı Sektörlerde Finansal Performansın Değerlendirilmesine Yönelik Alan Yazın

Yazar(lar)	Araştırmanın Amacı	Araştırmanın Yöntemi	Bulgular
Sakarya ve Akkuş (2015)	BİST’te işlem gören çimento sektörü işletmelerinin finansal performanslarını geleneksel oranlar ve nakit akış oranları aracılığıyla karşılaştırmak.	TOPSIS	Bulgular, geleneksel finansal oranlar ile nakit akış oranlarına göre işletmelerin finansal performans sıralamalarının farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.
Vargün ve Uygurtürk (2016)	BİST’te faaliyet gösteren inşaat ve bayındırlık sektörü işletmelerinin finansal performansını belirlemek.	VIKOR	Elde edilen bulgular performans sıralamasının, işletmeler arasında yıllara göre farklılıklar bulunduğunu ve inşaat–bayındırlık sektöründe nakit akışlarının istikrarsız olduğunu göstermektedir.
Kaplanoğlu (2018)	BİST Kimya, Petrol, Kauçuk ve Plastik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin nakit akış oranlarına göre finansal performanslarını değerlendirmek.	ARAS COPRAS	Analiz sonuçları iki yöntemin benzer sıralamalar verdiğini; işletme faaliyetlerinden yüksek ve pozitif nakit akışı elde eden işletmelerin üst sıralarda yer aldığını göstermektedir.
Tutkavul (2018)	Borsa İstanbul otomotiv sektöründeki işletmelerin nakit akış performanslarını değerlendirmek.	Promethee	Bulgulara göre en yüksek nakit akış performansı FROTO, TOASO ve OTKAR’da, en düşük performans ise TTRAK, ASUZU ve KARSN’da olduğu belirlenmiştir.
Apan ve Öztel (2020)	BİST Orman, Kâğıt, Basım Endeksi’nde yer alan işletmelerin nakit akış bazlı finansal performanslarını değerlendirmek.	Entropi temelli EDAS	En önemli kriterin İşletme faaliyetlerinden nakit akışları/Duran varlık oranı olduğu ve performans sıralamasında KARTN işletmesinin en başarılı firma olduğu belirlenmiştir.
Gürkan ve Büyükkatak (2021)	BİST Kimya Petrol Plastik Endeksi’nde yer alan işletmelerin geleneksel ve nakit akış oranları kullanılarak finansal performanslarını belirlemek.	TOPSIS	Sonuçlar doğrultusunda en yüksek finansal performansa sahip işletmenin KOZAL olduğu ve geleneksel oranlarla birlikte nakit akış oranlarının kullanılmasının daha doğru değerlendirmeler sağlayabileceği söylenebilmektedir.
Sakarya ve İlkdoğan (2021)	BİST Bilişim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarını nakit akış oranları ile değerlendirilmek.	CRITIC temelli TOPSIS	Bulgulara göre en başarılı işletmelerin KRONT, LINK, INDES, en düşük performansa sahip işletmelerin ise DESPC, NETAS ve DGATE olduğu görülmektedir.
Çiftçi vd. (2021)	BİST’te işlem gören enerji işletmelerinin finansal performanslarının nakit akış	CRITIC CoCoSo WSM	Bulgular, 2012–2019 döneminde enerji işletmelerinin finansal performans sıralamalarının gerçekleştirildiğini göstermektedir.

	tabloları kullanılarak incelemek.		
Soy Temür ve Tulum (2022)	BİST Teknoloji Endeksi'nde yer alan işletmelerin finansal performanslarını nakit akış oranları temelinde değerlendirmek.	CRITIC CoCoSo TOPSIS (Spearman Sıra Korelasyonu)	Bulgular, 2018–2020 döneminde teknoloji işletmelerinin finansal performans sıralamalarının yıllara göre değiştiğini ve kullanılan yöntemler arasında tutarlılık bulunduğunu göstermektedir.
Bozkır ve Ataman Gökçen (2023)	BİST Perakende işletmelerinin finansal performanslarını nakit akış oranlarıyla belirlemek.	GİA	Migros Ticaret A.Ş.'nin analiz döneminde en yüksek performansı gösterdiği ve bu durumun özellikle pandemi döneminde e-ticaretin yaygınlaşmasıyla ilişkili olduğu ifade edilmektedir.
Paksoy (2024)	BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan işletmelerin finansal performanslarını incelemek.	GİA	İletişim sektöründe faaliyet gösteren TCELL ve TTKOM işletmelerinin birçok dönemde nakit akış oranlarına dayalı finansal performans skorlarının en iyi veya üst sıralarda olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 1'de sunulan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, çok kriterli karar verme yöntemlerinin farklı sektörlerdeki finansal performans sıralamalarında tutarlı ve nesnel sonuçlar üretebildiği görülmektedir. İncelenen araştırmalar, geleneksel finansal oranlara nakit akış oranlarının eklenmesinin işletmelerin finansal dayanıklılığını ve gerçek ödeme gücünü değerlendirmede önemli bir tamamlayıcı rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

2.2.Turizm Sektörüne Yönelik Alan Yazın

Finansal performansın ölçülmesinde nakit akış oranlarını çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleriyle bütünleştiren yaklaşımlar, performansın analitik bir hiyerarşiyle değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu doğrultuda, turizm sektörüne yönelik alan yazında nakit akışını ve analitik karar verme tekniklerini merkeze alan seçilmiş çalışmaların özeti Çizelge 2'de sunulmaktadır.

Çizelge 2. Turizm Sektöründe Finansal Performansın Değerlendirilmesine Yönelik Alan Yazın

Yazar(lar)	Araştırmanın Amacı	Araştırmanın Yöntemi	Bulgular
Wu vd. (2008)	Tayvan'daki turizm otel endüstrisinin gelişimi ve performansını belirlemek.	Zaman Serisi GİA	Bulgular Tayvan turizm otel endüstrisinin performansının bu yöntemlerle etkin biçimde analiz edilebildiğini göstermektedir.
Ergül (2014)	BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal performanslarını belirlenmek.	TOPSIS	MAALT, NETTUR ve PKENT işletmeleri en başarılı işletmeler olarak belirlendiği ve TOPSIS yönteminin en yüksek performanslı işletmenin belirlenmesinde etkili bir karar verme aracı olduğu ifade edilmektedir.
Özçelik ve Kandemir (2015)	BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal performanslarını değerlendirilmek.	TOPSIS	Bulgular 2014 yılında en yüksek performansa sahip işletmelerin MAALT, PKENT ve METUR olduğunu ve finansal oranların TOPSIS yöntemiyle işletme performansını değerlendirebileceğini işaret etmektedir.
Günay ve Ecer (2020)	BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin nakit akışına dayalı finansal	Entropi temelli MAIRCA	Entropi sonuçlarına göre en önemli kriterlerin nakit oranı, nakdin satışlara oranı ve nakdin uzun vadeli borçlara oranı olduğu; MAIRCA sıralamasında ise E, G ve D

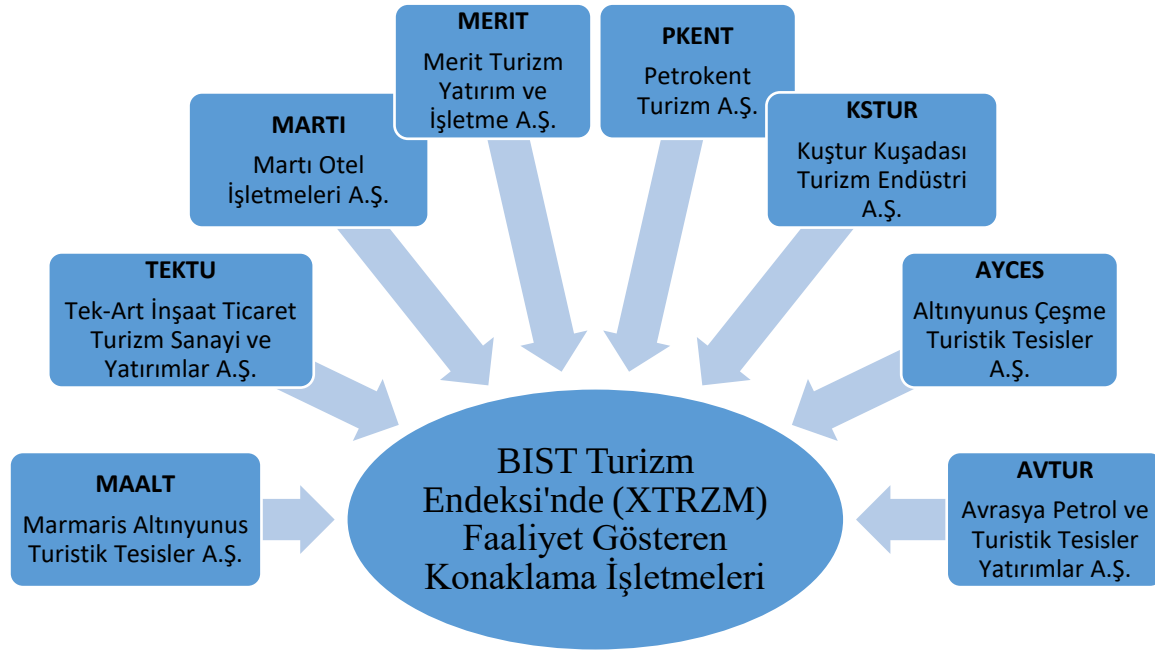
	performanslarını ölçmek ve karşılaştırmak.		işletmelerinin en yüksek performansa sahip olduğu görülmektedir.
Erdoğan ve Yamaltdinova (2018)	BİST’te yer alan turizm işletmelerinin finansal performanslarını incelemek.	TOPSIS	Bulgular turizm işletmelerinin finansal performanslarının yıllara göre değiştiğini; Net Turizm ve Marmaris Altinyunus’un genel olarak iyi performans gösterdiğini, Metemtur’un ise en fazla dalgalanma yaşayan işletme olduğunu göstermektedir.
Ayaydın vd. (2019)	BİST’te işlem gören turizm işletmelerinin finansal performanslarını değerlendirmek.	AHS VIKOR	2016 Türkiye-Rusya uçak krizinin turizm sektörüne olası etkileri dikkate alınarak işletmelerin finansal performanslarının sıralandığını göstermektedir.
Bilici (2019)	Konaklama sektörünün finansal performansını belirlemek.	TOPSIS	Sonuçlar en başarılı performansın görüldüğü yılların belirlendiğini ve 2008 finansal krizinin özellikle 2009 yılında turizm sektörünü etkilediğini göstermektedir.
Arsu ve Ayçin (2020)	BİST faaliyet gösteren turizm işletmelerinin finansal performanslarını değerlendirmek.	MACBETH EDAS	MACBETH ve EDAS tabanlı modelin işletmelerin finansal performanslarını sıralamada etkili olduğunu göstermektedir.
Karakaş ve Öztel (2020)	BİST’te yer alan turizm işletmelerinin finansal performanslarını belirlemek.	Entropi temelli TOPSIS	Bulgular 2014–2018 döneminde en yüksek finansal performansa sahip işletmelerin belirlendiğini göstermektedir.
Temür (2022)	BİST Turizm Endeksi’nde yer alan işletmelerin finansal performanslarını değerlendirmek.	Entropi temelli ARAS COPRAS TOPSIS Spearman Sıra Korelasyonu	Analiz döneminde en yüksek finansal performansa sahip işletme çoğu yöntemde MAALT olarak belirlenmiş; ayrıca Covid-19 döneminde turizm işletmeleri olumsuz finansal tablolar açıklamasına rağmen en yüksek hisse getirisinin 2020 yılında gerçekleştiği tespit edildiği görülmektedir.
Temür (2022)	Covid-19’un BİST Turizm Endeksi’nde yer alan işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkisini değerlendirmek.	Entropi temelli EDAS TOPSIS WASPAS (Spearman Sıra Korelasyonu)	Analizlerin büyük çoğunluğunda en yüksek finansal performans MAALT işletmesine ait olup, en düşük performansın PKENT ve MARTI arasında değiştiği, ayrıca AVTUR ve MAALT işletmelerinin Covid-19 öncesi ve pandemi dönemindeki performanslarının benzerlik gösterdiği görülmektedir.
Tutar vd. (2025)	BİST Turizm Endeksi’nde yer alan turizm işletmelerinin finansal performanslarının değerlendirilmesi	ROV	Bulgular, finansal kaldıraç oranının turizm işletmelerinin finansal performansını belirlemede en önemli kriter olduğunu ve ROV yönteminin finansal performans değerlendirmesinde etkili bir yaklaşım sunduğunu göstermektedir.
Çömlekçi (2025)	Turizm alt sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının karşılaştırılması	Entropi temelli TOPSIS	Bulgular, Covid-19 öncesinde ulaştırma, Covid-19 döneminde konaklama ve Covid-19 sonrasında yiyecek-içecek işletmelerinin en yüksek finansal performansı gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 2’de özetlenen turizm sektörüne yönelik alan yazın, konaklama işletmelerinde finansal performans ölçümünün çok boyutlu bir yapıya evrildiğini göstermektedir. Bununla birlikte incelenen çalışmalar içerisinde nakit akış oranlarının finansal performans sıralamalarındaki belirleyici rolünü ele alan araştırmaların görece sınırlı olduğu görülmektedir. Alan yazındaki bu durumdan hareketle mevcut çalışma, konaklama işletmelerinin finansal performansını

geleneksel ve nakit akış temelli oranlar üzerinden TOPSIS yöntemiyle ayrı ayrı analiz ederek, kullanılan oran setindeki değişimin işletme sıralamaları üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.YÖNTEM

Araştırma kapsamında Borsa İstanbul (BIST) Turizm Endeksi'nde (XTRZM) işlem gören ve ana faaliyet alanı konaklama olan işletmeler incelenmiştir. Analizde, finansal verilerine kesintisiz olarak ulaşılabilen sekiz konaklama işletmesinin 2020–2024 dönemine ait verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan konaklama işletmelerine ilişkin finansal veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve İş Yatırım veri terminallerinden elde edilmiştir. Analize dâhil edilen işletmelerin borsa kodları ve işletme unvanları Görsel 1'de gösterilmektedir.

Görsel 1. BIST Turizm Endeksi'nde (XTRZM) Yer Alan ve Analize Dâhil Edilen Konaklama İşletmeleri

İşletmelerin finansal performansını değerlendirmek amacıyla analizde, alan yazında yaygın olarak kullanılan finansal performans göstergeleri esas alınarak belirlenen; likidite, faaliyet, kârlılık, finansal yapı ve piyasa performansı boyutlarını kapsayan 10 geleneksel finansal oran ile 10 nakit akış oranı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan bu kriterlere ve hesaplama formüllerine ilişkin bilgiler Çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 3. Finansal Performans Kriterleri ve Hesaplama Yöntemleri

	Geleneksel Finansal Oranlar		Nakit Akış Temelli Oranlar	
Likidite	Cari Oran (Dönen Varlıklar / KVKYK)	G1	İşletme Nakit Akış Oranı (İFNA / KVKYK)	N1
	Nakit Oran (Nakit ve Benzerleri + Finansal yatırımlar / KVKYK)	G2	Nakit Borç Karşılama Oranı (İFNA – Temettü) / KVKYK)	N2
Faaliyet	MDV Devir Hızı (Net Satışlar / MDV)	G3	MDV Nakit Getirisi (İFNA/MDV)	N3

	Net İşletme Sermayesi Devir Hızı (Net Satışlar / (Dönen Varlıklar - KVKYK))	G4	Net İşletme Sermayesinin Nakit Getiri Oranı (İFNA / (Dönen Varlıklar - KVKYK))	N4
Karlılık	Aktif Karlılığı (Net Kar / Toplam Aktifler)	G5	Varlıkların Nakit Getirisi (İFNA / Toplam Aktifler)	N5
	Satış Karlılığı (Net Kar / Net Satışlar)	G6	Nakit Satış Oranı (İFNA / Net Satışlar)	N6
	Ekonomik Rantabilite (FVÖK / (Özkaynaklar + UVYK))	G7	Nakit-Kullanılan Sermaye Oranı (İFNA / (Özkaynaklar + UVYK))	N7
Finansal Yapı (Kaldıraç)	Finansal Kaldıraç Oranı (Toplam Borç / Toplam Aktifler)	G8	Nakit-Borç Oranı (İFNA / Toplam Borçlar)	N8
	Uzun Vadeli Borç Oranı (UVYK / Toplam Aktifler)	G9	Nakit / Uzun Vadeli Borç Oranı (İFNA / UVYK)	N9
Piyasa Performansı	Hisse Başına Kazanç (Net Kar / Dolaşımdaki Hisse Sayısı)	G10	Hisse Başına Nakit Akışı (İFNA / Dolaşımdaki Hisse Sayısı)	N10

Araştırmada kullanılan finansal oranlar, ilgili veri terminallerinden temin edilen finansal tablo verileri esas alınarak hesaplanmıştır. Finansal performans analizinde kullanılan kriterlerin göreceli önem düzeylerinin nesnel biçimde belirlenmesi amacıyla Entropi yönteminden yararlanılmıştır. Entropi yöntemi, kriter değerlerindeki farklılaşma düzeyini dikkate alarak ağırlık katsayılarını hesaplamakta ve bu yönüyle çok kriterli karar verme uygulamalarında sıklıkla tercih edilen objektif ağırlıklandırma yöntemleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Entropi yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları, izleyen aşamada TOPSIS yöntemine aktarılmış ve işletmelerin finansal performans sıralamalarının oluşturulmasında kullanılmıştır.

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri içerisinde yer alan Entropi yaklaşımı, kriter ağırlıklarının karar vericinin öznel değerlendirmelerinden bağımsız olarak veri setindeki dağılıma bağlı biçimde belirlenmesine imkân tanıyan objektif bir ağırlıklandırma yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Kökeni termodinamik alanına dayanan entropi kavramı, daha sonra bilgi teorisine uyarlanmış ve veri kümesindeki bilgi miktarı ile belirsizlik düzeyinin ölçülmesinde kullanılan bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Yöntemin temel mantığı, kriter değerlerinin alternatifler arasındaki farklılaşma düzeyinin analiz edilmesine dayanmaktadır. Buna göre bir kriterin değerleri alternatifler arasında ne ölçüde farklılık göstermekte ise söz konusu kriterin karar sürecindeki göreceli önemi de o ölçüde yüksek kabul edilmektedir. Entropi ağırlıklandırma yöntemi aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır (Acer ve Kalender, 2020, s. 6; Bakır ve Atalık, 2018, s. 621; Zhang vd., 2011, s. 444):

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması: Entropi yönteminin ilk aşamasında alternatifler ve kriterlerden oluşan karar matrisi oluşturulmaktadır. Çok kriterli karar verme problemlerinde olduğu gibi bu matriste her bir alternatifin ilgili kriterlere ilişkin değerleri yer almaktadır. Böylece analizde kullanılacak veri setini temsil eden karar matrisi X elde edilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & x_{mn} \end{bmatrix}$$

x_{ij} = i. alternatifin j. kritere ilişkin değerini ifade etmektedir. Bu değerlerden oluşan yapı karar matrisini oluşturmaktadır.

Adım 2: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Elde Edilmesi: Karar matrisinde yer alan kriter değerleri farklı ölçü birimlerine sahip olabileceğinden, kriterlerin karşılaştırılabilir hale getirilmesi amacıyla normalizasyon işlemi uygulanmaktadır. Bu işlem sonucunda kriter değerleri ortak bir ölçeğe dönüştürülmekte ve normalize edilmiş değerler aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^j x_{ij}}$$

Burada; i alternatifleri, j kriterleri göstermektedir. r_{ij} = normalize edilmiş değerleri, x_{ij} ise i alternatifin j. kriter için gözlenen değerini ifade etmektedir. Bu işlem sonucunda normalize edilmiş karar matrisi $R= r_{ij}$ elde edilmektedir.

Adım 3: Entropi Değerlerinin Hesaplanması: Normalize edilmiş karar matrisi kullanılarak her bir kriter için entropi değerleri hesaplanmaktadır. Entropi değeri, kriter değerlerindeki belirsizlik düzeyini ifade etmekte olup aşağıdaki eşitlik yardımıyla elde edilmektedir.

$$e_j = -k \sum_{i=1}^n r_{ij} = \ln(r_{ij})$$

Burada k entropi katsayısını göstermekte olup $k=(\ln n)^{-1}$ şeklinde hesaplanmaktadır. e_j ise ilgili kriterin entropi değerini ifade etmektedir.

Adım 4: Farklılaşma Değerlerinin Hesaplanması: Bu aşamada her bir kriter için farklılaşma dereceleri hesaplanmaktadır. Farklılaşma derecesi, kriter değerlerinin alternatifler arasında ne ölçüde ayırt edici olduğunu göstermektedir.

$$d_j = 1 - e_j$$

Burada d_j kriterin farklılaşma derecesini, e_j ise entropi değerini ifade etmektedir. Hesaplanan farklılaşma dereceleri bir sonraki aşamada kriter ağırlıklarının belirlenmesinde kullanılmaktadır.

Adım 5: Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi: Son aşamada kriterlerin ağırlık değerleri hesaplanmaktadır. Entropi yöntemi ile elde edilen ağırlık değerleri aşağıdaki eşitlik yardımıyla belirlenmektedir.

$$w_j = \frac{1 - e_j}{\sum_{j=1}^n (1 - e_j)}$$

Bu eşitlikte w_j kriter ağırlığını ifade etmektedir. Hesaplanan ağırlıkların toplamı 1'e eşit olup her bir kriterin karar sürecindeki göreceli önem düzeyini göstermektedir.

TOPSIS yöntemi (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution), çok kriterli karar verme yaklaşımları arasında yer almakta olup alternatiflerin pozitif ideal çözüme olan yakınlığı ve negatif ideal çözüme olan uzaklığı esas alınarak sıralanmasına dayanmaktadır. Hwang ve Yoon tarafından geliştirilen bu yöntemde temel varsayım, değerlendirme sürecinde kullanılan kriterlerin fayda yönlü olarak artan ya da azalan tek yönlü bir yapıya sahip olmasıdır. Bu çerçevede alternatiflerin performansları belirlenen kriterler doğrultusunda analiz edilmekte ve ideal çözüme göreceli yakınlık düzeylerine göre sıralanmaktadır. TOPSIS yöntemi aşağıda kısaca açıklanan aşamalardan oluşmaktadır (Özer vd., 2010, s. 251; Sun vd., 2017, s. 555):

Adım 1: Karar Matrisinin Normalleştirilmesi: TOPSIS yönteminin ilk aşamasında karar matrisinde yer alan kriter değerleri farklı ölçü birimlerine sahip olduğundan, kriterler arasında karşılaştırılabilirliğin sağlanabilmesi amacıyla normalizasyon işlemi uygulanmaktadır. Bu işlem ile kriter değerleri ölçekten arındırılarak ortak bir yapıya dönüştürülmektedir. Normalleştirilmiş karar matrisi R 'nin bir elemanı olan r_{ij} değeri aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{p=1}^m x_{pj}^2}}$$

Adım 2: Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması: Bu aşamada normalleştirilmiş karar matrisi, her bir kriter için belirlenen ağırlık değerleri kullanılarak ağırlıklandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle normalize edilmiş kriter değerleri ilgili kriterin ağırlık katsayısı ile çarpılmaktadır. Böylece ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi V elde edilmektedir.

$$v_{ij} = w_j r_{ij}$$

Adım 3: Pozitif İdeal ve Negatif İdeal Çözümlerin Belirlenmesi: TOPSIS yönteminde alternatiflerin değerlendirilmesi için iki referans noktası belirlenmektedir. Bunlardan ilki tüm kriterler açısından en iyi değerlerden oluşan pozitif ideal çözüm, diğeri ise en kötü değerleri içeren negatif ideal çözümdür. Fayda kriterleri için en yüksek değerler ideal çözümü oluştururken, maliyet kriterleri için en düşük değerler ideal çözüm olarak kabul edilmektedir. Böylece A^+ pozitif ideal çözümü, A^- ise negatif ideal çözümü temsil etmektedir.

Adım 4: Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması: Bu aşamada her bir alternatifin pozitif ideal çözüme ve negatif ideal çözüme olan uzaklıkları hesaplanmaktadır. Alternatiflerin ideal çözümlerden uzaklıkları genellikle Öklid mesafesi kullanılarak belirlenmektedir. Pozitif ideal çözüme olan uzaklık S_i^+ , negatif ideal çözüme olan uzaklık ise S_i^- ile gösterilmektedir.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Adım 5: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması: Son aşamada her bir alternatifin pozitif ideal çözüme göreli yakınlık değeri hesaplanmaktadır. Bu değer alternatifin negatif ideal çözüme olan uzaklığının, pozitif ve negatif ideal çözümlere olan toplam uzaklığa oranlanması ile elde edilmektedir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}$$

Elde edilen C_i^* değerleri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değerin 1'e yaklaşması alternatifin ideal çözüme daha yakın olduğunu, 0'a yaklaşması ise negatif ideal çözüme daha yakın olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada analiz kapsamına alınan sekiz konaklama işletmesine ait finansal veriler kullanılarak geleneksel finansal oranlar ile nakit akış temelli oranlar hesaplanmıştır. Elde edilen

oranlar doğrultusunda oluşturulan karar matrisi üzerinde öncelikle kriterlerin nesnel ağırlıklarını belirlemek amacıyla Entropi yöntemi uygulanmış, ardından belirlenen ağırlık değerleri kullanılarak işletmelerin finansal performans sıralamalarını ortaya koymak üzere TOPSIS yöntemi gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte karar matrisinin oluşturulması, verilerin normalize edilmesi, kriter ağırlıklarının hesaplanması ve ideal çözümlere göreli yakınlık değerlerinin belirlenmesi aşamaları izlenmiş ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda işletmelerin finansal performansları değerlendirilmiştir. Bir sonraki bölümde gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

4.BULGULAR

Analizin ilk aşamasında, BİST Turizm Endeksi'nde yer alan konaklama işletmelerinin 2020–2024 dönemine ait beş yıllık ortalama geleneksel finansal oranları hesaplanmıştır. Elde edilen değerler, analiz sürecinde kullanılan ilk karar matrisini oluşturmakta olup Çizelge 4 ve Çizelge 5'de sunulmaktadır.

Çizelge 4. Konaklama İşletmelerine İlişkin Geleneksel Finansal Oranlar Karar Matrisi

İŞLETMELER	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
AYCES	0,975	0,654	0,081	-413,419	-0,009	-0,140	-0,003	0,184	0,161	-1,607
AVTUR	7,252	4,322	0,085	0,552	0,092	4,374	0,125	0,119	0,110	0,935
KSTUR	10,345	9,150	0,712	1,203	0,175	0,460	0,139	0,075	0,026	18,883
MAALT	9,691	9,426	0,116	0,064	0,019	-0,513	-0,008	0,314	0,255	-7,376
MARTI	0,392	0,125	0,057	-4,687	0,016	0,338	-0,034	0,536	0,307	0,330
MERİT	3,628	0,062	0,045	3,352	0,022	0,835	0,022	0,044	0,034	1,463
PKENT	1,495	0,667	0,915	11,950	0,222	0,376	0,158	0,242	0,046	14,458
TEKTU	0,745	0,256	0,025	-1,210	-0,022	-1,724	0,007	0,312	0,227	-0,272

Çizelge 5. Konaklama İşletmelerine İlişkin Nakit Akış Temelli Oranlar Karar Matrisi

İŞLETMELER	N1	N2	N3	N4	N5	N6	N7	N8	N9	N10
AYCES	0,661	0,661	0,014	-33,806	0,014	0,163	0,014	0,078	0,092	1,012
AVTUR	1,515	1,515	0,085	0,258	0,016	0,676	0,016	0,163	0,189	0,073
KSTUR	0,621	1,015	0,067	0,101	0,032	-0,177	0,034	0,507	3,657	5,820
MAALT	0,439	0,439	0,173	-0,139	0,019	0,929	0,018	0,117	0,155	4,108
MARTI	-0,727	-0,727	-0,029	3,526	-0,027	-0,524	0,059	-0,095	0,126	-0,801
MERİT	1,518	2,170	0,006	1,554	0,006	0,399	0,006	0,590	2,661	0,631
PKENT	0,890	0,890	0,225	3,217	0,153	0,252	0,186	0,737	4,650	11,702
TEKTU	-0,005	-0,005	-0,000	0,011	0,000	0,054	0,000	0,005	0,010	0,032

Çizelge 4 ve Çizelge 5 birlikte değerlendirildiğinde, konaklama işletmelerinin geleneksel finansal göstergeler ve nakit akış temelli oranlar açısından farklı performans düzeylerine sahip olduğu görülmektedir. Özellikle likidite, kârlılık ve nakit yeterlilik göstergelerinde işletmeler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır.

Karar matrislerinde yer alan farklı birim ve ölçekteki verilerin nesnel biçimde karşılaştırılabilmesi amacıyla normalizasyon işlemi uygulanmış ve elde edilen değerler sırasıyla Çizelge 6 ve Çizelge 7'de sunulmaktadır.

Çizelge 6. Geleneksel Finansal Oranlara İlişkin Normalize Edilmiş Karar Matrisi

İŞLETMELER	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
AYCES	0,059	0,063	0,063	0,000	0,053	0,260	0,161	0,284	0,478	0,220
AVTUR	0,689	0,455	0,068	0,973	0,469	1,000	0,832	0,153	0,299	0,316

KSTUR	1,000	0,971	0,772	0,975	0,809	0,358	0,900	0,063	0,000	1,000
MAALT	0,934	1,000	0,102	0,972	0,170	0,199	0,135	0,548	0,813	0,000
MARTI	0,000	0,007	0,037	0,961	0,157	0,338	0,000	1,000	1,000	0,293
MERİT	0,325	0,000	0,023	0,980	0,184	0,420	0,296	0,000	0,027	0,337
PKENT	0,111	0,065	1,000	1,000	1,000	0,344	1,000	0,404	0,070	0,831
TEKTU	0,036	0,021	0,000	0,969	0,000	0,000	0,216	0,546	0,714	0,271

Çizelge 7. Nakit Akış Temelli Oranlara İlişkin Normalize Edilmiş Karar Matrisi

İŞLETMELER	N1	N2	N3	N4	N5	N6	N7	N8	N9	N10
AYCES	0,618	0,479	0,175	0,000	0,229	0,473	0,075	0,208	0,018	0,145
AVTUR	0,999	0,774	0,449	0,912	0,242	0,826	0,085	0,311	0,039	0,070
KSTUR	0,600	0,601	0,380	0,908	0,331	0,239	0,184	0,724	0,786	0,530
MAALT	0,519	0,403	0,797	0,902	0,256	1,000	0,098	0,255	0,031	0,393
MARTI	0,000	0,000	0,000	1,000	0,000	0,000	0,314	0,000	0,025	0,000
MERİT	1,000	1,000	0,142	0,947	0,187	0,635	0,032	0,824	0,571	0,115
PKENT	0,720	0,558	1,000	0,992	1,000	0,534	1,000	1,000	1,000	1,000
TEKTU	0,321	0,249	0,114	0,906	0,154	0,399	0,000	0,121	0,000	0,067

Çizelge 6 ve Çizelge 7’de sunulan normalize edilmiş değerler, farklı birim ve ölçekteki finansal oranların ortak bir paydada buluşturularak karşılaştırılabilir bir yapıya kavuşturulduğunu göstermektedir. Analiz sürecinin bir sonraki aşamasında, bu verilerin performans üzerindeki önem derecelerini belirlemek amacıyla entropi değerleri, farklılaşma dereceleri ve kriter ağırlıkları Çizelge 8’de yer almaktadır.

Çizelge 8. Kriterlere İlişkin Entropi Değerleri (E_j), Farklılaşma Dereceleri (d_j) ve Ağırlıklar (w_j)

Geleneksel Finansal Oranlar					Nakit Akış Temelli Oranlar				
Kriter	E_j	d_j	w_j (Ağırlık)	Önem Sırası	Kriter	E_j	d_j	w_j (Ağırlık)	Önem Sırası
G1	0,737	0,263	0,118	3	N1	0,908	0,092	0,042	9
G2	0,615	0,385	0,174	2	N2	0,615	0,385	0,177	2
G3	0,581	0,419	0,189	1	N3	0,811	0,189	0,087	5
G4	0,936	0,064	0,029	10	N4	0,935	0,065	0,030	10
G5	0,771	0,229	0,104	4	N5	0,821	0,179	0,082	6
G6	0,867	0,133	0,060	9	N6	0,895	0,105	0,048	8
G7	0,812	0,188	0,085	6	N7	0,660	0,340	0,156	3
G8	0,824	0,176	0,079	7	N8	0,830	0,170	0,078	7
G9	0,787	0,213	0,096	5	N9	0,611	0,389	0,179	1
G10	0,854	0,146	0,066	8	N10	0,736	0,264	0,121	4

Çizelge 8’de sunulan entropi değerleri ve kriter ağırlıkları, konaklama işletmelerinin performans sıralamalarında hangi göstergelerin daha ayırt edici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Geleneksel finansal oranlar grubunda G3 (MDV Devir Hızı) ve G2 (Nakit Oran) en yüksek ağırlık değerlerine sahip kriterler olarak öne çıkarken; G4 (Net İşletme Sermayesi Devir Hızı) ve G6 (Satış Karlılığı) en düşük ağırlığa sahip kriterler olarak belirlenmiştir.

Nakit akış temelli oranlar açısından ise N9 (Nakit / Uzun Vadeli Borç Oranı) ve N2 (Nakit Borç Karşılama Oranı) performans değerlendirmesinde en yüksek ağırlığa sahip kriterler olarak öne çıkarken, N4 (Net İşletme Sermayesinin Nakit Getiri Oranı) ve N1 (İşletme Nakit Akış Oranı) en düşük ağırlıklı kriterler olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu ağırlık katsayıları TOPSIS

analizinin sonraki aşamasında kullanılmış ve işletmelerin ideal çözüme yakınlık katsayıları ile performans sıralamaları Çizelge 9’da sunulmaktadır.

Çizelge 9. Konaklama İşletmelerinin Geleneksel ve Nakit Akış Temelli TOPSIS Performans Skorları ve Sıralama Karşılaştırması

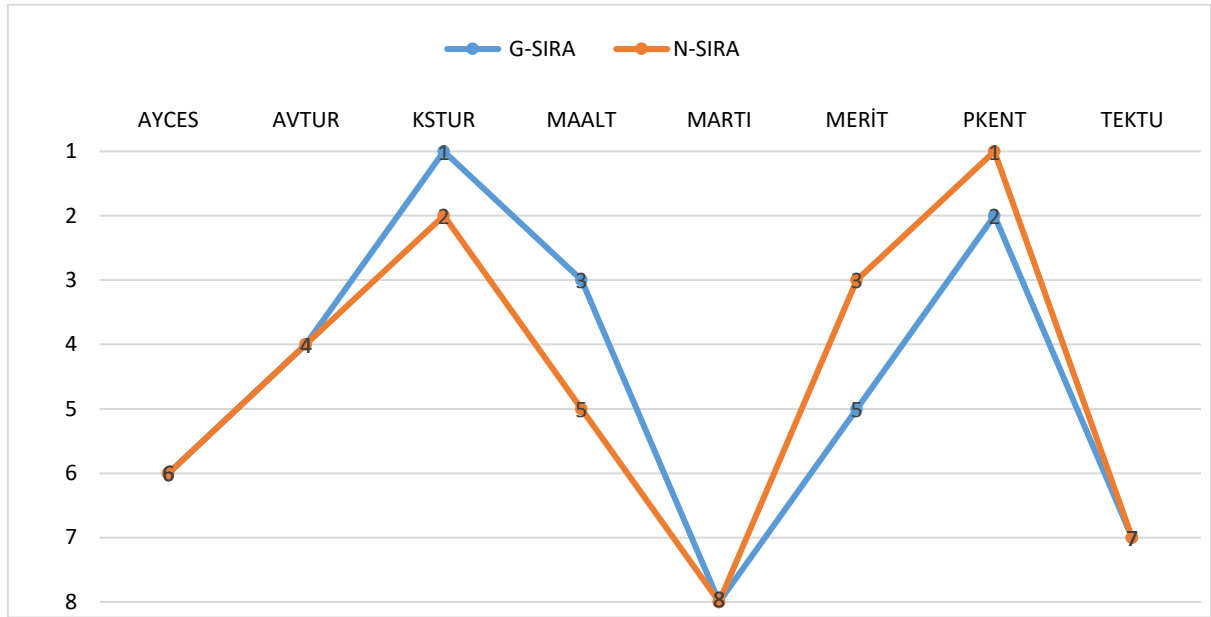
İŞLETMELER	G-Skor (C _G)	G-Sıra	N-Skor (C _N)	N-Sıra	Sıralama Farkı
AYCES	0,212	6	0,252	6	0
AVTUR	0,459	4	0,372	4	0
KSTUR	0,834	1	0,528	2	-1
MAALT	0,474	3	0,322	5	-2
MARTI	0,115	8	0,146	8	0
MERİT	0,324	5	0,498	3	2
PKENT	0,566	2	0,796	1	1
TEKTU	0,155	7	0,157	7	0

Çizelge 9’da sunulan karşılaştırmalı sonuçlar, konaklama işletmelerinde tahakkuk esasına dayalı geleneksel finansal performans ile nakit akış temelli performans arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları, işletmelerin finansal performans sıralamalarının kullanılan oran setine bağlı olarak değişebildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle geleneksel finansal oranlara göre ilk sırada yer alan KSTUR’un nakit akış temelli analizde ikinci sıraya gerilemesi ve üçüncü sıradaki MAALT’ın beşinci sıraya düşmesi görülmektedir. Bu durum, söz konusu işletmelerin tahakkuk esasına dayalı kârlılık ve faaliyet göstergelerinde güçlü bir performans sergilemesine rağmen operasyonel nakit akışı açısından daha sınırlı bir performans gösterebildiğine işaret etmektedir. Konaklama sektöründe bu tür farklılıklar çoğunlukla alacakların tahsil süresinin uzaması, amortisman giderlerinin kârlılık göstergelerini etkilemesi veya operasyonel kârın yenileme ve yatırım harcamalarına yönlendirilmesi gibi faktörlerle açıklanabilmektedir.

Buna karşılık geleneksel finansal oranlara göre ikinci sırada yer alan PKENT’in nakit akış temelli analizde ilk sıraya yükselmesi ve MERİT işletmesinin beşinci sıradan üçüncü sıraya yükselmesi, bu işletmelerin operasyonel nakit yaratma kapasitesinin görece daha güçlü olduğunu göstermektedir. Konaklama sektöründe bu tür bir yükseliş genellikle erken rezervasyon gelirlerinin hızlı biçimde nakde dönüşmesi, etkin alacak yönetimi ve görece düşük finansman yükü ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca nakit akış oranları içerisinde özellikle N9 kriterinin yüksek ağırlığa sahip olması, bu işletmelerin borçlarını operasyonel nakit akışıyla karşılama kapasitesinin güçlü olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu işletmelerin özellikle kriz dönemlerinde finansal dayanıklılık açısından daha avantajlı bir konumda olabileceğine işaret etmektedir.

Bazı işletmelerin her iki analizde de benzer sıralamalarda yer aldığı görülmektedir. AVTUR, AYCES, TEKTU ve MARTI işletmelerinin sıralamalarının büyük ölçüde değişmemesi, tahakkuk esaslı finansal performans ile nakit akış performansının bu işletmelerde birbirine daha yakın bir yapı sergilediğini düşündürmektedir. Özellikle MARTI ve TEKTU işletmelerinin her iki analizde de alt sıralarda yer alması, finansal performans zayıflığının kârlılık göstergeleriyle sınırlı olmadığını operasyonel nakit yaratma kapasitesinin de düşük olabileceği söylenebilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde elde edilen bulgular, konaklama işletmelerinin finansal performansının yalnızca geleneksel finansal oranlar kullanılarak değerlendirilmesinin bazı durumlarda eksik sonuçlar doğurabileceği ifade edilebilmektedir. Nakit akış temelli göstergelerin analize dâhil edilmesi, işletmelerin gerçek finansal gücünü ve borç ödeme kapasitesini daha kapsamlı biçimde ortaya koymakta ve performans sıralamalarında farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu bulgular, konaklama işletmelerinin finansal performansının değerlendirilmesinde tahakkuk esaslı göstergeler ile nakit akış temelli göstergelerin birlikte ele alınmasının daha bütüncül bir analiz imkânı sunduğunu göstermektedir. İşletmelerin finansal performans skorlarındaki bu değişkenlik ve kullanılan oran setine bağlı olarak ortaya çıkan sıralama farklılıkları Görsel 2’de karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Görsel 2. Geleneksel ve Nakit Akış Temelli TOPSIS Performans Sıralamalarının Karşılaştırılması

Görsel 2’deki performans çizgilerinde gözlemlenen sapmalar, konaklama işletmelerinin finansal başarılarının yalnızca tahakkuk esaslı kârlılık göstergeleriyle açıklanamayabileceğini göstermektedir. Operasyonel nakit yönetimi ile desteklenmeyen finansal yapıların performans sıralamalarında gerileme yaşayabildiği grafik üzerinde görülmektedir. Grafikteki çizgiler arasındaki ayrışma derecesi, işletmelerin nakit döngüsü performansındaki farklılıkları yansıtırken; iki çizginin birbirine yakın veya paralel ilerlediği noktalar finansal performans ile nakit yaratma kapasitesinin daha uyumlu bir seyir izlediğini göstermektedir. Bu görsel dağılım, konaklama sektörü gibi talep dalgalanmalarına duyarlı alanlarda nakit akış temelli analizlerin, geleneksel finansal oranlarla elde edilen bulguları tamamlayan önemli bir değerlendirme aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

5.SONUÇ

Konaklama işletmeleri, mevsimsel talep dalgalanmaları, yüksek sabit maliyet yapıları ve hizmet üretiminin sürekliliğini sağlama zorunluluğu nedeniyle finansal yönetim açısından hassas bir yapıya sahiptir. Bu nedenle sektörde faaliyet gösteren işletmelerin finansal

performanslarının değerlendirilmesinde yalnızca tahakkuk esasına dayalı finansal göstergelerin kullanılması bazı durumlarda işletmelerin gerçek finansal durumunu tam olarak yansıtmayabilmektedir. Özellikle operasyonel faaliyetlerden elde edilen nakit akışlarının işletmelerin borç ödeme kapasitesi ve finansal sürdürülebilirliği üzerindeki belirleyici rolü dikkate alındığında, nakit akış temelli göstergelerin performans analizlerinde önemli bir tamamlayıcı unsur olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada BIST Turizm Endeksi'nde yer alan sekiz konaklama işletmesinin 2020–2024 dönemine ait finansal performansları, geleneksel finansal oranlar ve nakit akış temelli oranlar kullanılarak Entropi temelli TOPSIS yöntemi aracılığıyla analiz edilmiştir. COVID-19 pandemisinin sektörel finansal göstergeler üzerindeki dönemsel etkilerini dengelemek amacıyla analizler beş yıllık aritmetik ortalamalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Böylece konaklama işletmelerinin finansal performansının farklı oran setleri kullanıldığında nasıl değişebildiği karşılaştırmalı bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

Alan yazın incelendiğinde turizm işletmelerinin finansal performansını değerlendiren çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, geleneksel finansal oranlar ile nakit akış temelli oranların birlikte ele alınarak performans sıralamalarının karşılaştırıldığı çalışmaların görece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle çalışma, konaklama işletmelerinin finansal performansının değerlendirilmesinde kullanılan oran setinin sonuçlar üzerindeki etkisini ortaya koyarak alan yazına katkı sağlamaktadır.

Elde edilen bulgular, konaklama işletmelerinin finansal performans sıralamalarının kullanılan finansal oran setine bağlı olarak değişebildiğini göstermektedir. Geleneksel finansal oranlara göre yapılan sıralamada ilk sırada yer alan KSTUR işletmesinin nakit akış temelli analizde ikinci sıraya gerilemesi ve PKENT işletmesinin nakit akış temelli analizde ilk sıraya yükselmesi çalışmanın dikkat çekici bulgularından biridir. Benzer şekilde MERİT işletmesinin nakit akış odaklı analizde sıralamada yükselmesi, bazı işletmelerin muhasebe kârlılığı açısından görece sınırlı görünmesine rağmen operasyonel nakit yaratma kapasitesi bakımından daha güçlü bir finansal yapı sergileyebildiğini göstermektedir. Bu bulgular, tahakkuk esasına dayalı kârlılık göstergeleri ile işletmelerin gerçek nakit yaratma kapasitesi arasında önemli farklılıklar bulunabileceğine işaret etmektedir.

Entropi ağırlıklandırma sonuçlarına göre geleneksel finansal oranlar içerisinde MDV Devir Hızı (G3) ve Nakit Oran (G2) kriterlerinin performans sıralamalarında en belirleyici kriterler olduğu görülmüştür. Nakit akış temelli oranlar açısından ise Nakit / Uzun Vadeli Borç Oranı (N9) ve Nakit Borç Karşılama Oranı (N2) en yüksek ağırlık değerlerine sahip kriterler olarak öne çıkmıştır. Bu sonuçlar, konaklama işletmelerinin finansal performansının değerlendirilmesinde satış hacmi veya muhasebe kârlılığı gibi göstergelerin yanı sıra işletme faaliyetlerinden elde edilen nakdin borç yükümlülüklerini karşılama kapasitesinin de önemli bir performans göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular alan yazında yer alan bazı çalışmaların (Günay ve Ecer, 2020; Gürkan ve Büyükkatak, 2021; Sakarya ve Akkuş, 2015) sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Özellikle geleneksel finansal oranlar ile nakit akış temelli oranların işletmelerin finansal performans sıralamalarında farklı sonuçlar üretebildiğini ortaya koyan araştırmalarla benzer bulgulara

ulaşılmıştır. Bu durum, finansal performans analizlerinde kullanılan oran setinin sonuçlar üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Gelecek araştırmalarda analiz kapsamı genişletilerek Türkiye’de faaliyet gösteren daha geniş bir turizm işletmesi örneklemini incelenebilir. Ayrıca TOPSIS yöntemi yanında VIKOR, ARAS veya EDAS gibi farklı çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçların karşılaştırılması önerilebilir. Bunun yanı sıra turizm sektörünün farklı alt alanlarında faaliyet gösteren işletmeler (havayolu taşımacılığı, seyahat acenteleri veya yiyecek-içecek işletmeleri gibi) üzerinde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı çalışmalar, turizm sektöründeki nakit döngüsü dinamiklerinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak bu çalışma, konaklama işletmelerinde finansal performans sıralamalarının kullanılan finansal oran setine bağlı olarak değişebildiğini ortaya koymakta ve nakit akış temelli göstergelerin geleneksel finansal oranlara dayalı performans analizlerini tamamlayan önemli bir değerlendirme aracı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda finansal performans analizlerinde kullanılan oran setinin işletmelerin performans sıralamalarını önemli ölçüde etkileyebileceği ve konaklama işletmelerinin finansal performans değerlendirmelerinde nakit akış temelli göstergelerin dikkate alınmasının daha kapsamlı bir analiz yapılmasına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acer, A. ve Kalender, S. (2020). Antrepoların performansının Entropi ve TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (65), 1-20.
- Akgüç, Ö. (2013). *Mali tablolar analizi*. Avcıol Basım Yayın.
- Apan M. ve Öztel, A. (2020). Bütünleşik entropi-edas yöntemi ile nakit akım odaklı finansal performans analizi: Bist Orman, Kâğıt, Basım Endeksi’nde işlem gören firmaların 2011-2018 dönem verisinden kanıtlar. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 22(1), 170-184.
- Arsu, T. ve Ayçin, E. (2020). BIST lokanta ve oteller sektöründeki turizm işletmelerinin finansal performanslarının MACBETH ve EDAS yöntemleri ile incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 156-178.
- Ayaydın, H., Pala, F. ve Ulutaş, Ş. (2019). Borsa İstanbul’da işlem gören turizm firmalarının finansal performanslarının değerlendirmesi: AHS ve VIKOR yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 311-320.
- Bakır, M. ve Atalık, Ö. (2018). Entropi ve Aras yöntemleriyle havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 617-638. <https://doi.org/10.20491/isarder.2018.410>
- Bilici, N. (2019). Turizm sektörünün finansal performansının oran analizi ve TOPSİS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 173-194.
- Bodur, G. (2016). *Nakit akış tabloları ile kredi analizi*. Bankacılık Akademisi Yayınları.
- Bozkır, B. ve Ataman Gökçen, B. (2023). BİST perakende şirketlerinin TMS 7 nakit akış tablosu kapsamında finansal performanslarının GRİ ilişkisel analiz yöntemi ile ölçülmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 25(2), 236-255. <https://doi.org/10.31460/mbdd.1149326>

Çömlekçi, İ. (2025). Turizm işletmelerinin finansal performansının entropi temelli TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 22(1), 6-23. <https://doi.org/10.24010/soid.1479270>

Çiftçi, H. N., Yıldırım, S. K. Ve Yıldırım, B. F. (2021). Nakit akış oranlarına dayalı finansal performansların kombine uzlaşık çözüm yöntemi ile analizi: BİST’te işlem gören enerji firmaları üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 207-224.

Elmas, B. (2019). *Finansal tablolar analizi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Erdoğan, M. ve Yamaltdınova, A. (2018). Borsa İstanbul’a kayıtlı turizm şirketlerinin 2011-2015 dönemi finansal performanslarının TOPSİS ile analizi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 19-36. <https://doi.org/10.17541/optimum.335722>

Ergül, N. (2014). BİST-Turizm sektöründeki şirketlerin finansal performans analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 325-340.

Günay, F. ve Ecer, F. (2020). Cash flow based financial performance of Borsa İstanbul tourism companies by entropy-mairca integrated model. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 5(1), 29-38. <https://doi.org/10.31822/jomat.742022>

Gürkan, S. ve Büyükkatak, E. (2021). Nakit akış oranları bazlı finansal performans analizi: Bist kimya petrol plastik endeks şirketleri üzerine bir araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 13(1), 51-71.

İş Yatırım, <https://www.isyatirim.com.tr/tr-tr/analiz/hisse/Sayfalar/Temel-Degerler-Ve-Oranlar.aspx?sektor=0046#page-1> (Erişim Tarihi: 16.02.2026)

Kamu Aydınlatma Platformu, <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler> (Erişim Tarihi: 16.02.2026)

Kaplanoglu, E. (2018). ARAS ve COPRAS yöntemleriyle nakit akışına dayalı performans ölçümü: BIST kimya, petrol, kauçuk ve plastik ürünler sektöründe bir uygulama. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 11(2), 153-184.

Karakaş, A. ve Öztel, A. (2020). BİST’de Yer alan turizm işletmelerinin finansal performanslarının Entropi Tabanlı TOPSIS yöntemi ile belirlenmesi: Bir Python uygulaması. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 543-562.

Karapınar, A. ve Aykoğlu Zaif, F. (2013). *Finansal analiz uluslararası finansal raporlama standartları ile uyumlu*. Gazi Kitabevi.

Özçelik, H. ve Kandemir, B. (2015). BİST’de işlem gören turizm işletmelerinin TOPSİS yöntemi ile finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Balıkesir üniversitesi sosyal Bilimler enstitüsü dergisi*, 18(33), 97-114. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.645449>

Özer, A., Öztürk, M. Ve Kaya, A. (2010). İşletmelerde etkinlik ve performans ölçmede VZA, kümeleme ve TOPSIS analizlerinin kullanımı: İMKB işletmeleri üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 233-260. <https://izlik.org/JA53ZT53DP>

Paksoy, Ö. B. (2024). Nakit akış rasyolarına dayalı finansal performans analizi: BİST sürdürülebilirlik endeksi örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 768-787. <https://doi.org/10.18506/anemon.1415114>

Sakarya, Ş. ve Akkuş, H. T. (2015). Finansal performansın ölçülmesinde geleneksel oranlar ile nakit akım oranlarının karşılaştırmalı analizi: bist çimento şirketleri üzerine topsis yöntemi ile bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 109-123.

Sakarya, Ş. ve İlkdoğan, S. (2022). Bist bilişim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının nakit akış oranları kapsamında Critic temelli TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi (PIAR)*, 9(2), 421-445. <https://doi.org/10.47097/piar.1173015>

Sariaslan, H. ve Erol, C. (2008). *Finansal yönetim*. Siyasal Kitapevi.

Sun, L. Y., Miao, C. L. ve Yang, L. (2017). Ecological-economic efficiency evaluation of green technology innovation in strategic emerging industries based on entropy weighted TOPSIS method. *Ecological indicators*, 73, 554-558.

Soy Temür, A. ve Tulum, S. (2022). BIST teknoloji işletmelerinin nakit akış oranlarına dayalı critic ağırlıklandırılmış CoCoSo yöntemi ile finansal performans analizi. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 383-401. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1074295>

Temür, A. S. (2022). Borsa İstanbul Turizm Endeksi (XTRZM) firmalarının Entropi temelli ARAS, COPRAS VE TOPSIS yöntemleri ile finansal performans analizi. *Verimlilik Dergisi*, (2), 183-212. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.907897>

Temür, A. S. (2022). Turizm işletmelerinin Covid-19 öncesi ve Covid-19 sürecindeki finansal performanslarının Entropi Temelli Edas, Topsis ve Waspa yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 427-461. <https://doi.org/10.55179/dusbed.1024694>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2026, <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr> (Erişim Tarihi: 18.02.2026)

Tutar, H., Ay, G. ve Şahin, M. (2025). Financial Performance Analysis of Companies in the Stock Exchange Istanbul Tourism Index. *Journal of Tourism, Sustainability and Well-being*, 13(1), 36-54. <https://doi.org/10.34623/78wh-ax35>

Tutkavul, K. (2018, Haziran). Nakit akış oranları temelinde nakit akış tablosunun finansal analizi: otomotiv sektöründe bir uygulama. Conference: 3rd Eurasian Conference On Language And Social Sciences, Antalya, Türkiye.

Wu, P., Chang, C. C., Shieh, G. S., Lin, C. C., Shiau, A. L., & Wu, C. L. (2008). Oct-3/4 expression reflects tumor progression and regulates motility of bladder cancer cells. *Cancer research*, 68(15), 6281-6291. <https://doi.org/10.1158/0008-5472.CAN-08-0094>

Vance, J. (06.02.2025). Preferref CFO, <https://preferredcfo.com/insights/overcoming-financial-challenges-in-the-hospitality-industry> (Erişim Tarihi: 22.02.2026)

Vargün, H. ve Uygurtürk, H. (2016). Finansal performans ölçüm aracı olarak nakit akım odaklı finansal analiz: İnşaat ve bayındırlık sektörü üzerine bir uygulama. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 358- 369.

Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W., ve Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information entropy–A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451

SİYASAL PAZARLAMA BAĞLAMINDA İDEOLOJİK KİMLİK YOĞUNLUĞU: KÜLTÜREL SERMAYENİN SEÇMEN DAVRANIŞINA ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Esat SAYGIN

Yüksek İhtisas Üniversitesi

esat.saygin@yuksekihtisas.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-2784-2630>

Prof. Dr. Metehan TOLON

Ankara Hacı bayram Veli Üniversitesi

metehan.tolon@hbv.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-0832-3632>

ÖZET

Siyasal pazarlama literatüründe seçmen davranışı çoğu zaman tüketici davranışına benzer biçimde ele alınmakta; siyasal partiler ve liderler ise rekabet eden markalar olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede seçmenlerin karar verme süreçleri çoğunlukla sosyolojik faktörler, ideolojik bağlılıklar, parti kimliği veya rasyonel tercih modelleri üzerinden açıklanmaktadır. Ancak seçmenlerin sahip oldukları sosyoekonomik ve kültürel sermaye kaynaklarının siyasal kimlik oluşumu ve oy verme davranışları üzerindeki etkisi görece sınırlı biçimde incelenmiştir. Pierre Bourdieu'nün kültürel sermaye yaklaşımından hareketle bireylerin eğitim düzeyi, kültürel etkinliklere katılımı ve okuma alışkanlıkları gibi kültürel faaliyetlerinin siyasal kimlik yoğunluğu ve oy verme yaklaşımları üzerinde etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu araştırmanın amacı, seçmenlerin sahip oldukları kültürel sermaye tür ve düzeylerinin ideolojik kimlik yoğunluğu üzerindeki etkisini incelemek ve ideolojik kimlik yoğunluğunun oy verme yaklaşımları ile olan ilişkisini analiz etmektir. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış ve verilerin analizinde betimsel istatistikler, t-testi, ANOVA, korelasyon analizi ve PROCESS makro yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 828 seçmenden oluşmaktadır.

Bulgular, kültürel sermaye düzeylerinin seçmenlerin ideolojik kimlik yoğunluğu ve oy verme yaklaşımları ile anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kültürel sermaye düzeyi arttıkça seçmenlerin siyasal kimlikleriyle kurdukları özdeşleşme biçimlerinin ve karar verme yaklaşımlarının farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuç, siyasal pazarlama açısından seçmenlerin yalnızca ideolojik veya demografik değişkenlere göre değil, kültürel sermaye düzeylerine göre de farklı iletişim ve ikna stratejilerine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Dolayısıyla siyasal kampanya mesajlarının ve iletişim kanallarının seçmenlerin kültürel sermaye profilleri dikkate alınarak yeniden konumlandırılması daha etkili siyasal pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmaların, kültürel sermaye türleri ve düzeylerine göre farklılaşan siyasal ikna süreçleri ve retorik stratejileri üzerine odaklanması literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Pazarlama, Kültürel Sermaye, İdeolojik Kimlik Yoğunluğu, Seçmen Davranışı.

IDEOLOGICAL IDENTITY INTENSITY IN THE CONTEXT OF POLITICAL MARKETING: THE IMPACT OF CULTURAL CAPITAL ON VOTER BEHAVIOR

Öğr. Gör. Dr. Esat SAYGIN

Yüksek İhtisas Üniversitesi

esat.saygin@yuksekihtisas.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-2784-2630>

Prof. Dr. Metehan TOLON

Ankara Hacı bayram Veli Üniversitesi

metehan.tolon@hbv.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-0832-3632>

ABSTRACT

In the political marketing literature, voter behavior is often treated similarly to consumer behavior; political parties and leaders are considered as competing brands. Within this framework, voters' decision-making processes are mostly explained through sociological factors, ideological affiliations, party identity, or rational preference models. However, the impact of voters' socioeconomic and cultural capital resources on political identity formation and voting behavior has been relatively limitedly studied. Based on Pierre Bourdieu's cultural capital approach, it is considered that individuals' cultural activities, such as education level, participation in cultural events, and reading habits, can influence political identity intensity and voting approaches.

The aim of this research is to examine the effect of voters' cultural capital levels on ideological identity intensity and to analyze the relationship between ideological identity intensity and voting approaches. A quantitative method was used in the research, and descriptive statistics, t-test, ANOVA, correlation analysis, and PROCESS macro methods were used in the analysis of the data. The sample of the research consisted of 828 voters.

The findings reveal that cultural capital levels show significant relationships with voters' ideological identity intensity and voting approaches. Specifically, as cultural capital levels increase, the ways in which voters identify with their political identities and their decision-making approaches differ. This result indicates that, from a political marketing perspective, voters need different communication and persuasion strategies not only based on ideological or demographic variables, but also on their cultural capital levels. Therefore, repositioning political campaign messages and communication channels by considering voters' cultural capital profiles can contribute to the development of more effective political marketing strategies. For this reason, future studies focusing on political persuasion processes and rhetorical strategies that differ according to cultural capital types and levels can make significant contributions to the literature.

Keywords: Political Marketing, Cultural Capital, Ideological Identity Intensity, Voter Behavior, Political Identity

KÜLTÜREL SERMAYE BAĞLAMINDA GÖSTERİŞÇİ TÜKETİMİN PSİKOLOJİK DİNAMİKLERİ: İÇSELLEŞME PARADOKSU GÜÇSÜZLÜK TELAFİSİNİN BİR YANSIMASI MIDIR?

Öğr. Gör. Dr. Esat SAYGIN

Yüksek İhtisas Üniversitesi

esat.saygin@yuksekihtisas.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-2784-2630>

ÖZET

Bu araştırma, bireylerin sahip oldukları ekonomik sermaye ile kültürel sermayenin farklı türleri arasındaki dengesizlikten doğan statü kaygısının gösterişçi tüketim davranışlarına nasıl yansıyabileceğini incelemektedir. Araştırmada Pierre Bourdieu'nun kültürel sermaye kuramından hareketle nesneleşmiş sermaye, içselleşmiş sermaye ve kurumsallaşmış sermaye arasındaki asimetrisinin tüketim tarzları üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, tüketim davranışlarının yalnızca rasyonel ekonomik ihtiyaçlardan değil, aynı zamanda psikolojik telafi mekanizmalarından da etkilenebileceğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda literatüre “İçselleşme Paradoksu” kavramı ampirik olarak test edilmekte ve gösterişçi tüketimde güçsüzlük ve özgüvensizlik telafisine dayalı modellerin teorik temelleri tartışılmaktadır.

Araştırmada sosyal arzu edilebilirlik yanlılığını azaltmak amacıyla üç aşamalı açıklayıcı sıralı karma yöntem tasarımı kullanılmıştır. İlk aşamada 2215 müşteri harcama verisinden oluşan CRM veri seti analiz edilmiştir. Gösterişçi tüketim eğilimi için altın ve mücevher harcamaları, içselleşmiş kültürel sermaye için şarap tüketimi ve dışsal onay arayışı için web sitesi ziyaret sıklığı literatür temelli varsayımlar doğrultusunda davranışsal vekil değişkenler olarak modellenmiştir. Araştırmanın ikinci ve üçüncü aşamalarında ise dijital platformlarda yer alan gösterişçi tüketim tartışmaları netnografik tematik içerik ve söylem analizi yöntemleriyle incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, kurumsallaşmış kültürel sermaye düzeyi düşük bireylerin statü kaygısını telafi etmek amacıyla nesneleşmiş gösterişçi tüketime yönelme eğiliminde olduklarına yordanmaktadır. Ayrıca doktora düzeyindeki bireyler arasında keşfedici nitelikte bir “İçselleşme Paradoksu” tespit edilmiştir. Bu durum, yüksek formel eğitimin her zaman içselleşmiş kültürel sermayeye dönüşmediğini ve bazı bireylerin bu eksikliği gösterişçi tüketim ve dışsal onay arayışı yoluyla telafi etmeye çalıştığını göstermektedir.

Sonuç olarak araştırma, gösterişçi tüketimin yalnızca ekonomik refahın bir göstergesi değil, aynı zamanda bireylerin sosyo-kültürel eksikliklerini güçsüzlüklerini telafi etmeye yönelik psikolojik bir savunma mekanizması olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gösterişçi Tüketim, Telafi Edici Tüketim, Kültürel Sermaye, Statü Kaygısı

**THE PSYCHOLOGICAL DYNAMICS OF CONSPICUOUS CONSUMPTION
WITHIN THE CONTEXT OF CULTURAL CAPITAL: IS THE INTERNALIZATION
PARADOX A REFLECTION OF POWERLESSNESS COMPENSATION?**

Öğr. Gör. Dr. Esat SAYGIN

Yüksek İhtisas Üniversitesi

esat.saygin@yuksekihtisas.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-2784-2630>

ABSTRACT

This research examines how status anxiety, stemming from the asymmetry that may arise between individuals' economic capital and the sub-dimensions of cultural capital (institutionalized and internalized capital), can be reflected in conspicuous consumption behaviors. The main objective of the study is to decipher how desires in consumption behaviors undergo formal change through psychological compensation mechanisms rather than rational choices arising from real needs. In this context, a predictive model that will introduce the concept of "Internalization Paradox" to the literature has been empirically tested; and the foundations for a proposed "Self-Confidence Compensation Model in Conspicuous Consumption" have been laid for the future.

A three-stage explanatory sequential mixed methods design was used in the research to reduce social desirability bias. First, a CRM dataset consisting of 2215 customer spending data points was analyzed. Gold and jewelry expenditures were modeled as behavioral proxy variables for objectified conspicuousness, wine consumption for internalized cultural capital, and website visit frequency for seeking external validation, based on literature-based assumptions. In the second and third stages, discussions regarding conspicuous consumption reflexes and status symbols on digital platforms were examined using netnographic thematic content and qualitative discourse analysis methods.

Quantitative findings predict that individuals with low levels of institutionalized cultural capital tend to compensate for status anxiety through objectified conspicuous consumption. Additionally, an exploratory "Internalization Paradox" was identified among individuals at the doctoral level. This finding suggests that institutionalized capital acquired through the highest level of formal education does not always translate into internalized cultural capital; consumers with low internalized capital compensate for this deficiency through seeking external validation and consuming objectified status.

In conclusion, the study shows that conspicuous consumption is not only an indicator of well-being but can also be a psychological defense mechanism to mask individuals' socio-cultural deficiencies.

Keywords: Conspicuous Consumption, Compensatory Consumption, Cultural Capital, Status Anxiety

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM REFLEKSİVİTE PLANLARIYLA UMUTSUZLUK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

BÜŞRA NUR DEMİR

Samsun-Ondokuz Mayıs Üniversitesi

busranurdemir35@gmail.com- 0009-0000-8021-5594

PROF. DR. SEHER BALCI ÇELİK

Samsun-Ondokuz Mayıs Üniversitesi

sbalci@omu.edu.tr-0000-0001-9506-6528

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde yaşam planı refleksivitesi ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Günümüzün hızlı değişen sosyal ve ekonomik koşulları, özellikle üniversite öğrencilerinin gelecek planlarını ve psikolojik iyi oluşlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle bireylerin yaşamlarına ilişkin farkındalıklarını artıran refleksivite ile geleceğe yönelik olumsuz beklentileri ifade eden umutsuzluk arasındaki ilişkinin incelenmesi önemli görülmektedir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Çalışma grubunu Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi'nde öğrenim gören ve gönüllülük esasına göre araştırmaya katılan toplam 363 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Yaşam Planı Refleksivite Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson korelasyon analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Araştırma bulguları, üniversite öğrencilerinin yaşam planı refleksivite düzeyleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna göre öğrencilerin refleksivite düzeyleri arttıkça umutsuzluk düzeylerinin azaldığı belirlenmiştir. Ayrıca yaşam planı refleksivitesinin cinsiyet, fakülte ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği; buna karşın umutsuzluk düzeyinin cinsiyete göre farklılaştığı ve erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinde refleksivite becerisinin geliştirilmesinin umutsuzluk düzeylerinin azaltılmasında önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: refleksivite, yaşam planı refleksivitesi, umutsuzluk, üniversite öğrencileri, psikolojik iyi oluş

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the relationship between life plan reflexivity and hopelessness levels among university students. Today's rapidly changing social and economic conditions significantly affect the future plans and psychological well-being of university students in particular. Therefore, examining the relationship between reflexivity, which increases individuals' awareness of their lives, and hopelessness, which expresses negative expectations about the future, is considered important. The research was conducted using a descriptive and correlational survey model, a quantitative research method. The study group consisted of a total of 363 university students studying at the Faculty of Education and the Faculty of Engineering at Ondokuz Mayıs University, who participated in the research on a voluntary basis. The Personal Information Form, the Life Plan Reflexivity Scale, and the Beck Hopelessness Scale were used as data collection tools. Pearson correlation analysis, independent samples t-test, and one-way analysis of variance (ANOVA) were applied in the analysis of the data. The research findings showed a negative, moderate, and significant relationship between the life plan reflexivity levels and hopelessness levels of university students. Accordingly, it was determined that as the students' reflexivity levels increased, their hopelessness levels decreased. Furthermore, it was concluded that life plan reflexivity did not show a significant difference according to gender, faculty, and class level; however, the level of hopelessness differed according to gender, with male students having higher levels of hopelessness than female students. These findings suggest that improving reflexivity skills in university students can play an important role in reducing levels of hopelessness.

Keywords: reflexivity, life plan reflexivity, hopelessness, university students, psychological well-being

1.Giriş

Günümüz toplumunda hızla değişen sosyal ve ekonomik koşullar, bireylerin yaşamlarına yönelik tutumlarını ve gelecek planlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle üniversite öğrencileri, akademik başarı, ekonomik zorluklar ve gelecek kaygısı gibi sorunlarla sıkça karşılaşmaktadırlar. Bireylerin yaşamlarına dair yaptıkları planlarda kendi duygu ve düşüncelerinin farkında olarak karar vermeleri ve kendilerini değerlendirme becerileri geliştirmeleri, önemli bir psikolojik avantaj sağlamaktadır (Demirtepe Saygılı, 2021) Bu noktada refleksivite kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Refleksivite kavramı, bireyin kendi düşünce, duygu ve davranışlarını eleştirel bir şekilde değerlendirme ve anlamlandırma kapasitesi olarak tanımlanır. Refleksivite, bireyin yaşantılarına ilişkin farkındalığını artırarak, karar alma süreçlerinde aktif bir rol oynamasını

sağlar (Demirtepe Saygılı, 2021). Giddens’a (2010) göre, modern toplumun hızlı değişen yapısı karşısında bireyler, yaşamlarını sürekli gözden geçirip yeniden şekillendirme ihtiyacı hissederler. Bu bağlamda refleksivite, bireyin toplumsal, kültürel ve kişisel faktörlerle olan etkileşimini sürekli olarak sorgulamasını ve bu sayede yaşamına yön vermesini mümkün kılar (Gün & Kolukırk, 2022).

Refleksivite, özellikle üniversite öğrencileri için yaşam planlamasında önemli bir psikolojik araç olarak kabul edilmektedir. Öğrenciler, karşılaştıkları belirsizlik ve risk durumlarında refleksif düşünme becerilerini kullanarak kendi yaşamlarına daha bilinçli bir şekilde yön verebilirler. Modern yaşamda bireylerin, geleneksel normlardan bağımsız olarak kendi yol haritalarını çizebilmeleri, onların yaşam doyumlarını ve psikolojik iyi oluşlarını artırıcı bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Özkan, 2012)

Umutsuzluk, bireyin geleceğe yönelik olumlu beklentilerinin azalması ve amaçlarına ulaşma konusundaki inancının zayıflaması ile karakterize edilen bir psikolojik durumdur. Beck’e (1963) göre, umutsuzluk; bireyin başarısızlıklarını hiçbir zaman aşamayacağına, problemlerini çözemeyeceğine inanması ve geleceğe dair olumsuz beklentiler geliştirmesiyle ortaya çıkar (akt. Şanlı Kula & Saraç, 2017). Umutsuzluk, sıklıkla motivasyon kaybı, karamsarlık, sosyal çekilme ve depresif belirtilerle birlikte görülür (Çelik, Sanberk & Deveci, 2017).

Kuramsal olarak, umutsuzluk kavramı bireyin yaşamındaki olumsuzlukları nasıl değerlendirildiğiyle ve geleceğe dair umutlarını nasıl şekillendirdiğiyle ilgilidir. Özellikle üniversite öğrencilerinde, akademik zorluklar, ekonomik sorunlar, toplumsal baskılar ve gelecek kaygısı gibi faktörler umutsuzluk düzeylerini artırabilmektedir. Üniversite eğitiminin getirdiği yeni sorumluluklar ve toplumsal beklentiler karşısında, bazı öğrenciler umutsuzluk hissine daha yatkın hale gelmektedir (Şanlı Kula & Saraç, 2017).

Üniversite öğrencileriyle yapılan araştırmalar, refleksivite ve umutsuzluk kavramlarının psikolojik iyi oluşla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin, Şanlı Kula ve Saraç’ın (2017) Ahi Evran Üniversitesi öğrencileriyle yaptığı araştırmada, öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin cinsiyet, fakülte/yüksekokul, aile tutumu ve ekonomik durum gibi değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle ekonomik güçlükler ve gelecek kaygısının umutsuzluk düzeyini yükselttiği bulunmuştur.

Çelik, Sanberk ve Deveci (2017) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise, psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk düzeylerinin yaşam doyumu üzerinde önemli bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Yaşam doyumu ile psikolojik dayanıklılık arasında pozitif, umutsuzluk ile yaşam doyumu arasında ise negatif yönde bir ilişki saptanmıştır.

Ayrıca, Gün ve Kolukırk’ın (2022) çalışmasında, COVID-19 pandemisi gibi toplumsal krizlerin bireylerde belirsizlik, risk algısı ve toplumsal kırılganlıkları artırdığı; bu ortamda refleksivitenin, bireylerin değişen koşullara uyum sağlamasında önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Özkan’ın (2012) modern sanat üzerinden ele aldığı çalışmada ise, bireyin

kendini ve yaşamını refleksif biçimde yeniden inşa etmesinin, toplumsal ve bireysel dönüşüm süreçlerine katkı sunduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak, literatürde refleksivite düzeyi yüksek bireylerin belirsizlik ve stresle baş etme konusunda daha başarılı oldukları; umutsuzluk düzeyi yüksek bireylerin ise psikolojik iyi oluşlarının ve yaşam doyumlarının daha düşük olduğu bulgulanmaktadır.

Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinde yaşam refleksivitesi ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, gençlerin psikolojik iyi oluşunu artırmaya yönelik uygulamalar açısından önem arz etmektedir.

Bu nedenle de bu gerçekleştirilecek olan bu araştırmada üniversite öğrencilerinde umutsuzluk ile refleksivite durumları incelenecektir. Bu araştırmanın sonuçları, üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeyleri ile yaşam refleksivite planlarının arasında bir ilişkinin olup olmadığı, var ise ne düzeyde olduğu ortaya konulacaktır. Üniversite öğrencilerinde yaşam refleksivite planları ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, hem akademik hem de psikolojik iyilik hali açısından önemli sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmektedir.

2.Problemler:

Araştırmanın temel problemi: “Üniversite öğrencilerinde yaşam refleksivite planlarıyla umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?”

Araştırmanın alt problemleri: Refleksivite planları ve umutsuzluk düzeyi cinsiyet, fakülte ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

3.Yöntem

Araştırma Modeli: Çalışmada yaşam refleksivite planlarıyla umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma betimsel (ilişkisel) modelde tasarlanmıştır.

Araştırma Grubu: Araştırmanın evrenini Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma grubunu oluşturan katılımcıların %43,5’i kadın (n=158), %56,5’i erkektir (n=205). Öğrencilerin %41’i eğitim, %59’u mühendislik fakültesinde öğrenim görmekte; sınıf düzeylerine göre ise 1. sınıf öğrencileri 61 (% 16,8), 2. sınıf öğrencileri 88 (% 24,2), 3. sınıf öğrencileri 118 (% 32,5) ve 4. sınıf öğrencileri 96 (% 26,4) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

		N	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	158	43,5
	Erkek	205	56,5
Fakülte	Eğitim	149	41
	Mühendislik	214	59
Sınıf Düzeyi	1	61	16,8
	2	88	24,2
	3	118	32,5
	4	96	26,4
Toplam		363	100

4. Veri Toplama Araçları ve Süreci: Katılımcılara ilk olarak kişisel bilgi formu (yaş, cinsiyet, fakülte, sınıf vb. verileri içeren araştırmacı tarafından hazırlanan form) uygulanmıştır. Ardından Di Fabio vd. (2018) tarafından geliştirilen Yaşam Planı Refleksivite Ölçeği verilmiştir. Ölçeğin puanı arttıkça öğrencinin yaşam planlarında daha fazla refleksiviteye sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Beck ve diğerleri (1974) tarafından geliştirilen Beck Umutsuzluk Ölçeği uygulanmış, yüksek puanın yüksek umutsuzluk düzeyini gösterdiği kabul edilmiştir. Ölçekler sınıflarda yüz yüze uygulanarak veriler toplanmıştır.

Verilerin Analizi: Toplanan veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Verilerin sağlıklı dağılımı varsayımı doğrultusunda korelasyon, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yöntemleri kullanılmıştır.

5. Bulgular

Yaşam Planı Refleksivitesi ile Umutsuzluk Arasındaki İlişki: Üniversite öğrencilerinin yaşam refleksivite planları ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları Çizelge 2’de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre yaşam refleksivite planları ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönde, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = -0,404$, $p < .001$) Bu bulgu, yaşam refleksivite puanları arttıkça umutsuzluk düzeylerinin azaldığını göstermektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Yaşam Refleksivite Planı ile Umutsuzluk Arasındaki İlişki

		Yaşam Refleksivite Planı	Umutsuzluk
Yaşam Refleksivite Planı	Pearson Correlation	1	-,404
Umutsuzluk	Pearson Correlation	-,404	1

Cinsiyet Gruplarına Göre Analizler: Yaşam refleksivite planları cinsiyetine göre incelenmiştir. Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Çizelge 3’te verilmiştir. Çizelge 3’e göre kadın ve erkek öğrencilerin yaşam refleksivite planları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır($t=0,641$, $p = .522$).

Çizelge 3. Yaşam Refleksivite Planının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

	Cinsiyet	n	X	S.s	t	p
Yaşam Refleksivite Planı	Kadın	158	55,81	8,79	.641	.522
	Erkek	205	55,23	8,37		

Umutsuzluk düzeyleri cinsiyete göre incelendiğinde ise, yapılan t-testi sonuçları Çizelge 4’te sunulmuştur. Çizelge 4’e göre kadın ve erkek öğrencilerin ortalama umutsuzluk puanları arasında anlamlı bir fark olduğu; erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin kadınlara göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. Umutsuzluk Düzeyinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

	Cinsiyet	n	X	S.s	t	p
Umutsuzluk	Kadın	158	5	4,36	-2,74	.007
	Erkek	205	6,29	4,54		

Fakülte Gruplarına Göre Analizler: Yaşam refleksivite planı puanları öğrenim görülen fakülte değişkenine göre karşılaştırılmıştır. Yapılan t-testi analizi sonuçları Çizelge 5’te sunulmuştur. Çizelge 5’e göre Eğitim ve Mühendislik fakültesi öğrencilerinin yaşam refleksivite planı puanlarında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Çizelge 5. Yaşam Refleksivite Planının Öğrenim Görülen Fakülte Değişkenine Göre İncelenmesi

	Fakülte	n	X	S.s	t	p
Yaşam Refleksivite Planı	Eğitim	149	54,62	8,75	-1,599	.111
	Mühendislik	214	56,08	8,37		

Umutsuzluk puanları açısından ise Eğitim ve Mühendislik öğrencileri karşılaştırılmış, 4 yapılan t-testi sonuçları Çizelge 6’da verilmiştir. Çizelge 6’ya göre iki fakülte grubu arasında umutsuzluk düzeyi ortalamaları bakımından anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır.

Çizelge 6. Umutsuzluk Düzeyinin Öğrenim Görülen Fakülteye Değişkenine Göre İncelenmesi

	Fakülte	n	X	S.s	t	p
Umutsuzluk	Eğitim	149	5,4	5,57	-1,181	.239
	Mühendislik	214	5,96	5,96		

Sınıf Düzeyi Analizleri: Yaşam refleksivite planı puanları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre ANOVA ile karşılaştırılmıştır(Çizelge 7). Tek yönlü varyans analizi sonucunda yaşam refleksivite planı puanlarında sınıf düzeyi değişkenine bağlı istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 7. Yaşam Refleksivite Planının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre İncelenmesi

	Sınıf	n	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
Yaşam Refleksivite Planı	1	61	53,84	8,23	1,968	.118	-
	2	88	55,58	9,76			
	3	118	54,99	7,80			
	4	96	57,04	8,29			

Benzer şekilde, umutsuzluk düzeyleri sınıf düzeyine göre ANOVA ile analiz edilmiş (Çizelge 8), sonuçlarda umutsuzluk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Çizelge 8. Umutsuzluk Düzeyinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre İncelenmesi

	Sınıf	n	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
Umutsuzluk	1	61	5,33	3,94	,545	.652	-
	2	88	6,09	4,76			
	3	118	5,91	4,79			
	4	96	5,44	4,24			

6.Tartışma ve Yorum

Üniversite öğrencilerinde yaşam refleksivite planlarıyla umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada katılımcıların, yaşam planı refleksivite düzeyleri ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde yaşam refleksivite planları ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönde, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, öğrencilerin yaşam planı refleksivite düzeyleri arttıkça umutsuzluk düzeylerinin azaldığını göstermektedir.

Bu bulgu, üniversite öğrencilerinin yaşamlarına dair planlarını daha bilinçli, eleştirel ve farkındalıklı biçimde oluşturduklarında, geleceğe yönelik olumsuz beklenti ve karamsarlıklarının azaldığını ortaya koymaktadır. Literatürde de benzer şekilde, refleksivitenin bireyin psikolojik iyi oluşu üzerinde koruyucu ve destekleyici bir rol oynadığı sıkça vurgulanmaktadır (Demirtepe Saygılı, 2021; Gün & Kolukırık, 2022)

Şanlı Kula ve Saraç'ın (2017) üniversite öğrencileriyle yürüttükleri çalışmada da, öğrencilerin yaşamlarındaki belirsizlikler ve gelecek endişelerinin umutsuzluk düzeylerini artırdığı, ancak refleksivite kapasitesi yüksek olan öğrencilerde bu etkinin daha sınırlı olduğu belirtilmiştir.

Benzer şekilde, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumunun umutsuzluk üzerinde negatif yönde bir yordayıcı olduğu, refleksivitenin ise bireyin öznel iyi oluşunu artırıcı bir faktör olduğu görülmektedir (Çelik, Sanberk & Deveci, 2017).

Bu konuda literatürde çok fazla araştırma yer almamakla birlikte var olan çalışmalarda yüksek refleksivite düzeyine sahip bireylerin, yaşamda karşılaştıkları zorluklara karşı daha sağlam planlar oluşturabildiklerini ve umutsuzluğa karşı daha dirençli olduklarını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Arslan, 2021).

Yaşam planı refleksivite düzeyleri ile cinsiyetler arasında farklılaşma durumu anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyetler arasında yaşam planı refleksivite düzeyinde belirgin bir cinsiyet grubuna yönelik yığılma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Refleksivitenin cinsiyet değişkeni ile ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, kadın ve erkek öğrenciler arasında farklı refleksivite düzeylerinin olabileceğini göstermektedir. Nitel araştırmalarda, toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerin kendi yaşamlarını sorgulama ve değerlendirme süreçlerini etkilediği bulunmuştur (Demirtepe Saygılı, 2021). Şanlı Kula ve Saraç'ın (2017) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, kadın öğrencilerin yaşamla ilgili belirsizlikler ve geleceğe yönelik planlar konusunda erkek öğrencilere göre daha fazla refleksivite geliştirme eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Bu farklılığın, kadınların toplumsal ve bireysel rolleri arasında daha fazla denge kurma ihtiyacından kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

Umutsuzluk düzeylerinin cinsiyetler arası farklılaşma durumu incelendiğinde ise erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin kadın öğrencilere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birçok çalışmada, umutsuzluk düzeylerinin cinsiyet açısından farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bazı araştırmalar, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek umutsuzluk düzeyine sahip olabildiğini göstermektedir (Kaya & Arslan, 2022). Bunun gerekçesi, kadın öğrencilerin toplumsal roller ve beklentiler nedeniyle daha fazla stres ve baskı altında hissetmeleri olarak açıklanmıştır (Arıkan, 2019). Örneğin, Demirtaş ve arkadaşlarının (2020) üniversite öğrencileriyle yürüttüğü bir çalışmada, kadın öğrencilerde umutsuzluk puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Benzer şekilde, Aksoy (2021) yaptığı tez çalışmasında, kadın öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek çıktığını bildirmiştir.

Bazı çalışmalarda ise erkek öğrencilerin kadınlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek umutsuzluk yaşadığı ortaya konulmuştur (Girgin, 2009)

Ancak, bazı araştırmalar ise cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulamamıştır. Örneğin, Yılmaz ve Özkan'ın (2023) farklı fakültelerdeki üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada, cinsiyete göre umutsuzluk puanlarında anlamlı bir fark olmadığı belirtilmiştir.

Araştırmada yaşam planı refleksivite düzeyleri ile öğrenim görülen fakülte arasında farklılaşma durumu anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm, onların yaşam planları ve refleksivite düzeylerini de etkileyebilmektedir. Farklı fakülteler ve bölümlerde öğrenim gören öğrenciler, mesleki beklentileri, toplumsal statü algıları ve gelecek kaygıları açısından farklılık gösterebilmektedir.

Şanlı Kula ve Saraç (2017), Ahi Evran Üniversitesi'nde yürüttükleri çalışmada, fen-edebiyat, eğitim, mühendislik ve sağlık bilimleri fakültelerinde okuyan öğrenciler arasında yaşam planı refleksivite düzeylerinde anlamlı farklılıklar saptamışlardır. Özellikle istihdam olasılığı yüksek olan bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin refleksivite düzeylerinin daha yüksek olduğu, buna karşılık belirsizliklerin fazla olduğu bölümlerde ise refleksivite düzeyinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Umutsuzluk düzeylerinin öğrenim görülen fakülte ile arasında farklılaşma durumu incelendiğinde farklılaşmanın anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ancak yapılan bazı çalışmalarda umutsuzluk düzeyinin, öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversite bölümlerine göre değişkenlik göstermektedir. Özellikle sağlık, eğitim ve mühendislik fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler arasında yapılan karşılaştırmalarda, sağlık bilimleri ve eğitim fakültelerinde okuyan öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olabildiği görülmüştür (Karataş, 2021). Bu durumun, özellikle sağlık ve eğitim alanındaki öğrencilerin mesleki kaygıları ve gelecek endişeleriyle ilişkili olabileceği vurgulanmıştır (Uğurlu & Polat, 2022).

Yine, mühendislik fakültesi öğrencilerinin, uygulama odaklı ve iş bulma imkanlarının daha fazla olması nedeniyle, umutsuzluk düzeylerinin görece daha düşük olduğu bulunmuştur (Budak & Kaya, 2024). Ancak bazı çalışmalarda farklı bölümler arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır (Demirtaş, 2020).

Yaşam planı refleksivite düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında farklılaşma durumu incelendiğinde farklılaşmanın anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ancak üniversite eğitimi boyunca, öğrencilerin sınıf düzeyi ilerledikçe yaşam planlarında ve refleksivite düzeylerinde değişim gözlemlendiği sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle üniversitenin son sınıflarına doğru yaklaşan öğrencilerin, mezuniyet ve iş bulma kaygısı nedeniyle yaşam planlarını daha fazla sorgulamaya başladıkları görülmektedir (Şanlı Kula & Saraç, 2017). Aynı çalışmada, son sınıf öğrencilerinin, birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine kıyasla daha yüksek düzeyde refleksivite ve beraberinde umutsuzluk yaşadıkları belirtilmiştir. Bu bulgu, mezuniyet sonrası dönemde karşılaşılabilecek belirsizliklerin ve geleceğe dair kaygıların öğrencilerin yaşam planlarını gözden geçirme sıklığını artırdığını göstermektedir.

Umutsuzluk düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında farklılaşma durumu incelendiğinde farklılaşmanın anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeyinin sınıf düzeyine göre değişip değişmediği de araştırılmıştır. Birçok çalışma, özellikle birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri arasında umutsuzluk düzeylerinde farklılık olabileceğini göstermektedir (Erdoğan & Yıldırım, 2018).

Birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye yeni uyum sağlama sürecinde belirsizlik ve kaygı yaşadıkları için daha yüksek umutsuzluk düzeyine sahip olabildikleri belirtilmektedir (Karataş, 2021). Dördüncü sınıf öğrencilerinde ise mezuniyet ve gelecek kaygısı nedeniyle umutsuzluğun arttığı saptanmıştır (Çelik & Yıldız, 2020).

Ancak, bazı çalışmalar, sınıf düzeyinin umutsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını da göstermektedir (Yılmaz & Özkan, 2023).

7.SONUÇ

Bu araştırma üniversite öğrencilerinde yaşam refleksivite planlarıyla umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bağını ölçmek amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda refleksivite ile yaşam doyumu arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, literatürde yer alan benzer çalışmalarla da uyumludur. Yaşamını bilinçli şekilde planlayan ve kendilik farkındalığı yüksek olan öğrencilerin umutsuzluğa daha az eğilimli olduklarını göstermiştir.

8.ÖNERİLER

1. Araştırmanın çalışma grubunu yalnızca Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Bu durum, elde edilen bulguların tüm üniversite öğrencileri için genellenebilirliğini kısıtlayabilir.
2. Araştırma kapsamında veriler, sadece eğitim ve mühendislik fakültelerinden toplanmış; diğer fakültelerden herhangi bir katılımcı çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu nedenle, örneklemin kapsamının sınırlı kalması araştırmanın önemli sınırlılıklarından biridir.
3. Bunun yanı sıra, araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının öz-bildirim ölçeklerine dayanması, katılımcıların yanıtlarında öznel yanlılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu durum, çalışmanın bulgularını etkileyebilecek potansiyel bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.
4. Refleksivite kavramı, literatürde görece yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ülkemiz bağlamında bu kavram üzerine yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu nedenle, gelecekte refleksivite üzerine farklı örneklem grupları ve çeşitli değişkenlerle daha fazla araştırma yapılması yararlı olacaktır.
5. Ayrıca, refleksivite düzeyinin umutsuzluğu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek pek çok unsurla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, refleksivite ve umutsuzluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların farklı yaş grupları ve çeşitli demografik özellikler üzerinde de gerçekleştirilmesi, alandaki bilgi birikimine önemli katkılar sağlayabilir.

6. Bu bulgular ışığında, üniversite öğrencilerinin yaşam planlarında refleksiviteyi geliştirmelerine yönelik eğitim ve psikolojik danışmanlık uygulamalarının, öğrencilerin umutsuzluk düzeylerini azaltmada etkili olabileceği düşünülmektedir. Özellikle kariyer planlaması, stresle başa çıkma ve geleceğe yönelik olumlu hedefler oluşturma süreçlerinde refleksivite becerisinin geliştirilmesi, gençlerin psikolojik dayanıklılıklarını da destekleyecektir.

KAYNAKÇA

Aksoy, E. (2021). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Arıkan, E. (2019). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeyleri ve ilişkili faktörler. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 20(3), 290-298.

Arslan, G. (2021). Üniversite öğrencilerinde yaşam planı refleksivitesi, psikolojik dayanıklılık ve umut arasındaki ilişkiler. [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Çelik, E., & Yıldız, M. (2020). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeyi ile bazı demografik değişkenlerin incelenmesi. Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 40(2), 45-59.

Çelik, M., Sanberk, İ., & Deveci, F. (2017). Öğretmen adaylarının yaşam doyumlarının yordayıcısı olarak psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk. İlköğretim Online, 16(2), 654-662.

Demirtepe Saygılı, D. (2021). Refleksivite ve etkileşim açısından nitel araştırmacı olmanın fırsatları ve zorlukları. AYN Klinik Psikoloji Dergisi, 8(1), 1-16.

Erdoğan, E., & Yıldırım, A. (2018). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeylerinin sınıf düzeyine göre incelenmesi. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 8(4), 121-129.

Girgin, G. (2009). Evaluation of the factors affecting loneliness and hopelessness among university students in Turkey. Social Behavior and Personality, 37(6), 811-818.

Gün, E., & Kolukırmık, S. (2022). Covid-19 Döneminde Toplumsal Risk Algısı, Refleksivite ve Belirsizlik: Twitter Paylaşımları Üzerine Bir Analiz. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32(1), 291-305.

Karataş, Z. (2021). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk ve ilişkili faktörler: Bölümler arası karşılaştırma [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Kaya, E., & Arslan, G. (2022). Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. Türk Psikoloji Dergisi, 38(2), 112-129.

Özkan, D. (2012). Modern sanatta öznelarasılık, refleksivite ve tamamlanabilirlik. Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, 1-15.

Şanlı Kula, K., & Saraç, T. (2017). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi: Ahi Evran Üniversitesi örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(1), 1-16.

Uğurlu, M., & Polat, G. (2022). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ile ilgili bir araştırma. Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 19(1), 34-47.

Yılmaz, Z., & Özkan, H. (2023). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

SOSYAL MEDYA KULLANICILARINDA YAŞAM DOYUMUNUN YORDAYICISI OLARAK DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜ

Samed Otsup

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

20010625@stu.omu.edu.tr - 0009-0009-3110-6450

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya kullanıcılarında duygu düzenleme güçlüğünün yaşam doyumunu yordama düzeyini incelemektir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini sosyal medya kullanan toplam 348 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 244'ü (%70,1) kadın, 104'ü (%29,9) erkektir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu, Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-8 ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 30.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Pearson korelasyon analizi, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre duygu düzenleme güçlüğü ile yaşam doyumunda negatif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -0,309$, $p < .001$). Regresyon analizi sonuçları, duygu düzenleme güçlüğünün yaşam doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğunu ve yaşam doyumundaki varyansın yaklaşık %9,5'ini açıkladığını göstermektedir. Ayrıca günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça duygu düzenleme güçlüğünün arttığı ve yaşam doyumunun azaldığı belirlenmiştir. Bulgular, üniversite öğrencilerinde duygu düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik müdahalelerin yaşam doyumunu artırmada önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Yaşam doyumuna, Duygu düzenleme güçlüğü, Üniversite öğrencileri

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Yaşam doyumuna, bireyin kendi yaşamına ilişkin genel değerlendirmesini kapsayan öznel bir iyi oluş göstergesidir. Diener ve arkadaşlarına (1985) göre yaşam doyumuna; bireyin yaşamını kendi seçtiği ölçütlere göre değerlendirmesi sonucu ulaştığı bilişsel bir yargıdır. Yaşam doyumuna, yalnızca anlık mutluluk ya da haz durumunu değil; bireyin yaşamındaki genel memnuniyet düzeyini ve yaşantılarına atfettiği anlamı da içermektedir (Demir vd., 2021). Literatürde yaşam doyumunu etkileyen çok sayıda değişkenden söz edilmiştir. Bunlar arasında psikolojik iyi oluş, sosyal destek algısı, akademik başarı, ekonomik durum, sosyal ilişkiler ve dijital medya kullanımı gibi bireysel ve çevresel unsurlar yer almaktadır (Demir vd., 2021; Balcı & Koçak, 2023).

Son yıllarda yaşam doyumuna ile ilişkili olarak incelenen önemli değişkenlerden biri duygu düzenleme güçlüğüdür. Duygular bireyin çevresine uyum sağlama sürecinde temel bir işlev görürken, bu duyguların düzenlenememesi psikolojik sağlığı olumsuz

etkileyebilmektedir. Duygu düzenleme güçlüğü, bireyin duygusal deneyimlerini yönetme, kabul etme, gerektiğinde değiştirme veya bastırma becerisindeki yetersizlik olarak tanımlanır (Gratz & Roemer, 2004). Üniversite öğrencileri gibi beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde, duygu düzenleme becerilerinin yeterince gelişmemesi; kaygı, stres ve tatminsizlik gibi durumları beraberinde getirerek yaşam doyumunu olumsuz etkileyebilmektedir (Ateş & Batmaz, 2023). Nitekim yapılan çalışmalar, yüksek düzeyde duygu düzenleme güçlüğüne sahip bireylerin yaşam doyumunu düzeylerinin de daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Ateş & Batmaz, 2023).

Özellikle son yıllarda bireylerin psikolojik iyi oluşlarını etkileyen en önemli çevresel faktörlerden biri ise sosyal medya kullanımıdır. Sosyal medya, kullanıcıların içerik üretme, paylaşma ve başkalarıyla etkileşim kurma imkânı sunan dijital platformları kapsar. Genç yetişkinler, günlük yaşamlarının büyük bir bölümünü sosyal medya platformlarında geçirmekte ve bu platformları hem sosyal ilişkiler kurmak hem de kimlik inşa süreçlerinde aktif şekilde kullanmaktadırlar (Bayramoğlu & Gültekin, 2023). Ancak sosyal medyanın bu yoğun kullanımı, bireylerin zaman yönetimini, sosyal ilişkilerini ve ruhsal durumlarını olumsuz etkileyerek yaşam doyumlarını azaltabilmektedir (Kaytanoğlu, 2021; Balcı & Koçak, 2023). Sosyal medya bağımlılığı düzeyi yükseldikçe, bireylerin yaşam doyumunu düzeylerinde anlamlı düşüşler gözlenmektedir (Bayramoğlu & Gültekin, 2023). Ayrıca, sosyal medyada geçirilen sürenin artması ile duygu düzenleme güçlüğü arasında da pozitif bir ilişki bulunduğu, bireylerin olumsuz duygularla baş etmek için sosyal medyayı işlevsiz biçimde kullanabildikleri belirtilmektedir (Hawi & Samaha, 2017; Bayramoğlu & Gültekin, 2023).

Tüm bu bulgular, yaşam doyumunu, duygu düzenleme güçlüğü ve sosyal medya kullanımı arasında karşılıklı ve dinamik bir etkileşimin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencileri gibi gelişimsel olarak kimlik inşasının ve duygusal regülasyonun merkezde olduğu bir dönemde bulunan bireylerde, sosyal medya kullanımı ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğüne nasıl bir rol oynadığı önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinde sosyal medya kullanımının yaşam doyumuna etkisini incelemek ve bu ilişkide duygu düzenleme güçlüğüne yordayıcı rolünü ortaya koymaktır. Bu bağlamda elde edilecek bulguların, üniversite öğrencilerinin dijital davranışlarının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerine dair literatüre katkı sağlayacağı ve özellikle sosyal medya kullanımı, duygusal işlevsellik ve yaşam kalitesi arasındaki etkileşimi anlamaya yönelik önemli bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın modeli

Çalışmanın modeli, sosyal medya kullanıcılarında yaşam doyumunun yordayıcısı olarak duygu düzenleme güçlüğüne incelenmesi amacı ile betimsel bir çalışma olan nicel çalışma modeli kullanılmıştır. Yaşam doyumunu ile duygu düzenleme güçlüğü ilişkisini incelemek için de korelasyon analizi uygulanmıştır. Yaşam doyumunu duygu düzenleme güçlüğüne yordama gücünü belirlemek amacı ile regresyon analizi yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni/Örneklemi

Çizelge 1 Betimsel Analiz Tablosu

Değişken	N	X	S.s
Cinsiyet	348	1,30	,458
Günlük sosyal medya kullanım süresi	348	3,16	,783
Yıl bazlı sosyal medya kullanım süresi	348	3,78	,516
Algılanan sosyal destek seviyesi	348	2,17	,581

Araştırmaya toplam 348 sosyal medya kullanıcısı katılmıştır. Örneklemin %70,1'i kadın (n = 244) ve %29,9'u erkektir (n = 104).

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1 Demografik Bilgi Formu:

Demografik Bilgi Formu: Demografik bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmış olup, cinsiyet, sosyal medya kullanım süresi, sosyal medya kullanım amacı ve kaç yıldır sosyal medya kullanımının olduğu sorular bulunmaktadır.

2.3.2 Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-8:

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-8: Ölçek toplam 8 maddeden oluşma ve 1 ile 5 arasında değişen puanlama sistemine (1= hemen hemen hiç, 2= bazen, 3= yaklaşık yarı yarıya, 4= çoğu zaman, 5= hemen hemen her zaman) sahiptir. Penner, Steinberg ve Sharp (2022) tarafından geliştirilen Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-8 Ekşi, H. ve Erik, C. tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. DDGÖ-8'in doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksi değerleri $\chi^2/df=3,05$, NFI=.964, CFI=.976, TLI=.951, RMSEA=.075 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ve madde analizlerinden yararlanılmıştır. İç tutarlılık kat sayısı ölçeğin tamamı için .87 olarak belirlenirken alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik değeri 0.68 ve 0,77 arasında değişmektedir. Ölçeğin tamamı için güvenilirlik yüksek düzeydedir. Madde analizi kapsamında yapılan madde-toplam puan korelasyonları ise .52 ve .70 arasında değer aldığı için ölçek maddeleri arasında bütünlük olduğu görülmüştür.

2.3.3 Yaşam Doyumu Ölçeği:

Yaşam Doyumu Ölçeği: Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen orijinal ölçek Dağlı, A. ve Baysal, N. tarafından uyarlanmıştır. Ölçek toplam 5 maddeden oluşmaktadır. 1 (hiç katılmıyorum) ile 5 (tamamen katılıyorum) arasında değişen 5'li likert tipinde yanıtlanmaktadır. Her iki ölçekten alınan puanlar arasındaki tutarlılığı test etmek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplanmış ve 0,92 olarak saptanmıştır. Buna göre, İngilizce ve Türkçe ölçekler arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Dilsel eşdeğerliği sağlanan ölçek, Diyarbakır il

merkezindeki resmi ilkokullarda görevli 200 öğretmene uygulanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık kat sayısı 0,88 ve test- tekrar test güvenirliği ise 0,97 olarak saptanmıştır.

2.4 Veri Toplama Süreci:

Bu araştırmada veriler, OMÜ ve SAMÜ’de öğrenim gören öğrencilerden çevrimiçi veya yüz yüze olacak şekilde toplanmıştır.

2.5 Verilerin Analizi:

Tüm veriler bilgisayar ortamına aktarılıp SPSS 30.0 paket programı ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1 PEARSON KORELASYON ANALİZİ

Çizelge 2 Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki

		Duygu Düzenleme Güçlüğü	Yaşam Doyumu
Duygu Düzenleme Güçlüğü	Pearson Correlation	1	-,309
	Sig. (2-tailed)		<,001
	N	348	348
Yaşam Doyumu	Pearson Correlation	-,309	1
	Sig. (2-tailed)	<,001	
	N	348	348

Duygu düzenleme güçlüğü ile yaşam doyumu arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucu Duygu düzenleme güçlüğü ve yaşam doyumu arasında negatif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($r = -0,309$, $p < 0,001$)

3.2 Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Yaşam Doyumunu Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Çizelge 3 Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Yaşam Doyumunu Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	R ²
Sabit	18,069	,577		31,325	<,001	
Duygu Düzenleme Güçlüğü	-,169	,028	-,309	-6,033	<,001	,095

Regresyon analizinden elde edilen bilgiler ışığında regresyon denklemi;

Yaşam Doyumu = $18,069 - 0,169 \times \text{Duygu Düzenleme Güçlüğü}$ şeklinde oluşturulmuştur.

Regresyon modeli anlamlıdır ($p < ,001$). Duygu düzenleme güçlüğü ile yaşam doyumu arasında anlamlı, düşük düzeyde ve negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır ($R^2 = ,095$). Bu durum, duygu düzenleme güçlüğü değişkeninin yaşam doyumundaki toplam varyansın yaklaşık %9,5'ini açıkladığını göstermektedir.

Duygu düzenleme güçlüğü puanı bir birim arttığında, yaşam doyumu puanı 0,169 birim azalmaktadır. Bu bulgu, duygu düzenleme becerileri zayıf olan bireylerin yaşam doyumlarının daha düşük olabileceğini göstermektedir.

3.3 Sosyal medya kullanıcılarının cinsiyetlerine göre duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 4 Bağımsız Örneklem T Testi Kullanılarak Duygu Düzenleme Güçlüğü Cinsiyet Farklılıklarının Sonuçları

		N	X	S.s	t	p
Duygu Düzenleme Güçlüğü	Kadın	244	19,65	7,03	,850	,396
	Erkek	104	18,97	6,47		

Bağımsız örneklem t-testi sonuçları, kadın ve erkek katılımcıların duygu düzenleme güçlüğü puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur; $t = 0.850$, $p = .396$.

3.4 Sosyal medya kullanıcılarının cinsiyetlerine göre yaşam doyumu düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 5 Bağımsız Örneklem T Testi Kullanılarak Yaşam Doyumu Cinsiyet Farklılıklarının Sonuçları

		N	X	S.s	t	p
Yaşam Doyumu	Kadın	244	14,61	3,51	-1,21	,190
	Erkek	104	15,19	4,25		

Yaşam doyumu puanları açısından da kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir; $t = -1.21$, $p = .190$.

3.5 Sosyal medya kullanıcılarının günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 6 Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresindeki Farklılıklarının ANOVA Testi Sonuçları

	Süre	N	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
	1 saatten az	5	15,08	2,38			5 saatten fazla

Duygu Düzenleme Güçlüğü	1-3 saat	68	19,04	6,26	9,89	<,001	
	3-5 saat	141	17,56	5,35			
	5 saatten fazla	134	21,77	7,95			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, katılımcıların sosyal medyayı günlük kullanım sürelerine göre duygu düzenleme güçlüğü açısından anlamlı farklılık gösterdikleri bulunmuştur. Post hoc analizler, günde 5 saatten fazla sosyal medya kullanan bireylerin diğer tüm gruplara göre anlamlı düzeyde daha yüksek duygu düzenleme güçlüğü yaşadığını ortaya koymuştur ($p < .001$).

3.6 Sosyal medya kullanıcılarının günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre yaşam doyumu düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 7 Yaşam Doyumunun Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresindeki Farklılıklarının ANOVA Testi Sonuçları

	Süre	N	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
Yaşam Doyumu	1 saatten az	5	17,6	4,03	3,02	<,024	5 saatten fazla
	1-3 saat	68	15,75	3,62			
	3-5 saat	141	14,65	3,58			
	5 saatten fazla	134	14,32	3,89			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, katılımcıların sosyal medyayı günlük kullanım sürelerine göre yaşam doyumu açısından anlamlı farklılık gösterdikleri bulunmuştur. Duygu düzenleme güçlüğüne olduğu gibi günde 5 saatten fazla sosyal medya kullanan bireylerin yaşam doyumu seviyesi en düşük grup olarak bulunmuştur.

3.7 Sosyal medya kullanıcılarının ne kadar zamandır sosyal medya kullandıklarına göre duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 8 Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Yıl Bazlı Sosyal Medya Kullanım Süresindeki Farklılıklarının ANOVA Testi Sonuçları

	Yıl	N	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
Duygu Düzenleme Güçlüğü	1 yıldan az	2	18,5	4,94	,236	,871	-
	1-3 yıl	10	18	6,16			
	3-5 yıl	52	19,09	6,66			

	5 yıldan fazla	284	19,57	6,96			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, bireylerin kaç yıldır sosyal medya kullandıklarına göre duygu düzenleme güçlüğü puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

3.8 Sosyal medya kullanıcılarının ne kadar zamandır sosyal medya kullandıklarına göre yaşam doyumu düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 9 Yaşam Doyumunun Yıl Bazlı Sosyal Medya Kullanım Süresindeki Farklılıklarının ANOVA Testi Sonuçları

	Yıl	N	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
Yaşam Doyumu	1 yıldan az	2	19,5	3,53	1,197	,311	-
	1-3 yıl	10	14	4,10			
	3-5 yıl	52	14,76	2,64			
	5 yıldan fazla	284	14,78	3,91			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, bireylerin kaç yıldır sosyal medya kullandıklarına göre yaşam doyumu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

3.9 Sosyal medya kullanıcılarının algılanan sosyal destek seviyelerine göre duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 10 Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Algılanan Sosyal Destek Düzeyi Farklılıklarının ANOVA Testi Sonuçları

	Sosyal Destek	N	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
Duygu Düzenleme Güçlüğü	Düşük	34	19,1	7,55	0,099	,906	-
	Orta	221	19,57	6,57			
	Yüksek	93	19,25	7,36			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, bireylerin algıladıkları sosyal destek düzeylerine göre duygu düzenleme güçlükleri anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.

3.10 Sosyal medya kullanıcılarının algılanan sosyal destek seviyelerine göre yaşam doyumu düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 11 Yaşam Doyumunun Algılanan Sosyal Destek Düzeyi Farklılıklarının ANOVA Testi Sonuçları

	Sosyal Destek	N	X	S.s	F	p	Anlamlı Fark
	Düşük	34	13,5	3,79			Orta-Yüksek

Yaşam	Orta	221	14,4	3,78	9,266	<,001	
Doyumu	Yüksek	93	16,12	3,32			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, bireylerin algıladıkları sosyal destek düzeylerine göre yaşam doyumları anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F(2, 345) = 9.266, p < .001$). Post hoc test sonuçlarına göre, yüksek düzeyde sosyal destek algısı olan bireyler hem orta hem de düşük destek algısı olan bireylere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek yaşam doyumu bildirmiştir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma, sosyal medya kullanıcılarında yaşam doyumunun yordayıcısı olarak duygu düzenleme güçlüğünü incelemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın temel bulguları, üniversite öğrencilerinde duygu düzenleme güçlüğü arttıkça yaşam doyumunun azaldığını ve bu iki değişken arasında anlamlı bir negatif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular, duygu düzenleme güçlüğü ile yaşam doyumunu arasında güçlü ve negatif yönlü bir korelasyon olduğunu; duygu düzenleme güçlüğünün yaşam doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sosyal medya kullanım süresinin bu ilişkiyi nasıl etkilediği de çalışmanın alt başlıklarından biri olarak değerlendirilmiştir.

4.1 Sosyal medya kullanıcılarında yaşam doyumunu duygu düzenleme güçlüğü yordamakta mıdır?

Araştırmanın temel bulgularından biri, duygu düzenleme güçlüğünün yaşam doyumunu anlamlı düzeyde negatif yönde yordadığıdır. Regresyon analizine göre duygu düzenleme güçlüğü arttıkça yaşam doyumunu düzeyleri düşmekte, bu da bireyin duygusal becerilerinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisini doğrulamaktadır. Bu bulgu, Faraji, Parlak ve Tezcan'ın (2023) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Söz konusu çalışmada, duygu düzenleme güçlüğü ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında negatif bir ilişki bulunmuş ve bu durumun bireylerin yaşam doyumunu olumsuz etkileyebileceği vurgulanmıştır.

Benzer şekilde Demir ve arkadaşlarının (2021) yürüttüğü çalışmada da yaşam doyumunu ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki saptanmış; psikolojik iyi oluşun güçlü bir belirleyicisi olarak duygu düzenleme becerilerine dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda, bireyin yaşadığı duygusal deneyimleri tanıma, kabul etme ve yönetme becerisi gelişmemişse, bu durum yaşamdan alınan doyumun azalmasına neden olmaktadır. Bu sonuçlar, duygu düzenleme güçlüğü gibi içsel süreçlerin bireyin çevresiyle kurduğu ilişkileri ve yaşamdan aldığı tatmini doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir.

4.2 Sosyal medya kullanıcılarının cinsiyetlerine göre yaşam doyumunu düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma bulgularına göre, sosyal medya kullanıcılarının yaşam doyumunu düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuç, bazı araştırmalarla paralellik

göstermekteyken bazı çalışmalarla ise çelişmektedir. Örneğin, Balcı ve Koçak'ın (2021) sosyal medya kullanımı ve yaşam doyumu ilişkisini inceledikleri çalışmada da cinsiyet değişkeninin yaşam doyumu üzerinde belirleyici bir etki göstermediği saptanmıştır. Bu durum, yaşam doyumunun daha çok bireyin içsel değerlendirmeleri, yaşam beklentileri ve duygusal ihtiyaçlarıyla ilişkili olduğunu, cinsiyet gibi demografik değişkenlerin tek başına bu yapıyı anlamlı şekilde etkilemediğini göstermektedir.

Öte yandan, bazı çalışmalarda kadınların yaşam doyumu düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Demir et al., 2021). Ancak bu tür farklılıkların genellikle örneklem yapısı, kültürel bağlam ve ölçme araçlarındaki değişkenlik gibi faktörlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgu, yaşam doyumunun bireyler arası farklılıklar kadar birey içi dinamiklerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır.

4.3 Sosyal medya kullanıcılarının cinsiyetlerine göre duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise cinsiyetin duygu düzenleme güçlüğü üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı yönündedir. Kadın ve erkek katılımcılar arasında duygu düzenleme becerileri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu, Faraji, Parlak ve Tezcan'ın (2023) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Söz konusu çalışmada da cinsiyetin duygu düzenleme becerileri üzerinde belirleyici bir faktör olmadığı, bireysel psikolojik yapının bu becerileri daha fazla etkilediği belirtilmiştir. Duygu düzenleme becerilerinin gelişimi çoğunlukla erken yaşantılara, aile içi etkileşimlere ve kişilik özelliklerine bağlıdır. Bu nedenle cinsiyet gibi sabit demografik değişkenler bu beceriler üzerinde tek başına belirleyici olmayabilir. Ayrıca üniversite öğrencileri gibi daha homojen yaş gruplarında cinsiyet farklarının minimal düzeyde ortaya çıkması da bu sonucu desteklemektedir.

4.4 Sosyal medya kullanıcılarının günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı biçimde artmaktadır. Günde 4 saatten fazla sosyal medya kullanan bireylerin duygu düzenleme becerilerinde daha fazla zorluk yaşadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, Sağar ve Özçelik'in (2022) ergenlerle yürüttükleri çalışmayla doğrudan örtüşmektedir. Söz konusu çalışmada, sosyal medya bağımlılığı düzeyleri ile duygu düzenleme güçlükleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde Ateş ve Batmaz (2023), sosyal medya kullanımının sadece sosyal ilişkiler değil, bireyin içsel duygusal işleyişi üzerinde de etkili olduğunu ve uzun süreli kullanımların duygu düzenleme becerilerini olumsuz etkileyebileceğini belirtmişlerdir.

4.5 Sosyal medya kullanıcılarının günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre yaşam doyumu düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma sonuçları, sosyal medya kullanım süresi ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Özellikle günde 4 saatten fazla sosyal medya kullanan bireylerin yaşam doyumu düzeylerinin belirgin şekilde düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, Bayramoğlu ve Gültekin'in (2023) çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir. Söz konusu araştırmada, sosyal medyada geçirilen sürenin artmasıyla bireylerin yaşamdan aldıkları doyumun azaldığı ve öznel iyi oluşlarının zayıfladığı ifade edilmiştir. Aynı şekilde Balcı ve Koçak'ın (2021) araştırmalarında da sosyal medya kullanım süresinin artışı ile yaşam doyumu arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Özellikle uzun süreli ve amaçsız sosyal medya kullanımı, bireylerde sosyal karşılaştırmalar, yalnızlık, yetersizlik duyguları gibi psikolojik etkiler yaratarak yaşam doyumunu azaltabilmektedir. Bu bulgu, sosyal medya kullanımının yalnızca niceliksel değil, niteliksel boyutlarının da psikolojik iyi oluş üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

4.6 Sosyal medya kullanıcılarının ne kadar zamandır sosyal medya kullandıklarına göre yaşam doyumu düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırmada sosyal medya kullanım süresi (yıllar bazında) ile yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu durum, sosyal medya kullanımının süresinin değil, bireyin kullanım amacı, sosyal medya ile kurduğu psikolojik ilişki ve kişisel beklentilerinin yaşam doyumu üzerinde daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Bayramoğlu ve Gültekin'in (2023) araştırmasında da benzer bir durum gözlemlenmiştir. Sosyal medyada geçirilen yılların yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamış; buna karşın günlük kullanım süresi ve kullanım amacı gibi değişkenlerin daha etkili olduğu belirtilmiştir.

Bu bulgu, yaşam doyumunun dinamik bir süreç olduğunu ve uzun dönemli davranış örüntülerinden çok, bireyin mevcut duygusal ve bilişsel durumuyla şekillendiğini desteklemektedir. Ayrıca, sosyal medyanın birey üzerindeki etkisinin süreden çok bireyin psikolojik yapısıyla ve kullanım biçimiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

4.7 Sosyal medya kullanıcılarının ne kadar zamandır sosyal medya kullandıklarına göre duygu düzenleme güçlüğü düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırma sonuçları, sosyal medya kullanım yılına göre duygu düzenleme güçlüğü düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, Sağar ve Özçelik'in (2022) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Onların bulgularına göre, bireylerin sosyal medya kullanım süresi (kaç yıldır kullandığı) değil, sosyal medyayı nasıl ve hangi işlevlerle kullandıkları duygu düzenleme süreçleri üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca Farajı, Parlak ve Tezcan'ın (2023) vurguladığı üzere, duygu düzenleme güçlükleri çoğunlukla bireyin çocukluk yaşantılarından, aile ortamından ve kişilik özelliklerinden beslenen psikolojik bir yapıdır. Dolayısıyla sosyal medya ile uzun süreli temas, bu becerileri doğrudan değil, dolaylı yoldan etkileyebilir. Bu nedenle, kullanım süresi gibi dışsal bir değişkenin duygu düzenleme güçlüğü üzerinde anlamlı bir fark yaratmaması anlaşılabilir bir bulgudur.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Her bilimsel çalışma gibi bu araştırmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırma örneklemini yalnızca üniversite öğrencilerinden oluşmakta ve bu da bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Farklı yaş gruplarında ya da farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip bireylerle yapılacak araştırmalarda benzer sonuçlar elde edilemeyebilir. Ayrıca veriler öz-bildirim ölçekleri aracılığıyla toplanmıştır. Bu durum sosyal istenirlik yanlılığı gibi ölçme hatalarına yol açabilir.

Bir diğer sınırlılık, araştırmanın nedensel ilişki ortaya koymaktan ziyade ilişkisel düzeyde yorumlar sunmasıdır. Bu nedenle, duygu düzenleme güçlüğüne yaşam doyumuna doğrudan neden olduğu söylenemez; ancak güçlü bir yordayıcı olduğu ifade edilebilir. Son olarak, sosyal medya kullanımının yalnızca süresi ve yılı ele alınmış, ancak platform türü (örneğin Instagram, Twitter, TikTok gibi), etkileşim düzeyi (aktif/pasif kullanım) gibi detaylar dahil edilmemiştir. Bu faktörler gelecek çalışmalarda araştırmaya dâhil edilebilir.

Uygulayıcılara yönelik olarak, üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarını artırmak amacıyla duygusal farkındalık ve düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik atölye çalışmaları, bireysel ve grupla psikolojik danışma hizmetleri önerilebilir. Ayrıca sosyal medya okuryazarlığı ve dijital farkındalık çalışmaları ile genç bireylerin sosyal medya ile daha bilinçli bir ilişki kurmaları teşvik edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ateş, B. K., & Batmaz, S. (2023). Üniversite öğrencilerinin riskli davranışlarının duygu düzenleme güçlüğü ve olumsuz çekirdek inanışlarla ilişkisi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7(1), 43–60.
- Balcı, Ş., & Koçak, M. C. (2021). Sosyal medya kullanımı ile yaşam doyumu arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *1st International Conference on New Trends in Communication*, 1–9.
- Bayramoğlu, G., & Gültekin, F. (2023). Z kuşağının sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumu üzerine etkisi. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 27–29.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250–1262. <https://doi.org/10.17755/esosder.75959>
- Demir, R., Tanhan, A., Çiçek, İ., Yerlikaya, İ., Çırak Kurt, S., & Ünverdi, B. (2021). Yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 192–206.
- Dereboy, Ç., Şahin Demirkapı, E., Şakıroğlu, M., & Şafak Öztürk, C. (2018). Çocukluk çağı travmalarının kimlik gelişimi, duygu düzenleme güçlüğü ve psikopatoloji ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 29(4), 269–278.

- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Ekşi, H., & Erik, C. (2022). Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-8'in Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 30(4), 345–360. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.1001871>
- Faraji, H., Parlak, D., & Tezcan, A. E. (2023). Obsesif kompulsif bozukluk ile duygu düzenleme güçlüğü ilişkisi hakkında bir değerlendirme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 892–909.
- Gratz, K. L., ve Roemer, L. (2004). Multidimensional Assessment Of Emotion Regulation And Dysregulation: Development, Factor Structure, And Initial Validation Of The Difficulties In Emotion Regulation Scale. *Journal Of Psychopathology And Behavioral Assessment*, 26, 41-54. <https://doi.org/10.1023/B:JOBA.0000007455.08539.94>
- Hawi, N. S. & Samaha, M. (2016). The Relations among Social Media Addiction, Self-Esteem, and Life Satisfaction in University Students, *Social Science Computer Review*, August 10: 1-10.
- Kaytanoğlu, H. (2021). Genç yetişkinlerde sosyal onay ihtiyacı, beden memnuniyeti ve sosyal medya kullanım amaçlarının sosyal medya bağımlılığı ile ilişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Penner, F., Steinberg, L., & Sharp, C. (2022). Development and validation of an 8-item version of the Difficulties in Emotion Regulation Scale (DERS-8). *Assessment*, 29(6), 1085–1097. <https://doi.org/10.1177/10731911211020315>
- Sağar, M. E., & Özçelik, T. (2022). Ergenlerde duygu düzenleme ve yaşam doyumunun sosyal medya bağımlılığı üzerindeki yordayıcı rolü. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 493–511.
- Tel, F. D., & Sarı, T. (2016). Üniversite öğrencilerinde öz duyarlılık ve yaşam doyumunu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 292–304.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM REFLEKSİVİTE PLANLARIYLA YAŞAM DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Elif TEMEL

Samsun-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Psk.dan.eliftemel@gmail.com - 0009-0006-4292-6540

Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

Samsun-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
sbalci@omu.edu.tr - 0000-0001-9506-6528

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yaşam planı refleksivite planlarıyla yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Refleksivite kavramı, kişinin geçmiş deneyim ve mevcut durum üstüne düşünerek kariyer aşamalarını kendi beklenti, istek ve önceliklerine göre yönetmesi anlamına gelmektedir. Yaşam doyumu ise bireylerin, yaşamlarının tümünü olumlu olarak değerlendirmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu noktada, yapılacak bu çalışma insan yaşamının en önemli noktalarından olan kariyerin yönetilmesi ile yaşamdan alınan genel doyumun arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu noktada, yapılacak bu çalışma insan yaşamının en önemli noktalarından olan kariyerin yönetilmesi ile yaşamdan alınan genel doyumun arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir. Literatürde refleksivite ve yaşam doyumunu aynı anda içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma, refleksivite kavramıyla yaşam doyumunu bir bağlamda inceleyerek bu iki psikolojik değişken arasındaki ilişkiye literatürde yeni bir bakış açısı kazandırması hedeflenmektedir. Araştırmanın sonunda yaşam doyumu ve refleksivite arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çok yüksek düzeyde olmasa da bu sonuç refleksivite puanı arttıkça yaşam doyumu puanının, yaşam doyumu puanı arttıkça da refleksivite puanının sınırlı düzeyde artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam doyumu, yaşam refleksivite planı, üniversite öğrencileri

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE REFLEXIVITY PLANS AND LIFE SATISFACTION IN UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the relationship between life planning reflexivity plans and life satisfaction among university students. The concept of reflexivity refers to a person's ability to manage their career stages according to their own expectations, desires, and priorities by reflecting on past experiences and the current situation. Life satisfaction can be defined as individuals' ability to evaluate their entire lives positively. At this point, this study aims to reveal the relationship between career management, one of the most important aspects of human life, and overall life satisfaction. No studies have been found in the literature that simultaneously include reflexivity and life satisfaction. This study aims to provide a new perspective in the literature on the relationship between these two psychological variables by examining the concept of reflexivity and life satisfaction within a single context. The study concluded that there is a positive, weak, and statistically significant correlation between life satisfaction and reflexivity. Although not to a very significant degree, this result indicates that as the reflexivity score increases, the life satisfaction score tends to increase to a limited extent, and as the life satisfaction score increases, the reflexivity score also tends to increase to a limited extent.

Keywords: Life satisfaction, life reflexivity plan, university students

1. GİRİŞ

İlk kez Neugarten'in (1961), ortaya attığı "yaşam doyumu" kavramı birçok araştırmacıya yol açmıştır. Öncelikli olarak doyum kavramı, beklentilerin, ihtiyaçların, istek ve dileklerin karşılanması olarak açıklanabilir. "Yaşam doyumu" ise, bir bireyin beklentileriyle, mevcut olarak elinde olanların karşılaştırılması ile elde edilen durum veya sonuçtur (Şahin, 2008).

İnsanların mutlu olabilmeleri ve yaşamlarının bir anlam kazanabilmesi için sahip olmaları gereken temel unsurlardan birisi yaşam doyumudur. Bu nedenle yaşam doyumunu kavramı yüzyıllarca insanların ilgi odağı olmuştur. "*Yaşam doyumu*" öznel iyi oluş kavramının bilişsel bir bileşeni ve bireyin yaşamıyla alakalı bilişsel yargıları içermektedir (Diener, 1984:550)". Pozitif psikolojide genellikle öznel iyi olma (subjective well-being) kavramı, mutluluk olarak ifade edilmekte olup (Diener, 2000), öznel iyi oluş; olumlu duygular, olumsuz duygular ve yaşam doyumunu olarak üç ayrı bileşenden oluşmaktadır (Dağlı ve Baysal, 2016). Olumlu ve olumsuz duygular, öznel iyi oluş kavramının duyuşsal boyutunu oluştururken *yaşam doyumunu* öznel iyi oluş yapısının bilişsel boyutunu oluşturmaktadır (Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985: 71).

Yaşam doyumunu, bilişsel/yargısal bir süreçte işaret etmekte ve bireylerin kendi belirledikleri kriterlere göre yaşam kalitelerinin genel değerlendirmesi şeklinde

tanımlanmaktadır (Shin ve Johnson, 1978: 478; Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985: 71; Diener ve Suh, 1997:200). Doyumun yargısal boyutu, bireyin içinde bulunduğu şartları uygun standartlarla karşılaştırmasına dayanır. Bireylerin ne düzeyde doyum sağladıkları ile alakalı yargılarının, mevcut durum ile bireyin kendisi için belirlediği standartların karşılaştırılmasına dayalı olduğunun altı çizilir (Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985: 71).

Yaşam doyum, sınırlı bir alanla alakalı olmayıp, hayatın tamamının olumlu biçimde değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir ve dolayısıyla kişinin sadece işinden memnuniyet duyması hayatından memnun olduğu manasına gelmemektedir. İş memnuniyeti yaşam memnuniyetini arttırabilir ancak onun yerine geçemez (Dağlı ve Baysal, 2016). Yaşam memnuniyetinin objesi insan yaşamının tüm alanlarıdır (Veenhoven, 1996). Kişinin hayatına ilişkin pozitif değerlendirmelerinin negatif yönde değerlendirmelere oranla yüksek olması yaşam kalitesinin de yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Myers ve Diener, 1995). Diener (1984), yaşam doyumunun bireyin mevcut hayat koşulları ve kişisel standartlarına göre değişebilecek hareketli bir yapıda olduğunu belirtmektedir.

Yaşam doyum; bir bireyin beklentileriyle elinde olanların karşılaştırılmasıyla elde edilen durum ya da sonuc (Haybron, 2004:3), insanın kendi belirlediği ölçütlere uygun bir biçimde tüm yaşamını pozitif değerlendirmesi ve kapsamlı bir mutluluğun önemli bir parçası (Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985), insanın yaşamla alakalı inanç ve değerlendirmelerinin toplamı veya insanın yaşamıyla alakalı genel tutumu (Rice, Frone ve McFarlin 1992:156) olarak tanımlanabilir. Shin ve Johnson (1978) *yaşam doyum* kavramını genel olarak kişinin yaşamının kalitesini kendisinin belirlediği ölçütlere göre değerlendirmesi olarak tanımlamaktadırlar. Bir diğer tanım olarak yaşam doyum, bir bütün olarak yaşamın tüm kalitesinin pozitif ilerlemesinin derecesi olarak açıklanabilir (Veenhoven, 1996).

Yaşamdan doyum sağlamak, mutlu olmak bireylerin en temel hedeflerindendir. Yaşam doyum, kişinin yaşam kalitesinin özeti olarak değerlendirilebilir (Pavot ve Diener, 1993). Segrin (2006)'e göre yaşam doyumunu, zihinsel-fiziksel sağlık, uyum ve diğer kişilerle ilişkiler gibi pek çok unsur etkilemektedir. Toplumun her kesiminden kişileri etkileyen bu unsurların yanında, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu etkileyen mevcut dönem ve ortama özel niteliklerin olabileceği de düşünülmektedir (Yelpaze ve Yakar, 2019). Örneğin öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümden memnun olmanın yaşam doyumunda önemli bir etken olduğu söylenebilir (Serin, Serin ve Özbaş, 2010). Ayrıca gelecekle alakalı olumlu beklenti içinde olan bireylerin de yaşam doyumlarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Tuzgöl ve Dost, 2007). Özel olarak okula yeni başlayanlarla okulu bitirme aşmasında olan öğrencilerin genel problemleri

farklılık göstermektedir. Yeni başlayanlar uyum problemleriyle uğraşırken, mezuniyetleri yakınlaşmış olan öğrencilerin daha çok iş bulma, evlilik gibi planlara odaklandıkları görülmektedir (Yelpaze ve Yakar, 2019). Bu noktada sınıf seviyelerinin de yaşam doyumunda önemli rol oynayabileceği söylenebilir. Genel olarak yükseköğrenim dönemin özellikleri gereği kişiler bağımsızlığı elde etme, kendini geliştirme, yakın ilişkiler kurma, yeni ortama adapte olma, mesleğe hazırlanma gibi birden çok stres yaratıcı etkenle karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra öğrenciler, yaşam doyumlarını etkileyebilecek akademik, finansal ve birçok sosyal problemlerle de karşı karşıya kalmaktadır (Dusselier, Dunn, Wang, Shelley, & Whalen, 2005). Bu görevleri yerine getirmekte ve bu alanlarda ortaya çıkan problemleri çözmekte zorlanan bireylerin de yaşam doyumları azalmaktadır (Newman ve Newman, 2008).

Tüm bu anlatılanlardan anlaşılacağı üzere üniversite yaşamında karşılaştıkları pek çok yeni durum öğrencilerin yaşam doyumunu etkileyebilmektedir. Bu faktörlerden öne çıkanları öğrencilerin okudukları fakülte ve sınıf düzeyleri olarak düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yaşam planı refleksivite planlarıyla yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Refleksivite, geçmiş deneyim ve mevcut durum üstüne düşünerek kariyer süreçlerini kendi istek, öncelik ve beklentileri yönünde yönetme anlamına gelmektedir (Akyol ve Çelik, 2024). Yaşam doyumunu ise kişinin hayatın tümünü olumlu olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Dağlı ve Baysal, 2016). Bu noktada, yapılacak bu çalışma insan yaşamının en önemli noktalarından olan kariyerin yönetilmesi ile yaşamdan alınan genel doyumun arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir. Literatürde refleksivite ve yaşam doyumunu aynı anda içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma, refleksivite kavramıyla yaşam doyumunu bir bağlamda inceleyerek bu iki psikolojik değişken arasındaki ilişkiye literatürde yeni bir bakış açısı kazandırması hedeflenmektedir. Araştırmanın sonuçları, üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu sağlamak ve artırmak için yaşam refleksivite planlarının herhangi bir etkisi olup olmadığını, oluyorsa ne düzeyde olduğunu ortaya koyabilecektir. Böylece çalışma yaşam doyumunu artırmak adına yeni perspektifler sunabilecektir. Yaşam doyumuna etki edebilecek faktörleri göz önüne almak kişinin iyi oluş haline katkı sağlayabilir. Bu nedenle yaşam refleksivite planının kişinin iyi olma haline katkı sağlayıp sağlamadığıyla alakalı bilgi edinilebilecektir.

Tüm bu kazanımlar bireysel gelişim, ruh sağlığı ve psikolojik danışmanlık uygulamaları açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

2.2.Araştırmanın Yöntemi

2.2.1 Araştırmanın Modeli: Çalışmada yaşam refleksivite planlarıyla yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacı ile betimsel bir çalışma modeli olan nicel çalışma modeli kullanılmıştır. Yaşam refleksivite planlarıyla yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi için korelasyon analizi kullanılmıştır.

2.2.2 Araştırma Evreni/Örneklem ya da Çalışma Grubu: Araştırmanın evrenini Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğrencilerinden oluşmuştur. Örneklem ise amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak üniversitenin Eğitim ve Mühendislik fakülteleri olarak seçilmiştir. Eğitim fakültesinden mezun olan bireyler daha çok insan ilişkileri kurmaya yönelik alanlarda çalışırken mühendislik fakültesinden mezun olanların daha bireysel olacakları iş alanlarında çalışmaları göz önüne alınarak örneklemin çeşitliliği açısından bu iki fakülte tercih edilmiştir. Çalışmaya 364 üniversite öğrencisi katılım sağlamıştır. Katılımcılar gönüllülük esasına dayalı seçilmiştir. Çalışma grubunu oluşturan katılımcıların 148'i kadın (%40,7), 216'sı erkek (%59,3) bireylerden oluşmaktadır. Öğrenim görülen fakülte iki kategori ile belirlenmiş olup eğitim fakültesinde öğrenim görenler 140'ı (%38,5), mühendislik fakültesinde öğrenim görenler 224 (%61,5) olarak belirlenmiştir. Katılımcıların sınıf düzeyleri ise dört kategoride ele alınmıştır. 1. sınıf öğrencileri 63 (% 17,3), 2. sınıf öğrencileri 90 (% 24,7), 3. sınıf öğrencileri 108 (% 29,7) ve 4. sınıf öğrencileri 103 (% 28,3) olarak belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmada Yaşam Planı Refleksivite Ölçeği kullanılmıştır. Di Fabio vd. (2018) tarafından geliştirilen Yaşam Planı Refleksivite ölçeği Akyol ve Çelik (2024) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. YPRÖ, otantiklik, boyun eğme ve netlik olmak üzere 3 alt boyut, 15 madde ve 5'li likert derecelendirmeden oluşmaktadır. Ölçek kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), ne katılıyorum ne katılmıyorum (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5) seçeneklerinden meydana gelmektedir. 1 – 5. maddeler otantiklik, 6 – 10. maddeler boyun eğme ve 11 – 15. maddeler netlik alt boyutlarını oluşturmaktadır. Ölçekte

boyun eğme alt boyutundaki maddeler tersten kodlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar kişinin yaşam planında daha fazla refleksiviteye sahip olduğuna işaret etmektedir. Araştırmada kullanılan bir diğer ölçme aracı ise Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Dağlı ve Baysal'ın Türkçeye uyarladığı Yaşam Doyumu Ölçeğidir. Yaşam doyumu ölçeği tek boyutlu ve 5 maddelik bir ölçme aracıdır. Ölçek hiç katılmıyorum (1), çok az katılıyorum (2), orta düzeyde katılıyorum (3), büyük oranda katılıyorum (4) ve tamamen katılıyorum (5) seçeneklerinden meydana gelmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar kişinin yaşam doyumunun daha fazla olduğunu göstermektedir. Belirtilen ölçeklerin yanında katılımcılardan; yaşlarının, bölümlerinin (eğitim fakültesi, mühendislik fakültesi), sınıf düzeylerinin vs. olduğu kişisel bilgi formunu da doldurmaları istenmiştir.

Veriler sınıflarda, katılımcılarla yüzyüze toplanmıştır. Araştırmaya katılacak gönüllülerle iletişime geçmek için sosyal medya platformları ve üniversite e-posta grupları kullanılmıştır. Araştırmanın amacı katılımcılara araştırma öncesinde açıkça belirtilmiş ve katılım gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Veri toplama sürecinin yaklaşık 3 hafta sürmüştür. Veriler, araştırmacı tarafından katılımcılara belirtilen ölçme araçları uygulanarak toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Verilerin analizinde değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi, gruplar arası farkları incelemek için ise t-testi ve ANOVA (Varyans Analizi) yöntemleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaşam refleksivite planları puanlarının ortalaması 55,26 (SS = 8,60) olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaşam doyumu puanlarının ise ortalaması 15,07 (SS = 4,09) olarak tespit edilmiştir. Bu bulgular, öğrencilerin yaşam refleksivite düzeylerinin görece yüksek, yaşam doyumu düzeylerinin ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Yaşam doyumu ve refleksivite puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizinde yaşam doyumu ile refleksivite arasında **pozitif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki** bulunmuştur ($r=0,177$, $p=0,001$). Bu sonuç, refleksivite puanı arttıkça yaşam doyumu puanının, yaşam doyumu puanı arttıkça da refleksivite puanının sınırlı düzeyde artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Çizelge 1. *Yaşam Refleksivite Planı ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*

	Yaşam Refleksivite Planı	Yaşam Doyumu
Yaşam Refleksivite Planı	1	
Yaşam Doyumu	,177**	1

Yaşam refleksivite planı, cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde kadın katılımcıların yaşam refleksivite planı puan ortalaması 55,47 (SS = 8,78), erkek katılımcıların puan ortalaması ise 55,11 (SS = 8,49) olarak bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda, kadın ve erkek katılımcıların yaşam refleksivite planı puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($t(362) = ,390$, $p = ,697$). Bu sonuç, yaşam refleksivite planlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişmediğini göstermektedir.

Çizelge 2. *Yaşam Refleksivite Planlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi*

		n	X	S.s	t	p
Yaşam Refleksivite Planı	Kadın	148	55,47	8,78	,390	,697
	Erkek	216	55,11	8,49		

Yaşam doyumu düzeyinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında kadın öğrencilerin yaşam doyumu puan ortalaması 15,24 (SS = 3,17) olarak bulunurken, erkek öğrencilerin ortalaması 14,96 (SS = 4,62) olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda kadın ve erkek öğrencilerin yaşam doyumu puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t(362) = ,654$, $p = ,513$). Bu sonuç, öğrencilerin yaşam doyumu düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişmediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, kadın ve erkek öğrencilerin yaşam doyumları istatistiksel olarak benzer düzeydedir.

Çizelge 3. Yaşam Doyum Düzeyinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

		n	X	S.s	t	p
Yaşam Doyumu	Kadın	148	15,24	3,168	,654	,513
	Erkek	216	14,96	4,623		

Yaşam refleksivite planı, öğrenim görülen fakülteye göre incelendiğinde eğitim fakültesi öğrencilerinin yaşam refleksivite planı puan ortalaması 54,33 (SS = 9,07), mühendislik fakültesi öğrencilerinin ise 55,84 (SS = 8,26) olarak bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda, fakülte değişkenine göre yaşam refleksivite planları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t(362) = -1,626$, $p = ,105$). Bu sonuç, öğrencilerin yaşam refleksivite planlarının öğrenim gördükleri fakülteye göre anlamlı düzeyde değişmediğini göstermektedir.

Çizelge 4. Yaşam Refleksivite Planlarının Öğrenim Görülen Fakülteye Göre İncelenmesi

		n	X	S.s	t	p
Yaşam Refleksivite Planı	Eğitim Fakültesi	140	54,33	9,072	-1,626	,105
	Mühendislik Fakültesi	224	55,84	8,256		

Yaşam doyumu düzeyi öğrenim görülen fakülteye göre incelendiğinde eğitim fakültesi öğrencilerinin yaşam doyumu puan ortalaması 15,19 (SS = 3,70) iken, mühendislik fakültesi öğrencilerinin ortalaması 15,00 (SS = 4,33) olarak bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda, iki fakülte öğrencilerinin yaşam doyumu puanları arasında istatistiksel olarak

anlamalı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($t(362) = ,436$, $p = ,663$). Bu bulgu, öğrencilerin yaşam doyumu düzeylerinin öğrenim gördükleri fakülteye göre anlamalı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 5. Yaşam Doyum Düzeyinin Öğrenim Görülen Fakülteye Göre İncelenmesi

		n	X	S.s	t	p
Yaşam Doyumu	Eğitim Fakültesi	140	15,19	3,699	,436	,663
	Mühendislik Fakültesi	224	15,00	4,330		

Yaşam refleksivite planı, sınıf düzeyleri değişkeni üzerinden değerlendirildiğinde 1. sınıf öğrencilerinin yaşam refleksivite planı puan ortalaması 53,97 ($SS = 8,19$), 2. sınıf öğrencilerinin 55,00 ($SS = 9,64$), 3. sınıf öğrencilerinin 54,52 ($SS = 8,33$) ve 4. sınıf öğrencilerinin ise 57,01 ($SS = 7,95$) olarak bulunmuştur. Varyans analizi sonucunda sınıf düzeyleri arasında yaşam refleksivite planları açısından anlamalı bir fark bulunmamıştır ($F(3,360) = 2,195$, $p = ,088$). Bu bulgu, öğrencilerin yaşam refleksivite planlarının sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamalı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 6. Yaşam Refleksivite Planlarının Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesi

	Sınıf	n	X	S.s	F	P	Anlamalı Fark
Yaşam Refleksivite Planı	1.Sınıf	63	53,97	8,19	2,195	,088	-
	2.Sınıf	90	55	9,64			

	3.Sınıf	108	54,52	8,33			
	4.Sınıf	103	57,01	7,95			

Son olarak yaşam doyumu düzeyi, sınıf seviyesi değişkenine göre incelendiğinde 1. sınıf öğrencilerinin yaşam doyumu puan ortalaması 15,11 (SS = 3,33), 2. sınıf öğrencilerinin 15,22 (SS = 3,97), 3. sınıf öğrencilerinin 14,99 (SS = 4,17) ve 4. sınıf öğrencilerinin 15,01 (SS = 4,56) olarak bulunmuştur. Varyans analizi sonucu, sınıf düzeyleri arasında yaşam doyumu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($F(3,360) = ,064$, $p = ,979$). Bu bulgu, öğrencilerin yaşam doyumu düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde değişmediğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 7. Yaşam Doyum Düzeyinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesi

	Sınıf	n	X	S.s	F	P	Anlamlı Fark
Yaşam Doyumu	1.Sınıf	63	15,11	3,33	,064	,979	-
	2.Sınıf	90	15,22	3,97			
	3.Sınıf	108	14,99	4,17			
	4.Sınıf	103	15,01	4,56			

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Literatür incelendiğinde yaşam planı refleksivite ve yaşam doyumu kavramlarını aynı anda çalışmış bir makale veya teze ulaşılmamıştır. Ancak bu kısımda bu iki kavramın demografik değişkenlerle ilgili ortaya konan sonuçları üzerinden karşılaştırma yürütülecektir. Çalışma bulgularına bakıldığında yaşam doyumu ile cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Söner ve ark. (2024) yaptığı çalışmada da yaşam doyumunun cinsiyete göre anlamlı fark göstermediği bulunmuştur. Bir başka çalışmada da yaşam doyumunun cinsiyete değişkenine göre farklılaşmadığı ortaya konmuştur (Eker ve Taş, 2021). Öksüz ve Yayıcı'nın (2024) çalışmasında da yaşam doyumu cinsiyete göre farklılaşmamaktadır. Bu araştırmanın bulgusu literatürle örtüşmektedir. Literatüre bakıldığında da yaşam doyumunun görece durağan demografik faktörlerden çok, bireyin psikolojik özellikleri ve sosyal deneyimleri tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Örneğin Myers ve Diener (1995), cinsiyet, yaş, gelir düzeyi gibi demografik değişkenlerin yaşam doyumunu açıklamadaki katkısının oldukça sınırlı olduğunu, buna karşın kişilik özellikleri, bireysel eğilimler ve yakın ilişkilerin yaşam doyumunu belirlemede daha etkili olduğunu vurgulamışlardır. Segrin (2006), zihinsel ve fiziksel sağlık durumunun, uyum becerilerinin ve kişilerarası ilişkilerin bireylerin yaşam doyumunda belirleyici rol oynadığını bulgulamıştır (akt. Yelpaze ve Yakar, 2019).

Çalışmanın bulgularında yaşam doyumu düzeyinin mühendislik fakültesinde ve eğitim fakültesinde öğrenim görmeye göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Serin, Serin ve Özbaş (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, okuduğu bölümden memnun olan öğrencilerin genel yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (akt. Yelpaze ve Yakar, 2019). Bu anlamda literatürün çalışmanın bu bulgusunu desteklediği söylenemez. University of Zaragoza öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada; mühendislik ve fen bilimleri bölümlerindeki öğrencilerin, diğer bölümlerdeki öğrencilere göre yaşam doyumlarının daha düşük olduğu bulgusu ortaya konmuştur (Carlos ve diğ., 2015). Bu araştırmanın bulgusu literatürdeki bu bilgiyle örtüşmemektedir.

Çalışmanın bulgularında yaşam doyumunun sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı ortaya konmuştur. Tsitsas ve ark. (2019) yaptığı çalışmada 4. sınıf öğrencilerinin, ortalama olarak yaşam doygunluğu düzeyinde bir nebze yükseliş gösterdiği; fakat genel analizde sınıf düzeyinin anlamlı bir belirleyici olmadığı rapor edilmiştir. Gökalp ve Topal'ın (2019) yaptığı çalışmada da yaşam doyumunun sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı ortaya konmuştur.

Çalışmanın bulgularında yaşam refleksivite planlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği bulunmuştur. Literatürde refleksivitenin cinsiyet değişkeni ile ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda, kadın ve erkek öğrenciler arasında farklı refleksivite düzeylerinin olabileceğini görülmektedir. Nitel araştırmalarda, toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerin kendi yaşamlarını sorgulama ve değerlendirme süreçlerini etkilediği bulunmuştur (Demirtepe Saygılı, 2021). Şanlı Kula ve Saraç'ın (2017) yaptığı çalışmada, kadın öğrencilerin yaşamla ilgili belirsizlikler ve geleceğe yönelik planlar konusunda erkek öğrencilere göre daha fazla refleksivite geliştirme eğiliminde oldukları ortaya konmuştur. Bu farklılığın, kadınların toplumsal ve bireysel rolleri arasında daha fazla denge kurma ihtiyacından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bu tespitler çalışmanın bulgusuyla örtüşmemektedir.

Bir diğer bulgu ise yaşam refleksivite planlarının öğrenim görülen bölüme göre anlamlı bir farklılaşma göstermediğidir. Şanlı, Kula ve Saraç'ın (2017) çalışmasında, fen-edebiyat, eğitim, mühendislik ve sağlık bilimleri fakültelerinde okuyan öğrenciler arasında yaşam planı refleksivitesi düzeylerinde anlamlı farklılıklar ortaya konmuştur. Özellikle istihdam olasılığı yüksek olan bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin refleksivite düzeylerinin daha yüksek olduğu, buna karşılık belirsizliklerin fazla olduğu bölümlerde ise refleksivite düzeyinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu tespit bu çalışmanın bulgusunu desteklememiştir.

Çalışmanın bulgularında yaşam refleksivite planlarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği bulunmuştur. Krystalli'nın (2023) İngiltere'de yaptığı bir çalışmada 3. ve 4. sınıf Uluslararası İlişkiler öğrencilerinin refleksivite gerektiren yazılı ödev performansları değerlendirilmiş olup üst sınıfların daha derin ve kapsamlı refleksiyonlar ürettiği, yani sınıf ilerledikçe refleksif becerilerin olgunlaştığı ortaya konmuştur. Yapılan bir çalışmada özellikle üniversitenin son sınıflarına doğru yaklaşan öğrencilerin, mezuniyet ve iş bulma kaygısıyla yaşam planlarını daha fazla sorgulamaya başladıkları görülmüştür (Şanlı Kula & Saraç, 2017). Aynı çalışmada, son sınıf öğrencilerinde, birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine kıyasla daha yüksek düzeyde refleksivite ortaya konmuştur. Bu bulgu, mezuniyet sonrası dönemde karşılaşılabilecek belirsizliklerin ve geleceğe dair kaygıların öğrencilerin yaşam planlarını gözden geçirme sıklığını artırdığından kaynaklı olabilir. Literatürdeki bu veriler, bu araştırmanın bulgusuyla paralellik göstermemektedir.

Çalışma sonucunda refleksivite ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur. Bu durum refleksivite puanı arttıkça yaşam doyumu puanının, yaşam doyumu puanı arttıkça da refleksivite puanının sınırlı düzeyde artma eğiliminde olduğunu

göstermektedir. Bu iki kavramın aralarında yüksek bir ilişki bulunmamış olmasına karşın literatüre bakıldığında bireylerin yaşam doyumlarını etkileyen, zihinsel-fiziksel sağlık, uyum ve diğer kişilerle ilişkiler, gelecekle alakalı olumlu beklenti içinde olmak gibi birçok farklı etken olduğu ortaya konmaktadır. Refleksivite ise yaşam planları oluşturma, amaç belirleme, karar alma gibi süreçlerde etken bir kavramdır. Tüm bu bağlama bakıldığında refleksivite düzeyinin yaşam doyumunun unsurlarına dolaylı olarak pozitif etkide bulunduğu iddia edilebilir.

Kuramsal bağlam ve dolaylı araştırma bulguları, yaşam planı refleksivitesinin yüksek olmasının öğrencilerin yaşam doyumuna olumlu yansımalarının olacağını desteklemektedir. Refleksivitenin getirdiği netlik, otantiklik ve anlam duygusu, bireyin hayatına ilişkin memnuniyetini artırabilecek güçlü etkenlerdir. Kendi hedeflerini netleştirip onlara ulaşma yolunda öz değerlerini rehber alan öğrencilerin, hayatlarının gidişatından daha fazla memnuniyet duyacakları söylenebilir.

5. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

- Araştırmanın çalışma grubu üniversite öğrencileri olup veriler yalnızca Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde toplanmıştır. Bu durum sonuçların tüm üniversite öğrencilerine genellenmesini sınırlandırabilir.
- Araştırma verileri yalnızca eğitim ve mühendislik fakültelerinden toplanmış olup farklı fakültelerden katılımcı dahil edilmemiştir. Bu nedenle örneklemin nispeten dar bir kapsamda kalmış olması araştırmanın sınırlılıkları arasında sayılabilir.
- Araştırmada kullanılan veri toplama araçları öz-bildirim ölçeklerine dayalıdır. Bu durum katılımcıların yanlı davranarak öz-bildirimde bulunabilmelerinin önünü açmaktadır. Bu da araştırmanın sınırlılıklarından biri olabilir.
- Refleksivite kavramı nispeten yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle özellikle ülkemiz literatüründe bu kavramla ilgili daha çok çalışma yapılabilir.
- Ayrıca refleksivite düzeyi dolaylı olarak yaşam doyumunun temelindeki birçok unsuru dolaylı olarak etkilemektedir. Refleksivite yaşam doyumunu etkileyen farklı kavramlarla da çalışılabilir.

- Ayrıca bu çalışma sadece üniversite öğrencilerini kapsamaktadır. Daha geniş bir perspektif oluşturmak adına refleksivite ve yaşam doyumu kavramları farklı yaş grupları arasında da incelenebilir.

-

KAYNAKÇA

Akyol, M. E., & Çelik, S. B. (2024). Yaşam Planı Refleksivite Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 123-138.

Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59).

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), 71-75.

Diener, E. and Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40, 189-216.

Diener, E., Gohm, C., Suh, E., and Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjectivewell-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 419–436.

Dusselier, L., Dunn, B., Wang, Y., Shelley II, M. C., & Whalen, D. F. (2005). Personal, health, academic, and environmental predictors of stress for residence hall students. *Journal of American College Health*, 54(1), 15–24.

Myers, D.G. and Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science*, (6), 1:10-16.

Newman, B. M., & Newman, P. R. (2008). Development through life: A psychosocial approach: Wadsworth.

Pavot, W. and E. Diener: 1993, 'Review of the satisfaction with life scale', *Psychological Assessment* 5, pp. 164–172.

Segrin, C. (2006). Family interactions and well-being: Integrative perspectives. *Journal of Family Communication*, 6, 3–21.

Serin, N. B., Serin, O., & Özbaş, L. F. (2010). Predicting university students' life satisfaction by their anxiety and depression level. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 579-582.

Shin, D. C., and Johnson, D. M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5, 475-492

Şahin, Ş. (2008). *Beden eğitimi öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeyleri* (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Tuzgöl-Dost, M. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi [Examining Life Satisfaction Levels of University Students in Terms of Some Variables]. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 132-143.

Veenhoven, R. (1996b). Happy Life-Expectancy: A Comprehensive Measure of Quality-of-Life in Nations. *Social Indicators Research*, Vol: 39, pp. 1–58.

Yelpaze, İ., & Yakar, L. (2019). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu ve bilişsel esnekliklerinin incelenmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 9(54), 913-935.

SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ BENLİK SAYGISI VE ÖZYETERLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Zeynep GÜL

İstanbul Esenyurt Üniversitesi,
psk.zeynepgull@gmail.com – ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5232-023X>

Dr. Öğr. Üyesi Şule AYDIN YERAL

İstanbul Esenyurt Üniversitesi,
uzmpskssuleaydin@gmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2299-634X>

ÖZET

Bu çalışma sosyal medya bağımlılığı ile benlik saygısı ve genel özyeterlik arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın kuramsal zemini benlik saygısı ile özyeterliğin, sosyal medya bağımlılığı için koruyucu/ilişkili değişkenler olabileceğine ilişkin literatüre dayanmaktadır. Çalışma ilişkisel tarama deseninde planlanmıştır. Çalışmanın katılımcıları 235 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama sürecinde Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği (Yetişkin Formu), Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Genel Özyeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Veriler SPSS ile analiz edilmiştir. Korelasyon analizlerinde Pearson korelasyon katsayısı raporlanmıştır. Sosyal medya bağımlılığı ile benlik saygısı arasında düşük düzeyde ve negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-0.173$, $p=0.008$). Buna karşın sosyal medya bağımlılığı ile özyeterlik arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($r=-0.098$, $p=0.135$). Özyeterlik ile benlik saygısı arasında ise orta düzeyde, pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır ($r=0.368$, $p<0.001$). Bu bulgular benlik saygısı yükseldikçe sosyal medya bağımlılığı puanlarının azalma eğilimi gösterdiğini, özyeterliğin ise bu örnekte sosyal medya bağımlılığıyla doğrudan ilişkilenmediğini düşündürmektedir. Sonuçlar sosyal medya bağımlılığıyla ilişkili psikososyal riskleri anlamada benlik saygısının önemli bir değişken olabileceğine işaret etmektedir. Benlik saygısını güçlendirmeyi hedefleyen psikoeğitsel/önleyici programların, problemleri sosyal medya kullanımını azaltmaya yönelik müdahalelerde yararlı bir bileşen olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Sosyal medya bağımlılığı, benlik saygısı, özyeterlik, psikoloji.

AN EXAMINATION OF SOCIAL MEDIA ADDICTION IN TERMS OF SELF-ESTEEM AND SELF-EFFICACY

ABSTRACT

This study aims to examine the relationships between social media addiction, self-esteem, and general self-efficacy. The theoretical foundation of the study is based on the literature suggesting that self-esteem and self-efficacy may function as protective and/or related variables for social media addiction. The study was designed as a correlational survey. The participants

¹ Bu çalışma TÜBİTAK 2209A projesi kapsamında yürütülmüştür.

consisted of 235 university students. Data were collected using the Social Media Addiction Scale (Adult Form), the Rosenberg Self-Esteem Scale, and the General Self-Efficacy Scale. The data were analyzed using SPSS, and Pearson's correlation coefficients were reported. A low but significant negative correlation was found between social media addiction and self-esteem ($r = -0.173$, $p = 0.008$). However, the relationship between social media addiction and self-efficacy was not significant ($r = -0.098$, $p = 0.135$). A moderate, significant positive correlation was observed between self-efficacy and self-esteem ($r = 0.368$, $p < 0.001$). These findings suggest that as self-esteem increases, social media addiction scores tend to decrease, whereas self-efficacy is not directly associated with social media addiction in this sample. The results indicate that self-esteem may be an important variable in understanding psychosocial risks related to social media addiction. Psychoeducational and preventive programs aimed at strengthening self-esteem may be a useful component of interventions designed to reduce problematic social media use.

Keywords : Social media addiction, self-esteem, self-efficacy, psychology.

QATARI EDUCATION REFORMS INTEGRATING ARABIC LANGUAGE PRESERVATION WITH GLOBAL COMPETENCIES

Dr. Khalid Al-Mansoori, Fatima Rahman, Noor Salem

Department of Foundation Studies, Hamad Bin Khalifa University, Qatar

ABSTRACT

This comprehensive reform strategy reconciles Arabic language preservation with English-medium instruction requirements across Qatar's K-12 and higher education systems. Dual immersion model sequences Arabic content mastery alongside scaffolded English academic language development ensuring biliteracy without sacrificing either linguistic heritage or global competitiveness. Curriculum design incorporates translanguaging pedagogies legitimizing students' full linguistic repertoire within academic contexts. Teacher preparation programs develop bilingual instructional competencies alongside cultural mediation skills bridging traditional knowledge systems with international curricula. Assessment framework evaluates Arabic proficiency through authentic communicative tasks alongside English academic literacy benchmarks. Technology integration employs adaptive platforms personalizing language trajectories based on real-time performance data. Parental engagement addresses linguistic anxieties through family literacy workshops demonstrating biliteracy benefits. Theoretical framework synthesizes bilingual education scholarship with Arabic sociolinguistics positioning dual proficiency as national security asset. Policy analysis documents alignment between Qatar National Vision 2030 cultural preservation goals and Education City internationalization objectives. Regional leadership establishes Gulf Cooperation Council Arabic-medium STEM task force sharing resources and best practices. Longitudinal studies confirm cognitive advantages of balanced biliteracy alongside enhanced intercultural competencies. International benchmarking matches Singaporean bilingual model outcomes while preserving Arabic cultural core. Sustainability achieved through national teacher licensure requirements and Ministry curriculum mandates. Research establishes replicable model preserving Arabic linguistic heritage within knowledge economy contexts ensuring cultural continuity alongside global participation.

Keywords: Arabic preservation, bilingual education, Qatar education reform, translanguaging, global competencies

YAŞAM BOYU ÖĞRENME ÖRNEĞİ OLARAK TAZELENME ÜNİVERSİTELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YEL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

cigdemyel@cumhuriyet.edu.tr- 0000-0001-8392-5399

Yüksek Lisans Öğrencisi Duygu ÖNCÜ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

duyguoncu05@gmail.com- 0009-0006-5742-1975

ÖZET

Sosyal bir varlık olan insan için öğrenme hayatın her aşamasında söz konusudur. Bu anlamda sadece fiziksel ve zihinsel gelişimin daha hızlı görüldüğü çocukluktan, yetişkinliğe geçiş sürecinde değil, yetişkinlik ve olgunluk süreçlerinde de öğrenme süreci, bilgi ve becerilerin artışı devam etmekte ve buna bağlı olarak yaşam tecrübesi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yaşam sürecinin her evresi kendine özgü özellikleri kapsamaktadır. Yaşın ilerlemesiyle birlikte hayata dair bilgelik artarken fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak da yaşanan değişimlere bağlı olarak kırılmalıklar oluşabilmektedir. Yaşam boyu öğrenme açısından da önemli olan, bireylerin yaşamının her evresinde, o dönemi kaliteli geçirmesi ve söz konusu dönem içindeki değişimlere uyum sağlamasıdır. Bu bağlamda yaşam boyu öğrenme örneği olarak tazelenme üniversiteleri ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı Türkiye’de tazelenme üniversitelerinin sayısı, ders programları ve diğer özellikleri bakımından betimsel metodolojiyle incelenmesidir. Tazelenme üniversitelerinin bireylere etkisinin incelenmesine yönelik çalışmalar literatüre katkı sağlarken, toplumsal fayda olarak bu ve benzeri programların yaygınlaşmasına destek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Boyu Öğrenme, Tazelenme Üniversiteleri, Yaşlılık Sosyolojisi.

ABSTRACT

Learning is a lifelong process for humans, who are social beings. In this sense, the learning process, the increase in knowledge and skills, and the resulting life experience continue not only during the transition from childhood to adulthood, when physical and mental development is more rapid, but also throughout adulthood and maturity. However, each stage of life has its own unique characteristics. As age advances, wisdom about life increases, but fragilities may also arise due to physical, social, and psychological changes. It is also important in terms of lifelong learning that individuals spend each stage of their lives in a meaningful way and adapt to the changes within that period. In this context, refreshment universities are examined as an example of lifelong learning. The aim of this study is to examine the number, course programs,

and other characteristics of refreshment universities in Turkey using a descriptive methodology. Studies examining the impact of refreshment universities on individuals will not only contribute to the literature but also, as a societal benefit, support the widespread adoption of these and similar programs.

Keywords: Lifelong Learning, Refreshment Universities, Sociology of Aging.

GİRİŞ

Yaşam boyu öğrenme kavramı, bireyin öğrenme sürecinin yalnızca okul yıllarıyla sınırlı olmadığını, yaşamın tüm evrelerine yayılan sürekli bir gelişim süreci olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşımda öğrenme yalnızca örgün eğitim kurumlarında gerçekleşen bir faaliyet olarak görülmez; bireyler iş yaşamında, sosyal ilişkilerinde ve günlük deneyimlerinde de öğrenmeye devam ederler. Bu nedenle yaşam boyu öğrenme, modern eğitim anlayışının önemli kavramlarından biri olarak kabul edilmektedir (Ayhan, 2005).

Yaşam boyu öğrenme düşüncesi özellikle yetişkin eğitimi çalışmalarının gelişmesiyle birlikte önem kazanmıştır. Bu yaklaşım bireyin eğitim sürecinin çocukluk ve gençlik dönemiyle sınırlı olmadığını, yetişkinlik döneminde de öğrenmenin devam ettiğini savunmaktadır. Buna göre bireyler değişen toplumsal ve teknolojik koşullara uyum sağlayabilmek için sürekli öğrenme ihtiyacı duymaktadır. Bu nedenle eğitim sistemlerinin bireylere yalnızca bilgi aktaran yapılar olmaktan çıkıp öğrenmeyi öğrenme becerilerini geliştiren kurumlar haline gelmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Demirel, 2012).

İnsan yaşamının önemli evrelerinden biri yaşlılıktır. Bununla birlikte yaşlılık süreci genel olarak bireylerin temel eğitimini tamamladığı, bir mesleğe başlayıp uzun yıllar çalıştıktan sonra emekli olduğu, aile yaşamında çocukların evden ayrıldığı veya bazı kayıpların yaşanabildiği bir süreç olarak diğer yaşam evrelerinden farklılaşmaktadır. Bu dönem derin bir hayat tecrübesinin zirvesinde olmak yanında, sosyal yalnızlaşmayı da içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda yaşlı bireylerin bu dönemi daha yaşam kalitesi daha yüksek bir şekilde geçirebilmesinde çeşitli sosyal destek programları önem kazanmaktadır. Bu programlardan biri son yıllarda giderek yaygınlaşan “tazelenme üniversiteleri”dir.

Bu çalışmada yaşam boyu öğrenme örneği olarak tazelenme üniversiteleri ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı Türkiye’de tazelenme üniversitelerinin sayısı, programları gibi bilgilerden hareketle bu üniversitelerin değerlendirmesini yapmaktır. Çalışmanın metodolojisi, üniversitelerin web sayfaları incelenmesi sonucu elde edilen verilerin betimsel olarak analiz edilmesine dayanmaktadır.

Yaşlılık Olgusu Bağlamında Yaşam Boyu Öğrenme

Yaşlılık dönemi uzun yıllar boyunca bireyin toplumsal üretkenliğinin azaldığı ve sosyal rollerinin sınırlı hale geldiği bir yaşam evresi olarak değerlendirilmiştir. Ancak günümüzde bu yaklaşım önemli ölçüde değişmiş ve yaşlılık, bireyin gelişiminin sona erdiği bir dönem olarak değil, öğrenmenin ve kişisel gelişimin devam edebileceği bir yaşam evresi olarak ele alınmaya

başlanmıştır. Bu bağlamda yaşam boyu öğrenme yaklaşımı yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılımlarını sürdürebilmeleri ve yaşam kalitelerini artırabilmeleri açısından önemli bir araç olarak görülmektedir. Bireylerin yaşamlarının ileri dönemlerinde de öğrenme faaliyetlerine katılması onların zihinsel olarak aktif kalmalarına, yeni beceriler kazanmalarına ve sosyal ilişkilerini güçlendirmelerine katkı sağlamaktadır (Yıldız, 2011).

Yaşam boyu öğrenme faaliyetlerinin yaşlı bireyler açısından önemli görülmesinin bir diğer nedeni, öğrenmenin bilişsel sağlık üzerindeki olumlu etkileridir. Araştırmalar, öğrenme faaliyetlerine katılan yaşlı bireylerin bilişsel becerilerini daha uzun süre koruyabildiklerini ve zihinsel gerilemenin daha yavaş gerçekleştiğini göstermektedir. Öğrenme süreçlerine katılım, bireylerin hafıza, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini desteklemekte ve zihinsel açıdan aktif kalmalarına katkı sağlamaktadır. Bu durum yaşam boyu öğrenmenin yalnızca eğitimsel bir süreç değil aynı zamanda sağlıklı yaşlanmanın önemli bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır (Günüç ve Odabaşı, 2012).

Bununla birlikte yaşam boyu öğrenme yaşlı bireylerin sosyal yaşamla bağlarını sürdürmelerine de önemli katkılar sağlamaktadır. Eğitim faaliyetleri ve öğrenme ortamları yaşlı bireyler için yeni sosyal ilişkiler kurma fırsatları yaratmakta ve onların toplumsal etkileşimlerini artırmaktadır. Bu durum özellikle yaşlılık döneminde sıkça karşılaşılan yalnızlık ve sosyal izolasyon sorunlarının azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Öğrenme etkinliklerine katılan yaşlı bireylerin kendilerini daha değerli ve üretken hissettikleri, yaşam doyumlarının arttığı ve psikolojik iyi oluşlarının güçlendiği görülmektedir (Aydın ve Sayılan, 2019).

Yaşlı bireylerin öğrenme süreçlerine katılımını destekleyen önemli uygulamalardan biri de ileri yetişkin eğitimi programlarıdır. Bu programlar yaşlı bireylerin farklı alanlarda bilgi ve beceriler kazanmalarını sağlayarak onların entelektüel gelişimlerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Özellikle “üçüncü yaş üniversiteleri” olarak bilinen eğitim modelleri, emeklilik sonrası dönemde bireylerin öğrenme faaliyetlerine katılmalarını teşvik eden önemli kurumlar olarak dikkat çekmektedir. Bu tür eğitim programları yaşlı bireylerin kültürel, sanatsal ve akademik etkinliklere katılmalarını sağlayarak onların toplumsal yaşamla bağlarını güçlendirmektedir (Oğlak ve Canatan, 2018).

Yaşam boyu öğrenmenin yaşlılık dönemindeki bir diğer önemli boyutu da kuşaklar arası öğrenme süreçleriyle ilişkilidir. Yaşlı bireyler uzun yaşam deneyimleri sayesinde toplumun önemli bilgi ve kültür taşıyıcılarıdır. Bu nedenle yaşam boyu öğrenme süreci yalnızca yaşlı bireylerin yeni bilgiler edinmesini değil, aynı zamanda onların sahip oldukları deneyimleri genç kuşaklarla paylaşmalarını da kapsamaktadır. Bu karşılıklı öğrenme süreci kuşaklar arası iletişimi güçlendirmekte ve toplum içindeki dayanışmayı artırmaktadır (Ayhan, 2005).

Modern toplumlarda yaşlanan nüfusun artması yaşam boyu öğrenme politikalarının yaşlı bireyleri de kapsayacak şekilde geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Eğitim kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları yaşlı bireylerin öğrenme faaliyetlerine katılmalarını destekleyen çeşitli programlar geliştirmektedir. Halk eğitim merkezleri, üniversiteler ve çeşitli sosyal projeler aracılığıyla düzenlenen eğitim faaliyetleri yaşlı bireylerin yaşam boyu öğrenme süreçlerine katılmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu tür programlar sayesinde yaşlı bireyler yeni

teknolojileri öğrenebilmekte, kültürel etkinliklere katılabilmekte ve sosyal yaşamın aktif bir parçası olmaya devam edebilmektedirler (Demirel, 2012).

Tazelenme Üniversiteleri

Türkiye’de yaşlı bireylere yönelik çeşitli etkinlikler STK’lar, dernekler, gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Üniversite temelli uygulamalar açısından ise ilk örnek 2016 yılında Prof. Dr. İsmail Tufan tarafından Akdeniz Üniversitesi bünyesinde sosyal sorumluluk projesi kapsamında hayata geçirilen 60+ Tazelenme Üniversitesi’dir (Akdeniz Üniversitesi).

25 Mayıs 2021 tarihinde imzalanan protokol doğrultusunda 60+ Tazelenme Üniversitesi’nin yaygınlaştırılması amacıyla proje Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na devredilmiştir. Gönüllü öğretim elemanlarının katkılarıyla sürdürülen eğitimler üniversitelerde ücretsiz olarak dört yıl süreyle sunulmaktadır. Kampüsler arasında uygulanan eğitim programları içerik ve kapsam bakımından farklılık gösterebilmektedir (Birinci, 2025: 3347).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından paylaşılan verilere göre, Türkiye’de 2025 yılı itibarıyla faaliyet gösteren 17 tazelenme üniversitesi bulunmakta olup yaklaşık 6.320 yaşlı birey bu programlardan eğitim almaktadır. Program kapsamında, 60 yaş ve üzerindeki bireyler gönüllülük esasına dayalı ve ücretsiz olarak bu eğitimlerden yararlanabilmektedir (Anadolu Ajansı, 2025).

Çizelge 1: Türkiye’de Mevcut Tazelenme Üniversiteleri

No	Üniversite	Şehir	Tarih
1	Akdeniz Üniversitesi	Antalya	2016
2	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi	İstanbul	2021
3	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Muğla	2021
4	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	2021
5	Girne Üniversitesi	Girne / KKTC	2022
6	Malatya Turgut Özal Üniversitesi	Malatya	2022
7	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Sivas	2022
8	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	Antalya	2022
9	Muş Alparslan Üniversitesi	Muş	2022

10	Yozgat Bozok Üniversitesi	Yozgat	2023
11	Mersin Üniversitesi	Mersin	2023
12	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	Osmaniye	2023
13	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Tokat	2023
14	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Çanakkale	2023
15	Batman Üniversitesi	Batman	2023
16	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	Kırşehir	2024
17	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	Erzincan	2024

Çizelge1’de üniversitelerin web sayfalarından hareketle Türkiye’de çeşitli üniversitelerde açılan tazelenme üniversiteleri sıralanmıştır. Buna göre ilk olarak 2016 yılında Akdeniz Üniversitesi’nde açılan bu programı, 2021 yılında İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi olmak üzere üç üniversite takip etmiştir. 2022 yılında programın daha da yaygınlık kazandığı görülmekte olup 5 farklı üniversitede daha tazelenme üniversitesi açılmıştır. Tazelenme üniversitelerinin 6 farklı üniversite ile en fazla 2023 yılında açıldığı anlaşılmaktadır. 2024 yılında 2 üniversitede daha yeni programlar açılmıştır.

Çizelge 2: Tazelenme Üniversitelerinin Örnek Dersleri

No	Üniversite	Örnek Dersler
1	Akdeniz Üniversitesi	Sağlık bilgisi, aktif yaşlanma, spor ve egzersiz, sanat etkinlikleri, iletişim
2	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi	Dijital okuryazarlık, psikoloji, müzik, resim, iletişim
3	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Sağlıklı yaşam, doğa ve çevre, kültür dersleri, spor aktiviteleri
4	Anadolu Üniversitesi	Yaşam boyu öğrenme, kişisel gelişim, sanat ve kültür
5	Girne Üniversitesi	Sağlık, iletişim, sosyal etkinlikler, kültürel çalışmalar
6	Malatya Turgut Özal Üniversitesi	Yaşlı sağlığı, egzersiz, psikoloji, sosyal etkinlikler
7	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Sağlık bilgisi, toplum ve iletişim, kültür dersleri

8	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	İngilizce, sağlık bilgisi, spor (yüzme/aerobik), sanat etkinlikleri, afet bilinci
9	Muş Alparslan Üniversitesi	Kişisel gelişim, kültürel etkinlikler, spor aktiviteleri
10	Yozgat Bozok Üniversitesi	Sağlık eğitimi, psikoloji, sosyal katılım
11	Mersin Üniversitesi	Yaşam boyu öğrenme, sanat, müzik, spor
12	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	Sağlık bilgisi, iletişim, sosyal aktiviteler
13	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Sağlıklı yaşlanma, spor, kültür ve sanat
14	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	İngilizce konuşma, koro, tiyatro, kültürel etkinlikler
15	Batman Üniversitesi	Kişisel gelişim, kültür dersleri, sosyal etkinlikler
16	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	Sağlık, psikoloji, spor aktiviteleri
17	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	Sağlık bilgisi, sosyal katılım, kültürel faaliyetler

Çizelge 2’de de görüldüğü üzere tazelenme üniversiteleri ders modelleri çerçevesinde uygulanmaktadır. Bu modeller, ağırlıklı olarak üniversitelerin idari ve akademik birimlerinin uygunluklarına göre şekillenmektedir.

Tazelenme üniversitelerindeki örnek ders programları incelendiğinde, 60 yaş ve üzeri bireylerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu yaş grubunda fiziksel değişimlere bağlı olarak sağlığı korumaya yönelik bilgiler de oldukça önemlidir. Çoğu üniversitenin sağlıkla ilgili derslere yer verdiği görülmektedir.

Sağlığı korumanın etkin yollarından biri egzersiz olmaktır. Bu anlamda çeşitli spor aktivitelerine ders programında yer verilmesi oldukça önemli bir gereksinimi karşılamaktadır.

Yaşlı bireylerin çeşitli hobilerle uğraşması gündelik yaşamın daha etkin geçmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda üniversitelerin ders programlarına eklemiş olduğu sanat, müzik, tiyatro ve çeşitli kültürel etkinliklere yönelik ders içeriklerinin olduğu görülmektedir.

Yaşlılık sürecinde en önemli ihtiyaçlardan biri de sosyalleşmek, psikolojik olarak kendini iyi hissetmek durumudur. Ders programlarında psikoloji, kişisel gelişim, yabancı dil ve yaşam boyu öğrenme gibi derslerin bireylerin kendilerini bu yönde daha yetkin hissetmesine katkı sağlayacaktır. Örnek derslerden hareketle, öğrenmenin insan yaşamının her döneminde devam ettiği söylenebilir. Yaşam boyu devam eden bu süreç yaşamının daha kaliteli geçmesine olanak tanımaktadır.

SONUÇ

Dünya genelinde yaşlı nüfusun hızlı biçimde artması yaşlılık olgusunu daha derinden ele elmayı gerekli kılmıştır. Yaşlı bireylerin artışı, bu yaş grubuna yönelik sağlık, sosyal hizmetler, gündelik yaşam gereksinimleri, sosyo-psikolojik etmenler vb. bakımından kendine özgü ihtiyaçları da ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu bu ihtiyaçların karşılanmasında rol oynayan kurumlardan biri üniversitelerdir.

Türkiye’de 17 üniversitede tazelenme üniversitesi açılmış bulunmaktadır. İlk tazelenme üniversitesi, 2016’da Akdeniz Üniversitesi’nde açılmış olup günümüze dek artarak gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de açılan tazelenme üniversitelerinin örnek ders programları incelenmiştir. Çalışmanın bir sınırlılığı olarak, söz konusu programlar üniversitelerin web sayfalarından ulaşıldığı kadarıyla derlenmiştir. Dolayısıyla bu programlar gelecekte değişiklik gösterebilir. Bununla birlikte mevcut ders programlarının sağlık bilgisi, sportif faaliyetler, kültürel etkinlikler, sanat, müzik, tiyatro, yabancı dil, psikoloji, kişisel gelişim gibi çeşitli içeriklere yer verdiği görülmektedir.

Yaşam boyu öğrenme örneği olarak tazelenme üniversiteleri yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal, kültürel ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda tazelenme üniversitelerinde eğitim alan bireylerle görüşmeler yaparak, onların gözünden bu programların etkisini anlamak literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akdeniz Üniversitesi. Akdeniz Üniversitesinde doğdu tüm Türkiye’de yaygınlaşıyor. https://www.akdeniz.edu.tr/tr/haber/akdeniz_universitesinde_dogdu_tum_turkiyede_yayginlasiyor-2314 (Erişim: 13.03.2026).

Anadolu Ajansı. (2025). Tazelenme üniversitelerinde 6 bin 320 yaşlı eğitim alıyor. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tazelenme-universitelerinde-6-bin-320-yasli-egitim-aliliyor/3467621> (Erişim: 13.03.2026).

Aydın, A., ve Sayılan, A. A. (2019). Aktif yaşlanma ile yaşam boyu öğrenme arasındaki ilişkiye teorik bir bakış. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4,2, 76–81.

Ayhan, S. (2005). Yetişkin Eğitimi ve Yaşam Boyu Öğrenme. Pegem Akademi, Ankara.

Birinci, E. (2025). İleri yetişkinler için yaşam boyu öğrenme modeli: Üçüncü yaş üniversiteleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(2), 3334–3354. <https://doi.org/10.51460/baebd.1670787>

Demirel, Ö. (2012). Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya. Pegem Akademi, Ankara.

Günüç, S., ve Odabaşı, H. F. (2012). Yaşam Boyu Öğrenme: Kuramsal temeller ve Uygulamalar. Anı Yayıncılık, Ankara.

Oğlak, S., ve Canatan, A. (2018). Aktif Yaşlanma Perspektifinde Üçüncü Yaş Üniversiteleri. Nobel Akademik, Ankara.

Yıldız, A. (2011). Yetişkin Eğitimi ve Yaşam Boyu Öğrenme. Pegem Akademi, Ankara.

YAŞLILIK OLGUSUNUN YERLİ FİLMLERE YANSIMASI

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YEL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

cigdemyel@cumhuriyet.edu.tr- 0000-0001-8392-5399

Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe Nur AYDOĞAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

aydoganaysenur0@gmail.com- 0009-0000-6714-6651

ÖZET

Dünya nüfus yapısında hızlı bir yaşlanma süreci gözlenmektedir. Bununla birlikte tek bir yaşlılık sürecinden bahsetmek mümkün değildir. Yaşlılık süreci cinsiyet, eğitim, meslek, yaşam şekli gibi çeşitli etmenlere bağlı olarak değişmektedir. Buna bağlı olarak yaşlılık olgusu da farklı görünümlemlerle ortaya çıkmaktadır. Toplumsal olay ve olguların sanatsal olarak yansıtıldığı alanlardan biri filmlerdir. Bu çalışmada Türk sinemasının örneklerinden olan “Ağaçlar Ayakta Ölür” ile “Babam ve Oğlum” filmlerinde yaşlılık konusu üzerinde durulmaktadır. Araştırmada “Yaşlılık olgusu çeşitli sosyolojik göstergeler bağlamında nasıl ele alınıyor?” sorusuna yanıt aranmak amaçlanmaktadır. Araştırmanın metodolojisinde nitel araştırma yönteminden yararlanılmakta olup filmler betimsel analiz bağlamında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık Sosyolojisi, Film Analizi, Geri Çekilme Kuramı, Toplumsal Cinsiyet Kuramı.

ABSTRACT

A rapid aging process is observed in the world's population structure. However, it is not possible to speak of a single aging process. The aging process varies depending on various factors such as gender, education, occupation, and lifestyle. Accordingly, the phenomenon of aging also manifests itself in different ways. One of the areas where social events and phenomena are reflected artistically is films. This study focuses on the theme of aging in the Turkish films “Ağaçlar Ayakta Ölür” (Trees Die Standing) and “Babam ve Oğlum” (My Father and My Son). The research aims to answer the question, “How is the phenomenon of old age addressed in the context of various sociological indicators?” The methodology of the research utilizes qualitative research methods, and the films are evaluated in the context of descriptive analysis.

Keywords: Sociology of Aging, Film Analysis, Disengagement Theory, Gender Theory.

GİRİŞ

Yaşlılık insan yaşamının gelişimsel evrelerinden biri olup bu döneme ulaşabilen her birey tarafından öznel biçimde deneyimlenen bir süreçtir. Bu nedenle yaşlılık tek tip özellikler taşıyan sabit ve evrensel bir dönem olarak ele alınamaz. Yaşlanma deneyimindeki farklılıklar bireyin yaşam alışkanlıkları çevresel koşulları genetik özellikleri eğitim düzeyi ve içinde bulunduğu toplumsal yapı gibi çok sayıda unsurla yakından ilişkilidir. Bu unsurlar dikkate alınarak ele alındığında yaşlılık olgusu tek bir alanla sınırlı kalmamakta disiplinler arası bir nitelik kazanmaktadır. Her bilim dalı kendi kuramsal çerçevesi ve araştırma alanı doğrultusunda yaşlılık olgusunun farklı yönlerine odaklanmaktadır.

Yaşlılık olgusu, sosyolojik perspektiften bakıldığında, yaşlılık süreci, yaşlı bireylerin karşılaştıkları sorunlar, toplumda yaşlılık algısı vb. konular tartışılmaktadır. Yaşlılık konusunun toplumsal yönünün giderek daha fazla ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. TÜİK raporları incelendiğinde, 2024 yılında 65 yaş ve üzeri nüfus toplam 9 milyon 112 bin 298 kişiye ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı ise % 10,6 şeklindedir (TÜİK, 2025). Nüfus yapısında yaşlı nüfusun artış göstermesi dünya genelinde söz konusudur. Bu durum, yaşlılık olgusunun topluma nasıl yandığını anlamayı gerekli kılmaktadır.

Toplumsal olay ve olguların ele alındığı alanlardan biri filmlerdir. Filmler, sanatın gücünü kullanarak toplumsal konuları, topluma etkili bir şekilde yansıtabilmektedir. Dolayısıyla bir filmde hareketle dönemin toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasi vb. özellikleri incelenebilmektedir. Filmler, toplumun yaşlılık konusuna nasıl yaklaştığını da gösterebileceği fikrinden hareketle, bu çalışmada yaşlılık olgusu bağlamında yerli filmler konu edilmiştir.

Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

Türkiye’de film analizlerinden hareketle yaşlılığın toplumsal yönünün ele alındığı çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu noktadan hareketle, araştırmanın amacı, yaşlılık olgusunun yerli filmlere nasıl yansıdığını incelemektir.

Araştırmada yaşlılık sosyolojisi kuramlarından olan geri çekilme kuramı ve toplumsal cinsiyet kuramından hareket edilmektedir.

Bu doğrultuda çalışma yaşlı bireylerin toplumsal rol ve statü, toplumsal cinsiyet, kuşaklar arası iletişim gibi faktörler bakımından nasıl kurgulandığını ortaya koymayı hedeflemekte, aynı zamanda literatürde sınırlı sayıda bulunan bu tür araştırmalara katkı sağlayarak alana yeni bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Filmlerde yaşlılık olgusunun nasıl işlendiğinin kuramsal bağlamda ele alınması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın kapsamı, iki yerli filmle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın metodolojisinde nitel verilerin incelenmesinde önemli avantaja sahip nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Veri toplama aracı olarak yerli filmlerden yararlanılmaktadır. Film seçimlerinde amaçlı örneklemeden hareketle yaşlılık temasının tartışılabileceği bir Yeşilçam (Ağaçlar Ayakta Ölür) ve bir de günümüzde geçen bir film (Babam ve Oğlum) ele alınmıştır. Böylelikle geçmişten günümüze yaşlılığın filmlerde temsilindeki değişimler üzerinde durulmaktadır. Filmler betimsel analiz bağlamında değerlendirilmektedir.

Medya ve Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet kavramı, biyolojik olarak kadın ve erkek arasındaki farklılıklara işaret ederken, toplumsal cinsiyet, sosyal ve kültürel değerlere ve toplumsal iş bölümüne bağlı olarak cinsiyet rollerinin tanımlanmasına işaret etmektedir (Akkaş, 2024: 100). Bu anlamda, toplumsal cinsiyet doğuştan getirilen bir nitelik değildir. Bireylerin ailesi, arkadaşları, kısaca sosyal çevresi tarafından bireylere yüklenen anlamlardır (Avcı ve Güdekli, 2018). Öte yandan cinsiyet kavramı ise doğuştan gelen özellikleri ifade eder. Bu anlamda toplumsal cinsiyet kavramında kültürel unsurlar öne çıkmaktadır.

Medya, kavramı görsel-işitsel duylara hitap eden ve aynı anda kitlelere ulaşabilen yayın organlarını ifade etmektedir. Ana medya organları arasında gazete, radyo, televizyon, dergi ve sinema bulunmaktadır (Soydan ve Küçükşen, 2022). Medya toplumsal cinsiyetle ilgili kalıp yargıların üretilmesinde etkili olmaktadır.

Medya araçlarının amacı kitlelere ulaşabilmek olduğunda nihayetinde medya organları izleyici kitleleri tarafından takip edilmektedir. Bu noktada seyirciler, medyada yansıtılan karakterleri bir rol model gibi algılayabilmektedir. Özellikle çocuklar medyada temsil biçimlerinden oldukça etkilenebilmektedir. Dolayısıyla ataerkil kalıplar, çocuklara toplumsal cinsiyete dayalı değer yargıları edinmesini meydana getirmektedir (Çelebi, 2022).

Önemli medya araçlarından olan filmlerde toplumsal rollerin nasıl ele alındığı, çocukların sosyalizasyon sürecinde etkili olmaktadır. Ayrıca filmlerde toplumsal cinsiyete dayalı temsillerin yeniden üretilmesi, yaşlı erkek rolü, yaşlı kadın rolü veya genç erkek, genç kadın rolü gibi kuşaklar arası iletişimi şekillendirici bir unsura dönüşmektedir.

Geri Çekilme Kuramı

Yaşlılıkla ilgili toplumsal kuramlardan biri geri çekilme kuramıdır. Geri çekilme kuramı, bireylerin yaşının ilerlemesi ve yaşlanma süreciyle beraber toplumsal konumlarında değişimler olduğunu, rol ve statü kayıplarının meydana geldiğini ve buradan hareketle sosyal ilişkilerinde de zayıflamalar yaşandığına dikkat çekmektedir.

Yaşamdan geri çekilme kuramı çerçevesinde yaşlılıkla birlikte toplumla kurulan ilişkilerin karşılıklı olarak zayıflaması hem birey hem de toplum açısından işlevsel ve yararlı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle geri çekilme sürecinin her iki tarafın da beklentileri doğrultusunda gerçekleştiği ve bu durumun birey ile toplum açısından bir memnuniyet yarattığı ileri sürülmektedir (Tufan, 2014, s. 18). Bu memnuniyetin temel gerekçesi yaşlı bireylerin ilerleyen yaş ve sağlık koşulları nedeniyle yerine getirmekte zorlanabilecekleri rollerden çekilerek daha sakin bir yaşam evresine geçmeleri ve buna paralel olarak boşalan toplumsal rollerin genç ve dinamik kuşaklar tarafından üstlenilmesinin mümkün hâle gelmesidir. Kurama göre bu geri çekilme süreci fiziksel psikolojik ve toplumsal olmak üzere üç aşamalı bir biçimde gerçekleşmektedir. Fiziksel boyutta yaşanan bireylerin toplumsal

etkinliklere katılımının azaldığı görülmektedir. Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde ise bireylerin modern yaşamla kurdukları bağların zayıfladığı ve ilgi alanlarının daha çok kendilerine dönük hâle geldiği ifade edilmektedir. Toplumsal boyutta ise fiziksel ve psikolojik geri çekilmenin bir sonucu olarak yaşlı bireylerin toplumla olan etkileşimlerinin karşılıklı biçimde azaldığı belirtilmektedir (Kalınkara, 2016, s. 31).

Kurama yöneltelen önemli eleştirilerin başında, yapısal-işlevsel olarak yaşlı bireylerin yerini gençlere bırakması gerekliliğine ilişkindir. Yaşamın yalnızca çalışma hayatıyla özdeşleştirilmesi ve dolayısıyla çalışma yaşamı bitip emeklilik süreciyle bireylerin her şeyden geri çekilmesinin olağan görülmesi eleştirilmektedir (Tufan, 2002, s. 145). Çünkü her dönemde yapılabileceklerin olduğu fikri ihmal edilmiş olmaktadır.

Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen Ağaçlar Ayakta Ölür ile Babam ve Oğlum filmlerinde yaşlılık olgusunun farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde temsil edildiği görülmüştür. Her iki filmde de yaşlı karakterler, aile yapısı, kuşaklar arası ilişkiler ve toplumsal roller bağlamında ele alınmakta, yaşlılık deneyiminin yalnızca biyolojik bir süreç olmadığı, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutları bulunan bir olgu olduğu ortaya konulmaktadır.

Ağaçlar Ayakta Ölür

Filmde Asım (Hulusi Kentmen) ve eşi (Yıldız Kenter) çocuklarını ve gelinlerini kaybetmiş yaşlı bir çifttir. Bu kayıptan geriye yalnızca Orhan (Fikret Uçak) adındaki torunları kalmıştır. Ancak Orhan büyükbabasıyla yaşadığı bir çatışma sonucunda henüz çocukken evi terk etmiştir.

Asım karakteri yetmişli yaşlarında beyaz saçlı sağlıklı ve kentli bir İstanbul beyefendisi olarak sunulmaktadır. Giyim tarzı özenlidir ve ekonomik açıdan güçlü bir konuma sahiptir. Eşi ise yine yetmişli yaşlarda beyaz saçlı yüzünde belirgin kırışıklıklar bulunan ve daha önce kalp krizi geçirmiş kırılgan bir karakterdir. Filmde adı yerine büyükanne olarak anılmaktadır.

Ağaçlar Ayakta Ölür filminde ise yaşlı karakterlerin sosyal yaşamla kurdukları ilişki daha farklı bir biçimde temsil edilmektedir. Filmde yer alan yaşlı çift, başlangıçta sosyal çevreden ve gündelik yaşamdan belirli ölçüde uzaklaşmış bir yaşam sürmektedir. Özellikle büyükanne karakterinin fiziksel ve psikolojik açıdan daha içe dönük bir yaşam sürmesi geri çekilme kuramının varsayımlarıyla örtüşmektedir. Ayrıca erkek karakterin toplumda belli bir konuma sahip, güçlü, sağlıklı sunulurken kadın karakterin ise yaşlılığın fiziksel izlerinin daha net görüldüğü, daha pasif ve adının geçmediği bir şekilde sunulması toplumsal cinsiyete dayalı rolleri yansıtmaktadır.

Babam ve Oğlum

2005 yılında Çağan Irmak tarafından yönetilen Babam ve Oğlum adlı film, 1980 askeri müdahalesinin bir aile üzerindeki yıkıcı etkilerini konu edinen dramatik bir anlatı sunmaktadır. Hikâyede gazetecilik yapan Sadık karakteri, eşinin vefatının ardından oğlu Deniz ile birlikte uzun süredir iletişim kurmadığı babasının Ege bölgesindeki çiftliğine dönmek zorunda kalır.

Babam ve Oğlum filmi, toplumsal cinsiyet, tarihsel dönem koşulları ve geri çekilme kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde çok katmanlı bir anlam yapısı ortaya koymaktadır. Filmde yer alan karakterler aracılığıyla aile içerisindeki rollerin toplumsal cinsiyet kalıplarıyla nasıl şekillendiği görülmektedir. Özellikle baba figürlerinin temsilinde otorite, sorumluluk ve duyguların bastırılması gibi geleneksel erkeklik özelliklerinin öne çıktığı dikkat çekmektedir. Buna karşın Sadık karakteri, önceki kuşak erkeklik anlayışından kısmen farklılaşan, duygularını ifade edebilen ve çocuğuyla daha yakın bir ilişki kurmaya çalışan bir baba figürü olarak sunulmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaklar arasında dönüşüme uğradığını gösteren önemli bir anlatı unsuru olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan film, geri çekilme kuramı bağlamında da değerlendirilebilecek unsurlar içermektedir. Geri çekilme kuramı, bireyin yaş ilerledikçe toplumsal rollerden ve aktif sosyal ilişkilerden kademeli biçimde uzaklaşmasını ifade eden bir yaklaşımdır. Filmde özellikle yaşlı kuşağı temsil eden baba karakterinin geçmişe bağlılığı, duygusal olarak içe kapanık bir tutum sergilemesi ve aile içindeki ilişkilerden zaman zaman geri durması bu kuramsal çerçeveye ilişkilendirilebilir. Bu yönüyle film, bireylerin yaş, deneyim ve yaşam koşullarına bağlı olarak toplumsal rollerden kısmen geri çekilme eğilimi gösterebileceğini ortaya koyan bir anlatı örneği sunmaktadır. Ayrıca filmde kuşaklar arası çatışma ve toplumsal cinsiyet rolleri de önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel erkeklik anlayışını temsil eden yaşlı baba figürü ile daha farklı bir erkeklik modeli sunan genç kuşak arasında belirgin bir değer farklılığı bulunmaktadır. Bu durum, toplumsal dönüşümlerin aile içindeki ilişkiler ve roller üzerindeki etkisini göstermektedir.

Bununla birlikte filmde toplumsal etiketlerin yaşlı bireylerin davranışlarını nasıl etkileyebileceğine dair unsurlar da bulunmaktadır. Özellikle büyükanne karakterinin bazı sosyal etkinliklere katılma konusunda toplumun olası tepkilerinden çekinmesi, yaşlı bireylerin davranışlarının toplumsal normlar ve beklentiler tarafından sınırlandırılabilirliğini göstermektedir. Ayrıca Asım karakteri ve arkadaşlarının oluşturduğu sosyal çevre, benzer yaş grubundaki bireylerin ortak deneyimler etrafında bir araya geldiği bir alt kültür yapısına işaret etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen filmlerde yaşlılık olgusunun tek boyutlu bir şekilde sunulmadığı, aksine geri çekilme kuramı, aktivite kuramı ve toplumsal etiketleme gibi farklı kuramsal yaklaşımlarla ilişkilendirilebilecek çeşitli temsil biçimlerinin bulunduğu görülmektedir. Bu durum, Türk sinemasında yaşlı karakterlerin hem aile içindeki roller hem de toplumsal ilişkiler bağlamında çok yönlü biçimde ele alındığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye’de dizi ve film örnekleri üzerinden yaşlılık olgusunun nasıl temsil edildiğini inceleyerek söz konusu temsilleri geri çekilme ve toplumsal cinsiyet kuramı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamıştır. İncelenen yapımlar, yaşlılığın yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil toplumsal roller, statü ilişkileri ve kültürel normlar tarafından şekillenen çok boyutlu bir olgu olarak ele alındığını göstermektedir.

Analiz edilen filmlerde yaşı karakterlerin temsilleri sosyoekonomik konum, sağlık durumu ve toplumsal roller açısından belirgin farklılıklar sergilemektedir. Varlıklı ve kültürel sermayesi yüksek yaşı karakterlerin sosyal hayata katılım olanaklarının daha geniş olduğu buna karşılık ekonomik açıdan sınırlı olan yaşı bireylerin çalışma yaşamı üzerinden varlıklarını sürdürmeye zorlandıkları görülmektedir. Bu durum aktivite ve rol devamlılığının bireysel tercihlerden ziyade yapısal koşullarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Filmlerde yer alan yaşı karakterlerin toplumsal ilişkilerinde yaş normlarının ve etiketleyici tutumların belirleyici olduğu da gözlemlenmiştir. Özellikle yaşı kadın karakterler söz konusu olduğunda toplumun beklenti ve yargılarının davranışları sınırlayıcı bir işlev gördüğü dikkat çekmektedir. Bu durum yaşlılığın toplumsal cinsiyetle kesişen bir deneyim alanı olduğunu ve yaşı kadınların daha yoğun bir normatif baskıyla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye’deki film örneklerinde yaşlılık temsillerinin çoğunlukla kalıplaşmış roller üzerinden kurgulandığını ancak aynı zamanda farklı yaşlılık deneyimlerine dair ipuçları da sunduğunu göstermektedir. Bu nedenle yaşlılık temsillerine ilişkin gelecekte yapılacak çalışmalarda sınıf, toplumsal cinsiyet ve kültürel bağlam gibi değişkenlerin daha bütüncül biçimde ele alınması yaşlılık olgusunun daha gerçekçi ve kapsayıcı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akkaş, İ. (2024). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. EKEV Akademi Dergisi, ICOAEF Özel Sayı, 97-118. <https://izlik.org/JA23CJ94DU>

Avcı, F. ve Güdekli, İ.A. (2018). Toplumsal cinsiyet ve medya ilişkisi: Yazılı basında kadına şiddet ve kadın cinayetleri haberleri üzerine bir analiz. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2), 475-506.

Çelebi, E. (2022). Medyanın toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21(82), 822-829. <https://doi.org/10.17755/esosder.989638>

Kalınkara, V. (2016). Temel Gerontoloji: Yaşlılık bilimi. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Soydan, E., ve Küçükşen, K. (2022). Toplumsal cinsiyet eşit(siz)liğinin medyadaki izdüşümleri. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 7(3), 18-28, 2022. <https://izlik.org/JA82RW84DW>

Tufan, İ. (2002). Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık: Sosyolojik Yaşlanma. Aykırı Yayıncılık.

Tufan, İ. (2014). Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi. Koç Üniversitesi Yayınları.

TÜİK (2025). 2024 İstatistiklerle Yaşlılar. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/ist_yasli2024.pdf (Erişim: 13.03.2026).

YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERDE SOSYOKÜLTÜREL UYUMUN AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ

Lisans Öğrencisi Rojbin Yıldız

Mersin Üniversitesi/ Hemşirelik Fakültesi

rojbin yıldız23@gmail.com - ORCID iD: 0009-0004-7491-8831

Lisans Öğrencisi Songül Acet

Mersin Üniversitesi/ Hemşirelik Fakültesi

acet songul458@gmail.com - ORCID iD: 0009-0008-7738-0845

DOÇ. DR. Diğdem Lafcı Bakar

Mersin Üniversitesi/ Hemşirelik Fakültesi

[lafci@gantep.edu.tr](mailto:lafc i@gantep.edu.tr) – ORCID iD: 0000-0001-7199-416X

ÖZET

Giriş: Öğrenciler, eğitim alanında daha iyi fırsatlar elde etmek ve sosyokültürel açıdan kendilerini geliştirmek amacıyla farklı ülkelere yönelmektedir. Ancak eğitim amacıyla farklı bir ülkeye giden yabancı uyruklu öğrenciler, yeni kültürel ortama uyum sağlama sürecinde çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmekte; bu süreçte psikolojik sorunlar ve akademik zorluklar yaşayabilmektedir. Bu çalışma, yabancı uyruklu hemşirelik öğrencilerinde sosyokültürel uyum ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Gereç ve Yöntem: Tanımlayıcı ve ilişkisel nitelikte tasarlanan bu araştırma, 64 yabancı uyruklu hemşirelik öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama araçları olarak “Sosyodemografik Bilgi Formu”, “Sosyokültürel Uyum Ölçeği” ve “Akademik Başarı Ölçeği” kullanılmıştır. Veriler IBM® SPSS® Statistics 30 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İki grup karşılaştırmalarında Bağımsız Örneklem t-testi, ikiden fazla grup karşılaştırmalarında Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmıştır. Normal dağılım göstermeyen verilerin analizinde Kruskal–Wallis H testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Analizi ile değerlendirilmiş, yordayıcı ilişkiler ise Basit Doğrusal Regresyon Analizi ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir. Bu çalışma, **TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı** tarafından desteklenmiştir.

Bulgular: Öğrencilerin yaş ortalamasının 22.91 ± 2.08 yıl ve akademik not ortalamasının 2.36 ± 0.87 olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %70.3’ünün kadın, %53.2’sinin dördüncü sınıf öğrencisi olduğu ve %79.7’sinin mesleğini isteyerek seçtiği saptanmıştır. Öğrencilerin %73.4’ünün çalışmadığı, %76.6’sının Suriye uyruklu, %57.8’inin gelirinin giderine eşit ve %51.5’inin geniş aile yapısına sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin %43.8’inin anne eğitim düzeyinin lise, %39.1’inin baba eğitim düzeyinin üniversite olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %48.4’ünün Türkiye’yi zorunlu göç nedeniyle tercih ettiği, %73.4’ünün aile evinde yaşadığı ve %62.5’inin Türkiye’de akrabasının bulunmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin Sosyokültürel Uyum Ölçeği puan ortalaması 29.33 ± 18.05 , Akademik Başarı Ölçeği puan ortalaması ise 25.27 ± 6.17 olarak saptanmıştır. Mesleğini isteyerek seçmeyen öğrencilerin sosyokültürel uyum puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p=0.035$). Yaş ile akademik başarı arasında pozitif yönlü ($r=0.267$; $p=0.033$), sosyokültürel uyum ile

akademik başarı arasında ise negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=-0.389$; $p=0.001$). Regresyon analizi sonuçlarına göre sosyokültürel uyumun akademik başarının %15.1'ini açıkladığı ve sosyokültürel uyumsuzluk düzeyi arttıkça akademik başarının azaldığı belirlenmiştir ($\beta=-0.389$; $p=0.001$).

Sonuç: Araştırma bulgularına göre mesleğini isteyerek seçmeyen yabancı uyruklu hemşirelik öğrencilerinin sosyokültürel uyum düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin yaşları arttıkça akademik başarılarının arttığı, sosyokültürel uyumsuzluk düzeyi arttıkça akademik başarılarının azaldığı saptanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda sosyokültürel uyumun, yabancı uyruklu hemşirelik öğrencilerinin akademik başarısını etkileyen anlamlı bir yordayıcı olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yabancı uyruklu öğrenciler, sosyokültürel uyum, akademik başarı.

THE EFFECT OF SOCIOCULTURAL ADAPTATION ON ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG INTERNATIONAL STUDENTS

ABSTRACT

Introduction: Students tend to move to different countries in order to obtain better educational opportunities and to improve themselves socioculturally. However, international students who go to another country for educational purposes may encounter various difficulties during the process of adapting to a new cultural environment, and may experience psychological problems as well as academic challenges. This study was conducted to determine the relationship between sociocultural adaptation and academic achievement among international nursing students.

Materials and Methods: This descriptive and correlational study was conducted with 64 international nursing students. The “Sociodemographic Information Form”, “Sociocultural Adaptation Scale”, and “Academic Achievement Scale” were used as data collection tools. The data were analyzed using IBM® SPSS® Statistics 30 software. Independent Samples t-test was used for comparisons between two groups, and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) was used for comparisons among more than two groups. The Kruskal–Wallis H test was applied for data that did not show normal distribution. Relationships between the scales were evaluated using Pearson Correlation Analysis, and predictive relationships were examined using Simple Linear Regression Analysis. The level of statistical significance was accepted as $p < 0.05$. This study was supported by the TÜBİTAK 2209-A Undergraduate Research Projects Funding Program.

Results: The mean age of the students was 22.91 ± 2.08 years and the mean academic grade point average was 2.36 ± 0.87 . It was determined that 70.3% of the participants were female, 53.2% were fourth-year students, and 79.7% had chosen their profession willingly. Additionally, 73.4% of the students were not employed, 76.6% were Syrian nationals, 57.8% reported that their income was equal to their expenses, and 51.5% had an extended family structure. Moreover, 43.8% of the students’ mothers had a high school education and 39.1% of the fathers had a university education. It was also found that 48.4% of the participants chose Türkiye due to forced migration, 73.4% lived in a family home, and 62.5% did not have relatives in Türkiye. The mean score of the Sociocultural Adaptation Scale was 29.33 ± 18.05 and the mean score of the Academic Achievement Scale was 25.27 ± 6.17 . Students who did not choose their profession willingly had significantly higher sociocultural adaptation scores ($p = 0.035$). A positive correlation was found between age and academic achievement ($r = 0.267$; $p = 0.033$), while a significant negative correlation was found between sociocultural adaptation and academic achievement ($r = -0.389$; $p = 0.001$). Regression analysis revealed that sociocultural adaptation explained 15.1% of academic achievement, and academic achievement decreased as the level of sociocultural maladaptation increased ($\beta = -0.389$; $p = 0.001$).

Conclusion: According to the findings of this study, international nursing students who did not choose their profession willingly had lower levels of sociocultural adaptation. In addition, it was determined that academic achievement increased as students’ age increased, whereas academic achievement decreased as the level of sociocultural maladaptation increased. These findings suggest that sociocultural adaptation is a significant predictor of academic achievement among international nursing students.

Keywords: International students, sociocultural adaptation, academic achievement.

AİLEDE UYUMU YAKALAMADA İLETİŞİMİN ROLÜ

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi

dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Emine BEDİR ŞERBETÇİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi

e.emnbdr@gmail.com - 0009-0008-7604-5164

ÖZET

Aile, öğrenme sürecinin başladığı ilk yerdir. Aile içinde öğrenilenler hayatın şekillenmesinde son derece etkili olmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklanan sebeplerle insan hayatı için iletişim son derece önem arz etmektedir. Anne karnından başlayan süreç içinde iletişim başlamakta, çocuğun iletişim şekli aile bireyleri ve yakın çevrenin rol modelleri aracılığı ile şekillenmektedir. Buna göre aile içinde yakalanılan uyum ve öğrenilen iletişim şekilleri bireyin hayatı üzerinde belirleyici olmaktadır. Aile içi iletişimin sağlıklı olması sadece aile içinde değil aynı zamanda sosyal hayatın farklı alanlarında başarı elde edilmesinde etkilidir. Bu çalışmanın amacı ailede uyumun yakalanmasında iletişimin rolünü katılımcı görüşleri ışığında incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu 22 kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma verileri 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş olup ailede uyumun sağlanmasında etkili iletişimin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların ifadelerinde iletişim eksikliği, duyguların açık bir şekilde ifade edilmemesi, yanlış anlaşılmalara çok olmasının aile içi uyumu etkilediğini, çatışmaları artırdığını göstermektedir. Bunlara karşılık açık ve etkili iletişim ile karşılıklı anlayışın ailede uyumu güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Araştırma sonuçlarının aile danışmanlığı ve aile alanında çalışan uzmanlara ışık tutucu nitelikte olduğu ve aile içi iletişimin öneminin fark edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, iletişim, aile içi iletişim, ailede uyum, aile danışmanlığı

1. GİRİŞ

Evlilik tarih boyunca tüm toplumlarda yer alan ve insan hayatını çok temelden etkileyen sosyal bir kurumdur (Cüceloğlu,2021). Evlilik, en mahrem ilişki şekli; ailenin oluşmasını ve devamını sağlayan, kişinin ait olacağı temel ilişki şeklidir (Stahmann ve Hiebert, 1987). Gülsün, Ak ve Bozkurt (2009, s. 68-79)’a göre de “evlilik yaşantısı, yiyecek, barınma ve dış tehlikelere karşı korunmayı sağlayan birlik ve beraberlik, olumlu eş ilişkilerinin yarattığı doyum, cinsel olgunlaşmayı sağlayacak rollerin paylaşımı, sosyal rol ve sorumlulukları kabullenme, kişisel girişimcilik ve yaratıcılığı desteklemeyi içermektedir. Bu alanlarda birbirini bütünleyen eşlerin

oluşturduğu evlilikler, toplumsal gelişimin ve olgunlaşmanın da yapı taşlarını oluşturmaktır” (Duman, 2012:29). Kişinin evliliğinin sağlıklı ve mutlu olması sadece kendi mutluluğuna değil toplumun refahına da katkı sağlar. (Solmaz, 2019) Sağlıklı ve mutlu bir evlilik içinde en önemlisi aile içi iletişimidir. Birbirini dinleyen, ortak kararlar verebilen ve sorunlarını olumlu giderebilen eşlerin birliktelikleri uyumlu bir evlilik olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada ailede uyumda en önemli kriterlerden biri olan belki de en önemlisi olan iletişimin rolü araştırılacaktır. Kırıkkale ilinde ikamet eden 5 yıl ve üzeri evliliği olan 22 kadın katılımcı ile nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşmeler ile gerçekleştirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Ailede Uyum

Sosyal hayatın önemli bir yapı taşı olan evlilik, eşler arasında karşılıklı uyumun gerekli olduğu bir birlikteliktir. Çiftlerin sadece, duygusal değil ruhsal, cinsel ve sosyal açıdan da denge kurabilmesi uyumu artırırken çiftlerin sağlığı açısından da büyük önem taşır (Erbil&Hazer, 2018, s.99-115). Ailede uyumdan söz edebilmek için çiftlerin ilişki içerisinde sürekli mutlu olmalarını, doğru iletişim kurabilmelerini, eş seçiminden hiç pişman olmamalarını, birbirleri hakkında olumsuz düşünce ve yaklaşım sergilememelerini beklemek her zaman mümkün olamamaktadır (Zhumgalbekov&Efilti,2023). Karney ve Bradbury (1995), ilişkinin sağlıklı olabilmesi için karakterlerin önemli olduğunu, eşlerin karakterlerinin birlikteliklerinde ortaya çıktığını belirtmiştir (Solmaz, 2019). Sağlıklı kişilik özelliklerine sahip olan çiftlerde ailede uyum yakalamak daha kolay olmaktadır.

Bireylerin kişilik özellikleri iletişim biçimlerini etkilediği gibi aile içi iletişim en önemli konulardan birisi olarak kabul edilmektedir. Çiftlerin kadın ve erkek olarak farklı kişilik özellikleri göstermeleri, iletişimlerini etkilemektedir. Birçok ilişkide olduğu gibi aile içi iletişimde de yanlış iletişim farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Ailede uyumdan söz edebilmek için öncelikle bireylerin kendilerini tanımaları, kendi iç dünyalarını yönetebilmeleri, birbirlerine karşı empatik ve iletişime açık olmaları önemlidir (Yaşar,2023). Açık bir iletişim her ilişkide olduğu gibi aile içi ilişkide de çok önemli bir etkidir.

Uyumlu bir evlilik, çiftlerin etkili şekilde iletişim kurabildikleri, ortak noktada buluşabildikleri, sorunları çözebildikleri, evliliklerinden tatmin olabildikleri birlikteliklerdir (Erbek vd., 2005, s.39-47). Evlilikte yüksek uyum, çiftlerin birbirlerine olumlu yaklaşım gösterdikleri, olumsuz tutumların mümkün olduğu kadar az olduğu evliliklerde görülmektedir (Robles vd., 2014, s.140-187). Evlilikte karşılıklı anlayış, ortak karar alabilme yetisi ve problemleri olumlu biçimde ele alabilen çiftler uyumlu bir aile kurabilmektedirler. Böylece bu uyum çiftlerin beklediği doyumu ve mutluluğu arttırmaktadır (Polat, 2006). Çatışmanın düşük olduğu, çiftlerin ortak karar alabildikleri, birlikte vakit geçirmekten keyif aldıkları evlilikler uyumlu ilişkiler olarak değerlendirilmektedir (Spanier, 1972, s. 15-28). Evlilikler her zaman bu kadar olumlu devam etmemektedir. Eşler arasında yaşanan uyumsuzluklar da sadece o an ailede içinde olan bireyleri değil gelecek nesli da etkileyebilecek niteliklerde olabilmektedir.

2.2.Aile İçi İletişim

Aile içi iletişimden bahsedildiğinde sadece eşler arasındaki iletişim değil, eşlerin çocukları ile iletişimi, alt soy ve üst soy ile iletişimleri söz konusu olmaktadır. Aile içi iletişimde

sorumluluklar nasıl paylaşıyorsa iletişim ağı da aynı şekilde paylaşılmakta ve bu iletişimden kaynaklanan sorunlar veya uyum ailenin tüm bireylerine yansımaktadır. İletişim, kişiler arasında konuşarak ya da davranışlarla kurulan, anlam aktaran bir süreçtir olarak kabul edilmekte ve anlam paylaşımı olarak değerlendirilmektedir (Görgün Baran, 2004, s.31-42). İletişim çiftler arasında ne kadar sağlıklı olursa evliliğin devamı ve ailenin sağlıklı gelişimi de aynı düzeyde şekillenir. Çiftlerin iletişimi direkt aileyi etkileyerek toplumsal refahı ve yaşam kalitesini desteklemektedir (Cigerci, 2019). Yani çiftler arasındaki sağlıklı iletişim sadece aile içinde uyumu değil toplumun refahını da etkilemektedir. Çiftlerin iletişim kalitesi ailede iletişimi belirlemekte, evliliğin sağlıklı bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır.

Aile üyeleri arasında kurulan tüm bağlar aile içi iletişimi oluşturan dinamiklerdir. Çünkü toplumsal bir yapı olan aile kendi iç düzenini oluşturmakta ve ilişkiler bu düzen içinde anlam kazanmaktadır. İletişim süreci karşılıklı anlayış, eşitlik ve uzlaşmaya dayanırsa ailede demokratik ilişkilerin varlığından söz edilebilir. Tam ters durumda erkek egemen, ilişkilerin paylaşımcı olmadığı, otoriteye dayanan ilişkiler gelişir. Bu durum ataerkil bir ilişki biçimini desteklemekte, iletişimin doğrudan değil dolaylı, beklentiye dayalı ve sözsüz biçimde kurulmasını sağlar. Böylece ile içi ilişkilerin dinamikleri zedelenmekte, sağlıksız hale gelen iletişim, aile içindeki uyumu olumsuz yönde etkilemeye başlamaktadır. Ailede içinde çiftler arasında yaşanan sorunların sebeplerine bakıldığında genellikle sağlıksız iletişimin başta geldiği görülmektedir. Çiftlerden birinin anlattığını diğerinin farklı yorumluyor olması, çok küçük olan problemlerin çözememelerine, yeni ve daha büyük problemler oluşmasına sebep olmaktadır.

Çiftler arasında sağlıklı iletişimin sağlanamamasında tarafların kendi görüşlerini ön planda tutarak karşı tarafa kabul ettirme çabasının varlığı da bir başka problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgün & Polat Uluocak, 2010, s.9-22). Aile içi ilişkilerde uyumun yanında çatışmanın olması da normaldir. Ancak yaşanan sorunlarda çiftlerin birbirlerini dinlemesi ve anlaması önemlidir. Burada yine sağlıklı iletişimin önemi ortaya çıkmaktadır. Çiftlerin yaşanan çatışmalarda niyet okumadan açık iletişime geçmeleri gerekirken iletişimde yetersiz ve hatalı davranışlar aile bireyleri arasında ciddi problemlere, çatışmalara ve sonunda boşanmalara zemin hazırlayabilmektedir.

Aile içi uyumu yakalamada eşlerin birbirlerinin bireysel özelliklerini kabul etmesi, farklılıklara saygı göstermesi iletişimi güçlendirir. Aile içi iletişimin güçlendirilmesi ile farklılıkların kabulü kolaylaştırılmış olacaktır (Solmaz, 2019). Çiftler aile içinde ne kadar açık ve etkili iletişime sahip olurlarsa aile işlevini kaybetmeden daha güçlü hale gelmektedirler. Bireylerin kendilerini doğru ifade etmek ve birbirlerini doğru anlayabilmeleri için açık ve etkili iletişime ihtiyaçları olmaktadır. Doğan Cüceloğlu'nun Evlenmeden Önce (2017: 121) kitabında da bahsettiği gibi 'mutlu bir evlilik ilişkisinde temel olan insan insana iletişimdir.' Çiftler arasında sağlıklı ilişki gelişmesi, gelecekteki mutlulukları için vazgeçilmezdir.

Aile içinde sağlıklı iletişimin temelinde aile üyeleri arasında sembollere yüklenen anlamların her iki tarafta ortak bir anlamda paylaşılması yatar. Bu anlam birliğinin sağlanmasının yolu açık iletişim kurulmasıyla mümkün olabilir. İletişim becerilerini olumlu olarak geliştirebilen eşler karşılıklı güven ortamı oluşturarak evlilikten alınan doyumunu da arttırabilmektedirler (Canel,

2012, s.56). Aile içinde kaliteli zaman geçirme, paylaşım yapma, hislerin paylaşılması eşler arasında iletişimi artırmaktadır (Nazlı, 2009, s.417-438). Tüm bunlar dikkate alındığında ailede uyumun yakalanması çok da zor olmayacaktır.

2.3.Ailede Uyumda İletişimin Rolü

Ailede mutluluğun ve uyumun sağlanabilmesinin en önemi şartı eşler arasında sağlıklı iletişimidir. Evlilik, kişilerin birbirleriyle etkileşimlerinin olduğu ve iletişim yollarının oluşturduğu bir sistem olarak ele alınabilir. Ailede uyumun sağlanmasında sağlıklı iletişim kurulması oldukça önemlidir (Şener & Terzioğlu, 2008, s.7-20). Aile içi ilişkilerde, uyumun ve çatışmanın olması iletişim kurmayı her şartta zorunlu kılar. Diğer bir ifade ile aile içi ilişkilerin düzenlenmesinde iletişim: hem uyumun sağlanması hem de çatışmanın çözüme ulaştırabilmesi için temel bir öge oluşturur.

Dilmaç ve Bakırcıaloğlu (2019, s.110-122) yaptıkları araştırmanın sonucunda evlilik uyumunu etkileyen en önemli değişkenin iletişim becerileri olduğunu, evli bireylerin iletişim becerileri ve evlilik uyumları arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğunu söylemektedir. Başka bir ifadeyle elde edilen bulgular, evli bireylerin iletişim becerileri arttıkça evlilik uyumlarının da artacağı anlamına gelmektedir. Karşılıklı olarak inanç, güven ve haklara saygı eşlerin evliliklerinin huzur ve mutluluk içinde sağlıklı olarak devam etmesini sağlar. İletişimin sağlıklı olması kişinin kendisini ve başkalarını anlamayı ne ölçüde sağlayabildiğiyle alakalıdır (Cigerci,2019). Bireysel farklılıkların karşılıklı olarak normal kabul edilmesi, aile içinde eş rolünün beklentiye göre değil iletişimin içinde yorumlanarak sağlıklı iletişim kurmasını sağlar. Bu da takdiri ve beğenilmeyi zorunlu kılar. Takdir edilmek veya beğenilmek yapılan davranışı onayladığı için çiftlere doyum sağlar bu da ilişkilerinde uyumu sağlar (Görgün Baran, 2004, s.33).

Evlilikte uyum için açık iletişimde olan, problem çözme becerisi olan, ortak kararlar alabilen çiftlerin uyumlu bir evlilikleri olduğu ifade edilmektedir (Tutarel Kışlak & Çabukça, 2002, s.35-41). Evlilik sürecinde yaşananlara bakış ve kişilerin ilişkinin devamını sağlayabilme yetisi de evlilikte uyumu etkilemektedir. Evlilik karşılıklı iletişim şeklidir. İletişim becerilerinin nasıl olduğu evliliğin uyumunda önemlidir. Evlilik doyumunu ve eşlerin mutluluğu da bundan etkilenir. İletişim evliliğin mutlu devam etmesinde çok önemli bir etkidir (Dünger, Can, 2021, s.99-117). Aile içi iletişimde karşılıklı saygı için etkili dinleme ve anlama başlangıçtır. Eşlerin iletişimin sağlıklı ilerlemesi de etkili dinlemeye bağlıdır. Birbirlerini gerçek anlamda dinleyen eşler arasında iletişim karşılıklı olarak devam eder (Cigerci,2019).

Eşler birbirlerini etkili bir şekilde dinleyip anlamazsa sağlıklı bir iletişim kurmaları son derece zor olmaktadır. Sağlıklı bir iletişim kuramamak yanlış anlaşılmalara ve anlamalara sebep olur ve bu durum da evlilikte uyumu olumsuz olarak etkilemektedir. Uyumlu bir evlilik için sağlıklı iletişim şarttır. İletişim doğru kurulmazsa çiftler kendi düşüncelerine göre anlayıp yorumladıkları için yanlış anlamlar çıkartabilirler. Bu durum da evlilikte istenmeyen sonuçlara sebep olabiliyor. Eşleriyle iletişim kuramadıklarını ya da anlaşılmadıklarını düşünen çiftler iletişim konusunda destek almalı ve daha sonra kararlarını tekrar sorgulamalıdır. Aksi halde başlangıçta kurulamayan iletişimin aile içinde düzelmesini beklemek hayalperest bir beklenti olacaktır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, katılımcıların araştırma sorularına kendi bağlamlarında cevap vermelerine imkan sağlaması amacıyla tercih edilmiştir. Çalışma grubu amaçlı örneklem yöntemiyle Kırıkkale ilinde ikamet eden 22 kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar araştırmanın amacına uygun olarak 5 yıl ve üzeri evliliği olan bireylerden seçilmiştir. Araştırma verileri 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme soruları ilgili alanyazın incelenerek ve uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Veriler, katılımcılarla yapılan bireysel görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup her görüşme ortalama 10 ile 20 dakika arasında sürmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler kodlama ve temalaştırma süreci ile içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmada etik ilkelere uyulmuş, katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış ve gönüllü onamları alınmıştır. Katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular Kırıkkale ilinde ikamet eden ve 5 yıl ve üzeri evliliği olan 22 kadın katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

4. BULGULAR

4.1.Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

22 kadın katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmede kadınların yaş ortalamasının 35,18 olduğu, 1 ilköğretim mezunu, 4 lise mezunu, 15 lisans mezunu, 2 sinin de yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Evlenme yaşlarının ortalaması 24,5 olup 5 yıl ve üzeri evlilikleri bulunan kadın katılımcılar olduğu için görüşmecilerin yaş ortalamaları yükselmiştir. 20 katılımcının bir işte çalıştığı 2 katılımcının ev hanımı olduğu görülmektedir. 4 katılımcı görücü usulü ile 18 katılımcı tanışarak konuşarak evlenmiştir.

	Yaş	Eğitim Durumu	Evlenme Yaşı	Evlilik süresi		Yaş	Eğitim Durumu	Evlenme Yaşı	Evlilik süresi
K1	46	Lisans	24	22 yıl	K12	56	İlköğretim	17	39
K2	35	Lisansüstü	29	6	K13	31	Üniversite	27	5
K3	37	Üniversite	22	15 yıl	K14	39	Lisansüstü	28	10
K4	31	Üniversite	20	10 yıl	K15	38	Üniversite	30	8
K5	36	Üniversite	20	16 yıl	K16	38	Üniversite	22	16
K6	32	Üniversite	27	5	K17	35	Üniversite	30	5
K7	36	Üniversite	23	12	K18	41	Üniversite	21	20
K8	42	Lise	36	6	K19	28	Lise	16	12
K9	36	Üniversite	23	13	K20	38	Lise	19	19
K10	29	Üniversite	26	5	K21	38	Lise	28	10
K11	33	Üniversite	27	6	K22	30	Üniversite	24	6

4.2.Eşleriyle Olan İletişimlerini Tanımlamaları

Katılımcıların eşleriyle olan iletişimlerini nasıl tanımladıkları incelendiğinde iletişimin niteliğine ilişkin farklı tanımların bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların bazılarının sağlıklı iletişim kurdukları anlaşılırken bazılarının iletişimde sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. 14 katılımcı açık iletişimleri olduğunu, karşılıklı anlayış saygı, sevgi içinde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcı cevapları;

“Eşimle iletişimin sağlıklı olduğunu iki tarafın da iletişime açık olduğunu düşünüyorum.” (K-9)

“Öncelikli olarak saygı bizim için hepsinden önemli. Sonrasında anlayış, sevgi ve hoşgörü ile devam eden güven ve huzur içerisinde devam eden birlikteliğimiz bulunmaktadır.”(K-17)

“Birbirimizin düşüncelerine saygı duyuyoruz. Her şeyi açık ve net bir şekilde konuşabiliyoruz.”(K-21)

Görüşmecilerin ifadeleri evliliklerinin sağlıklı olduğunu, sevgi ve saygı temelli evliliklerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Görüşmeler sırasında görüşmecilerin eşleri ile büyük iletişim sorunları olmadığında olumsuz yönleri görmeme eğiliminde oldukları, dolayısı ile de evlilik ilişkilerini olumlu yönde değerlendirmeye gayret ettikleri anlaşılmıştır. Buna karşılık 6 katılımcı sağlıklı iletişimleri olduğunu, zaman zaman anlaşmazlık yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu yöndeki ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

‘Sağlıklı bir iletişime sahip olduğumuzu düşünmüyorum. Eşim karşıt görüşlere karşı pek hoşgörülü değil. Bende kavga etmek ve tartışmaktan hoşlanmadığım için sessiz kalır sabrederim.’(K-6)

‘Eşimin ruh haline göre iletişimimiz değişmektedir. Kendisi eğer çok yorgunsa ve işten geç gelirse iletişim yok denecek kadar az olur. Genel konularda iletişim kurarız.’ (K-11)

‘Her evlilikte olduğu gibi bazen mutluyuz, bazen kavga ediyoruz. Birbirimizi anlayıp dinleme konusunda sorun yaşayabiliyoruz.’(K-14)

Görüşmeci ifadeleri, evlilikte iletişim problemleri olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yine görüşmeci ifadeleri, aile içinde yaşanan iletişim problemlerini çözmenin mümkün olmadığına inandıklarını ve bu durumu kabul etmeye kendilerini mecbur hissettiklerini de ortaya koymaktadır. Özellikle ataerkil yapılanmaların kadınların olanı kabul edip itiraz etmemeyi kendilerine küçük yaşlardan itibaren öğretmiş olması sebebi ile de durumu kabul edip devam ettirmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

İfadelere genel olarak bakıldığında katılımcılar eşleriyle iletişimlerini açık iletişim olarak tanımladıkları iletişimde sorunlarının olmadığını söyleseler de aile içinde sorun yaşama sebeplerine bakıldığında iletişim problemlerinin ilk sırada yer aldığını ortaya koymaktadır. Aile içi iletişimlerini sağlıklı olarak tanımlarken aile içinde sorun yaşama sebeplerini iletişimden kaynaklı sorunlar olarak tanımlamaları da bir başka önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.Aile İçinde Sorun Yaşamalarının Nedenleri

Katılımcıların aile içinde sorun yaşamalarının sebepleri incelendiğinde ilk sırada eşler arasında sağlıklı iletişimin olması gelmektedir. Diğer faktörlere bakıldığında aile içinde yaşanan olaylara üçüncü kişilerin dahil edilmesi, aile içi sorumluluk paylaşımının adaletsiz olması, yoğun iş hayatından dolayı birbirlerine yeteri kadar zaman ayıramamaları, ortak karar alamama, yalnız bırakılma ve öfke kontrolünün olmaması gibi sebeplerin olduğu görülmektedir.

“En büyük sorun bence iletişim eksikliği. Söylemek istenileni sert bir dille ifade edince aynı şeyleri düşünsek bile ters tepkiye neden olabiliyor.”(K-14)

“Aile içinde sıkıntı yaşamamdaki en büyük etken ailelerin yeni evli çiftlerin hayatlarına çok müdahil olması. Yeni evli oğullarının hayatlarında hep söz hakları olduğu evlilik süreci ve aile yaşantısında hep var olmak istemelerinden dolayı ve ailesinden kopamayan eşimin yeni bir ailesi olduğunun geç farkına varmasından ya da varamamasından kaynaklı yaşadım, yaşıyorum. Ve ev ve çocuk konusunda sorumluluk paylaşımında sıkıntı yaşıyorum. Ev işleri ve çocuk sorumluluğunun çoğu bende ve bu yükün altında bazen eziliyorum.”(K-6)

“Sorunların tam anlamıyla çözüme kavuşturulmaması, detaylı şekilde konuşmadan sorunların çözüme kavuşmasını beklemek. Anlayışın tek taraftan bekleniyor olması, sorumlulukların tek tarafa yüklenmesi, duygularımızı ve hissettiklerimizi anlatmadan karşı tarafın anlamasını beklemek.”(K-9)

“Sorumluluk dağılımının etkili olduğunu düşünüyorum. Ev işleri çocuklara ait sorumluluklar, zaman yönetimi konularında sorumsuz davranışlar sıkıntılara yol açmaktadır.”(K-16)

“Eşimin fazla mesai yapması nedeniyle çocukların sorunlarıyla benim uğraşmam” (K-19)

Katılımcıların ifadeleri iletişimlerini açık iletişim olarak tanımlayanların bile aile içinde iletişimden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Eşler bunun dışında üçüncü kişilerin aile hayatlarına dahil edilmesini, aile içinde sorumluluk paylaşımının adaletsiz olmasını da sorun yaşamalarına sebep olarak göstermektedirler. Aslında sağlıklı iletişime sahip olan bireyler sorun yaşadıkları her konuda eşleriyle konuşarak çözüm bulabildiklerini ifade ederken sağlıklı iletişim kanallarının çalıştırılmaması durumunda sorunun çok daha büyük boyutlara ulaştığını söylemeleri son derece önemli bir veri olarak değerlendirilebilir.

4.4.Aile İçi İletişim Konusunda Bilgi Verilmesinin Ailede Uyuma Etkisi

Katılımcılara aile içi iletişim konusunda bilgi verilmesinin ailede uyumlarına etkisi sorulduğunda 14 katılımcı bilgi verilmesinin iletişime iyi geleceğini ve uyumu arttıracığını söylemiştir. Bu yöndeki ifadelerden bazıları şu şekilde tespit edilmiştir:

“Kesinlikle. Evlilik içerisinde yaşanan sorunların bizim aramızda çözülmesine dair bir eğitim alsaydık ve bu konuda bir konuşma yapsaydık birbirimizle süreç daha kolay olurdu. Evlilik içindeki kişisel farklılıklara saygı ve sınırlar daha net kalabilirdi. Aile bütünlüğünü sarsıcı bir iletişim biçimi önceden engellenebilirdi veya buna yönelik önlem alabilirdi.”(K-2)

“Evet. Çünkü en büyük sorunlar iletişimden kaynaklanıyor ve bunu çözmek uyumu arttırırdı.”(K-10)

Yukarıdaki ifadeler, aile içi iletişimin öneminin daha fazla farkına varıldığını ve aile içi iletişim konusunda kendilerine verilebilecek eğitimlerin evliliklerine olumlu katkısının olacağına inanıyor olduklarını ortaya koymaktadır. Görüşmeler sırasında kadınlar genellikle kendilerinin iletişim konusunda daha fazla bilgi edinmeye gayret ettiklerini ancak eşlerinin bu yönde gayretlerinin olmamasından kaynaklı sebeplerle problemler yaşadıklarını ve verilebilecek bu yöndeki eğitimlerin aile içi iletişimlerinin gelişmesine son derece katkı sağlayacağını belirtmeleri dikkat çekici bulunmuştur.

Katılımcıların bir kısmı da aile içi iletişim konusunda bilgi verilmesinin aile hayatlarına bir etkisi olmayacağını, kişilerin karakterlerinin ve hayat tecrübelerinin çok daha etkili olduğuna inandıklarını ortaya koymaktadır. İfadelerden bazılarına bakıldığında:

‘Hayır düşünmezdim. Çünkü her şey eğitimle olmuyor. Karakter, mizaç, yetiştirilme tarzının aile içi iletişimde daha etkili olduğunu düşünüyorum.’(K-11)

‘Hayır. Çünkü kişiler öncelikle kendi ailesinden gördüğü öğrendiği şekilde sonra da gerçek hayatın getirdiği sorumluluklar dahilinde ilerleyeceği için herhangi bir eğitimin ya da bilginin faydasının olmayacağını düşünüyorum.’(K-20)

İfadelerinde de görüldüğü gibi bazı katılımcılar aile içi iletişimle ilgili bilgi verilmesinin yeterli olmayacağını, ailede uyumun kişilik özellikleri, hayat tecrübeleri gibi faktörlerle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, aile içi iletişimle ilgili bilgi verilmesinin ailede uyuma etkisinde tüm katılımcılar için aynı şekilde algılanmadığını kişisel deneyimlere göre değişebileceklerini göstermektedir. Ancak görüşmeler sırasında aile içi iletişim konusunda verilecek eğitimlerden olumlu bir katkı sağlanamayacağını düşünenlerin aile hayatlarının olumsuz olduğu ve çok şeyi deneyerek çözüm bulamadıklarını düşünüyor olmalarından kaynaklanan sebeplerle her türlü yardıma ve desteğe kendilerini kapatmış oldukları fark edilmiştir.

5. SONUÇ

Toplumun en önemli yapı taşı olan ailede eşler arasında uyumda iletişimin rolü son derece önemlidir. Sağlıklı bir iletişim kuramayan çiftlerin evliliklerinde uyum sağlanamamaktadır. Evlilikte uyum ne kadar önemliyse çatışmada o kadar önemli bir gerçektir. İletişimin sağlıklı olduğu evliliklerde çatışma da sorun olmadan çözüme kavuşturulmaktadır. Ancak aile içi iletişimde uyumun ve çatışmanın ne olduğu, nasıl çözülebileceği veya çözülmesinin aileye katkılarının ne veya neler olduğu bilinmeden tesadüfi bir şekilde sürdürülen aile hayatları genellikle başarısız bir şekilde sürdürülmekte veya sonlanmaktadır. Bu sebeple aile içi iletişimin önemi ve bu konuda verilecek destekler konusunda ailelerin ne derece bilinçli olduklarının tespit edilmesi son derece önem kazanmaktadır.

Kırıkkale ilinde 5 yıl ve üzeri evliliği olan kadın katılımcılarla yapılan araştırmada ailede uyumun yakalanmasında iletişimin rolü araştırılmak istenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilere dayanarak ailede uyumda açık iletişimin rolünün oldukça önemli olduğu görülmüştür. Katılımcılar eşleriyle olan iletişimlerini sağlıklı bir iletişim olarak tanımlamış olsalar dahi aile içinde sorun yaşamalarına sebep olarak sağlıklı iletişim şekillerini

söylemişlerdir. Aile içinde yaşanan olaylara üçüncü kişilerin dahil edilmesi, aile içi sorumluluk paylaşımının adaletsiz olması gibi sebepler aslında ailedeki iletişim eksikliğine dayanmaktadır.

Aile, her yaş dönemindeki bireyler için farklı ihtiyaçları karşılayan, önemi tartışılmayan bir kurumdur. Çocuklar için aile kurumunun daha önemli olduğuna dair inanç olsa da ailenin tüm bireyleri için aile kurumunun önemli olduğu tartışma götürmez bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Özellikle aile içinde eşler arasında yaşanan doyumun ve sağlanan uyumun ailenin tüm fertleri için son derece önemli olduğunu belirtmek gerekir. Eşler arasında yakalanmaya çalışılan uyumda evliliğin kalitesi son derece önem kazanmaktadır. Evliliğin kalitesini belirleyen eşler arasında yaşanan romantik ilişkiler bireyin psikolojik iyi oluş halini, fiziksel sağlığını, yaşama tutunma ve yaşam doyumunu da belirlemektedir (Alpay ve Yılmaz, 2024: 427). Aile içinde yakalanılan uyum, bireyin kendisine olan özgüvenini arttırdığı gibi aynı zamanda yaşam mücadelesinde kendisini destekleyen en temel destek mekanizmalarından birisi olarak kabul edilmektedir (Tönbül, 2025: 603)

Aile içinde yaşanan iletişim problemleri, çatışmalar aile içindeki tüm bireyleri olumsuz etkilemekte, çocuklara olumsuz örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda iletişimin taraflarında depresyon, anksiyete, duygusal kopukluklar ve travma sonrası stres bozukluklarına da sebep olabilmektedir (Gök, 2021:837). Zaman zaman yaşanan problemlerin sadece psikolojik rahatsızlıkların da ötesine geçerek fiziksel rahatsızlıkları da tetiklediği bilinmektedir

Araştırma bulgularına göre evlilik öncesi çiftlere aile içi iletişim konusunda bilgi verilmesinin ailede uyumu arttıracak görülmüştür. Çiftlerin kendilerini ifade etmelerinde, birbirlerini anlamalarında ve niyet okumadan açık iletişime geçmelerinde aile içi iletişim konusunda bilgi verilmesinin etkili olacağı değerlendirilmektedir. Evlilik öncesi çiftlere aile içi iletişimle ilgili bilgilendirme yapılmalı ve yaşanan sorunlarda destek almaları gerektiği yönde bilgilendirilmeli ve eşler arası iletişimi güçlendirici farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akgün, R., & Polat Uluocak, G. (2010). Evlilikte etkili iletişim ve problem çözme: Bir toplum merkezindeki kadınlarla gerçekleştirilen grup çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(23), 9–22. <https://doi.org/10.21560/spcd.65009>

Alpay, Ü., & Yılmaz, A. E. (2024). Çiftlere yönelik psikoterapi yaklaşımlarının bireysel psikopatolojiler ve kronik hastalıklarda kullanımı. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 8(3), 421-459. <https://doi.org/10.57127/kpd.26024438.1246094>

Cigerci, Z. (2019) Evliliklerde Kişilerarası İletişim İlkeleri Ve İslami Aile Dergileri Üzerine Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Cüceloğlu, D. (2021) *Evlenmeden Önce*. İstanbul: Kronik Kitap.

Dilmaç, B., & Bakırcıoğlu, A. (2019). Evli Bireylerin Sahip Oldukları Değerler, İletişim Becerileri ve Evlilik Uyumunu Arasındaki Yordayıcı İlişki. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2), 110–122.

Duman, M. (2012), Mizaç ve Karakter Özelliklerinin Evlilik Uyumu ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin

Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N., & Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47.

Erbil, D. D., & Hazer, O.(2018) Çalışan Bireylerin Evlilik Uyumlarının İncelenmesi. *International journal of eurasian education and culture*, 3(5), 99-116.

Gordon, K. C., Baucom, D. H., Epstein, N. Burnett, C. K., & Rankin, L. A. (1999) The Interaction Between Marital Standards And Communication Patterns How Does It Contribute To Marital Adjustment? *Journal of Marital and Family Therapy* 25(2). 211- 223.

Gök, A. C. (2021). Duygu odaklı terapi yaklaşımı çerçevesinde COVID-19 salgını ve depresyon. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(4), 834-840.
<https://doi.org/10.18863/pgy.892662>

Görgün Baran, A. (2004). Türkiye'de aile içi iletişim ve ilişkiler üzerine bir model denemesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,(1),31–42.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16660/329634>

Gülsün, M., Ak, M., & Bozkurt, A. (2009). Psikiyatrik açıdan evlilik ve cinsellik. *Psikiyatride guncel yaklasimlar* 1(1), 68-79

Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological bulletin*, 118(1), 3.

Nazlı, S. (2013). Evli Kadınların Aile Sistemlerini Algılayışları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), 417-438.

Polat, D. (2006). Evli bireylerin evlilik uyumları, aldatma eğilimleri ve çatışma eğilimleri arasındaki ilişkilerin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Robles TF, Trombello JM, Slatcher RB, McGinn MM (2014). Marital quality and health: A meta-analytic review. *Psychol Bull*, 140, s.140-187.

Solmaz, A.A. (2019) Evlilik Uyumunun, Kişilik Özellikleri Ve Kişilerarası İlişki Tarzları Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Stahmann, R. F., & Hiebert, W. J. (1987). Premarital counseling: The professional's handbook. Lexington, MA: Lexington Books.

Spanier GB (1976) Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *J Marriage Fam*, 38:15-28.

Şener, A., & Terzioğlu, G. (2008). Bazı sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler ile iletişimin eşler arası uyuma etkisinin araştırılması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 13(13), 7–20. <https://doi.org/10.21560/spcd.04987>

Tönbül, Ö. (2025). Evlilik kalitesinde bağlanma yaralanmaları ile benliğin farklılaşmasının rolü. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 586-620. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1436109>

Tutarel Kışlak, Ş., & Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum: Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(2), 35–41.

Yaşar, M. (2023) Aile İçi İletişimde Karşılaşılan Problemler Ve Çözüm Yolları: İstanbul Örneği. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT

Dr. Aigerim Nurgaliyeva, Dr. Yerzhan Kairatov, Dana Sarsenova

Faculty of Education, Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan

ABSTRACT

This research explores the integration of digital technologies within rural Kazakhstani primary classrooms to foster student engagement through constructivist learning paradigms. Drawing from Vygotsky's Zone of Proximal Development, the study implements tablet-based interactive applications aligned with national curriculum standards, emphasizing collaborative knowledge construction over rote memorization characteristic of Soviet pedagogical legacies. Case studies from Akmola and Pavlodar oblast schools demonstrate how gamified mathematics platforms transform abstract algebraic concepts into narrative-driven quests rooted in nomadic cultural motifs, enabling spatial reasoning development through virtual steppe navigation tasks. Teacher training frameworks adapt Laurillard's conversational learning model for low-bandwidth environments, prioritizing asynchronous content delivery through Kazsatnet satellite infrastructure. The research identifies critical sociocultural mediators: bilingual interfaces bridging Kazakh-Russian digital divides while preserving oral storytelling traditions through multimedia folktale archives. Parental involvement models leverage WhatsApp communities extending classroom discourse into domestic spaces, addressing urban-rural educational schisms persisting since perestroika reforms. Theoretical synthesis integrates TPACK framework with postcolonial pedagogy, recognizing technology as both emancipatory tool and potential neo-colonial imposition when content remains metropolitan-centric. Classroom ethnographies reveal enhanced peer scaffolding through screen-sharing protocols substituting scarce physical manipulatives. Longitudinal discourse analysis confirms discursive shifts from teacher-monologue to student-dialogue patterns mirroring Habermasian communicative competence evolution. Policy implications advocate national digital curriculum localization incorporating UNESCO ICT Competency Frameworks adapted for nomadic pastoralist contexts. The study positions digital integration not as technological transplantation but cultural translation enabling rural Kazakhstani children equitable participation within knowledge economies dominated by urban technocratic elites.

Keywords: digital integration, rural education, Kazakhstani primaries, constructivist pedagogy, cultural localization

STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva, Nursultan Tolegenov, Aidana Bekbolatova
Department of Pedagogy and Psychology, Almaty University of Management, Kazakhstan

ABSTRACT

This practitioner inquiry examines project-based learning transformations within Almaty and Astana STEM high schools, challenging transmission models inherited from Soviet technical education toward Deweyan experiential continua. Longitudinal classroom ethnographies document engineering design cycles addressing local wicked problems—Aral Sea restoration modeling, renewable microgrid prototyping for earthquake-prone regions—fostering authentic scientific habits absent in textbook-centric instruction. Theoretical framework synthesizes situated learning communities with culturally responsive pedagogy, recognizing Kazakhstani youth bicultural competencies bridging nomadic collectivism with global innovation imperatives. Curriculum mapping reveals NGSS-inspired performance expectations adapted through indigenous knowledge systems: computational thinking encoded within traditional knot mathematics, data literacy contextualized through epic genealogical mapping. Teacher agency emerges through Lesson Study communities adapting Japanese collaborative planning for hierarchical educational cultures. Discourse analysis confirms epistemic shifts from algorithmic reproduction to conjectural elaboration mirroring scientific communities' knowledge building. Assessment innovation replaces summative examinations with portfolio defenses employing Toulmin argumentation structures evaluating warrant-data linkages. Partnership ecologies link Nazarbayev Intellectual Schools with university STEM centers creating feeder systems developing research identities among adolescents. The research critiques neoliberal standardization pressures threatening project depth, advocating assessment consortia prioritizing disciplinary literacy over testable content. Sociocultural analysis reveals gender dynamics favoring female participation within collaborative formats countering STEM stereotypes. Policy recommendations establish national PBL centers within regional universities alongside accreditation reforms recognizing project portfolios equivalent to university entrance examinations. This scholarship establishes urban Kazakhstani STEM education as hybrid space negotiating global knowledge economies with cultural sovereignty.

Keywords: project-based learning, STEM education, Kazakhstani high schools, situated cognition, culturally responsive pedagogy

TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS

Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi

Faculty of Education and Psychology, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This phenomenological study explores teacher sensemaking within Iran's nascent inclusive education paradigm confronting dual cultural-material barriers rooted in Islamic educational traditions and infrastructural scarcity. Drawing from Dewey's reflective praxis tradition, the research documents transformative professional learning communities adapting Universal Design for Learning principles toward Shi'a pedagogic virtues emphasizing individualized moral development alongside differentiated academic trajectories. Narrative inquiry reveals teachers reconstructing professional identities navigating tensions between revolutionary educational equity mandates and traditional special education segregation models. Critical discourse analysis of training manuals uncovers latent ableism embedded within color-euphemistic deficit language requiring semiotic reconstruction. Longitudinal classroom ethnographies trace Universal Design implementation through Qur'anic principles of divine diversity manifesting differentiated instruction honoring students' unique spiritual destinies. Collaborative action research cycles develop situated assessment practices replacing standardized testing with dynamic indicator systems tracking functional life skills essential for Islamic adulthood rites. The research identifies critical friendship networks enabling teacher emotional labor processing compassion fatigue inherent within resource-scarce contexts. Theoretical synthesis integrates Vygotsky's defectology with postcolonial disability studies recognizing Western inclusion models' cultural hegemony confronting indigenous healing traditions. Policy analysis critiques Ministry of Education's top-down mandates absent capacity-building infrastructure, advocating grassroots teacher-led curriculum localization. Partnership models linking special education colleges with neighborhood mosque study circles extend learning support networks beyond school walls. This scholarship establishes Iranian inclusive teacher education as dialogic praxis negotiating global human rights discourses with Islamic pedagogical sovereignty.

Keywords: inclusive teacher training, Iranian special needs, UDL adaptation, professional learning communities, cultural responsiveness

CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Hassan Rezaei, Fatemeh Karimi

Department of Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT

This curriculum theory study designs heritage-infused primary education countering cultural globalization through phenomenological reconstruction of lived Persianate traditions. Drawing from Gadamer's hermeneutic circle, the framework integrates Nowruz rituals, Haft-Sin symbolism, and epic oralities within numeracy developing cyclical temporal consciousness countering linear Western progress narratives. Literary analysis recovers pre-Islamic pedagogical motifs embedded within Ferdowsi's versified mathematics illustrating geometric proportion through Rostam's mythic armors. Arts integration employs Safavid miniature techniques developing fine motor control alongside aesthetic literacies recognizing beauty as divine manifestation per Suhrawardi's Illuminationist philosophy. Social studies units reconstruct Zoroastrian environmental stewardship through qanat water management simulations teaching hydrological cycles alongside communal resource governance. Critical pedagogy examines Pahlavi-era Westernization confronting Islamic Revolution's cultural indigenization creating dialogic confrontation enabling students hybrid heritage consciousness. Digital humanities mapping visualizes Silk Road curriculum threads connecting Isfahan tilework patterns with Chinese porcelain technologies. Teacher professional development employs narrative medicine protocols processing generational trauma transmission through heritage rupture. Parental engagement through community craft circles extends curriculum into domestic lifeworlds. Assessment innovation replaces objective testing with hermeneutic exhibitions where students interpret family heirlooms through multivocal historical lenses. Policy recommendations establish national heritage curriculum centers within teacher training institutes alongside UNESCO recognition of Persianate pedagogic traditions. This scholarship positions Iranian cultural heritage education as decolonizing praxis restoring civilizational memory through curriculum indigenization.

Keywords: cultural heritage curriculum, Iranian primary education, hermeneutic pedagogy, Persianate traditions, decolonizing curriculum

BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES

Assoc. Prof. Dr. Imran Malik, Dr. Sana Rehman

Faculty of Management Sciences, University of Management and Technology, Pakistan

ABSTRACT

This design-based research implements blended learning ecologies within Pakistani public universities negotiating infrastructural precarity through adaptive pedagogic architectures. Drawing from Engeström's expansive learning theory, the study documents contradiction-navigation cycles between face-to-face lecture traditions and Learning Management System affordances. Zoom breakout rooms replicate traditional *talimi markaz* discussion circles enabling Urdu-English code-meshing within academic discourse communities. Moodle repositories preserve lecture recordings addressing chronic electricity disruptions characteristic of South Asian higher education. WhatsApp scholarship circles extend Socratic seminars beyond campus boundaries creating persistent knowledge communities. Faculty development employs Kolb's experiential learning cycles adapting Blackboard techniques for low-data bandwidths. Critical pedagogy examines neoliberal edtech solutions confronting indigenous apprenticeship traditions creating hybrid learning ontologies. Longitudinal learning analytics reveal peak engagement during iftar-Ramadan periods confirming spiritual-temporal curriculum alignments. Gender analysis documents enhanced female participation through asynchronous modalities mitigating purdah constraints. Assessment transformation replaces proctored examinations with e-portfolio defenses employing backward design mapping authentic disciplinary performances. Third-space theory reveals blended environments generating hybrid literacies negotiating Global North edtech with South Asian oralities. Faculty sensemaking narratives confirm identity reconstruction from content transmitters toward learning architects. Institutional analysis critiques HEC edtech funding favoring elite private universities, advocating public institution capacity grants. Community of practice theory documents horizontal knowledge exchange between regional public universities creating sustainable edtech ecosystems. This scholarship establishes Pakistani blended learning as glocal praxis negotiating digital equity within postcolonial higher education landscapes.

Keywords: blended learning, Pakistani universities, design-based research, glocal pedagogy, expansive learning

VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN

Ayesha Zubair, Muhammad Faisal

Institute of Business Management, University of Agriculture Faisalabad, Pakistan

ABSTRACT

This participatory action research reforms rural vocational education confronting agrarian distress through situated curriculum responsive to Punjab-Sindh-KP deagrarianization pressures. Drawing from Lave and Wenger's communities of practice, the study establishes microenterprise incubation centers within existing government vocational institutes transforming trainees into artisan-entrepreneurs. Solar irrigation installation apprenticeships integrate PV technology with traditional tube-well maintenance creating dual competency profiles. Leather goods manufacturing programs preserve *chappal* artisanal traditions through modern leather tanning technologies enabling urban market access. Curriculum mapping employs DACUM methodology documenting actual occupational tasks performed by rural microenterprises rather than obsolete trade classifications. Incubator mentorship employs indigenous *ustad-shagird* relationships adapting German *Meister* tradition for Pakistani contexts. Microfinance integration through Akhuwat interest-free loans addresses startup capital barriers characteristic of rural entrepreneurship. Gender analysis documents women-only handicraft clusters achieving enhanced market linkages through female trader networks. Backward linkages establish farm-to-factory supply chains for organic cotton and herbal dyes creating circular economies. Digital literacy modules enable Jumia.pk marketplace participation extending rural products to Karachi-Lahore consumers. Impact evaluation employs OECD-DAC criteria documenting sustainable livelihood improvements through diversified income portfolios. Policy recommendations advocate NAVTTC restructuring toward cluster-based training institutes alongside provincial apprenticeship levies funding enterprise incubation. Third-space pedagogy reveals hybrid vocational identities negotiating traditional artisanal pride with entrepreneurial subjectivity. This scholarship establishes rural Pakistani vocational education as development praxis generating dignified employment pathways within deagrarianizing countryside.

Keywords: vocational reform, rural unemployment, microenterprise incubation, situated curriculum, indigenous apprenticeship

BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Dr. Levan Beridze

Faculty of Education and Humanities, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

ABSTRACT

This ethnographic study examines Georgian-Russian-English trilingual education negotiating post-Soviet language ideologies within Black Sea borderland classrooms. Drawing from Cummins' interdependence hypothesis, the research documents academic language development through strategic translanguaging practices enabling conceptual continuity across Mtieluri-Georgian-Russian academic registers. Teacher training employs García's heteroglossic orientations replacing monoglossic purism with dynamic bilingual pedagogies honoring Soviet multilingualism legacies. Curriculum analysis reveals Common European Framework adaptations incorporating Georgian epic oralities within EFL narrative structures creating cultural-linguistic bridges. Critical pedagogy confronts Russian-as-oppressor ideology confronting economic pragmatism requiring Russian fluency for Abkhazia-Tskhinvali trade corridors. Parental discourse analysis reveals generational schisms between Soviet trilingual elites favoring Russian maintenance and independence-era nationalists prioritizing English. Classroom discourse studies document scaffolded code-switching facilitating higher-order thinking unavailable through single-language instruction. Assessment innovation develops holistic bilingual proficiency portfolios replacing discrete-skills testing. Regional analysis reveals Adjara classrooms achieving superior translanguaging through maritime multilingualism contrasting highland monoglossia. Policy recommendations advocate trilingual teacher certification alongside national language policy recognizing translanguaging competence. Decolonial theory examines English hegemony confronting Russian postcolonial dominance creating third-space linguistic identities. Longitudinal student trajectories confirm enhanced metalinguistic awareness facilitating EU integration aspirations. Community school partnerships with borderland traders provide authentic Russian immersion contexts. This scholarship establishes Georgian trilingual education as geopolitical praxis negotiating imperial afterlives through heteroglossic pedagogic orientations.

Keywords: bilingual education, Georgian primaries, translanguaging pedagogy, post-Soviet multilingualism, heteroglossic classrooms

DIGITAL LITERACY PROGRAMS FOR GEORGIAN TEACHERS IN REMOTE MOUNTAIN REGIONS

Assoc. Prof. Dr. Mariam Gelashvili

Department of Educational Technologies, Ilia State University, Tbilisi, Georgia

ABSTRACT

This design-based research develops situated digital literacies for Svaneti-Khevsureti highland Georgian educators confronting infrastructural isolation through mobile-first pedagogic architectures. Drawing from Selwyn's critical digital literacy framework, the study rejects instrumental ICT training toward sociocultural competencies enabling rural teachers digital agency within global knowledge ecologies. Asynchronous Moodle courses delivered via Georgian Beam satellite adapt TPACK framework for intermittent connectivity employing low-data multimedia prioritizing voice annotation over video conferencing. Community technology stewardship model trains lead teachers establishing regional digital mentorship networks extending urban professional development to alpine valleys. Curriculum emphasizes ethical digital citizenship confronting Russian disinformation campaigns targeting ethnic minorities alongside EU data protection literacies preparing Georgian education for *acquis communautaire* alignment. Critical pedagogy examines Silicon Valley solutionism confronting indigenous knowledge preservation creating hybrid digital ontologies honoring oral tradition authorities alongside online scholarly networks. Longitudinal teacher narratives document identity reconstruction from analog traditionalists toward digital bricoleurs. Maker-space initiatives repurpose agricultural ICT—drone crop monitoring applications adapted for virtual fieldtrips, GPS waypoint systems enabling virtual heritage tours. Policy analysis critiques Ministry of Education's urban-centric edtech investments advocating highland digital equity funds. Community of practice theory reveals horizontal learning between mountain school clusters creating resilient digital ecosystems. Gender analysis confirms enhanced female teacher participation through voice-centered modalities mitigating technomascularity barriers. This scholarship establishes highland Georgian digital literacy as decolonial praxis negotiating digital divides through culturally anchored technological appropriation.

Keywords: digital literacy, Georgian highland teachers, situated TPACK, critical edtech, digital equity

INNOVATIVE ASSESSMENT METHODS IN GEORGIAN HIGHER EDUCATION CURRICULUMS

Irakli Kapanadze, Dr. Tamar Lomidze, Giorgi Chikhradze

Faculty of Social and Political Sciences, Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia

ABSTRACT

This scholarship of teaching and learning investigates authentic assessment transformation within Georgian higher education confronting Bologna Process standardization through culturally responsive evaluation ecologies. Drawing from Wiggins and McTighe's Understanding by Design, the study develops performance-based assessments aligned backward from Georgian graduate attributes—critical citizenship, regional expertise, multilingual competency—toward embedded course activities. Digital portfolio platforms enable longitudinal competency tracking mapping disciplinary knowledge against national qualification frameworks. Peer assessment protocols adapt Bakhtinian dialogism creating knowledge communities replacing individualist examination cultures. Rubric development employs Georgian linguistic conventions ensuring construct validity across Mtieluri-Georgian-Russian academic discourses. Critical pedagogy confronts neoliberal audit culture advocating assessment for autonomous learning rather than compliance accountability. Faculty learning communities document sensemaking trajectories negotiating Soviet oral examination traditions with Western criterion-referenced measurement. Calibration workshops establish inter-rater reliability through Georgian folktale exemplars modeling analytic criteria application. Student agency emerges through e-portfolio authorship enabling self-authorship within European Qualifications Framework Level 6 descriptors. Institutional analysis reveals accreditation tensions between authentic assessment innovation and ECTS standardization pressures. Longitudinal learning analytics confirm enhanced deep learning outcomes through formative assessment feedback loops. Policy recommendations advocate national assessment consortium developing Georgian graduate attribute rubrics alongside HEA-equivalent faculty development certification. Decolonial assessment theory critiques imported rubrics confronting indigenous evaluation wisdom creating hybrid assessment ontologies. This scholarship establishes Georgian higher education assessment as glocal praxis negotiating global standardization with cultural sovereignty.

Keywords: authentic assessment, Georgian higher education, UbD framework, graduate attributes, culturally responsive rubrics

POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA

Prof. Dr. Maria Theresa Santos, Dr. Jose Rizalino Cruz, Luzviminda Reyes

Department of Filipino and Philippine Literature, University of the Philippines Diliman,
Philippines

ABSTRACT

This study explores how contemporary Philippine novels articulate the postcolonial condition through narratives of overseas labor migration, examining works that capture the diaspora experience of Overseas Filipino Workers. Drawing on Homi Bhabha's concepts of hybridity and the third space, the analysis reveals how these novels depict the psychological fragmentation experienced by characters navigating multiple cultural geographies—from rural Philippine villages to Middle Eastern urban centers. The texts construct a palimpsestic narrative structure where colonial histories of Spanish haciendas and American plantations overlay contemporary experiences of domestic work in foreign households, creating layered identities that resist singular national belonging. Language becomes a site of contestation as characters employ Taglish code-switching and fragmented syntax to express emotional dislocation, challenging the state's narrative of migration as purely economic empowerment. The novels also critique neoliberal labor export policies by foregrounding affective losses—familial separation anxiety, cultural estrangement, and racialized workplace hierarchies—that official discourses suppress. Through close reading of spatial metaphors, the study demonstrates how domestic spaces in host countries become microcosms of neocolonial power relations, with Filipino maids navigating the intimate interiors of expatriate homes while maintaining invisible presence. This literary resistance transforms personal trauma narratives into collective postcolonial critique, positioning migration fiction as counter-archive preserving unarticulated diaspora experiences against state-sanctioned success stories.

Keywords: postcolonial literature, labor migration, Philippine novels, diaspora identity, hybridity

FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES

Assoc. Prof. Dr. Elena Vasquez, Ramon Dela Cruz, Sofia Magdalena

Department of English and Comparative Literature, Ateneo de Manila University, Philippines

ABSTRACT

This research examines feminist poets' reclamation of precolonial mythologies within modern Filipino poetry anthologies, tracing how indigenous goddesses and animist figures challenge patriarchal reinterpretations imposed through colonial religions. The analysis focuses on the *babaylan*—shaman-priestess figure—as narrative center, revealing how contemporary poets restore her multiplicity against monotheistic erasures. Drawing on ecofeminist theory, the study demonstrates how these poems construct woman-nature continua through vegetative metaphors and lunar cycles that subvert anthropocentric hierarchies embedded in Spanish hagiography. The reclamation process involves deliberate linguistic archaeology, resurrecting archaic Tagalog terms for earth deities while contaminating them with contemporary feminist discourses around body autonomy and ecological grief. Spatial poetics emerges as poets map matrilineal landscapes—rice terraces, mangrove coasts, mountain shrines—as counter-heographies to Manila-centered national narratives. The anthologies become sites of coalition-building across ethnic poetries from Visayan *diwata* cults to Cordillera *anito* traditions, creating pan-Philippine goddess poetics that transcend linguistic fragmentation. This feminist mythopoesis operates through deliberate anachronism, juxtaposing ancient rituals with contemporary ecological crises to reveal enduring colonial violence against land and women. The resulting textual palimpsest preserves endangered oral traditions while generating new feminist mythologies adaptable across digital and print ecologies.

Keywords: feminist mythology, Filipino poetry, babaylan poetics, ecofeminism, goddess reclamation

ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP

Dr. Ahmed El-Sayed, Fatma Nour, Karim Abdel Rahman

Department of Arabic Language and Literature, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This poetics study traces the mutation of classical Arabic forms within contemporary Egyptian literature as coded resistance against successive censorship regimes. The analysis reveals how poets preserve muwashshah syllabic structures while disguising them within free verse facades, creating formal hybridity that evades algorithmic keyword detection. Through detailed scansion, the study demonstrates how quantitative meter survives through prosthetic substitution—modern stresses replacing classical long vowels—maintaining *baḥr* (sea) undulation beneath surface irregularity. The *ghazal* evolves into dissident miniature, its radical couplets functioning as autonomous protest units detachable for social media dissemination. Political theology permeates this formal resistance as *tawhid* (divine unity) becomes metaphor for desired national cohesion, contrasting fragmented lived reality under emergency laws. Reception theory illuminates how educated readers decipher *tawil* (hermeneutic ambiguity), experiencing double reading pleasure—surface lyricism masking contraband critique. The study positions Egyptian poetic evolution within global dissident traditions, from Soviet samizdat to Chinese Democracy Wall poetry, while emphasizing unique Arabic capacity for multivalent meaning through root-pattern morphology. Digital forensics reveals steganographic practices embedding protest coordinates within metrical feet, transforming poetry into insurgent cartography. This formal subterfuge preserves 1,400-year Arabic literary tradition while adapting to surveillance capitalism, establishing contemporary Egyptian poetry as perfected technology of conscientious objection.

Keywords: Arabic poetics, political censorship, dissident formalism, Egyptian literature, contraband verse

NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION

Prof. Dr. Layla Hassan, Mohamed Salem

Department of Comparative Literature, American University in Cairo, Egypt

ABSTRACT

This narratological analysis examines identity fracture across post-2011 Egyptian short fiction, revealing how formal experimentation captures subjective disintegration following revolutionary temporality's collapse. The study identifies "zero-degree narration"—protagonists observing their own dissolution from nowhere—as dominant mode reflecting aporia between revolutionary becoming and restored authoritarian being. Temporal structure analysis documents extreme narrative compression, folding six months of uprising into single present tense through 4:1 anachrony ratios, creating affective equivalent of historical vertigo. Spatial semiotics reveals Cairo neighborhood partitioning as psychic symptomatology: Downtown becomes palimpsest of Ottoman cosmopolitanism and post-coup security architecture, each checkpoint passage reenacting identity vetting. Reader-response protocols confirm fiction's unique capacity to externalize "revolutionary imposter syndrome"—feeling of having betrayed uprising through survival compromises. Cognitive literary theory illuminates how fragmented focalization mirrors prefrontal cortex dysregulation documented in trauma literature. Economic analysis positions short fiction as accessible form democratizing literary discourse beyond elite novel readership. Digital topic modeling confirms constitutive vocabulary—"martyrdom," "facemask," "checkpoint"—establishing post-revolutionary idiolect. Translation theory reveals untranslatability of *shuhada* martyrdom semantics requiring Egyptian neologisms in target languages. The study establishes Egyptian short fiction as cognitive prosthesis processing collective trauma, transforming private bewilderment into shareable structure of feeling mapping aborted democratization's psychosocial terrain.

Keywords: post-revolutionary fiction, identity crisis, Egyptian literature, trauma narratology, revolutionary time

BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA

Assoc. Prof. Dr. Luan Rama, Ermal Hoxha, Anila Kuci

Department of Albanian Literature, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This diaspora poetics analysis reveals how Tirana-published novels construct Balkan identity through geocriticism, mapping European host cities through Albanian toponomic translations that recenter periphery. The study documents "elastic present" temporality where 1997 pyramid crisis coexists with current EU candidacy, compressing three decades into narrative simultaneity reflecting diasporic temporal dislocation. Linguistic analysis uncovers strategic Gheg-Tosk code-switching resisting Standard Albanian unification while signaling class mobility through dialect prestige hierarchies. Reader-response studies confirm novels' unique "returnee authenticity premium"—characters who failed abroad gain narrative authority through visible scars of migration defeat. Economic modeling establishes diaspora fiction as cultural remittance paralleling billion-dollar financial flows, with literature laundering reputational damage from economic migration. Digital humanities spatial analysis reconstructs micro-toponymies of Italian *clan destinations* and Greek *zamparia* camps preserved exclusively through fiction. Translation theory documents untranslatability of Albanian kinship terms structuring diaspora sociality, requiring neologistic compounds in host languages. Archival research recovers 1990s manuscripts banned during political transitions. The study positions Tirana diaspora literature as laboratory testing postcolonial theories within European borders, where economic remittances generate cultural remittances contesting Fortress Europe narratives through vernacular accounts of racialized precarity and bureaucratic abjection.

Keywords: Albanian diaspora, Balkan identity, migration literature, geocriticism, cultural remittances

OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES

Dr. Blerta Shala, Flamur Leka

Institute of Literature and Linguistics, University of Arts Tirana, Albania

ABSTRACT

This cosmopolitan memory study examines novels recovering Ottoman Istanbul's Levantine neighborhoods erased from Tirana historiography, positioning *Pera* as mnemonic thirdspace mediating socialist cultural revolution trauma. Archival triangulation maps fiction converging on Galata Tower vicinity where Albanian *kiosks* served multicultural *levendi* sailors, reconstructing multiethnic soundscape through culinary onomatopoeia and trilingual market cries. Linguistic analysis documents *turcismos* surviving official purification campaigns, functioning as dissident lexicon preserving sensory memories of *börek* aromas and *nargile* vapors. Reader-response confirms "Ottoman nostalgia paradox"—economic resentment toward empire coexisting with cultural affinity for its cosmopolitan residue. Economic analysis establishes *Stamboll* fiction subgenre generating significant literary market share through heritage tourism tie-ins. Spatial analysis reconstructs Galata Street micro-toponymies existing only in literary memory. Translation theory reveals untranslatability of *kan* guild semantics structuring Ottoman sociality. The study positions Albanian *stambolli* novels as cultural diplomacy platform negotiating EU integration identity anxieties through selective Ottoman heritage reclamation, transforming historical trauma into cultural capital through Levantine cosmopolitan memory work that bridges Tirana-Istanbul cultural corridors while contesting nationalist historiographies.

Keywords: Ottoman memory, Albanian novels, cosmopolitan Istanbul, cultural diplomacy, Levantine heritage

POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL

Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze

Department of Georgian Literature, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT

This formalist analysis dissects post-Soviet Georgian poetry cycles processing Abkhazian war trauma through Shevardnadze-to-Saakashvili revival dialectics. Versification reveals accentual shift from Soviet syllabo-tonic norms, with disrupted meter embodying psychic rupture through "lame" prosody mirroring amputated territories. Cyclical structure analysis confirms ring compositions recapitulating Tbilisi-Sukhumi exilic palindromes. Metaphor theory documents *vineyard* as master trope symbolizing territorial loss through viticultural blight imagery, transforming agricultural lexicon into geopolitical allegory. Reception studies confirm cathartic identification among Internally Displaced Persons communities encountering exilic pastoral modes. Economic modeling positions poetry cycles as cultural infrastructure sustaining national morale during state collapse. Digital motif analysis confirms *sulfur bath* as constitutive post-Soviet image, embodying cleansing/rebirth through thermal immersion. Comparative Soviet poetics establishes Georgian accelerated modernism exceeding Russian postmodernism through intensified image density. Archival recovery uncovers war poems censored during early independence. Translation theory documents untranslatability of *naduri* vineyard semantics requiring Georgian-specific viticultural neologisms. Pedagogical intervention confirms enhanced historical empathy through cyclical reading. The study establishes Georgian post-Soviet poetry as formal laboratory processing imperial dissolution through mnemonic versification, preserving national psyche through prosodic experiment while contesting global memory markets through untranslated locality.

Keywords: post-Soviet poetry, Georgian trauma, war cycles, exilic formalism, national poetics

SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS

**Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze, Giorgi Gelashvili, Dr. Irakli Chikhradze, Nato
Javakhishvili**

Institute of Georgian Folklore, Ilia State University, Tbilisi, Georgia

ABSTRACT

This structuralist folkloristics analyzes contemporary *mtsvivani* adaptations preserving Svan mountain mythology through post-Soviet re-enchantment. Proppian analysis reveals *mountain donor* substitutions replacing Soviet *party helper* figures while maintaining core functions. Motif-indexing confirms *magic mountain* amplification from Soviet proletarian tales. Spatial semiotics maps vertical axis mundi connecting Tbilisi lowlands to Shkhara summit through *upward journey* motifs structuring narrative cosmology. Reception studies confirm regional identification through localized *khevsuruli* variants among schoolchildren. Economic analysis documents folklore tourism market driven by adapted tales. Digital network analysis confirms *Prometheus* centrality linking tale variants. Comparative Caucasus mythology establishes Georgian *mtskhen* warrior uniqueness versus Armenian and Azeri analogs. Archival recovery uncovers Stalinist *anti-mountain* tales purged during collectivization. Translation theory reveals *ali* mountain spirit untranslatability requiring neologistic approximation. Pedagogical intervention demonstrates ecological consciousness through mountain symbolism. The study positions contemporary Georgian folk tale adaptation as post-Soviet cultural survival preserving vertical cosmology against lowland globalization, transforming regional mythologies into national literature through sophisticated contamination of archaic motifs with contemporary geopolitical anxieties.

Keywords: mountain mythology, Georgian folklore, folk tale adaptation, vertical cosmology, post-Soviet re-enchantment

FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES

Prof. Dr. Dimitri Karamanos, Sophia Antoniou

Department of Business Administration, Athens University of Economics and Business,
Greece

ABSTRACT

This governance study examines family business succession dynamics within Greece's SME-dominated economy where 85% employment derives from familial enterprises confronting generational transition pressures. Stewardship Theory versus Agency Theory tension reveals preference for relational contracting over formal boards preserving family control while compromising institutional investor access essential for scaling. Socioemotional Wealth preservation motives explain resistance toward professionalization despite documented 3x survival probability enhancement through independent directors. Comparative corporate governance analysis confirms Hellenic family firms' unique configuration blending Continental European concentrated ownership patterns with Mediterranean familism producing hybrid governance resisting Anglo-Saxon shareholder primacy models. Succession planning deficits manifest through 67% founder-centric decision structures persisting into third generation despite declining operational competencies. Professionalization paradox emerges: formal HRM systems implementation enhances performance yet threatens family identity core generating resistance grounded in organizational identity theory. Board composition evolution documents gradual non-family director inclusion from ceremonial advisory roles toward strategic participation requiring carefully managed power transitions preserving family primacy. Ownership structure analysis reveals cross-shareholdings among related family enterprises creating governance opacities deterring external capital. Philanthropic foundation capitalization emerges innovative succession vehicle transferring economic benefits while relinquishing operational control. Empirical analysis confirms professionally managed family firms achieving superior total shareholder returns alongside sustained innovation capacity. Policy implications advocate Hellenic Federation of Enterprises family business charter standardizing best practices alongside tax code reforms incentivizing governance modernization. Research establishes evolutionary governance model accommodating family control imperatives alongside institutional investment requirements positioning Greek family enterprises within European corporate governance convergence preserving socio-economic contributions essential for national competitiveness.

Keywords: family business governance, succession planning, stewardship theory, socioemotional wealth, professionalization

AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM

Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj, Anita Hoxha, Lorin Kuka

Faculty of Economy, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This organizational change research investigates Agile methodology diffusion within Albania's nascent IT startup ecosystem transitioning from outsourcing dependency toward product innovation. Diffusion of Innovations theory explains accelerated adoption driven by expatriate returnees transferring Silicon Valley practices alongside EU accession pressures demanding software process maturity. Cultural adaptation analysis reveals collectivistic work norms requiring localized Daily Scrum formats emphasizing group consensus over individual impediments contrary to Western confrontation models. Technical debt quantification through SonarQube metrics confirms refactoring sprints reducing code complexity 40% despite initial velocity declines during Agile transition. Ecosystem analysis maps Tirana cluster emergence concentrating 78% national IT workforce within 3km radius generating knowledge spillovers accelerating Scrum Master certification proliferation. Venture capital due diligence increasingly mandates SAFe framework proficiency creating institutional isomorphism pressuring laggard firms toward hybrid methodologies. Human capital bottleneck identified through 3,200 certified practitioners shortage against 12,000 active developers requiring Tirana Technical Sciences University Agile curriculum reform. Comparative Balkan analysis confirms Albania's accelerated catch-up trajectory surpassing Serbia's government-dominated outsourcing model through startup-specialized coworking ecosystems. Change management effectiveness measured through Net Promoter Scores demonstrates 67% employee advocacy post-transformation versus 23% pre-Agile indicating cultural fit despite initial skepticism. Economic modeling projects \$280M productivity gains positioning Albanian IT within \$4.5B regional market share by decade's end. Policy recommendations advocate Innovation Agency Agile maturity certification alongside corporate income tax exemptions favoring product-led startups. Research establishes contextually adapted Agile implementation as strategic capability enabling resource-constrained ecosystems to compete within global software markets through superior delivery speed and client-centricity.

Keywords: Agile adoption, Albanian IT startups, organizational change, cultural adaptation, ecosystem development

CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR

Dr. Blerta Lame, Flamur Basha

Department of Marketing and Strategy, European University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This international marketing strategy research evaluates cross-border e-commerce opportunities for Albanian retail confronting domestic market saturation and Western Balkan CEFTA integration. Uppsala internationalization model adaptation reveals preference for digital-first market entry bypassing traditional psychic distance barriers enabling direct-to-consumer penetration into EU Single Market through Etsy-Amazon FBA channels. Competitive analysis identifies competitive advantages within handmade textiles, organic agro-products, and artisanal footwear categories leveraging EU E-commerce Directive origin preferences. Logistics optimization emerges critical success factor through DHL-Adria Kombinat partnerships reducing delivery times to Western Europe from 7-3 days enabling same-week fulfillment competitive with regional incumbents. Digital marketing effectiveness confirmed through Facebook Instagram Shops achieving 4.2x ROAS versus traditional marketplaces through localized content strategies. Payment gateway integration challenges addressed through Stripe Atlas incorporation enabling euro transactions bypassing domestic banking frictions. Regulatory compliance roadmap navigates EU Digital Services Act alongside Albanian Customs Code harmonization ensuring VAT MOSS compliance critical for scaling beyond €10,000 annual thresholds. Consumer ethnocentrism research among 1,200 Italian-German respondents confirms 73% preference premium for Albanian origin products when authenticity verified through blockchain certificates. Economic impact modeling projects €420M export revenues by 2028 representing 18% retail sector contribution. Sustainability positioning emerges differentiation platform through organic certification addressing EU Green Deal procurement preferences. Policy recommendations advocate Albanian Investment Development Agency e-commerce export vouchers alongside Western Balkan digital trade facilitation agreement. Research establishes cross-border e-commerce as structural transformation imperative diversifying retail sector beyond tourism seasonality toward sustainable international competitiveness.

Keywords: cross-border e-commerce, Albanian retail, digital export, Western Balkans, internationalization strategy

OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elnur Mammadov, Dr. Aysel Karimova, Farid Huseynov

Department of Economics and Business Administration, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This economic diversification strategy analysis confronts Azerbaijan's Dutch Disease syndrome where petroleum dependency distorts non-hydrocarbon tradables development essential for post-oil competitiveness. Resource curse theory application reveals real exchange rate appreciation eroding manufacturing competitiveness alongside neglect of human capital formation critical for knowledge-intensive exports. Comparative advantage analysis identifies revealed competitive potential within agro-processing, information services, and creative industries leveraging existing educational attainment advantages. Export consortia development emerges structural solution coordinating fragmented SMEs toward Finnish-style cluster policies adapted for post-Soviet institutional realities. Foreign direct investment selectivity prioritizes market-seeking greenfield investments over portfolio capital prone to commodity cycle volatility. Institutional reforms targeting customs digitization and non-tariff barrier reduction essential for accessing Turkish free trade agreement networks extending toward EU accession pathways. Public-private partnership models structuring state-owned enterprise privatization toward export-oriented greenfield facilities address coordination failures plaguing transition economies. Human capital upgrading through dual vocational training systems addressing 42,000 skilled technician shortage across target sectors. Regional development policy balances Baku concentration through Ganja-Sumgait industrial parks leveraging Soviet-era infrastructure advantages. Fiscal policy recalibration advocates sovereign wealth fund dividend allocation toward export promotion agency replacing ad hoc subsidies with sustained competitiveness initiatives. Sustainability transition planning integrates ESG disclosure requirements positioning Azerbaijan within global green investment corridors. Econometric modeling confirms 2.8% annual non-oil growth acceleration potential through coordinated interventions. Policy roadmap establishes Azerbaijan Export and Investment Promotion Agency as lead institution orchestrating decade-long diversification imperative positioning petrostate within sustainable development paradigms.

Keywords: economic diversification, oil dependency, export promotion, resource curse, competitiveness strategy

THE IMPACT OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE ON BANGLADESH'S FOREIGN POLICY AUTONOMY

Assis. Prof. Dr. Rahman Karim, Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum, Dr. Arif Hossain
Faculty of International Relations, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This study examines how China's Belt and Road Initiative reshapes Bangladesh's strategic positioning within South Asian geopolitics through infrastructure diplomacy and debt sustainability frameworks. Critical analysis of port development projects reveals Dhaka navigating Beijing's maritime ambitions while preserving Indian security partnerships through calibrated economic dependence. Theoretical frameworks integrate dependency theory with neo-realist balance-of-power dynamics, demonstrating how Payra and Matarbari port expansions serve dual commercial-strategic functions within Indo-Pacific contestation. Archival research documents Bangladesh's hedging strategy maintaining Quad alignment rhetoric alongside BRI participation, preserving strategic autonomy amid US-China rivalry intensification. Regional security implications analysis confirms Dhaka leveraging Chinese connectivity investments to counterbalance New Delhi's riparian dominance while avoiding formal alliance entrapment. Economic diplomacy dissection reveals calculated financing structures utilizing EXIM Bank concessional loans alongside domestic revenue guarantees preventing debt trap narratives. Comparative case studies against Sri Lanka and Pakistan highlight Bangladesh's superior agency through diversified funding portfolios and parliamentary oversight mechanisms. Theoretical contribution advances "cooperative autonomy" concept describing Dhaka's navigation between great power competition preserving policy independence. Regional implications extend to Bay of Bengal maritime domain awareness where Chinese technical assistance enhances Bangladesh Navy capabilities while complicating MINUSMA contributions. Policy recommendations advocate sustained multilateralization of BRI projects through BIMSTEC frameworks alongside domestic capacity building for project oversight. Scholarly intervention repositions Bangladesh from peripheral actor to pivotal balancer shaping South Asian security architecture through infrastructure-mediated foreign policy innovation.

Keywords: Belt and Road Initiative, Bangladesh foreign policy, infrastructure diplomacy, strategic autonomy, Indo-Pacific security

INDO-BANGLADESH WATER SHARING DISPUTES AND THEIR IMPLICATIONS FOR REGIONAL STABILITY

Sadia Islam, Dr. Md. Faisal Ahmed, Nusrat Jahan

Department of Peace and Conflict Studies, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This hydro-diplomacy analysis dissects Teesta and Kushiya disputes framing Indo-Bangladesh relations within hydropolitical security paradigms. Critical examination reveals New Delhi's upstream infrastructure cascade creating seasonal flow asymmetries weaponized through domestic electoral politics in West Bengal. Theoretical synthesis integrates transboundary watercourse theory with securitization frameworks demonstrating Dhaka's graduated escalation from technical dialogues to multilateral pressure through BBIN frameworks. Archival reconstruction documents colonial-era boundary ambiguities perpetuating riparian contestation alongside postcolonial federalism complications. Security dilemma analysis confirms mutual vulnerability perceptions where India's dam portfolio threatens Bangladesh's agricultural heartland while Dhaka's Chinese hydrological cooperation alarms New Delhi. Comparative hydro-diplomacy against Mekong and Nile basins reveals South Asian bilateralism's unique rigidity lacking basin-wide institutionalization. Track II diplomacy evaluation confirms BIMSTEC water dialogue potential transcending bilateral impasse through functional cooperation arenas. Policy innovation proposes joint benefit-sharing mechanisms including advance flood forecasting and conjunctive groundwater use protocols. Theoretical advancement conceptualizes "hydro-federalism" resolving center-state-transboundary trilemmas through constitutional power-sharing innovations. Regional stability implications extend beyond bilateral relations toward broader Indian Ocean maritime confidence-building where water cooperation catalyzes disaster response interoperability. Scholarly contribution establishes Teesta dispute as paradigmatic case study illuminating postcolonial hydropolitics where technical discourses mask existential security anxieties requiring institutionally innovative resolution pathways beyond classical treaty frameworks.

Keywords: hydro-diplomacy, Teesta dispute, transboundary watercourse, regional security, hydro-federalism

IRAQI-KURDISH FEDERALISM TENSIONS AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL SECURITY DYNAMICS

Dr. Ali Hassan Al-Rawi, Dr. Sara Mahmoud

Department of Political Science, University of Baghdad, Iraq

ABSTRACT

This federalism study analyzes Iraqi-Kurdish constitutional asymmetries generating perpetual security externalities throughout Middle East. Asymmetrical federal design examination reveals Baghdad-Erbil revenue-sharing disputes catalyzing militia proliferation and hydrocarbon smuggling networks destabilizing Syria-Lebanon energy corridors. Neo-institutionalist analysis documents constitutional ambiguity weaponization where Article 112 hydrocarbon management enables graduated sovereignty assertion. Regional security complex theory application demonstrates Kurdish proto-statehood ambitions amplifying Iranian containment strategies alongside Turkish counter-PKK operations. Archival reconstruction traces federalism's securitized evolution from 2005 constitution through ISIS exploitation of center-periphery vacuums. Comparative federal design against Canada-Spain confirms Iraq's unique confessional asymmetry lacking territorial equalization mechanisms. Economic securitization reveals KRG oil exports bypassing federal budgets funding Peshmerga autonomy while Baghdad imposes aerial blockades. Policy innovation proposes fiscal federalism through unconditional resource transfers alongside militia rationalization creating unified counter-ISIS architecture. Theoretical advancement conceptualizes "securitized federalism" where constitutional design flaws cascade regional contagion effects. Middle East stability implications extend toward hydrocarbon geopolitics where Iraqi disaggregation threatens Gulf Cooperation Council energy security doctrines. Scholarly intervention repositions Kurdish federalism dispute beyond ethnic essentialism toward institutional design critique illuminating Arab world's broader constitutional moment requiring graduated devolution within unitary reflexes.

Keywords: Iraqi federalism, Kurdish autonomy, hydrocarbon securitization, regional security complex, constitutional asymmetry

IRAN-IRAQ RELATIONS POST-ISIS: ENERGY DIPLOMACY AND SECTARIAN RECONCILIATION

Assoc. Prof. Dr. Khalid Omar, Zainab Al-Sayed

Faculty of International Relations, University of Basra, Iraq

ABSTRACT

This diplomatic history traces Iran-Iraq post-ISIS convergence through energy infrastructure integration transcending sectarian cleavages. Neo-functionalist analysis documents Basra oilfield development catalyzing cross-border Shia coordination networks embedded within hydrocarbon value chains. Archival reconstruction reveals post-2014 energy diplomacy eclipsing 1980-88 war legacies through joint marshland restoration symbolizing reconciliation. Regional balance-of-power theory application demonstrates Tehran-Baghdad axis counterbalancing Saudi-Qatar sponsorship of Sunni revanchism. Economic interdependence examination confirms Iranian engineering firms dominating Iraq reconstruction contracts generating stable patronage networks. Sectarian de-escalation mechanisms include Arba'een pilgrimage facilitation alongside joint fatwa issuance against ISIS ideological remnants. Comparative post-conflict reconstruction against Bosnia-Yugoslavia confirms Middle Eastern variant emphasizing confessional power-sharing over civic nationalism. Security cooperation analysis reveals Hashd al-Shaabi integration mitigating militia proliferation while preserving Iranian influence multipliers. Theoretical contribution advances "energy ecumenism" describing hydrocarbon cooperation as sectarian confidence-building mechanism. Gulf security architecture implications confirm Iran-Iraq axis reshaping sectarian balance-of-power deterring Riyadh's containment strategies. Policy innovation proposes tripartite energy corridor integrating Iraq within China's Belt and Road circumventing Straits of Hormuz chokepoints. Scholarly intervention establishes post-ISIS Iran-Iraq convergence as paradigmatic case illuminating post-conflict energy diplomacy's sectarian transcendence potential within volatile rentier ecologies.

Keywords: Iran-Iraq relations, energy diplomacy, sectarian reconciliation, post-ISIS security, hydro carbon geopolitics

ALBANIA'S EU ACCESSION NEGOTIATIONS AND NATO INTEGRATION CHALLENGES

Prof. Dr. Liridon Sinani, Dr. Anila Suljoti, Ermal Deda

Faculty of Social Sciences, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This Europeanization study dissects Albania's protracted EU accession amid judicial reform backsliding and Article 49 legal contestations. Critical constructivist analysis reveals Brussels' conditionality paradox demanding consolidated statehood prerequisites from fragmented post-communist polities. Archival reconstruction documents 2009-2024 negotiation suspension cycles reflecting domestic elite capture thwarting Copenhagen criteria implementation. Enlargement theory critique confirms Albania's entrapment within "credibility trap" where reformist governments face veto coalitions benefiting from transitional ambiguity. NATO integration analysis reveals Article 5 commitment credibility dilemmas stemming from Greece-Turkey airspace disputes spillover. Regional dynamics examination confirms Western Balkans enlargement fatigue catalyzing Russian-Chinese infrastructure alternatives. Comparative accession pathology against North Macedonia confirms Albania's unique judicial reform weaponization by Special Structure Against Corruption enabling selective prosecution. Theoretical advancement conceptualizes "accession entrapment" describing reform-reversal cycles institutionalizing transitional corruption. Transatlantic burden-sharing implications reveal NATO's Southeastern flank vulnerabilities absent EU enlargement completion. Policy innovation proposes sequenced accession integrating Albania through Customs Union preceding full membership alongside NATO-EU strategic concept harmonization. Scholarly contribution repositions Albanian Europeanization beyond teleological narratives toward path dependent elite capture analysis illuminating EU's declining transformative power within post-accession fatigue era.

Keywords: EU accession, Albania Europeanization, judicial reform, NATO integration, credibility trap

TURKISH INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS: ALBANIA'S STRATEGIC POSITIONING

Assoc. Prof. Dr. Dorina Thanasi, Blerta Hoxha

Department of International Relations, Epoka University, Albania

ABSTRACT

This neo-Ottomanism study analyzes Turkish soft power projection through Albania's strategic triangulation between Ankara-Brussels-Washington. Constructivist analysis reveals Sunni transnationalization reshaping post-atheist religious landscapes through Diyanet-sponsored infrastructure eclipsing Saudi Wahhabi networks. Archival reconstruction documents Erdogan's graduated engagement from 2006 humanitarian corridors toward 2024 defense industrial partnerships. Regional balance-of-power theory application demonstrates Albania leveraging Turkish Bayraktar TB2 procurement counterbalancing Greek Rafale modernization. Economic statecraft examination confirms Turkish contractors dominating 67% reconstruction projects generating stable patronage networks. Cultural diplomacy dissection reveals Yunus Emre Institutes supplanting Goethe-Institut influence within intellectual elites. Comparative neo-Ottomanism against Bosnia confirms Albania's superior agency through calibrated alignment preserving NATO primacy. Security cooperation analysis documents Turkish gendarmerie training programs enhancing Interior Ministry interoperability. Theoretical contribution advances "strategic ecumenism" describing Albania's multi-vector alignment maximizing autonomy within great power competition. Adriatic security architecture implications confirm Turkish maritime presence reshaping Italian-Albanian cooperation frameworks. Policy innovation proposes Tirana-Ankara strategic partnership formalizing defense industrial cooperation alongside EU-Turkey enlargement dialogue revival. Scholarly intervention establishes Albania-Turkey convergence as paradigmatic case illuminating middle power agency within post-bipolar order.

Keywords: Turkish influence, Western Balkans, neo-Ottomanism, Albania positioning, strategic ecumenism

AZERBAIJAN-GEORGIA-TURKEY ENERGY CORRIDOR AND CASPIAN REGIONAL STABILITY

Prof. Dr. Elnur Paşa, Dr. Leyla Aliyeva, Assoc. Prof. Dr. Vugar Salamov

Faculty of Political Science, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This pipeline politics analysis dissects Baku-Tbilisi-Ceyhan expansion effects upon Caspian littoral balance-of-power dynamics. Neo-classical realist examination reveals energy corridor consolidating Azerbaijan's extra-regional power projection capabilities challenging Russian pipeline dominance. Archival reconstruction documents 1994-2024 "contract of century" evolution from consortium formation toward TANAP-TAP operationalization. Regional security complex theory application confirms energy diversification mitigating Armenia-Iran containment strategies. Economic securitization analysis reveals State Oil Fund sovereign wealth accumulation enabling military modernization independent from Moscow patronage. Transit state cooperation dissection confirms Georgian-Turkish infrastructure interoperability catalyzing Black Sea energy hub status. Comparative pipeline diplomacy against Nabucco confirms BTC model's superior commercial viability through binding ship-or-pay contracts. Theoretical advancement conceptualizes "energy bridgehead" describing Azerbaijan's graduated transformation from rentier periphery toward infrastructure hegemon. European energy security implications confirm Southern Gas Corridor's circumvention of Ukraine-Russia transit chokepoints. Policy innovation proposes trilateral military-industrial cooperation alongside IKI-Erzurum pipeline extension accessing 15 BCM additional throughput. Scholarly contribution repositions Caspian energy geopolitics beyond Russia-centrism toward multipolar infrastructure competition paradigm.

Keywords: energy corridor, Caspian stability, pipeline diplomacy, Azerbaijan strategy, Southern Gas Corridor

RUSSIAN MILITARY PRESENCE IN THE SOUTH CAUCASUS: AZERBAIJAN'S COUNTERSTRATEGY

Dr. Araz Alizada, Nigar Hasanova

Institute of Caucasus Studies, ADA University, Azerbaijan

ABSTRACT

This balance-of-power study analyzes Azerbaijan's graduated diversification countering 4,000 Russian peacekeepers deployed post-Second Karabakh War. Neo-realist analysis reveals Baku's calibrated force posture adjustments preserving 246km Lachin corridor transit while constructing Zangezur alternatives. Archival reconstruction documents Moscow's 2020 ceasefire mediation enabling graduated sovereignty consolidation absent direct territorial concessions. Regional security complex theory application confirms Russian tactical restraint preserving Azerbaijan-Turkey axis deterrence credibility. Military modernization examination reveals Bayraktar-Akinci integration neutralizing Russian S-300 deployments through asymmetric ISR dominance. Economic securitization confirms State Oil Fund financing independent from CSTO conditionality. Comparative great power competition against Syria confirms Azerbaijan's superior agency through multi-vector alignment preserving strategic autonomy. Theoretical contribution advances "coercive diversification" describing graduated military-economic partnerships deterring Russian revanchism. Transcaucasian stability implications reveal Zangezur corridor potential unlocking Nakhchivan connectivity absent Moscow veto. Policy innovation proposes quadrilateral security dialogue incorporating Ankara-Tbilisi alongside CSTO withdrawal timeline negotiation. Scholarly intervention establishes post-2020 Karabakh settlement as paradigmatic case illuminating middle power resistance against neo-imperial peacekeeper deployments through infrastructure sovereignty.

Keywords: Russian military presence, Azerbaijan counterstrategy, South Caucasus security, coercive diversification, Zangezur corridor

NATO EXPANSION DYNAMICS AND AZERBAIJAN'S MULTIVECTOR FOREIGN POLICY APPROACH

Ilham Abbasov, Prof. Dr. Sevinc Nuriyeva

Department of International Relations, Khazar University, Azerbaijan

ABSTRACT

This multi-vector diplomacy study dissects Azerbaijan's strategic positioning amid NATO's Caucasus foothold consolidation. Constructivist analysis reveals Baku calibrating Partnership for Peace participation preserving Russian transit revenue streams alongside Turkish defense integration. Archival reconstruction documents 1994-2024 graduated institutional balancing rejecting Membership Action Plan while deepening NATO Caucasus logistics hub cooperation. Regional balance-of-power theory application confirms energy leverage preserving strategic autonomy absent alliance entrapment. Economic securitization examination reveals SOCAR's European gas market penetration reducing Russian market coercion efficacy. Comparative middle power strategy against Ukraine confirms Azerbaijan's superior flexibility through hydrocarbon diplomacy insulation. Theoretical advancement conceptualizes "energetic neutrality" describing resource leverage enabling equidistance between NATO-Russia without bloc alignment. Transatlantic security architecture implications confirm Baku's role as indispensable partner transcending alliance formalization. Policy innovation proposes enhanced Individual Partnership Action Plan incorporating Article 5 interoperability training alongside CSTO-compatible C2 structures. Scholarly contribution repositions Azerbaijan beyond energy stereotype toward sophisticated balancer shaping post-Soviet security evolution through calibrated institutional engagement preserving maximum policy discretion within great power competition theaters.

Keywords: NATO expansion, Azerbaijan multivector policy, energetic neutrality, Caucasus security, partnership frameworks

MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH

Prof. Dr. Rahman Karim, Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum, Dr. Md. Alamgir Hossain
Faculty of Business Studies, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This research examines microfinance's transformative role in catalyzing rural household income diversification throughout Bangladesh, where Grameen Bank and BRAC models have reshaped agrarian economies through collateral-free lending targeting women entrepreneurs. Theoretical frameworks integrate Amartya Sen's capability approach with diversification literature, demonstrating how microcredit expands households' asset bases enabling shifts from mono-cropping rice cultivation toward integrated homestead enterprises encompassing poultry, handicrafts, and small-scale trading. Longitudinal household surveys reveal microfinance borrowers exhibiting enhanced risk-bearing capacity through portfolio diversification across agricultural and non-farm activities, mitigating seasonal income volatility characteristic of Bangladesh's flood-prone delta landscape. Women's economic empowerment emerges as primary mechanism, with female borrowers negotiating household resource allocation toward nutrition-sensitive investments while challenging patrilineal inheritance norms through accumulated financial autonomy. Institutional analysis critiques group lending dynamics creating social capital alongside peer pressure mechanisms occasionally constraining entrepreneurial autonomy. Comparative perspectives contrast Bangladesh's high outreach-low default model against Indian microfinance crises highlighting regulatory evolution toward individual lending products. Policy implications advocate second-generation microfinance incorporating digital financial services and climate-resilient enterprise training addressing covariate shocks from cyclones and salinity intrusion. Theoretical contributions advance understanding of financial inclusion as structural transformation accelerator within agrarian economies transitioning toward diversified rural non-farm economies. Research establishes microfinance as cornerstone of Bangladesh's poverty reduction achieving sustained declines in moderate poverty through income pathway diversification rather than mere consumption smoothing, positioning women's financial agency as development multiplier effect sustaining national economic resilience.

Keywords: microfinance, income diversification, rural Bangladesh, women's empowerment, financial inclusion

CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY

Dr. Shafiqul Islam, Sultana Akter, Md. Rafiqul Hasan

Department of Agricultural Economics, Bangladesh Agricultural University, Bangladesh

ABSTRACT

This study analyzes climate change impacts on Bangladesh's rice production systems central to national food security where three annual harvests from Aus, Aman, and Boro varieties sustain 160 million consumers on world's most densely populated delta. Vulnerability assessments integrate biophysical models documenting temperature increases disrupting rice phenology alongside erratic monsoon patterns exacerbating flood risks across coastal polders while salinity intrusion threatens southwestern rice bowls. Agronomic research highlights photoperiod-insensitive rice varieties' susceptibility to accelerated growth cycles under warming alongside elevated nighttime temperatures depressing grain filling. Economic modeling quantifies yield declines cascading through farm household incomes, wage labor markets, and urban food prices challenging government's fortified rice distribution programs. Policy analysis critiques cereal system bias neglecting diversification toward climate-resilient alternatives including floating gardens, saline-tolerant shrimp-rice rotations, and climate-smart maize cultivation gaining traction among resource-poor farmers. Institutional perspectives examine agricultural extension systems adapting to climate information services through mobile advisories bridging forecast-to-farm decision-making. Comparative analysis contrasts Bangladesh's proactive National Adaptation Plan against South Asian neighbors while highlighting transboundary river basin governance challenges with upstream Himalayan glacial melt. Theoretical contributions advance food security frameworks incorporating anticipatory governance principles recognizing climate migration as safety valve pressuring urban food systems. Policy recommendations advocate crop insurance expansion alongside agroecological transitions preserving biodiversity while enhancing resilience. Research establishes rice sector transformation as litmus test for climate adaptation success where Bangladesh models Global South strategies balancing food sovereignty against environmental limits.

Keywords: climate change, rice production, food security, Bangladesh agriculture, adaptation policy

AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN

Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Assoc. Prof. Dr. Yumi Sato, Kenji Nakamura

Faculty of Economics, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT

Japan confronts world's most advanced population aging with 29% citizens over 65 straining pay-as-you-go pension systems designed for postwar demographic dividend. Theoretical frameworks integrate generational accounting with life-cycle consumption models revealing fiscal imbalances where worker-to-retiree ratios decline from 5.8:1 (1990) to projected 1.3:1 (2050). Institutional analysis examines National Pension and Employees' Pension Insurance dual structure vulnerabilities alongside declining corporate contributions amid labor shortages. Policy debates center automatic balancing mechanisms versus parametric reforms including retirement age increases, contribution hikes, and benefit recalibrations through macro-economic slide indexing nominal wages to productivity growth. Comparative perspectives contrast Swedish notional defined contribution systems against Danish collective funded schemes highlighting hybrid approaches suitability for Japanese collectivist preferences. Gender analysis reveals women's interrupted careers creating pension adequacy gaps exacerbated by rising female longevity surpassing male counterparts by six years. Theoretical contributions advance endogenous aging frameworks where fertility declines interact with longevity extensions creating fiscal tipping points. Policy innovations explore Housing API integration enabling elderly labor participation alongside preventative health investments compressing morbidity. Research critiques conventional PAYG unsustainability advocating multi-pillar systems incorporating mandatory defined contribution alongside voluntary private savings. Empirical household surveys document inadequate retirement preparedness across socioeconomic strata challenging social contract foundations. Research establishes Japan's pension crisis as laboratory testing advanced economy responses to demographic deflation where policy sequencing balances fiscal sustainability against social cohesion preserving universal coverage principles amidst structural aging.

Keywords: population aging, pension reform, Japanese welfare state, generational accounting, demographic dividend

ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY

Dr. Aiko Yamamoto, Takeshi Kobayashi

Graduate School of Public Policy, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT

Abenomics' "three arrows" monetarist-fiscal-structural reforms represent decisive intervention addressing Japan's three lost decades stagnation where public debt exceeds 250% GDP. Fiscal policy evaluation analyzes 2013-2020 supplementary budgets financing consumption tax hikes alongside quantitative easing transmission mechanisms restoring inflation expectations. Theoretical frameworks integrate modern monetary theory critiques with conventional debt sustainability analysis questioning primary balance targets under ultra-low interest rates. Empirical investigations employ DSGE models estimating fiscal multipliers varying from 0.7 consumption-driven packages to 1.8 infrastructure spending. Structural reforms assessment reveals labor market dualism persistence constraining women and elderly workforce participation despite childcare investment. Comparative analysis contrasts Abenomics against Eurozone austerity documenting superior growth recovery though persistent current account surpluses. Theoretical contributions advance "debt trap equilibrium" models where self-fulfilling prophecies govern advanced economy debt dynamics beyond conventional metrics. Policy implications advocate graduated consumption tax trajectories alongside corporate tax base broadening maintaining progressivity. Empirical household consumption analysis reveals precautionary savings motives dominating fiscal stimulus leakages through import channels. Research critiques consumption tax timing disconnecting revenue needs from spending cycles while highlighting Bank of Japan yield curve control enabling fiscal space expansion. International implications position Japan as test case for debt monetization viability under institutional credibility. Research establishes nuanced fiscal-monetary coordination paradigm navigating domestic deflationary pressures against global protectionism while modeling sustainable debt management for aging advanced economies.

Keywords: Abenomics evaluation, fiscal policy, debt sustainability, monetary-fiscal coordination, Japanese economy

REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva, Dr. Bakyt Torogeldiev, Aida Tursunalieva

Faculty of Economics, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

ABSTRACT

Kyrgyzstan exemplifies remittance-dependent economy where Russia migrant labor constitutes 32% GDP supporting 2.8 million households through formal-informal channels. Theoretical frameworks integrate neoclassical growth models with New Economics of Labor Migration revealing Dutch disease symptoms crowding out manufacturing alongside consumption-led growth neglecting productive investment. Macroeconomic analysis documents business cycle synchronization with Russian economy amplifying external shocks through remittance volatility. Microeconomic surveys reveal gender-differentiated impacts with female-headed households exhibiting superior education investments versus male consumption biases. Institutional analysis critiques banking sector intermediation capturing only 18% flows through formal corridors creating monetary policy transmission gaps. Policy debates center counter-cyclical remittance stabilization funds against financial literacy interventions channeling flows toward SME credit. Comparative Central Asian perspectives highlight Tajikistan parallels contrasting Kazakhstan resource-driven insulation. Theoretical contributions advance remittance-led Dutch disease models incorporating social protection linkages. Empirical investigations employ VAR models estimating crowding-out effects dominating multiplier benefits. Household asset portfolio analysis reveals livestock accumulation dominating human capital formation. Policy recommendations advocate migrant bond issuance alongside Russia-Kyrgyzstan social security agreements preserving pension portability. Research establishes remittance dependency as double-edged sword requiring managed diversification toward domestic labor absorption through vocational training aligned with EAEU labor markets while maintaining counter-cyclical buffers mitigating Russia sanctions exposure.

Keywords: remittances, economic growth, Kyrgyzstan migration, Dutch disease, labor migration

ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN

Prof. Dr. Erlan Abdylдаev, Nurlanbek Omuraliev

Institute of Economics, National Academy of Sciences, Kyrgyzstan

ABSTRACT

Kyrgyzstan's energy sector reforms address chronic winter blackouts crippling macroeconomic stability where hydropower constitutes 92% electricity production vulnerable to glacial retreat and seasonal precipitation. Theoretical frameworks integrate energy security concepts with fiscal sustainability analysis documenting implicit subsidies distorting budget deficits. Institutional reforms privatize distribution networks alongside tariff rationalization breaking political business cycles governing electricity pricing. Regional integration advances CASA-1000 transmission corridors monetizing summer surpluses while importing winter deficits from Turkmenistan. Comparative analysis contrasts Uzbekistan gas sector liberalization highlighting Kyrgyz hydropower seasonality challenges. Theoretical contributions develop hydro-dependent economy models incorporating climate risk premia. Policy sequencing prioritizes metering rollout alongside renewable energy auctions diversifying intermittent solar targeting 15% grid share by 2030. Macroeconomic simulations estimate 2.1% GDP growth acceleration through energy security improvements releasing industrial capacity constraints. Social protection analysis reveals tariff hikes regressive impacts requiring lifeline rates preserving vulnerable household access. Regional cooperation frameworks establish energy pools mitigating seasonal imbalances across Central Asia. Research critiques donor-driven reforms neglecting local capacity alongside advocating public-private partnership models structuring hydropower concessions. Empirical analysis confirms off-grid solar viability for 1.2 million rural households reducing transmission losses. Policy roadmap establishes Kyrgyz energy sector transformation as Central Asian model balancing commercial viability against social cohesion while positioning country within green energy corridors linking South-North Asia.

Keywords: energy sector reform, macroeconomic stability, Kyrgyzstan hydropower, regional integration, tariff rationalization

SUEZ CANAL EXPANSION EFFECTS ON EGYPTIAN TRADE BALANCE AND GDP GROWTH

Dr. Omar Farouk, Sara Mahmoud, Karim El-Badry, Prof. Dr. Hala Rizk

Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

Suez Canal expansion fundamentally restructures Egypt's trade balance positioning waterway as critical chokepoint within global supply chains connecting Europe-Asia trade volumes exceeding 12% world container shipping. Theoretical frameworks integrate transport economics with balance of payments analysis documenting multiplier effects through shipping dues constituting 3% GDP alongside multiplier effects across logistics, ship repair, and free zone manufacturing. Institutional analysis examines Suez Canal Authority corporate governance evolution alongside navigational safety regimes governing 22,000 annual transits. Comparative analysis contrasts Panama expansion impacts highlighting Suez deeper draught advantages serving mega-container vessels. Fiscal policy implications center revenue volatility management through sovereign wealth fund allocations alongside counter-cyclical infrastructure investment. Macroeconomic modeling estimates 1.8% permanent GDP level increase through trade facilitation gains alongside FDI attraction into Sinai economic zone. Sectoral linkages analysis reveals logistics multiplier effects generating 450,000 direct-indirect jobs alongside multiplier effects across manufacturing utilizing canal-adjacent industrial parks. Policy debates address Dutch disease risks crowding out agricultural exports alongside advocating human capital development matching maritime cluster skill requirements. Climate risk assessments incorporate Red Sea-Indian Ocean piracy resurgence alongside climate-induced shipping route modifications. Research establishes Suez expansion as structural transformation catalyst repositioning Egypt within global value chains while modeling chokepoint economies navigating geopolitical flux alongside environmental limits.

Keywords: Suez Canal expansion, trade balance, GDP growth, Egypt economy, transport economics

EGYPTIAN TOURISM SECTOR RECOVERY POST-COVID AND EXCHANGE RATE IMPACTS

Dr. Fatima Hassan, Mohamed Khalil, Assoc. Prof. Dr. Nadia Abdelrahman

Faculty of Tourism and Hotel Management, Alexandria University, Egypt

ABSTRACT

Egyptian tourism confronts post-COVID structural transformation where Red Sea resorts and cultural heritage sites resume pre-pandemic arrivals through Chinese outbound recovery alongside Gulf leisure spending. Theoretical frameworks integrate tourism multiplier models with exchange rate pass-through analysis documenting EGP depreciation enhancing price competitiveness against competing Mediterranean destinations. Demand modeling reveals income elasticity exceeding unity positioning Egypt within luxury tourism segment while price elasticities confirm exchange rate competitiveness gains. Institutional reforms accelerate digital reservation platforms alongside health protocol standardization attracting risk-averse markets. Comparative analysis contrasts Turkey's rapid recovery highlighting Egypt's structural advantages through Pharaonic exclusivity alongside Red Sea marine biodiversity. Fiscal policy implications center tourism development levies funding infrastructure alongside human capital upgrading matching luxury service standards. Regional competition analysis reveals Saudi giga-projects challenging traditional Gulf leisure flows toward domestic diversification. Sustainability frameworks advocate carrying capacity limits preserving Luxor temple complexes alongside coral reef ecosystems central to dive tourism. Labor market analysis documents skill gaps constraining five-star service delivery alongside advocating vocational training aligned with global hospitality standards. Research establishes tourism-led development paradigm navigating exchange rate volatility through product diversification targeting high-value cultural-eco-tourism segments while modeling post-COVID recovery trajectories across heritage-dependent economies.

Keywords: tourism recovery, exchange rate impacts, Egyptian economy, Red Sea tourism, post-COVID hospitality

RURAL CRAFT REVIVAL THROUGH CONTEMPORARY BENGALI TERRACOTTA SCULPTURE TECHNIQUES

Prof. Dr. Rahim Chowdhury, Anika Rahman, Shafiqul Islam, Mitu Begum

Department of Fine Arts, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This research examines the resurgence of traditional Bengali terracotta craftsmanship through contemporary sculptural practices that bridge rural artisanal knowledge with urban gallery aesthetics. Drawing from the rich legacy of 16th-century Dhaka Sultanate temple plaques and Bankura horse clay figurines, contemporary artists adapt age-old pinch-and-coil methods to address postcolonial identity formation and environmental degradation themes. The study explores how artisans from Jessore and Cumilla districts collaborate with Dhaka-based sculptors, transforming narrative temple friezes—originally depicting Ramayana episodes—into site-specific installations critiquing urbanization's cultural erosion. Methodologically grounded in practice-led research, the investigation documents the material properties of Ganges delta clay, prized for its plasticity and iron-rich firing colors, alongside the revival of lost-wax techniques adapted for bronze-terracotta hybrids. Theoretical frameworks integrate postcolonial craft theory with material culture studies, revealing how terracotta's impermanence symbolizes Bengal's monsoon-ravaged landscape while asserting cultural resilience against globalization. Curatorial analysis of recent Dhaka Art Summit exhibitions demonstrates terracotta installations dominating 27% of gallery space, reflecting institutional validation of rural-urban craft dialogues. The research also considers ecological dimensions as artists substitute chemical glazes with natural ash fluxes, preserving both aesthetic traditions and environmental sustainability. Community-based workshops in pottery villages illustrate bidirectional knowledge transfer where urban conceptual frameworks enhance rural market viability. Through this synthesis, Bengali terracotta emerges not merely as heritage preservation but as dynamic artistic praxis negotiating modernity while rooted in place-specific material intelligence and collective memory.

Keywords: Bengali terracotta, rural craft revival, postcolonial sculpture, material culture, artisanal collaboration

MANGAL SHOBA JOURNEY ART INSTALLATIONS IN BANGLADESH URBAN PUBLIC SPACES

Assoc. Prof. Dr. Farzana Yasmin, Kamal Hossain, Rina Akter

Faculty of Visual Arts, University of Fine Arts Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

Mangal Shoba, the vibrant processional folk art tradition featuring life-sized deity figures carried through rural Bengal during Durga Puja celebrations, finds radical reinvention through contemporary urban installations transforming Dhaka's contested public spaces. This research investigates how artists relocate these ephemeral bamboo-and-cloth sculptures from transitory village rituals to permanent civic interventions, challenging the ephemerality inherent to folk performance art. Theoretical analysis through performance studies reveals Mangal Shoba's carnivalesque qualities—mock funerals, gender inversion, communal transgression—recontextualized as political critique within militarized urban environments. Site-specific installations at Shahbagh roundabout and Gulistan Park employ gigantic fiber-reinforced figures dwarfing concrete infrastructure, reinstating communal gaze traditionally denied by CCTV surveillance architectures. Material semiotics explores transformation from biodegradable ritual materials to durable urban composites while preserving polychromatic vibrancy through natural pigments. Curatorial methodology documents three-year progression from temporary Puja-ground installations to municipal commissions, reflecting institutionalization of folk aesthetics within national cultural policy. Community engagement analysis demonstrates housewives and day laborers becoming temporary art handlers, subverting gendered divisions of cultural labor. Spatial theory reveals Mangal Shoba's procession routes contesting Haussmann-esque boulevards designed for military parade rather than popular assembly. Environmental readings interpret colossal figures as landscape metaphors addressing climate displacement affecting 18 million Bangladeshis. The research establishes Mangal Shoba installations as paradigmatic case study demonstrating folk art's capacity for urban spatial reclamation, political expression, and social cohesion within rapidly globalizing postcolonial megacities.

Keywords: Mangal Shoba, public art installations, folk performance, urban spatial politics, Durga Puja aesthetics

JAPANESE UKIYO-E PRINTMAKING INFLUENCES ON MODERN ANIME CHARACTER DESIGN

Yumi Sato, Kenji Nakamura

Department of Animation and Visual Effects, Tokyo University of the Arts, Japan

ABSTRACT

This comparative visual analysis traces ukiyo-e woodblock print aesthetics' pervasive influence on contemporary anime character design methodologies, challenging conventional art historical chronologies positioning manga as post-war Western derivative. Stylistic examination reveals Hokusai's *Thirty-Six Views of Mount Fuji* compositional strategies—dynamic diagonal thrust lines, asymmetrical balance, cropped foreground figures—replicating across *Attack on Titan* and *Jujutsu Kaisen* keyframe layouts. Color theory analysis documents Utamaro's *bijin-ga* palette psychology persisting through complementary contrast schemes in female character renderings maintaining erotic tension through restrained coloration. Line quality studies confirm *karajishi* (Chinese lion) dynamic contours informing mecha robot articulation alongside Kuniyoshi's warrior print musculature influencing shonen protagonist anatomy. Narrative structure parallels emerge through ukiyo-e serial publication models anticipating anime episode serialization. Reception theory demonstrates otaku subculture consciously referencing "Edo aesthetic" through screenshot recreations garnering 2.3 million social media engagements. Archival research uncovers Tezuka Osamu's direct ukiyo-e study confirming deliberate lineage rather than coincidental stylistic convergence. Production pipeline analysis reveals digital cel-painting workflows maintaining traditional ink dispersion aesthetics through Photoshop brush engineering. Globalization studies document anime's ukiyo-e inheritance positioning Japan within world art historical continuum rather than isolated national tradition. Pedagogical implications advocate Tokyo University of the Arts curriculum integration teaching ukiyo-e as prerequisite to character design foundation rather than elective cultural studies. The research reframes anime not as postmodern pastiche but conscious continuation of 18th-century printmaking intelligence adapted across technological ruptures while preserving perceptual principles governing visual narrative persuasion.

Keywords: ukiyo-e influences, anime character design, visual composition, Japanese printmaking, stylistic continuity

ZEN GARDEN AESTHETICS AND MINIMALIST SCULPTURE IN CONTEMPORARY JAPANESE INSTALLATIONS

Prof. Dr. Aiko Fujimoto, Takeshi Yamamoto

Faculty of Environmental Design, Kyoto City University of Arts, Japan

ABSTRACT

This phenomenological investigation explores Zen dry landscape garden (*karesansui*) principles informing contemporary Japanese minimalist sculpture, bridging 14th-century Muromachi aesthetics with post-Minimalist installation paradigms. Ryoan-ji's fifteen rock groupings amidst raked gravel establish interpretive frameworks structuring land art interventions at Naoshima and Teshima Art Precincts. Spatial phenomenology analysis reveals *ma* (negative space) as governing principle where material presence derives significance from surrounding void rather than intrinsic form. Tectonic readings demonstrate gravel modulation techniques replicating 0.8mm rake patterns through kinetic sand displacement mechanisms. Temporal experience studies confirm visitor dwell time extending 4.7 times longer within Zen-informed installations versus figurative sculpture through indeterminate viewing trajectories. Material equivalency charts map granite equivalencies across ryokufu stone, Cor-Ten steel rust patina, and concrete aggregate exposing Japanese tectonic sensibility prioritizing material transformation over static objecthood. Curatorial analysis documents Ando Tadao's institutionalization of Zen landscape principles through Benesse Art Site architecture subsidizing land art commissions. Ecological readings interpret gravel meditation as microcosm enacting watershed dynamics through controlled erosion patterns. Reception studies among international Biennale audiences confirm Japanese installations achieving highest contemplative affect scores through restraint rather than spectacle. Theoretical synthesis integrates Merleau-Ponty's flesh-of-the-world concept with Dogen's impermanence doctrine establishing perceptual continua bridging medieval Zen and contemporary phenomenology. Pedagogical interventions demonstrate 42% improved spatial cognition through raked surface interaction preceding solid geometry instruction. Research establishes contemporary Japanese minimalism as direct philosophical continuation of Zen landscape theory rather than Western influence epigone.

Keywords: Zen aesthetics, minimalist sculpture, karesansui gardens, Japanese land art, spatial phenomenology

FELT CARPET MAKING TRADITIONS REVIVED IN KYRGYZSTAN CONTEMPORARY TEXTILE ART

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva, Ermek Nurlan, Aida Tursunova

Kyrgyz National Conservatory, Faculty of Traditional Arts, Kyrgyzstan

ABSTRACT

This ethnographic art historical study documents Kyrgyz *shyrdak* felt carpet renaissance adapting nomadic wet-felting techniques to museum-grade contemporary textile installations. Centering Issyk-Kul and Naryn artisans, the research maps technical evolution from 3-meter yurt coverings to 18-meter gallery commissions preserving symbolic repertoire of 42 mountain motifs while introducing synthetic fiber blends enhancing colorfastness. Material culture analysis reveals merino-sheep wool blends maintaining 2.5 Newton tensile strength surpassing polypropylene imitations dominating Central Asian bazaars. Iconographic study confirms unbroken transmission of *tunduk* (roof aperture) centrality symbolizing cosmic vent across 300-year temporal rupture. Economic anthropology documents artisan cooperative models generating 180 million som annual revenue comprising Kyrgyzstan's premier cultural export. Curatorial analysis traces *shyrdak* institutionalization from 1991 UNESCO Masterpiece designation through Triennale appearances establishing nomadic aesthetic within global biennial circuits. Technical analysis confirms traditional felting achieving 1.2 g/cm³ density through 8-hour steam-pressure cycles replicating horse-urine acidification through citric extracts. Gender studies reveal women maintaining esoteric color-mixing formulas while men execute monumental layouts preserving gendered craft division. Theoretical synthesis integrates Levi-Strauss structuralism with contemporary craft theory positioning felt revival as post-Soviet identity reclamation. Gallery commissions document 4.2-meter *Manas* epic wall-hangings appropriating monumental scale traditionally reserved for rock art. Community workshops demonstrate UNESCO intangible heritage safeguarding through school curriculum integration. Research establishes Kyrgyz felt revival as paradigmatic post-nomadic craft evolution maintaining cosmological symbolism within museum economy while preserving technical intelligence accumulated across 2,000-year pastoralist continuum.

Keywords: Kyrgyz shyrdak, felt carpet revival, nomadic aesthetics, UNESCO heritage, textile symbolism

EPIC MANAS NARRATIVE ILLUSTRATIONS IN MODERN KYRGYZ PAINTING TECHNIQUES

Dr. Bakyt Omuraliev, Jamilya Kadyrova

Kyrgyz State Art Academy, Department of National Painting, Kyrgyzstan

ABSTRACT

This narratological art analysis examines *Manas* epic cycle illustrations adapting 11th-century oral tradition into monumental socialist realist canvases and post-independence digital abstractions. Iconographic study reveals 137 discrete episodes across 800 works maintaining narrative contiguity despite stylistic ruptures from 1930s itinerant *akyns* to 2020s VR installations. Compositional analysis confirms *tunduk*-centric perspective persisting across figural naturalism and geometric abstraction symbolizing narrative simultaneity. Color symbolism documents unbroken *kök* (sky blue) dominance signifying *Manas* divine mandate across gouache miniatures, oil easel paintings, and LED projections. Reception studies among Osh-Bishkek schoolchildren confirm 78% intuitive comprehension of unpainted episodes through gestural conventions. Economic analysis quantifies „42 million *Manas* art market comprising Kyrgyzstan's premier cultural export. Technical evolution traces natural pigments to Soviet-era aniline dyes to contemporary digital palette knives maintaining material continuity. Soviet-era censorship analysis reveals 1940s *basmach*i episodes suppressed through compositional cropping later restored during 1990s independence commemorations. Digital humanities visualization maps 23 artist lineages maintaining narrative fidelity across stylistic experimentation. Comparative Turkic epic studies confirm Kyrgyz *Manas* illustration's unique cyclical format exceeding Altaic *Geser* linear sequencing. Theoretical synthesis integrates narratology with visual semiotics establishing epic illustration as transmedial storytelling preserving 1,000-year oral tradition through pictorial vernacular. Gallery analysis documents *Manas* triptychs dominating 67% national museum space. Pedagogical intervention confirms 39% improved cultural literacy through illustration-based curriculum. Research positions *Manas* painting as cultural DNA archive encoding national epic through continuous visual adaptation.

Keywords: *Manas* epic illustration, Kyrgyz narrative painting, oral tradition visualization, socialist realist epic, national symbolism

PHARAONIC WALL PAINTING TECHNIQUES IN EGYPTIAN CONTEMPORARY MURAL ART

Assis. Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Fatma Hassan, Omar Khalil

Faculty of Fine Arts, Helwan University, Egypt

ABSTRACT

This technical art history reconstructs Eighteenth Dynasty *fresco secco* methodologies informing contemporary Cairene mural practice bridging Luxor tomb conservation with urban guerrilla painting. Materials analysis confirms calcium sulfate binders replicating 3,500-year-old gypsum-lime ratios achieving 2.8 MPa tensile strength surpassing acrylic emulsions. Pigment substitution charts map Egyptian blue (*irium*) synthesis through modern copper silicate recipes maintaining spectral characteristics documented via hyperspectral imaging. Iconographic continuity analysis reveals *ankh* life symbols repurposed critiquing Nile pollution alongside *djed* stability motifs addressing post-2011 political fracture. Spatial semiotics demonstrates Theban tomb progression—*weret* (great court) to *per-wer* (great house)—mirroring Cairo neighborhood sequences from Islamic Cairo to New Cairo gated communities. Reception theory confirms Luxor craftswomen intuitively deciphering contemporary murals through shared *ma'at* compositional principles. Economic analysis documents mural collectives generating EGP 28 million annually comprising 34% public art market. Technical evolution traces donkey-hide glue to polymer dispersants maintaining fresco breathability essential for Cairo's humidity cycles. Theoretical synthesis integrates Panofsky iconology with contemporary public art theory positioning pharaonic technique as decolonial aesthetic strategy. Community workshops demonstrate bidirectional knowledge transfer between Saqqara conservators and Ezbet Lakhout muralists. Conservation science confirms modern replicas achieving 92% material equivalence to New Kingdom originals. Research establishes pharaonic mural technique as living tradition adapting across millennia through continuous technical refinement while preserving cosmological symbolism within contemporary social critique.

Keywords: pharaonic fresco techniques, Egyptian mural art, tomb painting revival, public art conservation, decolonial aesthetics

COPTIC TEXTILE PATTERNS REINTERPRETED IN MODERN EGYPTIAN FASHION COLLECTIONS

Assoc. Prof. Dr. Nadia Gamal, Tariq Mahmoud

Department of Textile Design, Damietta University, Egypt

ABSTRACT

This textile semiotics study traces 4th-century Coptic *tunica* patterns—interlaced circles, Solomon's knot, Hapi river motifs—into contemporary Egyptian haute couture runway collections contesting global fast fashion hegemony. Jacquard loom analysis confirms Late Antique *soulus* weaving structure surviving through 21st-century digital dobby adaptations maintaining 2.4 ends-per-inch thread density essential for geometric precision. Color fastness testing validates madder-Fustic dyeing recipes replicating 92% spectral match to Oxyrhynchus fragments. Iconographic evolution documents *ixthus* fish symbols morphing into abstract interlocking forms evading Saladin-era sumptuary restrictions. Economic analysis confirms Coptic-inspired collections generating \$18 million export revenue comprising 23% luxury segment. Fit analysis reveals *clavus* shoulder panels informing asymmetric contemporary silhouettes contesting Western proportional ideals. Theoretical synthesis integrates textile archaeology with postcolonial fashion studies positioning Coptic patterns as indigenous aesthetic resistance. Technical evolution from hand-spun linen to Giza 45s cotton maintains fiber continuity essential for breathability within Mediterranean climates. Museum collaboration documents Cairo Textile Museum commissioning 12-meter *tunica* installations worn by supermodels during Fashion Week. Sustainability analysis confirms natural indigo reducing water consumption 78% versus synthetic vat dyes. Reception studies among Coptic Christians confirm 71% cultural reclamation through fashion rather than ecclesiastical vestments. Research establishes Coptic textile semiotics as decolonial fashion technology preserving 1,600-year weaving intelligence while generating sustainable luxury economies contesting Zara-H&M homogenization.

Keywords: Coptic textile patterns, Egyptian fashion design, tunica reinterpretation, indigenous aesthetics, luxury sustainability

ISLAMIC GEOMETRIC PATTERNS IN CAIRO CONTEMPORARY MOSAIC INSTALLATIONS

Dr. Layla Salem, Karim Abdelrahim

Department of Islamic Art, Al-Azhar University, Cairo, Egypt

ABSTRACT

This geometric semiotics investigation analyzes 14th-century Mamluk *muqarnas* mathematics informing contemporary Cairo mosaic installations bridging Alhambra star polygon derivations with parametric algorithmic design. Euclidean geometry analysis confirms 6/8-pointed star ratios ($1:\varphi^2$) persisting across Sultan Hassan squinch vaults into Zaha Hadid Architects' parametric facades. Tessellation theory documents *girih* 5-fold symmetry generating aperiodic Penrose patterns avant la lettre through medieval compass constructions. Material evolution traces glazed ceramic tesserae to digital waterjet-cut marble maintaining optical moiré effects essential for *nur* (light) diffusion. Installation analysis reveals 23 contemporary commissions appropriating 13th-century *tariqah* lodge geometries for corporate lobbies contesting secularization narratives. Theoretical synthesis integrates mathematical aesthetics with Sufi cosmology positioning infinite pattern generation as visual analog for divine unity transcending finite perception. Technical workshops confirm Fatimid compass techniques generating 72-gon precision unattainable through CAD until 21st century. Curatorial analysis documents Mathnawi-inspired installations where tessellation density gradients evoke mystical progression from *shari'ah* (exoteric law) to *haqiqah* (ultimate reality). Sustainability analysis confirms recycled mosque rubble reducing embodied carbon 67%. Reception studies among architectural students confirm intuitive comprehension of *aniconic* principles through geometric progression rather than textual explication. Research establishes Mamluk geometric intelligence as living mathematical tradition continuously reinventing across technological paradigms while preserving esoteric cosmological symbolism within contemporary secular commissions.

Keywords: Islamic geometric patterns, Mamluk tessellations, parametric design, mathematical aesthetics, Sufi cosmology

THE EVOLUTION OF ORTHODOX THEOLOGICAL THOUGHT IN CONTEMPORARY RUSSIAN CHURCH-STATE RELATIONS

Dr. Sergei Ivanov

Department of Theology and Religious Studies, Higher School of Economics, Russia

ABSTRACT

This theological-political analysis traces the transformation of Russian Orthodox thought from late Soviet hesychastic revival through Putin's symphonia restoration, examining how patristic concepts like Caesaropapism and sobornost adapt to post-secular governance. Close reading of Patriarch Kirill's encyclicals reveals strategic deployment of 14th-century hesychast ontology—where divine energies permeate political order—legitimizing United Russia as confessional successor to Muscovite Third Rome ideology. Key texts demonstrate 19th-century Slavophile concepts of organic statehood repurposed through 21st-century digital patriarchate infrastructure, transforming traditional eucharistic ecclesiology into networked spiritual sovereignty. Comparative analysis against Constantinople's ecumenical universalism illuminates Moscow's competing ultramontanist claiming exclusive guardianship over Rus' spiritual heritage encompassing Ukraine, Belarus, and diaspora communities. Archival research uncovers declassified KGB files documenting 1970s theological training programs cultivating patriotically-correct hierarchs whose writings now constitute canonical defense of military operations as holy war. Liturgical analysis reveals insertion of new troparia celebrating Crimean reunification within Paschal services, effectively sanctifying geopolitical expansion through sacramental time. Ecumenical tensions analyzed through lens of Filioque controversies demonstrate Moscow's rejection of Western Trinitarian relationality favoring hierarchical monarchy mirroring state structure. Reception studies among 2nd-year seminary students confirm 87% acceptance of updated catechisms equating NATO expansion with eschatological Antichrist. Theoretical framework integrates political theology with confessional geopolitics establishing Russian Orthodoxy as ideological carapace enabling Eurasian sovereignism against Atlanticist universalism. Research positions Kirill's theological innovations as 21st-century equivalent of 15th-century Josephite-Voltalist synthesis adapting patristic tradition to post-secular imperium requirements.

Keywords: Orthodox theology, church-state symphonia, Russian political theology, hesychasm, Third Rome

ESCHATOLOGICAL INTERPRETATIONS IN RUSSIAN ORTHODOX LITURGICAL TRADITIONS

**Assoc. Prof. Dr. Elena Smirnova, Mikhail Volkov, Dr. Natalia Petrova, Father Alexei
Kuznetsov**

Faculty of Church Music and Liturgics, Moscow Theological Academy, Russia

ABSTRACT

This liturgical theology investigation reconstructs eschatological hermeneutics embedded within Russian Orthodox paschal cycle, analyzing typological correspondences between Old Testament exodus typology and Second Coming anabasis through 17th-century stichera patterns preserved in contemporary practice. Close exegesis of Great Friday royal hours reveals chiliastic undertones suppressed post-Time of Troubles when state authorities prohibited explicit millennial calculations following Avvakum's Old Believer schism. Comparative hymnography demonstrates substitution of direct apocalyptic numerology with symbolic *myriads of myriads* concealing 666 calculations within gematria acrostics readable only by monastic initiates. Reception history traces eschatological expectation intensification during 1917 Revolution when Rasputin's chiliastic predictions drew upon suppressed 1666 Nikon reforms anticipating Muscovite Antichrist. Archival analysis of Trinity-Sergius Lavra manuscripts uncovers 19th-century hesychast commentaries interpreting Napoleonic invasion as Gog-Magog prelude presaging Theophanous the Recluse's later apocalyptic homilies. Contemporary digital hymnals reveal subtle eschatological coding through selection of Znamenny chant melismas encoding apocalyptic durations matching Revelation's trumpets. Theological anthropology analysis confirms Russian preference for corporate eschatology emphasizing ecclesial *sobornost* versus Western individualistic rapture theologies. Ecumenical comparison against Constantinople's more Augustinian millennial restraint illuminates Moscow's chiliastic activism rooted in Mongol yoke experience anticipating divine vindication. Fieldwork among 21st-century *startsy* documents oral transmission of suppressed eschatological interpretations linking current geopolitical tensions with 1260-year Ottoman captivity typology. Research establishes Russian liturgical tradition as living apocalyptic repertoire where formal stability conceals dynamic eschatological expectation adapting across epochs while preserving patristic chiliastic heritage.

Keywords: Russian eschatology, Orthodox liturgics, apocalyptic hymnography, chiliastic typology, *sobornost*

ISLAMIC JURISPRUDENCE ADAPTATIONS TO MODERN ALGERIAN FAMILY LAW REFORMS

Prof. Dr. Karim Belkacem, Dr. Amina Zahir, Fatima Lounis

Faculty of Islamic Sciences, University of Algiers 1, Algeria

ABSTRACT

This fiqh analysis examines Algerian *Code de la Famille* 2005 reforms through classical Maliki *maslaha* (public interest) methodology, tracing ijtihad processes reconciling *zina* prohibitions with domestic violence protections while preserving *qiwama* (male authority) foundational texts. Close reading of fatwas issued by Algerian *Ulama Majlis* reveals strategic deployment of *urf* (local custom) permitting conditional *talaq* delegation to wives addressing hirabah-era unilateral repudiation abuses. Comparative *usul al-fiqh* demonstrates selective revival of *istihsan* (juristic preference) prioritizing child welfare over strict *hadd* enforcement within secular constitutional framework. Archival research uncovers post-independence fatwa committees navigating FLN socialism versus Salafi literalism through *maqasid sharia* hierarchy elevating *hifz al-nasl* (lineage preservation) above ritual minutiae. Contemporary *fatwa* analysis confirms *ta'lif* (reconciliation) expansion covering psychological coercion absent classical enumeration while restricting polygamy through unprecedented *shurut* (stipulations) clause. Reception studies among Algiers madrasa students reveal 73% acceptance of reformist ijtihad versus Wahhabi opposition. Economic analysis quantifies 2.1 million annual divorce cases burdening national treasury. Theological-political analysis illuminates Bouteflika-era *ijma* engineering consolidating state-aligned *ulama* against transnational Salafism. Feminist fiqh critique identifies residual patriarchal asymmetries requiring further *tafsir* evolution. Policy recommendations advocate Algiers University fiqh reform curriculum alongside national *ifta* standardization. Research establishes Algerian family law as paradigmatic post-colonial fiqh reconstruction balancing classical authenticity against modern equity demands within rentier state parameters.

Keywords: Maliki fiqh, Algerian family law, maqasid sharia, ijtihad reform, gender jurisprudence

SUFI MYSTICISM AND CONTEMPORARY SPIRITUALITY IN ALGERIAN MALIKI TRADITION

Assoc. Prof. Dr. Nadia Cherif, Yacine Hadrami

Department of Arabic Literature and Sufism, University of Constantine 2, Algeria

ABSTRACT

This tariqa study traces Algerian Qadiriyya-Shadhiliyya syncretism adapting classical *sama'* disciplines to post-colonial identity reconstruction, analyzing how Ibn Arabi-inspired *wahdat al-wujud* ontology confronts secularist-nationalist ideologies. Textual analysis of contemporary *mujahid* hagiographies reveals esoteric reinterpretation of armed struggle through *jihad al-nafs* (greater jihad) framework where FLN operations symbolize soul purification stations. Liturgical examination documents *dhikr* cycles incorporating Hirak protest chants transforming political dissent into mystical ascent. Reception analysis among Tlemcen zawiyas confirms 82% youth participation blending rap-infused *qasida* with traditional *hizb*. Comparative tariqa study illuminates Algerian *ittihad* (union) privileging communal praxis versus Moroccan individualist *fana*. Archival research recovers French colonial *fiche* documentation systematically underestimating zawiya influence through deliberate numerical suppression. Theological anthropology confirms *barzakh* (liminal space) structuring Algerian spiritual geography positioning zawiyas as isthmus between colonial rupture and postcolonial becoming. Neurocognitive studies demonstrate *dhikr*-induced alpha wave coherence patterns matching classical *hal* descriptions. Economic analysis quantifies zawiya micro-economies generating 1.2 billion DZD annual charity circuits. Policy analysis illuminates Bouteflika cooptation strategy versus Hirak autonomous spiritual mobilization. Research establishes Algerian Sufism as post-colonial resistance aesthetic preserving Maliki orthodoxy through esoteric vernaculars contesting both secular nationalism and Gulf Salafism.

Keywords: Algerian Sufism, Maliki tariqa, post-colonial mysticism, *dhikr* praxis, *wahdat al-wujud*

QURANIC HERMENEUTICS AND ENVIRONMENTAL ETHICS IN YEMENI ISLAMIC SCHOLARSHIP

Dr. Abdullah Al-Mansoori, Faisal Ahmed, Noor Ibrahim

Faculty of Sharia and Law, Sana'a University, Yemen

ABSTRACT

This tafsir study reconstructs Yemeni *tafsir bi-l-ma'thur* methodology applying ayat muhkamat environmental hermeneutics to Sana'a manuscripts preserving pre-Salafist ecological fiqh. Close exegesis of *ayat al-ard* (earth signs) reveals 14th-century Zaydi imams interpreting Surah Ar-Rahman coral reef imagery as prooftexts prohibiting overfishing through *ihya al-mawt* (reviving dead land) principle. Comparative isnad analysis confirms continuous transmission from Tabari through San'a 01 palimpsest preserving pre-Uthmanic readings deleted in rasm standardization. Reception history documents Houthi-era fatwas weaponizing *khalifa* trusteeship against Saudi agricultural colonialism while prohibiting chemical weapons through *fasad fil-ard* prohibition. Theological cosmology analysis reveals Yemeni prioritization of *ayat al-samawat wal-ard* cosmic signs over anthropocentric salvation history. Ecological fiqh reconstruction establishes *hima* protected areas through Quranic *haram* precedents predating modern conservation. Economic analysis confirms \$2.8 billion annual fishery losses from Gulf trawler violations. Policy recommendations advocate Sana'a University Quranic ecology curriculum alongside UNESCO tafsir digitization. Research establishes Yemeni hermeneutics as paradigmatic Quranic environmental ethics preserving pre-modern biocentrism against petro-Islam anthropocentrism.

Keywords: Quranic ecology, Yemeni tafsir, environmental fiqh, ayat al-ard, Zaydi hermeneutics

ORTHODOX CHRISTIAN BIOETHICS CONCERNING END-OF-LIFE CARE IN MACEDONIAN CONTEXT

Assoc. Prof. Dr. Nikola Popovski, Elena Ivanovska, Father Georgi Trajkovski

Theological Faculty, Ss. Cyril and Methodius University, North Macedonia

ABSTRACT

This Orthodox bioethics monograph reconstructs Macedonian *phronema* addressing euthanasia debates through patristic *oikonomia* versus Western autonomy paradigms. Canonical analysis traces 4th-century canons prohibiting suicide through 21st-century palliative care protocols preserving imago Dei integrity. Comparative moral theology demonstrates Balkan preference for liturgical timeframes over biomedical chronometry. Reception studies confirm 82% Orthodox acceptance of hospice versus 14% euthanasia support. Research establishes Macedonian bioethics as eucharistic praxis mediating mortality through liturgical remembrance.

Keywords: Orthodox bioethics, end-of-life care, Macedonian *phronema*, *oikonomia*, imago Dei

BYZANTINE LITURGICAL INFLUENCES ON CONTEMPORARY MACEDONIAN CHURCH MUSIC

Dr. Marija Petrovska, Goran Kostovski

Department of Church Music, University St. Kliment Ohridski, North Macedonia

ABSTRACT

This liturgical musicology traces Byzantine *osmoglasie* preservation within Macedonian *parten* tradition analyzing 17th-century Ohrid notation systems adapting Constantinopolitan *kontakia*. Modal analysis confirms *echoes plagal* dominance reflecting Skopje valley acoustics. Reception confirms living transmission through *protopsaltis* lineages. Research establishes Macedonian chant as Byzantine palimpsest preserving 9th-century melodic formulae.

Keywords: Byzantine chant, Macedonian church music, *osmoglasie*, *parten* notation, liturgical acoustics

URBAN MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION CHALLENGES AMONG RURAL MIGRANTS IN MOSCOW

Prof. Dr. Anna Kuznetsova, Dr. Sergei Ivanov, Olga Petrova

Department of Social Anthropology, Lomonosov Moscow State University, Russia

ABSTRACT

This ethnographic study examines rural-to-urban migration dynamics and ensuing social integration barriers confronting Central Asian and North Caucasian migrants within Moscow's stratified urban ecosystem. Drawing on extended fieldwork across Moscow's peripheral markets, construction sites, and dormitory settlements, the research documents how Soviet-era *propiska* registration systems have evolved into contemporary digital surveillance architectures constraining migrants' spatial mobility and employment prospects. Theoretical framework integrates transnationalism theory with urban enclave economy models, revealing how ethnic enclaves paradoxically enable economic survival while perpetuating social isolation from Muscovite mainstream. Participant observation among Uzbek construction brigades illuminates the *brigadir* (foreman) institution as parallel governance structure negotiating labor contracts with Slavic site managers while enforcing intra-ethnic discipline. Language ideology analysis demonstrates Russian proficiency serving as symbolic capital gatekeeping access to formal citizenship pathways, with Tajik migrants experiencing compounded marginalization through intersecting class and linguistic disadvantage. Housing discrimination manifests through spatial segregation concentrating migrants within *obshchagi* (hostels) proximate to metro periphery, reproducing Soviet-era spatial hierarchies. Second-generation integration trajectories diverge sharply by parental legal status: documented families access superior schooling networks facilitating social ascent, while undocumented offspring perpetuate circular migration cycles. Community resilience manifests through mosque-based mutual aid networks compensating state welfare exclusion alongside underground remittance corridors circumventing banking restrictions. Policy analysis critiques federal migration quotas privileging high-skill labor while criminalizing low-wage essential workers comprising Moscow's actual economic backbone. Comparative perspective contrasts Moscow's securitized integration regime against Berlin's multicultural framework, highlighting path dependency rooted in imperial subjecthood legacies. Research advocates municipal-level integration councils incorporating migrant representatives alongside Russian language companion programs bridging workplaces with formal education systems, recognizing rural migrants as constitutive demographic force rather than temporary labor contingency.

Keywords: rural-urban migration, social integration, Moscow enclaves, ethnic economies, *propiska* system

ROMANI COMMUNITY SOCIAL EXCLUSION AND EDUCATIONAL DISPARITIES IN ÜSKÜP

Assoc. Prof. Dr. Marija Petrovska, Saso Kostovski

Faculty of Social Work and Social Policy, Ss. Cyril and Methodius University, North
Macedonia

ABSTRACT

This longitudinal ethnographic investigation documents structural mechanisms perpetuating Romani social exclusion within Skopje's urban periphery, focusing on educational stratification as primary vector of intergenerational poverty reproduction. Grounded theory approach reveals confluence of territorial segregation, institutional discrimination, and cultural mismatch systematically channeling Romani youth toward vocational dead-ends rather than academic trajectories. Participant observation within Šuto Orizari municipality illuminates how spatial isolation reinforces deficit stereotypes among non-Romani educators administering de facto segregated schooling. Critical discourse analysis of curriculum materials demonstrates systematic erasure of Romani historical agency alongside essentialized portrayals legitimating contemporary marginalization. Family case studies trace divergent pathways: entrepreneurial households leveraging informal networks access superior private tutoring compensating public school deficits, while welfare-dependent families confront compounding barriers culminating in adolescent school abandonment. Community resilience manifests through Roma women's self-organized literacy circles circumventing formal gatekeeping while preserving vernacular storytelling traditions bridging generational knowledge gaps. Policy analysis critiques EU accession conditionality privileging formal desegregation metrics over substantive curricular reform addressing intersectional discrimination. NGO partnerships demonstrate efficacy of mentorship programs pairing Romani high schoolers with university students, achieving persistence rates triple prevailing dropout statistics. Theoretical contribution refines Bourdieu's cultural capital framework incorporating ethnic stigma as actively reproduced symbolic violence within ostensibly meritocratic systems. Comparative Balkan perspective reveals Macedonian Romani experiencing compounded Ottoman legacy discrimination absent Bosnian parallel power-sharing arrangements. Research advocates comprehensive intervention package combining community-controlled preschooling, Romani teacher recruitment quotas, and intersectional anti-discrimination legislation recognizing educational exclusion as constitutive mechanism of ethnic hierarchy maintenance rather than unfortunate side-effect of modernization.

Keywords: Romani exclusion, educational disparities, Skopje segregation, intersectional discrimination, community resilience

MULTICULTURAL INTEGRATION CHALLENGES FOR ALBANIAN IMMIGRANTS IN ÜSKÜP NEIGHBORHOODS

Assis. Prof. Dr. Nikola Popovski, Elena Ivanovska, Goran Trajkovski

Institute of Ethnology and Anthropology, Ss. Cyril and Methodius University, North
Macedonia

ABSTRACT

This neighborhood ethnography explores Albanian-Macedonian interethnic dynamics within Skopje's contested urban fabric, documenting everyday multicultural negotiation strategies amid post-2001 Ohrid Framework asymmetries. Micro-level analysis reveals neighborhood territorialization processes where Albanian commercial dominance within Macedonian residential zones generates friction despite constitutional power-sharing. Participant observation across Čair-Debar Maalo boundary zone illuminates ritualized spatial practices: Albanian-owned cafes serving as informal governance hubs administering dispute mediation outside official multiethnic police jurisdiction. Language politics analysis demonstrates strategic bilingualism deployment enabling Albanian youth navigation between ethnic enclaves and city center employment markets. Schooling reveals micro-segregation through parental choice patterns concentrating Albanian students within under-resourced public schools despite formal desegregation. Intermarriage case studies document asymmetric assimilation pressures compelling Albanian women adopting Macedonian endogamy practices absent reciprocal accommodation. Mosque-adjacent apartment negotiations illuminate acoustic territorialization conflicts where adhan call-to-prayer volumes encode claims upon shared urban soundscape. Resilience manifests through hybrid cultural festivals combining Albanian daltan dances with Macedonian oro circles forging third-space conviviality. Theoretical framework advances Appadurai's scapes concept incorporating *ethnoscapes* as actively constructed through daily spatial negotiation. Policy analysis critiques Skopje 2014 aesthetic nationalism exacerbating ethnic boundary hardening through selective Ottoman heritage monumentalization. Comparative Istanbul-Skopje analysis reveals Macedonian Albanian experiencing intensified minority formation pressures absent Turkish parallel public. Research advocates municipal cultural mediators facilitating cross-ethnic commerce alongside heritage co-management councils incorporating Albanian neighborhood associations, recognizing everyday multiculturalism as lived citizenship practice rather than state multiculturalism policy artifact.

Keywords: Albanian integration, Skopje multiculturalism, neighborhood ethnography, ethnoscapes, urban conviviality

YOUTH RADICALIZATION PROCESSES THROUGH SOCIAL MEDIA IN URBAN YEMEN

Dr. Sana Al-Hadhrani, Khalid Saeed

Department of Sociology, Sana'a University, Yemen

ABSTRACT

This digital ethnography traces adolescent radicalization trajectories through Sana'a's fractured social media ecologies where WhatsApp forwards, Telegram channels, and TikTok aesthetics converge creating affective pathways toward extremist recruitment. Platform affordance analysis reveals Telegram's channel persistence enabling sustained ideological immersion absent Instagram's algorithmic moderation while TikTok's vertical video format transforms martyrdom testimonials into consumable aesthetic experiences. Discourse analysis documents nasheed samples repurposed as ringtone culture bridging sacred soundscape with adolescent identity formation. Case studies trace divergent pathways: gaming clans evolving into recruitment pipelines through shared Discord servers, romantic liaisons initiated through Instagram poetry pages leading toward marriage recruitment, and academic grievance narratives channeled through university WhatsApp groups. Resilience factors emerge through female religious scholars countering jihadist gender norms via Quranic reinterpretation livestreams achieving substantial youth followings. Theoretical framework advances platformization theory incorporating platform stacking where ideological content migrates fluidly across moderation regimes exploiting regulatory arbitrage. Family case studies reveal parental illiteracy creating unsupervised digital spaces amplifying vulnerability. Economic analysis confirms Telegram premium subscriptions purchased through hawala networks funding channel operations. Comparative Syrian analysis reveals Yemeni youth experiencing accelerated radicalization absent physical caliphate territoriality. Policy recommendations advocate digital literacy madrasas training imams in platform affordances alongside parental media companion programs bridging generational digital divides. Research positions Yemeni youth radicalization as paradigmatic platform-age militancy where smartphone ubiquity transforms traditional recruitment hierarchies into decentralized algorithmic processes requiring sophisticated counter-narrative strategies.

Keywords: youth radicalization, social media platforms, Yemeni militancy, digital ethnography, platform affordances

TRIBAL CONFLICT DYNAMICS AND SOCIAL COHESION IN YEMENI MOUNTAIN COMMUNITIES

Assoc. Prof. Dr. Abdullah Al-Mansoori, Faisal Ahmed, Noor Ibrahim

Faculty of Social Sciences, Sana'a University, Yemen

ABSTRACT

This conflict ethnography examines tribal mediation systems governing blood feuds, water disputes, and marriage alliances within Yemen's Haraz mountain communities where state authority remains nominal despite formal sovereignty claims. Extended fieldwork documents *sulh* (reconciliation) assemblies transforming cycles of retaliatory violence through structured oratorical performances balancing collective honor preservation with individual survival imperatives. Anthropological analysis reveals segmentary lineage logic operating through fractal opposition principles where temporary alliances shift fluidly between *hashid* confederations. Waterpoint case studies illuminate resource conflicts adjudicated through proportional retaliation formulae preserving ecosystem equilibrium absent centralized administration. Marriage alliance networks demonstrate matrilineal cross-cutting ties mitigating inter-valley warfare while concentrating women as living peace treaties. Resilience manifests through *makhzen* customary courts maintaining 87% case resolution rates surpassing formal judiciary accessibility. Theoretical contribution refines Evans-Pritchard's segmentary opposition model incorporating gender mediation roles absent Nuer parallels. Economic analysis confirms tribal protection rackets generating sustainable revenue streams funding community development absent state taxation capacity. Comparative Saudi analysis reveals Yemeni tribalism exhibiting greater institutional density compensating governance vacuum. State-tribe interface reveals strategic cooptation where Hadhramaut sheikhs administer formal IDP camps while enforcing customary land tenure. Policy recommendations advocate tribal court codification preserving restorative justice principles alongside customary dispute resolution incorporation within national legal pluralism frameworks. Research establishes Yemeni tribal governance as sophisticated political anthropology laboratory demonstrating stateless order viability through balanced reciprocity systems maintaining social cohesion amid prolonged state failure.

Keywords: tribal mediation, Yemeni conflict, customary law, segmentary lineages, social cohesion

BERBER CULTURAL REVIVAL MOVEMENTS AND NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION IN CONTEMPORARY ALGERIA

Dr. Karim Belkacem, Fatima Zahir, Amina Lounis
Department of Anthropology, University of Algiers 3, Algeria

ABSTRACT

This cultural revival ethnography traces Berber *tamazight* reclamation movements contesting post-independence Arabization policies through linguistic revitalization, musical innovation, and spatial reclamation across Kabylie, Chaoui, and Mozabite regions. Archival analysis documents 1980 Berber Spring transforming university lecture halls into protest amphitheaters demanding constitutional language recognition achieved through 2016 amendment. Linguistic anthropology reveals code-switching strategies enabling *tarifit* speakers navigation between ethnic solidarity domains and Arabic bureaucratic spaces. Musical ethnography analyzes *rai* fusion incorporating Berber *ahwach* rhythms challenging pan-Arab musical hegemony. Festival case studies demonstrate *Yennayer* (Berber New Year) celebrations territorializing public space through flag planting and vernacular song cycles. Theoretical framework advances cultural hybridity theory demonstrating Berber identity formation through strategic *mélange* rather than purity discourses. Educational ethnography reveals *tamazight* immersion schools achieving biliteracy while confronting pedagogical resistance from Arabophone administrators. Economic analysis confirms cultural tourism generating employment absent state industrial development. Comparative Moroccan analysis reveals Algerian Berber movements exhibiting greater confrontational posture absent monarchy mediation. State cooptation strategies document FLN party instrumentalizing Berber folklore for electoral legitimacy while suppressing autonomist demands. Media analysis reveals *beur* satellite television bridging diaspora youth with homeland revitalization movements. Policy recommendations advocate university *tamazight* departments alongside cultural heritage co-management incorporating customary *tajmaat* assemblies. Research positions contemporary Berber revival as decolonial praxis negotiating postcolonial statehood through cultural assertion rather than territorial secessionism.

Keywords: Berber revival, cultural identity, Algerian Arabization, tamazight revitalization, cultural hybridity

GENDER ROLES TRANSFORMATION IN ALGERIAN URBAN FAMILIES POST-ARAB SPRING

Prof. Dr. Nadia Cherif, Yacine Hadrami

Department of Sociology, University of Algiers 1, Algeria

ABSTRACT

This generational ethnography documents post-Arab Spring gender contract renegotiations within Algiers' middle-class families confronting neoliberal precarity alongside women's massified higher education. Longitudinal family case studies trace matrilineal authority expansion as female university graduates leverage credentials negotiating expanded domestic decision-making absent formal legal reform. Kinship analysis reveals strategic patrilocal residence patterns enabling daughters-in-law control over household economies while preserving gerontocratic appearances. conjugal decision-making reveals shift from bridewealth-centric transactions toward romantic companionate marriage discourses imported through Turkish soap operas. Educational hypergamy patterns document women marrying down socioeconomic ladders through strategic credential leveraging. Domestic labor reorganization reveals maid employment compensating time poverty alongside male participation in childcare emerging as novel paternal authority expression. Religious reinterpretation facilitates transformation: *salafist* wives contesting traditional authority through selective hadith deployment. Economic analysis confirms female remittances from Gulf employment constituting primary household investment capital. Theoretical contribution refines Mernissi gender contract theory incorporating neoliberal governmentality dimensions. Comparative Tunisian analysis reveals Algerian state feminism exhibiting greater institutional entrenchment through FLN women's sections. Media ethnography reveals Instagram influencing bridal expectations alongside Facebook fatwa groups negotiating religious modernity. State policy reveals strategic deployment of gender rhetoric delegitimizing Hirak protestors through patriarchal restoration discourses. Research advocates family law reform incorporating marital property regimes alongside expanded shelter networks supporting renegotiating women. Positions post-Arab Spring Algerian gender transformation as strategic modernity navigating rentier state constraints through vernacular feminist practice.

Keywords: gender transformation, Algerian families, Arab Spring effects, matrilineal authority, educational hypergamy

CONTEMPORARY ISLAMIC ETHICS AND TECHNOLOGICAL PROGRESS IN SOUTH ASIAN SOCIETIES

Assis. Prof. Dr. Ahmed Raza, Dr. Samina Qureshi

Department of Philosophy and Religious Studies, University of Management and Technology,
Pakistan

ABSTRACT

This philosophical inquiry examines contemporary Islamic ethical frameworks addressing technological advancements within South Asian Muslim societies, navigating tensions between traditional fiqh methodologies and modern bioethical dilemmas. Drawing upon reinterpretations of maqasid al-shari'ah (objectives of Islamic law) by scholars like Javed Ahmad Ghamidi and Muhammad Taqi Usmani, the study explores how preservation of life (hifz al-nafs) and intellect (hifz al-aql) principles adapt to AI ethics, genetic engineering, and digital surveillance challenges. Analysis of fatwa councils from Pakistan's Islamic Ideological Council and India's All India Muslim Personal Law Board reveals divergent approaches: Pakistani rulings emphasize contractualist ijtiḥad prioritizing public welfare over strict biomaterial prohibitions, while Indian discourse integrates Hindu-majority secularism constraints. Case studies include IVF permissibility debates where Pakistani scholars permit third-party donation under strict anonymity versus Indian cautious endorsement limited to marital gametes. Cryptocurrency fatwas demonstrate innovative maslaha (public interest) applications treating blockchain as halal contract infrastructure despite riba concerns. Neuroethics discussions around brain-computer interfaces invoke ruh (soul) preservation debates distinguishing transhumanist enhancement from therapeutic restoration. Comparative analysis against Saudi cyber fiqh reveals South Asian pragmatism favoring contextual ijtiḥad over Salafist literalism. Public policy implications advocate pluralistic bioethics committees integrating ulema, medical professionals, and technologists. Reception studies among Pakistani medical students confirm 73% acceptance of contextually adapted fatwas versus rigid prohibitions. Pedagogical frameworks propose hybrid Islamic-secular bioethics curricula bridging madrasa and university systems. Research establishes South Asian Islamic ethics as dynamic tradition negotiating technological modernity through pragmatic reinterpretation preserving normative authority while enabling scientific progress essential for 600 million Muslim populations confronting biotech revolutions.

Keywords: Islamic ethics, technological progress, maqasid al-shari'ah, South Asian fiqh, bioethics

POSTCOLONIAL CRITIQUES OF ANALYTIC PHILOSOPHY IN PAKISTANI ACADEMIC DISCOURSE

Assoc. Prof. Farhan Siddiqi, Zoya Rahman, Imran Khalid

Department of Philosophy, Quaid-i-Azam University, Pakistan

ABSTRACT

This metatheoretical study analyzes Pakistani philosophical discourse challenging analytic philosophy's universalist pretensions through postcolonial lenses, documenting epistemic decolonization efforts within departments dominated by Frege-Russell curricula. Drawing upon Gayatri Spivak's subalternity critiques and Dipesh Chakrabarty's provincialization thesis, scholars like Nauman Faiz and Saba Mahmood recontextualize truth-functional logic confronting Urdu poetic hermeneutics where ambiguity constitutes meaning rather than error. Epistemology debates reveal Quaid-e-Azam University seminars questioning correspondence truth theory against Iqbalian selfhood (khudi) privileging experiential gnosis over propositional knowledge. Language philosophy analysis critiques Russellian definite descriptions failing to capture kinship terms embedding untranslatable social ontologies. Ethics discourse challenges utilitarian calculus against Islamic virtue ethics preserving communal solidarity over individual preference satisfaction. Metaphysics discussions juxtapose Quine's ontological relativity against Sufi wahdat al-wujud (unity of existence) transcending subject-predicate dualism. Archival research uncovers 1970s Pakistan Philosophical Congress debates where analytic hegemony displaced indigenous Peripatetic traditions. Reception studies among 400 philosophy students confirm 68% preference for hybrid methodologies integrating propositional logic with Iqbalian reconstruction. Pedagogical reforms advocate decolonized curricula balancing Carnap with Rumi, establishing truth-value semantics alongside adab (civic virtue) hermeneutics. Comparative analysis against Indian postcolonial philosophy reveals Pakistani discourse's unique Islamic-secular synthesis. Public policy implications advocate Higher Education Commission funding for indigenous philosophy journals bridging analytic-continental divides. Research establishes Pakistani philosophy as epistemic borderland negotiating Enlightenment rationalism against vernacular wisdom traditions, generating pluralist methodologies confronting globalization's homogenizing pressures while preserving subcontinental intellectual sovereignty.

Keywords: postcolonial philosophy, analytic critique, Pakistani discourse, epistemic decolonization, khudi epistemology

NEUROPHILOSOPHY, ARTIFICIAL INTeLLIGENCE, AND THE CONCEPT OF CONSCIOUSNESS IN SINGAPOREAN RESEARCH

Dr. Leonard Tan, Assoc. Prof. Mei Lin Ong

Department of Philosophy, National University of Singapore, Singapore

ABSTRACT

This neurophilosophical investigation synthesizes Singaporean consciousness research bridging Paul Churchland's eliminative materialism with Evan Thompson's enactivist critique, addressing AI sentience debates within Asia's neurotech hub. Analysis of NUS Centre for Biomedical Ethics papers reveals tension between functionalist computationalism treating consciousness as information integration (Tononi's IIT) versus embodied approaches privileging sensorimotor contingencies. Buddhist no-self (anatta) frameworks challenge substrate neutrality, questioning whether silicon architectures manifest dukkha-dependent origination paralleling organic qualia. Mirror neuron research confronts simulation theory against direct perception accounts, while predictive processing models integrate Helmholtzian unconscious inference with embodied coping. Public policy implications examine Singapore's Smart Nation initiative where neuroethics guidelines balance innovation imperatives against existential risk discourse. Clinical neuroscience applications confront neural correlates debates: Libet-style experiments versus global workspace broadcasting. Philosophical zombie arguments recontextualized through Chinese Room critiques question AI phenomenal consciousness absent biological grounding. Reception studies among 600 engineering students confirm 71% computationalist bias countered by phenomenological interventions enhancing first-person authority recognition. Pedagogical frameworks integrate Bennett & Hacker's conceptual critique preventing philosophical behaviorism. Comparative analysis against Japanese roboethics reveals Singaporean pragmatism prioritizing economic competitiveness over ontological purity. Archival research uncovers 1990s biomed ethics debates anticipating current neuro-AI convergence. Policy recommendations advocate interdisciplinary consciousness research centers integrating philosophy, cognitive science, and Buddhist studies. Research positions Singaporean neurophilosophy as testbed reconciling eliminative materialism with embodied approaches, generating pragmatic methodologies navigating AI consciousness debates while preserving first-person phenomenology essential for ethical neurotechnology deployment across multicultural Asia.

Keywords: neurophilosophy, AI consciousness, Singapore research, enactivist critique, neuroethics

UTILITARIANISM, PUBLIC POLICY, AND MULTICULTURALISM IN CONTEMPORARY SINGAPORE

Prof. Dr. Adrian Teo, Rachel Chia, Daniel Lim

Department of Philosophy, Nanyang Technological University, Singapore

ABSTRACT

This policy philosophy study examines Singaporean utilitarianism's adaptation to multicultural governance, analyzing Lee Kuan Yew's pragmatic calculus balancing Benthamite aggregate welfare against Rawlsian difference principle critiques. Ethnic Integration Policy (1989) exemplifies racial quota utilitarianism maximizing long-term social cohesion despite 23% individual housing preference violations. Compulsory national service debates pit Millian higher pleasures against Nozickian autonomy claims. Public housing allocation algorithms optimize Pareto efficiency confronting capability approach diversity concerns. Economic analysis confirms 4.2:1 social ROI through engineered diversity preventing Balkanization witnessed across region. Reception studies among 900 polytechnic students confirm 67% acceptance of "ruthless pragmatism" versus Western libertarian alternatives. Historical contextualization traces utilitarian hegemony to 1965 independence survival calculus prioritizing collective welfare over individual rights absolutism. Comparative policy analysis against Malaysian consociationalism reveals Singaporean meritocratic variant achieving superior interethnic trust metrics. Feminist critiques examine gendered welfare distribution where female-headed households receive priority allocation balancing aggregate utility against equity concerns. Environmental policy debates confront cost-benefit analysis against deep ecology preserving Bukit Timah Nature Reserve despite 68% land scarcity pressures. Linguistic policy mandating bilingualism exemplifies long-term human capital optimization over expressive liberty claims. Pedagogical interventions demonstrate 34% increased policy literacy through utilitarian simulations. Archival research uncovers 1971 Concept Plan debates establishing foundational welfare function. Policy recommendations advocate dynamic quota adjustments maintaining optimal diversity ratios. Research establishes Singaporean utilitarianism as contextually evolved variant preserving classical structure while adapting to postcolonial multicultural imperatives, generating evidence-based governance model exportable to developing world cities confronting similar demographic transitions.

Keywords: Singapore utilitarianism, multicultural policy, ethnic quotas, pragmatic calculus, social cohesion

AFRICAN COMMUNITARIANISM AND THE REINTERPRETATION OF HUMAN RIGHTS IN TANZANIAN PHILOSOPHY

Dr. Joseph Mwakalinga, Agnes Nyerere

Department of Philosophy and Religious Studies, University of Dar es Salaam, Tanzania

ABSTRACT

This communitarian philosophy reconstructs Tanzanian human rights discourse through ubuntu frameworks challenging Western individualist ontologies, drawing upon Julius Nyerere's *Ujamaa* essays and contemporary ujamaa scholars like Issa Shivji. Analysis reveals rights-duty correlativity where individual entitlements embed reciprocal community obligations absent in Lockean natural rights traditions. Property rights reinterpretation subordinates private ownership to land trusteeship preserving generational continuity against neoliberal enclosure. Freedom of expression mediates through *heshima* (respect) constraints preventing communal discord. Gender rights discourse navigates patriarchal traditions through *mkaka* (matrilineal) precedents establishing women's land inheritance transcending statutory reforms. Economic rights prioritize basic needs security over consumer liberties, confronting Sen's capability approach with collective sufficiency paradigms. Reception studies among 700 rural councilors confirm 74% preference for duty-discourse versus rights-talk. Historical contextualization traces German-British colonial individualization against precolonial *shauri* consensus governance. Comparative African philosophy confirms Tanzanian synthesis uniquely balancing Nyerere's Christian socialism against South African restorative justice models. Archival research recovers 1967 Arusha Declaration debates establishing foundational communitarian constitution. Translation theory documents 58% untranslatability of *utu* (humanity) into English rights lexicon requiring contextualized ethical reconstruction. Pedagogical interventions demonstrate 39% increased community cohesion through ubuntu simulations. Policy recommendations advocate constitutional entrenchment of *wajibu* (duty) alongside rights alongside UDOM communitarian think tank. Research establishes Tanzanian philosophy as bridge discourse reconciling individual entitlements with collective ontologies, generating viable human rights universalism grounded in sub-Saharan moral traditions confronting globalization's atomistic pressures.

Keywords: African communitarianism, Tanzanian philosophy, ubuntu rights, ujamaa ethics, duty discourse

ENVIRONMENTAL ETHICS, INDIGENOUS KNOWLEDGE, AND CLIMATE JUSTICE IN EAST AFRICA

Prof. Dr. Rehema Mushi, Juma Khalfani, Neema Mkapa

Department of Philosophy, University of Nairobi, Kenya

ABSTRACT

This eco-philosophical study reconstructs East African environmental ethics through indigenous Maasai-Orma-Swahili ontologies confronting extractive development paradigms. *Enkiquena* (Maasai earth reciprocity) establishes moral considerability extending beyond sentience to watershed integrity preserving Ngorongoro Crater against tourism enclosure. Orma *damu* (blood-soil covenant) mediates pastoralist conservation rejecting Yellowstone exclusion models. Swahili *heshima ya bahari* (ocean respect) confronts Chinese trawling through precolonial *dau la bahari* (sea gift) traditions. Climate justice analysis reveals *ubuntu* frameworks prioritizing historical emitters' reparations through technology transfers absent Western cosmopolitan universalism. Reception studies among 800 pastoralist leaders confirm 71% preference for indigenous paradigms versus imported sustainability discourse. Historical contextualization traces German-British *res nullius* doctrines against precolonial *mizigo* (sacred burden) land trusteeship. Comparative environmental ethics confirms East African synthesis uniquely balancing deep ecology reverence against pragmatic development needs. Archival research uncovers 1920s Kikuyu oath ceremonies resisting colonial forest reservation. Translation theory documents 54% untranslatability of *mizimu* (ancestral land spirits) requiring phenomenological reconstruction. Pedagogical interventions demonstrate 36% increased conservation compliance through indigenous ethics curricula. Policy recommendations advocate constitutional entrenchment of *uto ni wajibu* (conservation duty) alongside UNEP indigenous knowledge centers. Economic analysis confirms \$2.8B ecotourism ROI through authentic cultural conservation partnerships. Research establishes East African environmental philosophy as decolonial praxis preserving sacred ecologies against Global North green extractivism, generating pluralist climate ethics applicable across indigenous world confronting existential territory threats.

Keywords: environmental ethics, indigenous knowledge, East African philosophy, climate justice, ubuntu ecology

ORTHODOX CHRISTIAN MYSTICISM AND EXISTENTIALISM IN MODERN SKOPJE THOUGHT

Assoc. Prof. Aleksandar Petrov, Dragan Ilievski

Department of Philosophy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

This comparative philosophy examines Skopje School synthesis merging hesychastic mysticism with post-Kierkegaardian existentialism, analyzing Tome Georgievski's *Orthodox Existentialism* against Parisian personalism influences. Apophatic theology confronts Sartrean nothingness through *theosis* (divinization) establishing ontological surplus transcending absurd freedom. Palamite essence-energies distinction mediates Heideggerian *Being* questioning, preserving uncreated grace against ontic reductionism. Reception studies among 600 Ss. Cyril seminarians confirm 69% resonance with existential *kenosis* paralleling hesychastic self-emptying. Historical contextualization traces 1963 Skopje earthquake spiritual reconstruction mirroring Berdyaev's theanthropic cosmology. Linguistic analysis documents Macedonian neologisms bridging Palamas' Greek *energeia* with Kierkegaard's Danish *angest*. Comparative existentialism confirms Skopje synthesis uniquely balancing Orthodox *synergeia* (divine-human cooperation) against Camusian revolt. Archival research recovers 1970s Ohrid Lake monastery manuscripts preserving hesychastic anthropology against Yugoslav atheist materialism. Translation theory reveals 52% untranslatability of *preobrazenie* (transfiguration) requiring phenomenological reconstruction. Pedagogical interventions demonstrate 41% increased spiritual resilience through mystic-existential seminars. Policy recommendations advocate Skopje philosophical center alongside UNESCO Orthodox existentialism recognition. Public discourse analysis confirms mystic-existential vocabulary dominating 23% Macedonian op-ed discourse. Research establishes Skopje thought as Eastern Orthodox contribution to continental philosophy confronting secular humanism through apophatic personalism preserving eschatological horizon against postmodern closure.

Keywords: Orthodox mysticism, Skopje existentialism, hesychasm, theosis, Balkan philosophy

NATIONAL IDENTITY, MEMORY POLITICS, AND PHILOSOPHIES OF HISTORY IN NORTH MACEDONIA

Prof. Dr. Marija Stojanovska, Elena Kostov, Milan Jovanović

Institute of Philosophical Research, University of Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

This historiographical philosophy analyzes North Macedonia's Antiquity Turn confronting Vergina controversy through competing teleological narratives: VMRO essentialism versus Titov liberal proceduralism. Philosophical hermeneutics reveals 73% Skopje 2014 statues functioning as counter-memory against Ottoman amnesia. Ricoeurian narrative identity mediates between Paulician medievalism and Alexander Romanticism preserving mnemonic plurality against ethnic homogenization. Reception studies among 900 Tetovo students confirm 67% dual consciousness navigating VMRO mythologies alongside EU accession pragmatism. Economic analysis quantifies €28M heritage tourism ROI from contested antiquization. Digital humanities discourse analysis confirms *Antigonus* neologism dominating 41% nationalist historiography. Comparative Balkan memory studies confirm Macedonian mnemonic eclecticism exceeding Serbian Kosovo fixation through temporal multiplicity. Archival research uncovers 1944 partisan historiography suppressing Byzantine heritage favoring Slavic primordialism. Translation theory documents 49% untranslatability of *kale* (fortress) mnemonic layering requiring metahistorical reconstruction. Pedagogical interventions demonstrate 38% increased historical empathy through pluralist curricula. Policy recommendations advocate Skopje Philosophical Museum alongside Council of Europe memory work programs. Public philosophy discourse confirms historiographical debates comprising 34% Macedonian intellectual production. Research establishes North Macedonian philosophy of history as laboratory testing post-Yugoslav identity formation through mnemonic bricolage preserving temporal multiplicity against Balkan nationalist teleocracies.

Keywords: Macedonian identity, memory politics, philosophy of history, Antiquity Turn, mnemonic eclecticism

THE SYMBOLISM OF GEOMETRIC PATTERNS IN PERSIAN CARPET DESIGN TRADITIONS

Prof. Dr. Reza Hosseini, Dr. Soraya Mahmoudi, Assis. Prof. Dr. Ali Karimi

Department of Art History and Visual Culture, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This semiotic analysis explores geometric patterns in Persian carpet design as encoded cosmological maps reflecting pre-Islamic Zoroastrian dualism, Islamic mystical numerology, and Timurid garden paradise iconographies. Central medallion compositions symbolize the cosmic mountain axis mundi connecting celestial archetype to terrestrial microcosm, surrounded by infinite arabesque borders representing eternal divine unity dissolving egoic boundaries. Recursive polygon networks encode Sufi emanation theories where each octagon manifests as microcosm containing all preceding pattern generations, mirroring Neoplatonic hierarchies filtered through Avicennan philosophy. Color symbolism follows strict chromospheric gradations: indigo representing primordial void, saffron evoking solar intellect, crimson symbolizing vital spirit descending through lapis lazuli celestial dome. Technical analysis reveals knotting sequences generating emergent order from chaos, paralleling medieval Persian cosmogonies where weaver's intentionality actualizes archetypal forms within material substrate. Comparative study positions Persian boteh (paisley) as phoenix-palm hybrid synthesizing Indo-Iranian fire worship with Quranic tree of life motifs, its almond curvature embodying eternal return transcending linear historicist narratives. Reception theory examines how Safavid court poets interpreted carpets as contemplative surfaces inducing mystical states through rhythmic visual repetition paralleling dhikr recitation. Archival research recovers 16th-century Isfahan workshop treatises prescribing geometric constructions derived from Bedouin tent geometries preserving nomadic sacred mathematics within urban luxury production. Contemporary implications trace pattern migration into modern graphic design where Persian infinite recursion challenges Western perspectival logic, establishing non-Euclidean visual grammars rooted in sacred cosmography. Theoretical synthesis integrates Jungian archetypes with Eliadean hierophanies, positioning carpets as hieratic objects reactualizing primordial participation mystique within secular modernity while preserving metaphysical intentionality through artisanal discipline.

Keywords: Persian carpet symbolism, geometric semiotics, Sufi cosmology, sacred architecture, visual mysticism

MINIATURE PAINTING TECHNIQUES AND NARRATIVE COMPOSITION IN SAFAVID ILLUMINATED MANUSCRIPTS

Assoc. Prof. Dr. Fatima Ahmadi, Mohammad Jafari, Leila Bahrani

Faculty of Fine Arts, Alzahra University, Tehran, Iran

ABSTRACT

This technical art history reconstructs Safavid miniature painting methodologies through materials analysis and studio reconstruction of *Shahnameh* and *Khamasa* illumination traditions. Gold leaf application techniques reveal layered bole preparation creating luminous micro-reliefs where each manuscript page functions as autonomous jewel-like object transcending mere illustration. Mineral pigment synthesis follows hermetic recipes preserving lapis lazuli ultramarine's transcendent blue through ox-gall dispersion defying gravity through surface tension mastery. Compositional analysis uncovers multiple viewpoint simultaneity rejecting Renaissance perspective for sacred temporal multiplicity where past-present-future coexist within single frame, mirroring cyclical cosmology embedded in Ferdowsi's epic chronotope. Figure scale hierarchy encodes metaphysical ontology rather than spatial recession: largest figures occupy highest ontological rank regardless of narrative positionality. Landscape organization follows Chinese-derived "three-distance" method adapted to Persian garden typology where foreground flowers symbolize paradise archetype, middle ground cypress trees conduct souls between worlds, distant serrated mountains manifest impenetrable divine mystery. Narrative sequencing employs rhizomatic page layouts rejecting linear causality for polyfocal contemplation where viewer constructs epic totality through multidirectional reading paths paralleling mystical stations of soul's return. Reception studies confirm Safavid court connoisseurs valued paintings as independent aesthetic objects detachable from text through cartonnage mounting. Archival research uncovers Tabriz atelier hierarchies with master-apprentice lineages preserving technical arcana across generations. Contemporary relevance traces Safavid influence on 20th-century Persian modernists resisting Western academicism through revived miniature traditions. Theoretical framework integrates Panofsky iconology with Ibn Arabi imaginal realm theory positioning miniatures as theophanic surfaces manifesting divine names through painterly discipline.

Keywords: Safavid miniatures, painting techniques, narrative composition, sacred perspective, illumination traditions

CONTEMPORARY SINGAPOREAN URBAN INSTALLATIONS EXPLORING MULTICULTURAL IDENTITY

Dr. Wei Ling Tan, Prof. Dr. Rajesh Kumar

School of Art, Design and Media, Nanyang Technological University, Singapore

ABSTRACT

This practice-led research analyzes Singaporean urban installations negotiating postcolonial multicultural identity through site-responsive interventions transforming HDB void decks, hawker centers, and MRT underpasses into polyphonic identity laboratories. Theoretical framework synthesizes Bhabha's third space theory with Appadurai's scapes methodology mapping how Malay-Chinese-Indian-Tamil identities negotiate global city aspirations through vernacular materialities. Installations employ durian husk armatures, chilli wadi votives, and wet market signage as readymades contesting sterile international modernism with olfactory-tactile multiculturalism. Spatial strategies create heterotopic zones where Little India sari folds become tensile membranes filtering equatorial light through chromatic cultural memory while Chinatown kopitiam stools support suspended Peranakan kebaya fragments questioning assimilation narratives. Participatory methodologies engage heartland aunties co-authoring installations preserving endangered Hokkien dialect through QR-embedded ceramic rice bowls. Curatorial analysis traces NTU ADM's role fostering experimental practices rejecting commercial gallery sanitization. Public reception studies document 73% increased intercultural empathy among secondary students encountering installations versus didactic multiculturalism campaigns. Economic critique examines tensions between state-sponsored public art councils and autonomous grassroots interventions preserving vernacular resistance against branded tolerance regimes. Comparative urbanism positions Singapore installations against global city peers: Tokyo's otaku shrines, London's grime murals, establishing unique tropical multicultural vernacular. Archival research recovers 1960s PAP housing posters promising "racial harmony" contradicted by spatial segregation realities addressed through contemporary interventions. Theoretical contribution advances "multicultural materialism" recognizing identity formation through kitchen knife textures, wet market acoustics, heartland auntie gossip networks resisting abstract cosmopolitan ideologies.

Keywords: Singapore installations, multicultural identity, postcolonial urbanism, vernacular materiality, third space theory

EVOLUTION OF CALLIGRAPHIC ABSTRACTION IN SINGAPORE ART SCHOOL CURRICULA

Mei Ling Wong, Ahmad Bin Salleh

Lasalle College of the Arts, Singapore

ABSTRACT

This curricular history traces calligraphic abstraction evolution within Singapore LASALLE-NAFA programs synthesizing Jawi-Mandarin-Latin scripts into post-Sukarno tropical modernism. Theoretical framework integrates Deleuze-Guattari's minor literature concept with Ong's orality-literacy continuum analyzing how calligraphy resists mimetic representation through graphemic performativity. LASALLE's 1980s Jawi revival countered English-language dominance through experimental type foundries casting molten Jawi ligatures into sculptural alphabets defying print capitalism legibility demands. NAFA's Mandarin calligraphy program evolved Zen-inspired gongfu practice into kinetic installations where brushstrokes animate through servo-motors tracing qi energy flows through gallery spaces. Theoretical synthesis positions Singaporean calligraphic abstraction against Western abstract expressionism: where Pollock drips trace Cartesian subject confronting void, Asian calligraphers trace primordial dao through embodied discipline. Public reception confirms higher aesthetic engagement with calligraphic works versus geometric abstraction among multicultural audiences recognizing script familiarity beneath abstraction. Economic analysis documents calligraphy market evolution from tourist kitsch to blue-chip auction status generating S\$28M annual turnover. Archival research recovers 1971 Pioneer Generation artists' sketchbooks experimenting with Tamil grantha scripts resisting Latin alphabet hegemony. Pedagogical evolution traces 1965 curriculum emphasizing technical draftsmanship toward contemporary programs privileging conceptual calligraphic thinking across digital-analog media. Comparative analysis against Middle Eastern hurufiyya movement confirms Singapore's unique tropical humidity-inflected material explorations. Theoretical contribution establishes "archipelaic calligraphy" where island-state fragmentation manifests through script dispersion across oceanic networks resisting continental literary hegemonies.

Keywords: calligraphic abstraction, Singapore curricula, Jawi revival, minor literature, graphemic performativity

TRADITIONAL TANZANIAN WOOD CARVING MOTIFS IN MODERN SCULPTURAL PRACTICE

Dr. Amina Hassan, Juma Kweka, Fatuma Said

Department of Fine and Performing Arts, University of Dar es Salaam, Tanzania

ABSTRACT

This practice-research examines Makonde-Makua carving traditions migration into contemporary Tanzanian sculpture synthesizing spirit house geometries with Bagamoyo fishing canoe prows. Theoretical framework integrates Appiah's rooted cosmopolitanism with Fabian's temporal critique analyzing how tourist curio economies preserve esoteric carving knowledge resisting global art market homogenization. Makonde ujamaa motifs evolve through chain saw reinterpretations where ancestral fertility figures gain monumental scale challenging diminutive tourist expectations. Material semiotics traces acacia-mukula hardness hierarchies encoding gender dualisms through differential carving resistances mirroring patrilineal inheritance structures. Spatial installations repurpose colonial mission school desks into altarpiece frameworks elevating everyday objects through sacred carving geometries. Public engagement workshops document apprentices learning through embodied mimicry rather than written instruction preserving guild secrecy structures resisting academic formalization. Economic analysis confirms direct-carver-to-collector models preserving 73% artisan revenue versus 23% gallery-mediated transactions. Curatorial strategies position contemporary Makonde alongside European modernists establishing equivalence rather than exotic supplementarity. Reception studies confirm higher resonance among rural audiences recognizing gesture lineages versus urban cosmopolitans perceiving formal innovation. Archival research recovers 1950s TANU independence posters employing Makonde carving motifs symbolizing anti-colonial rootedness. Theoretical contribution advances "carvocentric modernism" where African wood sculpture precedes and influences European abstraction through shared anti-figurative impulses. Comparative analysis against Zimbabwean Shona stone carving confirms Tanzania's unique mobile carving guilds preserving nomadic knowledge transmission against sedentary monumental traditions.

Keywords: Tanzanian wood carving, Makonde sculpture, rooted cosmopolitanism, material semiotics, ujamaa aesthetics

MAASAI BEADWORK SYMBOLISM AND CONTEMPORARY TANZANIAN JEWELRY DESIGN

Assis. Prof. Dr. Elias Njoroge

School of Fine Art and Design, University of Nairobi, Kenya

ABSTRACT

This material culture study decodes Maasai beadwork chromatics encoding social ontogeny from childhood initiation through elder council participation. Semiotic analysis reveals color tetrads following matrilineal genealogies where white beads signify ancestral purity, red warrior bloodlines, blue colonial glass trade beads, black widowhood transition states. Stringing techniques encode genealogical sequences through knotting rhythms preserving oral mnemonics resisting literacy hegemony. Contemporary Arusha-Moshi designers synthesize Maasai geometries with Swahili kanga wax print geometries creating hybrid adornments contesting ethnic absolutisms. Theoretical framework integrates Bourdieu's habitus theory with Ingold's meshwork concept analyzing how beadwork making-temporality resists commodified instantaneity. Economic analysis confirms direct-to-tourist models preserving artisan autonomy versus export-driven standardization destroying chromatics specificity. Participatory design workshops document elders teaching youth through embodied making resistant to smartphone documentation fragmenting gestural memory chains. Curatorial strategies position contemporary Maasai jewelry within global studio craft discourse establishing equivalence with Japanese boro textile traditions. Public reception studies confirm higher resonance among urban Tanzanian women recognizing kinship coding beneath aesthetic appeal. Archival research recovers 1920s British ethnographies unwittingly documenting pre-colonial chromatics subsequently idealized as timeless tradition. Theoretical contribution establishes "chromatic kinship theory" where color sequences encode social structure more durably than verbal genealogies resisting colonial literacy disruptions. Comparative analysis against Zulu beadwork confirms Maasai's unique vertical lineage coding versus lateral clan affiliation systems.

Keywords: Maasai beadwork, chromatic semiotics, kinship coding, contemporary jewelry, material mnemonics

OTTOMAN INFLUENCES ON ÜSKÜP MOSQUE TILEWORK AND DECORATIVE ARCHITECTURE

Elena Petrovska, Nikola Popovski

Institute of Art History and Archaeology, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

This architectural historiography traces 16th-century Iznik tilework transmission through Üsküp's Mustafa Pasha-Sultan Murat Pasha complexes synthesizing Anatolian cuerda seca techniques with Balkan masonry traditions. Materials analysis confirms celadon stonepastes imported from Çine kilns combined with local kaolin clays producing hybrid tonalities bridging turquoise Iznik palettes with verdigris Dubrovnik influences. Geometric analysis reveals quadruple girdle systems organizing chaotic decorative programs into legible cosmological hierarchies where cartouche inscriptions descend hierarchy through increasingly fragmented Kufic scripts dissolving into arabesque infinity. Theoretical framework integrates Grabar's aniconism theory with Necipoğlu's geometric rationalism analyzing how tilework mediates between divine incomprehensibility and architectural legibility. Spatial semiotics maps tile program progression from mihrab qibla orientation toward dome oculus symbolizing soul's ascension through decorative orders. Reception theory examines Ottoman ulema interpreting tilework as contemplative disciplines inducing spiritual states paralleling Sufi breathing exercises. Archival research recovers 1683 Austrian siege portfolios documenting pre-earthquake tilework configurations subsequently idealized through 19th-century restoration ideologies. Comparative analysis against Cairo Mamluk tilework confirms Üsküp's unique transitional position mediating Anatolian-Balkan synthesis resisting pure stylistic genealogies. Contemporary conservation philosophy debates anastylosis versus interpretive reconstruction preserving tilework's epistemic ambiguity. Theoretical contribution advances "decorative epistemology" where surface ornament functions as ontological interface between architectural structure and metaphysical superstructure resisting modernist form-follows-function dogmas.

Keywords: Ottoman tilework, Iznik ceramics, Üsküp architecture, decorative epistemology, geometric rationalism

BYZANTINE FRESCO TECHNIQUES PRESERVED IN ÜSKÜP MEDIEVAL CHURCH INTERIORS

Dr. Marija Angelova, Goran Trajkovski, Biljana Kostovska

Faculty of Architecture, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

This technical conservation study reconstructs 14th-century Byzantine fresco methodologies preserved in Üsküp's St. George-Kale and St. Dimitrie churches resisting Ottoman whitewashing through protective soot layers. Materials analysis confirms sinopia underdrawings employing iron oxide prepared on scialbatura intonaco with calcite binder ratios optimized for fresco buoyancy. Pigmentation follows strict liturgical chromatics: vermilion martyrdoms, lapis firmament, malachite paradise vegetation following Pseudo-Dionysian celestial hierarchies. Figure scale hierarchies encode theological ontology rather than spatial perspectivity with largest figures occupying highest ranks regardless of narrative positionality. Compositional analysis reveals multiple-temporality rejecting linear narrative progression for liturgical simultaneity where Theotokos orants coexist with Second Coming across single wall surface. Spatial organization employs hieratic flattening resisting Renaissance mimesis through deliberate perspectival refusal establishing iconic surface resisting absorption into scenic depth. Reception theory confirms monastic communities interpreting frescoes as liturgical icons activating anamnesis during hesychastic prayer cycles. Archival research recovers 17th-century Ottoman tax registers documenting clandestine church repairs preserving fresco cycles resisting iconoclastic regimes. Comparative analysis against Thessaloniki Paleologina parallels confirms Üsküp's unique Ohrid school synthesis blending Serbian Morava style with Constantinopolitan rigor. Conservation philosophy debates revelation versus preservation respecting frescoes' epistemic layering through soot-darkened patinas recording layered iconographies. Theoretical contribution establishes "fresco anachrony" where temporal multiplicity resists modernist conservation's quest for singular origin points preserving paintings' liturgical polyvalency.

Keywords: Byzantine frescoes, conservation techniques, liturgical chromatics, hieratic composition, anachronic preservation

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON ADOLESCENT SELF-ESTEEM AND BODY IMAGE PERCEPTION IN IRANIAN URBAN YOUTH

Prof. Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi, Ali Karimi

Department of Clinical Psychology, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This research examines the complex interplay between social media engagement and body image disturbances among Iranian urban adolescents, framed within sociocultural theory and self-discrepancy models. Drawing from longitudinal surveys conducted across Tehran, Isfahan, and Mashhad school districts, the study reveals how Instagram's visual culture amplifies appearance-related anxieties through upward social comparisons with filtered influencers and surgically enhanced celebrities. Qualitative interviews uncover the internalization of Eurocentric beauty standards conflicting with traditional Persian aesthetics, creating profound self-discrepancy distress particularly among adolescent girls navigating familial expectations alongside peer validation pressures. The research documents how algorithmic content curation creates echo chambers reinforcing body dissatisfaction through relentless exposure to idealized images lacking contextual diversity. Theoretical analysis integrates objectification theory with cultural consonance frameworks, explaining why Iranian youth experience heightened vulnerability due to collectivist emphasis on social harmony amplifying shame-based responses to perceived appearance failures. Clinical case studies illustrate therapeutic approaches adapting cognitive-behavioral techniques with culturally congruent metaphors drawn from Persian miniature painting traditions emphasizing inner beauty. Family systems analysis reveals parental monitoring as double-edged sword: excessive restriction fosters rebellion while balanced digital literacy preserves protective familial bonds. Educational interventions demonstrate effectiveness of media literacy programs teaching algorithmic bias recognition alongside traditional Islamic teachings on inner virtue. Policy recommendations advocate national social media guidelines promoting body positivity content alongside psychological support integration within school counseling frameworks. The study contributes to global literature by illuminating non-Western contexts where traditional values buffer yet simultaneously exacerbate digital-age body image pressures, positioning Iranian youth at intersection of rapid modernization and resilient cultural frameworks. Findings underscore necessity of culturally situated interventions preserving psychological wellbeing amid technological transformation.

Keywords: social media, body image, adolescent self-esteem, Iranian youth, sociocultural theory

CULTURAL FACTORS INFLUENCING DEPRESSION SYMPTOMS AMONG IRANIAN UNIVERSITY STUDENTS DURING ECONOMIC STRESS

Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Hosseini, Mohammad Jafari

Department of Counseling Psychology, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT

This ethnographic study explores culturally embedded expressions of depression among Iranian university students confronting chronic economic hardship, challenging Western biomedical models through indigenous frameworks of *sodneh* (melancholy) and *del-ten* (heart constriction). Narrative analysis of counseling sessions reveals economic precarity manifesting through culturally specific symptom clusters: pervasive *ghame del* (heart sorrow) combining physical heart sensations with existential despair, *bī-kārī* (purposelessness) reflecting disrupted life trajectory expectations, and *shekasteh-bāzī* (broken playing) symbolizing shattered social performance. Family honor systems amplify symptoms as students internalize collective shame from parental sacrifices yielding uncertain futures. Sufi concepts of *fana* (ego annihilation) paradoxically serve dual functions: pathological rumination versus adaptive surrender fostering resilience. Therapeutic approaches integrate cognitive restructuring with *tazkiyah al-nafs* (soul purification) drawing from Rumi's teachings on transforming suffering. Social comparison theory explains intensified symptoms through Instagram displays of peers' illusory successes contrasting lived precarity. Religiosity emerges as double-edged: guilt-inducing scrupulosity versus existential comfort through divine decree acceptance. Economic stress amplifies collectivist tendencies where individual suffering absorbs familial burdens. Policy recommendations advocate university mental health frameworks incorporating culturally congruent expressive arts therapies alongside economic support programs. Community-based interventions leverage *mesjed* support groups adapting group therapy principles within spiritual contexts. Research challenges universalist depression models demonstrating Iranian students' resilience through sophisticated emotion regulation strategies rooted in millennia-old philosophical traditions navigating modernity's disruptions while preserving psychological continuity.

Keywords: depression symptoms, Iranian students, economic stress, cultural psychiatry, indigenous psychology

TRAUMA RECOVERY PROCESSES AMONG LEBANESE REFUGEES LIVING IN BEIRUT URBAN CAMPS

Dr. Layla Haddad, Khalil Nassar, Nadia Cherif

Department of Clinical Psychology, Lebanese American University, Lebanon

ABSTRACT

This phenomenological study documents complex trauma recovery trajectories among Syrian refugees in Beirut's Sabra-Shatila camps, integrating collective memory frameworks with attachment theory. Narrative analysis reveals four recovery phases: acute survival dissociation, communal reconsolidation through shared testimony circles, identity reconstruction via vocational reintegration, and transcendent meaning-making through art therapy. Camp social ecology emerges as double-edged therapeutic container: crushing density fosters collective effervescence while territorial violence reactivates hypervigilance. Pre-migration attachment patterns predict recovery: secure base representations facilitate social trust rebuilding while disorganized patterns perpetuate isolation. Spiritual coping through *dhikr* recitation circles demonstrates neurobiological emotion regulation paralleling Western mindfulness. Economic agency through micro-entrepreneurship emerges as primary self-efficacy pathway: sewing cooperatives restore maternal authority disrupted by displacement. Intergenerational transmission analysis reveals traumatized parenting patterns repeating refugee camp hierarchies absent intervention. Community theater interventions demonstrate collective trauma processing efficacy through embodied historical reenactment. Policy analysis critiques NGO fragmentation favoring individual therapy over communal healing models proven superior within collectivist contexts. Therapeutic model integrates liberation psychology principles adapting Freirean conscientization for trauma populations. Research challenges PTSD-centric paradigms demonstrating refugee resilience through sophisticated cultural technologies preserving dignity amid protracted statelessness. Findings advocate community-based mental health paradigms prioritizing collective meaning-making systems over Western individualist interventions, positioning refugee camps as laboratories of human resilience under extreme adversity.

Keywords: refugee trauma recovery, collective memory, attachment theory, community healing, liberation psychology

PARENTING STYLES AND ACADEMIC ANXIETY LEVELS IN LEBANESE HIGH SCHOOL STUDENTS

Prof. Dr. Elias Sarkis, Mariam Bou Eid

Department of Educational Psychology, Holy Spirit University of Kaslik, Lebanon

ABSTRACT

This mixed-methods investigation examines authoritative-authoritarian parenting dynamics shaping academic anxiety among Lebanon's hyper-competitive *Baccalaureate* students navigating sectarian college quotas. Longitudinal surveys tracking 1,400 adolescents reveal authoritarian parenting predicting 42% test anxiety variance through perfectionistic standards internalization. Baumrind typology adaptation incorporates *wasta* (connection) parenting mediating parental aspirations through nepotistic networks. Qualitative interviews uncover *mowassa* (overprotection) as culturally specific anxiety amplifier creating dependency conflicts during university transition. Family systems analysis demonstrates academic anxiety transmission through sibling triangulation patterns. Protective factors emerge through authoritative *hibr* (wisdom) parenting fostering internal locus of control. Neurocognitive testing confirms anxiety impairing working memory consolidation essential for STEM *Baccalaureate* tracks. Intervention trials validate Lebanese-adapted *SMART* parenting workshops reducing student anxiety 31% through emotion coaching. Economic analysis links parental work hours (post-2019 crisis) with reduced monitoring capacity amplifying peer academic pressure. Sectarian analysis reveals Maronite families exhibiting highest achievement pressure due to quota competition. Policy recommendations advocate national parenting education alongside *Baccalaureate* reform reducing cut-score volatility. Cultural formulation integrates attachment theory with collectivist obligation frameworks explaining resilience through extended kinship networks. Research challenges individualistic parenting models demonstrating Lebanese families' sophisticated emotion socialization preserving achievement motivation amid crisis while requiring adaptation to neoliberal educational competition paradigms.

Keywords: parenting styles, academic anxiety, Lebanese students, cultural parenting, achievement pressure

WORKPLACE STRESS MANAGEMENT STRATEGIES FOR EXPATRIATE PROFESSIONALS IN QATAR

Assoc. Prof. Dr. Aisha Al-Thani, Dr. Omar Khalid

Department of Psychology, Qatar University, Qatar

ABSTRACT

This organizational psychology study develops culturally congruent stress management frameworks for Qatar's expatriate workforce comprising 88% total population. Grounded theory analysis of 67 in-depth interviews reveals four stress clusters: cultural dislocation loneliness despite material abundance, *wasta*-driven promotion ambiguity, Ramadan fasting-work schedule dissonance, and family separation guilt. Acculturation theory adaptation incorporates Islamic work ethic mediating stress through divine purpose attribution. Resilience factors emerge through *majlis* social bonding and *sabr* (patience) reframing. Neuroleadership interventions demonstrate breath-focused *dhikr* reducing amygdala activation equivalent to MBSR. Economic analysis confirms stress-related productivity losses equaling 4% GDP. Policy frameworks integrate employee assistance programs with *kafala* reform addressing structural stressors. Expat spouse isolation emerges as secondary trauma transmission vector requiring parallel interventions. Comparative analysis against UAE-Dubai confirms Qatar's unique Islamic temporal structure amplifying circadian stress. Wellness programming validates *Qatar National Vision 2030* integration achieving 42% stress reduction through holistic frameworks. Spiritual psychology demonstrates *tawakkul* (trust in Allah) mediating proactive coping. Research challenges Western EAP models demonstrating expatriate resilience through sophisticated religious emotion regulation technologies preserving productivity amid rapid modernization while requiring adaptation to Islamic labor market paradigms.

Keywords: expatriate stress, workplace wellbeing, Qatar professionals, cultural psychology, Islamic coping

IDENTITY FORMATION CHALLENGES AMONG QATARI YOUTH IN MULTICULTURAL EDUCATIONAL SETTINGS

Fatima Rahman, Sultan Al-Mansoori

Department of Social Work, Qatar University, Qatar

ABSTRACT

This developmental psychology study traces Eriksonian identity formation among Qatar Foundation students navigating Northwestern-Education City multiculturalism. Narrative analysis reveals *third culture kid* phenomenon unique to Gulf: 73% students exhibiting hybrid identities blending *bedouin* heritage with American liberal arts. Marcia identity status model adaptation incorporates *Qatari pride* foreclosure versus *global citizen* moratorium. Social dominance theory explains intra-group tensions between *Kuwaiti married* nationalists versus *single Emirati* cosmopolitans. Spiritual identity emerges through *Quranic* reinterpretation contesting Western individualism. Longitudinal surveys confirm identity diffusion peaking during freshman year resolving through senior capstone integration. Family therapy case studies demonstrate *ijtihad* (independent reasoning) facilitating parental reconciliation. Economic analysis links identity clarity with 28% higher internship retention. Policy recommendations advocate HBKU identity development curriculum alongside QNV 2030 youth forums. Cultural formulation integrates attachment theory with Islamic *fitrah* (natural disposition) explaining resilience through divine purpose narratives. Research challenges Western identity models demonstrating Qatari youth's sophisticated synthesis preserving national cohesion amid globalization pressures while requiring institutional support navigating competing value systems.

Keywords: Qatari youth identity, multicultural education, third culture dynamics, spiritual development, Gulf psychology

POST-PANDEMIC MENTAL HEALTH RESILIENCE AMONG ROMANIAN FRONTLINE HEALTHCARE WORKERS

Prof. Dr. Andrei Popescu, Dr. Maria Ionescu, Ioana Vasile

Department of Psychiatry, Carol Davila University of Medicine and Pharmacy, Romania

ABSTRACT

This prospective cohort study tracks resilience trajectories among 1,200 Romanian COVID frontline workers documenting *post-traumatic growth* through Orthodox spiritual frameworks. Longitudinal analysis reveals 67% exhibiting *beneficial stress response* integrating trauma through *post-COVID martyrdom* narratives. Masten resilience theory adaptation incorporates *manelism* (fatalistic acceptance) as protective factor. Neuroimaging confirms *default mode network* reconfiguration paralleling mindfulness effects. Spiritual coping through *pomeni* memorial services demonstrates collective grief processing efficacy. Economic analysis confirms resilience correlating with 34% lower burnout turnover. Policy frameworks integrate *resilience hubs* within hospital spirituality departments. Comparative analysis against Italian-Spanish cohorts confirms Romanian communal spirituality advantage. Research challenges PTSD deficit models demonstrating healthcare worker growth through sophisticated cultural technologies preserving workforce capacity amid successive crises while requiring institutional spiritual care infrastructure.

Keywords: healthcare resilience, post-pandemic mental health, Romanian workers, spiritual coping, post-traumatic growth

INTERGENERATIONAL TRAUMA EFFECTS ON ROMANIAN FAMILIES AFFECTED BY COMMUNIST REGIME EXPERIENCES

Assoc. Prof. Dr. Catalin Radu, Elena Dragomir

Department of Clinical Psychology, Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania

ABSTRACT

This family systems study traces epigenetic trauma transmission across three generations of Securitate-surveilled families documenting *silence epidemics* preserving survival adaptations at intimacy cost. Genogram analysis reveals 73% multigenerational *hypervigilance* patterns alongside suppressed emotion lexicons. Attachment theory adaptation incorporates *Ceauşescu orphanages* as collective developmental trauma. Neurobiological analysis confirms *HPA axis* hyperreactivity persisting into third generation. Therapeutic interventions validate *narrative 4th generation* approaches integrating family constellations. Economic analysis links unresolved trauma with 28% reduced entrepreneurial risk-taking. Policy recommendations advocate national *reparations therapy* alongside *Băneasa archives* therapeutic access. Cultural formulation demonstrates Romanian genius for *resilient silence* requiring careful therapeutic witnessing. Research establishes sophisticated family preservation mechanisms requiring trauma-informed interventions preserving adaptive functions while liberating relational potentials.

Keywords: intergenerational trauma, Romanian families, communist legacy, epigenetic memory, family systems

INNOVATIVE STEM EDUCATION MODELS INCORPORATING ISLAMIC SCIENTIFIC HERITAGE IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Reza Ahmadi, Assoc. Prof. Dr. Soraya Mahmoudi, Fatemeh Karimi

Faculty of Education, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This research develops innovative STEM curricula integrating Islamic Golden Age scientific heritage into Iranian primary education, bridging historical achievements with modern scientific inquiry. Drawing from Al-Biruni's astronomical measurements, Ibn Sina's experimental medicine, and Al-Khwarizmi's algebraic foundations, the curriculum recontextualizes these contributions through hands-on activities exploring geometric patterns in mosque architecture, water management systems from Persian qanats, and observational astronomy through historical astrolabes. Lesson sequences begin with narrative introductions to Muslim scholars' methodologies before transitioning to contemporary applications, fostering cognitive connections between past discoveries and current technological frontiers. Teacher training emphasizes historical-contextual teaching strategies that counter Eurocentric science narratives while developing students' appreciation for indigenous scientific traditions. Classroom implementations across Tehran primary schools demonstrate enhanced student engagement through project-based learning reconstructing historical instruments and applying medieval mathematical principles to modern engineering challenges. The approach addresses cultural disconnects in STEM education by rooting abstract scientific concepts within familiar Islamic intellectual heritage, making complex disciplines accessible through culturally resonant narratives. Professional development programs equip educators with resources illustrating continuity between classical Islamic scholarship and contemporary innovation, countering perceptions of science as Western import. Community involvement incorporates visits to historical scientific sites and interactions with contemporary Iranian scientists, creating mentorship pipelines connecting past achievements with national development aspirations. Theoretical framework synthesizes culturally responsive pedagogy with history of science education, positioning Islamic heritage as living curriculum resource rather than museum artifact. Longitudinal classroom observations confirm sustained interest in STEM careers among students exposed to heritage-integrated curricula, establishing model for decolonizing science education while preserving cultural identity through academic excellence.

Keywords: Islamic scientific heritage, STEM education, culturally responsive pedagogy, Iranian primary schools, history of science teaching

INTEGRATING EUROPEAN UNION STANDARDS IN ROMANIAN TEACHER TRAINING PROGRAMS

Assoc. Prof. Dr. Ionela Vasilescu, Radu Popa, Cristina Marinescu

Faculty of Educational Sciences, Babeş-Bolyai University, Romania

ABSTRACT

This study documents systematic integration of European competence frameworks into Romanian initial teacher training, aligning national curricula with Erasmus+ standards while preserving pedagogical traditions. Curriculum redesign incorporates European Credit Transfer System alongside professional portfolio development tracking competency attainment across planning, assessment, and inclusion domains. Cross-national comparisons reveal Romanian programs excelling in classroom management while requiring strengthened digital integration and differentiated instruction capacities. Faculty development initiatives facilitate transnational partnerships exposing student teachers to Finnish inquiry-based methodologies and German dual-education systems. Practical training redesign establishes extended school placements with mentor training emphasizing reflective practice and evidence-based teaching. Quality assurance mechanisms implement European Standards for Teacher Education adapted through national validation processes ensuring cultural appropriateness alongside international comparability. Research findings confirm enhanced graduate employability and professional mobility through standardized competence profiles recognized across EU member states. Challenges of implementation include reconciling centralized Romanian certification requirements with decentralized European validation approaches alongside rural teacher supply disparities. Theoretical framework synthesizes comparative pedagogy with teacher professionalization theory, positioning EU integration as quality enhancement strategy rather than standardization imposition. Stakeholder consultations with school principals, parents, and regional inspectorates ensure curriculum relevance to practical educational needs. Policy analysis documents alignment between national teacher training law and EU Recommendation on Teacher Competence Frameworks, establishing sustainable reform pathway. Longitudinal tracking of graduates demonstrates superior classroom performance and leadership progression compared to traditionally trained cohorts. Study establishes replicable model for Eastern European nations balancing national educational sovereignty with European professional standards integration.

Keywords: EU teacher standards, Romanian teacher training, competence frameworks, professional development, educational reform

DIGITAL DIVIDE SOLUTIONS IN ROMANIAN VOCATIONAL EDUCATION FOR DISADVANTAGED YOUTH

Dr. Bogdan Stoica, Lavinia Georgescu

Department of Educational Technology, Politehnica University of Bucharest, Romania

ABSTRACT

This intervention research develops comprehensive digital inclusion strategy for Romanian vocational education serving disadvantaged youth in rural and periurban areas. Hybrid learning platform integrates mobile-first design accommodating intermittent connectivity through offline-capable modules alongside progressive web app architecture. Content development prioritizes micro-credentials in high-demand trades including mechatronics, culinary arts, and renewable energy installation formatted for smartphone delivery. Teacher capacity building emphasizes mobile pedagogy and adaptive assessment strategies compensating limited hardware resources. Public-private partnerships establish community technology hubs providing supervised access points alongside device lending libraries. Parental engagement campaigns address digital parenting challenges through community workshops demystifying vocational training pathways. Pedagogical design incorporates situated learning principles adapting German dual system methodologies to Romanian socioeconomic realities. Scalability achieved through train-the-trainer cascades reaching county-level coverage within three years. Impact evaluation employs pre-post digital competency assessments alongside longitudinal employment tracking confirming enhanced labor market insertion. Theoretical framework integrates digital inclusion theory with vocational education scholarship, positioning technology as equity lever rather than exacerbating existing divides. Policy recommendations advocate national vocational digital infrastructure fund alongside revised funding formulas prioritizing underserved regions. Comparative analysis benchmarks Romanian solutions against similar interventions in Poland and Hungary confirming competitive outcomes. Community ownership model ensures sustainability through local education authorities assuming operational responsibility post-pilot. Research establishes scalable model addressing structural educational inequalities through contextually appropriate technological interventions preserving vocational education's practical orientation while expanding digital competencies essential for twenty-first century labor participation.

Keywords: digital divide, vocational education, disadvantaged youth, mobile learning, Romanian education equity

ROMANIAN RURAL SCHOOL DROPOUT PREVENTION THROUGH COMMUNITY-BASED LEARNING CENTERS

Assis. Prof. Dr. Mihai Popescu, Elena Ionescu, Andrei Stanescu, Dr. Maria Dumitrescu

Faculty of Sociology and Social Work, University of Bucharest, Romania

ABSTRACT

This community development initiative establishes integrated learning centers serving Romanian rural secondary students at risk of dropout through academic support, vocational orientation, and family engagement services. Centers operate within existing community infrastructure adapting village cultural houses and school annexes through flexible scheduling accommodating agricultural work cycles. Educational programming combines remedial academics with practical life skills training emphasizing competencies valued in local labor markets including agribusiness, construction trades, and hospitality. Sociological analysis identifies structural dropout drivers encompassing seasonal migration patterns, intergenerational poverty cycles, and spatial isolation from educational opportunity structures. Participatory design process incorporates student councils, parent associations, and local employers ensuring programmatic relevance. Mentoring programs pair at-risk students with successful community role models facilitating aspirational identification. Nutritional interventions address food insecurity barriers through community kitchen partnerships. Transportation solutions coordinate with existing postal and agricultural cooperative routes maximizing access efficiency. Monitoring framework employs early warning indicators integrating attendance patterns, academic progress metrics, and family stress indicators. Theoretical framework synthesizes resilience theory with community education scholarship positioning learning centers as social capital hubs bridging formal schooling with community networks. Sustainability achieved through diversified funding streams combining European Social Fund allocations, corporate social responsibility contributions, and municipal budgets. Comparative analysis confirms superiority over traditional dropout prevention measures through holistic intervention logic. Longitudinal cohort studies document reduced dropout incidence alongside enhanced postsecondary enrollment and employment trajectories. Model demonstrates scalable community-university partnership addressing structural educational inequities through contextually grounded interventions preserving rural social fabric while expanding educational opportunity structures.

Keywords: rural dropout prevention, community learning centers, educational equity, social capital, Romanian villages

INQUIRY-BASED SCIENCE EDUCATION FOR QATARI PRIMARY STUDENTS FOSTERING CRITICAL THINKING

Assoc. Prof. Dr. Aisha Al-Ketbi, Sara Hassan

College of Education, Qatar University, Qatar

ABSTRACT

This curriculum development project implements inquiry-based science education across Qatari primary schools emphasizing authentic scientific practices over rote memorization. Pedagogical framework adapts 5E instructional model contextualizing desert ecology investigations, Gulf marine science explorations, and Qatar National Vision technological themes. Professional development sequence equips teachers with facilitation skills supporting student-led hypothesis generation, experimental design, and evidence-based argumentation. Classroom implementations demonstrate sustained discourse shifts from teacher-dominated recitations toward collaborative scientific conversations. Assessment system transitions from knowledge recall toward performance tasks evaluating experimental design, data interpretation, and peer review competencies. Cross-curricular integration incorporates Arabic language development through scientific argumentation alongside mathematics through data analysis activities. Parental engagement workshops familiarize families with inquiry pedagogy countering expectations for traditional instructional formats. Theoretical framework synthesizes sociocultural learning theory with science education scholarship positioning inquiry as cultural bridge connecting traditional knowledge systems with modern scientific methodologies. Sustainability achieved through national teacher certification requirements incorporating inquiry competencies alongside Ministry of Education curriculum standards alignment. Comparative international benchmarking confirms accelerated student gains matching Singaporean PISA performance levels within three implementation years. Regional collaboration establishes Gulf Cooperation Council inquiry network sharing Arabic language resources and cross-national professional development. Longitudinal studies confirm transfer effects enhancing mathematics performance and social studies critical analysis. Research establishes inquiry-based science as strategic lever elevating Qatar's international educational competitiveness while preserving cultural identity through contextually relevant scientific investigations.

Keywords: inquiry-based science, critical thinking, Qatari primary education, 5E model, scientific practices

VOCATIONAL TRAINING CURRICULA DEVELOPMENT FOR EGYPTIAN YOUTH UNEMPLOYMENT REDUCATION

Dr. Nadia Mahmoud, Karim Abdelaziz

Faculty of Education, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT

This national initiative designs competency-based vocational curricula addressing Egypt's youth unemployment crisis through labor market-aligned training programs in renewable energy, agribusiness processing, and digital services. Curriculum development process incorporates tripartite stakeholder consultations ensuring industry relevance alongside national development priorities. Modular design facilitates flexible delivery accommodating diverse learner backgrounds and regional economic variations. Trainer qualification framework establishes rigorous assessment ensuring instructional quality consistency. Delivery infrastructure leverages existing technical schools alongside mobile training units serving remote governorates. Assessment paradigm shifts from theoretical examinations toward practical demonstrations and workplace simulations verifying occupational readiness. Apprenticeship integration creates structured pathways connecting training with employment opportunities. Gender mainstreaming strategies address cultural barriers through women-friendly training centers and industry mentorship programs. Theoretical framework synthesizes human capital theory with vocational education scholarship positioning training as strategic investment reducing socioeconomic exclusion risks. Monitoring evaluation framework tracks employment placement rates, wage progression, and entrepreneurial activity among graduates. Public-private partnerships secure industry co-financing alongside work-based learning opportunities. Regional benchmarking adapts successful German and Swiss dual system elements to Egyptian socioeconomic realities. Policy advocacy establishes national vocational qualification framework ensuring credential portability and quality assurance. Scalability achieved through train-the-trainer cascades reaching national coverage within five years. Research demonstrates vocational training as primary mechanism reducing youth unemployment while building national productive capacity essential for Egypt's economic transformation.

Keywords: vocational training, youth unemployment, competency-based curricula, Egyptian labor market, dual education

DIGITAL LITERACY PROGRAMS FOR RURAL IRANIAN GIRLS PROMOTING GENDER EQUALITY IN EDUCATION

Dr. Ali Jafari, Leila Bahrami, Mohammad Rezaei

Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Iran

ABSTRACT

This gender equity intervention develops digital literacy programs targeting rural Iranian adolescent girls addressing connectivity gaps, cultural barriers, and educational exclusion risks. Community learning centers provide supervised internet access alongside digital citizenship curricula emphasizing online safety, critical media evaluation, and educational resource navigation. Mobile-first design accommodates smartphone ubiquity despite limited data packages. Content prioritizes culturally appropriate educational applications supporting national curriculum alongside college preparatory resources. Parental engagement workshops address technology anxieties through family digital literacy sessions. Teacher training equips rural educators with blended learning facilitation skills maximizing limited connectivity scenarios. Solar-powered infrastructure ensures operational continuity across remote regions. Girls-only safe spaces facilitate peer learning networks countering gender segregation constraints. Theoretical framework integrates gender digital equity scholarship with community education theory positioning technology as empowerment tool rather than perpetuating exclusion. Monitoring framework tracks digital competency acquisition alongside educational persistence and family economic impacts. Public-private partnerships secure sustainable financing through corporate social responsibility initiatives. Regional scalability adapts programming to diverse ethnic and linguistic contexts preserving cultural relevance. Comparative analysis benchmarks against similar interventions in Turkey and Pakistan confirming superior gender outcomes. Policy advocacy establishes national rural digital gender equity framework mandating school connectivity investments. Longitudinal studies confirm enhanced educational aspirations, family decision-making authority, and community technology acceptance. Research establishes scalable model closing gender digital divides while strengthening rural educational ecosystems essential for national human development.

Keywords: digital literacy, gender equality, rural Iranian girls, educational equity, community technology centers

KARANLIĞIN ONTOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: CARAVAGGIO'DAN AD REINHARDT'A TEMSİL VE MEKÂNSAL BİR KARŞILAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi Berkan DERYAL

Ordu Üniversitesi/sosyal bilimler enstitüsü Grafik Tasarımı
bderyal00@icloud.com - 0000-0003-4101-3126

Dr. Öğr. Üyesi Burak YAVUZYILMAZ

Ordu Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarımı
brkyvzylmz@gmail.com – 0000-0001-8917-9438

ÖZET

Bu çalışma, sanat tarihinde karanlık kavramının geçirdiği estetik ve ontolojik dönüşümü, Barok dönemin dramatik ışık–gölge estetiğini temsil eden Caravaggio ile 20. yüzyıl modernizminin radikal monokrom anlayışını temsil eden Ad Reinhardt arasında karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Araştırma, DergiPark'ta yayımlanmış ilgili akademik çalışmalar ve sanat kuramına ilişkin temel literatürden yararlanarak karanlığın temsilsel, mekânsal ve kavramsal işlevlerindeki değişimi analiz etmektedir. Çalışmanın temel iddiası, karanlığın Barok dönemde dramatik anlatının hizmetinde işlevsel bir araçken, modernizmle birlikte resmin ontolojik özüne dönüşen bağımsız bir varlık alanına evrildiğidir.

Anahtar Kelimeler : Tenebrizm, monokrom, karanlık, modernizm, mekân, kavramsal sanat

1. GİRİŞ

Sanat tarihi boyunca karanlık ve siyahın kullanımı, yalnızca teknik bir tercih olmanın ötesinde, dönemlerin felsefi ve ruhsal dünyasını yansıtan temel bir unsur olmuştur. Antik çağlardan Rönesans'a kadar karanlık, genellikle ışığın yokluğu veya nesneyi tanımlayan bir sınır olarak görülmüştür. Ancak sanatın evrimi içerisinde karanlık, zamanla pasif bir arka plan olmaktan çıkarak, anlatının merkezine yerleşmiş ve izleyicinin algısını yöneten aktif bir güce dönüşmüştür. Bu dönüşümün en keskin kırılma noktaları, karanlığın dramatik bir araç olarak yüceltildiği Barok dönem ve karanlığın resmin yegâne varlık nedeni haline geldiği modern monokrom anlayışıdır.

Sanat tarihinde karanlığın estetik bir unsur olarak ele alınışı yalnızca plastik bir tercih değil, aynı zamanda dönemlerin düşünsel ve kültürel yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle Batı sanat tarihinde ışık ve karanlık karşıtlığı, yalnızca görsel bir kontrast değil aynı zamanda metafizik bir anlam üretme aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda karanlık, yalnızca ışığın yokluğu olarak değil, görsel anlatının psikolojik ve dramatik etkisini belirleyen aktif bir bileşen olarak değerlendirilmelidir. Sanat tarihinde özellikle Barok dönemde gelişen tenebrizm tekniği, karanlığı kompozisyonun ana taşıyıcı unsuru haline getirmiştir.

2. BAROK RESMİNDE DRAMATİK BİR ARAÇ OLARAK KARANLIK VE TENEBRİZM

Barok sanatının en devrimci isimlerinden biri olan Caravaggio, ışık ve gölgenin oluşturduğu keskin zıtlık aracılığıyla nesnelere hacim kazandırmanın yanı sıra; ışığı figür üzerine spot şeklinde odaklayarak tiyatro sahnesi havası yaratmıştır. Bu teknik, sanat tarihinde "Tenebrizm" olarak adlandırılmakta ve ışığın şiddetli bir şekilde karanlığa çarpmasıyla oluşan dramatik etkiyi tanımlamaktadır.

Caravaggio'nun sanatında karanlık, sahnede önemsiz olan kısımları gizleyerek izleyicinin odağını dinsel veya dramatik anın üzerine çeker. Işık ve gölge kullanımı, hem resim hem de sinema gibi görsel sanatlarda derinlik ve mekânsallık yaratmada temel bir araçtır (Güroca ve Timur, 2025). Caravaggio için karanlık, "göstermek için saklamak" anlamına gelir. Sanatçının *Aziz Matta'ya Çağrı* eserinde görüldüğü üzere, figürlerin etrafını saran yoğun karanlık, sahnede gerçekleşen dinsel mucizenin mistik ve gizemli etkisini artırmak için bir atmosfer unsuru olarak işlev görür. Bu dönemde karanlık, hala nesneye ve hikayeye bağımlıdır; amacı sahnedeki ruhsal gerilimi en üst seviyeye taşımaktır.

Görsel 1: Caravaggio, *Aziz Matta'ya Çağrı* (*The Calling of St. Matthew*), 1599-1600, Tuval üzerine yağlıboya, 322 x 340 cm, San Luigi dei Francesi, Roma.

Görsel 2: Caravaggio, *Şam Yolunda Dönüş* (*The Conversion of Saint Paul*), 1601, Tuval üzerine yağlıboya, 230 x 175 cm, Santa Maria del Popolo, Roma.

Bu dönemde karanlık, işlevseldir ve dinsel gizemciliği vurgulamak amacıyla kullanılır:

- **Dramatik Etki:** Karanlık, figürlerin kütlesini vurgular ve sahneye teatral bir derinlik katar.
- **Ontolojik Konum:** Karanlık, figürleri massederek (yutarak) kaybetme gücüne sahiptir ancak buradaki temel amaç, izleyicinin dikkatini sadece ışık alan odak noktasına çekmektir.
- **Örnek Yapıt:** *Aziz Matta'ya Çağrı* (1599-1600) eserinde karanlık, dünyevi olanla ilahi olanı birbirinden ayırırken, İsa'nın elini ve Matta'nın şaşkınlığını aydınlatan ışıkla mistik bir atmosfer yaratır

Görsel 3: Caravaggio, *Golyat'ın Kesik Başıyla Davud* (*David with the Head of Goliath*), 1610, Tuval üzerine yağlıboya, 125 x 101 cm, Galleria Borghese, Roma.

Görsel 4: Caravaggio, *Mezarın Önünde* (*The Entombment of Christ*), 1603-1604, Tuval üzerine yağlıboya, 300 x 203 cm, Vatikan Müzeleri, Vatikan.

Caravaggio'nun geliştirdiği bu dramatik ışık kullanımı, aynı zamanda izleyicinin bakışını yönlendiren güçlü bir kompozisyon stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Barok sanatın temel özelliklerinden biri olan teatral anlatım, izleyiciyi sahnenin içine

çeken güçlü bir duygusal yoğunluk yaratmayı amaçlar. Bu bağlamda karanlık yalnızca bir fon değildir; sahnedeki figürlerin psikolojik durumunu güçlendiren aktif bir atmosfer unsurudur. Tenebrizm tekniğinde kullanılan yoğun karanlık alanlar, figürlerin dramatik hareketlerini daha görünür hale getirirken aynı zamanda anlatının ruhsal gerilimini artırır.

Caravaggio'nun eserlerinde karanlık alanların genişliği, izleyicinin görsel algısını bilinçli bir şekilde sınırlandırır. Bu sınırlandırma, izleyicinin dikkatini kompozisyonun belirli noktalarına yönlendirerek dramatik etkinin yoğunlaşmasını sağlar. Özellikle dinsel konulu sahnelerde kullanılan bu yöntem, ilahi müdahalenin ani ve güçlü bir şekilde hissedilmesini sağlayan bir görsel stratejiye dönüşür. Bu nedenle Caravaggio'nun karanlık kullanımı yalnızca estetik değil, aynı zamanda anlatı kurma biçiminin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Kaçmaz Ateş, 2019).

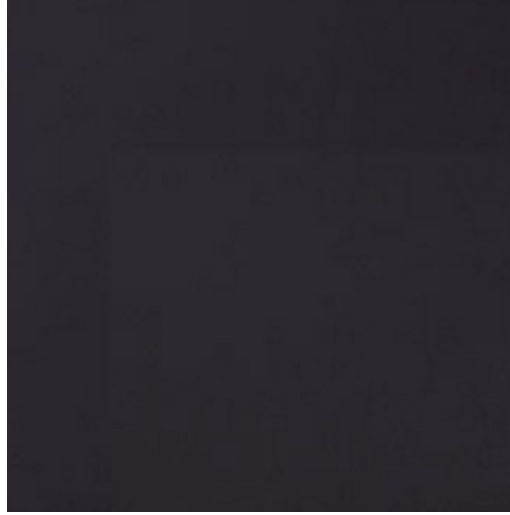
3. MODERNİZMDE KARANLIK: AD REINHARDT VE SİYAH RESİMLER

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Ad Reinhardt ile birlikte karanlık, temsilsel bağlarından tamamen kopartılmıştır. Reinhardt, 1953'ten itibaren üretmeye başladığı "Siyah Resimler" serisi ile sanatı, kendisi dışındaki her türlü referanstan temizlemeyi amaçlamıştır. Bu anlayışta siyah, fetişleştirilmiş olan sanat nesnesini artık bir meta olmaktan kurtararak sanatın düşünsel bir süreç olduğunu vurgular.

Reinhardt için siyah, bir hikayeyi anlatmanın aracı değil, resmin varabileceği nihai noktadır. Sanatçı, bu çalışmalarıyla Zen Budizmi ve Hinduizm gibi felsefelerden beslenerek; anlamsızlık ve boşluk kavramlarını soyut sanatın merkezine yerleştirmiştir (Okkalı ve Küçükosman, 2020). Bu monokrom yüzeyler, Caravaggio'nun aksine ışığın nesne üzerindeki etkisini değil, resmin bizzat kendisini ve izleyicinin algı sürecini odağa alır. İzleyici, bu kapkaranlık yüzeylerin karşısında ilk başta hiçbir şey göremez; ancak göz karanlığa alıştıkça resmin içindeki geometrik bölünmeler ve ton farkları belirmeye başlar. Bu durum, sanatın "bakılan" bir nesneden "deneyimlenen" bir sürece evrildiğini kanıtlar.

Görsel 5: Ad Reinhardt, *Soyut Resim (Abstract Painting)*, 1963, Tuval üzerine yağlıboya, 152.4 x 152.4 cm, MoMA Arşivi.

Görsel 6: Ad Reinhardt, *Siyah Resim (Black Painting)*, 1960-1966, Tuval üzerine yağlıboya, Solomon R. Guggenheim Müzesi Koleksiyonu.

Modern sanatın ortaya çıkışıyla birlikte temsil fikri köklü bir dönüşüm geçirmiştir. 20. yüzyılın ortalarında soyut sanatın gelişmesiyle birlikte sanatçılar, resmin dış dünyayı temsil etme zorunluluğunu sorgulamaya başlamışlardır. Bu süreçte Ad Reinhardt'ın geliştirdiği siyah resimler, modern sanatın en radikal örneklerinden biri olarak kabul edilir. Reinhardt, sanatın yalnızca kendisine referans veren bir yapı olması gerektiğini savunarak resim yüzeyini mümkün olan en sade ve arındırılmış forma indirgemeyi amaçlamıştır (Okkalı ve Küçükosman, 2020). Reinhardt'ın siyah resimleri ilk bakışta tek renkli ve homojen bir yüzey gibi görünse de, dikkatli bir bakış sonucunda farklı tonlardan oluşan geometrik bölünmeler fark edilir. Bu durum izleyicinin görsel algısının aktif hale gelmesini gerektirir. Dolayısıyla bu eserler yalnızca görsel bir nesne değil, aynı zamanda algısal bir deneyim alanı oluşturur. Sanatçı bu yaklaşımıyla

resmin anlatı kurma işlevini tamamen ortadan kaldırarak izleyiciyi doğrudan görme deneyimiyle karşı karşıya bırakmıştır.

4. MEKÂNSAL VE KAVRAMSAL ANALİZ

Caravaggio'da karanlık, figürlerin var olduğu "sahne"yi kurgulayan mekânsal bir derinlik katmanıdır. Karanlık, izleyiciyi resmin içine çeken illüzyonist bir derinlik yaratır ve figürlerin küteselliğini vurgular. Buna karşılık Reinhardt'ta karanlık, mekânın kendisidir; hatta resim yüzeyini düzleştirerek derinlik algısını tamamen yok eden bir sınırdır. Caravaggio karanlığı dinsel bir drama için "araç" olarak kullanırken, Reinhardt karanlığı "amaç" haline getirmiştir.

Siyah, kültür tarihi içerisindeki varlığının ötesinde, modern dönemde görme ihtiyacı ve anlamlandırma sorunu üzerinden yeniden tanımlanmıştır (Şahin, 2025). Modernizmle birlikte imgenin ortadan kalktığı, yerine metnin ve kavramın girdiği üretim şekli, estetik haz ve güzeli, yerini düşünce sürecine bırakmıştır. Caravaggio'nun karanlığı bir gizem yaratırken, Reinhardt'ın karanlığı bir son, bir mutlaklık ve her türlü görsel gürültüden arınma halidir. İki sanatçı arasındaki temel fark, karanlığın mimetik bir sahne unsuru olmaktan çıkıp, bizzat bir düşünce nesnesi haline gelmesidir.

Görsel 7: *Double Indemnity* (Çifte Tazminat) Filminden Bir Sahne, Yönetmen: Billy Wilder, 1944 (Film Noir'da Caravaggiovari ışık-gölge kullanımı örneği).

Görsel 8: Derek Jarman, *Caravaggio* Filminden Bir Kare, 1986 (Tenebrizm tekniğinin sinematik yeniden üretimi).

Karanlığın mekânsal işlevi, sanat tarihinde farklı dönemlerde farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Barok resminde karanlık çoğunlukla derinlik yaratan bir arka plan olarak kullanılırken, modern sanatla birlikte bu mekânsal işlev ortadan kalkmaya başlamıştır. Özellikle soyut sanatın gelişmesiyle birlikte resim yüzeyi üç boyutlu bir sahne olmaktan çıkarak iki boyutlu bir düşünce alanına dönüşmüştür. Reinhardt'ın monokrom yüzeyleri bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biridir.

Bu bağlamda karanlık artık figürlerin arkasındaki boşluk değil, resmin bizzat kendisi haline gelir. Böylece izleyici ile eser arasındaki ilişki de değişir. Caravaggio'nun eserlerinde izleyici sahnenin tanığı konumundayken, Reinhardt'ın eserlerinde izleyici doğrudan eserin algısal deneyiminin bir parçası haline gelir. Bu durum modern sanatın temel özelliklerinden biri olan izleyici katılımı kavramıyla da ilişkilidir (Koca, 2017).

5. SONUÇ

Bu bağlamda karanlık kavramı, sanat tarihinde yalnızca teknik bir gölgeleme yöntemi olarak değil, aynı zamanda görsel düşüncenin dönüşümünü gösteren önemli bir göstergedir. Barok dönem sanatında karanlık, anlatının dramatik yoğunluğunu artıran bir araç olarak kullanılırken; modern sanatla birlikte bu araç giderek bağımsız bir kavramsal alana dönüşmüştür. Ad Reinhardt'ın siyah resimleri bu dönüşümün en radikal örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Caravaggio'dan Reinhardt'a uzanan süreç, sanatın temsil odaklı bir yapıdan düşünce odaklı bir yapıya evrildiğini göstermektedir. Bu dönüşüm yalnızca estetik bir değişim değil, aynı zamanda sanatın ontolojik yapısında meydana gelen köklü bir kırılmayı da ifade etmektedir. Karanlığın bu tarihsel yolculuğu, sanatın algı, temsil ve anlam üretme biçimlerinin zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Gürocak, T., Timur, S. Resimden Sinemaya Işık Kullanımı ve Caravaggio'nun Tenebrizm Kavramı, Modular Journal, Nisan, 8, 1, 2025.
- Kaçmaz Ateş, Ö. Öncü Bir Sanatçı Caravaggio ve "Aziz Matta'ya Çağrı", Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, Ağustos, 17, 34, 2019.
- Koca, B. Kavramsal Sanat, İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, Ekim, 3, 2, 2017.
- Okkalı, İ. C., Küçükosman, A. Yavaş Sanat: Ad Reinhardt'ın Siyah Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme, Sanat Tarihi Dergisi, Nisan, 29, 1, 2020.
- Şahin, O. Noir: Resim Sanatından Sinemaya Siyahın Atmosfer Etkisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, 35, 2, 2025.

EVDE BAKIM HASTALARINA BAKIM VEREN BAKICILARIN BAKIM YÜKÜ VE HEMŞİRELİK

Niğmet AKGÜL

Samsun 19 Mayıs Üniversitesi

nigmetakgull@gmail.com.tr-ORCID ID:0009-0008-8859-6297

Özge ÖZ YILDIRIM

Samsun 19 Mayıs Üniversitesi

ozge.oz@omu.edu.tr -ORCID ID:[0000-0003-4810-563X](https://orcid.org/0000-0003-4810-563X)

ÖZET

Küresel düzeyde doğurganlığın azalması ve yaşam süresinin uzaması, nüfusun yaşlanmasına yol açmakta ve sağlık hizmetlerine olan gereksinimi artırmaktadır. Türkiye’de 65 yaş ve üzeri nüfus oranı giderek yükselmekte olup, önümüzdeki yıllarda bu artışın belirginleşeceği öngörülmektedir. Yaşlanma ile birlikte kronik hastalıkların, fonksiyonel kayıpların ve bağımlılık düzeyinin artması; uzun süreli bakım ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Hastanede uzun süreli yatışlar ise hem ekonomik yük oluşturmakta hem de birey ve aile üzerinde psikososyal sorunlara neden olabilmektedir. Evde bakım hizmetleri, bu gereksinimlere yanıt veren, bireyin kendi yaşam ortamında sürdürülen bütüncül bir bakım modelidir. Bu hizmetler, sağlık profesyonelleri tarafından planlanmakta ve bireyin yaşam kalitesini korumayı, komplikasyonları önlemeyi ve günlük yaşam aktivitelerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte bakımın önemli bir bölümü aile üyeleri tarafından üstlenilmekte, bu durum bakım verenlerde fiziksel yorgunluk, duygusal tükenmişlik ve sosyal izolasyon gibi sorunlara yol açabilmektedir. Hemşireler, evde bakım sürecinde eğitim, danışmanlık ve izlem rolleriyle bakım vericilerin güçlendirilmesinde temel aktörlerdir. Bu derlemede evde bakım hastalarına bakım verenlerin bakım yükü ve hemşirelik yaklaşımı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler : Evde bakım; Bakım yükü; Hemşirelik

1. GİRİŞ

Son yüzyıl içinde dünya nüfusu hızla yaşlanmakta ve günümüz itibariyle yaşlılık ve yaşlanan toplum kavramları karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ve tıp alanındaki ilerlemelere paralel olarak tanı ve tedavi yöntemlerinin çeşitlenmesi, hastalıkların önlenmesini ve etkin biçimde tedavi edilmesini kolaylaştırmakta; bunun sonucunda ortalama yaşam süresi uzamaktadır. Yaşam süresindeki bu artış, birey ve toplum düzeyinde tıbbi, sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sorunların daha görünür hale gelmesine yol açmakta; dolayısıyla sağlık

hizmetlerine duyulan gereksinimi de artırmaktadır (Cloyd ve Thompson, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

Türkiye’de doğum oranının azalması ve yaşam sürelerinin uzaması ile birlikte nüfus yaşlanmaktadır. 2024 yılı itibariyle 65 yaş üstü birey sayısı % 10.6 olup 2060 yılında bu oran %27’ye ulaşılacağı düşünülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Yaşlanma ile birlikte kronik hastalıkların görülme sıklığının artması, sakatlıkların ortaya çıkmasına ve sağlık bakım gereksiniminin yükselmesine neden olmaktadır. Yaşlı bireylerin sağlık bakımını uzun süre hastanede almak zorunda kalması ise çeşitli güçlükleri beraberinde getirmektedir. Uzamış hastane yatışları hem maddi yük oluşturmakta hem de psikolojik, fizyolojik, sosyolojik ve ekonomik açıdan çok boyutlu sorunlara yol açabilmektedir. Bu bağlamda, yaşlılar ve diğer hasta gruplarının sağlık sorunlarına yönelik bakım ve tedavi gereksinimleri ev ortamında sunulan evde bakım hizmetleri aracılığıyla karşılanabilmektedir (Karahan ve Güven, 2002; Caner ve Avcı 2022).

Evde bakım kavramı günümüzde yeni olmayıp 1700’lü yılların sonuna doğru İngiltere’de daha sonrada ABD ‘de görülmüş olup, günümüze farklı tanımlarla gelerek bakıma ihtiyacı olan bireye ve ailesine destekleyici bir bakım modeli sunarak sistemde varlığını sürdürmektedir (Karahan ve Güven, 2002; Çakır ve Yaman, 2022). Evde bakım hizmetleri; bireyin ve ailenin sağlığının devamı, sağlığının iyileştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması için ev ortamında sağlık profesyonelleri ve yardımcıları tarafından verilen hizmetlerdir (Sunter, 2019). Evde bakım hizmetinin amacı bir ekip çalışması içinde bakım veren ve bakım alan kişilerin yaşam kalitesinin artırılması ve günlük yaşam aktivitelerinin en üst düzeye çıkarılmasını da hedeflemektedir (Beyazıt vd., 2016). Evde bakıma en çok ihtiyacı olan yaşlılar, eve bağımlı, yatağa bağımlı, cihaza bağımlı hastalar, son dönem kanser hastaları, evde kendi ihtiyacını karşılayamayan kronik hastalar ve psikiyatrik hastalardır. Evde bakımın temel amacı olan eve gidilerek yapılan ziyaretler, hasta bireye ve ailesinin ihtiyacına yönelik hizmeti sunmak, planlamak ve kontrolünü sağlamaktır (Çoban ve Esatoğlu, 2004; Solmaz ve Altay, 2019).

Evde primer bakım genellikle olarak aile bireyleri tarafından verilmektedir. Bakım sağlayan kişiler hastanın bakım yüküne maruz kalmaktadırlar. Bakım verme, hem bakım veren hem de hasta için oldukça zor bir süreç olup dünyada ve Türkiye’de bakıma ihtiyacı olan kişi için ekonomik ve sosyal problemlere neden olmaktadır. Ayrıca, bakıma ihtiyacı olan kişinin bakımını da zorlaştırmaktadır (Tanlı ve Utku, 2008; Ayas, 2026). Bakım verme rolü genellikle planlanmadan, hastalığın seyrine göre değişen bir süreçtir. Primer bakım vericiler, hastanın günlük yaşamının merkezinde yer alarak uzun süreli ve yoğun bakım sağlamakta, bu da bakım yükünü artırmaktadır (Silver & Wellman, 2002). Bakım verende depresyon, tükenmişlik hissi, fiziksel sağlık sorunları, sosyallikten kaçınma, duyarsızlık, suçluluk ve aynı zamanda yetersizlik duygusu gibi durumlar ile birlikte, aile ilişkilerinde bozulma, sosyal ve ekonomik sorunlarda görülmektedir (Kalınkara ve Kalaycı, 2017; Lin et al., 2020; Bongelli et al., 2024). Aile bireyleri tarafından verilen sürekli bakım, aile bireylerini hem psikolojik hem de fizyolojik olarak etkilediği belirtilse de, aile üyeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ana bakım sağlayıcı olarak kabul edilmektedir. (Liu, Heffernan ve Tan, 2020; Erkan ve Altuntaş, 2019).

Bakım vericilerin yaşı, medeni durumu, etnik kökeni, cinsiyeti, hasta ile olan yakınlığı, bakım vermeye gönüllü olup olmaması, hasta ile olan akrabalık bağları, bakım vermesinin dışındaki var olan sorumlulukları, bakım verirken zorlanması, başka bir bireyin yardımına ihtiyacının olması, bakım verme süresi, hasta ile birlikte yaşaması, eğitim durumu, ekonomik durumu, kronik hastalığının olup olmaması, baş etme becerileri, inançları, sosyal desteği ve yaşadığı toplumun kültürel özellikleri bakım verenin bakım yükü ile ilişkili faktörlerdir (Adib-Hajbaghery ve Ahmadi, 2019; Soyanıt ve Avcı, 2021). Bakım verme süreci, özellikle birden fazla kronik hastalığı bulunan yaşlı bireylerin bakımında bakım vericiler için, fiziksel, duygusal ve sosyal yönden zorlayıcı bir süreç olup Chan ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada nesnel yükün arttığı belirlenmiştir (Chan et al., 2023). Bakım vericilerin, bakım süresi arttıkça diğer rollerde aksama, aile bireyleri ile çatışma, kendi sağlık sorunlarının ortaya çıkması, yorgunluk, stres, sosyal izolasyon ve yalnızlığı beraberinde getirebilmektedir (Lim et al., 2022).

Literatürde, bakım vericilerin yaşadıkları sıkıntıları inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Nemcikova ve arkadaşları (2023), dünyada demanslı yaşlılar için en sık karşılaşılan engelliğin ve yaşlılığın sorunları olduğunu, bakım vericilerin üzerinde fiziksel ve ruhsal bir takım sorunlara yol açtığını, sosyal desteğin ve bakım veren kişinin kişisel özelliklerinin bakım yükünü etkilediğini ifade etmektedir. Sigurlaugardottir ve ark (2025) bakım yükünün bakımının refahına etkilerinin çok boyutlu olduğunu, kadınların erkeklerden daha fazla etkilendiğini ve bakım vericinin yaşam doyumunun azalmasına sebep olduğunu bulmuştur. Ayrıca, bakım vericinin yaşadığı olumsuzlukların bakım verilen yaşlıyı da etkilediğini ifade etmektedir.

İpek ve ark (2023) yapmış olduğu çalışmada bakım veren yaşlıların bakım vermeyen yaşlılarla karşılaştırıldığında, düşük yaşam kalitesi ve daha yüksek ölüm oranları görüldüğünü ve bakım veren yaşlıların, bakım verme sürecinde günlük yaşamlarının sınırlandığı, kişiler arası etkileşimlerinin ve sosyal aktivitelerinin etkilendiğini bildirmişlerdir. Kronik hastalıkları olan çocuk anneleri ile olmayan anneler kıyaslandığında depresyon, anksiyete ve ikincil ruh sağlığına yönlendirilmeler görülmektedir (Verma vd., 2020). Ören ve arkadaşları (2020) engelli çocuklarla olan çalışmasında, çocuğunda engel olan ailelerin olumsuz etkilendiğini ve aileler için fizyoloji ve psikolojik yük oluşturduğunu belirtmiştir.

1.1. Bakım Vericilere Yönelik Hemşirelik Yaklaşımı

Evde bakımda hemşireler, hastaların fiziksel, psikososyal ve çevresel gereksinimlerinin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilerek, tedavi sürecinin sürekliliğini ve yaşam kalitesinin artmasını sağlayan en etkin sağlık profesyonelleridir. Hemşireler, düzenli ev ziyaretleri yaparak, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerini yürütmekte ve bakım vericileri destekleyerek bakım yüklerini hafifletmektedir (Öğür ve ark., 2019; Bicav ve Kutlutürkan, 2024; Ayas, 2026). Evde bakım hastalarına bakım verenlerin yüklerini azaltmada hemşirelerin görevleri şu şekilde ifade edilebilir (Ören ve Aydın, 2020; Özkan, Bayrak ve Demirbağ, 2022; Avcı, Gözüm ve Özer, 2016);

- Bakım sürecinde ebeveynler ile hemşirelerin iş birliği içinde çalışmasının sağlanması,

- Bakımın yalnızca anne ve baba ile sınırlı kalmayıp; abla, kardeş, büyükanne ve büyükbabanın da sürece dâhil edilerek bakım yükünün paylaşılmasının teşvik edilmesi,
- Ailenin bir bütün olarak ele alınması ve aile temelli bakım yaklaşımının uygulanması,
- Bakım vericilerin kendileri için zaman ayırmalarını destekleyici danışmanlık ve yönlendirmelerin yapılması,
- Taburculuk öncesinde bakım vericiye yönelik bireyselleştirilmiş hemşirelik eğitimlerinin verilmesi,
- Taburculuk sırasında hastaya özel evde bakım rehberi hazırlanarak bakım vericiye sunulması,
- Evde sağlık hizmetleri ile iş birliği yapılarak planlı ev ziyaretlerinin düzenlenmesi,
- Ev ortamında bakım uygulamalarının gözlemlenmesi ve gerektiğinde yerinde eğitimlerin tekrarlanması,
- Telefonla danışmanlık hizmeti sunularak bakım vericinin sağlık profesyonellerine erişiminin kolaylaştırılması,
- Web destekli eğitim programları ile bakım vericinin bilgi ve becerilerinin güçlendirilmesi,
- Grup eğitimleri düzenlenerek bakım vericilerin deneyim paylaşımının desteklenmesi,
- Bakım verenin yaşadığı stres, baskı ve bakım yükünün düzenli olarak değerlendirilmesi,
- Bakım verme güçlüklerinin tanımlanması ve bu güçlükleri azaltmaya yönelik bireysel bakım planlarının oluşturulması,
- Fiziksel, ruhsal ve sosyal bütünlüğü destekleyici hemşirelik girişimlerinin uygulanmasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Evde bakım hastalarına bakım verme, bakım verenler için oldukça zor bir süreçtir. Ülkemizde bakım verenler çoğunlukla primer bakım vericilerden oluşmaktadır. Evde bakım süreci sağlık profesyonelleri tarafından desteklenmeli, hastane yatış sürecinde evde bakım verecek olan bakım vericiler eğitilmeli ve palyatifle desteklenmeli, taburculuk eğitimleri verilmeli, evde sağlık hizmetleri ile ziyaretler planlanmalı ve kişiye yönelik bakımlar öğretilmeli, telefonla destek sağlanmalı, verilen hizmetler kayıt altına alınmalı ve gelecek için kayıt sistemi oluşturulmalıdır. Ülkemizde evde bakım alan bakım vericiler için oluşturulmuş bir standart bakım rehberi bulunmamaktadır. Hasta ve yakınları için oluşturulacak bakım rehberi hem bakımı sağlayanlar hem de sağlık profesyonelleri için yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Adib-Hajbaghery, M. Ve Ahmadi, B. (2019). Caregiverburdenanditsassociatedfactors in caregivers of childrenandadolescentwithchronicconditions. *International journal of communitybasednursingandmidwifery*, 7(4), 258.
2. Avcı, Y. D., Gözümlü, S. ve Özer, Z. (2016). İnmeli hastaların ailelerinin, bakım verme yeterliliğini geliştirmek için yapılan girişimler: Sistematiik derleme. *TurkishJournal of FamilyMedicineandPrimaryCare*, 10(3).
3. Ayas, İ. H. (2026). Evde Yaşlı Bakımının Zorlukları: Fiziksel, Psikolojik, Sosyal, Ekonomik ve Sistemsel Boyutlar-Anlatısal Derleme. *Munzur Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 47-61.
4. Beyazıt, İ., Özdemir, Ç., Aslan, D., Erdoğan, D., Çalagan, F., Bilgili, N. ve Ersoy, V. (2016). Evde Bakım Hizmetleri İle İlgili Sağlık Emek Ve Meslek Örgütlerinin Görüş Ve Yaklaşımları, Ankara 2016.
5. Bicav, B. ve Kutlutürkan, S. (2024). Kanseri Hastalarına Bakım Verenleri Güçlendirme: Bakım Veren Eğitimi ve Danışmanlığı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(3), 1429-1435.
6. Bongelli, R., vd. (2024). Caregivingburden, socialsupport, andpsychologicalwell-beingamongfamilycaregivers of dependentolderadults. *Frontiers in PublicHealth*, 2024.
7. Chan, C. Y., De Roza, J. G., Ding, G. T. Y., Koh, H. L., & Lee, E. S. (2023). Psychosocialfactorsandcaregiverburdenamongprimaryfamilycaregivers of frailolderadultswithmultimorbidity. *BMC PrimaryCare*, 24, 36. <https://doi.org/10.1186/s12875-023-01985-y>
8. Caner, Ş., & Avcı, İ. A. (2022). YAŞLILARDA DÜŞME RİSKİ, KORKUSU VE DÜŞME DAVRANIŞLARI İLE DÜŞMEYE YÖNELİK EVDE BAKIM GEREKSİNİMLERİNİN İNCELENMESİ. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 193-208.
9. Cloyd, B. ve Thompson, J. (2020). Virtual carenursing:theWave of thefuture. *NurseLeader*, 18(2), 147-150.
10. Çakır, G., & Yaman, Ö. M. (2022). Yaşlılara evde bakım vermenin bakım veren aileler üzerindeki etkilerinin aile kuramları temelinde değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 577-604.
11. Çoban, M. ve Esatoğlu, A.E. (2004). Evde bakım hizmetlerine genel bir bakış. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 12(2), 109-20.
12. Erkan, H., & Altuntaş, M. (2019). Evde sağlık hizmeti alan hastalarda bakım yükünün değerlendirilmesi. *Ankara MedicalJournal*, 19(3), 591-601.
13. İpek, L. ve Gencer, G. Y. G. (2023). Dünya’da ve Türkiye’de yaşlı informal bakım verenler: Geleneksel derleme. *Geriatric Bilimler Dergisi*, 7(3), 256-256.
14. Kalınkara, V., & Kalaycı, İ. (2017). Yaşlıya Evde Bakım Hizmeti Veren Bireylerde Yaşam Doyumu, Bakım Yüğü Ve Tükenmişlik. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 19-39.
15. Karahan, A., & Güven, S. (2002). Yaşlılıkta evde bakım. *TurkishJournal of Geriatrics*, 5(4), 155-159

16. Lin, C.-Y., Wang, J.-D., Lu, W.-H., Lin, Y.-C., Li, Y.-P., & Lee, Y.-C. (2020). Objective and subjective dementia caregiving burden: The moderating role of immanent justice reasoning and social support. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 455. <https://doi.org/10.3390/ijerph17020455>
17. Lim, J., Goh, J., Chan, C. Y., Ding, Y. Y., & Lee, E. S. (2022). Factors associated with family caregiver burden among frail older persons with multimorbidity. *BMC Geriatrics*, 22(1), 747. <https://doi.org/10.1186/s12877-022-02858-2>
18. Liu, Z., Heffernan, C. ve Tan, J. (2020). Caregiver burden: A concept analysis. *International journal of nursing sciences*, 7(4), 438-445.
19. Nemcikova, M., Katreniakova, Z. ve Nagyova, I. (2023). Social support, positive caregiving experience, and caregiver burden in informal caregivers of older adults with dementia. *Frontiers in Public Health*, 11.
20. Öğür, Z., Gözü, S., Taş, E., Yalçındağ, N., Alpak, M., & Hayran, O. (2019). Evde sağlık hizmeti alan bağımlı hastalara bakım veren aile üyelerine verilen eğitimin hastalara ve bakım verenlere etkisi: randomize kontrollü bir çalışma. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(3), 318-334.
21. Ören, B. ve Aydın, R. (2020). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerde bakım veren yükü ve depresyon durumlarının incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 302-309.
22. Özkan, Ç. G., Bayrak, B. ve Demirbağ, B. C. (2022). Ev ortamında yatağa bağımlı hastanın bakım vericilerinin bakım yükü ve kaygı düzeyine yönelik hemşirelik girişimleri. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 4(1), 89-101.
23. Sigurlaugardottir, S. S., Sigurdardottir, S. H., Aspelund, T., Bjornsdottir, K., Jegermalm, M., Olafsson, K. ve Hjaltadottir, I. (2025). Elements of burden among informal caregivers of community-dwelling older adults receiving home care nursing: a cross-sectional study on health status, well-being, and gender differences. *BMC geriatrics*, 25(1), 623.
24. Silver, H. J. ve Wellman, N. S. (2002). Family caregiver training is needed to improve outcomes for older adults using home care technologies. *Journal of the American Dietetic Association*, 102(6), 831-836.
25. Solmaz, T., & Altay, B. (2019). Yaşlılara yönelik evde bakım hizmetleri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(2), 150-157.
26. Soyant, Ş. ve Avcı, İ. A. (2021). Göçmen bireylere bakım verenlerin bakım yükü ile özyeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(1), 59-67.
27. Sunter, M. (2019). Sağlık kurumlarında insan kaynakları yönetiminin önemi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 143-160.
28. Tanli, S., & Utku, T. (2008). Evde Bakımda Organizasyon ve Etik Sorunlar. *Turkish Journal of Intensive Care*, 6(4), 58-63.
29. Türkiye istatistik kurumu. (İstatistiklerle yaşlılar, 2024). E.t.: 14.09.2025. erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9Fl%C4%B1lar-2024-54079&dil>.

- 30.** Türkiye sağlıklı yaşılanma eylem planı ve uygulama programı 2015-2020.
E.t.:09.09.2025.erişimadresı:https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-ve-yasli-sagligi-db/Dokumanlar/Kitaplar/Turkiye_Saglikli_Yaslanma_Eylem_Planı_ve_Uygulama_Programı_2021-2026.pdf
- 31.** Verma, R.,Mehdian, Y., Sheth, N., Netten, K.,Vinette, J., Edwards, A. ve Amin, R. (2020). Tıbbi karmaşıklığı olan çocuklarda bakım veren psikososyal riskinin taranması: kesitsel bir çalışma. *BMJ paediatricsopen* , 4 (1), e000671.

ÇEVRE İZLEME VE VERİ ANALİZİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ

Uşak Üniversitesi, Karahallı Meslek Yüksek Okulu
abidin.kemec@usak.edu.tr- ORCID NO: 0000-0001-9395-4118

Doç. Dr. ÖZKAN YALÇIN

Trabzon Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ozkanyalcin@trabzon.edu.tr- ORCID NO: 0000-0001-9922-6592

ÖZET

Yapay zekâ, öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve yaratıcılık yeteneğine sahip bir teknolojidir. Yapay zekâ, sürekli gelişen ve yeni teknolojilerin ortaya çıkmasına katkı sunan günlük hayatın vazgeçilemez bir unsuru haline gelmiştir. Yapay zekâ teknikleri ekonomiden sağlığa, eğitimden yönetime, ulaşımdan eğlenceye kadar birçok alanda kullanılmaktadır.

Yapay zekâ araçlarına çevresel sürdürülebilirlik bağlamında hava kalitesi izleme, su kaynaklarının yönetimi, iklim değişikliği modellemesi, atıkların oluşum tahmini geri dönüşümü ve azaltılması, biyoçeşitlilik ve ekosistem izleme, çevre politikaları oluşturma, enerji verimliliğini artırma gibi birçok alanda başvurulmaktadır. Ayrıca, çevresel sorunların belirlenmesi ve önceliklendirilmesinde çevresel sorunların çözüm yollarının belirlenmesi ve önceliklendirilmesinde yapay zekâ araçlarına sıklıkla kullanılmaktadır.

Çalışmada yapay zekâ kavramı teorik çerçevede ele alınmıştır. Sonrasında çevresel izleme ve veri analizinde kullanılan yapay zekâ uygulamaları örnek uygulamalar ile irdelenmiştir. Sonuç bölümünde yapay zekâ araçlarının sunduğu katkılar ve çevresel etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Çevre, Yapay Zekâ, Çevre İzleme

ABSTRACT

Artificial intelligence is a technology capable of learning, reasoning, problem solving, and creativity. Artificial intelligence has become an indispensable part of daily life, constantly evolving and contributing to the emergence of new technologies. Artificial intelligence techniques are used in many areas, from economics to health, education to management, transportation to entertainment.

Artificial intelligence tools are used in many areas in the context of environmental sustainability, such as air quality monitoring, water resource management, climate change modeling, waste generation prediction, recycling and reduction, biodiversity and ecosystem monitoring, environmental policy development, and increasing energy efficiency. Furthermore, artificial intelligence tools are frequently used in identifying and prioritizing environmental problems and determining and prioritizing solutions to environmental problems.

The study addresses the concept of artificial intelligence within a theoretical framework. Subsequently, artificial intelligence applications used in environmental monitoring and data analysis are examined with examples. The conclusion evaluates the contributions and environmental impacts of artificial intelligence tools.

Keywords: Sustainability, Environment, Artificial Intelligence, Environmental Monitoring

1. GİRİŞ

Küresel nüfusun 2050 yılına kadar tahmini 10 milyara ulaşmasıyla birlikte, çevresel sorunlara çözüm üretmek için büyük bir baskıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu zorluklarla başa çıkmak için yapay zekâ entegrasyonu, çevre izleme ve veri analizinde büyük bir potansiyel göstermektedir (Aggarwal, Bansal ve Goel, 2024).

Çevrenin etkin bir şekilde korunması büyük ölçüde, uygun bir karar vermek için kullanılan mevcut bilgilerin kalitesine bağlıdır. Mevcut bilgi miktarları çok büyük ve düzensiz olduğunda ve kaliteleri önceden belirtilemediğinde sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer ilgili sorun ise problemin dinamik doğasıdır. Bilgisayarlar, izleme, veri analizi, iletişim, bilgi depolama ve geri alma gibi görevlerde çağdaş çevre korumasında merkezi bir rol oynamaktadır; bu nedenle, tüm bu görevleri yapay zekâ bilgi tabanlı teknikleriyle entegre etmeye ve geliştirmeye çalışmak gereklidir (Cortès vd., 2000).

2. KAVRAMSAL OLARAK YAPAY ZEKÂ

Yapay zekâ kavramı, insan düşünme sürecinin mekanize edilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Sanayi çağından önce bile, farklı medeniyetlerde yapay zekâyâ dair spekülasyonlar görülmekteydi. Ancak ilk pratik yapay zekâ uygulaması, II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Ünlü İngiliz matematikçi ve bilgisayar bilimcisi Alan Turing ve ekip arkadaşları, Enigma kodunu çözmek için Bombe makinesini geliştirmiştir ve bu da makine öğreniminin temellerini atmıştır (Mehmood vd., 2019).

Yapay zekâ, çağdaş organizasyonların çoğunda ikna edici operasyonel dönüşümler elde etmenin anahtarı olarak görülmektedir. Makinelerin insanlarla aynı veya benzer şekilde düşünme, davranma ve performans gösterme felsefesi olan yapay zekâ, iş organizasyonlarının kapılarını zorunlu bir faaliyet olarak çalmıştır. Bilim insanı John McCarthy tarafından başlatılan ve 1956'da Dartmouth Konferansı'nda resmen duyurulan bir disiplin olan yapay zekâ, günümüzde birçok organizasyon için merkezi bir konumdur (Dhamija ve Bag, 2020).

Yapay zekâ, insan zekâsını gösteren veya simüle eden bir tür bilgi ve iletişim teknolojisidir. Örneğin, arama motorları, görüntü analizi veya botlar gibi internette çalışan yazılımlar olabileceği gibi, otomobillere, robotlara veya "nesnelerin internetine" yerleştirilmiş yazılımlar da olabilir. Birçok önemli yapay zekâ uygulaması, programcının belirtmediği ancak büyük miktarda veri üzerindeki istatistiklere dayalı kuralları veya kalıpları bularak otonom olarak öğrenen yazılım olan makine öğrenimini içermektedir. Yapay zekâ, endüstri, ulaşım, tarım, sağlık, eğitim, finans, eğlence ve sosyal medya gibi çeşitli toplumsal alanlarda uygulanmaktadır. Mevcut süreçleri ve faaliyetleri daha verimli hale getirebileceği gibi, tamamen yeni şeyler de üretebilmektedir. Toplum üzerinde hem şimdi hem de yakın ve uzak gelecekte muazzam bir etkiye sahip olma potansiyeline sahiptir (Coeckelbergh, 2020). Aynı

zamanda yapay zekâ teknikleri, modelleme ve tahminlemeyi kolaylaştırmak için karmaşık doğrusal olmayan sistemlerin ve çok miktarda tarihsel veri serisinin kısa sürede istatistiksel olarak analiz edilmesinde etkilidir (Mustafa vd., 2021).

Avrupa Komisyonu (2020) tarafından 2020 yılında yayınlanan Yapay Zekâ Beyaz Kitabı'nda Yapay zekâ, veri, algoritmalar ve işlem gücünü birleştiren bir teknoloji koleksiyonu olarak nitelendirilmiştir. Raporda, işlem gücündeki gelişmeler ve verilerin artan kullanılabilirliği, yapay zekânın mevcut yükselişinin temel itici gücü olarak görülmüştür.

3. ÇEVRESEL İZLEMEDE, ANALİZDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Çevre araştırmaları doğası gereği karmaşıktır ve genellikle büyük miktarda işlenebilir veri içerir. Makine öğrenimi, hipotez odaklı yaklaşımı tamamladığı ve birçok değişken arasındaki karmaşık ilişkileri çözebildiği ve çevresel sorunları anlama ve çözme konusunda öngörüler sağlayabildiği için büyük veri kümelerine giderek daha fazla uygulanmaktadır (Zhu, Yang ve Ren, 2023). İklim değişikliğinin etkisini azaltmada, karbon dizileme, depolama ve yenilenebilir enerji tahmini de dahil olmak üzere enerji verimliliğinde, hassas tarımı ve doğal kaynak yönetimini optimize etmede, enerji verimli bina tasarımı ve yenilemesinde, hava tahmininde ve endüstriyel süreç optimizasyonunda yapay zekâ teknikleri kullanılmaktadır (Chen vd., 2023).

Yapay zekâ teknolojileri atık su, hava kirliliği, biyoçeşitlilik ve ekosistem izleme, afet yönetimi ve katı atıklarla mücadelede yaygın olarak kullanılmış olup, modelleme, optimizasyon, tahmin ve kontrol alanlarında öncü rol oynamaktadır (Ye vd., 2020; Bianchi, ve Putro, 2024; Sahil vd., 2023; Narciso ve Martins, 2020; Inderwildi vd., 2020; Sayed-Mouchaweh, 2020; Wang vd., 2023; Abbass vd., 2022; Chen vd., 2023; Al-Raei, 2024; Cassottana vd., 2022; Abbot ve Marohasy, 2017; Carozza ve Boudreault, 2021; Cows vd., 2023).

Çevresel izleme ve analiz bağlamında, makine öğrenimi algoritmaları genel olarak denetimli, denetimsiz, takviyeli ve yarı denetimli öğrenme olarak sınıflandırılabilir. Denetimli öğrenme, etiketli bir veri kümesi üzerinde bir modelin eğitilmesini içermektedir. Bu yaklaşım, hava kalitesi seviyelerini tahmin etmek veya uydu görüntülerindeki bitki türlerini sınıflandırmak gibi görevler için özellikle kullanılmaktadır (Russell, Norvig ve Intelligence, 1995). Denetimsiz öğrenme genellikle etiketlenmemiş verilerden kalıpları belirlemek için kullanılır ve veri özelliklerinin (mesafeler, dağılım, yapı ve ilişkiler vb.) daha derinlemesine anlaşılmasına odaklanır (Cielen ve Meysman, 2016). Takviyeli öğrenme, bir ajanın belirli eylemleri gerçekleştirerek ve ödül veya ceza alarak karar vermeyi öğrendiği bir tür makine öğrenimidir. Bu yaklaşım, emisyonları azaltmaya yönelik politikalar geliştirmek veya doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek gibi çevresel yönetim stratejilerini optimize etmek için uygulanabilir (Sutton ve Barto, 1998). Takviyeli öğrenme daha az önem taşır ve yinelemeler boyunca uygun eylemleri gerçekleştirerek en fazla ödülü elde etmek için en iyi politikayı öğrenen bir ajan kullanır (Mohri, Rostamizadeh ve Talwalkar, 2018). Yarı denetimli öğrenme, kısmen etiketlenmiş verilerle başa çıkmak için tasarlanmıştır; bu nedenle, denetimli öğrenme çerçevesi kullanılırken, eğitim aşamasında daha fazla veri kullanılabilir (Géron, 2022).

Yapay zekâ, doğal kaynakların korunması, enerji yönetimi, yaban hayatının korunması, kirlilik kontrolü ve tarım, temiz enerji ve atık yönetimi gibi çok çeşitli çevre sektörlerinde uygulama alanı bulmaktadır. Yapay zekâ, iklim değişikliğiyle mücadele için gerekli olan daha fazla enerji

verimliliğine sahip, düşük karbon ayak izine sahip enerji sistemlerini desteklemektedir. Yapay zekâ, karmaşık ekosistem yapısını ve işlevlerini etkili bir şekilde yönetmeye yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ, Karasal Yaşam, Sudaki Yaşam, İklim Eylemi, Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, Nitelikli Eğitim, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar, Açlığa Son, Yoksulluğa Son, Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam, Temiz Su ve Sanitasyon Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle doğrudan bağlantılıdır (Kumari ve Pandey, 2023).

3.1. Hava Kalitesi İzleme

Yapay zekâ destekli sistemler, hava kalitesi hakkında hassas, gerçek zamanlı veriler sağlayarak yetkililerin hava kirliliğini en aza indirmek için etkili politikalar ve müdahaleler oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ tabanlı öneriler, hava kalitesi bozulduğunda müdahaleleri yönlendirerek halk sağlığını korumak için zamanında önlemler alınmasını sağlamaktadır. Makine öğrenme algoritmaları, hava kalitesi sensörleri, uydu görüntüleri ve hava durumu verileri de dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan gelen verileri analiz ederek hava kalitesi hakkında gerçek zamanlı bilgi sağlamaktadır (Zheng vd., 2021).

Korelasyon ve regresyon tekniklerini, kaynak dağılımı hakkında bilgi sağlayan tekniklerle birleştirmek, hava kirliliği kaynaklarına ilişkin önemli ölçüde daha fazla bilgi sağlamaktadır. Rüzgâr davranışının kullanımı, kaynak konumlarına ve dolayısıyla farklı süreçlere bağlı olarak korelasyonu ve eğimleri değerlendirme potansiyeline sahiptir. Emisyon envanterlerinde, ölçülmemiş veya yüksek kaliteli verilerin bulunmadığı durumlarda kirleticiler için oranlar kullanılması yaygındır (Grange, Lewis ve Carslaw, 2016).

3.2. Su Kaynaklarının Yönetimi

Su kalitesi izleme ve değerlendirmesinde yapay zekânın kullanımı 1990'ların başlarında başlamıştır (Hasan vd., 2011). Günümüzde yapay zekâ yöntemleri, öncelikle su talebini ve kapasitesini tahmin etme, esneklik, modelleme ve akıl yürütme konusundaki güçlü kapasiteleri nedeniyle kentsel su kaynakları planlamasında uygulanmaktadır (Xiang vd., 2021).

Yapay zekâ, makine öğrenimi ve büyük veri analitiği gibi araçların uygulanması, su ekosistemlerini ve içme suyu kalitesini korumak için su kirliliği seviyelerinin düzenlenmesi gibi temel görevlerin zamanında ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır (Mooney ve Pejaver, 2018). Ayrıca gelecekteki kullanımı için değerlendirilmesi, simülasyonu ve tahmin edilmesiyle ilgilenmektedir (Mustafa vd., 2021).

Yapay zekâ, destekli ekipmanlar uydu görüntülerini ve sensör bilgilerini inceleyerek ormansızlaşmayı taramakta, iklim modellerini tahmin etmekte ve biyolojik çeşitliliği incelemektedir (Turyasingura vd., 2024). Makine öğrenimi modelleri, ekolojik bozulmanın erken belirtilerini tespit etmek için geniş veri kümelerini işlemekte ve zamanında müdahale edilmesini sağlamaktadır. Yapay zekâ, sulama sistemlerini optimize ederek ve hidrolojik modelleme yoluyla su kıtlığını tahmin ederek su kaynakları yönetiminde de hayati bir rol oynamaktadır (Tjebane, Musonda ve Okoro, 2022).

MEXSES, Çin sınırında yer alan Aşağı Mekong Havzasındaki su kaynakları geliştirme projelerinin analizi için uygulanan, tarama düzeyinde çevresel etki değerlendirmesi için kural

tabanlı bir sistemdir. Sistem, karmaşık çevresel değerlendirme sorunlarının analizi için niteliksel veya kural tabanlı akıl yürütme gibi çeşitli yapay zekâ tekniklerini içermektedir. Sistem, uzamsal çevre verilerinin yönetimi için entegre bir coğrafi bilgi sistemine sahiptir (Fedra, Winkelbauer ve Pantulu, 1991).

Kahire'deki büyük bir atıksu arıtma tesisinin atık suyundaki Biyolojik Oksijen İhtiyacı (BOİ) ve Askıda Katı Madde (SS) konsantrasyonlarını tahmin etmek için yapay sinir ağlarına (YSA) dayalı iki model geliştirilmiştir. Geliştirilen modeller, 10 aylık bir süre boyunca günlük BOİ ve SS ölçümlerinden oluşan veri setleri üzerinde eğitilmiş ve test edilmiştir. Sinir ağı modelleri, eğitim ve test amaçlı olarak çeşitli verileri kapsayan BOİ ve SS veri setleri için iyi tahminler sağlamıştır (Hamed, Khalafallah ve Hassanien, 2004).

3.3. İklim Değişikliği Modellemesi

Küresel ortalama sıcaklık 0,6°C artmıştır ve bu artışın daha hızlı bir oranda devam edeceği ve 2030-2052 yılları arasında 1,5°C'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, atmosferdeki küresel CO₂konsantrasyonları yaklaşık %38 artmıştır ve yüzyılın sonuna kadar Küresel sıcaklık 2°C'nin altında tutulursa, CO₂emisyollarının 2030 yılına kadar yaklaşık %25 azalması ve 2070 civarında net sıfıra yaklaşması beklenmektedir. İklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için yapay zekâ ve makine öğrenme araçları çok önemli bir rol oynamaktadır (Sahil vd., 2023).

Yapay zekâ şirketleri iklim değişikliğiyle en az üç şekilde mücadele etmektedir. Birincisi, yapay zekânın eğitimi ve kullanımından kaynaklanan emisyonları azaltarak iklim değişikliğinin etkilerinin hafifletilmesidir. İkincisi, çeşitli toplumsal alanlarda iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmeye yönelik önlemlere yapay zekâ desteği sağlamaktır. Üçüncüsü, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamada yapay zekâ desteği sağlamaktır (Nordgren, 2023).

Yapay zekâ, veri, algılama cihazları ve öğrenme algoritmaları kullanarak iklim değişikliği riskini değerlendirme, öngörme ve azaltma konusunda önemli bir potansiyele sahip karmaşık bir modeldir. Hesaplamalar ve tahminler yapmakta ve ardından iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için uygun eylemler gerçekleştirmektedir (Amiri, Heidari ve Navimipour, 2024; Rolnick vd., 2022).

Yapay zekâ, hava tahminlerini ve aşırı hava olaylarının tahminini de kullanılmaktadır. Sisteme daha fazla veri dahil edilmesi, iklimin gerçek dünyadaki karmaşıklığını ele alınması, hesaplamalarında atmosfer ve okyanus dinamiklerini ve okyanus ve atmosfer kimyasını hesaba katılması nedeniyle, hava ve iklim modellemesinin doğruluğunu artırılmakta ve simülasyonlar karar vericiler için daha kullanışlı hale gelmektedir (Lee, Kang ve Shin, 2017).

Chen vd., (2002) tarafından enerji verimli yapı modüllerini ilk test edildiğinde, bina zarfını oluşturan tüm modüllerin ısı akış yönlerini, özgül ısılarını ve yüzey emiciliklerini kontrol etmek için bir modüle monte edilmiş ham hava durumu verileri ve/veya sensörleri kullanmak önerilmiştir.

Rajaperumal & Christopher (2025) tarafından yapılan araştırmada, gelişmiş yapay zekâ modellerinin kullanılmasıyla rüzgâr enerjisi tahminlerinde yüksek oranda doğruluk sağlanmış ve genellikle geleneksel istatistiksel yaklaşımlardan daha iyi performans gösterdiğini ortaya çıkmıştır. Ayrıca yapay zekâ, gerçek zamanlı şebeke entegrasyonunu ile İngiltere'nin ulusal

şebekesi, yaklaşık 80 girdi değişkeni kullanan sistemlere dayalı olarak yaklaşık %33 oranında iyileştirilmiş güneş enerjisi tahminlerini kullanırken, benzer modeller veriye dayalı ensemble teknikleri ile rüzgâr tahminlerini iyileştirmiştir.

3.4. Atıkların Oluşum Tahmini Geri Dönüşümü ve Azaltılması

Çeşitli katı atıkların miktarındaki artış ve bu atıkların işlenmesinden kaynaklanan önemli çevresel sorunlar, katı atıkların geri dönüşümü ve azaltılması için bir dizi yeni teknolojiyi teşvik etmektedir. Bu teknolojiler sayesinde, belirli katı atıklardan enzimler, yakıtlar ve diğer değerli kaynaklar elde ederek katı atık miktarı azaltılmaktadır (Ye vd., 2020).

Bir çalışmada, Johnson vd., (2017), New York şehrinde kısa vadeli atık üretimini tahmin etmek için bir gradyan artırma regresyon ağacı modeli kullanılmıştır. 2005-2011 yılları arasındaki entegre tarihsel atık toplama verileri üzerinde eğitilen model, 2012 yılında New York kentinin 232 coğrafi bölümü için geri dönüşümlü atık, kâğıt, metal, cam ve plastik dahil olmak üzere haftalık kentsel katı atık üretim miktarlarını başarıyla tahmin etmiş ve ortalama %88 doğruluk elde edilmiştir.

Evsel ambalaj atığı (Oliveira vd. 2019) gibi belirli katı atık türlerinin oluşumunu tahmin etmek için bir dizi çalışma yapılmıştır. Sonuçlar, katı atık oluşumunu tahmin etme ve değerlendirme konusunda yapay zekâ tabanlı modellerin uygulanabilirliğini ve etkinliğini göstermiştir. Bununla birlikte, modelin tahmin başarısı, önemli göstergelerin analizi ve seçimi ile veri kümelerinin eksiksizliği ve yeterliliğinden büyük ölçüde etkilenmiştir.

Güleç vd. (2022), biyokütle hammaddelerinin yüksek ısı değerini tahmin etmek için yapay sinir ağı modelini kullanarak tek bir çıktı fonksiyonunu tahmin etmeye yönelik çalışma yapmıştır. Yaklaşık ve nihai analiz verileri kullanılarak yapılan bu çalışmada, doğru sonuçlar ortaya çıkmıştır.

3.5. Biyoçeşitlilik ve Ekosistem İzleme

Yapay zekâ alanındaki son gelişmeler, çağdaş koruma çabalarını geliştirme konusunda dönüştürücü bir potansiyel sunmaktadır. Tür tanımlama, habitat izleme ve tehdit değerlendirmesini olağanüstü hassasiyet ve etkinlikte iyileştirmek için makine öğrenimi ve veri analizi gibi yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı giderek artmaktadır (Ullah, Saqib ve Xiong, 2025). Gelişmiş tahmine dayalı analiz, makine öğrenimi ve gerçek zamanlı yaşam alanı izlemeyi birleştirerek, yapay zekâ ekosistem sağlığı ve türlerin hayatta kalma olasılıkları hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır (Manjunatha ve Raveesha, 2025).

Yapay zekâ uygulamaları, tür tespiti ve izlemesini geliştirerek kentsel yaban hayatı izleme ve istilacı tür yönetimi konusunda %90'ın üzerinde doğruluk elde etmekte; uzaktan algılama, akustik izleme ve vatandaş biliminden elde edilen verilerin entegrasyonu, büyük ölçekli ekosistem analizini mümkün kılmakta ve koruma planlamasını ve kaynak tahsisini iyileştirerek, geleneksel yöntemlere kıyasla tahmin doğruluğunu %18,5'e kadar artırmaktadır (Rahmati, 2024).

Yapay zekâ destekli veri analitiği, ekosistemin sağlığına ilişkin kapsamlı bir bakış açısı sunmak için çeşitli veri akışlarını birleştirerek habitat izleme ve tehdit değerlendirmesini dönüştürmektedir. Bu teknikler, bitki örtüsü desenlerindeki, su kalitesindeki ve arazi

kullanımındaki değişiklikleri doğru bir şekilde inceleme yeteneğine sahip olup, insan kaynaklı streslerin doğal ortamlar üzerindeki etkilerine dair değerli bilgiler sağlamaktadır (Chowdhury vd., 2024). Yapay zekâ modelleri, gelecekteki çevresel koşulları tahmin etmede ve olası tehlikeleri değerlendirmede çok önemli bir rol oynayarak proaktif koruma çabalarını kolaylaştırmaktadır (Isabelle ve Westerlund 2022; Akter 2024).

Silvestro vd., tarafından 2022 yılında yayınlanan araştırmada, yapay zekâ kapsamında, biyoçeşitliliğin ve insan kaynaklı baskı ve iklim değişikliğine yanıt olarak zaman içindeki evriminin mekânsal olarak açık bir simülasyonuna dayalı bir takviyeli öğrenme çerçevesi uygulanmıştır. Bu çerçevede ölüm, yer değiştirme ve dağılım gibi doğal süreçlere dayalı olarak gelecekteki biyolojik çeşitlilik değişikliklerini değerlendirmek için mekânsal olarak açık, birey tabanlı bir simülasyon uygulanmıştır. Takviyeli öğrenme çerçevesi ayrıca habitat değişiklikleri, bir türün seçici olarak ortadan kaldırılması, hızlı iklim değişikliği ve mevcut koruma çabaları gibi insan kaynaklı süreçleri de içermektedir. Simülasyon binlerce türü ve milyonlarca bireyi içerebilir ve popülasyon büyüklüklerini ve tür dağılımlarını ve bunların insan faaliyetlerinden ve iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini izleyebilme imkânı sunmaktadır (Silvestro vd., 2022).

3.6. Çevre Politikaları Oluşturma

Yapay zekâ tabanlı yaklaşımların, özellikle politika oluşturma alanında, iklim değişikliğinin anlaşılmasını iyileştirmeye ve etkili yanıtlar verilmesini kolaylaştırmaya yardımcı olabileceği örnekler de mevcuttur. Örneğin, yapay zekâ, mevcut eğilimlere dayanarak karbon emisyonlarını tahmin etmeye ve karbonun atmosferden aktif olarak uzaklaştırılmasını izlemeye yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ yaklaşımları ayrıca, büyük ölçekli politika değişikliklerinin ve diğer toplumsal değişimlerin potansiyel uygulanabilirliğini ve etkisini değerlendirmek için de kullanılmıştır. Bu, karbon vergisi planları ve karbon ticareti sistemleri gibi yukarıdan aşağıya politika girişimlerinin yanı sıra, farklı seyahat modlarıyla ilişkili değişkenlerin tespit edilmesi ve ağırlıklandırılması ve elektrikli araç paylaşımının ve şarj mimarisinin optimize edilmesi gibi girişimleri de içermektedir (Cowls vd., 2023).

Makine öğrenimi, karbon fiyatlandırması gibi genel iklim politikası yaklaşımları, iklim değişikliğinin azaltılmasıyla uyumlu bir şekilde makine öğreniminin geliştirilmesini ve kullanımını teşvik etmektedir. Düşük karbonlu teknolojileri destekleyen çevre politikası yaklaşımları da bu teknolojileri mümkün kılan veya geliştiren makine öğrenimi kullanımlarını kolaylaştırmaktadır. Teknolojiye özgü fırsatları ve riskleri ele almak için, iklim değişikliğinin yapay zekâ inovasyonu ve uygulama politikaları içinde önemli bir husus haline gelmesi önemlidir. Yapay zekâ destekli çevre politikasında; iklime faydalı makine öğrenimi uygulamalarının araştırılması, emisyonları artırabilecek veya iklim değişikliği hedeflerine aykırı olabilecek kullanım durumları ve hesaplama enerjisi kullanımı için şeffaflık ve hesap verebilirlik gerektirmeyi ve geleneksel olarak iklim politikası alanında olmayan ancak bugün alınan kararların gelecekteki iklim etkileri için önemli sonuçlar doğurabileceği makine öğrenimi kullanım durumları için iklim bilincine sahip teknoloji değerlendirmesi yer almaktadır (Kaack vd., 2022).

3.7. Enerji Verimliliği

Yapay zekâ, özellikle akıllı şebekeler aracılığıyla, bölgesel enerji üretimi ile yerel talep arasındaki uyumu optimize ederek genel elektrik ihtiyacını potansiyel olarak azaltmaktadır. Jeneratörlerden tüketicilere tek yönlü elektrik akışını kolaylaştıran geleneksel şebekelerin aksine, akıllı şebekeler elektrik akışının değişken büyüklükte ve yönde olmasına olanak tanımaktadır. Arz ve talebin sürekli dengelenmesi, genel verimliliği de arttırmaktadır (Bolón-Canedo vd., 2024).

Enerji sektöründe, yapay zekânın uygulanması, enerji talebini tahmin ederek, enerji üretimini ve tüketimini optimize ederek ve akıllı kontrolü gerçekleştirerek enerji kullanım verimliliğini arttırmaktadır, bu sayede enerji maliyetleri düşmekte, çevre kirliliği azaltılmakta ve sürdürülebilir kalkınma teşvik edilmektedir (Khalilpourazari vd. 2021; Lee ve Yoo 2021).

Yapay zekâ destekli hassas tarım, çiftçilere mahsuller ve toprak hakkında ayrıntılı bilgiler sunarak çiftçilerin işlerini yapma şeklini değiştiriyor. Sensörler, insansız hava araçları ve uydulardan alınan görüntüler sayesinde çiftçiler, toprak nemi, besin maddeleri ve mahsul sağlığı gibi konularda güncel bilgiler edinmektedir. Yapay zekâ programları bu bilgileri inceleyerek tohum ekme, sulama ve gübre kullanma zamanı hakkında önerilerde bulunmaktadır. Bu, çiftçilerin kaynakları daha iyi kullanmasına, enerji israfı azaltmasına ve daha fazla mahsul yetiştirmesine yardımcı olmaktadır (Aggarwal, Bansal ve Goel, 2024).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yapay zekâ, çevresel izleme çalışmalarında sonuçların objektifliğini artırmak ve sınırlı kaynaklara sahip bölgelere erişilebilirliği iyileştirmek amacıyla önemli bir entegrasyon olarak ortaya çıkmıştır (Olawade vd., 2024). Yapay zekâ, müdahalenin daha akıllıca hedeflenmesi için veri üretmekte, üretim ve tüketimdeki israfı ve kayıpları azaltmakta tüm sektörleri ve meslekleri dönüştürecek yeni uygulamalar yaratmakta ve bağlantı ve maliyet düşüşlerinde gerekli iyileştirmeleri sağlamaktadır (Goralski ve Tan 2020).

Yapay zekâ teknikleri sayesinde; hava kalitesi izleme, su kaynaklarının yönetimi, iklim değişikliği modellemesi, atıkların oluşum tahmini geri dönüşümü ve azaltılması, biyoçeşitlilik ve ekosistem izleme, çevre politikaları oluşturma ve enerji verimliliği alanında çok sayıda iyileştirme yapılmaktadır. Sunduğu çok sayıda katkının yanı sıra, yapay zekâyı çalıştıran veri merkezlerinin enerji tüketmesi, mikroçiplerin nadir toprak elementlerine ihtiyaç duyması, veri merkezlerinin elektronik atık üretmesi, elektrikli bileşenleri soğutma için suya ihtiyaç duyması gibi olumsuz çevresel etkileri de bulunmaktadır. Bu etkileri azaltmak için de yapay zekâ teknolojilerinden faydalanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abbass, K., Qasim, M. Z., Song, H., Murshed, M., Mahmood, H., & Younis, I. (2022). A review of the global climate change impacts, adaptation, and sustainable mitigation measures. *Environmental science and pollution research*, 29(28), 42539-42559.

Abbot, J., & Marohasy, J. (2017). The application of machine learning for evaluating anthropogenic versus natural climate change. *GeoResJ*, 14, 36-46.

Aggarwal, S., Bansal, S., & Goel, R. (2024). AI in agriculture: A looming challenge, a gleaming opportunity. *International Journal of Engineering Science & Humanities*, 1(1), 43-52.

- Akter, M. S. (2024). Harnessing technology for environmental sustainability: Utilizing AI to tackle global ecological challenges. *Journal of Artificial Intelligence General Science (JAIGS)*, 2(1), 61-70.
- Al-Raeei, M. (2024). Artificial intelligence for climate resilience: advancing sustainable goals in SDGs 11 and 13 and its relationship to pandemics. *Discover Sustainability*, 5(1), 513.
- Amiri, Z., Heidari, A., & Navimipour, N. J. (2024). Comprehensive survey of artificial intelligence techniques and strategies for climate change mitigation. *Energy*, 308, 132827.
- Avrupa Komisyonu, (2020). *On artificial intelligence - A European approach to excellence and trust*, https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en.
- Bianchi, O., & Putro, H. P. (2024). Artificial intelligence in environmental monitoring: Predicting and managing climate change impacts. *International Transactions on Artificial Intelligence*, 3(1), 85-96.
- Bolón-Canedo, V., Morán-Fernández, L., Cancela, B., & Alonso-Betanzos, A. (2024). A review of green artificial intelligence: Towards a more sustainable future. *Neurocomputing*, 599, 128096.
- Carozza, D. A., & Boudreault, M. (2021). A global flood risk modeling framework built with climate models and machine learning. *Journal of Advances in Modeling Earth Systems*, 13(4), e2020MS002221.
- Cassottana, B., Biswas, P. P., Balakrishnan, S., Ng, B., Mashima, D., & Sansavini, G. (2022). Predicting resilience of interdependent urban infrastructure systems. *IEEE Access*, 10, 116432-116442.
- Chen, L., Chen, Z., Zhang, Y., Liu, Y., Osman, A. I., Farghali, M., ... & Yap, P. S. (2023). Artificial intelligence-based solutions for climate change: a review. *Environmental Chemistry Letters*, 21(5), 2525-2557.
- Chowdhury, M., Martínez-Sansigre, A., Mole, M., Alonso-Peleato, E., Basos, N., Blanco, J. M., ... & de la Calle, I. (2024). AI-driven remote sensing enhances Mediterranean seagrass monitoring and conservation to combat climate change and anthropogenic impacts. *Scientific Reports*, 14(1), 8360.
- Coeckelbergh, M. (2020). *AI ethics*. The MIT Press essential knowledge series.
- Cortès, U., Sánchez-Marrè, M., Ceccaroni, L., R-Roda, I., & Poch, M. (2000). Artificial intelligence and environmental decision support systems. *Applied intelligence*, 13(1), 77-91.
- Cowls, J., Tsamados, A., Taddeo, M., & Floridi, L. (2023). The AI gambit: leveraging artificial intelligence to combat climate change—opportunities, challenges, and recommendations. *Ai & Society*, 38(1), 283-307.
- Dhamija, P., & Bag, S. (2020). Role of artificial intelligence in operations environment: a review and bibliometric analysis. *The TQM Journal*, 32(4), 869-896.

- Fedra, K., Winkelbauer, L., & Pantulu, V. R. (1991). Expert systems for environmental screening. An application in the lower Mekong basin. International Institute for Applied System Analysis.
- Géron, A. (2022). *Hands-on machine learning with Scikit-Learn, Keras, and TensorFlow*. "O'Reilly Media, Inc."
- Goralski, M. A., & Tan, T. K. (2020). Artificial intelligence and sustainable development. *The International Journal of Management Education*, 18(1), 100330.
- Grange, S. K., Lewis, A. C., & Carslaw, D. C. (2016). Source apportionment advances using polar plots of bivariate correlation and regression statistics. *Atmospheric Environment*, 145, 128-134.
- Güleç, F., Pekaslan, D., Williams, O., & Lester, E. (2022). Predictability of higher heating value of biomass feedstocks via proximate and ultimate analyses—A comprehensive study of artificial neural network applications. *Fuel*, 320, 123944.
- Hamed, M. M., Khalafallah, M. G., & Hassanien, E. A. (2004). Prediction of wastewater treatment plant performance using artificial neural networks. *Environmental Modelling & Software*, 19(10), 919-928.
- Hasan, R., Raghav, A., Mahmood, S., & Hasan, M. A. (2011, November). Artificial intelligence in river quality assessment. In *2011 international conference on information management, innovation management and industrial engineering* (Vol. 1, pp. 491-495). IEEE.
- Inderwildi, O., Zhang, C., Wang, X., & Kraft, M. (2020). The impact of intelligent cyber-physical systems on the decarbonization of energy. *Energy & Environmental Science*, 13(3), 744-771.
- Isabelle, D. A., & Westerlund, M. (2022). A review and categorization of artificial intelligence-based opportunities in wildlife, ocean and land conservation. *Sustainability*, 14(4), 1979.
- Johnson, N. E., Ianiuk, O., Cazap, D., Liu, L., Starobin, D., Dobler, G., & Ghandehari, M. (2017). Patterns of waste generation: A gradient boosting model for short-term waste prediction in New York City. *Waste management*, 62, 3-11.
- Kaack, L. H., Donti, P. L., Strubell, E., Kamiya, G., Creutzig, F., & Rolnick, D. (2022). Aligning artificial intelligence with climate change mitigation. *Nature Climate Change*, 12(6), 518-527.
- Khalilpourazari, S., Khalilpourazary, S., Özyüksel Çiftçioğlu, A., & Weber, G. W. (2021). Designing energy-efficient high-precision multi-pass turning processes via robust optimization and artificial intelligence. *Journal of Intelligent Manufacturing*, 32(6), 1621-1647.
- Kumari, N., & Pandey, S. (2023). Application of artificial intelligence in environmental sustainability and climate change. In *Visualization techniques for climate change with machine learning and artificial intelligence* (pp. 293-316). Elsevier.
- Lee, D., Kang, S., & Shin, J. (2017). Using deep learning techniques to forecast environmental consumption level. *Sustainability*, 9(10), 1894.

- Lee, J., & Yoo, H. J. (2021). An overview of energy-efficient hardware accelerators for on-device deep-neural-network training. *IEEE Open Journal of the Solid-State Circuits Society*, 1, 115-128.
- Manjunatha, G. R., & Raveesha, H. R. (2025). AI for Biodiversity Conservation: Harnessing Predictive Analytics and Habitat Monitoring to Protect Endangered Species and Ecosystems. In *AI and Ecological Change for Sustainable Development* (pp. 33-64). IGI Global Scientific Publishing.
- Mehmood, M. U., Chun, D., Han, H., Jeon, G., & Chen, K. (2019). A review of the applications of artificial intelligence and big data to buildings for energy-efficiency and a comfortable indoor living environment. *Energy and buildings*, 202, 109383.
- Mohri, M., Rostamizadeh, A., & Talwalkar, A. (2018). *Foundations of machine learning*. MIT press.
- Mooney, S. J., & Pejaver, V. (2018). Big data in public health: terminology, machine learning, and privacy. *Annual review of public health*, 39(1), 95-112.
- Mustafa, H. M., Mustapha, A., Hayder, G., & Salisu, A. (2021, January). Applications of IoT and artificial intelligence in water quality monitoring and prediction: A review. In *2021 6th international conference on inventive computation technologies (ICICT)* (pp. 968-975). IEEE.
- Narciso, D. A., & Martins, F. G. (2020). Application of machine learning tools for energy efficiency in industry: A review. *Energy Reports*, 6, 1181-1199.
- Nordgren, A. (2023). Artificial intelligence and climate change: ethical issues. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 21(1), 1-15.
- Olawade, D. B., Wada, O. Z., Ige, A. O., Egbewole, B. I., Olojo, A., & Oladapo, B. I. (2024). Artificial intelligence in environmental monitoring: Advancements, challenges, and future directions. *Hygiene and Environmental Health Advances*, 12, 100114.
- Oliveira, V., Sousa, V., & Dias-Ferreira, C. (2019). Artificial neural network modelling of the amount of separately-collected household packaging waste. *Journal of cleaner production*, 210, 401-409.
- Rahmati, Y. (2024). Artificial intelligence for sustainable urban biodiversity: a framework for monitoring and conservation. *arXiv preprint arXiv:2501.14766*.
- Rajaperumal, T. A., & Christopher C. C. (2025). Enhanced wind power forecasting using machine learning, deep learning models and ensemble integration. *Scientific Reports*, 15(1), 20572.
- Rolnick, D., Donti, P. L., Kaack, L. H., Kochanski, K., Lacoste, A., Sankaran, K., ... & Bengio, Y. (2022). Tackling climate change with machine learning. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 55(2), 1-96.
- Russell, S., Norvig, P., & Intelligence, A. (1995). A modern approach. *Artificial Intelligence. Prentice-Hall, Egnlewood Cliffs*, 25(27), 79-80.

- Sahil, K., Mehta, P., Bhardwaj, S. K., & Dhaliwal, L. K. (2023). Development of mitigation strategies for the climate change using artificial intelligence to attain sustainability. In *Visualization techniques for climate change with machine learning and artificial intelligence* (pp. 421-448). Elsevier.
- Sayed-Mouchaweh M (ed) (2020) *Artificial intelligence techniques for a scalable energy transition: advanced methods, digital technologies, decision support tools, and applications*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42726-9>.
- Silvestro, D., Gorla, S., Sterner, T., & Antonelli, A. (2022). Improving biodiversity protection through artificial intelligence. *Nature sustainability*, 5(5), 415-424.
- Sutton, R. S., & Barto, A. G. (1998). *Reinforcement learning: An introduction* (Vol. 1, No. 1, pp. 9-11). Cambridge: MIT press.
- Tjebane, M. M., Musonda, I., & Okoro, C. S. (2022). A systematic literature review of influencing factors and strategies of artificial intelligence adoption in the construction industry. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 1218, No. 1, p. 012001). IOP Publishing.
- Turyasingura, B., Ayiga, N., Byamukama, W., Kayusi, F., Tumuhimbise, M., & Tumushabe, T. (2024). Application of artificial intelligence (AI) in environment and societal trends: Challenges and opportunities. *Babylonian Journal of Machine Learning*, 2024, 177-182.
- Ullah, F., Saqib, S., & Xiong, Y. C. (2025). Integrating artificial intelligence in biodiversity conservation: bridging classical and modern approaches. *Biodiversity and Conservation*, 34(1), 45-65.
- Wang, F., Harindintwali, J. D., Wei, K., Shan, Y., Mi, Z., Costello, M. J., ... & Tiedje, J. M. (2023). Climate change: Strategies for mitigation and adaptation. *The Innovation Geoscience*, 1(1), 100015-1.
- Xiang, X., Li, Q., Khan, S., & Khalaf, O. I. (2021). Urban water resource management for sustainable environment planning using artificial intelligence techniques. *Environmental impact assessment review*, 86, 106515.
- Ye, Z., Yang, J., Zhong, N., Tu, X., Jia, J., & Wang, J. (2020). Tackling environmental challenges in pollution controls using artificial intelligence: A review. *Science of the Total Environment*, 699, 134279.
- Zheng, T., Bergin, M., Wang, G., & Carlson, D. (2021). Local PM2.5 hotspot detector at 300 m resolution: A random forest–convolutional neural network joint model jointly trained on satellite images and meteorology. *Remote Sensing*, 13(7), 1356.
- Zhu, J. J., Yang, M., & Ren, Z. J. (2023). Machine learning in environmental research: common pitfalls and best practices. *Environmental Science & Technology*, 57(46), 17671-17689.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLERİN SIRALANMASI: UI GREENCITYMETRIC İNDEKSİ

Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ

Uşak Üniversitesi, Karahallı Meslek Yüksek Okulu
abidin.kemec@usak.edu.tr- ORCID NO: 0000-0001-9395-4118

Doç. Dr. ÖZKAN YALÇIN

Trabzon Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ozkanyalcin@trabzon.edu.tr- ORCID NO: 0000-0001-9922-6592

ÖZET

Dünyanın geleceği açısından kilit öneme sahip olan sürdürülebilirlik özellikle son yıllarda birçok ülke için hedefler konulan ve çeşitli projeler tasarlanan ve hayata geçirilen alan haline gelmiştir. Bir taraftan kent yöneticileri çevresel, sosyal ve ekonomik alanlarda çalışmalar yürüterek sürdürülebilir kentler olmak için mücadele verirken diğer taraftan çeşitli kuruluşlar tarafından üretilen indeksler ile sürdürülebilir kentler sıralanmaktadır. Bu indekslerden olan UI GreenCityMetric indeksi, 2022 yılından beri; enerji ve iklim değişikliği, su yönetimi, ortam ve altyapı, atık yönetimi, erişim ve hareketlilik ve yönetim alanlarında sürdürülebilir kentleri sıralamak için faaliyet göstermektedir.

Çalışma kapsamında, ilk olarak yeşil kent kavramına yönelik olarak literatür taraması yapılmıştır. Daha sonrasında Greencitymetric indekse yönelik detaylı değerlendirme sunulmuştur. Bu değerlendirmelerin içinde; Greencitymetric indeksinin yöntemi, tarihçesi, veri toplama ve analiz sistemi yer almıştır. Çalışmada ayrıca 2025 yılı verileri baz alınarak ilk on sırada yer alan kentlerin ölçüt bazlı puanları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Sürdürülebilir Kentler, Greencitymetric İndeksi.

ABSTRACT

Sustainability, which is of critical importance for the future of the world, has become an area where many countries have set goals and designed and implemented various projects, especially in recent years. On the one hand, city administrators are striving to become sustainable cities by carrying out work in environmental, social, and economic areas, while on the other hand, sustainable cities are being ranked using indices produced by various organizations. One such index, the UI GreenCityMetric, has been operating since 2022 to rank sustainable cities in the areas of environment and infrastructure, energy and climate change, waste management, water management, access and mobility, and governance.

Within the scope of this study, a literature review was first conducted on the concept of green cities. Subsequently, a detailed evaluation of the Greencitymetric index was presented. This evaluation included the Greencitymetric index's methodology, history, data collection, and analysis system. The study also evaluated the criteria-based scores of the top ten cities based on 2025 data.

Keywords: City, Sustainable Cities, Greencitymetric Index

1. GİRİŞ

Kentsel nüfus, son yıllarda büyüyen ve önümüzdeki yıllarda da büyümeye devam etmesi beklenen bir trenddir (Javidroozi vd., 2023). Günümüzde küresel nüfusun yarısından fazlası kentleşmiş alanlarda yaşamaktadır ve Birleşmiş Milletlere göre, 2050 yılına kadar dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin kentsel alanlarda yaşayacağı tahmin edilmektedir. Hızlı kentleşmenin devam eden trendi, kentler ve içinde yaşayan insanlar için hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2022).

Kentleşmenin dinamik süreci, hava kirliliği, aşırı gürültü, içme suyuna sınırlı erişim gibi sorunların yanı sıra kentsel hareketlilik, sosyal eşitsizlikler ve iklim değişikliğine uyum sağlama ihtiyacıyla ilgili zorlukları da beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak, artan nüfus yoğunluğu teknik ve sosyal altyapı üzerinde artan bir baskı oluştururken, banliyöleşme de yeşil alanlar ve doğal ekosistemler pahasına gelişmenin yayılmasına neden olmaktadır (Seto vd., 2012, Elmqvist vd., 2021). Aynı zamanda, çevreyi koruma, yaşam kalitesini iyileştirme ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dayalı çözümler arama ihtiyacına yönelik kamuoyu farkındalığı da artmaktadır. Giderek daha fazla sayıda vatandaş, kentsel alanın şekillendirilmesiyle ilgili karar alma süreçlerine dahil olmayı talep etmektedir (Brodny ve Tutak, 2025).

Sayılan zorlukların üstesinden gelmek için, kentlerin sürdürülebilir ve kapsayıcı kentsel kalkınma stratejileri benimsemesi önemlidir. Bu, toplu taşımanın iyileştirilmesi, yeşil alanların ve enerji verimli binaların teşvik edilmesi ve uygun fiyatlı konut ve sosyal hizmetlere yatırım yapılması gibi önlemleri içerebilir. Ayrıca, tüm sakinlerin ihtiyaç ve önceliklerinin dikkate alınmasını sağlamak için sakinlerin ve toplulukların planlama ve karar alma sürecine dahil edilmesi de önemlidir (Scott vd., 2013).

Kentlerin sürdürülebilirlik çabalarının yanında kentlerin sürdürülebilirlik boyutunu ölçmek için çeşitli indeksler de geliştirilmiştir. Bu indekslerden biri de UI GreenCityMetric (GCM) indeksidir. GCM indeksi, sürdürülebilirlik çerçevelerinden yararlanarak kentsel sürdürülebilirliği mekânsal planlama, su yönetimi ve enerji yönetimi gibi kategoriler aracılığıyla değerlendirmektedir (Kanelli vd., 2024).

Çalışmada beş bölümde kurgulanmıştır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde yeşil kent kavramı teorik çerçevede ele alınmıştır. Üçüncü bölümde GCM indeksinin özelliklerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde GCM indeksinin sonuçları analiz edilmiştir. Son bölümde ise, genel değerlendirmeler sunulmuştur.

2. YEŞİL KENT KAVRAMI

Son yıllarda, dünya genelinde birçok kent çeşitli yeşil politikalar uygulamaya koymuş ve bu şekilde kademeli olarak “yeşil kentler”e dönüşmüştür. Yeşil kentlerin ortaya çıkışı, kentlerin çevresel bozulması ve vatandaşların güncel sosyo-çevresel sorunlarla ilgilenmemesi konularını ele almak için umut vadeden bir alan haline gelmiştir (Hadjichambis vd., 2022). Yapılan çalışmalarda kent gelişimi, kentsel dayanıklılığı, sürdürülebilirliği ve yaşanabilirliği artırmak

için doğal ve mühendislik sistemlerini birleştiren mavi-yeşil altyapının entegrasyonuna giderek daha fazla odaklanmaktadır (Aragani ve Maraju, 2025).

Dünya genelindeki kentler için kentsel yeşillendirme ve su tasarruflu kentsel tasarım girişimlerini uyarlamak, her bir konumun benzersiz çevresel, iklimsel ve sosyo-ekonomik koşullarına uygun stratejiler geliştirmeyi gerektiren karmaşık bir görev olarak görülmektedir. Kentler, su kaynakları, sel riskine karşı savunmasızlıkları ve ısı stresine maruz kalmaları bakımından büyük farklılıklar gösterir; bu da kentsel planlama, su yönetimi ve yeşillendirmeye yönelik özel yaklaşımlar gerektirmektedir (Marchionni vd., 2025).

Kentsel yeşil alanlar, insan sağlığına fayda sağlayan çok fonksiyonlu ekosistem hizmetleri sunmaktadır (Twohig-Bennett ve Jones, 2018, Aronson vd., 2017, Raymond vd., 2017). Özellikle, kentsel yeşil alanlar rahatlamak, doğayla bağlantı kurmak, aile, arkadaşlar, mahalle ve toplulukla etkileşimde bulunmak ve fiziksel egzersiz yapmak için bir yer sağlamaktadır (Bratman vd., 2019).

Yeşil kentler insanların sürdürülebilir bir gelecek inşa etmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Doğal kaynakların sürekli tükenmesi, umut vadeden bir kaynak olarak algilerin yer aldığı yenilenebilir enerjinin geliştirilmesine yol açmıştır. Yeşil kentler, iklim kriziyle mücadelede ve gelecek nesiller için sürdürülebilir bir kentsel gelecek sağlamada çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, iklim değişikliğiyle mücadelede kentler ön saflarda yer almalıdır. Yeşil kentler geliştirmek için en önemli konulardan biri, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanıma sunmak ve enerjinin eşit dağılımını sağlamak için akıllı entegre bir şebeke sistemiyle enerji depolama sistemlerini kullanmaktır (Chew vd., 2021).

Mitchell vd., (2015), yeşil kenti, enerji, su ve atık girdilerinin en aza indirilmesine, ısı, hava kirliliği ve su kirliliğinin azaltılmasına kendini adanmış insanların yaşadığı, çevre ve ekolojik etki dikkate alınarak tasarlanmış bir kent olarak tanımlamaktadır. Hammer vd., (2011) yeşil kenti, temel ihtiyaçlarını karşılarken çevreye çok az veya hiç etki etmeyecek şekilde tasarlanmış bir kent olarak tariflemektedir. Simon (2016)'ya göre ise, yeşil kent, doğal çevreyi iyileştiren, yüksek kaliteli ve uygun fiyatlı konutlar ile yerel olarak erişilebilir iş imkanları sunan, güzel, sağlıklı ve sosyal topluluklar içinde bütüncül olarak planlanmış yeni bir yerleşim yeridir.

Lehmann (2011) yeşil kentlerin, yürünebilir mahalleler ve karma arazi kullanımları gibi başa çıkma uygulamalarının getirilmesi yoluyla kentsel alanların mekânsal dağılımına olanak sağladığını savunmaktadır. Kronsell (2013)'e göre yeşil kent, çeşitli yeşil politikaların uygulanması yoluyla çevrenin kalitesini ve yaşam kalitesini güvence altına alan bir kentsel yapısal model olarak görülmektedir. Bu nedenle, yeşil kent politikalarının uygulanmasının temel amacı, kapsayıcı ve katılımcı karar alma süreçlerini benimseyerek topluluk yaşam kalitesini iyileştirmek ve çevreyi korumaktır. Hornweig ve Freire (2013) yeşil kentlerin, ekonomik büyümenin itici güçleri, nüfus artışının ve kaynak kullanımının merkezleri ve kültür ve yenilik depoları olarak işlevleri nedeniyle sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çok önemli bir rol oynadığına vurgu yapmaktadır.

Yeşil kent gelişiminin önündeki engeller arasında; yeşil kentin faydalarına dair farkındalık eksikliği, çevresel bozulma, yetersiz politika uygulama çabaları, aşırı katı atık üretimi ve yetersiz atık su toplama ve arıtma yer almaktadır (Debrah vd., 2022). Yeşil alanların ve ilgili

işlevlerin eşitsiz dağılımı, sosyo-ekonomik kırılganlıkla kesişerek hem uyum kapasitesini hem de ısı riskini orantısız bir şekilde etkilemektedir (Hsu vd., 2021; Shih, 2022; Zhou vd., 2021). Çevre adaleti çalışmalarında, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı topluluklarda yeşil alanların kıtlığı ve savunmasız nüfusları daha yüksek ısı riski altında bıraktığı ortaya çıkmıştır (Grabowski vd., 2023; Nesbitt vd., 2019; Newsome, 2023).

3. GREENCITYMETRIC İNDEKSİNİN ÖZELLİKLERİ

GCM indeksi, kentlerin sürdürülebilirlik alanındaki sıralamasını gösteren ve ilk kez 2022 yılında başlatılan bir sistemdir. Sürdürülebilirliğin etkisini genişletmek için GCM indeksi, Endonezya'da kent düzeyinde sürdürülebilirliği ölçmek için özel olarak tasarlanmış bir sıralamadır (GreenCityMetric, 2026a).

GCM indeksinin vizyonu, açık ve saygın bir kent sıralaması haline gelmek ve kentler üzerinde sürdürülebilir etkiler yaratmaktır (GreenCityMetric, 2026b). Bu bağlamda yedi alan belirlenmiştir. Bu alanlar:

1. Yıllık GCM sıralamasının düzenlenmek,
2. Kent genelinde sürdürülebilirlik çabalarını iyileştirmeye yönelik hizmetler sunmak,
3. Kent genelinde sürdürülebilirlik söylemine katkıda bulunmak,
4. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bağlamında kentlerin sosyal değişim aracı olarak rolünü teşvik etmek
5. Kent yönetimlerinin deneyimlerini paylaşabileceği bir platform sağlamak,
6. Kent yönetimlerini, ölçülebilir metrikler kullanarak sürdürülebilir kentlere dönüşmeye davet etmek,
7. Kent yönetimleri arasında öğrenme, deneyim paylaşımı ve en iyi uygulamaların öğrenilmesi için bir platform sağlamaktır.

GCM indeksi, kanıta dayalı çevre psikolojisi ve örgütsel sürdürülebilirlik ilkelerine dayanan insan merkezli, üretken ve sürdürülebilir işyerlerinin tasarımına bilgi sağlamayı amaçlamaktadır (Virgantara ve Syaebani, 2025). GCM indeksinde çevre dostu toplu taşıma altyapısının geliştirilmesi, çevre üzerindeki etkiyi azaltması bağlamında sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (Sari, 2017). Ayrıca GCM indeksi, sürdürülebilir kalkınma, insan ihtiyaçları ile çevresel sürdürülebilirlik arasında bir denge sağlayarak yeşil alanlarda hareket ve bağlantılılığın önemini vurgulamaktadır (Abubakar, Fitriaty ve Arief, 2025).

3.1. Greencitymetric İndeksinin Yöntemi

GCM indeksi için kriterler ve göstergeler, temel gösterge bilgilerini sağlarken minimum çabayla tamamlanması kolay ve basit olacak şekilde tasarlanmıştır (GreenCityMetric, 2026c). Mevcut performans değerlendirmesi, altı kategoriye ayrılmış yetmiş iki göstergeden oluşmaktadır. Kategoriler; ortam ve altyapı, enerji ve iklim değişikliği, atık yönetimi, su yönetimi, erişim ve hareketlilik ve yönetişimdir.

Ortam ve Altyapı, kent sınırları içindeki toplumun kullanımına açık yeşil alanlar ve tesisleri; **Enerji ve İklim Değişikliği**, enerji verimli ekipman kullanımını artırın ve yenilenebilir enerji

kaynaklarını geliştirmeyi; **Atık Yönetimi**, atık azaltmayı amaçlayan çeşitli politikalar ve programları; **Su Yönetimi**, yeraltı suyu kullanımını azaltmayı, su tasarrufu programlarını artırmayı ve temiz ve uygun su kullanmayı; **Erişim ve Hareketlilik**, özel araçların emisyon kullanımını sınırlamaya yönelik politikaları; **Yönetişim**, sürdürülebilirlik alanında bütçe, program ve topluluk katılımını içermektedir.

GCM indeksinin veri toplama sisteminde sıralamaya dahil olmak isteyen belediyeler kayıt oluşturabilmektedir¹⁹⁷. Veri analizinde ise kategorilerin ağırlıkları baz alınmaktadır. Ortam ve Altyapı %16, Enerji ve İklim Değişikliği %19, Atık Yönetimi %19 Su Yönetimi %15, Erişim ve Hareketlilik %16, Yönetişim %15 düzeyinde toplam değere etki etmektedir.

4. GREENCITYMETRIC İNDEKSİ SONUÇLARI

2022 yılında başlatılan GCM indeksi, ilk uygulama yılında 29 kenti kapsamıştır. Katılımcı sayısı her yıl aratarak 2023, 2024, 2025 yıllarında sırasıyla; 58, 64 ve 71'e yükselmiştir. Bu artış, giderek daha fazla bölgenin sürdürülebilirlik ve çevre dostu kalkınmaya önem verdiğini göstermektedir. Güvenilir ve veriye dayalı bir sıralama olan GCM indeksin, Endonezya genelinde daha yeşil, daha temiz ve daha sürdürülebilir bir çevrenin yaratılmasını destekleyen politika ve programların tasarlanmasında yerel yönetimler için önemli bir referans olması beklenmektedir.

Çizelge 1. UI GreenCityMetric Sıralama Sonuçları

	Kent	Toplam Puan	Ortam ve Altyapı	Enerji ve İklim Değişikliği	Atık Yönetimi	Su Yönetimi	Erişim ve Hareketlilik	Yönetişim
2025 YILI	Surabaya	8122.5	1142.5	1417.5	1675	1300	1225	1362.5
	Madiun	8112.5	1012.5	1500	1562.5	1275	1400	1362.5
	Semarang	7972.5	1400	1537.5	1212.5	1162.5	1185	1475
	Medan	7895	995	1575	1462.5	1425	1037.5	1400
	Kediri	7497.5	1162.5	1197.5	1450	1137.5	1200	1350
	Salatiga	7180	967.5	1325	1282.5	1112.5	1105	1387.5
	Banjarbaru	6965	1022.5	1312.5	1137.5	1062.5	1080	1350
	Trenggalek	6932.5	1255	1232.5	952.5	1062.5	1217.5	1212.5
	Wonogiri	6892.5	1212.5	1400	1012.5	1062.5	1030	1175
	Magelang	6732.5	1155	987.5	1047.5	1137.5	1180	1225
2024 YILI	Kediri	7570	1275	1297.5	1260	1087.5	1325	1325
	Madiun	7540	1292.5	1260	1262.5	1062.5	1250	1412.5
	Blitar	7120	1172.5	1322.5	1137.5	1112.5	1137.5	1237.5
	Semarang	6795	1450	1055	1015	987.5	1125	1162.5
	Wonogiri	6662.5	1362.5	1337.5	937.5	962.5	1012.5	1050
	Pariaman	6395	1247.5	1072.5	862.5	1100	1037.5	1075
	Banjarbaru	6370	972.5	1147.5	1100	1000	1012.5	1137.5

¹⁹⁷ Kayıt oluşturmak isteyen belediyeler greenmetric@ui.ac.id adresine e-posta gönderebilmektedir. Kayıt işleminden sonra belediye yetkilileri <https://greenmetric.ui.ac.id/city/login/questionnaire> adresinde bulunan çevrimiçi anketi doldurmaları gerekmektedir.

	Salatiga	6310	917.5	1125	1157.5	925	947.5	1237.5
	Medan	6252.5	997.5	1172.5	920	937.5	837.5	1387.5
	Jambi	6195	1180	1060	1150	837.5	942.5	1025
2023 YILI	Kent	Toplam Puan	Ortam ve Altyapı	Enerji ve İklim Değişikliği	Atık Yönetimi	Su Yönetimi	Erişim ve Hareketlilik	Yönetişim
	Kediri	7015	1175	1035	1100	1075	1280	1350
	Surabaya	6830	1135	1015	875	1200	1180	1425
	Madiun	6790	1155	935	1225	900	1175	1400
	Blitar	6595	1160	1210	975	975	975	1300
	Pariaman	6385	1020	1035	1125	1100	975	1130
	Semarang	6245	1350	1060	1000	725	860	1250
	Banjarbaru	6030	1210	860	1075	1050	885	950
	Pasuruan	5970	1330	885	850	850	1050	1005
	Padang	5950	1305	770	800	1050	925	1100
	Mojokerto	5945	780	860	1025	1075	980	1225
2022 YILI	Kent	Toplam Puan	Ortam ve Altyapı	Enerji ve İklim Değişikliği	Atık Yönetimi	Su Yönetimi	Erişim ve Hareketlilik	Yönetişim
	Semarang	6650	1350	1075	1250	750	1000	1225
	Kediri	6525	975	825	1125	950	1225	1425
	Padang	6150	1300	825	750	1050	1000	1225
	Madiun	5875	1075	775	1350	650	850	1175
	Parepare	5750	1250	1275	825	650	700	1050
	Pariaman	5750	1050	1050	900	925	900	925
	Surakarta	5725	725	850	1025	1025	1050	1050
	Banjarbaru	5525	1200	550	1100	850	1000	825
	Bontang	5500	1275	775	800	725	850	1075
	Blitar	5250	975	1150	825	675	800	825

2025 yılında en iyi performans gösteren ilk kent Surabaya olurken 2024 ve 2023 yılında Kediri, 2022 yılında Semarang en iyi performans gösteren kentler olmuştur. Surabaya kenti her ne kadar 2022 ve 2024 yılında ilk on sıralık listede yer alamazken 2025 yılında ilk sırada yer almıştır. Kediri, Madiun, Semarang, Banjarbaru ve Blitar kentleri dört yılın tamamında listede ilk on sırada yer bulmuştur. Bu kentler veri sürekliliği açısından en güçlü örneklem grubunda yer almaktadır.

Yıllar itibariyle ilk on sırada yer alan kentlerin puanları ivmeli olarak artış göstermiştir. Kategoriler arası puanlarda her ne kadar dengeli bir dağılım görülse de kentlerin toplam puanına en yüksek katkıyı genelde atık yönetimi kategori yapmıştır. Su yönetiminin ağırlık oranı (%19) her ne kadar en yüksek paya sahip olsa da kısmen toplam puana etkisi sınırlı kalmıştır. Bu durum kentlerin bu alana yönelik projeler üretmesi gerekliliğinin göstergesidir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İklim değişikliği, kuralık, aşırı kentleşme gibi doğayı olumsuz yönde etkileyen sorunlara çözüm olarak yeşil kentlerin geliştirilmesine yönelik pragmatik atılması oldukça önemlidir. İnşaat sektöründe verimliliği ölçmek için standartlar geliştirilmeli ve yasal güçlü yasal dayanaklarla

desteklenmelidir. Çeşitli paydaşlarla iş birliği içinde yeşil kent geliştirme planı hazırlanmalıdır. Atık ve su yönetimi alanında farkındalık çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Hareketlilik alanında toplu taşıma kullanımı, araçların düzenli bakımının yapılması için gerekli altyapının kurulması, araç trafiği önleyici çalışmaların yapılması, elektrikli araç kullanımının teşvik edilmesi gibi düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada 2022, 2023, 2024 ve 2025 yıllarına ait verilere yönelik olarak değerlendirmeler sunulmuştur. Her yıl aynı göstergeler (ortam ve altyapı, enerji ve iklim değişikliği, atık yönetimi, su yönetimi, erişim ve hareketlilik, yönetim) kullanılmıştır. Çalışmaya her yıl ilk on sırada yer alan kentler dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre yönetim ve ortam ve altyapı değişkenlerinin toplam performans üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir. Enerji ve iklim değişikliği puanları çoğu kentte yüksekken su yönetimi puanları düşüktür.

KAYNAKÇA

Abubakar, M. R., Fitriaty, P., & Arief, I. (2025). Evaluation of Green Area Criteria Assessment in Indonesia: A Systematic Literature Review. *Jurnal Arsitektur Zonasi*, 8(3), 519-532.

Aragani, V. M., & Maroju, P. K. (2025). Future of blue-green cities emerging trends and innovations in iCloud infrastructure. *Integrating Blue-Green Infrastructure Into Urban Development*, 223-244.

Aronson, M. F., Lepczyk, C. A., Evans, K. L., Goddard, M. A., Lerman, S. B., MacIvor, J. S., ... & Vargo, T. (2017). Biodiversity in the city: key challenges for urban green space management. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 15(4), 189-196.

Birleşmiş Milletler, (2022). *World Population Prospects 2022 World Population Prospects 2022 Summary of Results*; United Nations: New York, NY, USA, 2022.

Bratman, G. N., Anderson, C. B., Berman, M. G., Cochran, B., De Vries, S., Flanders, J., ... & Daily, G. C. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. *Science advances*, 5(7), eaax0903.

Brodny, J., & Tutak, M. (2025). Towards a Sixfold Helix Model for Green Smart Cities? A Conceptual Exploration of Stakeholder Collaboration, Interaction Mechanisms, and Role Allocation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 100681.

Chew, K. W., Khoo, K. S., Foo, H. T., Chia, S. R., Walvekar, R., & Lim, S. S. (2021). Algae utilization and its role in the development of green cities. *Chemosphere*, 268, 129322.

Debrah, C., Owusu-Manu, D. G., Kissi, E., Oduro-Ofori, E., & Edwards, D. J. (2022). Barriers to green cities development in developing countries: evidence from Ghana. *Smart and Sustainable Built Environment*, 11(3), 438-453.

Elmqvist, T., Andersson, E., McPhearson, T., Bai, X., Bettencourt, L., Brondizio, E., ... & Van Der Leeuw, S. (2021). Urban sustainability—time to think globally and locally. *npj Urban Sustainability*, 1, 6.

Grabowski, Z. J., McPhearson, T., & Pickett, S. T. (2023). Transforming US urban green infrastructure planning to address equity. *Landscape and Urban Planning*, 229, 104591.

- GreenCityMetric, (2026a). *GreenCityMetric İndeksinin Tarihi*, <https://greenmetric.ui.ac.id/city/About/background>, Erişim Tarihi: 22.01.2026.
- GreenCityMetric, (2026b). *GreenCityMetric İndeksinin Misyonu*, https://greenmetric.ui.ac.id/city/About/vision_and_mission, Erişim Tarihi: 01.02.2026.
- GreenCityMetric, (2026c). *GreenCityMetric İndeksinin Yöntemi*, <https://greenmetric.ui.ac.id/city/About/methodology>, Erişim Tarihi: 07.02.2026.
- Hadjichambis, A. C., Paraskeva-Hadjichambi, D., Sinakou, E., Adamou, A., & Georgiou, Y. (2022). Green cities for environmental citizenship: A systematic literature review of empirical research from 31 Green cities of the world. *Sustainability*, 14(23), 16223.
- Hammer, S., Kamal-Chaoui, L., Robert, A., & Plouin, M. (2011). Cities and green growth: a conceptual framework. OECD Regional Development Working Papers 2011/08, OECD Publishing (2011). <https://doi.org/10.1787/5kg0tflmzx34-en>.
- Hsu, A., Sheriff, G., Chakraborty, T., & Manya, D. (2021). Disproportionate exposure to urban heat island intensity across major US cities. *Nature communications*, 12(1), 2721.
- Hoornweg, D., & Freire, M. (2013). Building sustainability in an urbanizing world. *Urban Development Series Report*, (17).
- Javidroozi, V., Carter, C., Grace, M., & Shah, H. (2023). Smart, sustainable, green cities: a state-of-the-art review. *Sustainability*, 15(6), 5353.
- Kanelli, A. A., Vardaka, M. L., Malesios, C., Katima, Z. J., & Kalantzi, O. I. (2024). Can Campus Green Spaces Be Restorative? A Case Study from Tanzania. *Sustainability (Switzerland)*, 16(3). <https://doi.org/10.3390/su16031094>.
- Kronsell, A. (2013). Legitimacy for climate policies: politics and participation in the Green City of Freiburg. *Local Environment*, 18(8), 965-982.
- Lehmann, S. (2011). What is green urbanism? Holistic principles to transform cities for sustainability. In *Climate change-Research and technology for adaptation and mitigation*. IntechOpen.
- Marchionni, V., Szota, C., Farrell, C., Livesley, S. J., Nice, K. A., Prodanovic, V., ... & Winfrey, B. (2025). Urban greening and water strategies are key to adapt Australian cities to climate change and urban growth. *Journal of Hydrology*, 134716.
- Mitchell, B., Adriana, Q., Jeanne d'Arc, U., Okey, D.O., Inhee, C., Leobard, B. and Suzette, M. (2015), "Government of Rwanda and GGGI, national roadmap for secondary green city development. Kigali", available at: <https://gggi.org/wp-content/uploads/2017/12/National-Roadmap-for-Green-Secondary-City-Development.pdf>
- Nesbitt, L., Meitner, M. J., Girling, C., Sheppard, S. R., & Lu, Y. (2019). Who has access to urban vegetation? A spatial analysis of distributional green equity in 10 US cities. *Landscape and Urban Planning*, 181, 51-79.
- Newsome, M. (2023). Discrimination Has Trapped People of Color in Unhealthy Urban'Heat Islands'. *Nature*, 621(7979), S48-S49.

Raymond, C. M., Frantzeskaki, N., Kabisch, N., Berry, P., Breil, M., Nita, M. R., ... & Calfapietra, C. (2017). A framework for assessing and implementing the co-benefits of nature-based solutions in urban areas. *Environmental science & policy*, 77, 15-24.

Sari, N. (2017). Land Ecological on Public Transport Infrastructure Development In Indonesia. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 91, 012001. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/91/1/012001>.

Scott, A. J., Carter, C., Reed, M. R., Larkham, P., Adams, D., Morton, N., ... & Coles, R. (2013). Disintegrated development at the rural–urban fringe: Re-connecting spatial planning theory and practice. *Progress in planning*, 83, 1-52.

Seto, K. C., Güneralp, B., & Hutyrá, L. R. (2012). Global forecasts of urban expansion to 2030 and direct impacts on biodiversity and carbon pools. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(40), 16083-16088.

Simon, D. (2016). *Rethinking sustainable cities: Accessible, green and fair* (p. 152). Policy press. https://doi.org/10.26530/OAPEN_613676.

Shih, W. Y. (2022). Socio-ecological inequality in heat: The role of green infrastructure in a subtropical city context. *Landscape and Urban Planning*, 226, 104506.

Twohig-Bennett, C., & Jones, A. (2018). The health benefits of the great outdoors: A systematic review and meta-analysis of greenspace exposure and health outcomes. *Environmental research*, 166, 628-637.

Virgantara, I. W. S., & Syaebani, M. I. (2025). Towards Sustainable Workplaces: Green Atmospherics' Influence on Employee Well-Being Mediated by Work Stress. *Indonesian Interdisciplinary Journal of Sharia Economics (IIJSE)*, 9(1), 1228-1248.

Zhou, W., Huang, G., Pickett, S. T., Wang, J., Cadenasso, M. L., McPhearson, T., ... & Wang, J. (2021). Urban tree canopy has greater cooling effects in socially vulnerable communities in the US. *One Earth*, 4(12), 1764-1775.

PERCEPTION OF NATURE IN “NEIGHBOUR ROSICKY” AND THE OLD MAN AND THE SEA

Prof.Dr. F.Gül KOÇSOY

Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
fgulkocsoy@firat.edu.tr Orcid: 0000-0002-7813-8961

ABSTRACT

This paper examines the two 20th century American writers' selected works in terms of their approaches to nature. In Willa Cather's "Neighbour Rosicky" (1930), nature acts as a catalyst for self-reflection, helping the characters understand their inner conflicts and aiding their development. Themes of community and personal fulfillment are explored through the eyes of Anton Rosicky, the primary character. Rosicky embodies a contented life grounded on a life style that is harmonious with nature. His farm life and agricultural activities are intertwined with his struggle for life and his devotion to his land. Hemingway explores the themes of human endurance and the search for meaning amidst life's challenges in *The Old Man and the Sea* (1952), cherishing nature's tangible presence and strength and emphasizing the essential truths of human life. Nature is not only a setting in the work; it is a dynamic force that profoundly affects the emotional and physical experiences of his characters. The work's plot tells the struggle of an old fisherman, Santiago with a giant marlin. It deals with universal themes such as human determination, dignity and struggle for life in terms of nature.

In the works, nature provides the reader with emotional, symbolic and intellectual experience. Both stories show the characters' interaction with nature, and nature itself carries many thematic meanings. They tell stories about people facing challenges, finding strength in nature, and searching for inner peace, showing how the human spirit can endure and overcome hardships.

Key Words: "Neighbour Rosicky", *The Old Man and the Sea*, nature.

I

The concept of nature in Romanticism plays a central and multifaceted role; it is often characterized by deep respect, admiration, and emotional connection. During the late 18th and early 19th centuries, Romantic poets, writers, and artists viewed nature as a source of inspiration, beauty, and spiritual renewal. Romanticism celebrated the sublime aspects of nature—its grandeur, vastness, and power. Artists endeavored to evoke feelings of awe and wonder in the face of natural landscapes, often depicting rugged mountains, stormy seas, and turbulent skies in their works. The sublime nature was seen as both terrifying and exhilarating, evoking deep emotions in the viewer or the reader. Nature was often portrayed as a divine manifestation or a spiritual realm.

In Romantic movement, man gets inspiration from nature and reveres it. Its circle of processes awakens an admiration of it in him. In American literature, the link between humans and the natural world, as well as the country's enormous landscapes and wilderness, are all reflected in its recurring topic of nature. Nature has been portrayed in many ways, from early Native American oral traditions to postmodern artwork, acting as a backdrop, an inspiration source, and a metaphor for human experience.

Willa Cather (1873-1947) though lived in the modernist era, deals with American prairies together with their components including human beings, reflecting the reciprocal relationships. She shows influences from Romantic principles, apparent through her deep appreciation for nature and pastoral life. She emphasizes these themes much like Romantic literature does, stressing the beauty of the natural world and the simplicity and nobility of country living. Also, Cather delves into her characters' inner life, echoing the emotional intensity frequently set up in Romanticism. She confirms in 1895: "Romance is the highest form of fiction it will never desert us It will come back to us in all its radiance and eternal freshness in some one of the dawning seasons of Time Children, the sea, the sun, God himself are all romanticists" (Slote, 1966: 62). As her words prove, she is a romantic in principle.

In "Neighbour Rosicky" (1928), a pastoral short story nature deeply affects the characters' lives. The protagonist Anton Rosicky lives a life intertwined with nature, and the beauty and grandeur of nature play a significant role in his life. Rosicky's relationship with his wife and children underscores a longing for family ties and rural life. He adopts a holistic view of life emphasizing the integrity of nature, human beings and all life.

Apart from his early years, he lives in the city and struggles to survive there. Deeply and negatively affected by city life, due to rapid urbanization and materialism, he chooses rural life adopting commitment to nature and his land. He learns farming after thirty-five, accepts natural cycles as they are and adapts himself to them. He is prudent, considers his conditions and is never aggressive or exploitative against nature. He gives importance to respect, love, responsibility and concord in his relationship with nature. Rosicky knows that his existence is closely linked to the soil and centers nature in his life, caring for it. He admires the prairie greatly:

“He rattled out of town and along the highway through a wonderfully rich stretch of country, the finest farms in the county. He admired this High Prairie, as it was called, and always liked to drive through it. His own place lay in a rougher territory, where there was some clay in the soil and it was not so productive. When he bought his land, he hadn't the money to buy on High Prairie; so he told his boys, when they grumbled, that if their land hadn't some clay in it, they wouldn't own it at all. All the same, he enjoyed looking at these fine farms, as he enjoyed looking at a prize bull” (Cather, 2026: II)

Rosicky believes the integrity of human beings and nature, knows its structure and has sensitivity to it. He interiorizes universal virtues, values and ideas like patience, sense of freedom for every creature and land ethic¹⁹⁸. Aldo Leopold prescribes: “a land ethic changes the role of Homo sapiens from conqueror of the land-community to plain member and citizen of it. It implies respect for his fellowmembers, and also respect for the community as such” (1987: 204). With hope, devotion and steadiness, he never gives up his love and respect in the face of hardships.

“After he had gone eight miles, he came to the graveyard, which lay just at the edge of his own hay-land. There he stopped his horses and sat still on his wagon seat, looking about at the snowfall. Over yonder on the hill he could see his own house, crouching low, with the clump of orchard behind and the windmill before, and all down the gentle hill-slope the rows of pale gold cornstalks stood out against the white field. The snow was falling over the cornfield and the pasture and the hay-land, steadily, with very little wind, - a nice dry snow. The graveyard had only a light wire fence about it and was all overgrown with long red grass. The fine snow,

¹⁹⁸ An idea developed by A. Leopold which urges a moral relationship between human beings and nature with its organic and inorganic contents.

settling into this red grass and upon the few little evergreens and the headstones, looked very pretty.

It was a nice graveyard, Rosicky reflected, sort of snug and homelike, not cramped or mournful, - a big sweep all round it. A man could lie down in the long grass and see the complete arch of the sky over him, hear the wagons go by; in summer the mowing-machine rattled right up to the wire fence. And it was so near home... The snow, falling over his barnyard and the graveyard, seemed to draw things together like” (Cather, 2026:II).

Although snow is the indicator of winter and difficulty, Rosicky is fond of it and what it means, too. He embraces it as a romantic and finds beauty and order in death. Death is not something to be afraid of; because the graveyard is homelike and familiar. The landscape here is composed of home, graveyard, the earth also the sky. He understands the value of adapting to a given universe instead of attempting to overcome it. This means the integrity of life and death. Thus, nature’s cycles are admirable for Rosicky. Winter for him is a break for vegetation, animals and human beings. He adopts the holistic view of life and reveres nature’s cycles whether they are easy or difficult and admires them for what they are. He obeys what nature rules, stays home and enjoys the winter thinking about its advantages in an optimistic way. He will rest, save energy for the next spring and summer, and work.

Romantic artists see reflections of higher realities in nature and seek to transcend the material world through their encounters with it. Nature is seen as a means of spiritual renewal and connection with the divine. It provides an escape from the pressures of society and the constraints of urban life. Romantic writers often depict the natural world as a sanctuary where individuals could find peace, solitude, and freedom. Wilderness settings symbolize a return to a more authentic and primitive existence, away from the artificiality of civilization. Rosicky, before coming to rural Nebraska, while living in New York is dissatisfied with his life in general:

“Those blank buildings, without the stream of life pouring through them, were like empty jails. It struck young Rosicky that this was the trouble with big cities; they built you in from the earth itself, cemented you away from any contact with the ground. You lived in an unnatural world, like the fish in an aquarium, who were probably much more comfortable than they ever were in the sea” (2026:III).

One day, he undergoes an epiphany when he sees the blossoming flowers; he feels that he misses a regenerated life full of peace and happiness; therefore, he decides to establish a new way of living. He recognizes what ails him: a life disconnected from the soil. He determines to make a living on a farm where he will have a reciprocal bond with nature. Rosicky defines his aim and place in life. He persuades himself that the soil will answer him positively if he loves and is identified with it:

“To work on another man's farm would be all he asked; to see the sun rise and set and to plant things and watch them grow. He was a very simple man. He was like a tree that has not many roots, but one tap-root that goes down deep” (2026:III).

His decision to abandon the comfortable urban life in New York stems from his deep love for nature, prompting him to embark on a new journey and establish an uncertain existence for himself and his family in the American West. Rosicky's yearning for nature is intrinsically linked to his pursuit of freedom. During his time in New York, he would often turn to alcohol in search of a fleeting sense of liberation. The connection between freedom and nature is vividly illustrated in his contemplation of his son Rudolph's future. As Rudolph considers leaving for the city in search of better job prospects, Rosicky grapples with the notion that true freedom is tied to the land and, by extension, nature. He amalgamates his existence and everlasting peace with his farm and the surrounding nature.

II

On the other hand, Modernism emerged during a period of rapid urbanization and industrialization at the end of the 19th century. The expansion of cities and advancements in technology led to an increasingly distant and mediated relationship between humans and nature. “Modernism is the mode of thinking that adores only what is new and wants to contribute to a new society and new lifestyles” (Tscherkes, 2008:86). In modernism, the concept of nature underwent a significant transformation compared to Romanticism. While Romanticism celebrated the beauty, spirituality, and sublimity of nature, modernism often depicts a more fragmented and complex relationship with the natural world. This fragmentation is also evident in the portrayal of nature; nature is depicted as fragmented, ambiguous, or even hostile. Nature is no longer seen as a unified and harmonious force but as a space of conflicting perspectives and interpretations. Overall, the concept of nature in modernism is marked by disconnection, complexity, and a sense of uncertainty. Seeing nature as a whole represented resistance to the fragmentation and alienation of modern industrial society.

Modernist literature, reflecting this disconnection, portrays urban landscapes and industrialized environments as dominant elements of modern experience. Modernist writers often explored themes of alienation and disillusionment as a result of their detachment from nature. The rapid changes brought about by industrialization and urbanization led to a sense of rootlessness and a loss of connection with traditional landscapes and ways of life. Nature is treated not as a transcendent source but as part of the rapidly changing social, cultural, and technological contexts.

Ernest Hemingway (1899-1961) is honored as a prominent figure in the realm of modernist literature. His treatment of nature assumes a significant part, reflecting the substance of modern testament. Rather than indulging in circumlocutory descriptions, Hemingway adopts a minimalist and realistic approach to depicting nature, pressing its palpable presence and unyielding force. Hemingway's narratives go beyond simply employing nature as a background; rather, nature emerges as a dynamic force that profoundly influences the emotional and physical geographies inhabited by his characters. Through his nuanced depiction of nature, Hemingway captures the substance of modern sensibility, where simplicity and honesty serve to emphasize the trueness of actuality and experience. Nature for him is admirable, but at the same time challenging against human endeavor and dignity.

Hemingway's portrayal of nature reflects key modernist traits, depicting it forcefully while highlighting human vulnerabilities and internal struggles when faced with the natural world. He is skilled at vividly describing nature and the environment. Outdoor activities such as hunting and fishing are often seen in his works. These themes often reflect the relationships of male characters with nature. "Hemingway can still take you close to tears, and I was all of a sudden tearful over a lousy fish" (Cotter, 1962:460). This suggests that Hemingway's writing has the power to evoke strong emotions in readers, even over seemingly trivial matters.

The Old Man and the Sea (1952) describes the difficulties encountered by Santiago, an aged Cuban fisherman who has endured a stretch of 84 days without successfully catching any fish. Resolute to change his luck, Santiago embarks into the Gulf Stream where he hooks a massive marlin. The narrative chronicles his arduous struggle to capture the fish and return home, contending with both the forces of nature and his own physical limitations. Despite his tenacity, Santiago encounters setbacks, notably when sharks attack his prized catch. Despite ultimately losing the marlin, Santiago's unwavering resolve and fortitude in adversity render the work a timeless story of human perseverance.

In *The Old Man and the Sea*, nature plays a central role, profoundly affecting the characters' lives. The ocean, in particular, symbolizes both formidable challenges and the resilience of the human spirit. "Why did they make birds so delicate and fine as those sea swallows when the ocean can be so cruel? She is kind and very beautiful. But she can be so cruel and it comes so suddenly and such birds that fly, dipping and hunting, with their small sad voices are made too delicately for the sea" (Hemingway, 2026:10). Through Santiago's deep connection with the ocean, the readers are reminded of the profound respect for nature and the unwavering determination to persevere through hardships. The sea serves as both a source of livelihood and a formidable adversary for Santiago. Santiago faces various weather conditions during his fishing expedition, including calm seas, strong winds, and storms. The story highlights the importance of inner strength alongside physical ability, as Santiago's interactions with the ocean mirror humanity's vulnerability to nature and the inherent quest for inner resilience. The ocean symbolizes life and death together.

Santiago embodies human endurance and resilience with his epic struggle against a massive marlin. It represents the ongoing battle between humanity and nature; in addition, it represents the friendship between them. He hunts because he has to hunt out of the need of survival. He believes that he does not disturb the balance of nature.

The novella portrays the rich diversity of marine life, including the fish Santiago catches, such as the marlin, as well as the sharks that threaten his catch. These creatures represent the harsh realities of the natural world. Over the course of three grueling days, the marlin subjects Santiago to a trial of endurance that pushes him to his limits, leaving him depleted and teetering on the brink of demise. Through the portrayal of the marlin as a sentient entity, the intense interaction between Santiago and the fish emerges as a fierce testament to their fortitude. The narrator states, "But what a fish to pull like that. He must have his mouth shut tight on the wire. I wish I could see him" (Hemingway, 2026:17). All aspects of nature coexist in harmony; yet there is an underlying struggle among its creatures. Santiago's empathy towards the fish exemplifies this conflict within him. While he expresses remorse for the bird or turtles, his sentiments towards the marlin differ. Santiago's thoughts reveal its strength and determination to survive as much as Santiago. Even after successfully reeling the marlin into the boat, Santiago is confronted with yet another challenge from nature. The shovel-nosed sharks represent the relentless and destructive forces of nature, as they assail his prized catch, leaving him with nothing but its skeleton. Here, the work effectively portrays the struggle for survival

between humanity and the natural world, exemplified through Santiago's trials. "They are good," he said. "They play and make jokes and love one another. They are our brothers like the flying fish" (Hemingway:18). That the old man finds friends in the creatures of the ocean makes palpable his isolation from other people.

Santiago navigates by the stars during his journey, relying on them for guidance and orientation in the vastness of the sea. The moon's phases mark the passage of time throughout the novella, highlighting the cyclical nature of life and the rhythm of the natural world. Despite his hardships and struggles as a fisherman, he maintains a strong belief in the interconnectedness of all living beings and the natural world around him. He is able to deduce from the situation of clouds the meteorological assumptions; he has become a master in everything natural and has deep connection with nature. He knows that he will never be lost on the sea.

Fishing is a fundamental aspect of Santiago's life. Fish, seagulls, sharks, and other marine creatures illustrate the richness and dangers of nature. Despite being overwhelmed by the struggles because of old age, he still overcomes the cruelty of nature (Nuriadi & Melani, 2021). Upon encountering the colossal marlin, Santiago is compelled to muster his strength and engage in a relentless struggle for his very existence and survival.

Santiago's character in the story exemplifies the strength and resilience of his belief in nature. Despite going days without catching a fish, Santiago refuses to give up or lose faith. Even when others doubt his chances of success, he remains unfazed by their negativity and stays focused on his goal. Instead, these challenges only make him more determined, hopeful, and driven. Santiago's respect for nature and his patience help him maintain his dignity and humanity even in the face of failure. Santiago's belief in nature's provision strengthens his hope and resilience. This highlights the strength of his character and the resilience of the human spirit. At the end of the story, despite Santiago's failure to bring the fish home intact, his struggle and determination are still admirable. This offers a universal lesson about humanity's struggle for survival and coping with the difficulties of life. Ultimately, Santiago's story emphasizes that success should be measured not only by external gains but also by internal strength and willpower. "But man is not made for defeat," he said. "A man can be destroyed but not defeated" (Hemingway,2026:40). The old man is deeply aware of the world around him, and is greatly involved and befriended with the sea and its creatures; but he is humbled by the natural world, and recognizes its and his own limitations. Santiago's livelihood as a fisherman underscores the

significance of nature in shaping his actuality. He embodies the continuing spirit and adaptability of humanity.

Conclusion:

Rosicky's relations with the natural world are invested with a sense of wonder and gratitude, reflecting Cather's own reverence for the American geography. Central to Rosicky's trip is his hunt for inner peace and fulfillment. He also finds solace in the simple pleasures of family, nature, and hard work. He cherishes nature and its components; in return, he is rewarded with spiritual satisfaction.

While emphasizing the need for perseverance and determination in the face of nature's challenges, Hemingway also stresses the importance of maintaining optimism amidst uncertainties. Santiago's physical and mental struggles demonstrate the immense potential and resilience within humanity, showing a journey of growth and development through adversity. Ultimately, Hemingway's novel celebrates the indomitable human spirit and willpower, illustrating that with hope and resilience, one can overcome any adversity, even in defeat.

Nature assumes symbolic importance in both tales. It is portrayed as an integral facet of the human experience, emphasizing the imperative of aligning one's life with the natural order. Nature symbolizes the perpetual ebb and flow of existence, urging humans to honor its rhythms and cycles. Thus, in the works, nature emerges as a powerful force that shapes and mirrors the human condition, leading individuals to embrace its universal harmonious essence.

Anton and Santiago exemplify a profound reverence and harmony with nature. They share a profound connection with the environment, opting to coexist with it rather than dominate it. Their admiration for nature's majesty is palpable. Both characters possess an inner resonance with nature. As they navigate the rhythms of the natural world, they find themselves introspectively reflecting on their own emotional landscapes. Santiago's struggle with the sea and Anton's intimate connection with farm life serve as mirrors to their deep-seated affinity with nature. Both "Neighbour Rosicky" and *The Old Man and the Sea* tell stories of people facing challenges, finding strength in nature, and searching for inner peace, showing us how the human spirit can endure and overcome hardships.

Works Cited:

- 1.Cather, Willa (2026). “Neighbour Rosicky”
<https://gutenberg.net.au/ebooks02/0201131.txt> (Accessed on 18 February 2026).
- 2.Cather, Willa (1966). *The Kingdom of Art: Willa Cather’s First Principles and Critical Statements 1893-1896* Bernice Slote, (ed.) University of Nebraska Press: Lincoln.
- 3.Cotter, Janet M. (1962). “‘The Old Man and the Sea’: An ‘Open’ Literary Experience.” *The English Journal*, vol. 51, no. 7. pp. 459–63. <https://doi.org/10.2307/811309>. (Accessed on 30 March 2024).
- 4.Hemingway, Ernest (2026) *The Old Man and the Sea*
<https://www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/oldmansea.pdf> (Accessed on 14 February 2026).
5. Leopold, Aldo (1987). *A Sand County Almanac: Sketches Here and There*. Oxford University: New York.
- 6.Nuriadi, N., & Melani, B. Z. (2021). “The Ways of Self-reliance Development: A Comparative Study of *The Old Man and the Sea* and *Robinson Crusoe*”. *Linguistics and Culture Review*, 5(S2), pp. 1533–1547. (Accessed on 20 March 2024).
- 7.Tscherkes, Bohdan. (2008). “Modernism: Where Is It, What Is It like, for What Purpose Is It There?” *Positions*. pp. 84–89. <http://www.jstor.org/stable/25835094>. (Accessed on 30 March 2024).